1168.

Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

Vybrané

báje a pověsti národní

jiných větví slovanských.

Vydal

Karel Jar. Erben.

Matice lidu roč. III. čís. 1.

(Běžné číslo 13.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1869.

891.86
M427
1869

Tiskem knihtiskárny dra. Ed. Grégra.

Předmluva.

Není tomu dávno, ještě na počátku tohoto století, pokládány byly prostonárodní báje, pohádky a pověsti vůbec za věc pošetilou, za ničemný výmysl starých bab a chův, aby jimi ukrátily lidem nerozumným dlouhé zimní večery a neb ukonejšily nepokojné děti v sen. Kdo koli se hlásil pod korouhev domnělé vzdělanosti, kterou doba Josefínská vztyčila, pokládal za potřebu nevyhnutelnou i za svatou povinnost, všech takových, jak za to jmíno, jalových plodů hrubé, nevzdělané fantasie z hloubi srdce svého nenáviděti a podlé nejvyšší možnosti jich potlačovati.

Ale když v průběhu času z té samolibé strojené vzdělanosti z nenáhla se vyvinula skutečná, pravá snaha po vědě a po pravdě, počali mužové, kteří se obírali s poznáním svého národa, přemýšleti a vyšetřovati, jsou-li skutečně takové báje a pověsti nahodilý, neúžitečný a nedávný výmysl

prostého lidu, a nebo mají-li v sobě jaké starší a hlubší jádro? a konečně který jest jich původ a počátek?

Co se první otázky dotýče, shledalo se, že tytéž báje a pověsti, ač v rouše mnohdy velmi rozličném, nalézají se na místech nejedněch a často na sta mil od sebe vzdálených, ano i u rozličných národů, kteří však buď jednoho jsou plemene, a neb aspoň spolu sousedí nebo sousedili, tak že nelze jest, aby se ta shoda přičítati mohla pouhé náhodě, nébrž že tyto věci mají nějaký společný, ale daleký a prastarý pramen a původ.

Dalším skoumáním, a zvláště když se za tou příčinou bedlivěji přihledlo ke známým bájeslovím jiných národů pohanských, starých i pozdějších, totiž Indův, Řekův, Germanův a Čudův, nabylo se přesvědčení, že ty prostičké naše pohádky a pověsti jsou zbytky prastarých bájí náboženských, jimiž pohanští předkové naši zobrazovali sobě neodolatelné působení vidomé přírody, které vzdávali úctu božskou, její zjevně působící síly, ježto jsou příčinou blahodárných i zhoubných účinků, léta i zimy, dne i noci, života i smrti; a že takto pod chatrnou a v průběhu snad několika tisíc let neustálým přecházením s pokolení na pokolení často velmi zpotvořenou rouškou báje mnohdykrát se ukrývá hluboká pravda přírodní i vážná národní mravouka náboženská.

Bylať báje hlavní formou předhistorického života národa každého, pronikajíc celé ústrojí někdejšího jeho bytí: jeho náboženství, jeho veřejné i domácí zřízení, jeho zaměstnání, zábavy, zpěvy i všecko jeho smýšlení. V mlhovité říši starých bájí ztrácejí se počátkové obecného dějepisu národního. Soudce Krok se svými dcerami a Přemysl oráč, první v domácím dějepisu našem vystupující osoby, zahaleny jsou mlhou starých bájí národních. A však i v pozdějších pověstech historických, jako ku př. o Iljovi Muromci, o Markovi královici, o Zdenkovi Zásmuckém a jeho Blanických rytířích a t. d. ještě také báje se skutečností tak sloučena jest, že nelze s jistotou jednoho od druhého odmísiti. Bájemi pohanskými protkáno i náboženství křesťanské ve spůsobě mnohých legend i obřadů. Tak ku př. svatý Jiří, mládenec dvanáctiletý, jenž zabíjí draka a vysvobozuje pannu královskou od smrti, jest táž osoba staré báje národní, kteráž i ve mnohých našich pohádkách, ač v obleku rozdílném, se vyskytuje: jestiť to slunce jarní, jež po dvanácti měsících výroční pouti své ubíjejíc draka čili běsa zimního, vysvobozuje panenskou přírodu.

Ano prastaré báje pohanské projímají potud ještě, přese všecko působení novověké osvěty, národní život náš ve spůsobě pověr, předsudkův, obyčejův, přísloví a jiných návykův, v kterých jsme se zrodili a vyrostli. Nechtíce a nevědouce jsme všickni bájemi pohanských předků našich

proniklí. Tak ku př. dávajíce někomu „dobré jitro“ neb „dobrý den“ a p., totiž žádajíce slovem, aby se tak stalo, jakož pravíme, ani netušíme, že tento spůsob pochází ještě z pohanství a vysvětluje se bájí, která *slovu* přičítá tvůrčí moc. Když díme v přísloví, že „čert vtrhl na svého Boha,“ chtíce říci, že přišel rovný na rovného, ani zdání nemáme o tom, že jsme vyslovili základní učení náboženské pohanských předků našich o dvou sobě rovných bozích, dobrém a zlém atd.

Přistupujíce k otázce druhé: odkud mají prostonárodní báje a pověsti svůj původ a počátek? jakými skrytými příčinami za časů předhistorických u každého národu nevyhnutelně vznikaly a se rozvíjely, přenášejíce prostotu skutečného života v podivnou říši nemožností? musíme vyznati, že potud ještě se nepodařilo, tuto otázku s jistotou a konečně rozřešiti.

Jest trojí spůsob, kterým mužové učení starého i nového věku hledí vysvětliti původ bájí národních a dopátrati se jich jádra, totiž:

a) *historický*, jejž zastávali staří řečtí Epikurejové a někteří novější francouzští i němečtí učenci, dovozujíce, že bájesloví jest zbožněná historie, t. j. že bohové pohanští byli někdy skutečnými lidmi, žijíce na zemi, a že časem a přimyšlením zázračných příběhů povýšeni jsou na bohy.

b) *symbolický*, jenž pokládá báje za plod bujné obraznosti, která síly v přírodě působící přiodila podobenstvím a je zbožnila. Jestiť to symbolické oživení působící přírody. Náhled tento, k němuž i řečtí Stoikové se přiznávali, za časů novějších zvláště od německých učenců mnoho byl pěstován a nyní v Evropě vůbec za pravý panuje. Původ pak takových bájí symbolických přičítají někteří buď dávným mudrcům, kteří jich užívali při vyučování, nebo básníkům s úmyslem zábavným, a nebo kněžím s úmyslem náboženským; jiní pak mají za to, že báje vyšly z národu vůbec, jenž smělou mlhovitou symbolikou vyobrazoval sobě zbožněné síly přírodní.

c) *filologický* čili jazykový. Původ báje připisuje se tuto pouhému působení řeči ústní a jejím změnám, nechť toho příčinou jest nedokonalost a nebo přílišné bohatství prvotního jazyka. Dle náhledu tohoto není báje nic jiného, nežli mylné pojaté podání, které pošlo z předhistorických osudů jazyka nedorozuměním. Báječné podání zplodilo potom báječnou víru a zázračné příběhy. Výkladu tohoto zástupcové jsou: Němec Heine a Rus Šepkin.

Máme za to, že žádný z těchto výkladů sám o sobě k vysvětlení všech bájí národních kterého koli národa nepostačuje, ale že každý jich na svém místě a v jistých okolnostech může býti pravý a platný. V bájesloví však slovanském jen druhý

a v jisté míře i třetí ten spůsob prospěšně posloužiti může, ale první snad dokonce se nehodí. Nemajíce nyní ještě úplné jistoty, odkud národní báje naše vzaly svůj původ, musíme se zatím spokojiti s vědomím, že pocházejí z časů předhistorických, a že podstatou svou vztahují se k náboženství pohanských předků našich, k úctě všepůsobící přírody.

Ostatně netřeba široce dokládati, že není všecko pravou starou bájí národní, co si prostý lid tím jmenem vypravuje a nebo snad i ve sbírkách tištěných za to se vydává; ano že i mezi skutečnými bájemi národními rozdíl jest nemalý podlé toho, neodchyluje-li se báje příliš od prvotní prostoty a průhlednosti své, a nebo byla-li časem v ústech lidu pokažena, s jinými bájemi smíšena, a neb od nerozumných neb i nesvědomitých sběratelů a písálků z úmysla předělána i zpotvořena. V příčině té potřeba jest, aby ten, kdo se s bájeslovím slovanským obírá, duchem kritickým uměl rozeznati pravé od nepravého, podstatné od nepodstatného, věcné od formálního a nahodilého.

Od té doby, co Slované počali sobě těchto svých památek národních všímati, neuplynulo ještě ani plných 40 let, a již shledáno jich i tiskem vydáno množství veliké; a však potud ještě žeň u všech větví kmene slovanského není dokonána, ano u některých sotva se počala. V *Čechách* vy-

dali Jakub Malý a Božena Němcová sbírku jich pod názvem „Báchorky a pověsti“ (v Praze 1855), potom J. K. z Radostova „Národní pohádky“ (v Praze 1856). — Na *Moravě* vyšla „Sbírka pověstí moravských a slezských“ od M. Mikšíčka (v Brně 1843), pak „Pohádky a pověsti“ z okolí Rožnovského, jež sebral B. M. Kulda (v Brně 1854), a pokračování jich od J. St. Menšíka z okolí Jemnického (v Brně 1856); konečně „Pohádky z Moravy“ od Fr. Stránecké (v Praze 1868). — Na *Slovensku:* „Slovenskje pověsti“ od J. Rimavského (v Levoči 1845), a jiná sbírka od A. H. Škultetyho a P. Dobšinského (v Rožnave 1858); konečně také „Slovenské pohádky a pověsti“ od B. Němcové (v Praze 1857). — V *Lužici:* několik pohádek a bájek zároveň s písněmi vydaných od L. Haupta a J. E. Smoléře (v Budyšíně 1841), pak „Sagen und Märchen“ od Ed. Willkomma (v Hannovru 1845) a „Sagenbuch der Lausitz“ od K. Haupta (v Lipsku 1862). — *Polské:* K. W. Wóycického „Klechdy, starożytne podania i powieści ludu Polskiego i Rusi“ (ve Varšavě 1837); „Powieści ludu spisane z podań“ od K. Balińského (ve Varšavě 1842), a „Bajarz Polski“ od A. J. Glińského (ve Vilně 1853). — *Velikoruské* sbírky: I. Sacharova (v Petrohradě) a A. N. Afanasjeva „Narodnyja russkija skazki“ (v Moskvě 1858); I. A. Chudjakova „Velikorusskija skazki“ (v Moskvě 1860). — *Maloruské* skazky některé z Haliče obsaženy jsou ve spise „Věnok“ od Ivana B. Holovackého (ve

Vídni 1847) a z Jižní Rusi v díle „Zapiski o Južnoj Rusi“ od P. Kuliše (v Petrohradě 1857); po sléze vydal J. Rudčenko „Narodnyja Južnorusskija skazki“ (v Kyjevě 1869). — *Srbské* pod názvem „Narodne Srbske pripovědke“ vydali A. Nikolić (v Bělehradě 1842) a Vuk Štef. Karadžić (ve Vídni 1853). — *Charvatské* z okolí Varaždinského vyšly též pod názvem „Narodne pripovjedke“ od Mat. Kračmanova Valjavce (ve Varaždíně 1858) a *Krajinské* báje o stvoření světa a o Kurentovi v „Nevenu“ (v Lublani 1858). — Z bájí a pověstí všech větví slovanských učinil K. J. Erben jistý výbor pod titulem „Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních“ (v Praze 1865), mezi něž pojaty jsou také některé *bulharské*, *kašubské* i *dolnolužické*, ježto před tím nikdež ještě nebyly vytištěny. — Toto však jsou jen sbírky čelnější, pokud nás došly; o pohádkách, pověstech atd., ježto po různu ve mnohých časopisech roztroušeny jsou, tuto nelze jest se šířiti.

Z těchto nadřečených sbírek, vyjmouc toliko sbírky československé, vybrali jsme věci některé, ježto v bájesloví slovanském mají zvláštní důležitost nebo zanímavost, pak některé pověsti o báječných recích slovanských, a konečně také několik povídek mravoučných i žertovných, kteréž tuto čtenářstvu našemu podáváme z největšího dílu v úplném jich přeložení na jazyk náš mateřský, a jen z malé části, pokud se za dobré vidělo, ve

spůsobu více méně zkráceném. Pohádek českých, moravských a slovenských, ježto jsou vůbec přístupny, z úmysla jsme pominuli. Nejdůležitější zajisté báje slovanská, ve sbírce této obsažená, jest „o stvoření světa," kteráž sice u nás potud se nenalezla, ale Slovanům jiným, totiž v Krajině, v Srbsku, v Haliči, v Jižní i Veliké Rusi povědoma jest, ano až do Asie k pohanským ještě Burétům se dostala. Důležita jest i také zvláště proto, že do nedávna ještě s jisté sousední strany se pravilo, že Slované k této báji základní o počátcích všeho bytí, k tomuto vrcholu národního důmyslu, ani se nikdy nepovznesli!

Mezi bájemi a pověstmi nepovědomými najde tuto náš čtenář také mnoho, totiž celou třetinu, dobrých starých známých, ač někdy v kroji u nás neobyčejném, a to ze všech zemí slovanských, ježto hlasité vydávají svědectví, že přese všecky hráze, příkopy i jiné překážky politické jsme i z ůstaneme dětmi jedné veliké slovanské rodiny. Některé z našich domácích pohádek a pověstí, od prvotní formy své se odchýlivše, nabývají teprvé příbuznými podáními jiných Slovanův určitého smyslu bájeslovného. Tak ku př. vůbec povědomá naše pohádka „o pernikové chaloupce" sama o sobě zatmělá jest, a nesnadno lze se domysliti, jaký smysl se skrývá v báji té; ale když ji srovnáme se skazkou velikoruskou „Špalíček" (č. 16), kdež Ivánka husy letíce berou na křídla svá a donášejí

domů, tuť i hned prosvitne, že *Ivánkem* míní se jaro čili jarní slunce, s nímž husy divoké se navracují z krajin jižních, a že česká lidojedná *baba*, ruská *vědma* a *Jaga-Bura* (č. 37), lužická *Vjera* i slovinská *židovka* (č. 82) jsou jedna a táž bytost bájeslovná, znamenajíce zimu, která všecko stvoření hubí a požírá, a která také tím Ivánkem — jarem béře svůj konec. Vše ostatní jest jen nahodilá úprava, kterou si každá krajina zřizuje dle své chuti.

V Praze, v únoru 1869.

Vydavatel.

1. Stvoření země.

(Z Krajiny.)

Nebylo ničeho, nežli Bůh, slunce a moře. Slunce pálilo. Bůh se uhřál a koupaje se v moři potopil se. Když opět vyplaval, zůstalo mu za nehtem zrnko písku. Zrnko vypadlo a zůstalo na hladině mořské ležeti; neb na počátku kam co upadlo, tam taky zůstalo ležeti. A to zrnko je naše země a dno mořské její vlast.

2. Stvoření světa.

(Dle domnění ruských raskolníkův. *)

Na počátku byla země celá potopena vodou. Bůh chtě stvořiti suchou zemi, poslal do vody ďábla, aby ze dna mořského přinesl hrst země. Bera zemi měl ďábel takto říci: „Beru tebe ve jmenu Boha otce, syna i ducha svatého!“ Ale ďábel potopiv se, nabral do hrsti a ničehož při

*) Raskolníkové, t. j. odštěpenci, jinak také Starověrci řečení, jsou sekta náboženská velmi rozšířená v Rusích, která lpíc urputně na starém, mnohá podání z časů pradávných, ano i pohanských zachovala, a potud ještě svou prostotou a nezkažeností mravů jiné předčí. Mezi novotami časů našich nenávidí hlavně tabáku, jehož užívání pokládají za těžký hřích.

tom neřekl; a když pak přišel na povrch vody, neměl v ruce nic. I poslal ho Bůh podruhé. Ďábel se potopil, nabral a promluvil, jak Bůh nařídil; ale chtěje také sám něco z té země míti, vstrčil kousíček do huby a ostatek dal Bohu. Bůh rozhodil tu zemi po vodě, řka: „Rozmnož se země a rosti!“ I vyrostly z ní tři díly světa; ale i ten kousíček v hubě ďáblově začal růsti, tváře mu se roztáhly a jakkoli se namáhal, nikterak nemohl ho vyplivnouti, až mu Bůh pomohl. Na to ďábel ten kousek po veškeré zemi vyprsknul, a z toho se udělaly bažiny, pouště a místa neúrodná.

3. Bůh a čert.

(Z Malé Rusi.)

Jednou ničehož nebylo, jen nahoře nebe a pod ním voda. Tehdy plaval Bůh po vodě i spatřil veliký kus tvrdé pěny, na které seděl čert. „Kdo jsi?“ tázal se Bůh. „Nepovím,“ řekl čert, „leč vezmeš-li mě do svého člunku. Bůh mu to slíbil a onen řekl: „Jsem čert!“ I jeli spolu, oba mlčíce, až potom čert promluvil: „Dobré bylo by, kdyby byla pevná země.“ — „Budiž,“ řekl Bůh; „potop se na dno mořské a přines nahoru hrst písku, udělám z něho pevnou zemi; ale když ten písek bráti budeš, řekni: Beru tě ve jmenu božím!“ Čert ihned se potopil a nabral na dně mořském do obou hrstí písku, řka: „Beru tě ve jmenu mém!“ A když přišel zase nahoru, neměl v hrstech nic. Bůh věda co se stalo, těšil jej a poslal ještě jednou dolů na dno mořské. Čert se potopil a sahaje dole po písku, řekl: „Beru tě ve jmenu jeho!“ Přijda pak na vrch, neměl nic více písku, než co mu bylo za nehty zalezlo. Bůh vzal ten písek, nasypal po vrchu vody, a udělala se pevná země

ale jen tak malá jako lože. Když nastala noc, Bůh i čert lehli si spolu na zemi, aby si odpočinuli. Jakmile Bůh usnul, strčil jím čert k východu, chtěje jej do vody svrhnouti, aby se utopil; ale k východu udělala se daleko, daleko pevná země. Potom jím čert strčil k západu, a pak i na jiné strany: a kam koli jím strčil, v tu stranu pokaždé země daleko se rozšířila.

Jakmile Bůh stvořil zemi, vstoupil na nebesa; ale čert nechtěl bez něho zůstati i letěl v patách za ním. Tu slyšel, kterak andělé Bohu zpívají chválu, i mrzelo ho, že nikoho nemá, kdoby se též radoval z jeho příchodu. I přistoupil k Bohu a pošeptal jemu: „Co mám dělati, abych měl také takovou družinu při sobě?“ Bůh odpověděl: „Umej si ruce i obličej a stříkej tou vodou za sebe.“ Čert tak učinil i udělalo se takové množství čertů, že andělům v nebi již ani místo nestačilo. Vida to Bůh, poručil svatému Eliáši, aby hřměl a blýskal. Eliáš byl tomu rád, bouřil, blýskal a deštil po 40 dní a nocí, a tím mnohým deštěm spadali čerti s nebe dolů na zem. Když pak žádného již na nebi nebylo, tehdy počali také andělé dolů padati. Tu poručil Bůh Eliášovi, aby přestal; a kde který ďábel, padaje, v tom okamžení byl, tam také zůstal. Z té příčiny také ještě v noci jiskry po nebi létají, nyní teprvé k zemi dopadujíce.

4. Boj archanděla s ďáblem.

(Ze Srbska.)

Když ďáblové odpadli od Boha a utekli na zemi, tehdy vzali s sebou i slunce a ďábelský král nabodnul je potom na kopí a nosil na rameně. Když pak země žalovala Bohu, že celá sluncem uhoří, poslal Bůh svatého archanděla, aby

slunce ďáblovi hleděl odejmouti. Svatý archanděl sstoupil na zemi a přidružil se ku králi ďábelskému; ale ten porozuměl tomu, co chce, i měl se před ním dobře na pozoru. Chodíce takto spolu po zemi, přišli k moři a chtěli se koupati; a ďábel zarazil kopí se sluncem do země. Když se chvilku koupali, řekl archanděl: „Pohřizujme se, abychom viděli, kdo může hloub.“ A ďábel mu odpověděl: „Tehdy se pohřiž.“ I pohřížil se archanděl a přinesl v zubech nahoru mořského písku. Nyní měl se pohřížiti ďábel, ale bál se, aby mu zatím archanděl neodnesl slunce. Tehdy naplil na zemi, a z té sliny udělala se straka, i měla mu slunce hlídati, dokud bude pohřížen a dokud také v zubech nepřinese písku mořského. Když se ďábel pohřížil, udělal archanděl nad mořem rukou kříž a na moři udělal se led na devět loket ztloušti; potom uchopil slunce a utíkal s ním k Bohu, a straka začala křičeti. Když ďábel uslyšel strací hlas, už věděl, co se stalo, a co mohl nejrychleji vrátil se nahoru. Přijda nahoru, vidí, že je moře potaženo ledem a že nemůže ven! I vrátil se bez prodlení zase na dno mořské, vzal kámen a led jím protloukl, a pak se honem pustil za archandělem. Ten utíká a onen za ním! A právě když archanděl jednou nohou kročil na nebe k Bohu, tu ďábel ho dostihl a nehtama jemu ze spodu druhé nohy vyštípnul veliký kus masa. A přijda tak archanděl raněný se sluncem před Boha, dal se do pláče: „Co si počnu, pane Bože, tak zohaven?“ A Bůh mu řekl: „Mlč, neboj se; nařídím, aby všickni lidé tak měli na spodu nohy jako malý důlek.“ I nařídil tak Bůh, a u všech lidí udělal se na spodu obojí nohy jako malý důlek. A tak zůstalo až po dnešní den.

5. Stvoření člověka.

(Z Krajiny.)

Na počátku nebylo ničeho než Boha samého a Bůh spal a snil. A ten jeho sen trval po věky věků. I bylo souzeno, aby se probudil. Protrhnuv se ze spaní začal se ohlížeti, a kam koli pohledl, udělala se hvězda. I podivil se tomu Bůh, vstal a šel se podívat, co stvořil očima. Šel pořád, ale nikde neviděl kraje ani konce. Konečně přišel také k naší zemi a byl už velmi unaven: pot se mu s čela hrnul. A jedna kapka toho potu padla také na zem, oživila se a hle, to byl první člověk! Pochází z Boha, ale nebyl stvořen, aby žil v rozkoši; z potu se narodil a již na počátku mu bylo souzeno, aby se trápil a potil.

6. Stvoření člověka.

(Dle ústního vypravování raskolníků z okolí Pleskovského.)

Bůh udělal tělo člověčí z hlíny a položil je na zemi. Potom šel, aby přinesl duši, a postavil k němu psa, aby zatím hlídal. I přišel čert a vida tak krásné tělo, chtěl je zkaziti; ale pes nedal, dorážel na čerta a kousal ho v hubená lýtka. Tu udělal čert náramnou zimu, a pes, jenž posud byl holý a bez chlupů, ztuhnul a nemohl se hnouti. Potom čert přistoupil k tělu a poprskal je několikrát, a toto jest příčinou všelikých nemocí, soužení, hříchů a nedostatků. Bůh pak se vrátil, vložil duši do těla, i ačkoli viděl, co se stalo, nechal těla bez proměny, předvídaje, že i ta soužení a ty nedostatky člověku jsou potřebné. Ale psu dal kožich, aby budoucně, kdyby se mu co podobného přihodilo, lépe mohl hlídati.

7. Potopa světa.

(Ze Slovinska.)

Na počátku světa byl zlatý, šťastný věk: země vydávala všeho hojnost bez všelikého přičinění lidského, chléb vyrůstal na stromech a klasy pšeničné byly na půl sáhu dlouhé. Lidé tehdáž byli dobří, ale potom znenáhla se pohoršili a staly se zlými. Tehdy rozhněval se Bůh na svět a umínil sobě jej zkaziti. I počalo silně pršeti a pršelo bez ustání, až celá země vysoko byla pokryta vodou. Lidé všickni zahynuli, a jen čtyři zůstali na živě. O třech není povědomo, kterak se zachovali; ale o čtvrtém toto se vypravuje:

Na jedné vysoké hoře byl vinný kmen, a dosahoval vrcholem až do nebe. Toho kmenu se ten člověk chytil a začal po něm lézti nahoru. Bůh Kurent vida to, byl rád, že člověk hledá pomoci na stromě jemu posvěceném i smiloval se nad ubohým. Brzy potom začala voda zas odtékati a země osýchati. I musil ten člověk slíbiti Kurentovi, ochranci svému, že bude vždy potom milovati dvé jemu svatých bylin a plodů jich rád požívati. Ty byliny byly: vinný kmen a pohanka. Ten člověk vzal v jednu ruku kmen a v druhou stéblo pohanky a šel po širokém světě hledat sobě sídla. I usadil se na březích Jaderského moře. Z vinného kmenu, kterýž nesl v ruce, usekl prut a vstrčil jej vší mocí do země, až se celá otřásla. A tu také zasil pohanku. Potomci jeho rozšířili se po Krajině; a proto Krajinci po dnešní den větším dílem se živí pohankou. Ti čtyři lidé, kteří se v povodni zachovali, rozešli se potom v čtyry strany světa, a zemi opět zlidnili.

8. O božím kohoutu.

(Z Krajiny.)

Země byla pustá, nikdež nic nebylo než kamení. I bylo toho Bohu líto a protož poslal svého kohouta, aby ji zúrodnil. Kohout posadil se na jednu jeskyni a snesl vejce podivné moci a platnosti. Vejce se prorazilo a vyplynulo z něho sedm řek. Řeky zavlažily celou tu krajinu a v krátkém čase zazelenala se celá, všude bylo plno kvítí i ovoce, bez veliké práce lidské rodila se na poli pšenice a na stromoví netoliko jablka a fíky, nébrž i chléb nejbělejší a nejsladší. A v tom ráji živi byli lidé bez veliké starosti, pracujíce, ne proto, žeby toho bylo třeba, nébrž aby jim ušel čas a pro své vyražení. Okolo toho ráje byly hory vysoké, aniž bylo se lidem báti jakého násilí anebo vzteklé bouře. Ano nedosti na tom. Aby lidé, jsouce jinak svoji a svobodni, v nevědomosti své nevzali žádné škody, třepetal se vysoko na nebi boží kohout a každého dne jim kokrhal, kdy mají vstáti, kdy jísti a kdy co dělati. Lidé byli šťastni, a jen ten boží kohout je mrzel pro své neustálé kokrhání. I počali lidé reptati a Boha prositi, aby je toho nepokojného zvířete zbavil: „však i bez něho bychom uhodli," pravili, „kdy máme jísti, pracovati a vstávati." Bůh je vyslyšel a kohout uletěl s nebe a jen ještě jednou jim zakokrhal: „Líto mi vás, chraňte se jezera!" Lidé byli tomu velmi rádi a nikdo jim už nepřekážel. Jedli, pracovali i vstávali pořádně, jak už byli zvyklí a jak je tomu naučil kohout. Ale znenáhla začali někteří mysliti, že se nesluší, aby lidé tak otrocky poslouchali kohutího kokrhání, i začali živi býti každý po svém, nižádného pořádku nezachovávajíce. Z toho povstaly nemoci i veliké jiné nesnáze.

Toužebně ohlíželi se lidé zase po nebi, ale bylo darmo, božího kohouta nikdy více nespatřili. — I chtěli aspoň na jeho poslední slova dbáti; ale nikdo nemohl se dohádati jich smyslu. Mají se prý obávati jezera, napomenul jich kohout, proč? vždyť není žádného jezera v té dolině, teče tu pokojně těch sedm řek, ježto vyplývají z vejce. A protož hádali lidé, že to nebezpečné jezero je tam někde za horami a posílali každý den člověka na vrchol, zdali by co nespatřil. Ale odnikud nebylo žádného nebezpečí, člověk darmo chodil a lidé se opět upokojili. Zpupnost víc a více se rozmáhala; z pšeničných klasů dělaly sobě baby pometla a mužští jimi pod sebe stlali; i nechtělo se jim už ani lézti na strom, aby si nabrali chleba, nébrž podpalovali stromy, aby upadly a oni je bez práce mohli obrati. Když se nasytili, lehli sobě podlé řeky, zlořečili a páchali všeliké nešlechetnosti. Jeden vyvalil oči na vodu, zakýval hlavou a zableptal: „He, bratři! podivná věc: rád bych věděl, proč je té vody právě tolik, proč jí není více ani méně?“ Druhý odpověděl: „I to byly jen vrtochy kohoutovy! hanba dost, že ho vždy ještě posloucháme a dáváme hlídat jezera, kterého ani nebylo ani nebude. Kdyby bylo po mém, hlídač by tam vícekrát nešel. A co se týče řeky, myslím, žeby bylo lépe, aby bylo vody víc.“ Soused jemu sice k prvnímu přisvědčil, ale myslil, že je vody dost, ba až na zbyt. Nějaký břicháč dodal, že mají zajisté oba dva pravdu, a žeby bylo nejmoudřejší, aby to vejce roztloukli a jen tolik vody každému na zem pustili, co jí potřeba; a toho jezerního hlídače že skutečně už nepotřebují. Sotva se to rozhlásilo, nastal po dolině pokřik a všecko se hrnulo k tomu vejci, aby je roztloukli, a všickni jen toho lítovali, že hlídač už odešel, a zejtra že ta hlídka může

přestati. Lid se postavil okolo vejce, ten břicháč vzal kámen a uhodil o ně. Vejce se roztlouklo, jako když hrom udeří, a tolik vody vyvalilo se z něho, že skoro celé lidské pokolení zahynulo. Ráj naplnil se vodou a na tom místě nebylo než veliké jezero. Voda rostla výše a výše, až i dosáhla nejvyšších vrcholů hor, tam kde stál ten hlídač.

9. O Kurentovi.

(Z Krajiny.)

Potopou zahynuli všickni lidé, až na toho jednoho hlídače, a ten byl Krajinec. Ten utíkal výš a výš, až voda i tuto poslední horu potopila. Jedle i duby zmizely pod vodou a jediný vinný trs ještě vynikal z potopy. Ve smrtelném strachu chytil se člověk toho trsu; ale trs byl tenký a slabý, kterak ho měl uchrániti? I spatřil to Kurent, jenž užíval trsu za hůl, když chodil po širém světě, a bylo mu milo, že člověk jaksi u něho hledá pomoci. Pravda, že byl Kurent sice velmi šalebný, ale byl také dobré povahy a rád pomáhal každému z nebezpečí. Slyše Krajince naříkati, narovnal trs a natáhl ho tak, že až nad oblaka dosahoval. Plných devět let trvala povodeň a po celý ten čas visel Krajinec na trsu, živě se jeho hrozny a tak se zachoval. Když pak voda opadla a země zas oschla, slezl dolů a děkoval Kurentovi, že ho vysvobodil. Ale Kurentovi nebylo to po vůli: „Trs tě vysvobodil," povídá, „a trsu poděkuj, i udělej smlouvu s ním za sebe i za své potomky pod přísahou, že jej budete věčně slaviti a jeho víno milovati nad všeliké jiné jídlo a pití." A Krajinec rád se zapřisáhl, a po tu dobu prý potomci jeho drží slovo, milujíce víno nade

vše a radostně zpomínajíce na Kurenta, starého dobrodějce.

10. Kurent a člověk.

(Z Krajinska.)

Kurent a člověk nepohodli se spolu o to, kdo má vládnouti na zemi. Nechtěl toho dopustiti ani Kurent člověku ani člověk Kurentovi. Člověk ten prý byl velmi silný a postavy obrovské. „Pojď," řekl Kurent, „ať vidíme, kdo je silnější, a mám-li já čili ty na zemi panovati. Tu hle jest široké moře: kdo je lépe přeskočí, bude míti zemi, i všecko, co je tam za mořem, a to je zajisté stokráte lepší než tato poušť." Člověk k tomu přivolil. Kurent pozdvihl si halenu a skočil přes moře, jen že si na druhé straně trochu nohu omočil. I začal se tu člověku posmívati; ale člověk ani si toho nevšímal, a nepozvednuv ani haleny beze všeho namáhání kročil přes moře jako přes nějaký potůček, ani nohy sobě neomočiv. „Já vyhrál," řekl člověk Kurentovi, „hle, moje noha je suchá a tvoje mokrá." — „Poprvé jsi mě přemohl," odpověděl Kurent, „tobě náležejí roviny, moře i co je za mořem; ale to není ještě všecko, je také ještě něco pod námi a nad námi. Pojď, ať podruhé vidíme, kdo je silnější." Kurent stoupil na jeskyni a dupnul o ni nohou, až se to rozléhalo, jako když hrom udeří. Jeskyně pukla a bylo viděti jámu, kde se hadové rodí. I dupnul nyní také člověk a země se zatřásla, i prorazil všecko až ke dnu, tam kde širokou řekou teče ryzí zlato, a hadové propadli a v té zlaté řece se utopili. „I to je tvé," řekl Kurent, „ale za caře tebe neuznám, dokud mne ještě po třetí nepřemůžeš." Tam hle je hora velmi vysoká, dosahuje nad oblaky až do nebe-

ského stolu, kde sedí kohout a hlídá boží krmě. Nuže, vezmi střelu a spusť a já také spustím: kdo výše dostřelí, je silnější a tomu náleží země i všecko, co je pod ní a nad ní.“ Kurent spustil a střela mu se za osm dní navrátila; potom také spustil člověk a střela letěla devět dní, a když desátého dne padla, byl na ní nabodnutý nebeský kohout, co hlídal boží krmě. „Jsi carem,“ řekl lstivý Kurent, „klaním se tobě, jako se na poddaného sluší.“ Ale člověk byl dobrý, i pobratřil se s Kurentem a šel, aby svého carství užil.

Kurenta pak mrzelo, že ho člověk zahanbil, a nemoha jemu odolati silou, umínil sobě užiti chytrosti. „Velmi silný jsi, člověče!“ řekl sobě sám, „ale tuším, že jsi také tak hloupý; půjdu a přinesu ti něco darem, co jsem si sám vymyslil.“ Po té stlačil vinný kmen a vyprýštilo se z něho čisté červené víno. „Tu máš ten dar! ale kde jsi?“ I našel člověka na zemi na druhé straně za mořem, an sobě pochutnává na sladké kaši. „Co, pane, děláš?“ otázal se ho Kurent. „Jak vidíš: udělal jsem si kaši z běloučké pšenice a z ovoce červeného, a tu ji jím a piju vodu.“ — „Ubohý pane! panuješ světem a piješ vodu: dej sem číši, uctím tě jiným, lepším nápojem, který jsem ti já, tvůj ponížený sluha, připravil.“ Člověk se dal ošiditi, vzal číši s červeným vínem a vypil. „Děkuji ti, pobratřenče! tys dobrý, ale po tom tvém nápoji mnoho není!“ Kurent se zamračil a odešel, přemýšleje neustále, jakby člověka mohl ošiditi. I stlačil opět vinný kmen a opět vyprýštilo se z něho červené víno; ale Kurent přimísil nyní do něho čemeřici, bylinu, která roste, když měsíc svítí, aby víly a věštice měly co jíst. I vyhledal podruhé člověka a nalezl jej na dně zemském, kde ryzí zlato širokou řekou teče. „Co,

pane, děláš?“ — „Tkám si zlatou košili, i upachtil jsem se při tom a mám velikou žízeň; ale není tu vody a na svět je daleko, sedm růčků cesty.“ — „I mohu ti posloužiti,“ řekl Kurent, „tu hle máš číši vína, zlaté slunce lepšího nespatří.“ Člověk se dal přemluviti, vzal číši a vypil. „Děkuji ti, Kurente! tys dobrý, a ten tvůj nápoj je také dobrý.“ Kurent jemu chtěl ještě jednou naliti, ale člověk nechtěl; byltť od přirození ještě střídmý a rozumný. Kurent se zamračil a odešel, zdali by něco lepšího nevymyslil. I stlačil po třetí vinný kmen a víno se prýštilo silněji, leč ani teď nezůstalo neporušené a bez hříchu. Zlomyslný Kurent vzal střelu a otevřel si žílu i napustil do vína své černé krve. Potom šel zase člověka hledat a nalezl jej na vysoké hoře za božím stolem, an jí pečeni, kteráž nebyla jemu, nébrž Bohu pečena. „Co, pane, děláš?“ tázal se Kurent s podivením a s radostí, vida, že se člověk těžce prohřešil. — „Tu sedím a jím pečeni, ale mám na spěch, bojím se Boha, aby nepřišel a mne neshodil.“ — „Nic se neboj,“ řekl mu Kurent, „a jak ti boží pečeně chutná?“ — „Je dobrá, ale krutá, že ji sotva polykám.“ — „I mohu ti posloužiti,“ řekl Kurent, „tu hle máš víno, není takového ani na zemi, ani na nebi, než jen u mne.“ — Po třetí dal se člověk ošiditi, a to zle. „Děkuju ti, Kurente!“ řekl, „tys dobrý, ale ten tvůj nápoj je tebe lepší; dej a natoč ještě, jako na věrného sluhu náleží.“ Kurent natočil a člověku se zakalilo oko, ano i paměť mu se zakalila, tak že už ani na Boha nemyslil a zůstal za stolem. Brzy potom Bůh se navrátil a vida člověka, jenž mu snědl pečeni a nyní mu za stolem dříme, rozhněval se a shodil jej silnou rukou s hory dolů, kdež celý potlučený od poly mrtev ležel po mnoho

let. Když se opět uzdravil, neměl už žádné síly, a nemohl ani přes moře, ani na dno zemské, ani na horu ke stolu nebeskému. Tou měrou Kurent dosáhl vlády nad světem i nad člověkem, a lidé jsou od té doby slabí a malí.

11. Stolistá růže.

(Z Krajinska.)

Člověk měl půtku s Kurentem o zemi. Když se spolu nemohli o své právo smluviti, popadli se a potýkali se spolu na zemi plných sedm let, a nemohl ani Kurent člověka, ani člověk Kurenta přemoci. Tehdáž také rozkopali a rozryli zemi, že se takovou stala, jako je posud; kde prvé bývaly samé prostranné roviny, vydupali patou propasti a nahrnuli hor a vrchů. Když pak tou půtkou byli unaveni, padli oba dva jako mrtvi na zem a leželi takto sta let; tu přišel na zemi silný Dobřín a svázal člověka i Kurenta a začal panovati nad světem. Tu se ti dva probudili a vidouce se svázané konopnými provazy, podivili se, kdo na ně ty pavučiny vložil. I vstali a roztrhli provazy co pravé pavučiny, popadli Dobřína a svázali zlatými okovy a dali jej ohnivému drakovi, aby dračici zaplítal vlasy a umýval jí bílé ruce. Tehdy řekl Kurent člověku: „Hle, unavili jsme se půtkou a usnuli jsme, i přišel na nás ničema a začal panovati nad světem. Dali jsme jej sice ohnivému draku; ale budeme-li se i dále ještě hašteřiti, přijde na nás jiný, silnější nad Dobřína a přemůže mne i tebe, i budeme trpěti jako nyní pošetilý Dobřín. Nuže vyznejme si pravdu: tys hrdina, a tuším, já také, hory a propasti nám toho dosvědčují, any se nám rozpukaly pod patama. Tehdy slyš a věz: mám zahradu a v té zahradě osudnou

bylinu, stolistou růži. Kořeny svými prodrala se až do zemského dna, kdežto jimi váže strašlivé zvíře, živý oheň. Darmo se zvíře spíná a těch kořenů, okovů svých, hledí zbaviti; ale běda nám, kdybys tu růži stolistou vytrhl ze země: zvíře, živý oheň, prodralo by se z vězení a spálilo by zemi a všecko, co je na ní, ano i moře by se vysušilo a nezůstalo by nic po něm než ohromná propast. Takový máš u té růže kořen. Ale ani na vrch její nesahej. Mohl bys ho sice snadno utrhnouti, není ani pevný ani vysoký, ale má v sobě divné síly: blesk a hromy, a ty by rozbily tebe i zemi, i všecko, co je pod ní a nad ní, a jen ta stolistá růže by ostala; a prošlo by na sta božích let, než by okolo ní zase nová země narostla a zase živočichové se rozplodili. Takový máš u té růže vrch. Ale je na ní také listí nevídané; mnohý den sedal jsem pod ním a poslouchal jeho milých řečí a písní tak líbezných, že jich ani zpěvná víla nikdy nevypustila z úst. Toto však listí není nebezpečné; můžeš ho natrhati a druhého dne vyroste jiné lepší. Ale posud jsem se ho nedotknul, nébrž pozoroval jsem v noci, jak padalo a zase vznikalo, a snadno jsem tomu porozuměl, jak chodí na nebi hvězdy a měsíc: všecko to vzniká i zapadá tak, jako listí na růži stolisté. Nuže pojď, ať osudná ta bylina rozhodne a smíříme se. První list bude tvůj, druhý můj a třetí ničí, a tak dál, až je všecky otrháme; a kdo utrhne poslední list, budiž panovníkem na zemi. Nemá však panovati na věky, neb hrdinovi bylo by to nečestné, nébrž jen na jednu boží hodinu, totiž na sto zemských let; a když ta hodina mine, ať potom panuje zase ten, komu se po prvé toho štěstí nedostalo, nechť to jsem já anebo ty, a budeme se takto střídati přátelsky bez soudu a bez ne-

bezpečného sporu. Ovšem je těžký počátek, a protož aby jeden do druhého neměl žádného podezření a všecko aby se dálo z dobré vůle a bez obmyslnosti, ať rozhodne stolistá růže, při které není klamu.“ I svolil k tomu člověk, hrdina hrdinovi dověřoval. Po té šli do zahrady, aby růže stolistá mezi nimi rozhodla. Člověk utrhl list, Kurent utrhl list a třetí list nikomu nenáležel. „Já tvůj, ty můj, každý svůj; já tvůj, ty můj, každý svůj,“ tak oba dva hrdinové říkali, trhajíce osudné listy. Ale růži stolisté nebylo po vůli, aby na zemi panoval jen jeden; i zbyly konečně tři listy, jeden člověkovi, druhý Kurentovi a třetí ničí, a ten jeden na růži zůstal. Tu viděl Kurent i člověk, že nikomu ještě není souzeno, ani aby vládl, ani aby se pokořil; i rozešli se spolu v žalosti a bloudili po širém světě, boje se jeden druhého, ano i v noci usnouti se báli. A když minula boží hodina, sto zemských let, tu se ti dva hrdinové opět sešli. I šli zase k růži stolisté, aby rozhodla, a ta nyní ustanovila tak, aby se Kurent pokořil i aby panoval člověk, jenž utrhl poslední list. Tehdy poklonil se jemu Kurent. Ale člověk neuměl panovati, nébrž lehl si na rovinu, chtě sobě odpočinouti a usnul. I ležel takto celou boží hodinu, sto zemských let, a zvířata přicházela i posmívala se jemu, a v uchu jeho líhly se mu lišky a v hustých vlasech hnízdili loupežní jestřábové. Byl ten člověk velmi zpozdilý, ale při tom velmi silný; dlouhý byl jako pole, jehož není konce viděti, a hmotný jako lesnatá hora. Když pak minula boží hodina, přišel k ospalci Kurent a nemile ho ze sna vytrhl. Člověk viděl, že panování své prospal a že nyní, jak umluveno, musí jednu boží hodinu, sto zemských let, sloužiti. I začal panovati Kurent, ale neusnul, nébrž užíval vlády své, až pak

i vlády dokonce se zmocnil. Pozval totiž člověka na oběd a přisluhoval i lichotil jemu, až i v krátce tento na své poddanství zapomněl. I zpozoroval to Kurent a natočil jemu číši vína, právě ze své vlastní vinice. I dal se zpozdilec ošiditi a vypil, ale bylo mu kyselé a nadával: „Špatný nápoj u špatného hospodáře!“ Kurent se proto nic nerozhněval, nébrž natočil jemu jinou číši, starého červeného vína: „Pí a nehaň, co je božího!“ Tu se po druhé člověk ošidil a vypil, i nebylo mu kyselé, nébrž řekl: „Výborný nápoj u výborného hospodáře!“ I natočil mu Kurent ještě číši třetí, vína výborného, co ho dal první vinný keř, nejprvé sazený, v prvním podzimku prvního stvořeného roku. Tu se po třetí člověk ošidil, a to na věky. Vypiv víno, objal Kurenta i zvolal: „Aj, jaký to dobrý nápoj u dobrého hospodáře! tohoto vína mi nalévej a budu ti poddán s tělem i s duší, netoliko jednu boží hodinu, nébrž na věky věkův.“ I zradoval se Kurent a pobízel člověka na sladké víno, a člověk pil a neustále se zaklínal, že mu netřeba svobody, dokud je vína u Kurenta. A Kurent se jemu smál, vida, jak člověk vínem pozbyl síly, a že se již nikdo s ním nemůže o vládu zemskou potýkati.

12. O Kurentovi.

(Z Krajinska.)

Chodě po světě Kurent, nalezl člověka, sluhu svého, a byl rád, že si bude moci porozprávěti. Ale člověk byl těžké mysli a nevesel; vida Kurenta, počal naříkati: „Zle mi se vede od té doby, co jsem se ti pokořil. Slyš a považ: Měl jsem tři bílé hrady. První měl kamenné stěny a střechu ocelovou. Tu mi se vdávala sestra a já jí vystrojil

svatbu. Byli jsme veseli a utratili jsme ten první hrad. Ale toho mi líto nebylo. Nalezl jsem věrného pobratřence a ubytoval jsem se s ním ve druhém bílém hradě; ten byl ocelový a měl střechu stříbrnou. I byli jsme tu spolu živi vesele a v lásce po sedm let, až mi pobratřenec umřel a já ho s velikou žalostí pěkně pochoval. A tak jsme utratili druhý bílý hrad; ale ani toho mi líto není. Zbýval mi ještě třetí hrad, byl stříbrný a měl střechu zlatou. Usadil jsem se v něm a nalezl jsem si milenku. Hezká byla, ale lstivá a hanebně mě opálila. Nutila mě do vína, já se opil a daroval jsem jí svůj poslední bílý hrad. Když měla, co chtěla, znechutil jsem se jí a vyhnala mě z hradu, řkouc, že nechce milovati žebráka. I litoval jsem toho, ale co na plat? Jsem nyní nuzákem a tebe proklínám, že jsi mě svedl k pití vína.“ — Kurent, slyše ty nářky, byl milostiv, objal člověka a řekl: „Vidím, že ti není souzeno, abys byl bohat a v bílých dvorech se procházel; ale proto mne neproklínej, však já také nic nemám krom této haleny — a tu jsem ukradl, a kromě dobrého přítele, pobratřence Svatovíta. Nuže pojď, dovedu tě k němu, aby ti něco dal. Mát tam tři věci, bez kterých nemůžeš býti, proto že jsi veliký ochlasta. První věc je stará halena: hodíš-li ji na řeku nebo na moře a lehneš-li si na ni, ponese tě jako loď; až se zas opiješ, mohl bys bez té haleny snadno se někde utopiti. Druhá věc, kterou tam můj pobratřenec má, je ještě lepší a tobě potřebnější, totiž pravá ruka. Kdo by ji dostal, uměl by všecko lépe dělati, než kdo koliv jiný, a lidé by mu za práci dobře zaplatili; tři dni by mohl dělati a čtyry píti, a tak až do své smrti. Svatovít té umělé ruky nepotřebuje, i poprosím ho, aby ti ji dal. Ale ani ta umělá ruka

ti nepomůže, proto že jsi člověk, jemuž souzeno, aby naříkal. Ale Svatovít pobratřenec má ještě jinou, třetí věc, není jí rovné na zemi ani na nebi; té však nikomu nechce dáti, jesti to zázračný kůň Luskošlap. Na tomto koni projíždí se starý Svatovít po jasném nebi sedmkráte semo tamo, dokud se nezapotí a veškerých starostí nepozbude na sto let. Svatovít nedá sice nikomu jinému na koni jeti, ale ošidíme jej. Ubožák hlídá svět a nevyspí se; i zazpíváme mu pěkné písně, on usne, a pak budeme hleděti, jak bychom toho koně dostali.“ Takto mluvil Kurent a dovedl člověka s sebou k pobratřenci svému Svatovítovi. Svatovít je rád viděl, a vida, že člověk toho potřebuje, starou halenu a umělou ruku jemu daroval. Po té jemu počali zpívati; a když usnul, přiběhly hospodyně nebeského domu, věštice a víly, aby se podívaly, co je hospodáři, že jim ještě dnes nepřišel a že nevědí, co mají dělati. Spatřivše Kurenta věštice dlouhonohé, rozhněvaly se a chtěly ho zahubiti, ale víly zlatovlasé toho nedopustily, neb se jim ten silný hrdina zalíbil. Ale když pak uzřely víly člověka, také se rozhněvaly a chtěly ho ustříleti; ale toho zase nedopustily věštice, proto že se jim opět člověk zalíbil. Potom se obě strany pěkně smluvily a hospodyně vedly Kurenta i člověka do širokých dvorů nebeských, kde místo svící svítí nebeské hvězdy a místo silnice je bílá dráha. V těch dvorech stály tři náramné stoly: na prvním ležela veliká hromada krup, které věštice rukama svýma hrnou z povětří na zem; na druhém leželo množství fialek a zeleného býlí, kterým víly posypávají nebe i zemi, aby se nebe modralo a země zelenala; a na třetím stole byly výborné pokrmy a nápoje, připravené všem vítaným hostům. Za ten stůl hospodyně ne-

beské Kurenta i člověka posadily a dobře jich uctily. Potom šly do konírny, kde stál ten zázračný kůň Luskošlap, maje za nápoj nejlepší víno, a za obrok cukr a pšenici. Proto byl také velmi silen: když zařehtal, nebem se to rozléhalo, když zadupal, nebe se třáslo, a když běžel po bílé dráze, hustým prachem potáhlo se nebe. Kurent i člověk na toho koně si sedli a jeli na něm sedmkráte semo tamo po jasném nebi, až se člověk zapotil a na všecky své lidské starosti zapomněl. Po té dovedli koně zase do konírny a vzali od hospodyní nebeských odpuštění. Když se vrátili do stanu Svatovítova, on ještě spal a měl nepokojný sen, že mu totiž hosté odvedli koně. Na to se probudil a byl rád, vida tu Kurenta i člověka, neb myslil, že u něho byli neustále. Potom se bratrsky rozloučili, a člověk od té doby byl vesele živ: tři dni sloužil a čtyry pil, a když se opil, darovaná halena ho chránila. A potom už nikdy neproklínal Kurenta.

13. Pán Bůh dědoušek.

(Z Bulhar.)

1.

Na počátku člověk, orati neuměje, oral jen od jednoho konce pole, a přijda na druhý konec, pokaždé přenášel zase pluh tam, odkud počal orati. Šel tudy pán Bůh ve spůsobě stařečka a naučil ho, jak orati má, aby totiž přijda na druhý konec, odtud zase oral nazpátek. Potom pán Bůh viděl ženu, ana tkajíc jen s jedné strany házela člunek a na druhém konci pokaždé nit překousla a počala znova. I ukázal jí, aby házela zase nazpátek, niti nepřekusujíc. Druhého dne jda pán Bůh zase mimo toho oráče, tázal se ho,

kdo ho naučil orati? „Pán Bůh dědoušek“ řekl oráč, a Bůh jemu dobrořečil: „Den budeš orati a celý rok budeš míti co jísti.“ Potom tázal se té ženy, kdo ji naučil tkáti? Odpověděla, že sama sebou se naučila. I řekl Bůh: „Celý rok budeš tkáti a plátno pak pod paždí odneseš.“

2.

Dokud ještě lidé byli dobří, mohl prý člověk rozkazovati netoliko věcem živým, ale i neživým. Když si totiž ku př. nasekal dříví, mohl je jen proutkem švihnouti a šlo samo, kam bylo třeba. Jedna žena také tak si hnala dříví domů; ale nechtíc podlé jíti pěšky, sedla si na ně, a dříví zůstalo státi a již ani s místa se nehnulo. I odvázala si pás a vzala je na záda. Tu se jí zjevil pán Bůh a řekl: „Proto že se's jemu chtěla dáti nositi, budeš je nyní nositi sama.“

3.

Jednou také pán Bůh ve spůsobě stařečka po světě chodě, přišel k jednomu, jenž dobytek pásl, leže pod hruškou a maje podlé sebe prázdnou tykvici. I prosil ho, aby mu v ní přinesl vody; pastucha však ukázal jemu nohou ke studánce, řka: „Máš-li žízeň, jdi a napí se.“ A pán Bůh ho za to potrestal tím, že se mu všecek dobytek rozutíkal, každý kus jinam, a pastucha mnoho za ním se naběhal, vyznávaje, že se prohřešil na pánu Bohu. Potom přišel pán Bůh k ovčákovi a také se ho tázal, má-li vody? Ovčák odpověděl, že by pro ni došel, kdyby se mu jen ovce zatím nerozběhly. I nabídl se pán Bůh, že jich bude hlídati. Když ovčák odešel, vzal pán Bůh hůl ovčáckou a zarazil ji do země, pověsil na ni ovčákův plášť a ovce ve stínu se stišily. V tom si přišel

vlk pro svou určenou potravu, kterou si každý den brával od ovčáků. Pán Bůh dal jemu hubené jehně, a vlk nejsa spokojen, uchvátil jiné, které sám chtěl. I vzal pán Bůh ovčáckou troubu a vlka udeřil po kříži, a od té doby prý vlk má silný krk a slabý kříž. Ale vlk utíkal přece s uchváceným jehnětem. Tedy pán Bůh vzal dva kameny a za vlkem jimi hodil, i udělali se z nich dva psi, běželi za vlkem a jehně mu odňali. Zatím ovčák přinesl vodu, a vida ovce tiše ve stínu státi a dva psy okolo nich běhati, tázal se stařečka, kterak bude ovce na pastvu honiti, když se tu stišily a stuhly? I řekl jemu pán Bůh, aby vzal svou měděnou troubu a jim zatroubil, že mu půjdou po tom větříčku, co z trouby vane. Od té doby ovčáci troubíce honí na pastvu ovce své.

14. Bulharské pohostinství.

(Z Bulhar.)

Jednou, když pán Bůh stvořil svět, chtěl potom taky vidět, jak jsou v něm lidé živi. I slezl s nebe dolů na Starou planinu, učinil se člověkem v podobě starce s dlouhými bílými vousy a v bílém obleku, vzal do ruky hůl a šel světem do Bulharské země. I chodil dlouho, celičký den, pustými horami, a na večer přišel do nějaké vesnice na nocleh. Tu vešel do prvního stavení, sedl si na práh, nemluvil nic, ale přemýšlel o něčem. Nikoho doma nebylo, jen hospodyně; ta dělala svou práci a jeho neviděla. Ale tu přišel její muž z pole domů od pluhu, a vida stařečka, zaradoval se velmi a řekl: „Dědoušku! tys velmi stár a jsi velmi unaven od cesty! pojď dál do stavení, odpočiň sobě, a jsi-li chudý, pohostíme tě vším, co nám pán Bůh naděl, jen si poruč.“ Stařeček pohleděl naň vese-

lýma očima, vešel do stavení a posadil se. Brzy potom sedlák i žena jeho vstali a vystrojili hostinu, jak nejpěkněji mohli a co nejlepšího měli, a postavili na stůl. Hospodář i hospodyně jedli, ale stařeček ničehož nechtěl požít; toliko voněl k tomu domácímu jídlu, mlčel a díval se, jak se ti dva radují, a radoval se taky. I nutili ho, prosili ho: „Dědoušku, proč pak nejíš? zůstaneš hladov; vem si a pochutnej si, alespoň okus, jak ti libo: co máme, všecko je tu před tebou!“ Ale stařeček na to jen tolik: „Jezte vy jen sami, jezte! já o něčem přemýšlím.“ Když se najedli, vstali. Hospodyně vyšla ven, aby si dítě nakrmila; plakalo. Tehdy řekl stařeček jejímu muži: „Víš-li, hospodáři, jak bys mne mohl pohostit, jest-li že chceš? ját ledačeho nemohu jíst, ale chce mi se pečeného lidského masa. Zabí mi svého maličkého synáčka, pěkně jej omej a polož celého na pekáč a dej ho péci: ale chraň se, aby tebe neviděla tvá žena, sic by plakala.“ Hospodář mu odpověděl: „A to-li jen, dědečku, chceš? i proč jsi mi toho dávno neřekl, abys mi hladov neseděl ve stavení hostem? zdali jsem ti nepravil, že všecko je tvé, co nám pán Bůh nadělil? Věru já staré lidi, jako ty jsi, mám velmi rád, a srdce mi praví, žes dobrý, hodný člověk; a hned uvidíš, jen maličko počkej, až ti ustrojím, čeho žádáš.“

Potom vyšel sedlák ven, žena jeho byla zatím odešla po své práci a dítěte nechala, aby si hrálo samo na měsíčku, dokud neusne, nic nevědouc, co a jak se mělo dít. A její muž dítě vzal a rychle zabil; pak je celičké dal na pekáč a v peci zavřel, aby ho matka nespatřila, než se upeče; potom šel zase ke stařečkovi, sedl si podlé něho a vesele s ním hovořil. Když si tak nějaký čas spolu porozprávěli, stařeček nenadále se zamlčel

i začal čuchat a řekl hospodáři: „Nu jdi pak, a podívej se po pečínce; pěkně mi voní, snad se už upekla!“ Sedlák vstal a šel, i otevřel pec, chtě se podívat a pečínku vyndat. Ale co tu vidí! podivil se a divem celý strnul: celá pec i celé stavení zářilo se světlostí toho dítěte; a pekáč i to dítě proměnilo se v zlato a svítilo se jako slunce. Dítě sedělo na pekáči již co veliké pacholátko, krásné, zdravé i veselé; na hlavě mělo korunu z perel a z drahého kamení, po boku na páse mu visel meč, v ruce drželo list písma zlatého, v levé pak mělo pšeničný snopek plničký klasů: a to všecko třpytilo se jak oheň, proto že bylo všecko zlato. Sedlák se vrátil, aby stařečkovi pověděl, jaký div se tu stal a co má dělat; ale stařečka už tam nebylo; stál před domem a řekl jim: „Buďte zdrávi! a jako potud, tak i dále živi buďte pěkně a v pokoji! Pro vaše dobré srdce budete mít hojnou úrodu na poli i v dobytku, a požehnání i pokoj dá Hospodin dětem vašim i vnoučatům vašim; a vás vezme k sobě i pohostí vás u věčném příbytku svém.“ Po té jim stařeček s očí zmizel — šel někam jinam na nocleh.

15. Sněhurka.

(Z Veliké Rusi.)

Byl jeden sedlák, jmenem Ivan, a žena jeho, jmenem Marie; byli už staří a neměli žádných dětí, i rmoutili se proto velmi. Jednou v zimě, když mladého sněhu napadlo po kolena, děti venku lepily z něho bábu a Ivan s Marií dívali se mlčky na ně oknem. Tu se Ivan usmál a povídá: „Pojď, ženo, slepíme si spolu taky bábu.“ — „A což?“ řekla stará vesele, „pojďme, můžeme si k starosti taky zadovádět. Ale nač bábu lepit? slepíme si

raději ze sněhu děťátko, když nám pán Bůh nedal živého.“ — „Co pravda, to pravda,“ řekl Ivan, vzal čapku a šel se starou na ohradu. A skutečně začali ze sněhu lepit děťátko; udělali tílko, ručičky, nožičky a přidělali nahoře hroudu jako hlavičku. — „Pomáhej pán Bůh!“ řekl kdosi, jda mimo. — „Děkujem pěkně!“ odpověděl Ivan. „Boží pomoc ke všemu dobrá,“ doložila žena. — „Což pak to děláte?“ — „Inu, jak vidíš!“ řekl Ivan. „Sněhurku,“ doložila stará i zasmála se. — Potom přidělali nosíček a bradičku, udělali dva důlky pro oči a sotva že Ivan taky ještě hubičku vyznamenal, začalo děťátko dýchat, otevřelo pěkné modré očičky, kroutilo hlavičkou jako živé a zatřepalo ručičkama i nožičkama ve sněhu, zrovna jako děťátko v plénkách. „Ach, Ivane, Ivane!“ volala žena plna radosti, „pán Bůh nám dal děťátko!“ i začala Sněhurku objímat. A se Sněhurky sloupil se sníh jako skořápka s vajíčka, a už byla skutečně živým děvčátkem. „Ach má drahá Sněhurečko!“ volala stará i běžela s ní do světnice. A Sněhurka rostla, ne po dnech, ale po hodinách, a co den byla větší. Sedlák i selka měli z ní radost převelikou; děvčata ze vsi přicházely k nim, strojily ji, rozmlouvaly s ní, zpívaly jí písně, hrály s ní všeliké hry, i naučily jí všemu, jak co samy dělaly. I vyrostla Sněhurka za tu zimu tak jako třináctileté děvče, a byla velmi čiperná, všemu rozuměla, o všem hovořila; a byla běloučká jako sníh, očka měla jako nezabudky a rusavé vlásky až po pás; jen žádného ruměnce neměla v tváři, jakoby v ní ani živé krve nebylo. Ale i bez toho byla tak krásná a při tom tak dobrá a ke všem přívětivá, až srdce nad ní plesalo. „Hleď, Ivane!“ říkávala stará muži svému, „přece nám pán Bůh daroval k starosti radost! můj srdečný zármutek přece pominul!“—

A Ivan jí říkal: „Buď pán Bůh pochválen! netrvá na světě věčně radost a zármutek taky bez konce není.“ Minula zima. Sluněčko na nebi začalo hřát, na lukách zazelenala se tráva a v povětří šveholil skřivánek. Už i děvčátka sebraly se pode vsí v chorovod a začaly zpívat: „Vesno krásná! na čem jsi přišla? na čem jsi přijela?“ — „Na rozsošce, na brance!“ — A Sněhurka začala být nějak smutna. — „Co ti je, dítě mé?“ říkala stará, „jsi-li churava? zdali tě někdo uhranul?“ A Sněhurka na to: „Nic mi není, matičko! jsem zdráva.“ — Roztál poslední sníh, sady i luka oděly se květem, slavík i všeliké ptactvo začalo zpívat a všecko na božím světě se rozveselilo. A Sněhurka byla ještě smutnější, vyhýbala se družkám a pořád se před sluncem ukrývala do stínu. Jen když pršelo a za soumraku bývala veselejší, a když jednou přišla bouřka a napadlo krup, měla z toho takovou radost, jakoby to byly perle. Ale když pak opět vysvítilo slunce a kroupy rozhřálo, plakala Sněhurka pro ně tak, jako by sama taky se chtěla slzami rozplynout. — Minulo jaro, přišel svatého Jana den. Děvčata ze vsi sbíraly se do háje na veselí a stavily se taky pro Sněhurku. „Pusť, pusť taky s námi Sněhurku!“ prosily. Stará bála se ji pustit, a Sněhurce samé jaksi se nechtělo s nimi jít; ale odepřít jim toho nemohly. „Jen mi děvčátka dejte na Sněhurku pozor,“ domlouvala stará, „však víte, že ji chovám jak oko v hlavě.“ — „Dáme, dáme!“ křičely děvčata vesele, vzaly Sněhurku za ruku a běžely s ní do háje. Tam vily sobě věnečky, vázaly z kvítí kytky i zpívaly své smutnoveselé písně. A Sněhurka byla s nimi pořád. A když zapadlo slunce, složily děvčata z trávy a z drobného roští hranici, zapálily ji a postavily se všecky řadou jedna za druhou,

mající každá na hlavě věneček, a Sněhurku postavily nejzáze. „Dívej se,“ řekly, „jak my poběhnem, a běž taky za námi, po zadu nezůstávej!“ Po té začaly zpívat kupadelní píseň a skákaly jedna po druhé přes oheň. V tom něco v zadu za nimi zašumělo a žalostně zavzdechlo: „Ach!“ Uleknuty hleděly jedna na druhou a zpozorovaly, že Sněhurky mezi nimi není. „Snad se nám schovala,“ řekly a rozběhly se jí hledat; volaly, houkaly — ale nikterak jí nemohly najít. „Snad utekla domů,“ řekly potom a běžely do vsi — ale Sněhurky ani ve vsi nebylo. Hledaly jí druhý, třetí den, prohledaly celý háj — ale po Sněhurce nikdež ani památky! Kam se poděla? snad že ji odvleklo dravé zvíře aneb odnesl loupežný pták?... Nikoli; ale když Sněhurka běžela za družkami a skočila přes oheň: tu nenadále vznesla se vzhůru lehkou parou, svinula se v tenounký obláček i zaletěla do výsosti podnebeské.

16. Špalíček.

(Z Veliké Rusi.)

Byl jeden dědeček a jedna babička a neměli žádných dětí. „Jdi dědečku do lesa,“ řekla babička, „vysekej tam špalíček a udělej kolíbku: já budu ten špalíček kolíbat, zdali nebude z něho děťátko?“ Dědeček tak udělal a babička kolíbala špalíček a při tom zpívala:

Hajej, dadej, špalíčku!
uvařím ti kašičku,
dobrou ječnou, rosnou,
ovesnou i prosnou.

Babička se podívala a hle, špalíček už měl nohy; i zaradovala se a začala znova zpívat a zpívala dotud, až se z toho špalíčku udělalo děťátko.

Dědeček i babička byli rádi, že jim dal pán Bůh k starosti radost a nevěděli, co s tím svým dětátkem dělat. Synáček rostl, i začal už rybičky lovit a pomáhat otci. I řekl mu: „Tatíčku! udělej mi stříbrný člunek a zlaté veslíčko.“ Otec udělal a synáček začal ryby lovit, a jak se najedl, lovil celý den. Matka mu vždycky přinášela oběd aneb večeři a volala:

„Ivánku, synečku!
stříbrný člunečku,
zlaté veslíčko,
pojeď ke mně, mé srdéčko!

Jakmile synáček uslyšel matčin hlas, přijel ku břehu, vzal jídlo, dal matce ryby a pak zase jel. Na dlouze, na krátce stalo se, že nějaká věďma z vedlejší vesnice, s Ivánkovými rodiči známá, začala babičce toho synáčka závidět a umínila si, že ho zahubí. I ustrojila oběd anebo večeři, šla potom k řece a začala taky tak volat, jako Ivánkova matka ho volala. Ale hlas její byl hrubý, a jeho matky hlásek tenounký; když pak Iváněk ji uslyšel, řekl: „Nevolá mne to matička, ale věďma!“ Věďma se rozzlobila, šla ke kováři a dala si taky takový hlásek udělat, jako Ivánkova matka měla; potom šla zase k řece a začala ho volat. Iváněk myslil, že to jeho matička, připlul ku břehu a věďma ho popadla i nesla si domů; a on nic neviděl, kam ho nese, proto že byla tma. Když si věďma Ivánka domů přinesla, řekla své dcerušce Helence: „Má dceruško! vem toho chlapečka, umej ho, pak vytop pec a dej do ní; a když bude upečen, rozkrájej ho a postav na stůl, a já zatím půjdu a pozvu svých kmotřiček; až přijdeme, budeme se dobře mít. Iváněk to všecko slyšel. Věďma šla a dceruška udělala, jak matka poručila; potom vzala lopatu, co chléb sázejí, a řekla: „Ivánku, lehni si

na lopatu, já tě pohoupám!“ Iványk si lehl na příč; Helenka chtěla ho vstrčit do peci, ale vidouc, že si lehl nedobře, řekla: „Sedni si na dýl.“ A on řekl: „Ukaž mi to; nevím, jak si mám lehnout.“ Helenka hloupá lehla si na lopatu a Iványk šoupl ji do peci. I upekla se tam. Potom ji Iványk vyndal i udělal tak, jak nařídila matka, aby udělala s ním; a sám šel za ohradu a vylezl na javor a tam se posadil. Věďma sebravši své kmotřičky přišla a začaly pít a se veselit a tím masem zakusovat. Nemyslila, žeby to bylo Helenčino, ale myslila, že dceruška její připravila jídlo a že si šla s družkami pohrat. Když se toho masíčka pěkně najedly, vyprovodila věďma své kmotřičky a potom šla na ta místa, kde javor stál, co na něm seděl Iványk; i začala se houpat a při tom si zpívala: „Pohoupám se, poválím se, když jsem se najedla Ivánkova masa!“ A on jí řekl: „A trošku Helenčina!“ Jak ho spatřila, hned se domyslila, co je; běžela domů, vzala sekeru a začala javor sekat, ale sekera se přelomila. I běžela ke kováři, a dala si udělat dva vozy seker. Kovář je udělal a ona je sem přivezla, i začala javor sekat; seká, seká, a všecky sekery se lámou, proto že javor byl silný; ale začal se už na kořeně viklat, div že neupadl. Iványk se ohlíží a hle, tu letí stádo husí, i začal jich prosit:

Husy, husičky, labutě!
vemte mě na své perutě;
doneste mě k otci, k matce,
dostanete jíst a pít,
budete se dobře mít.

A ty husy řekly: „Nechť tě druhé vezmou!“ Letí druhé a on též jich prosí; ty zase řekly, aby ho vzaly třetí. I třetí letí, a ty řekly, aby ho vzal houser, co letí nejzáz. Letí ten houser. Iványk

počal ho prosit, a houser ho vzal a odtud odnesl. Javor upadl a věďma ze zlosti, že Ivánka nemohla dostat, začala se trhat, sebou házet, plakat, až i pošla. A houser donesl Ivánka do té vsi, kde byli jeho rodiče, a posadil se s ním na střechu. Ivánek poslouchal komínem, co ve stavení dělají. Ivánkovy rodiče právě tehdáž obědvali a plakali pro něj, a on řekl: „Neplačte, tatíčku a matičko! já jsem tu.“ Když uslyšeli jeho hlas, vyběhli na dvůr, vzali jej dolů se střechy a byli velmi rádi, že zase našli svého synáčka. On pak jim všecko pověděl, co a jak bylo. A tomu houseru dávali potom pěkně jíst a pít, a byli šťastně a vesele živi. Na krátce, na dlouze potom rodiče Ivánkovy zemřely; ale on je posud ještě živ, žvýká chléb a rybičky loví a dobré lidi krmí; a ten houser s ním. Onehdy měl Ivánek svatbu a já o té svatbě skákal, med a víno jsem pil, v ústech nebylo nic, ale po bradě teklo.

17. Pohanka.

(Z Veliké Rusi.)

Za modrými vodami, za příkrými horami byli živi car a cařice. K starosti dal jim pán Bůh pro potěšení děťátko jediňátko, krásnou dcerušku. I nevěděli, jak jí mají říkat, aby toho jmena nebylo ani mezi bojary, ani mezi knížaty, ani kupci. Konečně zůstali na tom, aby vyslali posla a koho ten posel potká, aby se ho zeptal, jak se jmenuje a čí jest? a které jmeno ten pocestný řekne, takové že tomu děťátku dají. Posel šel a posadil se na rozcestí. I seděl tu den, dva dni, a třetího dne k večeru šla tudy na potkání stará babička do Kyjeva pánu Bohu se pomodlit. „Pozdrav pán Bůh, stará babičko!“ řekl jí posel; „pověz mi pouhou

pravdu, jak ti říkají a čí jsi?“ — „Milostivý pane můj bojaříne!“ odpověděla babička, „když jsem se z vůle boží narodila, nazvali mne Krupničkou; ale jak se můj tatíček jmenoval, zapomněla jsem v osiřelosti své.“ Posel nechtěl tomu z počátku věřit; ale když stará pevně stála na svém, pomyslil sobě: „Snad je to přece pravda.“ I propustil stařenu, aby šla svou cestou, a na propuštěnou ji bohatě obdaroval. A když se potom zase vrátil a caři to vypravil, řekl car: „Budiž tak, jak se přihodilo.“ I nazvali to děťátko Krupničkou. A ta carská dceruška Krupnička rostla i prospívala ve všelikém umění i v moudrosti. A když dospěla, myslil car už na to, za koho by ji vdal. Tu nenadále zlatá horda pohanská vpadla nepřátelsky do jeho carstva, porazila vojsko carovo, zabila cara i se všemi jeho knížaty a bojary, a celé vojsko jeho pobila; děti pak a staré lidi odvedla s sebou do zajetí. A toho carství jako by ani nebývalo. I dostala se dcera carská Krupnička zlému Tatařínu za kořist. A ten Tatařín velikými sliby ji přemlouval ke své víře pohanské; a když pravoslavné víry své odříci se nechtěla, podal ji v těžkou otrockou práci, i mučil ji tak plná tři léta. Právě toho času šla ta stará babička zase z Kyjeva cestou skrze zlatou hordu, a vidouc Krupničku v těžkém otroctví, slítovala se nad ní a proměnila ji v pohančí zrnéčko i schovala do kapsy. Potom šla ta babička daleko na svatou Rus. I promluvila k ní Krupnička: „Prokázala jsi mi službu nemalou, vysvobodila's mne z těžkého otroctví; i poslouž mi ještě naposled: až přijdeš na svatou Rus, na široká pole úrodná, pochovej mne do země.“ A babička tak udělala. Když pak to pohančí zrnéčko na svaté Rusi vloženo bylo do země, začalo pučit i vyrostla z něho po-

hanka o sedmdesáti sedmi zrnkách. I zaváli větrové se všech čtyr stran a roznesli těch sedmdesát sedm zrnek na sedmdesát sedm polí. Od toho času na svaté Rusi rozplodila se pohanka. Tak nám staří povídali, aby mladí o tom znali.

18. Původ slavika a kukačky.

(Z Jižní Rusi.)

Jedna panna zalíbila se hadovi a sama taky si jej oblíbila. A jeho zámek byl ze samého čistého skla, celý z křišťálu. Ale ten zámek stál někde pod zemí, jako v nějaké mohyle. A její stará matka se velmi proto na ni rozzlobila. — A kterak by se nerozzlobila? A ta dcera tím hadem obtěžkala, a když přišel čas, narodili se jí blíženci: chlapeček a holčička, oba krásní, jako z vosku. A ona také byla tak krásná jako kvítek. Jak mile jí dal pán Bůh dítky, řekla: „Když se mi narodily co lidé, tehdy jich u lidí taky pokřtíme. Vsedla do zlatého kočáru, položila dítky na klín a jela do vsi k popovi. Ani kočár ještě do pole nepřijel a už se toho dověděla matka její. Stará ihned zbouřila celou ves, vzala kosu a šla do pole. Dcera vidouc před sebou patrnou smrt, i promluvila ke svým dítkám: „Leťte, mé dítky, do světa v podobě ptáčkův: ty synáčku buď slavíčkem a ty dceruško žežulkou!“ Tu z kočáru vyletěl slavíček pravým a žežulka levým okénkem. A kočár i koně a všecko zmizelo. I ta paní zmizela, a jen na tom místě vyrostla hluchá kopřiva.

19. Sojka kličnice.

(Z Jižní Rusi.)

Bývalo jednou, že všecka zvěř i všecko ptactvo mluvilo lidským jazykem. Tehdáž měla vrána klíče ode dveří; ale že nějak rozhněvala pána Boha, tedy má nyní ode dveří klíče sojka. Protož lítá sojka přede všemi ptáky otvírat dveří a pak se zase vracuje.

20. Otvíraci bylina.

(Z Charvatska.)

Byl jednou nějaký pastýř, který měl syna a byl velmi chudý. Ten syn zamiloval se do dívky, která byla krásná i pracovitá, ale taky velmi chudá. Proto si jí nemohl vzít, ačkoli ho velmi ráda měla. Když tak jednou pásl dobytek u nějakého lesíka, přemítaje na mysli, co dělat, aby svou milou si mohl vzít, nenadále slyší cvrlikání mladých ptačat. I jde do lesa a našel v jednom stromě ve hnízdě mladé: byla to mladá datlata. I hned si vzpomněl, že datel zná nějakou bylinu, kterou se všecko na světě může otevřít a že se ta bylina může dostat, když někdo najde jeho mladé a díru zatluče klínem a položí dole šátek. I udělal tak. Když pak stará přišla a viděla, že její mláďata jsou zatlučeny, odletěla a po nějakém čase vrátila se zas s nějakou bylinou v zobáku, a jak tu bylinu k tomu klínu donesla, klín odskočil a bylina spadla na šátek. Mládenec vida to, běžel pro tu bylinu, a jak ji v ruce držel, spatřil jeskyni a na té jeskyni železná vrata. I hodil tu trávu na vrata a vrata se strašným praskotem se otevřely; a v té jeskyni spatřil nějakého starce, jenž mu řekl: „Tu hle naber si peněz, co koli chceš; ale dej pozor,

abys té byliny vnitř nezapomněl, sic po druhé nebudeš moci pro peníze přijít.“ On vida tu hromadu dukátů a neznaje drahého kamení i jiných drahých věcí, které tu byly, skočil radostí a nabral si plnou torbu dukátů a bylinu tam radostí zapomněl. A když vyšel ven, chtěl tam zas ještě pro peníze, ale jak se ohledl, nebylo už po jeskyni ani památky. Ale měl i bez toho peněz dost, a když přišel domů, vypravoval otci, co se mu přihodilo, a otec řekl: „Nyní, synu můj, můžeš si Maru vzít!“

21. Rozmluva dobytka.

(Z Kašub.)

Staří lidé vypravují sobě, že u velikou noc hovada spolu rozmlouvají, co se s nimi v roce stane a co se s nimi děje. Jeden hospodář byl zvědavý a vylezl si na stáj, aby poslechl, co si budou hovada jeho povídat. V noci řekl jeden vůl druhému: „Za týden povezeme našeho pána do hrobu.“ Jak hospodář to slyšel, velmi se ulekl a hned slezl se stáje, šel do světnice a pověděl to své ženě. Ale žena nechtěla mu toho věřit a řekla: „Což by naše koně tebe nemohly do hrobu vézt? a kdyby ani toho nebylo, zajisté by sousedé tobě tu poslední službu svými koňmi prokázali.“ Třetího dne potom hospodář se roznemohl a na druhý den umřel. A nyní se skutečně stalo tak, jak voly před tím pověděly. Neb té noci, když muž skonal, ukradli mu koně zloději, a nejlepších sousedův koně se rozstonaly, a jiní nechtěli svých koní k mrtvole dát. A tak musili ty dva voly, co spolu rozmlouvaly, zapřáhnout a nebožtíka do hrobu dovezt.

22. Zvířeci řeč.

(Z Bulhar.)

Jeden ovčák v lese pásl ovce. Tu slyší nějaký sykot; jde tam a vidí plamen, a v něm syčí had. I prosil had ovčáka, aby ho vysvobodil. Ovčák mu podal svou hůl a had po ní vylezl ven, i navinul se ovčákovi okolo krku. „Běda mi!“ naříkal ovčák, „tak-li mi se chceš odsloužiti, že jsem tě vysvobodil?“ — „Nic se neboj,“ odpověděl had, „a dones mě k otci mému, hadímu caři.“ Ovčák nevida jiné pomoci, šel a přišel k nějakým vratům, které byly ze samých hadů spleteny. Had ovčákovi na krku zapiskl, a vrata hadí hned se rozpletly a propustily ovčáka. „Počkej,“ řekl mu had, „něco ti povím: až přijdeš k otci mému, bude ti dávati, co budeš chtíti, stříbro i zlato; ale ty nic jiného nežádej, než abys mohl rozuměti řeči všech zvířat.“ Když hadí car je spatřil, tázal se syna svého, kde tak dlouho byl? a ten mu vypravoval, jak a co bylo, a kterak ovčák ho zachránil. „Řekni synku!“ pravil hadí cář k ovčákovi, „co ti mám za to dáti, že's mi dítě vysvobodil?“ — „Nechci nic, než abys mi dal takovou řeč, abych mohl vyrozuměti všem zvířatům.“ — Hadí car mu domlouval, aby žádal jiného něco, to že je nebezpečná věc; ale když ovčák přece na svém stál, plivnul mu hadí car, a ten zase jemu, třikráte v ústa, a potom řekl: „Nyní máš, co jsi chtěl, jdi s Bohem! ale ať toho nikomu nevyjeviš, sic musíš umříti.“ — Ovčák se vrátil zase ke stádu a lehl si, aby si odpočinul. Tu přiletěly dvě vrány, sedly podlé na strom a hovořily svou řečí: „Kdyby ten ovčák věděl, že tam, kde to černé jehně leží, je v zemi veliký poklad zakopán, vyzvedl by jej.“ Ovčák šel a pověděl to svému pánu, a poklad vy-

zvedli. „Cos našel, je tvé,“ řekl jemu pán, „daroval ti to pán Bůh. Jdi, vystav si dům, ožeň se a buď dobře živ.“ — Za krátký čas ovčák zmohl se tak, že byl nejbohatším v celém okolí. Jednou na koledu dal vystrojiti pastýřům svým na poli hostinu a sám tu noc místo nich hlídal dobytek. V noci přišli vlci a vyjíce pravili: „Můžem-li si zadáviti nějaké dobytče?“ A psi štěkajíce odpověděli: „Pojďte a najíme se masa i my.“ Ale mezi psy byl také jeden starý, který měl jen ještě dva zuby; ten odpověděl vlkům: „Věru, dokud mám ty dva zuby, nedám, abyste mému pánu škodu dělali!“ Ráno poručil hospodář pastýřům, aby všecky psy pobili a jen toho starého nechali, a sluhové, ač neradi, musili tak učiniti. Potom jel hospodář se svou ženou domů. Hospodářův kůň zaklusal a řekl klisně, na které seděla hospodyně: „Pojď brzy! co se tak loudáš?“ A klisna mu odpověděla: „Snadno ti pobízeti, když neseš jen jednoho; ale já musím tři nésti: hospodyni s dítětem a své hříbě!“ Hospodář to slyše, zasmál se hlasitě a ohledl se; a žena jeho to vidouc, pobídla klisnu i dotírala na hospodáře, aby jí pověděl, proč se zasmál? „I jen tak,“ vymlouval se hospodář, „na něco jsem si vzpomněl.“ Žena však mu nedala pokoje, neustále ho moříc, aby jí pověděl, proč se zasmál; a čím se více vymlouval, tím více stála na svém, až jí naposledy řekl, kdyby jí to pověděl, že by hned musil umříti. Ona však na to nedbajíc řekla: „Buď mi to pověz, a nebo si umři!“ Když potom přijeli domů, poručil jí hospodář, aby mu vykopala hrob. I vykopala, a on si lehl do něho, řka ženě: „Pojď sem, povím ti to, ale pak hned umru.“ Potom se ještě jednou podíval okolo sebe a viděl, že ten starý pes přišel od dobytka; i řekl ovčák ženě, aby mu dala kus chleba.

Ale pes na chléb ani nepohledl i plakal. A kohout vida chléb, přiběhl a počal jej klovati. „Bodejž si hladem pošel!“ řekl jemu pes, „což nevidíš, že náš hospodář umře?“ — „Ať umře, když je blázen!“ odpověděl kohout; „já mám sto žen, a když najdu zrnko, svolám je všecky, a pak to zrnko slupnu sám. A jest-li že se která rozhněvá, klovnu ji několikrát a druhé též, a tak hned potom ocásky schlípí: a on není s to, aby jednu skrotil!“ — Hospodář to slyše, hned vyskočil z hrobu, popadl hůl a ženě jich dobře naložil na hřbet. A potom už nikdy se neptala, proč se smál.

23. Podivný vlas.

(Ze Srbska.)

Byl jeden člověk velmi chudý a měl mnoho dětí, tak že jich ani vyživiti nemohl; i několikráte byl na tom, že je některý den zabije, aby nemusil na to hleděti, kterak mu hladem umírají, ale pokaždé mu žena bránila. Jednou v noci zdálo se mu, že nějaké dítě k němu přišlo a řeklo: „Člověče! vidím, že chceš ubohé děti své zabiti a duši svou zahubiti, a vím také, že máš bídu; ale zejtra ráno najdeš pod svou poduškou zrcadlo, červené korále a vyšívaný šátek. Ty tři věci tajně vezmi a neukazuj nikomu, a pak jdi tam a tam do lesa, i najdeš v něm řeku a podlé té řeky jdi pořád nahoru, až přijdeš k jejímu pramenu, a tam nalezneš pannu jasnou jako slunce, vlasy jí splývají po ramenou; ale měj se na pozoru, aby se o tebe zlý had neovinul: ani slova k ní nemluv, neb jak mile promluvíš, očaruje tě a změní tě v rybu a nebo v jiného něco a pak tě sní; a když ti řekne, abys jí na hlavě povískal, učiň tak, a přebíraje vlasy její, hleď abys našel vlas jeden čer-

vený jako krev, ten vytrhni a utíkej zpátky; a když to panna zpozoruje a začne za tebou běžeti, hoď jí nejprvé vyšívaný šátek, potom korále a naposledy zrcadlo; tím ona se zdrží. A ten vlas potom prodej některému bohatému člověku, ale hleď, aby tebe neošidil, neboť ten vlas má cenu nesmírnou; a tou měrou zbohatneš a děti své uživíš.“ Když se ten chudý člověk probudil, našel to všecko pod poduškou, tak jak mu dítě ve snu řeklo; i šel tehdy do toho lesa a našed řeku kráčel podlé ní pořád, až přišel ku pramenu. Ohlednuv se po té panně, spatřil ji nad jezerem, ana do jehly navlíká slunečné paprsky a vyšívá na plátně, majíc je natažené v rámci, a to plátno bylo z junáckých vlasův utkáno. Jakmile ji spatřil, poklonil se jí, a ona vstala i zeptala se ho: „Odkud jsi, neznámý junáku?“ Ale on ani necekl! I otázala se ho opět: „Kdo jsi? a co chceš?“ a mnoho jiného, ale on mlčel jako kámen a jen rukama ukazoval, jako by byl němý a hledal pomoci. I řekla mu, aby se jí posadil na kraj šatu, a sotva že si sedl, položila mu hlavu na klín, aby jí povískal. I začal jí vlasy po hlavě přebírati, jako by vískal, a sotva že našel ten červený vlas, tehdy jej od jiných vlasů oddělil a vytrhnul, po té vyskočil s jejího šatu a začal co mohl utíkati nazpět. Ona to zpozorovala a v patách za ním úprkem. A on ohlednuv se a vida, že ho dostihne, hodil na cestu vyšívaný šátek, jak mu bylo řečeno; a ona vidouc šátek, zdvihla jej a počala bedlivě prohlížeti, tomu vyšívání se divíc, a on zatím hodný kus cesty uběhl. Potom panna vstrčila šátek za ňádra a opět za ním. On pak vida, že ho brzy dohoní, hodil na cestu červené korále, a tím ona se opět zdržela je prohlížejíc a jim se divíc, co zatím ten ubohý člověk opět hodný kus cesty uběhl; tu se panna rozhněvala

a šátek i korále zahodila, a za ním. Když pak viděl, že ho zase dohoní, hodil zrcadlo na cestu. A panna když přišla na zrcadlo, kterého ještě nikdy neviděla, zdvihla je a sebe samu v něm vidouc, nevěděla, že ona to, nébrž myslila, že to nějaká jiná; i zahleděla se na ni nápodobně do zrcadla, a ten člověk zatím uběhl daleko, tak že ho potom už dohoniti nemohla. A když viděla, že ho už dostihnouti nemůže, vrátila se, a ten člověk se dostal domů zdráv a vesel. Doma pak ukázal ženě ten vlas i pověděl jí všecko, co mu se přihodilo, a žena počala si z něho tropiti smích; ale on nedbaje na ni, nesl ten vlas do jednoho města na prodej. Tu se okolo něho shrnulo mnoho lidí všelikých i kupců: jeden podával dukát, jiný dva, a tak pořád víc a víc, až přišlo na sto dukátův. V tom se o tom vlasu dověděl také car i povolal toho člověka před sebe a řekl mu, že mu za něj dá tisíc dukátů, a on mu jej prodal. A nač ten vlas? Car jej rozštípnul po délce s hůry až dolů a nalezl v něm mnoho důležitých věcí zapsaných, co se vše přihodilo za starých časů od počátku světa. Tak ten člověk zbohatnul a byl se svou ženou a s dětmi potom šťastně živ. A to dítě, co se mu ve snu zjevilo, byl anděl poslaný od pána Boha, jenž tomu chtěl, aby tomu ubohému člověku byla pomoc, i aby přišly na jevo tajnosti, o kterých potud nikdo nevěděl.

24. Cařovic kozlíček.

(Z Malé Rusi.)

Byl jeden car a cařová, měli syna Ivánka a dceru Helenku. Car s cařovou zemřeli, a děti siroty šly do ciziny po širém světě. Přišly k rybníku, okolo něho páslo se stádo krav. „Chce mi

se pít," řekl Ivánek. — „Nepí, bratříčku! sic budeš telátkem," řekla Helenka. Ivánek poslechl a šli dál. Přišli k řece, okolo tam chodilo stádo koní. „Ach, sestřičko! kterak se mi chce pít!" — „Nepí, bratříčku! sice se uděláš hřibátkem." Přišli k jezeru, okolo něho běhalo stádo ovec. „Nepí, bratříčku, byl bys beránkem." Přišli k potoku, podlé něhož tam pásli svině. „Nepí, bratříčku! byl bys prasátkem." Přišli k vodě, páslo se tam stádo koz. „Ach, sestřičko! já se napiju." — „Nepí, bratříčku! sic budeš kozlíčkem." Ivánek nemohl se přemoci, napil se a stal se kozlíčkem, skákal před Helenkou a křičel: „Me—e—e! me—e—e!" Helenka ho uvázala na hedbávný pás, vodila ho s sebou a žalostně plakala. Kozlíček běhal, až jednou zaběhl do cařské zahrady. Lidé ho spatřili a pověděli caři: „V zahradě u nás je kozlíček, drží jej na páse panna, a je velmi krásná." Car poručil, aby se jí zeptali, co je zač? — „Tak a tak," odpověděla Helenka, „byl car a cařová, zemřeli a my děti po nich zůstaly: já cařovna a tu hle můj bratříček cařovic; i nemohl se přemoci, napil se vody a stal se kozlíčkem." Lidé vyřídili to všecko caři, car dal Helenku k sobě zavolat, zalíbila se mu a vzal si ji za manželku. Kozlíček zůstával s nimi, běhal po zahradě a jedl i pil s cařem i s cařovou. Jednou jel car na lov. Zatím přišla čarodějnice a cařové udělala: Helenka onemocněla, zhubeněla a zbledla. Car se vrátil a ptal se cařové: „Což nějak stůněš?" — „Ano, churavím," odpověděla cařová. Druhého dne jel car opět na lov. Helenka stonala; přišla k ní čarodějnice a řekla: „Chceš-li, vyléčím tě; choď tam a tam k moři po tolik dní z rána a pí tam vodu." Cařová poslechla a na svítání šla k moři, a čarodějnice tam už na ni čekala, chopila ji, na

krk jí přivázala kámen a vhodila ji do moře. Helenka padla ke dnu; kozlíček přiběbl a žalostně plakal. A čarodějnice změnila se v cařovou a šla do dvorce. Cař přijel a radoval se, že se cařová zas uzdravila. I sedli k obědu. „A kde je kozlíček?“ tázal se cař. — „Není ho tu třeba,“ řekla čarodějnice, „nedala jsem ho vpustit, zapáchá kozlovinou!“ — Druhého dne, jak mile cař vyjel na lov, čarodějnice tuze bila kozlíčka, i hrozila mu: „Až se cař vrátí, poprosím ho, aby tě dal zařezat.“ Cař přijel a čarodějnice naň naléhala: „Dej, dej kozlíčka zařezat; zošklivil mi se a zprotivil docela!“ Caři líto bylo kozlíčka, ale nemohl si pomoci; dotírala i prosila tak, až cař povolil, aby ho zařezali. Kozlíček viděl, kterak už na něj začali brousit nože, i zaplakal, běžel k caři a prosil ho: „Nech mne, caři, k moři jít, vody se napit, střívka si vymyt.“ Cař ho nechal. Kozlíček přiběhl k moři, stál na břehu a žalostně zavolal:

„Helenko, moje sestřičko!
vyplyň, vyplyň na břeh:
ohně horoucí hoří,
kotly kypící kypí,
nože ocelové brousí,
chtíce mě zařezati!“

A ona jemu odpověděla:

„Ivánku, můj bratříčku!
těžký kámen ke dnu táhne,
lítá zmije srdce vyssála!“

Kozlíček vrátil se smutně domů. V poledne opět prosil caře, aby ho nechal k moři jít, vody se napit, střívka si vymyt. Cař mu dovolil, a kozlíček na břehu zase tak žalostně volal a sestra mu zase tak odpověděla. Potom k večeru kozlíček po třetí caře prosil, aby ho nechal k moři jít.

Caři bylo divné, proč kozlíček neustále k moři běhá? I odpustil ho zas, ale šel pak za ním. Přišel k moři a slyší, kterak kozlíček vyvolává sestřičku:

„Helenko, moje sestřičko!
vyplyň, vyplyň na břeh:
ohně horoucí hoří,
kotly kypící kypí,
nože ocelové brousí,
chtíce mě zařezati.“

Helenka vyplynula na vrch i ukázala se nad vodou. Cař ji uchopil, odvázal jí s krku kámen a vytáhl Helenku na břeh, i tázal se jí, jak se to stalo? A ona jemu všecko pověděla. Cař byl tomu rád, a kozlíček taky, i skákal radostí. A tu čarodějnici dal cař na dvoře na hranici upálit. Potom cař s cařovou a s tím kozlíčkem byli šťastně živi, a jako prvé pospolu jedli a pili.

25. O hadu a o cařovně.

(Z Jižní Rusi.)

Byl jeden cař a cařová, a měli tři dcery. Ten cař onemocněl, i poslal svou nejstarší dceru pro vodu. Ona šla, a když chtěla nabrat, tuť had: „A hle hle!“ řekl, „vezmeš-li si mě za muže?“ — „Nevezmu,“ odpověděla cařovna. — „Nu, tedy ti nedám také vody,“ řekl had. — Potom řekla ta druhá: „Já půjdu! on mi dá.“ I šla. A had řekl: „A hle hle! vezmeš-li si mě za muže?“ — „Ne, nevezmu.“ — „Tehdy ti nedám také vody.“ I vrátila se a řekla: „Nedal mi vody. Vezmeš-li, prý, si mě za muže, tehdy ti dám.“ — A nejmladší řekla: „Já půjdu! však on mi dá.“ Šla, a had jí také řekl: „A hle hle! vezmeš-li si mě za muže?“ — „Vezmu,“ odpověděla. Tehdy on

jí nabral vody chladné a čerstvé od samého dna. Čařovna ji přinesla domů, otec se napil a uzdravil se. Jednou v neděli přijel kočár a volali:

„Oj otevři vrata,
čařovno!
cos milého milovala,
z brodu vody nabírala,
čařovno!“

Ona se ulekla, šla plačíc a otevřela vrata. A oni znova:

„Oj otevři pokoje,
čařovno!
cos milého milovala,
z brodu vody nabírala,
čařovno!“

Tu oni vešli do stavení, a hada postavili na stole na talíři. A byl tak krásný, jako zlatý! I vyšli ze stavení a řekli:

„Oj posaď se do kočáru,
čařovno!
cos milého milovala,
z brodu vody nabírala,
čařovno!

I jeli s ní až do hadova příbytku. Tam byla s ním živa, až i děťátko dostali. I vzali si kmotru, ale byla zlá. Děťátko brzy potom umřelo a matka také umřela brzy po něm. A ta kmotra potom v noci šla tam, kde ji pochovali, a ruce ji obřezala. A když přišla domů, zvařila vodu a začala ty ruce pařit a zlaté prsteny stahovat. Tehdy ta čařovna — pán Bůh tak dopustil — přišla si k ní pro své ruce i řekla:

„Slepice spějí, i husy spějí,
jen moje kmotra ponocuje:
bílé ruce ve vodě paří,
zlaté prsteny stahuje.“

A ta kmotra schovala se pod pec. A když druhý den ráno tam přišli, byla pod pecí mrtva. Tehdy ji ani do rakve nezapečetivše, tak do jámy vhodili.

26. O žabce královně.

(Z Veliké Rusi.)

Byl jeden král a měl tři syny. Jednou je k sobě povolal a řekl: „Milé děti! jste už nyní dospělí; máte čas, abyste se postarali sobě o nevěsty. Udělejte si každý po střelce, jděte na zakázaná luka a vystřelte v rozličné strany. V který dům či střela padne, v tom sobě vezme nevěstu.“ Královicové udělali sobě po střelce, vyšli na zakázaná luka a vystřelili: nejstarší bratr v pravou stranu, prostřední v levou, a nejmladší, který se nazýval Ivan bohatýr, pustil svou střelu přímo. Potom šel každý hledat své střelky. Nejstarší bratr našel svou střelku u ministra a prostřední u jenerála, i obadva pojali za ženy jich krásné dcery. Ale Ivan bohatýr dlouho nemohl najíti střelky své a byl velmi zarmoucen; celé dva dni chodil po lesích a po horách, a na třetí den zašel v bahno i spatřil velikou žábu, ana v hubě držela jeho střelu. Ivan bohatýr chtěl ujíti a od své nalezené střely upustiti; ale žabka zavolala: „Kvakva! Ivane bohatýře, pojď ke mně a vezmi si svou střelku, sic nikdy z tohoto bahna nevyjdeš.“ Po těch slovech žabka se převrhla — a v tom okamžení vyskytla se tu překrásná besídka. Ivan bohatýr vešel do besídky. „Vím,“ řekla žabka, „žes už třetí den nic nejedl; nechceš-li něčeho pojísti?“ Po té žabka opět se převrhla — a hned se tu vyskytl stůl se všelikým jídlem a pitím. Ivan bohatýr sedl za stůl a najedl i napil se. „Poslouchej,“

řekla mu žabka, „tvá střela zalítla ke mně, ty si mě musíš vzíti za ženu; pakli nevezmeš, nevyjdeš z tohoto bahna.“ Ivan bohatýr se zarmoutil a nevěděl, co dělati; potom se rozmyslil a vzal žabku s sebou i přinesl ji domů. Bratři i nevěsty začali se mu vysmívati. Nastal den, v který se musil Ivan bohatýr oženiti: on jel v kočáře a žabku nesli do dvorce na zlaté míse. Když nastala noc a ženich s nevěstou odešli do svých pokojů, sňala žába se sebe žabí kůži a udělala se překrásnou pannou; a za dne opět se proměnila v žábu. Ivan bohatýr byl s ní spokojeně i šťastně živ. Po některém čase dal si král své syny zavolati a řekl jim: „Milé děti! nyní jste už všickni tři ženati; rád bych, aby mi vaše ženy, a mé nevěsty, udělali každá košili.“ Po té jim dal po kusu plátna a řekl, aby ty košile byly do zejtřka hotovy. Starší bratři přinesli plátno svým ženám, a ty hned začaly svolávati komorné, matičky a selské krásné panenky, aby jim pomohly košili ušiti. Komorné a matičky hned přiběhly a daly se do práce: některá stříhala, některá šila. Mezi tím poslaly nevěsty služku se podívat, jak bude žabka košili šíti. Jak služka vstoupila k Ivanu bohatýru do pokoje, tu on právě přinesl plátno a smutně je položil na stůl. „Což jsi tak smuten, Ivane bohatýře?“ řekla žabka, a on odpověděl: „Kterak nemám smuten býti? otec přikázal, aby z tohoto plátna jemu do zejtřka ušita byla košile.“ — „Neměj žádné starosti,“ řekla žabka, „a jdi spat; ráno bývá moudřejší nežli večer — všecko se to udělá.“ Po té vzala nůžky a rozstříhala to celé plátno na malé kousky; potom otevřela okno a vyhodila je ven na vítr i řekla: „Bujní větrové! rozneste ty kousky a ušíte tchánovu košili.“ Služka šla a pověděla královnám, že žabka celé plátno

rozstříhala na malé kousky a vyhodila oknem. Ty smály se žabce a řekly: „Co as její muž zejtra králi přinese!“ Na druhý den, když Ivan bohatýr se vyspal, podala mu žabka košili: „Tu máš, milý Ivane bohatýře! dones tu košili svému otci.“ Ivan bohatýr vzal košili a donesl ji svému otci, a starší bratři také své košile přinesli. Napřed ji králi podal nejstarší bratr; král podíval se na ni a řekl: „Ta košile je tak ušita, jak obyčejně šijou.“ Potom se podíval na tu, kterou druhý syn přinesl a řekl, že ta košile nic lepší ušita není. Ale když nejmladší syn jemu košili podal, nemohl se král ani dost nadiviti; nebylo na ní ani jedinkého švu znáti. I řekl: „Tu košili mi dávejte jen v největší svátky.“ Po druhé král zase povolal k sobě syny své a řekl jim: „Milé děti! rád bych věděl, umějí-li vaše ženy vyšívati zlatem a stříbrem; naberte sobě hedbáví, stříbra i zlata, aby mi do zejtřka udělala každá po koberci.“ Ženy starších královičů začaly svolávati komorné, matičky a selské krásné panenky, aby jim pomohly vyšívati koberce. Ty hned přišly a začaly vyšívati: některá stříbrem, některá zlatem. Mezi tím opět poslaly službu se podívat, co bude žabka dělati. Ivan bohatýr přinesl si domů zlato, stříbro i hedbáví, a byl velmi smuten. Žabka, sedíc na stolici, řekla: „Kva, kva, kva! což jsi tak smuten? Ivane bohatýře!“ — „Kterak nemám smuten býti? otec poručil, aby tím stříbrem, zlatem a hedbávím do zejtřka byl vyšitý koberec.“ — „Neměj žádné starosti,“ řekla žabka, „jdi spat, ráno bývá moudřejší nežli večer.“ Po té vzala nůžky a všecko hedbáví rozstříhala, stříbro i zlato roztrhala a vyhodila oknem, řkouc: „Bujní větrové! přineste mi ten koberec, kterým můj otec zakrýval okna.“ Když to služka všecko nevěstám vypravila, umí-

nily si, že také tak udělají. I čekaly dlouho, ale vidouce, že větrové jim kobercův nepřinášejí, poslaly koupit stříbra, zlata i hedváví, a daly se do vyšívání koberců jako prvé. Ráno, jak mile Ivan bohatyr vstal, žabka mu koberec podala. Tu všickni tři bratři přinesli své koberce k otci; on pak vzal koberec napřed od nejstaršího, podíval se naň a povídá: „Ten koberec hodí se na koně, aby nezmokli;“ podíval se druhému na koberec a řekl: „Ten se může prostírati v předním pokoji, aby si oň utírali nohy.“ Potom vzal koberec od nejmladšího syna, divil se a řekl: „Tímhle kobercem mi prostírejte stůl jen o slavnostech.“ Koberec Ivana bohatýra dal schovati a druhým synům koberce vrátil, řka: „Doneste je svým ženám a řekněte, aby si jich nechaly!“ Potom po třetí řekl král synům svým: „Nyní, milé děti, rád bych, aby mi vaše ženy, každá sama, upekly po chlebu.“ Když o tom královny uslyšely, i hned poslaly služku se podívat, co bude dělati žabka. V tu chvíli přišel Ivan bohatýr do svých pokojův a byl velmi smuten. „Kva, kva, kva! což jsi tak smuten?“ tázala se ho žabka. — „Jak pak nemám smuten býti? otec poručil, abys mu upekla chléb.“ — „Neměj žádné starosti, všecko udělám!“ I dala přinesti díž, mouky a vody; vysypala mouku do díže, nalila vody, udělala těsto, vylila je do studené peci a zahradila, i řekla: „Ať se upeče chléb pěkný čistý, kyprý a bílý jako sníh!“ — Služka vrátila se k nevěstám a řekla: „Nevím, proč král žabku tak chválí; vždyť nic neumí udělati!“ Když nevěsty to všecko vyzvěděly, umínily si, že taky tak udělají, jako žabka; i zadělaly mouku studenou vodou a vylily do studené peci; ale vidouce, že se jich těsto rozplynulo, daly si přinesti jiné mouky, zadělaly své chleby teplou vodou a vsa-

dily je do vytopené peci. I bály se, aby se neopozdily, a pospíchaly tak, že té jedné chléb se připálil a té druhé se nedopekl; ale žabka vyndala svůj chléb z peci pěkný čistý, kyprý a bílý jako sníh. Bratři přišli k otci a přinesli každý svůj chléb. Král vzal od nejstaršího syna chléb, podíval se naň a řekl: „Takovýto chléb možná jen z nouze jísti!“ Potom vzal od druhého syna a povídá: „Tenhle chléb je taky takový!“ Ale když mu nejmladší syn podal svůj chléb, řekl král, aby mu ten chléb dávali na stůl, když budou hosti u něho. „Milé děti!“ doložil král, „vaše ženy udělaly mi všecko, co jsem poručil, a proto žádám vás, abyste zejtra se svými ženami přijeli do mého dvorce na oběd.“ Královicové vrátili se k ženám. Ivan bohatýr byl velmi smuten a přemýšlel: „Kterak já s sebou povezu žabku?“ A žabka, sedíc na stolici, otázala se ho: „Kva, kva, kva! proč, Ivane bohatýře, jsi tak zarmoucen?“ Ivan bohatýr odpověděl: „Kterak nemám se rmoutiti? otec poručil nám všem, abychom k němu zejtra přijeli do dvorce s ženami; kterak já tebe tam povezu?“ — „Neměj žádné starosti,“ řekla žabka, „ráno bývá moudřejší nežli večer; jdi spat.“ Na druhý den Ivan bohatýr sebral se a jel do dvorce; a nevěsty poslaly opět služku se podívat, v čem žabka pojede? Tu právě žabka otevřela okno a křikla silným hlasem: „Oh, vy bujní větrové! lette tam do mé říše a řekněte, aby přijel nádherný kočár se vší úpravou, se služebníky, hajduky, běhouny a předjížďníky.“ Potom zavřela okno a sedla na stůl. Už se všickni sjeli do dvorce, jen ještě čekali na žabku; tu nenadále běží běhouni, skáčí předjížďníci, a za nimi jede velmi nádherný kočár. Král si myslil, že k němu jede nějaký jiný král anebo královic a šel ho při-

vítat. „Nechoďte, otče!“ řekl Ivan bohatýr, „jedeť to moje žabka ve škořápce.“ Kočár přijel a z něho vyšla Ivana bohatýra žena a byla tak krásná, že se všickni podivili. Sedli za stůl; žabka čeho nedopila, to vlila do rukávu a kosti dávala do druhého rukávu. Druhé nevěsty to vidouce, dělaly taky tak: čeho nedopily, vlily do rukávu; čeho nedojedly, dávaly do druhého. Když od stolu vstali, začala hudba hráti a žabka šla tancovat: máchnula jedním rukávem — a hned tu stálo na loket vody; máchnula druhým — a po vodě plavaly husy a labutě, tak že všickni, to vidouce, nadiviti se nemohli její chytrosti; a jak přestala tancovati, zmizelo všecko: voda, husy i labutě. Potom šly tancovat druhé nevěsty; a jak máchnuly svými rukávy, všecky postříkaly, a kostmi div jim očí nevytloukly. V tom Ivan bohatýr odešel domů, vzal žabinu kůži a nemeškaje spálil ji. Potom přijela jeho žena i začala hledat své kožky, a když jí nenašla, řekla: „Nu, Ivane bohatýře! když jsi nemohl poshověti malý časek, tehdy mne nyní hledej za třikrát devíti zeměmi ve třicátém carství, v podslunečném panství, a věz, že mi říkají přemoudrá Vasilka.“ Jak to řekla, v okamžení zmizela. Ivan bohatýr dal se do usedavého pláče a šel jí hledat: šel dlouho nedlouho, blízko neblízko; snadno se pohádka vypravuje, ale nesnadno se dílo dělá. I přišel k chaloupce, která stála na kuřích nožkách a sama se obracela. Ivan bohatýr řekl: „Chaloupko, chaloupko! zůstaň státi k lesu zadem a ke mně předem!“ A chaloupka na jeho slovo zůstala státi. Ivan bohatýr vešel do chaloupky a viděl v předním koutě seděti Babu-Jagu. „Potud o duši ruské tuto neslýcháno, ani ji vídáno; a nyníčko mi duše ruská před očima! přicházíš-li, Ivane bohatýře, chtě čili

nechtě?“ Ivan bohatýr odpověděl, že dílem chtě, dílem nechtě, a vypravoval všecko, jak bylo. „Je mi tebe líto,“ řekla Baba-Jaga; chceš-li, já ti posloužím, Vasilku přemoudrou ti ukážu: každého dne sem ke mně přilétá odpočívat. Jakmile přiletí, hleď, abys ji chytil za hlavu, a jak ji chytíš, bude se ti proměňovati v žabku, v ropuchu, v hada i v jinou neřest, a naposledy se promění v střelu. Tu střelu vezmi a zlom na dvé: a tak potom ona bude na vždy tvou. Jen dej pozor, když svou ženu chytíš, abys jí nepustil!“ Potom Baba-Jaga královice schovala, a sotva ho schovala, tu přiletěla přemoudrá Vasilka. Ivan bohatýr přiloudil se k ní a chytil ji za hlavu; i začala se mu proměňovati v žábu, v ropuchu, a konečně v hada. Ivan bohatýr ulekl se a pustil ji, a Vasilka v okamžení zmizela. A Baba-Jaga mu řekla: „Když jsi jí neuměl udržeti, už nikdy, nikdy víc jí zde nespatříš; ale chceš-li, jdi k mé sestře, k ní také přemoudrá Vasilka přichází odpočívat. Ivan bohatýr vydal se k druhé Babě-Jaze, ale tu také přemoudré Vasilky neudržel; i šel ještě ke třetí sestře, Babě-Jaze: „Jest-li že i nyní přemoudrou Vasilku pustíš,“ řekla, „už nikdy jí nenajdeš.“ Když se mu Vasilka proměňovala, nepustil jí z rukou; konečně udělala se střelou a Ivan bohatýr střelu vzal a na dvé přelomil. V tom okamžení stála před ním přemoudrá Vasilka a řekla: „Nu, Ivane bohatýře, nyní se ti poddávám!“ Baba-Jaga darovala jim koberec samolet, a oni na tom koberci samoletu letěli do svého panství; letěli tři dni, a čtvrtého dne spustil se koberec právě do dvorce. Král přivítal syna svého i nevěstu s radostí velikou, vystrojil veliké hody a naposledy udělal na místě svém Ivana bohatýra králem.

27. Otcovská přísaha.

(Ze Srbska.)

Byl jeden stařec a měl tři syny a dceru. Když přišel čas, že stařec měl umříti, povolal k sobě své tři syny a zapřisáhl je, aby sestru vdali za toho, kdo první přijde a za ni požádá, budiž kdo koli. Za některý čas po smrti otcově přijel nějaký stařec na voze o dvou kolách a prosil, aby mu sestru dali za ženu. Oba starší bratři nechtěli mu jí hned dáti, proto že byl starý a chudý; ale nejmladší naléhal na to, aby mu ji dali, pamatujíce na přísahu, kterou učinili otci při jeho smrti. A tak ji za toho starce vdali a stařec odvedl si ji s sebou domů. Po některém čase šel nejstarší bratr sestru navštívit; když tam přišel, nalezl dům veliký, nemohl větší býti. Sestra vidouc bratra, velmi se z toho radovala, a když se jí bratr otázal, jak se má, odpověděla: „Dobře, lépe nemůže býti.“ Starce nebylo doma, ale přišel za malou chvilku a vida svého švakra, byl velmi rád, i řekl mu: „Vystrojíme si hostinu a budem veseli; ale přede vším vsedni na mého koně a jed mu pro trávu; ale nasekej jí tam, kde kůň zahrabe nohou, a ne kde se tobě bude líbiti.“ Švakr mu odpověděl: „Dobře, pojedu.“ Potom vsedl na koně a jel. Takto jeda, přijel na stříbrný most; a když jej spatřil, že je celý stříbrný, zlakoměl, i skočil s koně a vylomil jednu stříbrnou desku, řka: „Mohu si pomoci.“ Potom nasekal trávy, kde mu se líbilo, nečekaje až kůň zahrabe nohou, a vsedl opět na koně i vrátil se zpátky. Když tam vešel, otázal se ho stařec, ošetřil-li koně a žere-li kůň trávu? a on odpověděl, že ošetřil a že žere. „Dobře,“ řekl stařec, „půjdu se podívat.“ Po té šel do stáje a vidí, že se kůň ani trávy

nedotknul. I hned poznal, že tráva není tak nasečena, jak nařídil; a proto hned vyvedl švakra ven, ani ho nevyčastovav, aby šel, odkud přišel. Když tento domů se navrátil, nepověděl svým bratřím, jak se mu u švakra dařilo, nébrž řekl prostřednímu bratrovi: „Pozdravuje tě švakr, abys také přišel k němu na hostinu.“ Po některém čase šel prostřední bratr navštívit sestru; ale dařilo se mu právě tak jako tomu prvnímu: švakr poslal ho také nápodobně pro trávu, a on přijeda na stříbrný most, zlakoměl též tak jako onen, i vylomil jednu stříbrnou desku, a nenasekal trávy, jak mu švakr řekl, nébrž jak se jemu samému líbilo. Když pak se vrátil do švakrova domu, postihl ho švakr také ve lži a poslal ho domů, ani ho nevyčastovav, jako toho prvního. A když tento domů přišel, také nikomu nepověděl, jak mu se u švakra dařilo, nébrž řekl nejmladšímu bratrovi: „Pozdravuje tě švakr, abys přišel k němu na hostinu.“ Po některém čase šel i nejmladší bratr, a sestra když ho spatřila, velmi se zaradovala a pak mu řekla: „Jen, bratře, neudělej tak, jako udělali naši bratři.“ On nevěděl, co udělali, a sestra mu také nic více nechtěla říci, než toliko to. Když přišel švakr domů, i on se ze švakra svého velmi radoval, a pak mu řekl: „Vystrojíme si hostinu a budem veseli, ale přede vším vsedni na mého koně a jeď mu pro trávu; ale nasekej jí tam, kde kůň zahrabe nohou, a ne kde se tobě bude líbiti.“ On vsedl na koně a jel pro trávu. Když přijel na ten most, podivil se jeho krásе, ale velmi toho lítoval, že na něm nebylo těch dvou desk. A potom když přijel do prostředka, podíval se dolů s jedné i s druhé strany a vidí pod mostem u velikém kotli vařící vodu, a v té vodě hlavy lidské, jež orlové s hůry klovají. Když přejel přes ten most,

přišel do jedné vsi, a jeda tudy, vidí v ní jen samý zármutek a pláč. I podivil se tomu a otázal se jednoho: „Proč pak, bratře, je u vás každý tak zarmoucen?“ A on mu odpověděl: „Kterak nemá býti zarmoucen, když každého roku nám na poli potluče a my ničehož nemáme?“ Když z té vsi vyjel, našel na cestě dva vepře, ani se neustále rvou. I začal je od sebe rozháněti, ale darmo; a nemoha jich od sebe rozehnati, nechal jich a jel dále. Potom přijel do druhé vsi a jeda tudy, slyšel na všech stranách zpívání a veselí, i řekl jednomu: „Jel jsem jednou vesnicí a viděl jsem samý zármutek, i proč je u vás každý tak vesel?“ Sedlák odpověděl jemu: „Proč by nebyl vesel, když každého roku máme úrodu a všeho máme hojnost?“ Konečně donesl ho kůň na jednu překrásnou louku. Když byli uprostřed louky, zůstal kůň státi a zahrabal nohou, a on skočil s koně a nasekl trávy, a pak se vrátil domů. Když domů přijel, uvedl koně do stáje a dal mu trávy, a kůň hned počal žráti. Stařec vida, že švakr mu koně ošetřil, byl tomu velmi rád, a řekl mu: „Tys můj pravý švakr; a nyní budeme jísti a píti a se veseliti.“ Po té sedli za stůl a začali večeřeti. Při večeři řekl mu stařec: „Nyní mi pověz, cos viděl?“ A on mu odpověděl: „Oj, svakře můj! ani vypovědíti se nemůže, co jsem viděl. Nejprvé jsem viděl stříbrný most převelmi krásný, ale je porouchán, neb scházejí na něm desky. Kdo je vzal, ať ho živý Bůh ubije!“ I řekl mu na to stařec: „Ty ukradli tvoji bratři, a jak učinili, tak se jim také zvedlo. Však pověz mi, cos ještě viděl?“ On odpověděl: „U prostřed pod mostem viděl jsem veliký kotel s vařící vodou, a v něm hlavy umrlých, a orlové je s hůry klovají.“ Na to řekl stařec: „Toto jsou věčné muky na onom světě. Cos ještě

viděl?“ A švakr řekl: „Viděl jsem vesnici a v ní samý zármutek.“ Stařec: „Tam není žádné spravedlnosti, ani žádné svornosti, aniž tam Boha znají. A cos ještě viděl?“ Švakr: „Viděl jsem na cestě dva vepře, ani se neustále rvou.“ Stařec: „Toto jsou bratři, kteří nesvorně spolu žijí. Cos ještě viděl?“ Švakr: „Viděl jsem jinou ves a v ní samou veselost.“ Stařec: „Toto jsou lidé Bohu milí; každého příchozího rádi vidí a uhostí, ani chudého neodženou prázdna od svých dveří. Pověz, cos ještě viděl?“ Švakr: „Viděl jsem překrásnou louku. I chtěl bych ti tam tři dni státi, abych se té krásy do syta nahleděl.“ Na to mu řekl stařec: „Takový jest onoho světa ráj; ale těžko přijiti do něho!“ — Potom se ještě dlouho častovali a veselili. Konečně švakr se zdvihl na cestu domů, a stařec ho pěkně vypravil od sebe s velikým darem, i řekl mu, že ho hned poznal, že je člověk poctivý, proto že naléhal na to, aby se vyplnila otcova vůle, a že bude šťasten a jeho bratři budou nešťastni.

28. Čtvero větrů.

(Z Veliké Rusi.)

Byl jeden sedlák, měl ženu a byli velmi chudí. Ten sedlák byl tak mírný jako telátko, a žena jeho tak zlá, jako lítá saň; neustále zlořečila muži svému a bila jej pro dost malou příčinu. Jednou vyprosila ta zlá žena u souseda trochu žita na bochníček a poslala svého muže do mlýna, aby to žito semlel, a mlynář mu toho pro jeho chudobu dovolil. Když sedlák semlel, šel domů. V tom udělal se tak náramný vítr, že mu v okamžení všecku mouku s ošatky sfoukal. Sedlák přišel domů a vypravoval ženě, co se mu přihodilo; ale

žena začala ho plísniti a nemilosrdně bíti, a bila jej, pokud se ji líbilo, a potom ho posílala k větru, co mu mouku rozfoukal, aby mu ji buď zaplatil, a nebo zas tolik mouky dal, co jí bylo v ošatce. Sedlák celý uplakaný šel z domova, nevěda kudy kam, až přišel do hustého lesa. Tu ho potkala nějaká babička i tázala se ho: „Kam jdeš? co tě sem přivedlo, kam málo kdy ptáček zalítne a zvíře zaběhne?“ — „Milá matičko!“ odpověděl, „přišel jsem, že jsem musil. Byl jsem ve mlýně, semlel jsem trochu žita, mouku jsem vysypal na ošatku a šel jsem domů; v tom okamžení strhl že tak náramný vítr, že mi všecku mouku s ošatky sfoukal. Doma povídám ženě, co mi se přihodilo, a ona mně zbila a poslala k větru, aby mi mouku vrátil a nebo mi ji zaplatil. Nyní chodím a hledám větra, a nevím, kde ho najíti. „Pojď za mnou,“ řekla mu babička, „já jsem matka větrova, ale mám čtyry syny: první vítr východní, druhý polední, třetí západní a čtvrtý půlnoční. A nyní mi pověz, který vítr ti mouku rozfoukal?“ — „Polední, matičko!“ odpověděl sedlák. Babička vedla starého dále do lesa a přišla s ním do nějaké chaloupky a řekla: „Tuhle zůstávám, sedláče! vylez si na pec a dobře se zaobal, mé děti už brzy přijdou.“ — „A proč se mám zaobaliti?“ tázal se sedlák. — „Proto že můj syn, půlnoční vítr, je velmi studený; snadno bys mohl zmrznouti.“ Potom začali se babiččiny synové scházeti. Když přišel polední vítr, zavolala babička sedláka s peci a řekla svému synu: „Milý synu, polední větýrku! je tu na tě žaloba. Proč pak ubližuješ chudým lidem? tomuto sedlákovi rozfoukal jsi mouku, kterou si nesl v ošatce; nyní mu ji zaplať buď hotovými penězi a nebo něčím jiným.“ — „Dobře, matičko!“ odpověděl vítr; „já mu tu mouku zaplatím.“ Potom zavolal

sedláka a řekl jemu: „Slyšíž, sedláče! vezmi si tenhle košíček, je v něm všecko, nač si koli pomyslíš. A když se tobě něčeho zachce, buďto peněz, jídla neb nápoje nějakého, dobytka a nebo nač si koli zpomeneš, tehdy jen řekni: Košíčku, dej mi to a to! a v okamžení ti to dá. Teď jdi domů, a tak máš svou mouku zaplacenou.“ Sedlák poděkoval větru za košíček a šel domů. Když přišel domů, dal košíček ženě a řekl: „Tuhle máš, ženo, košíček; je v něm všecko, co se ti líbí; jen ho požádej.“ Žena vzala košíček a řekla: „Košíčku! dej mi pěkné mouky na chléb.“ A košíček dal jí hned, co chtěla. I požádala ještě ledačeho, a košíček dával jí všecko v okamžení. — Po několika dnech přihodilo se, že mimo sedlákovo stavení jel nějaký vzácný pán. Jak mile ho žena sedlákova spatřila, řekla svému muži: „Jdi a pozvi ho k nám hostem a nepřipravíš-li ho sem, tehdy tě na polovic utluku.“ Sedlák boje se od ženy bití, šel toho dvořenína k sobě pozvat na hody; a žena jeho zatím nabrala v košíčku všelijakých jídel a nápojů, přistrojila na stůl a sedla si k oknu, založila ruce a čekala, až ten dvořenín přijde.

Když ho sedlák po cestě dohonil a k sobě na hody pozval, podivil se tomu ten dvořenín, smál se a nechtěl k němu jeti, ale poručil lidem, které měl s sebou, aby k tomu sedlákovi jeli a potom mu pověděli, jak je uctí. Když ti lidé k sedlákovi přijeli, velmi se podivili, proto že soudíc dle stavení, musil býti velmi chudý, a dle jídel soudíc, které byly na stole, zdál se býti vzácným pánem. I sedli za stůl, jedli a pili a veseli byli; a tu zpozorovali, že sedlka, když něčeho potřebovala, na košíčku toho žádala, a košíček jí to všecko dával. I nevychodíc ani ze světnice, poslali jednoho ze svých tovaryšův, aby

dal bez prodlení udělati také takový košíček, a pak aby jej hned přinesl k nim, tak aby ani sedlák, ani sedlka toho nepozorovali. Tovaryš hned běžel a dal udělati také takový košíček, a když jej přinesl, tehdy hosti sedlákův košíček tajně vzali a na to místo svůj postavili a potom všickni odtud odjeli a vypravovali pánovi, jak sedlák je uctil. Sedlka pak toho dne k večeru všecka jídla vyhodila ven, proto že na druhý den chtěla čerstvého navařiti. Ráno přišla zase ku košíčku a žádala, čeho potřebovala, a vidouc, že jí košíček ničeho již nedává, zavolala muže a řekla: „Starý plesnivče! jakýs mi to přinesl košíček? zdá se, že sloužil nám jen na čas. Jdi zase k větru a požádej ho, aby nám naši mouku vrátil, a ne-li, tedy tě utluku do smrti. Ubohý sedlák šel opět k větru, a když přišel k té babičce, jeho matce, stěžoval si na svou ženu. Babička mu řekla: „Počkej tu na mého syna; přijde brzy.“ Brzy potom polední vítr přišel a sedlák začal mu žalovati na svou ženu, a vítr jemu řekl: „Líto mi tebe, starý, že máš tak zlou ženu; ale já ti v tom pomohu, a žena tebe více bíti nebude. Tuhle ti dávám bečku, a když přijdeš domů a tvá žena tě bude bíti, tehdy si stoupni za bečku a řekni: Patero z bečky, bíte mou ženu! a když jí dobře vymelou, tehdy řekni: „Patero zas do bečky!“ Sedlák větru poděkoval a šel domů, a doma řekl ženě: „Tuhle máš, ženo, místo košíčka bečku.“ Žena rozzlobila se na muže a řekla: „Co mi do tvé bečky? proč si nepřinesl mouky?“ a to řkouc popadla vidle a chtěla svého muže bíti. Sedlák postavil se hned za bečku a řekl: „Patero z bečky, bíte mou ženu, jak náleží!“ Tu hned vyskočilo z bečky pět chlapův a začali ženu sedlákovu bíti. Sedlák vida, že jí dost

vymlátili, a ona začala ho prositi, aby se smiloval, řekl: „Patero zas do bečky!“ Od toho času byla žena jeho mírnější. Potom začal sedlák o svém košíčku přemýšleti a měl své hosty v podezření, zdali mu ho nevyměnili. I radil se o tom se svou ženou, jakby svého košíčku opět mohli dostati. Žena mu na to řekla: „Když nyní máš tak divotvornou bečku, že se můžeš spraviti nerku s jedním člověkem, ale i s mnohými tisíci, tehdy jdi a toho dvořenína vyzvi na souboj, a stůj na tom, aby ti košíček vrátil.“ Sedlák přijal to za dobrou radu, šel ke dvořenínovi a vyzval ho na souboj. Dvořenín smál se tomu bláznovství sedlákovu, aniž mu toho chtěl odepříti; i umínil si z něho udělati posměch, a proto mu poručil, aby vyšel do pole. Sedlák vzal svou bečku, šel a čekal na pána. Pán vzal s sebou mnoho lidu, a jak mile k sedlákovi přijel, poručil služebníkům, aby tomu sedlákovi žertem hodně natloukli. Sedlák vida, že si z něho dělají posměch a když už ho začali bíti, rozhněval se na dvořenína i na jeho lidi a řekl: „Hej pane! poruč, aby mi vrátili můj košíček, sic bude s vámi se všemi zle!“ Ale vida, že ho bíti nepřestávají, vykřikl: „Po pěti na každého z bečky! bíte pořádně!“ Tu hned vyskočilo z bečky na každého člověka po pěti chlapích a začali je všecky nemilosrdně bíti. Dvořenín boje se, aby ho nezabili, zavolal z plna hrdla: „Sedláčku! přestaň, já nařídím, aby ti vrátili tvůj košíček.“ Sedlák, slyše to, vykřikl: „Hej, hej, mládenci! všickni zas do bečky!“ Tu hned všickni chlapi nechali bití a vlezli do bečky. Dvořenín přikázal svým lidem, aby košíček vrátili a ti to hned také učinili. Sedlák vzal svůj košíček, přinesl domů, a byl potom se svou ženou velmi spokojeně a tiše živ.

29. Kostěj nesmrtelný.

(Z Veliké Rusi.)

Královic vydává se na cestu za třikráte devět zemí do třicátého panství, do cařství Kostěje nesmrtelného dobývat houslí samohudných, které tak sladce hrály, že jim ani ceny nebylo. Vychází z pokojíků bělokamenných a jde do cařské stáje, vyvádí svého dobrého bohatýrského koně, dává na něj sedlo čerkaské i připíná popruh z hedbáví šemachanského; vyjíždí z širokého dvora i jede svou cestou. Jel pořád, až uviděl starou chaloupku; stála k lesu předem a k němu zadem. Královic jel k ní a vykřikl hlasem bohatýrským: „Chaloupko, chaloupko! postav se k lesu zadem a ke mně předem.“ Chaloupka obrátila se k němu předem; královic slezl s dobrého svého koně a vešel do chaloupky. I seděla v ní Baba-Jaga a předla len, hlavu měla v koutě a nohy o strop opřela. Baba-Jaga vykřikla strašlivým hlasem: „Fi, fi, fi! potud o ruském duchu tu neslýcháno, a nyní mi ruský duch před očima. Proč jsi sem přijel, dobrý mládenče! chtě anebo nechtě? však ani pták sem nezaletuje, a mimo mou chaloupku nikdy ani zvěř nepřeběhla, ani bohatýr nepřejel, a tebe kterak sem Bůh zanesl?“ — „Ach, ty hloupá, stará babo!“ řekl královic, „nejprvé dej mi jíst a pít a potom teprv se mne vyptávej!“ Baba-Jaga dala hned královicovi jíst a pít, vypařila ho v lázni, bujnou hlavu jeho vyčesala, postel mu připravila, i začala se ho znova vyptávat: „Pověz mi, dobrý mládenče! kam tě cesta vede, v kterou stranu, a jedeš-li chtě sám a nebo nechtě?“ Odpověděl jí královic: „Jednak chtě, více však nechtě, jedu za třikrát devět zemí do třicátého panství, do cařství nesmrtelného Kostěje dobývat

houslí samohudných.“ — „Hohoho!“ řekla Jaga-Baba, „těžko těch houslí dostat. Pomodli se pánu Bohu a jdi spat; ránoť důmyslnější nežli večer.“ Královic šel spat. Ráno časně Jaga-Baba se probudila, vstala a začala budit: „Vstávej, královici! čas, dobrý mládenče, abys jel svou cestou.“ Královic vstal, oblekl se, umyl se, pomodlil se pánu Bohu, na vše čtyry strany se poklonil a začal od Jagy-Baby brát odpuštění. „Což pak, dobrý mládenče!“ řekla Jaga-Baba, „chceš odtud jet, a mne, staré baby, se netážeš, jak bys mohl dostat houslí samohudných? Až přijedeš do cařství nesmrtelného Kostěje, tam vedlé jeho pokojíků pozlacených uvidíš zelenou zahradu a v té zahradě bude se procházet krásná panna, dcera cařská: už tomu šest let, co Kostějem unešena jest. I přeskoč přes zeď do té zahrady, a ona tobě poví, kterak dostat houslí samohudných.“ Královic sedl na svého dobrého koně a jel svou cestou — dlouho-li, krátko-li, blízko-li, daleko-li — až přijel ku pozlaceným pokojíkům Kostěje nesmrtelného; tu zůstal stát a div že se do smrti neuposlouchal houslí samohudných: tak pěkně ty housle hrály, že se každý uposlouchal do smrti. Když se královic zpamatoval, přeskočil přes zeď do zelené zahrady, spatřil cařovnu i začal se jí vyptávat, jak by mohl dostat houslí samohudných? — „Vezmeš-li mě s sebou,“ odpověděla cařovna, „povím tobě, jak těch houslí možno dostat.“ Královic připověděl, že ji s sebou vezme, a cařovna mu řekla, aby tu v zahradě zůstal; sama pak šla k nesmrtelnému Kostěji, i začala jej objímat, líbat a se vyptávat, kde smrt jeho jest? — „Pod prahem ve chvostu,“ odpověděl Kostěj. Tehdy ona hned popadla ten chvost a vhodila do ohně; chvost sice shořel, ale Kostěj zůstal na živě. Cařovna opět začala naň

nastupovat a se vyptávat na jeho smrt. „Třeba-li ti vědět, kde moje smrt!“ odpověděl Kostěj; „v širém poli stojí tři duby zelené a pod kořenem toho největšího jest červík: když toho červíka najdou a rozmáčknou, tehdy já zemru.“ Čařovna pověděla to všecko královicovi; ten jel hned do širého pole, našel ty tři zelené duby, vykopal červíka a rozmáčknul. Ale Kostěj vždy předce zůstal živ. Čařovna počala se po třetí Kostěje vyptávat, a tu teprv jí pověděl pouhou pravdu: „Smrt moje daleko jest! na moři na Oceaně jest ostrov Bujan, na tom ostrově zelený dub, pod dubem zakopána železná skříně, ve skříni škatule, ve škatuli zajíc, v tom zajíci kachna, v kachně vejce; najde-li kdo to vejce a rozmáčkne, tehdy já v touž dobu taky zemru!“ Královic dobyl toho podivného vejce, rozmáčkl je, a Kostěj svalil se mrtev na zem.

30. Nesmrtelný Kostěj.

(Z Veliké Rusi.)

Byl jeden car a měl tři syny, byli už odrostlí. Tu jim nesmrtelný Kostěj unesl matku. Nejstarší syn jel jí hledat a nevrátil se. Prostřední taky tak, jel a víc ho nespatřili. Tehdy řekl nejmladší syn, Ivan cařovic, otci: „Tatíčku! dovol, půjdu hledat mamičky.“ Otec nechtěl a řekl: „Bratři zmizeli, a ty chceš taky odjet: umru zármutkem!“ — „Tatíčku! dovol nedovol, pojedu.“ Otec vida, že jinak nechce, dal mu na cestu své požehnání. Ivan šel si pak vybírat koně, ale žádný se mu nehodil: na kterého koli položil ruku, klesl. I šel smutně po městě a potkal babičku: „Což jsi tak smutný? Ivane cařovici!“ — „Vary, babo! položím tě na ruku a druhou připlácnu, bude omáčka.“ Baba druhou uličkou oběhla kolem

a potkala zas Ivana, řkouc: „Pozdrav pán Bůh, Ivane cařovici! což jsi tak smutný?“ Ivan si myslil: „Proč se mne ta baba ptá? snad mi může pomoci?“ i řekl jí: „Hleď, babičko! nemohu si najít dobrého koně.“ — „Blázínku! soužíš se a babičce se nesvěříš!“ řekla babička; „pojď se mnou.“ I vedla ho k hoře a ukázala na jedno místo: „Tu kopej.“ Ivan cařovic odkopal zemi a spatřil železné dvéře se dvanácti zámky; zámky hned utrhal, dvéře otevřel a vešel pod zemi: i byl tu přikován na dvanácti řetězích bohatýrský kůň; ten jak ucítil svého jezdce, zařehtal, sepnul se a všech dvanácte řetězů potrhal. Ivan cařovic vzal na se bohatýrské odění, dal koni uzdu a sedlo čerkaské, babičku obdařil penězi a řekl: „S pánem Bohem, babičko!“ Potom vsedl na koně a jel. Dlouho jezdil, až konečně přijel k nějaké velmi vysoké a příkré hoře; nikterak nebylo možné na ni vyjet. Tu taky našel u té hory své bratry; i pozdravili se a jeli pospolu. Přijeli k železnému kamenu, vážil půldruha sta pudův, a bylo na něm napsáno: „Kdo ten kámen vyhodí na horu, bude mít na ni cestu.“ Starší bratři nemohli toho kamene ani pozvednout, a Ivan cařovic najednou jej na horu vyhodil, a hned ukázaly se mu v hoře schody. Ivan nechal tu koně, natočil z malíka do skleničky krve, podal bratřím a řekl: „Jest-li že krev ve skleničce zčerná, tehdy mne nečekejte: znamení, že jsem zahynul!“ Potom se s bratry rozloučil a šel na tu horu. Tam dlouho lesem chodil, až přišel k nějakému velikému domu; v tom domě byla živa cařovna, kterou Kostěj taky byl unesl. Ivan chodil kolem ohrady, nemoha dveří najít. Cařovna ho spatřila, vyšla na balkon a zavolala naň: „Tu hle v ohradě je skulina, dotkni se jí malíkem a dvéře se udělají.“ I stalo

se tak. Ivan vešel do domu, panna ho přivítala, dala mu jíst a pít, a vyptala se ho, kdo je a co chce? I pověděl jí, že jde, aby matku svou vysvobodil od Kostěje. A panna řekla: „Těžko k matce tvé se dostat, Ivane cařovici! oně je skutečně nesmrtelný — zabije tě. Má tu meč padesáti pudů s tíži: pozdvihneš-li ho, tehdy jdi dál.“ Ivan cařovic netoliko pozdvihl meče, ale jím také vzhůru máchnul, a pak šel dál. Přišel ke druhému domu, a věda jak otevřít, vešel tam a tu svou matku našel; objali se a plakali oba. Ivan i zde také zkusil sílu svou, vyhodiv kouli nějakou, která vážila půldruha tisíce pudů. Nastal čas, kdy obyčejně Kostěj domů přicházel, a matka schovala Ivana. Tu Kostěj přišel a řekl: „Fi, fi! ruské kůstky tu nevidět, ni slyšet o ní, a ruská kůstka mi přišla sama na dvůr! kohos tu měla? ne-li syna?“ — „I pán Bůh uchovej! sám jsi kdes lítal po Rusi a nahltal se ruského puchu, a teď se ti o něm zdá,“ odpověděla matka Ivanova, i lichotila se k němu, vyptávala se na ledacos a řekla: „A kde je tvá smrt, nesmrtelný Kostěji?“ — „Moje smrt,“ odpověděl Kostěj, „je tam a tam: stojí tam dub, pod dubem truhlice, v truhlici zajíc, v zajíci kachna, v kachně vejce, a v tom vejci moje smrt.“ Pak ještě nějakou chvilku tu zůstal a uletěl. Ivan cařovic potom se rozloučil s matkou a vydal se na cestu pro smrt nesmrtelného Kostěje. Šel dlouho cestou, nejedl a nepil, i pomyslil si z hladu: „Kýž by mi se nyní něco vyskytlo!“ A hle, tu vlček! Ivan ho chce zabit; ale z brlohu vyskočila vlčice a řekla: „Nezabíjej mého dítěte; budu ti prospěšna!“ — „Budiž!“ pomyslil si Ivan, pustil vlka a šel dál. Vidí vránu. „Počkej, na té si pochutnám!“ i chtěl ji zastřelit. A vrána řekla: „Nezabíjej mne, budu ti prospěšna.“

Ivan se rozmyslil a pustil ji. Přišel k moři a zůstal na břehu stát. V tom vymrštila se štička na břeh. Ivan ji chytil a pomyslil si: „Teď se najím.“ Odkud odtud vzala se stará štika i řekla: „Nezabíjej, Ivane cařovici! mého dítěte; budu ti prospěšna.“ Ivan taky tu štičku propustil; potom si sedl na břeh a přemýšlel, jak se dostat přes moře? Štika věděla, co si myslí; i položila se přes moře a Ivan přešel po ní jako po mostě. Přišel k tomu dubu, kde byla smrt Kostějova; dostal tu truhlici, otevřel — zajíc vyskočil a utekl. Tu se pustil za ním vlk, kterého Ivan ušetřil, chytil zajíce a přinesl. Ivan vzal zajíce, rozpáral, i vyletěla z něho kachna a ta tam. Odkud odtud vzala se vrána s vraňaty a za kachnou, chytila ji a přinesla. Ivan dostal vejce, ale potom je upustil do moře. Štika mu je zas přinesla; pak si lehla přes moře a Ivan po ní přešel a vrátil se k matce. V tom přiletěl Kostěj nesmrtelný a řekl: „Fi, fi! ruské kůstky tu nevidět, ni slyšet o ní, a ruština tu zapáchá.“ — „Což to povídáš? Kostěji! nikoho tu nemám,“ odpověděla matka Ivanova. A Kostěj opět řekl: „Jsem nějak nemocen!“ — Ivan stisknul vajíčko a Kostěj od toho bolestí se svíjel. Potom Ivan vyšel, ukázal vajíčko a řekl: „Hle, Kostěji nesmrtelný, tvoje smrt!“ Kostěj padl před ním na kolena: „Nezabíjej mne, Ivane cařovici! budem dobrými přátely, celý svět nám bude poddán.“ Ale Ivan nedal se oklamat, rozmáčknul vajíčko — a Kostěj nesmrtelný umřel. Potom Ivan a matka jeho vzali s sebou, čeho bylo třeba, a vydali se na cestu domů; na cestě stavili se u té cařovny, ku které Ivan nejprvé přišel, a vzali ji s sebou; až potom přišli k té hoře, kde bratři Ivanovi vždy ještě čekali. Tu řekla ta panna: „Ivane cařovici! vrať se ke mně domů: zapomně-

lať jsem svatebních šatů, briliantového prstenu a nešitých střevíček.“ Mezi tím spustil Ivan matku a svou nevěstu cařovnu dolů; bratři je přijali, pak vzali spustidlo a přeřezali, aby Ivan nemohl se spustit, a matce i panně pohrozili, aby doma nic o Ivanovi neřekly. Když přišli domů, radoval se otec, že se mu děti a žena vrátily, ale pro Ivana se rmoutil. — Ivan pak vrátil se do domu své nevěsty, vzal svatební prsten, ty šaty a střevíce; potom přišel na tu horu, a nemoha dolů, hodil prstenem z ruky do ruky. Tu se mu zjevilo dvanáct mládenců: „Co poroučíte?“ řekli. „Přeneste mne s této hory.“ A mládenci hned jej spustili. Ivan si dal prsten na prst, a oni zmizeli. Když přišel do své země a do toho města, kde otec a bratři jeho zůstávali, zastavil se u jedné babičky: „Co nového, babičko, ve vaší zemi?“ — „Ba co, panáčku! naše paní cařová byla zajata u nesmrtelného Kostěje; její tři synové šli jí hledat, dva ji našli a vrátili se, ale třetí, Ivan cařovic, se nevrátil, a nevědí, kde je? a cař se pro něj rmoutí. A ti synové s matkou přivezli nějakou cařovnu, a nejstarší chce se s ní oženit; ale ona ho prvé posílá někam pro svatební prsten, a nebo aby jí takový dali udělat, jakého potřebuje; a kolikrát už to vyhlašovali, ale nikdo se ještě nenašel.“ — „Jdi, babičko! řekni cařI, že ten prsten uděláš, a já ti pomohu,“ řekl Ivan cařovic. Babička se hned ustrojila, běžela k cařI a řekla: „Vaše cařské Veličenstvo! já ten svatební prsten udělám.“ — „Udělej, udělej, babičko! budeme tomu rádi,“ řekl cař; „ale neuděláš-li, přijdeš o hlavu.“ Babička celá ustrašená přišla domů, a Ivan spal, měl z babičky žert. Babička plakala a hubovala, že ji podvedl na smrt, až z toho pláče potom usnula. Ráno pak Ivan vstal a babičku

budil: „Babičko! vstávej, jdi a dones prsten; ale ať za něj více nevezmeš nežli dukát. A budou-li se ptát, kdo prsten dělal? řekni, že ty sama; o mně nepovídej.“ Babička se zaradovala a prsten donesla; nevěstě se líbil: „Takový chci mít!“ řekla. I přinesli babičce plnou mísu zlata; ale ona si vzala jen jeden dukát. Cař řekl: „Což si, babičko, tak málo bereš?“ — „Nač mi tolik toho, Vaše carské Veličenstvo! budu-li potom potřebovat, však mi dáš.“ — Potom po některém čase roznášely se pověsti, že nevěsta posílá ženicha pro svatební šaty, a nebo aby jí takové dali ušit, jakých potřebuje. Babičce i to se podařilo (neb Ivan pomohl), a svatební šaty přinesla. Potom přinesla také nešité střevíčky, a vzala si pokaždé jen po dukátu, a říkala, že ty věci sama udělala. Proslýchalo se, že ten a ten den bude u caře svatba. Když ten den přišel, nařídil Ivan babičce: „Dávej, babičko, pozor, až nevěstu přivezou na oddavky, tehdy mi pověz.“ Babička nepropásla. Ivan cařovic oblekl hned na se carské šaty, vyšel a řekl: „Hleď, babičko, kdo jsem já!“ Babička mu k nohoum: „Panáčku! odpusť, že jsem na tě hubovala.“ — „Bůh odpouští.“ — Přišel do chrámu; bratra jeho tam ještě nebylo. Postavil se podlé nevěsty; oddali se spolu a vedli do dvorce. Na cestě potkal se s nimi ženich, bratr nejstarší, a vida, že nevěstu vedou s Ivanem cařovicem, s hanbou zpátky se vrátil. Otec radoval se nad Ivanem, zvěděl o potutelnosti bratrův, a když bylo po svatbě, starší syny své ze země vypověděl a Ivana cařovice udělal svým nástupcem.

31. Osud.

(Ze Srbska.)

Dva bratři přebývali spolu v jednom stavení, jeden jich pracoval všecko a druhý neustále jen zahálel a pil i jedl z hotového. I požehnával jim pán Bůh na všem: na koních, na hovězím, skopovém i vepřovém dobytku, na včelách i na všem jiném. Ten který pracoval, pomyslil si jednou: „Což bych já taky za toho lenocha dělal? lépe když se rozejdem a když sám za sebe budu pracovati a on nechť dělá, co chce!“ I řekl tedy jednou svému bratrovi: „Bratře, není tak dobře: já všecko dělám a ty mi v ničem nechceš pomoci, nébrž jen jíš a piješ z hotového. I umínil jsem si, abychom se rozdělili.“ Druhý začal mu to rozmlouvati: „Nečiň toho, bratře! máme se tak obadva dobře, ty vládneš vším, svým i mým, a já jsem spokojen, co koli ty učiníš.“ Ale onen zůstal při svém, a tak i druhý konečně svolil a řekl jemu: „Když jinak dáti nechceš, tehdy děl sám, jak rozumíš.“ Načež onen pořádně všecko rozdělil na dva díly a každý si vzal svůj díl. Lenoch najal sobě k dobytku skotáka, ku koním koňáka, k ovcím ovčáka, ke kozám kozáka, ke sviním sviňáka a ke včelám včeláka, i řekl jim: „Zůstavuji všecko své jmění vám a pánu Bohu;“ a byl živ potom doma tak jako prvé. A ten druhý bratr namáhal se při svém jmění sám tak jako dřív, opatroval a dohlížel, ale neviděl prospěchu žádného, nébrž samou škodu, den ode dne vedlo se mu pořád hůře, až konečně zchudnul tak, že už ani opánek neměl na nohou, nébrž chodil bos. Tehdy řekl k sobě sám: „Půjdu se podívat k svému bratrovi, jak se jemu vede.“ A takto jda, přišel na louce ke stádu ovec; ale ovčáka při nich nebylo žádného, nébrž

seděla tu nějaká překrásná panna i předla zlatou nit. „Pomáhej pán Bůh!“ řekl a otázal se jí, čí to jsou ovce? A ona mu odpověděla: „Čí jsem já, toho jsou i ty ovce.“ — „A čí jsi ty?“ — „Já jsem tvého bratra štěstí?“ Tehdy on se rozhněval a řekl jí: „A kde je moje štěstí?“ Panna odpověděla: „Tvé štěstí od tebe je daleko.“ — „A mohu-li je najíti?“ — „Můžeš, jdi si ho hledat.“ On slyše to, a vida, že ovce bratra jeho jsou pěkné, aniž pěknější býti mohou, nešel už ani dále se podívat na ostatní jeho stáda, nébrž šel odtud zrovna k bratrovi. Když ho bratr spatřil, zplakal nad ním a řekl: „Kam jsi se poděl za ten čas!“ A vida ho nahého i bosého, dal mu hned opánky a něco peněz. Když pak několik dní spolu hodujíce pobyli, zdvihl se potom onen bratr a šel domů. Přijda domů, vzal torbu na rameno a chleba do ní, a do ruky hůl, i šel do světa hledat svého štěstí. Jda takto svou cestou, přišel do nějakého velikého lesa, a v tom lese nalezl nějakou starou šedivou děvku, ana tu pod jedním keřem spí; i napřáhl hůl a uhodil děvku po zádech. Ta pak sotva se zdvihla a své krhavé oči otevřela, i promluvila k němu: „Děkuj pánu Bohu, že jsem zaspala, neb kdybych byla bděla, ani těch opánek bys byl nedostal!“ I otázal se jí: „A kdo jsi ty, žebych ani těch opánek nebyl dostal?“ Odpověděla: „Já jsem tvé štěstí.“ On slyše to, začal se bíti v prsa: „Jsi-li ty moje štěstí, Bůh tě zabí! a kdo mi tě dal?“ A ona hned na to: „Osud mě tobě dal.“ — „A kde je ten Osud?“ — „Jdi a hledej si ho!“ a po té zmizela. Tehdy šel ten člověk hledat Osuda. Jda takto svou cestou, přišel do jedné vsi a viděl v té vsi veliké hospodářské stavení a v něm veliký oheň, i pomyslil sobě: „Tuto musí býti nějaká veselka nebo svátek.“ I vešel do

stavení a viděl tam na ohni veliký kotel, vařila se v něm večeře, a při ohni seděl hospodář. Člověk dal hospodáři: „Dobrý večer!“ a hospodář mu poděkoval: „Dej Bůh štěstí!“ pak ho pobídl, aby si k němu sedl, i počal se ho vyptávati, odkud je a kam jde? a on mu všecko vypravoval: jak byl taky hospodářem, a jak zchudnul, a že nyní jde k Osudu se zeptat, proč je chudý. Potom otázal se hospodáře, proč takové množství jídla vaří? a hospodář mu řekl: „Oj, bratře! já jsem hospodářem a mám všeho dost, ale své čeledi nikterak nemohu nasytiti, všecko jakoby drak požíral; však sám uhlídáš, až začnem večeřeti, co budou dělati.“ A když sedli k večeři, jeden druhému jídlo vydírali, a za chvilku ten veliký kotel byl prázdný. Po večeři přišla uklizečka, sebrala kosti všecky na hromadu a hodila je za pec. I počal se tomu diviti, že holka hodila kosti za pec; tu nenadále přišly dvě staré ošklivé postavy, suché jako strašidla, i počaly ty kosti cucati. I otázal se ten člověk hospodáře: „Co to máš tam, bratře, za pecí?“ A on mu odpověděl: „To je, bratře, můj otec a moje matka, jako by se byli ukovali na tom světě, nechtějí nikterak s něho sjíti.“ Ráno pak při odchodu řekl mu hospodář: „Bratře, zpomeň si také na mě, najdeš-li tam někde Osuda, i zeptej se ho, jaká to nehoda, že nemohu nikterak nasytiti své čeledi, a proč mi otec a matka nijak neumírají.“ On mu to slíbil, že se zeptá, pak se s ním rozloučil a šel dále Osuda hledat. Jda takto dlouho svou cestou, přišel jednoho večera do jiné vsi, a prosil v jednom stavení, aby ho přijali na nocleh. Oni ho přijali a ptali se ho, kam jde, a on jim všecko zevrubně pověděl, co a jak. A oni ho tu počali prositi: „Pro Boha, bratře! když tam jdeš, zeptej se také o nás,

proč se nám hovězí dobytek nedaří a jde pořád na mizinu?“ On jim také připověděl, že se Osuda zeptá, a druhý den šel dále. Jda takto svou cestou přišel k nějaké vodě i začal volati: „Oj vodo! oj vodo! přenes mě!“ A voda se ho zeptala: „Kam jdeš?“ A on jí pověděl kam. Tehdy voda ho přenesla a řekla mu: „Prosím tebe, bratře, zeptej se Osuda, proč v sobě nemám žádného plodu?“ On připověděl vodě, že se zeptá, a šel potom dále. Jda takto dlouho, přišel konečně do jednoho lesa a tu našel nějakého poustevníka, i zeptal se ho, zdali by mu nemohl povědíti o Osudu? A poustevník mu odpověděl: „Jdi tudy přes horu a přijdeš zrovna ke dvoru jeho; ale když staneš před Osudem, nemluv ničehož, nébrž co koli on bude dělati, i ty dělej, dokud on sám tebe se nezeptá.“ Člověk poděkoval poustevníkovi a šel přes horu. Když přišel do dvorů Osudových, bylo se nač podívati: bylo tu jako na carském dvoře, sluhové i služkyně, jen se všecko hemžilo, a Osud sám seděl za připraveným stolem a večeřel. Člověk vida to, sedl si také za stůl a začal večeřeti. Po večeři lehl si Osud spat, a on si také lehl. Okolo půlnoci nastalo strašlivé řinčení a z něho bylo slyšeti hlas: „Oj Osude! oj Osude! narodilo se dnes tolik a tolik duší, naděl jim, co chceš.“ Po té Osud vstal, otevřel skříni s penězi, i začal po světnici házeti samými dukáty, řka: „Jako mně dnes, tak jim až do smrti.“ Když se ráno rozednilo, už nebylo tu těch dvorů velikých, nébrž místo nich prostřední stavení; ale i v tom opět bylo všeho dost. Když bylo k večeru, sedl si Osud k večeři, a on si také s ním sedl, ale nikdo nepromluvil ani slova. Po večeři šli spat. Okolo půlnoci nastalo zase strašlivé řinčení a z něho bylo slyšeti hlas: „Oj Osude! oj Osude!

narodilo se dnes tolik a tolik duší, naděl jim co chceš.“ Tehdy Osud vstal i otevřel skříni s penězi, ale nebylo v ní dukátů, než toliko stříbrné peníze a sem tam nějaký dukát. I začal Osud po světnici rozhazovati peníze, řka: „Jako mně dnes, tak jim až do smrti.“ Druhého dne ráno však už ani toho stavení tu nebylo, nébrž místo něho stálo tu menší. A tak Osud dělal každou noc, a každé ráno potom jeho stavení se zmenšovalo, až naposledy z něho zůstala jen malá chaloupka. Tu vzal Osud motyku a počal kopati, a ten člověk vzal také motyku a začal kopati, a tak kopali ten celý den. K večeru vzal Osud kus chleba, rozlomil jej na půly a dal jednu jemu. Tak večeřeli a po večeři šli spat. Okolo půlnoci opět nastalo strašlivé řinčení a z něho bylo slyšeti hlas: „Oj Osude! oj Osude! dnes narodilo se tolik a tolik duší, naděl jim, co chceš.“ Tehdy Osud vstal, otevřel skříni i začal rozhazovati samé střípky a sem tam nějaký peníz, jako dostávají nádenníci mzdy, řka: „Jako mně dnes, tak jim až do smrti.“ Když nastalo ráno, změnila se chalupa zatím u veliké dvory, tak jako byly prvního dne. Tehdy Osud otázal se jeho: „Co chceš?“ A on mu vypravil všecku svou nesnázi od počátku až do konce, a že přišel se ho zeptat, proč mu nadělil neštěstí. Tehdy mu řekl Osud: „Však jsi viděl sám, jak jsem první noc rozhazoval dukáty i co se potom dálo. A jak mi bylo tu noc, když se kdo narodil, tak mu bude až do smrti. Ty jsi se narodil v chudé noci a zůstaneš chudým až do smrti; a tvůj bratr narodil se v šťastné noci a zůstane šťastným až do smrti. Ale poněvadž jsi se tak odhodlal a tolik vystál, poradím ti, jak si můžeš pomoci. Tvůj bratr má dceru Milici; ta je také tak šťastna jako její otec. Až přijdeš domů, vezmi

Milici k sobě, a čeho koli nabudeš, říkej, že to všecko její jest.“ On tedy Osudu poděkoval a pak mu ještě řekl: „V té a té vsi jest jeden bohatý sedlák, má všeho dost, a jen v tom je nešťastný, že se mu čeleď nikterak nasytiti nemůže: snědí na jedno posedění jídla plný kotel a mají ještě málo. A otec i matka toho sedláka jako by se byli ukovali na tom světě, sestárli, zčernali a vyschli jako strašidla, a nemohou umříti. I prosil mne ten sedlák, když jsem byl u něho na noclehu, abych se tebe zeptal, jaká toho příčina?“ I odpověděl mu Osud: „To je všecko proto, že nectí otce svého a matky své; házíť jim jídlo za pec: ale kdyby jich ke stolu posadil na první místo, a dal jim první číši kořalky a první číši vína, tehdy by jeho čeleď ani z polovice tolik nesnědla, a ty duše by se odebraly na odpočinutí.“ Potom opět se zeptal Osuda: „V té a té vsi, když jsem tam v jednom stavení byl na noc, stěžoval sobě hospodář, že se mu hovězí dobytek nedaří a jde pořád na mizinu; i prosil mne, abych se tebe zeptal, jaká toho příčina?“ A Osud mu odpověděl: „To je proto, že na svůj svátek zabíjí nejhorší dobytče; kdyby zabíjel co má nejlepšího, všecek dobytek by se mu běhal.“ I zeptal se ho ještě také na vodu: „Jaká toho příčina, že ta voda nemá v sobě plodu?“ A Osud mu řekl: „Proto nemá plodu, že ještě žádného člověka nezadávila; ale nežertuj s ní, nepovídej jí toho, dokud tebe nepřenese, sic povíš-li jí to, hned tě zadáví.“ Tehdy on Osudu poděkoval a šel domů. Když přišel k té vodě, otázala se ho: „Co řekl Osud?“ A on odpověděl: „Přenes mě a pak ti povím.“ Když ho voda přenesla, dal se na útěk, a když už byl daleko dost, obrátil se a zavolal: „Oj vodo! oj vodo! žádného člověka jsi ještě ne-

zadávila, a proto nemáš plodu.“ Když voda to uslyšela, vylila se ze břehů a za ním, a on v útěk, a s těží utekl. Když přišel do vsi k tomu člověku, kterému se dobytek nedařil, on sotva se ho dočkal: „Pro Boha, bratře, zeptal-li's se Osuda?“ — „Zeptal, a Osud řekl, že když svůj svátek slavíš, vždy nejhorší dobytče zabíjíš; ale kdybys zabil, které máš nejlepší, žeby se ti všecek dobytek běhal.“ On slyše to, řekl mu: „Zůstaň, bratře, u nás; do našeho křestného svátku nemáme než tři dni; a bude-li to pravda, odměním se tobě.“ Tehdy on tu zůstal až do toho svátku. A když ten den přišel, zabil hospodář nejpěknějšího volka, a od toho času začal se mu dobytek běhati. I daroval mu potom hospodář pět kusů dobytka, a on jemu poděkoval a šel dál. Když přišel do vsi k onomu hospodáři, který měl nesytou čeleď, hospodář sotva se ho dočkal: „Pro Boha, bratře! jak je? co řekl Osud?“ A on mu odpověděl: „Osud řekl, že nectíš otce svého a matky své, a házíš jim jídlo za pec; ale kdybys jich posadil za stůl na první místo, a dal jim první číši kořalky a první číši vína, nejedla by ti čeleď ani z polovice tolik, a otec i matka odebrali by se ti na odpočinutí. Když hospodář to uslyšel, poručil ženě, aby tchána i tchyni hned umyla i učesala a pěkně je oblekla; a když přišel večer, posadil je hospodář za stolem na prvním místě i nalil jim první číši kořalky a první číši vína. Od toho času nemohla čeleď ani z polovice tolik jísti, jako potud jedla, a druhého dne otec i matka zemřeli. Tu mu dal hospodář dva volky, a on mu poděkoval a šel domů. Když přišel do své krajiny, potkávali ho známí a ptali se: „Čí pak jest to dobytek?“ A on odpovídal každému: „Mé bratranky Milice.“ Když přišel domů, zašel

ihned k svému bratrovi a prosil ho: „Bratře! dej mi Milici, aby mou dcerou byla; vidíš, že nemám nikoho.“ A bratr mu odpověděl: „Dobře, bratře, vezmi si Milici.“ I odvedl si Milici domů a potom mnoho jmění nabyl, ale vždycky říkal, že je to Miličino. Jedenkrát vyšel si na pole k obilí se podívat, a bylo krásné, že pěknější býti nemohlo. Na to šel tudy nějaký člověk pocestný a zeptal se ho: „Čí je to obilí?“ a on se omýlil a řekl: „Moje.“ Jak mile to vyřknul, obilí chytilo a začalo hořeti, a on vida to, běžel za tím člověkem: „Počkej, bratře! není moje, nébrž Miličino, mé bratranky.“ A tak se obilí hned udusilo a on s Milicí zůstal šťastným.

32. Štěstí a neštěstí.

(Ze Západní Rusi.)

Byl jeden chudý člověk, neměl ani žádného hospodářského nářadí, ani dobytka, ale dětí měl hromadu. Přišlo jaro, a on neměl čím orati. Lidé jeli s pluhem a s dobytkem, a on jde s motykou. I potkal dvě panny, a ty panny byly: jedna Štěstí, a druhá Neštěstí. I tázaly se ho: „Kam, člověče, jdeš?“ A on odpověděl: „Mé zlaté panenky, královničky! mám takovéto neštěstí: lidé jedou s dobytkem, a já jdu s motykou; nemám čím dětí vyživiti.“ Tehdy ty dvě panny spolu promluvily a řekly: „Darujme mu něco.“ A Štěstí řeklo: „Když je tvůj, tehdy ty mu něco daruj.“ I darovalo mu Neštěstí deset rublů a řeklo: „Jdi domů a kup sobě vola.“ Tak on přišel domů a schoval ty peníze do hrnka, v kterém byl popel. Druhého dne přišla tam sousedka, kmotra bohatá, i řekla: „Nemáte-li trochu popele? mám prádlo velmi špinavé.“ — „Stojí tam hle v hrnéčku, vem si,“ řekla toho chudého člověka žena. Když sedlák

domů přišel, začal se ohlížeti, a nevida hrnéčka s popelem, dal se do ženy, kam dala peníze s hrnéčkem? Žena začala se zaklínati, že nevěděla, že tam byly peníze, i řekla, že ten hrnek vzala kmotra sousedka. Sedlák běžel hned k sousedce a začal jí prositi, aby mu ty peníze vrátila. Sousedka řekla: „Vždyť já žádných u tebe neviděla!“ Sedlák šel k pánovi žalovat, ale ani tam nenalezl svého práva; pán jemu řekl: „Žádných jsi peněz neměl, ale chceš jich neprávě na ní dobyti.“ A tak přišel sedlák o peníze. Plakal ubožák, vzal motyku a znova šel, a tu potká opět ty dvě panny. Nepoznal jich, ale ony poznaly jeho; a pak tázaly se ho tak jako prvé, a on jim také tak odpověděl jako dřív, a Neštěstí darovalo jemu nyní dvacet rublův. Sedlák přišel domů a peníze schoval na humně v plevách. Druhého dne přišla zase táž kmotra a začala prositi plev telatům a žena toho chudáka sedláka opět jí plevy dala, nevědouc, že jsou v nich peníze. Sedlák přijda domů, šel na humno pro peníze a nenašel jich. Vkročiv do světnice začal se vaditi se svou ženou, kam dala peníze s plevami. Žena pravila, že kmotra přišla a plevy vzala. I chodil ten sedlák zase tak jako prvé, napřed ku kmotře a potom k pánovi, ale práva nikdež nenalezl. Všude jej odbyli, že žádných peněz neměl. Sedlák sobě poplakal a šel zas kopat, i potkal opět ty dvě panny. Zastavily jej, tázaly se, a on jim opět všecko vypravil, co a jak bylo. „Vidíš,“ řeklo Neštěstí své sestře, „mé dary jemu neprospívají; vezmi ty si jej a daruj mu něco.“ I darovalo mu Štěstí dva groše a řeklo: „Jdi k řece Němnu, budou tam loviti ryby, ale ničehož nebudou moci uloviti. I popros jich, aby na tvé štěstí zatáhli sítě.“ Sedlák tak učinil, šel k Němnu a poprosil

rybářův, aby na jeho štěstí zatáhli. Jak mile zatáhli, tehdy tak mnoho ryb vylovili, že jich ani neměli kam dáti. Rybáři otázali se ho: „Co ti máme za to dáti?“ On odpověděl: „Prodejte mně jich za dva groše. I prodali jemu za dva groše jednu rybičku, a druhou mu dali darem. Sedlák vzal ty dvě rybičky a šel domů, i dal je ženě, aby je uvařila. Žena i děti měly z těch rybiček velikou radost, ale neuvařila jich, než tak nechala. V tom jel tou vesnicí nějaký smutný pán; sedlák vyšel ven otevřít vrat i začal se smáti, a pán otázal se ho: „Proč se směješ?“ A on odpověděl: „Mám doma takovou rybičku: kdo se na ni podívá, každý se směje.“ Tomu smutnému pánovi zachtělo se velmi té rybičky, i dal za ni tomu sedlákovi koně, voly a tolik obilí, co ho jen sedlák chtěl. A tak nalezl sedlák štěstí své dvěma groši.

33. Boháč a chudák.

(Z Malé Rusi.)

Byli dva bratři, jeden velmi bohatý, druhý velmi chudý. Jednou hlídal chudý svému bohatému bratru snopy na poli, a sedě pod kupkou, spatřil bílou ženu, ana sbírala klasy, ježto zůstaly na záhonech, a zastrkávala do kupek. Když pak až k němu došla, chytil ji za ruku a tázal se jí, co je zač, a co tu dělá? — „Jsem tvého bratra Štěstí a sbírám ztracené klásky, aby měl víc pšenice.“ — „A prosím tě, kde pak je moje Štěstí?“ otázal se chudý. — „Na východě,“ řekla vidma a zmizela. I umínil si chudý, že půjde do světa hledat svého Štěstí. A když jednou z rána už odcházel z domova, nenadále vyskočila ze zápecí Bída, a plakala i prosila, aby ji taky vzal s sebou. „Oj moje milá!“ řekl chudák, „jsi velmi slabá a

cesta daleká — nedošla bys; ale mám tu prázdnou lahvičku, umenši se, vlez do ní a já tě ponesu.“ Bída vlezla do lahvičky, a on nemeškaje zandal ji zátkou a dobře zavázal. Potom na cestě, když přišel k jedné bařině, vyndal lahvičku a vstrčil do bahna a tak se Bídy sprostil. Po některém čase přišel do velikého města a nějaký pán vzal ho do služby, aby mu kopal sklep: „Platu žádného ti nedám,“ řekl, „ale co kopaje najdeš, bude tvé.“ Když tak nějaký čas kopal, našel hroudu zlata. Dle úmluvy náležela jemu; ale on dal přece polovici pánovi a kopal dále. Konečně přišel na železné dvéře, a když je otevřel, byl tu podzemní sklep a v něm nesmírné bohatství. Tu slyší z jedné skříně ve sklepě hlas: „Otevři, pane můj, otevři!“ I pozdvihl víko a ze skříně vyskočila krásná panna, celá bílá, poklonila se mu a řekla: „Jsem tvoje Štěstí, jehož jsi tak dlouho hledal; od nynějška budu s tebou i s tvou rodinou.“ Na to zmizela. On pak o to své bohatství opět se podělil se svým bývalým pánem, i zůstal mimo to nesmírným boháčem, a jmění jeho den ode dne se množilo. Přitom však nikdy nezapomněl na svou minulou nouzi a činil chudým toho města mnoho dobrého. Jednoho dne procházeje se po městě, potkal svého bratra, jenž sem přijel za svým obchodem. I vzal ho s sebou domů a vypravoval mu obšírně všecky příhody své: jak viděl jeho Štěstí na poli klásky sbírati, jak a kde se své Bídy sprostil, a jiné věci. Hostil ho u sebe po několik dní a potom mu dal na cestu mnoho peněz a ženě i dětem jeho mnoho darů, i rozloučil se s ním bratrsky. Ale bratr jeho byl neupřímný a záviděl mu toho Štěstí. Ubíraje se domů neustále přemýšlel, jakby na bratra svého mohl zase Bídu poslati. A když přijel k tomu místu, kde bratr jeho lahvičku

v bahně pochoval, hledal, dlouho hledal, až ji zas našel, a hned otevřel. V okamžení vyskočila Bída ven a před očima jemu rostouc, začala kolem něho radostně skákati, a objavši ho, líbala i děkovala mu, že ji z vězení vysvobodil. „A za to vděčna budu tobě i tvé rodině až do smrti, a nikdy vás neopustím!“ Darmo se závistník vymlouval, darmo ji posílal k prvejšímu pánu: nikterak již nemohl Bídy s krku pozbyti, ani prodati, ani darovati, ani zakopati, ani utopiti, neustále mu byla v patách. Zboží, které si domů vezl, pobrali mu na cestě loupežníci; dostav se domů žebrotou, nalezl místo svého stavení hromadu popele, a s pole mu zatím úrodu všecku pobrala voda. A tak nezůstalo závistivému boháči nic než toliko — Bída!

34. Bída.

(Z Polsky.)

Zchudlý hospodář měl hezkou dcerušku, kterou sobě jeden starý mládenec, pán té vsi, vší mocí chtěl za ženu vzít; ale že holka ho neměla ráda, a rodiče k tomu sňatku taky svolit nechtěli, týral je starý ženich, jak mohl, naléhal na ně robotou a pro dost malou příčinu dával je bít, tak že ubohý hospodář toho déle nemohl vydržet a sobě umínil, že se z té vsi vystěhuje. V chalupě, kde ten hospodář zůstával, často něco za pecí vrzávalo; i ačkoli všecko přehledali a přípecek nejednou navrub obrátili, přece nikdy nic nemohli najít. Ale když už se stěhovali a poslední nářadí vyklízeli, uslyšeli najednou za pecí něco hlasitěji vrzat; i poslouchali všickni, co to? a vrz, vrz, šup, šup, vyskočila ze zápecí štíhlá a bledá osůbka, podobná švižné panně. „Aj ký to ďábel!“ zvolal otec. — „Pro pána Boha!“ vykřikla matka a

za ní všecky děti do křiku se daly. — „Nejsem žádný ďábel," řekla ta štíhlá bledá panna, „ale jsem vaše Bída, a když se teď odtud vystěhujete, musíte mě taky s sebou vzít do svého nového příbytku." — Hospodář, čiperná hlava, viděl, že Bídy své nechytí, ani neuškrtí; a protož poklonil se jí hluboce a řekl: „Dobře, má zlatá milostpaničko! když se ti tak u nás líbí, tehdy pojď s námi; ale vidíš sama, že sobě sami všecko přenášíme, i pomoz nám taky něco nést, abychom se rychleji odstěhovali." Bída k tomu svolila a chtěla vzít několik kousků drobného nářadí z domu; ale hospodář rozdal drobné nářadí dětem, aby je nesly, a řekl: že je na dvoře ještě špalíček, ten že se taky musí vzít. Po té vyšel na dvůr a špalík sekerou s hůry do polou rozštípnul, a zavolav Bídu, pěkně jí prosil, aby mu ten špalík pomohla nést. Bída nevěděla, jak má ten špalek vzít, až jí hospodář ukázal to rozštěpení; i vstrčila své dlouhé a vyzáblé prsty do skuliny, a hospodář jakoby s druhé strany chtěl špalek zdvihnout, sekeru honem ze štěrbiny vytáhl, a její dlouhé vyzáblé prsty zůstaly tak pevně ve špalku vězet, že jich nikterak nemohla vytáhnout. I křičela, co jí hrdlo stačilo, ale nic nebylo platné; hospodář všecky věci své s dětmi sebral a dokonce se z chalupy vystěhoval a potom už nikdy se na to místo nevrátil. I zůstával v jiné vsi a tu se mu tak dobře vedlo, že brzy v celé vsi byl nejbohatším. Hezká jeho dcerka vdala se za poctivého zámožného selského synka a celá rodina byla šťastna. Zatím pak té předešlé vsi pán, co ty chudáky tak tryznil, chtěl tu opuštěnou chalupu jinému sedlákovi dát; i přišel se do ní podívat, a vida Bídu, ana má ve špalku prsty sevřené a bolestí se svíjí, smiloval se nad tou

bledou pannou a pomocí klínu prsty jí vyndal a zúplna ji vysvobodil. Od té doby bledá panna na krok neodstoupila od vysvoboditele svého — a když potom ještě taky ďábel ve staré peci podpálil, a pán na stará kolena láskou se zfanfrnil, utrácel, utrácel, až utratil všecko, co měl.

35. Pohádka o Bídě jednooké.

(Z Veliké Rusi.)

Byl jeden kovář. „Hm," povídá, „já nikdy žádné Bídy neviděl. Říkají: je Bída na světě; půjdu a Bídu si vyhledám." Sebral se, pěkně vypil a šel hledat Bídy. Potkal krejčího. „Pozdrav pán Bůh!" — „Dejž to pán Bůh!" — „Kam jdeš?" — „Hleď, bratře! pořád říkají, že je na světě Bída, a já nikdy žádné Bídy neviděl; i jdu jí hledat." — „Dobře, půjdem spolu. Mně se taky dobře vede a neznám Bídy, půjdem a vyhledáme ji." Tehdy šli a přišli do lesa, do hustého, tmavého lesa, a našli malou pěšinku. Šli pořád po té uzounké pěšince, až přišli k nějakému velikému stavení. Byla noc a neměli kde se ukryti. „Půjdem tu hle do toho stavení." Vešli tam; nenašli v něm nikoho, bylo tam pusto a děsno. Sedli si a čekali. Hle tu přichází vysoká osoba ženská, hubená, křivá, jednooká. „Aha!" povídá, „mám tu hosti. Pěkně vítám." — „Děkujem pěkně, babičko! přišli jsme k tobě sem na nocleh." — „Nu dobře; budu mít co věčeřeti!" Ti dva se ulekli. Tehdy ona šla, přinesla velikou náruč dříví, narovnala do peci a zatopila. Potom přišla k nim, vzala jednoho, toho krejčího, a zařezala, vsadila do peci a uklidila. Kovář seděl a myslil si: co dělati? jak se mi povede? Ona pak vytáhla pečeni a večeřela. Kovář kouká do peci a povídá: „Babičko, já jsem kovář." — „Co umíš

dělati — kovati?“ — „Ano, já všecko umím.“ — „Tehdy mi ukovej oko.“ — „Dobře,“ povídá kovář; „máš-li tu nějaký provaz? bude potřeba tebe svázati, ale ty se nedáš; já bych ti oko ukoval.“ Ona šla a přinesla dva provazy, jeden tenký a druhý tlustý. Tehdy on ji svázal tím jedním provazem, který byl tenší. „Nuže, babičko, převal se na zem!“ Ona se převalila a provaz přetrhla. — „Tak nic není, babičko!“ povídá; „ten provaz se nehodí.“ Po té vzal ten tlustý provaz a dobře ji svázal: „Teď se, babičko, převal!“ Tehdy ona se převila a nepřetrhla provazu. On potom vzal šídlo, rozpálil je, nasadil jí je na oko, na to zdravé, vzal sekyru a obuchem uhodil na šídlo. Tu ona jak se převavila, přetrhla provaz a posadila se na prahu. „Ha, padouchu! nyníčko mi neujdeš.“ On viděl, že mu opět dobře není; i sedl si a přemýšlel, co dělati? Potom přišly s pole ovce; ona je vehnala do svého stavení na noc. A kovář tu také přes noc zůstal. Ráno pak ona začala ovce pouštěti zase ven. On vzal kožich a obrátil jej srstí navrch, potom jej tak oblíkl a přilezl k ní po čtyrech jako ovce. Ona pouštěla pořád po jedné; jak ji popadla za záda, tak ji vyhodila ven. V tom on také přilezl, a ona ho také popadla za záda a vyhodila. Jak mile byl venku, vstal a povídá: „S pánem Bohem, Bído! zkusil jsem od tebe zlého dost; teď už mi nic neuděláš.“ A ona řekla: „Počkej, však ještě zkusíš, ještě's mi neušel!“ — Po té šel kovář opět do lesa tou ouzkou pěšinkou. Tu vidí ve stromě sekyrku se zlatou rukovětí, i chtěl si ji vzíti. Ale jak mile se té sekyrky chopil, uvázla mu na ní ruka, a nikterak se nemohl odtrhnouti. Co dělati? V tom se ohledl za sebe a vidí, ana Bída jde k němu i volá: „Hleď, padouchu! neušel jsi mi.“ Kovář vytáhl

nůž, který měl v kapse, a jal se tu ruku řezati; uřezal si ji a ušel. Přišel do své vesnice a začal ukazovati ruku, a že nyní už viděl Bídu. „Hle," povídá, „podívejte se, jak vyhlíží: já přišel o ruku, a mého kamaráda dokonce snědla."

36. Baba-Jaga.

(Z Veliké Rusi.)

Jeden člověk ovdověl, maje dcerušku, a pak se zas oženil. Macecha nenáviděla té dcerušky i přemýšlela, kterak by ji mohla zahubit. Jednou, když otec někam odejel, řekla jí: „Jdi k tetičce, mé sestře, a popros jí, aby ti půjčila jehlu a nit — ušiju ti košilku." Ale ta tetka byla Baba-Jaga, noha hnát. Holčička byla čiperná, šla napřed ke své vlastní tetičce, a ta jí poradila, co má dělat, až k té nevlastní tetce přijde. Baba-Jaga seděla v chaloupce a předla. „Pozdrav pán Bůh, tetičko!" — „Dejž to pán Bůh, dceruško!" — „Matička mě poslala tebe poprosit, abys jí půjčila jehlu a nit, že mně ušije košilku." — „Dobře; zatím se posaď a tkej." Dceruška si sedla za stav a Baba-Jaga vyšla ven i řekla své služce: „Jdi, zatop v lázni, umej to děvče a pěkně dávej pozor; chci ji k snídani mít." Dceruška seděla neživá, nemrtvá, celá ustrašená, i prosila služku, aby netopila, ani vody do lázně nenosila; i dala jí šáteček. Baba-Jaga čekala; přišla k oknu a ptala se: „Tkáš-li, milá dceruško?" — „Tkám, milá tetičko!" Baba-Jaga pak odešla, a dceruška dala kocourovi kus slaniny i tázala se: „Možno-li nějak odtud ujít?" — „Tu hle máš hřebínek a ručníček," řekl kocour, „vezmi je a utíkej; Baba-Jaga za tebou se požene, a když bude blízko, hoď za sebe nejprvé ručníček, a udělá se široká řeka; a přejde-li přes

řeku a bude zas blízko, hoď za sebe hřebínek, a udělá se hustý les: skrze ten pak už neprojde!“ Dceruška vzala ručníček a hřebínek i dala se na útěk: psi chtěli ji trhat — hodila jim kus chleba, jak tetička poradila, a propustili ji; vrata se chtěly zaklopit — nalila jim pod čípky máslíčka a propustily ji; břízka jí chtěla oči vyšlehat — obvázala ji šátečkem a ta ji propustila. A kocour sedl za stav a tkal: nenatkal tolik jako zamotal. Baba-Jaga přišla k oknu a ptala se: „Tkáš-li, milá dceruško?“ — „Tkám, milá tetičko!“ odpověděl kocour hrubým hlasem. Baba-Jaga do chaloupky, a tu vidí, že holčička utekla; i začala kocoura bít a jemu nadávat, že jí nevyškrábal očí. — „Já ti už tak dlouho sloužím,“ řekl kocour, „a nedalas mi kůstky; a ona mi dala slaniny.“ Baba-Jaga obořila se na psy, na vrata, na břízku i na služku, a všickni nápodobně odpověděli, že jí tak dlouho slouží a nic jim nedala, a ta že jim každému dala po daru. Baba-Jaga, noha hnát, rychle sedla na stoupu, paličkou poháněla, stopu za sebou zametala pometlem, i pustila se honem za holčičkou. Holčička přiklonila ucho k zemi, a slyší, že ji Baba-Jaga honí a že už blízko; i hodila za sebe ručníček, a udělala se široká řeka. Baba-Jaga přišla k řece a zlostí zubami zaskřípala; pak se vrátila domů a přihnala k řece své voly, a ty vypily celou řeku do čista. Potom opět se pustila za holčičkou. Když už byla blízko, hodila holčička za sebe hřebínek, a udělal se hustý les. Baba-Jaga začala jej hrýzt, a jak koli se namáhala, však nemohla ho prohryzt i vrátila se domů. — Když holčička přiběhla domů, tázal se otec: „Kdes byla?“ — „Ach tatíčku!“ řekla, „tak a tak — matička mě poslala k tetce pro jehlu a pro nit, že mi ušije košilku, a tetka, Baba-Jaga, chtěla

mě sníst.“ — „A kterak jsi, dceruško, utekla?“ — „Tak a tak,“ vypravovalo děvče. I rozzlobil se otec na ženu a vyhnal ji.

37. Jaga-Bura.

(Z Veliké Rusi.)

Byli tři bratři, nejstaršímu říkali Beran, prostřednímu Kozel a nejmladšímu Čufil-Filuška. Jednou šli všickni tři do lesa k svému dědouškovi; byl tam hlídačem. Tam u toho dědouška Beran a Kozel nechali bratra svého Filušku a sami šli do lesa na honbu. Filuška dělal, co chtěl, dědoušek byl stár a nic na něj nedbal, a Filuška byl rozpusta. I zachtělo se mu jíst jablíčko; utekl dědouškovi do zahrady a vylezl na jabloň. Odkud odtud vzala se tu Jaga-Bura v železné stoupě, s pístem v ruce; přiskákala k jabloni a řekla: „Pozdrav pán Bůh, Filuško! proč jsi tam vylezl?“ — „Chci si jablíčko utrhnout,“ řekl Filuška. — „Na, tu hle ti dám mé jablíčko.“ — „Je nahnilé,“ řekl Filuška. — „Na tu hle jiné.“ — „A to je červivé.“ — „Nu, budeš si blázny ze mne dělat, Filuško! vezmi si ode mne to hle jablíčko z ručky do ručky.“ Filuška natáhl ruku, a Jaga-Bura ho za ni popadla, posadila do stoupy, a uskákala s ním po křovinách, po lesích, po roklinách, stoupu rychle pístem pohánějíc. Tu se Filuška spamatoval a začal křičet: „Kozle, Berane! poběžte honem: Jaga mne unesla za kruté hory, za temné lesy, za pusté stepi.“ Kozel a Beran tehdáž odpočívali; jeden ležel na zemi, i zdálo mu se, že někdo křičí. „Přikloň ty se k zemi!“ řekl druhému. — „Hoj, to křičí náš Filuška!“ I dali se do běhu a Jagy-Bury dostihli, Filušku jí odňali a přivezli k dědouškovi, a dědoušek jako by se byl po něm po-

minul rozumem. I přikázali dědouškovi, aby měl na Filoušku pozor a šli pryč. Ale Filuška zase jemu se vytočil, jako prvé, a vylezl na jabloň. Sotva byl vylezl, byla tu opět Jaga-Bura i dávala mu jablíčko. „Nechci, neošidíš mne, zlodějko!“ řekl Filuška. — „Tak, Filušku! třeba si ode mne jablíčko chyť; já ti je hodím.“ — „Dobře, hoď!“ Jaga mu schválně jablíčko nízko hodila; Filuška se za ním natáhl, chtěl je chytit, a Jaga-Bura jej nenadále popadla za ruku, a bez sebe jej odvlekla rychle zase po horách, po dolinách i po tmavých lesích; přinesla si ho domů, umyla, vystrojila a posadila do truhly. Ráno pak Jaga chystala se jít do lesa i přikázala své dceři: „Nu, dceruško má! vytop hodně pec a upec mi potom Filušku!“ a šla pak na loupež. Dcera vytopila pec do horka, vzala Filušku, svázala i položila na lopatu, a jen ho chce vstrčit do peci — tu se jí nohama opřel o nístěj. „Ne tak, Filušku!“ řekla Ježí-Buřina dcera. — „A jak?“ odpověděl Filuška, „neumím!“ — „Tak hle, pusť, já ti ukážu,“ — i lehla na lopatu, jak náleží; ale Filuška byl malý chytroušek! i nenadále ji vstrčil do peci a zandal pěkně poklopem. Brzy potom, za dvě, za tři hodiny, cítil Filuška, že pečeně voní, oddělal poklop a vyndal upečenou dceru Ježí-Buřinu, pomazal ji máslem, přikryl na pekáči plátnem a položil do truhly; sám pak ušel na půdu, a vzal s sebou všední píst i stoupu Ježí-Buřinu. Tu před večerem Jaga-Bura přišla, a zrovna vrazila do truhly i vytáhla pečeni; snědla všecko, pak všecky kůstky sebrala, rozložila je po zemi řádkem a začala se po nich válet, a po dceři se nesháněla — myslila, že v druhé světnici přede vlnu. Tu v tom válení Jaga zavolala: „Má dceruško milá! pojď ke mně sem a válej se taky se mnou po Filuškových ko-

stečkách!“ A Filuška s půdy křičí: „Válej se, mámo, koulej se, mámo, po dceruščiných kostečkách!“ — „Ha! ty tam, zákeřníku? počkej, však já ti dám!“ zaskřípala zubama, zadupala nohama i lezla na půdu. Filuška se neustrašil, popadl píst a vší silou ji uhodil do hlavy: Jaga hned buchla na zem. Tehdy vylezl Filuška na střechu; tu viděl, any husy letí, i zavolal na ně: „Dejte mi po pírečku, udělám si křidélka.“ Husy mu daly po pírku, a on letěl domů. Doma už dávno na něj zpomínali co na nebožtíka; potom, jak ho spatřili, měli všickni náramnou radost, vystrojili slavné hody a byli šťastně i vesele živi.

38. **Morová žena** (Kuga).

(Z Charvatska.)

1.

Byl jeden bohatý král a neměl žádných dětí. Sedmkrát se oženil a s každou ženou byl sedm let živ, ale beze všeho plodu. Když minulo sedm let, a žena byla neplodná, dal ji zabit. Konečně si umínil, že se už nebude ženit, proto že ho žádná už za muže nechtěla. Jednou když se za zvěří honil po lese, zabloudil a našel nějakou ženštinu. S tou byl tři léta živ a měl tři dcery, ale všecky tři přišly s kozími nohami na svět. Když odrostly, pověděla jich matka králi, že ona je čert a zmizela. Král věda to, zavřel všecky tři dcery do vězení, kdež dlouho byly zavřeny. Ale nějaký člověk při dvoře domnívaje se, že jsou krásné, opatřil si nějak klíče od vězení a dvéře jim otevřel. Ty hned utekly a začaly od té doby lidi zabíjet. Po nedlouhém čase došla krále zpráva, že mu Morová žena po celém království zabíjí lidi. I povolal k sobě všecky lékaře nejučenější,

aby mu lid osvobodili, ale vše bylo nadarmo. Lidi umírali den co den, tak že konečně král zůstal samoten, a aby náležitě byl potrestán, celé jeho království propadlo se do země, a kde ten král kraloval, je nyní moře. Jeho tři dcery pak se rozešly do tří světů, aby tam zabíjely. Ale že nyní jest pět světů, chodí do těch dvou ostatních jedna po druhé. Až se jedenkráte přihodí, že se ty tři sestry zároveň sejdou, tehdy se pobijí a všecky tři zahynou.

2.

Když posledníkrát byla tu Morová žena, zůstávala u jedné babičky, která neměla ve stavení ani psův ani koček, neb se jich Morová žena velmi bojí, avšak jen tehdáž, jest-li že nikdy nebyli biti pometlem od peci ani hřeblem. Potom dala se donest někým jiným do druhé vsi, a to se přihodilo tak: Jednou večer přišel k té babě na nocleh nějaký pocestný. Morová žena už byla v celé vsi zle řádila, i umínila si, že půjde dále; neměla však vozu, aby se vezla, tedy poručila tomu člověku, aby ji nesl. On ji vzal na ramena a odnesl. Když pak ušli kousek cesty, zeptala se ho Morová žena, zdali mu je těžká? Odpověděl, že není; a jak to řekl, hned byla těžší. A tak několikkrát se ho zeptala, a pokaždé udělala se těžší, že už ani z místa nemohl. Morová žena vědouc, že pro tíži už ani skoro nemůže chodit, ačkoli říkal, že není těžká, protože se bál jinak mluvit, i řekla mu, aby si trochu odpočinul. Když si trochu oddechnul, opět na něj vsedla a on ji nesl dál. Tehdy ptala se ho potom zas neustále, je-li těžká? a on odpovídal, že není; i začala se pořád lehčejší dělat, tak že pak už myslil, že nenese nikoho. Potom přišli do jedné vsi. Morová

žena mu slíbila, že z jeho stavení nikdo neumře za to, že ji nesl. — Brzy potom, když Morovou ženu vypudili, přišla k jedné vodě. Tehdáž Sáva právě se rozvodnila, a ona nemohla přejít; i prosila jednoho člověka, který se tu vozil na člunku, aby ji převezl, nevědouc, že má ten člověk psa pod huní. I vzal ji do člunku a začal veslovat. Když přišel do prostřed vody, pes se probudil, spatřil Morovou ženu a pustil se do ní. Žena počala toho člověka prosit, aby ji ochránil, ale nadarmo: pes ji tak dlouho kousal i trhal, dokud neupadla do vody. Tak se s těží dostala na druhý břeh, vyhrožujíc, že svým časem ran svých pomstí, jen až prý psi pozcípají. Ale chvála pánu Bohu, to tak brzy nebude, proto že den ode dne psů přibývá.

39. Morový chumel.

(Z Polsky.)

Jeden Rusín ztrativ morovou nákazou ženu i děti, utekl ze spustlé chatrče své do lesův a hledal tam ochrany. Bloudil po celý den, a k večeru udělal sobě z chvojí boudu, roznítil oheň a unaven usnul. Po půl noci probudil jej silný povyk. Vstane, poslouchá: slyší zdaleka nějaký zpěv a při tom zvuk bubínkův a píšťalek. Poslouchá a diví se velmi, že se tu někdo tak raduje a veselí, kdež vůkol zuří smrt. Povyk přicházel blíž a blíž, a poděšený podolák spatřil, an širokou cestou táhne chumel. Byl to zástup podivných oblud, u prostřed zástupu jel vůz, černý a vysoký, a na něm seděla Morová žena. Za každým krokem přibývalo neustále strašlivé družiny: neb po cestě téměř všecko napořád se měnilo v obludy. Mdle hořel oheň jeho, jen sporá hlaveň ještě něco

dýmu vydávala; ale jak mile se přiblížil chumel, hlaveň zdvihla se na nohy, vztáhla dvě ruce a žhavé uhlí proměnilo se jí v dvé blýskajících očí, a začala zpívat s jinými zároveň. Sedlák zůstal jako zkamenělý; uděšen chopil sekeru a chtěl obludu nejbližší uhodit; ale sekera z ruky mu vylítla, proměnila se u vysokou postavu ženskou s černými vlasy, a zpívajíc zmizela mu před očima. Chumel táhl dále, a podolák viděl, jak stromy, křoviny, sovy i kulichové, u vysoké postavy se proměňujíce, rozmnožovaly ten zástup, jenž strašlivým byl zvěstovatelem strašlivé smrti. Sedlák upadl o sobě nevěda, a když ho ráno teplé slunéčko zbudilo, bylo nářadí, které s sebou vzal, polámáno a potlučeno, šatstvo roztrháno a potrava zkažena. I poznal, že nikdo jiný mu tolik toho zlého nespůsobil než ten morový chumel; i děkoval Bohu, že zůstal aspoň na živě, a šel dále hledat ochrany své a potravy.

40. Víla přítelkyně a dvanácte měsíců pomocných.

(Ze Slovinska.)

Byla jedna zlá žena, která svou vlastní dceru milovala více než oko své, ale své pastorkyně, dobrého a krásného děvčete, jmenem Marice, z celé duše nenáviděla, všemi spůsoby ji týrajíc a moříc, jen aby se jí některak zbavila. Jednoho dne poslala obě děvčata, aby praly vlnu; své dceři dala vlnu bílou a pastorkyni černou i přikázala jí: „Jest-li že mi té černé vlny do běla nevypereš, nechoď mi domů, sice tě ze stavení vyženu!“ Ubohá pastorka vidouc, že není možné tak učiniti, vzala vlnu a šla plačíc za svou polousestrou. Když přišly na vodu, počaly práti. Tu přidružila

se k nim nějaká krásná panna, bíle oblečená, i pozdravila jich: „Dobrý den, děvčata! potřeba-li vám pomoci?“ Dcera macešina řekla posměšně: „Mně není pomoci třeba, moje vlna je bílá; ale tu hle naše pastorkyně nedopere se své vlny.“ Na to panna přistoupila k Marici a řekla: „Dej sem! uhlídáme, nedá-li se ta vlna do běla vyprati.“ I počaly obě práti, a vlna zbělela jako sníh; když bylo vypráno, ta bílá pradlena zmizela. Macecha vidouc tu bílou vlnu, divila se i zlobila, že neměla proč pastorkyni vyhnati.

Po některém čase přišla tuhá zima se sněhem. Tu poručila macecha pastorkyni: „Vezmi košík a jdi do lesa, i natrhej mi tam zralých jahod k novému roku; pakli mi jich nepřineseš, bude ti lépe, abys zůstala v lese!“ Ubohá Marice plačíc prosila: „Kterak možná, abych v tuhé zimě našla zralé jahody?“ Ale nic platno, musila jíti. Když přišla do lesa, potkala dvanácte mládenců, a pěkně jich pozdravila. Oni pěkně poděkovali i tázali se, kam jde tím sněhem tak uplakaná?“ A ona jim pěkně všecko pověděla. „My ti pomůžem,“ řekli mládenci, „umíš-li nám říci, který měsíc celého roku je nejlepší?“ Marice řekla: „Všickni jsou dobří, ale měsíc březen je nejlepší, protože nám přináší nejvíc naděje.“ Mládenci byli tou odpovědí spokojeni a řekli: „Jdi tam do toho úžlabí na výsluní, tam najdeš jahod, co chceš.“ I přinesla macešе k novému roku plný košík nejkrásnějších jahod a pověděla, kdo jí je ukázal. Za několik dní potom, když byla odleva, poslala macecha také svou dceru do lesa na jahody, nadějíc se, že také tak šťastná bude jako její pastorkyně. Dcera se pěkně oblekla, vzala košík a šla vesele do lesa. Tu potkala také těch dvanácte mládenců i řekla jim spurně: „Ukažte mi také, kde rostou

jahody, jako jste ukázali naší pastorce.“ Mládenci odpověděli: „Ukážem, jest-li že uhodneš, který měsíc celého roku jest nejlepší?“ A ona hned odpověděla: „Všickni jsou špatní, a měsíc březen je nejhorší.“ Na to se celý les zamračil, a veliký nečas přišel na ni, tak že sotva živá přišla domů. Ti mládenci byli dvanácte Měsícův.

Mezi tím dobrota i krása té pastorkyně rozhlásila se daleko, a jeden bohatý mladý pán oznámil macese, že ten a ten den přijde a pastorkyni si za ženu zasnoubí. Když ten večer přišel, vyhnala macecha pastorkyni, aby šla do koryta podlé stavení spat; připravila večeři a dceru svou vystrojila, jak nejvíce mohla. Snubcové přišli, macecha je pěkně přivítala, dovedla do stavení a řekla: „Tu hle je moje milá pastorkyně!“ Ale měli tam kohouta, a ten bez přestání z celého hrdla kokrhal: „Kukuryku — hezká Marice v korytu!“ Snubcové porozuměvše kohoutovu kokrhání, poručili, aby pravá pastorkyně přivedena byla; a vidouce ji, nemohli se dost nadiviti její kráse a líbeznosti, a ještě ten večer ji vzali s sebou, — zlá macecha pak a její dcera zůstaly zahanbené přede všemi lidmi. Marice pak byla šťastna se svým mužem i s celým domem svým až do smrti, — proto že Víla jí byla přítelkyní a všickni Měsícové přátely.

41. Královic a Víla.

(Z Charvatska.)

Byl jeden král a měl tři dcery a jednoho syna. Jednou když starého krále doma nebylo, zatlouklo v noci něco na okno. „Kdo to?“ tázal se královic. — „Jsem král Vítr, dej mi svou nejmladší sestru.“ — „Vezmi si ji,“ řekl královic. Druhou

noc zase někdo klepal na okno. „Kdo jsi?“ — „Jsem král Slunce, dej mi prostřední svou sestru.“ — „Vezmi si ji.“ — Třetí noc opět někdo klepal. „Kdo to?“ — „Jsem král Měsíc, dej mi nejstarší svou sestru.“ — „Vezmi si ji.“ Ten si ji hned vzal a odešel. Když pak starý král domů se vrátil, řekl jemu královic, že by se rád oženil. „Jdi, synu můj,“ řekl otec, „a vyhledej si ženu, která se ti líbí.“ Královic šel, ale nikde nemohl takové ženy najíti. „Vím, co udělám,“ pomyslil si, „půjdu ke svým švakrům, ti mi povědí.“ Švakrové byli pohromadě a dali mu dvě lahvice vody: z jedné když někoho pokropí, ten zemře; a z druhé když někoho pokropí, kterýž je mrtev, zas oživne. Královic šel a přišel k jedné jámě; ta byla plna hlav osob takových, jež Víly přemohly. On tu jednu hlavu vzal a vodou oživil, a ta ukázala mu, kde Víly přebývají. Potom zas tu hlavu zmrtvil a šel do domu Vil; tu si zamiloval jich královnu a oženil se s ní. Ta Víla mu dala klíče od celého stavení, ale řekla, aby do posledního pokoje nechodil. Když někam odešla, šel předce do toho pokoje, a vidí tu starého člověka, jemuž z úst šel oheň, a jmenoval se král Oheň. Ten mu řekl: „Ach duše křesťanská! dej mi číši vody. Královic mu dal, a jak ten člověk se napil, pukla na něm obruč. Potom řekl král Oheň: „Dej mi ještě dvě, však víš, že je spůsob, aby každý pil do třetice.“ Ten mu je dal, a hned na králi všecky obruče pukly a byl vysvobozen. Když Víla přišla domů, uchopil ji a s sebou odnesl. Královic nemoha se ženy své dočkati, šel jí po světě hledat. I přišel ke svým švakrům, prose jich, aby mu o ní pověděli, a ti mu řekli, aby jí šel hledat ku králi Ohni. Šel, a přišel na ohnivou horu a viděl tam svou ženu státi v potoce. Byla řetězy ukována. I od-

vázal ji a dali se na útěk. Král Oheň měl koně tak rychlého jako myšlénka. Ten kůň udeřil kopytem, a král Oheň přišel a tázal se ho: „Co ti chybuje, můj milý koni?“ A kůň řekl: „Tobě, můj milý, chybuje ona Víla: přišel její muž a utekla s ním. Ale jdi ještě, najez a napí se, však my jich dohoníme.“ On se najedl a napil, vsedl na koně a v okamžení jich dohonil, Vílu vzal a královicovi řekl: „Nyní ti ještě odpouštím, proto žes mě vysvobodil; ale podruhé sem nechoď.“ Královic šel ke svým švakrům, a ti mu řekli, že své ženy jinak nedobude, nežli když půjde k čarodějnici, jež odtud nedaleko přebývá. Zůstávala v zámku z lidských hlav vystaveném, a hlavu měla otočenou samými hady. Vidouc královice, tázala se ho: „Duše křesťanská, proč jsi přišel? chceš-li u mne sloužiti?“ — „Chci,“ řekl královic, „slyšel jsem, že tu dostanu dobrý plat.“ — „Ovšem,“ odpověděla baba, „za tři křesťanské dni ti dám tři léta a tři dni.“ Pak ho vedla do stáje, kde byly tři koně, byly to její dcery, a řekla mu: „Ty koně budeš pásti, ráno je na pastvu vyženeš a večer zase přiženeš; pakli jich nepřiženeš, udělám tobě jako těm, co tu vidíš.“ Královic na jednoho koně si vsedl a vedl je na pastvu. Když tam přišli, kůň ho shodil; královic sice hned zase vstal, ale koní již neviděl. I měl od každého švakra svého paličku; na večer, když slunce již zapadlo, tu jednu paličku vzal, a myslil si na toho švakra, na Vítr. Ten hned přišel a řekl: „Už vím, co ti je.“ Potom začal studeně foukati a koně do stáje zase vehnal. Tu je matka zbila. Druhý den bylo zase tak: švakr Slunce počal páliti, a koně musily zase do stáje. A baba zase je zbila. Třetího dne řekla, že musí ty kobyly podojiti. Tu pomohl mu švakr Měsíc, ukázav mu o půl noci uzdu, kterou

když na ruku vzal, kobyly nic mu nemohly udělati. I podojil je do slunce východu, a nadojil mléka plný džber a bylo vařící, i donesl je babě. „Co za to chceš?“ tázala se ho. — „Chci toho starého koně ve sklepě.“ Baba mu ho dala, ač nerada, i řekla mu, aby vskočil do toho mléka. A ten kůň všecku horkost do sebe vtáhl, a královic do mléka skočiv, vyšel z něho desetkráte krásnější nežli prvé. Potom kůň zase tu horkost do mléka vpustil, a baba do něho vskočila, i shořela horkostí. Potom jel královic pro svou ženu i odvezl ji s sebou. A onen kůň zas udeřil kopytem, a král Oheň přišel i tázal se ho: „Co ti je, můj milý koni?“ A kůň řekl: „Rychle si vsedni na mě, ale oni mají ještě rychlejšího koně.“ Král Oheň pustiv se za nimi, strašlivě koně svého bodal. A kůň jejich počal na svého bratra volati: „Shoď ho, vidíš, kterak tě mučí; shoď ho a zabí.“ Kůň skočil a krále Ohně zabil. A potom byli spolu dobře živi.

42. Vilího krále dcera.

(Z Charvatska.)

Byla jedna matka a byla sama druhá. Jednou, když šla domů z kostela, přišly na ni bolesti. I schovala se pod most a tu se jí narodil synáček. Tu hned přišly tři Roděnice (Sudičky). Jsouť to babičky, které každému dítěti usuzují, jakou smrtí sejde s toho světa. Jedna řekla: „Zabijeme hned to dítě.“ Druhá řekla: „Ne hned, nébrž až povyroste, aby matka pro ně více plakala.“ A třetí řekla: „Nechámeho, až doroste; však nevezme-li si potom Vilího krále dcery za ženu, tehdy jej usmrtíme. A při tom zůstalo. Když dorostl, řekl matce: „Mámo, ožením se.“ — „Ó synu můj!

praviš, že se oženiš, ale není žádné, kterou bys mohl sobě vzít.“ — „A proč by nebylo?“ — „Proto že tak usoudily Sudičky, jest-li že si nevezmeš Vilího krále dcery, že tě usmrtí.“ — A on řekl: „Nu, půjdu jí hledat, a nejprvé se zeptám jednoho starého kováře, ví-li o ní, aby mi pověděl.“ A kovář řekl: „Synu můj! ztěžka ji najdeš; ale jdi k Měsícově matce, ta ti nejspíš bude moci povědít.“ I dal mu troje železné střevíce a poslal ho k Měsícově matce: „Až k ní přijdeš, jen ji vezmi za ruku, a ona už se tebe sama zeptá, co bys rád, i poví ti.“ I šel, a když už jedněch střevíců dotrhával, přišel k Měsícově matce a vzal ji za ruku. A ona hned se ho zeptala, co by rád? On odpověděl: „Rád bych našel Vilího krále dceru.“ A ona řekla: „Oj synu můj! nevím o ní, ale snad ví můj syn; počkej, až přijde domů, můžeš se ho zeptat. Až přijde, bude hned vědět, že jsi tu; ale schovám tě, aby hned tebe nenašel, sic by tě roztrhal, a teprvé když se bude po třetí ptát, kde je křesťanská duše, odpověz: Tu jsem! potom ti už nebude moci ublížit.“ I schovala ho pod koryto. Měsíc přišel domů: „Mámo, máš tu křesťanskou duši!“ A když se pak po třetí ptal, řekl mládenec: „Tu jsem!“ — „Co bys rád?“ — „Rád bych našel Vilího krále dceru.“ A měsíc řekl: „Nevím o ní; neví-li však o ní Sluncova matka, nevím, kdoby jiný věděl.“ I ukázal mu cestu, kudy jít. Mládenec obul sobě druhé střevíce, a když je už taky dotrhával, přišel ke Sluncově matce i vzal ji za ruku. Tázala se ho, co by rád? Odpověděl, že by rád dostal Vilího krále dceru; zdali ví, kde jsou Vilí hrady? A ona mu taky řekla: „Oj synu můj! nevím o nich, ale snad ví můj syn; počkej trochu, až přijde domů.“ I skryla ho pod koryto, a když se Slunce po třetí ptalo: „Matko, máš tu

křesťanskou duši," tehdy řekl: „Tu jsem." I ne mohlo mu Slunce nic udělat, a ptalo se ho, co by rád? Odpověděl, že hledá Vilích hradů a Vilího krále dcery. A Slunce mu řeklo: „Oj, nevím o nich; neví-li však Bura kobyla (ta Bura byla Vítr), tehdy nevím, kdo by jiný věděl." I ukázalo mu cestu a řeklo: „Až přijdeš k té louce, kde tráva je tobě po kolena, tam tu Buru kobylu najdeš; pakli jí tam nebude, tehdy počkej, však ona přijde se pást. Ale k ní hned nechoď, nébrž skryj se za strom nebo do jámy, a když přijde, chyť ji hned za uzdu, sic jinak ti dobře nebude." Mládenec obul si třetí střevíce, a šel, až přišel k té louce. Bury kobyly tu nebylo; i skryl se pod most, a když ráno přišla k mostu vodu pít, tehdy ji chytil za uzdu, a ona se ho ptala, co by rád? — „Rád bych našel Vilího krále dceru." — A ona odpověděla: „Dobře, vsedni si na mě." On si na ni vsedl a ona povídá: „Zdali však nespadneš?" I vzepnula se jednou, po druhé a po třetí, a on pokaždé málem by byl spadl, jen co se nohou zadržel. Tehdy mu řekla: „To mi bude škodit." I letěla s ním jako pták, až přišla ke dvěma sloupům; ty se před ní hned rozstoupily a rychle zase zavřely a kobyle kousek chvostu utrhly. I řekla mu kobyla: „Tu vidíš, jakou mám škodu, proto že bys málem byl spadl." Potom běžela, až doběhla do do Vilích hradů, a tu mu povídá: „Neopíjej se, ani nezapomeň přijít ke mně." I slíbil jí, že přijde, a pak odešel nahoru. Tam ho hned vítali a častovali, a kobyle dali sto centů sena; a on se hned taky ptal, dají-li mu dceru? a oni mu ji slíbili. I jedli a pili až do večera. Na večer pak řekl, že musí jít ven, a že zas přijde. Na to vyšel ven k Buře kobyle a schoval se jí do chvostu. A oni ho potom hledali až do

rána a málem by ho už byli našli, ale tu kohout zakokrhal, a oni musili tak nechat. Potom šel zase nahoru, a oni ptali se ho, kde byl? „Spal jsem pod plotem," řekl, „povalil jsem se a hned jsem usnul." — I dali opět kobyle sto centův sena a několik měr ovsa, a jeho taky časťovali celý den až do večera. Na večer vyšel zase ven a skryl se kobyle do hřívy. Oni pak ho hledali celou noc a k ránu jim baba věštice pověděla, že je v hřívě. I byli by ho už málem našli, ale tu kohouti zakokrhali, a oni už ho pak nemohli zabit. I dali potom v celé vsi všecky kohouty pobit. On pak šel zase do zámku, a oni mu dali jíst a pít, co chtěl, a kobyle, jak obyčejně, sena i obroku, a řekli mu: „Večer nikam neodcházej, my všecko ti připravíme, čeho ti třeba." Když přišel večer, byli pořád při něm, ale potom se přece rozešli. On zase ven a k Buře kobyle. Co s ním? I skryla jej pod nohu do podkovy, neb měla nohu velikou. Oni pak ho zas hledali. A on mezi dnem vzal dvě vejce, a z těch se hned kobyle v krku vylíhly kuřátka a do večera už taky něco vyrostly. Když ho pak opět nemohli najít, šli k ránu pro babu věštici, a ta jim pověděla, že je kobyle pod kopytem. I chtěli ho už odtud vzít, ale ti kohoutkové, kteří se kobyle v krku vylíhli, zakokrhali. I nemohli mu nic ublížit, ale ty dva kohoutky potom taky zabili. Tehdy on řekl, aby mu dali dceru, aby už mohl odejít. Ale král mu jí nechtěl dát, proč prý nespal tam, kde mu připravili postel. On se vymlouval, že byl opilý, že šel ven a že tam usnul; ale král mu nechtěl věřit. Tehdy on ho prosil, aby mu dovolil dceru jeho aspoň políbit. I poradila mu před tím kobyla, až ta dcera přijde pro políbení, aby ji hned uchopil a vzal na kobylu, že s ní ujedou; on pak aby vzal s sebou

kartáč, kterým se koně čistí. hřeben, kterým koně časají, a lahvici vody. A když mu král dovolil, aby dcera jeho přišla, a on aby ji políbil, i vystoupila na střemen jemu na nohu, a jak ho chtěla políbit, tu kobyla v útěk, vrata přeskočila a utíkala. Král to vida, hned pro svého koně a za nimi. Oni pak zatím už byli daleko. Potom za chvíli povídá kobyla: „Ohlídni se, jede-li kdo za námi?“ On se ohlídl a řekl: „Jede, a jen tebe za chvost uchopit.“ Kobyla řekla: „Zahoď kartáč!“ On zahodil kartáč, a udělal se za nimi les tak hustý, že král sotva se mohl skrze něj trním prodrat. Oni pak zatím ujeli daleko. Král se potom předce prodral a opět za nimi pořád, až jich už zase skoro dohonil. Tu řekla kobyla: „Ohlídni se, jede-li kdo za námi.“ On se ohlídl a řekl: „Je blízko, jen tebe za chvost uchopit.“ — „Zahoď hřeben!“ On zahodil, a za nimi udělaly se veliké hory, jedny za druhými. I utíkali dále, a prvé nežli král s těží přes hory přejel, měli veliký kus cesty za sebou, ale potom jich skoro už doháněl. I řekla mu kobyla, aby se ohlídl, jede-li kdo za nimi? On řekl zas, že „jede, a jen tebe za chvost uchopit.“ — „Zahoď lahvici s vodou.“ On zahodil, a za nimi udělala se veliká voda, tak že král s těží mohl přejet, a oni zatím daleko ujeli. Sotva že král z vody vyjel, opět se pustil za nimi, a skoro jich už dostihl; ale kobyla byla už blízko sloupů, ty se před ní hned rozstoupily, kobyla proběhla a pak se zavřely, a král už dále nemohl pro sloupy. I zavolal hlasem velikým: „Nejeď, zeti, dále, já dále už nemohu. Měj si mou dceru, když jsi ji unesl, já bych ti jí byl nikterak nedal!“ Potom přehodil nějak přes ty sloupy svůj pás, neb neměl nic jiného, co by jí dal, nežli ten pás. A ten pás byl moci takové, že kdo jej měl, co koli

chtěl, obdržel. Potom se král zase vrátil a oni byli rádi. Mládenec Buře kobyle pěkně poděkoval a hned se domů dostali: řekl totiž jen tomu pasu, a ten je hned do jeho domu postavil. Doma vystrojili veliké hody, i pozvali si na ně hosti, a měli všeho dosti; a já taky na těch hodech byl a s nimi jsem jedl a pil.

43. Víla.

(Ze Slovinska.)

Jednou v létě šel jistý Veprinský mládenec do lesa, i spatřil na výsluní podlé cesty krásnou pannu, bíle oblečenou, ana spí, až kráse její se podiviti musil. Nechtě jí buditi, uřízl velikou větev i vstrčil tiše do země, aby panna byla ve stínu. Ta se potom probudila, a vidouc nad sebou větev a podlé sebe státi mládence, tázala se: „Zdali's ty mi, mládenče, ten stín udělal?“ — „Ano já,“ odpověděl, „bylo mi tebe líto, že tě slunce pálí.“ — „A co chceš za tu svou dobrotivost?“ — Mládenec se nerozmýšleje řekl: „Rád bych tebe za ženu.“ — „Dobře, vezmu si tě! ale věz, já jsem Víla: ty nikdy nesmíš vysloviti jmena mého; neb pojmenuješ-li mne jmenem „Víla,“ na vždy tebe musím opustiti.“ On slíbil, že jí jmenovati nebude, dovedl si ji domů, pověděl všecko svým rodičům, co a jak se mu přihodilo, a jen zatajil, kdo nevěsta jeho jest. Panna se rodičům líbila a brzy potom byla svatba. Byli spolu několik let velmi spokojeně živi a měli štěstí ve všem, co koli podnikli; i porodila mu také krásnou dcerušku.

Potom jednou v létě slyší mladý muž ráno velmi hřímati; vstane, jde k oknu a vidí, že se přibližuje strašlivá bouře. I praví své ženě: „Ženo! škoda že jsme nepožali naší pšenice, nyní nám

kroupy všecko potlukou.“ A ta mu odpověděla: „Nic se neboj, naší pšenice nepotlukou.“ Na to vstala, vyšla ven přede dvéře, a když se vrátila, počaly se kroupy strašlivě sypati. Muž vzdychaje řekl: „Povídal jsem ti, že přijdem o všecku pšenici.“ Ta se usmála a pravila: „Jdi na pole a uhlídáš, zdali nám potlouklo.“ Když bylo po bouřce, šel na pole, a tu vidí všecku pšenici pěkně ve snopy složenou; i vrátil se domů v podivení a zvolal: „Ach, co je Víla, Víla je!“ Tu však v okamžení žena mu zmizela a zůstal v žalosti bez ní se svou malou dceruškou. Potom matka Víla každou noc ještě přicházela k dítěti svému, nikdo však jí neviděl, než toto samo; i opatrovala je ve všech potřebách jako nejbedlivější máti, dokud děvče nedospělo ke vdaní. Potom prý se ta Vílina dcera provdala, i stala se matkou jisté selské rodiny, která potud na Veprinsku přebývá, „Polhaři“ se nazývajíc.

44. Sudičky.

(Z Charvatska.)

1.

Jedné ženě narodil se synáček, ano nikoho doma nebylo kromě sluhy, jenž za dveřmi spal. Tehdy přišly tři panny v bílém obleku a počaly soudit, co se tomu dítěti přihodí za jeho života. Jedna řekla, že bude velmi bohatým; druhá řekla, že nebude, ale pracně a těžce se bude živiti; a třetí řekla: „Poněvadž tito lidé jsou velmi skoupí, že nic ani na stůl nedají, abychom se zde mohly déle pozdržeti“ — jest totiž obyčej, v takový čas dáti na stůl aspoň chléb, víno a kus masa, aby dítě potom bylo šťastnější — „protož ať se utopí v sedmém roce.“ Nikdo toho neslyšel, než ten

sluha, jenž za dveřmi spal. I pověděl druhého dne všecko svému hospodáři, co panny mluvily. Od té doby měl hospodář bedlivý pozor na dítě, a když mu mělo minouti sedm let, nebylo nikdež příležitosti, aby se utopilo; nicméně odešlo ke studnici, naklonilo se tam do vaničky, ve které bylo něco málo vody, a tak se zadusilo.

2.

Jedna hraběnka měla synáčka, a když se narodil, přišly Sudičky soudit. První řekla: „Nechť bude vojenským důstojníkem;“ druhá řekla: „Nechť bude tím, čím otec jeho jest;“ a třetí řekla, že ho vlk sežere. I slyšel to všecko jeden žebrák, kterak soudily, a pověděl potom hraběti. Když ten synáček vyrostl, prosil jednou otce, že by se rád po lese projel v kočáře. Otec k tomu svolil, a syn jel do lesa, kde rostlo mnoho pěkných vonných růží. Mimo kočího nebylo s ním nikoho. I řekl kočímu, aby mu jednu růži utrhl. Ten mu ji podal do kočáru, obrátil, a jeli domů. Když domů přijeli, otec i matka vyšli, aby ho vzali z kočáru ven. Odevřeli kočár, a vyskočil z něho vlk — byla to ta růže, která mu v lese tak pěkně voněla. A tak se vyplnilo, co mu usoudily Sudičky.

3.

(Z Bulhar.)

Nějaký pocestný zůstal jednou na noc ve stavení, kde hospodyně ten den porodila děvčátko. O půl noci, když domácí všickni spali, viděl, že přišly k tomu dítěti Sudice a soudily: první řekla, že to děvče bude živo padesát let; druhá řekla, že bude chudé; a třetí řekla, že se vdá za toho pocestného. Ten pocestný to slyše, podivil se a řekl: „Třicet let jsem zůstal neženatý a mám snad

ještě dvacet let čekati na to děvče?“ Vstal, sebral své věci a vzal také to nemluvňátko, i zlostně jím hodil na ulici a odešel. Brzy potom probudila se matka a shledala, že dítěte, ani pocestného tu není. Domácí hned se rozběhli a našli dítě pod plotem krvavé, vzali je a vynasnažili se, aby mu zachovali život. Dítě se uzdravilo a nezůstala mu než na krku malá jizva. Ten pocestný byl v jiném městě živ a po dvaceti letech vyhledav sobě nevěstu, oženil se. I vida na krku ženy své jizvu, tázal se jí, od čeho to? Ta mu vypravovala, jak a co se bylo stalo v první den jejího narození, a jak se potom rodičové její přestěhovali do jiného města, kde posud žijí. Ten člověk, slyše to, ulekl se, že se vyplnilo, co před dvaceti lety byl slyšel od Sudic.

45. Vlčí pastýř.

(Z Charvatska.)

1.

Jednou pásli pasáci koně a bývali přes noc na pastvě. I viděli každou noc hořet oheň; ale když potom hledali, ohniště nikdež nebylo. Tehdy řekl jeden z nich, že tu noc vyleze na dub a bude pozorovat, co to? I vylezl na dub a tu přiběhl hubený vlk, provlekl se třikráte skrz obruč i stal se starým člověkem, a vlci přišli za ním a první jich přinesl mu husu i dal mu ji; a on ji upekl, maso snědl a kosti dal vlkům. Když to snědli, tehdy jim ustanovil, co který toho léta dostane. Jednomu řekl: „Ty dostaneš krávu.“ A tak každému, co jeho bude. A poslednímu řekl: „Ty dostaneš to, co je na tom dubě.“ A ten chlapec byl strachem už celý černý. Po té všickni odešli; ale ten, který toho chlapce dostal, zůstal pod dubem a začal jej

podkopávat, aby dub upadl a on mohl chlapce sníst, ale nepodařilo mu se to do rána. A když nastal den, přišli pastýři, vlka zahnali a chlapce vzali dolů. A ten chlapec potom po celý rok nikam z domu do pole nevyšel, než jen okolo stavení chodil. Když minul rok, šel s pastýři zase v noci na pastvu. Tu pastýři usnuli, a vlk přišel, chlapce popadl a sežral.

2.

Byli dva bratři a jeden z nich byl vlčím pastýřem. Ten jeden byl velmi bohatý, měl mnoho vepřového dobytka, a bratr jeho, ten vlčí pastýř, chodil mu každou noc na dobytek a pokaždé mu kus i dva zabil. A ten bratr si myslil: „Kdo mi asi ten dobytek zabíjí?“ I šel potom hlídat. Čekal, čekal a spatřil tam vlka, a nevěda, že to jeho bratr, vlčí pastýř, jenž se byl učinil vlkem, uhodil po něm a zabil jej. A když ho zabil, tehdy stal se místo něho sám vlčím pastýřem. I zdržoval se potom neustále při stavení, obcházeje kolem, a lidé ze stavení jej bili, nevědouce, že to on. Jednou večer přišel taky pod okna i poslouchal, co si ve stavení vypravují. A oni náhodou právě si o něm vypravovali. Jeden povídá: „On bude tak dlouho vlkem, dokud neokusí posvěceného masa.“ A on to všecko slyšel. Za čtyry dni potom byly velikonoční svátky; i šel tedy číhat, až ponesou ženy maso z kostela. A vida jednu, ana jde z kostela s masem, a byla to právě žena z jeho stavení, i přiběhl k ní; a ona se ho ulekla, košík i s masem zahodila a utíkala domů. Tu se najedl svěceného masa a stal se zase člověkem; potom vzal košík a šel domů. Doma pak byla veliká radost, jedli a pili a veseli byli.

46. Vlkodlak.

(Z Jižní Rusi.)

Jeden nádeník jedenkrát vyčíhal, jak hospodář se převrhl za humnem přes kládu i udělal se vlkem a běžel do lesa. „Počkej!“ pomyslil si. „tak se taky převrhnu; co z toho bude?“ Šel a převrhl se. I stal se taky vlkem a běžel do lesa. Dlouho po lese s vlky běhal a žral všelikou zdechlinu; potom mu však bylo teskno bez lidí, ale nevěděl, kterak se zas obrátit v člověka. I přišel do humna a vidí hospodáře, i chce k němu po lidsku promluvit, ale zavyl po vlcku. A psi hned se kolem něho sběhli. Ubožák musil uteci do lesa. Ale hospodář konečně se předce domyslil, že to není vlk, a šel i převrhl jej nazpátek přes kládu. Nádeník padl jemu k nohoum. Hospodář se na něj podíval a až líto mu ho bylo: hubený jako louč a celý podrápaný; to psi ho tak pokousali. „Podruhé, nebožáku!“ povídá, „nedělej, čeho neumíš.“ —

47. Vlčice.

(Z Charvatska.)

Byl jeden zakletý mlýn, i nemohl v něm nikdo zůstávat, proto že do něho vždycky přicházela nějaká vlčice. Jednou přišel do toho mlýna nějaký voják na nocleh. I udělal ve světnici oheň a šel potom na půdu, vyvrtal nebozezem ve stropě díru a díval se dolů do světnice. Tu přišla nějaká vlčice a hledala po mlýně, kde by co našla k jídlu. A když nenašla ničehož, šla tam k ohni a řekla: „Kůže dolů! kůže dolů! kůže dolů!“ Na to se otřásla, a kůže s ní spadla; pak tu kůži vzala a pověsila ji na hřebík, a z té vlčice udělala se

dívka. Ta dívka šla k ohni a tam usnula. Tehdy on sešel s půdy dolů, vzal kůži a pevně ji přibil na mlýnské kolo; potom vešel do mlýna k tomu děvčeti a vykřikl: „Dobré jitro, panenko! jak je?“ A ona začala volat: „Kůže na mě! kůže na mě! kůže na mě!“ Ale kůže dolů nemohla, proto že byla přibita. Ti dva pak se vzali a měli spolu dvě děti. Potom starší syn nějak se dověděl, že jeho matka je vlčice, i řekl jí: „Hej mámo, mámo! slyšel jsem, že jste vlčice?“ A matka mu odpověděla: „Co to žvástáš? jak můžeš mluvit, že jsem já vlčice?“ — Jednou šel otec těch dětí na pole orat, a syn jeho řekl: „Táto, já půjdu taky s vámi!“ — „Pojď!“ řekl otec. Když přišli na pole, ptal se syn otce: „Táto! jest-li pak pravda, že je naše matka vlčice?“ Otec řekl: „Pravda.“ — „A kde je ta kůže?“ tázal se syn. — „Tam je na mlýnském kole.“ Jak mile syn přišel domů, tu hned povídá matce: „Mámo, mámo! vy jste vlčice, a já vím, kde je vaše kůže.“ — „A kde je moje kůže?“ otázala se ho matka. A on řekl: „Tam na mlýnském kole.“ Na to mu řekla matka: „Děkuju ti, synáčku, že's mě vysvobodil!“ Potom odešla a nikdy pak už ani sluchu o ní nebylo.

48. Vodník.

(Ze Slovinska.)

Mezi Pustým hradem a Vidovcem po pravém břehu řeky Sávy je daleký široký les bukový, a po levém břehu pole Radolské a Mošenské. Podlé toho bukoví přebýval v Sávě vodník. Byl postavy veliké, a chytal rád ženské na Mošenských nivách. Hluboko v Sávě bylo jeho sklenné stavení. Jednou unesl do toho stavení malé hezké děvče pastýřské, a když odrostla, byla jeho ženou. Té

jeho ženě velmi se tam stýskalo, plakala ve dne v noci, zpomínajíc na své rodiče. Vodník nikoli zle s ní nenakládal, jen domů jí nechtěl nikdy odpustit. Když zametala světnici, poroučel jí, aby metla smetí z důli nahoru, a nahoře proměnilo se to smetí vždycky ve zlato. I bylo zlata a stříbra v tom stavení hojnost, a jeho žena několikrát nabrala toho do koše i poslala ho s tím domů k rodičům; ale pokaždé mu přikazovala, aby na cestě neodpočíval: „Budeš-li odpočívat, hned tě uhlídám a budu volat.“ Jednou když pekla chléb, poslala ho zase domů s košem; zatím však udělala ze slámy svou podobu a postavila před pec, a sama vlezla do koše. Tentokrát byl Vodníkovi koš velmi těžký a chtěl si odpočinout; tu slyší své ženy hlas: „Však já tě vidím! však já tě vidím!“ A tak ji přinesl domů a složil, jako jindy stříbro a zlato skládal. Potom vrátil se zase do svého stavení a ptá se podoby u peci: jest-li už chléb upečen? Podoba neodpovídala, a tu viděl, jak ho žena ošidila.

49. Vědma přirozená.

(Z Jižní Rusi.)

Člověk jeden se oženil a vzal sobě ženu z druhé vsi. A v jeho stavení zůstávali taky ještě otec, matka a mladší bratři. Když pak jeho žena byla v jiném stavu, tehdy řekla jemu tchyně: „Přivez ji ke mně do kouta, já sama bydlím ve stavení.“ A on tak učinil. A když pak už nastala ženská práce, vyšel ven ze stavení a díval se tam oknem. A co byste myslili? Tchyně vzala provázek a natáhla jej přes světnici křížem, z koutka do koutka. A děťátko už za kamny leželo a plakalo. Tehdy ona hvizdla a děťátko ze zákamní vy-

skočilo a po tom provázku běželo sem tam a zase za kamna. Muž viděl, že se tu něco čertovského provozuje a rozzloben vešel do stavení: „A teď, ženo, se oblec, pojedem domů!“ Tchyně mu to všelijak chtěla rozmluvit, ale on stál na svém: „Ne, pojedem!“ I jeli. Na cestě bylo jim přes potok jet. On zastavil: „Vstaň, ženo, z vozu!“ — A žena vstala. — „Rozviň dítě a polož na zem!“ — Ona nechtěla. Tehdy on ji bičem, i musila dítě rozvinout a na zem položit. Pak přejel vozem se ženou přes potok. „A teď hvizdni!“ Žena hvizdla, a dítě se vzchopilo a přes vodu! a běhalo kolem vozu. Muž zůstal omámen, až mu ruce sklesly. „Což to hle je?“ začal se ženy vyptávat. „Což jiného?“ řekla, „nežli že já a moje matka jsme *přirozené* vědmy; tak u nás vždycky dělávají s dětmi. Jen se nic neboj: přirozená vědma není tak zlá jako *učená*. Ona jen se obraňuje nečisté síle, ale sama nikomu neubližuje.

50. Podvržené dítě.

(Z Charvatska.)

Jeden žebrák přišel už pozdě večer do nějaké vesnice a prosil pro pána Boha za nějaký dárek. Když pak ho ti lidé zdrželi při večeři a dlouho se opozdil, prosil, aby se nad ním smilovali a popřáli mu tu noclehu. Ale ti lidé nemohli se dlouho k tomu odhodlat, neb tu měli jinou nesnáz, že se totiž hospodyně čekala do kouta. Ale žebrák tuze jich prosil a tak dlouho, až mu dovolili spát za vraty na slámě. Byl pak ten žebrák sám anděl od pána Boha poslaný, proto že ti lidé byli velmi bohabojní a pána Boha vzývali. I viděl ten žebrák ďábla, an bedlivě vyřezával ze dřeva dítě, které chtěl té ženě, až by

porodila, podvrhnout a její pravé dítě vzít. Když pak žena porodila, ďábel tím pilněji řezal, aby měl své dítě hotové. V tom to jeho dítě kýchlo, a žebrák řekl, aniž se ďábel toho nadál: „Pozdrav pán Bůh i anděl boží!“ Na to se ďábel rozzlobil a hodil žebrákovi to dítě, až se celé na malé kousky roztlouklo, i řekl: „Tu máš, na! když ti ho je líto.“ Potom ráno pověděl to žebrák hospodáři a hospodář mu pěkně poděkoval.

51. Pláč po mrtvých.

(Z Jižní Rusi.)

Jedna žena plakala dlouho po svém synu, „Kéž bych ho mohla, třeba mrtvého, ještě uhlídat!“ I poradili jí lidé, aby šla v noci do kostela, když se všickni umrlci sejdou, i aby vzala s sebou, pro všelikou příhodu, kohouta. Tehdy ona šla a stála u kostela. O půlnoci vidí, an ze hřbitova jde zástup umrlcův, a mezi nimi jde také její syn a nese konev slz: to ty, jež matka vyplakala. Když ho spatřila mezi mrtvými, uleknutím dala se na útěk domů. A on ucítiv matku svou, běžel za ní. Tu ona začala shazovat se sebe oděv. Co koli odhodila, to všecko uchopil a roztrhal. A když už doběhla domů na práh, tu kohout zakokrhal! Umrlec upadl a ona za den umřela taky. — Synovi těžko, když máti po něm naříká; a matce vesele odpočívat, když děti po ní pláčou.

52. Putování duše.

(Z Jižní Rusi.)

Jedna žena měla všelijaké příhody. Když na pole šla žat a nebo konopí trhat, a postavila v peci jídlo, tehdy jí vždycky někdo hrnéčky z peci vy-

táhl a všecko do čista snědl. I přemýšlela dlouho, co by to bylo? ale nic nemohla vypátrat. Přišla — dvéře zavřeny, a ve stavení nebylo než malé děťátko v kolíbce, asi půl druha roku v stáří. Šla tedy k hádačce; poprosila jí a zaplatila, a ta přišla. Podívala se, počmuchala: a hned poznala, že není všecko, jak má být. „Jdi na pole," povídá, „a já se tu schovám, i uhlídáme, co to jest." Žena šla na pole, a hádačka skrčila se do koutka i dávala pozor. Tu dítě hop s kolíbky dolů! a hle, už nebylo dítětem, ale starcem. Starec maličký, a vousy dlouhánské! I hned popadl vidle, hrnéčky z peci vytáhl a dal se do jídla. A když všecko snědl, udělal se zase dítětem; ale nevlezl do kolíbky, než zůstal dole ležet a křičel, až se rozléhalo po všem stavení. Tehdy hádačka k němu, i postavila jej na špalek a počala mu pod nohama špalek osekávat. Dítě křičelo, ale ona sekala bez přestání. Potom vidouc, že přišlo do dobrých rukou, udělalo se zase starcem a řeklo: „Však jsem se já, babičko, nezvrhl jednou, ani dvakráte: nejprvé byl jsem rybou, potom udělal jsem se ptákem, mravenečkem, zvěří, a nyní jsem ještě zkusil být člověkem. A tak není lépe, nežli živu být mezi mravenci, a není hůře, než mezi lidmi!"

53. Duch pohřbeného.

(Z Polsky.)

Šel jeden chudý mládenec do města silnicí, a nalezl u brány pode zdí mrtvolu lidskou nepochovanou; kdo tudy šel, plivnul po ní. Mladík neměl mnoho v kapse, ale co měl, rád dal na pohřeb, by na mrtvého neplili a neházeli po něm kyji. Potom se pomodlil nad jeho novým hrobem

a šel dál svou cestou po světě. Přišel do doubravy a tam usnul, a když se probudil, shledal s podivením, že má plnou kapsu dukátů. Děkoval nevidomému dárci a přišel k veliké řece, kde se musil dát převézt. Přívozníci spatřivše, že má plnou kapsu dukátů, vzali ho do loďky, a když připlouli do prostřed řeky, dukáty mu vzali a jej vhodili do vody. Jak ho tak proud s sebou unášel, tu z nenadání mládenec chytil se desky, a pomocí té desky vyplaval šťastně na břeh. Nebyla to deska, ale duch toho pohřbeného, i promluvil k němu takto: „Vystrojil's tělu mému pohřeb; děkuju ti! z vděčnosti tebe naučím, kterak se můžeš udělat vranou, srnou a štikou.“ Když se mládenec tomu říkadlu naučil, mohl se pak lehko u vránu, v srnu i štiku proměnit. Šel dlouho a daleko, až přišel na dvůr mocného krále, a ten jej vzal do služby za dvorského střelce. Ten král měl krásnou dcerušku; ale přebývala prostřed moře na nepřístupném ostrově v měděném zámku, a měla při sobě takový meč, že kdo jím máchnul, zvítězil nad největšími vojsky. Tu právě vpadli nepřátelé tomu králi do země, i potřeboval vítězného meče a velmi ho byl žádostiv. Ale jak jej dostat, když potud nikdo ještě nepřišel na ten osamělý ostrov! I dal vyhlásit: kdo koli vítězný meč od královny přinese, že netoliko dostane její ruku, ale že i na trůn po něm bude dosazen. Nikdo se o to nechtěl pokusit, až pak ten pocestný mládenec, jenž nyní byl dvorským střelcem, před krále předstoupil, že pro ten meč půjde, jen aby mu král dal na důkaz nějaké psaní, aby mu královna uvěřila a meč vydala. I podivili se tomu všickni, a král mu dal psaní k dceři své. Po té mládenec odešel do lesa, nic nevěda, že druhý střelec dvorský v patách za ním se loudí. Mlá-

denec udělal se nejprvé srnou a rychle běžel pořád, až přišel na břeh mořský. Tu se proměnil v rybu a ploval prudce mořem, až k tomu ostrovu; tu pak udělal se vranou a vletěl do měděného zámku. V zámku změnil se zase v člověka a podal krásné královně od otce list i prosil, aby mu vítězný meč vydala. Krásné královně zalíbil se pěkný střelec, i tázala se ho, kterak se dostal do zámku, neb že potud žádná noha lidská sem nevkročila. I svěřil se jí střelec, že umí říkadla, kterými udělati se může srnou, štikou a vranou. Královna ho prosila, aby se před ní udělal srnou. A když tak učinil a okolo ní skákal, vytrhla mu tajně ze hřbetu trochu srsti. Potom se udělal štikou, a královna opět vytrhla štice ze hřbetu tajně několik šupin. Konečně proměnil se taky u vránu a začal létat po pokoji, a královna jemu opět vyškubala z křídla několik pírek. Tu královna hned otci napsala list a vítězný meč vydala. Mládenec pak obé to přijav, ve spůsobu vrány sletěl k moři, ve spůsobu štiky moře přeplaval a pak ve spůsobu srny běžel přes hory a doly, až se dostal k lesu blíž králova zámku. Tu však ten zrádný střelec již naň čekal, a poznav jej, napjal luk a srnu zastřelil. Potom vzav jemu list i vítězný meč, donesl to králi, a prosil, aby král ráčil splnit, co slíbil. Král v té radosti hned jemu připověděl ruku dcery své; po té vsedl na koně a maje meč v ruce, jel směle proti nepříteli. Jak mile spatřil jeho koruhve, máchal silně proti němu mečem a po každém máchnutí padaly celé řady nepřátel, a co nekleslo, dalo se v útěk. Maje vítězství dobyté vracel se král domů vesele a vedl s sebou svou krásnou dcerku, aby ji tomu střelci dal za manželku, kterýž mu přinesl meč. Dály se přípravy k svatbě. Už i hudba hrála a celý zámek se jasně

svítil. Leč královna seděla smutně podlé střelce vražedníka; poznala sice hned, že tento není, kterého v zámku viděla, ale bála se otce zeptat, kam se onen pěkný střelec poděl; měla ho ráda a velmi pro něj tajně plakala.

A on ubožák v srnčí kůži ležel zabitý pod dubem, ležel tam celý rok. Až jedné noci ucítil, že ho z tvrdého spaní kdosi probudil. I stál před ním ten duch, jehož tělo mládenec pohřbil. Vzkřísiv ho k životu, pověděl mu, co a jak se s ním stalo, a řekl: „Zejtra královna už bude mít svatbu: pospěš do zámku, ona tě pozná, a ten střelec, který tě zrádně zabil, pozná tě taky.“ Mládenec skočil na nohy a pospíchal do zámku, kdež u veliké komnatě hosté rozliční jedli a pili. Krásná královna hned ho poznala, vykřikla radostí a omdlela, a střelec vražedník, jak mile ho spatřil, zbledl strachem a zzelenal. Tu mládenec vyprávěl, jak ho střelec zradil a zabil, a na důkaz toho, že pravdu mluví, udělal se přede všemi shromážděnými srnkou a počal královně lichotit. A královna vzala tu srst, kterou mu v zámku vytrhla, a přiložila jí srně na hřbet a srst ihned přirostla. Potom udělal se štikou, a královna přiložila šupiny, které měla schované, na jich místo, a hned taky přirostly. Konečně udělal se vranou a královna vzala pírka, co mu v zámku vytrhla z křídel, a pírka zas přirostly. Tehdy rozkázal starý král, aby střelce vražedníka odpravili, a mládenec dostal mladou krásnou královnu za manželku. Celý zámek byl jasně osvětlen: jedli, pili a veseli byli, a královna už neplakala, neb měla, co chtěla.

54. Ďábelský tanec.

(Z Polsky.)

Jedna nádennice měla dvě dcery, ale jedna byla její vlastní dcerka, a druhá pastorkyně. A poněvadž se sama musila svýma rukama živiti, musily i ty dívky dělati na sebe — celé jaro i léto všecky tři kopaly v zahradách a v poli žaly, a v zimě předly koudel. Když pak nastala zima, dostala od hospodyň hromadu lnu na spředení; děvčata jedny druhých navštěvovaly a do půlnoci zpívajíce i pohádky sobě vypravujíce, předly úkolem. Ale že ty dvě dívky nebyly sobě pravé sestry, proto taky spolu k jiným na přástvu nechodily, nébrž jedna šla na jeden konec vsi a druhá na druhý. V jednom konci vsi byla pustá chalupa. Jednou u večer šla ta jedna dívka, pastorkyně, na přástvu k jiným, i spatřila v té chalupě světlo. Jsouc žádostiva zvěděti, kdo se tam asi přistěhoval, vešla do chalupy; a tu ji popadl nějaký mladý pán v krátkém kabátě k tanci, a děvče tak se ho leklo, že až udělalo kříž. Jak mile dívka se požehnala křížem, hned ji ten mladý pán pustil a velmi pěkně jí prosil, aby si sedla a předla, že jí tak bude pomáhati, že do půl noci ze všech děvčat nejvíce napřede. Dívka si sedla a předla, i ačkoli ještě daleko bylo do půlnoci, všecko vypředla, a mladý pán řekl: „Spředla's, panno, koudel, pojďme tancovat.“ A dívka mu odpověděla: „Třeba já spředla koudel, tancovat nepůjdu, dokud si neodpočinu a se nenajím.“ A ten mladý pán běžel a přinesl jí mnoho všelikých lahůdek, a když je snědla, řekl: „Spředla's, panno, koudel, spředla's a najedla jsi se, pojďme tancovat.“ A ona mu zas odpověděla: „Třeba já spředla koudel a se najedla, tancovat nepůjdu, dokud se nenapiju

vody.“ A ten mladý pán běžel a přinesl jí čisté vody ze studánky, a když se jí napila, řekl: „Spředla's, panno, koudel, odpočinula's, najedla se's i napila — pojďme tancovat.“ A ona mu odpověděla: „Třeba já spředla koudel, odpočinula, najedla se i napila, tancovat nepůjdu, dokud se dříví v komíně nerozhoří a nebude jasněji.“ A v tom kohout zakokrhal, a mladý pán v tom krátkém kabátě zmizel. Pastorka šla domů a přinesla macoše třikrát více předíva než její nevlastní sestra. A tak ta pastorka každý večer chodila do pusté chalupy příst, a ten mladý pán pokaždé jí pomáhal a všecko jí přinášel jedno po druhém; ale ona vždycky s tancem odkládala dotud, až kohout zakokrhal, a pak třikráte více předíva doma maceše odváděla než její sestra. A když byla macecha žádostiva zvědět, kam chodí příst a kdo jí tak pomáhá, pověděla jí pastorkyně pravdu, a macecha tam potom poslala taky svou vlastní dcerku. I šla ta macešina dcerka do pusté chalupy a brzy potom přiběhl taky ten mladý pán v krátkém kabátě a řekl jí: „Koudel, panno, koudel, pojďme tancovat“ A ona odpověděla: „Přines mi jíst a pít, a udělej oheň, aby bylo světlo, a půjdu tancovat.“ A ten mladý pán běžel, přinesl všecko a v komíně udělal jasný oheň, a proto že se dcerka macešina ani taky nepožehnala křížem, popadl ji k tanci, dvakráte se s ní zatočil a po třetí jí ukroutil hlavu a postavil do okna, duši pak vzal a odletěl. Časně ráno potom šla matka okolo pusté chalupy, a když spatřila v okně hlavu dcery své, řekla: „Oj, musila má dcerka mnoho napříst, proto že kouká oknem a směje se.“ Ale jak vešla do chalupy, tu teprv viděla všecko, jak bylo.

55. Hadí koruna.

(Z Charvatska.)

Jedna matka měla malou dcerušku. Ta dceruška dostávala každé ráno k snídaní misku mléka, a vždycky k ní chodil had a jedli spolu, a když snědli, šla dceruška k matce a řekla jí: „Maminko! dej ještě, sísa mi snědla.“ Matka nevěděla, jaká to sísa, a dala jí ještě; a to jí tak dávala sedm let.“ V sedmém roce pak řekl jí had: „Pojď se mnou, a kterou koli děrou já se protáhnu, tou i ty jdi, a kudy já půjdu, jdi tudy taky, a když přijdeme tam domů ke mně, řekni jen, že bys ráda korunu. I budou ti dávat něco jiného, ale ty nic jiného nebeř, než tu korunu, a co si koli pomyslíš, že bys ráda měla, ta koruna ti dá.“ Tehdy šli, a děvče přišlo do domu hadova. Starý had se dívá, kdo to? I řekl ten had, s kterým přišla, že by to děvče, co mu dávalo mléko, něco rádo. „A co by rádo?“ tázal se starý. A ona řekla: „Ráda bych jen korunu.“ A starý had řekl: „Já ti něco jiného dám, jen toho nežádej.“ Ale ona nic jiného nechtěla než tu korunu; tehdy on jí korunu dal a dívka odešla. Když přišla domů, dala korunu do skříně a myslila si: „Kéž bych měla tu skříni vždycky plnou peněz!“ a hned byla plná skříně peněz. Potom dala tu korunu mezi šaty a pomyslila si: „Kéž bych měla tu skříni plnou šatů!“ a hned bylo tak. Potom ji dala mezi obilí a myslila si: „Kéž bych měla hodně mnoho obilí!“ a hned se to taky stalo, a byla toho obilí veliká hromada. I nabrala tedy žita a nějak s ním taky vzala tu korunu a poslala do mlýna, a nikdy víc jí nespatřila. Ve mlýně jí mlynář taky nespatřil: upadlať do vody a voda ji odnesla.

56. Ilja Muromec a Slavík loupežník.

(Z Veliké Rusi.)

V městě Muromě byl jeden sedlák a měl syna, říkali mu Ilja Muromec. Ten seděl sedáčkem (jako děti sedají) třicet let, potom vstal a chodil, cítě v sobě sílu velikou, i udělal sobě zbroj bojovnickou a osedlal dobrého koně. Potom prosil otce a matky, aby jej odpustili do slavného města Kyjeva Bohu se pomodlit a knížeti Vladimírovi Kyjevskému se poklonit. Otec i máť dali jemu na cestu své požehnání a Ilja Muromec jel. Když přijel do tmavého lesa, přepadli jej loupežníci, chtíce mu odejmouti dobrého koně; Ilja však pustil na ně kalenou střelu a loupežníci se mu poddali. I propustil je s napomenutím, chtějí-li živi býti, aby se toho více neopovažovali. Když přijel k městu Černigovu, stálo tu veliké vojsko nevěřících, chtíc města dobyti, chrámy boží zkaziti a vojvodu Černigovského zajmouti. Ilja oddav se vůli boží počal pro víru křesťanskou nepřátely kopím zabíjeti a všecky je pobiv, cařovice nepřátelského zajal a do města dovedl. Tu měšťané i kníže Černigovský slavně jej přijali, vyčastovali a propustili dále. Od Černigova jel Ilja Muromec k městu Kyjevu přímou cestou, kterou již třicet let zaléhal Slavík loupežník, nepropouštěje nikoho; a nezabíjel mečem, nébrž svým hvizdem loupežnickým. Ilja vyjev do pole, viděl poprysky jeho, i jel po nich, až přijel do lesů Brjanských bahnitých, k řece Smorodince. Slavík rozbojník tuše svůj konec a neštěstí, nechtěl Ilji k sobě připustiti na dvacet verst, i zahvízdal silně; ale srdce bohatýrské se neustrašilo. Potom na deset verst ještě silněji zahvízdal, až z toho hvizdu pod Iljem kůň klopýtnul. I přijel Ilja Muromec až pod samé hnízdo,

které svito bylo na dvanácti dubech; a Slavík loupežník na hnízdě sedě, vší silou zahvízdal, chtě jej usmrtiti. Ilja položil kalenou střelu na svůj tuhý luk a spustil na hnízdo Slavíkovo, i vystřelil jemu pravé oko; Slavík loupežník svalil se s hnízda jak ovesný snop. Ilja pevně ho přivázal ke svému ocelovému střemenu a jel ke slavnému městu Kyjevu. Na cestě stály dvory Slavíka loupežníka, a když Ilja přijel k nim, hleděly z oken loupežníkovy tři dcery. Dcera nejmladší, spatřivši ho, zavolala na své sestry: „Hle náš tatíček jede s kořistí a veze k nám chlapa přivázaného ke střemenu.“ A starší dcera pohleděvši hořce zaplakala: „Nejede to náš tatíček, než nějaký člověk neznámý a veze našeho tatíčka!“ I zavolaly na své muže, aby jeli proti tomu člověku a tatíčka mu vzali. Mužové jich, silní jonáci, vyjeli proti Iljovi na dobrých koních, chtíce jej vzíti na ostrá svá kopí. Ale Slavík loupežník řekl jim: „Zeťové moji milí! nechtějte v hanbu přijíti, a nedráždite takového silného bohatýra, jest-li vám milý život; raději ho pokorně poproste do domu mého na číši zeleného vína“ Ku prosbě jich zahnul Ilja do domu, neznaje jich zlosti. Starší dcera vytáhla vzhůru na řetězích železnou podvratnici, chtíc ji na něj spustiti; ale Ilja spatřiv ji na vratech, probodl ji kopím. Když přijel do města Kyjeva na knížecí dvůr, ptal se ho kníže Kyjevský, kterak mu říkají a odkud je rodem? a slyše, že z města Muroma, tázal se dále, kterou cestou přijel? Ilja vypravoval, že jel na Černigov a že tu porazil vojsko nevěřících; pak odtud že jel přímou cestou a jal silného Slavíka loupežníka i přivedl s sebou. Tu rozhněval se kníže Vladimír a řekl: „Co lžeš?“ Slyšíce to bohatýři Aleša Popovic a Dobryně Nikytic, šli se na Slavíka lou-

pežníka podívat, a ujistili knížete, že skutečně tak. Tehdy přikázal kníže přinesti Iljovi číši zeleného vína. I zachtělo se knížeti uslyšeti loupežnický hvizd. Ilja zavinul kníže i s kněhyní v čubu sobolí, a vzav je pod rameno, zavolal Slavíka i přikázal, aby zahvízdal polouhvizdem slavičím. Ale Slavík loupežník zahvízdal celým hvizdem loupežnickým i ohlušil bohatýry tak, že upadli na zem. A za to Ilja Muromec ho zabil. Ilja se pobratřil s Dobryní Nikiticem, a pak si dali osedlati koně i vyjeli si do pole. Jezdili tři měsíce a žádného odpůrce nenalezli; až tu potkali pocestného žebráka: měl húni na sobě, vážila padesát pudů, klobouk devíti pudů, a berlu desíti sáhů. Ilja rozjel se na něj, chtěje s ním zkusiti svou sílu. Vida jej žebrák, řekl: „Hoj, Iljo Muromče! což se nepamatuješ, že jsme spolu chodili do školy? a nyní se na mě na žebráka rozjíždíš jako na nějakého nepřítele! a toho nevíš, že na slavné město Kyjev přišlo veliké neštěstí: přijel nevěrný silný bohatýr, nečistý Idolisko, hlavu maje jako pivný kotel, a záda na sáh, brvy od sebe na píď, uši od sebe s kalenou střelou, a sní pokaždé býka a vypije kotel piva; a kníže Kyjevský velmi toho lituje, že's ho v takové nesnázi opustil.“ Ilja vzal na se žebrácký oděv a jel přímo na knížecí dvůr, i zavolal hlasem bohatýrským: „Hoj, kníže Kyjevský! pošli mně, pocestnému žebrákovi, almužnu.“ Spatřiv ho kníže, řekl: „Pojď ke mně do pokojů, žebráče! dám ti jísti a píti, a na cestu dar na zlatě.“ I vešel žebrák do pokojů a stál u peci, dívaje se. Idolisko chtěl jísti. I přinesli mu celého býka pečeného, a on jej snědl i s kostmi. Potom chtěl píti. Přineslo mu dvanáct lidí kotel piva, a on vzav jej za uši, celý vypil. I řekl Ilja Muromec: „Můj tatíček měl obžernou kobylu,

ožrala se a zdechla!“ Idolisko nemoha toho snésti, řekl: „Hoj, ty žebráče pocestný! co mě strkáš? třeba mi tě jen do ruky vzíti a druhou připlácnouti, a bude omáčka! však nejsi, jaký byl u vás Ilja Muromec: a já bych se i s tím potkati chtěl!“ — „Tehdy viz, jaký jest!“ řekl Ilja Muromec, a odhodiv klobouk, udeřil ho do hlavy jen polehoučku — a stěnu domovní jím prorazil, a pak vzal trup i vyhodil tou děrou ven. A kníže za to poctil Ilju Muromce pochvalou velikou i pojal jej v počet silných mohútných bohatýrů.

57. Marek královic.

(Z Charvatska.)

Byla jedna matka a měla syna jmenem Marka královice. Když Marek povyrostl, musil svině pásti; byl malý a slabý, a druzí pasáci, chtíce aby jim sloužil a za ně pásl, bili jej, až od nich musil uteci. Toulaje se po poli, nalezl krásné bílé děťátko, ano na slunci leží. I udělal jemu chládek z větví a poodejda sedl si. Tu přišla Víla, řkouc: „Milý Bože! kdož to učinil? ať žádá co koli, všecko bych mu dala.“ Marek slyše to, přistoupil blíže, řka: „Já to, sestro, učinil.“ — „Ty bratříčku? co za to žádáš?“ Marek si zpomněl na pasáky a prosil, žeby rád byl silný, aby ho nemohli tlouci. I dala mu Víla ze svých prsou píti, a pak ho poslala k jednomu kamenu dvanácti centův, zdali jej bude moci pozvednouti. Když poprvé se napil, ještě jím ani hnouti nemohl; podruhé maličko jej pozvedl, a po třetí přes horu jej přehodil. Vesele se vrátil k pasákům a ti hned na něj: „Kdes byl? zdali ti máme tvé svině pásti?“ a chtěli jej biti; on pak jednoho popadl a jím ostatní pobil. Jiní pasáci to vidouce, žalovali ro-

dičům pobitých, a ti sběhli se na Markovu matku: „Jakého's to syna odchovala? zbojníka, který nám naše děti zabíjí!“ Matka toho se ulekla a Marka vyhnala, aby jí víc na oči nechodil. „Tehdy dobře,“ řekl Marek, „když tak chceš, půjdu do světa.“ I šel; potom však si vzpomněl, že nemá, čeho junákovi potřeba. Tehdy šel ke kováři a dal si ukovati šavli s tíži dvanácti centův. „Ale,“ povídá, „musí lepší býti nežli tvé kovadlo: jest-li že je přesekne, dostaneš za ni plat, a jinak nic.“ I kovalo tu šavli pět a dvacet kovářů, a když byla hotova, přišel Marek, sekl, a šavle přerazila se o kovadlo na dva kusy. „Hoj, kováři,“ řekl Marek, „špatná tvá práce, nedostaneš nic.“ Potom šel k jinému kováři, kde třicet jich kovalo, a dal si šavli z dvanácti centův ukovati, a když byla hotova, vzal ji a sekl a přesekl kovadlo, až i do špalku zasekl. „Dobře's mi, kováři, šavli udělal; udělej mi taky palici, totiž buzdovan dvanáti centův, a pak ti vše zároveň zaplatím: ale když palici vyhodím, ať se nepřelomí; přelomí-li se, nedostaneš nic.“ Kovář udělal palici, ale nedobře: když ji Marek vyhodil a pak na sebe chytil, přelomila se. Tehdy řekl Marek: „Dobře's udělal šavli, ale špatně palici: nastav ruku, abych ti šavli zaplatil.“ Kovář nastavil ruku, a Marek mu ji šavlí usekl, řka: „Tu máš, kováři, plat za šavli, abys žádnému junákovi už takové šavle nedělal.“ Potom šel ke třetímu kováři, kdež osm a třicet jich kovalo, a dal si palici udělati. Když byla hotova, vyhodil ji tak vysoko, že tři dni a tři noci byla v povětří. A když přicházela dolů, nastavil jí Marek záda, a jak na něj padla, poraziła ho na zem a nos i zuby se mu zalily krví, ale palice zůstala celá. „Dobře's mi ji, kováři, udělal, nastav ruku, ať ti zaplatím.“ Kovář nastavil, a Marek mu

zaplatil tak jako předešlému kováři, aby prý žádnému junákovi už takové palice nedělal. Potom šel domů k matce a řekl: „Hle, matko, jaký jsem já junák! budeš-li mě hubovati, půjdu s tím po světě.“ I počala ho matka kárati: „Proč jsi takový? proč nejsi živ jako jiní lidé? máš voly, jdi do hory zelené, orej pustiny a lada, a pečuj tím o výživu své staré matky.“ Marek poslechl, vzal voly a šel; ale nešel orat pustin a lad, nébrž oral cařské silnice. Když Turci to spatřili, přišli na Marka, tři sta vybraných junáků, řkouce: „Proč ořeš, Marku, cařské silnice? však máš pustiny a lada.“ I chtěli jej zabiti. Marek to vida, a nemaje při sobě ani šavle ani palice, popadl pluh a potloukl jím ty všecky Turky. Potom pobral jim zlato, vypřáhl voly a pustil je po hoře zelené, řka: „Jděte, volečky, po hoře zelené, tam se paste i klaťte se od jedle do jedle tak jako ta sivá žežhulka; nedovedl Marek vámi orati, a taky už nikdy nebude.“ A zpívaje šel domů: „Ejhle, matko, tu máš zlata dost, živ se, a já půjdu do světa, abys mne neměla na očích.“ A vzav si svou palici a šavli, šel a přišel do jedné hospody, kde Turci červené víno pili; tam se dověděl od nich, že tudy pojede Ondřej královic, taky takový junák. „Dobře, počkám na něj,“ řekl Marek; a když viděl přijížděti Ondřeje, zavolal: „Hoj, pobratřenče, královici Ondřeji!“ — „Děkuji, neznámý hrdino! nejsi-li ty královic Marek? máš braň takovou jako on.“ — „Ba pravda, jsem Marek královic.“ — „Tehdy dobře, jděm do hospody a píme spolu číši vína, že nás tak láska i náhoda junácká sjednotila. Nyní se nebojíme půtky ani s jakým koli cařstvem.“ Na cestě do hospody řekl Marek: „Medle zazpívej mi, Ondřeji!“ — „Bratříčku, nesmím, oblaková Víla by mne zastřelila.“ — „Nic

se neboj, jsemť já tu.“ Ondřej poslechl a zazpíval tak, až se stromů větve padaly. Nenadále přiletělo kopí a Ondřej se převalil. Marek se ohlídl, odkud to, i spatřil Vílu v oblaku; popadl palici a hodil ji po Víle tak, že ji srazil na zem. Víla počala křičeti: „Pusť mě, Marku, Ondřeje ti oživím a dám ti koně kouzelného, že budeš moci létati povětřím.“ Marek jí nechal a Víla nabravši nějaké trávy, oživila Ondřeje. Marek dostal kouzelného koně strakoše, a pak s Ondřejem jeli do hospody na vínečko. V té hospodě byla nějaká mrcha nevěstka; ta se v Ondřeje zamilovala, on však ani pohlednouti na ni nechtěl. I nalila mu za to do vína medu, aby se více napil; a když potom Marek někam poodešel, zabila Ondřeje. Když pak se Marek zase vrátil, mrchu nevěstku popadl a na kusy rozsekal: „Tu máš, mrcho, za to, že's Ondřeje, bratra mého, zabila!“ Potom šel dále světem. Chodil sem tam, a kde našel nějakého junáka, potýkal se s ním po junácku, a tak i s černým Mořenínem. Stavěl-tě tvrz černý Mořenín na břehu mořském, a když byla hotova, řekl: „Pěkně jsem tě vystavěl, tvrzi má, pěkně a vysoko; ale nemám otce ani matky, ani bratra ani sestry, ani svých milých, aby se po tobě procházeli. A však mám jednu milou, dceru caře Solimana. Napíšu na bílém papíře list, a pošlu mu po černém Tatařínu: nedá-li mi jí, ať mi se postaví k boji.“ Napsal list a poslal. A když jej cař Soliman přečetl, hořce zaplakal. I přišla k němu cařice: „Co pláčeš, cařiu Solimane? již často ti listy přicházely, a nikdys hořce neplakal; co tě trápí?“ A on jí řekl, že mu píše černý Mořenín, nedá-li jemu dcery své, aby se mu postavil k boji: „a kterak se mám ubohý jemu k boji postaviti?“ I poradila mu cařice, aby napsal list královici

Markovi, aby přišel, že mu dá tolik pokladů, co sedm koní unese. I napsal list a poslal po Tatařínu. Když královic Marek přečetl list, zasmál se srdečně: „Bodejž tě, caři Solimane! nač mi budou tvé poklady, jest-li že mi černý Muřenín srazí hlavu?“ I neřekl, ani že přijde, ani že nepřijde. Když Tatařín tu zprávu přinesl, zarmoutil se car Soliman, že nemá žádného takového člověka, jenž by mu dceru jedinou vysvobodil. Přišel druhý list od černého Muřenína, a cařova dcerka vidouc otce svého plakati, tázala se ho, co pláče? a když jí pověděl, řekla: „Víš, drahý otče, že jest jeden junák, královic Marek. Piš mu, že mu dáš tolik pokladů, co devět koní unese, aby přišel a jemu se k boji postavil.“ Car Soliman opět jemu psal, ale Marek zase nic neslíbil. I přišel třetí list od Muřenína, že přijde, aby se připravil car a dal jemu dceru po dobrém a nebo po zlém, a že všecky hospody a krámy z bázně před ním zavřeny býti musejí. Ještě jednou radila dcerka: „Piš, drahý otče, Markovi královici, aby přišel, a slib jemu bohatství, co na dvanácte koní se naložiti může, a takovou košili, která není předená ani tkaná, ani ulitá, nébrž z ryzího zlata udělaná, a takového hada, který drží v zubech rukojeť, a na té rukojeti zlatý košíček, a v tom košíčku drahý kámen, při kterém se může večeřeti o půl noci tak jako o poledni.“ Car zase napsal Markovi list, a všecko mu slíbil, co dcerka pravila; ale Marek opět dí se smíchem: „Bodejž tě, caři Solimane! nač mi bude tvé bohatství, jest-li že mi černý Muřenín srazí hlavu?“ I neřekl nic, ani že přijde, ani že nepřijde. Potom přišel zase list od Muřenína, že vypravil tři sta junáků samých stříbrňáků, vše hrdin vybraných. Tedy řekl Marek královic koni svému strakoši: „Hoj, strakoši, dobrý koni můj!

dobře víš, že mi věren býti musíš; pakli mi nebudeš, usekám ti nohy v kolenách, i ať mi se držíš hrdinsky!“ A strakoš mu odpověděl, aby jej rychle osedlal a jel, že Muřenín už je blízko. Marek jej osedlal, vsedl na něj a jel do města, kde panoval car Soliman. A když se dověděl, kterou cestou Muřenínové jedou, zůstal u jedné hospody státi, kde byl mladý hospodský, a tloukl na vrata volaje: „Odevři a přines vína.“ Ten se vymlouval, že nesmí nalívati, neb že všecky hospody a krámy musejí zavřeny býti z bázně před černým Muřenínem. A Marek mu řekl: „Musíš mi přinesti, nepřineseš-li, useknu ti hlavu po ramena.“ Hospodský vida, že není pomoci, musil přinesti číši vína. Marek polovici vypil sám a polovici dal strakošovi. Tehdy přinesl hospodský dvě číše, jednu Markovi, druhou strakošovi. Zatím odešel Marek do zahrady, aby se tam podíval. I spatřil tam u potoka pannu bujné krásy, plakala a naříkala: „Oj, moje vodičko! raději bych v tobě přebývala nežli s černým Muřenínem.“ Marek vida, že to dcerka Solimanova, řekl: „Co ti je, panenko, že tak mile pláčeš?“ I odpověděla mu: „Jdi pryč odtud, hrdino neznámý! co se mne ptáš, když mi nemůžeš pomoci?“ — „Nu jen mi pověz, možná, že ti pomohu.“ A panna vypravovala, že přišel černý Muřenín i odňal ji otci a matce; a že měla člověka, jenž by ji mohl vysvoboditi, ale nechce. I vypravovala, co všecko mu nabízela, a že předce nechce. „Bodejž ho slunce nevidělo a měsíc na něj nesvítil! bodejž nikdy více nespatřil matky své a žádné ptáče mu nezpívalo!“ A Marek jí odpověděl: „Nežvástej, nežvástej! než jdi a řekni, že jsem přišel: jsemť já Marek. Otec ať tě pěkně vypraví a všecko ti dá, čeho mu třeba a co bude chtíti.“ I běžela hned k otci a všecko pově-

děla, co řekl Marek. Zatím pak, co Marek s pannou rozmlouval, přijel Muřenín; a vida hospodu otevřenou a před ní koně uvázaného ke sloupu, řekl, kdo že je ten, jenž nemá před ním bázně? a že ho naučí, jeho se báti. I obrátil k hospodě koně svého bedeliju, ale kůň jíti nechce. „Nu, pojedu tam, nechám půtky, možná že dostanu pannu po dobrém.“ A v skutku, jel tam, dostal pannu a všecko, čeho mu bylo potřebí. Tehdy přijel zase k té hospodě, a vidí, že ten kůň tu ještě stojí. I chtěl tam jeti, aby ho zabil, ale bedelija jíti nechce. „Nu, nechci půtky tropiti, když jsem dostal pannu beze vší půtky.“ A když Muřenín dál odjel, přišel Marek ze zahrady, a strakoš mu dí: „Kdež jsi tak dlouho byl? snadno mne mohl Muřenín zabiti!“ — „Nu nic se neboj, strakoši můj! dá-li pán bůh, zabiju já jeho, ne on tebe“ I dal si ještě jednu číši vína naliti, a druhou strakošovi. A když se napili, pustili se za Muřenínem. A Muřenín ještě před tím řekl vůdci svého vojska, aby se ohledl, zdali žádná tmavá mlha nejde za nimi. Ten se ohledl a nic neviděl. A když se potom podruhé ohledl, spatřil tmavou mlhu a řekl Muřenínovi: „Hoj pane! jde za námi tmavá ošklivá mlha.“ Ještě ani nedomluvil, a již Marek zadní tlupu s první srazil a potloukl. Muřenín mu dí: „Neblázni, Marku! co s námi blázny tropíš? nevím, zdali žertuješ čili tropíš blázny?“ — „Nic nežertuju, ani blázny tropím, nébrž opravdu dělám.“ — „Tehdy dělej, co's umínil, hoď co máš.“ — „Nehodím, hoď ty svou palici.“ A Markův strakoš vrhl se k zemi a palice přeletěla Markovi přes hlavu. Tehdy Marek hodil svou palici a Muřenína srazil na zem; strakoš přiskočil a Marek usekl Muřenínovi šavlí hlavu. I dal tu hlavu panně, řka: „Miluj nyní mrtvou,

když si jí nechtěla za živa milovati.“ Potom jeli domů a car dal hody veliké vystrojiti, a Marek dostal, co mu bylo slíbeno. — Tak také se potýkal junácky s Musou Arbanasem, jenž měl tři srdce. Bilť se s ním tři dni a tři noci bez přestání, tak že už z Marka šla pěna krvavá, a z Musy Arbanasa ještě ani bílá nešla. Tehdy vykřikl Marek královic: „Hoj, sestro Vílo!“ A Víla odpověděla: „Nemohu ti pomoci, neb mi dítě usnulo na ruce; zdali však nevíš o své tajné zbrani?“ Tehdy řekl Marek královic: „Koukni, Muso Arbanase, zdali nyní slunce vychází čili zachází.“ Musa pohleděl na slunce a Marek vytáhl nůž a Musu rozřízl, a tak ho silně popadl Musa, že se Marek z pod něho sotva dobyl. Tu si lehl Marek a oddechl si, a potom se šel podívat, co je v tom člověku tak silného. I vidí, že měl Musa tři srdce: jedno skákalo, druhé malíčko počalo, a třetí o tom ještě ani nevědělo. A na tom třetím srdci vidí hada ležeti, a ten Markovi řekl: „Děkuj pánu Bohu, že jsem o tom nevěděl: nebyl bys učinil, co's učinil! A však zívni, Marku, ať vejou do tebe, abys byl taky tak silný, jako ten byl.“ I rozzlobil se Marek a hada rozsekal, řka: „Netřeba mi takové potvory, jako jsi ty!“ Potom šel dále a chodil sem tam, až nalezeny byly ručnice; tu přišel k jednomu pastýři, jenž střílel ptáky. „Co to děláš?“ táže se ho Marek. — „Jak vidíš, střílím ptáky, a mohl bych i tebe zastřeliti.“ — „A kterak bys ty mě tím zabil? junáci nemohli jsou mne zabiti, a což pak ty?“ Pak natáhl ruku a řekl: „Tehdy mi střel do ruky.“ Ten střelil a prostřelil mu ruku. Tehdy řekl Marek: „Už mi není déle na světě živu býti, lecjaký otrapa by mě nyní zabil; raději odejdu.“ I odešel do jedné jeskyně a tam podnes ještě žije. Jednou spustili do té jeskyně nějakého člo-

věka po řetěze, a když tam přišel, i hned k němu přistoupila Víla, řkouc: „Duše křesťanská! co tu chceš?“ A ten jí pověděl, co a jak. Avšak Marek slyšel, že tu někdo mluví, i hned se táže Víly, kdo to přišel? I pověděla mu, že přišel člověk z onoho světa se podívat, co je v té jeskyni. Tehdy řekl Marek, aby k němu šel, že by rád věděl, jak je svět ještě silný, i aby podal jemu ruku. Ale Víla dala tomu člověku horoucí železo, a Marek je vzal a stiskl rukama tak, až voda z něho srčela, i řekl: „Och, ještě bych mohl na světě živ býti, byť i nikdo tři dni o mně nemluvil.“ I poručil mu, aby řekl pánu svému, že by nyní zase přišel. A dal mu psaní a svou rukou zapečetil i pustil jej nahoru. A když toho člověka zase vytáhli, dal to psaní svému pánovi; ale páni, bojíce se, aby se Marek nevrátil, toho psaní zatajili, aby lidé nevěděli, že Marek je v té jeskyni. Spatřují se ještě šlápoty jeho koně.

58. Petr Bobrovic.

(Z Charvatska.)

Bylo jednou jedno velmi krásné děvče. Mnozí chodili za ní, proto že tam byla krčma, a hleděli se jí zalíbit; ale ona o lásce ani vědět nechtěla. I přemýšleli, co jí mají za to udělat. Jeden povídá: „Rozházejme bobrové semeno po světnici, snad okusí nějaké zrnéčko; jinak jí nic neuděláme.“ I nasypaly jí bobrového zrní. Když pak ráno ve světnici metla, tu vidí plno zrní, a myslíc sobě, jaké to zrní, okusila jedno zrnéčko, ale nechutnalo jí a zahodila je. Ale co chtěli, už předce provedli. Ona ztěhotněla dítětem, a když bylo k porodu, myslila sobě: „Kterak to? nepoznala jsem nikoho, a přece jsem sama druhá? kterak

řeknu, čí je? Od té doby, co jsem okusila to bobrové zrnko, poznávám na sobě něco neobyčejného; budiž, budu mu říkat Petr Bobrovic.“ I narodil se jí syn a bába jej odnesla na křest. Když pak syn její povyrostl, chodil na lov, a živil dlouho sebe i matku lovem. Jednou když chodil taky velikým lesem, přišel nenadále k nějakému stavení. V tom stavení bylo osm světnic a kuchyně. I myslil si, že to hospoda nějaká a zašel tam na víno; ale když tam přišel, nalezl všecko pusté. Jde do jedné světnice, jde do druhé, do třetí a tak dále, až je všecky prohlídl i s kuchyní. V osmé světnici nalezl čerta třemi obručemi ukovaného. Ten čert ho prosil, aby mu dal vody pít, i aby ho těch obručí zbavil, aby mohl v tom stavení a v tom lese hospodařit: „neb takto nemohu, jsem ukován.“ Lovec odpověděl: „Nemohu ti pomoci, musím brzy jít.“ I odešel k své matce a řekl jí: „Slyšíš, matko? našel jsem jedno místo nám příhodné; pojď, půjdeme tam, nebudeme platit z obydlí, a já budu snáze moci nám o stravu pečovat, proto že je tam mnoho zvěřiny, nikdo v tom lese neloví, nikdo jí nehoní než já sám; a nevím čím to, že je tam tolik zvěřiny, snad proto, že kdo je tam hospodářem, nemůže jí honit.“ Neb jí nechtěl povědít, že v tom místě čert panuje. Jiní lovci taky o tom věděli, a proto tam nechtěli jít lovit, že je to místo čertovo. Matce se to líbilo, šli tam a byli dobře živi; neb měli dříví dost, obydlí zdarma, on pak nosil zvěřinu. Jednou když odešel na lov, matka jeho myslila sobě: „Proč to? řekl mi, že mohu do všech světnic jít, jen do osmé abych nechodila, a dal mi předce klíče?“ I šla tam a vidí čerta obručemi ukovaného. Čert jí taky prosil, aby mu podala vody, co je na klenutí na liště. I slitovala se nad ním a podala mu

jí, a jak se jí napil, hned jedna obruč s něho spadla. Čert podruhé jí prosil, aby se mu dala napít, a na to druhá obruč s něho spadla. I prosil jí po třetí, aby mu podala vody, aby se ještě jen malíčko napil. Tu spadla mu třetí obruč a byl docela svoboden, i počal ji objímat a ona jej. Na to přišel domů syn, a hned matku káral a byl velmi rozhněván. Potom taky za ní chodil čert a řekl jí: „Udělej, jako bys byla nemocna, a pošleme ho někam, kde přijde o hlavu, a budeme spolu pěkně živi, však je toto všecko moje. Řekni mu, že velmi stůněš, aby ti došel tam do stavení na pravo, kde se dva kameny spolu tlukou, až z nich voda teče.“ Ale to nebyly dva kameny, nébrž dva čerti. A on ubožák poslechl a šel tam pro tu vodu. Šel, a přišel k jedné chaloupce. I chtěl ji minout, ale tu slyší ženský hlas, an ho volá. I poslechl a vešel do chaloupky. A ta ženská byla *Veliká mladá Neděle*, i tázala se ho: „Kam jdeš, milý člověče?“ Odpověděl jí: „Matka mi stůně, a řekla, abych jí šel tamto pro vodu: když se té vody napije, že se uzdraví; tehdy jsem se tam vydal.“ — „O milý člověče! na zlou cestu se's vydal, té vody co živ nedostaneš, přijdeš tam o hlavu. Nu, když jsi však už na cestě, tehdy jdi, a já ti dám svého koně. Nejsou to kameny, jsou to čerti. Když tam přijdeš, dávej pozor, až usnou. O půlnoci budou dvě minuty spát. Čekej, a když si lehnou, tehdy skoč a nabeř vody a pěkně na koně, až oni se probudí, abys mohl ke mně sem uteci; tu ti nic už neudělají; a koně pusť, on už bude vědět, kam má jít, a jen ty se drž a tu vodu dobře schovej.“ A tak taky udělal. Když bylo dvanáct hodin, přistoupil, nabral pěkně vody, skočil na koně a v útěk. Po dvou minutách čerti vstali a za ním. Brzy ho dohonili, ale on zatím už

ujel k Veliké Neděli a oni mu nemohli nic ublížit. Veliká Neděle mu řekla: „S těží-li's ušel?“ On odpověděl: „S těží, div že mne jeden nechytil.“ Tehdy ona mu řekla: „Jsi unaven, lehni si chvilku, potom půjdeš domů a přineseš jí vodu.“ On poslechl, i sedl si na postel a potom usnul. Ona vědouc, že matka jeho té vody nepotřebuje, vzala ji a nalila mu studničné vody. Potom když se probudil, vzal vodu a nesl matce. Ale i teď našel zase černého u postele. Matka dělala, jakoby pila a potom opět řekla, že jí dobře není, aby jí prý došel pro to prase, co je má jedna svině. A to jí napřed čert poradil, řka: „Tam ti zahyne.“ Tehdy on šel napřed k Neděli, a ta mu dala svého koně i řekla mu, aby zase dával pozor, až bude dvanáct hodin, tu že ta svině s prasetem dvě minuty spává. I učinil tak, jak mu poradila. Když bylo dvanáct hodin, šel a prase popadl, prase však zakvičelo a svině skočila zhůru. Ale on s koně neslezl, nébrž natáhl s něho ruku a popadl prase za štětiny, zdvihl je a na koni lépe uchytil. A kůň dal se už na útěk, jak prase zakvičelo. A svině pustila se za nimi, a bez mála byla by už koně chytila, ale v tom přiběhl na hranice Veliké Neděle. Tu se opět vyspal, a Neděle mu to prase změnila i dala mu své za ně. Když se probudil, nesl je domů a dal matce. Matka si je upekla a jedla, proto že poznala, že není čertovské; ale nic jí po něm lépe nebylo. Pak jí zas čert poradil, aby ho poslala tam, kde si dvanácte chlapců hraje jedním jablíčkem. Tehdy mu řekla matka: „Když mi to jablíčko přineseš, tehdy zajisté budu zdráva.“ On se najedl a šel tam, ale prvé stavil se k Svaté Neděli. Svatá Neděle mu řekla: „Toho z těžka dosáhneš; neb není tu jeden ani dva, ale je tu dvanácte čertů.“ I dala mu opět koně a řekla:

„Až přijdeš blízko, nechoď hned pro to jablíčko, nébrž čekej až bude dvanáct hodin, neb i oni dvě minuty spějí. A tu hle máš česadlo, ubrus a kartáč: až tebe budou dostihovat, zahoď kartáč; potom až tebe zas budou dohánět, zahoď česadlo, a potom po třetí zahoď ubrus, a hleď jen, abys ušel, neb jinak jim nikterak nebudeš moci ujít.“ Tehdy když o dvanácté v noci usnuli, vzal jablko a dal se v útěk. Oni se potom probudili, a za ním; ale on se ohlížel i viděl, že už jsou za ním. I zahodil kartáč a udělal se za ním veliký les, tak že se skrze něj skorem ani prodrat nemohli. On pak zatím už ujel daleko, a oni opět za ním a honili jej. Potom už ho skoro měli; ale on ohledl se a vida, že už ho chtějí chytit, zahodil česadlo, a udělaly se za ním veliké příkré hory, tak že se ti černí s těží zas mohli osvobodit. A on zatím už ujel daleko. Oni pak zase za ním, a opět ho skorem už chytili. On ohledl se a zahodil ubrus, i udělala se za ním veliká voda. Ale šest se jich přece dostalo přes ni. A těch šest, kteří přešli, nedbali na nic, než aby ho chytili, a už se koni věsili za ocas a kůň div nepadl, ale přece s nimi doběhl na hranice a musili odstoupit. Ustrašen nyní přijel k Veliké Neděli. Ta jej zase k sobě přijala, a když spal, dala mu za to jablko jiné a radovala se, že těm černým ušel. Když pak se probudil, šel k matce. Neděle mu dala na cestu svého koně, neb byl tak ulekán, že ani jít nemohl. Když přijel domů, divili se mu, že jede, a čert hned zase jí poradil: „Víš co? až přijde, lehni si do postele a vezmi jablko, a já ti namažu přikryvadlo jistou mastí, ty pak mu řekni, aby tě přikryl. Tehdy on se chytí na přikryvadlo a já ho zabiju i rozsekáme jej, aby nám neušel, když ušel tam.“ Když přijel domů,

přivázal koně venku a šel do světnice; tu zase vidí černého u matky i začal ji proto hubovat a pak jí to jablko dal. Tehdy ona mu řekla: „Víš co? přikrej mě, abych nenastydla.“ On ji chce přikryt, vezme přikryvadlo a nemohl rukou nikam; i chtěl je odkopnout nohou, a noha mu se taky chytila. Tehdy čert popadl šavli a usekl jemu hlavu a matka potom rozsekala jej na drobné kousky i zavázala do pytle, a čert ho přivázal koni Veliké Neděle na ocas, a švihl koně, aby s ním utíkal a jej roznesl. Ale kůň donesl ho pěkně k Neděli. Ona pak ty všecky kousky, jak náleží, složila i pokropila jich tou vodou a ty kousky dohromady srostly. Potom dotknula se ho tím prasetem, a tělo jeho udělalo se celé čisté, jen že nebylo živo. Tu ještě se ho dotknula jablkem a on obživnul i řekl: „Oj, kterak jsem pěkně spal!“ A Neděle mu řekla: „Nikoli jsi nespal, nébrž čert tě na kusy rozsekal, což nevíš?“ On myslil, že se mu to zdálo, i rozhněval se a jel domů s holou šavlí. Doma se ho ulekli, vidouce, že se zas vrátil. Když přišel, našel matku s čertem pospolu. I hned oběma usekl hlavu a na drobné kousky je rozsekal a koni přivázal na ocas. A kůň utíkaje kousek po kousku je roznesl. — To viděla vrána a havran, a vrána žrala někdy čerta a někdy ženu, a havran žral jenom čerta; a proto je vrána bílá a černá, a havran celý černý, proto že jen čerta žral. A kdo mi nevěří, ať jde se podívat, a bude vidět, že je pravda, že je vrána černobělá a havran celičký černý.

59. Kulihrášek.

(Z Bílé Rusi.)

Byl muž a žena. Jednou šla ta žena pro vodu, a nabravši do konví vody, jde domů. A tu vidí,

ano se válí po cestě hrachové zrnko. „Vždyť je to boží dar!“ pomyslila sobě, zdvihla zrnko a snědla. A z toho zrnka obtěžkala a svým časem narodil se jí synáček. A ten synáček rostl ne po letech, nébrž po hodinách, jako pšenné těsto na kvasnicích. I pěstovali a milovali se s ním co nejvíce, a dali jej do školy. Tam naučil se za rok více než jiné děti za tři, čtyry léta, a nebylo, čemu by se byl mohl ještě učiti. Tehdy přišel ze školy domů a řekl: „Nu, tatínku a maminko! dejte oddměnu mým učitelům, už mi netřeba do školy choditi; už umím, chvála pánu Bohu, víc než oni.“ Po té šel si na ulici poskočit a našel cvoček i přinesl domů. I řekl otci: „Tu hle máš železo, jdi a dones je kováři, ať mi udělá z něho sedmipudovou palici.“ Otec nic neodpověděl, ale pomyslil sobě: „Pán Bůh mi dal dítě, ale ne takové jako jiným: sotva že jsem je přivedl trochu k rozumu, dělá si ze mne blázna! může-li to býti, aby z cvočku byla sedmipudová palice?“ Otec měl doma hezkou sumu peněz, zlatých, stříbrných i papírových, vzal je a jel do města, koupil sedm pudů železa a dal kováři udělat palici. I udělali jemu palici, vážila sedm pudů, a přivezli do domu. Kulihrášek vyšel ze světnice, vzal svou sedmipudovou palici, a tu slyší hřímati i vyhodil ji nad oblaky. Potom šel zase do světnice a řekl: „Mámo, prvé nežli půjdu, povískej mi na hlavě, něco mě štípe, jsemť ještě mladý chlapec . . .“ Po té zdvihl se matce z klína, vyšel na dvůr a viděl mračna na nebi. I položil se na zem pravým uchem a pak zase vstal a zavolal svého otce: „Táto! pojď sem, poslouchej, jak to šumí a hučí, má palice přichází k zemi.“ I nastavil koleno naproti své palici, palice udeřila ho do kolena a přerazila se v půli. Tu se rozhněval na otce: „Nu, táto! proč jsi mi

nedal udělati palice z toho železa, co jsem ti dal? kdybys byl poslechl, nebyla by se přerazila, než jen ohnula! tu hle máš to samo železo, jdi a dej udělati; ale svého nepřidávej nic.“ Kováři vhodili železo do ohně a začali kladivy tlouci a natabovati, i udělali palici sedmipudovou; a ještě zbylo. Kulihrášek vzal svou sedmipudovou palici a vydal se na cestu do světa. Šel, šel a potkal Vernihoru. „Pozdrav pán Bůh, bratře Kulihrášku! kam jdeš?“ A Kulihrášek otázal se ho: „Co jsi ty zač?“ A on mu odpověděl: „Já jsem silný hrdina Vernihora.“ — „Zdali chceš býti mým tovaryšem?“ řekl Kulihrášek. A on na to: „Buď si! chci ti sloužiti.“ I šli spolu dále a potkali silného hrdinu Verniduba. „Pozdrav pán Bůh, bratří!“ — „Pozdrav pán Bůh!“ — „Co jste zač?“ otázal se Vernidub. — „Kulihrášek a Vernihora.“ — „A kam jdete?“ — „Jdeme tam a tam do města. Drak tam žere lidi, i jdeme ho zabit.“ — „Nechtěli byste mne také s sebou vzíti za tovaryše?“ — „Buď si!“ odpověděl Kulihrášek. I přišli do města a ukázali se caři. „Co jste zač?“ — „Jsme silní hrdinové.“ — „Možno-li vám toto město zachrániti? usadil nám se tu drak a hubí mnoho lidí; třeba ho zabiti.“ — „Proč bychom se nazývali silnými hrdiny, když bychom ho nezabili?“ Nastala půlnoc a oni šli pod kalinový most, na ohnivou řeku. Tu přišel šestihlavý drak i zastavil se na mostě, a v tom kůň zařehtal, a sokol zaštěbetal, a chrt zavyl. A on koně udeřil po hlavě: „Ty čertova mrcho, neřehtej, a ty sokole neštěbetej, a ty chrte nevyj! neb tu je Kulihrášek. „Nu,“ povídá, „pojď ven, Kulihrášku! zdali se budeme biti, a nebo se smíříme?“ A Kulihrášek odpověděl: „Dobrý jonák proto nechodí, aby se mířil, ale proto jen, aby se bil.“ I začali se po-

týkati; Kulihrášek a jeho tovaryši stali drakovi spolkem tři hlavy. Drak vida, že jistě musí zahynouti, řekl: „Nu bratří! jen Kulihrášek mi vadí, vás dva bych já odbyl!“ A tu se začali opět potýkati a srazili drakovi ostatní hlavy, koně jeho vzali do konírny, sokola do klece a chrta do psárny; a Kulihrášek vyřezal ze všech šesti hlav jazyky a dal si je do kapsy, a tělo vhodili do ohnivé řeky. Když přišli k caři, podal jemu Kulihrášek jazyky na důkaz pravdy. Car jim poděkoval: „Vidím,“ povídá, „že jste silní hrdinové a ochrancové města i všeho lidu! Jezte a pite, co koli vám libo, vše to zdarma.“ I dal rozhlásiti s radostí po celém městě, aby těm silným hrdinům odevřeny byly všecky hostince, hospody i malé krčmy. A oni potom všude chodili, jedli, pili a veseli byli a o všeličem hovořili. Přišla noc, a v pravou půlnoc šli oni pod kalinový most, na ohnivou řeku, a hned také sem přijel sedmihlavý drak. Tu kůň jeho zařehtal, sokol zaštěbetal a chrt zavyl. Drak udeřil koně po hlavě: „Ty mrcho čertova, neřehtej, ty sokole neštěbetej a ty chrte nevyj! neb tu jest Kulihrášek. Nu,“ povídá, „vylez ven, Kulihrášku! buď se budeme bíti a nebo se smíříme.“ — „Dobrý jonák proto nechodí, aby se mířil, ale aby se bil!“ I začali se potýkati a srazili drakovi šest hlav, jen sedmá zůstala. „Dovol, ať si odpočinem!“ povídá drak; a Kulihrášek řekl: „Nečekej, že ti dám odpočinutí!“ I začali se opět bíti a on srazil jemu i poslední hlavu, vyřezal jazyky a schoval do kapsy, a tělo vhodil do ohnivé řeky. Po té šel k caři a přinesl mu jazyky na důkaz pravdy. A po třetí opět o půl noci ku kalinovému mostu a k ohnivé řece; tu nenadále přišel k nim devítihlavý drak. V tom kůň jeho zařehtal, sokol zaštěbetal a chrt zavyl. „Ty

střevo čertovo, neřehtej, ty sokole, neštěbetej, a ty chrte nevyj! neb tu je Kulihrášek. Nu jen vylez, Kulihrášku! buď se budeme bíti, a nebo se smíříme.“ — „Dobrý jonák proto nechodí, aby se mířil, ale aby se bil!“ I začali se potýkati, a hrdinové srazili drakovi osm hlav, devátá zůstala. Kulihrášek povídá: „Dovol, ať si odpočinem, zlý duchu!“ A on odpověděl: „Odpočívej, neodpočívej, nade mnou nesvítězíš; tys i mé bratry lstí zabil, ne silou.“ Kulihrášek ne tak se potýkal, jako přemýšlel, jakby draka oklamal; i vymyslil si lest a řekl: „Však od tvých bratrů jich ještě mnoho z zadu přichází — všecky je sklidím!“ Tu se drak ohlídl, a v tom on i devátou hlavu jemu sťal, vyřezal jazyky a vložil sobě do kapsy, a tělo vhodil do ohnivé řeky. Přišli k caři. Car řekl: „Děkuju vám, silní hrdinové! buďte s Bohem a vesele i směle živi, a naberte sobě, co vám koli třeba zlata, stříbra i papírových peněz.“ Potom sešly se všecky tři ženy těch draků i radily se vespolek: „Odkud se tu vzali ti, co nám pobili naše muže? ať jsme baby, nesvedeme-li jich se světa!“ A nejmladší řekla: „Nu pojďme, sestry, po silnici, kudy oni půjdou. Já se udělám překrásným kobercem, a oni když budou unaveni a posadí se na koberec, tehdy všickni tři zahynou!“ A druhá jí řekla: „A nesvedeš-li ty ničeho, tehdy já se udělám pěknou jabloní nad silnicí, a když ke mně budou přicházeti, zarazí je příjemná vůně, a jak těch jablek okusí, tehdy všickni zahynou!“ Tu přijeli hrdinové ku překrásnému koberci, Kulihrášek tal do něho na kříž mečem a hned vypřýštila se krev! Přijeli k jabloni. „Kulihrášku bratře! dovol, ať si každý sníme po jablíčku,“ řekli hrdinové, a on odpověděl: „Možno-li bratři, sníme, a nemožno-li, pojedem dál.“ Vytasil meč

a tal do jabloně na kříž, hned se z ní prýštila krev. A tu se za nimi hnala třetí dračice i rozevřela tlamu svou od země až do nebe. Kulihrášek vidí, že se jim zle povede; jak se uchránit? Ohledl se a vida, že dračice naň dotírá, vhodil jí do tlamy tři koně. Dračice letěla k sinému moři napit se vody, a oni ušli dále. Potom vrátila se zas a za nimi; on vida ji na blízku, vhodil jí do tlamy tři sokoly. I vrátila se dračice opět na siné moře napit se vody, a oni ušli dále. Tu se Kulihrášek ohledl a dračice už opět ho dohání, a on nevida jiné pomoci, popadl ty tři chrty a vhodil jí do tlamy. Dračice opět letěla k sinému moři vody se napit, a než se napila, oni zatím ušli ještě dále. On pak ohlídna se vidí, že ho dračice opět dohání; tu popadl Kulihrášek oba své tovaryše i vhodil jí je do tlamy. Dračice letěla k sinému moři vody se napit, a on utíkal dále. Ona opět za ním; on ohledl se a vida ji nedaleko, zvolal: „Pane Bože, zachovej mne a spas duši mou!“ I vidí tu před sebou železnou dílnu a tak do té kovárny vběhl. Kováři tázají se ho: „Co's, cizí člověče, tak polekán?“ — „Vzácní pánové! ochraňte mne od zlého ducha a spaste duši mou!“ Kováři zavřeli kovárnu a dvéře zandali závorou. „Dejte mi, co mi náleží!“ volala dračice. A kováři jí odpověděli: „Prolízej železné dvéře a my ti ho položíme na jazyk.“ Dračice dvéře prolízala a vstrčila jazyk do vnitř. Tu ji všickni tři kováři popadli žhavými kleštěmi za jazyk a řekli: „Jdi, cizí člověče! a dělej s ní, co chceš.“ On vyšel na dvůr a počal dračici sekati i rozsekal na ní kůži až do kosti, a kosti až do mozku, a potom ji vzal a zakopal celé to tělo na sedm sáhů v hloubi.

60. Ivan Popelov.

(Z Veliké Rusi.)

Byl otec a matka a měli tři syny: dva byli rozumní a třetí hloupý, jmenem Ivan, příjmením Popelov. Dvanácte let ležel v popeli, potom z něho vstal, a když se otřásl, spadlo z něho šest pudův popele. V tom cařství, kde žil Ivan, nebylo žádného dne, než samá noc; to spůsobil drak. I ohlásil se Ivan, že toho draka zahubí, a řekl otci svému: „Táto! udělej mi palici pěti pudův z tíži.“ Potom s tou palicí šel na pole, a vyhodiv ji do výšky, vrátil se domů. Druhý den přišel Ivan zas na pole, v ta místa, kde palici vyhodil, i nastavil čelo, a jak ta palice letěla, uhodila ho do čela a přerazila se na dva kusy. Ivan přišel domů a řekl otci: „Táto! udělej mi jinou palici desíti pudův.“ Potom vzav tu palici, vyhodil ji na poli do výšky; i letěla tři dni a tři noci. Čtvrtého dne šel Ivan v ta místa, nastavil koleno a ta palice přerazila se na tři kusy. I požádal Ivan otce, aby mu udělal ještě jednu palici patnácti pudův. Potom tu palici vzal, šel na pole a vyhodil ji do výšky; i letěla šest dní. Sedmého dne šel zase v ta místa, a jak palice letěla, uhodila ho do čela, tak až se čelo podalo. Tehdy řekl: „Ta hle palice draka vydrží!“ Potom Ivan se svými bratry na toho draka jel. Přijeli k chaloupce na kuřích nožkách, v té ten drak zůstával. I zůstali tu stát. Ivan pověsil své rukavice a řekl bratřím: „Až z mých rukavic poteče krev, tehdy mi přijďte na pomoc.“ Potom šel do chalupy a sedl si tu pod mostem. Tu jede drak o třech hlavách: kůň mu klopýtnul, pes zavyl a sokol zaštěbetal. Drak řekl: „Což jsi ty, koni, klopýtnul? pse, zavyl? sokole, zaštěbetal?“ — „Kterak nemám klopýtat,“

řekl kůň, „když pod mostem sedí Ivan Popelov?“ I řekl drak: „Vyjdi ven, Ivánku! změříme s tebou sílu.“ Ivan vyšel a začali se bít. Ivan toho draka zabil a sedl si zase pod most. Jel druhý drak o šesti hlavách; Ivan i toho zabil. Tu jede třetí o dvanácti hlavách. Ivan i s tím se dal do boje, a když mu srazil devět hlav, neměl už drak síly. Ejhle tu letí krkavec a křičí: „Krev! krev!“ I řekl drak tomu krkavci: „Leť k mé ženušce; ona Ivana Popelova zakousne.“ A Ivan řekl: „Leť k mým bratřím; až přijedou, tehdy toho draka zabijem a tobě masa necháme.“ Krkavec poslechl Ivana, letěl k jeho bratřím a začal jim nad hlavama krákat. Bratří se probudili, a slyšíce krkavce, přiběhli bratrovi na pomoc; toho draka zabili, vzali drakovu hlavu a roztloukli ji — a po celém carství udělal se bílý den. Pak jeli všickni domů. Ale Ivan tam zapomněl svých rukavic; i řekl bratřím, aby na něj počkali, a sám se vrátil pro rukavice. Když přijel k té chalupě a chtěl rukavice vzít, tu slyší, jak tam dračice a drakovy dcerky mezi sebou o něm rozmlouvaly. Ivan vyslechl všecko, co si povídaly, popadl rukavice a utekl. Potom když přišel ke svým bratřím, sedl na koně a ujížděli. Přijeli ku krásné zelené louce, podušky na ní byly hedbávné. I řekli bratří: „Popasem tu koní a sami si odpočinem.“ Ivan řekl: „Počkejte, bratří!“ Vzal palici i uhodil po těch poduškách; i tekla z nich krev. Jeli dál, a přijeli k jabloni, byla na ní zlatá i stříbrná jablíčka. I řekli bratří: „Sníme si tu po jablíčku.“ Ivan řekl: „Počkejte, bratří! zkusím to.“ Vzal palici a udeřil po té jabloni; i tekla z ní krev. Jeli dál a přijeli ke studánce. Bratří řekli: „Napijem se vody.“ A Ivan odpověděl: „Počkejte, bratří!“ Vzal palici a udeřil po studánce, a z té vody udělala

se krev. Louka s hedbávnými poduškami, jabloň a ta studánka — vše to byly dcerky drakovy. Potom jel Ivan s bratřími domů; tu za nimi letí dračice, odevřela hubu od nebe až do země i chtěla Ivana pohltit. Ivan a bratří jeho jí hodili tři pudy soli. Dračice tu sůl pohltila, myslila, že to Ivan; ale potom když ji rozkousávala, shledala, že Ivan to není, i běžela znova za nimi. Ivan vida, že je zle, propustil koně a schoval se do kovárny ke Kozmovi a Damianovi za dvanácte dveří. Dračice přiletěla a řekla Kozmovi a Damianovi: „Vydejte mi Ivana Popelova.“ A oni řekli: „Prolízej jazykem dvanácte dveří a vezmi si ho!“ Dračice začala lízat dveří, a oni rozpálili železné kleště, a jakmile prostrčila jazyk do kovárny, popadli ji za jazyk a počali ji mlátit kladivama. Když ji zabili, spálili ji a popel rozsypali po větru a jeli domů. Potom byli vesele živi, dobře se měli, med a víno pili.

61. Vašíček.

(Z Veliké Rusi.)

Byl jeden chlapec, sirotek, jmenoval se Vašíček. Šel do světa a přišel do lesa. Tam stála chaloupka, a v té chaloupce nikoho nebylo; ale na stole byla sklenice s vodou a kus chleba. On si sedl za stůl, jedl a pil, ale chleba ani vody neubývalo. Pak si lehl, aby si odpočinul; a když si odpočinul, vstal a šel dál. Šel, šel, a přišel konečně zase do té chaloupky. A tu za stolem ležel dědeček a před ním na stole ta sklenice s vodou a ten kus chleba. „I dědečku!“ řekl Vašíček, „já jsem šel do světa a přišel jsem do tvé chaloupky, a tu jsem se najedl a napil.“ — „Nu, nic nedělá,“ řekl dědeček, „najez a napí se zas.“ A Vašíček

najedl se chleba a napil se vody, a zůstal v chaloupce s tím dědečkem; byli tu spolu živi.

Jednou povídá dědečkovi: „Dědečku, mohl bys mne oženiti.“ A dědeček mu dal klíče: „Odevři všecky tři světničky, co mám v zahradě, najdeš tam tři nevěsty. Která se ti nejvíce bude líbiti, tu si vezmi.“ Vašíček vzal klíče a odevřel všecky tři světničky. Jedna ta nevěsta pěkně zpívala, druhá ještě lepší, a třetí ještě lepší. I vzal si tu třetí a oženil se s ní. Po některém čase povídá: „Dědečku, dovol, abych se podíval domů k mamince.“ A dědeček mu dovolil.

Přijel se ženou do vsi, odkud byl, a lidé mu řekli: „Vašíčku, tvá maminka válí se v krčmě.“ A Vašíček řekl ženě: „Ty,“ povídá, „počkej tu, já půjdu se podívat, zdali se moje maminka válí v krčmě.“ Šel do krčmy, a žena mu zatím uletěla. „Řekněte mému hloupému muži,“ povídá, „aby mne hledal po tři dni, a tehdy mu se zle povede!“ I pověděli mu lidé: „Žena ti uletěla, a vzkazuje ti, abys jí hledal po tři dni, a tehdy se ti zle povede.“ I vrátil se k dědečkovi a vypravoval, co se mu přihodilo; a dědeček dal mu koně: „Vsedni naň,“ povídá, „ale nepobízej ho, ať sám jde, kam chce!“ Vašíček vsedl na koně a kůň ho dovezl do lesa a tu zůstal státi. Vašíček slezl s koně a dal se do pláče. Letěla vrána: „Krá, krá! co pláčeš, Vašíčku?“ — „Jak pak nemám plakat? žena mi ušla, a poručila mi, abych jí po tři dni hledal, a že se mi zle povede!“ — „Chyť se mne, Vašíčku, za nohy; já tě donesu k tvé ženě. Tehdy on se chytil vrány za nohy, a ona ho vzala a vynesla na nebesa, kde jeho žena byla. A žena jeho povídá: „Podejte mi konev vody, ručník a zrcadlo!“ Sluhové jí podali, ona se umyla, koukla do zrcadla a povídá svému otci a matce: „Nu, já

jsem chytrá; ale můj hloupý muž je ještě chytřejší: vrána ho vynesla na nebesa!“ A vrána Vašíčkovi povídá: „Vašíčku! drž se lepší za nohy, sic tě žena zabije a se mnou bude zle!“ Po té vrána ho snesla dolů na zem.

Vašíček šel a plakal. Ryba z moře mu povídá: „Vašíčku! co pláčeš?“ — „Jak pak nemám plakat? žena mi ušla a řekla, abych jí po tři dni hledal a že se mi zle povede.“ — „Nu,“ řekla ryba, „vlez mi do huby!“ Vašíček vlezl rybě do huby; a žena jeho povídá: „Podejte mi konev vody, ručník a zrcadlo!“ Podali jí; umyla se, podívala se do zrcadla a povídá otci svému a matce: „Tatíčku! mamičko! já jsem chytrá, ale můj hloupý muž je ještě chytřejší: je u ryby v hubě!“ — A ryba řekla Vašíčkovi: „Vašíčku! honem vylez ven, sic bude s tebou i se mnou zle!“ A Vašíček vylezl rybě z huby.

Šel a plakal. Nějaká holka mákala prádlo a zeptala se ho: „Vašíčku! co pláčeš?“ — „Jak pak nemám plakat? žena mi ušla a řekla, abych jí po tři dni hledal a že se mi zle povede!“ — „Lehni si tuhle do truhly,“ povídá, „a já tě přikryju prádlem.“ Vašíček si lehl a holka ho přikryla prádlem. Tehdy žena jeho povídá: „Přineste mi konev vody, ručník a zrcadlo!“ Když jí to podali, podívala se do zrcadla a povídá otci svému a matce: „Tatíčku! mamičko! mého hloupého muže tu není, zmizel; snad už umřel!“ — A Vašíček potom si tu holku vzal za ženu, co ho přikryla prádlem. A když jeli od oddavek, stará jeho žena potkala ho na cestě s dary; měla ty dary na talíři a chtěla jej tak otráviti. A jak mu je podávala, Vašíček skočil, talíř jí vyrazil a všecky ty dary rozházel. Potom ji vzal a přivázal koni k ocasu a po širém poli ji rozvláčel.

62. Stojša a Mladen.

(Ze Srbska.)

Byl jeden car a měl tři dcery, i choval je neustále skrytě, a nikdy nevyšly ven. A když už dospěly ke vdaní, pustil je otec poprvé v kolo. Ale jak mile přišly do kola, strhl se nějaký vichr a všecky tři odnesl. Car se ulekl, vida že zmizely, i hned poslal sluhy na vše strany jich hledat, a když sluhové se vrátili, pravíce, že jich nikde najíti nemohli, tehdy car se rozstonal a žalostí zemřel. I zůstala po něm vdova cařice a byla sama druhá, a když přišel čas, dostala synáčka, říkali mu Stojša. Když Stojša povyrostl, stal se hrdinou, že málo bylo takových. A když mu bylo osmnáct let, otázal se matky své: „Pověz mi, matko, pro Bůh, zdali's neměla více dětí nežli mne?“ A ona si vzdechla i dala se do pláče, ale nesměla mu povědíti, že měla tři dcery a že se ztratily; neb se bála, žeby jich šel po světě hledat a žeby tak i snad jeho ztratila. Ale on vida, ana matka pláče, dotíral ještě více i začal ji zaklínati, aby mu pověděla, co je. Tehdy mu matka všecko zevrub vypravila, jak měla tři dcery jako tři růže, a jak se ztratily, a jak jsou jich všude hledali, ale nenašli. Tehdy Stojša, slyše to, řekl matce: „Neplač matko! nyní půjdu já jich hledat.“ Tu matka udeřila se rukama v prsa, řkouc: „Běda mně ubohé! nyní snad i o syna přijdu!“ I začala mu to vymlouvati a jeho prositi, aby nechodil, že už to dávno bylo a Bůh ví, jsou-li ještě živy. Ale on nedal si toho vymluviti a řekl: „Pověz mi, když byl můj otec cařem, kde je jeho zbraň, kterou nosíval, a kde je kůň, na kterém jezdíval?“ Matka vidouc, že se Stojša odbyti nedá, řekla mu, že otec jeho, maje takovou žalost, pustil koně na kobylí pole a zbraň

že hodil na půdu. Stojša našel hned na půdě zbraň celou zaprášenou i rezovatou, ale pěkně ji očistil i leskla se jako nová; potom šel na kobylí pole a našel otcova koně, dovedl ho domů do konírny a začal jej krmiti a hřebelcovati, tak že se kůň za měsíc spravil jako pták, a byl i bez toho křídlatý a drakovitý. Když pak se Stojša už na cestu připravil, řekl matce: „Máš-li, matko, nějaké znamení od mých sester, abych to vzal s sebou: dá-li Bůh, když bych je našel, aby mi věřily, že jsem jich bratr?“ Matka mu plačíc odpověděla: „Jsou tu, milé dítě, tři šátky, které ony samy svýma rukama vyšily.“ I přinesla mu je a dala. Tehdy cařovic políbil matce ruku, vsedl na koně a jel do světa hledat svých sester. Když dlouho tak po světě jezdil, přijel jedenkrát k nějakému velikému městu. Před tím městem byla kašna, z které celé město nosilo vodu. Když Stojša k té kašně přišel, napil se vody a lehl si trochu do chládku, aby si odpočinul, a přikryl si obličej tím jedním šátkem, aby ho mouchy neštípaly. V tom přišla jedna paní pro vodu i spatřila Stojšu podlé kašny v chládku. A vidouc jej i šátek, zavzdechla sobě, a vodu točíc neustále hleděla na něj, a i když natočila, nikterak se nemohla odtud odtrhnouti, ale pořád na něj hleděla. Stojša to zpozoroval i zeptal se jí: „Co je, milá ženo, proč na mě tak hledíš? zdali's neviděla dávno člověka a neb omylem něco poznáváš?“ A ona mu odpověděla: „Poznávám, příteli, u tebe šátek, který jsem sama vyšívala.“ Tehdy Stojša vstal i otázal se jí, odkud jest a kterého rodu? a ona mu řekla, že jest dcera cařská z toho a z toho města, a že bylo jich tré sester, a že je vítr odnesl všecky tři. Stojša slyše to, dal se jí hned znáti: „Já jsem tvůj bratr. Pamatuješ-li se, že matka tvá byla

sama druhá, když vás odnesl vítr?“ A ona se hned upamatovala, začala plakati i objala jej: „Přemilý bratře! my jsme všecky tři v dračích rukou. Jsou tři bratři drakové, a ti nás odnesli a drží nás každý ve svém dvoře.“ Po té ho vzala za ruku a vedla ho do dračího dvora; tam pěkně bratra svého přijala a vyčastovala, a když bylo k večeru, řekla mu: „Nyní, bratře, přijde zlý ohnivý drak, živý oheň srší z něho; i ráda bych tě někam ukryla, aby tebe nepopálil, pojď a schovej se.“ A Stojša jí odpověděl: „Pověz mi, sestro milá, jakou má potravu?“ Tehdy sestra odvedla ho do druhé světnice a ukázala mu tam pečeného vola, celé pečení chleba a vědro vína, řkouc: „To hle je jeho potrava.“ A Stojša vida to, sedl si, nohy křížem, a snědl všecko do čista, pak vyskočil a řekl: „Ach sestro, ještě bych jedl!“ Když tak večeřel, řekla mu sestra: „Nyní drak hodí svou palici před dům, aby se vědělo, že jde domů.“ Sotva že to řekla, zahučela palice nad domem, a Stojša rychle vyběhl ven a nedal jí ani na zem dopadnouti, nébrž chytil ji rukou a hodil ji zpátky naproti němu až do druhého kraje. Když drak to spatřil, podivil se: „Jaká to síla pudí od mého dvoru?“ Pak se vrátil zpátky, vzal palici a šel s ní domů. Když přišel před dvůr, vyšla čařovna ven a on se na ni osopil: „Koho tu máš ve dvoře?“ A ona mu odpověděla: „Svého bratra.“ Drak opět na to: „A co chce?“ Odpověděla: „Přišel se na mě podívat.“ I řekl zlostně drak: „Mlč! nepřišel se na tě podívat, ale chce tě odvesti.“ Stojša slyše ze dvora tu rozmluvu, vyšel ven a drak jak mile ho spatřil, řítil se na něj a Stojša čekal, i popadli se spolu a potýkali se. Najednou Stojša draka porazil a klekl na něj, i řekl mu: „Co nyní chceš?“ A drak odpověděl: „Kdybych tě měl

tak pod kolenama jako ty mě, věděl bych co!“ A Stojša mu řekl: „Já tobě nic nechci,“ i pustil jej. Tehdy drak ho vzal za ruku a dovedl ho do dvora, i vystrojil hody, které po celý týden trvaly. Potom po témdni otázal se Stojša draka, kde přebývají ti druzí dva zeťové, draci ohniví? a drak ukázal mu, kudy jíti k městu, kde jsou druhého draka dvory, a ten že mu potom o třetím poví. Po té vypravil se Stojša na cestu, rozloučil se se sestrou a se zetěm i šel ke druhému draku. Jda takto svou cestou přišel k nějakému městu a před tím městem našel zas takovou kašnu, ze které celé město nosilo vodu. Stojša se tu napil vody a lehl si trochu do chládku, aby si odpočinul a přikryl si obličej jedním šátkem z těch tří, aby ho mouchy neštípaly. Za malou chvilku přišla pro vodu jedna paní, a vidouc Stojšu a ten šátek, povzdechla sobě a nemohla s něho ani očí odvrátiti. Stojša otázal se jí: „Co je, milá ženo, že na mě tak hledíš? zdali's dávno neviděla člověka a neb omylem něco poznáváš?“ A ona mu odpověděla: „Poznávám, příteli, u tebe šátek, který jsem sama vyšívala.“ Po té Stojša hned vyskočil a dal se jí znáti, že je její bratr, i povèděl jí, že už u jedné sestry byl. A ona vidouc bratra, počala plakati a jej objímati; potom ho vzala za ruku a dovedla do dvora, tam ho pěkně uctila, a když bylo k večeru, řekla: „Bratře, nyní přijde zlý ohnivý drak; i ráda bych tě někam ukryla, aby tebe nepopálil, pojď a schovej se.“ A Stojša jí odpověděl: „Pověz mi, milá sestro, jakou má potravu?“ I dovedla ho do druhé světnice a ukázala mu dva pečené voly, dvoje pečení chleba a dvě vědra vína. „To hle je jeho potrava.“ A Stojša, vida to, sedl si, nohy křížem, a snědl to všecko do čista; potom vyskočil a řekl: „Ach sestro, ještě bych jedl!“

Když tak večeřel, řekla mu sestra: „Nyní přiletí palice před dům až z druhého kraje, aby se vědělo, že drak jde.“ Sotva že to řekla, zahučela palice nad domem, a Stojša rychle vyběhl ven a nedal jí ani na zem dopadnouti, nébrž chytil ji rukou a hodil ji zpátky až do třetího kraje. Drak vida to, podivil se: „Jaká to síla pudí od mého dvora!“ Potom se vrátil zpátky, vzal palici a šel s ní domů. Když přišel před dům, vyšla čařovna ven a on osopil se na ni: „Koho tu máš ve stavení?“ — „Svého bratra.“ — „A co chce?“ — „Přišel se na mě podívat.“ I řekl na to zlostně drak: „Nepřišel se na tě podívat, ale chce tě odvesti.“ Stojša slyše ze dvora tu rozmluvu, vyšel ven, a drak jak ho spatřil, řítil se na něj, a Stojša čekal, i popadli se spolu a potýkali se. Konečně Stojša draka porazil a klekl na něj, i řekl mu: „Co nyní chceš?“ A drak mu odpověděl: „Kdybych tě měl tak pod kolenama, jako ty mě, věděl bych co udělati.“ A Stojša mu řekl: „A já tobě nic neudělám,“ i pustil jej. Tehdy drak ho vzal za ruku a vedl ho do dvora, a vesele spolu hodovali po celý týden. Potom po témdni otázal se Stojša draka po třetím zeti, a drak ukázal mu, kudy cesta k městu, kde jsou třetího zetě dvory. Po té vypravil se Stojša na cestu, rozloučil se se sestrou a se zetěm, a šel třetího draka hledat. Jda takto dlouhý čas, přišel opět k jednomu městu a před ním našel kašnu, z které celé město vodu nosilo. Stojša se tu napil vody, lehl si do chládku, aby si odpočinul, a přikryl sobě obličej jedním šátkem z těch tří, aby ho mouchy neštípaly. Za malou chvíli přišla nějaká paní pro vodu. Když uhlídala Stojšu a šátek, povzdechla sobě a neustále na něj patřila. „Co je, milá paní, že na mě tak hledíš? zdali's dávno neviděla člověka, a neb

omylem něco poznáváš?“ — „Poznávám u tebe šátek, který jsem sama vyšívala.“ Stojša slyše to, vyskočil a dal se jí hned znáti, že je její bratr a že byl už taky u druhých sester. Ona vidouc bratra, dala se do pláče a počala jej objímati. Potom ho vedla do dvora, tam ho pěkně uctila, a když bylo k večeru řekla: „Bratře, nyní přijde zlý ohnivý drak; ráda bych tě ukryla, aby tebe nepopálil, pojď a schovej se.“ A Stojša jí odpověděl: „Pověz mi, milá sestro, jakou má potravu?“ I dovedla ho do druhé světnice a ukázala mu tam tři pečené voly, troje pečení chleba a tři vědra vína, řkouc: „To hle je jeho potrava.“ Stojša vida to, sedl si, nohy křížem, a snědl všecko do čista; potom vyskočil a řekl: „Ach sestro, ještě bych jedl!“ Když tak večeřel, řekla mu sestra: „Nyní přiletí palice před dům až ze třetího kraje, na znamení, že jde drak.“ Sotva že to řekla, zahučela palice nad domem, a Stojša rychle vyběhl ven a nedal jí ani na zem dopadnouti, nébrž chytil ji rukou a hodil ji zpátky až do čtvrtého kraje. Drak vida to, podivil se: „Jaká to síla pudí od mého dvora!“ Potom se vrátil zpátky, vzal palici a šel s ní domů. Když přišel před dům, vyšla cařovna ven a on se na ni osopil: „Koho tu máš ve dvoře?“ — „Svého bratra.“ — „A co chce?“ — „Přišel se na mě podívat.“ — „Nepřišel se na tě podívat, ale chce tě odvesti.“ Stojša slyše tu rozmluvu, vyšel ven, a drak jak ho spatřil, řítil se na něj, a Stojša čekal, i popadli se spolu a potýkali se. Konečně Stojša draka porazil a klekl na něj i řekl mu: „Co nyní chceš?“ A drak mu odpověděl: „Kdybych tě měl tak pod kolenama jako ty mě, věděl bych co udělati.“ A Stojša mu řekl: „A já tobě nic neudělám,“ i pustil jej. Tehdy drak ho vzal za ruku a vedl

do dvora, i hodovali spolu vesele po celý týden. Jednou vyšel si Stojša na procházku a spatřil na dvoře velikou díru do země, i řekl: „A co je to, zeti? jak můžeš ve svém dvoře takovou propast trpěti? proč jí nezasypeš?“ A drak mu odpověděl: „Och můj švakře! nemohu ti hanbou ani povědíti, co to. Máme tu dračího caře a často s námi válčí, a nyní bude brzy čas, abychom se zase potýkali; a kdykoli se s ním bijeme, vždy nás přemůže všecky tři, a kdo do té díry uteče, zachrání se.“ Tehdy řekl mu Stojša: „Pojď, zeti, uhodíme naň, dokud já tu jsem, a pomohu vám, a snad ho nějak zabijem.“ A drak odpověděl: „Nesmím nikterak, dokud nepřijde k tomu čas.“ Stojša vida, že oni se naň odvážiti nesmějí, i šel sám hledat dračího caře. Za krátký čas přišel ke dvoru a spatřil zajíce, an na vrchu dvora stojí. I otázal se lidí dvorských, co ten zajíc nahoře dělá? A ti mu odpověděli: „Kdyby se našel, kdoby toho zajíce sundal, tehdy by se zajíc sám zabil, sám stáhl, sám rozsekal, sám k ohni přistavil a sám se upekl; ale toho nikdo učiniti nesmí, komu milý život.“ Stojša slyše to, vyletěl vzhůru na koni a sundal zajíce, a zajíc sám se hned zabil, stáhl, rozsekal a sám se přistavil k ohni. Po té Stojša vylezl na drakovu věž i lehl si tu do chládku, a dvořané vidouce co učinil, začali mu domlouvati, aby utekl: „Utec, mládenče, kudy tě oči povedou, dokud nepřijde drak; neb zastihne-li tě, zle se ti povede.“ A Stojša jim odpověděl: „Co mi do vašeho draka, ať přijde a zajíce se nají.“ Za malou chvilku drak přišel, a hned pohřešil zajíce, i zkřikl na dvořany: „Kdo to učinil?“ A oni mu řekli: „Přišel nějaký jonák a zajíce sundal, a je tamhle nahoře na věži.“ Tehdy řekl jim drak: „Jděte a řekněte mu, ať se mi klidí ze dvora, nebo přijdu-li naň,

nezůstane v něm ani kosti celé.“ Dvořané vylezli na věž k Stojšovi a řekli mu, co poroučí drak, a Stojša se na ně osopil: „Jděte a řekněte drakovi, jest-li mu líto zajíce, ať se jde se mnou bíti.“ Když to drakovi pověděli, zasyčel, až oheň z něho sršel, i vyletěl na věž, a Stojša se mu postavil i popadli se: ale žádný žádného nemohl poraziti, ani Stojša draka, ani drak Stojši; konečně řekl Stojša drakovi: „Jak ti říkají?“ A drak mu odpověděl: „Mladen mi říkají.“ I řekl mu Stojša: „A já jsem taky nejmladší syn rodičů svých.“ Po té se pustili a sbratřili se, a svatě še jeden druhému zapřisáhli, že budou spolu bratrsky živi. Po některém čase řekl Stojša drakovi: „Co čekáš na ty draky, kteří tam utíkají do díry? pojď, udeříme na ně prvé, než přijde čas.“ Dračí cař k tomu svolil a tak oba nyní šli udeřit na draky. Když ti tři bratři drakové uslyšeli, že Stojša se spolčil a sbratřil s dračím cařem a že nyní oba dva jdou na ně, ulekli se a sebrali silné vojsko, i vyšli s vojskem naproti nim; a oni udeřili na celé vojsko a celé je potloukli a rozplašili, jen ti tři draci samotní utekli do té díry. Tehdy ti dva rychle nanosili slámy a do té jámy naházeli a pak ji tam zapálili, a takto všickni tři drakové tam zhynuli. Potom Stojša vypravil na cestu všecky tři sestry a sebral poklady všech tří draků, a drakovi, svému pobratřenci, zůstavil jich dvory a celé jich panství. Potom se svými sestrami se vydal na cestu do svého cařství a šťastně přijeli k matce, matka pak mu cařství odevzdala a on panoval až do smrti.

63. Milutín.

(Z Mezimuří v Charvatsku.)

Jeden člověk měl dvě děti, synka a dcerku. Ten člověk chtěl, aby mu děti vždy ráno vypravovaly, co se jim v noci zdálo. Dceruška to taky vždycky činila, ale synáček nechtěl; bál se vypravovat, co se mu zdálo každou noc (a co se potom taky přihodilo): že totiž jednoho krále zabil a jednoho hraběte dceru si vzal za manželku, a že se stal králem toho království, kde zabil toho krále. I rozhněval se otec, rozličně se domýšleje, proč nechce svých snů povědít; až jej vyvedl ven a podlé cesty jej počal bít, tak že chlapec žalostně plakal. I šel tudy nějaký hrabě a slyše pláč toho dítěte, poslal služebníka svého k tomu člověku, aby mu řekl, aby ho nebil, ale co mu za něj dá, že si ho vezme s sebou. A člověk mu odpověděl, aby si ho jen vzal, že ho nechce vidět. Tehdy hrabě si ho vzal, a přivedl domů. I měl ten hrabě taky dcerušku, která si toho chlapce velmi oblíbila. A ten hrabě taky měl takový obyčej, že mu děti musily povídat, co se jim zdálo. Ale chlapec mu toho nikdy nechtěl oznámit, a zdávalo se mu zase to, jako když byl doma u svého otce. Tehdy hrabě se rozhněval a dal na zahradě vystavět věž, a toho chlapce dal do té věže zazdit, tak aby mu tam nikdo nemohl dávat jíst a světlo aby k němu nemohlo. Ale dceři jeho líto bylo toho chlapce, i šla k zedníkům a slíbila jim mnoho peněz, jen aby ho zazdili tak, aby mu mohla v noci dávat jíst; a zedníci to za dobrý plat udělali. A byl v tom vězení sedm let, a nemohl tam ani sedět ani ležet. I přihodilo se času jednoho, že vedlejší král poslal tomu hraběti hůl, a neřekne-li mu, z které strany se ta hůl otvírá, že přitáhne na něj s vojskem. Tehdy ta

panna, když mu v noci přinesla jíst, řekla: „Nyní sem ti naposledy přinesla jíst; neb jeden král nám poslal hůl, a můj otec ji musí otevřít, a neotevře-li jí, že na nás přitáhne s vojskem. I musíme nenadále zahynout, a ty ve vězení též.“ On odpověděl, aby se nic nebála, „než jdi a lehni si a potom pěkně zhůru vyskoč a řekni otci: Můj drahý otče! zdálo se mi něco k našemu štěstí. On pak se bude tázat: Co? A ty řekni: zdálo mi se, že ti povím, jak tu hůl otevřeš; jen nalej do čberu vody a dej tu hůl do ní, a hůl se obrátí zhůru tím koncem, kde se otvírá.“ A tak se taky stalo. Otec to učinil a zapečetil hůl na tom konci a poslal králi. Král pak jemu odepsal: „Věru to's udělal; ale nemáš toho ze své hloupé hlavy, nébrž máš někoho při stavení, o kom nevíš, a ten ti to udělal.“ Potom opět hraběti psal a řekl: „Pošlu ti tři koně jednostejné, a musíš mi povědít, kolik má který let.“ A byli ti koňové jeden jako druhý: jeden měl v stáří rok, druhý dvě léta a třetí tři. Když pak ta dívka mu zase nesla jíst, řekla: „Už ti nesu naposledy, budeš tu musit umřít, a my též; neb nám poslal král tři koně jednostejné, a musíme povědít, kolik má který let.“ On odpověděl, aby si jen šla lehnout i aby řekla otci, že se jí zdálo, aby dal nasypat obroku tři hromádky ode tří let, a ty koně aby k tomu obroku postavil, a že půjdou sami každý ke své hromádce: jednoroční kůň k jednoročnímu obroku, druhý k druhému a třetí ke třetímu. Tehdy ona to tak otci povídala, a tak se taky stalo, jak mu řekla. Hrabě tomu králi odepsal, a král potom zase jemu: „Věru, to's udělal; ale nemáš toho ze své hloupé hlavy, nébrž máš jiného, o kom nevíš a který ti to dělá. Však ještě jedno ti pošlu: pošlu ti v ten a ten den, v tu a tu hodinu,

když budeš při obědě, palici, která váží tři centy, ta ti vyrazí lžíci z úst, a ty mi ji musíš zase tak zpátky hodit, jako já tobě.“ A skutečně se tak stalo. Přiletěla palice a vyrazila mu lžíci z ruky, a vletěla do sklepa a tak se tam zarazila, že dvanáct vojáků jí nemohlo hnout, a což teprv hodit. Tehdy hrabě sebral a sezval všecky lidi své, ale ani jeden nemohl toho učinit. Když pak ta dcera mu zase přinesla jíst, řekla: „Dvakráte jsi nás vysvobodil, ale potřetí zajisté nebudeš moci, a budeš už musit tu zahynout a my též všickni.“ On pak se tázal, jaká je to práce? I pověděla mu. A on na to řekl: „Jdi domů a lehni si, a potom vstaň a řekni, že se ti zdálo, že toho nikdo jiný nevykoná nežli já. Hrabě ti toho sice hned nebude věřit, ale potom si pomyslí, že se ti po dvakráte dobře zdálo, a může být, že to taky bude pravda.“ A tak se taky stalo. Hrabě dal jej z té věže vykopat, a vida jak je slabý, řekl: „Já jsem silnější nežli on, a nemohu tou palicí hodit, kterak on by hodil?“ A on řekl: „Jdi k jednomu králi, ten má devět set krav a má všecko zapsáno, kdy která přišla na svět. Tu mi kup jedno tele, ale aby nebylo starší ani mladší devíti let, a co koli za ně bude chtít, jemu dej. Pakli mu dáš o krejcar méně, tehdy budu o dva centy lehčí.“ Dobře; on jde tam a ptá se, má-li takové tele? Král odpověděl, že má. Tehdy se zeptal, co za ně? Král řekl: „Devět tisíc stříbra.“ Hrabě zaplatil, vzal tele domů a dal je hned zabit. Ten mládenec pak řekl, že musí tři měsíce sám ve světnici být, a že nikdo nesmí k němu přijít. Tehdy dostal hned dvě libry hovězího masa, ale on nejedl masa, než jen polívku. To trvalo tak po tři měsíce. I pověděl kuchař hraběti, že nechce masa jíst, aby se zotavil. Tehdy hrabě sám k němu šel do

světnice a ptal se ho, proč nejí masa? On pak odpověděl, aby mu přinesli jíst. A když přinesli, vzal mísu a mrštil jí zhůru o stěnu i řekl hraběti: „Vidíš, maso spadlo dolů a polívka se na stěně chytila: tak taky mne se jen polívka drží a maso nezůstane.“ Tehdy šel se podívat na tu palici, a už jí mohl pozdvihnout. Potom šel zase po tři měsíce jíst, a pak už ji mohl levou rukou na dvě stě sáhů do výšky vyhodit. Ještě jednou šel jíst po tři měsíce a byl potom už velmi silný. I řekl hraběti, aby směle odepsal tomu králi, že v ten a ten den, v tu a tu hodinu palice zase přijde a jemu při obědě lžíci z úst vyrazí. A tak se v skutku stalo. Hodil tu palici do druhého království a bylo tam sto pět a dvacet hodin cesty. Tehdy viděl král, že to taky vykonáno, i odepsal tomu hraběti: „Věru, vykonal jsi všecko, co jsem ti řekl; ale nemáš toho ze své hloupé hlavy, nébrž udělal ti to ten, kterého jsi dal zazdit. Ale musíš mi ho sem poslat, abych ho viděl.“ I chtěl ho zabit. Tehdy ten hrabě nerad by ho byl tam pustil, ale musil. „Víš-li co, hrabě? dej sem všecky své lidi svolat, a vybéřeme z nich kolik nejvíce možno takových, kteří mi budou podobni.“ I našlo se takových jen devět, on byl desátý. Tehdy řekl hraběti, aby dal všem ušit stejné šaty, aby nikdo nemohl i v nejmenším jednoho od druhého rozeznat a všem aby opatřil stejné koně, „tehdy tam půjdu.“ A tak se taky stalo. Tehdy těch deset lidí šlo, a prvé než tam do města přišli, řekl jim: „Zajisté vy nevíte, proč tam jdeme? jdeme si tam pro smrt; ale nebojte se nic. Až tam přijdeme, bude vám ten král poroučet: Milutíne! (tak se ten mládenec nazýval) jeď odtud! . Tehdy musíte všickni odjet, nikdo se nesmí opozdit, všickni zároveň a najednou. Tehdy potom řekne: Milutíne! pojď do světnice;

a jděte všickni do světnice. Milutíne! zavři vrata; a jděte všickni zavřít. Milutíne! sedni za stůl; a všickni jděte na jednou. Milutíne! jdi spat; a všickni zároveň jděte spat.“ Tak se taky stalo. Když ho král nikterak nemohl poznat a zabit si ho netroufal, řekl jednomu svému služebníku, aby se schoval pod postel a poslouchal, který bude nejmoudřeji mluvit, tomu aby nějaké znamení udělal. Tak se taky stalo. Lehli si a počali si rozvažovat, co z toho bude? Milutín pak řekl: „Věru, potud mne ještě nepoznal; ale brzy mě pozná, i pojede za mnou a dohoní nás; ale nic nedělá: vy si jen klekněte a modlete se k pánu Bohu; pak dávejte dobrý pozor: pustím-li já nejprvé plamen z úst, tehdy sami sebe zabíte; pak-li on prvé plamen pustí, tehdy se nic nebojte, a to vám bude znamením, že se bude člověčí maso v člověčí krvi vařit.“ Ten pod postelí slyšel tu řeč a uřezal mu na patě kus čižmy. Když pak se rozednilo, řekl Milutín, aby všickni dobře prohledli svůj oděv, možné žeby na něčím obleku bylo nějaké znamení. Tu však nenadále vidí, že právě on má uřezanou patu, i řekl: „Dejte sem všickni své čižmy, ať vám každému taky uřežu patu, tak jako já mám.“ Tu zavolal král: „Milutíne, pojď k snídaní.“ A všickni šli zároveň. Tehdy viděl král, že měli všickni jednostejné znamení, a tak nevěděl koho zabit. I vyhuboval toho služebníka. Potom řekl král: „Milutíne! jdi domů.“ A šli všickni najednou domů. Ale pak brzy poznal král Milutína po koni, proto že měl onoho hraběte koně, i dohonil ho. Ti hned poklekli, jak jim napřed řekl, a on počal s ním nejprvé na koni bojovat, ale nic tak nebylo. Tehdy ssedli obadva s koně a bili se spolu pěšky, až se pod nimi země třásla. Tak potýkali se spolu strašně nějaký čas. Ale tu najednou spatřili, že

králi vyšlehl plamen z úst a potom teprvé Milutínovi. Král pouštěl na Milutína z úst oheň, a Milutín zase na krále. Tu z nenadání Milutín přemohl a porazil krále, i usekl mu hlavu a přinesl ji domů hraběti. Tu byly veliké radovánky, Milutín si vzal za ženu dceru toho hraběte, a odebral se s ní do země toho krále, kterého zabil, a kraloval tam až do smrti. A to je konec.

64. Sedm Simeonův.

(Z Veliké Rusi.)

Byl jeden sedlák a bydlil se svou starou vestavení u prostřed svých polí. I přišel čas a sedlák odevzdal Bohu duši svou; a selka brzy potom porodila sedm chlapcův blížencův, a říkali jim sedm Simeonův. Děti rostly a rostly, a vypadali všickni jeden jako druhý v tváři i v postavě, a každý den ráno chodili na pole orat, všech sedmero. I přihodilo se jednou, že tou stranou jel car; i viděl se silnice, ano daleko v poli mnoho lidí pracuje a nebyla to robota; neb věděl, že v té straně žádný velký pán nemá svého panství. Tehdy poslal car svého podkoního, aby se podíval, jací to lidé tam pracují, kterého jsou rodu a jmena? zdali bojarští, carští, neb z nějakého dvoru a nebo nájemní? Podkoní přijda k nim, otázal se: „Co jste vy zač, kterého rodu a jmena?“ I odpověděli mu: „Jsme bratři blížení, matka porodila nás sedm Simeonův, i zdělávame zemi, kterou jsme po svém otci zdědili.“ Podkoní oznámil caři, co slyšel, a car velmi se tomu podivil. „Jak živ jsem nic tak podivného neslyšel!“ řekl a hned poslal k těm sedmi Simeonům blížencům, povědět jim, že je k sobě do pokoje očekává na službu a na posílky. I sebrali se, všech sedm, a přišli do carských palácův i postavili se řadou. „Nu,“ povídá car,

„oznamte mi, co kdo z vás umí a jakého řemesla jest?“ Nejstarší vystoupil a řekl: „Já umím ukovati železný sloup dvaceti sáhů z výši.“ — „A já,“ řekl druhý, „umím jej postaviti a v zemi upevniti.“ — „A já,“ řekl třetí, „umím na ten sloup vylezti a spatřiti vůkol daleko, daleko, všecko, co se na božím světě děje.“ — „A já,“ řekl čtvrtý, „umím udělati koráb, co plove po moři tak jako po suchu.“ — „A já,“ řekl pátý, „umím se zbožím rozličným obchody vésti po cizích zemích.“ — „A já,“ řekl šestý, „umím se potopiti s korábem, s lidmi i se zbožím v moře, a pod vodou plavati a dále opět vyplynouti, kde mi libo.“ — „A já,“ řekl sedmý, „jsem zloděj; já umím ukrasti, co uvidím a co mi se zlíbí.“ — „Takového řemesla já ve svém carství netrpím,“ odpověděl hněvivě car tomu poslednímu, sedmému Simeonu, „i dávám ti tři dni lhůtu, abys se z mé země vyklidil, kam ti libo; a všem ostatním šesti Simeonům přikazuju, aby ostali zde.“ I zarmoutil se ten sedmý Simeon, slyše tu řeč cařovu, a nevěděl co si počíti. Toho času byl car zamilován do krásné cařovny, která zůstávala za horami a za vodami, a nikterak jí nemohl dostati za ženu. Tehdy připadlo bojarům, carským vojvodům, žeby se mohlo podařiti zlodějovi, aby tu krásnou cařovnu chytil; i počali prositi caře, aby Simeona zloděje tu ještě nechal. Car se rozmyslil a přikázal ho tu nechati. Tehdy na druhý den svolal car své bojary a vojvody i veškeren lid, a přikázal těm sedmi Simeonům, aby ukázali každý, co umí. Nejstarší Simeon v krátkém čase ukoval železný sloup dvaceti sáhů z výši. Car rozkázal lidem svým, aby ten sloup postavili; ale nemohli nikterak. Tehdy nařídil druhému Simeonovi, aby jej postavil, a druhý Simeon, dlouho se nerozmýšleje, zdvihl sloup a

upevnil v zemi. Po té třetí Simeon na ten sloup vylezl, sedl na makovici a začal vůkol daleko hleděti, jak a co se kde po světě děje; i viděl moře modrati se, a na těch mořích jako puntíčky plovou koráby; viděl vsi, města a množství lidu: ale té krásné cařovny, do které se car zamiloval, nemohl spatřiti. I začal ještě více napínati zraků svých, a tu vidí: u okna v dalekém příbytku sedí krásná cařovna, červené a bílé tváři, a takovou měla kůži tenounkou, až bylo viděti, jak se jí morek z kůstky do kůstky přelívá. „Vidíš?“ volal naň car. — „Vidím.“ — „Tehdy slez honem dolů a dostaň mi tu cařovnu, věda nyní kde je!“ I sebralo se všech sedm Simeonů a udělali koráb, naložili naň všeliké zboží i s obchodníky, a plynuli všickni spolu mořem pro tu cařovnu, co byla za šedými horami a za modrými vodami. Jeli, jeli mezi nebem a zemí, až přistali k neznámému ostrovu. A nejmladší Simeon vzal s sebou na cestu sibiřského učeného kocoura, který umí po řetěze choditi, věci podávati a rozličné německé kousky prováděti. I vyšel ten zloděj Simeon z korábu se svým sibiřským kocourem a chodil po ostrově, a tovaryšů svých prosil, aby na zem nevycházeli, dokud on sám se nevrátí. A chodě po ostrově přišel do města, a na náměstí před cařovniným obydlím hrál sobě se svým učeným sibiřským kocourem: přikazoval, aby mu všelijaké věci podával, přes bičík skákal a německé kousky prováděl. V tu chvíli seděla cařovna u okna i spatřila neznámé zvíře, kterého u nich neměli. I hned poslala služku svou se zeptat, jaké to zvíře a jest-li na prodej? — „Zvíře je mé,“ odpověděl zloděj Simeon krásné služce, „je to sibiřský kocour; a prodati? — neprodám ho za žádné peníze, ale jest-li že se komu tuze líbí, dám mu ho

darem.“ I oznámila to služka své cařovně a cařovna poslala ji znova k Simeonovi zloději, že „tvé zvíře mi se tuze líbí!“ Tehdy šel Simeon do cařovnina obydlí a přinesl jí svého sibiřského kocoura darem; a jediné za to prosil, aby mohl tři dni v jejím obydlí pobyti a cařského chleba i soli pojísti, a k tomu doložil: „naučím tebe, překrásná cařovno, jak si můžeš s tím neznámým zvířetem, sibiřským kocourem, hráti a se s ním vyrážeti.“ Cařovna k tomu svolila. I roznesla se pověst po všem cařském dvoře, že u cařovny se usadilo divné, neznáme zvíře; a tu sešli se všickni: car, cařice, cařovicové, cařovny, bojarové i vojvodové, všickni se dívali a nemohli se dost nahlednouti na to veselé zvíře, toho učeného kocoura. Každý by byl rád také takového měl; ale krásná cařovna nikomu nechtěla dáti svého sibiřského kocoura, hladila ho po hedbávné srsti i těšila se s ním vedne i v noci, a Simeonovi přikázala dát píti a jísti po vůli, coby se mu líbilo. I děkoval Simeon za chléb a za sůl, za pohostinství i za všelikou laskavost, a třetího dne prosil cařovnu, aby ráčila k němu na koráb, pohledět na jeho zřízení i na rozličná zvířata, vídaná i nevídaná, známá i neznámá, která s sebou přivezl. Cařovna vyprosila se u tatíčka caře, a k večeru se služkami a hlídačkami šla se podívat na Simeonův koráb a na jeho zvířata, vídaná i nevídaná, známá i neznámá. Přišla; a na břehu očekával ji nejmladší Simeon a prosil jí, aby se nehněvala a nechala hlídaček a služek na hřehu, a sama jen aby ráčila na koráb: „tam je ti mnoho rozličných a pěkných zvířat; které se ti zalíbí, bude tvé! ale všech podarovati, komu se co zalíbí, hlídaček i služek — nebylo by možné.“ Cařovna svolila i přikázala hlídačkám a služkám, aby na ni na břehu počkaly,

a sama šla za Simeonem na koráb se podívat na ty divoucí divy, na ta zázračná zvířata. Jak mile tam vstoupila, koráb ihned odrazil od břehu a plynul vesele po modrém moři. Cař čeká, čeká — ale cařovny dočkati se nemůže. Tu přiběhly hlídačky a služky plačíce, a vypravovaly své neštěstí. I rozhněval se cař velice a přikázal, aby se hned po nich pustili. I zřídili koráb, nabrali naň lidu a koráb cařský hnal se za cařovnou. Simeonův koráb ještě ani daleko neuplynul a nevěděl, že za ním cařský koráb, neřku plove — letí! A hle už je blízko! Jak mile Simeonové spatřili, že honící koráb už je blízko, jen jen jich dohoniti, potopili se i s cařovnou, i s korábem. Dlouho pluli pod vodou a vypluli na vrch teprv tehdáž, když už do své země neměli daleko. A cařský koráb plaval tři dni a tři noci, a ničehož nenašel, a tak se potom vrátil. Když těch sedm Simeonův s tou překrásnou cařovnou přijeli domů, hle, tu se na břehu vysypalo lidu jako hrachu, převeliké množství! Sám cař čekal na ně v přístavu a přivítal hosti zámořské, sedmero Simeonův a překrásnou cařovnu, s radostí velikou. Jak mile sešli na břeh, začal lid volati a hlučeti; a cař políbil cařovnu v ústa cukrová, uvedl ji do paláce bílého mramorového, posadil za stoly dubové, za ubrusy kmentové, pohostil všelikými nápoji medovými a jídly cukrovými, a brzy potom slavil svatbu se svou milou cařovnou — a bylo radování a hodování veliké, a kdokoli chtěl, mohl na tu svatbu přijíti. A těm sedmi Simeonům dovolil, aby mohli v celém jeho cařství přebývati, kde se jim bude líbiti, a obchody vésti beze všech poplatkův, a držeti zemi, kterou jim daroval, beze vší překážky; i udělil jim milosti rozličné a propustil je domů, mnoho peněz jim darovav, aby si pomohli.

Měl jsem já koně mršinu, měl voskovon plecinu a bičík hrachový. Koukám: tu sedlákovi hoří sušírna; já mršinu postavil a šel hasit. Zatím co jsem já hasil, mršina mi roztála a bičík vrány rozklovaly. Handloval jsem v cihlách a zůstal jsem na holičkách a t. d.

65. Zlatá jablka a devět pavic.

(Z Bulhar).

Byl jeden car, měl tři syny a ve dvoře zlatou jabloň, která každou noc květla i uzrála; ale někdo ji obíral, a car nikterak ho nemohl polapiti. Jednou pravil svým synům: „Nevím, co se s těmi jablky děje!“ Na to mu řekl nejstarší: „Já budu dnes v noci hlídati, abych viděl, kdo je béře.“ Když se setmělo, šel a lehl si pod jabloň; ale když počaly jablka zráti, usnul, a ráno když se probudil, byly obrány. I šel tedy k otci a řekl mu pravdu, jak se stalo. Potom šel druhý syn hlídat, a vedlo se mu taky jako prvnímu: když jablka počaly zráti, usnul, a ráno byly obrány. Nyní byl řad na nejmladším synu, aby hlídal. I šel večer pod jabloň, upravil si lože, lehl a usnul; o půl noci však se probudil, právě když jablka počaly zráti, a svítil se od nich celý dvůr. Tu přiletělo devět pavic, osm jich sedlo na jabloň, a devátá k němu na lože, i proměnila se v pannu krásnou jako jasné slunce. Když počalo svítati, vstala a poděkovala mu za jablka; ale on jí prosil, aby mu aspoň jedno zůstavila. I dala mu dvě: jedno jemu a druhé aby donesl otci. Potom se zase proměnila v pavici a s těmi osmi odletěla. Otec jeho měl velikou radost, když mu ráno to jablko přinesl, a chválil bez přestání svého nejmladšího syna. Druhý večer šel opět nejmladší hlídat, a ráno

zase přinesl otci jedno jablko, a tak několik nocí po sobě. I počali mu bratři záviděti, že nemohli uhlídati jablek, a on že se jich po kolik nocí dohlídal; a rádi by se byli dověděli, kterak to činí. I našli nějakou babu čarodějnici, která se jim nabídla, že to vyskoumá. Na večer, prvé než cařovic odešel hlídat, vloudila se baba pod jabloň a schovala se pod jeho lože. O půl noci, když jablka počala zráti a cařovic se probudil, přiletělo zase devět pavic, osm jich sedlo na jabloň a devátá na jeho lože i proměnila se v pannu. Ta panna měla pěkné dlouhé vlasy, visely jí až na zem; a baba tiše vylezla a kus jich ustříhla. Panna jak to ucítila, v okamžení se proměnila v pavici a s ostatními osmi odletěla. „Co to?“ vykřikl cařovic, a vyskočiv, vidí pod postelí babu; i vytáhl ji ven a ráno ji dal koňma roztrhati. Pavice pak už více nepřišly a cařovic velmi se proto rmoutil. Konečně si umínil, že půjde své pavice po světě hledat; i vzal s sebou jednoho sluhu a šel. Když tak už dlouho putoval, přišel k jednomu jezeru, na kterém u prostřed byly bohaté dvory, a v těch dvořích byla cařice baba i měla dceru. Cařovic tázal se té baby cařice, neví-li o těch devíti pavicích? a baba mu odpověděla, že ví, a že ty pavice každý den se chodí na to jezero koupat; ale hned ho přitom zrážela, aby pavic nechal: „Mám hezkou dceru a veliké bohatství, všecko to bude tvé.“ Ale cařovic nechtěl o babině dceři ani slyšeti, nébrž poručil svému sluhovi, aby ráno připravil koně, že pojedou na jezero. Zatím však uplatila baba sluhu jeho, dala mu malý míšek i řekla mu: „Až bude čas, kdy pavice přicházejí na jezero, dmychni tím míškem pánu svému po zadu na krk, i usne a nebude jich viděti.“ Nevěrný sluha tak učinil. A jak mile pán jeho usnul, pavice při-

letěly, osm jich padlo na jezero a devátá jemu na koně i počala ho budití: „Probuď se, mé ptáče! můj beránku! můj holoubku!“ Ale on nic neslyšel, spal jako mrtvý. Když se pavice vykoupaly a odletěly, tehdy se probudil a tázal se sluhy: „Jak? zdali přišly?“ — „Přišly,“ řekl sluha a vypravoval, jak osm jich padlo na jezero a devátá na jeho koně a jak ho budila. Cařovic slyše to, div si žalostí i zlostí nezoufal. Druhý den ráno jel zase k jezeru, a sluha zas tak učinil. Pavice přiletěly a devátá mu sedla na koně; a když ho nemohla probuditi, řekla sluhovi: „Pověz pánu svému, že ještě zejtra mě tu viděti může a pak nikdy víc.“ A jak mile odletěly, cařovic se probudil i tázal se sluhy: „Zdali přišly?“ — „Přišly,“ řekl sluha a vypravoval, co mu pavice před odchodem poručila vyříditi: že ještě zejtra ji tu viděti může, a pak už nikdy víc. Cařovic to slyše, nevěděl co činiti žalostí velikou. Třetího dne opět se k jezeru vypravil, a boje se aby neusnul, jezdil neustále po břehu. Ale zlý sluha nalezl přece příležitost po zadu mu dmychnouti na krk, a cařovic usnul zas na koni. Pavice přiletěly a devátá mu na koně; a když ho nemohla probuditi, řekla sluhovi jeho: „Až se tvůj pán probudí, řekni mu, aby svalil hoření klín na dolení, a pak že mě najde.“ Když se cařovic probudil a sluha mu to vyřídil, vytáhl cařovic šavli a sluhovi sťal hlavu. Pak dále putoval sám, a po dlouhém čase přišel v lese na noc k nějakému poustevníku, i tázal se ho: „Dědoušku! zdali's neslyšel o devíti zlatých pavicích?“ A poustevník mu odpověděl: „Máš štěstí, synku! že's přišel ke mně se na ně zeptat: není k nim odtud než půl dne cesty.“ I pověděl mu obšírně, kudy k městu, kde jsou jich dvory. Když k těm dvorům přišel a vrátný cařici oznámil, kdo tu jest, vyběhla k němu ven,

vzala ho za ruku a uvedla nahoru. I byla veliká radost a po několika dnech měli svatbu.

Po svatbě některý den vyšla si cařice na procházku a cařovic zůstal doma. Odcházejíc dala mu klíče od dvanácti sklepů i řekla mu: „Všecky ty sklepy můžeš odevříti, ale dvanáctého se chraň.“ Když odešla, odvíral cařovic jeden sklep po druhém, až přišel ke dvanáctému. „Co v něm asi jest? pravil a nemoha zvědavosti své potlačiti, odevřel jej konečně taky. I viděl tam veliký sud železnými obručemi pobitý, a ze sudu se ozval hlas: „Prosím tebe, bratře! shořím žízní! dej mi vody.“ Cařovic vzal číši vody a vlil ji do sudu, a v tom pukla obruč na sudě. Potom opět volal hlas: „Prosím tebe, bratře! dej mi ještě jednu číši vody, shořím!“ On vzal druhou číši vody a vlil ji zas do sudu, a tu zas jedna obruč pukla. A po třetí se ozval hlas: „Shořím! dej mi, bratře! ještě jednu číši vody!“ Cařovic ještě jednu číši vody vlil do sudu, a tu pukla třetí obruč, sud se rozsypal a z něho vyletěl drak, pustil se za cařicí a odnesl ji. Služky přišly a vypravovaly svému pánu, co se stalo. Cařovic si umínil, že jí půjde hledat. Po některém čase přišel k jedné louži a viděl v ní malou rybičku, ana se namáhala, chtíc do vody vskočiti a nemohla. „Prosím tebe, bratře!“ pravila rybička, „smiluj se a vhoď mě do vody, budu ti někdy prospěšna: jen si vezmi nějakou šupinu se mne a když bude potřeba, tři ji mezi prsty.“ Cařovic tak učinil, rybičku vhodil do vody a šupinu si schoval do šátku. Dále pak našel lišku, která se chytila do skřipce. „Prosím tebe, bratře!“ řekla liška, „pusť mě z toho skřipce, budu ti někdy prospěšna: jen si vytrhni se mne několik chloupků, a když bude potřeba, tři je mezi prsty.“ Cařovic tak učinil, lišku pustil a šel dál. To bylo a minulo, až potom

přišel do jednoho lesa a tam našel vránu, která se také chytila do skřipce. „Prosím tebe, poutníče! budiž mi bratrem, pusť mě z toho skřipce, budu ti někdy prospěšna: jen si vytrhni se mne nějaké pírko, a když bude třeba, tři je mezi prsty.“ Cařovic tak učinil, vránu pustil a šel dál. Když tak světem chodil, hledaje své cařice, potkal jednoho člověka i otázal se ho: „Prosím tebe, bratře! nevíš-li, kde jsou dvory dračího caře?“ A ten člověk mu ukázal cestu i pověděl, kdy dračí car bývá doma. Cařovic mu poděkoval a znenáhla došel do dvorů dračího caře. Tu našel svou milou a oba radovali se velmi, i počali se umlouvati, kterak by se vysvobodili. Konečně osedlavše si koně, ujeli. Ale sotva že vyjeli, vrátil se drak, a vida, že cařice prchla, pravil svému koni: „Co teď? mám-li jísti a píti, a nebo honiti?“ A kůň mu odpověděl: „Nestarej se, jez a pí!“ Když se drak najedl, vsedl na koně a honem za nimi, a brzy je dohoniv, cařici vzal a cařovici řekl: Jdi s pánem Bohem! nyní ti odpouštím, proto že's mi dal ve sklepě vody: ale podruhé nechoď, jest-li ti milý život!“ Cařovic šel kus cesty; ale potom nemoha odolati srdci svému, vrátil se zase do dračího dvoru, i našel tam cařici, ana pláče. Tu se počali spolu raditi, jak by se vysvobodili. „Až přijde drak,“ pravil cařovic, „zeptej se ho, od koho koupil toho koně? pak mi pověz, abych i já takového vyhledal, a tak se vysvobodíme.“ Potom odešel ze dvora, aby ho drak nespatřil. Když se drak vrátil, počala se cařice k němu lichotiti, i řekla: „Ale máš to rychlého koně! od koho jsi ho koupil? pověz, prosím tebe!“ A drak odpověděl: „Kde já ho koupil, tam nikdo koupiti nemůže. Tam a tam na té hoře jest jedna baba, která má dvanácte koní ve stáji, jednoho lepšího než druhého. A jeden je v koutě,

zdaje se býti hubený: ale ten je nejlepší, ten jé mého bratr; ten může i do nebes vyletěti. Kdo chce od té baby dobyti koně, musí jí po tři dni sloužiti. Ta baba má kobylu se hříbětem, a kdo se té kobyly po tři dni a po tři noci dohlídá, bude si moci vybrati koně, kterého chce; pakli se jí nedohlídá, přijde o život.“ Ráno když drak odešel, přišel cařovic a cařice mu vypravovala, co řekl drak. Potom šel cařovic na tu horu, kde baba přebývala; a když přišel do jejího domu, řekl: „Dobrý den, babičko!“ A baba odpověděla: „Dej ti pán Bůh štěstí, synku! co tě sem vede?“ — „Rád bych u tebe sloužil.“ — „Velmi dobře, synku!“ řekla baba. „Mám kobylu se hříbětem: jest-li že se jí po tři dni dohlídáš, budeš si moci vybrati jednoho koně ze dvanácti, který se ti bude líbiti; pakli se nedohlídáš, vezmu ti hlavu.“ Potom ho vedla na dvůr; tam bylo mnoho kolů zaražených, jeden podlé druhého, a na každém lidská hlava nastrčena; jen jeden zůstal prázdný a ten neustále volal: „Dej, babo, hlavu!“ Když mu baba to všecko ukázala, řekla: „Vidíš, ti všickni byli se najali, že budou kobylu hlídati, a nedohlídali se jí.“ Ale cařovice to nezastrašilo. K večeru sedl na kobylu a tryskem přes hory, doly! a hříbě běželo podlé ní. Tak až do půlnoci; ale z půlnoci přišla na něj dřímota i usnul. Když se k ránu probudil, seděl, místo na kobyle, na kládě, a držel ohlávku v ruce. I obešel ho strachem mráz, skočil a šel jí hledat, až přišel k nějaké vodě; a vida vodu, vzpomněl si na rybičku, vyndal ze šátku šupinu, potřel ji mezi prsty a rybička z vody skokem a před něj: „Co je? pobratřenče!“ — „Utekla mi babina kobyla a nevím, kde je.“ — „Je mezi námi,“ řekla rybička, „udělala se rybou a hříbě rybičkou; než uhoď ohlávkou po vodě a zavolej:

Pojď, pojď, babina kobylko!“ Čařovic uhodil ohlávkou po vodě a zavolal: „Pojď, pojď babina kobylko!“ a tu hned se zas udělala kobylou, a skokem před něj; i dal jí ohlávku, sedl na ni a domů k babě. Baba mu dala oběd a kobylu vehnala do stáje i hubovala ji řkouc: „Mezi ryby, mrcho!“ A ta jí odpověděla: „Byla jsem mezi nimi, ale vyzradily mě, jsou jeho přátelé.“ A baba jí řekla: „Jdi mezi lišky.“ Potom na večer sedl zase na kobylu a skokem přes hory, doly! a hříbě podlé ní. Tak až do půlnoci. Okolo půlnoci přišlo na něj spaní, i usnul na kobyle. Když pak se k ránu probudil, seděl na kládě, ohlávku maje v ruce. Vida to, skočil a hledal. A tu si vzpoměl, co baba kobyle řekla, když ji hnala do stáje; i vyndal ze šátku liščí chlupy, třel je mezi prsty, a liška tu před něj: „Co je? pobratřenče!“ — „Utekla mi babina kobyla.“ „Je mezi námi,“ řekla liška, „udělala se liškou a hříbě liščetem; než uhoď ohlávkou o zem a zavolej: „Pojď, pojď babina kobylko!“ Čařovic tak učinil a kobyla hned tu byla před ním; i dal jí ohlávku vsedl na ni a k babě. Baba mu dala oběd a kobylu vehnala do stáje i řekla: „Mezi lišky, mrcho!“ A kobyla jí odpověděla: „Byla jsem mezi nimi, ale jsou jeho přátelé, vyzradily mne! A baba jí řekla: „Jdi mezi vrány.“ Třetího večera čařovic opět sedl na kobylu a skokem přes hory, doly! a hříbě podlé ní, až do půlnoci. Okolo půlnoci na kobyle usnul, a k ránu se probudiv, seděl na kládě, ohlávku v ruce. Vida to skočil a hledal kobylu; a tu si vzpomněl, co jí baba včera řekla, když ji hnala do stáje. I vyndal ze šátku vraní pírka, třel je mezi prsty, a vrána tu fr! před něj: „Co je? pobratřenče!“ — „Utekla mi babina kobyla.“ „Je mezi námi,“ řekla vrána; udělala se vranou a hříbě vrančetem; než uhoď

ohlávkou do povětří a volej: Pojď, pojď, babina kobylko!“ — Cařovic tak učinil, a hned se zas udělala kobylou a před něj; on pak jí dal ohlávku, vsedl na ni a k babě. Baba mu dala oběd a kobylu dovedla do stáje, bila ji a řekla: „Mezi vrány, mrcho!“ A kobyla jí odpověděla: „Byla jsem mezi nimi, ale jsou jeho přátelé, vyzradily mě!“ Když baba ze stáje vyšla, řekl jí cařovic: Hej babo! já ti poctivě sloužil, nyní žádám, abys mi dala, co jsme umluvili.“ — „Co umluveno, musí se dáti,“ řekla baba. „Tu hle máš dvanácte koní, vyber si, který se ti líbí.“ — „Což budu vybírati? dej mi toho, co stojí v koutě, je mi dost dobrý!“ Baba jej počala přemlouvati, proč toho hubeného, ano tu tolik krásných? a sem tam se kroutila; ale když cařovic stál na svém, že jiného nechce, dala mu ho konečně přec. On na něj vsedl a „S Bohem, babo!“ — „S Bohem, synku!“ — Když ho dovedl do jednoho lesíka, očesal jej a kůň se svítil jako zlato; potom na něj vsedl, pobodl jej a kůň vzhůru jako pták, a za krátký čas donesl jej do dvora drakova. Cařice se hned vypravila, oba dva vsedli na koně a na útěk. Sotva že vyjeli, vrátil se drak, a vida, že cařice prchla, pravil svému koni: „Mám-li jísti a píti, a nebo honiti?“ A kůň mu odpověděl: „Jez nejez, pí nepí, hoň nehoň: však ho nedohoníš!“ Slyše to drak, vskočil na koně a za nimi. Když cařovic a cařice spatřili, že drak je honí, ulekli se velmi a pobodli koně, aby rychleji utíkal; ale kůň jim odpověděl: „Nebojte se, netřeba utíkati!“ A drak už už v patách za nimi. Tu kůň jeho zavolal na koně jich: „Pro Boha, bratře! počkej, potrhám se za tebou!“ A ten mu odpověděl: „Kdo za to může, když jsi tak hloupý a tu halu na hřbetě nosíš? skoč a vhoď ho na zem a pojď vedlé mne!“

Slyše to drakův kůň, vzepnul hlavu a vyhodil zadkem, a drak bác! o kámen i roztřískal se na kusy, a kůň jeho přidružil se k onomu. Cařice pak na něj sedla i šťastně dojeli na její panství a panovali chvalitebně až do smrti.

66. O třech královicích.

(Z Veliké Rusi.)

Byl jeden král a měl tři syny, nejmladšímu říkali Ivan. Když ti synové dorostli, řekl jim jednou otec: „Milé děti! vidíte, že jsem velmi stár; jest-li že mě milujete, prokažte mi laskavou službu. Slyším, že za třikráte devíti zeměmi ve třicátém carství v podslunečném panství je živá i mrtvá voda, a při tom taky v zahradě jabloň, na které rostou jablka taková, že jimi starý může omladnouti.“ Tehdy řekl nejstarší syn: „Milostivý pane otče! dovolte, abych nejprvé se vydal na cestu.“ Otec byl tomu rád, a královic dal si osedlati koně, nabral si mnoho peněz a jel — dlouho-li, krátko-li? blízko-li, daleko-li? snadno se pohádka vypravuje, ale nesnadno se skutek vyplňuje. Konečně se mu cesta ztratila, a před sebou viděl veliké hory a propasti a lesy neproniklé; i nevěda sobě dále porady, vrátil se a řekl otci, že takového panství nikdež není. Potom se vydal druhý syn na cestu a jeda touž cestou jako jeho bratr, přijel taky k těm překážkám a vrátil se domů s nepořízenou. Tehdy prosil nejmladší syn: „Dovolte mi, otče, abych taky jel a se ujistil, zdali skutečně žádného takového panství není.“ Král řekl jemu: „Milý synu! jsi ještě mlad a nesneseš tak obtížné cesty.“ Ale když syn jeho prositi nepřestával, dal jemu konečně přece své povolení, a Ivan jel. Nejel však tou cestou, kterou jeho bratři jeli, nébrž jinou, a

přijel konečně k nějaké velmi pěkné dolině, a prostřed té doliny viděl chaloupku na kuřích nožkách, kteráž se sama obracela. Když k ní přijel, řekl: „Chaloupko, chaloupko! zůstaň státi k lesu zadem a ke mně předem.“ Na to chaloupka zůstala státi a stála k němu předem, a Ivan královic slezl s koně, přivázal jej a vešel do chaloupky. I seděla v ní Baba-Jaga a zlostně řekla: „Posud o duši ruské tuto neslýcháno, ani jí vídáno; a nyníčko duše ruská před očima! přicházíš-li chtě čili nechtě?“ Ivan královic odpověděl, že dílem nechtě, ale nad to více dobrovolně; i vypravoval, kam jede. — „Škoda,“ řekla Baba-Jaga, „že tobě nemohu povědíti; ale počkej tu do rána, a zejtra ti dám jiného koně; ten tvůj je velmi ustalý.“ Ráno pak ho vedla do stáje, i půjčila mu svého koně, řkouc: „Jeď přímo cestou, až přijedeš k chaloupce, jako je ta má, zůstává v ní moje sestra; řekni jí, že jsem tě k ní poslala. Ví-li o tom, čeho hledáš, poví ti. A potom až pojedeš zpátky, mého koně mi zase vrať.“ Potom přijel Ivan královic ke druhé Babě-Jaze, a ta mu také půjčila svého koně i poslala ho ke třetí sestře, která též bydlila v takové chaloupce na kuřích nožkách. Když tam k ní přijel, a vyřídiv od obou sester pozdravení, oznámil, kam jede, půjčila mu taky svého koně a pověděla, kudy má jeti a co dělati: „Jinak neprojedeš nežli v noci, a musíš zeď toho města koněm přeskočiti; a když budeš v městě, jeď přímo k zahradním vratům. V zahradě tam uvidíš tu jabloň, na které rostou mladicí jablka, a podlé jabloně ty dvě studánky s živou a mrtvou vodou. Nemeškej se tam a pospěš; a když zase pojedeš přes městskou zeď, dej pozor, abys o žádnou strunu nezavadil, co tu jsou nataženy, sice stane se hluk a nelze bude tobě ujeti.“ Krá-

lovic jí poděkoval a jel, až konečně přijel v noci na to panství k tomu městu a k zahradě. Tu spatřil u vrat zahradních sloup a na něm dva kruhy, jeden zlatý, druhý stříbrný; i nevěděl, ku kterému kruhu má koně svého přivázati, a protož provlíknul uzdu oběma kruhy a vešel do zahrady. Tu si natrhal mladicích jablek a nabral do dvou lahviček živé a mrtvé vody; potom odešel ze zahrady, odvázal koně a jel z města. Ale když skočil přes městskou zeď, nemohl se uhleděti, aby kůň jeho nezavadil o struny; i hned se strhlo po všem městě zvonění, bubnování a střelba. Caří panna to slyšíc, již věděla, co se stalo; bez meškání dala si osedlati koně a pustila se za královicem. Zatím přijel Ivan k první Babě-Jaze; ta mu hned vyměnila koně i pobídla ho, aby co nejrychleji ujížděl. A když brzy potom caří panna k ní přijela a se tázala: neviděla-li tudy jeti a nebo jíti nějakého člověka? odpověděla Baba-Jaga, že nikoho neviděla, a pod záminkou, aby si caří panna po tak obtížné cestě odpočinula, zdržela ji u sebe celý den. Druhé dvě Baby-Jagy taky tak učinily, a caří panna nedohonila královice až teprvé na hranicích jeho panství, kde k němu již neměla moci. „Máš štěstí," řekla, „že's mi nepadl do rukou; však buď jist, že tebe navštívím." Na to se vrátila domů. Královic dal potom otci svému ty dvě lahvičky s živou a mrtvou vodou a ty mladicí jablka, a král učinil jej za to v panování svým nástupcem. Po některém čase jednoho dne, když u krále byla veliká slavnost, pohledl král náhodou oknem ven, a spatřil na zakázané své louce rozbitý stan. I hned tam poslal svého ministra, kdo ten opovážlivec? Ministr přijel ke stanu, slezl s koně, smekl klobouk a vejda do stanu, spatřil, ana tu sedí překrásná panna. I řekl: „Milostivá

paní! zdejší země král žádá věděti, kdo jste a proč jste přijeli?“ Caří panna odpověděla, že král již o ní se doví, kdo jest, a že přijela, aby jí vydal svého syna, toho, jenž jest vinen; nevydá-li ho, že celé město rozboří. Král velmi se proto zarmoutil i poslal k ní svého nejstaršího syna, jest-li tento vinen? a potom druhého, prostředního; ale caří panna oba domů vrátila, těch že nevolala, ti že vinni nejsou. Tehdy řekl Ivan královic otci svému: „Milostivý pane otče můj! přiznávám se, že volá mě, neb já jsem vinen; dejte však udělati most od našeho dvorce až k tomu stanu a dejte jej celý pobiti zlatohlavem.“ Když ten most byl udělán, dal Ivan královic sebrati třicet ožralcův a přikázal jim, jak mile vyjde on ze dvorce a vstoupí na most, aby všickni zároveň začali zpívati, a ten zlatohlav aby trhali a sobě brali, ale ku předu aby nevyskakovali. A když se potom všecko tak dálo, caří panna na to patřila; tehdy královic přijda po tom mostě ke stanu jejímu, řekl: „Milostivá paní! přicházím k vám, já vinník, jehož voláte.“ A caří panna řekla: „Co mám s tebou dělati?“ když se's osmělil pobrati drahé věci mé, jichž jsem tak bedlivě chránila, tehdy žádám býti tvou ženou, ač libo-li.“ Královic to slyše, velmi se zaradoval; caří panna pak mu podala ruku a šli potom do dvorce. Tu jim král sám vyšel vstříc, a caří panna mu řekla: „Milostivý pane! nepřišla jsem proto, abych rušila vaše veselí, nébrž abych je rozmnožila.“ I oznámila mu, že přišla v úmyslu, aby se vdala za Ivana královice. Král byl tomu velmi rád a dal vystrojiti slavnou svatbu. Po svatbě zůstali mladí manželé ještě šest měsícův u krále, a potom se odebrali na ženino panství, kdežto pak Ivan z vůle její kraloval, království otcovského svým bratřím zanechav.

67. Norka zvěř.

(Z Veliké Rusi.)

Byl jeden car a carice a měli tři syny: dva chytré a třetího hloupého. A ten car měl oboru, bylo v ní mnoho rozličné zvěře; a na tu zvěř mu každou noc chodilo nějaké veliké zvíře, říkali mu Norka, a mnoho škody mu tu nadělalo. Car nemohl jeho nikterak zahubiti, až naposledy povolal k sobě své syny a řekl: „Kdo zvíře Norku zahubí, tomu dám polovici carství. Napřed se nejstarší vypravil; jak mile nastala noc, vzal braň a šel, ale nikoli do obory, nébrž do hospody, a byl tam celou noc vesel. Na druhý den udělal druhý syn taky tak; otec se hněval, lál a potom přestal. Třetího dne vypravil se na to nejmladší, a všickni se jemu hloupému smáli, že nic nepořídí; vzal braň a šel přímo do obory a tam si sedl nad trní, aby ho upíchlo, kdyžby začal dřímati. Po půlnoci zaduněla země: zvíře Norka běželo a zrovna přes ohradu do obory. Cařovic vstal, udělal kříž a šel na zvíře; to utíkalo zpátky a cařovic za ním; ale pak vida, že by ho pěšky nedohonil, běžel do stáje, vzal nejlepšího koně a za zvířetem, a dohoniv ho, počal se s ním bíti. Po třikráte se s ním bil až do umdlení a po každé odneslo zvíře po třech ranách i počalo utíkati, až konečně uteklo pod veliký bílý kámen průchodem do jiného světa, řkouc: „Tehdá mě zahubíš, jak tudy přijdeš.“ Cařovic otci svému všecko pověděl, i prosil ho, aby mu dal udělati kožený provaz tak dlouhý, až by dosáhl do druhého světa. Když provaz byl udělán, vzal cařovic své bratry a sluhy, i čeho potřeba bylo na celý rok, jel k tomu kamenu, kudy zvíře ušlo. Tam si vystavěli dvorec a zůstávali v něm. Když bylo

všecko hotovo, řekl nejmladší bratr druhým: „Nu bratři! kdo pozdvihne ten kámen?“ Ale nikdo nemohl; on pak uchopiv jej, odhodil daleko, ač byl kámen velmi veliký jako hora. Pak se zase ptal bratří: „A kdo půjde na onen svět, aby zvíře Norku zabil?“ Nikdo nechtěl. On se jim vysmál, že jsou baby, a řekl: „Nu bratří, s Bohem! spusťte mě dolů na onen svět, a neodcházejte odtud, a jak se provaz zaklátí, vytáhněte.“ Bratří ho dolů spustili. Když přišel na onen svět, našel koně krásně přistrojeného, a ten mu řekl: „I pozdrav pán Bůh! Ivane cařovici! dlouho jsem na tě čekal.“ On si hned na toho koně sedl a přijel k měděnému dvorci. Vjel do dvora, přivázal koně a šel do pokoje. Tam byl připraven oběd; cařovic sedl, poobědval a šel do ložnice si odpočinout. Tu přišla krásná panna, řkouc: „Kdo jsi v domě mém, ozvi se: jsi-li starý, budeš mi otcem; jsi-li prostředního věku, bratrem; a jsi-li mladý, milým mužem; jsi-li stará žena, budeš mi babičkou; prostředních let, matičkou; a jsi-li mladá, vlastní sestrou.“ Ivan vyšel, a ona vidouc jej, zaradovala se a řekla: „Proč jsi sem přijel, Ivane cařovici?“ On jí pověděl, co a jak, a ona řekla: „To zvíře, co chceš zabit, je můj bratr. Nyní je u prostřední sestry odtud nedaleko ve stříbrném dvorci; já mu zahojila tři rány, co's mu udělal.“ Potom spolu jedli a pili a dobré mysli byli; a pak cařovic jel ke druhé sestře do stříbrného dvorce, a také byl u ní hostem. Ta mu řekla, že bratr její Norka nyní je u nejmladší sestry. On tam jede k ní do zlatého dvorce, a ta mu zase řekla, že bratr její nyní na Siném moři spí; i dala mu se napiti silné vody, taky mu dala meč ocelový a řekla, aby zvířeti jednou ranou hlavu sťal. Když cařovic přijel k Sinému moři, viděl zvíře Norku, ano spí u prostřed

moře na kameně, a jak chrápalo, na sedm verst od toho vlny bily. Čařovic tam za ním, udeřil mečem po hlavě, a hlava odskočila i řekla: „Teď už je po mně!“ a tělo svalilo se do moře. Potom se čařovic vrátil k těm třem sestrám, aby je vzal s sebou na tento svět. Panny byly tomu rády, každá udělala ze svého dvorce vajíčko, a ty tři vajíčka jemu daly. Když přišli k tomu provazu, čařovic posadil na něj ty tři panny, zaklátil provazem a bratří je vytáhli nahoru. Nahoře vidouce je bratři, s podivením řekli mezi sebou: „Spustíme provaz, bratra povytáhnem a provaz přeříznem, ať se zabije: nedalť by nám těch krásných panen za ženy.“ Ale bratr tušil, co zamýšlejí; i uvázal na provaz kámen; bratří povytáhli ho vysoko, provaz přeřízli a kámen se roztřískal. Čařovic zaplakal a šel odtud. Tu strhla se bouře se hromem a deštěm. Čařovic šel se schovat pod nějaký strom a vidí na tom stromě malé ptáčky celé promoklé; i vzal se sebe šat a přikryl je, a sám si sedl pod stromem. V tom přiletěl nesmírně veliký pták, matka těch ptáčků; ta vidouc dětičky své pod oděvem, řekla: „Kdo zaobalil mé ptáčky? to's ty učinil; děkuju ti. Vyžádej sobě, co koli chceš, všecko ti udělám.“ A on řekl: „Vynes mě tam na ten svět.“ Na to pták: „Udělej si velikou zásobu, nalov zvěře a nabeř vody, aby mě bylo čím krmiti.“ Čařovic tak udělal, pták ho vzal i s tou zásobou na sebe a letěl; na krátce na dlouze ho vynesl na tento svět, a pak se zase vrátil. Čařovic byl tak otrhán a tak se zatím změnil, že ho nikdo nepoznal. I šel k jednomu krejčímu za tovaryše, a tu se vyptával, co v jich čařství nového. Krejčí povídá: „Naši dva čařovici přivezli si z tam toho světa nevěsty a chtějí se ženiti; ale ty nevěsty se zpouzejí; chtějí, aby jim beze vší míry

dali k svatbě našit takových šatů, jako měly na onom světě; a car sezval všecky mistry, ale an jednomu se do té práce nechce.“ Cařovic to slyše řekl: „Jdi, mistře, k caři a řekni mu, že tu krejčovskou práci na se vezmeš.“ Mistr řekl: „Kterak mohu takovou práci na se vzíti? já šiju po selsku!“ — „Jen jdi,“ řekl cařovic, „já za všecko stojím.“ Mistr šel, a car byl rád, že aspoň jeden se našel, i dal jemu peněz, co jen žádal. Když přišel mistr domů, řekl mu cařovic: „Pomodli se a jdi spat; zejtra ráno bude všecko hotovo.“ O půlnoci cařovic vstal, šel za město do pole, vyndal z kapsy ty tři vajíčka, co panny jemu daly, a udělal z nich tři dvorce; potom šel, nabral z každého šatů, a z těch dvorců zas udělal vajíčka i vrátil se domů; doma rozvěšel šaty po stěně a šel spat. Ráno, když se mistr vyspal: ejhle, tu visely šaty, jakých co živ neviděl; vše se třpytilo zlatem, stříbrem a drahým kamením. Zaradoval se a donesl ty šaty k caři. Panny vidouce, že jsou to šaty, co měly na onom světě, domyslily se, že Ivan cařovic je zde; pohledly jedna na druhou a neříkaly nic. Když mistr domů přišel, tovaryše svého tu již nezastihl; šelť do díla k ševci, a toho taky tak poslal k caři. A tak obešel všecky mistry, a všickni mu z toho děkovali, že jim u caře zjednal dobrý výdělek. Panny měly už nyní všecko, čeho žádaly, i musily se strojiti k svatbě. Když byly ustrojeny, prosila nejmladší caře: „Dovolte mně, otče, abych šla sama podělovat žebráků.“ Car dovolil, a ona rozdávala dary, každého žebráka prohlížejíc. Přišla k jednomu, a dávajíc mu peníze, spatřila na jeho ruce prsten, co dala cařovici na onom světě, i taky prsteny svých sester; i hned ho vzala za ruku, vedla do pokoje a řekla caři: „Hle, tento nás vysvobodil

z onoho světa. Bratří zapověděli nám říci, že je živ, a pohrozili nám smrtí, řekneme-li to.“ Car se na ty dva syny rozhněval, i potrestal jich, jak uznal za dobré. A potom byly tři veselé svatby.

68. Vousy na loket a člověk na piď.

(Ze Srbska.)

Jeden mladý velmi silný jonák šel do světa hledat sebe silnějšího neb sobě rovného. Potkal jednoho, jenž kamení na moučku drtil; popadli se a jonák toho druhého porazil. Potom se pobratřili a šli dál. Potkali zas jednoho, jenž v lese stromy rovné křivil a křivé narovnával. Opět se popadli a jonák přemohl i toho třetího, třetí pak porazil druhého; i pobratřili se zas. Potom přišli ti tři pobratřenci do velikého lesa, našli chatrč a v ní veliký hrnec a kus slaniny. Umluvili se, že tu budou živi pohromadě, dva že budou choditi do lesa na lov a třetí že bude doma vařiti oběd. První den šli ti dva silnější do lesa, a ten, co kamení drtil, zůstal doma kaši vařit. Když uvařil, přišel pidimužík, maje vousy na loket, a toho silného přemohl, kaši snědl a odešel. Ten pak rychle postavil jinou k ohni, ale prvé než se uvařila, přišli ti dva s lovu, jest-li oběd hotov? I vymluvil se, že dříví bylo syrové, že nemohl uvařiti. Druhý den zůstal doma vařit ten, jenž rovné stromy křivil a křivé narovnával. I vedlo se mu tak jako onomu: pidimužík ho přemohl a kaši snědl, a on též se vymluvil, že bylo dříví syrové. Třetí den zůstal doma ten jonák. Když kaši měl uvařenou, přišel opět pidimužík a chtěl oběd. A když onen mu ho nechtěl dáti, popadli se a jonák zvítězil, pidimužíka odvlekl za vousy k jednomu stromu a vousy mu do kmenu zaklínoval i nechal ho tam.

Když pak ti druzí dva se vrátili, měl kaši hotovou. Po obědě řekl, aby se šli podívat na toho, jenž jim kaši bral. Ale když tam přišli, nenašli ani pidimužíka, ani toho stromu. I stopovali ho až k jedné veliké a hluboké jámě, upletli dlouhý provaz a ten jonák dal se po něm dolů spustiti za pidimužíkem, naříkav, až zatřese provazem, aby ho vytáhli. Tou jamou přišel dolů na druhý svět a stopoval pidimužíka až k jedné chaloupce, před kterou krásná panna seděla. Otázal se jí, šel-li tudy nějaký stařec, maje vousy do kmenu zadělané? Odpověděla, že šel tam do světnice, že to její otec; avšak aby za ním nechodil, že velmi je rozhněván. Ale on přímo za ním a našel starce na posteli, vousy ve kmeně a kmen vedlé něho. Jak ho stařec spatřil, skočil s postele pod stůl a děrou do země dále do druhé světnice. Ten za ním dolů a tu spatřil ještě krásnější pannu; ale stařec jemu opět ušel děrou pod stolem dolů do třetí světnice. Jonák opět za ním, a tu přijda do třetího dvora, viděl seděti před chalupou pannu z nich nejkrásnější. Na otázku, viděla-li jakého starce? ukázala mu opět do světnice a varovala, aby za ním nechodil. On však přece za ním a starce tím kmenem, v němž mu vousy vězely, umačkal. Potom odvedl s sebou všecky tři panny pod jámu, kudy přišel, a provazem zatřásl. Tehdy ti nahoře vytáhli napřed tu první pannu, potom druhou a naposledy třetí nejkrásnější a o každou se spolu poprali. Zatím dole jonák opět zatřásl provazem a ti ho vytáhli až do polovice jámy a pak spustili, chtíce aby se zabil; a však nestalo se mu nic. Nemoha nahoru, chodil po tamtom světě a našel na dubě veliké hnízdo s mladými ptáka noha. V tom přiletěla hala, aby ty mladé sežrala. On halu zabil, a mladí schovali ho z vděčnosti

pod křídla svá, aby ho jich otec v prvním okamžení nepohltil. Když starý noh přiletěl, povolil mu, aby si na něm něco vyžádal. Jonák ho prosil, aby ho noh donesl zase na druhý svět; musil však s sebou vzíti na cestu devět bochníků chleba a devět jehňat, a kdykoli noh, letě s ním nahoru, zasyčel, musil mu něco toho do hrdla vhoditi. Když pak už přicházeli nahoru, a noh opět zasyčel, neměl mu jonák už co dáti; i uřízl si kus lýtka a dal jemu. Nahoře na zemi tázal se noh, co mu to naposledy dal? On: že kus své nohy. Tehdy noh zase ten kus vyplil a k noze přilepil i zhojil, řka: „Děkuj pánu Bohu, že jsem dole nevěděl, že máš tak sladké maso: nebyl bych tebe nahoru vynesl!“ Potom noh se zas vrátil a jonák šel za svými zpronevěřilými pobratřenci, i zabil oba dva a pak se oženil s tou třetí nejkrásnější pannou.

69. Drak a cařův syn.

(Ze Srbska.)

Byl jeden cař a měl tři syny. Jednou šel nejstarší syn na lov, a jak vyšel z města, tu vyskočil z chrastí zajíc a on za ním, a zajíc sem tam, až utekl do nějakého mlýna, a cařovic za ním, a když tam přišel, vyskytnul se tu místo zajíce drak a toho cařovice sežral. Potom po několika dnech, když cařovic domů nepřicházel, začali se diviti, co to, že nejde? Tehdy šel prostřední syn na lov, a jak vyšel z města, tu zase z chrastí vyskočil zajíc, a cařovic za ním, a zajíc mu zas utekl do toho mlýna, a když cařovic tam za ním přišel, byl tu místo zajíce drak a sežral jej. Když potom po několika dnech ani jeden ani druhý cařovic se nevracel, měl celý dvůr o ně starost.

Tehdy se vydal i třetí syn na lov, zdali by bratří nenašel. Když vyšel z města, opět vyskočil z chrastí zajíc, a cařovic za ním, a zajíc běhaje sem tam utekl mu zas do toho mlýna Ale cařovic tam za ním nešel, než jiné zvěře hledal, i myslil si: „Až se vrátím, však já tě tam najdu.“ Potom dlouho chodil po lese, a nic nemohl najíti; i vrátil se do toho mlýna, a nalezl tam nějakou babu. „Pozdrav pán Bůh, babičko!“ řekl cařovic, a baba mu odpověděla: „Dejž to pán Bůh, synku!“ — „Kde je, babičko, můj zajíc?“ — „O synku, není to zajíc, ale drak, a mnoho lidí už přivedl se světa.“ Cařovic slyše to, zasmušil se a řekl: „Co teď činiti? tu zajisté i moji dva bratří zahynuli.“ A baba mu odpověděla: „Ovšem zahynuli; ale nic není platno, jdi synku domů, abys taky nezahynul.“ A on řekl: „Slyš, babičko! vím, že bys i ty ráda toho zlého se zbavila.“ A baba mu vskočila do řeči: „O můj synku! kterak bych nerada! i já tak uchvácena byla, ale odtud není pomoci.“ Tehdy on na to: „Dej pozor, co ti řeknu. Až drak přijde, zeptej se ho, kam chodí a kde je jeho síla, a když ti poví, neustále to místo líbej, kde ti řekne, jako z lásky, dokud ho nevyskoumáš, a pak až přijdu, mi řekni.“ Po té odešel cařovic domů a baba zůstala ve mlýně. Když se drak vrátil, počala se ho baba vyptávati: „Kdes to pro Boha byl? kam tak daleko chodíš? nikdy mi nechceš povědíti, kam chodíš!“ A drak jí odpověděl: „Oj milá babičko! já chodím daleko!“ Tu počala se baba k němu lichotiti: „A proč tak daleko chodíš? pověz mi, kde je tvá síla. Kdybych o ní věděla, nevím, co bych učinila z lásky, já bych to místo celé zlíbala.“ Na to se drak usmál a řekl: „Tu hle je má síla v tom ohništi.“ Tu baba začala objímati a líbati ohniště, a drak vida to, dal se do smíchu:

„Blázínku! není tu moje síla. Moje síla je tam hle v tom stromě před domem.“ A baba začala zas objímati a líbati strom, a drak opět se dal do smíchu i řekl: „Nech toho, blázínku! tu moje síla taky není.“ — „A kde je?“ otázala se baba. A drak jí začal vypravovati: „Má síla je daleko, kam ty nedojdeš. Daleko tam ve druhém carství u carského města je jezero, v tom jezeře je drak, a v draku vepř, a ve vepři holub, a v tom holubu moje síla.“ Když baba to slyšela, řekla: „Ba věru, daleko je to, toho líbati nemohu.“ — Druhého dne, když drak odešel ze mlýna, přišel cařovic k babě a ta mu všecko pověděla, co jí drak řekl. Tehdy on šel domů a převlekl se: vzal na se pastýřskou halenu a do ruky pastýřskou hůl a šel do světa. I putoval tak ode vsi ke vsi, od města k městu, až naposledy přišel do druhého carství a do toho carského města, pod kterým v jezeře byl ten drak. Tu v tom městě počal se vyptávati, třeba-li komu pastýře? A lidé mu pravili, že car pastýře hledá. Tehdy šel přímo k caři. I otázal se ho car: „Chceš-li pásti ovce?“ A on odpověděl: „Chci, jasná koruno!“ Tehdy car ho přijal a počal mu dávati radu a naučení: „Máme tu jezero a podlé něho je pastva velmi pěkná, a jak mile ovce vyvedeš, hned tam poběhnou a kolem jezera se rozejdou. Ale který ovčák tam zašel, žádný se více nenavrátil. A proto, synku, tobě radím, nepouštěj ovec, kam samy chtějí, ale žeň je, kam chceš sám.“ Cařovic jemu poděkoval, a potom se vypravil i vyvedl ovce ven; ale vzal s sebou ještě taky dva silné chrty a sokola, a krom toho dudy. Když ovce vyvedl, hned je pustil k jezeru a ovce se hned okolo jezera rozběhly. Cařovic pak posadil tam sokola na kládu a chrty i dudy uložil pod kládu, sám pak si ohrnul no-

havice i rukávy, zašel do jezera a začal volati: „Hej draku, hej draku! pojď ven, budeme se dnes spolu měřiti, kdo silnější, ač nejsi-li žena.“ A drak se ozval: „Hned přijdu, cařovici, hned!“ Za malou chvíli drak vyšel, a byl veliký, strašlivý a ošklivý. Tu se hned spolu popadli za pasy a potýkali se až do poledne. A když nastalo parné poledne, tehdy řekl drak: „Pusť mě, cařovici, ať si svou holou hlavu omočím v jezeře, a pak tě vyhodím do oblak.“ A cařovic mu odpověděl: „Mlč, draku, a netlachej; kdyby mne cařova dcerka políbila na čelo, ještě výše bych tě vyhodil.“ Na to drak od něho hned upustil a ušel do jezera. K večeru cařovic pěkně se umyl a všecko na sobě urovnal, sokola si dal na rameno, chrty za sebe a dudy pod paždí, i hnal ovce domů do města, a cestou si hrál na dudy. Když do města přišel, všecko se sběhlo podívat jako na nějaký div, že se vrátil od jezera, kdežto prvé každý ovčák byl zahynul. Druhého dne cařovic opět se vypravil a vedl ovce přímo k jezeru. I poslal za ním cař podtají dva jízdné, aby viděli, co dělá, a ti vylezli na nějaký vysoký vrch, odkud bylo dobře viděti. Tehdy ten ovčák, jak tam přišel, uložil chrty a dudy pod kládu a sokola posadil na ni; potom si ohrnul nohavice i rukávy, zašel do jezera a zavolal: „Hej draku! hej draku! pojď ven, budeme se spolu zase měřiti, ač nejsi-li žena.“ A drak se mu ozval: „Hned přijdu, cařovici, hned.“ Za chvilku drak vyšel, byl veliký, strašlivý a ošklivý; i popadli se spolu za pasy a potýkali se až do poledne. A když nastalo parné poledne, tehdy řekl drak: „Pusť mě, cařovici, ať si svou holou hlavu omočím v jezeře a pak tě vyhodím do oblak.“ A cařovic odpověděl: „Mlč, draku, a netlachej; kdyby mne cařova dcerka políbila na čelo, ještě výše bych tě

vyhodil.“ Na to drak od něho hned upustil a ušel do jezera. Když bylo k večeru, hnal cařovic ovce domů jako prvé, a hrál cestou na dudy. Tu se opět celé město k němu sběhlo a všecko se divilo, že ten ovčák každý večer domů přichází, kdežto prvé žádný se nemohl navrátiti. Zatím ti dva jezdci už prvé než cařovic do města přišli a caři obšírně všecko vypravili, co viděli a slyšeli. Tehdy car vida, an ovčák domů se vrací, hned zavolal k sobě svou dceru, a pověděl jí všecko, co a jak, i řekl: „Zejtra půjdeš s ovčákem k jezeru, a políbíš ho na čelo.“ A dcera začala plakati a otce prositi: „Jiného dítěte nemáš nežli mě, a nyní chceš, abych zahynula.“ Tu jí začal otec domlouvati: „Neboj se, má dceruško! vidíš, už měli jsme tolik ovčáků, a který koli šel tam k jezeru, žádný se nevrátil, a tenhle už po dva dni zápasí s drakem a nic mu neuškodí. Dověřuju v Boha, že ten ovčák toho draka přemůže; jen jdi zejtra s ním, bodejž nás zbavil toho zlého, které už zahubilo tolik lidí!“ Ráno když svítalo a slunce vycházelo, ovčák vstal a panna též, i ubírali se k jezeru. Ovčák byl vesel, veselejší než jindy, a dcerka cařova plakala. Ovčák ji těšil: „Neplač, paní a sestro má! jen učiň, co ti řeknu: když bude čas, tehdy přiběhni a polib mne, a nic se neboj.“ I šli tak spolu za ovcemi, ovčák vesele hrál na dudy, a panna vedlé něho jdouc plakala neustále, on pak časem pustil trubku, ohledl se a řekl: „Neplač, zlatoušku, nic se neboj.“ Když přišli k jezeru, ovce hned okolo něho se rozešly, a cařovic posadil sokola na kládu, a chrty i dudy uložil pod ni, potom si ohrnul nohavice i rukávy, zašel do vody a volal: „Hej draku! hej draku! pojď ven, budeme se spolu zase měřiti, ač nejsi-li žena.“ A drak se ozval: „Hned přijdu, cařovici, hned.“ Za malou

chvilku drak vyšel, a byl veliký, strašlivý, ohyzdný velmi. Tu se hned spolu popadli za pasy a potýkali se až do poledne. A když nastalo parné poledne, řekl drak: „Pusť mě, cařovici! ať si svou holou hlavu omočím v jezeře, a pak tě vyhodím do oblak.“ A cařovic mu odpověděl: „Mlč, draku, a netlachej; kdyby mne cařova dcerka políbila na čelo, ještě výše bych tě vyhodil.“ A jak to řekl, tu cařova dcerka přiběhla i políbila ho na tvář, na oko i na čelo. Po té on drakem máchnul a vyhodil jej do oblak, a když spadl drak zase na zem, na samé kusy se roztloukl. Ale tu vyskočil z něho divoký vepř a dal se na útěk, a cařovic zavolal na své psy: „Drž ho, nepouštěj!“ a psi vyskočili a za vepřem, a dohonivše ho, hned ho roztrhli. Ale tu z vepře vyletěl holub, a cařovic pustil sokola, a sokol holuba popadl a jemu přinesl. I řekl cařovic tomu holubu: „Nyní mi pověz, kde jsou moji bratři.“ A holub mu odpověděl: „Povím, jen mi nic neudělej. Hned za městem otce tvého je mlýn a v tom mlýně jsou tři pruty; uřízni ty tři pruty a uhoď jimi po kořenu; tu se hned otevrou železná vrata do velikého sklepa, a v tom sklepě je tolik lidí starých i mladých, bohatých i chudých, malých i velkých, žen i panen, že jimi můžeš osaditi celé cařství.“ Když holub to všecko pověděl, vzal ho cařovic za krk a zaškrtil. Zatím cař sám taky byl vyšel a vylezl na ten vrch, odkud ti jízdní ovčáka viděli, a sám taky všecko viděl, co se dálo. A když ovčák takto hlavy drakovy dobyl, začalo se už hodně stmívati; tehdy se pěkně umyl; sokola vzal na rameno, chrty za sebe a dudy pod paždí, hrál a hnal ovce domů do cařského dvora, a panna šla podlé něho, ještě plna strachu. Když přišli do města, opět se všecko sběhlo jako na nějaký div. Cař, který

hrdinství jeho byl viděl, hned ho k sobě povolal a dal mu svou dceru za ženu, a svatba trvala celý týden. Potom se cařovic projevil, kdo je a odkud, a cař i celé město ještě více se zaradovalo. A když potom cařovic už zase chtěl domů, cař mu dal s sebou mnoho průvodčích a vypravil ho na cestu. Když přišli k tomu mlýnu, zůstavil cařovic celý průvod pozadu a šel tam, usekl ty tři pruty a udeřil jimi po kořenu, a tu se hned otevřela železná vrata, on vešel do sklepa a vidí tu náramné množství lidu. Tehdy cařovic poručil, aby všickni odtud vyšli jeden po druhém, i aby šli, kam komu libo, a sám se postavil mezi vrata. Když tak jeden po druhém vycházeli, tu přišli taky jeho bratři; on je hned objal a oni jeho též, i líbali se. A když už byli všickni venku, děkovali mu, že je vysvobodil a potom šel každý domů. A on se svými bratry, a se svou mladou paní taky šel domů k otci svému, a potom tu panoval až do smrti.

70. O třech dracích.

(Ze Slovinska.)

Byl jednou nějaký hrabě. Ten hrabě měl tři dcery a sto sviň. A v tom okolí byl drak, a hrabě musil jemu každý den dávat po svini. I dal ten hrabě rozhlásit, našel-li by se takový člověk, který by ty svině pásl a který by je všecky domů přihnal, aby ani jedna nechybovala, žeby dostal za ženu jeho dceru, kterou by chtěl. I našel se takový člověk a řekl: „Já budu pást, a všecky je domů přiženu, ale dej mi tři bochníky chleba, tři polůvky kořalky a jednoho sluhu.“ A byl to zcela sprostý člověk v haleně. Tehdy šel a nesl si svou potravu i hnal svině před sebou. Když přišli na

místo, řekl sluhovi: „Dejme tu potravu tam pod ten strom.“ I udělali tak, a svině všecky se rozběhly. Tu najednou počal vítr foukat a přišel tříhlavý drak i řekl tomu člověku: „Snadno můžeš tak silný být, když tolik sníš; však až já to sním, taky tak budu silný.“ A skutečně, sežral to i vypil, a opil se. Když se tak velmi v opilství potácel, tehdy ten člověk přišel a všecky tři hlavy mu uřezal, a potom šel svině dohromady shánět; i přišel k měděnému zámku, který se pomalu otáčel na strační nožce. On řekl: „Stůj, zámku! já jsem toho zámku pán.“ A hned zůstal stát. I vyšla z něho nějaká baba, a on jí řekl: „Dobrý den, matičko!“ A ona mu odpověděla: „Věz, kdybys mi byl neřekl: dobrý den, matičko! na prášek byla bych tě rozdrtila; ale když jsi mi tak řekl, tehdy pojď sem do světnice. Tam za trámem najdeš měděný proutek a v stáji tři koně. Když budeš chtít na těch koních jet, vezmi jen ten proutek a koně uhoď, a povětřím poletí.“ Dobře. I vzal ten proutek a hnal svině domů. A hrabě už vyhlížel oknem, měl starost, žene-li všecky svině, čili nežene, a jeho tři dcery taky vyhlížely. I počítal svině, a v skutku, byly všecky. Tu si myslil, kterak to může být? I prosily ho ty dcery, aby jim ten proutek dal, ale on to zřídil tak, že jej dostala nejmladší. Přišel druhý den a hrabě se ho tázal: „Co chceš, abych ti dal s sebou?“ On odpověděl: „Jiného nic nežli šest bochníků chleba, šest polůvek vína a šest polůvek kořalky.“ I dal mu to. Tehdy on šel se sviněmi, ale už jich před sebou nehnal, nébrž jen pískal a všecky svině šly za ním. Když tam přišel, dal tu potravu pod jeden strom a řekl svému sluhovi: „Pojď, poodejdeme tam hle dále, lehneme si a budeme hezky z ticha, drak přijde též.“ A v skutku, za malou chvilku

začal vítr foukat a přišel drak, a měl šest hlav. I řekl tomu pastýři: „Což si myslíš, usmrkánku, že mě taky zabiješ jako mého bratra? ale ty můžeš snadno tak silný být, když tolik sníš; však až já to sním, taky tak budu silný jako ty.“ A v skutku, snědl to a vypil, ale taky se opil. Tu skočil pastýř a usekl jemu všech šest hlav. Potom šel dále lesem a přišel ke stříbrnému zámku. Ten taky se otáčel na strační nožce. I aby do něho mohl, řekl mu: „Stůj, zámku! já jsem tvým pánem.“ A hned zůstal stát. Tu vyšla z něho nějaká baba, a on jí řekl: „Dobrý den, matičko!“ Ona mu odpověděla: „Věz, kdybys mi byl neřekl: dobrý den, matičko! byla bych tě na prášek rozdrtila; za to však máš tam ve stáji šest koní a šest stříbrných sedel a šest stříbrných uzd, a ve světnici za trámem najdeš stříbrný prut. Až budeš chtít jet, tehdy jen tím prutem koně uhoď a poletíš ještě rychleji povětřím nežli na prvním koni z měděného zámku.“ I vzal si ten prut a šel pro své svině. Když je našel, jen zahvízdnul, a všecky svině šly za ním samy domů. Hrabě už zase vyhlížel oknem a dcery jeho též. I počal svině své počítat, a v skutku, byly všecky. Tu si myslil hrabě, kterak to, že může všecky svině domů přihánět? A všecky tři dcery prosily ho, aby jim ten stříbrný proutek dal; ale on to zřídil tak, že jej zase dostala nejmladší. „Počkej,“ pomyslil si hrabě, „pošlu s tebou svého sluhu, aby mi všecko pověděl, kterak to.“ A tak se taky stalo. Hrabě ptal se ho pak taky třetí den, co chce, aby mu dal s sebou na pastvu. A on odpověděl, že jiného nic, než toliko dvanáct bochníků chleba, dvanáct polůvek vína a dvanáct polůvek kořalky. I nemohli toho ani sobě nést, ale vezli si to, on a jeho sluha, na vozíku. Tu šel taky za nimi hra-

běcí sluha; ale když tam přišli, tehdy on hned řekl svému sluhovi: „Nechme toho všeho, co máme, tu hle pod stromem a pojďme tam hle dál, a musíme být velmi zticha, proto že drak taky přijde.“ A svině všecky se rozešly. Za malou chvilku počal vítr foukat a začalo pršet, a tu přišel drak, měl dvanácte hlav, a uhodil svým ocasem tak po tom sluhovi, že skorem upadl, i řekl: „Jsi tu, usmrkánku, který jsi mé dva bratry zabil? a myslíš, že mě taky zabiješ? toho nebude!“ A potom řekl: „Věřím, že můžeš tak silný být, když tolik toho sníš a vypiješ; ale povídám ti, že teď já to všecko sním a vypiju, a pak běda tobě!“ A v skutku, drak začal jíst a pít, ale začal taky být opilý a se potácet. Tu ti dva vyskočili a začali drakovi hlavy utínat. Ale skorem by jim byl drak odolal, a s velikou těžkostí usekli jemu dvanáctou hlavu. Tu šel ten sluha domů a pověděl hraběti, jak se přihodilo. A ten pastýř šel potom dále lesem, a přišel ke zlatému zámku, který se též otáčel na stračí nožce. „Stůj, zámku! já jsem tvým pánem.“ A zámek hned zůstal stát a vyšla z něho nějaká baba. „Dobrý den, matičko!“ A ona mu odpověděla: „Věz, kdybys mi byl neřekl: dobrý den, matičko! byla bych tě na prášek roztrhala; ale za to, že's mi tak řekl, jdi do jedné světnice, a najdeš tam zlatý prut, a ve stáji najdeš dvanácte koní a dvanácte zlatých sedel a dvanácte zlatých uzd, a když budeš chtít jet, tehdy jen tím prutem koně švihneš, a ještě rychleji poletíš povětřím, nežli na koni ze stříbrného hradu.“ Potom šel, zahvízdnul sviním, a svině šly pěkně v pořádku všecky domů za ním. Když přišel domů, tehdy hrabě a jeho dcery začaly ty svině zas počítat, a věru, všecky byly. A ty tři dcery prosily ho neustále, aby jim ten proutek dal; ale on to zřídil

zase tak, že jej dostala nejmladší. A tak nyní měla všecky tři pruty. Ale hrabě začal nyní litovat, že má dceru svou dát takovému sprostému pastýři za ženu; neb nevěděl, že má ten pastýř takové tři zámky. I poručil, aby ještě tři zlatá jablka dali na věž, a řekl, kdoby ty jablka sundal, tak žeby kůň jeho tak vysoko vyskočil, tomu žeby svou dceru dal. Tehdy začali všickni páni krmit koně své pšenicí a kukuřicí. Když pak ten den přišel, vypravilo se tam mnoho pánů na svých koních; a věru, někteří jich i na dva sáhy vysoko vyskočili, ale co jsou dva sáhy na celou věž! I stál tam ten pastýř v koutě a řekl: „Prosím, moje panstvo! mohu-li pak já taky jít se svým koněm? můj kůň se tam hle pase na obilí.“ A oni si myslili: „Kterak by tvůj kůň tam doskočil? naše koně lepší obrok žerou a nemohou tam vyskočit!“ I dovolili mu. Tehdy on si šel pro svého koně, oblekl na sebe měděný oděv a šel. Ale na mou věru, nejel po zemi, než povětřím! A když tam přijel, tu se svým koněm ihned věž přeletěl, jedno jablko vzal a hned zas ujel, měděný oděv se sebe svlekl a oblekl si svou halenu, a to jablko schoval si do rukávu a šel domů. A nikdo nevěděl o tom, žeby on byl to jablko sundal. Tu dal hrabě po druhé rozhlásit, kdo to jablko s věže sundá, že dostane jeho dceru. I sešlo se zase mnoho pánů, ale ani jeden ho nemohl sundat. Tehdy on opět přišel a řekl, aby mu dovolil je sundat. A on mu odpověděl, že může. Tu potom šel a oblekl na sebe stříbrný oděv a to druhé jablko taky sundal a hned zas ujel, stříbrný oděv se sebe svlekl, oblekl si svou halenu a šel domů. A po třetí to taky tak udělal: oblekl na sebe zlatý oděv a sundal třetí jablko. A tak mu hrabě nyní musil dceru dát. Tehdy se oženil a měl tři zámky a byl nyní velikým pánem.

71. Rybářův syn.

(Ze Slovinska).

Byl jednou na Dunaji nějaký pán, a měl svého rybáře. Jednou chtěje strojiti hostinu, poručil rybáři, aby mu ve třech dnech tři centy ryb odvedl. Rybář chodí lovit první, druhý, třetí den — ale ani rybičky dostati nemohl. Když pak třetího dne po poledni celý zarmoucený už domů se vrátiti chtěl, připlul k němu na loďce pán v zeleném obleku i tázal se ho, proč je tak smutný? Rybář mu pověděl, a pán řekl: „Slib mi, co máš, o tom nevěda, a ještě dnes dosti ryb nalovíš.“ — „Co nevěda mám, snadno pohřeším,“ myslil si rybář, a slíbil, a do večera nalovil ryb tolik, že je sotva čtyrmi koňmi na voze odvezli. „A víš-li co's mi slíbil?“ ptal se ho potom pán. „Nevím, řekl rybář, „ale nechť je co koli.“ Pán se usmál a řekl: „Věz, že tvoje žena je sama druhá, a bude synka míti: toho's mi slíbil; za dvacet let si pro něj sem přijdu.“ — A tak se taky stalo: rybářovi narodil se skutečně synáček. Když povyrostl, posílali ho do školy, a prospíval v učení tak, žeby byl mohl svým časem za kněze vysvěcen býti. „Za kněze ho nedáme,“ řekli rodiče; „protože je zaslíben; ale dejme ho raději do černé školy.“ Když se v černé škole vyučil, věděl všecko, co bylo a co bude. Tehdy řekl otci svému: „Otče! už je čas, abychom šli.“ — „A kam?“ — „Což nevíte, komu jste mě před dvaceti lety slíbili, když jste tehdáž šli lovit ryb? Však nic se nebojte! jen pojďte za mnou, nic se vám ani mně zlého nestane.“ Když přišli k Dunaji, připlula zase ta loďka a v ní pán v zeleném obleku. Syn vstoupil do loďky, pán odstrčil, a loďka s oběma se potopila. Mezi tím, co rybář zarmoucen domů

se vracel, dostal se jeho syn vodou do nějakého zakleného města v podzemí, kdež ani človíčka viděti nebylo. Maje hlad, nalovil si ryb, upekl je a najedl se, a potom usnul. Tu se mu zdálo, aby šel na noc do zámku, tam aby se posadil za stůl, rozžhal svíce a čekal. I učinil tak. O půl noci odevřely se dvéře a do pokoje se přivalil veliký had, postavil se proti mládenci a prosil: „Polib mne.“ Ale mládenec ho zaklel: „Odstup ode mne, ďáble!“ nemáš ke mně moci žádné.“ Na to had odešel. Druhý den po poledni zase usnul, i zdálo se mu, že by byl dobře udělal, kdyby byl toho hada políbil. Probudiv se, umínil sobě, že tam zase půjde a hada políbí, přijde-li. O půl noci přivalil se ještě větší had, měl dvě hlavy, a postaviv se proti němu, prosil opět: „Polib mne.“ Mládence obešla hrůza a zase jej od sebe zaklel. Třetího dne zdálo se mu zas: „Dobře bys byl učinil, kdybys byl políbil hada!“ Když se probudil, umínil si, že ho políbí, byť i ještě byl strašnější. Z večera šel zase do zámku, sedl za stůl, rozžhal svíce a čekal. O půl noci připlazil se had tříhlavý, ještě větší a strašlivější než předešle, sepnul se proti němu a prosil: „Polib mne.“ Mládenec nakloniv se k němu, políbil ho. V tom okamžení udělala se z hada překrásná panna. Byla to zakletá dcera pána toho zámku, a s ní ten zámek i celé město vysvobozeno jest. Otec i matka její přišli a přivítali jej s radostí velikou; otec pak řekl: „Dám ti své království i svou dceru, líbí-li se ti.“ Mládenec ovšem byl spokojen, ale jedno rmoutilo jej, totiž pomyšlení: „Mně se zde tak dobře daří, a můj otec na Dunaji myslí, že jsem se propadl do pekla. Kdybych mohl ještě jednou přijíti k otci svému na Dunaj, abych mu řekl, jak se mi vede, byl bych zúplna spoko-

jen!“ Na to mu řekla ta panna: „Mám takovou věc, že bys lehko přišel k otci svému, jen kdybys potom se zase vrátil.“ Mládenec slíbil, že zase přijde, a panna se uvolila, že bude sedm let na něj čekati. Potom mu dala prsten a řekla: „Pohleď skrze ten prsten a mysli si, že bys byl rád u otce svého na Dunaji a budeš tam. A když potom budeš chtít ke mně přijíti, pohleď zase skrze ten prsten, a mysli si, žebys byl rád u mne. Ale ať ho nikomu neukážeš, sic o něj přijdeš, a pak se ztěžka kdy k nám dostaneš.“ — Otec i matka velmi se radovali, že svého syna zase viděli zdravého; a musil jim obšírně vypravovati, co a jak se mu vedlo. Potom ho dovedl otec taky k svému pánu, kterému vždy ještě ryby lovil, a i tu se všickni radovali. Měl pak ten pán dvě dcery, a řekl mu: „Zůstaň u nás: dám ti kus svého království a jednu svou dceru, bude-li se ti líbiti.“ On pak si myslil: „Mě tam očekává celé a větší království, a krásnější žena než tato. Ale což je? zůstanu tu několik dní, však lehko se mohu zase dostati zpátky.“ — Jednoho dne šel s těmi dcerami na procházku a na cestě jim ten prsten ukázal i pověděl, jakou má moc. Dcery si myslily: „Kdybychom jemu ten prsten mohly vzíti, potom by rád u nás zůstal!“ A posadivše se s ním do stínu pod nějaký strom, uspaly jej a prsten mu vzaly; i nechaly ho potom v domnění, že jej ztratil po cestě. Zůstal u nich pět let a pak si umínil, že půjde toho podzemního města hledat. Šel, a přišel pozdě večer v lese do nějakého stavení, a prosil, aby ho tu nechali přes noc. Nebylo nikoho doma, než nějaká žena; ta řekla: „Ráda bych ti tu popřála noclehu; ale moji tři bratři jsou zloději, přijdou domů a zabijí tě.“ — „Nic se neboj,“ řekl mládenec, „přines mi víno, budu

tu na ně čekati.“ O půlnoci přišli bratři domů: „Kdo jsi?“ — „Já sám nevím; jsem tulák, sem tam po světě chodím, protože musím.“ — „Kterého pak jsi rodu?“ — „Nevím; klátím se po světě neustále; nejsem nikde doma.“ — „Jak ti říkají?“ Mládenec věděl z černé školy, že ti tři zloději měli bratra a že ho ztratili; i jmenoval jim toho ztraceného bratra jmeno a příjmení. — „Zajisté jsi ty náš vlastní bratr, kterého jsme před několika lety ztratili.“ — „Dost možná,“ odpověděl jim. I začali ho přemlouvati, aby zůstal s nimi a vychvalovali mu své zlodějské řemeslo. „A co jste dnes dostali?“ tázal se jich. — „Oj velmi mnoho, jako nikdy ještě. Dostali jsme střevíce, plášť a klobouk: kdo ty střevíce obuje, ujde za půl hodiny dvě stě mil; kdo ten plášť na se vezme, nikdo ho neuvidí; a kdo ten klobouk před sebe hodí, každá hora se mu otevře.“ — „Ale jest-li to taky pravda?“ — „Ovšem pravda!“ řekli a dovolili mu, aby toho sám na sobě zkusil. On pak maje na sobě klobouk, plášť i střevíce, skočil, až se země zatřásla a ten tam. Nejprvé šel ke Slunci, kde vychází; myslil si: „Slunce po všech zemích svítí, bude zajisté také věděti cestu do města podzemního. Ale Slunce řeklo: „Neznám té cesty; musí to býti někde mezi horami v úzké dolině, kam nikdy nepřijdu. Ale Luna svítí po všech skulinách; jdi, zeptej se jí.“ Mládenec šel, kde Luna vychází, i tázal se jí, ví-li cestu do města podzemního? A Luna zase řekla: „Nevím; musí to býti mezi horami, kam nikdy nepřijdu. Ale jdi k Větru; on všemi skulinami proletuje, zajisté ti taky cestu poví.“ I šel tam, kde Vítr vychází, a tázal se opět, ví-li, kudy se jde do města podzemního? — „Kterak bych nevěděl?“ řekl Vítr; „zejtra přede dnem tam zase půjdu:

králova dcera se tam vdává; půjdu jim na svatbu foukat, aby jim nebylo příliš horko.“ Přede dnem šli. Přišli k ohromným skalám. Vítr se prodral skulinou a mládenec za ním nemohl. I vzal klobouk a hodil jím o skálu, skála se odevřela a měl za Větrem cestu hotovou. K ránu byli v podzemním městě. Vítr šel na svatbu foukat, a mládenec do kostela očekávat svatebníků. Svatebníci přišli a kněz počal oddávati; v tom uhodil jemu mládenec po knize, až upadla na zem. „Z vás jeden musí míti veliký hřích na sobě,“ řekl kněz ženichovi a nevěstě, a ta hned vyznala, že slíbila svému osvoboditeli, že na něj bude čekati sedm let, a ty že ještě neprošly. Na to řekl kněz, že musí čekati do sedmi let, a prvé že si jiného nesmí vzíti. I tázal se jí, kterého by měla raději: toho neb onoho? — „Onoho,“ řekla, „kdyby přišel; ale vím, že ho nikdy víc neuhlídám!“ I bylo to mládenci mílo slyšeti. Když se svatebníci rozešli, sundal se sebe v královském zámku plášť a hned ho tu poznali. Panna jej objala a řekla: „Hleď! právě dnes bych se byla za jiného vdala, kdyby mne vyšší moc nebyla vystřežila.“ Brzy na to měli spolu oddavky a po oddavkách bohatou hostinu. — A mně tam taky dali vína z řešeta, chleba ze sklenice a lopatou po hřbetě. Po té jsem šel domů.

72. O třech bratřích, dvou moudrých a jednom hloupém.

(Z Kašub.)

Byl jednou král a měl jedinou dcerušku. I dal vyhlásit, kdo by udělal takovou loď, která by chodila po zemi i po vodě, tomu že by svou dcerušku dal. Tak byl taky sedlák, a měl tři syny, dva

moudré a třetího hloupého. Ti dva pořád se tomu hloupému vysmívali a nikam ho s sebou nechtěli vzít. Tak jednou taky tomu hloupému nic neřekli, a dali se do práce. Když tak byli v té práci, šel tudy cestou stařeček a řekl: „Pomáhej pán Bůh, synkové!“ A oni odpověděli: „Dejž to pán Bůh!“ Ten dědeček chtěl ještě dále mluvit a řekl: „Dejte mi zapálit tabáku.“ Ale oni, ani se neohlednouce, odbyli ho z krátka: „Nemáme kdy.“ Tak on odcházeje jim řekl: „To bude, co děláte, pěkný svinský žlábek, a královské dcerušky nedostanete.“ A tak taky bylo.

Zatím se ten hloupý nějak dověděl o jich práci a chtěl taky štěstí zkusit. Tak on šel a začal dělat loď, a přišel k němu taky ten stařeček a řekl: „Dej pán Bůh štěstí!“ A hloupý odpověděl: „Dejž to pán Bůh, tatíčku!“ A potom začal sám rozprávět: „Rád bych se s tebou, tatíčku, poradil, jak udělat takovou loď, aby chodila po moři i po zemi.“ A stařeček mu odpověděl: „Jen dělej, synu můj! snad ti pán Bůh pomůže!“ A tak taky bylo: on udělal loď, která chodila po zemi i po moři. Jak byl s tou prací hotov, přišel k němu zase ten stařeček a řekl mu: „Až půjdeš ku králi, tehdy vezmi s sebou každého, koho na cestě potkáš.“ I potkal nejprvé u strouhy žebráka, kterému celá strouha nemohla dost vody k pití opatřit, i vzal ho s sebou. Potom jak se dostal na horu, potkal starocha žebráka v teplém kožichu, který, ač slunéčko pálilo, volal: „Zima mi je, zima!“ I vzal ho taky s sebou. Potom dále svou lodí jeda, potkal opět starého, kterýž ohryzoval hnát a křičel: „Chce mi se jíst! chce mi se jíst!“ Maje ty tři staré v lodi, stanul náš poutník před králem, a král viděl, že ta věc byla skutečně tak udělána, že mohla chodit po moři i po zemi. Byla to loď

obyčejná, měla však pod sebou osu a kola. Ale králi vidělo se, že ten člověk je příliš chudý, a proto by mu byl nerad svou dcerku dal za ženu, než ukládal mu ještě jiné práce. Tak měl postavit králi takového člověka, který by dvanácte bochníků chleba snědl za jednu noc; a potom takového, který by za jednu noc dvanácte volů snědl a dvanácte sudů piva vypil; a potom ještě takového, který by v železné rozpálené peci vyseděl celou noc. Tu měl ten ženich velikou starost a šel se poradit s těmi starými, které měl v lodi za sebou. Tu však mu ten jeden povídá, žeby se tím ani dost nenajedl, a druhý, žeby se tím ani nenajedl ani nenapil, a ten třetí, žeby se ani dost neohřál. Z rána přišel se král k nim podívat, co všecko vykonali a co ještě chtějí; a oni ještě volali: „Jíst! pít! zima!“

Ale král byl velmi svéhlavý a vždy přece jemu dcerky své nechtěl dát. I opověděl jednomu sousednímu králi tehdáž právě vojnu a ohlásil, kdo se prokáže v jeho zemi nejlepším vojákem, ten že má jeho dcerku mít. Tak ti dva moudří taky jeli na vojnu na dobrých koních, a jich hloupý bratr jel na hubené mrše. Když se tak cestou vlekl, potkal stařečka a řekl jemu: „Pochválen buď Ježíš Kristus!“ Stařeček mile přijal to pozdravení křesťanské a odpověděl: „Na věky věkův, amen.“ Potom začali spolu dále rozprávět, a jak to bývá, starší mladšímu dával dobré rady, a mezi jinými tuto: „Až přijedeš do toho velikého lesa a staneš na křížové cestě, tehdy uhlídáš po pravé ruce prastarou lípu; k té lípě řekneš: „Lipko, lipko, odevři se!“ a tu vyjde z ní osedlaný kůň, na kterém budou ležet nové šaty, a při hřívě bude viset kožená torba. Do těch šatů se oblečeš a vsedneš na koně, a jak se potkáš s nepřátelskými vojáky,

tehdy jen řekneš: „Všecko vojsko z torby!“ Tak budeš mít mnoho tisíc mužův, a ti budou tak bojovat, že všecko pobiješ. A nyní jeď s Bohem!“ Náš hlupec všecko tak udělal, jak mu ten poctivý stařeček poradil. Tím spůsobem on sám pobil celé vojsko nepřátelské na caparty; ale jeden voják fal jej v nohu. Král to viděl, vzal polovici svého šátku a nohu jemu zavinul, a druhou polovici sobě podržel. Když se vojna skončila, jel náš rytíř zase k lípě a tam všecko vrátil. Tu se ten král nikterak nemohl dovědět, kdo ten hrdina byl, i vyslal své sloužící, aby hledali takového, který by měl poťatou nohu a zavázanou polovicí jeho vlastního šátku. Dlouho, dlouho nemohli sloužící takového člověka najít, neb chodili jen k bohatým pánům. Tehdy král jim vzkázal, aby každému člověku v celém království nohy prohlíželi. Tím spůsobem přišli taky do chalupy, kde ti dva moudří synkové seděli při obědě, a jich hloupý bratr pekl sobě v popeli kobližky. I kterak se podivili, když u toho peciválka spatřili rozťatou nohu, zavázanou polovicí šátkem! Ale peciválek žádnou měrou nechtěl jim od svých kobližek jít. Staršímu služebníkovi bylo toho líto, aby dcerka jeho krále, taková spůsobná královnička, takového sprostého chlapa měla dostat, i byl by jí sám za ženu rád dostal. V tom úmyslu, když přišli do lesa, kudy jich cesta šla, zabil napřed svého tovaryše a potom toho bídáka, pak sobě sám nohu rozťal a zavázal tou polovicí šátku, kterou vzal zabitému. A tak přišel ku králi. I byl to člověk spůsobný, a proto král i jeho dcerka rádi tomu byli. Ale ten poctivý stařeček viděl tu vraždu, i přistoupil k těm zabitým a zbudil je i řekl jim: „Vstaňte a jděte, neb královnička má zejtra mít svatbu.“ Tak oni obadva rychle pospíšili do hlavního města a šli přímo k samému

králi i všecko jemu vypravili: jak je ten sloužící zabil a sobě nohu rozříznul. Ten král dal si hned toho zavolat a otázal se ho: co by asi takový zasloužil, který by tak a tak udělal. A on odpověděl na to králi: „Takový nezaslouží nic jiného, než aby ho železnými branami roztrhali.“ Neb se nikoli nenadál, žeby jeho zrada mohla být na jevě. Tehdy řekl jemu král: „Jakou smrt ustanovil jsi sobě sám, takovou s toho světa sejdeš.“ I dal čtyři černé voly do železných bran zapřáhnout a jej roztrhat. A ten hloupý dostal tu královskou dcerku za ženu a byla veliká hostina. — Já tam taky byl, jedl a pil jsem i tancoval; ale špatně mi při té hostině posloužili: dali mi skleněné střevíce, papírový kabát a máselný klobouk. Jak jsem se při tanci zahřál, máslo se rozpustilo, papír se roztrhal a sklo roztloukło. Tak mě potom nabili do děla a vystřelili, tak že jsem až sem přiletěl za stůl a tu sedím. A ti dva mladí manželé jsou po tu dobu ještě živi, jedí, pijí a jsou veseli, jest-li že včera neumřeli.

73. O Ivanovi hlupci.

(Z Veliké Rusi.)

Byl jeden sedlák a měl tři syny, dva byli rozumní a třetí hlupec. Když otec sestárnul, povolal k sobě synů svých a řekl: „Milé děti! cítím, že už dlouho živ nebudu; až umru, vykonejte mou poslední vůli, hlídejte po tři noci na mém hrobě, každý jednu noc.“ A děti mu to slíbili. Potom otec umřel, a děti ho pochovali, jak náleží. Přišlo na nejstaršího, aby šel hlídat. Ten povídá ženě: „Dej hlupcovi koláč, a půjde za mě hlídat na otcův hrob.“ Hlupec vzal od švakrové koláč, a na rameno klacek, a šel k otci svému

na hrob. Seděl tu nějaký čas, a vidí, kterak otec jeho vstává z hrobu. „Kam pak, tatíčku, vstáváš?“ — „Kdo to přišel hlídat?“ tázal se otec. — „Já, tatíčku, tvůj syn hlupec.“ — „Nu, hlupče, když jsi ty přišel ke mně hlídat, něco ti za to dám.“ Na to stařeček hvízdnul mládeneckým vřeskem, bohatýrským hvizdem: „Siváku, buráku, věští rysáku! staň přede mnou jako list před travou!“ Kůň běží, země se třese, z uší jemu dým jako sloup, a ze chřípí plamen fučí. Když přiběhl, zůstal tiše státi před stařečkem. „Tu hle máš, milý synu, koně, užívej ho až do smrti.“ Pak ukázal mu taky celou úpravu, totiž kopí, válečnou palici a meč ocelový. Potom si stařeček zase do hrobu lehl a hlupec na hrobě seděl až do rána. Ráno ptali se ho bratři: „Kde's, hlupče, byl?“ — „A kde bych byl?“ řekl, „hlídal jsem u tatíčka na hrobě.“ — Na večer řekl druhý bratr hlupcovi: „Jdi a hlídej taky za mě, dám ti za to koláč.“ Hlupec byl rád, vzal koláč a šel zase hlídat. I vedlo se mu tak jako včera: otec jeho vstal, a vida tu zase nejmladšího syna, daroval mu ještě krásnějšího koně, řka: „Když ti ho bude potřebí, taky tak zahvízdni.“ — Třetího dne večer, když bylo na hlupcovi, aby šel hlídat, nedali mu bratři žádného koláče, nébrž opálenou kůrku chleba. Otec zase z hrobu vstal a dal jemu třetího ze všech nejkrásnějšího koně, i doložil: „Jen ničeho neříkej svým bratřím. A nyní, milý synu! již více mne neuvidíš.“ — Potom doma začali se bratři děliti o jmění otcovské, i rozdělili je oba bratři mezi sebe, a hlupec řekl: „Což, bratři, mně nic?“ A oni odpověděli: „Ty buď rád, že tě budeme živiti.“

Nedaleko té vsi, kde hlupec zůstával, bylo město, a v tom městě král, který měl tři dcery na vdaní. Jednou povolal ty dcery k sobě a řekl:

„Milé dcery! už nyní jste všecky dospělé; je čas, abyste se hleděly vdáti.“ I dovolil jim, aby si každá sama ženicha vybrala. Tehdy prosila nejmladší dcera jeho: „Dejte mi, otče, vyměřiti soudní místo, a na tom místě postaviti dvanácte věnců, a kdo si mě chce vzíti, bude povinen na koni všech dvanácte věnců přeskočiti. A dejte to, otče, rozhlásiti po všech zemích, aby se všickni sjeli, i ustanovte, ku kterému dni se mají sjížděti.“ Král maje svou dceru rád, po vůli její tak učinil. I rozhlásila se ta novina všude, až i do té vesnice přišla, kde hlupec se svými bratry zůstával. Když přicházel určitý den, strojili se bratři jeho do města se podívat, kterak králové a mohútní bohatýrové přeskakovati budou na koních přes dvanácte věnců. Vida hlupec, že bratři jeho se strojí na cestu, tázal se jich: „Bratři, kam pak pojedete? vezměte mě taky s sebou!“ — „I kam bys ty jel?“ zakřikli ho bratři, „snad abychom tě vzali za strašidlo!“ — Jak mile odjeli, slezl hlupec s peci a řekl švakřinám: „Dejte mi košík, půjdu do lesa na houby, když mne bratři s sebou nevzali.“ Ty mu daly košík a hlupec šel. Když přišel do lesa, pověsil košík na strom, hvízdnul mládeneckým vřeskem, bohatýrským hvizdem: „Siváku, buráku, věští ryšáku! staň přede mnou jako list před travou.“ Kůň běží, země se třese, z uší jemu dým jako sloup a ze chřípí plamen fučí; a když přiběhl, zůstal před Ivanem hlupcem tiše státi. Ivan jemu vlezl v ouško, a druhým ouškem zase vylezl, i stal se tak krásným mládencem, že nelze ani pomysliti, ani sobě představiti, ani v pohádce vypraviti, ani perem vypsati. Potom vsedl na svého dobrého koně a jel přímo k městu; a dohoniv svých bratří, začal je bičem mrskati, proč se mu z cesty nevyhýbají. Když přijel k tomu soudnému místu,

bylo již zavřeno rohatkami; ale diváci vidouce takového krásného bohatýra, oddělali rohatky a vpustili jej. Králové a bohatýři všickni se jemu a jeho krásnému koni divili, a rádi by byli věděli, kdo to? ale nikdo se ho neosmělil tázati. Přišel čas, aby skákali přes věnce, a nikdo nemohl jich více přeskočiti než toliko tři. Když přišel pořádek na hlupce, tehdy se napřed několikkrát rozjel po soudním místě, potom se rozehnal k věncům a přeskočil jich šest. Vida svou nehodu, že nemůže všech dvanácti přeskočiti, rychle odtud ujel zase do lesa, tu se přestrojil a propustil koně, řka: „Jdi, dobrý koni! běhej po šírých polích, po zelených lukách, a když tě zavolám, zase přijď.“ Potom vzal košík a nasbíral plný hub, jaké našel, i přinesl domů. Švakřiny jeho vidouce, že nese samé prašivky, rozhněvaly se na něj a řekly: „Co's, hlupče, takových hub nasbíral? leda bychom je daly tobě sníst!“ A hlupec řekl: „Hleďte! jdu a nasbírám hub, a ještě se nezachovám!“ Potom když bratři přijeli domů, vypravovali obšírně, co všecko viděli, a taky o tom bohatýru, který jich cestou dojel, že byl takový krásný, ale prý opovážlivý, „nemilosrdně nám vypráskal, že jsme se mu s cesty nevyhnuli.“ Hlupec na peci seděl řekl: „Hleďte, bratři, jak jsem já vám vypráskal!“ — „Co to, hlupče, žvástáš!“ zakřikli ho bratři, „seď na peci a mlč; jest-li že to někdo uslyší, svážou tě a nás taky.“ Druhý a třetí den bylo všecko zase tak jako první, kromě že Ivan hlupec podruhé přeskočil devět, a potřetí všech dvanácte věnců. V tu chvíli vytiskla mu nejmladší dcera královská na čele jasnou hvězdu, ale Ivan opět ujel, zavázal si čelo hadrem a sedl doma na pec. Potom vdaly se starší dcery královské za dva královice. Tehdy prosila dcera nejmladší otce

svého, krále, aby dal po celé zemi své rozhlásiti, by se každý v určitý den k němu dostavil na oběd; myslila si, že taky přijde ustanovený její ženich. I vypravili se bratři Ivanovy taky do města a vzali na přímluvu svých žen Ivana hlupce s sebou. Při stole nejmladší dcera královská roznášela nápoje, a když přišla k Ivanovi, vidouc že má hlavu hadrem zavázanou, tázala se ho, proč to? „Byl jsem v lese na houbách," odpověděl Ivan, „upadl jsem a poranil jsem se." Ale královna nevěřila, Ivan musil hadr odvázati a byla od hvězdy záře po celém paláci. I hned ho vedla ku králi a řekla: „Hle můj ženich, kterého jsem hledala!" A král, ač nerad, dal k tomu sňatku povolení. Po svatbě vykázal jim zvláštní pokoje a řekl své dceři, že muže jejího Ivánka hlupce už nikdy nechce viděti. —

Potom dověděl se král, že po jeho zakázaných lukách běhá jelen zlatorohák, i přikázal těm dvěma svým zeťům, aby mu ho chytili. Zeťové dali si osedlati dva koně a jeli do těch luk. Tehdy řekla nejmladší královna muži svému: „Co doma sedíš ničeho nevěda? ti dva otcovi zeťové jeli hledat v zakázaných lukách jelena zlatoroháka, a ty sedíš!" — „Jak to mám vědět?" odpověděl hlupec; „jdi a popros otce svého, aby mi dal nějakého třeba špatného koně." Žena jeho šla, a král mu poručil dáti koně hubeného. Ivan vsedl si na něj bez sedla a jel do pole; tu s něho slezl, odřel jej a nechal ležeti, řka: „Tu hle vám, straky a vrány, král dává lahůdku!" Potom hvízdnul, houknul mládeneckým hvizdem, bohatýrským pokřikem: „Siváku, buráku, věští lišáku! staň přede mnou jako list před travou." Kůň přiběhl, Ivan jemu prolezl ouškama a přistrojil jej: dal mu sedélko čerkeské, podpružku bucharskou, dvanácte podpruh z hed-

báví šemachanského: hedbáví se netrhá, ocel se netře, arabské zlato v blátě nerzaví. Jako pták letěl Ivan na koni svém po zakázaných lukách a brzy jelena zlatorohá chytil. Potom jej uvázal za rohy a vyvedl na cestu; tu si postavil plátěný stan, koně i jelena přivázal a lehl si. Ti dva královicové jezdili po polích a nikdež nemohli toho jelena najíti; i vrátili se po té cestě zpátky, chtíce králi říci, že takového jelena není. Tu spatřili stan a při něm jelena přivázaného, i řekli mezi sebou: „Hle, bratře, stan toho bohatýra, jenž přijel na soudní místo, a hle také jelena přivázaného! pojďme k němu a poprosme ho uctivé, aby nám toho jelena za jakou koli cenu prodal.“ I smekli klobouky a vešli do stanu, a hluboko se hlupcovi poklonivše řekli: „Milostivý pane! přijeli jsme koupit vašeho jelena.“ A hlupec odpověděl: „Rád bych vám ho prodal; ale neulovil jsem ho, abych ho prodával za peníze, nébrž za jistou věc.“ — „A za jakou?“ tázali se královicové. A hlupec odpověděl, že to věc nepatrná, jen s nohy po prstu. Královicové chtíce se králi, tchánu svému, zalíbiti, k té koupi se odhodlali, szuli se a hlupec jim každému uřízl prst; potom se zas obuli, vzali s sebou jelena a jeli domů. Ivan pak ty prsty schoval do kapsy, sebral stan, vsedl na svého koně a jel k tomu místu, kde nechal ležeti koně královského; tu koně svého propustil, a vida na té mrše mnoho vran a strak, hodil mezi ně klackem a mnoho jich zabil. Potom je uvázal i s tou konskou koží na provaz a smýkal to za sebou do dvora královského. A bylo tu právě veliké veselí, že zeťové přivedli králi jelena. Tehdy hlupec šel pod okna a zavolal silným hlasem: „Milostivý pane! darovali jste mi koně, ale nemohl mne domů dovezti; tu hle jsem Vám přinesl jeho kůži, a

přitom něco zvěřiny na vaše veselí.“ Král a ty dvě dcery velmi se tomu smáli, a hlupec hodil zvěřinou i šel do svého pokoje. Potom přišla jeho žena, vypravujíc, kterak se jí smály sestry její, že se za něho vdala; ale on řekl: „Nechť se smějí, přijde čas, že ty se jim budeš smáti.“ — Brzy potom zase uslyšel král, že po jeho zakázaných lukách běhá svinka zlatoštětinka se dvanácti prasátky; i povolal k sobě své dva zetě a žádal jich, aby mu tu svinku s těmi prasátky chytili. Zeťové dali si hned osedlati koně a jeli. Potom za nimi vyjel také Ivan na koni, kterého mu žena jeho opět na králi vyprosila; a když přijel do pole, toho koně zase zabil, a svého koně si zavolav, brzy svinku zlatoštětinku chytil, a zeťům královským týmž spůsobem, jako prvé, zase prodal, dostav za ni z ruky po prstu. Pak po některém čase povolal k sobě král opět své dva zetě a řekl jim: „Za třikráte devíti zeměmi, ve třicátém carství, v podslunečném panství, je sosna celá zlatá a větve její stříbrné, a na ní sedí ptactvo rajské, zpívajíc písně carské; a chce-li kdo tu sosnu míti, ať ulomí jednu větvičku i přiveze do své země a vsadí ji, tehdy mu na druhý den taky taková sosna jako v tom panství vyroste. I prosím vás, milí zeťové! prokažte mi tu službu a tu sosnu mi přivezte: dám vám za ni polovici svého království.“ Zeťové chtíce dostati polovici království, rozloučili se se svými ženami i s králem a vydali na cestu. Tehdy nejmladší dcera pověděla muži svému hlupci, kam otec její poslal oba zetě a co jim přislíbil. Hlupec jí řekl: „Jdi a popros krále, aby mi dal nějakého třeba hubeného koně.“ Žena jeho šla, a král usmívaje se řekl: „Milá dcero! tvůj hlupec chce mě ve dvorci o všecky koně připraviti.“ Ale dcera pravila: „Nejmilejší otče!

prosím vás nyní naposled.“ Král poručil jemu dáti koně; ale Ivan zase tak učinil jako prvé: přijev za město odřel jej a nechal ho na poli strakám a vranám, řka, že jim král posílá lahůdku. Potom zavolal svého koně, osedlal, vsedl na něj a bil i bodal jej; a kůň se rozhněval, od země se oddělal, vznášel se výše lesa stojícího, níže oblaku běžícího, hory a doly pod nohami propouštěl a malé říčky chvostem zastílal. Jel takto svou cestou — dlouho-li, krátko-li? blízko-li, daleko-li? rychle se pohádka vypravuje, ale zdlouha se skutek naplňuje! — až konečně přijel na to panství, a k té zahradě, kde byla ta sosna. I vešel tam a ulomil z té sosny větvičku. Tu vidí podlé ní dvě studánky, ve kterých byla živá i mrtvá voda; i nabral každé té vody zvláště do lahvičky, a pak bez meškání vyšel ze zahrady, vsedl na svého koně a jel zpátky domů. Prvé však než přijel k městu, rozbil zase při silnici svůj plátěný stan, postavil sosnu podlé stanu a lehl si, aby odpočinul. I jeli tudy královi zeťové zase domů s nepořízenou, a vidouce stan a podlé něho tu sosnu, koupili ji od Ivana hlupce za řemen se svých zad, a přijevše do města, podali ji králi. Král maje z ní velikou radost, dal vystrojiti slavné hody; a když byli v nejlepším veselí, přinesl mu hlupec do dvorce zas kůži s jeho koně a při tom něco vraní a stračí zvěřiny na ty hody. A když mu potom žena jeho vypravovala, kterak se jí všickni smáli, řekl: „Jen nech, přijde čas, že i ty se jim smáti budeš.“ Potom po některém čase řekl jednou Ivan své ženě: „Zejtra se oblec v nejpěknější šaty své.“ Druhý den pak vyšel do pole, zavolal svého koně, proměnil se a jel zase do města. Když přijel do královského dvorce, byla tam právě veliká hostina. Tehdy vyšel král se svými zeti

a s ministry jemu vstříc, i uvedl jej za stoly dubové, na nichž byla jídla cukrová a nápoje medové, i počali píti, jísti a veseli býti. Když pak se rozveselili, začali rozmlouvati, a Ivan sedě podlé krále řekl jemu: „Milostivý pane! slyšel jsem, že máte tři dcery a všecky vdané: dva zetě vaše tu vidím, ale třetího nevidím.“ Král odpověděl: „Příteli můj! dcera moje nejmladší vzala sobě hlupce, pročež jsem nařídil, aby ze svých pokojů nevycházel.“ — „A já schválně proto přijel,“ řekl Ivan, „abych se s vaší nejmladší dcerou oženil.“ Král byl tomu velmi rád, i řekl, že toho hlupce vyžene ze své země. Na to vstal Ivan ze svého místa, řka: „Milostivý pane! vy pro mě chcete ze země vyhnati své nejmladší dcery muže hlupce: nuže vězte, že já to jsem!“ Tehdy král počal jej radostně líbati, a taky dcera jeho přistoupila, kterou Ivan vroucně objal. Potom řekl králi: „Dovolte, milostivý pane! abych se otázal, proč vaši milí zetové sedí za stolem v rukavičkách?“ A král odpověděl, že mají bolavé ruce. Na to řekl Ivan, on že je výborný doktor, a prosil krále, aby nařídil, by ty rukavičky svíkli. I musili tak učiniti, a tu se shledalo, že jim každému na ruce chybovalo po prstu. Král se táže, jak přišli o své prsty? a hlupec odpověděl: „Vím, jak o ně přišli.“ I vyndal je z kapsy a králi ukázal: „Tu hle jsou, dali mi je za svinku zlatoštětinku.“ Potom k žádosti jeho nařídil král, aby szuli obuv, a shledalo se, že jim také na nohou chybovalo po prstu. I řekl Ivan: „Tu hle jsou ty prsty, dali mi je za jelena zlatoroháka.“ Konečně musili se zetové svléci, a Ivan ukázal králi, že měli na zádech po řemenu vyřezáno; a vyndav ty řemeny z kapsy, řekl: „Tu hle jsou jich řemeny!“ Král vida to, velmi se na ně rozhněval. Ivan pak vyndav z kapsy

dvě lahvičky se živou a s mrtvou vodou, přiložil ty řemeny a ty prsty zase, kam náležely, pokropil je mrtvou vodou, a v okamžení přirostly; potom je pokropil živou vodou, a nebylo po ráně ani památky. Tehdy zeťové, jsouce vyléčeni, děkovali jemu a prosili za odpuštění, že neznajíce ho, jemu se prvé smáli, a Ivan rád jim odpustil. Potom Ivan se svou královskou chotí v té zemi šťastně panoval.

74. O hloupém Peciválovi.

(Z Polsky.)

Byl jeden stařeček a měl tři syny: dva starší byli ženati a rozumní, ale třetí, Peciválek, byl bez ženy a hloupý. Otec se těžce roznemohl a vida před sebou smrt, odkázal celou svou mohovitost dvěma starším synům, a po stu zlatých v hotovosti dal všem třem, i umřel. Pochovali ho, jak náleží, a potom ti dva rozumní bratři začali hospodařit. I řekli jednou Peciválovi: „Víš-li co, bratře, dej nám své peníze: my pojedem do světa za svým výdělkem, až se vrátíme, přivezeme ti červenou čepici, červený pás a červené boty; zatím doma seď a dělej, co ti ženy naše poručí.“ Hlupec od dávna si žádal červeného pasu, bot a čepice, i svolil ke všemu a peníze jim dal. Bratři šli do světa, a hlupec zůstal doma; ale jsa náramný lenoch, neustále jen se povaloval na peci, a švakrových, když mu něco poručily, nerad poslouchal; za to však nade všecko mu chutnával kvas, cibule a zaprážky. — „Pojď, Pecivále!“ řekly mu jednou švakrové, „přines nám vody.“ Bylo to v zimě, venku mrzlo a Peciválovi se s peci nechtělo, i řekl: „Jděte si samy, nechce mi se.“ — „Jen jdi, hlupče, my ti zatím uchystáme kvasu, zaprážek a cibule;

a neposlechneš-li, až se nám mužové vrátí, nedostaneš ani pasu, ani bot, ani červené čepice.“ — Hlupec slyše to, slezl s peci, vzal konve, sekeru a šel pro vodu. Přijda na řeku, vysekal díru, nabral vody, konve postavil na led a škrábaje se za ušima hleděl do vody; v tom se mu tam ukázala štika. Pecivál skočil, popadl ji v plýtvech a vytáhl. „Pusť mě,“ prosila štika, „a já ti udělám za to, co budeš chtít.“ — „Já chci mít takový dar, aby se hned všecko stalo, co si žádám.“ — „Stane se hned, jak mile vyřkneš tato slova:

Na mé úsilné žádaní,
a na štičí rozkázaní
ať se stane to a to!“ —

„Uhlídám,“ odpověděl hlupec a řekl:

„Na mé úsilné žádaní
a na štičí rozkázaní
ať je tu cibule, kvas a zaprážky!“

A hned to tu všecko bylo. Hlupec najedl se a napil, a řekl: „Dobře, už mám dost, už nechci! a bude-li tak pořád?“ — „Bude,“ odpověděla štika. Po té ji hlupec pustil do řeky, postavil se u konví a řekl:

„Na mé úsilné žádaní
a na štičí rozkázaní
ať ty konve jdou domů!“

Na to nosidla s konvemi se zdvihly a šly pomalu domů, a hlupec kráčeje za nimi, žvýkal cibili a zaprážky a zapíjel kvasem, konve před sebou žena jako husy. Když byly konve doma, vylezl si hlupec zase na pec a usnul. Brzy potom začaly ho švakrové zas vytrhovat: „Jdi, Pecivále! naštípej nám dříví.“ — „A což si nemůžete samy naštípat?“ — „A mají-li to ženy dělat? nenaští-

páš-li dříví, necháme tebe na peci zmrznout, a červené čepice, pasu a bot nikdy nedostaneš.“ — Hlupec obrátil se na peci a řekl:

„Na úsilné mé žádaní
a na štičí rozkázaní
ať se hned stane, co chtějí.“

Tu z pod lavice sekyra vyskočila, nasekala v dřevníku dříví, donesla do peci, a pak si zas lehla pod lavici; a hlupec si zatím na peci hověl, jedl cibuli se zaprážkami a zapíjel kvasem. — „Pecivále!“ zavolaly po několika dnech švakrové, „v dřevníku už není žádného dříví, jeď do lesa a přivez; pakli nepřivezeš, červené čepice, pasu, ani bot nedostaneš.“ — Tenkrát hlupec hned poslechl, proto že chtěl ukázat ve vsi všem, co umí; i slezl s peci, oblekl se, obul, vyšel na dvůr, vytáhl z kolny sáně, naložil na ně cibule a zaprážek, vzal bič do ruky a sedl si; a na hlupcovo žádaní a na štičí rozkázaní běžely sáňky samy po vsi do lesa, jen pod nimi sníh hvízdal. Jeda tak do lesa, musil lidnatým městem, a tu se sběhlo množství lidí zvědavých, dívat se na sáně, kterak bez koní jedou, tak že hlupec, jeda prudce, mnoho jich zajel a mnoho vozů zporážel, a žen i dětí polekal. Když přijel do lesa, řekl:

„Na mé úsilné žádaní
a na štičí rozkázaní,
jak řeknu, ať se hned stane:
Jdi sekyro, nasekej dříví,
dřeva se v otypky vázejte
a otypky se na sáně skládejte!“

A co poručil, všecko se hned udělalo; hlupec si sedl, a sáňky ho nesly domů. Ale v tom městě, kde tolik zlého spůsobil, jak mile ho spatřili, hned ho se všech stran obskočili, strhli se saní, po-

padli za vlasy a začali ho políčkovat. Hlupec si nejprvé myslil, že ho chtějí jen polechtat, aby se rozesmál; ale když ho to začalo bolet, řekl v duchu:

„Na úsilné mé žádaní
a na štičí rozkázaní
ať se každému dostane polenem!“

Po té hned polena se saní vyskočily a začaly skákat po lidech, tak že se všickni v okamžení rozprášili na všecky strany; a hlupec div že nepuknul smíchem, jel dále svou cestou a brzy se zas octnul na své peci. Od toho času daleko široko sobě vypravovali o hlupci a chodili se na něj dívat jako na divotvorce, až konečně se o něm dověděl i král, a chtěje jej taky vidět, poslal pro něj schválně vojvodu. — „Slez s peci, Pecivále! ustroj se a pojď ku králi!“ řekl mu vojvoda. — „A proč? však mám cibule, kvasu i zaprážek doma dost.“ — Pro takovou smělost dal jemu vojvoda pohlavek; ale hlupec, ani s peci se nehna, pošeptal:

„Na úsilné mé žádaní
a na štičí rozkázaní
ať se mu pometlem dostane!“

Pometlo celé sazemi zmazané omočilo se v pomyjích a skočilo na posla — sotva chudák utekl oknem, i vskočil do kočáru a bez pořízení ku králi se navrátil. Král na to poslal jiného posla opatrnějšího; ten se napřed vyptal, co má hlupec rád, a potom přijda k peci, poklonil se a řekl: „Pecivále! pojď se mnou ku králi, chce ti dát červenou čepici, červený pás a boty červené!“ — „Jest-li tak, pojedu; jeďte jen napřed, já vás dohoním.“ Posel jel, a hlupec najedl se zaprážek s cibulí, napil se kvasu, vyspal se, a když ho

bratři zbudili, že už je čas na cestu, ani s peci se nehna, řekl:

„Na úsilné mé žádaní
a na štičí rozkázaní
ať na té peci hned jsem před králem!“

V peci se hned zakouřilo, zapálilo, dvéře se do kořán odevřely, a pec se hlupcem běžela po silnici, posla předhonila a před palácem královským se zastavila. Král s celým dvorem vyběhl v podivení na pavlač, a hlupec právě dojídal zaprážky s cibulí a zapíjel kvasem, a se strany na stranu se obraceje nikoho si nevšímal. — „Kdo jsi? co děláš? a proč jsi přijel?“ tázal se ho král. — „Jsem hlupec Pecivál, jím zaprážky s cibulí a zapíjím kvasem, a přijel jsem k tobě, králi, pro červenou čepici, červený pás a pro červené boty.“ — Co tak hlupec odpovídal králi, a ten se ho zas na jiné věci vyptával, vyšla na pavlač dcerka královská a byla velmi krásná. Jak ji hlupec spatřil, hned se do ní zamiloval a pomyslil si:

„Na úsilné mé žádaní
a na štičí rozkázaní
ať se královna stane mou milou!“

Po té na jeho slova pec se zase hnula a hlupec jel domů; doma se dvéře zas odevřely, pec se postavila na svém místě, a hlupec opět se na ní povaloval, jedl cibuli se zaprážkami a zapíjel kvasem. Zatím překrásná dcerka královská po hlupci Peciválovi se roztoužila a tak si ho zamilovala, že králi padla k nohoum a pravdu mu vyznala. Král jí to všelijak vymlouval, a když nic neprospělo a královna láskou hynula, poslal opět pro hlupce. Ale hlupec nižádnou měrou nechtěl už ku králi jet, až ho potom posel opil, svázal a ku králi přivezl. Král bez meškání zavolal k sobě

černokněžníka, dal Pecivála i s královnou z trestu zabednit do skleněného sudu, zasmolit a pustit povětřím. Sud letěl s nimi do oblak jako pták. Královna v sudě hořce plakala a prosila hlupce, aby ji vysvobodil; ale hlupec odpověděl, že mu je v sudě dobře. Potom se přece prosbami jejími obměkčil a řekl:

„Na úsilné mé žádaní
a na štičí rozkázaní
ať se hned octnu na hostinném ostrově!“

Tak se taky stalo: sud se obrátil nad moře, spustil se na hostinný ostrov a rozpuknul se v kusy. A ten ostrov byl takový, kdo na něm byl a něco chtěl, že všecko dostal. I procházel se hlupec po ostrově s královnou, a na ničem jim nescházelo, měli jíst a pít, co hrdlo ráčilo, stůl sám od sebe se pokrýval, a když se najedli a napili, zase zmizel. Hlupcovi se to nad míru líbilo, ale královna neměla dosti na tom, i prosila hlupce, aby se postaral o palác. Na hlupcovo úsilné žádaní a na štičí rozkázaní stál tu hned na ostrově mramorový palác, s okny křišťálovými, pozlaceným nábytkem a jantarovou střechou. Za několik dní královna opět prosila hlupce, aby udělal nějaké spojení s pevnou zemí a přivedl lidi na ostrov. že se jí tu náramně stýská, že bez komorných nemůže být, a taky žeby ráda spatřila svého otce. A hlupec řekl:

„Na úsilné mé žádaní,
a na štičí rozkázaní,
ať se stane, co královna chce mít!“

A druhého dne ráno stál přes moře křišťálový most na zlatých obloucích, s diamantovým zábradlím, a to tak dlouhý, že dosahoval až ku palácu královnina otce. Hlupec chtěl se s krá-

lovnou už vydat na cestu, a v tom nenadále si zpomněl, že všickni jiní lidé jsou jako lidé, a on sám že je hlupec, i žeby hanba byla, kdyby se tak ukázal na dvoře královském s jeho dcerkou; i umínil sobě, že ještě jednou, ale už naposledy, užije štičího daru, a řekl:

„Na úsilné mé žádaní,
a na štičí rozkázaní
ať se hned stanu rozumným!“

Sotva to vyřknul, hned nabyl rozumu i slušnosti, vydal se s královnou na pouť, a po tom zázračném mostě přišli na pevnou zemi zrovna ku králi, padli mu k nohoum a prosili ho za požehnání. A ještě toho večera dali se spolu šťastně oddat, král vyhlásil zetě svého za svého nástupce a vystrojil slavné hody:

jedli, pili
a veseli byli;
a já tam taky byl,
med a víno jako buk jsem pil,
a všecko, čeho jsem se dověděl,
jak mohu, věrně jsem pověděl.

75. Kosoručka.

(Z Veliké Rusi.)

V nějakém carství, ne v našem mocnářství, bydlil bohatý kupec, a měl dvě děti, syna a dceru. Potom otec i matka zemřeli. Tehdy řekl bratr sestřičce: „Půjdem, sestřičko, z toho města pryč; já si zřídím krám a povedem obchod, a tobě najmu příbytek a budeš tam zůstávati.“ I odstěhovali se do jiné gubernie a bratr si tam najal krám s pěkným zbožím. Tu si zpomněl, že se ožení; i oženil se a vzal si ženu — čarodějnici. Bratr

šel do krámu prodávat a nařídil sestře: „Dej pozor, sestro, v domě!“ Žena měla zlost, že sestře nařizoval. Když viděla, že muž zase přijde, roztloukla doma všecko nářadí a pak mu běžela vstříc i řekla: „Hleď, jakou máš sestru, roztloukla nám v komoře všecko nářadí!“ — „Co z toho, však za mnoho nestálo,“ odpověděl muž. Druhého dne šel zase do krámu, dal ženě i sestře s Bohem, a nařídil sestře: „Prosím tebe, sestro, dávej mi v domě co nejlépe pozor.“ Když pak žena viděla, že muž zase brzy přijde, šla do konírny a mužovu nejmilejšímu koni utala hlavu šavlí, a pak naň očekávala na prahu: „Hleď,“ povídá, „jakou máš sestru: tvému nejmilejšímu koni utala hlavu“ — „Buď si!“ odpověděl muž, „byla to mrcha, ať ji psi sežerou.“ — Třetího dne šel opět muž do krámu, dal s Bohem a řekl sestře: „Prosím tebe, dej pozor na hospodyni, aby sama sobě a nebo dítěti nic neudělala; bez pochyby že slehne.“ Jak mile slehla, vzala dítě a usekla mu hlavu. Potom seděla nad ním a plakala. Tu přišel muž. „Hle, jakou máš sestru! sotva že mi se narodil chlapeček, ona jej vzala i usekla mu hlavu šavlí.“ Muž neodpověděl na to nic, oči zalily se mu slzami a odešel. O půl noci vstal a řekl sestře: „Vstaň, milá sestro! pojedeme spolu na mši.“ Ona odpověděla: „Zdá mi se, bratře! že není žádného svátku?“ — „Je svátek, pojedeme.“ — „Ale, bratře! ještě je příliš časně.“ — „Jen se stroj, pospěš, je čas.“ Sestra se ustrojila, sedli na vůz a jeli. Přijeli k lesu. „Jaký pak je to les?“ otázala se sestra, a on odpověděl: „To je ohrada okolo kostela“ V tom uvázl vozík za keř a pak řekl: „Vstaň, sestro, oddělej vůz.“ — „Ach, milý bratře! nemohu, zamazala bych si šaty.“ — „Já ti, sestro, koupím nové, lepší než tyto.“ Tehdy ona slezla s vozu a začala vy-

přahati — v tom bratr jí usekl ruce až po loket, pak šlehl koně a ujel. Sestra zůstala sama, slzy jí kanuly z očí a šla lesem. Chodila dlouho po lese, celá se rozedrala a nikterak nemohla z něho vyjíti; až potom už po několika dnech našla pěšinku a ta ji z lesa vyvedla. Když z toho lesa vyšla, přišla do města a tam pod okny u nějakého bohatého kupce žebrala. Ten kupec měl jediného syna, tak milého jak oko v hlavě, a ten se v tu žebračku zamiloval. „Tatínku a maminko!“ povídá, „ožeňte mě.“ — „A koho si chceš vzíti?“ — „Tu hle žebračku.“ — „Ach, synu můj! což pak není tu v městě mezi kupci dosti krásných dcer?“ — „Jen vy mě s tou ožeňte; neoženíte-li mne,“ povídá, „já si něco udělám.“ Tehdy oni sebrali na radu všecky kupce a všecko kněžstvo: co dělati? mají-li jej s tou žebračkou oženiti, čili nemají? A ti kněží řekli: „Je mu tak už souzeno; pán Bůh chtěl, aby si vzal žebračku.“ I byli spolu živi rok, dvě léta, a pak on odejel do druhé gubernie, tam kde bratr její vedl svůj obchod. Když odjížděl, prosil otce i matky: „Neopouštějte ženy mé; jak mile ona slehne, bez meškání mi pište.“ Když syn odejel, tehdy potom za dva za tři měsíce žena jeho porodila děťátko, po lokty bylo celé zlaté, po bocích mělo plno hvězd, na čele jasný měsíc a proti srdci krásné slunce. Otec i matka byli rádi a hned to psali svému milému synu, i poslali s tím psaním jednoho stařečka. Ale bratrová už o tom, hleďte, zvěděla a stařečka volala: „Pojďte sem, pantáto, odpočiňte si.“ — „Nemám kdy, mám na spěch.“ — „I jen pojďte, dám vám něco k obědu.“ Po té mu dala něco jísti a váček mu odnesla, psaní z něho vyndala, přečetla a na kousky roztrhala, i napsala jiné: že tvá žena porodila něco napoly psího, napoly mědvědího; uhonila si to v lese. Stařeček

přišel a dodal kupcovu synu list, ten jej přečetl a slzy ho polily. Pak odepsal, aby toho nechali, až sám přijede a se podívá, jaké se to dítě narodilo. A ta čarodějnice potom opět volala toho starečka: „Pojďte, posaďte se a odpočiňte si.“ Tehdy on šel a ona ho zas nějak přemluvila, psaní mu vytáhla, přečetla, roztrhala, a pak napsala: jak mile jich to psaní dojde, aby ji hned ze dvora vyhnali. Když otec a matka to psaní přečetli, řekli: „Co nám dělal útraty? oženili jsme jej a teď se mu žena nelíbí!“ Nebylo jim tak líto ženy jako dítěte. I rozloučili se s ní a s dítětem, přivázali jí dítě na záda a propustili ji ze dvora. Tehdy ona šla a žalostně plakala; šla pořád širým polem, nikdež ani lesa, ani vesnice nebylo. I přišla k nějaké rokli, chtělo se jí píti, a tu vidí studánku. Ráda by se byla napila, ale bála se nahnouti, aby jí děťátko nevypadlo. Tu se jí zdálo, jako by byla voda blíž, i nahnula se a děťátko upadlo jí do studánky. I chodila koler studánky a plakala, jak dítě z vody dostati? Tu se vyskytl nějaký stařeček a řekl: „Proč pláčeš?“ — „Jak pak nemám plakati! nahnula jsem se ke studánce, abych se napila, a děťátko mi upadlo do vody.“ — „Jdi, shýbni se a vezmi si je.“ — „Dědečku, nemohu, nemám rukou, jen lokýtky.“ — „Jen jdi a shýbni se, vytáhni to děťátko!“ Tehdy šla ke studánce a začala natahovati ruce, a pán Bůh jí dal, že v tom okamžení měla celé. I nahnula se, děťátko vytáhla a pomodlila se pánu Bohu na vše čtyři strany. Potom šla a přišla ke dvoru, kde její bratr a muž byli, a prosila, aby jí tu nechali přes noc. Tu řekl její muž: „Bratře, pusť tu žebračku sem; žebračky umívají povídati pohádky a všelijaké příběhy, a taky pravdivé.“ Ale bratrova žena řekla: „Nemáme jí kam položiti, není místa!“ — „Jen ji sem, bra-

tře, pusť, prosím tebe; nic mi není milejšího na světě, nežli když žebračky vypravují pohádky a všelijaké povídky!“ Tehdy ji pustili a ona si sedla se svým děťátkem na pícku. „Nu, milá ženo!“ řekl jí muž, „povídej nám nějakou pohádku . . . nu, třeba nějaký příběh nám pověz.“ A ona řekla: „Pohádek já neumím vypravovati, ani žádných povídek, já jen umím vypravovati pravdivé příběhy. Tehdy, pánové! poslouchejte,“ povídá, „budu vám pravdivý příběh povídati“ a začala povídati: „V nějakém carství, ne v našem mocnářství, bydlil bohatý kupec, a měl dvě děti, syna a dceru. Potom otec i matka zemřeli. Tehdy řekl bratr sestřičce: Půjdem, sestřičko, z toho města pryč. I odstěhovali se do jiné gubernie. Bratr se tam usadil a najal si krám, s pěkným zbožím. Tu si zpomněl, že se oženi; i oženil se a vzal si ženu čarodějnici . . .“ Tu začala bratrová hubovati: „Bodejž ti, mrcho, huba zamrzla!“ A muž řekl: „Jen povídej, matičko, povídej, takové příběhy jsou mi na světě nejmilejší!“ — „Tak ten bratr,“ vypravovala žebračka dále, „šel do krámu prodávat a nařídil sestře: Dej pozor, sestro, v domě! Žena měla zlost, že všecko sestře nařizuje, a v té zlosti roztloukla doma všecko nářadí . . .“ I vypravovala všecko, jak ji bratr její vezl na mši, jak jí usekal ruce, jak potom porodila, jak bratrová přivolala stařečka — a bratrová začala opět křičeti: „Bodejž toho daremného tlachání nechala!“ A muž řekl: „Bratře, řekni své ženě, ať mlčí; věru, toť příběh znamenitý!“ Tehdy ona vypravovala dále, jak muž její psal, aby toho dítěte nechali, až on se vrátí; a bratrova žena opět hubovala, aby už přestala tlachati. Ale ona dále vypravovala, jak nyní přišla k tomu domu; a bratrová začala láti: „Bodejž jsi, čubko, štěkala!“ Tehdy řekl muž: „Bratře, poruč

jí, ať mlčí; což pořád do toho vskakuje?“ A ona dále povídala, jak ji pustili do světnice a jak jim začala pravdivé příběhy vypravovati. Po té ukázala na ně a řekla: „Tu hle je můj muž, tu hle můj bratr, a ta hle moje bratrová!“ Tu vskočil muž na pícku k ní a řekl: „Nu, tehdy mi ukaž synáčka, zdali otec a matka psali pravdu.“ I vzali děťátko, rozvinuli — a celá světnice naplnila se bleskem! „Tehdy skutečná to pravda, že pohádky nepovídala: tu hle moje žena, tu můj syn — po lokty celý zlatý, po bocích plno hvězd, na čele jasný měsíc a proti srdci krásné slunce!“ Tehdy bratr vyvedl ze své konírny nejpěknější klisnu, přivázal jí svou ženu k ocasu a pustil ji po širém poli. I smýkala ji dotud, pokud nepřinesla než toliko její vlasy, a ji samu roztrousila po poli. Po té zapřáhli tré koní a jeli domů k otci i k matce, a byli potom šťastně živi až do smrti.

76. Zázračný vysutý zámek.

(Z Charvatska.)

Byla jednou jedna žena a měla syna. Ten syn živil matku i sebe: pásl krávu a chodil na dříví i nosil je do města na prodej a za ty peníze kupoval chléb. I přihodilo se jednou, že nesl roští na trh, i koupil chléb a šel domů. Musil lesem a přijde k pastýřům a vidí, že chtějí psa zabit, i řekl: „Nezabíjejte ho, však vám to ubohé zvíře nic neublížilo, raději mi je dejte.“ A pastýři mu řekli: „Co nám dáš? dej nám ten chléb.“ I dal jim ten chléb, vzal si psa a nesl ho domů. Přijde domů a matka se táže: „Zdali's přinesl chléb?“ — „Nepřinesl, ale psíka jsem koupil za chléb.“ Ona pak řekla: „Čím ho budeme živit? však sami nemáme co jíst.“ — „Nu, půjdu na roští, prodám a nakou-

pím chleba.“ I šel zase na roští, prodal je a koupil chléb, a jda lesem, vidí, že pastýři chtějí kocoura zabit, i řekl jim: „Nezabíjejte toho zvířete, však vám neublížilo, raději mi je dejte.“ A oni mu řekli: „Co nám dáš?“ — „Co bych vám dal? nemám nic.“ — A pastýři řekli: „Ten bochník chleba.“ I dal jim chléb a nesl si domů kočku. Stará opět toužebně čekala, a když přišel domů, řekla: „Neseš-li pak mi chléb?“ — „Nenesu, tu hle jsem kocoura koupil za chléb.“ A stará řekla: „Nemáš sám co jíst, a což teprv kocour!“ On pak řekl: „Však to taky bude k něčemu dobré! nu, půjdu zas na roští, prodám a koupím chléb.“ I šel po třetí, prodal a koupil chléb. Jde domů lesem a vidí, že pastýři chtějí hada zabit, i řekl: „Nezabíjejte toho hada, však vám nic neublížil.“ I prosil, aby mu ho dali, že se mu líbí, proto že je tak pěkný. Pastýři řekli: „Co nám dáš, když ho nezabijem?“ A on řekl: „Ten bochník chleba.“ I dal jim chléb a oni jemu hada. I nesl si ho domů a had mu řekl: „Živ mě, až vyrostu, potom mě k nám domů doneseš.“ Když si ho přinesl domů, řekla matka: „Proč jsi nepřinesl chleba? a co's to přinesl?“ A on řekl: „Bude to taky k něčemu dobré.“ I šel zase po čtvrté na roští, nasbíral ho a prodal, i koupil čtyři bochníky chleba a přinesl domů. A tak se všickni najedli: pes, kocour, had, matka i on. A on všecka ta zvířata živil. Had vyrostl a byl veliký; tehdy ho potom nesl domů. I řekl mu had: „Poslouchej! moje máti bude ti dávat zlato i stříbro, ale ty nebeř nic, než ať ti dá ten zámek, který tam za vraty visí. A když něco budeš chtít, jen zaklepej na ten zámek, a přijde hned dvanácte mládenců a budou se tě ptát: Co poroučíte? A ty jim řekni, co bys rád, a hned to budeš mít.“ Když ho tam donesl, ptali se ho ha-

dovi rodiče, co za to chce, že jim dítě donesl domů. A on řekl, jak byl naveden: „Nic jiného než ten zámek, který za vraty visí.“ A oni mu řekli: „Oj synáčku! toho ti nemůžeme dát, a co by ti byl ten zámek platný? my ti raději dáme mnoho peněz, co budeš moci unest.“ On pak řekl: „Nechci vašich peněz, jen mi ten zámek dejte.“ A když mu ho dlouho nechtěli dát, chtěl odejít. Ale že věděli, že bez zaplacení nesmí odejít, i dali mu ten zámek. Když jej už měl a kousek od stavení odešel, zaklepal na ten zámek, a hned vyšlo z něho dvanácte mládenců a ptali se: „Co poroučíte?“ — „Nic, než abyste mne hned donesli domů.“ A v tom okamžení stál už před svou chalupou. A když ho matka spatřila, radovala se: „Dobře, synáčku, že's přišel domů; jak těžce jsem já byla živa, že tebe doma nebylo!“ — „Nu mlčte, maminko! nyní budem lépe živi, než jsme byli potud; přinesl jsem vám něco, čím lehko živi budeme.“ I zaklepal tiše na zámek a přiletělo dvanácte mládenců: „Co poroučíte?“ — „Mně, matce, psíkovi a kočce jíst a pít.“ A hned to tu bylo. Stařené se to líbilo a měla syna svého ještě radší. Brzy potom si vzpomněl, že se bude ženit, i řekl matce: „Mámo! jděte k našemu králi, aby mi dal svou dceru za ženu.“ Matka ho hubovala: „Co to žvástáš?“ — „Nu jen jděte ku králi a řekněte mu to.“ Stařena netroufala si tam hned jít, ale potom přece šla a řekla králi, že její syn by rád jeho dceru. Král jí řekl: „Dobře; jest-li že mi udělá, co mu poručím, tehdy mu ji dám: jest-li že tam hle ty hory všecky do zejtřka do rána rozhází, jak daleko budu očima vidět, a poroste-li tam nejlepší pšenice, a budu-li z ní zejtra koláče jíst, tehdy dobře; pakli tak nebude, přijde o hlavu.“ Matka přišla domů, plačíc: „Ach, synáčku! zle's

učinil!“ a vypravovala, co král řekl. „Nu, mámo! jest-li že jen to řekl, tehdy bude dcera jeho mou.“ — „Oj, synáčku! jak by ti to bylo možné udělat?“ — „Mlčte, mámo! teď půjdeme spat, a zejtra ráno uhlídáte, bude-li všecko hotovo čili nebude.“ I navečeřeli se a matka šla spat. Tu on zaklepal na zámek a hned vyskočilo dvanáct mládenců: „Co poroučíte?“ — „Chci, aby tam hle ty hory byly rozházeny tak daleko, jak bude král očima vidět, a musí tam nejlepší pšenice růst.“ A všecko se to stalo. Ráno šla stará ku králi s koláčem. Král vstal a vidí, že skutečně je všecko hotovo a stará že čeká s koláčem. I vyšel ven a ona mu řekla: „Dobré jitro! tu hle jsem přinesla.“ Tehdy řekl král: „Dobře, to vykonal; nyní mu řekni, že do zejtřka musí všecky lesy vymýtit, jak daleko já budu moci vidět, a musejí na tom místě nejlepší vinohrady být, a já že chci z nich zejtra hrozny jíst a mest pít; a nevykoná-li toho, přijde o hlavu.“ Stará přišla zase s pláčem domů a vypravovala synovi, co jí král řekl. A on se jen zasmál a povídá: „Nu dobře, jen jděte spat, a uhlídáte, bude-li zejtra všecko hotovo, čili nebude.“ Když se navečeřeli, šla stará spat, a on zaklepal na zámek a vyšlo z něho dvanáct mládenců: „Co poroučíte?“ — „Poroučím, aby do zejtřka tam hle ty lesy byly vymýtěny a nejlepší víno tam musí růst.“ A všecko se to stalo. Král ráno vstal a vidí, že je to skutečně hotovo. A stará naň už čekala s hrozny a s mestem. „Nu dobře,“ řekl král; „řekni synovi, udělá-li ještě jednu věc, že mu dceru dám: bude-li mít taky tolik dobytka a takový hrad jako já, tehdy mu dceru dám; pakli nebude, tehdy přijde o hlavu.“ Stará šla zase domů a pověděla mu, co král řekl. Tehdy on zaklepal na zámek a hned vyskočilo z něho dvanácte mládenců: „Co porou-

číte?“ A on řekl, že do zejtřka tu musí stát lepší hrad, nežli ho král kdy viděl, a že musí více dobytka mít nežli král, a že musí být klenutí z jeho hradu do královského hradu, a že tu musí taky stát krásná zahrada a v ní všeliké stromoví a všelikého způsobu ptactvo aby tam zpívalo. I to se stalo. Ráno dal si zapřáhnout nejpěknějších šest koní a jel si pro dceru, aby šli na oddavky. Tehdy nařídil král, aby byly hody do pěti let. I oženil se s ní a byly hody, a každý mohl na ně přijít. Když pak už ty hody tři léta trvaly, král začínal mít nedostatek. Tehdy on řekl: „Nyní já budu po tři léta častovat.“ I přišel na ty hody taky mořský král, a líbila se mu ta dcera královská, kterou onen si vzal. I dával na něj pozor, kterak to, že nikdo nevaří a pořád jídel dost. Jednou viděl, jak on zaklepal na zámek a hned se stalo, co chtěl. Když šli spat, tehdy mořský král ukradl ten zámek i zaklepal naň, a přiletělo dvanáct mládenců: „Co poroučíte?“ — „Abyste mne, i tento hrad, i tu hle ženu na černé moře přenesli.“ I stalo se to. Ráno ulekli se ti páni, vidouce, že leželi ve sprosté chatrči. A on hned věděl, že přišel o zámek. Tehdy šel ku králi a prosil ho, aby vzal jeho matku k sobě, že půjde svého zámku hledat. Dobře; šel, a vzal psíka i kocoura s sebou. Přijde k tomu moři a vidí z daleka svůj zámek a povídá: „Kocourku! psíku! vidíte náš hrad? ale jak se do něho dostat?“ I sedli si tu na břehu, a on kterak byl unaven, usnul. Tehdy psík a kocour řekli: „Pojďme my pro zámek.“ Pes povídá: „Ty neumíš plovat, sedni si na mě a já tě ponesu.“ Šli a přišli ke zdi. Tu povídá psík: „Já pak neumím po zdi lezt.“ A kocour mu řekl: „Chyť se mne nějak.“ A tak se dostali na dvůr. „Ty počkej venku,“ povídá kocour, „a já tam půjdu sám.“ Mořský král

měl taky takového kocoura. A onen kocour přišel ke dveřím a mňoukal: „Mňou!“ Mořský král povídá: „Pusť tu kočku sem!“ Kočka tam vešla a vzala tak pěkně ten zámek, že mořský král ani toho nepozoroval; potom šla ke dveřím a mňoukala: „Mňou!“ — „Pusť tu kočku ven!“ řekl mořský král a kocour vyběhl. „Máš?“ ptal se ho pes. „Mám, jen pojď.“ I přelezli přes zeď a na moře; a když už byli blízko svého pána, tehdy se chtěl pes pochlubit, že on přinesl zámek, a řekl kocourovi: „Dej mi ten zámek! pakli nedáš, shodím tě do moře.“ I táhali se spolu a v tom jim zámek upadl do moře a ryba ho pohltila; ale kocour rybu popadl a řekl: „Nedáš-li mi zámku, zakousnu tě.“ A ryba řekla: „Nezakusuj mne, dám ti ten zámek.“ I hned ho zas vyplila, a oni pak šťastně zase přišli na břeh. Když se pán probudil, řekl: „Jak se tam dostanem?“ A oni řekli: „Pane náš! už jsme ti zámek přinesli.“ — „A kde je?“ — „Tu hle.“ Tehdy jej vzal i zaťukal a dvanáct mládenců z něho vyskočilo: „Co poroučíte?“ — „Poroučím, abyste můj hrad zase postavili tam, kde prvé byl, i s tím králem a s mojí ženou.“ A hned se to stalo. I vešel do hradu a ona hned k němu i objali se. A mořského krále dal vstrčit na kůl do prostřed moře. A tak zase dostal svůj hrad a byl potom se svou ženou šťastně živ, a ten mořský král byl zahuben.

77. Dobré děti.

(Z Haličské Rusi.)

Pán Bůh rozhněval se na lidi a poslal na celou zemi po několik let po sobě veliké sucho; co lidé zasili, nic nevzešlo, nic se neurodilo. I nastal veliký hlad, lidé mřeli i dobytek hynul hladem.

A byl tehdáž v jednom carství mladý car, a jak obyčejně se děje, že mladý lne ke mladému, tak i on nikoho netrpěl kolem sebe, v radě, v úřadě, ani u vojska, než samý toliko mladý lid; a jakož mladí, nezralí rozumové radili, tak i nezralá byla jich rada. Vidouce všude vůkol bídu velikou, poradili caři, aby dal všech starých lidí utopit, aby prý mladým nejedli darmo chleba. I pohrozil car po jich radě každému pokutou smrti, kdoby starého člověka přechovával. Tu rozešli se biřicové po vší zemi, všude vyhlašujíce vůli carskou, a kde kterého starce vyslídili, utopili ho bez milosti. — I byli v jednom městě tři bratři, a měli otce stařičkého; a však ho nevydali na smrt, než ukryli ho doma v komoře pod podlahou. I seděl tam stařeček několik měsíců, a synové mu přinášeli, co měli. Minula zima a přišlo jaro, čas síje, ale nikdež ani zrnka nebylo k zasetí; něco se spotřebovalo, něco zhynulo v zemi. I přišli ti tři synové k otci svému o radu, co dělat? „Strhejte, děti, starou střechu se stavení, došky vymlatte a výmlatky zasejte.“ Synové tak učinili a pán Bůh dal štěstí: za týden zazelenalo se oseníčko jako routa; za měsíc, za dva stálo obilí jako les, a byla směs obilí všelikého: žito, pšenice, ječmen a j. Všickni lidé tomu se divili a pověst o tom roznesla se po vší zemi, až i k samému caři se dostala. I poručil car, aby se ti tři bratři před ním postavili. Bratři velmi se toho ulekli: „Teď,“ prý, „bude s námi zle!“ a šli zase k otci: „Táto, poraď, co dělat!“ — „Jen jděte, děti! ať bude, co bude, a caři pouhou pravdu povězte.“ Když tam přišli, car hněvivě se tázal, proč schovávají obilí, kdežto byl takový hlad, že mnoho lidí pomřelo hladem? Bratři všecko pověděli, co a jak bylo, od počátku až do konce: „a nyní, nejmilostivější caři, nalož

s námi, jak chceš!“ Tu cařovo čelo se vyjasnilo, i poručil, aby bez meškání před něj otce stařečka přivedli; a pak jej posadil sobě po boku podlé svého trůnu i poslouchal rady jeho až do smrti, a jeho synům odměnil hojně.

78. Bůh ví čím člověka trestati.

(Z Haličské Rusi.)

Byl jeden velmi zámožný hospodář, měl pohodlné stavení a v něm všeho dostatek. Jednou měl u sebe hosti a řekl jim: „Kdyby mi to stavení shořelo, věděl bych, jak si pomoci.“ Spoléhal se na své peníze a měl jich hezkou hromádku. Řekl a stalo se; když se tak s hosty veselil, vyšel kdosi na dvůr, a honem se zase vrátil a volal: „Hoří u vás!“ „Když hoří, ať hoří!“ řekl hospodář, a nehasil aniž dal jinému hasiti, a tak všecko lehlo popelem, jen místo zůstalo. I nermoutil se mnoho proto; měl peníze ve vrbě nad vodou schované a byl sobě jimi bezpečný. Znenadání přišla povodeň a vrbu podemlela i odnesla, I stal se ten člověk nyní nuzákem a musil chodit poselstvím: nosil pánům listy. I přihodilo se jednou, že ho na cestě zastihla noc, a musil se noclehu doprosit u jednoho majetného i dobromyslného člověka. Po večeři, prvé nežli šli spat, o všelicem spolu rozmlouvali. I začal pocestný taky vypravovat, jak i sám býval zámožný, a jak pohořel i v nouzi přišel. „Měl jsem sice,“ povídá, „ještě trochu peněz a schoval jsem si je ve vrbě; ale přišla povodeň, vrbu podemlela a mé peníze uplavaly! Tak jsem přišel o všecko, a nyní musím u lidí někde chleba prosit.“ Hospodář slyše to, pohledl na svou ženu — ta vrba totiž připlavala jim pod stodolu, a když ji sekali, vysypaly se z ní

peníze. I vyšli spolu do komory a začali se radit, jak by mu ty peníze vrátili, aby nevěděl, kde se u něho vzaly. „Víš, co uděláme?“ povídá hospodář, „vykrojíme z bochníku spodní kůrku, střídu vyberem, ty peníze tam dáme a tou kůrkou zase zakryjem, a když bude odcházet, dáme mu ten chléb jako na cestu.“ A tak i udělali. Ráno, když chtěl dále jít, dali mu bochník chleba a řekli: „Tu máte! na cestě vám se hodí.“ Vzal, poděkoval a šel svou cestou. Na cestě potkali ho kupci honáci, co vepřový dobytek kupují a prvé i k němu často přicházeli; i ptali se, není-li co takového na prodej? On odpověděl: „Míval jsem také! ale přišlo na mě neštěstí — pohořel jsem a nyní musím sloužit.“ V tom sáhnul si z nenadání po torbě a řekl: „Tu hle kupte si chléb, nemám jaksi hladu a je mi ho těžko nést: lépe mi se hodí na cestě nějaký groš.“ Shodli se, kupci vzali chléb a on peníze, i rozešli se. Potom přišli ti kupci taky do té vesnice a taky k tomu hospodáři, odkud byl ten chléb, i poptávaly se, má-li co na prodej? „Já nemám, ale Bůh má!“ odpověděl hospodář, „zatím se posaďte a odpočiňte si.“ I poslal pro něco, aby je uctil. A oni mu řekli, aby se netrmácel; „koupili jsme na cestě bochníček pěkného chleba od nějakého člověka, jenž nesl psaní.“ A toho hospodáře i hospodyni až k srdci bodlo, i hned se domyslili. A když kupci vyndali chléb a na stůl položili, byl skutečně týž od nich, který dali tomu pocestnému. Hospodář pohledl na ženu a řekl hostům: „Nejdříve se pojďme podívat, snad že něco koupíte.“ „Pojďme!“ řekli a vyšli ze stavení, a hospodář mrknul na ženu a ona už věděla, co chce. Když vyšli ven, přinesla jiný bochník a položila na stůl a ten odnesla. Vrátili se, posnídali, a smlu-

vili se a nebo nic, i odešli. Po některém čase šel ten člověk opět se psaním a přišel zase k tomu hospodáři na noc už jako ke známému. Hospodář i hospodyně byli tomu rádi; myslili si, že mu budou nyní moci ty peníze nějak vrátit. Uctili ho, dali mu nocleh, a když vyšel ze stavení, zavinuli ty peníze do šátku a vložili mu je do torby; potom mu dali snídaní a propustili jej. Šel, a jda pěšinkou po sadě, pomyslil sobě: „Aj aj! jaká krásná to jab'ka! počkej, utrhnu si nějaké na cestu.“ I pověsil torbu na strom, aby mu nepřekážela, a natahoval se po jablkách. Ale tu právě přichází hospodář. Vida ho ten člověk, honem utekl a torby nechal na stromě na součku viset. Hospodář spatřiv ji, trochu se zamyslil a potom řekl: „Ubožák polekal se, až i torbu zapomněl.“ Sejmul ji a povídá: „Bude musit přes lávku, i pospíším tudy hle křovím, aby mne neviděl, a položím mu ty peníze s torbou na lávku, tam jistotně si ji vezme.“ I učinil tak. Oběhl kolem, položil peníze na lávku a sám si nedaleko sedl za chrastem a dával pozor, co se stane. Za chvilku přišel ten pocestný k lávce a sklopiv oči zamyslil se, a potom povídá: „Dobře, že ještě vidím, i mohu chodit poselstvím a sobě na chléb vydělat! Což bych já dělal, kdybych byl oslepl, kterak bych přešel přes tu lávku? Počkej, uhlídám, zdali mi se to podaří?“ Po té zamhouřiv oči, fukal po lávce holí, i kráčel dál, peníze překročil a odešel. A hospodář jak omámený na to patřil, a potom povídá na hlas: „Rozhněval pána Boha!“

79. Almužna.

(Z Polsky.)

Jeden nuzný žebrák šel po vsi prosit a přišel k Blažkové. Ale Blažková byla skoupá a lakomá, ani kousku suchého chleba žebrákovi nedala, ano ještě se naň osopila a ze světnice ho vystrčíc, ani mu neřekla „Naděl pán Bůh!“ Žebrák šel, a jak vyšel od Blažkové, šel vedlé k Janové. Janová byla dobrá a milosrdná žena; jak mile toho žebráka spatřila, vzala svým dětem od huby dva kousky chleba, které jim nyní právě pomazala máslem, a žebrákovi je darovala, řkouc: aby mu pán Bůh něco lepšího nadělil, ona že je chudá a nic jiného v chalupě nemá. — „Zaplať pán Bůh, milosrdná ženo! aby ti to pán Bůh nahradil desateronásobně, abys mohla své nahé děti ošatit a byla šťastna, a co dnes začneš dělat, abys dělala do západu slunce.“ Tak mluvil odcházeje ten žebrák. — „Zaplať pán Bůh! zaplať pán Bůh!“ děkovala Janová žebrákovi za dobrořečení; ale co mluvil, ani dobře nepovážila, ani tomu nerozuměla. Janová byla chudá vdova a měla dvě děti, které svýma rukama živila; a když žebrák od ní odešel, už bylo po poledni, a její děti ještě nic neobědvaly, a k večeři jim taky neměla co dát. Z jara dostala Janová od Blažkové tři záhony lnu, za které po mnoho dní musila těžce dělat, ale oddělala to; ten len sama sobě sebrala, namočila, změdlila, vyčesala i spředla, jak náleží, a potom jí z něho tkadlec udělal asi dvacet loket plátna, a to plátno, celé jmění své, schovávala sobě na zimu, dětem a sobě na košile. Když ten žebrák odtud odešel, byla v domě taková bída, žeby ani sekerou nebylo co utnout; děti plakaly, chtěly jíst, a jí taky bylo do pláče. I nevěděla, co si počít, až jí

přišlo na mysl, aby několik loket toho plátna donesla židovi na prodej a za to aby koupila chleba i soli. I začala to plátno měřit, děti se utišily, a ona měřila, měřila pořád bez konce, a měřila až do západu slunce. Ze svých dvacíti loket tisíce loket naměřila plátna. Radosti plná poděkovala napřed pánu Bohu, a chtíc děti co nejdříve posilnit, neběžela teprv na konec vesnice k židovi, nébrž vzala několik loket plátna a prodala je Blažkové, ovšem že za psí peníze; ale co měla dělat, když se dětem chtělo jíst? — Na druhý den byl v městě výroční trh, a Janová tam nesla své plátno, a že bylo tenké i pěkné, dobře jí za ně zaplatili. A tak sobě Janová z trhu domů přinesla mnoho věcí rozličných a krom toho ještě taky plný váček peněz. Brzy potom koupila sobě Janová dvě krávy, kousek pole a loučky, najala si čeládku, chválila Boha i pracovala. To štěstí její nebylo Blažkové v hod; i ačkoli nyní spolu častokrát jedly i pily, ano se i zkmotřily, však upřímná vždycky nebyla Blažková k Janové. Jednou při skleničce pálenky doptávala se Blažková na Janové, jakým to spůsobem přišla do své chudoby a jak si zas pomohla? A Janová jí všecko věrně od počátku vypravovala, jak co bylo: jak přišel k ní prosit jeden žebrák, jak dětem od huby vzala dva kousky chleba a jemu je dala, jak on jí za to dobrořečil a prosil Boha, jak ona toho ani nepovážila, jak potom děti chtěly jíst a plakaly, jak chtěla plátno k židovi donest, aby měla na chléb a na sůl, jak to plátno měřila až do západu slunce — všecko, všecko jí pověděla. Blažková, když to vyslechla, připila jí pálenky a řekla: „Ach má zlatá kmotřičko! kdybyste věděla, jaká časem u mně bývá taky bída! však já mám taky dítky, a můj nemůže ani vystačit; i ačkoliv obadva pracujeme,

však to všecko jen se projí — ach milá kmotřičko! jest-li vás ten žebrák někdy zas navštíví, řekněte mu, aby taky přišel ke mně.“ — „Milá kmotřičko!“ odpověděla Janová, „jest-li ho pán Bůh ke mně pošle, jistotně ho poprosím, aby se stavil u vás.“ Blažková dala ještě jednou nalejt, a pak si daly po hubičce, objaly se a rozešly. Asi za týden potom šel ten žebrák po vsi, týž žebrák, co Janové na pánu Bohu vyprosil štěstí, a přišel taky k ní. Milá žena radostí ani nevěděla, kam ho posadit, děkovala mu, uctila ho i obdarovala, a když jí žebrák dával s Bohem a odcházel, prosila ho, aby se taky zastavil u její kmotry Blažkové; a žebrák slíbil, až obejde ves, že potom k ní půjde. Když pak žebrák už ves obešel a přicházel, Blažková, z daleka ho vidouc oknem, namazala svým dětem po kousku chleba, a jak mile vstoupil do stavení, honem jim utrhla chléb od huby a žebrákovi jej dala. „Zaplať pán Bůh!“ řekl žebrák, „a jak co začneš dělat, abys dělala do západu slunce.“ A po té odešel. Blažková měla zatím už připravené plátno k měření a už už vytahovala z kouta loket, i chtěla měřit; ale v tom děti chtěly pít a sama taky dostala náramnou žízeň. Aby nezmařila mnoho času, doskočila honem ke studni pro vodu: ale jak jednu konývku přinesla, běžela pro druhou, a jak přinesla druhou, běžela pro třetí, čtvrtou, desátou, a tak bez přestání a bez potřeby vodu nosila až do západu slunce.

80. Píšťalka.

(Z Polsky.)

Byly tři sestry, všecky zrostlé a krásné, ale nejmladší byla nejkrásnější. Přijel pán z daleké Ukrajiny, potkal sestry na louce, když trhaly kvítí

a byliny na věnec, i oblíbil sobě nejmladší a chtěl si ji vzít za ženu. Za několik dní šly sestry do lesa na jahody, a nejstarší, zamilována jsouc do pána, nejmladší sestru svou zabila. Prostřední sice bránila jí, ale ubránit nemohla. Po té vykopala hluboký hrob a tělo její tam pochovala, rodičům pak řekla, že sestru sežrali vlci. Přijel pán, táže se po své nevěstě a všickni jemu plačíce vypravují, jaké neštěstí se jí přihodilo. Hořce a žalostně oplakal její smrt; ale čas ukojil zármutek jeho, a vražednice těšíc pána, naklonila sobě srdce jeho tak, že požádal za její ruku a den ke sňatku byl ustanoven.

A na hrobě zabité sestry vyrostla vrba; šel tudy pastýř, udělal sobě z proutku té vrby píšťalku a začal si pískat. Ale jak se podivil! píšťalka nepískala jako jiné, nébrž zpívala neustále písničku hlasem truchlivým:

„Hrej, pastýři, hrej!
Bůh ti pomáhej!
starší sestra mě zabila,
mladší sestra mne bránila:
hrej, pastýři, hrej,
Bůh ti pomáhej!“

Pastýř šel k matce a k otci zabité, a píšťalka neustále se ozývala týmiž slovy. Když pak matka začala pískat, uslyšela písničku:

„Hrej, mamičko, hrej!
Bůh ti pomáhej!
starší sestra mě zabila,
mladší sestra mne bránila:
hrej, mamičko, hrej,
Bůh ti pomáhej!“

Potom vzal otec píšťalku a slyší totéž:

„Hrej, tatíčku, hrej,
Bůh ti pomáhej!“

Prostřední sestra na to s pláčem vzala píšťalku od otce, a pořád jedna písnička:

„Hrej, sestřičko, hrej!
Bůh ti pomáhej!
starší sestra mě zabila,
ty's, sestřičko, mne bránila:
hrej, sestřičko, hrej,
Bůh ti pomáhej!“

Vražednice slyšíc tu píseň, zbledla; tehdy otec a matka podali jí píšťalku: ale sotva že se jí dotkla ústy, ihned krev zabité sestry polila jí tváře, a píšťalka zazpívala naposledy ještě písničku:

„Hrej, sestřičko, hrej!
Bůh tě potrestej!
ty's to, sestro, mě zabila,
mladší sestra mne bránila!
ty's to, sestro, mě zabila,
neb's mi štěstí záviděla!
do jámy's mne pochovala,
černou zemí zasypala;
vyrostly ti tam vrbičky,
co budou zpívat písničky:
hrej, sestřičko, hrej,
Bůh tě potrestej!“

Tak ten zločin přišel na jevo; i přivázali vražednici za ruce i za nohy k divokým koním a za živa ji roztrhali. A pán jí nikoli nelitoval, ale vzal sobě za ženu sestru pozůstalou.

81. Tak svět odplácí.

(Z Malé Rusi.)

Jednou nesl sedlák z lesa dříví, a chtěje si odpočinout, hodil dříví na zem a posadil se na kámen. V tom slyší nedaleko z jámy nářek: „Ach člověče! smiluj se, odval kámen, ať nezahynu; vysvoboď mě, a já ti tak odplatím, jak nejlépe svět odplácí.“ Člověk odvalil kámen a z jámy vylezl veliký had, svinul se v kolečka, vymrštil se zhůru a řekl: „Věz, člověče, že jsem já Jaza; připrav se, musíš umřít!“ Člověk ulekl se velmi, a naříkaje vytýkal hadovi nevděkem: „Zdali jsi mne nevolal na pomoc? zdali jsem ti nezachoval života?“ — „Ovšem,“ řekl had; „a však nečiním, než co jsem slíbil, totiž odplatit tobě tak, jako svět odplácí.“ I zůstali konečně na tom, aby tu rozepři jiní rozsoudili, a co soudce vyřkne, při tom aby zůstalo. Šli spolu hledat soudce a nalezli na jednom místě starého psa ke plotu přivázaného. „Jak se máš? věrný strážce domu!“ — „Jak vidíte.“ — „Buď dobrotiv a rozsuď nás, máme spolu rozepři.“ A sedlák vypravoval jemu celou svou příhodu. „Takli to bylo?“ tázal se potom pes hada. — „Tak,“ odpověděl had. — „Člověče!“ řekl pes, „musíš umřít, neb takto skutečně svět odplácí. Když jsem já byl mlád, byl jsem miláčkem svého pána; beze mne nebylo lovu, já naplňoval pánovu kuchyni zvěřinou; pán chodil v liščinách i vlčinách, kterých já nalovil. Později hlídal jsem domu jeho před zloději; pán měl mě rád, dávali mu za mě kočár i s koňmi, a přece mne neprodal. A nyní, když jsem už stár a nemocen, když už se ani hýbat ani štěkat nemohu, vyvedli mě sem a přivázali ke plotu, aby mě ras zabil. Tak hle svět odplácí!“

Ubohý sedlák vida, že ztratil při, prosil tovaryše svého, aby jiného soudce vyhledali, a had i k tomu svolil. I šli spolu roklinami a lesinami, a našli na jednom místě starého bídného koně, měl hlavu svislou, boky vpadlé jako deska, a hovadice mouchy celé tělo mu pokryly, štípajíce jej; neměl ani síly tolik, co by je odehnal. „Jak se máš, šlechetné zvíře!“ — „Jak vidíte.“ — I prosili ho, aby je rozsoudil a doložili, že sedlák už u jednoho soudce propadl. Kůň vyslyšev trpělivě jich rozepři, dal taky hadovi za právo, řka, že takto svět odplácí. „Když jsem já byl mlád,“ povídá, „uměl jsem všelijaké pěkné věci; když mě vyvedli ze stáje, všickni hosté mi se divili. Nad to pak nosíval jsem pána svého na vojně, a nejednou jsem jemu svou rychlostí zachoval život i ke slávě mu dopomohl. Proto mě taky dva lidé tehdáž obsluhovali, každý den dvakráte mě česali, nejpěknější oves i seno mi dávali, ve stáji mé bylo jako v pokoji, v létě, aby mne hovadice neštípaly, dávali na mě síť, a můj pán byl by mne nedal za půl vsi. Ale když jsem sestárnul, mořili mě hladem, ani slámy najíst mi se nedali, a naposledy mě vyvlekli sem na paseku, aby mě vlk zadávil!“

„Co chceš nyní ještě, člověče?“ tázal se had. Ale sedlák ho ještě zas uprosil, aby šli do třetice a posledního soudce hledat. Šli, a tu podlé lesa běží lišák. „Hej, pane lišáku! počkej a rozsuď nás, máme spolu rozepři; už u dvou soudců prohráno.“ Lišák, chytrá hlava, oba je vyslechnuv, mrknul po straně na člověka i pošeptal mu: „Dáš-li mi všecky své slepice, pomohu ti z té nesnáze.“ — „Což slepice!“ řekl člověk, „i husy ti dám, a třeba celé své jmění.“ Lišák vzal na se spůsob soudce nestranného a řekl: „Spor to velmi důležitý, jdeť o život a o smrt. Ti první soudili lehkovážně.

Jinde ta rozepře rozsouzena být nemůže, leč na místě, kde se přihodila, a protož tam musíme jít; tam se shledá, která strana má pravdu.“ — Když pak na to nešťastné místo přišli, řekl lišák, že se ta věc musí vzít od počátku: „Ty člověče posaď se na kámen, kde's tehdáž seděl, a ty hade vlez zase do jámy, kde jsi byl.“ Když oba tak učinili a had se vsoukal do jámy, mrknul lišák na člověka: „Nuže rychle přival kámen!“ a člověk nedal se podruhé pobízet. I děkoval lišákovi za vysvobození od jisté smrti, a lišák odpověděl: „Ale nezapomeň na slepice; zejtra přede dnem přijdu si k tobě na snídaní!“

Sedlák přišel domů s radostí, jako by se byl z nova narodil, i vypravoval ženě, co se mu přihodilo, velebil lišákovu moudrost a doložil, že mu za to slíbil všecky slepice a že si zejtra přede dnem pro ně přijde. Žena byla sice ráda, že muž její nezahynul, ale bylo jí taky líto slepic. Druhého dne časně ráno přišla žena k oknu, a vidouc lišáka přecházet po dvoře a v okno nahlížet, zavolala muže: „Slyšíš, starý! někde se tu vzal lišák před okny.“ — „I to ten, co mě vysvobodil, přišel si pro slepice.“ — „Leda bych se zbláznila, abych mu slepice dala! buď pán Bůh pochválen, že's ty zdráv! vezmi ručnici a lišáka zabí, dostaneš ještě několik rénských za kůži.“ — Člověk uposlechl ženy, vzal ručnici a oknem do lišáka vypálil. Umíraje zvolal žalostně lišák: „Tak hle svět odplácí.“ —

82. Macecha a dcera nevlastní.

(Ze Slovinska.)

Jeden vdovec maje dvě dítky, synka a dcerku, oženil se na novo se vdovou, která také měla

dceru. Ta žena dceru svou nade vše milovala a dětí mužových nenáviděla. Konečně přemluvila svého muže, aby je zavedl do lesa a tam jich nechal. Děti srozuměvše tomu, co se s nima obmýšlí, nabraly si do kapes popele a po cestě jím za sebou trousily, a když pak otec je v lese opustil, vrátily se po té stopě zase domů. Na doléhání macešino vedl je potom zas otec do lesa; ale poněvadž nyní macecha popel schovala, nabraly si děti do kapes měkkyň a těmi po cestě trousily. V lese nanosil otec na hromadu dříví a zapálil; pak dělaje, jakoby šel pro vodu, nechal dětí v lese u ohně a šel domů. Děti nemohouce se ho dočkati, chtěly se potom po měkkyních zase domů vrátiti; ale zvěř zatím měkkyně sežrala, a děti musily zůstati v lese u ohně. V tom přišli nějací židé a odvedli s sebou děti do svého domu; doma zavřeli chlapce na krmení, a děvčete nechali, aby jich matce sloužilo. Když byl chlapec dobře vykrmen, poručili židé své mateři, aby jim ho upekla: až domů přijdou, že ho snědí. Baba v peci zatopila, přivedla chlapce a chtěla, aby si vsedl na lopatu. Děvče vědouc, co zamýšlí, řeklo: „Matičko! on je ještě mladý a slabý; neví, jak se to musí udělati; sedněte vy si napřed, aby viděl.“ A jak mile si baba na lopatu sedla, děti vstrčily ji do peci, a pak ze stavení utekly. Přišly k nějaké vodě a po mostě běžely na druhou stranu, i skryly se v lese. Když večer židé přišli domů a matku svou v peci našli upečenou, pustili se za dětmi; ale zatím příval odnesl most, a židé nemohouce přes vodu, vrátili se domů. Děti pak bloudíce po lese, přišly konečně k nějaké studánce a našly tu nějakou ženu. „Pomáhej Pán Bůh!“ řekly a sedly si ke studánce. Tehdy ta žena řekla

děvčeti: „Nech, dceruško, abych si položila hlavu do tvého klína, a povískej mi.“ A děvče odpovědělo: „Pojď, matičko!“ Žena položila hlavu děvčeti na klín a vyptávala se, odkud jsou? a děvče plačíc vypravovalo, co a jak, a pak jí řeklo: „Matičko, kterak ti pěkně hlava voní!“ Žena vstala a řekla děvčeti: „Kudy budeš choditi, ať jsi šťastná; když budeš plakati, ať perly ti padají z očí místo slz, a když budeš mluviti, ať zlatá růže z úst tobě vyroste!“ Potom pověděla dětem, kudy přijdou na cestu domů a sama zůstala při studánce. Když děvče spatřilo macechu a otce svého, počalo plakati, a macecha vidouc, že jí perly padají z očí, objala ji a řekla: „Dobře že jsi přišla! a kde's tak dlouho byla?“ Děvče počne vypravovati, a hle! růže zlatá jí z úst vyrostla. S podivením tázala se macecha, kde takového daru nabyla? a děvče jí řeklo, že v lese u studánky od nějaké ženy. Tu hned macecha taky svou dceru vypravila do lesa ke studánce, aby jí ta žena taky dala takový dar. Když ta její dcera ke studánce přišla, neřekla: „Pomáhej pán Bůh!“ nébrž myslila si: „Hleďte tu babu, bodejž ji hrom zabil!“ Pak se napila vody a sedla si podlé studánky. Tehdy ta žena přistoupila k ní a řekla: „Nech, dceruško, abych si položila hlavu do tvého klína, a povískej mi.“ Ta pak jí odpověděla: „Tak pojď! ďas ví, jakou to palici máš;“ a tu začala plakati: „Však bych sem nebyla přišla, kdyby mne byla matka nepřinutila.“ A ta žena jí řekla: „Ať krvavé slzy tobě z očí padají, když plakati budeš; a když promluvíš, ať se ti jazyk zavazuje i koktej, aby lidé nemohli tebe poslouchati!“ Když pak to děvče přišlo domů, matka se zhrozila, kterak koktalo; a když počalo naříkati: „Však vy jste tím vinni!“ krvavé slzy jí tekly po lících. Potom se pověst o té chudé

dívce, nevlastní dceři, až k caři donesla, a ten pro ni poslal i vzal ji za ženu svého syna; ona pak vzala s sebou svého bratra a byli šťastně živi. Druhá pak dívka se svou mateří a s otčimem zůstala v zármutku.

83. Popelka.

(Z Bulhar.)

Jednou sebralo se několik děvčat na přástvě kolem nějaké jámy a předouce hovořily vespolek. Tu přišel k nim nějaký stařec, maje bílé vousy, a řekl: „Děvčata! když tak hovoříce předete kolem té jámy, dejte pozor: neb upustí-li která do ní vřeteno, stane se matka její kravou.“ To řekl a zmizel. Děvčata divily se té jeho řeči, a sebravše se okolo jámy, do ní pohlížely. Nenadále jedna z nich, nejhezčí, upustila do ní vřeteno. Na večer když přišla domů, spatřila před vraty nějakou krávu — svou matku; i honila ji potom s druhým dobytkem na pastvu. Po některém čase otec toho děvčete oženil se s nějakou vdovou, která mu s sebou taky dceru přivedla. Ta druhá jeho žena počala nenáviděti toho nevlastního děvčete, nejvíce proto, že bylo hezčí i pracovitější než dcera její, a hledala vždy příčiny, aby ji mohla týrati a s ní se vaditi, ba ani nedopouštěla, aby se to děvče milo, česalo a převlékalo. Jednou jí dala s sebou na pastvu plnou torbu koudele a řekla: „Jest-li že jí nespředeš a nenavineš na klubko, nechod mi večer domů, sic budeš bita. Ubohé děvče, chodíc podlé dobytka, pracovalo co mohlo; a když po poledni dobytek odpočíval a děvče vidělo, že koudele v torbě skoro ani neubylo, dalo se do pláče. To vidouc ta kráva, její matka, ptala se jí, proč pláče? a ta jí pověděla. Tehdy ta kráva jí řekla:

„Neboj se, já ti pomohu: já vezmu tu koudel do úst a budu ji žvýkati, a na mé ucho se potáhne nit; ty pak ji vezmi a navíjej na klubko, a budeš do večera hotova.“ A jak řekla, tak taky bylo. Macecha večer se divila, vidouc tolik práce udělané, a dala jí na druhý den ještě jednou tolik koudele. Děvče předlo až do poledne; od poledne pak, když dobytek odpočíval, přišla k ní ta kráva i pomohla jí zas jako včera. Macecha vidouc všecku koudel spředenou i navinutou, dala jí třetího dne ještě víc přediva, a poslala svou dceru, aby dávala pozor, kdo jí pomáhá. Ta se za ní přiloudila a všecko viděla, co a jak se dálo, a potom šla i pověděla své matce. Tehdy macecha dotírala na svého muže, aby krávu zabil, a ten nemoha jí od toho úmyslu odvrátiti, konečně slíbil, že některý den tak učiní. Děvče to slyšíc, počalo plakati a pověděl to krávě. A kráva jí řekla: „Mlč, neplač! až mě zabijou, ty od mého masa nejez; než kosti sebeř a za stavením zakopej, a když ti bude něčeho třeba, přijď na můj hrob a tam nalezneš pomoc.“ — Děvče ve všem tak se zachovalo, jak nařídila kráva, matka její: masa jejího nejedlo, a kosti tajně zakopalo. To děvče se jmenovalo Mára; ale poněvadž musila potom všecky práce ve stavení a při ohništi dělati a proto bývala umazána i upopelena, nazvala ji macecha Popelkou. Jednou v neděli macecha se svou dcerou odcházejíc do kostela, rozsypala po zemi velikou nádobu prosa i řekla: „Popelko! jest-li že všeho toho prosa nesebereš a oběda neustrojíš, než se z kostela vrátím, nechoď mi na oči, usmrtím tě!“ Když odešly, počalo děvče naříkati: „Všecko udělám, zametu, oběhám: ale kterak ubohá tolik prosa seberu!“ V tom si vzpomněla, co jí kráva řekla: když jí bude něčeho třeba, aby přišla na její hrob,

že tam najde pomoc. Šla tam, a vidí na hrobě skříni otevřenou, plnou bohatých šatů, a na víku dva bílé holoubky. Ti jí řekli: „Máro! vezmi odtud šaty, oblec se a jdi do kostela; my za tě proso sebereme a oběd ustrojíme.“ I oblekla se do krásných hedbávných šatů a šla. V kostele všecko se divilo její kráse, a nejvíce mladý cařovic; ale nikdo jí nepoznal. Po službách božích vyšla tajně z kostela ven a běžela domů, šaty zavřela do skříně a ta se hned ztratila. Doma zatím bylo proso sebráno a oběd hotov. Druhou neděli, když macecha odcházela do kostela, rozsypala ještě více prosa po zemi a zase poručila Popelce, aby je sebrala i ustrojila oběd, prvé než se vrátí. Macecha s dcerou odešla, a Popelka na hrob, i našla tu zase ty dva holoubky a skříni otevřenou. I oblekla se do šatů z čistého stříbra a šla též do kostela. Tu se jí všecko ještě více divilo, a cařovic nemohl ani očí s ní spustiti. Po službách božích zase tak ušla z kostela domů a šaty schovala. Třetí neděli rozsypala macecha třikráte tolik prosa po zemi, a zas poručila Popelce, aby to sebrala i oběd ustrojila. Když odešla, převlekla se Popelka na hrobě matky své do šatů z ryzího zlata, a šla taky do kostela. Cařovic vida ji, umínil sobě, že po službách božích půjde za ní, aby věděl, kde bydlí? Ta však ušla mu zas; ale když se tak tlačila davem lidu, domů pospíchajíc, ztratila střevíček a cařovic jej našel. Doma schovala šaty zase do skříně, která hned taky zmizela, a sedla si na ohniště. Zatím macecha s dcerou přišla domů, a vidouc všecko hotovo, neměla proč se s ní vaditi. Potom cařovic vzal střevíček a chodě ze stavení do stavení, měřil jej na nohu každému děvčeti, aby se dozvěděl, komu náleží: ale žádnému se nehodil. Konečně přišel taky do stavení, kde Popelka zů-

stávala. Macecha to vidouc, Popelku schovala pod koryto, a když se cařovic tázal, mají-li tu jaké děvče, přivedla mu svou dceru; ale ani té se střevíček nehodil. I tázal se cařovic, mají-li ještě jiné děvče? a macecha řekla, že nemají. Tu však vyskočil kohout na koryto a zakokrhal: „Kykyryky! hezké děvčátko pod koryty!“ A macecha křikla: „Vš! bodejž tě orel vzal!“ Cařovic to slyše, přistoupil a koryto pozdvihnuv, nalezl pod ním totéž děvčátko, které byl viděl v kostele, a v týchž pěkných šatech, jen že na jedné noze nemělo střevíčku. I přiměřil jí na nohu střevíček, a hle! byl právě takový, jako měla na druhé noze. Tu hned ji vzal za ruku a dovedl do svého dvora i dal se s ní oddat; macechu pak pro její zlé srdce potrestal.

84. O zlé maceše.

(Z Jižní Rusi.)

Tak byl jeden muž a jedna žena, a on měl svou dcerušku a ona taky svou. A ten člověk měl taky krávu. Tehdy ta macecha řekla té dcerušce svého muže: „Žeň krávu na pastvu.“ I dala jí kůžel s předivem, aby to spředla. Děvče krávu hnalo a cestou plakalo. A kravička se táže: „Proč, panenko, pláčeš?“ — „Jak pak nemám plakat, dali mi kůžel předíva, abych to spředla.“ — „Neplač,“ řekla kráva, „vstrč mi to předivo do pravého ucha.“ Děvče tak učinilo, a z levého ucha je zas vytáhlo, a bylo už spředeno. A potom, když se začalo stmívat, hnalo zas domů. Macecha vidouc, že děvče tak pěknou přízi nosí, řekla své vlastní dceři: „Žeň, dceruško, taky tu kravičku na pastvu, a vezmi s sebou kůžel předíva.“ Děvče hnalo, a když bylo na poli, řeklo: „Straky, vrány!

poleťte ke mně sem a spřeďte to!“ Tehdy straky a vrány se slítaly a předivo rozebraly i roznesly na hnízda. Na večer hnalo děvče kravičku domů. Když domů přihnalo, tázala se matka: „Jak pak, dceruško? spředla jsi předivo?“ — „Nespředla, mámo: straky a vrány je roznesly.“ Tehdy řekla macecha mužovi: „Zabí, zabí, starý, tu krávu: ona z ní bohatne.“ Tehdy ta mužova dcerka hnala zase kravičku na pastvu a po cestě plakala. A ta kravička se jí táže: „Proč pak, panenko, pláčeš?“ — „Jak pak nemám plakat, když chtějí tě zabit?“ Tehdy jí kráva řekla: „Dej pozor, panenko: jak mě budou zabíjet, tehdy pros, aby ti dali střeva, a když je budeš mít, najdeš v nich dvě jablíčka. Ty vsaď, a vyrostou z nich jabloně.“ Potom tu kravičku zabili, a mužova dcerka vyprosila si z ní střeva. I šla s nimi na řeku, prala je, a našla v nich dvě jablíčka: jedno pěkné zlaté a druhé stříbrné. A ta macešina dcera to spatřila i hnala se za ní — chtěla jí je vzít. Tehdy to děvče vhodilo je mezi kopřivy. A hned vyrostly tu dvě jabloně: na jedné byla stříbrná jablíčka a na druhé zlatá, a pod nima byla studánka. I jel tudy nějaký pán a řekl: „Kdo mi to hle jablíčko utrhne a z té studánky vody nabere, tomu dám polovici svého panství.“ Tu přiskočila dcera macešina, chtěla jablíčko utrhnout, ale jabloň je vyzdvihla do výšky; i chtěla ze studánky vody nabrat, ale pramen se ztratil. Tu přišla dcera mužova, vody nabrala i jablíčko utrhla a podala pánovi. Tehdy on jí řekl: „Já si tě vezmu za svou ženu.“ I vzal ji s sebou. Potom se jim narodilo děťátko. I poslali k tomu otci s pozdravením a prosili ho, aby přijel tomu dítěti na křtiny. Ale té macechy nepozvali. Tehdy ona řekla: „Kterak pak možno, abych já nejela k svým dě-

tem?“ I jela s mužem a vzala svou dceru taky na vůz, i přikryla ji kožichem a přijela tam. A ta macecha byla vědma. I udělala té mužově dceři tak, že se stala kozou, a potom ji vyhnala do řeky, aby se utopila, a svou dceru položila na její místo. Ale to děťátko neustále plakalo. A ten pán měl jednoho služebníka, a ten řekl jemu: „Pane můj milý, pane můj drahý! dejte mi děťátko, ponesu je na procházku.“ A pán řekl: „Jdi s ním.“ Ten služebník nesl to děťátko k řece a volal:

„Pojď, kozo, pojď! tvůj syn pláče,
tvůj syn pláče, chce se mu jíst.“

A ona odpověděla:

„Běžím, letím, můj synáčku!
písek oči zavaluje,
třtina nožky podřezuje,
bystrá voda zadržuje.“

Tu hned přiběhla, kůži se sebe svrhla a dítě si vzala; sedla, kojila je a velmi žalostně plakala. Když se děťátko napilo, vrátila je služebníkovi a zas odběhla. Druhého dne opět dítě plakalo. Tehdy služebník se zase vyprošoval: „Pane můj milý, pane můj drahý! dejte mi to děťátko, ponesu je na procházku.“ Potom dítě odnesl, zavolal kozu, koza přiběhla, kůži se sebe svrhla a děťátko napojila. Služebník je zas odnesl a ono zase spalo celých čtyry a dvacet hodin. Tehdy pán jeho se táže: „Kterak to?“ povídá, „že vždy nosíš dítě na procházku a že pak nepláče?“ Tu ten služebník začal se jemu přiznávat: „Kterak?“ řekl, „tvá žena, pane, stala se kozou a odběhla.“ I šli nyní spolu. Služebník ji zavolal:

„Pojď, kozo, pojď! tvůj syn pláče,
tvůj syn pláče, chce se mu jíst.“

A koza běží:

„Běžím, letím, můj synáčku!
písek oči zavaluje,
třtina nohy podřezuje,
bystrá voda zadržuje.“

Přiběhla, svrhla se sebe kůži, vzala děťátko a velmi plakala. „Nyní,“ povídá, „děťátko moje! posledníkrát se vidíme; daleko mě odtud zaženou; neuslyším, když mě budou volat!“ Ale pán vzal její kůži a vhodil do ohně. Kterak zapraštěla ta srst! Když ona to slyšela, skokem do křoví: ale kůže tu nebylo! Tehdy pán ji přikryl pláštěm a šli domů, a byli spolu živi. A ty dvě dali koňmi roztrhat.

85. O krásné pannè a o zlé babě.

(Z Jižní Rusi.)

Stála v lese chaloupka, byl tam živ muž se ženou, a neměli žádných dětí. I šli na pouť prosit pána Boha, aby jim dal děťátko. A pán Bůh jim dal dcerušku. Když ta dceruška povyrostla, tehdy tam přijel cařovic na lov, i poslal svého služebníka: „Jdi tam do té chaloupky a popros vody.“ — Služebník tam vešel vody prosit, tu právě děvčátko pláče a perly se mu sypou z očí. Matka ji uchlácholila, děvčátko se zasmálo — a všeliké kvítí květe. Služebník vyšel ven a pověděl svému pánu: „Oj, cařovici, jaké jsem já tam viděl děvčátko! když pláče, perly se sypou, a když se směje, tehdy všeliké kvítí květe.“ — Cařovic vešel do chaloupky a shledal sám na své oči, že mu služebník pravdu řekl. Děvčátko rostlo. a cařovic, když byl na lovu, pokaždé sem přijížděl. Děvče vyrostlo, a cařovic řekl: „Starý, dej mi tu dcerku

za ženu.“ A ona pak už vyšívala šátky orlovými květy. A car řekl: „Kam jsi dal, synu, rozum, že si chceš selské děvče vzít!“ Tehdy cařovic vzal ten jeden šátek, co ona vyšila, a přivezl k otci, a car, vida jej, až rukama splesknul podivením, i řekl: „Vem si ji, synku, vem si ji!“ Tehdy on se s ní oženil a vezl si ji domů. I byla s ním baba nějaká a měla dceru. Na cestě cařovic poodešel, něco si tam zastřelit, a baba zatím s jeho ženy všecko svlékla, vypíchala jí oči a vhodila ji do jámy, a dceru svou oblekla v její oděv; a tak cařovic jí nepoznav, dovezl si ji domů za svou ženu. Okolo té jámy pak rostlo mnoho roští, a nějaký dědeček přišel sem toho roští si nalámat. I vidí tu dívku v jámě, a před ní velikou hromadu perel, co tu sedíc naplakala; a neměla žádných očí. „Vezmi mě odtud, dědečku!“ řekla, „a ty perličky si seber.“ Dědeček ji odtud vzal, perličky sebral, i přivedl si ji domů k své ženě. A ten dědeček s tou ženou neměli žádných dětí. Tehdy ta dívčina řekla: „Vezmi, dědečku, ty perle do torbičky, a dones je do města na prodej; a když tebe potká bába nějaká, tehdy jich té babě jinak neprodávej, a řekni: Dej mi za ně, co máš u sebe.“ — Tehdy on ty perle donesl do města i potkal tu babu. Baba řekla: „Prodej mi ty perle!“ — „Kup.“ — „A co za ně?“ — „Dej, co máš u sebe.“ — A baba mu dala jedno oko. Tehdy ta dívka, už vidouc jedním okem, počala vyšívat šátek. A dědeček opět nesl perle do města na prodej. Tu baba znovu: „Prodej mi ty perle, dědečku!“ — „Kup.“ — „Co za ně?“ — „Dej, co máš u sebe.“ A ona mu dala druhé oko. A dívka počala nyní ještě krásněji vyšívat. I řekl dědeček: „Hleď, u caře je hostina.“ A dívka mu řekla: „Jdi tam, dědečku, na hostinu, a vezmi s sebou hrnéček a

popros, aby mi taky dali trochu polívky.“ I uvázala šátek, co vyšila, dědečkovi na krk. Jak cařovic u děda na krku spatřil ten šátek, řekl: „Odkud jsi, starý?“ — „Tam hle ze dvorce, cařovici! a zůstává tam u mne taky jedna dívčina, i buď tak laskav, a dej jí taky něco do toho hrnéčka.“ — „A kde's, starý, vzal ten šátek?“ — „Našel jsem dívku tam hle v jámě, a takto hle ona vyšívá.“ A cařovic už ji poznal po vyšívání. I dal hned zapřáhnout vůz, jel tam a vida ji, řekl: „Ta hle je to, ta hle je to!“ A tu babinu dceru vyhnal, aby pásla prasata. A tak už je všecko. Jsou živi a žvýkají chléb.

86. Podivní chlapci.

(Z Veliké Rusi.)

Jeden otec měl tři dcerky; ty jednou máchály na řece prádlo. Jel tudy králův syn. Jedna povídá: „Hle, kdybych já se za toho královice vdala, tehdy bych jedinkou jehličkou obšila celý dvůr.“ Druhá povídá: „Kdybych já se za toho královice vdala, tehdy bych jedinkou houskou nakrmila celý dvůr.“ A třetí povídá: „Kdybych já se za toho královice vdala, tehdy bych mu porodila dva syny: měli by každý na čele po měsíci a v týle po hvězdičce.“ Tu přijel král a vzal si tu, která řekla: „porodila bych dva syny;“ i byli spolu živi rok, dvě léta a ona obtěžkala. Král odejel a přikázal mateři své: co Bůh mé žence dá, to nechť vychová. Odejel na dvacet mil, a tu dal Bůh ženě jeho slehnouti: i porodila dva syny: na čele měli po měsíci a v týle po hvězdičce. Tu mu napsala žena psaní, že jí Bůh dal dva syny: na čele mají po měsíci a v týle po hvězdičce. Pacholík to psaní jemu nesl, a přišel na nocleh

k její sestře, ale nevěděl, že to sestra jeho paní. I lehl si spat; a v tom ona mu psaní vzala, odevřela, a kde bylo napsáno: na čele po měsíci a v týle po hvězdičce, to vyškrabala a místo toho napsala, že to není ani ještěrka ani had, a že se neví, co to porodila. Ten člověk došel ku králi a podal mu psaní. Král je přečetl a řekl: „Co jí Bůh dal, beze mne se nesmí utratiti.“ Ten člověk šel potom zase zpátky a zastavil se tam opět na nocleh; ona mu opět vzala psaní, odevřela, a co král napsal, vyškrabala a napsala tak: prvé než on se vrátí, aby ty syny zahrabala. Když pak ten posel přišel, králova žena přečetla psaní a počala plakati; bylo jí žel toho, že ti krásní synkové mají býti pochováni. I vykopala na dvoře dva hrobečky a zakopala je; a z těch hrobečků vyrostly dva javory, na každém byla jedna zlatá a jedna stříbrná halúzka. Král přijel domů a zapudil od sebe ženu svou, proto že ty děti zakopala bez něho. Král se potom opět oženil, i vzal si sestru své první ženy. Když spolu byli, tehdy ona mu řekla: „Můj muži nejjasnější! kdybychom ty javory dali poraziti a dali si z nich udělati postel.“ A po některém čase řekla opět: „Ach, muži můj nejjasnější! rozštípejme tu postel a spalme ji, a popel vysypejme na cestu.“ I hnal tudy ovčák ovce; jedna ovce zaběhla i uchvátila něco toho popele a přivedla potom na svět dva beránky: měli na čele po měsíci a v týle po hvězdičce. Tehdy ta druhá královna nenáviděla těch beránkův, i dala je zařezati a střeva na ulici vyhoditi. A ta první králova žena vyšla ven, ty střeva sebrala, uvařila a snědla, a z toho obtěžkala i porodila dva syny: na čele měli po měsíci a v týle po hvězdičce. Ti synové rostli a rostli, ale měli vždy na hlavě čepičky, nikdy jich nesundali. I za-

chtělo se jednou tomu králi, aby mu někdo přišel pohádky povídat; a oni mu tam řekli: jsou tu dva bratři, ti umějí povídati pohádky. Tehdy pro ně poslali a oni přišli. I začali povídati pohádku: „Byl jeden král a královna; královna porodila dva syny, měli na čele po měsíci a v týle po hvězdičce. Král zatím byl odejel na lov, i napsala mu královna psaní a poslala. Posel zašel na noc k její sestře; ona to psaní vzala, otevřela a napsala, že to není ani ještěrka ani had, a že se neví, co to královna porodila. Král přečetl psaní a odepsal, aby toho nechali na živě, ať je cokoli. Posel, jda domů, opět se tam zastavil, kde byl na noclehu. A ona zas otevřela psaní a napsala, aby to zakopala prvé než se vrátím. Tehdy ona vykopala dva dolíky — hroby, i zakopala své děti; a z těch hrobečků vyrostly dva javory, měly zlaté a stříbrné větvičky. Tehdy ta zlá sestra na to naléhala, aby je porazili a z nich udělali postel; a když se na ni položila spat, začalo se jí těžko dělati; i nařídila, aby tu postel rozštípali a spálili, a popel aby vysypali ven. Hnal tudy pastýř ovce; jedna ovčička něco toho popele uchvátila a stala se březí, i přivedla potom na svět dva beránky: měli na čele po měsíci a v týle po hvězdičce. Ta druhá královna dala ty beránky zařezati a střeva na ulici vyhoditi; a ta první královna přišla, ty střeva sebrala, přinesla domů, uvařila i snědla a z toho obtěžkala i porodila dva syny: mají na čele po měsíci a v týle po hvězdičce.“ Při těch slovech ti dva chlapci se poklonili, čepičky smekli, tak že celý pokoj byl ozářen. — Tu druhou ženu dal král usmrtiti, a první sobě vzal a byl s ní šťastně živ.

87. Ptáčník cařem.

(Z Bosny.)

Ptáčník lapil vránu, a když ji přinesl domů, chtěla žena jeho, aby ji zabil. Vrána však prosila, aby ji zase pustil, že mu bude nadháněti ptactvo a že ho šťastným učiní. I pustil ji a vrána mu druhý den nadehnala dva papoušky. Dověděv se o nich veliký vezír, ptáčníkovi je odňal, a vezírovi pak je zase vzal cař, a pro ptáčníka si poslav, pod ztracením hrdla mu rozkázal, aby mu chytil taky starou těch papoušků. Vrána mu poradila, kterak má učiniti, a tak šťastně starou dostal a caři donesl. Cař mu dal dobrou odměnu, ale ptáčník musil, jak nařídila vrána, své ženě doma dáti hodný výprask. Po některém čase rozkázal cař, aby mu ptáčník vyhledal paní těch ptáků. Vrána poradila, aby si vyžádal od caře loď plnou ženských oděvů, ty aby po světě prodával, že ta paní taky přijde kupovat. Když se to skutečně stalo, a ta paní na lodi šaty prohlížela, dala vrána znamení, a ptáčník zavezl tu paní k caři, jenž si ji velmi zamiloval. Ale cař byl starý a nová sultánka velmi nespokojena. Chtíc na ptáčníkovi se pomstiti, přemluvila caře, aby ho poslal hledat polovici prstenu, kteráž jí byla tehdáž upadla do moře, když ji ptáčník jal. Opět poradila vrána, aby si vyžádal od caře tisíc měřic vápna. Když pak s tím vápnem přijel na místo, kde tu pannu jal, musil je vysypati do moře, moře se rozjařilo a vrána tu polovici prstenu na dně našla. Cař se chtěl s tou pannou zasnoubiti, ale ta k tomu jinak svoliti nechtěla, leč by ptáčníka zahubil. Povolav ho k sobě cař, oznámil mu, že musí vskočiti do ohně. I vyžádal sobě ptáčník, jakož ho vrána zase naučila, aby mu cař prvé

dovolil ještě dobře se projeti na koni. Když se projel a kůň byl zapocen, namazal se ptáčník jeho pěnou a pak se vrhnul do ohně. Potom z ohně vyskočil zdráv a krásný jako dvanáctiletý jinoch. Caři se taky zachtělo býti mladým, i učinil ptáčníka velikým vezírem, aby mu to tajemství oznámil. Ptáčník mu poradil, aby se dobře na koni projel, pak aby se namazal konským močem a skočil do ohně. Car tak učinil a shořel. Potom udělali ptáčníka cařem a ta panna stala se jeho sultánkou.

88. Obuchu hýbej se!

(Z Kašub.)

Jeden švec spravoval v sobotu staré střevíce, aby v neděli mohl jít do kostela. Dělal pozdě na noc, a ráno, když skončil svou práci, pořádně se oblekl a vzav si knížku k modlení šel. Tu slyšel v kostele kázat: jest-li kdo jmění své obětuje kostelu, že mu za to pán Bůh jiným spůsobem stokrát víc nahradí. A že byl chudý, umínil si svou chalupu i kopyta prodat a co strží, všecko donest knězi na kostel. Když přišel domů, pověděl ženě, co chce udělat, a za několik dní byly peníze už u faráře. Ale den za dnem uchází, děti pláčou hladem, žena pak div že kyjem muži svému nevymlátí, a náhrady nikdež nevidět. Konečně když už na ševce hlad příliš naléhal, ustrojil se za starého žebráka, vzal do ruky hůl a šel pána Boha hledat. Chodě jeden i druhý den, nalezl starého pastýře, jenž pásl veliké stádo ovec. A maje veliký hlad, přiblížil se k němu, aby se mu dal najíst drobtů, co mu zůstaly v hrnéčkách. Když jedl, vypravoval všecko, co učinil a jak se mu nyní vede. Tu se ten starý ovčák nad ubohým ševcem slito-

val, a daroval mu beránka, z kterého na každé zavolání: „Beránku otřes se!“ dukáty pršely, ale dal mu ho s výstrahou, aby se v jedné vsi, kudy musil jít, nestavoval v hospodě u své kmotry. S velikou radostí vzal švec beránka na ramena, poděkoval starci a pospíchal domů, aby ženu a děti potěšil. Jak mile zašel za vršek, začal ovčákovým slovům nedověřovat, neb si nemohl pomyslit, aby z obyčejného beránka padaly dukáty. A chtěje se přesvědčit o pravdě, postavil beránka na zem a řekl: „Beránku otřes se!“ a v tom okamžení válely se dukáty pod beránkem a člověk se pokládal za nejšťastnějšího na světě. Bez odkladu naložil si beránka na ramena a ubíral se dále k domovu. A když šel vedlé té hospody, vyšla mu kmotra v cestu, prosila ho, aby ji navštívil, že už se tak dávno neviděli. Švec na počátku trochu se zdráhal, ale chtěje se pochlubit, že má v kapse dukáty a jaké štěstí ho potkalo, stavil se u kmotry a dal jí napřed schovat ten dar, co dostal od ovčáka, s výstrahou: „Ale neříkejte mu: Beránku otřes se!“ Potom si sedl na lavici a vypil skleničku kořalky. Ale kmotra, baba prohnaná, hned se domyslila, že za těmi slovy musí být nějaká tajnost. I zanesla beránka do jiné světnice a když tu byla sama, řekla k beránku: „Beránku otřes se!“ A vidouc, že z něho padaly dukáty, začala přemýšlet, jak by svého kmotra ošidila. I umínila si, že švece opije a přes noc u sebe zdrží, a na druhý den ráno že jemu dá jiného beránka tomu podobného ze svého stáda; a to se jí všecko taky vyplnilo podlé žádosti. Časně ráno vzal švec beránka na ramena a pospíchal už zrovna domů k ženě i dětem; plakaly hladem a on jim hodil několik dukátů, aby žena ustrojila dobrý oběd. Žena se nemohla vynadivit, odkud její starý nabral tolik pe-

něz, ale bála se ho zeptat. Po obědě postavil švec beránka na stůl, zavolal děti, aby se radovaly s ním, až se budou koulet dukáty, a vykřikl: „Beránku otřes se!“ Ale beránek stál jako dřevěný, ani hlavou nepohnul. Děti nemajíce hladu, začaly se smát, a žena myslila, že se muž zbláznil. Švec rozhněvaný, že se mu nestalo po vůli, ještě jednou opakoval slova starcova, ale zas nadarmo, i shodil beránka se stolu. Dokud dukáty stačily, bylo dobře; ale když už se začalo jich nedostávat, začala žena muže proklínat, že nic nedělá, o živnost se nestará. Tu nezbylo ševcovi zase nic, nežli hůl do ruky vzít a hladat starce. Věděl sice dobře, že ho zle přivítá, ale co dělat? Starý ovčák slitoval se však opět nad ubohou rodinou i dal mu nyní ubrousek, který na každé zavolání: „Ubrousku prostři se!“ sám se prostřel a nejlepší jídla i nápoje stály na něm; ale při tom mu taky dal výstrahu, aby se u své kmotry nestavoval. Švec byl tomu daru rád, poděkoval starci a šel domů. Jak mile byl za vrškem, posadil se na zem a řekl ubrousku, aby se prostřel, ne ze zvědavosti, ale z hladu, že mu v břiše kručelo. Když pak nasycen šel podlé hospody, už tu stará kmotra na něj přede dveřmi čekala, i prosila ho co nejvlídněji, aby domu jejího neminul, a doložila starým příslovím: „Kdo mine hospodu, nohu si vyvrtne v chodu.“ Švec dlouho se rozmýšlel, ale konečně přece tam vešel a kmotře dal schovat ubrus, řka: „Ale milá kmotřičko! neříkejte: Ubrousku prostři se!“ Kmotra byla chytrá i nalejvala mu na přivítanou kořalky, ne za peníze; kmotr pil skleničku za skleničkou, až se mu v hlavě začalo stmívat. Potom udělala kmotra s ubrouskem tak jako prvé s beránkem. Švec přiběhl domů k ženě a dětem, hodil ubrousek na stůl a zavolal: „Ubrousku pro-

stři se!“ Ale ubrousek ani se nepohnul a švec div že sobě nezoufal, i začal babu kmotru proklínat. Po té vrátil se hned zase k starému pastýři a prosil ho na kolenou, že opět nedbal jeho výstrahy, i aby se nad ním slitoval a ještě jedenkrát mu pomohl. Starý dlouho se zdráhal, a konečně mu dal hůl stříbrem okovanou a drahými kameny vykládanou, i poručil jemu, aby se tenkrát u své kmotry zastavil a sobě pamatoval slova: „Obuchu hýbej se!“ Švec byl zase rád, děkoval stařečkovi na stokrát a pospíchal co nejrychleji domů k ženě a dětem; ale když zašel za vršek, rád by byl věděl, co ta hůl znamená, i řekl: „Obuchu hýbej se!“ V okamžení stáli před ním dva ohromní chlapi a začali ho mlátit. Švec náramným strachem nevěděl, jak jim poručit, aby ho přestali bít; konečně když už měl dost naloženo, zpomněl si a zavolal: „Obuchu dost!“ Na to hned chlapi zmizeli a stála před ním hůl. „Dobrá's, dobrá's!“ řekl švec se země vstávaje, „ty mi k těm předešlým darům dopomůžeš!“ Když přišel do vsi, kde kmotra jeho zůstávala, stavil se u ní a vítal se s ní jako se starou známou. Kmotra ho ráda viděla, neb si myslila, že zas bude mít dobrý zisk, dobře ho uctila a potom začala se vyptávat, nemá-li čeho jí dát schovat. Tu jí švec podal svou hůl a prosil, aby neříkala: „Obuchu hýbej se!“ Baba podtají hlupákovi se smála i myslila si: „Kdyby mně aspoň nepovídal, co nemám říkat!“ I šla hned s holí do jiné světnice a ledva překročila práh, zavolala s dychtivostí: „Obuchu hýbej se!“ Tu jí hned dva chlapi začali holemi mlátit, tak že až smyslů pozbývala. Na její pronikavý křik přiběhl hospodský jí na pomoc, a tu bác, bác! taky se mu dostalo výprasku. Švec mezi tím jen pořád křičel: „Obuchu jen víc! jen víc! dokud mi nevrátí mého beránka

a mého ubrousku.“ Tu nezbývalo kmotře nic, než aby mu vrátila, co mu náleželo; i dala to přinest, beránka i ubrousek. Když se švec ujistil, že jsou skutečně jeho, zavolal: „Obuchu dost!“ a potom s těmi třemi dary pospíchal domů k ženě a dětem. Tu pak byla radost veliká, neb měli peněz i potravy dost; ale přitom nikdy nezapomněli na Boha i na jiné lidi, a každému chudému rádi pomáhali.

89. Čert a Cigán.

(Z Halické Rusi.)

Starý Cigán šel sloužit k Čertovi, a Čert mu řekl: „Dám ti, co chceš a budeš mi jen roští a vodu nosit a pod kotlem přikládat.“ — „Dobrá!“ — I dal mu Čert vědro a řekl: „Jdi a naber tam hle z té studně vody.“ — Milý Cigán šel, nabral do toho věděra vody a táhl klikou zhůru; ale jsa starý, nemohl jí vytáhnout, i musil vodu zas vylit, aby ve studni nepřišel o vědro. Ale co domů přinest? I vytáhl milý Cigán z plotu kůl a rýpal okolo studnice, jako by kopal. Čert nemoha se ho s vodou dočkat, šel mu naproti: „A což tu děláš? proč jsi mi nepřinesl vody?“ — „Nu co! chci celou studni vykopat a tobě přinest.“ — „Nech toho, příliš bys se utrmácel, a prvé nežli bys mi to vědro vody přinesl, zatím by mi darmo dříví shořelo.“ Po té nabral vody a nesl sám. — „I kdybych to byl věděl, byl bych dávno přinesl!“ — Jednou ho poslal Čert do lesa pro roští. Cigán šel, ale v lese přepadl ho déšť a promočil naskrz. Starý ozábl a nebyl s to, aby roští nabral. I co udělal? nadřel si lýčí, šel kolem lesa i svazoval lýčím strom ke stromu. Čert čekal, a když se Cigána nemohl dočkat, šel za ním: „Co

to děláš, pošetilče?“ — „Co dělám! chci ti dříví přinest, i svazuju celý les v otýpku, abych se s chamradím nemusil nosit.“ — Čert vida, že s Cigánem nic nepořídí, nabral roští a šel domů. Potom šel ke starému Čertu se poradit: „Najal jsem si Cigána,“ povídá, „a nevím, co si s ním počít: jsme dost silni a chytři, ale on je ještě silnější a chytřejší — nezbývá, než abych ho zabil.“ — „Dobře; až si lehne spat, zabí ho, aby snad ještě někoho z našinců neošidil.“ Přišel domů a šel spat. Cigán bez pochyby něco čul; i položil svůj kožich na lavici, kde obyčejně spával a sám si vlezl do koutka pod lavici. Čert myslil, že Cigán už tvrdě spí, vzal železnou palici a uhodil do kožichu, až se vůkol rozléhalo; potom šel spat, mysle, že už je po Cigánovi. A Cigán si povzdechl: „Och!“ i zachrul se v koutě. — „Co pak ti je?“ — „E! blecha mě štipla.“ — Čert opět šel ke starému na poradu. „Ale jak ho zabit?“ povídá, „když jsem mu dal palicí, jen se zachrul a řekl, že ho blecha štipla.“ — „Tehdy mu raději zaplať,“ řekl starý, „co chce, ať si jde jinde po světě služby hledat.“ — Cigán si vzal pytlík s dukáty a šel. Ale Čertovi bylo potom líto peněz, i radil se opět se starým, a starý řekl: „Běž za ním a řekni, kdo z vás silněji dupne nohou o kámen, toho ty peníze budou.“ — Čert běžel za ním: „Hej, počkej, Cigáne! něco ti řeknu.“ — „A co chceš, lotře?“ — „Počkej, budem spolu dupat: kdo silněji dupne o kámen, toho peníze budou.“ — „Tehdy dupni,“ řekl Cigán; a Čert dupnul jednou i podruhé, až v uších zalehlo. Zatím Cigán nalil pod kámen vody a povídá: „Což pak to? hlupáku! já dupnu o suchý kámen, a voda vystřikne.“ Dupnul a cák! vystřikla voda z kamene. — Čert opět šel na radu a starý řekl: „Běž za ním, kdo

z vás výše palici vyhodí.“ — Cigán zatím už ušel několik mil, tu se ohlídne a Čert za ním: „Hej, počkej, Cigáne!“ — „A co chceš, padouchu?“ — „Kdo z nás výše palici vyhodí, toho peníze budou.“ — „Nu! tehdy budem házet; mámť i bez toho dva bratry tam na nebesích, jsou oba kováři, i hodí se jím to na kladivo a nebo na kleště.“ Čert vyhodil, až sotva bylo co vidět. A Cigán vzal palici za konec, sotva ji pozvedl, a volá: „Hej, bratři! nastavte tam rukou!“ A Čert popadl ho za ruku: „Počkej, neházej, bylo by jí škoda.“ — Potom poradil starý: „Běž ještě za ním a řekni, kdo rychleji poběhne.“ — Čert ho dohonil a Cigán řekl: „Víš-li co, s tebou já nebudu se honit; ale mám maličkého synáčka, Jácu, jsou mu teprva tři dni, jest-li že toho dohoníš, tehdy se mnou se budeš měřit.“ I zahlídl Cigán ve brázdě zajíce: „Vidíš ho?“ povídá, „to můj maličký Jáca. A no! Jáco, utíkej.“ A zajíc vyskočil a sem tam po poli, jen se za ním prášilo. — „Aj!“ povídá Čert, „vždyť pak neběží pořádně.“ — „A co? v mé rodině ještě nikdo pořádně neběžel: kudy vidí, tudy běží.“ — Potom starý poradil, aby spolu zápasili, kdo silnější.“ — „E!“ povídá Cigán, „což bych já s tebou zápasil; mám však otce, je tak starý, že mu nosím už sedm let do díry jíst; když toho přemůžeš, tehdy spolu se popadnem.“ — I věděl Cigán o medvědu a vedl Čerta k jeho díře. „Jdi tam,“ povídá, „zbuď ho a popadni se s ním.“ — Čert tam vlezl a řekl: „Vstávej, vousáči! budem spolu zápasit.“ — A medvěd se do něho pustil, popral a poškrábal ho pořádně a pak ho z díry vyhodil. — Konečně poradil starý, kdo silněji hvízdne, tak aby ho bylo na tři míle slyšet. Čert hvízdnul, až to zavznělo i zašumělo. A Cigán řekl: „Což to! když já hvízdnu, tehdy oslepneš i ohlu-

chneš — zavaž si oči i uši.“ Čert zavázal. Tu vzal Cigán palici, co dříví štípají, a uhodil Čerta za uši jednou i podruhé. — „Oj, počkej! oj, nehvízdej, zabiješ mě! bohdejž tě s tvými penězi nehoda zadávila! jdižiž na kolo!“ — A tak byl konec.

90. O hloupém vlkovi.

(Z Kašub.)

Jednou zdálo se jednomu vlkovi, že dostane dobrou svačinu, a to se mu taky vyplnilo. Vstal ze svého brlohu, šel nějakou stezkou a našel sádlo. I podíval se na ně a řekl k sobě sám: „Vždycky říkají, že sny jsou vítr, a přece mi se jednou sen vyplnil.“ Polovic toho sádla snědl a druhou polovici si schoval. Potom šel dál a přišel k nějaké kaluži; tu chodila kobyla se hříbětem a vlk jí řekl: „Já ti to hříbě sním.“ Kobyla nebyla hloupá a řekla vlkovi: „Tehdy jen brzičko, neb se mi velmi zle vede: to hříbě mě kouše, sedlák mě zapřáhá, a mám mnoho nesnází, a k tomu ke všemu jsem ještě kulhavá. Ale kdybys byl tak dobrý a chtěl mi to z nohy vytáhnout, tuze mě to bolí!“ Vlk byl ochoten; kobyla pozdvihla zadní nohu a vlk prohlížel, co jí má vytáhnout. V tom ho kobyla uhodila tak, že se vlčák převalil a chvilku zůstal ležet; a když se zas sebral, byla kobyla se hříbětem ta tam. Potom šel ten vlk dále a našel svini s malými prasátky i řekl jí: „Já ti ty všecky prasátka sním.“ Ale svině byla schytralá i řekla mu: „Tomu jsem velmi ráda, proto že mě tuze hryzají a já mám špatné žrádlo; ale že ty prasátka ještě nejsou pokřtěny, musíme je napřed pokřtit.“ Vlk byl k tomu ochoten a šel s prasátky do řeky. A bylo to nedaleko mlýna. Pra-

sátka tak tuze kvičely, až i mlynářští psi ten kvikot uslyšeli a přiběhli k řece. Tu svině nabyla smělosti, a vlkovi poslední prasátko v řece vyrvala a vlka samého dále do vody vstrčila. Zmáchán vylezl z řeky ven, a tu se naň shrnuli ti mlynářští psi, a tak ho pokousali, že s něho hadry visely. Přece však jim vyvázl živý a šel dál, i přišel na vysokou horu; tu běhaly kozy a on jim řekl: „Kozy, já vás všecky sním.“ A kozy mu řekly: „Udělej, co chceš, ale my se musíme před smrtí trochu pomodlit.“ — „Tehdy jen brzy,“ řekl vlk a začal se s nimi modlit růženec: „Ahú! ahú! ahú!“ — V tom uslyšel ho pes ovčácký, přiběhl na něj, a co mlynářští psi neudělali, dodělal, tak že vlkovi na celém těle nezůstalo ani zdravého místečka a ledva s životem vyvázl. Tu sobě nějakou chvíli poležel a potom vstal a sedl si na ohon; a v tom mu zavál dobrý vítr. I sebral se, šel dál a našel starého berana, pásl se sám. Tehdy řeku jemu vlk: „Berane, já tě s ním.“ A beran mu odpověděl: „Udělej, co chceš, však jsem už starý dost; ale což ti pomůže na mně zuby sobě kazit? víš co, jdi tam hle dolů a odevři hubu, a já ti do ní vskočím.“ Vlk byl tak hloupý, slezl s hůry a postavil se dole s odevřenou hubou. Beran se s hůry hodně rozběhl a vlka tak uhodil, že ten se překotil a napoly mrtvý padl, a beran šel svou cestou. Po dlouhém, dlouhém čase vlk se zase zpamatoval a vlekl se dál, vrávoraje sem tam, v pravo v levo, na před na zad, jak opilý. Tak se připlazil až k nějakému velkému dubu a pod ním si tu sedl, i řekl sobě mám: „Jak mi se tak hloupě vedlo! pravda, že mi se zdálo, že dostanu dobrou svačinu: ale jaké štěstí i neštěstí mě potom potká, o tom nezdálo mi se nic. Ale tím vším byl jsem taky já vinen sám. Byl-li to rozum,

kobyle se dávat za doktora? a co ještě hloupějšího, vydávat se za kněze a prasátka křtít? a nebo jak jsem byl hloupý, že jsem chtěl jako varhaník s kozami se modlit růženec! a nad to co hloupějšího, aby mi celý beran vskočil do huby! Ano, ano, nejsem nic více hoden, než aby mi někdo při samé řiti usekl ohon!“ — I stál za tím dubem sedlák a měl v ruce sekyru, byl‘ si pro tyčky na obruče; a tu bác! vlkovi ohon uletěl. — A ten hloupý vlčák ještě potud bez ohonu běhá, jest-li že včera nezcepeněl.

Obsah.

	Stránka
1. Stvoření země	1
2. Stvoření světa	1
3. Bůh a čert	2
4. Boj archanděla s ďáblem	3
5. Stvoření člověka	5
6. Stvoření člověka	5
7. Potopa světa	6
8. O božím kohoutu	7
9. O Kurentovi	9
10. Kurent a člověk	10
11. Stolistá růže	13
12. O Kurentovi	16
13. Pán Bůh dědoušek	19
14. Bulharské pohostinství	21
15. Sněhurka	23
16. Špalíček	26
17. Pohanka	29
18. Původ slavíka a kukačky	31
19. Sojka klíčnice	32
20. Otvírací bylina	32
21. Rozmluva zvířat	33
22. Zvířecí řeč	34
23. Podivný vlas	36
24. Čarovic kozlíček	38
25. Had a čarovna	41
26. O žabce královně	43
27. Otcovská přísaha	50
28. Čtvero větrů	53
29. Kostěj nesmrtelný	58
30. Nesmrtelný Kostěj	60
31. Osud	66
32. Štěstí a neštěstí	73
33. Boháč a chudák	75
34. Bída	77
35. O Bídě jednooké	79
36. Baba-Jaga	81
37. Jaga-Bura	83
38. Morová žena	85
39. Morový chumel	87
40. Víla přítelkyně a dvanácte měsíců pomocných	88
41. Královic a Víla	90
42. Vilího krále dcera	93
43. Víla	98
44. Sudičky	99
45. Vlčí pastýř	101
46. Vlkodlak	103
47. Vlčice	103
48. Vodník	104
49. Vědma přirozená	105
50. Podvržené dítě	106
51. Pláč po mrtvých	107
52. Putování duše	107
53. Duch pohřbeného	108
54. Ďábelský tanec	112
55. Hadí koruna	114
56. Ilja Muromec a Slavík loupežník	115
57. Marek královic	118
58. Petr Bobrovic	126
59. Kulihrášek	131

Stránka

60. Ivan Popelov . . . 137
61. Vašíček 139
62. Stojša a Mladen . . 142
63. Milutín 150
64. Sedm Simeonův . . 155
65. Zlatá jablka a devět pavic 160
66. O třech královicích 168
67. Norka zvěř 172
68. Vousy na loket a člověk na píď . . . 176
69. Drak a carův syn . 178
70. O třech dracích . . 184
71. Rybářův syn . . . 189
72. O třech bratřích, dvou moudrých a jednom hloupém . . 193
73. O Ivanovi hlupci . . 197
74. O hloupém Peciválovi 206

Stránka

75. Kosoručka 212
76. Zázračný visutý zámek 217
77. Dobré děti 222
78. Bůh ví, čím člověka trestati 224
79. Almužna 227
80. Píšťalka 229
81. Tak svět odplácí . . 232
82. Macecha a dcera nevlastní 234
83. Popelka 237
84. O zlé maceše . . . 240
85. O krásné panně a zlé babě 243
86. Podivní chlapci . . 245
87. Ptáčník carem . . . 248
88. Obuchu hýbej se! . 249
89. Čert a Cigán . . . 253
90. O hloupém vlkovi . 256

Národové jižní Afriky.

Podlé nejnovějších pramenů

vzdělal

S. B. H.

Matice lidu roč. III. čís. 2.

(Běžné číslo 14.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1869.

Tiskem dra Ed. Grégra v Praze 1869.

O Africe vůbec.

Afrika, kteráž ještě středověku byla takřka obrovskou skamenělou hádankou, odhaluje nyní vždy víc a více tajemné svoje závoje a vystupuje co den jasněji a určitěji z mlhavého šera, v němž po drahně věkův se skrývala.

Ačkoliv moře, kteréž ji odděluje od Evropy, místy tak úzké jest, že s jižního cípu Španělska pouhým okem lze dohlednouti severního pobřeží jejího, přece dlouho byla nepřístupna, netoliko evropské vzdělanosti, nýbrž i vědecké snaživosti badavého ducha učencův. — Jednotvárnost a na mnoze i nepřístupnost afrických pobřeží, žhavé pouště a písčiny, povětří nezřídka jedovatými výpary otrávené a surové, tytýž i krvežíznivé obyvatelstvo hrozí až posud záhubou každému, kdož odvažuje se dále než na pokraj. Nešťastný cestovatel dr. Edvard Vogel přirovnává Afriku k domu podivína, o němž tisícero divných věcí se vypravuje, který však nikoho viděti a k sobě připustiti nechtěje všechna okna a všechny dvéře zazdil.

Herodot, starý dějepisec řecký (žil okolo r. 450 před Kr.) mnohé již a pamětihodné nám zůstavil zprávy o Africe, již částečně z vlastní znal zkušenosti. Zdržuje se v krajinách severních, pilně vyptával se kupců, kteří z vnitra přicházeli, a ze zpráv takto sebraných vzniklo jeho rozdělení Lybie (kte-

rýmžto jmenem nazýval hned celou Afriku, hned zase jen Afriku bez Egypta) na tři rovnoběžné pruhy: na pruh lidem obydlený, pruh dravčí, v kterém jest plno dravé zvěři, a pruh písčitý. Obydleným pruhem nazval severní pobřeží, v němž (prý) jediný národ Garamantův přebýval; v písčitém pruhu, čili dnešní Sahaře připomíná Herodot několika oás,*) a za těmi černého národa, který sadařství si hleděl a jedno město měl. Od Egyptu na jih, podél arabského zálivu až k indickému moři, uvádí národy, kteří rybářstvím se živili a velikou tělesnou silou vynikali; u těch nalézaly prý se zázračné prameny, jako na př. „sluneční studánka“ u oásy Jupitera Ammona, v níž prý byla o polednách voda studená a o půlnoci vařící. V témže pásmu prý byli lidé rychlonozí, kteří hady požírali a místo řeči jako ptáci štěbetali. — Z podobných povídaček Herodotových a jiných skládala se v starém věku známost Afriky. Válečné výpravy a cestování za obchodem v pozdějších dobách objevily ovšem mnohou ještě krajinu africkou, avšak sami Římané znali toliko nejsevernější část Afriky, nemajíce o mohutné její rozsáhlosti ni ponětí, ni tušení. Římané vnikali vůbec do vnitř Afriky jen tak daleko, pokud zbraň jejich stačila a vážili vědomosti své o vnitřních krajinách hlavně ze zpráv severoafrických kupců, kteří ziskem jsouce lákáni ovšem nejdále do vnitř se pouštěli. Některé ze zpráv těch potvrdily se novějšími výskumy; ale veliká jich část byla plodem bujné obraznosti a ovocem dobrodružných smyšlenek. Tak vypravovali si Římané o přepodivných lidech a zvířatech, o nestvůrách z lidských a zvířecích údů složených, jakož i o potvorách složení pouze zvířecího.

*) Oásy jsou ostrovy v pískovém moři pouště zvlažované vodou pramenitou a rostlinstvem pokryté.

Teprv když Arabové, kulturní národ středověku, severního pobřeží afrického se zmocnili a s úchvatnou rychlostí, slovem i mečem víru svou (mahomedánskou) hluboko do vnitř Afriky zanášeli, jali se ji s úspěchem skoumati a popisovati a vědomosti o Africe, pohádkami znetvořené, tříbily a zdokonalovaly se. Nejvíce však byla obohacena zeměpisná známost Afriky výpravami plavců portugalských v první polovici 15. století. Než i to byla známost pouze povrchní; teprvé objevením jižního konce Afriky, mysu Dobré Naděje r. 1486 s úžasem poznala Evropa ohromnou velikost své sousedky. Ale i potom přestávala známost Afriky na krajinách pobřežních, Evropany osídlených. Až našemu století podařilo se z větší části proskoumati tu zemi tajuplnou, tak že každým dnem báchorky ustupují vědě a domněnky jistotě. Nejvíce a nejspolehlivější zprávy máme o severní a jižní Africe, kdežto v středu pevniny této ještě mnoho jest záhadného, mnoho zcela neznámého. Přece však dávno již minula doba, kdy na mapách celá vnitřní Afrika báječnými jmeny se vyplňovala aneb zcela prázna zůstávala, doba, kdy povrch měsíce zevrubněji znám byl nežli střední Afrika, a kdy celá ta pevnina přirovnávala se k motýlu Antiopě, který veskrz jest temný a toliko na okrajích křídel má pruh světlý a jasný.

Afrika jest se všech stran mořem obklopena, neboť úžina Suezská, která ji spojovala s Asií, nyní jest prokopána, i tvoří tedy odloučenou pevninu — obrovský ostrov. Mimo to liší se od ostatních pevnin tím, že nemá skoro žádných značných zálivů a výstupků podobajíc se k obrovskému trupu bez údů. Celá pobřežní obruba jest skoro všude nehostinská a nepřívětiva odstrašujíc spíše, než aby lákala; v severní polovici jsou i břehy

nízké a písčité, aneb mělčinami nepřístupné, v jižní pak z pravidla svažné a příkré. Dobrých a bezpečných přístavů jest tu velmi málo.

Povrch Afriky obnáší 540.000 □ mil, tedy třikráte více než povrch Evropy. Skoro $^4/_5$ celé Afriky náleží k horkému čili tropickému zeměpásu, kde bývají největší vedra a dni i noci jsou jednostejně dlouhé. V Africe stýkají se největší protivy horka a zimy, sucha a vlhka: za dne parno horoucí průměrně až 40° R.,*) a v noci chladno, ba až mrazivo, hned prahnoucí sucho a hned zase přehojné deště, mrtvé ticho v povětří a pak zase strašné vichřice. Nejparnější pásma neleží — jak by se mnohý snad domýšlel — na rovníku, nýbrž o něco dále na sever, kde krajiny jen málo nad hladinou mořskou jsou vyvýšeny a jen řídce horami prostoupeny. Zde bývají největší vedra, jaká vůbec známe. O Nubii Arab jeden vhodně se vyjádřil, že tam země jest oheň, a vítr jeho plameny. I bývají v Africe parna taková, že cestující chtějíce sobě kaši uvařiti hrnce do písku sluncem rozpáleného zabořují, v Senegambii pak a horním Egyptě vejce v písku na tvrdo se uvaří nebo upekou. V noci však nebývají ani zde ledové kůry na vodě nic vzácného. Africké horko stalo se tedy vším právem v příslovích pravzorem nesnesitelného vedra. — Pobřeží přímořská, kde rozmanitě se střídají větrové pozemní s mořskými, mají povětrnost mnohem mírnější, za to však v nížinách, kudy řeky k moři se valí, hojné bažiny, jichž výpary vzduch otravujíce mnohého cizince zabíjejí.

Hornaté krajiny mají celkem příjemné, mírné

*) U nás bývá největší průměrné parno v červenci 17° R.

podnebí, zvlášť okraje jihoafrických vysočin, které vysokou polohou svou do vrchních, chladnějších vrstev vzduchu zasáhají. K tomu také nemálo přispívají hustí lesové, z nichž vystupují ochlazující výpary. Ano některé vysočiny a hornaté krajiny mají tak vysokou polohu, že vrcholy jejich skorem každým rokem na krátký čas sněhem se pokrývají, ačkoliv skoro celá Afrika v pásmu leží, kde celou zimu jen pršívá.

Skoro ve všech krajinách afrických jsou jen dvě roční počasí: s u c h é, v němž pouze noční rosa nějaké vláhy poskytuje, a deštivé, které v jižním horkém pásmu trvá od října až do dubna, v severním od dubna až do října. Přechod z jednoho počasí k druhému tvořívají prudké větry a bouře. Však i tu působí místní poměry rozmanité výjimky. Tak na př. v nejbližších, od pásma tropických deštů na jih a na sever ležících krajinách vždy jen jasná obloha se ukazuje a jedno počasí, věčné léto panuje, kde mnohdy 4—5 let ni krůpěj deště neskápne. Za to však pozorovati jest (ovšem velmi slabě) v nejsevernějších a nejjižnějších krajinách čtyři rozličná počasí.

V horkém pásmu závisí všechno rostlinstvo výhradně na tropických deštích. Za suchého ročního počasu odumírá veškero rostlinstvo v krajích, které nemají živých pramenův ani vod stojatých; jen četné cibuliny a takové rostliny, jichž kořeny mají silné, tlustou kožní potažené bamboly, odolávají žáru slunečnímu. Jakmile však nastanou deště, pučí a rozvíjí se rázem ve vší kráse a nádheře bujné rostlinstvo, tak že člověk téměř vidí „kterak tráva roste.“ Africké rostlinstvo jest tak hojné a rozmanité, že nelze o něm podati obrazu stručného; postupem dalších rozprav seznámíme se poněkud blíže s rozličnými jeho tvary a vlast-

nostmi. Podobně o živočišstvu promluvíme si šíře při vypsání jednotlivých částí Afriky.

Jižní Afrika.

Předmětem následujících rozprav jsou vlastní národové jižní Afriky, a protož líčíme zde jen stručně a ve všeobecných rysech ostatní přírodní poměry této části země. Celá vnitřní jižní Afrika tvoří rozsáhlou, průměrně 3000—5000 stop nad mořem vysokou rovinu, kteráž na východě a na západě širokými, na sever a na jih se rozbíhajícími vysočinami jest obroubena. Východní okrajní vyvýšenina dostupuje výšky 15.000—20.000′, západní okraj jest nejméně o 800′ nižší. Střední rovina jest mimo to osamělými pohořími a vrcholy prostoupena a vodou velmi bohata. Zde vzniká největší řeka jihoafrická a valí se hlubokými roklemi skrze hory východního okraje k moři, kdežto jiné řeky na vysočinách okrajních aneb nedaleko nich se temení. Celá poloha střední roviny nasvědčuje tomu, že zde druhdy rozsáhlé se nalézalo jezero.

Jižní cíp Afriky zaujímá veliká anglická osada mysu Dobré Naděje čili **Kapsko***), země to hlavně Angličany a Holanďany osazená; na severu odděluje ji řeka Oranžská od ostatní Afriky, na ostatních pak stranách jest mořem obklopena. Co do útvaru činí Kapsko ze tří ostře vyvinutých plas (čili teras) sestávající svah vysočin jiho-afrických; jednotlivé tyto, jako schody sestupující plasy odděleny jsou pohořími a spojeny hlubokými prorvami (roklinami), kterýchž co cest se užívá.

*) Kap, anglicky cape, španělsky cabo = předhoří, mys, jest skalnatý horský výstupek vybíhající do moře.

Vrchní nejsevernější terasu tvoří vysočina řeky Oranžské čili Garibu, která protéká jižní Afriku bez mála celou její šířkou od východu na západ, ale pro nestejnou výšku vody veskrz splavná není. Vysočina sama vystupuje 3000′ až 5000′ nad hladinu mořskou.

Střední terasa jest 3—4000′ vysoká, 15 až 20 mil široká; střední část její nazývá se po červené, železité hlíně hotentotsky Karrú, tvoříc rozsáhlou stepi, kteráž za suchého letního počasí bývá práznou pustinou s malými oásami. Za deštivého však počasí jest otčinou květin nejbujnějších. Celá africká zvířena jest zde zastoupena: lev, žirafa, hyena, ohromná stáda pštrosů atd. Mimo to sestupují sem dolů obyvatelé nejvyšší plasy a kočují zde se svými stády. Však jen asi 4 neděle trvá krásný ten čas. Čím výše slunce vystupuje a dne přibývá, tím spěšněji vysychají řeky, a v krátké době jest Karrú zase pustou stepí. Tuhý jíl puká a praská čině hluboké rozsedliny, veškera zeleň mizí a rostliny, které přetrvávají, pokrývají se šedým prachem; silná vrstva prachu, můžeme říci popel uschlých rostlin, pokrývá tvrdou, rudou půdu. Velké a Malé Černé hory a jiná pokrajní pohoří výšky 4000—5000′ ohraničují Karrú na jihu.

Spodní terasa (t. j. jižní kraj přímořský) obklopuje téměř celou Kapskou osadu; jesti to poušť 3—15 mil. široká, 200—300′ vysoká, na západě písčitá, v níž všecky řeky a potoky se ztrácejí, jižněji pak a na východě trochu hlinatější, úrodnější, pahorkovitá a vodou s dostatek zásobena. Nejširší jest přímořská tato nížina na severozápadu (15 mil), nejužší u mysu Dobré Naděje. Mys tento jest osamělé prahorní pohoří podlouhlé (9 mil dlouhé a $1^1/_2$ míle široké), které k severu nejvýše nad městem Kapským (angl. Capetown, vyslov

Keptaun) ve vrcholích hory Tabulové (3582′), Lví a Čertovy vyčnívá. — Povětrnost celého toho přímoří jest zdravá a skoro již mírná. Jaro trvá od září až do prosince, léto až do března, podzim do

Hora Tabulová.

června, zima do září. Zima sestává ovšem jen z ustavičných pršek, nicméně však bývá časem dosti citelná.

Hlavní řeky Kapské osady: Sloní (Olifants River), vtéká do moře na západním pobřeží; na jižním a jihovýchodním pobřeží Široká řeka, Gaurice, Gamtus, Sunday, Rybí řeka, Kajskama, pak Kaj na severovýchodních hranicích Kapska. —

Dějiny. Až do druhé polovice 15. století byla jižní a střední Afrika Evropanům naprosto neznáma a nepřístupna; teprv r. 1486 objevil portugalský plavec Bartoloměj Diaz mys Dobré Naděje, jejž nazval „cabo tormentoso“ (mys bouřlivý), poněvadž zde byl zmítán bouřemi na moři; ale král Jan II. změnil jmeno to na „cabo de buona esperanza“ (mys Dobré Naděje), poněvadž objevením mysu toho zasvitla mu naděje, že okolo něho mohou lodi plouti až do východní Indie. A naděje ta ho nesklamala. Když r. 1497 opět Vasco de Gama v čele Portugalců sem připlul, neodvážil se ještě přistáti; teprv r. 1498 pokusili se Portugalci přístav a osadu zde zříditi, ale pořád ještě strachovali se jedem kalených šípů tuzemců a volili k tomu účelu raději západní a východní pobřeží jihoafrické. Podnikaví pak Holanďané umínili si v těchto pro plavbu do Východní Indie nesmírně důležitých místech osadu a stanici založiti, a ranhojič Jan van Riebeck, jemuž uskutečnění toho plánu bylo svěřeno, koupil od Afričanů za tabák, kořalku a všelijaké drobotiny rozsáhlý kus země a stal se zakladatelem města Kapského (Capetownu čili Kapštatu) r. 1652. V krátkém čase zavedli Holanďané s černochy čilý obchod na výměnu. Ale za nedlouho strhly se nepřátelské třenice, kteréž tím se skončily, že r. 1661 Hotentoti na tři hodiny cesty kolem města Kapského celé okolí vykliditi museli. R. 1685 přibylo sem mnoho kalvínských n. reformovaných Francouzů, kteří co

„kacíři“ z vlasti své byli vypuzeni, a touže dobou založil Simon van der Stel světoznámé nyní vinohrady, jež podlé své manželky „Konstancia“ nazval. Uvnitř „Osady“ usadili se nejvíce holandští a nizozemští sedláci; každý obdržel v majetek tolik pozemků, mnoho-li přehlednouti mohl, a žije pak o samotě a ode všech odloučen, stal se brzo samostatným, neodvislým osadníkem. Ubezpečivše se ve svém majetku vyrvali a osvojili si tito holandští osadníci a sadaři (Boorové, vyslov Búrové = sedláci) kus po kuse všechnu zemi Hotentotů, až pak i je samy raby svými učinili. Zvěst o francouzské revoluci vnikla až do těchto dalekých světa končin i vzbudila zde republikánské hnutí a kvašení. Zmatku, kterýž nutně z toho povstal, užili číhající lakotní Angličané a obsadili všechnu zemi r. 1795; roku 1801 museli ji ovšem zase vykliditi, ale nikoli na dlouho: již r. 1806 dobyli jí vítěznou bitkou u města Kapského na novo, podrželi však jen formálně některé provincie, kteréž jim smlouvami Pařížského míru r. 1815 na dobro byly přiřčeny a zaručeny. —

Holanďané nakládali celkem dosti mírně a vlídně s podmaněnými obyvateli, a panství jejich nepoškvrněno ukrutenstvím „civilisace“; ale anglického panství snésti nemohli, a když konečně táž vláda otroctví černochů zrušila a za jednoho otroka „jen“ 48 liber šterlinků (480 zl.) náhrady povolila, tu Búrové (kteří měli tenkráte 25.000 otrokův) tak se rozhněvali, že sebravše všechno, což jejich bylo, do nynější osady Natalské se odstěhovali, a když i zde od Angličanů byli podmaněni, založili Oranžskou republiku, a překročivše řeku Vál (též Kaj-Garib a Likua zvanou) utvořili druhou, Zaválskou republiku.

Se severovýchodními sousedy svými, s Kafry,

vede nyní Kapsko stálé boje, jichž obyčejný výsledek bývá zapuzení Kafrů a rozšíření hranic kapských na východ. Od r. 1852 má Kapsko svou ústavu, volí poslance do zákonodárného sněmu, jemuž anglický guvernér po boku stojí. Městům i obcím selským ponechána rozsáhlá samospráva; zřízení jejich jest obyčejné anglické, občanské zákony pak holandské.

Kapsko, ač dostatek má zálivů a přístavů, přece nepříliš lodím jest přístupno; menší zálivy a přístavy ovšem dobře se hodí pobřežnímu obchodu na malých lodích, avšak velkým korábům zamezují přístup mohutná úskalí.

Nejlepší a nejhojněji navštěvována jest zátoka Tabulová, při níž leží město Kapské. Zde zastavují se všecky do indického moře plovoucí lodi, zde přistávají koráby, jejichž cílem jest osada Dobré Naděje, jest tedy zde ustavičný nával cizinců se všech končin světa.

Kapské město čili Capetown poskytuje ze zátoky pohled nad míru krásný a rozkošný: v levo do nedohledné dálky zabíhá bílá písčina, nad níž ustavičně se vznáší modravá mlha, zahalujíc ostatní krajinu rouškou jaksi tajemnou, a propouštějíc jen temné obrysy dalekých pohoří. Na pravo vzhůru strmí příkrý břeh skalnatý, jehož paty ustavičné vlnobití bílou pěnou postřikuje. A u prostřed toho, jako v ňadrech obrovských hor a skal rozkládá se město Kapské, jehož jasně bílé domy s plochými střechami živě upomínají na města asijská. Za městem vypíná se hora Tabulová, na jejímž úpatí úhledné letohrádky z temně zeleného stromoví přívětivě pohlížejí do přístavu — a kteráž se svými šedými propastmi a rozsedlinami poskytuje městu stinného a malebného pozadí. V městě pak vkusná úprava domů a či-

stota ulic, hladkých a červenou železnou rudou dlážděných. Před každým domem viděti jest rozkošné rostliny tropické, tu obrovský aloevník, tu zase datlovou palmu s dlouhými, vějířovitými listy,

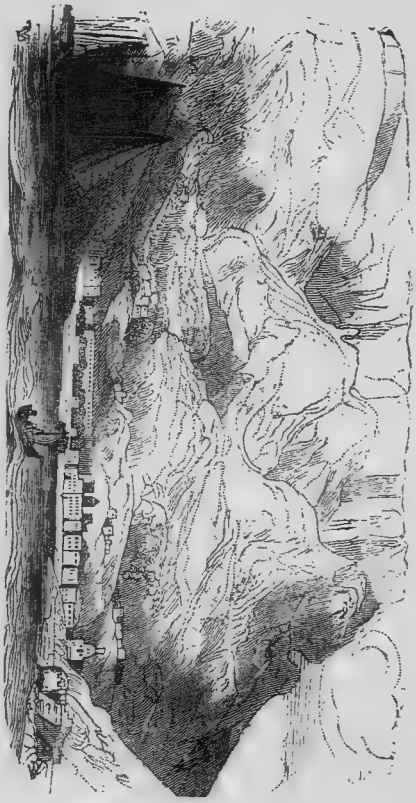

Kapské město čili Capetown.

tam zádumčivou cypříš, onde štíhlý australský klovatník anebo smrk americký. A čím výše k pohoří, tím krásnější jest krajina: zahrada za za-

hradou, a v nich všechny snad rostliny jižních pásů a nad nimi obloha tak jasná a čistá, jako by nikdy ani mráček přes ni nesměl přelítnouti; a přece nazýván kdys vším právem — mys Dobré Naděje — pohořím „bouřlivým.“

Ujišťují cestovatelé, že třeba jen jednou zakusiti burácení větru jihovýchodního, aby člověk se přesvědčil, že název ten byl vhodný. Strašný rachot rozlíceného vichru vyděsí obyvatele města Kapského z klidného spánku: cizinec nemyslí jinak, než že strhlo se zemětřesení. Okna drnkají, dvéře vrzají a dům se otřásá ve svých základech. Čas po čase zaléhá vítr tak prudký, že domy div se nesesují. Strhne se křik a úzkostlivé běhání ulicemi; ale vše přehlušuje houkání větru, který novým vztekem se byl rozlítil. Vyděšen přistupuje cizinec k oknu: na východě kalnou rudou záplavou rozbřeskuje se jitro; město zmizelo: husté rudohnědé oblaky prachu zahalily je; po Tabulové hoře dolů valí se — jako zuřivá lavina — spousta bílých mraků, toť hlasatelé a průvodčí jihovýchodního větru, který dole v moři létou bouří zmítá a nezřídka v trosky rozbíjí veliké lodi plachetní. I sama Tabulová hora, po níž dolů se vzteká ten vichr zkázonosný, stala se již hrobem mnoha cestujících, kteří nahoru vylezli, ale nikdy již nesestoupili. Jako děsnou nocí pojednou obklopen hustými mraky, jež vítr na hoře zarazil, a neodolatelnou silou ku předu hnán překročil mnohý bludný chodec strašnou propast, netuše, že pod ním jícen se rozevírá do hloubky aspoň 3000 stop. A mnoho dní často bylo pátrati, nežli shledaly se rozmetané kosti ubohých cestovatelů.

Soudíce z pohledu na mapu jižní Afriky vůbec a osady Dobré Naděje zvlášť, museli bychom za to míti, že všechny tamější krajiny vodou hojně,

ba až s nadbytek jsou zásobeny; ale jihoafrické řeky většinou jen za krátkého deštivého počasí tekou, v ostatních parných měsících pak viděti toliko suché, kamením naplněné, bílým trním a nízkým stromovím zarostlé žlaby. Ty řeky pak, které nikdy nevysychají, velmi zhusta na prosto jsou nepřístupny, tekouce hlubokými rozsedlinami uprostřed vysokých strmných skal. Obyvatelé odkázáni jsou tedy na prameny a studánky, které ač skromným, přec alespoň přístupným a spolehlivým jsou zdrojem vody. — Poněvadž v Kapsku vody bývá jen po skrovnu, jest vzduch vždy suchý a čistý; pravé zimy tu není, aniž nezdravé povětrnosti listopadové a březnové. Přece však nelze tvrdit, že by v Kapsku „věčné trvalo jaro“; bývať letní parno tak kruté, že nábytek praská a lidé hynou slunečním úpalem. Silná zima ovšem jen řídkou bývá výjimkou, ale hory dosti často pokrývají se sněhem a ve vysočinách objevují se zhusta led, sníh a jinovatka. Než i bez těchto zimních úkazů duje zhusta ostrý a mrazivý vítr, pronikající všechny údy a kosti, tak že po celou tu dobu v domech osadníků pilně se topí a v jizbách Búrů ustavičně sedí mladí a staří kolem obrovského železného kotle se žhavým uhlím, aneb má každý pod sebou pánev doutnajících oharků. Za dne není buď žádného větru, a slunce metá žhavé paprsky na prahnoucí zemi, aneb duje od severu z písčitých pustin tak prudký vítr, že pod dechem jeho vše vysychá a práhne. Tu uzavírají se lidé do domů, kde časem i dvéře horkem se trhají; však brzy obrátí se zase vítr a foukaje od západu ochladí v několika minutách úplně vzduch rozpálený; ale prudkost jeho při tom tak bývá veliká, že v divém víru před sebou pohání oblaky písku, že časem i komíny sráží a cihly s sebou

unáší. Že pak povětrnost zdravá jest, o tom svědčí vysoké stáří evropských osadníků, kteří až 90. roku dosahují, trpíce nemocemi mnohem méně, než jejich zde rození potomci.

V Kapsku právem možno si stěžovati jen na nedostatek vody; praví tamější přísloví, že jest to země, kde „květiny jsou bez vůně, ptáci bez zpěvu a řeky bez vody“ — a přísloví to není zcela nepravdivé. Ale tento vody nedostatek není stálý, aniž po celé zemi panuje; snad větší část celé osady má v létech aspoň poněkud příznivých dobré vody tolik, mnoho-li nutně potřebí jest, a půda, kteráž všude nad míru jest plodná (písek ovšem vyjímáme) i za skrovné vlhkosti dává takovou úrodu, že o ní v Evropě ani pojmu míti nemůžeme. Sklidí-li osadník 30krát tolik než zasil, není s užitkem valně spokojen; může-li však na pole potok vésti, pak s jistotou očekává, že mu sklizeň 50 i 70krát tolik vynese, než do země dal, ano cestovatelé ujišťují, že v některých krajinách úroda bývá až i 90teronásobná.

V kapské půdě rodí se skoro všechny druhy obilí a ovoce všech zeměpásů: z bramborových záhonů vypíná se velebná arabská palma datlová a opodál viděti jest houštiny banánů vedlé bohaté pšenice; sladké pomeranče, mandarinská jablka, cedráty, citrýny, guavy, jambosy, mandle a fíky rostou a zrají tu vedlé broskví, merunek, jablek, hrušek, švestek, třešní, ořechů a kaštanů, a pěkně daří se též kávovník, čajovník, bavlník, moruše, tabák a rejže. Snad nikde není sladších a lahodnějších vinných hroznů než v Jižní Africe; víno z vinohradů „Konstancia“ jest pravý nektar. Sprostší druhy kapského vína rozesílají a prodávají Angličané pod jmeny Xeres (čti Cheres), Madeira, Port. — Netřeba zajisté připomínati, že všechno toto

tak krásně se daří jen v uměle pěstovaných a pečlivě zalívaných sadech, kdežto roviny sobě samy zůstavené namnoze velmi neutěšený poskytují pohled.

Kapsko a vůbec jižní Afrika pro své tučné a živné pastviny jest chovu dobytka a zvláště ovčářství nad míru příznivá, kteréž ale všude skoro po kočovnicku provozovati se musí; zde netřeba chlévy stavěti a píci na zimu sušiti, ovšem ale nutno jest dle ročního počasí pastviny měniti. Pastviny jihoafrické vůbec jsou bohaté a výdatné a — což nejvíce ku podivu jest — právě tam, kde z pravidla vody bývá nedostatek; v takových krajinách rostou sladké traviny a šťavnaté masité keře, kteréž jako kadeřavé chomáče zemi pokrývají a zvířatům tak záživnou dávají potravu, že tučna a silna zůstávají, pokud jen dost malinko vody k zapití nalézají — ač mnohdy třebas po 6 měsíců ani neskrápne; k takové píci potřebuje dobytek málo vody. — Ale v létech velikého, trvalého sucha, kdy i studánky a skalní prameny vysychají, jest všechen dobytek vskutku jen živá, koží potažená kostra; tu marné by bylo hledání nových pastvin, tu bez výsledku by zůstala všechna polní práce; všude jen vyprahlá země a zdechlý dobytek a v ohromném vysílení smutně se plížící kostry ovcí, koní a skotu. Oblaky prachu a kotouče písku valí se, větrem hnané, do smutné krajiny, nad níž hejna supů a jiného mrchožravého ptactva poletují. A když konečně déšť na krajinu se snese, tu arci rázem zazelenají se bujně luhy a nivy, ale dobytek, který snad po několik měsíců jen proutím a tenoučkými větvičkami se živiti musel, vrhá se tak hltavě na svěží zeleň, že se přežere a ochuraví. Bývají to vskutku léta hubených krav egyptských.

Celé Kapsko prostoupeno jest mohutnými horami; ale i hory tyto z velké části jsou křovím a houštinami porostlé, tak že kam oko dohlédá, všude viděti jest zelené roviny a zelené vrchy, a cizinec na první pohled by soudil, že již ani rozkošnější ani úrodnější země býti nemůže; ale vystoupiv na ty vrchy podiví se, kterak ty houštiny obstáti mohou tu na holé skále, tu v horkém písku a tvrdé hlíně. Po chladnějších stráních a ve vlhkých rozsedlinách skalních roste zakrsalé stromoví, a křoví zde statné dosahuje výšky; ale čím dále dovnitř, tím pustší stává se země, tím holejší hory, i může tu člověk často několik hodin jeti nevida. nic jiného než šedé zvětralé kamení a suché křoviny, na nichž sotva horská koza by se napásla. Jinde zase rozkládají se šíré roviny, kde marně bys hledal stopu rostlinného života — říše divých větrů a pískových kotoučův.

Takový bývá obraz kapských krajin za suché povětrnosti; ale jako divotvorným kouzlem promění celá ta pustá země svoji tvářnost, jakmile silný déšť ji byl zavlažil. Sotva že vyprahlá půda deštěm prosákla, otvírají se na suchých mimosových křovinách nesčíslné květové kalíšky, tu jasně žluté, tu růžové barvy, houpajíce se na tenkých stopkách mezi vyrážejícím peřitým listím. Tisíce pupenců, svinutých lístků a poupat vylézají na světlo. Ještě několik vlhkých dní a suché planiny i pustá údolí pokryly se takovým množstvím překrásných květin, že nikde ani holé půdy nalezti nelze. Bílé pochodenky, zlatobarvé mečíky, červené moreje, nachové gladioly střídají se s pestřebarvitými lachenaliemi a krvorudými amaryllemi. Asi 300 druhů lilií a tolikéž druhů kosatců, 122 druhy orchideí (vstavačovitých) zápolí tu vespolek i nádherou barev i zvláštností a krásou svých květů. Mezi

nimi zvlášť příjemně vynikají vůní a překrásnými květy Pelargonie, jichž mnohé i naše sklenníky ošetřují a odchovávají. Kolem květoucích, medem bohatých keřů a drobných rostlin poletují pestří motýlci s podivnými broučky a mezi nimi bzučí roje včel, jež malincí kovoleskli kolibříci medossaví stíhají a odhánějí, poněvadž i jim med jest potravou.

Dlouho se v Evropě myslilo, že Kapsko nemá lesů, leda nízké sotva 20′ dosahující keře z Proteaceií atd., které okolo Mysu hory kryjí. Avšak v jižním pobřežním pohoří má Kapsko krásné vždy zelené lesy, výborné stavivo poskytující a tak rozmanité, že přes 60 druhů stromů tu napočítáno. Kromě těch mívaly i východní hory, na kaferské hranici, krásné lesy, ježto však nyní všude se hubí. — Že Karrú a planiny Garibské lesů nemají, není divu, ale i na planinách horních v Rogeveldu, Sněžných horách, Tarce atd. jsou lidé, kteří jaktěživi stromu neviděli, a kteří berou kraví lejno za palivo. U všech vod jsou keřiny, z nichž některé skutečnými ale úzkými lesy býti se zdají.

Kapsko čili osada mysu Dobré Naděje obsahuje, majíc ř. Garib severní hranicí, 9070□ mil, jest rozděleno na dvě provincie, západní a východní, a tyto opět na okresy (čili distrikty) a hrabství.

Od hranice Kapska počínajíce mohli bychom si jižní část Afriky rozděliti na tři obdílná pásma, z nichž každé jinými zvláštnostmi přírody, podnebí a obyvatelstva se vyznačuje.

Ve východním pásmu převládá půda hornatá, bohatě porostlá věčně zelenými, šťavnatými stromy. Mořské zátoky obstoupeny jsou obrubami obrovských lesů. Četné řeky a potoky přinášejí

hojnost vody a deštů do roka hojný bývá počet. Obyvatelé jsou Kafrové, štíhlí a svalovití lidé slušného vzrůstu, lstiví a udatní; loupeživost jejich později s dostatek seznáme. Dále na sever žijí Zulúové (kmen kaferský), kteří mírnější a veskrz poctivé jsou povahy. Všichni kaferští kmenové hledí si rolnictví a chovu dobytka.

Východní naše pásmo zahrnovalo by tedy v sobě tyto země: britské Kafersko (náleží ještě ku Kapsku), svobodné Kafersko, osadu Port Natal čili Viktoria a (aspoň z části) republiky Oranžskou a Zaválskou. — Port Natal (též jen Natalsko) 1145□ mil, má obyvatelstvo smíšené: as 8000 holandských Búrů a Angličanů a 112.000 tuzemců. Vrchní správu má kapský guvernér, kteréhož ale pro velikou vzdálenost zvláštní náměstek zastupuje. Hlavní město jest Pieter-Maricburg asi s 500 domy a 2500 obyvateli; druhé velké město jest d'Urban s 1500 obyv., mezi nimiž 1150 bělochů se nalézá. — Republika Oranžská čítá as 2300□ mil, a as 15.000 obyvatelů rodu evropského (mimo tuzemce) hlavně Holanďanů, kteří za příčinou rozsáhlých travin nejvíce chovem dobytka se zanášejí. Bloemfontein, nové neveliké město, jest sídlem republikánské vlády; Thaba-Unču jest největší, tuzemci obydlené město s 10.000 obyvateli. — Republika Zaválská, as 3780□ mil s dobrou půdou a výborným podnebím, má ústavu svrchovaně demokratickou. Hlavní město Potšefstrom má skoro 1000 obyvatelů. Bělochů jest v celé republice ke 40.000, černochů na 100.000. — Odsud na sever až k řece Zambezi prostírá se „Sofala“ (arabsky = nížina, nizozemí), ploché, bahnité a písečné pobřeží s portugalskými osadami. Kvetoucí kdys, r. 1506 založené město Sofala sestává nyní jen

z několika slaměných chatrčí; důležitější jest Inhambana s dobrým přístavem a živým obchodem.

Střední pásmo nelze nazvati pahorkovitým; sestávať většim dílem z rozsáhlých, málo vlnitých rovin. Pramenů jest zde málo a ještě méně řek, poněvadž deště vzácny jsou a nezřídka dlouhá panují sucha. Všechny skoro dešťové oblaky přicházejí od východu, z indického moře, a spouštějí se již v zemi Kafrů, kde hory, lesy a vody je — jak říkáme — přitahují, tak že na sousední, více již holé pásmo jen málo zbývá, anebo zcela nic. Evropské obilí zde jen tehdá se může pěstovati, když pole umělým spůsobem se zalívají. Obyvatelé těchto krajin jsou Bečuanové; sídla jejich rozkládají se daleko na sever. Bečuanové zaměstnávají se jako Kafrové polním hospodářstvím a chovem dobytka, i jest patrno, že s nimi téhož jsou původu; ačkoliv co do těla slaběji jsou vyvinuti a povahou spíše ostýchaví než bojovní.

Třetí pak západní pásmo má veliké ploché roviny a teprv blíže mořského pobřeží stává se půda hornatou. Jest to vysočina na západ příkřeji k moři ohraničená, na východě povlovně do roviny jihoafrické se sklánějící. V tomto pásmu nalézá se veliká, málo obydlená rovina, jejíž jmeno jest (poušť) Kalahari čili Karri-Karri; za ní (na západ) prostírají se rozsáhlé, ale pro nedostatek vody též jen spoře obydlené krajiny Namáků, Hotentotů a Damárů. Celé liduprázné pobřeží od Černého Mysu až k Velrybí zátoce a dále na jih pak jest písčitá nížina, zcela bezvodná poušť, někdy s dunami a skalami až 600' vysokými, země bez rostlinstva, nemající skoro žádných řek ani zátok; pruh tento byl vždy pro přílišnou mělkost moře a strašné jeho vlnobití o nesčíslná úskalí nejnepřístupnější a nejneznámější částí celé pevniny.

— Od 20. stupně jižní šířky nahoru k rovníku i země i lidé zcela jiného nabývají rázu; jsou to krajiny, do nichž před rokem 1840 nevkročila noha žádného Evropana. — Vypsáním kapské přírody jsou částečně již i přírodní poměry jižní Afriky vůbec, pokud do tropických nezasahá krajů, dolíčeny. Zbývá promluviti ještě o některých zvláštnostech povětrnosti, květeny a zvířeny, pokud o nich na jiných místech podrobnější se nedějí zmínky.

O rostlinstvu jižní Afriky.

Jak rostlinami bohata jest jižní Afrika, vysvítá z toho, že již přes 12.000 druhů tamějších rostlin jest známo. Však bohatství to objevuje se jen v krajinách úrodných, vlhkých aneb dešti navštěvovaných.

Neobyčejná suchota, jakáž v přemnohých jihoafrických krajinách po delší část roku trvá, jest příčinou zcela neobyčejných tvarů bylinných. Něžné rostlinstvo majíc k životu vody nevyhnutelně potřebí, hledí se rozmanitým spůsobem proti záhubnému vysychání opatřiti. Veliký počet jiho-afrických rostlin tvoří silné masité sloupky potažené pevnou lepkou koží beze všech rozpuklin, a nevyvinují buď zcela žádných aneb jen velmi málo listů. Pozoruhodným toho příkladem jsou africké euforbie čili pryšce, družky našeho hadího mlíčí; bývajíť to mnohdy ohromné hranaté sloupy, podobně americkým kaktusům, aneb mohutné, košaté, však bezlisté stromy a keře s bílou mlíčnatou, obyčejně jedovatou šťávou a s květy nad obyčej krásnými. K nim přidruží se stapelie (čili tak zvané „mršnice“), jichž sloupky ze samých válcovitých bezlistých článků se skládají. Nádherné, překrásné květy, vyrážejí z nemotorných masitých

kmenů. Veliké, žluté, jemnými vlásky porostlé listy květové mají četné fialové skvrny, označují se ale zápachem velice odporným; zápach ten podobá se tak dokonale k výparům z hnijícího masa, že moucha masařka jím svedena vajíčka svá místo do mrch sem do spanilých květů ukládá. Největší však rozmanitosti nabývají tu rostliny s tlustými

Stapelia.

masitými lupeny, jichž asi 200 druhů známo; všechny jsou jen několik pídí vysoké a pokrývají nejen písčiny, ale i vyprahlé vysočiny a balvany rozervaných skal pískovcových. O polednách obyčejně rozvírají se jejich četné, z pravidla nachověrůžové květy, a rozsáhlé planiny objevují se pojednou co

planoucí purpurový koberec, kdežto za několik hodin celá krajina zase tmavošedou na sebe bere barvu. K těmto rostlinám náleží vyobrazená zde fíkovka kyselá, fík hotentotský (Mesembryanthemum edule), jejíž šťavnaté červené jahody mají chuť příjemně navinulou.

Jihoafrické rostlinstvo poskytuje ve všech ročních počasích rozmanité kořeny, bambule, cibule, luštiny, jahody atd., z nichž některé jsou jedlé,

Mesembryanthemum (fík hotentotský).

jiné naprosto škodlivé. Některé trnité křoviny vypocují jak cukr sladkou klovatinu, jíž beze všech škodlivých následků značné množství lze požiti. Podél západního pobřeží jest několik měsíců skoro jedinou potravou lidem i zvěři šťavnatá okurka („Nara“) s masem barvy pomerančové a chuti velmi lahodné. Rostlina tato pokrývajíc jalovou půdu prospívá netoliko svým ovocem, nýbrž i tím, že daleko široko kořeny zapouštějíc a rozkládajíc, sypkou písčitou půdu pohromadě drží. Některá

léta, když bývají deště hojnější, daří se zvláštní druh melounů (cucumis caffer) čili dýní, který roste na poušti Kalabarské a podobných rovinách. Lidé i čtvernohá zvěř sloni, nosorožci, antilopy, hyeny, lvi a myši mívají pak bohaté hody. V takových melounových létech lze cesty, kteréž jindy na prosto by byly nemožné, dosti pohodlně vykonati, poněvadž ani lidé, ani koně nebo voli vody nepotřebují, dokud melouny zároveň i pokrmem i nápojem je zásobují. Mezi sladkými melouny roste však také meloun nejedlý, škodlivý a odporně hořký, neliší se ale zevnějškem nikterak od sladkého druhu, i zdá se, že oba druhy mají se k sobě asi tak, jako sladké mandle k hořkým.

Nejpodivnější zvláštností květeny jihoafrické jest, že četné rostliny, aby dlouhá sucha přečkati mohly, jakési cisterny si zakládají, tvoříce hluboko v zemi ohromné kořenové bambule, kteréž lidem i zvěři vzácného poskytují občerstvení. Ale jen zkušené oko je vypátrá: několik palců vysoký proutek anebo nepatrné plazivé lístečky naznačují, že na místě tom $1^1/_2$ stopy pod zemí tvrdou jako vypálená cihla, šťavnatá občerstvující bambule — často s velikost lidské hlavy — se ukrývá. Některé druhy takových rostlin rozmnožují se od jednoho bodu počínajíc na všechny strany, a objevením jedné bambule nalezena stopa jiných četných bambulí. Prahnoucí obyvatelé pouští znají tyto podzemní poklady, nabodají a vytahují je špičatými, na tvrdo opálenými holemi. Kde zevnějších známek není, oklepávají kamenem tvrdou půdu a hledají podlé zvuku jejího. I sama zvěř (jmenovitě rozličné druhy antilop) umí hledati a vyhrabávati takové rostlinné studnice. Cibule a bambule jsou bílé, pružnými lepkými slupinami potažené, chuti slabé (as jako naše vodnice), a zůstávají v hlubo-

kých skrýších svých čerstvé a studené. S nepřístupných rozsedlin příkrých strání slézá pavián i hrabe po skrytém pokladu, a čichem vedená dobývá se štěkalka čili zemní zajíček od cibule k cibuli.

Na vysokých holých hřbetech skalních, i na balvanech po různu ležících rostou zasmušilé aloevníky, tu v podobě nízkého křoví, tam zase co vysoké stromy. — Některým mnoholetým rostlinám zakrsají větvičky, u jiných sesychají listy v pichlavé bodáky, jiné zase mají silné dřevnaté kořeny, aneb šťavnaté cibule a přespávají suché letní počasí, kteroužto dobou hořejší jejich části odumírají a za deštivého počasí rychle novými sloupky se zase nahrazují. Sem náleží hlavně ostrými trny pichlavé akacie a mimosy. Tkalčíci, družní africtí ptáci, připevňují na ně velké slaměné střechy a každý párek zavěšuje pod některou střechu své vlastní láhvovité hnízdečko. Jiný ptáček (Pinkping) připíná k mimosovým trnům podivné, předsíní opatřené hnízdo, a „guvernér," malinký ptáček, kterýž svým chováním k našemu tuhýku nemálo se podobá, napichuje na ostré bodáky polapené kobylky a mouchy, aby je odsud pohodlněji sezobati mohl.

Při velikém bohatství rostlin, jímž krajiny nejjižnější Afriky nad jiné země tak značně vynikají, jeví se patrný nedostatek lesů; lesy vykytují se obyčejně jen u vod a v stinných úžlabinách, do nichž s příkrých skalisk voda stéká. —

Živočišstvo jihoafrické,

kteréž ostatně od zvířeny středo- a severo-africké ostře odděliti se nedá, zajisté nejvíce vyniká nemotornými ssavci velikány a druhy zvířat šelmovitých. Hustými bažinami procházejí se stáda divokých slonů rozšlapávajíce měkkou bahnitou

půdu tak, že později v parné povětrnosti tuhnouc lidem i zvěři neschodnou se stává. Značné množství

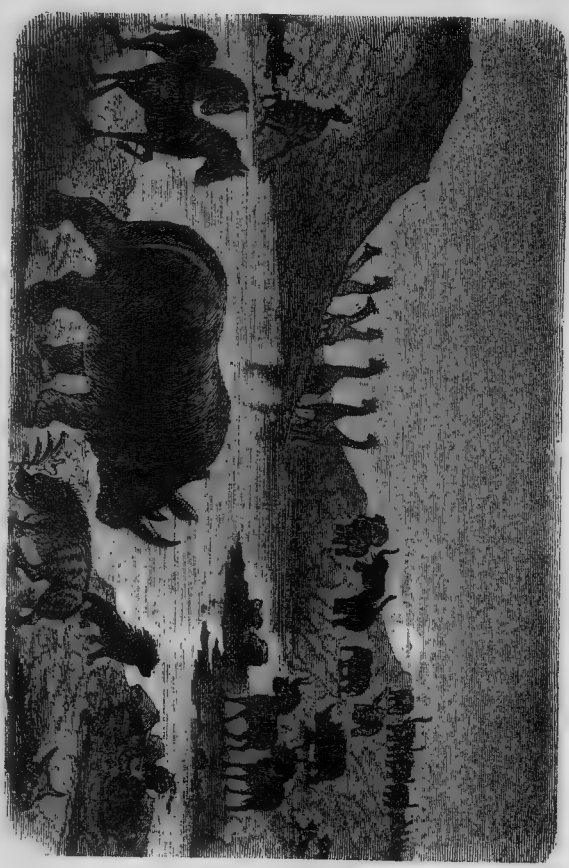

Zvěř u pramene.

slonové kosti, jakéž co rok z rozličných končin Afriky se vyváží, svědčí o tom, v jakém množství

až po dnes obrovská tato zvířata zde se naskytují. — Menší již a slabší, však vždy jestě praví velikáni jsou rozličné druhy dvourohých nosorožců: bílých a černých; dlouhé, pevné a ostré rohy jsou strašnou zbraní zvířeti již pouhým zjevem svým postrach vzbuzujícímu. — Šupajíce a founíce potápějí a zase nad hladinu vynořují se neohrabaní hrochové vedlé děsných krokodilů, kteří jako klády po vodě se povalují, číhajíce na zvěř, která přichází se napojit.

K obrovským těmto obludám druží se žirafy s ohromně dlouhými krky, bůvoli se strašnými rohy a nesmírně četné druhy antilop; ale jim všem s lačnou krutostí vládnou silný lev africký a bystronohý pardal vybírajíce si daň krvavou.

Zde dovoleno budiž šíře promluviti o nejznamenitějších afrických ssavcích a sice nejprvé o dravci, jejž „králem zvířat“ nazývati u všech evropských národů obyčejem se stalo. — Jako jiná dravá zvířata bojí se i lev z vnitřního jakéhos pudu člověka, a anglický cestovatel Livingstone tvrdí, že není člověku se báti, potká-li za jasného dne aneb při měsíci lva, ač nebyl-li tento honěn nebo podrážděn. Lev stane, dívá se na člověka asi 2 sekundy, pak zvolna obrátí, popojde několik kroků dále nedůvěřivě nazpět se ohlížeje, dá se pak do klusu a když konečně myslí, že člověku s očí zmizel, uhání odtud dlouhými skoky jako větroplachý chrt. Je-li však podrážděn aneb poraněn, aneb střeží-li svá mláďata, pak ovšem jinak si počíná.

O postavě a vzezření lva v starších popsáních se tvrdilo, že jest velebné, hrdé a k úctě vyzývající; Livingstone naproti tomu dokládá, že podívá-li se člověk naň okem nepředpojatým, nižádné obzvláštní vznešenosti ani majestátnosti v zevnějšku jeho neshledá; jest prý to zvíře o něco větší než

největší pes, na nějž všemi obrysy těla silně upomíná. V tváři jeho není prý onoho výrazu, jímž malíři obyčejně ji vyličují, ba spíše podobá se k stařeně v nočním čepci; mimo to posunuta jest tlama jeho vodorovně ku předu, jako u psa. Anderson, který též se lvy mnohé si učinil známosti, dokládá k tomu: „vzezření lva jest zajisté přece jen velezajímavé, obzvláště když nad něčím se pozastavuje a se dělá jako by k boji vyzýval.“ — Řev jeho v zvěřincích ovšem ani dojímavý není ani strašný, ale zajisté zcela jiný dojem činí v africkém pralese aneb na pouštích, když temná noc nad nimi se rozestřela. Mnohdy slyšeti jest celý sbor do čiré noci řvoucích lvů. Nejzvučněji řvou v mrazivých nocech, avšak nikdy nepozvedají hlasu svého s takovou silou a s takovým důrazem, jako když dvě neb tři sobě neznámé rodiny u jednoho pramene se sešly. Tu pak řvou vzdorovitě a vyzývavě jedni na druhé, jako o závod.

Hned za soumraku začne lev řváti a řve po celou noc až do 9 nebo 10 hodin z rána, za deštivého pak počasí ozývá se v každou dobu přidušený jeho hlas. Za dne leží lev ve křoví, ve vysoké trávě nebo v rákosí a vychází teprv po slunce západu na lov; za dne neloví, leda je-li velmi hladov. Učinil-li hned s počátku dobrou kořist, mlčí pak celou noc. Veliký jest rozdíl mezi zpěvavými skoro zvuky nasyceného a mezi temným žalostným řvem lva vyhladovělého. Za tmavých, bouřlivých nocí jest lev nejsmělejší; tehdá musí lovci nejvíce na pozoru se míti. Lvice z pravidla mnohem jest divější a zuřivější než lev, a takové samice, které nikdy mláďat neměly, jsou prý ze všech nejnebezpečnější. Lev věrně drží se své rodiny a liší se tím nemálo od příbuzného svého tygra asijského, který sám mláďat svých

pronásleduje a požírá, jestli že tygřice vztekle jich proti němu nebrání.

Zprávy o zuřivosti a smělosti lva severoafrického jsou podlé zkušeností v jižní Africe nabytých buď velmi přemrštěné, aneb jsou tam spůsoby jeho zcela jiné, což arci věc možná jest, poněvadž v oněch krajinách zvěře jest málo a lev tedy hlavně kradeží dobytka protloukati se musí; na jihu však podobá se mnohdy k zbabělosti veliká jeho opatrnost a nedůvěřivost. Vyhýbát se místům, kde jen lidskou stopu čenichá, a vesnice tuzemců mají od něho pokoj. Na potažní dobytek neodvažuje se ani v lese, je-li onen v řemení aneb uvázán, i nezřídka obchází hladový lev celou noc kolem noclehující karavany a řve, aniž by jediného skoku se odvážil, neboť se obává, že tu někde past na něj nastražena.

Smutný jest osud lva, když sestárne; zuby jeho tak seslabnou a křidnou, že žádné zvěře již uhoniti si nemůže; hrdý zvířat král hubne a sesychá a bídně doklepává. V obydlených krajinách přemáhá takový invalida přirozenou svou bázeň před lidmi, plíží se nočního času do vesnice a krade kozy; napadne-li hladem zmořený lev místo kozy dítě nějaké nebo slabou ženštinu, zadáví i tuto a nemaje jiného výběru, stává se pak lidožroutem z řemesla a postrachem celého okrsku.

Tím vysvětluje se báchorka, kteráž vypravuje, že prý lev, který jen jednou lidského masa okusil, v něm nade všechnu zvěřinu si libuje; lidožroutem jest vždy jen stará lev. Začíná-li lev kozy chytati, říkají Afričané: „zuby jeho jsou ubroušeny, brzo bude lidi žráti.“ V neobydlených krajinách aneb v sousedství srdnatých Křováků a Bakalaharů odhodlává se starý lev k takové skromnosti, že myši a jiné hlodavce chytá.

Takový lidožrout byl původcem smutné epi-sody v loveckých výpravách cestovatele Cumminga.

Lev lidožrout.

Když totiž jednou s africkými svými průvodčími na břehu řeky Limpopa blíže jisté Bakalaharské

vesnice přenocoval, probuzeni byli ze sna řvaním, jako by lev někoho byl uchvátil, a dříve než nebezpečí náležitě uvážiti mohli, přehryzl již starý lev jednomu u ohně ležícímu muži vaz a vlekl jej pryč nedbaje toho, že jiný muž hořícím klackem hlavu mu utloukal. Ubohého člověka nalezli druhý den větší částí již sežraného; lupiče pak vypátrali v brloze, a Cumming několika kulemi jej prostřílel. Bečuané vidouce lidožrouta mrtvého, nevěděli radostí co činit; provozovali veselé tance a zpěvy nazývajíce Cumminga otcem svým.

Sloni zacházejí nejraději do nejosamělejších hlubin lesních, daleko od řek a pramenů, jichž toliko v čas žízně vyhledávají; nic méně však znají a obíhají nesmírné okrsky, poněvadž milují ustavičné střídání, vždy jen nejsvěžejší a nejzelenější části lesa si vybírají a krajinu, kde sucho nastalo, na vždy opouštějí, příhodnějších, byť i sebe více vzdálených bydlišť si vyhledávajíce. I není tedy těžko nalezti stopu jejich v krajinách, kde právě se zdržují; přece však musí lovec nezřídka několik dní za čerstvou stopou se pachtiti, než zvěř svou zahledne. Staří někteří samci žijí a potloukají se o samotě co „pobudové“ a jsou nad jiné zuřiví a zlomyslní; z pravidla ale žijí sloni po dvou (v párech) aneb v nevelkých tlupách. S nimi setkává se africký lovec nejraději, ač dobře ví, jak nesnadno jest skoliti největšího ssavce a nejsilnějšího čtvernožce. Mladí sloni zůstávají několik let u matek a činí s nimi 20—100 kusů čítající stáda. Stravou jejich nejsou toliko listy, větve a kořeny lesních stromů, nýbrž rozličné bamboly a cibule, jež pomocí ostrého čichu nalézají a obrovskými svými zuby vyhrabují, tak že nezřídka rozsáhlé kusy země bývají jako pluhem rozryty a rozorány. Slon spotřebuje nesmírné množství potravy:

žere skoro celý den a celou noc, a více ještě, než sežere, zničí a pokazí z bujného pouze rozmaru. Stádo slonů, kteréž za pastvou se ubírá, pokácí nesčíslné množství mladých i starých stromů, patrně jen z kratochvíle, neboť přečasto uštípají si z celého skupení vyvrácených stromů jen několik malých větviček a kácí a poráží pak zase dále stromy, které právě v cestu se jim namanou. Místa, kde sloni řádili, podobají se k zásekám, jimiž jen s velikým namáháním lze se prodrati. Nočního času pasou se v širých rovinách, za svítání však zacházejí opět do tmavých lesin aneb do nepřístupných trnitých pouštin, kdež nejparnější část dne nečinně ztráví v těsné tlupě skoro nepohnutě stojíce. Takovéto obyčeje jsou příčinou, že sloni mnohem méně lovcům jsou přístupni než jiná zvěř, pročež evropští střelci nyní nejraději noční dobou na ně číhají skrývajíce se v jamách blíže pramenů. Za suchého, parného počasí dochází slon každé noci k vodě, sebe více vzdálené; je-li však povětří sychravé aneb pošmourné, koná tu cestu toliko jednou za tři neb čtyři dni. Jakmile slunce zapadlo, opouští své lesní skrýše a hledá vody; uhasiv pak žízeň svou a poliv pomocí ohebného chobotu (nosu) celé tělo své, vrací se a spí okolo půlnoci několik hodin, obyčejně stoje, a jen když zcela bezpečným se domnívá, stranou leže aneb o strom se opíraje. A hned po odpočinku dá se hltavě do žraní.

Přichází-li tlupa slonů k vodě, ustupuje všechna zvěř, není-li voda dosti rozsáhlá, bázlivě a uctivě stranou a čeká, až žízniví velikáni se napojí. Však už z daleka větří je zvěř plachá a jeví patrné známky nepokoje: žirafa klátí sem tam svým dlouhým krkem, zebra vyráží temné, smutné zvuky, pakůň plíží se pryč krokem tichounkým, ano i

vzdorovitý černý nosorožec pozastavuje se a naslouchá, až sezná, jací hosté se blíží, načež zlostně chrochtaje stranou se klidí.

Že by africký slon bez příčiny člověka přepadal, příkladů není; jeť zjištěno, že lidí nesmírně se bojí; přibližuje-li se člověk, a třebas jen dítě, se strany, odkud vítr vane, cítí jej sloni na čtvrt hodiny cesty, a na sta těch šedých velikánů dává se na útěk a zastavuje se opět ve velké teprv vzdálenosti. Vnikne-li lovec do jich oboru, zpozorují jej nad míru rychle, a učiněn-li útok na některé stádo, zví o tom do dvou neb tří dnů všichni soudruzi celého rozsáhlého okolí a všechno stěhuje se kvapně do dalekých krajin; lovec pak musí nazpět se navrátiti aneb dlouhou pouť za uprchlíky konati.

Málo kterému lovci podaří se jednou neb dvěma ranami zabiti slona, neboť jest potřebí, aby střelec měl co nejtěžší kule, aby odhodlaně až na několik kroků k obrovskému zvířeti se připlížil, jistě mířil a pevnou rukou střelil tam, kde slona nejsnáze jest poraniti. Lehce poraněný slon stává se velmi nebezpečným, ač obyčejně s ostatní tlupou na útěk se dává. Koně hodí se velmi dobře k unikání slonům, velmi špatně ale k útoku na ně, poněvadž z ohledu na veliká ona zvířata velice se dějí a plaší. Největších nesnází působí slonu smečka psů, kteří hafajíce se všech stran jej obskakují: šedý velikán hledí se všemožným způsobem zhostiti té láje dotíravé a zapomíná, že za ním s nabitou puškou číhá střelec; nemotornými pohyby snaží se rozmačkati své sužovníky, padá na kolena aneb ohlednuv se po psech vyvrátí nejbližší strom a hrne se na ně. Zatím naskytne se střelci vhodný okamžik, a smrtelná rána skácí zápasícího slona.

Místo, na kterémž slona nejnebezpečněji lze poraniti, nalézá se nad lopatkou, nejlépe však jest, podaří-li se střelci roztříštiti mu silnou kulí přední

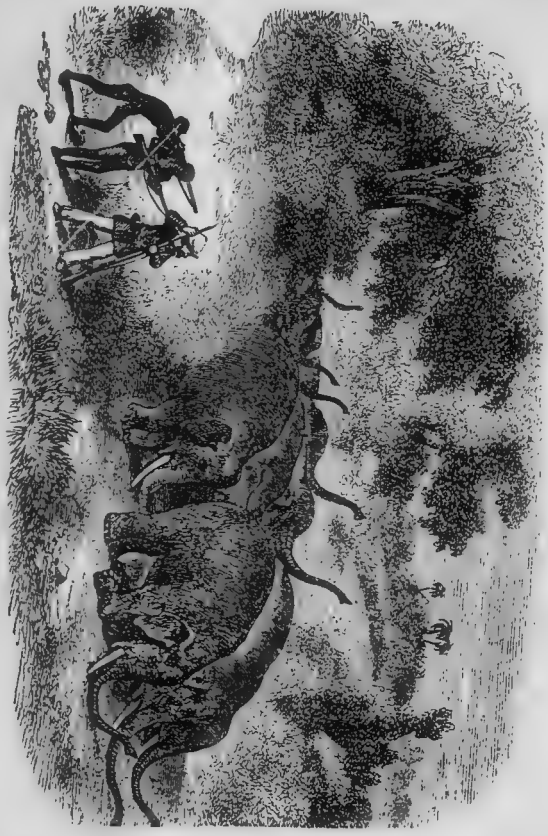

Honba na slony.

nohu, neboť pak jest tučný velikán úplně v jeho moci a oddávaje se s tichou odhodlaností svému

osudu přijímá všechny ostatní smrtonosné rány, až mrtev na zem se kácí. Někdy zaryje na smrt poraněný slon dlouhé, vzácné svoje zuby hluboko do země a opírá se o ně tak, že nezřídka je přelomí, když konečně mrtev stranou se překotí.

Tuzemci chytají slona do lapaček (jam padacích) aneb ubíjejí jej oštěpy. Před lapačkami ale mají se staří nesmírně na pozoru, a Afričané vypravují, že padne-li mladé, nezkušené zvíře do takové jámy, staří jemu vždy na svobodu pomohou. V krajinách, které nastraženými lapačkami jim nebezpečné jsou, kráčejí všichni jako husy, jeden za druhým a nerozptýlí se dříve, pokud nepřejdou místa jim nebezpečná. Oštěpy mohou lovci ovšem jen tenkráte něco pořídit, když mnoho jich pohromadě jest, a tu používají hlavně těch okamžiků, když štvaný slon proti nim se byl rozběhl a pak unaven se pozastavuje.

Rozsekávání zabitého slona poskytuje obyčejně obraz plný krve a masa, hřmotu a zmatku, jehož nijak vypsati nelze. Všichni odhazují své karosy a spěchají zúčastniti se té práce rozkošné. Za několik hodin zmizí do posledního kusu obrovské zvíře v rozličných táborech a leženích. Nejprvé stahují s hoření části těla kůži v širokých pruzích a řemenech; pod svrchní koží leží několik vrstev houževné, ohebné svazoviny, z níž tuzemci měchy na vodu dělají, pročež velmi opatrně ji stahují; pak vysekávají veliké kusy masa od žeber a vytínají žebra ostrými sekerami. Nyní objevují se všeckny vnitřnosti, a účastenství divochů vzmáhá se v pravé nadšení, neboť zde jest největší zásoba tuku; tuk ale jest Afričanům nade všechno vzácnější; sloní sádlo jest předním jich omastkem a nejoblíbenější pomádou. Dorostlý slon má nesmírné množství sádla. Aby pak vybrati se mohlo, musí

dříve větší část vnitřností se odkliditi; pak vleze několik osob do otevřeného obrovského těla, odřezují všechno sádlo s masitých stěn a podávají je vzhůru druhům svým. Na konec berou druhou stranu těla do práce. Bečuané mají při takových příležitostech nepěkný zvyk, že natírají se od hlavy až do paty černou ssedlou krví. Rozsekávání slona provázeno bývá ohlušujícím křikem a tlachem, zmateným tlačením a strkáním se, a pohled na rozčilené, krví zbrocené nahé divochy jest tak děsně dojímavý, že člověk s napnutostí očekává, brzo-li sami mezi sebou se neseperou na život a na smrt.

Chobot (nos, rypák) sloní a z kolen vymknuté nohy považují se za obzvláštní lahůdku a připravují se ihned na chutnou pečeni. Pro každý ten ohromně veliký kus vykope se zvláštní jáma a nad tou složí se mohutná hromada suchého dříví; když pak hranice shořely a se sesuly, vloží a zahrabe se uchystané maso do horkého popelu. Vrchem nahrne se zbývající žhavé uhlí a zapálí nový oheň; ten když dohoří, jsou obrovské kusy masa skrz na skrz propečeny; pak vytáhne se maso, oloupá a očistí a nabodne na ostrý kůl co na rukojeť. Ostatní maso rozkrájejí divoši na dlouhé řemeny, usuší je na slunci a zanesou do svých chalup; šťastný střelec pak bere si nejdražší podíl a korunu svého vítězství, drahocenné slonové zuby.

Mnohem větší obor ještě než slon má v Africe nosorožec, který kdys žil i v okolí Kapstadtu. Tlustokoží tito strýcové nemilují se příliš, a ačkoliv jeden druhému se vyhýbá, vznikají přece dosti často mezi nimi urputné souboje, v nichž obyčejně menší, však obratnější odpůrce bývá vítězem. Jsouť dva druhy nosorožců: jeden menší barvy temně

šedé, skoro černé, a druhý s koží světlou, skoro bílou; a právě menší, černý druh jest zuřivější a bojovnější.

Evropský lovec střílí na bílého nosorožce.

Oba druhy liší se od sebe v mnohých kusech: bílý nosorožec dosahuje mnohdy takové velikosti,

že sám slon málo nad něj vyniká, a živí se jen travou, kdežto černý skoro výhradně trnitého akácu se drží; a jakoby povaha potravy i sobě podobnou povahu zvířete rodila, jest černý druh zlomyslný, nemá ni dost málo chutného masa ani špetky sádla, kdežto bílý nosorožec spíše ostýchavý jest, výtečné maso a velmi mnoho tuku má. Jest zcela přirozeno, že pro tyto vlastnosti, jakož i pro to, že nemaje rychlosti černého nosorožce mnohem snáze se dá postihnouti, velmi pilně po něm pátrají a řady jeho ustavičně řídnou. Velikost jeho a množství potravy, jíž poskytuje, posouditi lze již z toho, že z jednoho kusu tolik masa se naseká jako ze tří volů. I černý i bílý nosorožec má dva za sebou stojící rohy; přední roh bílého nosorožce dosahuje délky tří až čtyř stop, a při vší mírné jeho povaze přihází se někdy, že nebezpečnou a ostrou zbraň tuto i proti člověku obrací, když totiž lovec ztuha naň doráží, jej poraní, aneb když mládě jeho jest v nebezpečí. Nosorožec má čich i sluch nad míru bystrý, i větří tedy, když vítr s té strany přichází, nepřítele již z daleka. Za to ale jest zrak jeho chatrný, poněvadž svýma malýma, hluboko vpadlýma očima, jimž k tomu ještě široké rohy nemálo překážejí, malou prostoru najednou přehlednouti může. Jest tedy člověku, když rozlícený nosorožec naň žene útokem, velmi snadno, stranou uskočiti a se ukryti za strom nebo za křoví, avšak nanejvýš nebezpečno jest s ním začíti boj na prázné planině, neboť černý nosorožec nečeká, až rána padne, nýbrž vrhá se mnohdy na vše, což mu podezřelé jest, i na člověka, na zvíře i věc bezživotnou. Pozorovánoť nezřídka, kterak hněvivě chrápaje a chrochtaje křoviny a stromy vyvracel, dříví, kamení a p. vztekle na vše strany rozhazoval, půdu předním rohem rozrýval atd., i domnívalit

se proto množí, že někdy jakási zběsilost naň přichází; Livingstone však má za to, že příčinou toho řádění není vzteklost, ani okamžitá rozmrzelost, nýbrž spíše jak náleží růžový rozmar, v němž toho druhu pohybování zvláštní mu působí potěšení, tak jako na př. pes nikoliv zběsilý, nýbrž právě nejveselejší jest, když zadníma nohama hrabe a zem vyhazuje.

Za dne leží nosorožec a spí aneb stojí lenivě v některém stinném úkrytu; k večeru pak vychází a probíhá veliké často revíry. Mezi devátou hodinou a půlnocí pátrá po nějakém pramenu, neboť alespoň každých 24 hodin potřebuje vody, aby se napil a proplavil aneb alespoň v bahně poválel. Lovec tedy nejsnáze se ho zmocní, když s večera u vody číhá aneb za dne do chladného zákoutí jeho se přikrade.

Ale spícího neb v myšlenkách pohrouženého nosorožce překvapiti často z té příčiny se nepodaří, že dobrého má přítele, který mu výstrahu dává, jakmile nějaké nebezpečenství se přibližuje. Přítel ten jest bufago, pták velikosti našeho drozda. Bufago jest stálý průvodčí nosorožcův i hrochův; živí se hmyzem, který na tlusté koži jejich se usazuje. Zpozorovav bedlivý ten pták, že cosi podezřelého se blíží, vstrčí patronu svému zobák do ucha a začne zběsile kvíčeti; křiku tomu spáč ihned porozumí, rozhledne se na pravo i na levo a dá se na útěk. „Jednoho dne," vypravuje Wahlberg, „vylítl přede mnou bufago do povětří, a v témž skorem okamžiku vyřítil se na mne černý nosorožec. Nemaje lepší zbraně po ruce, než obyčejnou pušku, vzal jsem rychle nohy na ramena. Již cítil jsem prudký, žhavý dech zuřivé potvory na zádech, když k stromu na příč přes cestu povalenému jsem dorazil a na druhou stranu pře-

skočil; nosorožec zarazil se, zafouněl, poklátil hlavou a obrátil se zpět.“

Rohy nosorožcovy sestávají z velmi hebké a tvrdé hmoty, kteráž snadno řezati a pěkně uhla-

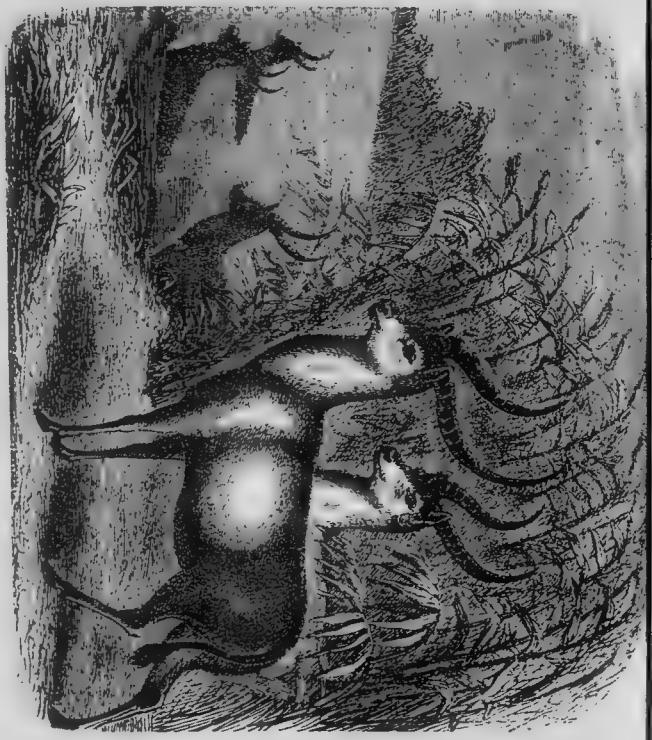

Antilopy vodní.

diti se dá; v Kapsku kupují je za poloviční cenu kosti slonové a zhotovují z nich velmi ozdobné věci. Z tlusté kůže jeho pak dělají bejkovce a zvláště obrovské vydání karabáče, jež „šambok“

se nazývá a výborné služby koná i tam, kde obyčejné důtky ničeho by nepořídily.

Četně a skvěle zastoupeno jest i ptactvo, kteréž zvláště na západní pobřeží hustá a krásná hejna vysílá. Veliké množství zpěvného ptactva oživuje krásné lesiny hořejší části západního přímoří zároveň s opicí člověku podobnou, totiž s šimpansem, o němž prostomyslní černochové tvrdí, že prý jen proto mluviti nechce, aby nemusil pracovat! — Nade všechno ptactvo, kteréž neobyčejnou krásou barev a nádherným leskem hladkého peří se vyznačuje, vyniká — arci jen velikostí — světoznámý opeřenců velikán: rychlonohý pštros.

Totéž západní pobřeží honosí se nejkrásnějšími druhy motýlů, brouků a jiného hmyzu, kterýž vůbec v jižních krajinách nemalou jest obtíží lidem i zvěři. Skoro ještě strašnější, než nejjedovatější had, jest malé, ještěrce podobné zvířátko, vůbec „gétze“ nazvané; jest asi dva palce dlouhé a zdržuje se nejraději v starém zvětralém dříví a v ssutinách. Jako všechny ještěrky jest i ono plaché a lekavé prchajíc spěšně, jak jen člověk se přibližuje; za touž příčinou stává se málo kdy, že člověka uštkne a stane-li se tak, jest neodvratná a neobyčejně rychlá smrt v zápětí. Zaručuje se tento příběh: kdosi vracel se s pole domů nesa na zádech otýpku suchých větví; několik kroků před domem odhodil prudce, jako by jej cos bylo bodlo, otýpku na zem a chytil se za týl; pak zavrávoral, popošel, zdálo se, že omdlívá, — a mrtev klesl na prah svého domku. Při ohledání mrtvoly nalezena v týlu malá modrá skvrna, v chrastí pak malá černá ještěrka. Řečenému zvířátku (podobně jako našim ještěrkám), je-li drážděno a nemůže-li ani uteci aniž koho uštknouti, upadá větší polovice ocásku — „vztekem“, říkají osadníci. Upadlý ten

úd mrská sebou ještě několik hodin a stuhne obyčejně teprv při slunce západu. Nezdá se však, že by ztráta ocasu zvířeti valně škodila.

Totéž odpadání ocasu zpozorováno i na štírech (což tím více jest ku podivu, poněvadž náš štír má v ocase střevo): i tato zvířata odhazují ocásky, bývají-li delší čas drážděna a nemohouce uklouznouti, a jelikož s ocasem i žíhadlo přichází na zmar, zůstanou štírové zcela bezbranní, ač možno beze všeho nebezpečí ohledati plochu, v níž ocásek se ulomil. Plocha ta jest prý hladká, jakoby ulomený úd byl jen přilepen býval.

„Bymot“ (r. Bajmot) čili „ďábel mezi včelami,“ nazývá se druh hmyzu, jehož roztažená křídla dohromady 3—4 palce jsou dlouhá, a kterýž podobně jako můra „smrtonoš“ na těle má lysinu v podobě umrlčí lebky. Uštknutí jeho považuje se za smrtonosné, však není již takou měrou nebezpečné jako u zvířete svrchu jmenovaného: způsobuje palčivý pryskýř, který v zánět přecházeje snadno příčinou smrti státi se může. Jakmile Afričané z temného bzučení seznali, že bymot v některém oulu řádí, utíkají vyděšeni od něho; a bázeň jejich není bezpodstatná, neboť zvířátku tomu, — jako by sám ďas se v něm byl vtělil — ni útěkem, ni šleháním aneb oháněním-se nelze se ubrániti, když na někoho si zamířilo: ustavičně naň dorážíneustávajíc, až jej poraní. Pročež jeví-li se mezi včelami neobyčejný nepokoj a zaznívá-li z oulu temné kovovité bzučení, nutno jest rychle se vzdáliti. —

Skoro všechny domky uvnitř pevniny mají slaměné střechy, a v těch peleší se hojnost jedovatého hmyzu. Mezi pavouky, z nichž velká část nebezpečným jest ozbrojena jedem, zvláštního povšimnutí zasluhuje veliký žlutý pavouk, který sice

jedovatý není, ale hanebný má nespůsob, že spícím lidem vlasy u samé kůže ožírá a vykusuje. I stává se nezřídka, že člověk ze sna procitnuv jednoho neb obou obočí pohřešuje, aneb hlavu do hola nalézá oholenou. Jiné nad míru obtížné zvíře jest modrá štěnice, asi tak veliká jako nehet na palci, kteráž lidem bolestné otekliny a horečku, slepicím pak, jichž obzvláště pronásleduje, vždycky smrt spůsobuje. Zahryzla-li se taková štěnice některé slepici do nohy, překotí se tato, počne sebou škubati a zhyne za krátko.

Moucha „tsetse“ (třikráte zvětšená.)

V některých jihoafrických krajinách řádí moucha, která velikým soužením a pravou metlou jest obzvláště cestovatelům, nazývá se cece („tsetse“), jest sotva větší než naše domácí moucha a má podlé barev jakousi podobnost s včelou. S velikou zuřivostí vraždí koně, hovězí dobytek, ovce a psy i jest chovu dobytka, lovectví a cestování rovněž záhubnou překážkou. Ale kdežto domácí zvířata uštkutím oné mouchy nezbytné propadají smrti, nedoznává divoká zvěř žádných zlých následků, a téže výsady požívají i osli, mezci a kozy. Pro

záhubnou tuto mouchu nemohou národové na řece Zambezi bydlící jiného dobytka chovati nežli kozy. Obzvláště pak podivuhodno jest, že jen dospělému hovězímu dobytku jed mouchy té škodí, kdežto ssavá telata jím zúplna nedotknuta zůstávají, ano i pes jest pojištěn, krmí-li se masem divoké zvěře. Tsetse nemá žíhadla, nýbrž vpouští sosáčkem jed svůj do těla. Píchnutí sosáčkem tím působí skoro tentýž pocit, jako když komár píchne, a necháš-li ji pokojně ssáti, napije se do sytosti a odletí. Ani koně ani krávy netuší nebezpečí, když tsetse na ně usedne, a jsou i po uštknutí ještě nějaký čas čili a veseli; ale brzo začnou hubeněti, žerou sice jako dříve, ale svaly jejich pozbývají pružnosti, silný průjem odvádí jim všechnu sílu, i zhynou po dvou nebo třech měsících vysílením. Tak děje se, bylo-li zvíře jen několika mouchami poštípáno; tři neb čtyři body mohou prý i nejsilnější dobytče zmařiti; usedl-li však celý roj na vola, oteče tento po celém těle, oslepne a zhyne v několika dnech. Pytevním ohledáním zdechlého zvířete objevuje se, že krev otrávena jest a rozložena jako při uštknutí nejjedovatějším hadem. — Tsetse zdržuje se v určitě ohraničených místech obývajíc hustá stromoví, křoviny a rákosí, a jak se zdá, nemění nikdy svého bydliště; často se přihází, že na jednom břehu řeky strašně řádí, kdežto na druhém břehu o ní není ni stopy ni památky, ač výborně umí létati. Zvířecích výkalů štítí se nesmírně, a tož jsou látky tyto hlavní přísadou mastem, jež domácí „doktoři“ na ochranu proti ní zhotovují. Místa, kde jedovatá tato moucha se zdržuje, bývají na mapách zvláštními znaménky označena.

Z hmyzu jest lidem nejužitečnější brouk „pilulkář.“ Kde u větším množství se nalézá, jsou vesnice velmi čisté, neboť sotva že zvířecí výkaly

země dopadly, přiletují bzučivé roje pilulkářů a sbalují všechen trus u veliké koule, odstrkují je stranou, a když pak místo nějaké naleznou, kteréž pro svou měkkost k ukládání vajíček se hodí a ponravám bezpečný útulek slibuje, vyhrabou pod kulí jamku tak hlubokou, co by celá do ní ponořiti se mohla; pak nasadí do hnojné koule svoje vajíčka. Odrůstající ponravy vyžírají vnitřní část koule, až konečně na povrchu se objeví a samy výživy si hledají. Valíce svoje koule postupují brouci do zadu s hlavou dolů svislou a odstrkují je zadníma nohama, jak by as chlapec činil, který po rukou chodě nohama sněžnou homoli by odstrkoval.

Vzácnou často a hledanou krmí jest v jižní Africe veliká žába, již tuzemci „matlametlo“ nazývají (pyxicephalus adspersus). O mohutných toho druhu žabách, kteréž když uvařeny jsou, kuřatům se podobají, vypravují tuzemci, že prý z bouřných oblaků s deštěm padají, poněvadž po prudké bouři všechny větší kalužiny pojednou kuňkavými těmi zvířaty se naplňují. Zvláštní tento přírodní zjev nalézá se i v nejsušších pustinách a to v místech, kde by obyčejný pozorovatel ani stopy nějakého života nevypátral. Livingstone vypravuje o té věci: „Jednou překvapila nás noc v takovém okršku pouště Kalaharské, kde na celý den cesty nebylo naděje, že bychom vodu našli pro potažní dobytek; ale k nemalému překvapení zaslechl jsem za krásného, tichého večera pojednou kuňkání žab. I popošel jsem tak daleko do pouště, až noční ti hudebníci mezi mnou a naším ohněm se nalézali, a seznal jsem, že veselili se tak velice jen z naděje na brzký déšť. Od Křováků dověděl jsem se později, že si matlametlo na kořenech některých keřů jakousi brlohu vyhrabe a v ní za suchých měsíců

se ukrývá. Poněvadž pak málo kdy z ní vyléza, zapřádá otvor její pavouk hustou pavučinou; takovým spůsobem dostává žába zdarma okno i záslonu, a nikomu jinému, než jen Křovákovi, nenohlo by přijíti na mysl, aby pod pavučinou žábu hledal. U příležitosti svrchu zmíněné bylo marné všechno naše namahání, jich vyhledati, a poněvadž tehdáž teprv brlohy své opouštějí a kalužiny vyhledávají, když právě už prší, a Bečuané pod šaty a kože se choulí, neumějí si nenadále se všech stran zaznívající sbor tisíceronásobného kuňkání jinak vysvětliti, než že s nebe žab napadalo. Přítomnost těchto žab v době tak velikého sucha byla mi velikým sklamáním, neboť uvykl jsem si mysliti, že žába, když kuňká, alespoň po bradu ve vodě sedí.“ Matlametlo dosahuje velikosti mladé slepice a má výborné maso.

U čtvernohé zvěři, u mnohých ptáků a obojživelníků zajímavo jest pozorovati, kterak po celé Africe, od nejkrajnějšího jihu až k severním hranicím stejně jsou rozšířeny; jako na př. pštrosi, antilopy, zebry, kvagy, žirafy, sloni, nosorožci, hrochové a krokodilové. Příčinou toho jest nutné jejich z krajiny do krajiny se stěhování. Jako dešťové oblaky za doby deštné od jihu na sever a zase nazpět táhnou, rozvíjí se stejným s nimi krokem i všechno rostlinstvo, postupující vlahou k životu probouzené. A zvěř, která rostlinami se živí, musí podlé postupného jich vznikání stále od jihu na sever a zase nazpět se stěhovati. Tak shromažďují se antilopy (sajhy) v úžasném množství na bujně vyrostajících travinách a tisíce rozličných srn a kamzíků zaplavují, jako živé přívaly, zelenající se roviny; k nim druží se pakoně (gnu), zebry, pštrosi a kvagy stěhujíce se týmž směrem ku předu, jakým dále táhnoucí se dešťové oblaky

nové a nové krajiny zavlažují a k čilejšímu životu probouzejí. Za nimi pak táhnou se dravci vybírajíce ze zadního voje tučný desátek. U větším ještě

Z jihoafrických rovin. Antilopy. Mimosy s hnízdy tkalčíků. Stáda plaché zvěři.

množství stěhují se po zemi roje mravenců a termitův, a povětřím husté mraky kobylek; a za těmi

ubírá se opět menší dravé ptactvo, hmyzem se živící. I malincí medossaví ptáčkové, jejichž peří čarokrásnými se míhá barvami, musí putovati s vysočin, když květiny tam uvadly, do nížin a údolí, kde právě rozkvétají. Ano i lidé, kteří — zvláště uvnitř pevniny — hlavně ze stád svých výživu berou, nuceni jsou kočovati, aby stáda dostatečné měla píce.

Z povětrních úkazů pevniny jihoafrické nad jiné zajímavější jsou

vzdušné přeludy (fata morgana).

Na rozsáhlých rovinách objevují se ve vzduchu, zvláště za parné povětrnosti, pojednou jako mocí čarovného slova vykouzlené obrazy vzdálených předmětů, krajin, měst a lidí; avšak obrazy ty bývají barvy mdlé a tvarův obyčejně tak mlhovitě neurčitých, že v nich každý ihned poznává bledý odlesk něčeho skutečného, a sotva kdy přeludu tomu se poddá. Ale na žhavých planinách afrických objevují se vzdušné přeludy s takovou živostí a s takovou určitostí obrysů, a jednotlivé předměty v nich jsou tak zřetelné a jasné, že ani po bedlivém jich pozorování s jistotou udati nelze, zda-li to jen hra světlových paprsků anebo skutečná krajina; ba i lidé, kteří podobné úkazy snad tisíckráte již byli pozorovali, dávají se jimi klamati, ač jestli že celou krajinu z vlastního názoru již neznají.

Čtenář zajisté dovede si představiti vyprahlou pustinu africkou a na ní cestujícího, kterak tesknným okem vůkol se rozhlíží, zda-li někde studánka nebo pramen se nezableskne, aby si dříve, než slunce za obzor zapadne, svlažil jazyk žízní práhnoucí; jediná jeho myšlénka, jediná touha jest:

voda! — a najednou spatří před sebou lesklé jezírko, kolem jezírka vysoké stromy, bujnou trávu a rákosí. Pln radosti pospíchá — co jen síly stačí — v tu stranu, a když stane unaven, aby si oddechl, tu teprv trapná mu přichází myšlenka, zda-li za prázným se nehoní přeludem? Že by v těch místech jezero bylo, nikdy neslyšel. On váhá; znova a bystřeji než dříve, pozoruje místo, k němuž touha jeho se nese; není pochybnosti: štíhlé stromy a husté vysoké křoví zastiňují okraj jezera; vidí, jak vítr s vodou pohrává a světlo na vlnkách se blýští, jak v kmitavém lesku jeho celá hladina se kolísá, vidí jak stepilé postavy stromů a zelený břeh ve vodní zrcadlině se obráží. Novou nadějí posilněn pospíchá dále, — ale jezera nedostihne nikdy; noc jej obklopila, a ráno, když opět vůkol se rozhlíží, nevidí než smutnou jednotvárnou rovinu.

Africké vzdušné přeludy tím nejvíce nabývají pravděpodobnosti a tím nejvíce klamou, že neobjevují se vysoko ve vzduchu a co obrácený obraz; ony povznášejí se buď jen zcela nepatrně nad obzorem aneb ukazují se v obzoru samém. Z přezludů těchto pochází cestujícím v pustých, suchých krajinách veliké utrpení: ukazujíť, jako by ubohého škádliti chtěly, skoro vždycky to, čehož nejvíce mu potřebí, po čem nejvíce prahne — vodu. Ale ještě jiné přízraky souží pocestného, předvádějíce mu na oči obraz hladiny vodní; takové přízraky způsobují na př. hladké plošiny křemenové a slídové odrážejíce sluneční paprsky tak, že s povrchu nějaké vody přicházeti se zdají. Přízraky tyto rovněž nad míru jsou omylné a jen důkladná známost krajiny může o jich lichosti přesvědčiti. Někdy zdá se zase, jako by mezi temeny skal velká hladina vodní se vlnila, a z ní jako by lesklý

pás po stráni dolů splýval; každý by myslil, že to jezírko štíhlým vodopádem se vylévající: jesti to však hladké kamení a křemencový pruh v temné

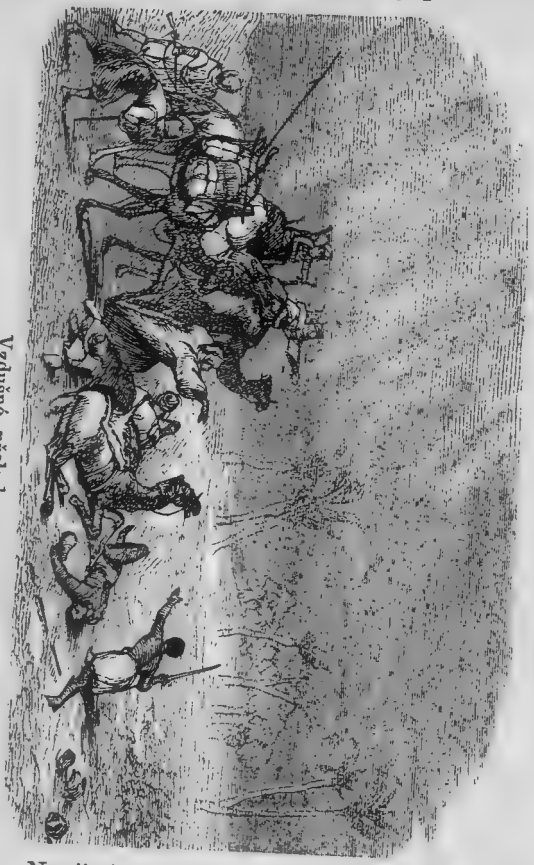

Vzdušné přeludy.

skále. Na jiných místech zase jest země pokryta tvrdou blýskavou hlinou aneb potažena lesklým

ukoralým slizem, a pocestný opět domnívá se vodu viděti. Podobného přeludu příčinou jsou též solní ložiska (slančáky); tato tvoří se ve vydutinách, kde půda silně solí jest nasycena, tak že voda jí prosakujíc hustou solnou rapou se stává. Na žhavém slunci rapa velmi rychle se vypařuje, a tak tvoří se čelné solné hlati, jejichž povrch zdaleka hladině rybníka se podobá.

Obyvatelé Kapska.

Přistupujíce k vypsání národů, jižní Afriku obývajících, nemůžeme mlčením pominouti veliké směsice plemen, z nichž obyvatelstvo osad mysu Dobré Naděje čili Kapska se skládá. V národopisném ohledu jest Kapsko zajisté země přepodivná; zdáť se, jako by národové všech barev a všech zemí sem zástupce byli vyslali. Ale zástupcové tito nesplynuli zde v jeden, krví, mravem a živobytím stejný, nový národ: oni všichni — každý o sobě — dále žijí, lišíce se jedni od druhých a neméně i od původních svých kmenův, z nichž byli vyšli. Počet obyvatelstva kapského udává se na 496.381 duší, z nichž menší polovice na bělochy, 181.592, a větší polovička, 314.789, na barevné připadá. Mezi bělochy jest asi 30.000 Angličanů a Skotů, ostatní jsou Holanďané. Mezi tuzemci jest nejvíce Hotentotů a Kafrů, a Malajův asi 6000 v Captowně, kde i kostely a školy mají. Míšenci s Evropany jmenují se Oilamové neb Bastardové. Poněvadž Angličané a Holanďané evropští přistěhovalci jsou a onino ničím zvláštním od svých bratří v Evropě se neliší, promluvíme obšírněji jen o nejzajímavější třídě osadníků, o holandských Búrech; z ostatních obyvatelů Kapska povšimneme sobě blíže jen Malajův, poněvadž jich

nikde jinde v jižní Africe nenalézáme. Hotentoti pak a Kafrové, kteří ještě za hranicemi Kapska ve vlastních zemích žijí, budou co praobyvatelé Afriky předmětem zvláštních rozprav.

Búrové.

Skoro všichni Búrové čili holandští osadníci v Kapsku žijí v patriarchální prostotě co samotáři (jednodvorci) na svých „místech“ č. dvorcích, aneb na stálém odpočinku ve vesnicích, a poněvadž jen málo kdy, ba skoro nikdy do Captownu nedocházejí, mají o světě a velkém jeho životě jen velmi chatrné ponětí. Někteří mají tak daleko do kostela, že jej za rok sotva jednou nebo dvakráte navštíviti mohou; jiní, kteří ještě dále od farní osady bydlí, přicházejí do kostela jen na svatbu aneb o křtinách; křest pak odkládá se namnoze pro nesmírnou vzdálenost rok od roku, i nikdo nemůže se tedy diviti, vida celou tlupu poodrostlých již hochů a děvčat, do kostela cestovati, „aby přece jednou svátost křtu přijali.“ A přece jsou Búrové lid nad míru nábožný a docházejí mnohdy ze vzdálenosti více než třiceti mil — čtyřikráte do roka k večeři Páně; kde však vzdálenost příliš jest veliká, musí i sebe větší horlivost meze sobě položiti. Považíme-li, že africký sedlák sám na sebe jest odkázán a duchovního jednou za dlouhý čas spatří, musíme se pobožné jeho mysli diviti. Nikdy nezasedá rodina za stůl a nikdy nevstává od jídla, dokud nevykonala obyčejných modliteb; přísahání a proklínání jest jim věcí neznámou. — Odloučenost Búrův od světa jest dokonalá; zřídka zavítá do osamělých jejich statků kočující obchodník, anebo duchovní, který obtížnou misionářskou cestu podniká, aby se přesvědčil, zdali ovečky jeho

křesťanství posud z myslí a srdcí nevytratily, anebo cestující, jejž náhoda sem zavedla. Odloučenost tato rodí velikou nevědomost a zvědavost tak nestydatou, že host jen obšírným vypravováním svého životopisu a rozmanitých dobrodružství, aneb hromadou lží a smyšlenek pohostinství jejich zakoupiti si musí.

Pohostinnost těchto lidí druhdy nemálo se vychvalovala, a zasluhovala chvály; cestující dostával vše, zač žádal i nežádal, zdarma a za náhradu vypravoval pak hostiteli zajímavé novinky aneb na rychlo vymyšlené dobrodružství a báchorky. Cestující vcházeje do domu Búrova nesměl ovšem ničeho více očekávati, nežli několik číšek čaje, kus masa bez chleba a časem i bez zeleniny, nocleh, trochu píce pro koně a požehnání na cestu; avšak na obtížných cestách v zemi tak nehostinské, že vzácností jest spatřiti lidské obydlí, i to jest darem neocenitelným. Tato druhdy vyhlášená pohostinnost buď zcela již vymizela aneb stala se prodlením času velmi dvojsmyslnou; i nyní sedlák ovšem nic nežádá a nepřijme za uhostění jezdce, za to ale účtuje píci pro koně tak vysoko, že si dvojnásobně nahradí, co jezdci uštědřil. Život holandského Búra nad míru jest nečinný a ospalý. Sotva že z lože povstal, bere dýmku do úst, srká sklenička „zópie“ (kořalky) a sedí — levou nohu v pravé ruce drže — tak dlouho, až obvyklý počet dýmek kapského knastru vykouří. Pak kráčí zvolna ven mezi stáje a ohrady a volá zvučným „haló-haló!“ na pastuchy, kteří v otevřených chýžkách u doutnajícího uhlí sedí a kouří očekávajíce, až pán „obživne.“ Na to přepočítá dobytek, jejž pastuchové na pastvu vyhánějí, — a opět panuje ticho v celém statku. Jen když obilí se zadělává a když žeň nastala, jest Búr poněkud za-

městnán, ale jakmile ta krátká doba výminečné činnosti uplyne, neví zase, jakým spůsobem by čas nejlépe zabíjel. Búr nečte nic; jen tři knihy u něho najdeš: bibli, zpěvník a kalendář. Kalendář umí již zpaměti a modlit se celý den nemůže, a zpívat? — i sedá tedy opět na lavici, bere levou nohu do pravé ruky a kouří zase as dvanáct dýmek za sebou; pak poobědvá, prospí se a kouří zase; potom si nabrousí na podešvi nožík a krájí řemínky anebo ořezává kousek dřeva, toť jeho zábava v dlouhých prázných hodinách. V osamělosti své nemůže ovšem mnoho mluviti, za to však stává se neskonale tlachavým, jakmile host do domu zavítal. Umdlený cizinec, třeba sám již dost se navypravoval, ze zdvořilosti ještě se přemáhá, naslouchaje rozvláčnému hovoru svého hostitele, pokud neodolatelná dřímota ho neuchvátí. Hospodář pozoruje sic, že host na polo spí, ale to nevadí: „... můj strýc je velmi unaven“ — praví — „ale strýc hnedle uvidí, jak se to tenkráte přihodilo. On stojí“ — pokračuje u svém vypravování — „za křovím, strýčku, a dívá se, strýčku, a dí-í-vá se (následuje několik bafů z dýmky), dívá se a já ležím za skalkou a dí-í-vám (zase několik bafů) se, slyšíte, strýčku?“ — ale strýc již dávno usnul, a sedlák přesvědčiv se, že ho k pozornosti přinutiti nemůže, dopoví svou historku sám sobě. Konečně nastal šramot ve světnici; host probrav se z dřímoty těší se, že bude už večeře. Místo večeře však přináší černá Hotentotka věderec vody a velký utěrák. Věderec koluje od hospodáře počínaje až na nejmladší dítě, a všichni myjou si v něm ruce i obličej a utírají se jediným šatem; na to nosí Hotentotka nádobu ještě jednou kolem, myje jednomu po druhém nohy a osušuje je týmž utěradlem, jehož modrá barva nepříliš k tomu

přispívá, aby cizinec bez ošklivosti se utřel a pak s chutí k jídlu zasedl.

V zemi, kde veliká bývají parna a sucha a kde tolik ustavičně se práší jako v Kapsku, bývají koupel a umyvadlo vždy věcí nad míru vítanou; avšak děje-li se to takovým spůsobem, jaký u kapských Búrů jest v obyčeji, tu cizinec raději zaprášen a zapocen uléhá, nežli by se dotekl umyvadla a utěradla, jichž opravdu štítiti se musí. Když všichni se byli umyli, zůstává celá společnost s nohama až po kolena obnaženýma ještě nějakou hodinu seděti lenivě pospolu hovoříce. Pak přichází večeře, obyčejně tučné maso a někdy též chléb co zvláštní přídavek. Jeden po druhém vyndavá svůj kapesní nůž, přiostřuje ho na podešvech a krájí pak chutě do pečeně požívaje tuku co masa a masa co chleba. Vidličky a lžíce leží sice na stole, ale nikoliv pro všechny, poněvadž bez toho málo kdo jich užívá. Obyčejnou krmí Búrův jest tučné skopové nebo kozí maso, mléko a chléb, kterýž na štěstí bývá velmi dobrý, ale — vzácný, když kobylky krajinu navštívily. Muži milují trpké hroznové víno; místo vody pije se chatrný čaj a káva nemnohem lepší. Po jídle nesmí scházeti sklenička „zópie,“ což ostatně jest zcela v pořádku, poněvadž by tučná jídla jinak ani ztráviti se nedala. To vše by hosta arci ještě uspokojovalo, neboť žaludek jeho nabývá v Africe podivuhodné síly, ale mezi jídlem vymetá sluha černoch světnici, při čemž tak husté oblaky prachu se podnímají, že vše jako hustou mlhou se zahaluje. Jiný zase sluha staví na stůl svíčku s ohromně tlustým, ze starých ostřižků stočeným knotem, z jehož rudého, nepřívětivého plamene sloup hustého dýmu se valí, a na druhý konec stolu klade lampu naplněnou poloopečenými prskajícími škvarky, z nichž plápolající hadřík vyčnívá štiplavý tukový zápach vysílá.

Búrové mají zvláštní šeredný nespůsob, o němž bych k vůli slušnosti raději pomlčel; poněvadž ale u sprostých i „vznešených“ jest běžným a obyčejným, zmiňuji se přece o něm. Vyrážejí totiž krkem neustále zvuky škytání či spíše krkání podobné; hnusný tento návyk považují za jakousi nemoc, za nějaké „soužení“ i neostýchají se o nemravu tom pikantně se baviti a s velikou vážností rozprávěti.

Búrové vedouce život pohodlný a skoro bezstarostný — v stálém zdraví obyčejně vysokého dosahují stáří. Jsou lidé celkem dosti hodní, upřímní a sdílní, mimo to ale trochu hrubí a pyšní a mohou-li někoho v obchodu ošiditi, činí to s tak klidnou rozvahou, jako by žili v Evropě. Ženy bývají mnohem ziskuchtivější a úskočnější než muži.

Krásné pohlaví žije skoro týmž spůsobem jako mužští: dvanáct hodin proleží v posteli, jedenáct hodin sedí na židlicích čaj popíjejíce, pak nalévají zase čaj a šijí koženky a skoro jen hodinu denně pohybují se o něco čileji. Z mládí velmi hezká děvčata stávají se v pozdějších létech následkem veliké nečinnosti ženštinami nad míru tučnými a neohrabanými (kterouž tělnatostí i evropské ženy holandské historicky jsou proslaveny), a končí život obyčejně neesthetickou vodnatelností.

Mezi Búry dlužno rozeznávati několik druhů: jedni mají velké dvorce se smíšeným hospodářstvím (sadaři), jiní hledí si skoro aneb zcela výhradně chovu dobytka (vlastní Búrové), a z těch jedni odchovávají nejvíce hovězí, jiní skopový dobytek, a třetí obojí. I ohledně živobytí slušno činiti rozdíly: většina jich žije spůsobem svrchu vypsaným, malá část jich hledí si tak zvaného elegantního světa, žijíc dle vzoru anglických zemanů, a nejmenší část jeví činnost průmyslovou.

A tyto čestné **výminky** konají mnohdy pravé divy; neboť africký sedlák nemaje ani továren ani řemeslníků po ruce, přečasto nucen bývá cizí provozovati umění: mnohý šije si sám oděv, dělá si obuv a řemení; jest zároveň tesařem, zedníkem, dobytčím lékařem, kovářem, mlynářem atd., maje ve své dílně všechny k tomu potřebné nástroje a nářadí. Takovíto všeumělové zřizují si na statku také malý krámec aneb provozují podloudnictví s rukodělným zbožím a líhovinami, kteréž často více mu vynáší nežli celé hospodářství.

Búrové — podlé všeobecného obyčeje — potírají mazanicí z kravských výmětů, kterýž nečistý obyčej tím poněkud se dá ospravedlniti, že dříví nesmírně jest drahé a přívoz obtížný, tak že prkenná podlaha skoro nemožností jest. Sestávát tedy podlaha obyčejně z upěchované a uhlazené hlíny na spůsob našich mlatů; poněvadž ale tamější hlína nižádné v sobě nemajíc mastnoty drobí se a v prach rozpadá, potírají osadníci podlahu dvakráte do téhodne řídkým hnojem kravským, jemuž někteří, aby zápach ve světnici snesitelným učinili, krve přidávají.

Statkáři čili **sadaři** v krajinách vlhčejších a úrodnějších provozují hospodářství spůsobem zcela evropským; poněvadž zde hojnost sena se dělá, chová **statkář** mnoho krav, vyrábí máslo a sýr a zabíjí jen telata. **Búr** nemá nikdy krávy ve stájích. Krávy jeho jsou plemene afrického s neviditelnými skoro vemeny; nejsou-li křoviny příliš vyprahlé, dobývá trochu sněhobílého másla z mléka pestrých koz, jež „kozlím mlékem“ nazývá; telata odchovává, hubené krávy pak zabijí. **Sadař** musí dobytek pravidelně na pastvu vyháněti; **Búr** v sušších krajinách nechává ho obyčejně měsíc a déle zcela volně pobíhati a shání

jej pak se všech končin svých rozsáhlých pozemků, aby se přesvědčil, zdali počet jest úplný.

V úrodných krajinách (na př. v hrabství Albanském) všude viděti jest přívětivé statky ano i úpravné dvorce uprostřed pěkných polí, bujných zahrad a malebných lučin. Vše svědčí o blaho-

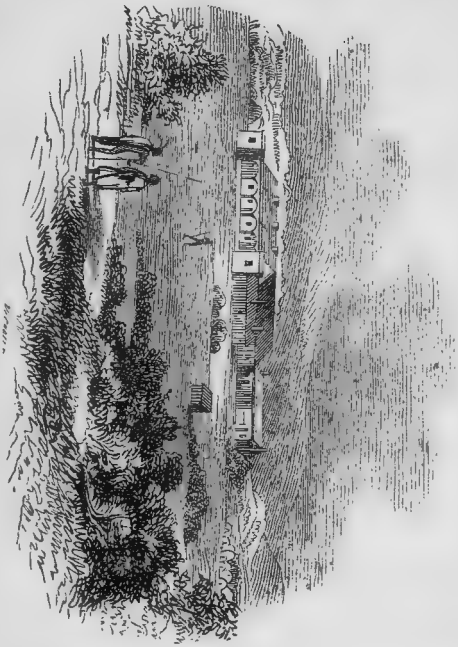

Dvorec zámožného osadníka.

bytu, který však nezřídka krátkého bývá trvání; neboť vyrojí-li se na krajiny divoké hordy Kafrů, zbudou z veselých statků jen začazené ssutiny uprostřed popleněných zahrad, luk a polí. V častých nepokojích a vzpourách kaferských musí sa-

dař neustále očekávati, že zavzní volání: „Kafrové jsou v lesinách!“ Pak vzplanou všude jako zkázozvěstné meteory jasné plameny na horách (Kafrarie) a neodolatelným proudem valí se záhuba na celou krajinu. Ubohý sadař musí pak dle sil a možnosti jmění i života svého chrániti. Na první pokřik odhází stranou polní nářadí a chápe se zbraně; stálá nejistota a časté nepokoje učinily z něho tak statného bojovníka, že Kafrové jediného sadaře více se strachují, nežli celého tuctu „červených kabátů“, jak anglické vojíny nazývají.

Jakmile jistoty nabyl, že bude mu zápasiti s nájezdníky, přetvoří sadař rychle dům svůj na pevnůstku: nejdříve snese střechu, pak zazdí okna až na několik střelných skulin a shromáždí kolem sebe takové sousedy, kteří sami svých statků obhájiti si netroufají. Tito snesou všechny věci, kteréž poněkud větší cenu mají, do společného táboru. Kafrové, kteří ovšem ničeho neušetří, při vší zuřivosti nemálo si libují v rozpustilých kouscích; tak stalo se již několikráte, že přišedše do opuštěného statku stěny a postele tlustě máslem pomazali a z italských slaměných klobouků pili podmáslí; jinde zase vynesli všechno hlíněné nádobí ven, vystavili z něho na dvoře vysokou pyramidu a na vrch pyramidy umístili starou lenošku atd.

Orba a ovčáctví.

Úrodnost půdy, časté pršky a bohaté rosy činí ve východních pobřežních zemích dokonalé evropské hospodářství nejen možným, nýbrž i snadným. Jinak jest ovšem v jiných končinách Kapska a dále do vnitra Afriky. Zde omezuje se celá orba hlídáním malé zahrádky a osíváním několika kousků polí, jichž plocha ale větší býti nesmí, než

mnoholi slabý pramen blízkého potůčku zavodňuje. Selské dvorce objevují se tedy z daleka co zelené oásy v šíré pustině. Búrové sejou jen tolik pšenice, mnoholi as dům spotřebuje, (žito se docela zanedbává) ječmen pak a oves koním pro píci. Na prodej se obilí jen málo kdy vyváží; osady jsou od sebe příliš vzdáleny a cesty hanebné. Jeli rok příznivý, vydaří se všechno obilí nad míru krásně; jsou ale léta, kdy buď nemírná parna buď nevčasné deště všechnu naději zmaří, aneb z divé bouře vzniklé rozvodnění suchých dříve řek a potoků vše zaplaví a odplaví. Ale i když takovéto nepohody žeň nekazí, zakouší africký Búr mnohých škod a pohrom, o nichž evropský rolník nemá ani zdání. Pramen jeho jest slabý, i musí jej hrází obložiti, aby k občasnému zavodnění dostatečné množství vody v sobě zadržel. Osení vadne; na zítřek hodlá na ně vodu pustiti. Z rána ale s nemalým ustrnutím vidí, že v noci hráz se protrhla a všechna voda vyběhla. Snad byla hráz na některém místě příliš slabá, snad propíchl ji v noci některý černoch, aby se zbavil práce na zítřek ho čekající. Hráz musí se na rychlo opraviti, než ale obtížné to dílo jest dokončeno, než nádržka opět vodou se naplnila, uschla snad již větší část osení.

Jindy zase pozoruje, že pramen vysychá a na jiném, třeba 50 stop nižším místě vybíhá, odkudž voda na vysoké pole vésti se nedá; musí tedy starý vzdělaný pozemek opustiti a snad v nějaké úzké, trním porostlé úžlabině, kam voda vytéká, porůznu kousky pole znova vzdělávati či roviny dělati. Kočující obchodníci a nesvědomití cestující vypřáhají často nočního času skot svůj v osení Búrově, a nežli se svítá, zmizeli již v dálce zůstavujíce pole zušlapané. Nezřídka ale činí tak cestující, byť i očekávali, že bedlivý Búr jich postihne, neboť země

vůkol jest vyprahlá „jako korek“ a dobré napasení stojí často za cenu zvířete, buď si koně, buď si vola, jichž velké množství často jen z nedostatku dobré píce hyne. Tato jest jiná obyčejná nesnáz: hubené pastviny vymáhají, aby stáda ve dne v noci na polích*) zůstávala a poněvadž doba, kdy obilí nejsušší jest, vyhledává dobytek, jak samo sebou se rozumí, oseté pole. Hospodář káže ovšem v tento čas stáda na odlehlé výšiny vyháněti, než i ta nerozumná zvěř tak jest chytrá, že v noci dolů sběhne, do syta se napase a před svítáním opět úprkem do výšin uhání. Někteří Búrové, aby zlu tomu předešli, ohražují pole zdí z holých kamenů, což ale jest práce nad míru obtížná a konečně přece jen málo platná. — V osadách Dobré Naděje jest, jako vůbec v každé suché zemi, ptactva poměrně málo, v čas žní ale přicházejí, bůh ví odkud, v ohromných hejnech, že potřebí jest ustavičného práskání biči a šramotu, aby alespoň polovička žně se jim vyrvala. A když i obilí všemu tomu nebezpečí ušlo a posečeno jest, musí se do stodol zavážeti v noci, když rosa suché klasy navlažila. Ale kde že jsou čeledínové, ti líní černoši? Jedni leží polou zpití, druzí spějí, třetí šli k tanci anebo poslouchají slova božího, anebo docela utekli. Jest věru se diviti, že za takových okolností Búrové o rozum nepřicházejí.

Stodola nebo krytý mlat v tak suché povětrnosti byla by věcí zhola zbytečnou; v každém dvorci nalézá se tedy místo, balvany do kola ohražené, upěchované a kravským výkalem umazané (mlat n. humno), do něhož Búr snopů na-

*) Polem vyrozumívají osadníci všechnu zem, na níž nic zaseto není, tedy pastviště; oseté pole pak nazývají zemí.

hází, pak koně vežene a tak dlouho tam prohání, až všechno zrní jest vydupáno a sláma na drtiny rozšlapána. — Jen výminkou seje Búr čočku, hrách a kukuřici, rejži pak jen v krajinách, kde o vodu není velká nouze. Všechno ostatní rodí se v zahradách. Za takových okolností jest zaměstnání Búrovo ovšem velmi jednoduché a málo výnosné, i hledí tedy mezery, jakéž tu a tam v rozpočtu se mu vyskytají, všelijakými prostředky zaceliti a vyplniti. Tak na př. pořádají mnozí rok co rok h o n y d o v n i t ř A f r i k y. Osm koní pádí s lehkým vozíkem přes hranici as 60 anglických (as 12 zeměp.) mil cesty do málo obydlených krajin, kteréž zvěří jen jen se hemží. Mimo střelivo nakládají na vozíky všelijakých drobnůstek a kořalky, aby jimi zakoupiti mohli povolení náčelníkovo a úslužnost černochů. Honbou a šachrováním, všelijakými maličkostmi ztráví Búr několik měsíců mezi černochy a vrací se pak s velikým nákladem kůže a slonové kosti a pštrosích per domů.

Skoro všickni Búrové hledí si o v č á c t v í, kteréž zde bez odporu nejvýdatnějším odvětvím hospodářství jest; mnozí pohraniční Búrové nemají ani zahrad, ani polí, ba mnohdy ani stálého příbytku. Pusté, skoro všelikého stromoví a křoví zbavené stepi poskytují ovcím nejlepší pastviny, tam tedy musí příbytek svůj přenášeti, jako kočovník s místa na místo se stěhovati, tu za skalním balvanem, tu za křovím dočasný stánek si zbudovati a zde příkryvkou z ovčí kůže, kotlem, masem a seschlým chlebem se spokojiti. Nevěrným černochům stád svých svěřiti nemůže, on sám musí za nimi v žhavém slunci a ledovém větru, i odloučiti se třeba na několik neděl ode vší společnosti lidské. Leckdes za houštím musí přenocovati za-

halen jsa velikou příkryvkou z ovčích koží a nedbati jedovatého hmyzu, který v noci i do vlny se dere, ani ostré zimy, jíž tělo jeho křehne. I sekerou musí statně pracovati, aby vysekal vzdorovité trní a křoviny tam, kde ovcím (košáry) chce upraviti záštitu proti nejistotě doby noční; však ani tomu ani bedlivosti pastevců nesmí příliš důvěřovati, nýbrž musí lehounce spáti, aby při nejmenším šramotu mezi ovcemi i hned povstal a s nabitou puškou košáry obešel, nechce-li, aby šakal, vlk, levhart neb lev o stádo s ním se dělil, z nichž levhart největší jest škůdce, poněvadž neodnese si jednu toliko ovci, ale z pouhého rozmaru jich zardousí, co může. A jakých teprv zakouší obtíží, když jehňata se začnou rodit, jakých starostí stojí jej stříž vlny, prodej přespočetných ovcí a zasílání všeho toho do měst nesmírně vzdálených!

A přece jest nemalý počet Búrův, kteří se zanášejí výhradně ovčáctvím, kteří jen stádům svým žijí, jichž mimo rodinu nic jiného nezajímá, netěší, jimž ten nečinný a přec obtížný život jest pravou rozkoší, — a zisk hlavní věcí. Vlna domácích kapských ovcí nedá se přísti, pročež se jí jen k vycpávání polštářů, pohovek a příkryvek užívá.

Jsouť to vůbec podivná, spíše kozám se podobající zvířata; huňatá srst jejich jen v přeneseném smyslu vlnou se nazývá; jsou nad míru hubené až na ohon, který ze samého tuku sestává, jako pádná palice až k paznehtům se klátí, na konci ale jako vyhrnutý nos vzhůru se obrací. Nyní již ovšem všeobecně zavedena jest ovce merinová, a domácí (kapské) ovce chovají Búrové jen pro ohony, jichž tuku užívají místo másla. — Skoro v každém dvorci jest stádo kropenatých koz, „kapater“ na-

zvaných (slovo to znamená vlastně „kleštěnce“); kozy ty dávají hojně mléka a masa pro obyčejnou potřebu, ale maso jejich jest červené, houževné a hubené, a k pojedění jeho třeba velikého hladu a silných zdravých zubů.

Jiní Búrové zase hledí si nejvíce chovu hovězího dobytka, jehož hlavně k tahu se užívá. Vůl jest svou silou, trpělivostí a vytrvalostí Jihoafričanům tím, čím Arabům velbloud. Búr vycvičí spřežení 14—16 volů, prodá je a cvičí jiné. Chov hovězího dobytka nevymáhá velikého klopotu, i viděli jsme již, jak pohodlný život tráví Búr skoták.

Obyvatelé jižní Afriky rozmanitými trpí neduhy kožními a krevními; některé z těch nemocí výhradně jen mezi holandskými osadníky se udržují, a lékaři tvrdí, že příčinou jich jsou nepřirozené sňatky v nejužším krevním příbuzenstvu. Uvádí se tento příklad příbuzenských manželství: dva bratří, Petr a Pavel, zasnoubili se s dvěma sestrami. Petr má dva syny, Pavel dvě dcery; Petr zemřel, a Pavlova manželka také zemřela. Na to pojal Pavel jednu dceru po bratru Petrovi za manželku, a syn jeho oženil se s druhou dcerou. Pavlu narodil se z druhého manželství syn, který později vdovu po Petrovi (tedy tetu podlé otce a babičku podlé matky) pojal, a prvnější syn Pavlův má dceru, kteráž se za strýce, neženatého posud syna Pavlova z prvního manželství, provdala atd. až do nekonečna, tak že pro další příbuzenství pojmenování se již nedostává.

Malajové

žijí v městě kapském (Capetownĕ) a jeho okolí, jsou nejčetnější a nejzámožnější z tamějších barevných cizinců a zároveň nejspořádanější ze všech

národů jihoafrických. Příčinu toho dlužno hledati v jich náboženství: jsouť mahomedáni a držíce se věrně víry své chovají tělo v čistotě a zdržují se líhových nápojů. Těchto dvou cností — čistoty a střídmosti — ostatní kmenové africtí právě nejvíce postrádají. — Hlavním zaměstnáním Malajův jest rybářství, převážení a dopravování zboží na vozech, obchod s ovocem, peněžní špekulace i řemesla, v nichž samým Evropanům zúplna se vyrovnají. Někteří dávají se také do služby a jsou výteční koňáci. Malajové dávají městu kapskému jaksi orientalského rázu. Tu uhání na ohnivém hřebci rudý Malaj, na prsou má křížem přeložený pestrý šat, na hlavě červený nebo kropenatý turban aneb lehký nálevkovitý rákosový klobouk, jejž obyčejně potápí do vody a pak na hlavu klade, aby odpařující se voda hlavu mu chladila. Tam zase ubírá se několik krásných žen v širokých bílých šatech z lehounkého mušelínu, jejich tváře jsou rysů ušlechtilých, lesklé havraní vlasy stočeny u velikou hlavici a tou prostrčen stříbrný šíp. Jiné sedí pod širokým loubím za nízkými stánky, na nichž vyložena veškerá nádhera tropického ovoce: libovonné melouny muškátové, veliké dýně s růžovým, jak led studeným masem, aksamítové broskve, zlaté pomoranče, líbě páchnoucí guavy a šadoky s palčivou vůní kořenitou, přikyslé granáty a lahodné hrozny, jakých jiná země nerodí. — Všude viděti muže, kteří na tyčkách bambusových věderce s mlékem aneb veliké ryby mořské nesouce jednozvukým voláním zboží své nabízejí. Pojednou letí kolem šestispřežní vůz a na něm veselá družina Malajův; zapráskaly biče, zaduněla kopyta, a vůz i společnost zmizely v hustém oblaku prachovém. Malajové zachovávají s největší přísností mahomedánské předpisy a obřady. Kněze jejich uvidíš

v každý čas na ulici; vcházejí tu i onde do domu; zde mluví slova přátelská k obyvatelům, tam dávají mírná napomenutí, pozdraví, požehnají a jdou dále. Malajové zasnubují se málo kdy s osobami jiných plemen a jsou nad míru žárlivi na své manželky. Ženy malajské nenosíce ani závojů ani jiných příkryvek na hlavách natírají si krásné vlasy olejem kokosovým a stáčejí je kolem zlatých neb stříbrných jehlic. Malajové jsou plémě velmi sličné, obzvláště ženy. Misionářům křesťanským ještě nikdy prý se nepodařilo odvrátiti Malaje od víry jeho otcův. Na úpatí hory Tabulové nalézá se jich hřbitov zcela na spůsob tureckých pohřebišť upravený a cypřišovým křovím porostlý. Jako všichni barevní národové nemají ani Malajové žádné smuteční barvy, leda že chodí jen v bílém oděvu; ale lehké bílé látky jsou u nich krojem tak obyčejným, že truchlících od netruchlících nijak rozeznati nelze. U prostřed pohřebiště stojí slušný domek, v němž o pohřbu rozmanité krmě, paštiky, dorty atd. ukládají a hojná světla zapalují; i kolem hrobů planou četné svíčky a lampy. Tentýž obřad opakují každoročně v den úmrtní a též o mahomedánském novém roce obkládají hroby rozličnými pokrmy. Mahomedánský nový rok jest obyvatelům Capetownu dnem nad míru obtížným: Malajové, kteří sic nikdy jindy cizího majetku se nedotknou, kradou jako straky, kde jakých pokrmů dopíditi se mohou, aby zemřelé své příbuzné hojně mohli vyčastovati. Jací duchové všechny ty lahůdky pojídají, netřeba povídati; jisto jest, že hladový člověk každodenně na malajském hřbitově řádně se může nasytiti.

Jazyk malajský má hojně samohlásek, jest příjemný a plnozvučný, vlašskému poněkud podobný. — Malajové (muži) mají prosté dlouhé

vlasy a obyčejně slabé vousy, jichž podlé náboženského zvyku velmi pečlivě si hledí, aby pěknou měli bradu. Oděv jejich, v němž se jeví směsice módy evropské, turecké a malajské, tamějšímu podnebí mnohem jest přiměřenější než oblek Evropanů, kteří vůbec v každém podnebí svého kroje se přidržují, byť se i přesvědčili, že jiný oděv pohodlnější a praktičnější jest. — Málo který Malaj má více žen, ačkoliv náboženství mahomedánské toho dovoluje.

U Malajův jest zvláštní šeredný spůsob šňupání: drobně rozemletý tabák nevtahují do nosu, nýbrž vkládají do úst, mezi dásně a tváře, i spotřebují k tomu veliké množství tabáku. Patrno, že takový návyk mnohem jest hnusnější než samo ohyzdné žvýkání tabáku, čemuž tím více u Malajů diviti se jest, poněvadž ve všech jiných návycích jsou velmi čistotni.

Praobyvatelé Afriky.

Ohlížejíce se mezi prvobydliteli jižní Afriky zastavíme se nejprvé u národa, o němž nejvíce a nejspolehlivějších máme známostí, který ač sám na několik různojmenných se rozštěpuje haluzí, jedním souborným zahrneme názvem. Národ ten jsou

Kafrové.

Pojmenování to přešlo k nám od Portugalců a ti vzali je od Mahomedánů východní Afriky; Arabové nazývají totiž každého nevěřícího *kjafir* čili *kafir*. Četní kmenové Kafrů obývají celé východní přímoří jihoafrické od řeky Kajskamy až po řeku Zambezi. Dlouhý a úrodný tento pruh rozdělují vysoké Dračí Hory, od jihu na sever se

táhnoucí na dvě polovice; roviny a údolí západní, méně úrodné polovice obývají kaferští kmenové

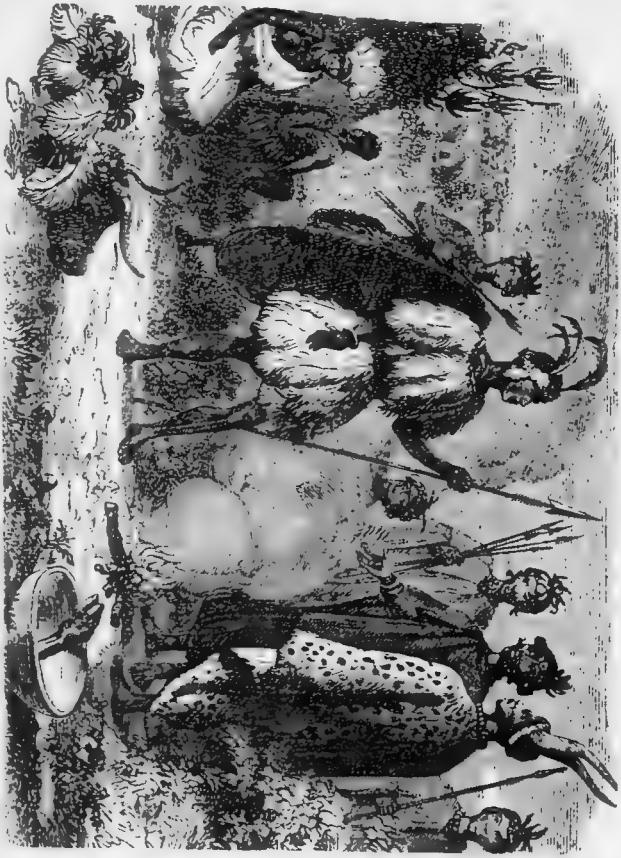

Hlavárový kafer.

Tambukův (Barolong, Abasuta, Mantaté a Umcilikaci-Fetkani). — východní pobřežní a velmi

úrodnou polovici obývají Amakosové (až k 30. stupni jižní šířky), odsud až po zátoku Delagojskou žijí Zuluové, a nad nimi až k obratníku kozorožce přebývají U' Haubauové. Všichni tito kmenové, ačkoliv jazykem, mravy ano i vzezřením od sebe nemálo se různí, přece jeden toliko jsou národ.

Tambukové mají sídla svá na jihu v krajinách písečných a neplodných, jsou vytáhlejší postavy nežli Amakosové, barvy temně rudé jako zaprášená měď a povahy mnohem mírnější než-li Amakosové. Poněvadž země jejich není hrubě úrodná, docházejí chudší z nich do Osady sloužit za pastevce; jak mile však došlo jich tajné pokynutí pohlavárovo, opouštějí ihned službu a pospíchají připojit se k bratřím do boje táhnoucím. Utíkají-li tedy tambučtí sluhové tajně domů, očekávají osadníci s jistotou, že bude brzo válka.

Amakosové (ama-kosa = synové Kosovi), čili Kosové jsou vyššího vzrůstu než předešlí, silní svalovití, barvy temně rudohnědé, někdy až černé.

Zulúové či Zulovové (též Zola-ové) jsou zcela černí; v živobytí a mravech shodují se s Amakosy. Do boje nosí sáhodlouhé štíty z bůvolí kože a aby hroznější byl na ně pohled, natírají se bíle zbarveným tukem a ověšují celé tělo zvířecími ocasy. V čas pokoje jest honba skoro jediným jich zaměstnáním, i není snad krajiny, která by zvěří byla tak hojně požehnána jako země Zulovů: zde na bujných lučinách pasou a prohánějí se kvagy, bůvoli, gnú (pakoně), nesmírné množství antilop čili sajh všech druhů; a dále na sever a na západ stáda slonů a žiraf, ano i lev, levhart a bílý nosorožec nezřídkými bývají hosty.

Majíce osudy jižních svých bratří, Amakosů,

stále na zřeteli, vědí Zuluové, čeho nadíti se mohou do Evropanů a odporují všemožně každému s nimi se stýkání. Přece však vedrali se již Búrové přes písčiny na žluté řece (Val n. Kaj, Garib) do úrodných rovin země zulovské, kde teprvé po krvavých šrůtkách pevně se usadili.

U'Nambanové tvoří přechod od Kafrů k Mosambičanům. U všech čtyř kmenů nalézají se nezřídka běláci (albinové), jejichž sněhobílá barva a růžové tváře mezi černými obličeji podivně a jaksi nepříjemně se odlišují. Mrzáků mezi Kafry sotva bys nalezl; vypravujeť se, že Kafrové znetvořená děcka usmrcují a pohazují. Za to však velmi zhusta viděti jest lidi, jimž první článek malíčku schází, poněvadž jej rodičové malým dětem, když těžce se roznemohly, utínají, aby touto obětí smířili zlého ducha, který prý nemoc tu posílá.

Amakosové, Kafrové to v nejužším smyslu, dělí se na tři velké kmeny: Amakosy, Amatemby a Amapondy (č. na Kosy, Temby a Pondy), mezi nimiž ale podstatného rozdílu není; rozdělení toto má smysl jen politický vztahujíc se na vladařská práva jejich pohlavárů. Země Kafrů téměř všude i v horách hustě jest obydlena, podnebí a povětrnost její celkem jsou zdravé, ale nikoliv obzvláště příjemné. V některých létech patrně pozorovati jest čtvero ročních počasí, jež i Kafrové zvláštními označují jmeny. V zimě mnoho pršívá, a nebývá nikdy takové chladno, aby bylo potřebí topiti. V létě pak bývá nepříjemna náhlá změna v povětrnosti, která nezřídka se přihází.

Půda jest velice úrodná. Bažin a močálů tu není, ale po delším dešti změkne půda tak, že vozy hluboko se zabořují a váznou.

Kdyby Kafrové dbali rolnictví, snadno by celé Kapsko s nadbytek výborným obilím zásobili;

mají vody hojnost, řeky sice malé, ale četné. Voda sama jest čistá, chutná a zdravá.

Ovoce a obilí jest posud v Kafersku velmi málo, ač daří se výborně. Kafrové nepěstují skoro nic než „milis“ čili tak zvané kaferské žito, jehož zrní k vikvi se podobá, pampuny a tykve, a někdy též trochu tabáku. Pole (vlastně sady) zakládají u řek, na pahorcích aneb na horách. Když nový kus země si vzdělávají, rozkopají zem i s travou na několik palců a čekají, až tráva uvadne, pak zasejou do ní zrní a utloukají lehounce rozkopanou půdu. Když pak země počne klíčiti, shrabou seschlou trávu na hromádky a zapálí ji; popel z ní dává pak hnojivo novému poli. Takové okopávání nevzdělané země působí jim nesmírné obtíže, poněvadž klečíce pracovati musí; a přece nelze jich k tomu přiměti, aby voly zapřáhali a jimi orali; i zakládají sobě sady v lesích a houštinách, hubíce lesy sekerou a ohněm tak zručně a důkladně, že po dvou létech nikdo by nepoznal, co zde dříve bylo. Milis — když uzraje — vytrhají rukama, vymlátí jeho zrní hůlkami a uschovají v podzemních jamách. Jámy tyto dělají obyčejně v dobytčích ohradách (králech), obilní zásoba ovšem pak hnojem načichá, ale jim to jest zvláštní lahůdkou. Zvláště milují hovězí dobytek a cení voly nade všechnu ostatní zvěř. S voly zařizují též jakési dostihy (zábavy to Kafrům obzvláště milé), a vyučují hned telata umění tomu pískáním a hulákáním. Bez takových dostihů neodbývala se dříve žádná svatba, ale nyní už „vycházejí z módy“. Svatebčané pískajíce a hulákajíce uhánějí pěšky i koňmo tu před voly, tu za nimi anebo podlé nich a vychvalují vola, který vyhrál cenu, tak potřeštěně, že se i v skocích i v pohybech po něm pitvoří.

Zvěře jest všude hojnost, zvláště v horách,

nejvíce ale na veliké rovině, kterouž „lovčina“ nazývají. Tam viděti na tisíce kusů čítající tlupy kvag, divokých krav, jelenů, kamzíků, srnců a antilop, kteréž, kdykoli na útěk se dají, takovou spoustu prachu pobouří, že v něm zúplna se ztrácejí. Obzvláště pozoruhodné jsou kvagy a divoký skot; kvagy neubíhají nikdy v zmateném houfu, nýbrž aneb rovnou čarou za sebou aneb pravidelnou řadou vedlé sebe, při čemž levé křídlo vždy naznačuje směr, kudy celé stádo se ubírati má. Nachází-li se v tlupě nějaké hříbě, uhánějí z pravidla v řadě a sice s takovou opatrností, že vždy jedna kvaga co stráž napřed utíká, za ní hříbě s matkou a teprv ostatní. Běh jejich jest nesmírně rychlý. — Divoké krávy a voli (bůvoli) s mohutnými, od čela dolů a pak zase vzhůru stočenými ostrými rohy, konají v společných rejdech ještě zvláštní cvičení. V nejprudším úprku seřadí se pojednou jako na slovo v rozsáhlý kruh a běhají za sebou kolem do kola, a každý popohání svého předchůdce tím spůsobem, že pilně do zadních noh jej trká; a pojednou zase — jako na velitelské znamení — stanou všichni, pozvedají hlav do výšky, jakoby něčemu naslouchali, počnou ale znova svůj koloběh aneb rozprchnou se na vše strany.

Při vší hojnosti však neulovíš zvěře jinak, než když až k smrti ji uhoníš a uštveš, aneb v brloze přepadneš. Kafrové vycházejí na hony vždy koňmo a ve společnostech; nejraději pak pořádají hony, když silným deštěm půda změkla a zvěř tak snadno utíkati nemůže. Zajíců Kafrové nechytají, považujíce je za zvířata nečistá. Hony trvají od prosince do března. — I ryb jest v řekách hojnost, ale ani těch Kafrové neloví — jsouť také zvířata „nečistá“.

Kafrové vynikají mnohými tělesnými i duše-

vními přednostmi nade všechny národy jihoafrické; jeví se u nich mnohé pěkné vlohy a rozum nad očekávání bystrý. Ale při všem nadání zůstávají jakými bývali od jakživa; z evropské vzdělanosti nepřijali ničeho, než pušku na místě „asagaje“ čili kopí. V poradách osvědčují důmysl a rozvahu, v bitvě udatnost; jsou bystří duchem, lstiví a přece šlechetní, vděční i za nejmenší dobrodiní a nadšení pro blaho svého národa i rodné svojí země. Vidíme na nich, že vlastenecká mysl a odhodlaná láska ku své národnosti samou přírodou jest lidem do srdcí vložena, že jest charakteristickou známkou pravé lidskosti nalézajíc se u všech národů, vzdělaných i nevzdělaných, pokud ještě ze stavu lidskosti v zhovadilost nesklesli. Jen mysl tupá, a zvířecky k hroudě ulpělá může býti netečnou u věcech své otčiny a svého národa.

Kafrové jsou dobří politikové a mají větších vědomostí, nežli bychom do nahých divochů se nadáli; o vzdálenosti Evropy a jejích rozličných zemí mají pojmy dosti správné a o politických událostech dostávají, nepovědomo jakým spůsobem, zprávy tak brzké, jako evropští osadníci v Kapsku. Jest aspoň zjištěno, že o výbuchu francouzské revoluce, kteráž Ludvika Filipa trůnu zbavila, v Kafersku dříve známost měli nežli v osadách Dobré Naděje. Kdysi vyjednával anglický guvernér s kaferskými hlaváry, a když tito v sporné věci po vůli mu býti nechtěli, hrozil, že ve třech dnech s „ohnivými loďmi“ (parníky) vtrhne mezi ně. Na to odtušil jeden z hlavárů: „Abalungo“ (bílý muž) jest mocný, ale jak může vyslati ohnivé lodi do hor kaferských? Tři dni, praví Inkosi Inkulu (veliký náčelník)? dvakráte obrátí se měsíce plnovous, nežli mu matka jeho odepíše. (t. j. dva měsíce musí uplynouti, nežli ho dojde rozkaz krá-

lovny anglické). A v skutku nebylo toho času ani jediného parníku v přístavech Osady, kaferský náčelník tedy zcela správně rozumoval. Kafrové jsou národ sličný, muži i ženy dosahují obyčejně 6 stop výšky a ještě více; v celé postavě a v každém pohybu jeví se hlazenost a půvab. — Kafrové jsou nesmírně lehkovérní a pověrčiví důvěřujíce prohnaným kejklířům, kteří rozmanité čáry, zázraky a divy — samý to hrubý podvod — za dobrý plat konají. Obřízka jest jediný obřad, jejž u Kafrů nalézáme, ale není to žádná náboženská ceremonie, nýbrž toliko obyčej, jehož se ze zdravotních ohledů přidržují. Obřízka smí se vykonati teprv když hoch aspoň 13. až 14. roku dosáhl, a pokud jinoch obřezán není, není mu pohlavní sbydlení dovoleno.

Obřízka koná se za vesnicí v širém poli, a jinoši, kteří k ní se připravují, jsou pod dohlídkou bedlivých strážců. Když obřad jest vykonán, vystaví si v polích domek a natrou se od hlavy až k patě bílou barvou; starší Kafrové pak napletou jim krátkých zástěr z rákosového pletiva, kteréžto zástěry od boků splývají ke kolenům, podlé vrstev silně se rozštěpují a při každém pohybu silně chřestí. Mimo to obdrží každý z nich rákosový, vrchem otevřený klobouk; tři neb čtyři rákosná stébla tvoří jakýsi chochol na něm, a okraj jeho zakrývá skoro celý obličej. S oděvem tím mohou docházeti do králu (vesnice), kdež pak veřejná konají cvičení při hudbě, kterou ženy provozují. Po celou dobu, kdy v polích se zdržují, musí se živiti ptactvem, kořínky a polními bylinami, a kradou nezřídka vlastním rodičům dobytek, jejž pak bez prodlení sporážejí a snědí. Ženštiny musí jim donášeti dříví, aby si mohli vařiti. A když konečně všechno sklizeno jest, když ženy karosy (pláště)

jim došily a všechna práce se ukončila, mohou mladíci vrátiti se domů. Poněvadž však i oni i hlídači jejich obřízkou nečistými se stali, musí dříve karosy své i domek, v němž bydleli, spáliti. To když se stalo, uhanějí všichni klusem k nejbližší vodě, skákají do ní, umyjou se a jdou domů. A doma se nyní vaří a peče a jí a pije, a radovánky obecné trvají 8—14 dní. Obřezané mladíky pozdravuje celá dědina co muže, příbuzní přinášejí jim na uvítanou zbraně, perly a dobytek, hlídači pak dostávají za každého obřezance kus dobytka a nový karos (plášť).

Podobným poněkud spůsobem přijímají se i děvčata, když na nich známky dospělosti a zralosti se objevují, do řady a společnosti žen. V naznačenou dobu sejdou se děvčata celého sousedství, a otec dozrávající děvy musí zabíjeti a ostatním děvčatům kvas vystrojiti, při němž vesele se zpívá a ještě veseleji tančí.

Mnohoženství jest u Kafrů věcí dovolenou, poněvadž ale ženy jen za vysokou cenu dosíci možno, zařizují si harémy jen boháči a pohlavárové. Ale nedostačuje jim, aby kmen jejich obyčejným spůsobem se rozmnožoval, i svolává tedy pohlavár jednou do roka všechny mladíky a dívky do svého „králu“ (vesnice nebo město, též jen dvorec), aby zde všeobecně slavili den obecného manželství. Péče o rozmnožování kmene jde nade všechny ohledy slušnosti a společenského mravu i zasvěcuje tedy prostituci ve velikých rozměrech. Kaferské ženy jsou z pravidla krásné postavy, tváří na mnoze velmi půvabných, všechny mají velké výrazné oči a při vší těžké práci malé něžné ručky. Vnad a půvabů svých výborně umějí užívati. Kafrové žijí v ustavičném rozbroji s Osadou a tudíž i s anglickým vojskem, a tu přicházejí vždy nejvnadnější děvčata

co vyzvědači do nepřátelského táboru nesouce na prodej všelijaké maličkosti, ovoce, kukuřicové hlávky a p. aneb předstírají, že hladem skoro umírají, ačkoli hladká, buclatá těla svědčí naopak. Ale nic naplat; hezké dívky nebo ženy u všech vzbuzují útrpnost, všichni s nimi vlídně jednají, a když pak tyto o síle nepřátel, o zamýšlených pochodech atd. se poučily, vracejí se ještě s hojnými dary domů. Kafrové za tou příčinou nikdy nevysílají mužských špehounů.

Příbytky Kafrů jsou malé, okrouhlé dřevěné domky na spůsob kulatých pletených úlů a hlinou pečlivě omícené. Oken v nich není a vchod (z bázně před dravou zvěří) tak jest nízký a úzký, že jím jen jednotlivec po rukou se plaze prolezti může. Vnitř i zvenčí ovrhují stěny kravským lejnem, jež zpodní hlíně pevnosti a hladkosti dodává. Komínů nemají a není jich také potřebí, poněvadž se vždy pod širým nebem topí a vaří; uvnitř pak chýžky rozestřeny jsou dovedně pletené síťové rohožky, kolem zdí rozestaveny z tvrdé trávy pletené nádoby na mléko, kopí aneb ručnice v Kapsku zakoupené. Vše svědčí o veliké čistotě a spořádanosti.

Vesnice jsou do kruhu na některém návrší a nazývají se „král“; slovo král zvláště v osadách Dobré Náděje několikerý má význam; nazývá se tak několik rodin divochů pohromadě táborem ležících; pak ohrada kamením nebo stájemi ovroubená, a konečně úplná africká vesnice. Návrší, na němž král stojí, bývá prokopáno sloužíc co skladiště na zahradní plodiny a střelní prach; otvor tohoto společného sklepa pečlivě uzavřen jest stropem a silnou vrstvou hlíny, poněvadž uprostřed vesnice leží a zde, v uzavřeném kruhu chalup, dobytek nejbezpečněji nocuje. Vedlé každého domku

jest zahrada, kterou vzdělávají černé ženy statných postav. Kafrové pěstují kukuřici, proso nazvané „kaferské žito“, tykve, dýně a zvláště mnoho tabáku; ale všechny polní a zahradní práce obstarávají výhradně ženy. Z mužů tu jeden u domku sedí a dělá z červené hlíny hrnec, opodál kovou jiní hroty na kopí a obroučky ženám k ozdobě ramen a nohou. Tam v stínu pod rozpjatou slaměnou rohožkou sedí svalovitý černoch a plete z rozpoltěných, bíle a černě kroužkovaných ostenců ježovce něžňounký košíček, a žena jeho sešívá ozdobný plášť z různobarvých koží nitmi ze střívek. Před jiným domkem leží na břiše skupení letitých mužů kolem jamky vodou naplněné; vedlé jamky malá vydutina a v té zapálený tabák; sem zastrčil každý zahnuté stéblo rákosové, tak že větší část jeho pod vodou jest potopena, a ssajíce na druhém konci vytahují husté, vodou chlazené oblaky vonného dýmu, kdežto voda, jako by vřela se klokotá kouřem, trubicemi ucházejícím.

Práce je u nich podivným spůsobem mezi muže a ženy rozdělena: ženy musejí vzdělávati pole, stavěti chalupy a vůbec všechny těžší práce konati; muži pak hledí si dobytka, vycházejí na lov a honbu, kouří tabák a obstarávají některé snadnější aneb umělejší práce. Průmyslu u nich mnoho není. Umějí slušně pracovati železem a mědí, shotovují ale jen hroty na oštěpy, ženám náramky a obroučky na nohy; všechno kovové nářadí jest od jinud zakoupeno. Z domácího nářadí nejvíc práce a namahání stojí veliké dřevěné okříny, jež ze špalků nebo pařezů dlabají a na vnější straně vkusnými řezbami okrašlují. Z obrovského sítí, kteréž Africe z výší až i 15 stop roste, pletou veliké rohožky, kteréž doma i na cestách výborné konají služby místo koberců a přikrývek. Když Kafrové na cesty

se vydávají, zásobuje se každý rohožkami mnoho-li jich vůl unese a chce-li si odpočinouti, rozestře jich několik na zem, ostatní napne proti větru a slunci. — Zvláštní péči věnují lžičkám na tabák, jež ze slonové kosti velmi uměle vyřezávají; rukojeti dávají podobu dvouzubé vidličky, tak že lžičku pohodlně do vlasů mohou zapíchnouti. Jsou náruživí šňupáci, tabáku ale neberou nikdy prsty, nýbrž nabírají jej lžičkou a vzavše dva šňupce zastrkují lžičku zase do vlasů. Tabatěrky jejich jsou malé, dva až tři palce dlouhé tykvové baňky, ozdobené drobnými a pěkně vyřezanými obrázky práce polovypuklé. Připravujíce si šňupavý tabák roztírají kamenem na hladké kamenné desce líbě páchnoucí tabákové listy na jemnoučký prášek. Oděv Kafrů, ač jednoduchý, jest vždy ze stejných látek, velkou jeví dovednost a dosti dobrý vkus; ženy milujíce pestré a blýskavé ozdůbky vyšívají si na kožené zástěry, náramky, opasky atd. hojné květy a arabesky ze skleněných perlí. — Hlavní potravou Kafrů jest mléko, jež chovají v košíkách dílem z houževnych stebel, dílem z tenkých pružných větviček tak pevně a hustě upletených, že mléko z nich ani kapkami vytékati nemůže. Takové nádoby v horkém africkém podnebí poskytují veliké výhody a jsou mnohem prospěšnější než kamenné a hliněné džbery; pletenými stěnami má totiž vzduch se všech stran volný přístup k tekutině, mléko se tedy silně odpařuje a zůstává studené, kdežto v hliněných nádobách brzo by zteplelo a zakyslo. Kafrové zřídka jedí maso z vlastního dobytka, ale když ukořistili cizí stádo, pohrdají všelikou jinou potravou a žerou je s hltavostí věru nelidskou polykajíce maso skoro syrové. Obyčejná krmě jejich jest kaše z obrovského prosa, tak zvaného kaferského žita a z mléka. Kaferské žito roztloukají

na hrubo v tvrdých dřevěných hmoždířích velikými dřevěnými palicemi a pekou z něho hrubý chléb; někteří ovšem rozemílají zrní na hladkém kamenu drtíce je jiným kulatým kamenem na moučku. Nemají-li toho žita, jedí samé kyselé mléko, poněvadž kyselé mléko sytější jest nežli čerstvé. Ovoce rozličných stromů a zvěř jsou jen vedlejším pramenem výživy. Kafrové jedí denně dvakráte, z rána okolo 10—11. hodiny a večer as v 9 hodin. Muž, který jest v domě svrchovaným pánem, rozdává jídlo; jeho správě odevzdávají ženy všechno sklizené obilí. O potravu malých dětí, kteréž od zvláštní, pro ně určené krávy mléko dostávají, musí pečovati matka, všichni dospělí, mužští i ženštiny, dostávají krmě od otce rodiny. Mužtí jedí zvlášť, buď v dobytčím králu aneb pod širým nebem, v chalupě jen za deštivého počasí, ženy pak každá zvlášť ve svém příbytku. — Větší děti nedostávají žádných porcí, nýbrž sedají hoši za mužskými a děvčata u ženských a musí se spokojiti s tím, čehož staří jim ze svých podílů uštědří. Hoši mají se v tom ohledu lépe než děvčata, neboť jest jich povinností, když krávy se dojí, pozor dávati na telata, kteráž celý rok zůstávají u matek a vždy dříve zacucati musí, než kráva mléko spustí, — a když dojení se skončilo, smějí si vlézti pod krávu a zbývající mléko z vemena si vycucati aneb do úst nadojiti; děvčata pak dostávají za to, že o žních v sadech hlídají, něco žita, z něhož si samy strojiti smějí, a chlapci zase mléko za hlídání krav. — Mléko jedí Kafrové síťovými štětci, jež do něho namáčejí a olizují; mléko jest z pravidla ssedlé, jen málo kdo pije sladké mléko. Moučné krmě požívají lžicemi, jichž službu ale zastávají též louče, nože, mušle a vůbec vše co se jim namane. Když jedí maso, zatínají do něho

zuby a odřezávají sousta u samých úst buď nožem aneb hrotem s oštěpu sňatým. — Příbytky jejich jeví sice chvalitebnou čistotu zevnitřní, ale čistota tato ztrácí se právě tam, kde by jí nejvíce bylo potřebí — v jídle; v tom ohledu panuje u nich veliká nedbalosť a chuť nad míru zvrhlá. Někteří kmenové nemyjí nikdy nádodí, nýbrž předkládají je psům, aby je vylízali; kde nádobí špinavé jest a kalem zanešené, tam jistě nemají žádného psa. Štětce na mléko olíže si každý sám. Kafrům nic se nehnusí; milujíť na př. hnojnou příchuť tak dychtivě, že maso vařívají s přísadou čerstvého dobytčího trusu; ale nedosti na tom: když rozsekávají dobytče, házejí maso na hnůj, ba Amakosové jedí prý i smrdutou mrchu! když dobytče jim zdechne, snědí je jako každé jiné, třebas hnilobou páchlo. A podivná věc: titíž lidé povrhují zajíci, slepicemi, vejci a rybami, poněvadž „nečisté jsou“; i ohledně těla panuje u nich veliká nečistota; spočívať celá jejich čistotnost v tom, že si před jídlem a po jídle ústa vyplakují, před dojením ruce umývají a pláště svlékají, ale při jídle se na ruce nehledí. Usadí-li se jim na těle nečistoty příliš mnoho, pomažou je tukem a rudkou a umyjí několik dní po tom. Kdo nerad se myje, natírá se pilně tou barvou, kteráž jest zároveň obecným líčidlem a vnadidlem. Z kvasu „kaferského žita“ připravují slabý nechutný, polo líhovitý, polo kyselý nápoj, jejž ale málo kdy pijí; jsouť Kafrové co do nápojů lid velmi střízlivý: líhovin všichni nenávidí vyjma jednotlivce, kteří s Evropany se stýkajíce kořalku si oblíbili, kteráž bohužel všude mezi divochy cestu raziti má moderní civilisaci. Opilství jednotlivých Kafrů jest hříchem Evropanů, kteří jinak divochům se nepřibližují, nežli s kořalkou v ruce; jest patrno, že jen sobectví a svrchovaná nepo-

ctivost bílých přistěhovalců a neméně i samých vlád evropských, jež v cizích dílech světa osady zřizují, pohnutkou jest tohoto vražedného jednání. Kořalka zahnízdila-li se v takovém, byť i více méně divokém, však zdravém a silném národě, umoří v něm všechny pěkné vlohy a vlastnosti, otevře do kořán bránu všem nepravostem a neplechám tak zvaného vzdělaného světa a učiní ze surových ale nepokažených lidí pitomou a zmalátnělou sběř, která pak ovšem ni své rodné země, ni svobody, ni života proti hltavým vetřelcům ubrániti nedovede. Pak vychloubají se vlády a národové západní Evropy, že osvětě a vzdělanosti vydobyli nových zemí, nových národů tam daleko za mořem; a co medle učinili? Nejprv otrávili kořalkou zdravý lid, pak vtrhli do jeho zemí, ohněm a krveprolitím donutili ho k otroctví aneb k útěku, a na pohřebišti svobody a lidských práv založili osady, odkuž vždy dále a dále vládu svou nesouce, národy zotročujíce a hubíce kapsy a pokladny své naplňují. Kafrové ač jsou lid velmi nadaný a ducha bystrého, z evropské vzdělanosti ničeho nechtějí přijíti, čehož příčina leží na bíledni. Uvážíme-li, jakým spůsobem „bílí lidé“ Kafrům se přibližují, kterak jedni kořalkou je otráviti usilují, aby tím snáze je přelstili a překonali; kterak druzí po nich jako po psech střílejí, třetí za falešné perly a špatné pušky země kus po kuse jim ubírají: můžeme se pak diviti, že nadaný národ ten vším možným odporem se vzpouzí civilisaci, která takovým spůsobem jemu se vnucuje?

Jak statečně a mužně šetří Kafrové mravů od otců zděděných a jak hrdí jsou národností svou, poučí nás tyto příklady: Cacoe (Kakú), pohlavár kmene Gajkův, vychován a vzdělán byl v Anglicku velmi pečlivě a zcela moderně i žil tam mnohá

léta uhlazeným způsobem evropským, mluvě hbitě a obratně cizími jazyky, avšak jak mile do vlasti se navrátil, zahodil evropský oblek a odložil anglický mrav, přehodil zase přes ramena plášť z koží levhartích a objevil se opět v divokém majestátu afrického pohlavára. — Anglická vláda posílala co rok kaferským pohlavárům rozmanité dary, jež guvernér shromážděným náčelníkům slavně rozdával. Bylať to obyčejně pestrá blýskavá roucha, původně snad pro divadelní šatnici určená; pohlavárové přijímali je lhostejně, ale nenosili jich nikdy. Žen pohlavárů docházely skvostné hedvábné šaty, plné ozdob a okras; ale polo nahé kaferské ženy posměch si z nich stropily, házely je jedna druhé a žádná jich na sebe nevzala. Jednou stolovali dva pohlavárové u politického jednatele, jakýchž anglická vláda vydržuje v Kafersku několik, aby bedlivé měli oko na každé hnutí jarého národa; jednatel požádal je k sobě, aby odevzdal jim některé právě mu zaslané dary. Oba pohlaváři, praví to herkulové svalovitých údů, dostavili se v národním obleku, v pláštích z koží levhartích, a ačkoli jinak zcela nazí byli, pohybovali a chovali se tak nenuceně, slušně ba elegantně, že všichni přítomní na divoký jejich zevnějšek zapomněli a výborně s nimi se bavili; pohlaváři mluvili zběžně anglicky a zasvěceni jsouce v tajnosti moderního labužnictví jedli zcela správně podlé anglických stolových pravidel, vína však nepili. Po hostině předložili jim dva skvostné fraky se zlatými límci a výložkami co dar vlády anglické; vůdcové svobodného národa pohrdlivě podívali se na ty tretky a povstavše přehodili hrdě přes ramena své karosy (pláště), poklonili se jednateli a odešli fraků ani se netknuvše.

Stáda skotu jsou jediný majetek Kafrů a pro-

středkem všeho obchodu. Všichni Kafrové jsou si vespolek rovni; ani nejbohatší mezi nimi nemá nižádných předností nebo odznaků a zvláštností: všude jednostejné živobytí, jednostejné obydlí; boháč má jen více dobytka. Hovězím dobytkem zakupují si Kafrové nevěsty; jím splácejí dluhy, jím zapravují peněžité pokuty; aby stád ukořistili, podnikají válku a hovězím stádem zakupují opět mír. Proto jsou jim v čas války stáda jedinou kořistí; vším ostatním opovrhují.

Svatební námluvy dějí se spůsobem velmi jednoduchým: jinoch jde k otci své vyvolené dívky a koupí si od něho nevěstu za několik kusů dobytka; počet kusů určuje si otec sám, a žádá tím více, čím bohatší jest a čím vyšší jeho důstojnost. Jestli že s ženichem se dohodli, neptají se rodiče dcery, zdali chce či nechce, ale odešlou ji v průvodu několika ihned ženichovi, kterýž pak nejbližší svoje příbuzné a přátele svolá, aby nevěstu ohledali a dobré zdání podali o tom, zdaliž se mu za ženu hodí čili nic. Nevěsta musí až do ukončení prohlídky venku zůstati. Pochválí-li ohledači nevěstu, aneb chce-li ji ženich mermomocí míti, odvede ji několik žen z příbuzenstva ženichova do jeho domu. A ihned káže tento zabíjeti krmný dobytek, a ohledači provádějí tance svatební. Má-li ženich dostatečné množství dobytka, sezve k hostině všechny sousedy; je-li chudý, jen nevyhnutelné hosti. Všichni svatebčané pošlou pak buď po žoku mléka aneb každý několik krav, kteréž po celou slavnost na svatebním místě se dojí a porážejí, aby byl dostatek mléka a masa. S masem ale nemá ženich co poroučeti, nýbrž musí je úplně přenechati svatebčanům, kteří mu ovšem ode všeho nějaký kus uštědří. Čím více dobytka ženich sám sporážeti může, tím déle trvá veselost,

2—4, někdy i celých šest dní; a po celou tu dobu jí se a pije a tancuje ve dne i v noci. Posledního dne ukončí pak svatební veselí veliké volské dostihy, k nimž všichni hosté vlastní svoje voly si přivedou. V hlavní den svatby zaplatí ženich nevěstu, obdrží ale dříve od jejích rodičů libovolný dárek perlí, knoflíků nebo tabáku. Podlé zámožnosti své platí za ni 4—10 i více krav nebo jalovic (hlavár nebo syn hlavárův nesmí nikdy dáti méně než 20 krav). Nemůže-li celou kupní cenu najednou sehnati, uplácí ji v ročních lhůtách; kdo však může, zaplatí najednou, byť i jemu a ženě nic na živobytí nezbylo, neboť pak musí mu zase přátelé jeho pomoci. Máť částečné splácení mnohé nepříjemnosti do sebe, poněvadž rodiče nevěstiny se zetěm často po šibalsku si zahrají a jemu, nemůže-li jeden rok zaplatiti, ženu zase odejmou, a když přece dlouho nic neuplácí, konečně za jiného provdají.

Chce-li otec dceru svou provdati, když i nikdo se o ni nehlásí, odešle dobrého přítele k lidem bohatým, o nichž se domnívá, že dceru jeho přijmou, se šňůrou perlovou, tuto odevzdá posel beze všeho výkladu, a každý ví už, co dar ten znamená. Kdo šňůru přijme, dává na srozuměnou, že dceru onoho muže za ženu míti chce. Na to odešle se mu dívka, a vše ostatní děje se spůsobem svrchu vypsaným. Nezřídka přihází se též, že sezná mladý muž mladinkou, sličnou dívčinku, a že by ji někdy, až doroste, rád za manželku pojal; aby mu jí ale — až dospěje — jiný vzíti nemohl, oznámí rodičům děvčátka svoje přání, a jsou-li tito srozuměni, odešlou mu děvče spůsobem obyčejným, aby s ním svatbu slavilo. Po svatbě zaplatí ženich žádanou cenu, obdaří nevěstu novým pěkným rouchem a pošle ji zase domů,

kdež tak dlouho setrvá, až doroste a dozraje. Pak přijde si pro ni a odvede ji co manželku do svého králu. Byl-li některý ohnivý ale chudý jinoch tak neprozřetelný, že zamiloval se do dcery muže bohatého a váženého, špatně pochodí o námluvách: odbudou ho zkrátka a po aristokratsku. Tu pak nezřídka se stává, že mladík netušeným odporem jsa popuzen na hrdinském se usnese skutku; spojí se s několika ochotnými přáteli, vtrhne s nimi přes hranici do osady a zajme z prvního stáda, jehož se svou družinou dopadne, tolik volů, mnoho-li mu jest potřebí. Přihnav je domů, jde vítězoslavně k nastávajícímu tchánu a jest u cíle. — Ale osadník, jemuž dobytek zmizel, uvažuje celý ten příběh se stanoviska velmi neromantického a nazývá jej krádeží; pospíchá ihned na úřad, oznámí loupež a prosí za pomoc. Úřad vyšle na to několik vojáků do Kaferska, aby stopovali ukradené stádo. V krajině, kde stopa zmizela, vyzvou vojáci náčelníka, aby v určité době ukradený dobytek aneb za náhradu rovný počet jiného dobytka obstaral a odvedl. Obyčejně má náčelník hojnost výmluv a vytáček pohotově a vojáci odejdou s nepořízenou; pakli že anglický úřad ostře naň doléhá, zavolá si „doktora“, kterýž pomocí všelijakých kejklí vypátrá a udá vinníky — obyčejně lidi krádeží zcela nevinné. Náčelník skonfiskuje po té potřebný počet nejtučnějších krav a volů ze stáda domnělého vinníka a zašle osadnímu úřadu rovný počet nejbídnějších zvířat svého vlastního stáda. Takovým spůsobem, t. j. když věc dobře se vydařila, obdrží osadník po půl létě za padesát nejkrásnějších kusů svého dobytka — též padesát kusů, ale nejnuznějšího druhu faraonského plemene; v desíti však případech neobdrží devětkrát zhola ničehož.

Vrchním vladařem národa (t. j. velkého kmene, na př. Amakosů, který zase na malé kmeny se rozpadá) jest král čili „*umkumkani*“; národ pak rozdělen jest na mnoho malých kmenů, z nichž každý samostatného sic, avšak svrchovanost královskou uznávajícího pohlavára (*inkosi-ho*) má; nadvláda králova nad pohlaváry sestává jen v tom, že má moc prohlašovati válku, uzavírati mír i rovnati spory mezi jednotlivými pohlaváry. V ostatních věcech spravuje každý *inkosi* (též tolik co kníže) kmen svůj od krále zcela neodvisle. Následníkem jeho jest syn „veliké paní.“ Ostatní synové pohlavárovi stávají se jakýmisi ministry panujícího bratra, který přiděluje každému dozorství nad některou částí kmene. Těmto ministrům (co princům) podřízeni jsou (ovšem jen titulárně) *amapakati* (tajní, státní radové). Amapakati mají soudní moc ve všech menších žalobách přikázaných sobě okrsků, avšak „obecný lid“ (*abantu abamnyama*) může i velké, závažné žaloby jen prostřednictvím amapakatů vznášeti na inkosiho. Inkosi svolává čas po čase státní radu, t. j. amapakaty k poradám o důležitějších věcech. Amapakati mají v záležitostech svého kmene hlas toliko poradný; lid nemá hlasu a smí jen poslouchati; zasahá-li však některá věc mimo kmen jejich, přísluší jim právo rozhodovací. Taková jejich shromáždění dějí se s velikou mírností, obezřelostí a vzorným poklidem. Shromaždištěm jest vnitřní, kruhové prostranství dobytčího králu; sem sejdou se nejprvé jen amapakati, kdežto inkosi doma zůstává. Je-li nějaká soudní pře, shromáždí se žalobníci as 10 kroků opodál, u králu telecího, kdež tiše a nepohnutě sedí, byť i pršelo a povětří bylo bouřlivé; odsud přednášejí své stížnosti, a amapakati poslouchají. Když žalobník ukončil, aneb

předložil-li inkosi nějakou otázku jejich poradě (my bychom řekli „vládní předlohu"), ujme se slova nejstarší z amapakatů, pronese svoje mínění, a po něm všichni ostatní. Na to předloží se výsledek rozličných těch mínění inkosimu, a pak teprv odebere se tento do soudního (aneb poradního) sboru, aby u přítomnosti amapakatů v sporné věci rozhodnutí učinil. Hádka a váda jsou v takových zasedáních věcí zcela neznámé. Když shromáždění se ukončilo, může se lid na celé jednání amapakatů vyptávati, a ti podávají ochotně obšírné o něm zprávy.

Poměr inkosiho k lidu jest zcela tentýž, v jakém otec ku svým dítkám se nalézá. On sám považuje se také ne za p á n a, nýbrž za otce lidu, lid pak také nejinak než otcem jej nazývá a domáhá se na něm, aby konal povinnosti otcovské. A poněvadž celý kmen, od inkosiho až po nejprostšího muže z lidu, jedinou velikou jest rodinou, není ovšem žádných kastovních rozdílů ani rodových osobních předností. Inkosi jedná se všemi vlídně a laskavě jako otec, a tito obracejí se zase ve svých potřebách k němu právě jako děti k otci. Inkosi zná skoro každého jednotlivce; onemocní-li někdo, musí se mu o tom ihned zpráva podati — kdyby se nepodala, přišel by tuhý trest — a on pošle buď sám nemocnému lékaře aneb nařídí, aby k němu byl povolán. Nemá-li někdo prostředků k živobytí, jde k inkosimu (ale také ku svým příbuzným) a prosí ho za dojnou krávu aneb za nějaké dobytče k zabití; a nemá-li inkosi náhodou ani toho ani onoho (co zajisté někdy se stává, poněvadž se všech stran o pomoc jeho se ucházejí) zůstává prosebník tak dlouho v jeho králu, kdež všeho potřebného se mu udílí, až opět domácnost jeho vlastní výživy mu poskytovati může. Dvůr

inkosiho jest tedy místností velmi navštěvovanou. Tolikéž hlásí se u něho i ti, kdož potřebného oděvu pořídíti si nemohou, zkrátka: chudí lidé doprošují se inkosiho všech věcí, jichž se jim nedostává, a on nesmí jim ničeho odepříti, pokud co má a dáti může. Učiní-li nějakou kořist ve válce, jest povinen valnou část jejich chudým lidem rozdati a vůbec o ně tak se starati, že služby, kteréž mu za to konají, obětem jeho daleko se nevyrovnají, poněvadž pouze v tom sestávají, že každý prostý muž čas po čase k inkosimu přijíti, u něho několik neděl setrvati, krávy dojiti, při stavení plotů pomáhati aneb rozličné posílky obstarávati musí. Osvědčí-li se neposlušným aneb dopustí-li se zlého, má inkosi právo jmění jeho skonfiskovati a jej i k smrti odsouditi. Boháči a tací lidé, kteří na nikom nezávisí, stávají se z pravidla amapakaty, povolávají se k podobným službám jen v čas největší nouze; avšak žení-li inkosi některého syna a není-li s to, aby za nevěstu složil žádanou sumu, musí mu dobytkem svým vypomáhati, dostávají ale za to, když kořist se děli, mnohem větší podíly.

Co se zákonodárství týče, mají pro všechny důležitější doby a poměry života určitá ustanovení, kteráž ovšem toliko na místní jejich poměry, povahu a živobytí se hodí.

Kafrové mají ustavičné spory a války s osadou Dobré Naděje, kterémuž neblahému poměru tato událost dala příčinu: Krajinu na jižním břehu „Velké Rybí řeky“ obývali až do r. 1776 Hotentoti-Gonakové; náčelník jejich Ruyter (Rajter) prodal ji jednomu z kaferských hlavárů a odešel s lidem svým do krajin na *řece bosjemanské* („křovácké“ v nynějším Natalsku). Příležitosti té chopila se osadní vláda a hájíc (na oko) zada-

ného práva Hotentotů k zemi prodané, vypudila z ní kafry v létech 1811 a 1812, a obsadila krásnou krajinu tu, ani píď země Hotentotům nevrátivši. Od té doby neustávají hádky a boje, jimiž hlavně Evropané jsou vinni, kteří ustavičně vyhledávají záminky nových rozbrojů. Vládě zachce se některé úrodné aneb obchodu příznivé krajiny: jme se žalovati, že prý ten a ten náčelník krajinu tu odňal holandským nebo anglickým kolonistům (!), ačkoliv tamější obyvatelé o tom nevědí, ba ani věděti nemohou, poněvadž už jich praotcové tam bydleli; brzo na to stěžuje si zase vláda, že prý náčelník oné země neprávně počal spor se sousedním kmenem kaferským, — ač kolonialní vládě pra nic do toho není; pak přijdou (angl.) misionáři a přejí si v oné krajině zaraziti stanici — tři velké (!) příčiny války šťastně se sehnaly, válka jest nevyhnutelná. Po dlouhém a krutém krveprolévání couvají Kafrové, ustupují ze země svých otců s hněvem a pomstou. — Každou válkou ztrácejí Kafrové nová území: neustále derou se „bílí muži“ ku předu, misionáři napřed, za nimi šejdíři s falešnými perlami, blýskavými knoflíčky a kořalkou; pak ozbrojené roty válečné, za nimi zákonník a červeně natřená šibenice: pod takovou „blahodárnou civilisací“ zahyne do posledního muže čacký národ Kafrů, jako zahynuli rudí divoši severní Ameriky, neboť nikdy nesníží se Kafrové za otroky bělochů, jakými se stali Hotentoti a jejich příbuzní.

Všichni kmenové kaferští jsou politicky samostatní, ničím nezávislí jedni na druhých; hned jsou sjednoceni, když boj jim nastává s velkou Osadou, z jejíž východní části r. 1812 Angličané je vypudili. Vyklizení této, Kafrům bezprávně urvané země dělo se spůsobem neslýchaně barbarským: všichni obyvatelé, kteří do ustanoveného dne se nevystě-

hovali, byli bez milosrdenství a bez ohledu na pohlaví a stáří postříleni. Krvavá upomínka na ukrutnou tuto exekuci, již ničím nelze ani omluviti, posud hlodá na srdcích všech Kafrů, a proto pokoušejí se až posud čas po čase nazpět vydobýti zabraných krajů a pomstu vykonati na lupičích. —

Dříve, dokud jen houfy nahých, oštěpy ozbrojených divochů útoky činily nemohouce dlouho odolati zbraním a vražedné taktice Angličanů, byl z nich malý strach; než častými porážkami zmoudřeli Kafrové, vycvičili se v užívání pušek, a místo těkavých, plachých hord nahých černochů se svazky asagajů (oštěpů) na ramenou, harcují nyní na pěkných koních vycvičené řady obratných jezdců s výtečnými puškami v rukou.

Roku 1818 vypukla válka mezi kmeny Amakosů, kteří obývají krásné krajiny na východní hranici Kapska, a když jedna válčící strana utrpěla porážku, požádal náčelník její, Gajka, osadní vládu za pomoc proti svým odpůrcům. Tehdejší kapská vláda poslala hned silné oddělení vojska za „Rybí řeku“ (tehdejší hranici Kapska), kteréž spustošilo krajiny Gajkových protivníků, spojených náčelníků H'Ljamby, Jalušy, Habanuy, Konga, Enna a jich stoupenců a odehnalo 23.000 kusů hovězího dobytka. Podráždění kmenové, hladem a pomstou puzení a příznivým předpovídáním proroka Mankany povzbuzení, obrátili všechnu brannou moc proti Osadě a zaskočivše několik menších stráží udeřili útokem na hlavní, 10.000 mužů čítající anglický tábor u Grahamstownu (Gräjämstaunu). Kafrové byli by zvítězili, kdyby nebyli podlé rytířského svého obyčeje před svítáním po poslech oznámili, „že přijdou s anglickým náčelníkem posnídat.“ Poselstvím tím na útok jsouc připraveno, zahnalo osadní vojsko Kafry nazpět.

Krály spojených kmenů lehly popelem; potravní zásoby byly zničeny, pole ušlapána, ubozí hladem zmoření obyvatelé bez milosti sporáženi a za těmi, kteří v houštinách útulku hledali, střílено bombami a raketami. — I vypravili Kafrové posla z družiny proroka Mankany k britskému veliteli; posel oslovil velitele ušlechtilou, mužnou výmluvností svou takto:

„Tato válka, britský náčelníku, jest válka nespravedlivá, neboť chcete vyhladiti národ, jejž sami nutíte, aby zbraně se chápal. Když otcové naši s bělochy poprvé v Zuurveldu (r. Cúrfeldu, nyní Albany) se setkali, žili s nimi v míru. Stáda obou pásla se na jedněch pahorcích, jich hospodáři kouřili z jedné dýmky; byli jako bratří, až osadníci příliš zlakotněli a nemohouce všech našich stád dostati za skleněné perly a staré knoflíky, brali nám je násilím. Naši otcové byli muži: milovali stáda svá, ženy a děti své; živili se mlékem a bojovali za svůj majetek. Povstala válka. Naši otcové vyhnali Búry ze Zuurveldu a bydleli tam, neboť právem si ho dobyli nazpět. Tam byli jsme obřezáni, tam pojali jsme ženy, tam zrodily se naše děti. Búrové nenáviděli nás, ale vypuditi nás nemohli. Ale vy (Angličané) přišli jste do země a spřátelili se s našimi nepřáteli. Vy nazývali jste zrádného Gajku bratrem a toužili jste opanovati Zuurveld. Vy přišli jste na konec jako kobylky. My proti vám nic nemohli učinit. Vy jste k nám pravili: jděte za Rybí řeku, více od vás nechceme. My jsme povolili a přišli sem do země svých otců. — My žili jsme v míru s vámi. Někteří ničemové snad kradli; ale národ byl pokojný, pohlavárové bedlivi byli míru. Gajka, přítel váš, kradl — jeho hlaváři kradou — jeho lid kradl. Vy posíláte mu měď; posíláte mu skleněné perly; posíláte mu

koně, na nichž by jezdil, aby ještě více pokradl. Nám posíláte jen „komanda“ (vraždící a plenící pluky). Měli jsme s Lachou spor o trávu: vám po něm nic nebylo. Vy poslali jste komando; vy sebrali jste poslední krávu; nám zůstalo jen několik telat; ta hynula hladem, tolikéž i naše děti. Polovici loupeže dali jste Gajkovi, druhou polovici jste nechali sobě. Bez mléka — žito naše bylo zničeno — viděli jsme svoje ženy a děti umírat; — viděli jsme, že bychom sami zhynuli; — stopovali jsme tedy stáda svá do Osady. Plenili jsme, bojovali jsme za své životy. Vy jste byli slabi, my silni; my udeřili na váš velký tábor, a kdyby se nám útok byl podařil, dobré by bylo naše právo bývalo, neboť jste začali válku. Nám selhalo a vy jste zde.

My přejeme si míru; my toužíme odpočívati ve svých chýžkách, my přejeme si mléka pro své děti; chceme zvěř honiti, a aby ženy zemi vzdělávaly. Ale vaše vojska pokrývají roviny a slídí v houštinách, kde neznají rozdílu mezi mužem a ženou a do všech střílejí. Vy kážete nám Gajkovi se podrobiti. Tvář člověka toho krásna jest před vámi, ale srdce jeho jest černé. Nechte ho. Učiňte mír s námi. Nechte ho bojovati, a my nepřijdeme vás prosit za pomoc. Pusťte Mankanu na svobodu a H'Ljambi, Kongo i ostatní přijdou mír s vámi uzavřít a věrně jej zachovávat. Ale chcete-li vždy ještě válku, pak věru pobijete nás do posledního muže, — Gajka však nikdy nebude vládnouti přívržencům těch, kteří jej za babu považují.“

Však marna byla mužná tato slova. Anglické vojsko pustošilo dále, až konečně velitel vyčerpav všechny prostředky, aby i ostatních náčelníků se zmocnil, s novou kořistí 20—30.000 kusů skotu do Osady se navrátil, kteréž kořisti polovičku mezi

osadníky rozdal, již válkou byli utrpěli; ostatek prodal a stržené peníze obětoval na stavbu křesťanského kostela ve Wittenhaagu.

Nebyla to ani první ani poslední truchlohra, jakáž odehrávala se v zemi té druhdy svobodné a šťastné. Každá stránka dějin kaferských vypravuje o podobných, namnoze ještě smutnějších příbězích, jakéž až do nedávných dob stále se opakovaly a opakují.

Hlavní vadou Kafrů jest veliká jejich smyslnost: oddávají se tělesnému rozkošnictví tak, že „oči jejich jsou plny cizoložství“; každý plane touhou po ženě sousedově, a žádost z pravidla stává se skutkem. Skoro každý muž miliskuje se s manželkou sousedovou, a žena mívá zas mimořádné záletníky; ba muži půjčují si na vzájem své manželky žijíce v zřejmém cizoložnictví. Jsou i manželé, kteří ženy své posílají k sličným mužům, aby hezké měly děti (!), a vytýká-li jim kdo tu ničemnost, odpovídají: „činíme s ženami co s kravami.“ Zvláštní známkou povahy kaferské jest neobyčejná hovornost: mlčet nedovedou ani na chvilku hledajíce ustavičně věcí, o nichž by se dalo potlachati. Každého příchozího prosí za nějakou novinku (indabu). Nemá-li právě žádné indaby, což málo kdy se stává, musí povídati aspoň nějakou pohádku, třebas každé dítě ji umělo z paměti. Avšak i nejobnošenější anekdoty vypravují s takovou živostí, že kdyby i některou indabu třebas s desíti stran již byli slyšeli, mají pro ni přece dosti trpělivosti a pozornosti. Člověk, jehož se táží, zdali nějakou indabu ví, odpovídá nejprvé „ne“, a ten kdo se táže, přizvukuje slovíčkem „hé“; pak dokládá zase onen: „není žádné indaby“, a tento přisvědčuje opět: „hé“; konečně vypravuje onen, co mu právě napadá. — Kafrové

mluví mnoho v podobenstvích, která sice krátká jsou co do slov, ale smyslem velmi rozsáhlá; tak říkají na př. „*simpukany*,“ t. j. my jsme mouchy, a vyslovují tím tuto myšlenku: jako mouchy velikou chtivostí puzeny mléko kradou, ale krádež svou často smrtí zaplatí, tak krademe i my dobytek z lásky k mléku a přicházíme při tom často o život.

Zmínili jsme se, že v životě kaferských národů velikou hrají úlohu rozličtí „doktoři,“ čarodějové a proroci. Nebude na škodu, obeznámíme-li se blíže s těmi umělci, mezi nimiž přední místo zaujímati se zdá

Kanusa, kaferský doktor.

Jeho praxe vztahuje se na všechny nemoci a choroby, jaké kde se vyskytají, ale poněvadž Kafrové z pravidla jsou lidé zdraví nad míru stálého a pevného, a nemoc jen řídkým bývá u nich hostem, jest činnost jeho omezena; tím větší ale jest jeho vážnost v lidu a důstojenství. — Zpozorují-li Kafrové u některého hocha obzvláštní bystrost ducha a čipernost, již spatřují v něm příštího doktora, a vštěpují mu úsilně myšlenku, že na svět přišel, aby se stal kanusou. Vtipný klouček maje k dobrodružným kouskům zvláštní náklonnost, hned chápe, že přední úlohou jeho jest všelijakými kejkly mámiti lid: začne blouzniti o podivných věcech, o lvech, tygřích, vlcích a nejvíce o hadech, neboť v nich spatřuje ducha svých praotcův a náčelníkův. Počíná si velmi nápadně: tu vrhne se nenadále do vody; tam vzplane horoucím nadšením a u vytržení mluví řeči, jimž všichni se obdivují a nikdo nerozumí; a šalbu tu provozuje tak dlouho, až všichni příbuzní se přesvědčí, že dostatečně

jest posedlý a dospělý státi se kanusou. Pak odebere se nadějný hoch k některému skutečnému kanusovi do učení, nabízeje mu kozu nebo krávu za odměnu. Doktor podrží ho nějaký čas u sebe, dá mu pak hojnost silně páchnoucích (*impepo* zvaných) kořínků a ovine mu hada kolem krku na znamení, že dostatečně již připraven jest pro v y š š í tajnosti posvátného umění lékařského. Nyní vstoupí do cviku u většího, slavnějšího kanusy, zaplatí několik volů školného, pracuje se svým mistrem a konečně vrací se do své dědiny s hojnou zásobou léků a kořínků, rozvěsí je ve své chatrči a sobě po těle, i počne vlastní praxi doktorskou. Všichni považují ho za jiného člověka, který nového, mocného ducha obdržel, a nazývají toto jeho domnělé proměnění — jako změny měsíce — *ukutvasa*.

Léky, jež kanusové nemocným podávají, nejvíce jsou jen neškodné spařeniny a odvárky vonných bylin a kořínků; kaferský doktor aspoň jest přesvědčen, že lék jeho n e u š k o d í, kdežto leckdes jinde doktor ví pouze to, že lék jeho n e p o m ů ž e.

Poněvadž ale Kafrové jsou lidé zdraví a k vůli doktorům stonati nechtějí, spekulují kanusové na jich lehkověrnost a prodávají všelijaké divotvorné amulety, jež pověrčivý lid dychtivě odbírá. Dovedouť kanusové ostrovtipem svým lid tak obalamutiti, že nikdo o tom nepochybuje, že jsou ve spojení s duchy a duchy zemřelých. Důvěra k nim v lidu jest veliká, i čarují tedy mnoho, ale vždy jen v dobrém úmyslu, aby léčili a pomáhali, nikdy však aby škodili, jako ostatní čarodějové.

Jednajíce s lidem jsou vážní, v řeči úseční a plni velebnosti; v ruce má každý nevyhnutelnou b u š m a n d u neboli čarovnou hůl, tak že bychom

již po holi v něm doktora poznali, byť i neměl na sobě rozvěšeno tolik sušených rostlin a kořínků, že vypadá jako poletující herbář a jako kočující lékárna.

Nejdůležitější prací kaferského doktora jest, že pátrá po čarodějích a objevuje zloděje. Pohřešil-li někdo vola nebo krávy, zavolá si doktora a ten oznámí mu, kdo zvíře ukradl; jest sice na bíledni, že jen náhodou někdy pravého škůdce uhádne, obyčejně pak zcela nevinné lidi udává, ale jeho slovo rozhoduje. Člověk jím naznačený musí škodu nahraditi, a kdyby se zdráhal, seberou mu celé stádo. Má-li tedy některý Kafr laskominy na dobytek svého souseda, potřebí jen, aby uplatil doktora a ten učiní takový výrok, že onen vydati musí stádo své lakomci, který úplatkem doktora porušil. — Co se týče amuletů, nosí Kafrové vlčí zub anebo jinou nějakou „zázračnou“ vzácnost na krku s touže důvěrou, s kterou sprostý Turek polyká papírek, na němž napsána jest některá průpovídka z koránu; přece však milejší jest jim v čas potřeby pomoc moudrého evropského lékaře, nežli všechno kejklířství domácích „doktorů“.

Umtakaty,

kaferský čaroděj, ač zná léčivou sílu mnohých bylin a kořínků, jen zřídka se zkouší v umění léčitelském, jsa travičem z řemesla. Každý král (vesnice) má svého „umtakatyho“, jehož povinností jest, aby čas po čase některé nepřátelské vesnice kouzly svými a čarami svízele a nesnáze působil. Z jedovatých látek připravuje čarovnou míchaninu a ta strašnou prý jest metlou všem nepřátelům; umí prý jedem svým tak vládnouti, že kde a kdy se mu zlíbí, hlízu a mor učaruje. Onemocní-li tedy

někdo, jest očarován — tak aspoň ujišťují všichni — i není nesnadno vypátrati zlomyslného škůdce, jak ihned uvidíme. Vzniklo-li u vesničanů podezření, že někdo z nich jest čarodějem a že učaroval některému k osadě příslušnému člověku nebo zvířeti, vydají se všichni na cestu k nejbližšímu kanusovi; kanusa jest ve spojení se zlými mocnostmi, jeho nemůže ta věc zůstati tajnou. Všichni do jednoho musí se vypraviti, neboť kdo by se zdráhal, učinil by se podezřelým. Kanusa očekávaje takové návštěvy bere na sebe tvářnost i jednání velmi tajůplné a předpovídá příchod svých hostí.

Kafrové přišedše usadí se na zemi a pozdravují. Doktor vstoupiv mezi ně přikazuje, aby tloukli oštěpy do země, a mezi tím, co oni poslušní jeho příkazu půdu tepou, volá doktor, jako by rozmlouval s divotvornými mocnostmi několikrát po sobě: „zde, zde!“ — a oznamuje po chvilce, kdo jest čarodějem, po kterém pátrají; kdo jeho otec, kdy a jakým spůsobem hanebný skutek vykonal atd. I vypravuje všechno tak obšírně a podrobně, že posluchači jeho žasnou a vynadiviti se nemohou jeho vědomostem, a poněvadž přesvědčeni jsou, že obžalovaného nikdy před tím neviděl, jest moc jeho znamenitá a on zajisté veliký kanusa. Nezřídka se však stává, že doktor, aby celou tu komedii důležitější a záhadnější učinil, po vykonaném obřadu ještě čaroděje znáti nechce předstíraje, že „duch“ dříve nepromluví, pokud neuvidí křepčiti zvláštní tanec, kterýž tedy ihned počne. Rozestaviv všechny hosti velkým kruhem kolem sebe, přiváže si k tělu svazek oštěpů a ohony divoké zvěře, ovine si všechny klouby hadí kožích a kožešinami, nastrká si do vlasů supích brků a takto děsně vystrojen začíná kouzelný tanec a zaklínání, skáče, kroutí sebou, koulí očima, až di-

váky hrůza obchází. A mezi tím, co všechny tělesné síly napínaje jako vzteklé zvíře semo tamo sebou zmítá a hází, sděluje mu „duch“ tajemství. Ukončiv tanec oznamuje doktor, kdo z přítomných ten hledaný čaroděj jest, načež nešťastník obyčejně hned ke všemu se přiznává; zapírání nic by mu neprospělo: vzali by ho na skřipec, mučili a trýznili by ho, až by se přece přiznal aneb zahynul. Smrt jest nevyhnutelným jeho osudem, i vyzná se tedy raději hned ze zločinu, jehož nikdy se nedopustil, jen aby ušetřen byl dlouhých krutých muk, vedlé nichž rychlá smrť jest pravým dobrodiním. Takovým způsobem osvědčuje se pokaždé výrok doktorův neomylným. U Amakosů jest mírnější zákon ohledně čarodějů: koho kanusa čarodějem pojmenoval, na vždy všech práv jest zbaven a ze země vypovězen; jeho jmění, jeho voly, ženy a děti se skonfiskují. Zuluové však netoliko domnělého čaroděje, nýbrž i jeho ženy a děti usmrcují, bourají jeho příbytek a vyhlazují po něm všelikou stopu a památku.

Při všem vlivu, jímž honosí se misionáři a při všem úsilí anglické vlády, aby zamezila nelidské soudy, užívají Kafrové až posud útrpného práva se všemi mučidly. Tak na př. natrou domnělého zločince po celém těle tukem, položí ho na mraveniště spoutaného anebo k zemi přivázaného, tak že ani hnouti sebou nemůže, pak rozhrnou a rozházejí mraveniště, aby podráždění mravenci naň se sesypali a maso od kostí mu ožrali. Strašnějších muk nelze si ani pomysliti: jsouť afričtí mravenci třikráte větší než naši lesní mravenci, a každé jejich kousnutí působí bolestný zánět. Jindy zase uvážou odsouzence ke kůlu, natrou tělo jeho medem a zůstaví ho jedovatému hmyzu na pospas; anebo

pekou ubožáka v rozpáleném kamení, nastrkají mu do uší štípavých červů a zalepí je atd.

Odsouzený Kafr snáší všechna ta strašná muka s takovou klidností a trpělivostí, jako by ani citu neměl, aneb jakoby pro velikou nějakou pravdu mučenické palmy vydobýti si chtěl, — nová známka bohatýrské povahy národa kaferského. Když někdo vylíčeným zde spůsobem byl utracen, když rodina jeho témuž propadla osudu, aneb když ženy a dcery jeho rozmnožiti musely harém pohlavárův, když majetek jeho zabaven, sad popálen a všeliká stopa po něm vyhlazena jest, říkají Kafrové: „sežrán jest“. Této exekuční formule užívá též anglická vláda, kdykoliv důraznou a nad jiné srozumitelnou výhrůžkou zastrašiti a k povolnosti přiměti chce neoblomné vůdce neoblomného národa oznamujíc, že „sežere“ každého odbojného náčelníka.

Bulangatu.

Ze všech kaferských učenců a divotvorců nejoblíbenější jsou proroci mokré povětrnosti, jež nalézáme u všech národů jihoafrických. Není kaferské obce, která by neměla svého proroka mokré povětrnosti, a on požívá veliké vážnosti, poněvadž jde o něm mínění, ba přesvědčení, že déšť dělá anebo přivolává. Bulangatu nazývá se ten zázračný muž. Netráví, neléčí, ale vláhu přivádí zemi parné a častými suchy navštěvované, — jaký to dobrodinec! Když stálými parny půda vypráhla a tráva uschla, že na moučku by ji rozemnouti mohl, když krávy už nemají mléka, když vyschnul potůček, jenž zavlažoval osetou zahradu, a kukuřice horkým větrem šustí jako suché rákosí, Kafír naděje nepozbývá. Svolav obyvatele svého králu ubírá se s nimi k bulangatovi veda mu darem vychrtlou kravičku, která každým okamžikem hrozí zdechnutím. Za tento chatrný dárek dělá bulangatu

hojnost tajůplných kejklí, pitvoří se všelijak, mumlá nesrozumitelné řeči a dělá déšť, t. j. slibuje, že v ten a ten čas přijde déšť; dobu však, kdy bude pršeti, stanoví tak neurčitě, že věštbu jeho každý dle libosti může si vykládati. Bulangatu jest ale jinak živý barometr: již z mládí pozoroval velmi pilně a bedlivě změny povětrnosti a jich příčiny, všímal si všech přírodních úkazů a nasbíral si takto množství spolehlivých známek, dle nichž nezřídka s velikou jistotou a určitostí povětrnost může předpověděti. Mnoho jest zajisté známek povětrnosti, jimž toliko zvíře a divoch rozumí a bulangatu každé si všimne; jemu všechno jest významné: stěhování se zvěře a kobylek, přibývání a ubývání včel a vos, oblaky, křehotání žab, pohyby ještěrek, objevování se a mizení všelijakého hmyzu atd. Z těch a podobných známek předpovídá pak povětrnost a pověrčivý lid myslí, že sám ji dělá. Ale všechna prognostika kulhá; bulangatu dělá déšť, déšť nepřichází a lid se durdí; obratný věštec znaje pověrčivost kaferskou dokládá, že by deště hojnost bylo, kdyby zlomyslný *umtakaty* svým kletým uměním práci jeho nemařil. A všechna nevole, již vzbudila sklamaná naděje, obrací se nyní na neznámého původce toho nezdaru a kruté nepohody: zlý čaroděj musí býti vypátrán a potrestán: bulangatu pak odvrátiv od sebe pozornost ošizeného lidu vymknul se z celé záležitosti a zachránil svou dobrou pověst.

Vlastních proroků v Kafersku jest pořídku; věc to zajisté podivná, jelikož nic není snadnějšího než-li předpovídat, co na příště díti se bude. Od nepamětných dob byla všude proroků hojnost, a řeč jejich vždy byla tak opatrná a dvojsmyslná, že se hodila na všechny události, a tak neurčitá ohledně podrobností místa a času, že stěží bychom

nalezli proroctví, kteréž by aspoň částečně nebylo se naplnilo. Přece však mají Kafrové málo proroků, a ti, kteří tu a tam se objevují, jsou aneb nástroje některé politické strany aneb sami schytralí politikové; účelem jich proroctví nebývá, než aby roznítili a k boji povzbudili národ, když pozbývá odvahy.

Před nedávnem objevil se prorok, který žehnal kulím kaferským a očaroval pušky Angličanů tak, že prý, „ačkoli prachem a olovem jsou nabity, přece jen vodu vystřikovati budou.“ Nestalo se! — Jiný prorok, aby smělosti dodal brannému lidu, předpovídal, že prý, až počne boj, Angličané v rozličná zvířata a rostliny se promění, a Osada zase svobodnou zemí kaferskou se stane: a když věc ovšem zcela jinak dopadla, neměl o výmluvu nouzi: Kafrové učinivše první ránu sami zmařili prý jeho proroctví. Nicméně dosáhl svého účelu — válka vypukla.

Bečuanové čili Betšuanové.

Druhé skupení jihoafrických národů tvoří Bečuanové, kteří přebývají uprostřed mezi Kafry a Hotentoty, od řeky Oranžské až po řeku Zambezi čili od $31^1/_2$ stupně až k 18. stupni jižní šířky; nejsevernější kmen jejich **Makololové** pošinuli hranice svého území výbojem až za řeku Zambezi (k 14 stp. již. šíř.), avšak obyvatelé míst těchto jsou mouřenínové, lidé plemene zcela rozdílného a Bečuanům i Kafrům naprosto cizího. — Bydlí tedy Bečuanové hlavně ve východní straně republiky Oranžské, v republice Zaválské a v zemi mezi Zaválskou republikou a pouští Kalaharskou, ve východní části téže „pouště“, pak dále přes jezero Ngamské na západ a na sever až k řece

Zambezi. Země tyto sestávají skoro ze samých pahorkovitých rovin, úrodných sice, ale postrádajících vody a deštů.

Slovo „Bečuana“ znamená lidi sobě rovné, druhy č. Srby (odvozeno snad od slova čuana = rovný a předsuvky „ba“ = ti, kteráž jest známkou množ. počtu). Bečuanové rozpadají se na veliké

Bečuanská chalupa.

množství drobných kmenů a národů, kteří ale všichni společného, čeledního názvu užívají majíce mimo to zvláštní jmena kmenová: jmena jednotlivých kmenů, od náčelníka odvozovaná, stále se měnící; mimo to mají jednotlivé kmeny jiná, stálá, dědičná pojmenování, kteráž báječný jejich původ od ně-

kterých zvířat naznačují. Každý národ má zvíře, po kterém jest pojmenován, u veliké poctivosti, a ač často nuceni jsou je zabíjeti nepožívají přece nikdy jeho masa. — Jmeno *Bakuena* na př. znamená „mužové krokodilovi," *Bakatla* = mužové opice, *Batlapa* = mužové ryby, *Bakuabi* = mužové divoké kočky, *Bataung* = mužové lvovi, *Banoga* = mužové hada atd. Někteří kmenové podlé jiných věcí se nazývají, ku př. *Bacipi* = mužové železa. — Jest velice k pravdě podobno, že jmena tato jsou pozůstatkem někdejšího ctění zvířat t. j. že každý kmen některému zvířeti božskou poctu vzdával, čemuž zvláště ta okolnost nasvědčuje, že s kmenovým pojmenováním spojen jest pojem tančení; chce-li se totiž někdo Bečuana optati, ku kterému kmeni náleží, musí se otázati: „co tančíš?" (podlé smyslu: kterému zvířeti k poctě tančíš?) a Bečuana odpoví: „lva, hada, opici" atd. — Častými válkami na výboj a obranu pomíchali se jednotliví kmenové tak, že nutno je roztříditi jinak v zeměpisném, jinak v národopisném ohledu.

Jsouce jemných mravů a spíše ostýchaví než bojovní, Bečuané v boji vždy podlehli. Kmenové východní pomícháni jsou s národy kaferskými, severní kmenové s mouřeníny.

Poznamenání. Takové okolnosti ovšem velmi znesnadňují přísné roztřídění kmenů bečuanských vzhledem národopisným, pročež omezíme se tím, že rozvrhnem je na dvě skupiny podlé udání Makololův, nejsevernějšího národa bečuanského, kteří však zároveň dokládají: „my všichni jsme Bečuané, t. j. sobě rovni; nikdo z nás není lepší ani horší druhého." — Podlé jejich rozvrhu tvoří všichni Bečuané dvě skupiny:

I. východní skupinu *Bassutové* a *Bakoni*;

k těm náleží: Bataové, Baputi, Makolokové, Marimové či Majabathové (t. j. lidožrouti), Makatlové, Bamakakanové, Matlapatlapové atd. na sever od Bassutů bydlící Bakoni zahrnují v sobě kmeny: Batlu, Baperi, Bamoselta, Bamapela č. Balaka, Babiriri. Bapiri, Bahukeng, Batlokua a Baakhela.

II. západní skupinu *Bakalaharové* čili Bečuané v užším smyslu, k nimž náleží kmenové: Barolong, Bapuruce, Bakuena, Bankvakece, Bakaa, Bamangvato, Bakuruce, Batauana, Bamatlaro a Batlopi. — V rozdělení tomto veliký jest zmatek, pročež k němu dalšího zřetele míti nebudeme, spíše přidržíme se prostého udání cestovatelů. Jsouť to Angličané Trutter a Sommerville, Moffat, Livingstone, Mac Cabe a Francouz Baine (r. Trjutter, Sommervill, Moffät, Livingston, Dakkäb a Bän). Podlé těch žijí v republice Oranžské kmenové Bassutů a Batavongů, v republice Zaválské kmen Mantatů. Na západ těchto žijí Batlapové (hl. město Kuruman č. Nové Lattaku) blíže nich Bamučarové a Tamačové. Na sever těchto bydlí Bavankicové, Barolongové, Baharuci, Bakatlové, Bakuenové, Bakaa, Bamangvatové. V poušti Kalaharské Bakalaharové a v okolí jezera Ngamského kmen Bažiži s hlavním městem Batuanou.

Co o Bečuanech víme, děkovati máme nejvíce nesmrtelnému Angličanu dru. Davidu Livingstonovi, který cestami svými o vědu a člověčenstvo více zásluh si získal, než všichni „slavní“ světoborci od Kyra až po Napoleona, kteří z potoků krve a milionů mrtvol si budovali „nehynoucí“ pomník neukojitelné své ctižádosti a pýchy. Povíme tedy nejprvé, co všeobecného o Bečuanech

známo jest a pak prováželi budeme velikého toho cestovatele po rozličných krajinách jich země. Bečuané jsou celkem lid čilý, vtipný a veselý, žijí v osadách nezřídka 15—20.000 duší četných, jsou přičinliví rolníci a zanášejí se hlavně chovem dobytka. Zevnějšek jejich jest příjemný, tělo pěkně zrostlé, údy souměrné, tvář přívětivá, oči a zuby velmi krásné, vlasy krátké, vlnité, pleť barvy jasně měděné. Hlavní roucho mužův i žen jest kožešinový plášť *(karros)* s hebkou srstí, jejž velmi vkusně přehazují přes ramena; muži mimo to nosí široký opasek, a ženy krátkou sukničku aneb zástěru z kůží. Obuv jsou krpce (sandály) z kože bůvolí nebo žirafí. Na ramenou a nohou nosí měděné aneb mosazné obroučky a jiné ozdůbky vlastní práce, k nimž ženy ještě přičiňují takové množství skleněných perlí, že všechny ty skvosty sotva unesou a jako kachny batoliti se musí. Ale břímě to staví na odiv zámožnost a bohatství; chudší ženy nemohouce takovými poklady se ověsiti napodobují alespoň batolivou chůzi svých šťastnějších družek. Ale nedivme se, že Bečuanky strojí se a fintí: příroda jest jim macechou skrbíc u nich půvabem i vnadami, tělo jejich jest složité a kostnaté — a muži z pravidla štíhlí! Jen jednoduchými šňůrkami perlí obtáčejí si muži hrdlo a rámě, za to ověšují se spoustou rozličných tretek, samých to amuletů. Muži i ženy mají hlavu vždy obnaženou a dovršují svůj úběr (toilettu) tím, že hojně natírají si tělo tukem a máslem, jemuž někteří kmenové ještě rudé ochry přidávajíce jako Indiáni červenými se činí. Jiní zase přiměšují ku své masti jemný prášek lesklých šupinek z měňavé slídy a blýští se pak po celém těle leskem „kočičího stříbra.“ — Muži neradi odkládají svou zbroj; jesti to mohutný štít z bůvolí nebo žirafí kože, svazek oštěpů,

burdýř (sekera) a buzdygán (házecí palice). U některých kmenů jsou štíty obdélné, u jiných kulaté; oštěpy jejich jsou lehké, buď veskrz stejně tlusté a k házení určené, aneb silnou rukojetí opatřené a k bodání upravené. Burdýře jsou úhledně dělané sekery s násadami z rohů nosorožcových. Všechnu zbraň a všeliké nástroje zhotovují domácí kováři z železné rudy, jíž jest hojnost v hornatých krajinách. Rudy roztavují v hliněných kelímcích (pánvicích) a nechávajíce velikou část kovu odteci do škvárů upotřebují k práci jen nejčistšího, nejtvrdšího železa. Kováři pracují s dvojatým měchem, kterýž sestává ze dvou kožených žoků, z nichž dvěma rohy vítr vychází; mezi oběma žoky sedí skrčen dýmač a tahá jeden po druhém nahoru a dolů. Dva uhlazené kameny, jeden plochý a druhý homolovitý, jako u malířů vídáme, jsou jim kovadlinou a kladivem; nejjižněji však bydlící Bečuané naučili se od misionářů užívati kladiva a kleští. — Z tvrdého dřeva dlabou muži veliké mísy a tabatěrky. Bečuané jsou náruživí šňupáci a ničím jich lépe nepoctíš než trochou tabáku. Jakmile někdo z nich tabáku se dopídil, ihned běží, vyhledá dva hladké kameny, rozetře jimi tabákové listy na prášek, k němuž pak, aby byl ostřejším a štiplavějším, dřevěného popelu přimíchá; a sotva že s prací tou hotov jest, hrnou se k němu všichni jeden přes druhého šňupce žádajíce. Drahocenného toho prášku nasype si každý hromádku na dlaň a nabíraje opatrně lžičkou železnou nebo ze slonové kosti po malinkých částečkách přisluhuje nosu tak dlouho, až bohaté slzy mu kanou po tvářích; tím rozkoš jeho svrchovaného dosahuje stupně. Tabatěrky jsou buď ze dřeva aneb vyduté ovoce palmové aneb malinká tykev a visí v nerozlučném přátelství s kostěnou

lžičkou vždy na šňůrce na krku. Muži nekouří náruživě, ale ženské nemohou dýmky ani se nasytiti.

Bečuanští kmenové, jak již dotknuto, bydlí hromadně tu ve větších, tu v menších osadách čili vesnicích; příbytky jsou kulaté, rákosím nebo sítím pokryté. Stěny uvnitř i zevnitř a podlaha jsou omíceny smíšeninou z hlíny a kravského lejna; místo dveří jest otvor as 3 stopy vysoký a 2 st. široký. — Každý domek ohražen jest pleteným plotem a celá vesnice obehnána hustou ohradou trnitých akácií na ochranu proti lvům a jiné dravé zvěři. Vesnice i města založeny jsou v podobě pravidelného kruhu, jehož vnitřní prázné prostranství „kotla“ se nazývá a náves, náměstí a shromaždiště tvoří. Synové staví si chalupy tak, aby s otcovským domkem kruh též a tudíž jaksi malý obrazec celé osady tvořily; uprostřed takového kruhu rodinných chalup nalézá se kulaté nádvoří s ohništěm, malá čili rodinná „kotla“, kde celá rodina pohromadě sedá, pracuje, jídá, porady mívá a domácí zábavy odbývá. Čím více dětí někdo má, tím větší jest jeho kotla a tím větší jeho vážnost. Chuďas, který ničeho nemá, připojí se ke kotle některého zámožného hospodáře a stane se přijatým jeho synem (přisvojencem). Každý (náčelníku podřízený) pohlavár má kolem své kotly několik takových chalupových kruhů, z nichž vnitřní, bezprostředně kolem kotly ležící kruh z příbytků jeho žen a nejbližších příbuzných se skládá. Celá vesnice (nebo město) jest tedy veliký, hlavní kotlu obepínající kruh, složený z menších, buď jednoduchých aneb soustředně složených kruhů chalup.

Hovězí dobytek jest základním jměním a pýchou Bečuanův, a dopřeje-li štěstí někomu, aby pořídil si k tomu ještě „pohyblivý vůz“ t. j. vůz,

s kterýmžto nářadím Bečuané teprv příchodem Evropanů se seznámili, jmín jest za člověka bohatého. Dobytek si ošetřují a dojí muži sami; žena nikdy nesmí vkročiti do ohrad a stájí; mimo to zanášejí se muži, nemají-li spor s některým sousedním kmenem, honbou a upravováním koží na karrosy, jimiž čilý a výnosný obchod vedou. — Ženy pak zaměstnávají se vzděláváním polí a zahrad, v nichž zvláštní druh prosa, tykve, dýně a p. sejí a pěstují, sklízením uzralého obilí a ovoce, stavěním chalup, obstaráváním a snášením paliva. Pole vzdělávají nad míru jednoduše: nástrojem jakýmsi, jejž přirovnati možno k motyce o jedné nebo dvou násadách, rozkopají trochu půdu a naházejí do ní semene. Utěšený jest pohled na přičinlivé ženštiny, any v řadách na poli pracujíce motyčky do taktu zdvihají a spouštějí a vesele si prozpěvují, aneb když s rychlostí a snaživostí věru mravenčí hotovou střechu na dostavěný domek vysazují.

Mnohoženství jest Bečuanům dovoleno; muž smí pojati tolik žen, mnoho-li jich může uživiti; obyčejně ale berou si toliko po jedné ženě a jen náčelníci zřizují si harém. Ženu musí si každý koupiti za cenu, kteráž jest tím větší, čím většími statky ženich oplývá; bohatý ženich platí za dívku 10 kusů dobytka, kdežto chudý za několik motyček ji dostane.

V pospolitém životě počínají si Bečuané nenuceně, přítulně a tak slušně, že cizince ihned nakloniti si dovedou. Než spůsobné toto chování zdá se býti spíše návykem a zevnější, líčenou slušností, než vnitřní opravdovou stránkou jejich povahy. Mají Bečuané velikou náklonnost a vlohy ke krádeži, kteréžto nadání se všemi africkými národy mají společné, vynikají ale nad své sou-

sedy zručností a mistrovskou dokonalostí. Švédský cestovatel Anderson krádežemi jejich velice trpěl, a žádná opatrnost, žádná ostražitost nemohla uchrániti ho stálého plenu, a když toho hlavárovi žaloval, odpověděl tento: „v té věci ti nemohu pomoci, mne samého okrádají vlastní příbuzní; ale dobrou radu ti dám: prvního, jejž postihneš, pověs na nejbližší strom.“ — Bečuané ujišťují sice, že dobytka nekradou, leč ve válce, ale z pravidla podnikají šrůtky a boje se svými slabšími sousedy za tím účelem, aby měli zámínku a příležitost bez velikého namáhání přisvojiti si pěkná jejich stáda. Utrpěvše křivdu pomýšlejí na krutou pomstu, avšak vyzná-li se škůdce ze své viny a uchlácholí-li poškozeného pěkným nějakým darem, jest smíření dokonáno a mezi oběma uhostuje se zase mír a aspoň na oko srdečné přátelství.

I u Bečuanů jest v obyčeji obřízka, kterouž zajisté jen ze zdravotních ohledů a podlé starodávného obyčeje konají, nepodkládajíce jí nižádného náboženského významu, ovšem ale spojené s ní obřady u veliké tajnosti chovajíce. Dorůstající mladík, který obřízkou mužem se stává a dospělým se prohlašuje, musí přestáti dosti dlouhou a krutou přípravu, v níž k tomu se hledí, aby rozmanitým přísným cvičením, zvláště pak mrskáním a bičováním až do krve — se otužil, a zdrželivosti a trpělivosti se naučil. Když pak přestál tu dobu zkoušky a přípravy, a příbuzní po celém těle mastí jej natřeli, bere na se mrav i roucho mužů a jsa nyní plnoletý smí nositi zbraň. I na dívkách konají se jakési slavnostní obřady, jimiž ze stavu dětského do třídy dospělých osob přestupují. Děvče dají na nějaký čas pod dohlídku starých žen, kteréž je poučují o příjemnostech, obtížích i povinnostech ženy a matky, mezi nimiž trpné poslušenství

za první se pokládá. Aby obraznou zkouškou dokázala, že ruce její dorostly a utuženy jsou k práci, musí dívka kus horkého železa nositi v rukou, načež je ženy mastí pomažou a jí zpodní část vlasů na hlavě ostříhají, hořejší pak máslem namastí a rudkou natrou. S hrdostí a patrným zalíbením ustrojí se po té děvče tak, jak u žen jest obyčej a očekává s důvěrou, že brzo dostane se za muže.

Bečuané přijímají ochotně křesťanství, kteremuž pokroku s největším úspěchem cestu razil anglický misionář Moffat (r. Moffät), tchán dra. Livingstona. Měkká a libozvučná řeč jejich, již „sičuana“ nazývají, slovy a významy tak jest bohata, že Moffat, když 30 let již pilně jí se byl obíral, vždy ještě nová objevoval slova; ctihodný tento víry a osvěty zvěstovatel upraviv Bečuanům abecedu naučil je písmu a čtení a sám převedl celou bibli na jazyk jejich. Kuruman, Moffatovo sídlo (viz mapu), má pěkný kostel, prostornou školu a tiskárnu, v níž bible a drobnější poučné spisy v „sičuaně“ se tisknou. Celé okolí Kurumanu jest křesťanské a obyvatelé jeho i tam, kde žádný misionář nežije, pořádají si pravidelná bohoslužebná shromáždění, cvičí se vespolek v čtení a kupují horlivě knihy misionářů. Do hromad přicházejí — pokud možno — v kroji evropském, poněvadž misionáři obyčejný jejich oblek (rozuměj nahotu) za neslušný prohlašují; každá veteš evropského střihu jest jim tedy věcí hledanou, při čemž se arci na úplnost přísně nehledí: tu přichází jeden v košili, jiný toliko v kalhotách a opět jiný pouze se starým obnošeným kloboukem. O vlastní vzdělanosti u Bečuanů ovšem posud ještě nemůže býti řeči. I u nich bývá hojnost čarodějů a „doktorů“, kteří obecnou nevědomost na svůj prospěch umějí

vykořisťovati, a jichž výrokům a předpisům úplná bývá důvěra. Největší vážnosti požívají čarodějové, kteří déšť „dělají“ majíce nezřídka větší vliv na lid než sám hlavár nebo král. Volání deště stalo se řádným uměním čili řemeslem, a každý kmen má aspoň jednoho takového divotvorce; avšak poněvadž dle známého pořekadla nikdo ve své vlasti není prorokem, provozují i tito podvodníci svoje umění vždy v krajinách a u kmenů co možná vzdálených. Pravou vlasť svou z pravidla zapírají a drží rod svůj pečlivě v tajnosti namlouvajíce lidu, že jakýmsi zázrakem povstali pojednou z některé skalní sluje aneb z hlavy té neb oné hory. Kouzla jejich a zaklínací formule jsou velice rozmanité; nejobyčejnější spůsob však jest ten, že z nejbližšího lesa od každého druhu stromů čaroděj několik listů sebere a nad nenáhlým ohněm praží, mezi tím pak dlouhou, ostrou jehlou ovci, bez vady a úhony, srdce propíchne a všelikterými průpovídkami živly zaklíná. Z doutnajícího listí vystupuje prý dým až k oblakům, smiřuje nebesa a deštěm skoupá. Ty obřady když se skončily, jme se veškeré shromáždění křepčiti doprovázejíc tanec hlučnými zpěvy, v nichž moc a dovednost umělcova se oslavuje. Až do půl noci trvá ten divý rej; když ale zatvrzelá oblaka obměkčiti se nedají a déšť přijíti nechce, berou útočiště k novým čarám. Tlupa statných, svižných mladíků rozběhne se po krátké poradě, obstoupí kruhem některou skalnatou, k úbočí značnější hory přiléhající krajinku, kde u větším počtu nalezti doufají malé skalní sajhy. Rozstoupivše se stahují kolo vždy úže a úže a vženou konečně ubohou pomatenou zvěř tak do úzkých, že se jim skoro vždycky podaří několik kusů za živa polapiti. Ty pak u slavném průvodu nosí po vesnici a čaroděj od jedné k druhé

přecházeje nelítostně je štípá, až úpěnlivě se dají do ječení; ryk a jekot jejich přivolá prý déšť! — Není-li náhoda kejklíři příznivá, t. j. nevyčíhal-li důvtipně změny povětrnosti, zůstávají všechna kouzla a všeliké čáry bez úspěchu, a čaroděj musí v čas se ohlížeti, jak a kudy by nepozorován upláchl, poněvadž zlé má tušení, že celá jeho šalba nešťastný vezme konec; ano praví se, že všichni „dešťaři“ násilnou scházejí smrtí, neboť byť i sebe obratněji praktikovali své podvodné umění, někdy přece nadejde doba, kdy přeteče vztek lidu, a týž člověk, jejž před nedávnem ještě oslavovali co divotvorce, smrtí pyká svého „umění“. — Čaroděj, nemůže-li dovolati se deště, vypomáhá si všelijakými výmluvami předstíraje na př., že proti němu pracují cizí tajné mocnosti a skrytá kouzla, kteráž vniveč uvádějí jeho neomylné prostředky. Zvláště prý slonová kost velikou mocí zapuzuje dešťové oblaky, pročež zboží toto až do slunce západu pečlivě v úkrytu se chová a pak teprv v tuhé obálce se vynáší.

Moffat vypravuje zajímavou historku o přivolávání deště, jakáž udála se v okolí Kurumanu, jehož obyvatelé již po několik let suchem a stálými vedry velice byli sužováni, tak že konečně u velikém shromáždění lidu na přetřes vzali otázku: jakým spůsobem by bylo lze svízeli tomu pomoci? Celé shromáždění pak jednohlasně přijalo návrh, aby z krajiny vzdálené povolán byl dešťový doktor, kterýž po delším vyjednávání skvělou odměnou povzbuzen skutečně se dostavil. Nebe stále bylo jasné a čisté jako lazur a s něho planulo velikým žárem nelítostné slunce vypalujíc poslední kapky tu a tam ještě zadržené vlhkosti. V ten den, kdy pověstný doktor se dostavil, přivalila se spousta těžkých oblakův, se všech stran počalo se blý-

skati, hrom zarachotil a veliké krůpěje padaly chvilku do vyprahlé země. Veliká z toho byla radost všemu lidu, drzost pak a nestydatost čarodějova vzrostla až k nebesům: „toho léta — oznamoval — musí ženy zahrady zakládati na pahorcích, neboť roviny zaplaveny budou!“ Na to vypravoval, kterak pohubil vesnice těch, kteří byli nepřáteli jeho kmene, rozkázal oblakům, aby na ně vychrlily vody své; — kterak veliké vojsko zadržel seslav na ně takový déšť, že veliká řeka povstala a se valila cestou, kudy mu bylo kráčeti, a podobných nesmyslů více. Ale minul den prvý, minul den druhý, uplynul týden a ušlo několik neděl, a Bečuanům déšť nepřicházel; marné všechny kejkle, oblaky nevydaly deště. Lid počínal zoufati a nedůvěra co den se vzmáhala, a samému čaroději počínalo býti teskno u srdce. Tu z nenadání sprchnul lehounký deštík. Plni radosti přiběhli pohlavárové do stanu „doktorova“, aby mu blahopřáli k šťastnému výsledku; ten ale na rohožkách roztažen tvrdě spal. Procitnuv nevěděl, co se bylo za jeho spánku přihodilo, a pohlaváři tím nemile překvapeni promluvili jemu: „Myť mysleli, že déšť děláš, a ty zatím ve snách jsi pohroužen!“ Šelma lišák rozhlednuv se rychle po stanu uzřel, kterak žena jeho koženým mléčným měchem potřásala, aby něco másla si utloukla na líčidlo; toho rychle se uchopiv okamžitě hlaváry k pořádku volal: „Proč mi domlouváte? zdaliž nevidíte, že po mém návodu žena déšť stlouká, seč síly její jsou?“ Tou replikou upokojili se pohlavárové a letmo roznesla se krajinou zvěst přepodivná, že doktor tlučením másla déšť přivolal. Ale déšť nebyl dosti vydatný a znova ubíhal týden po témdni, aniž by skáplo. Osení na polích nevzešlo, dobytek hynul nedostatkem píce, na sta vychrtlého lidu

bloudilo krajem pátrajíce po nezáživných kořínčích a plazech, a tíseň drzého čaroděje rostla každou minutou. I rozkázal, aby chytili mu opici paviána dobře věda, že to věc velmi nesnadná, a vymínil si ještě, že nesmí na něm býti ni vady ni poškvrny. S velikou nouzí a nadlidským namáháním lapili žádanou opici a přivedli u vítězoslávě domů. Čaroděje to příliš netěšilo. Než i tentokráte rychle soběvěděl rady a pomoci. Sotva že spatřil paviána, počal ihned přežalostně se tváříti a skormouceným hlasem volal: „Srdce mé jest rozerváno, jazyk dřevění mi zármutkem! Nepravil-li jsem vám, že nemohu deště učiniti, bude-li se zvířeti jen chloupku nedostávati?“ I ukázal jim po té ucho zajatého paviána, kteréž maličko bylo uškrábnuto, a ohon, s něhož několik chlupů opelichalo. Naděje lidu rozplynula se vniveč, a čaroděj přemýšlel o nových prostředcích; aby věc zase o něco protáhl. Žádal srdce lvího řka, že nyní jen tak silný lék může prospěti. Byla to krutá úloha nebohým Bečuanům; ale štěstí jim přálo, a nedlouho na to ubili skutečně lva a přinesli srdce jeho doktoru čaroději. Čaroděj znova rozdělal své ohně, zaklínal strašně oblohu, hrozil a přikazoval oblakům, ale jaké bylo podivení a ustrnutí všech, když mračna ani dost málo těch hroznych slov se nezděsivše nepřicházela, a ta, která přišla, deště nevydávala. Čaroděj vytasil se hned zase s jiným kouskem; vypátral totiž, že opomenuto bylo hrob nedávno pochovaného jakéhos nebožtíka patřičně políti, i dokazoval, že tělo jeho vykopáno, omyto a znova pohřbeno býti musí; znaje pak, jak velice Bečuané mrtvol se štítí, pokládal za nemožné, že by se k tomu odhodlali, i viděl se již svých nesnází sproštěna. Však Bečuané nouzí puzeni vykonali i tuto šerednou práci

proti všemu citu a vší ošklivosti a byli přece zase tam, kde dříve, t. j. na suchu bez deště. Dešťař byl se svými výmysly v koncích. I zbývalo jen ještě poslední vynesti trumf: obžalobu u lidu oblíbených misionářů, s nimiž až posud dobré hleděl udržeti přátelství. Krok ten byl odvážný a vymáhal velké opatrnosti, za kterouž příčinou prohnaný šibal mysli lidu připravoval tu vzdálenějšími, tu bližšími narážkami a opatrným podezříváním, až konečně domnívaje se půdu míti dosti upravenu — zřejmou obžalobou proti misionářům vystoupil řka: „Zdaliž ušlo zrakům Vašim, že Moffat a Hamilton, kdykoliv ěk mraky přicházejí, k nim vzhůru zraků svých obracejí? Bílé tváře jejich zaplašují oblaky, — nebudete míti deště, dokud oni mezi Vámi budou dlíti.“ Trumf jeho vyhrál: nevole lidu svezla se na uhohé misionáře, a kletby se všech stran na ně pršely; zvonec, jenž obec k modlitbě volával, musel umlknouti, poněvadž prý mraky zahání, ano i modlitba počala buditi nedůvěru, sám pohlavár vyslovil misionářům svou nedůvěru podezřívaje jich, že prý sklánějíce se při modlitbě se zlou jakousi mocností pod zemí rozprávku mívají. Misionáři statečně odráželi všechny útoky, zakusili sic mnoho strachu, ale ušli nebezpečenství. Odhalujíce hrubé podvodnictví čarodějovo očistili se všeho naříknutí, tak že rozkvašenost obecná s novým vztekem na čaroděje se vrhla a jej jistě by byla rozsápala, kdyby sám Moffat v jeho prospěch nebyl zakročil a k útěku mu dopomohl. Čaroděj ale přece s osudem svým se neminul. Provozuje brzo na to podobné kejkle u kmene „Bavankecích“, byl od lidu utýrán a ubit.

Jest vůbec známo, že chvastavé ženštiny a chlumeckým prachem střílející tlučhubové smyšlenky své tak dlouho vypravují a opakují, až ko-

nečně sami jim věří a za pravdu je pokládají; a tak děje se i mnohým africkým čarodějům, že provozujíce po delší čas své pitomé kejkle, posléz opravdu za divotvorce se považují a „umění“ své proti všem rozumovým důvodům s velikou často obratností hájí a zastávají. Misionář Livingstone zaznamenal z vlastní zkušenosti rozmluvu s čarodějem déšť volajícím, jakáž prý z pravidla vždy se rozpřádá, když oba se setkají.

Čaroděj právě vykládá a dle potřeby pořádá tisícery svoje krámy: oharky z upálených nedopýrů, vnitřnosti a lejna rozličných zvířat, chundely kravských chlupů, hadí kožky a páteř, a sbírku všech bylin, bambolů, cibulí a kořínků, jež v kraji tom lze nalezti. Tu přistupuje k němu misionář: Dobrý den, příteli! Dnes máš mnoho „medicín“ kolem sebe; jsouť tu nepochybně všechny, jež možno nalezti?

Čaroděj: Pravdu's řekl, však jest jich také potřebí, neboť celá krajina žízniva jest deště, jejž učiniti hodlám.

M. Myslíš opravdu, že jest v tvé moci vládnouti oblakům? Po mém rozumu mocen jest toho jedině bůh.

Č. I já tak smýšlím. Bůh ovšem dělá déšť, já ale těmito léky na něm se ho doprošuju, a když pak déšť přijde, moje to dílo, moje zásluha. Dráhně let už dělal jsem deště Bakuenům, a mým uměním staly se ženy jejich tučné a lesklé — ptej se jich: dosvědčíť mi toho.

M. Však spasitel rozkázal nám, abychom toliko jeho jmenem boha prosili a nikoliv kouzly.

Č. U nás jináče. Bůh stvořil sice nejprvé černé lidi, ale nemiloval nás tak jako bílé. Vás učinil sličnými, dal vám roucha, pušky, prach, koně a vozy a mnoho jiných věcí, o nichž my

ničeho nevíme. Nám nedal nic než oštěp, dobytek a umění dělati déšť. Nám nedal takých srdcí, jaké vy máte: my nemilujeme se vespolek; jiní kmenové strojí kouzla a léky na úkor naší zemi, aby u nás nepršelo, abychom hladem se rozptýlili a k nim přijíti museli, moc jejich sesílit. Těm čarám přítrž učiniti se musí našimi léky. Bůh dal nám malou věc, kteréž vy zhola nerozumíte: dal nám známost jistých léků, jimiž déšť lze přilákati. My nepovrhujeme věcmi, kteréž vaše jsou, ač jim nic nerozumíme. My nerozumíme vaší knize (bibli), ale nezavrhujeme jí; neodsuzujtež i vy té trochy našeho vědění, třeba jste smyslu pro ně neměli.

M. Nepohrdám ničím, čeho neznám; ale mám za to, že na hrubém jsi omylu, jest-li že se domníváš míti léky, kteréž by déšť přitahovaly.

Č. Takovát jest obyčejně řeč lidí, když něčemu nerozumějí. Když poprvé otevřeli jsme zraky, viděli jsme otce své, ani dělali déšť, i vešli jsme v jejich šlepěje. Vy, kteří z Kurumanu obilí si objednáváte a do zahrad svých vodu svádíte, ovšem obstáti můžete bez deště, nikoliv ale my. Kdybychom neměli dešťů, neměl by dobytek píce, nedávaly by krávy mléka, děti naše by hubeněly a pomíraly, kmen rozptýlil by se a zanikl — naše ohně by povyhasly.

M. Nic proti tomu nenamítám, že déšť veliké jest ceny a důležitosti; avšak *ty* ho učiniti nemůžeš; tyť zajisté čekáš, až přijdou mraky, pak začínáš své čáry a svoje zaklínání a děláš si zásluhu o věc, kteráž jen od boha přichází.

Č. Já pracuju svými, ty také svými prostředky; my oba jsme doktoři, a doktoři nejsou podvodníci. Ty dáváš nemocnému léky; někdy zalíbí se bohu jej pozdraviti, někdy nezlíbí se mu — nemocný

zemře. Pozdraví-li se, pokládáš sobě za zásluhu, co bůh učinil. Tak jednám i já. Někdy nám bůh deště dopřeje, někdy zadrží. Dá-li nám jej, pomohla naše kouzla. Zemře-li tobě nemocný, zajisté přece proto nezříkáš se svého lékařství; tak i já, déšť-li se nedostaví. Proč ty pracuješ stále svými léky, chceš-li bych *já* svých se vzdal?

M. Já podávám léky tvorům živým, kteříž v oboru mém se nalézají, a mohu pozorovati jich účinky i když nemocný se nepozdraví; ty ale praviš, že učarovati můžeš oblakům, kteréž tak vysoko nad námi se vznášejí, že prostředkové tvoji nikdy jich nemohou postihnouti. Mračna jdou obyčejně směrem tím a kouř tvůj směrem jiným. Jen bůh může mrakům rozkázati. Zkusiž toho a očekávej trpělivě; dáť bůh déšť i bez tvých medicín.

Č. Vždycky jsem myslíval, že běloši jsou moudří lidé a rozumní! Kdož pak odváží se toho, aby k vůli pokusu nouzí zahynul? Či jest sladko zemříti?

M. Můžeš učiniti, aby déšť toliko na jedno místo pršel?

Č. Ani mi nenapadne o to se pokoušeti. Jsemť rád, když celá krajina se zelená a všechen lid se raduje, když ženy rukama tleskají a z vděčnosti šperky své mně přinášejí a radostí zpívají.

M. Myslím, že šálíš je i sama sebe.

Č. Dobrá, pak hodíme se oba do páru.

Bečuané mají v rozličné ty čáry důvěru tak neobmezenou, že kdo volání deště zavrhuje, po jich rozumu ni citu ni smyslu nemá pro přední jejich potřeby a blahobyt, kterýž na nich závisí. Ani výmluvný a oblíbený dr. Livingstone nemohl při všem úsilí ani přítele svého, Bakuenův hlavára Sičiliho, který jinak byl muž dokonalý a přece sama

sebe za dešťů čaroděje považoval, o ničemnosti té pověry přesvědčiti.

Zřízení beučanských kmenů jest patrialchálně monarchické: každý kmen má krále čili hlavára, který obyčejně sídlí v největší vesnici. Důstojenství hlavárské přechází s otce na syna nikoliv volbou, nébrž děděním, a posloupnost tato má u lidu kořeny tak hluboké, jako by to vůbec ani jinak býti nemohlo. I bylo jim s velikým potěšením slyšeti, když dr. Livingstone vypravoval, že krajané jeho mladou paní hlavárem (rozuměj královnou Anglie) učinili, aby zachovali posloupnost krve královské. Každý kmen má několik vesnic a každá vesnice svého pohlavára; pohlavárové tvoří jakési feudální panstvo a uznávají náčelníka (hlavára, krále) za vrchního svého vladaře. Náčelník pak hledí si věrnost jejich tím zabezpečiti, že dcery jejich za manželky pojímá aneb se svými syny zasnubuje. Bečuané mnoho si zakládají na vznešeném příbuzenstvu, a potká-li cizinec muže s čelnějšími rodinami nějak spleteného, ihned vypravují mu průvodčí tohoto, kterak spřízněn jest s těmi a těmi příbuznými těch a oněch příbuzných hlavárových, a kdyby toho opomenuli, ihned napomíná některého souseda: „pověz mu přece kdo jsem;“ a oslovený vypočítává pak na prstech celý jeho rodokmen a vykládá celé jeho daleko široko rozvětvené „vysoké“ příbuzenstvo.

Na obecných sněmích čili shromážděních pronášeny bývají řeči tak obratné, že by se mnohý v sněmu zasedající Evropan za ně styděti nemusil. Přiložený obrázek představuje nám takový sněm lidu, jemuž slavný král Bassutův, Mošeše, z příchodu misionářů blahopřeje a takto mluví: „Radujte se, Makarové a Mokačané, kteříž vládnete městům, veselte se! Velikouť máme příčinu těšiti

se novinám, které jsme zaslechli. Přemnohé kolují mezi lidem řeči; v jedněch pravda jest a v druhých lež; ale jen blud zůstal u nás a rozmnožil se, a proto pilně jest nám sbírati pravdy, jež sly-

Snědl lidu bečuanského.

šíme, abychom neutonuli v proudu lží. Řečeno jest nám, že všichni stvořeni jsme od jedné nejvyšší bytosti a že všickni od jednoho muže původ jsme vzali. Hřích vešel do srdce toho muže, když

pojedl z ovoce zapovězeného, a my hřích jeho zdědili. Tito mužové, praví se, že zhřešili a že co u nich též u nás hříchem jest, poněvadž jednoho rodu jsme a srdce naše stejná jsou. Vy, Makarové, slyšeli jste tato slova a pravíte, že to lži jsou. Jestliže vás tato slova nepřesvědčují, tím vy sami jste vinni. Říkáte, že nechcete ničemu věřiti, čehož nepochopujete. Popatřte na vejce: rozbijeme-li je, vyteče z něho jen bílá a žlutá hmota; ale uložte je pod křídla ptačí a vyjde z něho tvor živý. Kdož to vyskoumá? Kdo seznal kdy, jakým způsobem rodí teplo slepičí kuřátko ve vejci? Toho nepostihne rozum náš, a přece nepopíráme, že tak skutečně se děje. Učiňmež jako slepice: uložme pravdy ty do srdcí svých, jako slepice vejce bere pod křídla, hřejme a střežme jich s touže pilností a něco nového se z nich vyklube."

Jako u všech jihoafrických národů nenalezli misionáři ani u Bečuanů ponětí ani představy o nějaké nejvyšší bytosti, ani v řeči jejich slova, kteréž by smyslem a významem svým na víru v nějaké božství poukazovalo. Náboženských obřadů a podání neměli. Jen o původu člověčenstva vypravuje jim stará báje, že prý první lidé kdesi na zemi z jakési skalní sluje vzešli, kde prý až posud v skále vytlačenou šlepěj prvního člověka spatřiti lze.

Poznamenání. Podobnou pověst vypravují mahomedáni o hoře Adamově na ostrově Cejloně. Viděti na hoře této podnes prohlubinu 5′ dlouhou a 2′ širokou, kterou pokládají za šlepěji Adamovu. Adam prý vyhnán byv z ráje, stál zde na jedné noze tak dlouho, až mu bůh odpustil.

Někteří kmenové světí též nějaký svátek, a sice první den po úplňku; s napnutostí očekávají, až se objeví plný měsíc, aby s křikem a jásotem

jej pozdravili a při něm přání svá pronášeli. Tak volali průvodčí Livingstonovi, když na cestě po-

Bečnané křepčí při záři plného měsíce.

prvé měsíc v ouplňku se zaskvèl: „ať šťastna jest naše cesta s bílým mužem, ať zhynou naši nepřá-

telé, ať zbohatnou doktorovy děti!“ atd. — Učení křesťanského náboženství zdála se jim býti tak báječná, dobrodružná a směšná, jako některé obyčeje bílých lidí; nejvíce nasmáli se tomu, že se Evropané myjí, že údy své do pytlů (kalhot) strkají a knoflíky tělo si stahují, místo aby je co šperky kolem krku zavěšovali atd. — Kdysi otázal se Bečuan misionáře Moffata: Jaký jest rozdíl mezi mnou a mým psem? Ty pravíš, že jsem nesmrtelný, proč ne i můj pes nebo vůl? Oni zdechnou, můžeš viděti jejich duše? Jaký jest rozdíl mezi člověkem a zvířetem? Žádný, leda že člověk větší jest šibal.“ Jindy zase pravil vtipný jakýsi chlapík, kterýž byl takřka prorokem svého rodiště, misionáři, jenž právě byl vykládal učení o stvoření světa a lidí: „Myslíš-li opravdu, že jedna bytost všechny lidi stvořila, musíš také věřiti, že ona bílé lidi stvořivši, dílo své zdokonalila. Bůh nejprvé učinil pokus s „křováky“, ale nelíbí-li se mu, poněvadž hnusní jsou a řeč jejich žabímu kvákání se podobá; pak udělal Hotentoty, ale ani ti se mu nelíbili; pak sebral svou moc a své umění a učinil Bečuany — veliký zajisté pokrok — a konečně stvořil lidi bílé. Proto jsou běloši nás mnohem důmyslnější; oni dělají běhavé domy, učí voly přes hory a doly je tahati, učí je zahrady zorávati, aby k tomu nemuseli bráti žen svých, jak u nás v obyčeji jest.“ — Bečuané tedy při vší samolibosti uznávali sami, že bílí lidé jsou plemene dokonalejšího, vznešenějšího, a nejbystřejší hlavy jejich přemýšlely, jak by věc ta vysvětliti se dala; však vysvětlení učinili si teprv z nauky, že bůh lidi stvořil.

Těla svých zemřelých Bečuané pochovávají. Podlé vypsání misionářů děje se pohřeb takto: když nastává poslední chvíle nemocného, pokryjí

tělo jeho koží nebo sítí, vzpřímí a drží jej tak, aby kolena měl pod bradou, až ducha vypustí. Pak bez prodlení kopou hrob, nezřídka hned v dobytčí ohradě aneb v chalupě zemřelého. Obloživše stěny hrobové jakousi cibulovitou rostlinou, uloží do něho mrtvolu, jako by seděla s obličejem na sever obráceným, zasypou jámu prstí a prst ušlapou. Mezi tím co hrob prstí, větvičkami a kořínky promíchanou, se zahazuje, stahují s mrtvoly přikrývku, až mrtvola naha v zemi zůstane. Když mohyla nakupena jest a ušlapána, shýbají se všichni přístojící a shrnují na ni všechny zbytky drobné země. Pak přinesou velikou nádobu plnou jakési cibulové odvárky a všichni, muži i ženy, myjí si v ní ruce a nohy volajíce při tom „pula, pula!“ (déšť, déšť). Stařena přivleče po té všechnu zbraň nebožtíkovu, lučiště, šípy, sekeru a oštěpy, rozličné druhy zahradních semen a jiné věci. Obrátivše se pak k hrobu volají přítomní: „Toť jsou všechny tvoje věci.“ Konečně vylivše na čerstvý náhrobek ze všech nádob vodu, odnášejí ostatní věci domů za nářku a kvílení žen i děvic. Nezřídka, aby uspořili si práce, jakou vymáhá kopání nového hrobu, kladou nebožtíka do doupěte mravkolva, a jelikož Bečuané s pohřbem velice pospíchají, stává se dosti často, že pohřbený, který nebyl mrtev, nýbrž ve mdlobách, z mrákot se probere, z sypké hlíny propracuje a domů navrátí. Livingstone sám dvakráte byl svědkem takového z mrtvých vstání.

Slavný misionář a lékař David Livingstone, jenž má největší zásluhu o proskoumání vnitřních krajin a národů jihoafrických, nastoupil roku 1840 apoštolské cesty své, jichž předním účelem bylo hlásati evangelium Kristovo divokým synům

Afriky. Z bezpříkladnou vytrvalostí pracoval dlouhá léta se skvělým výsledkem co učitel a lékař, a jmeno jeho proslulo mezi objeviteli zemí a národů

Přišed do Afriky odebral se nejprvé do Kurumanu, nejsevernější tehdáž misionářské osady jihoafrické, kde Moffat (později Livingstonův tchán) po 40 let již zdárně působil. Kuruman jest rozkošné místečko v nepřehledných travnatých stepech, mohutný pramen zavlažuje rozsáhlé sady, v nichž mimo obilí a zeleniny daří se víno, jablka, broskve, fíky, citrony a jiné druhy jižního ovoce. — Zde však nebylo pro něho dosti rozsáhlé působiště, i odebral se tedy as 200 angl. (42 $^1/_2$ rakousk.) mil dále na sever do krajiny Bakuenův. Oddáliv se všeho obcování s Evropany skoumal a studoval pilně řeč, mravy a smýšlení toho národa. Sičili, hlavár Bakuenův, přijal jej s velikou upřímností a seznav šlechetnou jeho povahu a lidumilné záměry srdečné s ním uzavřel přátelství. Netrvalo dlouho a Sičili naučil se čísti a s velikou zálibou studoval sv. písma. Zanechávaje honby, kteráž mu dříve byla nejmilejší zábavou, sedával doma pohroužen do hlubokých pravd biblických. Říkával, že zúplna přesvědčen jest o pravdivosti nauky křesťanské i přičiňoval se všemožně, aby i lid svůj pravdám těm získal. Ale jsa nováček z horlivosti příliš nedočkavý byl by je nejraději bičem na víru obracel; „neboť“ — říkával — „na pouhé řeči nic nedbají, jen mrskáním s nimi něco pořídím.“ Zařídil si domácí bohoslužbu, avšak vyjma domácí lid k jeho bohoslužbě nikdo se nedostavoval. Tento stav věcí po delší čas se neměnil. Mají Afričané již od přirození velikou nechuť zanášeti se věcmi, kteréž obyčejný obzor jejich myšlenkový přesahují; však prostá srozumitelná řeč a zajímavé výklady byly by uspořily jim vlastní přemýšlení a zábavná

vypravování byla by přece překonala přirozenou nechuť, kdyby nedůvěra a pitomá pověrčivost jako nepřekonatelná hráz jim v cestu se nebyla postavila; domnívalit se, že nové učení jim úklady strojí, že v „knize“ jakési zlé kouzlo vězí.

Téhož roku, kdy Livingstone u nich se usadil, udeřila neobyčejná sucha, a za nimi nedostatek a nouze. Livingstone radil, aby nespoléhali na dešťaře kouzelníky, nýbrž aby se chopili rozumného, v suchých krajinách jedině prospěšného prostředku: aby vyhledali totiž nevysychající řeku, tam se přesídlili, hráze vystavěli, průplavy vykopali a jimi vodu po vší krajině rozváděli. Návrh se zalíbil, a celý kmen odstěhoval se na jih k břehům řeky Kolobeng zvané, kde Livingstone (za svého pobytu v Africe již po třetí) vlastníma rukama domek si zbudoval; muselť vůbec mimo lékařské a kazatelské povinnosti konati též práce zednické, kovářské, zámečnické, tesařské a zahradnické. V krátké době povstala kolem domku jeho nová vesnice se školou, hráz byla brzo hotova a průplav vykopán; prvním rokem dařilo se vše výborně. Ale druhého roku nebylo dešťů a třetí rok byla sucha a parna. Řeka vyschla a šakali i hyeny celé krajiny nestačili požírati ohromné množství leklých a hnijících ryb. I ve čtvrtém roce bylo dešťů tak málo, že obilí ani uzráti nemohlo; často přicházely sic husté mraky, zahřmělo a blýskalo se, ale neskáplo. Lid v pověrách vychovaný stále vzpomínal svých déšť dělajících čarodějů. Nikdo nemohl jim toho zazlíti; staršinové lidu na doktoru žádali, aby aspoň Sičilimu dovolil déšť dělati. — „Obilí naše seschne“ — naříkali — „musíme se rozptýliti, jen jednou nech udělati déšť, a všichni pak rádi půjdeme do školy a budeme se modlit a zpívat, jak dlouho ti bude libo.“ Ale Sičili sám

již nedůvěřoval svému umění a zřekl se ho, jakkoli mu to s počátku bylo obtížno. Lid počínal si v neúrodných těchto létech velmi vzorně, ženy přinášely své „skvosty a šperky," aby za ně u sousedních, lepší úrodou požehnaných kmenů se zakoupilo obilí; děti prolezly celou krajinu hledajíce bamboly a kořínky, a muži chodili na lov, neboť bylo na štěstí v té krajině zvěře hojnost, zvláště bůvolů, žiraf a zeber. Jest pak stará výsada hlavárů, že z každého zabitého zvířete kus hrudi co poplatek jim odvesti se musí; měl tedy Sičili vždy masa takový dostatek, že i misionářovu rodinu mohl zásobovati.

Přese všechen odpor, jaký z počátku proti jeho učení a činnosti se jevil, získal si Livingstone lidumilností, léčením a ošetřováním nemocných, vyučováním v rozličných užitečných věcech a živým účastenstvím v strastech i slastech u veliké míře lásku, oddanost a vděčnost lidu, jemuž byl věrným přítelem a dobrodincem. Dopoledne bývala „škola" pro starší, odpoledne pak odbývala paní Livingstonová „školku" malých dítek, do kteréž všechna drobotina, jindy bez dohlídky se potulovavší, velmi ráda docházela; rovné oblibě těšilo se i její vyučování dívek v ženských pracech. Poněvadž dni bývaly velmi parné, konala se bohoslužba z pravidla dobou večerní.

Ale na tak tichý život nemohl se Livingstone trvale upoutati. Vymáhaloť jeho apoštolské povolání, aby svému učení nové dobýval půdy. Avšak jen ze severních krajin kynula naděje na rozšířené působiště, poněvadž Búrové v Zaválské republice tehdy mezi východními kmeny misionářů trpěti nechtěli. Již dávno věděl Livingstone, že na severu, uprostřed úrodné a obydlené země veliké jezero Ngami se nalézá, i umínil si vyhledati

tuto krajinu, jíž až po tu dobu žádného Evropana oka nebylo spatřilo. Aby však směrem co možná nejpřímějším t. j. nejkratším k řečenému jezeru se dostal, musel alespoň část veliké pouště Kalaharské proputovati; i podnikl tu cestu, o kterouž mnozí cestovatelé marně se byli pokoušeli. Livingstone vyptav se tuzemců na všeliké podrobnosti, usnesl se na tom, že půjde pokud možná podél okraje pustiny, aby takto, ač nemilými oklikami, přece jistěji cíle svého došel.

Bakuenové sami vypravovali si báječné věci o jezeře a o pokladech, jakéž prý tam se nalézaly; tak na př. jest prý tam slonové kosti takové množství, že obyvatelé ze samých slonových zubů ploty a ohrady dělají. I nebylo tedy divu, že záměr Livingstonův všeobecné pochvaly došel a k té pouti mnozí se nabízeli společníci.

Ještě dlel Livingstone na místě, a již naskytaly se překážky. Nejblíže na sever bydlí kmen bečuanský, Bamangvatové; Sikomi byl tehdáž jeho hlavárem. K tomu odeslal Sičili posly žádaje, aby dovolil Livingstonovi s družinou územím jeho cestovati; avšak odpověď přišla záporná. Sikomi znal totiž cestu k jezeru; dostávalť tam odtud mnoho slonové kosti, s kterouž vedl znamenitý obchod; i obával se tedy, že by skrátily se jeho příjmy, kdyby cizinci objevili cestu k jezeru. Než Livingstone, nedbaje zápovědi Sikomiho, vydal se dne 1. června 1849 z Kolobengu na cestu.

Karavana jeho čítala s vůdci a honci as 12 osob, 80 volů a 20 koní. Ubírali se zprvu známými cestami k Bamangvatům, pak zabočili na levo do pouště Kalaharské. Rozsáhlá rovina, kteráž od ř. Garibu počínajíc až k jezeru Ngamskému na sever se rozkládá, jen proto pouští se nazývá, poněvadž nemá žádné tekoucí vody. Tu a tam

objevují se vyschlá říční koryta, kteráž dokazují, že zde jakož i v celé jižní Africe druhdy vody bývalo mnohem více než nyní; jinak jest celá ta země ku podivu rovná. Ačkoliv půda větší částí jest jen bělavý písek, jako čistý rozemletý křemen, přece jiný jest na krajinu pohled než na obyčejnou písečnou poušť; jeviť se tu plodnost a úrodnost mnohem větší, nežli bychom očekávali. Livingstone má za to, že celá poušť tvoří jakousi kotlinu, kteráž skalami a pahorky na okrajích jest obroubena, tak že z daleka od někud podzemní prameny k poušti se sbíhají a pod ní se roztékají. — K takovému zřídlu dorazila též Livingstonova družina doufajíc, že čerstvým tokem uhasí palčivou, již třídenní žízeň a že zase na nové tři suché dni se napojí a zásobí. Ale nemálo se zděsila nalezši místo vody jen křovím obrostlou kotlinu s vyhrabanými děrami a skoro žádnou vodu. Když ale průvodčí ubezpečovali, že zde vody musí býti hojnost, jali se všichni kopati a písek odklízeti rýči a holýma rukama, až vyhrabali jámy na šest stop hluboké a na tvrdou písečnou kůru vrazili. Ihned začala se prýštiti se všech stran voda, ale jen tak poskrovnu, že tu několik dní museli prodleti, než tolika vody se dočkali, aby sebe i zvířata náležitě mohli napojiti a zásobiti.

Poušť čili step Kalahari větší částí jest porostlá vysokou travou, jejíž hojnost a bujnost s úžasem jest i oněm cestovatelům, kteří viděli Indii; avšak roste jen v oddělených pažitech, mezi nimiž jsou místa holá aneb pokrytá rostlinami plazivými, jichž veliká část zakládá na masité šťavnaté bamboly. Bamboly tyto jsou lidem i zvěři v čas sucha pokrmem i nápojem; ano mnohé rostliny, které v jiných krajinách nikdy bambolů nemívají, dostávají zde nádory s velikosti až i

mužské hlavy, ježto rozkošně ochlazující tekutinu chovají. Obyvatelé tamější znají velikou jich cenu v čas nouze a hledají je tím spůsobem, že zemi kamenem oklepávajíce podlé rozličných zvuků poznávají, kde prázná jest zem a kde bamboly se skrývají. Mezi plazivými těmi rostlinami nejpřednější zaujímají místo tykve a dýně. Jinde objevují se křoviny, ano i skupiny stromů!

Nesmírnou tuto rovinu obývají dva kmenové ve všem sobě cizí a nepodobní. Parno, žízeň, chatrná potrava a trapné živobytí oběma vysušují těla tak, že podobně vychrtlý lid jen v Austrálii lze nalezti. Obyvatelé ti jsou Křováci (Sánové) a „Bakalahaři“ t. j. „v poušti žijící“.

Bakalahaři jsou starý kmen bečuanský a žili prý druhdy v zemi pěkné a v okolnostech velmi příznivých, až nové vetřelé tlupy příbuzného kmene stáda jim sebraly, pozemky vyrvaly a je do pouští zahnaly. Zde v poušti mohou jen malé kousky půdy vzdělávati, tykvemi a dýněmi osázeti a několik koz chovati, pro něž nezřídka po lžících vodu snášeti musí. Bakalaharové jsou lid tichý, klidný a nesmělý, vyhledávají jen své obživy a nepotřebují žádných náčelníků. Po dalekých pustinách jsouce rozptýleni docházejí k sousedním kmenům bečuanským, hledí si mezi jich náčelníky získati mocných příznivců, kteříž by jich jednak chránili, jednak za rozličné kože a kožešiny, zvláště pak za kožky některých menších kočkovitých dravců s krásnou hebkou srstí jim dodávali oštěpy, nože, tabák a psy. Bečuané rádi odbírají jejich kožešiny, vydělávají je a šijí z nich karrosy (pláště) a prodávají je draze blízkým i vzdáleným národům. Jsouť takové karrosy zboží velmi hledané a hlavním předmětem obchodním v tamějších krajinách. Za karrosy zase dostá-

vají Bečuané krávy, jež jsou jejich chloubou a bohatstvím.

Mezi Bakalahary a Bečuany jest ten poměr, že vždy Bakalahaři jedné krajiny stojí pod ochranou kmene, s kterým obchod vedou, tak že každý (sousední) bečuanský kmen má mezi Bakalahary své vlastní svěřence čili klienty. I stává se zhusta, že vyjde si z některého bečuanského kmene ozbrojená tlupa na plen do pouští, že přepadne klienty kmene jiného a sebere jim všechny zásoby koží. Kmen pak, kterýž jest ochrancem oloupených, cítuje se uraženým, a aby na lupičích se pomstil, vyšle též ozbrojenou tlupu, ale nikoliv na vinníky, nýbrž na nevinné jejich klienty v poušti atd. Toho druhu náštěv ubozí lidé v poušti tak se obávají, že zúmyslně vyhledávají obydlí daleko od vody, aby pro žízeň nezvaní hosté k nim dostati se nemohli; a pak ještě z veliké opatrnosti zakrývají vodu, jíž se byli dokopali zasypávajíce a ucpávajíce vyhloubané díry drnem a pískem. Ženy bakalaharské za tou příčinou nuceny jsou daleko pro vodu docházeti k přirozeným rybníčkům aneb k uměle vyhrabaným cisternám. Dobývají z podzemních nádržek vodu způsobem následujícím: s žokem aneb sítí, plnou prázných pštrosích vajec přichází žena k ucpané díře a vyhloubá nový otvor, jak hluboko ruka jí stačí. Do toho otvoru vstrčí rákos, na jehož konci přivázán střapec tenké trávy, ucpe zase díru kolem rákosu vyhrabaným vlhkým pískem, vezme hořejší konec trubice do úst a jme se vodu vzhůru ssáti. Voda dole v travné štětce nadržená vystupuje rourou vzhůru ženě do úst, kteráž ji opět tenčím stéblem do pštrosího vejce vpouští. Když takovým způsobem 20—30 vajec naplnila, vloží je do síti, vezme síť na záda, spěchá domů a zahrabe je do písku.

Livingstone a družina jeho brzo plnou měrou zakusili strastí, jimiž vítá, provází a mučí poušť každého člověka, který nehostinský práh její pře-

Ženy Bakalaharské čerpají vodu.

kročil, tak že nazvána jest kalahari čili „karri-karri“, což tolik značí jako „mučírna“. Půda byla

skoro všude jako talíř rovná a skládala se z hlubokého bílého písku, jímž voli tahouni jen zdlouhavě a s nesmírným sil napínáním ku předu se brali. Ačkoliv právě byla zimní doba, nebylo přece možná pro vedro za dne dobytek týrati; jen zrána tedy a na večer urazili nepatrný kus cesty. Daleko široko rozkládala se bezcestná krajina v neskonalé, dusné jednotvárnosti; po celé písčině roztroušené křoviny a skupiny stromů, jichž konce nebylo lze dohlednouti, veskrz tak si byly podobny, že jednotlivec, kdyby dost málo za karavanou se byl opozdil, nevyhnutelně by byl musel zablouditi. Štěstí ještě, že aspoň průvodčí, jenž v těchto krajinách se narodil a vzrostl, znal směr, kudy se ubírali a že nikdy neminul se míst, kde byla voda aneb kde ji nalezti se domníval. Ku konci měsíce zlepšily se poněkud okolnosti cestujících: vešli do starého řečiště a jeho směrem do krajin, kde hojněji bylo rostlinstva a vody, i doufali všichni, že minula již doba žízně a suchopárů. I jali se pilně pátrati po jezeru, jehož hledali netušíce ovšem, že více než 300 angl. (as 63 zeměp.) mil ještě od něho byli vzdáleni. S večera jednoho dne domnívali se vskutku, že jezero již mají před sebou. I zajásala celá společnost; ale radost její brzo umlkla: přiblížiliť se toliko k rozsáhlému slančáku, kterýmž vyrozumíváme rybník aneb jezero, jež mívalo silně slanou vodu a vedrem slunečním tak vyschlo, že všechna ve vodě obsažená sůl se usadila, skrystalisovala a celé dno lesklou korou potáhla. Takový slančák několika hodin objemu zahledli naši cestující; břehy jeho ověnčeny byly hustým stromovím, a bílá, lesklá zrcadlina solní zaskvěla se v září zapadajícího slunce svitem tak klamným, že nejkrásnějšímu modrému jezeru se podobal. Ubezpečuje Livingstone, že fantasie ani

dost málo přičiniti nemusila, aby radostí opojené oko dokonalý obraz veliké vodní hladiny zřelo. Vlnky laškujíce zdvihaly se a klesaly, stromy zhlížely se tak hluboce a jasně v domnělém jezeru, že nejen voli, psi a koně, nýbrž i sami tuzemci k mámivému tomu obrazu pospíchali. Zebry stádem se pasoucí objevily se v podivném tom světla se lámání a odrážení co hejno slonů, tak že někteří již koně sedlali chystajíce se na honbu. Ale po chvilce rozplynul se a zmizel celý ten přízrak.

Počátkem července přišli konečně na skutečnou, tekoucí vodu: bylať to krásná řeka Zuga čili Suga, a vlídní obyvatelé jejího pobřeží sdělili jim, že vytéká ze samého jezera Ngamského, jehož prý za čtyři neděle mohou dojíti. Objevením Zugy nabyli jistoty, že vytknutého cíle již ani minouti se nemohou. Brali se podél tiché řeky, která tak volně se vinula, že by ji na první pohled každý za rameno jezera byl považoval.

Rostliny nejrozmanitější, svěží a bujné pokrývaly jejich břehy, obroubené velebnými, košatými stromy, mezi nimi obrovský „chlebovník opičí“, kdežto na jiných místech široké houštiny rákosné uprostřed mezi proudem a pevnou zemí se rozkládaly. Podél celé řeky nacházejí se četné bečuanské vesnice. Lečulatebe, bečuanský hlavár u jezera, jemuž poslové příchod cizinců oznámili, prosíce za vpuštění do jeho území, nařídil obyvatelům všech vesnic, aby hostem všemožně pomáhali, a tak dostávalo se Livingstonově společnosti všude přátelského uvítání na vzdor tomu, že Sikomi za ní vyslal několik špehounů, kteříž cestující předbíhali a lidu všude namlouvali, že přicházejí ti cizinci co zlodějové a lupiči; ale „lidé na řece“ brzo poznali, odkud ten zlý vítr na cizince fouká, a nedopustili se žádného násilí ani nevlídnosti. Po

některém čase shledav Livingstone, že by pohodlněji se cestovalo po vodě, sestoupil s průvodčími

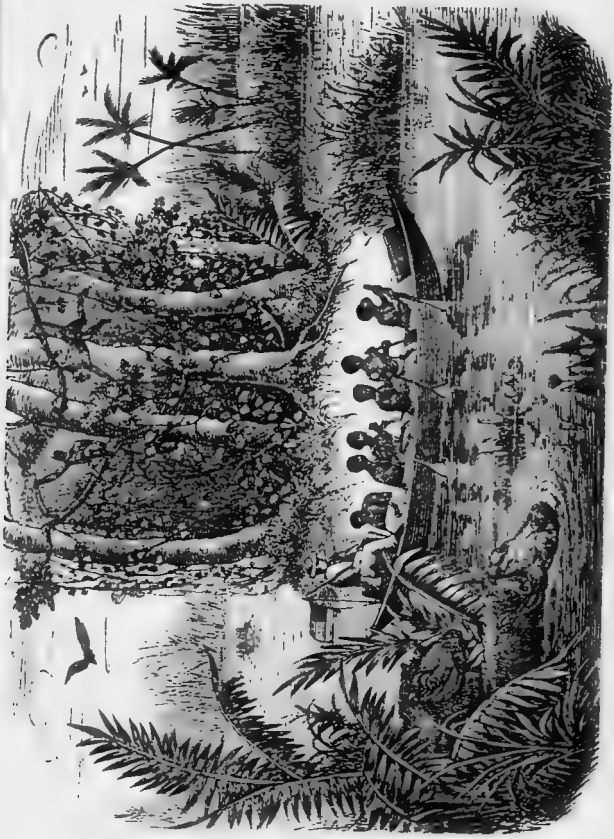

Cestování po řece.

s břehu a vsedl do kocábek, jež vlídní poříčané ochotně mu nabízeli od vesnice k vesnici jej do-

provázejíce. Čím dále pluli proti řece, tím více se šířila a tím větší se naskytaly hlubiny.

Ze spolehlivých zpráv, jichž Livingstone tou cestou nasbíral, dovídal se, že dále za jezerem jsou země plné řek, jichž prý není lze ani sečísti, země plná obyvatelů a velikých stromů.

Dne 1. srpna 1849 poprvé patřily oči Evropanů na krásné to jezero, jež sluje Ngami, a jež toliko na šířku, nikoliv ale po délce lze přehlednouti. Odhadnuta jest délka jezera na 60 angl. (asi 12 zeměpisných) mil, a obyvatelé tamější udávali, že prý lze celé jezero ve třech dnech obejíti. Okolní krajina hojnými lesy a křovinami jest porostlá chovajíc hojnost zvěře pozemní i vodní. Břehy jezera jsou nad míru nízké, pískem a bahnem zaplavené aneb rákosím zarostlé, a voda mělká, tak že lodice na kolik hodin cesty bez vesel toliko tyčkami postrkovati se mohou. Ale po zimních deštích, když vzrostou všechny přítoky, i hladina jeho nemálo vystupuje, a voda, jindy slaná a trpká, silnými přívaly dešťové vody zesladne. Každodenně pak jeví se na jezeře i na řece, kteráž z něho vytéká (Zuga), podobně jako na moři pravidelný odliv a příliv.

Objevením jezera Ngamského netušeným způsobem obohaceny zeměpisné vědomosti naše o Africe. Měloť se dříve za to, že jsou v těch místech suché, písčité a rovné vysočiny, a místo těch nalezena rozsáhlá nížina, a veliký vody nadbytek. Dokázáno pozorováním tlakoměru, že od Kolobengu až k jezeru sestupuje se o více než 2000 stop dolů, a že tedy jezero samo jen as 2800 stop nad hladinu moře jest vyvýšeno*) a tvoří jižní hranici

*) Výška hor a krajin určuje se tím způsobem, že se vyměří a vypočítá, jak vysoko nad hladinou

veliké nížiny, která za jezerem daleko na sever se rozkládá. Nížina ta prorvána jest hustým ple-

Jezero „Ngami.“

tivem řek od severu přitékajících, tvoří za suché

mořskou leží, poněvadž jen moře jest stálým, nikdy se neměnícím základem takovému srovnavacímu měření.

povětrnosti bahna a rákosné močály (plavna), bývá ale od dubna až do července t. j. v čas zimních dešťů rozvodněnými řekami daleko široko zatopena. Z četných těch řek samojediná Tioga (čili Tonko) vbíhá do jezera, jehož výtok na východní straně „Zuga“ se nazývá. Zuga čím dále teče, tím více se súžuje a sesychá a plynouc asi 100 angl. (20 zeměp.) mil od jezera mizí v nějaké rákosné bažině, tak že velmi jest pochybno, zdali voda její vůbec kdy moře dosahuje. Zuga jest velmi rybnatá; nalézať se v ní 10 rozličných druhů ryb, z nichž některé neobyčejné jsou velikosti, a 1 druh velikých vodních hadů, jež obyvatelé ubíjejí a co vzácnou lahůdku požívají. Ryby chytají buď sítmi aneb nabodají je oštěpy (harpunami) aneb střílejí po nich šípy, harpunují velmi zručně na hrochy a nastrahují všude osidla a lapačky a jámy na zvěř, kteráž k řece pit dochází. Nedaleko místa, kde Zuga z jezera vytéká, leží Batuana, ves a sídlo tehdejšího hlavára Lečulateba; obyvatelé jezera Ngamského jsou malý kmen bečuanský, odštěpek Bamangvatův a nazývají se „Bažiži“. Do krajin těchto přišli, či lépe vetřeli se teprv za vůdcovství otce Lečulatebova, pobrali prvotním obyvatelům dobytek, podmanili si a nazvali je „Bakoba“ t. j. otroci, sobě jmeno Bažiži, „lidé“ přikládajíce. Co do pleti jsou černější než ostatní Bečuané a mají poněkud již ráz mouřenínský. Sídla jejich jsou netoliko na pobřeží Zugy, nýbrž i na ostatních okolních řekách a močálech. Všichni uznávají nadvládu hlavára batuanského, avšak nezdá se, že by odvislost ta velikých jim dělala obtíží, žijíť beze vší „ústavy“ zcela svobodně: nikdo jich neutiskuje, nikdo jich neobmezuje v živobytí a v přirozených právech, nikdo nevydírá z nich poplatků. Majíce, čeho potřebují, žijí bezstarostně, jsou veselé mysli,

upřímní, srdeční a až na nepatrnou maličkost (!), že právě jako jich náčelníci rádi lhou a kradou, dosti příjemní lidé, kteří, mají-li hrnec masa před

Lovení ryb.

sebou a dýmku v ústech, jsou nejšťastnějšími tvory na světě, rádi tancují a — jako všichni afričtí národové — často hojně se opíjejí silným pivem,

kteréž si z medýnku, obecného u nich (prosu podobného) obilí, připravují. Bažiži jsou obratní lovci a rybáci, umějí oštěpem výborně házeti, ale do boje nikdy se jim nechce; nemajíť pro umění válečné ani smyslu ani odvahy. Když jednou hlavár chtěje z nich bojovných mužů nadělati štíty je podělil, tu všichni nadšeně volali: „taková věc nám zcházela, proto jsme byli vždycky biti, — ale teď? teď se již nedáme!“ Sotva že ale s novými těmi „věcmi“ se obeznámili a potěšili, navštívila je zase loupežná rota, bezpochyby jen proto, aby jim dala příležitost osvědčiti zmužilost v té nové zbroji, — ale nadšení prvé branci odházeli štíty, vskákali do svých lodic a veslovali co jen síly stačily, ve dne v noci — ani se neohlížejíce dolů po řece. — Bažiži nehoní-li zvěř anebo neloví-li ryby, cárají se z místa na místo, neboť vše ostatní jest prací a starostí ženských. Ženy odchovávají několik koziček a vzdělávají půdu, kteráž zde velmi jest úrodná a sebe nedbalejší práci hojně odměňuje, rodíc hojnost medýnku, tabák, melouny, tykve atd. I rozličné divoké stromy ovocné hojně vypomáhají, kde jiné plodiny nevystačují; mezi nimi zvláště užitečný jest všude na řekách rostoucí strom s vysokým rovným a silným pněm, jehož dřevo výborně se hodí k dělání lodic, kteréž vždy z celého kmene se tesají.

Hlavár Bažižů, Lečulatebe, který z počátku vlídně se choval, postarav se o to, aby příchozí všude přívětivě byli uvítáni, osvědčil se později co lakotný, ziskuchtivý a nespolehlivý člověk, jemuž jen na tom záleželo, aby mohl slonovou kost draze odprodati, poněvadž slyšel, že prý bílí lidé na ty „kosti“ celí jsou povzteklí. Livingstone však nepachtil se za obchodem a ziskem, nýbrž zamýšlel ještě několik angl. mil dále na sever cestovati a

vyhledati mocného Sebituani-ho, od něhož že vlídně přijat a co přítel Sičili-ho srdečně uvítán bude, důvěrně očekával. Ale Lečulatebe obával se, že Evropané mocnému jeho sousedu střelnou zbraň přivezou a moc jeho sesílí, kdežto on sám si přál od Evropanů pušek nakoupiti, doufaje, že pak Sibituani jeho báti se bude. Aby Livingstona k povolnosti donutil, nechtěl mu dáti průvodců a zapověděl obyvatelům pobřeží, aby nikdo cestujících převezti se neopovážil. „Není vám potřebí“, pravil, „tak daleko choditi, opatřím vám slonové kosti, mnoho-li jen chtíti budete.“ —

Poněvadž počasí valně již pokročilo a pokus cestujících, prám sestaviti, se zmařil, nebylo jiného zbytí, než vrátiti se nazpět.

Bažiži kolem jezera Ngamského jsou výteční lovci hrochů, mezi nimiž takřka vyrostli a proti nimž ustavičnou vedou válku.

Hroch čili *hippopotamus* (u starých „říční kůň“) náleží k čeledi ssavců tlustokožných, není co do těla mnohem menší slona, ale má velmi krátké nohy; maso a tuk jeho jsou chuti lahodné, tlustá kůže jeho jest ohebná a pevná a veliké tesáky poskytují vzácnou slonovinu — věc pro hrocha zajisté osudná, neboť jest povahy bázlivé hledaje vždy spásy ve vodě, jíž nerad se vzdaluje, a ačkoliv v živlu tom časem nebezpečným škůdcem státi se může, jest na zemi velmi nemotorný. Zpáteční cestu k vodě nalézá jen pomocí čichu; strhne-li se tedy — mezi tím, co hroch na pobřeží se pase — silný liják, stane zaražen nevěda kudy kam a tuzemci zočivše jej v takovém zmateném stavu, ubíjejí ho oštěpy. Někdy zachází daleko od vody, což jen tehdá se stává, když pozbyv čichu zabloudil, aneb když nové si vyhledává vody. Ostatně

spravuje se hroch okolnostmi v rejžových a cukřinových sadech a vůbec všude, kde mnoho se dá pleniti a kde tuzemci dostatečných prostředků nemají, aby zvěř odháněli a ubíjeli, stává se velmi drzým a dělá žravostí i tlapami svými nemalé škody; jinde však, kde řádní jsou lovci, zvláště kde již střelná zbraň jest v užívání, jeví hroch velikou opatrnost a lstivost. Obyčejnou potravou hrochů jsou traviny, keře a kořínky pobřežní; na pastvu vycházejí toliko v noci, za dne pak stojí nebo leží tiše v rakosí, aneb plovou a šplýchají se ve vodě, tu větší tam menší stáda tvoříce. — Plovou a potápějí se výborně, vydrží 10 i více minut pod vodou, a i když se pozvedají, aby vzduchu se nalapali, nelze jich skoro ani zpozorovati, zvláště když větří nebezpečí, poněvadž nos, oči i uši svrch hlavy se nalézají a skoro v jedné rovině leží, tak že potřebí jim jen několik palců nad vodu se povznesti, aby viděli a slyšeli a dýchali. V řekách mají oblíbená místa, kde nejraději se shromažďují, a poněvadž ustavičně jedna hlava za druhou se povznáší a potápí, nelze stáda spočítati. Tu pak viděti jest, kterak mláďata na hřbetech matek svých stojí, tak že vždy napřed malá a po ní velká hlava se objevuje a naopak dříve velká, pak malá hlava mizí. Při takových zábavách hrochtají a chrápou statečně a prskají vodou na všechny strany; jindy zase stojí ve vodě tak tiše a nepohnutě, že bys vyčnívající hřbety jejich za balvany považoval. Ačkoliv celý den ve vodě se zdržují, zdá se přece, že spíše z ostražitosti tak činí, než ze záliby, neboť zpozorováno, že v odlehlých krajinách raději v stínu pod stromy, v rákosí aneb pod břehem se povalují.

Hrochy, když ve vodě se nalézají, lze bez nebezpečí s břehů postříleti aneb kopími ubodati,

potřebíť jen, aby lovec tiše a nepozorován se přiblížil a pak o to se postaral, aby zabitá zvířata se neztratila. Byl-li plovoucí hroch jednou ranou zabit, klesne pod vodu a objeví se mnohdy teprv za půl dne opět na povrchu; však ne vždycky jedna kule ho porazí, často plove s lebkou již roztříštěnou a motá sebou do kola jako zmámený. Mnohem nebezpečnější jest pronásledovati hrocha na lodicích. Z pravidla rozprchnou se ovšem, jak mile loďka se přiblížila, a když i někdy do ní vrazí, stává se to odtud, že zvířata spala, pak ale vyděšena na povrch se vymrštila, aneb že hroch povznášeje se z vody, aby dýchal, nemile vrazí na loďku. Byl-li hroch postřelen aneb dlouhým stíháním rozdrážděn rozvzteklí a rozzuří se tak, že netoliko loď roztříští, nébrž mnohdy i člověka vejpůl překousne. Strašný jest pohled na obrovskou, rozevřenou jeho tlamu, plnou tesáků a kusáků, jejíž vnitřek jako hromada živého, rozsekaného masa vypadá a člověka může pohltiti. Dolejší dva tesáky dosahují až dvou stop délky. — Bažiži jsou lovci velmi opatrní, vyjíždějíť s tak velikými rákosnými prámy, že na každém 4—6 osob a ještě jedna neb dvě lodice umístiti se mohou. Prámy tyto poskytují pro svou pružnost a povolnost mnohem větší bezpečnosti proti útokům těch zvířat, než neohebné dřevěné lodi. Lovení děje se harpunováním a podobá se ku podivu spůsobu, jakým v ledových severních krajinách Eskimáci a Rusové na tuleně a mrže dorážejí. Na kůl 10—12 stop dlouhý a 3—4 palce tlustý zasadí se železný hrot s hákem nazpět zahnutým; hrot nastrčen jest zcela volně a vypadl by zajisté, kdyby nedrželo ho několik stočených, dílem na hrotu samém, dílem na násadě upjatých šňůr. Na druhém konci násady uvázán dlouhý provaz. Když harpuna do zvířete

vražena jest a s jedné strany zvíře, s druhé lovci opačným směrem tahati počnou, povolí šňůry hrot držící, hrot vyklouzne z dřevěné násady a jest pak toliko se šňůrami spojen i tkví mnohem pevněji v mase, než kdyby ještě v násadě vězel. Násada plove pak s provazem na povrchu vody, jako brček na žíněném „vlase“ při chytání ryb. Hrot s násadou příliš jest těžký, aby jím házeti se mohlo, jsa upraven, aby kolmo do těla zvířecího se zabořil.

Je-li na loveckém prámu vše připraveno, odrazí se od břehu a ostaví se proudu, který jej i s lovci lehounce unáší. Když připlují k místu, kde obyčejně hrochové se shromažďují, naslouchají lovci bedlivě, neboť dříve než hledaná zvěř zraku se objeví, oznamuje hrochtání, founění a šplýchání blízkou přítomnost hrochů. Čím více k zvířatům se přibližují, tím více utajují se lovci, vše utichne na prámu, a jen tichounký šepot ozývá se s něho splývaje s pleskáním vlnek. Nejobratnější a nejsmělejší lovci číhají, harpunu (kyr) pohotovu majíce, kdežto druzí loďky chystají, aby s nimi v čas na vodu spustiti se mohli. Konečně uzřeli několik nad hladinu vycnívajících těles, jež spíše zabořeným balvanům než živým tvorům se podobají. Brzo tu, brzo tam potopí se takový balvan, kdežto jiný zase na povrch vychází. Dále unáší rákosný vor lovce. — Konečně vplul do stáda samého, kteréž nebezpečí netuší. Pojednou přiblížil se prám těsně k jednomu hrochu; nastal rozhodný okamžik. Nejbližší lovec na číhané vzpřímil se celou postavou, aby všechnu sílu mohl sebrati, a již letí, již boří se smrtné železo s neomylnou jistotou do tučného těla. Zuřivě trhá a zmítá sebou nad vodou i pod vodou poraněný hroch, ale marné jest jeho namáhání, hrotu nedostane z těla, i kdyby násada se zlámala a šňůry se strhaly. Jak mile

hroch proklán jest, spustí se několik mužů s loďkou na prámu uchystanou na vodu a uchvátivše volný konec provazu veslují k břehu a uvážou zde provaz k silnému stromu nebo kameni. Málo kdy dá se poraněný hned k břehu přitáhnouti; obyčejně vzpírá se dlouho a zuřivě svému osudu a poddává se teprv, když velikou ztrátou krve seslábl a zemdlel. Není-li času, provaz na břehu uvázati, hodí jej lovci do vody, vrhnou se do loděk a ženou se za zvířetem. — Ať se potápí, jak chce, plovoucí násada nebo nastrčený kork stále ukazuje, kde se nachází, a čas po čase musí přece vzhůru, aby dýchal. Jakmile hlava jeho nad povrchem se objeví, metají lovci na ni lehkými oštěpy, krvavé pruhy označují nyní směr, kudy zvíře pod vodu se potápí. Nezřídka obrátí se uštvané, rozvzteklené zvíře a žene útokem na své stihače, vrhá se na loďky, převrátí některou ústrkem mohutné hlavy, rozdrtí jinou a usmrtí snad i některého lovce strašným hryzem svým.

Tuzemci jihoafričtí líčí na hrochy rozličná osidla, z nichž neobyčejnější jest vyobrazená zde lapačka, jakouž nastrahují na stezkách, jež hroch za nočních toulek si vyšlapal. Zařízení té pasti sezná čtenář z obrázku; nalíčený hrot visí 25—30 stop nad zemí, bývá z pravidla jedem natřen a spadne okamžitě dolů, jakmile hroch přes cestu napnutého provazu se dotkne. — Jako u slonů nalézají se i u hrochů „samotáři,“ staří osamělí samci, kteří z pospolitého života buď byli vyvrženi aneb sami se vyloučili. Samotáři zdržují se v pobřeží na zvláštních místech, jež obyvatelé tamější velmi dobře znají, neboť jen taková osamělá zvířata bývají tak zlomyslná, že na každou lodici, ano i na chodce kolem jdoucí bez příčiny činí útok. Žene-li hroch útokem na loďku, hledí se lidé spa-

siti, že hluboko se potopí a několik sekund pod vodou setrvají, neboť jest obyčejem takového útočníka, že překotiv nebo rozbiv lodici po lidech se

Past na hrochy.

ohlíží a nevida jich nad vodou pryč odplove. Livingstone byl několikkráte svědkem, když hroch

strašně pokousal lidi, kteří nedosti rychle se potápěli.

Hotentoti.

Jmena toho dostalo se přezdívkou od Holanďanů kmeni jihoafrickému v osadě mysu Dobré Naděje, který sám se nazývá *Koi-Koin*, Kvaikvami neb Anaky a původně držel zemi až po planinu Garibu a Kafersko. V širším smyslu užíváme nyní jmena toho co čeledního názvu četných původem, krví, jazykem i mravy příbuzných národů v západní části jižní Afriky až po 23° jižní šířky a pravíme v té příčině: Hotentoti dělí se v země- a národopisném ohledu na čtyři hlavní třídy. Do první třídy kladem ony odnárodnělé Hotentoty, kteří u osadních Holanďanů co pastýři, dělníci a vozkové žijí, již také holandsky mluví a po evropsku se šatí, kteří všechny rodové cnosti a dobré vlastnosti národa svého odložili, za to ale všechny necnosti a neřesti pánů svých přijali. — Do druhé třídy řadíme Hotentoty v užším smyslu, volný, v prvotním stavu přirozenosti žijící, skromný a pokojný národ pastevců a jeho nejbližší příbuzné: Namákvy, Grikvy a Korany atd. Do třetí třídy čítáme Sány čili Sáby, jinak též „Bušmany čili Křováky“ zvané, poněvadž se dříve za to mělo, že jen v horách a křovinách se zdržují. Tito jsou úhlavní nepřátelé života pastýřského, však náruživí milovníci honby a loupeže. — Do čtvrté třídy Hotentotů bereme tak zvané bastardy t. j. míšence, potomky Hotentotek s Evropany.

Hotentoti až do nedávna byli národopisnou hádankou. Věda, kteráž dříve pilně si jich všímala, později pozapomněla na ně vábena jsouc

sousedními, pro ni neméně důležitými národy. Teprv před nedávnem podařilo se určiti poměr Hotentotů k ostatním plemenům lidským. Nejprvé musel se objasniti poměr jejich k Sánům čili tak zvaným Křovákům, pak k národům kmene kaferského. Co se Sánů týče, jest blízké příbuzenství jejich s Hotentoty nyní nade všechnu pochybnost, a prostředkem Sánů dokázána zase souvislost jejich s Namákvy, Grikvy atd. s jedné a s národy severní Afriky s druhé strany.

V řeči Kafrů nalézá se mnoho hotentotských slov a mlaskavých hlásek, v jich mravech a obyčejích pak mnoho podobností s mravy a obyčeji Hotentotů; poněvadž ale Kafrové jazykem těsně souvisí s mouřenínskými národy střední Afriky, musí podobnosti ony považovati se za účinek vlivu cizího, t. j. Hotentoti nejsou příbuzní Kafrů.

Jest patrno, že Hotentoti někdy i zeměpisně souviseli se svými příbuznými na severu, že ale kaferskými národy, kteří přišli od západu, od nich odtrženi a na jih zahnáni jsou, a že Kafrové od podmaněných Hotentotů některé zvláštnosti přijali.

Počet Hotentotů udává se na 100.000 (?), Koranů na 20.000, Namákvů na 10.000 (?), Grikvů 85.000 a Bastardů 10.000 duší; avšak čísla ta jsou velice nespolehlivá, poněvadž plaché a neposedavé ty národy právě tak nesnadno jest spočítati, jako vzduchem poletující ptactvo nebeské.

Hotentoti jsou lidé vzrůstu prostředního a ústrojí slaboučkého; výška jejich nikdy nepřesahuje 5 stop, ovšem ale mnoho jest takových, kteří ani té míry nedorůstají. Tvářnost Hotentotů nad

míru jest škaredá: sploštěná lebka dodává hlavě odporného tvaru zvířecího, řídký vlas pokrývá hladkou kůži tak skrovnými a drobňoučkými kudrlinkami, že se zdá, jako by celá lebka řídce poseta byla zrnky pepřovými; hoření část nosu již od přírody velmi jest ploská a zpodní jeho část matky samy dětem mačkáním tak sploštují, že v obličeji i dorostlého Hotentota místo nosu jen dvě skoro kolmé díry se objevují, a oči mnohem vzdálenější od sebe býti se zdají nežli u Evropanů. Přirozená barva jejich pleti, kterouž ale pro nečistotu a všelijaké nátěry zřídka lze spatřiti, jest žlutě hnědá; ústa krášlí jim dvě řady jak slonová kost bílých a lesklých zubů, ale pysky jejich tak nemírně jsou vyhrnuty, že bez mála celou třetinu obličeje zaujímají. Jinak ale obráží se v celé tvářnosti, v pohledu, pohybu i posunku zdraví, bodrá mysl, hbitost a dobromyslnost. — Ale v náhradu za škaredost obličeje dala jim příroda ručky a nožky tak něžné, že vskutku závideti jim mohou strojivé naše dámy tak zvaného elegantního světa; oblékají a nosí dospělí Hotentoti zcela pohodlně botky a rukavičky shotovené na devítileté evropské děti! Pravou však macechou jest příroda ženskému pohlaví. Mnozí novější přírodozpytci tvrdí zcela opravdově a určitě, že na hrubém jsme omylu, nazývajíce ženy „krásným pohlavím“; větším právem prý bychom my muži tak se nazývati mohli, a opírají toto své mínění pravdou ovšem nepopíratelnou, že v celé ostatní přírodě mužský rod daleko jest krásnější a dokonalejší rodu ženského. Jisto jest, že u Hotentotů aspoň muži tvoří pohlaví „krásnější“ (!). Ženy hotentotské mají veliké zadky, čehož příčinou zdá se býti veliké prohnutí páteře; avšak i masité části tak obrovsky jsou vyvinuty,

že nezřídka každá strana mívá 1 až i $1\frac{1}{2}$ stopy v průměru. Jiná nezdoba Hotentotek jest pověstná hotentotská „zástěra“, o níž dříve silně se pochybovalo, jejíž jsoucnost ale novějším časem úplně se zjistila; masitý tento výrostek (buď jednoduchý anebo též dvojatý) podobá se zašpičatělému listu zdélí několika palců, jest u kořene na palec tlustý a veskrz barvy šedé, namodralé, nemálo se podobaje masitému výstřelku na zobáku krocanově. — Není hnusnějšího zjevu nežli stará Hotentotka, jíž po těle množství svislé, jako odchlíplé, pergamentovité kůže četnými záhyby se houpá a courá; ale i mladé ženy jsou škaredé. Nepřikryté, ohromně veliké jejich prsy splývají dolů jako svraštilé, jen na koncích tekutinou nalité měšce, a kojí-li matka své dítě, které šatem nějakým nebo kožíí volně jsouc přijpato k jejímu hřbetu — na řiti jako na koni sedí, podstrčí mu prs pod rukou do zadu anebo přehodí jej přes rameno tak, aby kojeňátku až k samým ústům dosahoval.

Podivný jest spůsob, jakým Hotentoti tělo si očisťují: aby nečistotu odstranili s těla, potírají se kravskými lejny, jež tak dlouho na sobě nechávají, až uschnou a samy se oloupají. Bludně mělo se až do nedávna za to, že natírají se tukem a práškem z rostliny „bucho“ zvané; příčinu té domněnce dal nad míru odporný zápach, jaký z každého i nejčistotnějšího Hotentota se vypařuje a k zápachu rostliny „bucho“ velice se podobá. Puch ten tak jest pronikavý a hnusný, že potřebí několika hodin, aby se vytratil ze světnice, v níž Hotentot chvíli se pozdržel, a že mnohý cestovatel zavítav do domu Búrova utrmácen a hladov, že by hřebíky polykal, ošklivostí žádného pokrmu dotknouti se nemůže, přisluhuje-li mu Hotentot. Protivný zápach Hotentotů nevychází z nečistoty, neboť

sousedé jejich, Křováci a Kafrové, ač zrovna tak málo čistoty si hledí, nikdy nepáchnou, kdežto Hotentot vždy smrdí, byť i každodenně v mydlinách se koupal, což nepochybně účinkem jest zvláštní činnosti žlaz kožních.

Oděv Hotentotů jest jednoduchý, až po kolena sáhající plášť z ovčí nebo tygří kože (karros), jejž podlé počasí buď srstí aneb hladkou stranou na vrch obracejí; ženský karros rozeznává se od mužského jen na krku upraveným límcem s pytlíkem neboli kuklí se srstí do vnitř obrácenou. Má-li Hotentotka plášť na sobě, sedí v řečené kukli dítě. Mimo to — ale jen u slušnějších osob — v obyčeji jest kožená, řemínky uvázaná a skleněnými korály, hlemejžďovými škořápkami a všelijakými tretkami z cínu a mědi vyšperkovaná zástěra. Na ramenou nosí muži náramky trojího druhu, kožené, měděné a ze slonové kosti; ženy pak nosí toliko kožené kroužky a nikoli na rukou, nýbrž na nohou, kteréž nezřídka jimi tak obloženy jsou, že se zdá, jako by to byly boty. Tyto kožené prsteny zavdaly příčinu pohádce, že prý Hotentoti zvířecími střevy nohy si obalují, aby v čas nouze měli co jísti. — Jen málo který Hotentot nosí střevíce; jeho střevíc podobá se sandálu, sestávaje ze silného podešvu kože bůvolí a ze dvou křížem přepjatých řemínků, do nichž noha se nastrkuje; jest to obuv nad míru lehká, velmi pohodlná a trvanlivá tak, že i holandští sedláci v Osadě rádi jí užívají. Muži, kteří stálé mají spojení s osadníky, nosí klobouky se spuštěnou aneb jen na jedné straně vyhrnutou střechou, a někteří též zvláštní kožené čepice.

Příbytkem Hotentotů jsou obdélné zaokrouhlené boudy, nemálo podobné k našim pekárnám nebo sušírnám; kostra jejich sestává z dlouhých,

suchých a ohebných tyček stromu vrbovitého, kteréž silnými, z volské kůže nařezanými řemeny jsou propleteny a svázány. Několik ovčích koží a síťových rohožek tvoří střechu takové chýže, kteráž poskytuje dobrý útulek před deštěm a větrem. Jediný otvor, 2—3 stopy vysoká díra, koná službu dvéří, oken a komína. Chýže sama, v níž obyčejně 12—14 lidí pohromadě bydlí, jest 14 stop dlouhá, 10 stop široká a jen 6 stop vysoká. Větší počet takových, pravidelným kruhem rozestavených chatrčí tvoří král čili vesnici. Do vnitř toho kruhu, čili jak my bychom řekli, na náves seženou Hotentoti na noc všechny ovce celého králu, kdežto hovězí dobytek uvazují za chalupami ke kolíkům do země zaraženým.

Hotentoti jsou lid nesmírně lenivý. Nahé děti povalují se po zemi, a břicha jejich — je-li hojnost potravy — tak jsou napraná, že velikostí svou celé tělo skoro dvakráte převyšují; mezi dětmi skrčena sedí žena a kouří bezstarostně, jako by jí patřil celý svět, z vyduté kosti „dachu“, t. j. divoké konopí; opodál leží naznak Hotentot a hraje třebas několik hodin po sobě jednotvárný nápěv na „kalabase“, t. j. překrojené, duté a několika strunami potažené tykvi. Hotentoti a všichni jich sousedé mají dosti dobrý sluch a patrné hudební nadání; vypravujíť cestovatelé, že zaslechli mezi nimi zvuky velmi slušné a hlazené hudby, zvláště když některý ten divoch řádných houslí se dopídil, na něž prý v krátkém čase velmi zručně hráti se naučí. U západních kmenů hledí si hudby více muži, u východních ženy; ženský nástroj podobá se k citeře.

Hotentoti jsou kočující pastevci: s místa na místo pohánějí svá stáda nemajíce větším dílem stálého domova ani obydlí. Žijí spůsobem nad

míru prostým; mají málo potřeb i umějí s trpělivostí bezpříkladnou nouzi, hlad i žízeň snášeti. Jmění neshromažďují žádného; ovčí kožich a pádný topor jsou často jediným jich majetkem. Takové živobytí ovšem ani nepovzbuzuje ani nenutí jich, aby zanášeli se více, než nevyhnutelná potřeba káže, průmyslem a řemesly; jim dostačuje, napletou li ženy rohožek a hustých košů, shotoví-li několik hrnců a kožených měchů na mléko; muži pak dělají zbraň, kopí, luky a šípy z olivového dřeva, toulec a oštěp, jímž házejí mistrně. Železný aneb kostěný hrot oštěpů a šípů natírají hadím jedem aneb šťavou euforbie (pryšce), požívají však beze všech rozpaků zvěře touto jedovatou zbraní otrávené. Řečené jedovaté látky v ústech a v žaludku jsou prý zcela neškodny, ač ranou přímo do krve vnikajíce rychlou a bolestnou smrť způsobují.

Hotentoti živí se nejvíce kořínky a polosurovým masem, s obzvláštní pak zálibou jedí tuk a vnitřnosti zvířecí: pijí vodu, kyselé mléko a jakousi medovinu; nejraději však kořalku. Kouření obecnou jest potřebou mužů i žen, ano i mládež již dýmce musí přivykati; silně opojující listí afrického konopí (dacha) a tabák náruživě se kouří z dutých kostí aneb provrtaných rohů antilop. Jiný omamující prostředek, jehož s velikou dychtivostí vyhledávají, jest tak zvaný lví kořen *(Leontice leontopetalum)*; osadníci pěstují tuto rostlinu pouze za tím účelem, aby přilákali si Hotentoty do služby a aby mámivým tímto pamlskem k delšímu setrvání je přiměli. Lahůdka tato nejdéle ještě poutá Hotentota „k místu“; ze zásady setrvá jinak jen tak dlouho ve službě, dokud se „nevykrmí“, t. j. dokud spořádanou zážívnou stravou nesesílil a poněkud neztělnatěl,

a jak mile účelu toho dosáhl, uteče Búrovi obyčejně v noci a „beze vší příčiny“.

Celému živobytí přiměřeno jest i vychování

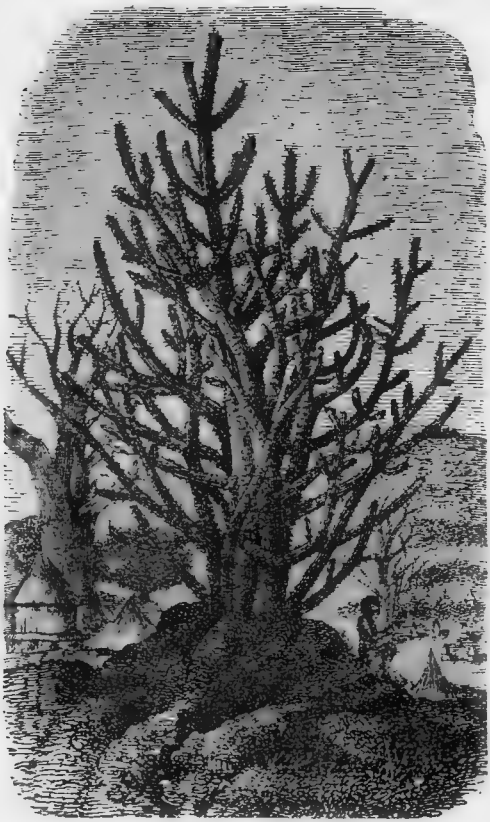

Pryšec trnitý.

dětí. Hotentot si dítěte mnoho nevšímá i zůstavena tedy matce všechna péče o jeho vychování.

Dokavad dítě nezačne běhat, nosí je matka ustavičně v kožené, na plášti upravené kukli aneb prostě šatem na záda přivázané, a kouříc plnými ústy silně páchnoucí tabák nebo „dachu“ obrací se, aby dítě již záhy tabáku přivyklo, tak proti větru, že všechen štiplavý kouř do obličeje mu táhne. A ku podivu, sotva že takového cvičení několik dní uplynulo, již má z toho dítě nemalou radost, zavírá sic posud ještě očka, když přivalí se silný kotouč dýmu, ale jakmile nejhustší oblak se rozptýlil, otvírá je zase a usmívá se tak blaženě, jako by nejlahodnější pamlsek bylo spolklo. Po půl létě dostává již čas po čase dýmku do ručky, aby si jí pohrávalo, vlastně za tím účelem, aby strkajíc lulku — jak u dětí obyčejem jest — do úst znenáhla i s chutí tabákovou se obeznamovalo. Když pak dítě tak dalece dospělo, že samo na nohou se udrží, posadí je matka před chatku na zem, aby podlé libosti semo tamo lezouc samo údů svých užívati se naučilo. Až do osmnáctého roku visí děti, hoši i děvčata nerozlučně na matce; jsou jí stále po boku a běhají za ní, kam se jen obrátí. Teprv v osmnáctém roce odloučí se syn od matky a přidruží se k mužům. Dostoupením toho věku blíží se vždy kvapněji doba námluv; romantických milostných pletek, dlouholetého čekání a ucházení se o nevěstu neznají. Když mladý muž dívku sobě milou nalezl, kterou za manželku chce pojíti, jde s rodiči a příbuznými k otci své vyvolené, kde pak důležitá se odbývá rodinná porada: ženich rozdává všem přítomným tabák a konopí, každý nacpe si nějaký vydutý hnát nebo provrtané kolínko, pak zapalují si vážně jeden od druhého, kouří nějakou dobu, až husté oblaky nad hlavami se jim vznášejí, a rozmlouvají mezi sebou o věcech vedlejších a zcela lhostejných. Když pak vychází

na jevo, že zdlouhavá tato předehra všechny již omrzela, přednese otec ženichův záležitost a žádost, která sem je přivedla; na to povstane otec nevěstin a odejde ze společnosti, aby — jak sám praví — se ženou o tom se poradil, vrátí se ale brzo a přinese konečnou a rozhodnou odpověď, kteráž z pravidla dopadá příznivě. Přišla-li ale odpověď záporná, vrátí se ženich s příbuznými domů, a věc jest ukončena v míru a v přátelství. Pakliže rodiče k sňatku dali svolení, ale dcera s tím snad srozuměna není, ponechává se ženichovi na starosti, aby si ji získal; podaří-li se mu to, bude svatba, nepodaří-li, musí se zříci všeho, neboť nikdy nepřichází rodičům na mysl, aby dceru do sňatku nutili.

Svatební obřad čili zasnoubení záleží v tom, že si nastávající manželé u přítomnosti rodičů obapolný slib učiní, tak dlouho pospolu žíti, dokud jeden druhému líbiti se bude, a vyříknutím toho slibu stali se mužem a ženou. K oslavě dne zabije se několik kusů dobytka, a když skončili svatební veselí, počnou mladí manželé stavěti si vlastní chýžku, a rodičové dají jim do hospodářství — podlé toho, jak sami jsou zámožní — několik ovcí a volů. — Mnohoženství u Hotentotů není ani zakázáno, ani oblíbeno; každý může pojíti tolik žen, mnoho-li mu líbo, z pravidla však spokojují se jedinou manželkou. Mnohoženství zdá se býti zbytečným, neboť hotentotské ženy nad míru jsou plodné a rodí tak lehce, že na př. Hotentotka, je-li na cestě, na několik okamžiků opustí vůz, do nejbližšího křoví zajde a hned na to s novorozeňátkem v rukou za vozem přikvapí s takovou klidností a lhostejností, jako by se nebylo pranic přihodilo. Ale přece řídne jich počet rok od roku, což zajisté nepochopitelnou bylo by hádankou, kdy-

bychom neměli zpráv o nespořádaném jich živobytí. Dokud mají zásobu potravy, jedí ve dne v noci, bez určitého pořádku a bez ohledu na dobu; po jídle jdou spat a procitnuvše sedají zase k hrncům s masem a kouří tabák nebo konopí, až zase spaní je překoná. Když pak zásoba došla, těkají mnoho dní s místa na místo, hledajíce kde by co k snědku polapili. Když po několikadenním slídění Hotentot ani tolik nemůže sehnati, čím by dítě nasytiti se mohlo, a krutý hlad vždy zuřivěji se ozývá, tu otočí si řemen kolem těla, stočí z něho veliký uzel a utáhne se tak silně, že uzel hluboko do žaludku se boří a tlakem svým obtížný pocit hladu zahání. Sotva že ale se jim podařilo nějaký kus zvěře uhoniti, pohlcují zase takovou spoustu masa, že by vystačiti mohla na celý týden, pak nejedí zase třebas celý týden, ale pijí ustavičně medové pivo, víno nebo kořalku, omamují se „dachou“, kteráž zdraví tak podrývá jako opium, ztráví celé noci bez odpočinku tlachem, tancem a neplechou, a potácejí se za dne při práci, pro niž jim síly nezbývá. Dětí svých úplně zanedbávají, a kdyby nebyla povětrnost velmi teplá, a kdyby neměly děti v skutku opičího pudu, vše polykati, co jen spolknouti se dá, a po čichu tu a tam ze země něco k snědku si vyhrabati, nemělo by mladé pokolení dlouhého trvání na zemi.

Aby Hotentotů stále ubývalo, bylo již záhy snahou Evropanů: mimo stíhání, jehož Hotentoti od Búrů zakoušeti museli, ukládáno o úplné jich vyhubení neštovicemi a umělým vyháněním mateřských plodů, kterémuž záměru také napomáhalo vraždění dítek za příčinou rozmanitých pověr: kojeňátka zakopávají aneb pohazují, když matka zemře; z dvojčat vždy jedno se zabije. Leč ale jest, že Hotentoti dítky svoje prodávají; bá-

chorku tu Búrové rozhlásili, poněvadž sami hotentotské děti kradli a unášeli.

Řeč Hotentotů nejen nejchudší, nýbrž i nejpodivnější a nejnesnadnější jest ze všech snad jazyků na světě, zvláště co do výslovnosti; nemá sykavek, nezná ani hlásek *l*, *f*, *v*, za to však oplývá množstvím zvuků mlaskavých, kteréž skoro v každém slově se ozývají.

Náboženství nemají nižádného, bohoslužebných obřadů neznají; nevědí nic o bohu, nic o stvoření světa, nic o prozřetelnosti, a jediný tvor, k němuž prý s úctou pohlížejí, jest veliká polní kobylka, v školních knihách druhdy „bůh Hotentů“ nazývaná (modlanka nábožná, mantis religiosa). Jest ale velice k pravdě podobno, že to pouhá domněnka a že zrodila se v hlavě některého Evropana z přiloženého názvu religiosa = „nábožná,“ poněvadž řečená kobylka tak se staví, jako by klečela a přední nožky k modlení spínala. Tomáš Pringle tvrdí sic, že prý slovo u t i k a, „krásný“, u Hotentotů boha znamená, v čemž jiní mu ale rozhodně odporují tvrdíce, že slova toho v jazyku hotentotském ani se nenalézá. Vůbec jsou o tom, zdali nějaké božství uznávají čili nic, posud sporné hlasy. Ti kteří tvrdí, že mají Hotentoti nějaké pomysly náboženské, vypravují, že prý v nich veliká úloha připadá „muži v měsíci.“ Muž v měsíci poslal jednou zajíce k lidem, aby jim vyřídil, že jako on sám, také oni zase někdy k novému životu procitnou; zajíc ale spletl si poselství a vyřídil lidem, že prý jako měsíc zemříti musí. Proto prý umírají lidé; staří Namákové ale nejedí masa zajícího nepochybně prý proto, že poslem božím jest. Jinak nepovažují Hotentoti tělesa nebeská za žádné vyšší bytnosti: slunce považují Namákové za jasný špek, jejž lidé na lodích plovoucí večer kouzlem

jakýmsi na se přitahují, a když kus si odřízli, silným udeřením zpět odstrkují. — Měsíc klade prý si ruce na hlavu, když jej hlava bolí, a to hlavy bolení jest příčinou, že měsíce stále ubývá.

Skutečným bohem Hotentotů jest kořalka; za kořalku ke všem službám jsou ochotni; za láhev pálenky jezdí Hotentot celou noc poselstvím, prodá třebas dítě a dopustí se vraždy. Ale při vší dychtivosti po kořalce pamatuje přece na svého bližního: nabrav plná ústa zamilovaného toho nápoje, nese jej dobrému příteli nebo milence na pochoutku! Nedostatek náboženství nahrazují rozličtí čarodějové a kouzelníci, kteří zázračně umějí působiti na hrom, blesky a deště, provozujíce podobné kejkle, jako černokněžníci a „doktoři“ kaferští. Z lékařské praxe takových podvodníků dostačí nám prozatím jedna ukázka: nemocný musí ulehnouti na břicho a černokněžník sedne mu na hřbet, strká, potřásá a smýká jím tak dlouho, až se mu podaří nepozorovaně vytáhnouti uschovanou dříve kost, kterouž pak přítomným ukazuje řka, že nemocnému do těla byla začarována. Někdy ovšem se stává, že bezohledným tím třesením a strkáním nemocnému se uleví; avšak nestane-li se tak a zemře-li pacient, pak velice lituje „doktor,“ že pacient tak mocně byl očarován, že nižádným způsobem mu nebylo lze pomoci.

Od roku 1730 hlásají mezi Hotentoty křesťanství misionáři reformované a anglické církve, methodisté atd.

Léčení jedovatých uštknutí a otrávenin zevnitř spůsobených.

Otráveniny jedovatými šípy, jakož i hadím uštknutím atd. spůsobené a léčení jich tak zva-

nými hadími doktory na mnoze až posud jest zjevem neobjasněným a příčinou mnohých domyslů; nám zdá se býti celé to doktorské umění příliš dobrodružným, tak že bychom ani souhlasným zprávám rozličných cestovatelů nevěřili, kdyby o téže věci nepodávali svědectví i evropští, v každém ohledu kompetentní a věrohodní lékaři, z nichž někteří dlouhá léta v Africe prodlívajíce o všem náležitě se přesvědčili a zprávy ostatních cestovatelů potvrdili. Zde mějtež místo některé doklady.

Šlechtic W. v. Meyer vypravuje v spisu svém „Cesty po jižní Africe . . . . .“ Jest dokázanou věcí, že život člověka, který jedovatým šípem Křováka jest poraněn, nic zachrániti nemůže, než umění hotentotského doktora; osadníci za tou příčinou nikdy netáhnou polem proti nebezpečným divochům bez takového doktora. — Ve výpravě proti pověstnému a strašnému vůdci Křováků, Rómanovi, byl 19letý Búr Straus, kterýž do Kobiska mne doprovázel, jedovatým šípem do nohy raněn a do domu velitelova dopraven. Poněvadž doktora nebylo po ruce, užívalo se známých prostředků, líhu salmiakového a kamence, aby se prozatím aspoň žíravost jedu poněkud umořila. Když nemocného přinesli do domu, byla již celá, 3 palce velká rána v hnilobě a kvašení; celé jeho tělo bylo stuhlé, neznal nikoho, nemohl slova ze sebe vypraviti, i očekávali jsme každé chvíle, že zemře. Čtvrtý nebo pátý den na to přišel „doktor,“ sňal s hlavy mastný a propocený šat, obvázal jím ránu, přiložil stuhlému mladíku k obličeji a nosu, jakoby jej magnetisovati chtěl, obě ruce, jež dříve pod pážemi byl zahřál. Účinek brzo se objevil: po krátkém trhání údů procitl nemocný ze zmrtvělosti, která už dva dni trvala. Stěžoval si na strašné bolení kolem rány. Učiněn mu návrh, aby spolkl několik

lžic moči „černého doktora“, proti čemuž s počátku ovšem se vzpíral tvrdě, že zemře bez hnusného toho léku. Konečně přece jej přemluvili, a než jsme se nadáli, byl zcela zdráv. —

Mladý jeden Hotentot jest nyní „černým doktorem“ polního velitele Redelinghuysa (r. Redelinghajsa); školu si odbyl takovýmto spůsobem: nejprvé jal se polykati hadí jed, aby vpravil si do krve prostředek proti uštknutí hadímu. Jednou, když zase polapil jedovatého hada, domlouval mu mladý Redelinghuys, aby na zkoušku, zda-li mu již hadí jed neuškodí, jím uštknouti se dal. Nebožák uposlechl, ale následky uštknutí byly strašné: otekl po celém těle, stuhl i byl by jistě zemřel, kdyby rychle nebyli přivolali onoho starého černého doktora, o němž svrchu jsme se zmínili. Tento přišed dal nemocnému píti své moči a odvárky, kterouž připravil spařením několika odřezků svého propoceného oděvu. Pak učinil mu několik řezů na ramenou, na prsou a na hřbetě, na rukou, na čele a napustil do otevřených ran jedu žlutého hada a jiných plazů. Mladý Hotentot pozdravil se a jest od té doby sám slavným černým doktorem. Ale výpary z těla jeho jsou tak odporné, že ošklivostí ani minutu jemu na blízku setrvati nelze. — Jakýmsi očkováním nabývají tedy tito lidé moci, působit proti usmrcujícím jedům. Nejprvé polykají jed, pak dodávají ho krvi očkováním, polykají pak zase čas po čase nové dávky jedu a očkují se znova, aby udrželi svou léčivou sílu. Mladý Straus ubezpečoval mne, že moč černého doktora nebyla ostrá, nýbrž sladká jako pramenitá voda. — Nebylo-li by záhodno, aby dovední lékaři věc tu na místě samém ohledali? Snad by se zde nalezla nit, kteráž by vedla k objevení nějakého prostředku proti vzteklině?“

Tak šlechtic Meyer. Uslyšíme zprávy svědka mnohem spolehlivějšího. V Kapsku a ještě více v krajinách dále na sever ležících rodí se několik druhů jedovatých hadů, štírů, pavouků, stonožek a jiných plazů, jichž jedovaté uštknutí podlé bezpočetných zkušeností smrt mívá v zápětí; proti takovým uštknutím a podobně i proti otrávením rostlinnými jedy provozují Afričané zvláštní a podivuhodnou léčitelskou praxi, kteráž zajisté zasluhuje, aby s ní čtenář blíže se obeznámil. U civilisovanějších osadníků kapských ovšem plného uznání došlo v Evropě co protijed při uštknutích žíravé amonium (čpavek), avšak ve vzdálenějších, nejvíce suchých a smutných pustinách, i v ostatních úrodných krajinách jihoafrických výtečný tento prostředek zcela jest neznámý, a „jedidoktor“ jediná spása i ochrana. Jeho pot a moč nejen u divochů prahnoucích stepí, ale i u potomků starých holandských osadníků, kteří v patriarchální sprostnosti žijíce o evropské civilisaci tak málo vědí, jako divoši sami, jediným a neomylným jest protijedem při všech svrchu uvedených otráveninách. Věc ta bude se snad na první pohled zdáti směšnou; avšak přečetné, zajímavé a od znalců stvrzené případy vymáhají, aby s vážností bylo o ní pojednáno. Dávno a mnoho již vypravovalo se o kouzelné moci, již Egypčané, Hindové a Singalesové (obyv. ostrova Ceylonu) nad hady provozují, a Evropa prohlašovala taková kouzla za podvod a šalbu. Nyní počínáme věřiti. Zde uvedeny budtež z mnohaleté zkušenosti na slovo vzatého lékaře, dra. Krečmara, některé příklady, jichž očitým byl svědkem. Vypravuje mezi jiným: „Jakéhosi Hotentota uštknula do ruky (pod loktem) zmije rohatá *(vipera cornuta)*; patrné známky otrávení a rychlé ochabování sil nedaly o tom pochybovati,

že smrt bude v zápětí. Navzdor obvazkům, jež ihned nad i pod ránu byly přiloženy, otekla rychle celá ruka až k podpaží, zároveň pak proskakovaly šedé skvrny, kteréž brzo splynuly v pruhy barvy břidlicové, řeč uštknutého stala se blabolivou a nesrozumitelnou, dech se mu úžil. Nyní vstoupil černý doktor, starý Mosambičan, který bydlel jen několik set kroků od chalupy, kde Hotentot se smrtí zápasící ležel. Nebezpečenství stávalo se každou chvílí hrozivějším. Hotentot, jehož žlutě hnědá barva špinavě zbělela, ležel nepohnutě s očima otevřenýma a před sebe upřenýma; dech vždy více se krátil a sípal; kůže byla studená, lepkavá. Jediný pohled, jak se zdálo, dostatečně poučil černého doktora, v jakém stavu nemocný se nalézal. I zamnul rukou pod paždím a otřel opocené prsty nemocnému několikráte o nos. Prudké škubnutí, jakoby elektrická jiskra do těla vjela, bylo okamžitým účinkem, ale trvalo jen několik sekund. Po té sňal doktor s hlavy červenou vlněnou čepici velmi nečistou a žďímal cíp její v několika lžicích vody, až tato čpavou špinou dostatečně byla nasycena. Opět přistrčil nemocnému potem z podpaží ovlažené prsty k nosu, ale nevztáhl jich už nazpět. Trhání se vzmáhalo a podobalo se brzo lehkým konvulsím; konečně vzpřímil se nemocný na pohled s velikým přemáháním nesmírné slabosti, posadil se, ohlížel se divoce a vyděšeně kolkolem a snažil se promluviti. Ihned podával mu „doktor“ špinavou onu vodu, a nemocný, jemuž hlavu nazpět sehnuli, aby tekutinu do hrdla mu vlíti mohli, polykal ji velmi namáhavě. Na to zmocnila se pacienta opět dřívější otupělost, oči se však uzavřely, nitkovitá tepna vzedmula se a kůži přibývalo tepla. As po 15 minutách podal mu Mosambičan druhý doušek, jejž nemocný mechanicky,

jako ve snách, srkal. Půl hodiny na to mluvil již nemocný zcela srozumitelně a v dokonalém sebevědomí, potil se hojně, ociťoval se velmi uondaným a naříkal si na jakousi pustotu v hlavě a mdlobu v údech. Všechny těžkosti ztrácely se pak, aniž by doktor ještě své čepice byl použil, — a druhý den na to byl Hotentot zcela zdráv.“

Jiný příklad. „Za parného odpoledne zpozorován v západní kapské provincii u malého osadnického statku veliký had, naja čili Cobra de Capello zvaný. Se všech stran sbíhal se k němu lid: jedni chtěli jej rozstříleti, druzí ukamenovati. Had nalézaje se u dlouhé a vysoké zdi a vida se všech stran se obklíčena chtěl do nějaké díry uklouznouti; když se mu nezdařilo, vztýčil se do výšky dorostlého člověka a z ploské jeho hlavy sršely naduté oči lítým vztekem. Asi sto kroků odsud vyšel té chvíle z domku mouřenín, který vůbec znám byl co krotitel hadů a léčitel otrávenin. „Apollo“ — křičeli všichni — „pojď a chyť tu koperkapellu!“ Apollo usmívaje se kráčel zvolna k hadu, kterýž neustále se vzpínaje a kroutě na všechny strany syčel a — jak zjevno bylo — rozhodnouti se nemohl, kudy uklouznouti. Tu ovanul vítr, v němž Apollo stál, hada; had sklesl okamžitě na zem hledaje v patrném nepokoji, jak by v štěrbinách zdi se ukryti mohl. Čím více se Apollo přibližoval, tím úzkostlivěji svíjel se had, a když konečně Apollo k němu se sehnul, svalil se a kroutil s velikým namáháním, an zatím Apollo rukou po něm jezdil, jako by jej magnetisoval. Každému, kdo byť i jen povrchně celému průběhu se díval, bylo zjevno, že had uniknouti se snažil jakémusi vlivu, jehož velice se obával. Po té sebral Apollo hada v kotouč svinutého a položil si na hlavu, ten však sjel u velikém chvatu dolů po týlu

mouřenínově. Černoch lapil jej znova, uchvátil pod hlavou, rozevřel mu tlamu a vyrval z ní jedovaté zuby, na jichž dutém kořeni jako smaragd světle zelená kapka lepkavého jedu visela, a vysrkl jedovatinu tu jako nějakou lahůdku. Vyjma několik skoro bezděčných škubnutí tělem nečinil had žádného odporu. Apollo spletl si jej pak do kruhu a odnesl domů.

Ale právě tato poslední okolnost uváděla kouzlo jeho v pochybnost a vzbudila domněnku, že Mosambičan hada již dříve si byl vycvičil, ačkoliv přede všemi zuby mu vyrval. Stalo se však náhodou, že týž Apollo již druhý den na to 7 stop dlouhou „kobru“ chytil a do blízkého dvora zanesl, kde na vysokém bambusu opice na řetězu skákala; Apollo hodil hada na opici, kteráž úpěnlivě vřeštíc úhlavního svého nepřítele zhostiti se usilovala; ale had uštknul ji a v 15 minutách byla opice mrtva, Po té lapil Apollo zase hada a vložil sobě za ňádra: několikráte ukázal nám neporušené jeho zuby.“

Nebezpečnější než jednoduché jedy zvířecí jsou jedy připravované, ze zvířecích a rostlinných smíšené, jimiž Křováci šípy své napouštějí. Veliké opuchliny, rozklad poraněného místa v šedou, mazlavou zapáleninu, známky povšechného otrávení a smrť jsou jisté a brzké následky. Na ranách, jež spůsobeny byly šípy takovým jedem natřenými, neosvědčuje již žíravé amonium své síly, a v nebezpečných toho druhu případech koná jen moč „doktora“ aneb špína z jeho čepice dobré služby. Takové čepice mají velikou pověst u osadníků západní provincie; bez zdráhání zaplatí za řádně propocenou čepici — čím špinavější, tím lepší — holandský dukát. Čepice se roztrhá a jednotlivými kusy podělí se příbuzní a přátelé, kteří za sucha

se svými stády musejí uvnitř země vyhledávati pastviny, kde jedidoktora nemají hned po ruce. Četné případy dokazují, že jed oněch zvířat netoliko u člověka, ale i u koní, volů, ovcí, psů atd. rovný mívá účinek. Jen psi ujdou někdy tomu nebezpečí, mohou-li dopíditi se některých rostlin; neboť zpozorováno, že byvše uštknuti nebo šípem poraněni zabíhají do polí, na některém křoví hlodají a pak jen oteklinou aneb dočasným ochromením ránu odstonávají. Jakými prostředky kruté jedy se seslabují a ničí, o tom posud pouhé jsou domněnky. Evropané nechtějí věřiti podivným výkladům, jež některý zasvěcenec („doktor“) africký činiti by se snad uvolil; s druhé strany pak jest onen spůsob léčení tak dobrodružný a hnusný a odporuje tak předpojatosti naší pro starobylé recepty a svatotajné písmo homeopatů, že málo kdo hodnými by je uznal povšimnutí a vědeckého proskoumání.“

Jaké přípravy přestáti musí mladík, který se chce státi lékařem otrávenin, na jiném místě jsme viděli; jisto jest, že přípravami těmi zdraví jeho nemálo trpí, avšak zlé následky netrvají dlouho. Rovněž jisto jest, že tělo takových léčitelů něčím je proniknuto, což řečené jedy, přijdou-li z jedovatého zvířete do těla jiného, ničí a na hadech, štírech a pavoucích tytéž jeví účinky, jako jedy těchto zvířat na lidech a jiných živočiších. Aby tělo své proti uštknutí pojistili a výměty jeho léčivými učinili, polykají afričtí doktoři jedovatiny zvířecí i rostlinné k. p. čerstvé „hadí kořínky“ (*garuleum bipinnatnm* Less.) a jinou cibulovitou rostlinu (snad tak zvanou *buphone toxicaria*), jejíž šťavou tělo si natírají; ale polykají tu šťávu v malých dávkách, poněvadž silnější dávky zlé mívají následky.

Zvláštní jest úkaz, že jedovatý hmyz a plaz tabáku se štítí. Nakapá-li se hadu tabákové vodičky do chřtánu, zahyne skoro okamžitě; vylijeli se naň zevnitř, uchvátí jej škubání těla a v krátkém čase smrť. Rány způsobené uštknutím méně jedovatých zvířat obkládají osadníci s rychlým prospěchem ohřátými listy tabákovými.

Nezřídka stává se, že k lidem, když pod širým nebem spí, had se přiblíží a na nich se ohřívaje klidně s nimi nocuje; však prudší poněkud pohyb nic netušícího spáče podráždí třebas hada, a ubožák člověk již se neprobudí. Tak stalo se jednou, že žena jistá kojeňátko v náručí majíc klidně spala, pak ale prudkým ssáním na jednom prsu probuzena k nemalému poděšení spatřila, že místo děťátka ohromný had na prázném již prsu namáhavě cucal. Stávať se zajisté dosti zhusta, že had vyssaje prsy spící ženy. Vtlačíť se obyčejně — po myších slídě — myší děrou do domu a vypátrá brzo prsní mléko, na něž obzvláštní má laskominy.

Sánové čili Křováci

(též Sábové aneb hol. Bosjemani, něm. Bušmani).

Sánové jsou ze všech národů jihoafrických na nejnižším stupni lidskosti, tak že mnozí jako Angličan Gibbon (r. Džibbn) je považovali za jakýsi sprostředkující člen mezi člověkem a zvířetem. Jsou kočovníci bez stálého obydlí a v nejsurovějším stavu až posud vzdělanosti naprosto nepřístupní. Sánové tvoří zvláštní národ a byli nejspíše praobyvateli oněch zemí, v nichž nyní Hotentoti a Namákvové buď sami, buď s nimi společně sídla mají. I pověsti Hotentotů a Namákvů nasvědčují tomu, že Sánové druhdy byli jediným obyvatelstvem jižní

Afriky, a teprv později příbuznými kmeny do pouští a lesů uvnitř země zapuzeni. Zde nalézáme je na celém ohromném prostranství od Kapska

Sán čili Křovák.

až daleko nad jezero Ngamské v různých, mnohdy daleko od sebe vzdálených krajinách tu o samotě,

tam mezi jinými národy, tak že vlastní jich bydliště jednou zemí naznačiti nelze. (Viz mapu.) Skoro se všemi národy, s kterými se stýkají, žijí v ustavičném nepřátelství, ano i Namákvové a Damarové na západním pobřeží domnívají se vyššími tvory býti, než „Křováci“, vraždí je, kde jen mohou aneb činí je svými otroky. Dále na sever žijí Sánové v zemi požehnanější a tudíž i v lepších poměrech. Hlavní jich sídla v Kapsku jsou krajiny podél řeky Garibu ležící (od kaferských hranic až na západ k Namákvům) a po pravém břehu tak zvaná „poušť“ Kalahari. — Západní část Bosjemanska (Bosjeman = Bušman = křovák) skoro nazvati bychom mohli pouští; východní strana ale již poněkud jest plodnější, ačkoliv by i ona nezvyklému oku Evropana jen práznou, neutěšenou pustinou se objevila. Ano i po dešti, kdy jiné krajiny se potahují rozkošným a všude stejným zeleným kobercem, zůstávají zde jednotlivá zcela holá místa mezi trávníky, na nichž peřitá tráva roste v osamělých, daleko od sebe vzdálených chomáčích, jako vlasy na hlavě křovákově, pročež se i „travou křováků“ nazývá. Uhodí-li suchá povětrnost, zbarví se tyto travné pahrbečky barvou šeděmodrou nebo černou, jako by oheň byl požehl celou půdu. Kam oko dohledá, prostírá se beze změny a konce promodralá planina, a mrtvé dusné ticho rozloženo nad ní; jen časem zaduní tvrdá půda dupotem plaché kvagy, a mrákotný klid přerušuje supění uhánějícího pštrosa anebo temné chučení kroužícího písečného sloupu. Smutno a teskno v poušti této. Po zemi roztroušeno množství krušců železné rudy, že se zdá, jako by někdy veliký liják kamení na ty krajiny se byl spustil, a krušce ty mají v sobě tolik kovu, že jak zvonky jasně zní. Málo zde křovin, ještě méně pahrbků

a hor. Podivná přírodní zvláštnost bušmanské země jsou tak zv. hory Prámské t. j. dvě vedlé sebe stojící hory rovné výšky a velikosti, z nichž každá nese na temeni ještě malou skupinu skalisk; obě hory odděleny jsou mělkým úvalem a poskytují, zvláště když zapadající slunce v pozadí je ozařuje, tak dokonalý obraz dmoucích se ženských prsů, že cestovatel nevídaným tím zjevem překvapen s úžasem obdivuje se rozmarné hře přírody. — Vůbec zdá se, že příroda tvoříc jihoafrické hory a skály v přepodivném byla rozmaru; dalať jim tvary tak neobyčejné, jako by jimi napodobovati chtěla jiná svá díla. Tak nalézají se v zemi západních Koranů čtyři pahorky, ježto nápadně podobny jsou čtyrem kočičím hlavám, a na kaferské hranici jest pohoří, přes které vyčnívá několik obrovských kamenných hlav tak věrně vyobrazujících hlavy afrického plemene, že cizinec myslí, že jsou to lidskou rukou vytesané postavy. V hornatých pásmech všude viděti celá pohoří s architektonicky krásnými obrysy; dlouhé řady vrchů spoléhají na mohutných pilířích a řadách kulatých podporných sloupů; nad nimi silný vlys, z něhož zase nová, na kratších pilířích spočívající galerie vystupuje, a výše a výše vždy menší galerie pokryté plochou tabulovitou skalou (odtud tak mnoho „hor tabulových“) — velebné to památníky z dob, kdy tuhnul a rovnal se povrch země.

Sánové čili — jak vůbec je Evropané nazývají — Křováci, v zevnějšku nic nemají společného s ostatními kmeny jižní Afriky mimo černou barvu, kteráž ale pro veliký nános prachu a jiné nečistoty do šeda zabíhá, neboť čistotnost Křovákovi po celý život zůstává cností neznámou. Vlas jeho jest krátký, vlnovitě kadeřavý, ale ze všech kudrlinek udělají se, když hlavou zatřese, na palec

dlouhé a jak havraní brk tlusté závitkovité kučery, kteréž pak jako třepení kolem čela a skrání splývají. Kadeřím těmto velikou věnuje péči, natírá je pilně mastnotou, která větší jim dodává pružnosti, tak že ustavičně jako šňůrky živých červů se natahují a skrčují. Charakteristika jeho tváře — jako vůbec u všech divochů — jeví se v oku; neboť i když mlčí a city své zatajiti hledí stavě se netečným, když zdánlivě dokonalý poklid po všech tazích se rozhostil, mluví jasně a zřetelně oko jeho, prozrazujíc hrou a živým leskem svým každou proměnu citů. Obyčejný výraz tváře jeho jest podezření a nedůvěra; oko vždy plaché těká pátravě s předmětu na předmět, jako by odevšad větřilo nebezpečí. Ustavičně mezi dravou zvěří se potloukaje a nucen jsa tu brániti se proti lvu, tu proti jedovatým hadům, nikdy není jist svým životem, — a tvář jeho jest obrazem jeho svízelů.

Obyčejně jest Křovák 3—4 stopy vysoký, postavy přímé, údů dokonale vyvinutých, tváře dosti pravidelné, ba mnohdy zcela bezúhonné, má pěkné ručky a neméně pěkné malé nohy. Však ale nejsou všichni Sánové stejného vzrůstu, nýbrž podlé toho, jak úrodná nebo neplodná jest jich země, jsou jedni větší, druzí menší nebo zakrsalí, ano v zcela nuzných krajinách stávají se skoro trpaslíky.

Do vlasů zastrkuje si Křovák supí péra, propichuje si — ač ne vždycky — uši a příčku v nose, zavěšuje do nich kroužky, prostrkuje jimi péra, dřívka, ohlazené kůstky a podobné věci. Není-li zcela nahý, má na sobě pouze kus kůže, jejž jako plášť přes ramena si přehazuje, nejspíš jen pro ozdobu, poněvadž takový, mnohdy až přes příliš krátký pláštík ani nahoty nezakrývá, ani těla nijak nechrání. „Ochocený“ křovák přepasuje si boky

řemenem, s něhož napřed, mnohdy též v zadu splývá třepení tenkých, as $1^1/_2$ stopy dlouhých řemínků jako zástěra, pravý však „divoký“ Křovák takového útlocitu nezná. Jiný, širší řemen obtáčí několikrát kolem hlavy a zavěšuje si kolem krku několik malinkých želvových skořepin, o nichž se domnívá, že chrání před dravou zvěří.

Nemůže býti živobytí pohyblivějšího, nejistějšího a bídnějšího, než jaké mají nebozí Sánové; každý jich nenávidí, štve, ubíjí jako zvěř. Hotentoti a Namákvové jsou celkem mírné povahy, ale Křovák má všechny vlastnosti divokého zvířete, nad kteréž ani duševně mnoho nevyniká. Jest posud hádankou, zdali již tak nedokonalí, jak nyní jsou, na svět vzešli, aneb zdali teprv později tak hluboko klesli snad následkem krutého pronásledování od sousedních národů, kteří do pouští je zahnali, kde s nouzí zápasíce skoro všeho pozbyli, čím člověk od zvířete se rozeznává. Divoký luk (cibule), akácová klovatina, U'gáp, rostlina sladká, ale přihořklá, která mrkvi se podobá, ale vrchem roste, t'kamró, bambol podobný podlouhlému, nasládlému zemáku, a kořeny tak zvané „liščí potravy“ (*Aphyteia Hydnora*) a rozličné jahody, toť rostlinné krmě Křovákovy, kdežto ještěrky, kobylky ano i jedovatí hadi masitými jsou mu lahůdkami. Zbraně jeho jsou: lučiště, šípy a kirije, t. j. krátká, z tvrdého houževnatého dřeva řezaná a silnou hlavicí opatřená hůl, kterouž s nadobyčejnou jistotou zabíjí zajíce, srny, ptáky atd. Ale strašnější zbraní v rukou jeho jest šíp. Šíp sestává ovšem jen z tenkého rákosu, na němž špičatá kost aneb hrubě zpracovaný kus železa s háčkem jest upevněn; avšak nepatrný tento hrot natřen jest jedem tak prudkým, že i lehounké poranění jistou smrt má v zápětí. Jed na šípy

připravuje si takto: několika polapeným hadům uřezá hlavy a vezme z nich jed, který v malých měchýřcích neboli žlázečkách pod dutým zubem na hoření čelisti se nalézá, smísí jej s mléčnou šťavou euforbie (pryšce) a jedovaté jakés cibuliny (*Buphone toxicaria*) a svaří tuto míšeninu na mírném ohni, až jako vosk zhoustne. Mimo to užívá k témuž účelu jedu štírů a pavouků. Jakkoli slabé jsou šípy jeho, jest přece s to, aby s blízka jimi na veskrz prostřelil vola. S větší vzdálenosti by takový šíp, kdyby neměl jedu, málo ublížil, ale jedem jsa potřen jistou jest smrtí, byť i jen mělce do masa se zaryl: v kratinkém čase klesá zvěř omámená; Křovák bystře sleduje stopy její, odřezá a zahází všechno maso kolem rány a požírá ostatek nic nedbaje, zdali též jedovatinou jest prosáklý čili nic, s takovou hltavostí, že nelze jídlo jeho slušněji pojmenovat, než žraním. Hltáť kus po kuse, dokud má jen místečka v žaludku, pak převalí se, odpočívá a zažívá; a vytráviv vstává, jí zase a jí tak dlouho, až „nemůže“ atd. Dokud poslední kus masa není pohlcen, nestará se Křovák o novou potravu, a dokud zase hlad z díry ho nevypudí, peleší se tam v zhovadilé lenosti ani jazykem nehýbaje. Nezřídka snáší raději několik dní krutý hlad, než by sebral se z nečinnosti, kteráž jest mu největší rozkoší. Jak mile však vyjde z chatrče, jest mrštný a rychlý jako kůň, uhání pustou, jako by hlad mu křídel dodával, pátrá po zvěři a střílí; je-li výdatná jeho honba, nabíjí se masem, a má-li společnost, křepčí a dovádí několik dní, až stará lenost se zase navrátí.

Co lovec jest Křovák mistr nedostižitelný: ostrý čich jeho větří zvěř z daleka, jeho bystrého oka nic neujde, jeho trefné ruce nic neuteče; zná všechny vlastnosti zvěře a jest věru nemálo dů-

myslný, když jde o to, aby některé plaché a opatrné zvíře střelil. Vizmež, jak dozrává na pštrosa. Staženou pštrosí koží potahuje zvláštní, snad z proutí upletenou kostru, která poněkud k sedlu se podobá. Jda na lov obílí si nohy, uváže si na ramena řečenou kostru, vezme do pravé ruky ohnutou hůl s nasazenou pštrosí hlavou a do levé ruky luk a šípy. Když to na sobě náležitě upraví a tělo patřičně prohne, má vskutku jakousi podobnost s pštrosem, který takovouto škraboškou skoro vždycky ošáliti se dá. Mimo to umí Křovák výborně všechny pohyby a spůsoby jeho nápodobovati: vrtí stále hlavou na vše strany se rozhlížeje, potřásá peřím a tělem, klove zobákem do země, jako by hledal potravu, tu pomalounku a vážně si vykračuje, tu zase běží kvapně, jako by něco k snědku byl zočil, slovem, užívá tisícerých lstí a úskoků, až vyčíhá příhodný okamžik, kdy z blízka a jistě smrtonosný šíp lze spustiti. Pštros klesl, a ostatní polekané hejno dalo se na útěk; Křovák uhání za ním a vysílá nové střely; pak ustane v pronásledování, a když pštrosi netušíce již žádného nebezpečí bezstarostně se opět začnou pásti, plíží se znova mezi ně, a je-li vítr příznivý, podaří se mu zase lesť válečná. Ano mnohdy se i stává, že přicházejí samci a nedůvěřivě očuchávají cizího, podivného tovaryše; avšak v tom promění se zakuklenec a mžiknutím skácí se několik těch „obrů mezi opeřenci“. Téhož zakuklení užívá Křovák, když honí tučné gnu (pakůň); ale nemusí tak věrně nápodobovati pštrosa, neboť gnu jest zvíře tak hloupé, že již pštrosa viděti se domnívá, když Křovák vějíř z pštrosích brků na záda si přiváže a na holi nabodnutou pštrosí hlavu vystrkuje, jak viděti na našem obrázku. Lovec přiblíží se a jediná bystrá střela zásobí jej na několik dní chut-

nou zvěřinou. Zásoby potravní Křovák nikdy neshromažďuje, leda když poštěstilo se mu ukrasti stádo ovcí nebo krav, kteréž pak ihned zporáží,

Křovák se škraboškou pštrosa.

aby nemusel jich hlídati a pak, aby mu jich nikdo nemohl vyrvati. Maso rozřeže na řemeny, usuší a

uschová opatrně do skrýší, skalních rozsedlin atd. Přihází se velmi zhusta, že Křováci odcizivše stádo bravu nebo skotu a jsouce pronásledováni, jakmile se přesvědčí, že se zdlouhavým dobytkem neuniknou, celému stádu (mnohdy 4—600 ovcím a 60 až 80 volům) hrdla a tetivy podřezají a sami teprv na útěk se dají. Stihatelé nemohou takové spousty mrtvého a zmrzačeného dobytka odnesti, a tak zůstává kořist (aspoň z části) přece jen lupičům, kteří vrátivše se o mrchy se rvou s dravým ptactvem a vlekou dobytek třebas již nahnilý do svých děr a doupat. Že zkažené maso valně páchne, nic jim nevadí: není Křovák o mnoho mlsnější, než hyéna. Podobně uschová si jen ještě sušené kobylky, když na krajinu u velikém množství se byly spustily. Ale když i těch se mu nedostává a masité krmě nikde dopíditi se nemůže, zůstává přece zavalitý a tučný při stravě, o kteréž by Evropan hladem zhynouti musel. — Křovák obchází písečnou pustinou: tu vyčnívá z písku kraťounké suché stéblo, jehož by Evropan jistě si nepovšimnul; ale Křovák hrabe chvilku pod ním a vstrčí něco do úst, as jak činí opice, jde dále a hrabe zase a hrabe na rozličných místech tak dlouho, až naplnil si žaludek šťavnatými kořínky a bambulemi a musí ulehnouti, aby vytrávil. A když vyhladověl, vystupuje na pahorek a pátrá bystrým okem, zdali by nebylo lze nějaký kus zvěře uloviti. — Zle se vede těm divochům, když o dobytek okradli evropské osadníky: jen nejrychlejší útěk dovede jich ochrániti následků drzé loupeže; i utíkají buď do nepřístupných výšin, odkudž jen kulka sraziti je může, anebo sestupují do propastí a skalních rozsedlin, kam nelze jich stíhati. Ale útulek druhu posledněj šího stává se jim strašným hrobem, neboť osadníci konají na nich pomstu věru nelidskou:

do slují neb okolo nich naházejí suchého chrastí a podpálí je, tak že uprchlíci uvnitř schováni dýmem zadusiti a žárem upeci se musí. Rozhořčenost a krutost tato vysvětluje se svrchu podo-

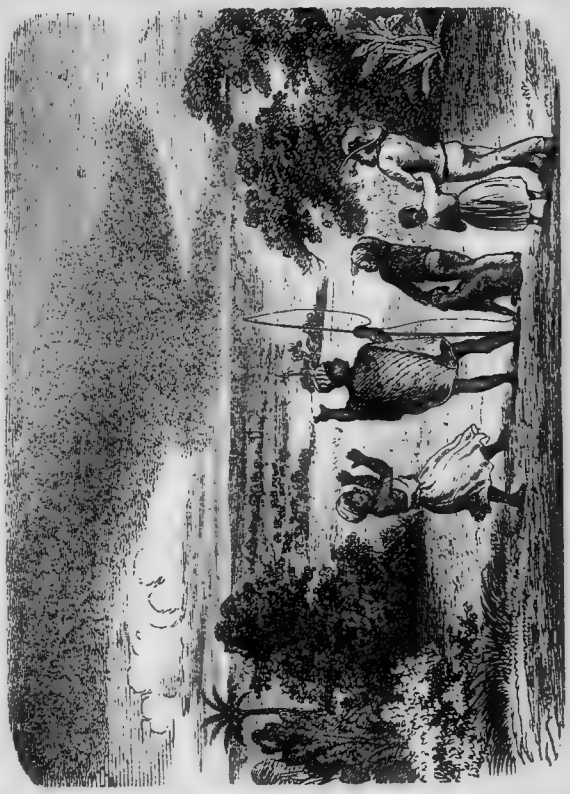

Roj kobylek.

tknutou zlomyslností Křováků, že ukradený dobytek — nemohou-li ho sobě uchrániti — ubíjejí a sice tím četněji, čím více stihatelé k nim se přibližují,

tak že cesta, kudy uháněli, dobytčími mrtvolami jest znamenána. Dostihnou-li jich osadníci, povraždí vše, co pod ránu jim padne, ženy, děti, starce. Strašný jest boj na obou stranách; Křováci ovšem neodolají kulím osadníků, ale běda tomu, koho zasáhl jedovatý šíp, jenž málo kdy chybí se cíle.

Poněvadž Sánové vůbec známi jsou pod jmenem „Křováků“, mohlo by se za to míti, že výhradně v křoví mívají svá bydliště; avšak nekaždá krajina jejich má tak vysoké a husté křoviny, aby za dne žhavé paprsky sluneční zadržovaly a v noci před ostrým větrem chránily. U takových keřů Sán ovšem rád rozbíjí svůj stánek, neboť vše, čím záda opříti si může, hodí se mu k dočasnému pobytu; ale milejší jest mu bydliště v skalní sluji, v doupěti ježovce, mravkolva aneb v nějakém vydutém mraveništi. Obydlí jejich jsou nesmírně bídná, tak že se podobají spíše k brlohám divoké zvěři, než lidským příbytkům. V krajinách, kde hojnost je hustého křoví, vykopají do země jámu, shrnují a svazují větve na okraji stojících keřů, až z nich jakousi střechu upraví. Není-li křoví po ruce, vyhrabou si doupě někde pod skalním výstupkem anebo na patě nejbližší skály a sestrojí nad ním přístřeší z drnu a rákosí. A tu pak v prostoře s velikost pštrosího hnízda choulí se muž, žena i děti pohromadě v hnusné nečistotě a v středném puchu, kterýmiž vlastnostmi všechny jich příbytky se vyznačují. K rozmnožení odporného zápachu nemálo přispívá obyčej, natírati si tělo tukem a ochrou, kterážto přísada činí nepěkný zevnějšek Křováků ještě hnusnějším.

Někteří v osadě Dobré Naděje žijící Křováci v civilisaci aspoň tak dalece dospěli, že sestrojují si chyžku, která ovšem toliko ze 3—4 tyček se-

stává, jež na koncích proti sobě jsou ohnuty a na ochranu proti větru chrastím aneb starými kožemi propleteny.

I rodinný život Křováků poskytuje neutěšený obraz primitivní surovosti; někteří pojímají jednu ženu, jiní si libují v mnohoženství. Zemře-li jim žena zůstavujíc po sobě nedospělé děti, které ještě sami obživiti se nemohou, házejí nebohé ty tvory živé za matkou do hrobu. Manželé nemají lásky k sobě, ani něžnosti ani šetrnosti ku svým dítkám; za nejmalichernějšími příčinami rdousí rodičové svoje vlastní robátka, a smutného ovoce manželských rozepří zakoušejí z pravidla jen děti. Narodí-li se dítě mrzákem, je-li nedostatek potravy, musí-li Křovák z jakékoli příčiny v útěku spásu hledati aneb nepřichází-li matka několik dní domů: zaškrtí, zapíchne, upálí a zahrabe nezřídka otec vlastní dítě anebo hodí je lvu k sezření, aby tento vzdálil se jeho příbytku. — Jakmile dítě tak daleko dospělo, že samo si může potravu vyhledati, opustí je i matka; nikdo se o ně více nestará. Misionáři vypravují o několika vzácných výjimkách, kdy prý v čas všeobecného hladu některé matky žádného pokrmu si nedopřály, jen aby robátka jejich měla co jísti. Tu a tam jeví se též stopy jakési vděčnosti za dobrodiní, pohostinnost a šetření daného slibu; avšak ani v těchto kusech nevyniká cit jejich nad surový pud přírodní a nikde nad obyčejný rozum zvířete. Ačkoli v obyčejích spíše zvířetem jest než člověkem, pochovává přece Křovák své zemřelé: vstrčí je do doupěte ježovce nebo mravkolva a nahází nad ním hromadu kamení.

Řeč Sánův rozštěpuje se, ač nikde svého povšechného rázu nepozbývá, na nesčíslné množství různořečí, tak že nezřídka na pravém břehu řeky

nerozumějí řeči, kterou se mluví na levém břehu. Řeč divokých kočujících národů afrických vůbec postrádá pevných základů a tak jest popletena, že přecházejíc s otce na syna již značných proměn zakouší, čemuž nikdo se nebude diviti, uváží-li celý spůsob živobytí jejich a přirozenou surovost, jíž dostačuje, umí-li krátkými zvuky a slovy nejnutnější své potřeby naznačiti a v těch věcech pokud potřeba káže srozumitelnu se učiniti.

Marny byly všechny pokusy, aby Sánové jakož i ostatní Hotentoti zakládali osady a zanášeli se orbou a chovem dobytka. A přece povolali divochové tito sami misionáře do své země. Uzavírajíce totiž příměří s holandskými osadníky zpozorovali, že jeden z těchto přísahaje bohem se dokládal a že co den rodinu svou shromažďoval a s ní společně se modlil. I podivili se tomu, a optavše se, jaký by to byl účel takového obyčeje, stali se nemálo zvědavými i odeslali několik mužů do Osady k misionářům. S radostí uvítali misionáři toto neočekávané poselství a zarazili r. 1800 misionářskou stanici nedaleko řeky Zaku (z kteréž krajiny Sánové tenkráte ještě vypuzeni nebyli). Avšak země byla chudá a neplodná, tak že by mise ihned byla musela zaniknouti, kdyby sousední evropští osadníci ji nebyli potravou zásobovali. Mimo to zmýlili se misionáři velice v povaze a smýšlení Křováků. Všechno jich namáhání nic nespomohlo; Křováci ukojili svou zvědavost i počali za nedlouho podlé starého zvyku misionáře okrádati, vynucovali jim stálý poplatek potravin a tabáku vyhrožujíce násilím a smrtí pokaždé, když poplatek nebyl v čas odveden. R. 1806 zanikla mise; po ní mnoho jiných misionářských stanic vzešlo a zašlo, a výsledek byl a jest vždy jednostejný.

Korané a Grikvové.

V středu jižní Afriky, po obou stranách řeky Garibu žijí samostatní tito dva národové dílem pomíchaně, dílem odloučeně pod aristokratickými hlaváry s obmezenou mocí panovnickou, a šíří se stále válkami, v nichž Bastardy za Garib zahánějí. Oba kmenové dělí se jazykem i tělesnými vlastnostmi od sebe, poněvadž jen zřídka kdy sňatky mezi sebou uzavírají; neméně liší se i ode všech sousedních národů, Křováků, Hotentotů a Namákvů na západě a od Kafrů na východě. Až dosud zachovali každý své rodové zvláštnosti shodujíce se vespolek v mnohých sice ale nepodstatných kusech.

Korané jsou postavy prostřední, silných a složitých údů, ač i u nich tučný člověk jest pravou vzácností; podlé tělesného ústrojí zdají se býti jakýmsi středním přechodním členem mezi západními kmeny a Kafry. Pleť jejich jest šedá, jako zašpiněný starý pergament, mají silně vyčnívající lícní kosti a krátké kudrnaté vlasy; kudrlinky jsou obyčejně husté a odlučují se tak ostře od čela i skrání, že se zdá, jako by to byla krátce ostříhaná vlásenka; barva vlasů jest namodralá. — Ženy a děti nosí krátké kožišní pláštíky, jimiž ale nahoty své nezakrývají; kolem kyčlí nosí řemen, s něhož splývá zástěra, t. j. husté řemínkové třepení. Zástěra namnoze velmi ozdobně jest upletena a skleněnými perlami pošita. S obzvláštním zalíbením otáčejí si Korané šňůrami z perel šíji, ramena i nohy, pročež u nich s perlami velmi čilý se vede obchod. Tenounkými, z tetiv a střívek nastříhanými a stočenými vlákny šijí pláštíky, navlékají perly a pracují rozmanitá a mnohdy ku podivu něžná a ozdobná vyšívání. — Muži odívají se hazukou a nohavicemi domácí práce z vydělané

kože, a přijali mnohé obyčeje svých civilisovaných sousedů: kouří, pijí kořalku, šňupají a připravují si též čaj a kávu — mohou-li se jich dopíditi. Chov dobytka jest jim předním pramenem výživy; mimo to hledí si orby, ač jen málo která krajina k tomu se hodí, pěstujíce hlavně kukuřici, dýně a tabák. Cizinec na první pohled sezná, že Korané čistoty mnohem jsou bedlivější než sousedé jejich, Hotentoti a Sánové, kteří v špíně si libujíce nikdy se nemyjou. Vůbec jeví se u nich utěšení počátkové vzdělanosti; dílo misionářů, kteří mezi nimi mají četné ústavy, blahodárně působí. Nadějně vzkvétají mezi Korany a Grikvy mnohé školy odchovávajíce mladé pokolení, do něhož jest se naditi, že stane se základem příští vzdělanosti. Koranové vedou dosti značný obchod s osadníky kapskými směňujíce svůj dobytek, kože atd. na polní nářadí, železné nástroje, tabák, pušky, prach, olovo, cukr, plstěné klobouky, skleněné perly, pestré látky atd. Jako sousedé jejich s pravé a s levé strany, nemají žádného náboženství; i jejich modlou jest kořalka, a teprv u dorůstajícího pokolení bude lze mluviti o nějakém náboženství.

Grikvové, jak již řečeno, liší se od Koranů jazykem a ústrojím tělesným; pleť i vlasy jejich jsou barvy rudohnědé, jako zaprášené, obličej rovný, podlouhlý; v oděvu a živobytí jest mezi nimi úplná shoda. — Grikvové původně zdržovali se v osadě Mysu Dobré Naděje, nemohouce tam ale dosíci rovnosti s Evropany a nechtějíce mezi Hotentoty bydleti, vytáhli v počtu as 20.000 duší za hranice Kapska. — Země, kterou nyní oba kmenové obývají, není valně zajímavá. Krásné a malebné krajiny nalézají se toliko podél řeky Garibu, avšak dále na sever, kde Bečuané a Bakalaharové s nimi sousedí, jest země krásnější.

Úrodné roviny a husté lesy vroubí písečnou a kamenitou poušť zemí západních, i není prý místa na zemi, kteréž by mělo větší hojnost zvěře, než toto pásmo. — Grikvův hl. město, Gariktown čili Klaarwater jest největší město celé jihoafrické pevniny, má kostel, školu a 5000 obyvatelů, sestává ale ze samých slaměných a hliněných baráků vedlé několika po evropsku vystavených domů. — Campbell, první Evropan, který krajiny při řece Garibu procestoval, navštívil je (r. 1813) a vypravuje, že byli Grikvové a Korané tehdáž ještě neskonale suroví a orby neznalí. Se svými psy společně povalovali se ve vysoké trávě, bez dohlídky zůstavujíce pasoucí se stáda. Jen krutý hlad poháněl je čas po čase k nějaké činnosti. Nemajíce náboženství, nechávali sebou vládnouti jako děti. Když Campbell jim domlouval, odpovídali: „Jsme pokolení rozptýlené, my ničehož nedokážeme!“ Pět let usilovali misionáři o to, aby Grikvové stálá si zakládali obydlí, pět let naléhali na ně, aby půdu vzdělávali; avšak již r. 1812 pěstovali révy, švestky, broskve, tykve, bílou kapustu, boby, hrách, proso, kukuřici a zeměky; co náruživí kuřáci hleděli si Grikvové nejpilněji tabáku.

Namákvové

obývají rozsáhlé a neúrodné písčiny, kteréž od hranic Kapska počínajíce podél západního pobřeží až k obratníku kozorožce a zároveň i do vnitř pevniny se rozkládají. Pustá jest země Namákvův; ale i ona má své krásy a mezi těmi nejzajímavější jsou břehy velebné řeky Garibu, jehož ústí první v skutku znamenitý jest zjev, s nímž podlé přímoří jdouce se setkáváme. Garib jest po řece

Zambezi největší a nejkrásnější řekou celé jižní Afriky; byl by zajisté daleko splavným, kdyby ústí jeho nebylo zanešeno širokou mělčinou bahnitého nánosu, jejž skoro všechny říčky a bystřiny jižního konce Afriky tou cestou (t. j. Garibem) do moře odplavují. Velikolepá tato řeka valí se, jako všechny řeky v Kapsku a v jižní Africe vůbec, po celou svoji délku hlubokým řečištěm, i není tedy možno, aby jako Nil se rozvodňovala, vůkolní prahnoucí pouště svlažovala a tučnou naplaveninou zúrodňovala. Za tou příčinou udržuje voda Garibu jen pobřeží v bujné svěžesti. Břehy i četné ostrovy v řece odívají se všelikou nádherou, jakou nejbujnější krajiny horkého pásma honositi se mohou. Mezi 28. stupněm jižní šířky a 21. stupněm východní délky nalézají se burácející proudy, úchvatné peřeje a obrovské prahy a slapy (vodopády), jichž divoká krása a vznešenost převyšuje všechnu obrazotvornost. Hučící a ječící proudy sbíhají se konečně, a s ohromným hukotem vrhá se obrovská řeka celou svou šířkou do děsné (asi 400 stop) hluboké propasti. A dole v propasti táhne se na příč přes řeku temný vysoký les, skrze jehož husté listnaté vrcholy řeky již spatřiti nelze, tak že se zdá, jako by zde země pojednou a na vždy mohutnou řeku pohlcovala. Dále v nížině řeka zase se objevuje a s ohlušujícím jekotem, sičíc a kypíc valí se po skalních rozvalinách, jež rozkacené její vlny z propasti vzhůru vymetaly a zde nahromadily.

Tichá a smutná jest země okolní; avšak čilým, jarým životem hemží se stinné břehy Garibu, v tichých, hlubokých chobotech a přílukách, jež řeka, když vysoko se byla vzedmula, po stranách si vyhloubá a když zase odpadajíc do řečiště se stahuje, co vodou naplněná jezírka zůstavuje. Zde na

houpavých, stále se prohýbajících vrbách afrických, bujných křovinách a vysokých palmietách *(juncus serratus)* visí něžná, z traviček utkaná hnízdečka, zde malincí, kolibříkům podobní a všemi barvami se lesknoucí ptáčkové houpají se na lehounkém peření čili chocholu šumivého rákosí; zde čas po čase vylézá z vody lenivý hroch a spokojeně chrochtaje a founě vystrkuje masitou hlavu přes travnatý okraj. Pojednou praští a chrastí suché rákosí pod ohromným, temným tělesem, kteréž jako rozhoupaný balvan tudy se valí a supíc na všechny strany hlavou klátivě se rozhání: jest to černý nosorožec přicházející z vypráhlé roviny, aby uhasil zde žízeň a popásl se na zelených šťavnatých větvičkách. Tam s vrcholu košatého stromoví spouští se dolů veselá družina opic; opičátko jezdí starým po zádech, a krátkým vřeskem pokřikuje opice na opici. I ony nasytivše se štíry a pavouky, jichž pod kamením nachytaly, a bambulemi, jež z písku si vyhrabaly, přicházejí k vodě. Sítím a rákosím plíží se opatrně plaché srny a sajhy nedůvěřivým okem pátrajíce, zda-li bezpečně tu mohou prodliti. Druhdy i statný slon pásával se v zelených, modrými kapskými liliemi vroubených březích Garibu, avšak dávno tomu již, co se odstěhoval do vnitř pevniny. Noční dobou pak rozléhá se děsivé kňučení kropenaté hyény, jež slídí po hnijících rybách a mrchách, které voda na břeh vyvrhla. Zde časně z rána leží lev a levhart v hustém rákosí číhajíce na sajhy a kamzíky, kteří tou dobou pit sem přicházejí. I divoký bůvol se dostavil, avšak ihned větří nebezpečné sousedy, dupá zuřivě, až pod ním půda duní, sklání hlavu a vypíná rohy, jako by k útoku se chystal — než, jinak se rozmysliv střelhbitě odsud uhání, švihá vysoko ve vzduchu bílým střapcem svého ohonu a mizí tam na rovině

v hustém oblaku pobouřeného prachu. Tu a tam vystrkuje z houští hlavu krásná kropenatá cibetka a rozhlíží se vůkol jasným moudrým očkem, pak objevuje se opatrně a váhavě maličká, jak aksamit hladká a černá nožička: však nezdá se jí býti radno, aby zde prodlila, a nevolí vrčíc vrací se do svého úkrytu. Neméně čilý ruch jeví se na řece samé: tu vystupuje z vody bobr a pracuje mezi stromy o novém doupěti; tam vleče se zdlouha veliká želva; nedaleko břehu třepetají se divoké kachny po hladině vodní; bystrým letem jako střely přeletují sluky co chvilku z houští do houští, a šibké potápky a bekasíny (vodní sluky) laškují v rákosí a potápějí se do jasných proudů. Po mělčině vážně vykračuje si na dlouhých červených nohách plamenák a jemu po boku, jako trabanti, jiní lesklí vodní ptáci; na kraji chobotů o jedné noze stojí zamyšlený šedý jeřáb a zhlíží se ani nemrkaje v jasném vodním zrcadle. Z křovin, nesčíslnými bílými zvonky obsetých, ozývá se skřehotání perličky, frkání koroptví a bažantů.

Ale kdežto břehy Garibu patří k nejmalebnějším místům na světě, jsou okolní krajiny smutná, suchá pustina, kterouž mohutná ona řeka jako osamělá páska se vine. Místo zelených rovin a veselých lučin rozkládají se do nedohledné dálky nažloutlé, červenavé, šedé a rudé písčiny, tu a tam prorvané zvětralým bělavým kamením, vypálenému vápenci nenepodobným, a nad nimi spočívá vzduch tichý, mrtvý a nad ním zelenavá obloha.

Na celém pobřeží Namákvů snad jen jediná jest zátoka (Angra Peguina), kde velké lodi mohou přistáti. Za to jsou tu četné skupiny ostrovů a ostrůvků, z nichž některé řídce obydleny jsou lidmi, jimž tuleň bohaté a výnosné poskytuje lovy; na jiných hnízdí v bezčíslném množství jen

mořské husy a jiní vodní ptáci, jichž hnízdy celé ostrovy tak jsou posety, že člověk každým krokem do některého hnízda šlápne a na noze ucítí obranný zobák poděšené husy. Dva z těchto ostrovů (Bird-Island, r. Börd-Ajländ t. j. ostrov Ptačí a Ichaboë, r. Ičäbju) sestávají skoro ze samého guana (trusu ptačího), i uplynulyť zajisté tisíce let, než takové spousty ptačího trusu se nakupily.

I uvnitř země Namákvů nalézají se mnohé pozoruhodné věci spoře ovšem roztroušené po nesmírné prostoře. Jsou zde na př. četné hory oplývající bohatými rudami měďnými; jichž ale dobývati nelze dílem pro lenivost a nechuť obyvatelstva, dílem pro nedostatek paliva, k tavení nevyhnutelně potřebného. V některých krajinách, kde spodní skalnatá půda ani pískem ani prstí není pokryta, objevují se rozsáhlé kamenné plochy, poseté nesčíslným množstvím bílých a barvitých hlatí (jaspisů, hadců, porfyrů a pod.), na nichž sluneční paprsky tisícerým směrem se ohýbají a lámou mnohdy překrásnou měňavostí barev. Jinde zase naskytají se mohutná ložiska osínku (asbestu).

Malé solné jezero a několik teplých minerálních zřídel vábí pozornost cizince, který bezcestnými těmi stepmi cestuje. Nehostinské jsou člověku pusté ty planiny, ale uhošťují úžasné množství zvěře. Střelhbitě uhání rovinou obrovský pštros pospíchaje aby ještě třicáté nebo čtyřicáté vejce uložil do hnízda v písku vyhrabaného, kde slunečním teplem mláďata se vylíhnou; v divém chvatu pádí tu sypkým pískem plachá kvaga a hrdá elegantní zebra kolem hezké žirafy, kteráž klidně a bezstarostně obírá s trnitých větví mimosových chomáčky žlutého květu, pojednou ale ze svého poklidu vyplašena prchá proti větru a brzo v dálce mizí. Sotva že se setmělo, vycházejí dravci na

lov, a lehounkým krokem probíhá lev kříž na kříž tichou rovinu a silným rykem odpovídá volajícímu hlasu družky vzdálené.

Na poušti.

Připomenuto na jiném místě, že skoro všechny jihoafrické stepi, pokud nejsou písčinami, po několika deštích v rozkošné roviny se proměňují.

Od Garibu na sever jest země Namákvů ještě smutnější, než okolí jižního břehu; pramenů skoro žádných, a déšť velikou jest zde vzácností. Osamělé chomáče peřité trávy, několik sotva na stopu vysokých trnitých keřů s lepkavým listím, špekovník s masitými listy, suchý, bledězelený, solný kannabos *(laroxylon salsola)*, jehož popelu Namákvové místo soli užívají, věčně zelená trnitá mimosa a divoká dýně, — toť celé rostlinstvo neutěšených těch krajů. Mimo to bují na každé mimose několik cizopasných rostlin s hojnými chomáči nachových květů.

Namákvové jsou větev plemene hotentotského, avšak větší, sušší a vysmáhlejší, než vlastní Hotentoti a Sánové. Rozložitá prsa, široká hlava, silně vyčnívající lícní kosti a šikmé oči činí je Mongolům poněkud podobnými. Na hladké hlavě ještě skrovněji než u Hotentotů rozsety jsou kuličkovité kudrnky. Namákvové jsou lid míru milovný a sváří se jen tehdá se svými sousedy na východě, s Křováky, když tito přicházejí, aby pobrali jim stáda; jsouť stáda jediný Namákvův majetek. Namákvové a dále na sever žijící Damarové mají nejmenší hovězí dobytek celého světa, s nímž — pro neúrodnost svých krajin — ustavičně s místa na místo se potulují nových pastvin hledajíce. Orbou se nezanášejí a průmyslu neznají. Někteří z nich, t. j. ti, kteří blíž osady se zdržují, hledí si opatřiti aspoň staré vozy, na nichž pak čas po čase do Osady dovážejí zboží, za které by jim doma nikdo nic nedal. K takovému vozu, který ustavičně se viklá a rachotí, jako by každým okamžikem se chtěl rozsypati, jehož jednotlivé části neustále řemeny utahovati se musí, aby se nerozběhly, 6—8 chatrných kraviček zapřáhajíce konají ku podivu dlouhé pouti písečnými pustinami ovšem

krokem hlemejždím, poněvadž slabý dobytek déle čtyř hodin denně táhnouti nemůže. Míváť takový vůz na mnoze dosti těžký náklad zboží: kože z nosorožce a pakoně, kožené „rohožky," velké kusy mramorovaného kamene (mydláku, jaspisu a hadce), z něhož osadníci dýmky vyřezávají, pštrosí péra, rohy atd., a mimo to ještě asi tucet lidí, aby byla společnost. Zboží své směňují za potřebné nástroje, nože, sekery, za špetku cukrové mouky, prachu a olova a za dvě jim zvláště milé pochoutky: tabák a kořalku. První den (v Kapsku) z pravidla všichni jsou opilí, druhý den shánějí potah, který mezi tím se byl rozutekl, a třetí den dávají se zvolna na cestu zpáteční. Domů pak přinesou z dlouhé a obtížné cesty obyčejně jen něco prachu a olova, rozbitý vůz a vychrtlý dobytek: všechnu potravu i nápoje spotřebují cestou.

Na jednom místě stálosti nemají, ustavičná změna a ustavičné kočování jest největší jich libůstkou, ba vrozenou potřebou, nejmilejším živobytím; svrchovanou pak rozkoší dlouhá, strastiplná pouť do Osady — ke kořalce. — Někteří Namákvové docházejí též do Kapska služeb hledat, a stávají se pastýři u Búrů. Vidíš-li na západní hranici Osady za stádem vykračovati vysokou vysmahlou šedou postavu, ana na dlouhém sochoru několik zašpiněných kožených vaků, malou kalabasu a ovčí kožich nese a skoro každé slovo zvláštním mlasknutím počíná, buď jist, že máš před sebou Namákva.

Namákvové živí se chovem dobytka a honbou. Obyčejná jich zbraň jest luk, šíp a oštěp, jímž házejí tak mistrně, že jedním hodem často celý tucet „namackých" koroptví k zemi srazí; ale lovecké jich nástroje přece jen jsou nedokonalé a nespolehlivé, pročež neváhají za ledajakous ruč-

nici zaplatiti cenu vskutku báječnou, a tu dostává se jim obyčejně pušek, zhotovených nikoliv ku střelbě, nébrž toliko „na prodej“. Za libru prachu platí Angličanům buď surovým zbožím, aneb vyměněnými penězi 3—4 libry šterlinků (30—40 zl.)! — Celkem nemají Namákvové žádného náboženství ani žádné vlády, jen některé kmeny mají hlaváry a kolem četných misionářských osad přijímají jednotlivé rodiny víru křesťanskou.

Damarové a Ovambové.

Severní sousedé Namákvů a po delší čas již úhlavní jich nepřátelé jsou Damarové, národek krve kaferské, as 40.000 duší čítající. Barvou pleti od Namákvů se neliší, ovšem ale pěknějším vzrůstem, plnějšími a pravidelnějšími údy a vůbec příjemnějším zevnějškem. Sídla jejich prostírají se mezi 23—29. stupněm jižní šířky a mezi 11. až 18. vých. délky (od Greenwichu r. Grýnyče); co kočující pastevci stěhují se ustavičně se svými stády z krajiny do krajiny, s místa na místo, všude — jako roje polních kobylek — do hola ohlodané a ožrané krajiny po sobě zůstavujíce. — Zdá se, že Damarové z východních krajin sem se přestěhovali a dřívější obyvatele odsud vypudili; nepochybně bydleli tu před nimi Hotentoti (Namákvové) a zvláštní jakýsi národ, z něhož tu jednotliví kmenové, tak zvaní „horští Damarové“ zbyli a posud v hornatějších krajinách se potloukají. Damarové kráčejí vstříc brzké záhubě, neboť mimo domácí nepřátele vedou silní jich sousedé Namákvové, ustavičné boje na jich vyhubení, tak že po nedlouhém čase z nich zbude snad jen hrstka uprchlíků bez domova a bez majetku.

Damarové jsou lidé velcí, silných údů, vždy

ozbrojeni assagaji, šípy, lukem a kopím, ač více mír než boje milují, o čemž již tichý a jaksi něžný zrak a jemný výraz tváře dává svědectví. Oděv jest kusý a chatrný, sestávaje jen z několika kožích. Tělo natírají si pilně tukem a oleji, ženy pak — jako všechny Afrikánky — ověšují se vše-

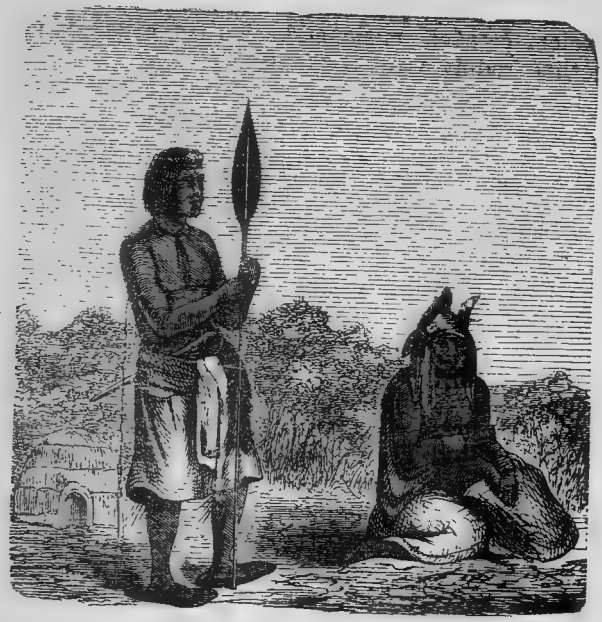

Damarové.

lijakými ozdůbkami a kovovými obroučkami. Kolem kyčlí otáčejí si muži spoustu řemenů nezřídka zdélí několika set stop, kteryžto opasek hlavně k zastrkování zbraně určen a zároveň jakýmsi rouchem jest. Zvláště v házení „kerrím,“ holí to s palicovitým zakončením, jsou dokonalí mistři;

takový kyj obratnou rukou hozený porazí nejsilnějšího muže, skolí ptáka v letu, zvěř na útěku a rybu pod vodou. Misionáři (skoro vesměs Němci, protest.) posud skoro nic nepořídili mezi plachým lidem damarským. Když poprvé u nich se objevili, schnali Damarové svá stáda a odešli do jiných krajin, ostavivše misionáře na holičkách.

Švédský přírodozpytec, Anderson, doprovázen Angličanem Galtonem (Gältenem) proskoumal od r. 1850—54 mnohé do té doby neznámé krajiny jihoafrické a dostal se od západu, cestou, již nikdo by nebyl za možnou pokládal, k jezeru Ngamskému, kteréž nedávno před tím Livingstone byl objevil.

Přišed do Kapska dověděl se Anderson, že holandští Búrové, kteří právě proti anglické vládě se bouřili, přímou cestu k jezeru zahradili. I usnesl se na tom, že se vrátí, podél pobřeží nazpět popluje a ze zátoky Velrybí do vnitř pevniny vniknouti se pokusí. Přistál se svým průvodčím ve Velrybí zátoce. Zde zaslechli, že na sever odsud leží jakési jezero, kteréž prý Omanbonda se nazývá. Ale všechna země na sever misionářské stanice „Barmen“ byla ještě neznáma a neohledána, tuzemci pak vypravovali, že Damarové, tam bydlící, jsou lidé nehostinští, nedůvěřiví a zrádní. Než Anderson i Galton vydali se přece s lidem svým na cestu a dorazili po několika nedělích k toužebně očekávané Omanbondě, o níž cestou se jim vypravovalo, že má povrcheň „tak velikou, jako je obloha.“ V duchu již rozkošným pohledem na krásné jezero se kochajíce blížili se k místu, jehož hledali, a ejhle — Omanbonda objevila se co rákosím zarostlý rybník, a v něm ani kapky vody! V niveč rozplynula se jich naděje, že u krásného jezera hojně bobrů, slonů, nosorožců a hrochů nastřílejí a v samých honbách vesele žíti budou.

Zase neměli cíle ni plánu, nevědouce, mají-li dále ku předu jíti aneb nazpět se obrátiti. Rozhodli se, že půjdou dále. Dostali totiž návěští, že dále na sever žije národ, který stálá má bydliště, zemi vzdělává, velmi spolehlivý jest a pohostinský. Již jmeno jeho, Ovambo, naznačuje prý rolnický jeho život; mimo to vedou prý Ovambové obchod s Damary přiváželce jim železné zboží za hovězí dobytek. Jest prý to národ veliký a mocný, a král jeho obr nesmírný. O tom, jak daleko jest do země Ovambů a jaké jsou krajiny, jimiž cestovati by se muselo, Damarové velmi nejisté a dobrodružné podávali zprávy. Ačkoliv za takových okolností připraviti se museli, že cesta třebas několik měsíců se protáhne, odhodlali se přece ji podniknouti, a brzo měli nešťastné „jezero“ za sebou. Krajiny, kudy se ubírali, nebyly aspoň vyprahlé písčiny: musilit si skoro ustavičně cestu klestiti houštinami, vysokou travou a lesem. Vody byla všude hojnost a zvěře dostatek, tak že oběma Evropanům ustavičná zvěřina a masitá strava již se znechutila, avšak nikoli černým jich průvodčím. Několik dní po odchodu od Omanbondy poprvé uzřeli cestující „královnu rostlin“, čackou palmu, a zjev její nemálo je potěšil. U velikém množství rozseta byla po vší krajině štíhlá palma vějířová dodávajíc jí neobyčejného půvabu.

Právě když do posledních osad damarských přirazili, stihla jich krutá nehoda: zlámala se náprava největšího vozu; i uzavřeli tedy, že zůstavivše zde povozy náklad na voly naloží, sami též na voly vsednou a dále pocestují. Ale náčelník nechtěl ani průvodců jim povoliti, ani bližších zpráv podati, navrhl však, aby připojili se k obchodní karavaně ze země Ovambů, kteráž prý co nevidět již přitáhne. A vskutku dostavila se brzo

na to očekávaná karavana, 23 statní, černí lidé, vzezřením i povahou Damarům zcela nepodobní. Přivezli hroty na kopí, nože, měděné a železné prsteny, kroužky atd., kteréž věci sami zhotovují a dosti draze Damarům prodávají, ku př. jeden hrot za vola. Vyslechnuvše přání cizinců dovolili jim, aby domů je doprovodili, a když karavana zase na zpáteční cestu se vypravila, čítala již 170 osob, poněvadž se k ní též mnozí Damarové (mezi nimi as 70—80 ženských) přidružili. Ovambové sebrali za své zboží pěkné stádo krav a volů, cesta pak vypočtena na 14 dní ostrého kroku. S počátku byly krajiny dosti příjemné, avšak brzo vyskytly se trnité pouštiny a kraje nad míru smutné: pramenů vždy ubývalo, a cestující každým krokem se přesvědčovali, že bez vůdců naprosto by bylo nemožno z těch divočin pravou cestou se vyplesti. I zde nalézali Křováky, s nimiž posud všude se byli setkávali, i bylo jim s potěšením viděti, kterak s lidem tím, všude jinde nenáviděným, Ovambové vlídně zacházejí. Kupovali od nich měděné rudy, jež Křováci z nedalekých hor snášeli. Unavení namáhavou cestou valného dosáhlo stupně, cesta byla stále obtížná a všichni toužili již po odpočinku, když po osmidenní chůzi k prvním velikým pastvinám Ovambů dorazili, kdež několik dní pozdržeti se usnesli. Ovambové uvítali je svým národním obyčejem. Když pak odpočinku určená lhůta vypršela, odesláno několik poslů, aby napřed králi Nangarovi příchod cizinců oznámili, a pak hnula se zase celá společnost ku předu. V prvních dnech šla cesta podél ohromných, stromovím ovroubených „slančáků“ (starých močálů) a pak bezkonečnou savaní (t. j. rovinou, vysokou travou porostlou), kde ani křoviska nebylo spatřiti. Tím milejší pak

bylo překvapení a tím větší radost cestujících, když konečně uzřeli krásné a úrodné roviny On-

Palma vínorodná. (Raphia vinifera.)

dongy, vlastní země Ovambův. Místo věčných houštin, pískin a divokých travin rozkládala se

před udiveným zrakem jejich do nedohledné dálky vzdělaná pole s bohatým obilím, posetá přívětivými příbytky, jednotlivými obrovskými stromy lesními a rozkošnými palmami v nesčíslném množství. I bylo cizincům jakoby vcházeli do ráje, kterýž čím dále, tím půvabnějším, líbeznějším a úrodnějším se stával. — Vesnic tu není; každá rodina žije spůsobem patriarchálním uprostřed svých pozemků ve dvorci silnými palisádami obehnaném, neboť i tito mírumilovní rolníci mají nebezpečného souseda, nepřátelský kmen, jenž ustavičně je znepokojuje. Obilí mají dva druhy: medýněk a jinou rostlinu s velikým drobným semenem, z něhož nabývají pěkné mouky, oba druhy rostou zvýší 8—9 stop. Na podzim srubají všemu obilí klasy, ostatek dobytku na pospas zůstavujíce. Četná jich stáda zdržují se obyčejně na vzdálenějších pastvinách, i nalézá prý se mezi nimi též vepřový dobytek ohromné velikosti. O velikosti země a síle národa cizinci tentokráte ničehož se nemohli dověděti. Druhý den svého pobytu v zemi Ovambů přišli k residenci strašného všemu lidu krále Nangary, nebyli však vpuštěni do jeho ohrady, nýbrž museli odebrati se k vykázanému stromoví a tam očekávati věcí, kteréž by přijíti měly. — Tři celé dni musili darmo čekati. Konečně objevila se jeho královská milost — pověst o něm nelhala; byl sice arci obr, ale šířkou toliko, nikoli výškou. Nangara byl člověk nad míru tlustý, nemotorný a neohrabaný, a přece viděli poddaní v celé jeho postavě od hlavy až k patě vznešeného krále, poněvadž v Africe vypasené tělo jest známkou, ba výhradným privilegiem důstojnosti královské, kdežto u poddaných by skoro zločinem bylo. Na skvělou řeč cizinců odpovídal tučný král v ten spůsob, že několikkrát buď spokojeně, buď nevrle zachroch-

tal. Střelné zbrani cizinců ani on ani lid jeho porozuměti nemohli, jsouť prý to zcela neškodné hračky, jak mile prý se do hlavně nafouká. Však nemálo podivili se účinkům těch hraček, když s rachotem spustily a špičaté kule s jistotou na zvěř chrlily, ano někteří zvědavci padali po každé ráně na zem. Pak žádalo jeho veličenství na cizincích, aby střílelí mu slony, jichž prý na blízku veliké jest množství a kteříž prý na polích mnohé škody a velké spousty dělají. Střelcům ale vidělo se žádost tu odmítnouti, poněvadž předvídali, že by všechnu slonovou kost pro sebe zabavil a konečně snad i je samé tak dlouho násilně zdržoval, dokud by bylo co střílelí. Neúslužnost tu dobře si pamatoval mocný Nangara. Jinak ale dostávalo se jim všude přívětivého a pohostinského uvítání; sám král častoval je mnohdy pivem, a každého večera odbýval se „dvorní bál“, na němž veselá mládež při zvucích tamtamu a jakési kytary tančila.

Ovambonky bývají z mládí dosti stepilé postavy, a tvář jejich jest, ač hrubá, přece nikoliv nepříjemná; ale v pozdějších létech zvrhají se, tloustnou a hranatí bezpochyby následkem těžkých kruhů, obroučeк a velikou tíhou jiných návěsků na rukou a na nohou, pak namahavou prací, neboť i ony musí mnoho pracovati, ač muži nikoliv zahálce se neoddávají, jako jsme to u jiných národů viděli. Oboje pohlaví pracuje zajisté pilně od slunce východu až do západu. Vlasy, skoro jako u mouřenínů vlnité a kudrnaté, ženštiny všelijak si slepují a hojně tukem a ochrou natírají — aby delšími se staly — vplétajíce do nich zároveň dlouhá, hustou řásou po zádech splývající vlákna. Ačkoliv Ovambové v masitých pokrmech nemálo si libují a veliká stáda chovají, porážejí přece

dobytka velmi po skrovnu, tak že se zdá, jako by jen pro potěšení jej vydržovali; obyčejná krmě jest hrubá mouční kaše, již vřelou, s máslem aneb s kyselým mlékem předkládají a jedí. Dvorce uvnitř palisád čili ohrad dosti složitě jsou zařízeny: nalézají se tam zvláštní příbytky pro pány a pro

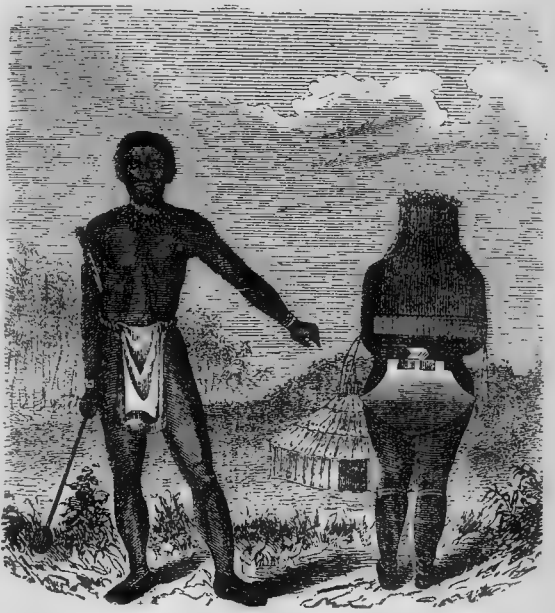

Ovambové.

čeleď, volná prostranství, kde rodina k zábavám a poradám se shromažďuje, stodoly, stáje, chlévy, kurníky atd. Domky čili chalupy jsou kulaté, na spůsob stanů sbudované, sotva šest stop vysoké, tak že jen nizounké mají otvory a leda k přenocování se hodí. Mimo hovězí a skopový dobytek

má každé hospodářství několik ovcí, koz, psů a něco drůbeže.

Ovambové jeví patrné známky jakési (byť i samorostlé) vzdělanosti a ušlechtilé lidskosti; sem hledí zvláště cnost v Africe velmi vzácná: Ovambové nekradou, ano považují krádež za zločin, jenž smrtí trestati se má. Kdežto cestující naši před Namákvy a Damary věcí svých ani dohlídati se nemohli, zůstavovali je zde bez dohlídky, kdekoliv se jim namanulo. Všechna trestní a výkonná moc soustředěna jest v rukou králových, a po rozličných místech ustanoveny jsou osoby, aby každé ukřivdění samému králi oznámily. S velikou péčí ošetřují Ovambové osoby neduživé a věkem sešlé, stojíce cností tou vysoko nad svými sousedy Damary.

Ovambové lnou nesmírnou láskou k otčině, hrdi jsouce jmenem své vlasti. Zahanbenými, ba uraženými se ocitují, optá-li se jich kdo, kolik mají hlavárů; odpovídajíť s hrdým sebevědomím: „My uznáváme krále toliko jednoho; u Damarů chce ovšem každý býti hlavárem, kdo na několik kraviček se vzmůže.“ — Země jejich jest otevřený asyl: vypovězenci jiných národů naleznou zde útočiště, slíbí-li, že se trvale mezi nimi usadí. Mezi takovými vystěhovalci jsou i někteří Křováci, kteří se zde usadili co chalupníci, úkaz to velice podivuhodný, poněvadž nikde jinde jich k tomu přiměti nelze, aby v stálých sídlech se usazovali. Jako u všech ostatních afrických národů jest i u Ovambů mnohoženství obyčejem; každý smí pojíti tolik žen, mnoho-li jich zaplatiti může. Méně zámožný muž dostane ženu za dva voly a jednu krávu, bohatší ovšem dráže ji musí zaplatiti. Jen král má ženy zdarma, poněvadž každému s velikou ctí jest býti jeho příbuzným, a vyznamenání

takové dostatečnou jest výplatou; tehdejší pak tlustý mocnář tu výsadu tak vyčerpal, že ve svém haremě čítal 100 krasavic.

Obchodníci ovambští konají co rok čtyři výpravy na jih, kde dobytek, měděné a železné rudy kupují dávajíce za ně na výměnu hotové výrobky kovové a slonové zuby, kteréž chytáním slonů do lapaček si opatřují a nejraději jen za dobytek a skleněné perly vyměňují. Skleněné perly jsou v Africe mezinárodními penězi, a z těžka by se který cestující bez nich obešel; při tom však nevyhnutelně potřebí jest, aby krajinným vkusem se spravoval a věděl, jaký druh a jaká barva v zemi jest oblíbenější, poněvadž by perel jiné úpravy snad vůbec ani neodbyl.

Po několika nedělích chtěli cestující naši ubírati se dále. Podlé vypravování lidu byla odsud jen čtyři dni na sever veliká řeka s břehy hustě obydlenými; i roztoužili se cestující, spatřiti ji, prvé nežli se vydají na cestu zpáteční. Ale tučný král rozhodně se tomu opřel oznámiv jim, že z toho nebude nic, jestli že s dobrou se nepotáží a proň slony stříleti nebudou. Oni pak nechtějíce mu v tom býti po vůli a nevědouce mimo to, jak se ostatním u Damarů zůstaveným členům společnosti daří, odebrali se touž cestou, kudy byli přišli, nazpět. Dne 15. června dali se na pochod, a teprv 4. srpna dorazili do Barmenu. Přes šest neděl trvala zpáteční cesta, a obtíží bylo ještě více než dříve, neboť byla právě zima, noci byly mrazivé, vody a pastviny větším dílem vyschlé a zvěře málo. Nemajíce na severu žádného cíle chopili se cestující starého plánu, směrem východním proniknouti až k jezeru Ngamskému. Pět měsíců trvala strastiplná cesta jejich, když dorazili k místu, jež na mapách označeno jmenem Tunobis, kteréž

ale není než velký, hustým lesem obrostlý pramen, na jehož březích sloni a dravá zvěř se shromažďují a v jehož okolí Sánové (Křováci) se zdržují.

Cestující rozbili stánek a odpočívají.

V milé této krajince bylo jim sice příjemné pobytí, avšak společnost cestou, parnem, suchem, nedostatkem vody a píce tak byla umořena, že

nebylo lze na další cestu ani pomysliti, ačkoliv věděli, že jezero již příliš vzdáleno býti nemůže. K tomu ubezpečovali Sánové, že odsud na kolik dní cesty není ani krůpěje vody, a že by dále dojista i se svým dobytkem v trnité poušti zahynuli.

Galton jsa Afriky již syt, odplul z Velrybí zátoky nazpět do Anglicka; Anderson ale zůstal ještě, hodlaje po uplynutí deštivého (zimního) počasu nový pokus za týmž účelem podniknouti. Aby pak na příští cestu všemi potřebami a směnným zbožím náležitě se mohl opatřiti, nakoupil zde hojnost laciného dobytka hovězího a vedl jej na prodej do Kapska, kterážto spekulace arci novou několikaměsíční cestu vymáhala. Ale dopadla příznivě, tak že Anderson nakoupiv potřebných věcí s novými nadějemi a pěknými vyhlídkami opět do Velrybí zátoky se odplavil.

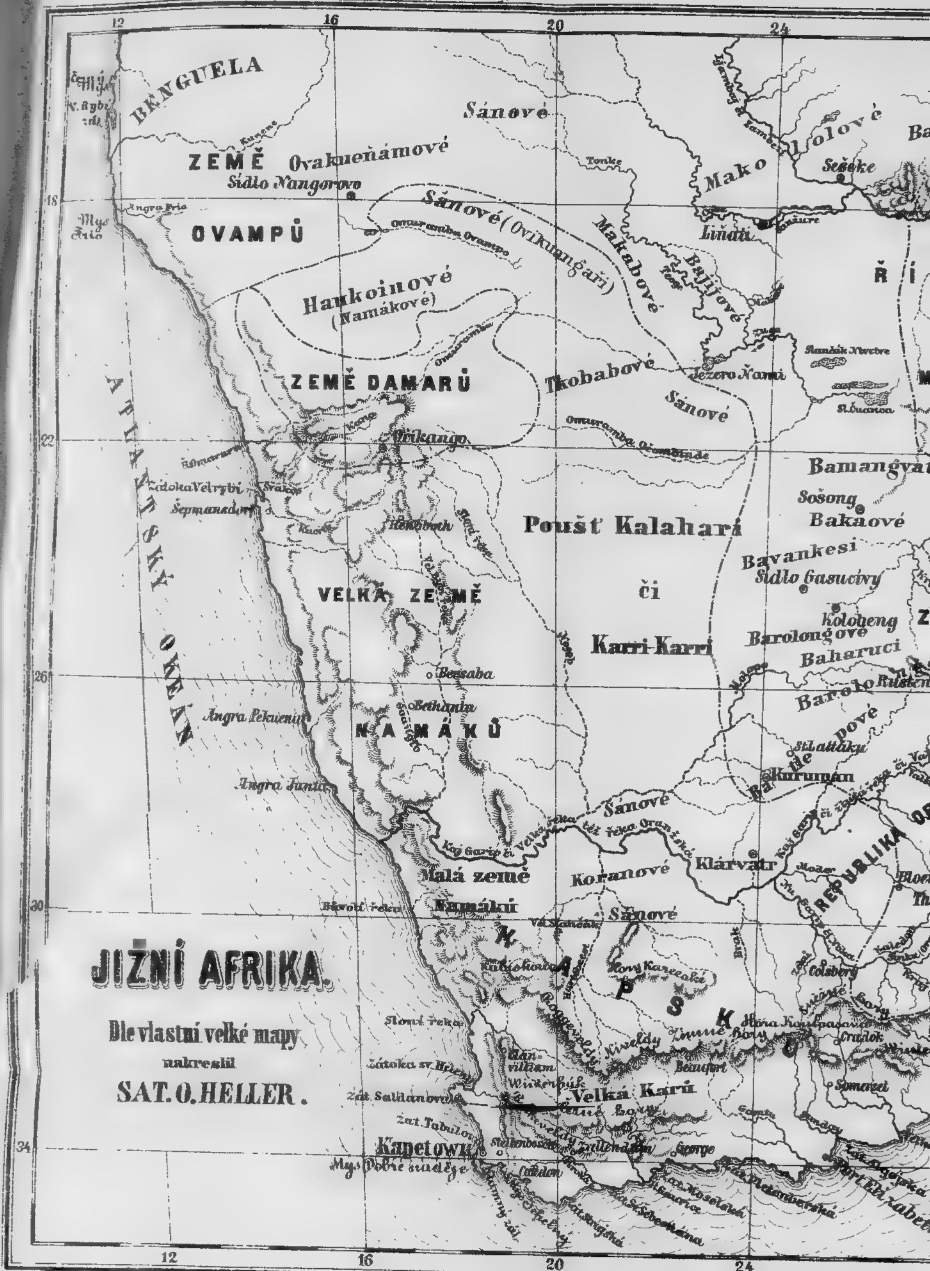
JIŽNÍ AFRIKA.
Dle vlastní velké mapy
nakreslil
SAT. O. HELLER.
BENGUELA
ZEMĚ Ovakuenámové
Sídlo Nangorovo
OVAMPŮ
Sánové
Sánové (Ovikumgari)
Makabové
Haukoinové (Namákové)
ZEMĚ DAMARŮ
Tkobabové
Sánové
Bamangvat
Sošong
Bakaové
Poušť Kalahari
či
Karri-Karri
Bavankesi
Sídlo Gasucivy
Kolobeng
Barolongové
Baharuci
VELKÁ ZEMĚ
NAMÁKŮ
Bersaba
Bethanie
Rehoboth
Angra Pekuena
Angra Junta
ATLANTSKÝ OKEÁN
Zátoka Velrybí
Kuruman
Sánové
Koranové
Klárvatr
Malá země
Namáků
KAPSKO
REPUBLIKA
Velká Karú
Kapetown
Mys Dobré naděje
Stellenbosch
George
Beaufort
Cradok
Somerset
Colsberg
Mako
Lolové
Sešeke
Liňati
Jezero Ňami
Ovakango
Angra Fria
Mys Frio
12
16
20
24
18
22
26
30
34

Lit. Vitek & Starý v Praze

Swaty Wacslawe!

Nedeg zahynauti nam y budaucym!

Boh. Balbin S.I.

Bohuslava Balbína

Rozprava

na obranu jazyka slovanského,

zvláště pak českého.

(Dissertatio apologetica pro lingua slavonica praecipue bohemica.)

Z původního spisu latinského

věrně přeložil a poznámkami, jakož i životopisy Balbína a Tom. Pešiny opatřil

Emanuel Tonner.

Matice lidu roč. III. čís. 3.

(Běžné číslo 15.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1869.

Tiskem dra. Edv. Grégra v Praze.

Velectěným pánům

měšťanům a všem obyvatelům

starosl. král. věnného města

HRADCE KRÁLOVÉ

překlad nadšené obrany jazyka slovanského, nesmrtelným jich rodákem sepsané

připisuje

překladatel.

Velectění pánové a přátelé!

Ohlížeje se, komu bych připsal překlad výtečné rozpravy, Bohuslavem Balbínem sepsané na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého, nemohl jsem býti dlouho na rozpacích, že připsání takové nikomu více nepřísluší, než Vám, Pánové velectění, stateční měšťané a obyvatelé staroslavného Hradce Králové, kterézto město povždy věrně stálo k svaté naší věci národní a kromě tolika jiných mužův znamenitých vlasti naší vydalo také výtečného syna toho, jenž v době nejsmutnější tak nadšeně a neohroženě ujímal se potlačovaného jazyka mateřského.

Již tedy, velectění pánové a přátelé, připisuje Vám skrovnou práci svou, netoliko mám oumysl, abych Vám a městu Vašemu podal jakýs takýs důkaz vážnosti své, nýbrž chci také, ať tak dím, útokem hnáti na vlastenecké srdce Vaše, snažnou k Vám vznášeje prosbu, abyste na to pomýšleti ráčili, by ve slavném městě Vašem postaven byl pomník důstojný muži tomu, jenž přes všecka protivenství nepřestával sloužiti vlasti a národu. — Budeť pomník takový vzácnou ozdobou města Vašeho, budeť, na nemalou vlastní Vaši památku čestnou, důkazem výmluvným, že Hradečtí trvají šlech etném smýšlení Balbínově, budeť synům Vašim, ano potomstvu až nejpozdějšímu napominatelem stálým, aby řídíce se dle vznešeného vzoru

velikého rodáka svého, horlivě bránili nejdražší po předcích odkaz a přispívali k tomu, aby se i na dále splnila vroucí prosba a modlitba Balbínova: „Svatý Václave! Nedej zahynouti nám a budoucím!“

Jsa přesvědčen, že mi nezazlíte prosby této, k jejímuž uskutečnění přispívati budou s radostí zajisté všickni Čechové zdární, zůstávám

upřímný ctitel a přítel Váš

Emanuel Tonner.

V Praze, dne 25. května r. 1869.

Připomenutí překladatele.

Neznám spisu, kterýž, pocházeje z časův, pro vlast naši nejsmutnějších, z časův totiž zuřivého utlačování a pronásledování národa československého po bitvě na Bílé Hoře, ujímal by se na záhubu odsouzené národnosti naší zřejměji, poctivěji, výmluvněji a srdnatěji, než tento spísek výtečného Balbína našeho. Jestiť spis tento jadrnou a nadšenou obranou národnosti naší proti všem utrhačům a hanobitelům, jestiť těžkou avšak spravedlivou žalobou na vládu tehdejší, kteráž národnosť naši vydávala v psanství, jestiť bohatou snůškou velemoudrých, dosud pravdivých a vždy užitečných rad a napomenutí vládám, jestiť spravedlivým ortelem zatracujícím všecku tu chátru hanebníkův aneb zaslepencův, kteříž, národu svému se odcizivše, pomáhali jej hubiti nezřídka zuřivostí až sběsilou, jestiť jako na poušti se rozléhajícím hlasem prosebným ku všem krajanům, aby procitli z netečnosti a po příkladu slavných někdys předkův hájili nejdražšího po nich odkazu

totiž jazyka starodávného, jestiť konečně, ano srdces pisovatelovo, nanejvýš skormoucené, odnikud nevidělo pomoci a spásy, nejvřelejším vzýváním pomoci nebeské, nejvroucnější za národ modlitbou k přednímu patrónu a dědici země české, k sv. Václavu, modlitbou, kteráž mnohého k slzám pohne a rozechvěje i ty, kdož modliti se již dávno zapomněli. — Celým pak spisem vane takový duch slovanský, takové vědomí o příbuznosti, bratrství a potřebném dorozumění se národův slovanských, Čechův, Polákův, Rusův, Jihoslovanův, že již pouhá okolnosť tato spisu Balbínovu dodává důležitosť největší.

Proto spis ten, jenž v ouplné souvislosti dosud v celku nemnohým jest znám, neváhal jsem přeložiti z původní řeči latinské a vydati beze změny, ačkoli vím, že některá místa (ovšem jich málo) již neobstojí před vědou nynější.

Než podám překlad ten, vidí se mi potřebí promluviti o tom, za jakých okolností, kdy a kterak spis ten povstal a jaké měl osudy.

Známo vůbec, že r. 1618. v Čechách a na Moravě vypuklo veliké povstání proti vládě, proti panujícímu rodu rakouskému, proti němuž zvláště nekatoličtí stavové (panstvo, rytířstvo a města) vedli stížnosť, že podkopává dosavadní jich práva a svobody jak v ohledu politickém tak i náboženském. Povstání ono brzy skončilo se neslavně; neboť král Ferdinand II. zvítězil v bitvě na Bílé Hoře (v neděli dne 8. listopadu r. 1620.) a nyní

na celý národ náš svezlo se utrpení takové, že snad není národa, jehož by se byly dotkly strasti takové. Všecky svobody a práva naše jsou zničeny; množství lidí našich zahynulo rukou katovou neb umořeno v žalářích, všickni nekatolíci museli se vystěhovati z vlasti neb na víru katolickou obracováni násilím krutým; všem pánům, rytířům a městům, kteříž se jak buď účastnili povstání onoho, pobráno statky, jež pak buď darováno neb za laciný peníz prodáno nejvíce cizincům, kteříž se ve vlasti naší velice vzmohli na újmu národnosti české.

Avšak není zapotřebí šířiti slov mnoho; neboť kdož neznal by onoho utrpení národa našeho po osudné bitvě bělohorské, jejížto následky, jak Balbín slušně a spravedlivě naříká, snášeti museli i také katolíci, ačkoli králi byli zachovali věrnosť. Neminulo padesáte let a již nelze bylo poznati země české. Jak to tam vypadalo, dovídáme se právě z tohoto spisu Balbínova, tedy z pramene nejhodnověrnějšího, poněvadž spisovatel sám na všecko hleděl očima vlastníma. Jestiť pak svědectví jeho tím závažnějším, poněvadž byl katolíkem nad jiné horlivým i též proti vládě neměl smýšlení nepřátelského. Tím větší váhy nabývají slova jeho, tím pádnější jsou nářky a žaloby jeho. Že nepřátelé naši vítězství bělohorského snažili se využíti na ouplné vyhubení národa českého, na ouplné vyhlazení národnosti naší, bylo na bílednì; toho neviděli jen slepí a viděti nechtěli od-

rodilci podlí, kteříž spronevěřivše se všemu, co poctivého, sami ochotně pomáhali dobíjeti národ svůj, na kříž přibitý.

Kolik asi nad tímto počínáním nelidským vyroněno slzí hořkých, kolik asi ozývalo se steskův a nářkův žalných, kolik kleteb sesíláno na ty katy cizí a ochotně jim pomáhající holomky, národu svému nevěrné? To však všecko jen ve skrytu díti se mohlo; veřejněť nikdo ozvati se nesměl — tížilať nad celou zemí bezlítostná ruka železná, jež ihned každého byla by zdrtila, kdož byl by dal na jevo, že to srdce české ještě nepřestalo bíti.

V tomto hloučku synův vlasti věrných, kteříž co se děje, rozuměli a žasnouce nad nebezpečenstvím, národnosti naší hrozícím, za svatou povinnosť měli, úsilně přiložiti ruku pomocnou, zajisté málo kdo tak srdečně uboléval nad úpadkem národa, jako kněží dva, totiž právě náš Bohuslav Balbín a Tomáš Pešina z Čechorodu.

Šlechetný Balbín — nastojte! — byl knězem řádu onoho, jenž u nás tolik zlého natropil, totiž jezovitou, výtečný Pešina pak kanovníkem u sv. Víta na hradě pražském. Oba téměř téhož věku (Balbín o osm let starší) a schopnostmi, vědomostmi i smýšlením stejně výborní, ode dávna byli přátelé; znalť se již ze studií v Praze, kdež spojení láskou k vlasti, rozdělili se o úlohy a práci ve prospěch národa, Balbín totiž ustanoviv se na tom, že pracovati bude ve věcech českých, vybídl

Pešinu, aby taktéž činil ve věcech moravských, čemuž on svědomitě dostál. Po letech opět oba stále přebýv ali v Praze a přátelsky obcovali s sebou. Kdo nám poví, jaké asi mívali rozmlouvání, kdo nám poví, kolikráte asi slze utírali, kolikráte za pomoc k nebesům zraky povznášeli, kolikráte zlořečili a pěsti málomocné zatínali, vidouce, co se děje ve vlasti, kterak po národě jich, hnusně spoutaném, drze šlapou nepřátelé, jimž pomáhají mnozí lidé domácí? V takovéto chvíli rozjímání trpkého Pešina vybídl přítele Balbína, aby sepsal obranu národnosti utlačované, tento, jak dočítáme se na začátku spisu samého, otálel s prací choulostivou, až konečně, když přítel nepřestával naléhati a bezbožnosť hubitelův vlasti přesahovala všecky meze, ozbrojil pravici zbraní převydatnou a nad ocel trvalou, totiž pérem a sepsal obranu mistrovskou, kteráž hnouti musí každým srdcem českým, jež není nahnilo některou vášní podlou.

Kdy Balbín obranu tu sepsal, dá se na určito postaviti ze spisu samého. Že to bylo po roce 1670., vysvítá z několika narážek, když ku př. praví, že před padesáti let v Čechách všude se užívalo jazyka českého (na str. 28.), že od padesáti let vojska téměř bez ustání v Čechách přezimují (na str. 54.), dále když touží na Husity, že před dvěma sty a padesáti let zničili tolik věcí památných (na str. 122.) atp. Avšak ve skrytu vězí tam poukázky ještě jasnější, že se dovtípiti

možno roku pravého. Tak Balbín zmiňuje se již o úmrtí velikého Komenského v Hollandsku (na str. 141.) a zas slavného Václava Eusebia z Lobkovic jmenuje ještě skutečným nejvyšším hofmistrem dvoru císařského (na str. 104.); poněvadž pak Komenský v Amsterodámě zemřel dne 15. listopadu r. 1671., Lobkovic pak, v nemilosť upadna, s úřadu svržen byl dne 17. října r. 1674., tedy máme již hranice přísně vytknuty. Poněvadž pak Balbín (na str. 144.) zmiňuje se dále o tom, že dva jezovité pustili se do překládání písma svatého, totiž Jiří Konštanc a Matěj Václav Šteyer, a netoliko nic o tom nepraví, že jeden z nich zemřel, nýbrž vyjadřuje naději, že dílo šťastně bude dokonáno, tedy za to míti musíme, že to psal před úmrtím Jiřího Konštance, kterýž skonal v Praze již dne 24. března r. 1673. Tak tedy na jisto máme postaveno, že Balbín nadšenou obranu jazyka svého a slovanského vůbec sepsal r. 1672. anebo nejdéle hned na začátku r. 1673. a pak také na jisto můžeme se domýšleti, kde ji sepsal, totiž v Klatovech, kdež tehdáž žil jako u vyhnanství, těžce jsa pronásledován od vlády pro národní smýšlení, jak vypravovati budeme v životopisu jeho.

Snadno pochopiti možno, že na vydání tiskem spisu takového, jenž pln byl narážek a výčitek, za poměrův tehdejších nebylo pomýšleti; tudíž jen asi skrovnému počtu osvědčilých přátel Balbínových a Pešinových dopřáno bylo, čísti nadšenou obranu jazyka našeho. Ostatně Balbín netajil se

s tím, že sepsal obranu takovou, jakož na několiku míst ve spisech svých se jí dovolává, z čehož patrně vysvítá přání, aby se kdysi dostala do veřejnosti.

O tom, co se s rukopisem samým dálo, víme ovšem jen velmi málo; není ani známo, zdali ještě za živobytí Pešinova čili teprv po smrti jeho (r. 1680.) dostal se do jiných rukou a kterak konečně stal se majetkem knihovny kláštera Augustiniánův u sv. Václslava na Novém Městě Pražském. Jakéž to štěstí, že se nám drahocenný rukopis ten zachoval přes všecku tu dobu dlouhou, tak záhubnou všem spisům vlasteneckým!

V knihovně řečené dostal se rukopis konečně do rukou velezasloužilého Frant. Mart. Pelcla, jenž znamenaje důležitosť jeho, ihned jej tiskem vydal v jazyku původním (r. 1775.) spoléhaje na to, že přičiněním císaře Josefa II. censura*) nebyla tak přísna, jako dříve. Ale chudas Pelcl špatně pochodil; kniha sice od čtenářstva uvítána byla s nadšením, vláda však, národnosti české nepříznivá, knihu ihned zapověděla a výtisky, které ještě nebyly rozprodány, pobrala tak, že v celku

*) Poněvadž vlády brzy tomu porozuměly, jak důležité jest kněhtlačitelství, záhy učinily opatření takové, aby se nemohly tisknouti spisy, kteréž by jim nebyly po chuti, ustanovily totiž censuru t. j. nařídily, aby vše, co se tiskem uveřejniti mělo, odevzdáno bylo jistým úředníkům, censoři jmenovaným, a teprv co censoři schválili, smělo se tisknouti, nikoli však to, co zamítli.

jen nevelký počet jich v národě se rozšířil, pročež kniha ta brzy stala se vzácností. Mimo to censor, kterýž knihu propustil, s úřadu svého složen, Pelcl pak sám co vydavatel pokutován byl třídenním vězením.

Když r. 1785. svrchu psaný klášter Augustiniánův byl zrušen, rukopis náš s ostatními knihami kláštera toho dostal se do veřejné knihovny vysokých škol pražských, kdež se dosud nachází znamenán jsa „2. C. 22.“

Psán jest na dosti silném papíře ve formátě archovém. Původně bylo 29 listův, nyní však jest jich jen 28, poněvadž list 13. vytržen byl, nevíme kým, kdy a proč. Jen dva první listy a tolikéž posledních zvetšely a od molův jsou prožrány, vše ostatní dobře zachováno a dá se výborně čísti. Cizí rukou připsáno jest na první straně, že rukopis jest majetkem knihovny kláštera u sv. Václava na Novém Městě. Tamtéž čteme: „Est propria manus authoris P. Bohuslai Balbíni.“ (t. j. Jest to vlastní ruka spisovatele kn. Bohuslava Balbína).

V jazyku českém, jejž Balbín tak vroucně miloval a jehož hájil tak horlivě, tato obrana jeho dosud nebyla vydána v ouplnosti, než toliko (pokud víme) částečně a sice r. 1850. ve „Slovanu“, kdež Havlíček vedlé přehledu celého spisu podal některé úrývky v překladu a pak v „Národě,“ kdež za redakce Šimáčka pp. Gebauer a Černý uveřejnili též některé výňatky.

Překlad můj zdělán jest podlé vydání Pelclova, pak ale dopídiv se rukopisu, bedlivě jsem vše porovnal, aby vše podáno bylo tak, jak to Balbín sepsal. Přihlížeje k tomu, že spisy Matice lidu hlavně ustanoveny jsou pro čtenářstvo nestudované, doufám, že nedostane se mi hany za to, že jsem překlad svůj opatřil tolikem vysvětlivek a poznamenání.

Jižť pak nyní odevzdávaje knihu do veřejnosti, přeji, aby každému působila tolik radosti, aby každému tolik ochoty ku práci na národní roli dědičné přičiňovala a nade všecko aby každému Balbínovu lásku k vlasti a nezlomnou jeho víru a naději v budoucnosť národa našeho do srdce vlévala, jako sám toho na sobě jsem doznával, kdykoli téměř již od dvaceti let nadšená slova velikého vlastence toho čítal jsem a dosud čítám s největší rozkoší.

V Praze, dne 21. května 1869.

Emanuel Tonner.

Bohuslav Balbín.

Ctihodný a veleučený muž tento, jedna z největších ozdob vlasti naší, pocházel z rytířského rodu českého, jemuž druhdy patřívaly Ovčáry blíže Hory Kutné. Prapraděd Bohuslava našeho Jan Balbín byl právník času svého znamenitý a požívaje přízně krále Ferdinanda I. stal se sekretářem soudu appellačního. Také náležel do kruhu tehdejších básníkův našich, kteříž se shromažďovali okolo štědrého přítele svého, veleučeného pana Jana Hodějovského z Hodějova a na Řepici, místosudí království českého, básně své však bohužel spisovali jen v jazyku latinském. Některé básně Jana Balbína zachovaly se ve sbírce, kteráž pod jménem „Farragines“ (směsice) tiskem vydána a Hodějovskému připsána byla. Mimo to vydal básně latinské „žalobu spravedlnosti, že musela do vyhnanství“ (r. 1566.) a „chvalozpěv na příjezd krále Ferdinanda I.“ V rukopise zůstalo dílo jeho české připsané nejvyššímu kancléři Vratislavovi z Pernštejna „Registrum z desíti truhlic s privilegiemi zemskými.“ Jan Balbín zemřel r. 1570. dne 16. února. — Praděd našeho Bohuslava Jiří Škornice Balbín z Vorličné, pán na Dřevíči Hořejším a Lhotě, byl primátorem a kr. rychtářem v Hradci Králové,

r. 1584. povýšen byl do stavu rytířského*) a zemřel r. 1589. dne 15. března. Téhož roku dne 6. září zemřel také syn jeho Jan, zanechav dvé synův Lukáše a Jiřího.

Tento Lukáš Škornice Balbín z Vorličné, pán na Petrovicích, byl purkrabím královským na Pardubicku; v čas povstání stavovského zůstal králi věren a hájil zámku Pardubického proti povstalcům. Usadiv se pak v Hradci Králové, zemřel tam již r. 1622. maje teprv věku svého 37 let. Chotí jeho byla Zuzanna Vodičkovna.

Z manželství tohoto narodilo se 7 dětí (pět synův a dvě dcery), jichž posledním byl Bohuslav Ludvík (čili Alojz, jak se sám později psával.**) Náš Bohuslav narodil se rok po bitvě bělohorské, tedy r. 1621. a sice staroslavný Hradec Králové může se honositi, že uvnitř hradeb jeho spatřil světlo tento veliký syn vlasti naší. Zdá se, že slavný vojevůdce Vojtěch (Albrecht) Václav Eusebius z Valdštejna byl kmotrem jeho; jinak alespoň nemohu rozuměti slovům Bohuslava našeho, když r. 1682. tehdejšímu arcibiskupu pražskému hrab. Janu Bedřichovi z Valdštejna připisuje čtvrtou knihu svých Miscellaneí a mluvě o vděčnosti své k rodu pánův z Valdštejna, praví: „Jsemť Váš od samého dětinství, když od nejstatečnějšího bohatýra a potomního vévody ze slavného rodu Vašeho

*) Erb Balbínův z Vorličné jest štít s hora na důl ve dvé rozdělený, v jehož levé polovici viděti jest půl černého orla císařského v poli zlatém, v pravé pak polovici pruhy bílé a červené s hora na důl.

**) Že se náš Bohuslav nikdy nepodepisoval jako pocházející z rodiny rytířské, vysvětluje se tím, že byl řeholníkem; zato však nezřídka při podpisu jeho čteme jiný přídavek, totiž „Bohemus Reginohradecensis“ (t. j. Čech z Hradce Králové), z čehož vysvítá, jakou láskou a chloubou lnul k milované vlasti své.

na loktech jsa držán, vodou posvěcující byl jsem umyt a k životu věčnému i k dědictví synův božích vzkříšen.“

Již v prvním roce Bohuslavovi smrť otce vyrvala a tak ubohá vdova za nejtrudnějších časův tehdejších sama snášeti musela nemalé břímě starostí o děti nedospělé. Zvláště těžkými kontribucemi válečnými, několikráte se opakujícími, stále ubývalo jmění tak, že ubohá paní, druhdy zámožnosti uvyklá, schudla, až r. 1636. dům svůj v Hradci prodati musela a sice jezovitům, kteříž tam téhož roku založili kolej. Zdá se, že paní ta potom přestěhovala se do Častolovic, kdež zemřela dne 28. dubna r. 1644. v 52. roce věku svého.*) Jako manžel její, pochována byla blíže Hradce Králové

*) Balbín ve spisech svých několikráte zmiňuje se o drahé matce své, kteráž prý byla ženou velmi rozšafnou a nazývána vůbec jen „paní Zuzannou“ v Hradci všeobecné vážnosti a lásky požívala. Důkladně prý se znala v rostlinách, z nichž uměla dělati všelijaké svařeniny. Také o ní (v Miscellaneích kn. III. str. 180.) zvláštní příběh vypravuje, kterýž svědčí, jak Balbín přes všecku vzdělanosť svou nebyl prost pověrčivosti doby své. Kdysi prý matka jeho vyslala služku svou, aby časně z rána na zbořeništi zámku Hradeckého hlečala jisté byliny; tu prý se pak služce objevilo děvčátko bílé a otázavši se jí, je-li ve službě u paní Zuzanny, vedlo ji zříceninami až ku dveřím sklepu, jež otevřelo, počemž viděti bylo, že sklep byl pln peněz a kovu drahého. Když služka strachem nechtěla vejíti, vyneslo děvčátko peněz, co do sukně nahrabati mohlo a davši je služce pro paní Zuzannu pravilo, že, kdyby beze strachu byla vešla do sklepa, byla by mohla odnesti, coby bylo stačilo na celý život paní i služce Když pak služebná odcházela, volalo za ní děvčátko. aby opět přišla, až paní bude v potřebě. Doma peníze shledány byly nejlepšími, jichž paní Zuzanna po splacení dluhův užila na potřeby denní. Ještě několikráte potom matka Balbínova službu do hradu vysýlala; tato však strachem již nikdy tam nechtěla.

u sv. Jakuba na louce, kteréžto kostel zbořen byl, když se stavěla pevnosť Hradecká.

Náš Bohuslav za prvních let nemocmi téměř ustavičnými tak seslábl, že mu již ani netušíno. Tu mezi 3. a 4. rokem neduživého hošíčka před oltářem obětovali Panně Marii a sice nejprvé v Krupce a pak ve Staré Boleslavi, při čemž obřady vykonával Jan Sixt z Lerchenfelsu, potomní probošt Litoměřický, jenž zůstal pak příznivcem Balbína i též v odkazu svém ho nezapomněl. Zázračné pomoci P. Marie přisuzováno, že hošík skutečně se pozdravil a pak všecku svou bratř přečkal.

V domě pečlivé mateře své vzrůstal Bohuslav na chlapce a tamtéž nabýval vzdělání prvního. Babička jeho Dorota Vilemovská z Petrovic, kteráž se dočkala 80. roku, jak Balbín sám vypravuje (Misc. kn. I. str. 100.) vnuka chápavého učila znáti rozmanité byliny, čímž záhy probouzel se v něm smysl pro přírodu. Rovněž záhy oblíbil si dějepis domácí, nevíme však, zdali vnuknutím vlastním čili návodem něčím; taková pak ve směru tom dychtivosť jeho byla horoucí, že dle vlastního svědectví (Misc. kn. VII. v poznámce ku Karlu IV.) kroniku Hájkovu pročetl tři- či čtyrykráte, ještě než mu bylo sedm let.

V chlapci tak čilém, znajícím již slavnou vlasti minulosť a co den dívajícím se na pustošení země drahé i na tisíceronásobné utrpení národa*), za-

*) Viděl, co rodiště jeho, Hradec Králové snášeti muselo po bitvě bělohorské, a co hoch sedmiletý s věže Hradecké díval se na to, když r. 1628. nešťastní poddaní na panstvích Smiřickém, Novoměstském a Opočenském, krutým utlačováním jsouce dohnáni, učinili vzbouření a spustošivse majetek vrchností svých, v četném zástupu táhli na Hradec, pak ale rozprášeni a nemilosrdně potrestáni byli.

jisté velmi brzy roznítila se horoucí láska k vlasti nešťastné, cit, kterýž ho nikdy neopouštěl, nýbrž čím dále mohutněl a hlavním byl podnětem všeho snažení, vší práce jeho, jemu pak samému zjednal slávu, kteráž potrvá s národem, jejž miloval nade všecko.

Kdo ví, co by se bylo stalo z hocha nadějného, jehož matka sotva byla by mohla vynakládati na studie, kdyby se ho nebyli ujali příznivci zámožní, z nichž zejmena vytknouti sluší pana Mikuláše staršího z Schönfeldtu, nade všecky pak pana Otu z Oppersdorffu, pána na Častolovicích, přísedícího soudův komorního a manského, hejtmana kraje Hradeckého. U něho na Častolovicích Balbín ztrávil značnou část věku chlapeckého. O něm, jaký byl, dovídáme ze spisův vděčného Balbína (Misc. I. 161.); „vedlé pobožnosti a ctnosti největší nic v celém světě nebylo mu milejšího, než honba, lovení ryb a čížba. Dle toho byl život jeho; v pracích těch trávil celý den, nezřídka i noc, já pak (slova jsou Bohuslavova), jejž velmi miloval a stále na očích měl, často jsem jej doprovázíval .... Pamatuji se z let chlapeckých, že na bedra má (jež hrdina ten vzácný jmenoval šťastnými) vkládal pušku svou, když stříleti chtěl, a tak přes ramena má u velikém počtu pobiti jsou to jeleni, to srnečci, co se vůkol nich děje, nevědoucí a s pozdvíženou hlavou hledající jen matku, to jiná zvěř, zvláště ptáci, jako koroptve, bažanti a mnoho jiného.“ Týž pán měl oboru velikou, mnoho psův atd. S ním tedy Balbín náš, když u něho se vychovával a též později za studií prázdniny trávíval, toulal se po lesích a po polích, čímž netoliko tužilo se zdraví, přibývalo síly, vzrůstala odvaha, nýbrž také množily se vědomosti v oboru přírody, což vše později výborně

se mu hodilo. Na prázdniny přicházíval někdy též k panu Mikuláši ze Schönfeldtu, s nímž také mnoho chodil na honbu a čížbu. Obé pak provozovával se zalíbením i v dospělejším věku. Vedlé toho ale všímal si též hned záhy velmi pilně všeho památného tak, že okolo Častolovic nebylo místečka, jehož by co hoch nebyl prolezl. Dokud matka žila v Hradci, ovšem i ji navštěvoval za doby prázdnin školních.

Na školy latinské Balbín (r. 1631.) nejprvé dán byl k benediktinům do Broumova; ostatní školy odbyl u jezovitův a sice grammatiku čili tehdejší třídu druhou studoval v Jičíně, kdež někdy vídal nejbohatšího tehdáž velmože českého Albrechta z Valdštejna, syntaksi čili třídu třetí odbyl v Praze, kdež pamětihodnosti hlavního města královského a okolí jeho velice zajímaly jinocha, příběhův domácích již důkladně povědomého. Poslední dvě třídy škol latinských, poesii a rhetoriku, studoval v Olomouci, kdež velmi mnohému se přiučil u výtečného učitele, Čecha Jiřího Franciscího. Již tehdáž tak důkladně znal se v latině, že psával básně v řeči té, jichž některé později vydal.

Pobyt v Olomouci měl vliv rozhodný na všecek jeho život další. Právě když Balbín studoval poslední třídu gymnasia čili škol latinských, dosazen byl na prefekta čili představeného duchovního Olomúcké kolleje jezovitské Mikuláš Łęczycki*),

*) Dle způsobu tehdejšího, příjmení překládati do latiny neb řečtiny aneb alespoň dávati jim zakončení latinské, Łęczycki nazýval se Lancicius a pod tím jmenem znám jest ve světě učeném. Z víry kalvínské, v níž se narodil a vychován byl, přestoupiv, stal se katolíkem nejhorlivějším a působil v rozmanitých hodnostech v Polsku, na Litvě, v Římě a u nás. Narozen r. 1574. 10. prosince, zemřel v Kovně na Litvě r. 1652.

rodem Polák, jezovita v řádu svém i též u světských vysoce vážený.

Poněvadž jezovité, nad jichž chytrost a rozum nebylo, dobře věděli, že řádu jich nic tolik nepřiční moci a slávy, než když bude se moci honositi co největším počtem mužův slavných a vynikajících ve všech oborech, tudíž co nejbedlivěji se vynasnažovali, aby z nejnadanějších a nejnadějnějších mladíkův, kteříž na školách jejich studovali, pro řád svůj získali čili ulovili počet co největší. Jsouce bystrými pozorovateli a znateli mládeže, rychle vyrozumívali, kteří jinoši nejlépe by se jim hodili a pak přiměřenými prostředky na ně účinkovali, až byli jejich. Toho všeho převýborným mistrem byl Łęczycki, jenž, když 1. prosince r. 1635. nastoupil úřad svůj v kolleji Olomoucké, byl již starcem bez mála 71 letým a tudíž oplýval zkušenostmi, kterak s mládeží zacházeti. Bystrým zrakem svým ihned poznal, co v Balbínu vězí, a tudíž vyhlídl si jej, aby řádu získal nejprvé jej, jím pak i jiné ještě ulovil. Laskavostí a přívětivostí snadno dosáhl cíle; po celé hodiny obcoval s mladíkem, jehož zachytiti dovedl za pravé stránky, totiž za pobožnost a vědychtivost. Brzy stal se Łęczycki zpovědníkem Balbína, jenž takovou úctou a láskou zahořel k starci znamenitému, že v něj pak po celý život věřil jako v nějakou bytost nadpozemskou.*)

---

*) K víře nepodobno, jak Balbín, ostatně tak osvícený, v tohoto mistra svého věřil. Tak v pobožné pověrčivosti vypravuje o něm v nejlepší víře věci zázračné ku př. že dobrodinci Balbínovu Otě z Oppersdorffu, jenž z manželky své Anny Rabenhauptovny neměl potomstva mužského, předpověděl, že se mu narodí dva synové, a na zahalení zázraku dal mu užívati byliny jisté; dále že předpovídal, kdy kdo zemře, že věděl,

Balbín tehdáž neměl ještě nejmenší chuti a náklonnosti vstoupiti do řádu jezovitův a upřímně to pověděl důvěrníkovi svému nade všecko milovanému. Tento však, jist jsa vítězství svého, usmál se upřímnému jinochu říkaje: „Brzy budeš zpívati jinou, jakmile zaslechneš hlasu božího!“ a narážeje na vědychtivosť Balbínovu, dokládal: „Jen se oddej studiím a všecek do nich se zahrab, jistě pak z Tebe jezovita bude.“ Věděl ť zajisté jezovita zkušený, že mladíka již drží na udici tak pevně, že nevyvázne. Když pak Balbín po půletním boji vnitřním ustanovil se na tom, že vstoupí do řádu, a nejprvé oumysl svůj oznámil důvěrníkovi svému, pravil mu tento, jásaje: „Již pak nyní Ty budeš mi udicí!“ a hned jmenoval některé mladíky, kteréž Balbín získati měl pro řád, což se pak skutečně podařilo. Toto všecko vypravuje sám Balbín v životopisu Łęczyckého na straně 72.

Nebude od místa ani nezajímavo, když tuto z téhož spisu (str. 161. a 162.) položíme, jak starý Łęczycki mladého přítele, řádu získaného, časem drsně cvičil, aby se náležitě přiučil vlastnostem u řeholníkův vůbec, u jezovitův pak zvláště nezbytně potřebným, totiž poslušnosti, pokoře a sebezapření. „Častěji mi poručil (praví Balbín), abych šel k chrámu a co se mi zdálo býti velice obtížným, abych ruku na ústa klada, lidi mimojdoucí pozdravoval s hlavou obnaženou a jinými zevnějšími známkami pocty, z čehož tak jsem se styděl, že hanbou sotva jsem věděl, co činím, domnívaje

---

co se v témž okamžiku událo na jistém místě mnoho mil vzdáleném, že téhož okamžiku vidín byl od lidí na dvou místech, od sebe velmi dalekých atd. Jsouť to zajímavé známky času tehdejšího. Balbínovi také něco předpověděl, totiž že, ačkoli byl těla tehdáž slabého, dočká se stáří vysokého, což se poněkud uskutečnilo.

se, že ode všech jmín budu potrhlým.“ Dále pak čteme: „Když se kollej bílila, poručil mi, abych v nejdolejší chodbě blíže vrat řemeslníkům pomáhal; sám pláštík mi držel, já pak, ani všichni studenti na mne se dívali, smáčev v korbeli štětku, bílil jsem zdi, jak jsem uměl, za velikého chechtotu spolužákův a s nemenším stydem vlastním, od kteréžto práce stokráte byl bych utekl, kdybych nebyl měl po boku starce, jenž mne stále napomínal a pobízel.“ Ejhle! takto se vychovávali jezovité! Nedivme se pak, že řád ten oplýval muži, kteří dovedli poslouchati a zas poroučeti, kořiti se a zas se vypínati. Co se našeho Balbína týká, naučil se i on poslouchati a pokorným býti, všeho však, čemu se naučil, užíval povždy jen ve prospěch věci dobré.

Łęczycki sám Balbína zavezl do Brna, kdež v noviciátu čili v přípravě ztrávil dvě léta, pilně se zanášeje studiemi, v čemž požíval návodu znamenitého učitele Františka Lupia. Z Brna na podzim r. 1638. poslán do Kladska na opakování studií humanitních. Zde liboval si zvláště ve společnosti jezovity Jana Meagh-a, rodem Irčana, vynikajícího důkladnou známostí literatur klasických, zvláště latinské, jakož i přívětivostí k mládeží studující, na niž znamenitě oučinkoval. Ještě v pokročilém věku Balbín v paměti vděčné choval onoho učitele svého.

Na podzim r. 1639. odebral se Balbín do Prahy na studia filosofická, kteráž v kolleji klementinské skončil r. 1642. Z tehdejších učitelův jeho zmiňujeme se tuto jen o slavném Theodoru Moretu, rodilém z města Antwerpenu v nynější Belgii, jenž vyučoval mathematice čili počtářství vyššímu.*) Že Balbín i ve vědě této důkladných

*) Theodor (Bohdan) Moret naroz. r. 1602. naučil se velmi dobře jazyku našemu tak, že v Praze i na venku

nabyl vědomostí, velmi příznivě svědčí o schopnostech a pilnosti jeho.

V Praze Balbín nemalé požíval rozkoši, že opět obcovati mohl s milovaným přítelem a mistrem svým, se starým Łęczyckým, jenž právě tehdáž byl duchovním správcem professův čili skutečných již členův řádu jezovitského u sv. Mikuláše na Malé Straně. Balbín z Klementina často k němu docházel a mnohou hodinu od studií prázdnou ve společnosti jeho ztrávil, až r. 1641. na vždy se rozloučili, když Łęczycki ubíral se do vlasti své, kdež pak r. 1652. zemřel v Kovně na Litvě.

Za studií filosofických Balbín mimo filosofii, literatury klassické a mathematiku se zvláštní horlivostí pěstoval dějiny, nade všecko pak dějiny domácí, k nimž, jak již řečeno, od dětinství choval náklonnosť největší.

Právě když Balbín odbyl studií filosofických, učený jezovita Rodrigo Arriaga*), nevíme za jakým oučelem, vybíral se na cestu po veliké části země české. Představení poručili Balbínovi, aby učeného muže doprovázel, jednak aby mu některé služby prokazoval, jednak aby se zotavil na zdraví

---

zvláště v okolí Březnickém často kázával po česku. U nás vyučoval v Klatovech, nejvíce pak v Praze, kdež také byl ředitelem škol jezovitských, až r. 1660. dán do Vratislavi, kdež zemřel r. 1667. Tam na cestách svých shledal se s ním opět vděčný žák jeho Balbín, jejž stále doprovázel, když s povolením rady městské prohlížel pamětihodnosti města toho, zvláště chrámy, knihovny a listovny. Moret mimo 6 spisův náboženských mnoho sepsal v oboru mathematickém.

*) Rodrigo Arriaga narod. se r. 1592. v městě španělském Logronna. Vyučoval nejprvé ve vlasti své na vysokých školách ve Valladolidu a Salamance, pak bohosloví v Praze, kdež stal se dozorcem studií, až zemřel r. 1667. 7. června. Sepsal některé spisy nejvíce obsahu náboženského.

po studiích namáhavých. S pravou rozkoší nastoupil Balbín cestu tuto; neboť což mohlo mu býti vítanějším, než tato příležitosť, aby poznal tolik dosud mu neznámých končin vlasti milované a to ve společnosti muže tak znamenitého, jakým byl Arriaga, jenž mimo jiné i tím vynikal, že se výborně znal v jazyku našem, pročež všude u panstva českého byl hostem velevítaným.

Cesta tato Balbínovi velice prospěla a již ode dávna maje oumysl pracovati v oboru dějepisu vlasti své i za tím oučelem pilně snášeje látku, navrátil se z cesty s kořistí přebohatou, velice rozhojniv zápisky své, jež si dělal již od několika let. Vypravujeť sám (Miscell. Dec. II. lib. I. p. 111.), že na této cestě, pokud dovolovala společnosť, navštěvoval chrámy všech měst a vsí netoliko pro vykonání pobožnosti, nýbrž aby ohledal náhrobky, nápisy a všecky jiné památnosti. Rovněž prohlížel i knihovny, archivy čili listovny. Kdykoli pak později konal cestu nějakou, vždy počínal si touž horlivostí neunavnou u vyhledávání a sbírání pomůcek pro příští práce své.

Vrátiv se z cesty té Balbín, dle zřízení jezovitského, než vstoupil do učení theologického čili bohosloveckého, několik let vyučovati musel ve školách nižších, aby se ukázalo, má-li nadání k úřadu učitelskému, by pak podlé toho představení mohli vytknouti směr další činnosti jeho. Brzy se ukázalo, že Balbín zvláště výborně hodí se k povolání učitelskému a skutečně mimo učené práce v oboru věcí domácích v ničem si neliboval tak, jako ve vyučování mládeže, na niž co nejprospěšněji oučinkoval netoliko výkladem srozumitelným a dle potřeby nadšeným, nýbrž také přívětivostí a laskavostí, že jakoby outokem trvale dobyl si lásky a důvěry všech žákův. Též i této

činnosti Balbínovy původu a pramene nikde jinde nelze hledati, než ve vroucí lásce jeho k vlasti; neboť věděl, jakou má důležitosť náležité vychování mládeže, této naděje a budoucí podpory vlasti.

Již tehdáž bylo se co obdivovati ohromné pilnosti jeho; neboť přes to, že vzorně vyhovoval školským povinnostem svým, nepřestával horlivě pracovati v oboru, jejž si byl vytknul, čerpaje ze všech pramenův, jichž se v Praze dopíditi moh! a vyjížděje tytýž na venek za týmž účelem. Tak ku př. r. 1645. shledáváme se s ním v Třeboni, kdež v knihovně kláštera Augustiniánův prohlížel všecky rukopisy a z nich výpisy dělal pilností takovou, že (jak sám vypravuje v Epitom. rer. bohem. str. 66.) práci, kteráž vyžadovala několik neděl, vykonal jen za několik dní, v čemž mu ovšem všeho pohodlí a pomoci poskytoval představený kláštera Norbert Heerman. Byl! Balbín povahy takové, že si chováním svým všude ihned získati dovedl srdce všech lidí poctivých.

Když r. 1646. odbývalo se korunování Ferdinanda IV., díval se Balbín náš na slavnosť tuto, kteráž velice roznítila vlastenecké srdce jeho; zalétal! v duchu do starých slavných dob vlasti své a čerpal dobré naděje v budoucnosť. Nesmírnou radosť měl, že mu dopřáno bylo, docela z blízka ohledati korunu svatovácslavskou a jiné klenoty korunní a ihned shotovil si popis důkladný, jejž pak ve spisech svých položil na místě vhodném. Ještě ve věku pokročilém s nadšením zmiňuje se o koruně té, její kráse, drahocennosti a památnosti. — Tehdáž u veřejnosť vystoupil s prvním spisem svým totiž básní latinskou „Legatio Appolinis coelestis ad universitatem Pragensem“ (t. j. Appolinovo poslání nebeské vysokým školám pražským).

Nedlouho po této podívané, proň tak radostné, dočkal se v Praze, jsa také ještě na studiích bohosloveckých, výjevův jiných, smutných a nebezpečných. Když totiž vojevůdce švédský Königsmarck r. 1648. zradou dobyl hradu pražského a Malé Strany i jal se pak obléhati Měst Starého a Nového, ježto se mu šťastně ubránila, až došla zpráva o uzavření míru Vestfálského, jímžto se skončila válka třicetiletá, kteráž tolik zlého byla uvalila na vlasť naši. Za uhájení Prahy hlavně děkovati bylo udatnosti měšťanův, kteříž ochotně chopili se zbraně, rovněž i srdnatosti studentův, kteříž vedením slavného jezovity Jiřího Plachého neohroženě a vytrvale účastnili se obrany. Tak i Balbín zakusil hrůzy válečné.

Jaké již tehdáž důvěry požíval u všech, kdož jej znali, vysvítá z toho, že (jak mimochodem vypravuje v Miscellaneích (kn. III. str. 178.) mnozí měšťané hned na počátku onoho obležení všecky své poklady k němu do Klementina přinesli, důvěrně jej prosíce, aby jim je někde ukryl před nepřítelem, kdyby se předce do města dostal, kterézto prosbě jejich Balbín, poradiv se s představenými, vyhověti nesměl.

R. 1650. na kněze byl vysvěcen. Jedním z nejprvnějších jeho výkonův duchovních bylo, že když zázračný obraz P. Marie Staroboleslavské, jemuž uzdravení své za let dětských přisuzoval a kterýž za časův válečných od nepřátel do ciziny byv odnešen, teprv po dlouhém namáhání byl vykoupen, na místo své se odvážel, účastnil se průvodu přeslavného a v Boleslavi celé odpůldne a téměř celou noc v zpovědnici ztráviv, několik set lidí vyzpovídal (na začátku září r. 1650.)

Nyní s Balbínem učiněno zkoušku, jak by si počínal ve správě duchovní, aby pak představení

věděli, kde by řádu více prospíval, zda v učitelství čili na kazatelně. Celá země česká tehdáž již od mnoha let, byvši k tomu přinucena dílem násilím ukrutným, zjevně musela se přiznávati k víře katolické, ve skrytu však ještě celé vesnice, ba celé krajiny lnuly k víře předešlé, tajně se shromažďujíce k pobožnostem. O tom vláda duchovní dobře věděla a tudíž hlavně výtečné kazatele a řečníky z řádu jezovitského vysýlala do krajin takových, aby zlomili odpor ten a houževnaté „kacíře“ převáděli v lůno církve katolické. Takovému poslání říkalo se missie. Na takovéto missii tedy také s Balbínem učiněno zkoušku; hned totiž r. 1650. nedlouho po vysvěcení poslán byl do Rychnova v Hradecku, kdež do té doby Jednota Bratří Českých mnoho čítala přívržencův tajných. Tam Balbín byl jen kratičký čas*); neboť ještě téhož roku poslán byl do Krumlova, aby tam na gymnasium učil rhetorice. Po roce však opět s ním učiněno zkoušku ve správě duchovní; poslánť totiž zase do Hradecka a sice do Kostelce nad Orlicí, kteréžto panství tehdáž z odkazu císařského plukovníka Kašp. Grama držela pražská kollej jezovitův u sv. Klimenta. V okolí tamějším opět se s ním shledáváme, na missii katolické a sice poručeno mu, aby v horách Žamberských, zvláště pak ve vsech Kunvaldě a Klášterci vymýtil zbytky víry předešlé. Tam již před lety ve smyslu tom pracoval jezovita Adam Kravarský, kterýž v horlivosti neměl sobě rovna, neboť hono-

*) Tam přihodilo se mu, že když na kázaní uváděje jakýsi výrok ze svatého písma, zmýlil se v místě, kde výrok onen psán jest, povstala babička jistá, vynikající ještě starou husitskou znalostí bible a opravujíc kazatele, pravila: „Velebný pane, to není psáno tam, kde pravíte, nýbrž . . . .“

síval se, že za několik let (od r. 1622.) v rozmanitých končinách vlasti české 36040 lidí na víru katolickou převedl. Avšak přes všecku horlivost a obratnost Kravarského v krajině Žamberské, nade všecko pak v okolí Kunvaldském plno zůstávalo tajných členův Jednoty bratrské, kteráž skoro před dvěma stoma let pravě v oněch krajinách řádně se byla utvořila, pročež Bratří Čeští z počátku nazývali se Kunvaldskými.

O tomto druhém poslání svém zmiňuje se Balbín několikráte a v Miscellaneích kn. I. str. 123. mimochodem praví, že prý se mu tam dílo dosti dobře dařilo, neboť prý 1500 mužův církvi katolické získal a sice, jak ihned dokládá (zajisté poznamenání to velmi významné) neužívaje „žádného násilí, ba ani hrozeb," což rádi věříme muži šlechetnému a dobrosrdečnému.*)

Zdá se však, že přes tento výsledek příznivý představení řádu nabyli přesvědčení, že s Balbínem lépe pochodí, když ho nechají na katedře učitelské, než aby mu svěřovali správu duchovní, začež musíme jim býti velice vděčni, neboť kdyby byl zůstal při správě duchovní, přebývaje nejvíce v nepatrných místech venkovských, i při nejlepší vůli a pilnosti sotva byl by měl času a příležitosti s dostatek, aby vykonal učené práce, na něž se

*) Že laskavostí svou i tam dovedl si získati lásku lidí, o tom svědčí na oko sice nepatrná avšak dosti významná okolnosť, že mládež k němu lnula. Tak ku př. (jak mimochodem vypravuje v Misc. I. str. 145.) hoši často mu přinášeli dárky, mezi nimi též těžké pytlíky, plné ořechův výborných, kteréž byli vybrali z děr a skrýší veverkám a syslům. Jako zvláštnosť podotýká též, že po celý čas pobytu jeho horalé tamější nemohli mu přinášeti jiné potravy, než ryby (pstruhy, lipany, mřeny a p.) — důkaz to, jak tehdáž krajiny naše byly schudly.

připravoval tak horlivě. Balbín sám také nikdy toho nelitoval, že s missiemi dáváno mu již pokoj; byltť sice katolíkem co nejhorlivějším, avšak plané hádky věroučné s jinověrci nebyly po jeho chuti; aby pak proti jinověrcům přísně nastupoval, k tomu již dokonce neměl náklonnosti ani nejmenší.

Od té doby oučinkoval Balbín v řádu nejvíce co učitel, a to mimo práce učené nejvíce bylo po chuti jeho. Vyučoval ve vyšších třídách gymnasiálních a na tom přestával, nehledaje žádného důstojenství vyššího. Ctižádosti a vládychtivosti, s nimiž tak často shledáváme se zvláště u jezovitův, Balbín náš byl prost; vedlé pobožnosti neznal povinnosti světější, než sloužiti vlasti, jížto náležel všecek. Toť jedinou bylo snahou, toť jedinou bylo i blažeností jeho.

R. 1654. vyučoval v Kladsku. Času svobodného užíval na důkladné poznání celého hrabství Kladského i na snášení pomůcek k sepsání knihy o zázračné P. Marii ve Vartě (Diva Vartensis), kterouž pak vydal v Praze r. 1655. připsav ji opatu kláštera cisterciáckého v Kamenci Slezském Šim. Rüdigerovi, jehož přízně a lásky požíval. Ačkoli tento spis jeho, jako i pozdější dva jiné (o P. Marii v Tuřanech blíže Brna na Moravě a na Svaté Hoře u Příbrami v Čechách) vypravují hlavně dějiny oněch míst poutnických a oplývají samými zázraky, v něž pobožný Balbín pevně věřil, předce nejsou bez důležitosti, poněvadž se z nich dovídáme mnoho okolností a podrobností, kteréž slouží k důkladnějšímu poznání doby tehdejší. V Kladsku žalozpěvem opěval umrtí krále Ferdinanda IV., při jehož korunování byl před osmi lety.

Po roce povolán byl do Prahy, aby na gymna-

sium v Klementině vyučoval rhetorice. Tu v červnu r. 1655. upadl v nemoc přetěžkou. Zpovídaje totiž žáka umírajícího, od něho prý se nakazil, že sám dostal tak zvané peteče, kteréž jej uvedly na pokraj hrobu. Avšak šťastně vyvázl z nebezpečenství a brzy ouplně se uzdravil*). Léčil jej nejslavnější tehdáž lékař a spisovatel lékařský náš Marcus Marci (Marek Marků), muž znamenitý, jedna z předních ozdob vlasti naší, jejímžto byl synem věrným. K muži tomu (o 26 let staršímu) náš Balbín celým srdcem lnul, že málo lidí tak si vážil a tak horoucně miloval, jako jej. Také Marcus Marci poznav brzy cenu Balbínovu, vroucně jej miloval a rád s ním obcoval; jsa lékařem též kolleje jezovitské u sv. Klimenta, kdež Balbín přebýval, přicházíval tam skoro každý den i tuť Bohuslav náš ihned vítal přítele učeného a neodstupuje od boku jeho, doprovázel k nemocným, dychtivě poučovati se dávaje tak, že (jak sám vděčně připomíná v Misc. III. str. 215.) po každé návštěvě rozcházel se s ním obohacen vědomostmi novými. Kdykoli Balbín někam na cesty se vybíral, vždy přítel pečlivý o zdraví jeho pro příhodu zásoboval jej léky některými. Marcus Marci byl též věrným přítelem slavného Pavla Stránského, jednoho z nejznamenitějších učenců našich, kterýž ale, protože nechtěl odstoupiti od Jednoty Bratří Českých,

*) Balbínova mysl zbožná toto uzdravení připisovala hlavně zázračnému přispění P. Marie; neboť prý právě, když mu bylo nejhůře, udal se k ní s prosbou vroucí, aby mu dala dokončiti dílo jeho o zázračném obrazu jejím ve Vartě, na něž zrovna přikládal poslední ruku, když jej nemoc zachvátila. Ostatně také vděčně uznával lékařskou pomoc přítele Marka Marci, jak o tom svědčí básně jeho, jež uveřejnil ve sbírce „Examen Melissaeum“ (t. j. včelí roj) r. 1663. vydané.

z vlasti musel se vystěhovati a delší čas v cizině se toulal, až konečně v městě polském Toruni stal se ředitelem gymnasia. Marcus Marci dopisoval si se Stránským, v dopisech těch nejednou horlivý katolík Balbín pozdravovati dával českého bratra Stránského, jehož výtečného díla o státu českém (Respublica Bohemiæ) vysoko si vážil, jakož zas Stránský v listech svých přátelské pozdravy zasýlal jezovitě Balbínovi, do jehož nadání a pilnosti veliké naděje skládal.

Tentokráte Balbín nepobyl dlouho v Praze; neboť na nový rok školní poslán do Hradce Jindřichova, aby na tamější kolleji jezovitské vyučoval rhetorice a sice také scholastiky approbované čili řádné žáky řádu jezovitského, mezi nimi bylo též jedenáct Polákův, kteříž pro tehdejší vojnu se Švédy z vlasti své utekli.*) V Hradci Jindřichově zůstal Balbín několik let, pilností obvyklou skoro všecek čas, od povinností školských prázdný, vynakládaje na učené práce své a jiné zaměstnání prospěšné. Bohatá sbírka listin a rukopisův ještě z doby velemocných pánův z Hradce velmi mnoho mu prospěla v sebírání pomůcek pro práce dějepisné. Dále v Hradci spořádal básně své a novými sbírku rozhojnil, což pak tiskem vydal v Praze r. 1663. (Examen Mellissaeum) a připsal hrab. Ferd. Vilémovi Slavatovi. Témuž hraběti důkladně spořádal knihovnu a též na zámku Hradeckém dle

*) Že Balbín polsky uměl, dovídáme se od něho samého; snad již od Łęczyckého něčemu se přiučil a pak zdokonalil se v tom bez pochyby u žákův svých v Hradci Jindřichově, kteříž mu vděčně dopisovali z vlasti své, kdež mnohý dosáhl hodnosti značné. Známosti tyto, jak se zdá, hlavním byly pramenem, že Balbín, jenž sice všecky Slovany miloval jako bratry Čechův, zvláštní náklonností lnul k Polákům, což se ukazuje i v rozpravě, kteráž tuto následuje v překladu.

posloupnosti seřadil veliké podobizny všech panovníkův českých. Nemálo napínaly pozornosť jeho hojné pověsti o tak zvané „bílé paní“, kteráž prý se objevovala na zámku Hradeckém a zvěstovala úmrtí některého člena rodiny pánův Hradeckých, jakož prý za pobytu jeho též se objevila, načež prý hrab. Adam Pavel Slavata zemřel 2. července r. 1657. Balbín, jenž dle ducha doby tehdejší také bředl v pověrách, všem pověstem takovým věřil, jak vysvítá z důkladné rozpravy jeho „o bílé paní a kaši medové“ kterouž čteme v Miscellaneích. Nezbylo pamětihodnosti v celém zámku, v celém městě a okolí, kteréž nebyl spozoroval, ohledal, prozkoumal a popsal, jako ku př. s několikem žákův podzemní jakous chodbu pod kostelem sv. Jakuba prolezl, až pro nebezpečenství musel zanechati dalšího výskumu podzemního.

Vedlé toho ale nezapomínal všímati si přírody a v ní okřívati zábavami, jimž se byl naučil a přivykl v letech chlapeckých u pana z Oppersdorffu na Častolovicích; chodil na honbu, na ryby, na ptáky, na raky atd.

Za učenými pracemi svými vyjížděl nezřídka také do sousedství zvláště ale do Třeboně, kdež nacházel kořisti nejhojnější v archivu čili v listovně, kteráž se tam dosud chová ještě z časův starých pánův z Rožmberka a dějepisci poskytuje pramene nejhojnějšího. Tuť byla pravá pastva pro muže takového, jakým byl Balbín. Tudíž často vážil této cesty půldenní z Hradce a to tím více, že v přátelství žil s tehdejším správcem panem Janem z Eckersdorfu, jenž původně byv z Jednoty bratrské, hlavně přičiněním jezovitův na víru katolickou přestoupil a pak vysoce postoupil ve službách arciknížete Leopolda Viléma, bratra císaře Ferdinanda III., jemuž tehdáž panství Třeboňské

patřilo.*) Za týmž účelem, jako do Třeboně jezdil někdy též do Krumlova, kdež r. 1655. odkryl jisté rukopisy, kteréž by jistě byly přišly na zmar bez příjezdu jeho, k němuž jakýmsi vnitřním pudem a předtuchou nutkán byl.

Školského roku 1657—58. shledáváme se s Balbínem v Brně, kdež opět vyučoval rhetorice řádné žáky řádu svého. Jaké vážnosti a důvěry požíval u představených pro učenosť a učitelskou zkušenost svou, dosvědčuje nám okolnosť, že mladý Václav Kolovrat, syn hraběte Zdeňka Lva Libštejnského z Kolovrat, kterýž ničím nedada se držeti, do řádu jezovitského vstoupil a tehdáž právě v Brně vyučoval v nejnižší třídě latinské, odevzdán byl Balbínovi pod dozor, jak co se týká vlastního pokroku ve vědách, tak i poslušenství. Mladičký muž, jenž k vůli řádu povrhl jměním ohromným a nejrozsáhlejšími do budoucnosti nadějemi, tak přilnul k staršímu dozorci svému, že tento zcela jím vládl a jediným pohledem neb slovíčkem v usedavý pláč uváděl.**)

*) Tuto opět na svědectví o pověrčivosti Balbína zmíníme se o příhodě, kterouž sám vypravuje, kterak totiž r. 1657., když s krajským hejtmanem Bechyňským, Španělem Martinem de Paradis na Třeboň příjed v pokojích hned vedlé archivu, kdež obyčejně jezovité bydlívali, když pohostinsku tam přebývali, kterak pak v noci ze spaní byl vyburcován hrozným hlukem jako kdyby někdo v archivě bedny strkal a knihy přehazoval, což hosta tak polekalo, že sebrav peřiny do jiného pokoje utekl a tam na zemi se vyspal. Takových povídaček o strašidlech a zjeveních rozmanitých ještě mnoho dočísti se možno ve spisech Balbínových, což smutné svědectví vydává o tehdejším vychování a vůbec o celé době; neboť když muž tak osvícený, jako Balbín, v takové míře byl pověrčivý, čehož se pak bylo nadíti do lidí nevzdělaných?

**) Václav z Kolovrat brzy potom poslán byl na studie bohoslovecké do Říma, kdež ale zemřel již dne 9. října

Také po Moravě sem tam dle možnosti se projížděl a po pamětihodnostech pátral; poněvadž ale tehdáž, z vlastního vybídnutí jeho, přítel Tomáš Pešina sbíral pomůcky, aby věci moravské spracoval tak, jako Balbín české, tedy tento již nepletl se mu do díla a přestával na vydání spisu o zázračné P. Marii v Tuřanech blíže Brna, kteroužto knihu vydal r. 1658. připsav ji arciknížeti Leopoldovi Vilémovi, biskupu Štrasburskému, Halberštadtskému, Pasovskému, Olomouckému a Vratislavskému.

Z Moravy přestěhoval se r. 1658. opět do Čech za další činností učitelskou. Jsa nadšen zvláštní úctou k P. Marii, jejížto dvě místa zázračná (ve Vartě a v Tuřanech) již byl popsal, chtěl nyní vykonati dílo podobné o některém místě v Čechách a k tomu obral si Svatou Horu u Příbrami, kteráž od té doby, co ji jezovité za Ferdinanda III. 1647. v držení dostali, rychle se vzmáhala na vyhlášené místo poutnické. K vykonání oumyslu toho velice přispěla i okolnosť ta, že Balbín, když právě před sv. Václavem r. 1658. Svatou Horu poprvé navštívil, trápen jsa nesmírným zubův bolením, čehož před tím nikdy nezkusil, mžikem na vždy sprostěn byl bolestí nesnesitelných, jakmile v kostele před oltářem za oučelem popisu bedlivě prohlížel zázračnou sochu, korunkou Ježíškovou, puzen jsa k tomu jakýmsi vnuknutím, dotknul se rozbolených oudův. Tak alespoň ve zbožné mysli sám vypravuje ve spisu „Diva Montis Sacri“ (Zázračná P. Marie Svatohorská), kterouž pak vydal v Praze r. 1665.,

r. 1659, jsa teprv 26 let stár. Již churavěje upadl v nemoc smrtelnou, když za nesmírného parna vykonal pěšky dosti dalekou cestu z památných míst Tusculum a Tibur do Říma.

připsav ji Malovcům, o jichž rodu připojil rozpravu, jakož i popis kraje Podbrdského, v němž tehdáž Příbram se nacházela.

Třináct let ztráviv v ouřadě učitelském, v Kladsku, v Krumlově, v Praze, v Hradci Jindřichově, v Brně a v Jičíně (r. 1661.), zanechal konečně škol r. 1662. a nepachtě se po žádných vyšších hodnostech v řádu, chtěl nyní všecek čas vynaložiti na vykonávání větších prací, na něž tak dlouho byl se připravoval. Než promluvíme o dalších jeho osudech, zmíním se ještě několikem slov o jeho působení na stolici učitelské. Balbín byl učitelem tak výborným, jakých nemnoho bývá; žáci od něho naučili se velmi mnohému, prospívajíce zároveň také v zdokonalení mravním a, co za tehdejších časův hlubokého úpadku našeho tím větší bylo vzácností a zásluhou, Balbín v mladistvých srdcích žákův svých hleděl rozníti a utužovati cit pro vlast a národ, aby až dospějí na muže, netoliko se jim neodcizovali, nýbrž sloužili. Se zvláštní horlivostí ve směru tom snažil se oučinkovati na mladou šlechtu, při každé příležitosti uváděje jim v paměť, kterak se předkové jejich vyznamenávali a kterak rod jejich dosáhl slávy v národě. — Avšak nejlépe nám jej co učitele vyličí vlastní slova jeho, jež napsal když 4. rok po odstoupení z učitelství (tedy r. 1666.) všem bývalým žákům svým v království českém připisoval výborné dílo své: „Verisimilia humaniorum disciplinarum atd.“ Praví, že vždy nejsladší mu upomínkou, když na mysl mu přicházejí doby, kdež je vyučoval a vychovával a kterak oni všickni s láskou a úctou k němu se hrnuli „jako kdyby se sletovali ne tak k otci, jako spíše k matce,“ a kterak napnutě jej poslouchávali, zvláště když jim něco vypravováva z dějin, což činíval, kdy-

koli
z umjim chtěl udělati potěšení neb zotaviti je
ch dlení pracemi školskými; tuť v tvářích je-
ji skvěl se obraz myslí mladistvých, ba odrá-
žely se též i dějiny samy; zmínil-li se o vášních
a vojně žalostné, viděl ihned, kterak vzrůstal
mladistvý hněv, kdežto zas při jiných událostech,
ukazovaly se to naděje, to radosť, to strach, to
nadšení atd. vůbec měl mysli jejich v moci své,
jako mistr struny na harfě. Když pak nastaly
prázdniny veliké, tuť radosť žákův, že s rodiči se
shledají, nebyla větší, než žalosť, že se rozloučiti
musí s učitelem svým. Onť ale také uměl zjed-
nati si lásky jejich; nikdy nikoho nedotknul se
slovem špatným, nikdy nikoho neodstrčil ani ne-
potrestal, jenž by se k vině neznal. Proto také
všickni bývalí žáci i když dosáhli hodností vy-
sokých, vděčně se k němu znali a tím se honosili,
že byli kdysi žáky jeho. S potěšením připomíná
dále, že mnoho žákův svých spatřuje v nejvyšších
hodnostech světských a duchovních, z nichž mnozí
pocházeli z nejpřednějších rodin šlechtických, jako
hrabata Vchynští (Kinští) Černínové, Klenovští,
Lažanští, Kolovratové, Vratislavové, Slavatové,
Galašové, atd. atd. Z bývalých žákův jeho 47
(mezi nimi 11 Polákův) zdobili řád jezovitův.
Nade všecky pak bývalé učně své, zdá se, miloval
hrab. Karla Maksimiliána Lažanského*), jemuž
dílo to zvláště připsal; praviť v připsání tom:
„Kdož mnedle miloval mne něžněji? kdo o zdraví
mé více se obával? i abych si ušetřil zardění, toť
raději pomlčím o Tvé ke mně laskavosti a dobro-
činnosti.“

*) Týž Lažanský byl pánem na Manětíně, Litech, Oseku a Mladějovicích, od r. 1685. zastával ouřad presidenta nad appellacemi a pak od r. 1688 nejvyššího sudí dvorského. Zemřel dne 14. května r. 1695. On Balbína doprovodil k hrobu.

Potom když Balbín přestal vyučovati na školách, přebýval v Praze v kolleji Klementinské. První větší dílo, jež chtěl sepsati, byl život a panování otce vlasti, Karla IV. a již nahromadil veliké zásoby pomůcek, ale když, dopisuje si s učeným jezovitou Janem Gamansem v Mohuči, od něho zvěděl, že tento sám chce psáti, dílo takové, upustil Balbín náš od předsevzetí svého a v šlechetné horlivosti všecky pomůcky své mu zaslal.*) Poněvadž se ale již znamenitě byl zabral do časův Karla IV., tedy jal se psáti život prvního arcibiskupa pražského, výtečného Arnošta z Pardubic, kteréž dílo tiskem vydal v Praze r. 1664. a připsal stavům hrabství Kladského. Znamenitá práce tato velice rozšířila slavnou pověst Balbína ve světě učeném.

Sotva odbyl práce jedné a již přikován byl k druhé; pravíme přikován; neboť k víře nepodobno, jaká byla pilnosť jeho neunavná. Pracovalť stále, jednak v pokoji svém v Klementině, jednak v knihovnách, archivech takřka po celé vlasti. Aby se dopátral něčeho všecko vynakládal, nelitoval cest a na všecky strany psával, až byl u cíle. Ba i mimo vlasť zajížděl, jako ku př. do Vídně, kdež mu učený Petr Lambecius, knihovník císařský, zaopatřil přístup zvláště do bohaté knihovny, kteráž se původně nacházela na zámku Ambrasském blíže Inšpruku v Tyrolsku, pak ale do Vídně byla převezena**).

*) Škoda bylo té ochotnosti Balbínovy; neboť Gamans odkládal věc po dvacet let, až jej smrť překvapila.

**) Zdá se, že Balbín tehdáž podíval se také dále, neboť dovídáme se ze spisův jeho, že byl též ve Štýrsku a v Uhrách. — Zvědavosť odvážná, kteréž přivykl již za let chlapeckých, neopustila ho ani ve věku pokročilejším; pudilať jej, aby prolezl a prošťoural vše, co pozornosť jeho poutalo. Tak k. př. ve Vídni vylezl na

Jako vůbec o zachování všech starožitností, tak zvláště pečoval o zachování starých rukopisův, jichž mnoho bylo by přišlo na zmar bez této jeho péče. „Kolik já sám (praví v životopisu Arnošta) zachránil jsem knih a rukopisův, kteréž již odsouzeny byly na pepř židovský? Mezi nimi rukopis o pánech z Rožmberka, jehož jsem jinde neviděl, dále kroniku Bartoše z Drahonic a jiné knihy zvláště zachování hodné.“ Ve spisech svých nejednou naříká na to, že se nešetrně zachází se starými památkami, zvláště pak s rukopisy; kde jen poněkud mohl, hned věcí takových se ujímal a postaral se o to, aby knihy a rukopisy z místa nebezpečného dostaly se v přístřeší jisté. Čtěmež. co napsal v díle „Bohemia docta“ (Čechy učené) svaz. III. str. 150: „Kdysi vrazil jsem na znamenitou hromadu rukopisův, kteréž se na půdě povalovaly bez ladu a na polo roztrhány. Několik kněh vzácných upoutalo pozornost mou. Ukázal jsem je majiteli učeného haraburdí toho a vychvaloval jsem jich cenu.

„„Milý otče, byla odpověď jeho, kdybyste sem byl přišel před třicetí let, byl byste celou půdu tuto shledal samými knihami naplněnou, více než kterou stodolu obilím. My však co den z kněh papír vytrhujeme na rozličné potřeby domácí. Drak, jejž loňského roku prachem do povětří jsme vyhodili, slepen byl z třiceti svazkův takovýchto.““ Zastenav nad ztrátou nenahraditelnou, prosil jsem alespoň o ty knihy, jež bych si vybral. „„Vlastní to vina Vaše (odpovědíno mi mužem nerozumným). že jste tak pozdě přišel; mohlť jste ode mne odvezti celé vozy kněh pergaménových. Seberte si,

věž Štěpánskou a sice až do nejzazší výšky, kdež ne bez nebezpečenství dotknul se růže kamenné, jakéž tvořívají závěrek věží gotických.

které a kolik jich Vám líbo.““ — Rozumí se, že Balbín s radostí užil štědrosti muže toho. Kdežto jiní jezovité po knihách a rukopisech našich pásli, aby je do ohně házeli, Balbín zas bedlivě je vyhledával, aby zachovány byly. Kéž by duch jeho byl ovanul všecky tovaryše jeho!

Dalo by se očekávati, že spisovatel tak pilný a výtečný odevšad požíval podpory, aby tím více vykonati mohl. Pravda ovšem, že v učeném světě čítal mnoho přátel netoliko doma, nýbrž i v zemích vzdálených; pravda též, že všickni řádně smýšlející krajané jeho velice si ho vážili a ochotně mu byli nápomocni, jakož zejmena někteří z panstva našeho, kteříž mu s radostí otvírali knihovny, listovny neb jiné sbírky své, zvouce jej na statky své, kdež vždy byl hostem velevítaným a ctěným, a kteříž také ochotně poskytovali podpory na penězích, aby mohl míti písaře ku své pomoci a tiskem vydávati díla svá; avšak z jiné strany sesypaly se naň překážky, ano dostalo se mu i pronásledování, kteréž by jej málem bylo uhnětlo. To vše pocházelo od vlády tehdejší, kteráž jsouc v rukou buď cizinců neb zpronevěřilých a odnárodnělých Čechův, s nelibostí k tomu hleděla, kterak znamenitý kněz pilně pěstuje věci české, ze zřícenin vyhrabává a ve spisech svých velebí dávnou slávu vlasti české a rozpaluje cit pro národ potlačovaný, což vše vladařům solí bylo v očích, neboť domnívali se a doufali, že je veta po národě našem. Slyšmež tedy, kterak cháska ta Balbína našeho pronásledovala.

R. 1669. dokončil veliké dílo své, kteréž pojmenoval „Epitome rerum Bohemicarum“ (t. j. výtah z dějin českých); jestiť to kniha veliká, plná podrobností zajímavých a důležitých. Šťastně dílo

to vyvázlo z obojí censury*) a již první tři knihy (až do časův krále Václava IV.) byly vytištěny, když tu náhle strhla se bouře ohromná, kteráž málem byla by zničila dílo celé i se spisovatelem. Nejvyšší purkrabí tehdejší hrabě Bernart Ignátius Bořita z Martinic, bezpochyby nějakým donašečem upozorněn byv na knihu v tisku se nacházející, sám pročetl část již vytištěnou, kteráž se mu zdála býti velice závadnou jak z příčin politických tak i národních; horlil proti Balbínovi, že prý rodu Habsburskému upírá právo dědičné na trůn český, tvrdě, že Čechy byly královstvím volebním, a dále že Čechy štve proti Němcům, zvláště pak proti vládě německé. Ihned zastavil se tisk další a celý spis na novo musel pod censuru a sice netoliko v Praze, nýbrž poslán do Vídně až k císaři Leopoldovi I., ano až i do Říma k samému generálovi čili nejvyššímu představenému celého řádu jezovitského. Nyní chuďas Balbín měl na krku celou smečku osočovatelův, závistníkův a nepřátel; všecko snášel trpělivě a neohroženě, jen přátelům důvěrným někdy si zasteskl: „Lží psáti jsem neuvykl — a pravdy nesmím!“

Ačkoli by velmi zajímavo bylo, podati důkladnou zprávu o pronásledování Balbína, předce aby knížka naše nevzrostla příliš, zanechati toho musíme, přestávajíce jen na nejpotřebnějším.

---

*) Pravíme censuru dvojí; neboť napsal-li jezovita spis jakýsi, musel jej dáti nejprvé pod zkoušku řádu; provinciál čili představený jezovitův celé země, vyznačil tři kněží z řádu, kteříž spis pročísti a posouditi museli. Byl-li spis od nich schválen, udělil provinciál povolení, aby se vytiskl, načež spis opět musel býti odevzdán do ouřadu arcibiskupského a teprv, když i tam došel schválení, směl býti dán do tisku. Balbínova „Epitome“ již r. 1669. měla schválení obojí.

Mezi tím, co spis po světě posýlán byl, musel Balbín sám také do vyhnanství; byltť totiž velemocný nepřítel jeho hrab. Bernart Ign. z Martinic jezovitům cele oddán a štědře je podporoval, pročež není se čemu diviti, že mu ochotně sloužili. Balbín poslán do Klatov, aby v tamější kolleji přebýval, dokud se věc jeho nerozhodne. Tak vytržen byl z kruhu přátel, odloučen od bohatých pramenův učených, aby nemohl ani sám sebe hájiti, ani přátel svých v Praze prositi za přímluvu a zastání. Vše bylo nastrojíno, aby netoliko dílo Balbínovo bylo zničeno, nýbrž sám spisovatel navždy potlačen, aby již navždy přestati musel, sloužiti vlasti vydatným pérem svým. Není pochybnosti, že by chuďas byl býval zničen, kdyby se ho nebyli ujali někteří mužové šlechetní a spanilomyslní, tak že po dlouhém boji věc spravedlivá předce slavila vítězství. Z mužův oněch, kteříž Balbína neopouštěli a spravedlivosti zjednali průchod, předně jmenujeme hraběte Jana Maksimiliána z Lamberka, rytíře řádu zlatého rouna a nejvyššího hofmistra dvoru císařského, tudíž pána velemocného, nade všecko ale tehdejšího presidenta nad appellacemi v Praze hraběte Františka Oldřicha Kinského (Vchynského), pána na Chlumci atd., kterýž Balbína velice si vážil a horlivě se ho ujímal i u samého Martinice, jak vysvítá z listu jeho, Balbínovi do Klatov psaného, jejž tuto v překladu z latiny položíme:

„Že mi, velebný Otče v Kristu! list Tvůj, daný dne 2. ledna, jenž ukazuje, jak mi nakloněna jest mysl Tvá, co nejpřijemnějším byl, tímto psaním svým musím Ti potvrditi .... Nedávno mi od Aristarcha*) poslán byl zapečetěný výtah

*) Podlé *Aristarcha*, Řeka z ostrova Samothrake, slavného grammatika, jenž vynikal bystrým a přísným po-

z knihy Tvé s řádky podtrhnutými; vytýkáť Ti, žes uveřejnil, co se dávněji namítalo proti dědičné posloupnosti rodu vznešeného (totiž rakouského), což zakázáno jest dskami zemskými pod pokutu z uražení vrchnosti královské, dále že Čechové popuzují se proti Němcům, aby králové jich rady neužívali, což prý jest věcí velice záhubnou a za nynějších okolností velice nebezpečnou. Odpověděl jsem k tomu, jak ukazuje příloha B. On zase dřívější své opakuje, namítal, že v knize Tvé sotva strana dá se najíti, kdež by se Čechové neštvali proti Němcům; konečně dodal, že prý přes to všecko do Říma psal, že by bylo záhodno, aby kniha Tvá po opravení, kde čeho zapotřebí, na světlo vyšla. Když tedy, jak se zdá, již on sám trošíčku popouští v přísnosti a sám prý naléhá na vytištění knihy, tedy nyní povinností Tvou, abys v Římě přítelem (máš-li tam jakého) censory napomínal, aby již skončili prohlídku knihy Tvé. Buď zdráv a také miluj toho, jenž Tebe miluje. V Praze dne 18. února r. 1672. K službám nejochotnější František Oldřich hrabě Kinský.“

Balbín nepřestával děkovati za tak šlechetné zastání a prositi za podporu další. Nad míru zajímavo jest čísti tyto listy jeho, z nichž tuto stůjž na ukázku úryvek z odpovědi psané v Klatovech dne 21. března r. 1672:

„Ačkoli psaní Excellence Vaší nepřineslo ještě, čeho si přejeme, předce nemalou útěchu mi podalo; neumímť a nemohu vyjádřiti, jak mi to mysl povznáší, vidím-li, že na straně mé stojí Lamberg a Kinský, mužové soudu nejbystřejšího

---

suzováním spisův starých, Aristarchem dosud jmenujeme posuzovatele přísného. — Není pochybnosti, že Kinský v listu svém naráží na Martinice.

a učenosti nejdokonalejší, kteříž nadějí dobrou podporují mne, jenž od svých*) jsem opuštěn a od nepřítele mocného krutě na zemi povalen a týrán. Děkuji Excellenci Vaší a zároveň přimlouvám se prosbami nejsnažnějšími, abyste neopouštěl, jehož jste se již ujal. Sděluji i Excellenci Vaší, co mi nedávno z Vídně bylo posláno i z čehož jasně vysvítá, že Aristarch nemůže dáti pokoje a že tak jest tomu, co se o něm dávno říká, že totiž ouplně chce zničiti, koho kdysi pojal v nenávisť. Bože dobrotivý! jižť tedy proti vědomí a zásluhám svým obviňován jsem ze spiknutí proti vrchnosti, brzy snad (nikoli pro svědomí své, nýbrž cizí) nazván budu kacířem neb dokonce pohanem atd.“

Za těchto protivenství a nesnází Balbín náš v Klatovech r. 1672., jak v úvodu podali jsme důkazy, sepsal horoucí obranu v psanství daného jazyka českého. Tím též lépe porozumíme často se tam vyskytujícím nájezdům ostrým proti nejvyššímu purkrabímu Bern. Ign. z Martinic, jenž byl předním jeho nepřítelem a v pošetilé vášni nevlastenecké horlil a brojil i proti tomu, v čemž jiní posuzovatelé nejpřísnější (a sice cizinci) neshledali pak nic závadného.

Ze spisu toho příteli věrnému a tudíž bez obalu psaného poznáváme nejlépe vzácnou povahu Balbína, jenž přes všecku nelíčenou a hlubokou horlivosť pro víru katolickou nepřestával býti Čechem a z jehož výroku, že „kdo proti vlasti brojí a ji zrazuje, většího se dopouští hříchu, než kdyby zavraždil vlastní mateř svou“, jasně vysvítá, že

*) Zde Balbín naráží na jezovity, že ačkoli kniha od censury řádu již byla schválena, předce přísně proti němu nastupovali, aby se zavděčili mocnému, bohatému a štědrému příznivci svému hraběti z Martinic.

všecky předpisy a pravidla řádu sv. Ignátia Loyolského neudusily v něm pravého ponětí o předních povinnostech. On budiž příkladem duchovenstvu našemu, příklad jeho poráží všecko rozumování některých, kteříž nevlastenecké počínání své snaží se omlouvati jalovou vytáčkou, že z povolání a povinnosti své napřed jsou kněžími katolickými a pak teprv Čechy.

Nebezpečenství, kteréž se vznášelo nad Balbínem a knihou jeho, vleklo se mnoho let, když nepřátelé neustávali od nájezdův svých, zvláště když tehdejší provinciál, Němec Šimon Schürer, horlivě pomáhal Martinicovi a sliboval, že dokud on spravovati bude provincii českou, nedopustí, aby dílo Balbínovo tiskem vyšlo. Na proti tomu zas přátelé Balbínovi všemožně se vynasnažovali, aby věc dobrá zvítězila. Censoři v Římě neshledávali nic závadného, muž pak ten, jemuž císař Leopold ve Vídni knihu dal prohlednouti, vydal o ní svědectví takové, jež porazilo všecky námitky a žaloby i (říci možno) hlavně rozhodlo vítězství Balbínovo. Mužem tím byl Petr Lambecius, knihovník císařský, učenec slavný, jenž u císaře samého požíval vysoké vážnosti a důvěry a jehož soudu Balbín s radostí se podroboval jakožto soudu muže náležitě povolaného. Napsalť on dne 19. září r. 1674. o díle Balbínově posudek následující:

„Nejmilostivější císaři!

Důstojného kněze tov. Ježíšova Bohuslava Balbína dílo: „Epitome rerum bohemicarum," kteréž V. M. Cís. nejmilostivěji ráčila mi svěřiti na prohlídnutí, povinnou pilností a věrností jsem přečetl, uvážil a kde se cos pochybného nahodilo, přísně jsem vzal na váhy a zkoušel, nahlížeje, pokud možno, v samé spisovatele, na doklad brané.

Nyní nejponíženěji vzdávám zprávu, že dílo to shledal jsem sepsané nábožně, učeně, obezřele a pečlivě a oplývající takovou věcí učených, vůbec neznámých, rozmanitostí, že vším právem a dle zásluhy o něm výrok vydávám, že velice toho hodno, aby na světlo vyšlo, a co nejvíce radím, aby se s vydáním čili uveřejněním jeho neotálelo déle. Pročež i sám byl bych je odeslal mnohem dříve, kdyby mi, právě je dočítajícímu, mimo nadání nebyly přišly do rukou úvahy jakéhosi nejmenovaného mudrocha, jenž dílo to haněti a odsuzovati se snaží. Pročež i tyto úvahy stejnou upřímností a vřelostí uvažovav, dostatečně jsem shledal, že všecky postonávají záhubným neduhem v malých i velkých městech stejným, totiž: nevědomostí pravdy a závistí, jehož ani sebe větší a spanilejší duch nemůže poraziti a zniknouti; jsouť pak řečené úvahy dílem jalové a titěrné, dílem převrácené a neslušné, dílem zlomyslné a urážlivé.“

Nelze zajisté pomysliti si skvělejší pochvaly práce Balbínovy, a ráznějšího zamítnutí všech oukladův celé té roty rýpalův proti němu.

Mezi tím Balbín k rozkazu představených (nevíme proč; snad aby dokonce jako vytržen byl z půdy domácí) v druhé polovici r. 1674. z Klatov přestěhoval se do Opavy, kdež ale v tamější kolleji jezovitské zacházelo se s ním velmi šetrně; tak ku př. rektor všecky listy, kteréž se mu tam zasýlaly od přátel, doručoval mu nerozpečetěné a nečtené, což stávalo se jen osvědčilým členům řádu. Brzy potom Balbín nabyl též přesvědčení, že představení jeho, shledavše nezávadnosť knihy osočované, nic proti němu nemají. To dovídáme se z listův, jež nepřestával psávati vzácnému ochránci svému hrab. Frant. Oldř. Kinskému, jemuž ku př. z Opavy dne 3. pros. r. 1674. mimo

jiné toto napsal: „Ostatně Opava sama není mi odporna; nalezlť jsem přemnoho přátel, spolužákův a žákův bývalých; v domě pak vznešeno na mne hodnosti čestné tak, že dosáhl jsem, čeho dle napomenutí Tulliova starcům římským mělo se poskytovati, totiž prázdně s hodnostmi. Jsemť celé kolleje zpovědníkem, jsemť spirituálem (kteříž se ustanovují s vědomím generála), jsemť napominatelem rektora, zpovědníkem kostelním, kazatelem domácím a rozřešovatelem v těžkých případech zpovědních.“ Ostatně nepřestával toužiti po vlasti české a tudíž prosil Kinského, aby u Mik. Avanciniho, visitátora provincie české, jenž také z poručení vyšších byl prohlížel jeho „Epitome“, zaň se přimlouval, aby již povolán byl z toho vyhnanství a aby též kniha jeho mohla vyjíti na světlo*).

Konečně téměř po sedmiletém namahání zvítězila věc spravedlivá i Balbínova „Epitome“ r. 1677. vyšla beze změny, připsána jsouc hraběti Janovi Maksimiliánovi z Lamberka na důkaz vděčnosti, že se tak šlechetně byl ujal spisovatele nespravedlivě pronásledovaného.

Balbín vrátiv se do Prahy, přebýval opět stále v kolleji u sv. Klimenta. Na mnohého nesnáze a protivenství, jakých Balbín zakusil, byly by snad měly oučinek, že ode všech prací dalších byl by býval odstrašen; avšak na Balbína našeho, ačkoli jej to všecko velice bylo hnětlo a nemálo na zdraví mu uškodilo, mělo to účinek právě opačný;

*) Jak Balbínovi na tom záleželo, aby se „Epitome“ jeho zachovala, vysvítá z toho, že (listem daným v Klatovech dne 14. ledna r. 1674.) hrab. Kinského prosil, aby dílo to načisto dal přepsati a pak někde ukryl, aby, zahyne-li spis do Říma poslaný, alespoň druhý zachoval se ve vlasti pro dobu budoucí.

neboť pracoval dále úsilím co možno ještě větším, než dříve. Mimo to, že některého šlechtice mladého v soukromí vyučoval (jako ku př. hned po návratu svém do Prahy Karla Arnošta, jediného syna hraběte Karla Ferdinanda z Valdštejna, pána na Svijanech a Loučeni), pracoval bez ustání a vydával spis za spisem, pospíchaje co nejvíce, jako kdyby se byl obával, že mu již ne na dlouho dopřáno bude, sloužiti vlasti. I skutečně již tehdáž setkáváme se u něho s předtuchou smrti blízké; neboť když svrchu jmenovanému učni hr. Karlovi Arnoštovi z Valdštejna, jenž před tím co den do Klementina k němu docházel, připisoval spísek pro školy ustanovený, (totiž „Quaesita oratoria"), jejž již od dvaceti let choval v pulpitě, tu vyjadřuje tušení „že snad již brzy za ostatními půjde." Obava tato ovšem byla předčasná; neboť zemřel teprv po jedenáctí let, uhlídáme však, že dosti brzy zavítal k němu předchůdce smrti.

Od l. 1679. neminul skoro ani jeden rok, aby Balbín nebyl vydal alespoň jeden velký svazek díla svého největšího a nejdůležitějšího, „Miscellanea historica regni Bohemiae" čili směs rozprav o dějinách českých. Ačkoli ho nedokončil v rozměru, jejž si byl vytknul, předce to, co tiskem vyšlo, náleží mezi nejobsírnější spisy naše vůbec. Jestiť to přebohatá snůška důležitých a velezajímavých zpráv o vlasti a národě českém v ohledu každém; nelzeť pomysliti si oboru takřka žádného, jehož by nedotýkala Balbínova Miscellanea; najdemeť tu rozpravy zeměpisnou, národopisnou, dějepisnou, přírodopisnou atd. atd. místy důkladnosti takové, že spisovatel zabíhá do nejmenších podrobností, kteréž se tehdáž snad některým mohly zdáti malichernými, nyní však nám poskytují rukojeť k důkladnějšímu poznání poměrův

doby tehdejší. Práci celou vyměřil na dva díly, nazvané „dekády“ t. j. desítky, poněvadž každý díl skládati se měl z deseti kněh. Z první dekády čili desítky vyšlo osm kněh, z druhé však jen dvě. Tři první knihy dekády první vyšly za sebou v létech 1679., 1680. a 1681. a obsahujíce část přírodopisnou, zeměpisnou a místopisnou, jakož i rozpravu o původu Čechův, připsány jsou samému císaři Leopoldovi I. „aby mu (jak Balbín praví v připsání) zjednal známost, kterak země česká vypadala za starých časův.“

Hned zase r. 1682. vyšla kniha čtvrtá, nazvaná vůbec „Bohemia sancta“ (t. j. Čechy posvátné) pojednávající o všech osobách v národě našem, kteréž vřaděny jsou do počtu buď svatých buď blahoslavených aneb vynikaly životem zvláště bohabojným. Kniha ta připsána jest arcibiskupovi pražskému Janu Bedřichovi hraběti z Valdštejna, jejž Balbín jmenuje zvláštním příznivcem a podporovatelem svým a to vším právem, neboť pán ten značně byl nápomocen učeným pracím jeho, poskytuje mu přístupu do přebohatého archivu čili listovny kapituly pražské a též uděluje mu podpory na vydávání spisův, jež někdy čítal ještě před vytištěním.

Roku následujícího (totiž 1683.) vyšla pátá kniha první desítky Miscellaneí „liber parochialis et sacerdotalis“ t. j. kniha far a záduší, připsaná opět arcibiskupovi Janu Bedřichovi z Valdštejna. Kniha tato dala práci ohromnou, zvláště pak druhá část; neboť Balbín v ní podal výňatek z kněh, „libri erectionum“ zvaných t. j. z oněch třinácti ohromných, v knihovně kapituly pražské chovaných svazkův, v nichž důkladně jest zapsáno, kde kým a jaká fundace čili nadací záduší zřízena od r. 1358. až do polovice století patnáctého. Sku-

tečně jest se tomu co diviti, jak pilně a rychle Balbín pracovati uměl; v úvodu sám praví: „k víře nepodobno, mnoho-li práce ztrávil jsem, abych ty knihy nadání přečetl a z nich výtah udělal“ a opět na jiném místě (str. 41.) podotýká skromný učenec: „aby čtenář posouditi dovedl práci a pilnost mou, povím mu, že na pročtení těchto kněh nadání strávil jsem celičký rok a mimo to dva měsíce.“

Téhož roku (1683.) ubohého Balbína převeliká zastihla pohroma; ranilať jej mrtvice po jedné straně, že ani psáti ani z lůžka hnouti se nemohl. V bídném položení tomto žil ještě celých pět let, snášeje strasti a nehody trpělivostí bohatýrskou, věren heslu svému: „In silentio et spe fortitudo mea!“ (t. j. v mlčení a naději statečnosť moje!) Vším utrpením tímto nedal se však zdržovati od práce další, nýbrž užívaje podpory od přátel některých, měl písaře, jimž diktoval, čeho vlastní rukou sám již nemohl spisovati.

Kniha šestá první desítky Miscellaneí, kterou už k tisku byl připravil bez pochyby ještě za lepšího zdraví svého, vyšla již r. 1684. a pojednávajíc o arcibiskupství pražském, opět připsána jest již často jmenovanému arcibiskupu Janovi Bedřichovi z Valdštejna.

Starci, bez vlády na lůžko poutanému, zajisté ohromnou práci dávalo pořádání přehojných zápiskův, týkajících se rodokmenu šlechty české, na nichž přes třicet let pilně byl sbíral. Díla toho, kteréž náleží již do druhé dekády čili desítky Miscellaneí, během roku 1687. vyšla kniha první, knihy pak druhé dvě části.

Již svrchu byli jsme řekli, že Balbín zvláště si všímal šlechty a všemožně na ni hleděl oučinkovati spisy svými, čemuž tím lépe porozumíme,

uvedeme-li si na paměť, jakou důležitosť tehdáž šlechta měla netoliko proto, že vládla statky rozsáhlými, nýbrž také v životě politickém skoro jediným byla činitelem. Jako dříve na školách v mladých šlechticích snažil se probuzovati cit vlastenecký, tak ve spisech svých, jež vesměs připisoval znamenitým osobám ze šlechty, nepřestával na srdce jim klásti vlasť a národ, uvozuje jim na paměť zásluhy a slávu předkův. První knihu rodopisného díla o šlechtě české připsal, již jakoby umíraje (jam morientes scribimus) muži, s nímž se znal již přes čtyřicet let, totiž hraběti Adolfu Vratislavovi ze Šternberka, jenž zastával úřad nejvyššího purkrabí po hraběti Bern. Ign. z Martinic, druhdy hlavním pronásledovateli Balbínovu, kterýž byl zemřel v Praze dne 7. ledna r. 1685. Díla rodopisného (Stemmatographia) druhé knihy část první připsána jest hraběti Janu Frt. z Vrbna, sudímu dvorskému, část pak druhá presidentovi komory hraběti Krištofovi Frant. Vratislavovi z Mitrovic, jenž před třicetí let na školách býval žákem Balbínovým. V této druhé části několik tabulí rodopisných po česku jest sepsáno.

Skutečně až žasnouti musíme nad pilností muže nemocí těžce sklíčeného a již smrti blízkého, vidouce, že mimo tyto jmenované tři svazky téhož roku 1687. do tisku vypravil ještě i jiný svazek hrubý, totiž sedmou knihu první dekády Miscellaneí, „liber regalis“ čili knihu o panovnících českých (s podobiznami v dřevorytech), jižto připsal nejvyššímu sudímu království českého hrab. Janu Jiřímu Jáchymovi Slavatě. Ačkoli od té doby, co šťastně byl vyhrál proti svým nepřátelům již pro žádné dílo (alespoň pokud nám známo) neměl co snášeti oustrkův, předce chuďas všude jen s bázní dotýkal časův bližších a jen jaksi

z daleka naráželi na to, ono, dávaje na srozuměnou, proč nemůže psáti zřejměji. Tak (r. 1684.) v knize o arcibiskupích praví: „Čím blíže přicházíme k dobám našim, tím více vidí se nám zapotřebí psáti skrovněji; proč, snadno se domyslí rozumní.“ Když pak v knize královské přichází k časům Ferdinanda II., tu teprv zřejmě praví že mu nelze probírati věci důkladněji, poněvadž by na sebe uvalil hněv a pomstu mnohých.

R. 1688., jenž byl posledním života jeho, vyšla osmá knihy první desítky Miscellaneí, tak zvaný „liber epistolaris“ t. j. kniha, obsahující rozmanité listiny a psaní důležitá, což připsal tehdejšímu kancléři království českého hrab. Frant. Oldř. Kinskému, kteréhož již známe jakožto mocného a šlechetného obrance jeho v čas pronásledování krutého. Také bratrovi téhož hrab. Václavu Norbertu Oktaviánovi Kinskému, pánu na Kamenici České, připsal spis, téhož roku vyšlý, totiž třetí část knihy druhé rodopisných tabulí šlechty, čtvrtou pak část knihy tétéž připsal hraběti Arnoštovi Josefovi z Valdštejna a z Vartemberka, pánu na Hradišti Mnichovu atd., z kteréhož připsání na důkaz, že ani umíraje nepřestával přátelům a známým vlasť na srdce klásti, stůjtež zde slova tato: „Nuž, aby list můj nepřekročil meze, v Tobě, urozený hrabě, všem Valdštejnům poctu vzdávaje, nepatrný a stařičké své paměti snad poslední plod Tobě připisuji a posvěcuji. Za příkladem starých, kteříž na dvéře své přibíjeli hlavu lví, na tento spis svůj přibíjím lvy Valdštejnské*) s přáním a želáním: Dejž Velebnosť Boží, aby rod Valdštejnův a Vartemberkův (jsouť téhož původu), jako až

*) Narážka na erb Valdštejnův, v němž spatřují se čtyři lvové.

dosud po tisíciletí ve vlasti kvetl a vlasti hájil, po další tisíciletí potrval a kvetl.“

Ačkoli, jak vidíme, předvídal, že sečteni jsou již i dnové života jeho, ana smrť již naň sáhala, předce dokud nevypustil dchu posledního, stále zaměstnával písaře, maje ještě vykonati velmi mnoho z toho, co si byl vytknul a nač pomůcek byl nasbíral. Poslední, jak se zdá, prací, kterouž ještě dokončil a do tisku vypravil, jest „Vita V. P. Nicolai Lancicii“ t. j. životopis Mikuláše Łęczyckého, jehož, jak dříve řečeno, vážil si a miloval jako nějakou bytosť nadpozemskou. V předmluvě Balbín vyslovuje domnění, že snad jen proto ještě při živobytí ponechán byl, aby vypsal život a oučinkování bývalého mistra svého, jemuž takto osvědčiti chtěl vděčnosť svou. Vytištění knihy té se ale již nedočkal; neboť dne 28. listopadu roku 1688. okolo 8. hodiny večerní v kolleji Klementinské klidně zakončil příkladný život svůj. Druhého dne po nešporách odbyl se pohřeb tichý, jehož mimo jezovity účastnil se toliko tehdejší president nad appellacemi, hrabě Jan Maksimilián Lažanský, jak svrchu řečeno, bývalý žák Balbína, jemu nad jiné zvláště milý.*) Když se čtlo poslední pořízení jeho, nalezeno, že tisíc zlatých, celý to výtěžek za spisy své, odkázal knihovně Klementinské, aby se z úroků ročních zakupovaly knihy. Balbín pochován jest v kryptě kostela sv. Salvátora v pražské kolleji Klementinské, kdež marně bychom hledali pomník jeho neb alespoň náhrobek skrovný. Snad proto nedáno mu zříditi žádného, poněvadž se vědělo, že oučinkováním a spisy

*) Na důkaz lásky a vděčnosti žáka tohoto povíme tuto ještě, že dnem a nocí z dlouhé cesty spěchal do Prahy k bývalému učiteli svému, aby mu štědrý učinil dar na vydání díla jeho „Verisimilia“.

svými*) sám si postavil „monumentum ære perennius“ (t. j. pomník trvalejší nad kov).

Přestávajíce na tomto stručném vypravování života jeho, přesvědčeni jsme, že laskavý čtenář ouplně s námi srozuměn bude, že jsme Balbína nazvali jedním z nejznamenitějších a nejvěrnějších synův národa našeho, jednou z předních ozdob vlasti české. Kdyby řád jezovitův byl čítal mnoho Balbínův, v jiné žil by paměti u národa českého!

Již za svého živobytí Balbín mimo kruhy lidí podlých, národu spronevěřilých, požíval vážnosti všeobecné, což nejlépe vysvítá z předlouhého seznamu přátel a příznivcův, jichž netoliko mezi krajany i v tak zvaných stavech nejvyšších, nýbrž též za hranicemi vlasti tolik čítal, že se ani nespouštíme do jich vypočítávání a to tím méně, poněvadž u vypravování života zmínili jsme se o nejčelnějších**). Také nedáváme se do vyličování

*) Ačkoli jsme vypočetli dlouhou řadu spisův jeho vydaných, předce nevyčerpali jsme celého seznamu spisův jeho vůbec, jichž velmi mnoho zůstalo jen v rukopise. Některé po smrti jeho byly vydány, z nichž tuto vytkneme jen výtečné dílo „Bohemia docta“ (t. j. Čechy učené), kteréž s poznámkami vydal učený Rafael Ungar v letech 1776—80.

**) Dodatkem musíme se ještě zmíniti o zvláštním ctiteli jeho, totiž o komořím a vyslanci kurfirsta saského, hraběti Janu Albrechtu Křineckém z Ronova a z Bibrštejna, vystěhovalci českém, kterýž zachovav lásku k bývalé vlasti své, pilně čítal spisy Balbína, jemuž kdysi toto napsal: „Kéžbych ve vlasti těšil se zámožnosti dřívější: tuťby mi pak nezcházelo ani ochotnosti ani prostředkův, oslavovati a odměnovati výtečnosť Tvou. Toť Tobě jedinému vlasť naše povinna jest, poněvadž nikdo ze starších spisovatelův národa našeho nevylíčil jí tak ozdobně a důkladně. Ty odnášíš cenu první a přede všemi Tobě náleží předność“

šlechetné povahy a vypisování výtečných vlastností jeho (jako jsou učenosť, sečtělosť, obratnosť v péře, paměť ohromná atd. atd.), netoliko, poněvadž vše vysvítá z toho, co jsme o něm svrchu napsali, nýbrž hlavně proto, že soudný čtenář o tom všem nabude ponětí důkladného, až si přečte jeho rozpravu na obranu jazyka mateřského, kteráž následuje v překladu. Již pak tento nástin životopisný končíme přáním, aby se národu našemu vždy dostávalo synův takových, jakým byl Balbín náš, jehož jmeno povždy skvíti se bude v záři slavné.

Jan Tomáš Pešina z Čechorodu.

Muž, jenž vynikal vědomostmi hlubokými a v životě řídil se dle hesla svého, „že každému náleží vždy a všude jen k tomu přihlížeti, čím by vlasti své mohl prospěti a dobrému jejímu pomáhati, a že jenom ty roky a chvíle života svého pokládati můžeme za skutečně a opravdu prožilé, kteréž jsme k zvelebení a vyzdvížení obecného dobrého strávili,“ muž smýšlení a zásad takových dojista důstojným byl přítelem šlechetného Balbína. Byltť tím Tomáš Pešina, jemuž Balbín připsal obranu jazyka mateřského, hlavně k úsilnému naléhání jeho sepsanou. Tudíž pro ouplnosť připojujeme tuto také i jeho životopis stručný.

Jan Tomáš Pešina narodil se v Počátkách, městě českém na hranicích moravských, dne 19. prosince r. 1629. z rodičův Martina a Doroty, kteříž tam provozovali živnosť řeznickou. Otec jeho, jenž zasedal v radě městské, vida nevšední schopnosti Tomáše, poslal jej na latinské školy k jezovitům do Hradce Jindřichova; tuto mladý Pešina odbyl škol latinských s prospěchem tak výtečným, že přijat byl do konviktu jezovitského v Praze, i tam vystudoval filosofii a bohosloví, i

povýšen na hodnosť mistra čili doktora filosofie a bakaláře*) theologie, vysvěcen jest na kněze.

V těchto letech seznámil se Pešina s Balbínem, jenž jsa o osm let starší, také o několik let výše byl ve studiích. Již tehdáž mezi oběma povstal svazek přátelský, jejž toliko smrť přetrhla. Balbín spozorovav pilnosť a nadání mladšího přítele svého, poznal, že by z něho mohl býti velmi vydatný pracovník v oboru věcí domácích a hlavně jeho vybídnutím stalo se, že si Pešina umínil, vedlé povinností povolání svého všecky své síly ostatní vynaložiti též na práce takové, v nichž Balbín dospěl již hodně daleko; poněvadž pak tento v obor činnosti své zahrnul všecko, co týkalo se Čech, tedy Pešina touž horlivostí chtěl se vrhnouti na věci moravské.

Po vysvěcení svém poslán byl za správou duchovní nejprvé co kaplan do Kostelce nad Orlicí, kteréžto panství tehdáž v držení měla kollej jezovitská u sv. Klimenta v Praze. K tomuto poslání přičinil se hlavně přítel jeho Balbín, kterýž také vlivu svého užil, aby Pešina, jehožto příkladná horlivosť kaplanská došla uznání všeobecného, stal se děkanem Kosteleckým, když místo to úmrtím děkana předešlého bylo uprázdněno. I skutečně Pešina, ačkoli mu nebylo ještě 26 let, povýšen jest na hodnosť tu. Věren předsevzetí svému, chtěl hned nyní přikročiti k práci, kterouž si byl vyměřil; avšak k nemalému žalu svému brzy spozoroval, že v Kostelci, odloučen ode všech pramenův a pomůcek, nebude moci mnoho učiniti,

*) Kdo skončiv studia, odbyl všech předepsaných zkoušek přísných čili rigoros, měl titul mistra čili, jak se nyní říká, doktora, kdo však neodbyl všech zkoušek takových, nýbrž jen některých, slul bakalářem.

z kteréž nesnáze ale za krátko vyvázl; neboť již dne 1. srpna r. 1657. hrabětem Janem Fr. z Trautmannsdorfu podán byl na velmi výnosné děkanství v Litomyšli. Jaké důvěry a jaké pověsti chvalné Pešina již tehdáž požíval, vysvítá z toho, že r. 1658. jmenován byl vikářem východní polovice kraje chrudimského a že brzy potom nadán jest erbem*) a titulem „z Čechorodu.“

V Litomyšli octnul se Pešina v okolnostech, záměrům jeho nemálo příznivých; neboť měl tam po ruce tiskárnu, dobře zařízenou, dále v tamější kolleji piaristské našel několik mužův vzdělaných, s nimiž mohl obcovati a se raditi, nade všecko pak důležito bylo, že neměl daleko na Moravu, kamž tudíž často mohl dojížděti, seznámiti se s vynikajícími osobami stavův světského i duchovního, z nichž zvláště sudí zemský Jakardovský a důstojný opat kláštera Zabrdovického, Olenius, velicí milovníci dějepisu domácího, Pešinu povzbuzovali k vytrvalosti, slibujíce sami všemožnou pomoc a podporu. I sepsal tedy a uveřejnil Pešina vyzvání k šlechtě, duchovenstvu a městům po vší Moravě, aby mu nápomocni byli příspěvky z listoven a knihoven svých aneb aby mu věděti dali, kde se čeho dohledati možno. Dovolání takové nezůstalo bez účinku; neboť Pešina dosáhl, že užívati mohl archivu rodinného někdys pánův z Pernštejna, dále archivův některých klášterův (v Zabrdovicích, v Třebiči, na Velehradě) i také měst, jako Litomyšle, Jihlavy, Brna, Hradiště a j. Také čerpati mohl z důležitých a obšírných zápiskův Karla z Žerotína, Viléma Slavaty a j. Mimo to četní přátelé jeho, zvláště pak Balbín, kde a

*) Erb jeho byl: v poli modrém kotvice zlatá, vzhůru postavená.

čím mohli, byli mu pomocni a radni. Měl tedy muž výborný pramenův a pomůcek s dostatek, aby pracoval o díle vyměřeném.

Jednak aby ukázal, co dílo jeho zahrnovati bude, jednak aby obecenstvo vzdělané povzbudil k zasýlání pomůcek dalších, vydal r. 1663. v Litomyšli u Arnolda první svůj spis dějepisný, totiž „Prodromus Moravographiæ t. j. Předchůdce Moravopisu, obsahující sumovní výtah všeho toho, co v témž Moravopisu, kterýž na světlo se hotoví, obšírně položeno bude“. V díle tom nalézáme přehled dějin moravských (politických i církevních) až do r. 1658., dále žádá tam Pešina za další příspěvky a pomůcky k dílu čtvrtému téhož Moravopisu, jenž obsahovati měl místopis Moravy.

Vedlé toho všeho Pešina všímal si bedlivě také tehdejších poměrův a událostí politických a nemálo zhrozil se nájezdův tureckých a tatarských do Horních Uher, čímž trpěly také Morava i Rakousy. Chtěje pak křesťanstvo upozorniti na nebezpečenství, jemu odtud vznikající, a rozpáliti je k úsilnému a povšechnějšímu, než dotud, boji proti hlavnímu tomu nepříteli kříže, sepsal v jazyku latinském a r. 1663. vydal spísek: „Ucalegon Germaniæ, Italiæ et Poloniæ Hungaria flamma belli turcici ardens (t. j. Plamen války turecké, v Uhrách zuřící svrchovaným jest nebezpečenstvím pro Německo, Vlachy a Polsko). Spis tento, jenž pak ještě třikráte byl vydán a také do češtiny přeložen, neminul se účinku; způsobil ruch nemalý, ba možno za to míti, že poněkud přispěl i k velikému vítězství, jehož vojsko císaře Leopolda I. roku následujícího proti Turkům dobylo v bitvě u sv. Gotharda. Snadno porozuměti, že i samému spisovateli přičinilo to slávy, jakož stavové moravští jmenovali jej historiografem čili dějepiscem

svým, čímž zjednán mu přístup k novým pramenům, jichž dosud neznal aneb užívati nemohl. Tak zejmena dovolil mu Čeněk Hovora z Lípého, syn slavného vystěhovalce českého Bohobuda z Lípého, tehdáž ve Slezsku přebývající,*) aby užíval archivu jeho rodinného, jenž takovou měl hojnosť listin, že ze všech domácích archivův rodinných snad jen Rožmberský mohl se mu rovnati. Pešina pracuje v něm osm dní a tolikéž nocí, sotva dvacátý díl listin probral.

Pešina pak vedlé těchto prací literárních netoliko nezanedbával povinností svých co děkan a vikář, nýbrž horlivostí příkladnou pečoval o správu duchovní, o zvelebení škol a ústavův dobročinných. Spísek jeho „Parochus obediens“ (farář poslušný), vydaný v Litomyšli r. 1665. ukazuje nám, jak přihlížel k povinnostem svým co pastýř duchovní. Takové jeho přičinění nezůstalo bez povšimnutí, nýbrž způsobilo, že Pešina rychle postupoval na hodnosti vyšší. Tak 2. února r. 1663. jmenován byl čestným kanovníkem Litoměřickým, hned pak v červnu roku téhož kanovníkem na Vyšehradě, až konečně v prosinci r. 1665. stal se kanovníkem a kazatelem českým při chrámu sv. Víta na hradě pražském, kteryžto ouřad slavně nastoupil v den sv. Vojtěcha r. 1666. Také císař Leopold vyznamenal jej dne 30. ledna r. 1668. titulem „comes palatinus“ (falckrabí), roku pak 1670. titulem „rady Jeho Milosti Císařské.“ Téhož roku od kapituly pražské zvolen byl za děkana a přijat mezi stavy zemské, k nimž dne 28. června učinil přiznání obvyklé.

Přestěhování se do Prahy přičinilo mu sice

*) Tímto panem Čeňkem r. 1683. ve Slezsku zemřelým, zanikla rodina pánův z Lípého, jedna z nejznamenitějších větví rozsáhlého staročeského rodu panského Hronovicův.

nemálo prací, poskytovalo mu ale též mnoho výhod znamenitých. Otevřelyť se mu nové velmi výdatné zásoby pramenův k pracím jeho, zvláště bohatý archiv kapitulní a knihovny rozmanité; dále pak obcovati mohl s přátely učenými, jako s jezovitou Jiřím Krugerem, s farářem u sv. Vojtěcha Boleluckým a j. Nade všecko milo mu bylo, že po tolika let přebýval opět v témž místě s dávným důvěrným přítelem Balbínem, jemuž tolik byl povděčen; že pak přátelé často spolu obcovávali a o jak důležitých věcech důvěrně rozprávěli a rokovali, vidíme z úvodu apologie čili obrany Balbínovy, k níž to základ byl položen právě za těchto rozprav přátelských.

Velebnosť a památnosť chrámu svatovítského, při němž nyní sloužil, mocně naň oučinkovala tak, že si jej obral za předmět badání svého. I sepsal dějiny a paměti hlavní té naší svatyně národní, kteroužto práci vydal v Praze r. 1673. nadepsanou: „Phosphorus septicornis.“ Vedlé toho ale nespouštěl s očí hlavního díla svého o markrabství moravském, v němž pilně pokračoval, těše se podpoře ze stran mnohých. Tak ku př. stavové moravští na sněmě r. 1674. udělili mu pomoci 1000 zl. s výmínkou, aby dílo své před vytištěním předložil hejtmanovi markrabství moravskému; také tehdejší biskup Olomoucký hr. Karel z Lichtenštejna a Kastelkornu, poskytoval mu podpory. Konečně r. 1676. vyšel v Praze díl první již před lety slíbeného Moravopisu, nadepsaný: „Mars Moravicus sive bella, seditiones, tumultus et quæ olim Moravia passa sit“ (t. j. Mars*) moravský čili vojny, povstání, bouře a jiné utrpení země moravské). Díl tento obsahuje důležité příběhy moravské až do r. 1526., v dílu pak druhém, o

*) Poněvadž spis ten nejvíce vypravoval příběhy válečné, proto jej Pešina pojmenoval dle starořímského boha války, kterýž se jmenoval Mars.

němž ihned pracoval, vypsati chtěl příběhy další až do času svého a k němu připojiti též již dříve ohlášenou Moravografii čili Moravopis, totiž místopis markrabství moravského.

Škoda však, že na muže, zanášejícího se pracemi tak důležitými, mimo povinnosti ouřadu jeho, vznášeno ještě i jiné práce, kteréž mu zabíraly mnoho času. Zasedaje totiž na sněmích co obyvatel zemský, často býval volen do rozmanitých komisí, jako zejmena při prohlídce katastru zemského čili zřízení berního. Pešina sice i v tomto ohledu ochotně sloužil dobru obecnému, avšak nemálo odrýván byl od hlavního díla svého. Za tyto zásluhy jeho jmenoval jej císař Leopold I. r. 1675. sufragánem a biskupem Smederevským a r. 1678. dovolil mu, aby na svém statku Oboříšti (za Dobříší) založil klášter Paulánský, první toho druhu v Čechách. Ihned spustiv se do stavby, nedočkal se muž ctihodný dokončení díla toho; neboť již dne 2. února r. 1680. zemřel na ouplavici. Jakou ztrátu tak předčasným úmrtím Pešiny utrpěla literatura naše, vysvítá nejlépe ze slov Balbína, jenž truchle nad smrtí přítele svého, praví, že kdyby mu bylo bývalo dopřáno života delšího, výtečnými pracemi svými byl by překonal všecky své vrstevníky.

Pešina byl muž postavy nepatrné a těla slabého, ducha však velkého. Jako v oučinkování veřejném, vynikal i v životě soukromém, pročež požíval lásky a úcty všeobecné. Zvláště zmíniti se jest o dobročinnosti jeho zejmena k studujícím, jichž vždy několik stravoval, začež mu střídavě při objedě předčítati museli.

Jmena kněží takových, jakými byli Balbín a Pešina, potrvají zajisté v nehynoucí paměti vděčné národa našeho.

O šťastném někdys, nyní však přežalostném stavu království českého, zvláště pak o jazyka českého čili slovanského v Čechách váženosti, též o záhubných na jeho vyhlazení oumyslech a jiných věcech, k tomu se táhnoucích, rozprava krátká ale pravdivá.

Muži nejznamenitějšímu T. C.*

*) To jest Tomáš z Čechorodu. (Poznámky, jako tato, naznačené hvězdičkou *) pocházejí od Frant. Mart. Pelcla, ostatní, čís'icemi znamenané, pro větší srozumitelnost dodal překladatel, uposlechna rady několika přátel, že superflua non nocent.

§. I.

Kterak a za jakou příčinou povstal spis tento.

Uplynul již rok nejeden, muži nejznamenitější, co z práva dávného přátelství našeho nepřestávals mne vyzývati a tlačiti oustně i písemně, abych přímo a jasně vyložil smýšlení své o snaze, aby se jazyk slovanský ve vlasti naší zachoval, též co by věc ta měla do sebe užitečného a naopak, jakou by škodu přineslo, kdyby se zanedbával, jakož i, je-li, jak tvrdí lidé, zemí a jazykův neznalí a málo zkušení, národ slovanský tak povržen, špaten a nevzdělán, že počítán býti musí mezi nejposlednější.

Říkávals, že se ti vždy vidí býti zločinem podlým a nehodným, v psanství dávati jazyk ten, jejž předkové naši i zbraní, když potřeba bylo, za braniborských a korutanských poručníkův nad králi našimi[1]), ano i také za králův lucembur-

[1]) Rozuměj tuto nesvědomitého *markrabí braniborského Otu Dlouhého*, jenž po smrti krále Přemysla Otakara II., z jehož sestry Boženy čili Beatrice se byl narodil, uvázal se v poručnictví nad sedmiletým sirotkem, Václavem II., a ve správu království českého, kteréž s národností českou za pětiletého vladaření (od roku 1278—1283.) dostalo se na pokraj záhuby. Dále rozuměj *Jindřicha vévodu korutanského*, kterýžto po smrti Rudolfa Habsburského, Čechům za krále vnuceného syna císaře Albrechta I., r. 1307. skrze sňatek svůj s Annou, nejstarší sestrou posledního Přemyslovce Václava III. na krále českého byl zvolen, mnoho Němcův v průvodu svém i též žoldnéřův do Čech přivedl a sestru manželky své, Elišku Přemyslovnu o dědictví

ských a rakouských bránívali, a z jehožto povržení (jak oni předpovídali) svalili by se všichni základové říše i sřítilo by se všecko, co nám oni odkázali naděje i skutečnosti, a konečně (jak praví průpověď, nám zachovaná z časův někdys zlého spravování království tohoto za Pluha čili Pfluga[2]) celé Čechy vrátily by se k pluhu Přemyslovu a na zmar by přišly, ažby i stoly byly pohlceny[3]) (jak slavně dí prastaré naše proroctví a věšťba). Toť tehdáž bývalo trestí rozmlouvání našeho.

Rozprava tato s bázní sepsána.

Já, jak se můžeš pamatovati, bojácně jsem odpovídal, že omrzelá to práce rozprava taková, všecka plná nenávisti proti žijícím, a pravil jsem, že bych kráčel trním aneb ohněm, pod zrádný popel se skrývajícím, a uvalil na sebe urážky a nepřátelství, kdyžby

---

otcovské připraviti chtěl, až konečně vyhnán byl r. 1310. Králové čeští z rodu lucemberského byli *Jan* (od r. 1310—1346.), *Karel* I. čili co císař IV. (od r. 1346—1378.), *Václav* IV. (od r. 1378—1419.) a bratr jeho *Zikmund* (od r. 1420—1437.), z nichž první a poslední byli smýšlení Čechům nepříznivého.

[2]) *Oldřich Pluh z Rabštejna* spravoval ouřad podkomořího (od r. 1319—1331.) a za nepřítomnosti krále Jana lucemberského býval správcem království českého. Současný pokračovatel Kosmasův, kanovník pražský František, častěji naříká na hanebnou správu jeho a praví, že podlé jmena svého království české uvedl na pluh Přemyslův t. j. celou zemi nesvědomitě vyssál.

[3]) Balbín táhne se tuto k pověsti o *proroctvích Přemysla* Stadického, jenž od poslův Libušiných tázán, co by to znamenalo, že jej nalezli objedujícího na stole železném (radlici), odpověděl: „Železo národ náš ve vážnosti míti musí; sloužíť železo i míru i vojně; v míru zajisté oře, ve válce pak pravici ozbrojuje a vlasť brání od nepřátel. Dokud, Čechové, míti budete stůl tento, nepřátelé biti budou; věřte však, že veta jest po národu Vašem, jakmile cizinci tento stůl Vám vyrvou

věc vyšla na jevo; tedy jiné a jiné práce, jimiž tehdáž byl jsem zasypán, předstíraje, sliboval jsem, že, udá-li se mi kdysi od studií prázdeň, nebudu se zpěčovati a ruku k dílu přiložím; konečně pak rozešli jsme se tak, žes Ty snadno uvěřil, jako někdy dosáhneš, zač jsi žádal, já pak se domníval, kterak výborně se mi podařilo, že průtahem přítele jsem neodmrštil a předce beze vší urážky přátelství mohl jsem vyváznouti prosbám Tvým, ať tak dím, ozbrojeným a velitelským.

Když ale ani Ty nikdy nepřestávals napomínati a tlačiti a ku konci chtěls dojíti, a já sám zřejmě jsem vídal, kterak Čechy lstí oněch, jižto cizincům a vlasti nepřátelům pomáhají, co den se stenčují, zlehčují a na mizinu přivádějí, a slýchal jsem, kterak sem a tam od nedoukův a nevděčníkův mnoho na potupu celého národa a předkův našich se prohazuje, z čehož nedávno dostalo se mi do rukou písemko jakési[4]), hanami jazyka slovanského jako sekanina přecpané a lžemi i chybami přemnohými jako olejem pokro-

neb pohlti.“ (t. j. když hospodářství polní a vojenství dostanou se do rukou cizích.) Zajisté netěžko porozuměti hlubokému smyslu proroctví toho a narážce Balbínově.

[4]) Bohužel přes všecko přičinění-se nepodařilo se mi vypátrati, jakého písemka tuto Balbín dotýká; patrno, že již tehdáž, jako za doby naší, dosti bylo lidí takových, kteříž drze a nesvědomitě soudili o věcech, jimž naprosto nerozuměli, a slávy v tom vyhledávali, když nadávali všemu, co české a slovanské. Z rozpravy Balbínovy samé vysvítá jen, že onen Misobohemus čili Čechožrout, jehož hanopis Balbína dohnal k obraně jazyka slovanského, byl Němec jakýsi, jenž v nadutosti své již tehdáž předpovídal, že národnost česká brzy vyhyne, a tudíž Čechům radil, že nic moudřejšího nemohou učiniti, než aby sami se přičinili o rychlé se poněmčení. — Snad přece někdys vyjde na jevo jmeno onoho mudrce a lidumila.

pené: tu jmenovitě zahořel jsem spravedlivou, jak soudím, láskou k vlasti, kteráž jedna zahrnuje lásky netoliko ku králům, nýbrž také k manželům a příbuzným, a jížto více, než komukoli z živoucích, jak učí právníci i bohoslovci, jsme zavázáni; tehdáž mi též nabubřela mysl svářlivostí a umínil jsem si, nadávky ty krátce vyvrátiti, a coby koli k věci té přináleželo, abych vlasti posloužil, v jedno místo snésti, abys Ty, muži nejznamenitější, jenž i času máš s dostatek a též obratností péra nemalé chvály požíváš, měl věc nějakou, jižto bys způsobem svým, to jest ouhledně a ozdobně vytříbil a božskými vědomostmi svými objasnil.

Vlasť přední osobuje si lásku.

Když toto konám, nikdo, jak myslím, nebude tak tup a předpojat i všecek uchvácen pošetilým zamilováním do nějaké idey nikoli platonické[5]), nýbrž lžiplatonické, kterouž si sám byl utvořil (buď si tato idea pomstivosť, po otci zděděná, kteráž napřežena jest na všecky i na nevinné, buď si ctižádosť nějaká, dle obrazu krále vyšperkovaná, aby, býti králem nemoha, předce sám království dostal v držení, buď si to čížba a honba na pochvaly dvorské, jelikož dvořané, jak onen praví, na rukou mají oči a věří, co vidí, budsi doporučení knížeti, jako kdyby na jediné hlavě spočívaly všecky důchody královské vedlé ouplné záhuby zemí, budsi to veliké proti rozumu prohřešení, jímž zpozdilec se domnívá, že takové jsou nyní časy, kdež pro

Zámysly do propasti směřující.

[5]) *Platon*, veliký mudrc řecký a vůbec jeden z největších mudrcův světa (naroz. v Athénách r. 423. zemř. r. 347. před Kr.), jehožto učení jádro nachází se v náuce o „ideách.“ V politickém ohledu nejdůležitějším jest spis jeho „o státu,“ jehož si po všecky časy všímali učitelé a spisovatelé političtí.

udržení vlády a zachování stavu nynějšího přestupovati volno všecka pravých a dobrých politikův pravidla — slovem buďtež si to jakékoliv přeludy ničemné, jež bdě či spě za psích dní a nocí dle způsobu Macchiavelliho[6]) si tvoří a maluje, když se domýšlí, že panujícím zjedná bezpečnost, uváděje zemi knížeti v podezření, ji olupuje a v škodu přiváděje[7]) nikdo nebude, pravím, kdožby mne právem viniti mohl z jakési náruživosti nekalé, kterouž představení řeholníkův nazývají národnůstkářstvím („nationalitas“).[8])

---

[6]) *Macchiavelli* Mikuláš (nar. ve Florencii r. 1469 po delší čas co kancléř a pak co tajemník republiky florentinské takřka nejvyšší správce záležitostí veřejných vlasti své, zemř. r. 1527.) náleží zajisté mezi největší a nejšlechetnější syny vlasti své. Ze spisův jeho („Dějiny florentinské“ od r. 1215—1492. „Rozpravy o deseti prvních knih Tita Livia“ atd.) nejrozsáhlejší a to skutečně světové pověsti dosáhlo dílo nadepsané: „Il principe (o panovníku), jímžto Macchiavelli, těžce nesa přesmutné tehdáž položení vlasti své, na množství malých státův rozdrobené a odevšad vládou cizinců stísněné, snažil se, některého panovníka vlaského, zvláště pak vévodu Vavřince Medicejského, rozpáliti, aby jakýmikoli prostředky učinil se pánem celé Italie a ji od cizinců vysvobodil. Takové byly zámysly jeho a nikoli učení, hlásání a schvalování hrůzovlády, jak po více než tři století se domníváno a zatracováno, po kterémžto nedorozumění za svým věkem nezůstal ovšem i náš Balbín, jemuž Mac chiavelli jest hlavním učitelem tyranův.

[7]) Tuto Balbín naráží na členy vlády tehdejší v Čechách, zvláště pak na onu část panstva českého, kteráž horlivě pomáhala utlačovati národ, především pak na hrab. *Bernarta Ignáce z Martinic*, jenž od r. 1651. až do r. 1685. byl nejvyšším purkrabím pražským. Níže povíme o něm více; neboť Balbín často a velmi ostře naň si vyjíždí.

[8]) „*Nationalitas*,“ slovo ve staré latině neužívané, znamenalo ve smyslu vrstevníkův Balbínových přepjatou horlivost ve věcech, národnosti se týkajících. Patrno, že již tehdáž byli v Čechách lidé, kteříž pod jakoukoli

Píši nerad, donucen od protivníkův, nepíši na ničí škodu; neobviňuji žádného jazyka, všecky miluji, lhostejno mi, čili který panuje čili jest panujících; toliko to zastávám, že nelidským to a zcela barbarským zločinem, nenáviděti jazyka, jehož vlasť od tolika věkův užívala, jeho záhubu chtíti a k tomu napomáhati, jakož rukama mnohých se dotýkáme, kteříž tak oučinkují a o to usilují, aniž se přetvařují, jakoby v horlivosti té měli více rozumu, než ostatní národové.

§. II.

Že množství lidí přespolních a cizích mraví do vlasti se přijímalo, hlavní jest příčinou, proč se jazyk dávný měnil a ještě měniti má; též o skromnosti a snášelivosti lidu českého.

Jaká to pošetilosť, neznámým dávati přednosť před známými, cizincům před domácími.

Z kteréto asi země tak divoké pochází mravten, že ze všech národův my jediní jazyka svého nenávidíme a jej na posměch máme, i dostatečným průkazem chvály se považuje, že se někdo u nás ve vlasti nenarodil, tak že jemu, „jenž, jak dí Juvenal[9]) (v sat. 2. a 3.), nedávno přibyl nohama obílenýma, přivezen do Říma (do Prahy) týmž větrem, co slívy a fíky syrské“[10]), bychom ho i neznali a on buď nijak

---

zámínkou hlásali, že národnosti netřeba si mnoho všímati, právě jako nyní mnozí pod zástěrou svobodomyslnosti národní straně naší vytýkají, že prý národnosti všecko chce obětovati.

[9]) *Juvenalis*, znamenitý básník římský, jenž píše ku konci století 1. a na začátku století 2. po Kristu, v satyrách svých ostře tepal mravní zkaženosť doby své. Pro jeunu z těch satyr císařem Trajanem v 80. roce věku svého vypovězen do Egypta, za nedlouho se tam utrápil.

[10]) Smysl jest: jenž jako jiné zboží (slívy, fíky atd.) na

aneb málo se doporučoval schopnostmi, vědomostmi a mravy svými, beze všeho vybírání ve všelikerých hodnostech a důstojenstvích přednosť dáváme před domácími původu řádného, jichžto otce znali jsme co muže nejlepší, a ježto z mládí v nejlepších mravech jsme vychovali a utvrzovali, jichž vědomosti chválívali jsme na gymnasiích a školách vyšších?

Ošklivosť i odtud nenávisť k jazyku slovanskému v některých věcech se vypisuje.

Zdaž slepi a blbi a povrženi jsme až do toho stupně, že, kam to směřuje, nevidíme? Vše, co domácí, nám zapáchá; my sami na sebe se mrzíme i stejnou vášní hloupou, co krajany svými pohrdáme, nenavidíme též jazyka svého.

Pomíjím některé stesky nejspravedlivější; jsouť ale nyní lidé, na něž prstem možno by ukázati, takovou k jazyku slovanskému nenávistí předpojatí a rozpálení, že slyší-li koho, v Čechách česky mluvícího, považují to co urážku váženosti své a, podobni krocanům[11]), ježí hřebeny a hřídly půdu metou, nemohouce toho poslouchati, a poroučejí, aby se mlčelo aneb odešlo.

Porovnejž se s tím, prosím, skromnosť a snášelivosť lidu českého, jenž cizince a příchozí netoliko pod střechu přijímal a trpěl, nýbrž z podivuhodné dobrotivosti své všemi potřebami života a záštitou zasoboval a opatřoval i též dosazoval na hodnosti, k nimž druhdy nikdo neměl přístupu mimo lidi domácí tak, že, co kdysi o Římu, po-

---

trh byl přivezen z východních krajin co otrok; neboť byl zvyk, že otrokům do Italie přivezeným, než se na trh vodili, nohy se obělovaly. Balbín těmi slovy Juvenála chce naznačiti, že i nejpodlejší lid, z ciziny k nám přišlý snadno štěstí se dodělal.

[11]) Podivno, že dosud u nás nezcela vyhynul tento druh krocanův, ačkoli si již nesmějí počínati tak drze, jako za časův Balbínových.

něvadž všecky národy do sebe vnímal, pověděl právník F. C. Modestinus[12]), že totiž Řím vlastí všech, nyní v obrat o Čechách říci volno, že Španělům, Francouzům, Vlachům a zvláště Němcům druhou vlastí jsou tak, že pozbyli-li vlasti své původní, či to dobrovolně či též pro zločin nějaký, v této druhé míti mohou bezpečné útočiště a přítulek.

Kdež najde se jiná země podobná, kterážby cizince tak laskavě v lůno své přijímala a živila? kdež onen přístup k bohatství a hodnostem? Chlubtež se jiní národové přívětivostí a hostinností svou, že v domech, z veřejného groše zbudovaných, po tři, čtyry dni cizince přijímají, i stravou a jinými potřebami opatřují: Čechy celé jsou pohostinny, jsou, af tak dím, velkým hostincem a špitálem[13]), kdež nepouze na několik málo dní, nýbrž po celý život svůj v rozkoších a bohatství výborně můžeš se chovati a udržovati. Není potřebí průkazu urozenosti starobylé, ani doporučení schopnostmi a vědomostmi a jiných vzácných pochval, ani mrzutého a choulostivého mravův přetřásání, ani odporné života dřívějšího zkoušky; jen se dotři a přilep na některého z velemožných pánův, a brzy všecky lidi domácí

Čechy dobrovolně všecky cizince přijímají.

[12]) F. C. *Herennius Modestinus*, znamenitý právník a právnický spisovatel římský, žák Ulpiánův, císařův římských Aleksandra Severa rada a Maksimina vychovatel, žil v 3. století po Kristu.

[13]) Slovo *„špitál“* čili vlastně hospitál znamenalo původně ústav na způsob nynějších chudinců na zaopatřování lidí věkem sešlých aneb pracovati nemohoucích. Již Daniel Adam z Veleslavína (v předmluvě ku kronice Sylviově), naříká na nával cizinců zvláště Němcův a jich co Čech přijímání a dí, že již v přísloví vešlo, „že Praha jest špitál vší říše (německé).“

v hodnostech daleko předhoníš, právě pak to, což jinde mohloby zdržovati a udušovati naděje Tvé, žes totiž cizincem, neměj pochybnosti, bude Tě doporučovati a před ostatními učiní Tě milým.[14])

§. III.

Kterak od některých cizincův z největšího nevděku žene se útokem na Čechy a jazyk český.

Ačkoli toto cizincův na hodnosti povyšování a postupování nezřídka bývá nespravedlivo pro našince, předce potud byloby snesitelno, jen kdyby oni, mezi Čechy přijati jsouce a v počet obyvatelův sčítáni, tak, jako s námi pod týmž právem žijí, též dali se sloučiti týmž svazkem jazyka a obyčejův; avšak nemálo jich (řekl bys že v ohledu tom jsou vyňati a vybráni), jakmile u nás nalezli hnízdo, ihned chtějí míti větší křídla, než hnízdo, a zároveň rozpočínají nájezdy na lid a jazyk domácí tak, že se zdá, že Latini dobře tomu rozuměli, když, jak v knize své o jazyku latinském praví Varro[15]), stejným jmenem nazývali nepřítele i hosta, i že ve svém „Dvoru Křesťanském“

---

[14]) Zdali pak Balbín, kdyby nyní povstal z hrobu, již nemohl by naříkati na to, že u nás cizincům dává se přednost před domácími? Přihleďmež blíže, zdali od té doby změnily se věci důkladně ve prospěch země české.

[15]) M. *Terentius Varro*, nejznamenitější učenec římský a spisovatel nad jiné plodný, žil v 1. století před Kristem. Spravovav rozmanité ouřady veřejné, k rozkazu Caesara zřizoval a pořádal knihovny řecké a latinské. Znamenité dílo své „de lingua latina“ (o jazyku latinském) připsal slavnému vrstevníkovi svému Ciceronovi. Papež Řehoř VII. dal prý spisy jeho spáliti, aby sv. Augustina uchránil od výčitky, že v díle svém „de civitate Dei“ Varrona opsal.

dobře pověděl Causin[16]), znamenitá chlouba své vlasti francouzské, „že láska cizinců vždy mívá ruce křivé“.

Ezop[17]), výmluvný tento otec povídek líbezných a šprýmův, vypravuje bájku velmi kratochvilnou (kterouž také čteme u Fédra[18]), jenže o čubě, ku porodu pracující), kterak totiž kdysi za noci zimní k loži zajíčka přišel ježek mrazem skřehlý i prosbami mnohými a lichotivými přimlouval se, aby se mu v loži dopřálo místečka nějakého. I odpověděl zajíc: „Vidíš bratře, jak tu sám ležím schoulen a skrčen; sotva mne tato dutinka uzounká městí, pročež Ty dle rozumu svého jiné si hledej místo postrannější“. Ježek, tímto oslyšením rozmrzen, s hněvem pravil: „Takováto k hostem outrpnosť? To-li to srdce Tvé, jež prý jest tak velmi měkké? Než uprostřed noci mohu si vyhledati lože nové, zahynu, Ty pak prací tou nutíš mne, abych mrazem pošel. Poshov a jen malounko místa dopřej mi ubohému;

Bájka o zajíci a ježku nyní ve vlasti naší se provozuje.

---

[16]) M. *Causinus* (Causin) Mikuláš jezovita francouzský, naroz. v Troyes r. 1570., učitel rhetoriky a výtečný kazatel. Ludvík XIII. zvolil si jej za svého zpovědníka; poněvadž ale Causin stanul po straně matky královy proti králi a ministrovi Richelieu, vypovězen z Paříže, kamž se teprv po smrti Richelieu-ově vrátil. Zemřel r. 1651. Spis jeho, na nějž Balbín tuto naráží, „La cour sainte“ (dvůr svatý) vyšel též v překladu českém Barnera r. 1700 a 1705. v Praze. Také i jiný spis jeho „Dies christianus“ (den křesťanský) vyšel v překladu českém v Litomyšli r. 1657. a pak v Praze r. 1662.

[17]) *Ezop* (Aesopus, Aisopos), známý skladatel bájek, jenž dle obecného domnění žil prý v 6. století př. Kristem současně se sedmi mudrci řeckými.

[18]) *Fédrus* (Phaedrus), spisovatel římský za časův císaře Augusta, jenž prý jej z otroctví propustil na svobodu. Sepsal pět knih ezopských bájek veršovaných.

teplem svým obapolně budeme se zahřívati; já sám při vchodu si lehnu a proti šelmám, hrozí-li Ti jaké, nastavím bodce a kopí svá a budu Ti vykonávati službu ježka válečného[19]), Ty pak bezpečně budeš odpočívati; mněť vyhoví, kolik stačí, kam bych hlavu položil".

Přemluvil dobráčka, sprostného zajíčka a on postoupil místa s dostatek; avšak ježek, kam hlavu vstrčil, též nohy, mrazem, jak pravil, již odumřelé, snažil se položiti, i také položil, avšak neopatrně, nejedním ostnem a kolcem prorazil srsť a zároveň kůži zajíce přechoulostivého. I vzkřikl zajíček: „Toť čin nehodný!" Omlouval se ježek, řka: „Přál bych si, aby se nebylo stalo", i prosil, aby odpustil, přičítaje to náhodě a spánku. Následovalo pak něco příměří; avšak hle! ježek opět hřbet obrátil a ostny strašnými zajíce tak popíchal, že bolestí bez sebe povyskočil. Ježek, již divočejší, namítal, že nic nového nedělá, takovýť prý zvyk jeho, i napomínal k pokoji; konečně pícháním, tlučením a dle zvyku svého na všecky strany se přemítáním způsobil, že zajíce vyhodiv, celé to místo sám zaujal.

Tu teprv, ač pozdě, zajíček povolnosť svou proklínati počal, bohy a lidi, co mohl, zapřísahati, žalovati na nevděčnosť, zlých zvířat ježkovi spílati, mezitím co tento do hrdla se smál; konečně nechtěl-li zahynouti, jak jen stačil za tmavé noci, utíkal do známých lesův a hájův, aby u příbuzných a strýčkův doprosil se lože.

Není potřebí, na doby naše přizpůsobovati

[19]) Ježek válečný (též jezdec španělský), jest přístroj válečný, skládající se z kolův zaostřených. Tímto „ježkem válečným" chránívala se zvláště pěchota proti nájezdům jízdectva.

bájku tuto, kteráž se co den provozuje[20]). Moudrému dosti napovězeno; předce však nevděčné mysli ježkovy nikdo z advokátův řádně hájiti nebude, leč kdoby zároveň zajíčkově sprostné lehkověrnosti a lehkověrné sprostnosti chtěl se posmívati a na jich posměch připíjeti.

§. IV.

Stručně rozpráví se o tom, kterak národové se stěhovali, kterak osudem jest plemene německého, jazyky jiných zemí měniti neb úplně vyhlazovati, i jakové toho zdají se býti příčiny.

Již od prvního zmatení jazykův vešlo v oblibu pokolení lidského stěhování se v jiné a jiné země; neboť ačkoli Filon[21]) (jejž někteří nazývají Platonem hebrejským) pravil, že člověk jest rostlinou, předce totéž vysvětluje tak, že nikoli zemi, nýbrž nebi jest připoután.

V každé tedy době, zvláště ale za starodávna dočítáme se v dějinách o stěhování se národův. Některé lákala povaha, svoboda a utěšenosť krajin; jiné nutila potřeba, když pro rostoucí počet obyvatelstva dávná půda vzdělavatelům nestačila; jiným, aby lid sám proti sobě nepovstal

Z jakých příčin dá'o se stěhování národův?

---

[20]) Vizme, zdali provozování bájky této ve vlasti naší již ouplně vyšlo z užívání? — Ostatně dodati sluší, že již dlouho před Balbínem narážívalo se u nás na tuto bájku o zajíci a ježku. Tak čteme u Veleslavína, že v držení země české „zůstanou (Buohda) i naši budoucí, jestliže spolu s námi chvalitebných šlepějí slavných předkův a pravých Čechův následovati budou a *bodlavým ježkům* z vlasti své vytisknouti se nedopustí.“ (Předmluva k Sylviovi list 4. p. v.)

[21]) *Filon* (Philon), nejslavnější z řecko-židovských filosofův nar. r. 20. př. Kr. v Aleksandrii. Platon byl vzorem jeho; všude však Filon statečně bojoval proti mnoho-

ve svárech, vidělo se býti prospěšno, jakoby žilou pustiti a vyprázdniti stoku obci, jak učinili o posledních vojnách francouzských Grammont[22]) (ve svém dějepisu Francie), a o vojnách tureckých spisovatelé nejrozumnější, aby totiž neposedové nejnepokojnější ven z vlasti byli vyvedeni, kdežby pokoje veřejného nerušili, kteréžto oumysl též, jak (v dějinách českých) poznamenal Jan Dubravius[23]), král a císař Zikmund měl s Čechy, proti Turkům do Uher majícími býti poslánu (aby totiž prospěli, buď vítězíce, buď poraženi)[24]); jiné touha po panství a moci, jiné opět vítězství do cizích krajin vypravily, jako Římany, pány světa, kteříž tomu dobře porozuměli, že světa v moci své

---

božství a též neznabožství. Z četných spisův jeho, sepsaných jazykem řeckým, zachovaly se jen některé. Zemřel okolo r. 50. po Kr.

[22]) *Grammont* (Gabriel Bartolom.) slavný spisovatel francouzský, předseda parlamentu v Toulouse, kdež r. 1619. upáliti dal znamenitého Julia Césara Vaniniho, poněvadž zapíral boha. Popsal jazykem latinským dějiny vlasti své od smrti Jindřicha IV. až do r. 1629. Zemřel r. 1654.

[23]) *Dubravius* čili vlastně Jan ze Skalky Dubravky na Hradišti, rodem z Plzně, muž učeností vynikající, užíván v rozmanitých poselstvích diplomatických, až jej Ferdinand I. v odměnu zásluh učinil biskupem Olomouckým. Zemřel r. 1553. Nejznamenitější spis jeho jsou dějiny české, latinsky sepsané, kteréž připsány jsouce králi Maksimiliánu II. poprvé tiskem vyšly v Prostějově 1552., po druhé pak v Bazileji r. 1687. pečí slavného lékaře Tomáše Jordána.

[24]) Když Zikmund král konečně dosedl na trůn český, pilně k tomu hleděl, aby co nejdříve vyhuben byl živel nepokojný v Čechách. Za tím oučelem způsobil, že mnoho lidu válečného z Čech odebralo se do Uher proti Turkům (r. 1437.), maje za to, že dojista prospějí; neboť zvítězí-li, tedy odklidí nebezpečenství od Turkův hrozící, pakli poraženi budou, tedy záhuba jejich bude prospěchem jeho.

nemohou udržeti, než osadami, jež na všecky strany rozváděli; jiní z těchtýchž příčin, kteréž obyčejně způsobují válku (ze záští, jímž hoří, z lahody loupení, z divokosti vrozené a jiných tèm podobných) dali se dohnati, aby na národy sousední i vzdálené zbraní udeřili.

Němci ze všech národův nejvíce sem tam se stěhovali.

Buď jak buď, neváhal bych saditi se očkoli, že po všecky časy nebylo a nelze jest najíti národa, jenžby častěji, než Němci, jednak za obecnými jednak za soukromými záležitostmi v cizí krajiny byl se stěhoval. Čtěmež, co psali Appianus[25]) o Cimbrech[26]), národech německých, Dionysius[27]) o Bojích[28]) (neboť i tito, jak učí spisovatelé nejlepší, původem i zazykem Němci byli, ačkoli u Livia[29]) zovou se Gally), Caesar[30])

---

[25]) *Appianus*, pocházející z Aleksandrie v Egyptě, žil v Římě v první polově století 2. po Kristu. Sepsal jazykem řeckým 24 knihy „dějin římských“ až na časy cís. Augusta, jichž jen malá část se zachovala.

[26]) *Cimbrové*, národ německý, jenž prý původně sídlel v nynějším Jutsku a ku konci století 2. před Kr. s Teutony udeřili na říši římskou, až je porazil a zničil Marius.

[27]) *Dyonisius* rodem z Halikarnasu, města řeckého v Asii menší, žil v Římě ku konci 1. stol. před Kr. Sepsal jazykem řeckým dějiny římské až do válek punických.

[28]) *Bojové*, veliká větev kmene keltického, kteříž se též dostali do severní Italie a též do Čech. Mýlí se Balbín, když za některými učenci tehdejšími Boje čítá mezi národy německé, kam nenáleželi.

[29]) *Titus Livius Padovan*, jeden z nejznamenitějších dějepiscův římských sepsal za císaře Augusta jazykem latinským nejobšírnější dílo o dějinách národa římského, kteréž se nám ale dochovalo jen kusé.

[30]) *Cajus Julius Caesar*, jeden z největších mužův národa římského (zavražděn r. 44. př. Kr.) proslavil se netoliko velkými činy svými, nýbrž též výtečným jich vypsáním. Popsal vojny, jež vedl proti Gallům v nynější

(de bello Gallico — o vojně v Gallii) a Tacitus[31]) (ve své Germanii) o Němcích vůbec; opět o Bojích, Markomanech, Hermunduřích a Kvádech[32]) (že pak tito všickni byli národy německými, a zvláště Kvádi, i že nikdy neužívali jazyka slovanského, nýbrž vždy německého, vědí hoši dějepiscův, i známo to ze svědectví a důkazův veleslavných mužův, Augspurčana M. Welsera[33]) — viz jeho letopisy bojské — Hollanďana Filipa Cluveria[34]), popisujícího starou Germanii — viz toto dílo jeho a úvod do zeměměřictví —, Poláka Kromera[35]) — viz jeho dějiny polské —, a všech

---

Francii, a pak vojnu domácí, kterouž vedl se soupeřem svým Pompejem.

[31]) *C. Cornelius Tacitus*, nejvýtečnější dějepisec římský ku konci století 1. po Kr. Mimo znamenité dějiny (historiae) a letopisy (annales) sepsal důležité dílo o zemi a národě německém i životopis tchána svého Agrikoly, kteréž jest vzorem díla životopisného.

[32]) *Markomané*, Hermundaři a Kvádi národové němečtí, jichž první bydleli prý v Čechách, druzí v Duřinsku, třetí pak v Moravě a na Slovensku.

[33]) *Markus Welser*, pocházející ze slavného a bohatého rodu města Augšpurka, vzdělal se v Italii, a oddal se studiím dějepisným. Mimo mnoho jiných spisův sepsal patero kněh „letopisův bojských," jichž se Balbín dovolává. Nar. 1558. zemřel r. 1614.

[34]) *Filip Cluver* (čili Cluverius) nikoli v Holandsku narozený nýbrž v Kdánsku r. 1580., znamenitý zeměpisec, měřič a též dějepisec. Po velkých cestách a dobrodružstvích dostal se co voják s Vallóny také do Čech, kdež slavné Evě z Lobkovic pomáhal v sepsání obrany nešťastného otce jejího Jiřího Popela, kteroužto obranu též do latiny přeložil a tiskem vydal. Byl též doktorem práv i zemřel v Lejdě v Hollandsku r. 1623. K jednomu z četných spisův jeho, k popisu staré Germanie táhne se náš Balbín.

[35]) *Martin Cromerus* (čili Kromer) naroz. v městečku Běči v Haliči r. 1512. užíván byl často v poselstvích diplomatických za králův Zikmunda Augusta II. a Štěpána Báthoryho. Z kanovníka krakovského a poža-

spisovatelův dobré pověsti) o Markomanech, pravím, Hermunduřích, Kvádech, Bojích, jakž dle Welsera jsem uvedl, svědčí Arnold Bukovecký[36]) (ve svých dějinách Slovanův a Sasíkův), Sas Fabricius[37]) (ve spisu o původu Sasíkův), Francouz Spondanus[38]) (viz jeho Letopisy) a jiní, o Alánech a Gepidech náš Pontanus[39]) (viz jeho Progymn. Svaz. I. 93); Olaus[40]) (viz jeho dílo Suecia) o Normanech, Dánech, Švédech a tisíci národův jiných a jich po Evropě cestách i osadách; o Gótech[41]), Vizigótech a Ostrogótech a t. d. též o

datele archivu královského stal se pak biskupem Varmínským. Zemřel r. 1589. Ze spisův jeho nejznamenitější jsou latinsky psané „dějiny polské“ a pak jeho „Polonia“ (t. j. Polsko v ohledu zeměpisném, národopisném a t. d.

[36]) *Arnold Bukovecký* čili Lubecký, benediktin kláštera sv. Jiljí v Brunsvíku a pak první opat v klášteře sv. Jana v Bukovci čili v Lubeku, psal pokračování důležité kroniky Helmoldovy od r. 1171 do r. 1209.

[37]) *Jiří Fabricius* naroz. v Kamenici Míšeňské r. 1516. byl rektorem slavné školy v městě Míšni, znamenitý básník latinský a kritik. Sepsal také několik spisův dějepisných (o původu Sasíkův, dějiny Míšeňské a j.). S tehdějšími učenci a básníky v Čechách udržoval spojení přátelské.

[38]) *Spondanus* čili vlastně *de Sponde* Jindřich naroz. r. 1568. byl nejprvé vyznání kalvínského a spravoval některé ouřady za kr. Jindřicha IV., pak stal se horlivým katolíkem a na kněžství byv vysvěcen stal se biskupem Pamierským. Mimo jiné spisy proslavil se pokračováním v Baroniových „letopisech církevních“, jež od r. 1197. dovedl do r. 1640. Zemřel v Toulouse r. 1643.

[39]) *Jakub Pontanus* (vlastně Spanmüller) jezovita český rodem z Mostu, vyučoval nejvíce v Bavořích, kdež zemřel 84letý r. 1626.

[40]) *Olaus*, dějepisec švédský století XV. sepsal šest kněh příběhův švédských.

[41]) *Gótové*, znamenitý národ kmene germánského. Dělili se na východní čili Ostrogóty a západní čili Vizigóty; tamti usadili se a zanikli v Italii, tito ve Španělích.

Longobardech[42]) (řečených tak od dlouhé brady neholené), dále o Vandalech[43]) a jich ve Španělsku říších zanechali nám Orosius[44]), Paulus Diaconus[45]) (viz jeho příběhy Longobardův), Mariana[46]) dějepisec z Tovaryšstva Ježíšova (ve svých dějinách Španěl) a jiní; o příchodu Marčanův[47]) do Slezska návěstí podali Curaeus[48]), Henelius[49]) (viz jeho spis „Silesiographia“) a posléze Schick-

---

[42]) *Longobardové*, též národ kmene germánského, jenž se usadil v severní Italiii, kdež Lombardie dosud připomíná jmeno jejich.

[43]) *Vandálové*, též národ kmene germánského, kteříž se dostali až do Španěl a dále do Afriky, kdež říše jejich vyvrácena byla r. 534. Divokostí svou nabyli tak hanebné pověsti, že po dnes „vandalův“ spílá se lidem, kteříž toliko boří a pustoší.

[44]) *Pavel Orosius*, dějepisec římský století V. Zemřel v Africe, kdež u sv. Augustina kaplanoval. Mimo jiné sepsal 7 knih „dějin“, dle nichž po dlouhý čas ve školách vyučováno.

[45]) *Paulus Diaconus* též Warnefried (i Winfried) jmenovaný, učený kněz rodem Longobard žil za časův Karla Velikého (v století 8.). Učil delší čas na škole v Metech a zemřel v kláštěře Monte Cassino. Z mnoha spisův jeho připomínáme jen dějiny longobardské do r. 773., k nimž Balbín se táhne.

[46]) O znamenitém jezovitě tomto níže více připomeneme.

[47]) *Marčané* t. j. Němci, kteříž se usadili v dávné vlasti Luticův a ji nazývali markou braniborskou.

[48]) *Curaeus* čili Cureus Jáchym narodil se r. 1532. ve Fryštátu v Slezsku, žák Melanchthónův, byl učitelem v rodišti svém, pak dal se na lékařství. Zemřel r. 1573. Zanechal několik spisův v jazyku latinském, z nichž pro dějiny slezské velmi důležity jsou „Letopisové slezští“ od nejstarších dob až do smrti krále Ludvíka r. 1526.

[49]) *Mikuláš Henelius* čili Henel, Slezák rodem z Prudnice r. 1582. byl syndikem ve Vratislavi, kdež zemřel r. 1656. (Balbín jej znal osobně.) Ze spisův jeho v čele stojí „Silesiographia“ (vypsání Slezska) a Breslographia (vypsání Vratislavi).

fusius[50]) v dějinách Slezska. Všickni národové, kteréž jsem právě jmenoval, počítají se mezi Němce, jak doklady nevývratnými dokazují spisovatelé právě chváleni; že pak Vandalové (nikoli však Venedové čili Vendové[51]); neboť tito byli národ slovanský, jak dokazují Welser, Cluverius, Kromer a jiní), že Vandalové, pravím, národ německý nejnepokojnější, poněvadž na žádném místě setrvati nemohli, od slova „wandelen“ t. j. putovati (kteréhož slova Němci dosud užívají a odkud se „Wandersleuth“ říká cizím příchozím) jmeno své dostali, ukázal muž veleslavný Welser. Mezi všemi, pokud mi známo, nejpilněji národův po celé Evropě putování a se usazování sledoval Vídeňan Volfgang Lazius[52]) v několiku knih, kteréž v předešlém století o stěhování se národův na světlo vydal, a kdež v jednom velikém svazku všecky strany naplnilo stěhování se Němcův.

Jaké množství Němcův po všech krajinách roztroušeno.

Za našich dob (ačkoli se stěhování již neděje všeobecným shromážděním a usnešením národa celého), Němci za záležitostmi soukromými stěhují se do všech zemí sousedních, jako i vzdálených v počtu tak velikém, že netoliko

[50]) *Jakub Schickfuss*, Slezák rodem ze Svěbuz r. 1574, byl rektorem gymnasia v Břehu, pak radním tamtéž a konečně Ferdinanda II. radou císařským a fiskálem. Zemřel ve Vratislavi r. 1636. Mimo jiné sepsal jazykem latinským „kroniku slezskou“, sahající až do r. 1619.

[51]) Němci zbytkům Slovanův Lužických pod panováním saským a pruským dosud říkají „Wenden“.

[52]) *Volfgang Lazius* (neb Lazzius, vlastně Lazz) znamenitý lékař, jeden z nejučenějších mužův věku svého, důkladný znatel starých jazykův a literatur klassických, dějin a starožitností, byl též lékařem cís. Ferdinanda I. Přebýval nejvíce ve Vídni, kdež se narodil r. 1514. a zemřel r. 1568. Z přemnohých spisův jeho nejvíce ob-

celé rodiny řemeslníkův německých potulují se po Vlaších, Francii, Španělsku, Moskvě, nýbrž též celá města z Němcův povstávají v Čechách, v Uhrách a v Polsku; až i Turkům buď ve službě válečné buď v přípravách vojenských a shotovování zbraně, buď v zakládání měst, opevňování táborův, buď v dobývání, tavení, slévání a ražení kovu, buď v upravování strojův válečných a z nich na křesťany střílení práci a prodajnou duši svou propůjčovati nijak se nerozpakují, zvláště Norymberští[53]) beze starosti o náboženství, bez ohledu na vlast, kteráž je splodila, bez bolestné výčitky za tak dlouhou nepřítomnosť, bez upomínky a touhy po milých a spoluobčanech, jež navždy opouštějí.

Takto téměř všickni cechové řemeslníkův německých učinili si obyčejem a zvykem ustanovili zákon, že mezi řemeslníky nemohou míti hodnosti mistrův, než když co nejvíce procestovali na učení. Když se pak cestujícím naskytuje tučnější osud, bohatá neb hezká žena neb jiná výhoda znamenitější, než doma, ihned pustivše mimo sebe touhu po návratu, v jiných zemích se usazují a zahnizďují.

Ještě by ucházelo, kdyby ve vlasti nové v jedno tělo se slili a, jak jsem právě byl pověděl, přijavše též jazyk domácí, snažili se srůsti; avšak taková jest (budiž mi milostiv slovutný národ německý!), taková jest pravím buď k cizím národům nevážnosť aneb nedbalosť, přiučiti se jazyku cizímu neb (což pravdivějším býti sou-

sahu dějepisného a literárního vytkneme zde jen dílo, k němuž se táhne náš Balbín: „de gentium migratione lib. XII.“ (t. j. o stěhování se národův knih 12.).

[53]) Skutečně tehdáž Turkům ve vojnách sloužilo mnoho Němcův, zvláště pak řemeslníkův Norymberských.

dím) v přiučování se jazykům cizím zdlouhavosť a neschopnosť, že ze sta sotva jediného můžeš najíti, jenžby se dokonale znal v jazyku, od jeho řeči rozdílném. Neodsuzuji tímto cestování šlechty německé, schvalujiť je spíše; neboť šlechticové, lepšími schopnostmi jsouce nadáni[54]), když se ušlechtilému chování všech národův přizpůsobují (v čemž, nevím, právem-li je haní spisovatelé) také pilně učí se jazykům; s jakou pak snadností vyslovují slova španělská, vlaská, francouzská, viztež, kdož mají známosť řečí těch; já pak tuto mluvím o Němcích z lidu, kteříž, kdyžby se právě nejvíce měli zalíbiti nové vlasti, v kteréž žíti chtějí, žádné nemají snahy ani vůle neb snad ani nemohou pro lenivosť buď paměti neb ducha. Když tedy mluví, divné ze sebe dělají šašky, že vidíme, jak nejapně mluví, ačkoli po deset, dvacet až i třicet let, ve vlasti naší, strávili. Jest v jazyku českém průpověď, kterouž pravíme, že matka naše z Vídně, otec pak jest v Praze[55]), kterážto průpověď jest úskalím pro Němce, neboť když se o vyslovení toho pokoušejí, říkají něco zcela rozdílného a směšného, že kdo po slovansku umí, nelze mu od smíchu se zdržeti.

Lenivosť v učení se jazykům cizím.

A předce nemohou nám namítati těžkosti jazyka našeho, když Francouze, Španěly, Uhry a, co divno, Vlachy zvláště, kteříž mezi Poláky nebo Čechy nepobyli více než rok, co den slýcháme správně mluvící. Přidejme k tomu, že tatáž tuposť spatřuje se také při učení se jiným jazykům; tak byli již a jsou mnozí, kteříž, prožívše několik let mezi Vlachy v Římě a uprostřed Vlach (ať

[54]) S předsudkem tímto o lepších schopnostech šlechty nyní zajisté nikdo nesouhlasí.

[55]) Průpověď ta dosud vůbec u nás známa.

o Francii pomlčím) a domů se vrátivše, (mimo velmi málo slovíček „si“ nebo „no“[56]) ani po vlasku pozdraviti neumějí, a co ještě směšnější, vymlouvají se na krátký pobyt, kdežto se ví, že celé tříletí neb ještě déle uprostřed města Říma s Vlachy obcovali, o jichž jazyku skoro všickni se shodují, že všech evropských jest nejsnazším a bez obtíže opět v něj vpraviti se možno.

Odkud povstala a povstati může zkaženost jazyků.

Když tedy, abychom již ku konci došli, takových lidí množství, jakž skutek před očima máme, do vlasti naší se hrne, poněvadž jazyka našeho buď nechtějí buď nemohou si přisvojiti, a předce pro sňatky manželské, řemesla, obchody a jiné potřeby s námi rozmlouvati musí, národ náš pak (což nám oni sami rádi přiznávají), v přiučování se jazykům cizím pokládá se velmi šťastným: tedy nutně se stává, že Čechové (dle vlídnosti své národní)[57]) jazyku jejich se přizpůsobují, až konečně sami po německu mluví, kteréžto povolnosti a zdvořilosti Čechův mnozí z nich zneužívali i na záhubu vlasti a jazyka slovanského využitkovati se snaží, chtějíce, aby se všecky záležitosti soukromé i veřejné vyřizovaly v jazyku jejich (jejž jediný umějí); nad toto pak nic nevlídnějšího a nevděčnějšího díti nemohou proti svým hostitelům a dávným obyvatelům země.

---

[56]) V jazyku vlaském znamená „si“ ano, „no“ pak ne.

[57]) Neštastná tato „vlídnosť“ a povolnosť, kterouž mnozí lidé naši vychvalovali co „holubičí povahu národa slovanského“, velice nám uškodila a namnoze dosud škodí. Zdaž vyhojili jsme se již z pošetilé vlastnosti té? Nemáme-liž co den příkladův, že pro pohodlí několika, kteříž se jazyku našemu přiučiti nechtějí, četné spolky a shromáždění naše nedbají jazyka mateřského a ustavičně cizího užívají? Nejsme-li my sami více trestu hodni, než ti, kteříž těží z hloupé povolnosti naší?

Jestiť osudem národa toho, aby buď ouplně zahladil aneb alespoň pokazil jazyky všech zemí, do nichž se dostal na svých poutech. Dočítáme se v dějinách, že tak stalo se Římanům, Italiánům, Gallům a Hispanům, od množství Longobardův a Gótův utlačeným; neboť když Germánové nemohli si osvojiti latiny, tím méně pak obyvatelé dávní naučiti se hrůznému jazyku nových hostí, tedy z nucení se obou národův, starého a nového (když tito něco chtěli říci latinsky, tamti pak slova tvořili a překrucovali dle zvyku těchto) povstal jazyk nový, jenž u Italův nazývá se vlaským, u Gallův francouzským, u Hispanův španělským, jazyky to rozdílné (neboť pokaženosť a pochybení nemají zákona), všecky však povstalé pokažením latiny. (Viz Melichara Imhofera[58]) knihy o jazyku latinském.)

Vidíme pak, že totéž stalo se v sousedních nám krajinách: Krajinci, Korutanci, Vendi čili Venedi[59]) a všecko pobřeží při ilyrském čili horním moři[60]) kdysi mluvili jazykem slovanským; tu přibyli hosté noví, jako obyčejně, Němci a, když lidu venkovského množství nemohli zmoci a celý národ v sebe předělati, alespoň všecko pokazili. Tak povstal jazyk krajinský, jenž slova německá dle způsobu slovanského, slovanská pak

---

[58]) *Melichar Inchofer*, jezovita uherský, jenž vyučoval v Messině, pak v Maceratě a zemřel v Miláně r. 1648. Mimo dílo „o jazyku latinském“ sepsal mnoho jiných spisův, mezi nimi církevní dějiny uherské a rozpravu proti soustavě Kopernikově, dokazuje, že země stojí a slunce okolo ní obíhá.

[59]) Němci Slovincům v Štýrsku a t. d. dosud říkají „Winden“.

[60]) Moře illyrské čili „horní“ (superum) nazýváme nyní jaderským čili siným.

podlé německého skloňuje[61]), od znatelův obojího jazyka vesele se poslouchá; také mně, když jsem tam tudy kdysi cestoval, dobrou poskytl látku, že jsem se zasmál.

Krutěji však a nelidštěji[62]) (ať nejmírněji mluvím) od Sasíkův nakládáno s Vendy čili Venedy (jež někteří, podobností jmen zavedeni, Vandaly nazývají nesprávně, jak nade všecko jasně vykládá Kromer) s Bodrci čili Raružany, s Ratary, s Dolenci, s Glomáči, s Havolany, s Gliňany, s Vkrany a s Lutici; neboť od Labe až k moři baltickému a k zálivu, jejž zeměpisci nynější nazývají venedickým čili vendickým, jazyk slovanský Vendův rozléval se a panoval Pomořím, Braniborskem a zeměmi ostatními. Přistěhovalí Sa-

[61]) Balbín tuto ovšem mluví jen o pokaženém jazyku, jak jej na cestě své slyšel ve městech; neboť že spisovní jazyk Slovenců čist jest, víme všickni.

[62]) Odstavec tento výmluvným jest svědectvím, jak živé bylo vědomí slovanské Balbína našeho i jak pilně se byl ohledl v dějinách Slovanstva. Pro lepší porozumění položíme tuto krátce (dle starožitností Safařikových) sídla vyhubených větví Slovanův polabskych a baltických, o nichž se Balbín zmiňuje. *Bodrci* neb *Bodrici* (Obodriti) žili mezi mořem baltickým a Labem od řek Varnavy a Stepenice až do Travny. Sluli též *Raružané* od hlavního města Rarogu. *Rataří*, větev Veletův čili Luticův bydleli od řeky Dosy k severu mezi Havolou, Odrou, Pěnou a Dolencí. *Dolenci*, větev Veletův, sídleli okolo jezera Dolenu a nad řekou Dolencí. *Glomáči* (něm. Daleminci) drželi okolí města Míšně až k řece Kamenici. *Havolané* čili *Stodorané* (z nichž pocházela Drahomíra naše), větev Veletův, bydleli v nynějším Braniborsku mezi řekami Havolou a Dosou *Gliňané*, větev Bodricův, mezi řekami Eldou a Stepenicí. *Vkrané* čili *Ukrané*, větev Veletův, sídleli okolo řeky Vkry. *Lutici* čili *Veleti* i *Vlčkové* (něm. Wilzen) národ slovanský, již dávno vyhubený neb poněmčený, sídlel mezi Labem, Odrou a mořem baltickým v nynějším Braniborsku, Pomoří západním a t. d.

síci[63]), od přírody Slovanův nepřátelé, lid tento prostoty starobylé, jak jen mohli, oukladně utiskovati se jali; a sice nejprvé nesvorností rozdrobili náčelníky Slovanův, potom záštím skrytým proti národu celému vrhli se na nesvorné. Markrabí Gero[64]) spáchal zločin nehodný jmena saského; třiceti kmenův slovanských náčelníky totiž pozval přátelsky a pak při hostině nejukrutněji dal pobiti, o kterémžto bezpraví krvavém a zajisté velmi nemužném zprávu podávají i sami spisovatelé saští Cranzius (ve své „Vandalii“)[65]), Dresserus (ve své „Isagoge“)[66]) a Fabricius (v díle „o původu Sasův“)[67]). Od té doby moc Slovanův v Sasku, v Lužici, v Pomoří a jiných zemích ouplně upadla a Slované, ouklady německými potlačeni, již nikdy nemohli se povznesti

[63]) *Sasové* čili Sasíci nebydleli původně v nynějším království saském, kteréž tehdáž bylo krajinou čistě slovanskou, nýbrž okolo dolního Labe, v nynějším Hannoverásku a j.

[64]) *Markrabí Gero* podlý a nelidský čin tento spáchal r. 939. Potom více než 20 let pracoval o podrobení neb vyhubení lidu slovanského a na konec spáchal i nestydatost, že r. 962. putovav do Říma, tam na oltář sv. Petra položil meč svůj, tolikerou krví slovanskou sbrocený. A tací zhovadilí tvorové lidští chvastali se býti apoštoly víry Kristovy!!

[65]) *Cranzius* (vlastně Krantz) Albert rodem z Hamburka, kdež zemřel r. 1517. Byl profesorem v Roztoku, pak duchovním a syndikem v rodišti svém. Sepsal mnoho děl dějepisných, zvláště Sasův se týkajících. Zmiňujeme se tu toliko o jeho „Saxonii“ a „Vandalii“.

[66]) *Dresserus* (vlastně Dresser) Matouš, naroz. v Erfurté r. 1536. byl professorem jazykův klassických a dějepisu v Erfurtě, v Jeně, v Míšni a v Lipsku i historiografem kurfirství saského. Zemřel r. 1607. Z četných spisův jeho jmenujeme zde toliko ten, k němuž se Balbín táhne: „Isagoge historica“ (t. j. proprava dějepisná).

[67]) O Fabriciovi viz poznamenání č. 36.

a dávné svobody dosíci. Slyšmež Spondana[68]), Francouze, tedy nikoli Slovana nějakého, jemuž bychom snad přisuzovati mohli nemírnou lásku k národu svému. Tento (v letopisech církevních) vypravovav dle Cranzia o záští až na smrt, jímžto Sasíci proti Slovanům a všemu, co mělo jmeno venedické, rozpáleni byli až tak, že (ačkoli Sasíci byli přistěhovalci, Slované pak dávní obyvatelé, kteříž Sasíky k jich prosbám byli připustili i ačkoli na půdě Venedův žili) nikoho netrpěli ve svých sborech, spolcích a ceších, kdož se nenarodil z rodičův německých a totéž přísahou vynucovali od těch, kteréž přijímali, vykřikuje: „Velké to ukřivdění národu, jemuž z otcovské půdy vyhnanému, nepřáno, aby bydlel a žil v sídlech rodinných, nýbrž jenž zatlačen byl do nitra země, kdež za nejtužší poroby sotva malý zbytek při orbě zůstává za nejtěžší poplatky atd.“ a dále praví: „Což tuto chtěli jsme připomenouti, pamětlivi výroku svatého: „„Viděl jsem závěrek všeho dokonání.““ aby každý uvážiti mohl, až kam přiveden byl národ nejčetnější, o jehož předcích nacházíme, že tak velké věci vykonali atd.“ To praví Spondanus.

Příkladové tito, poněvadž jsou blízci a na bíledni leží, Čechy a národy jmena slovanského na společné nebezpečenství upozorniti a nejužitečnější poučení dáti mohou, abychom se vyhnuli zlu, ež nám hrozí.[69]

[68]) O Spondanu viz poznamenání č. 37.
[69]) Vážná tato slova Balbínova dosud nepozbyla významu a důležitosti své.

§. V.

Hromadí se několik jiných příčin, kteréž jazyku německému zjednaly přístup do Čech.

Z výpovědí spisovatelův všech ze svědectví lidí starých, z listin veřejných městeček a měst všech známo, že není tomu tak dávno, to jest asi před padesátí let posledně sběhlých, co v Čechách po česku mluvily všecka města, městečka, vsi (nerci-li veškerá šlechta, kteráž velmi houževně držela se jazyka starého); vždyť po rukou máme knihy městské a dsky zemské[70]), psané jazykem českým až do r. 1620. Po česku mluvily Budějovice, po česku Krumlov, Lípa, Oustí, Ouštěk, Most, Duchcov, Teplice, Teplá, Chotěšov, Kadaň a všecka města větší i menší (což každému dá se dokázati z kněch radních) — slovem veškerá země česká (mimo malé území Loketské)[71]).

Ne tak dávno tomu, co jazyk slovanský mezi Čechy utrpěl újmu.

A není se čemu diviti; vždyť nejinak, než po česku směla se vydávati práva lidu; z lavic řečníkův[72]), ze stolic soudcův a ve všech shromážděních rozléhal se hlahol český, aniž jinak, než toliko po česku, smělo se cosi pro paměť

---

[70]) *Dsky zemské* jsou knihy veřejné, do nichž se zapisují tak zvané stavovské statky nemovité se všemi právy a břemeny. Dsky zemské království českého jsou nejstarší v Evropě; počátek jejich sluší hledati za krále Otakara II. (od r. 1253—1278.) Z prva užívalo se při vkladech do desk zemských jazyka latinského, za krále Jiřího začalo se užívati též češtiny až r. 1491 sněm hlavně k naléhání pana Jindřicha z Hradce ustanovil, aby se užívalo jen jazyka českého.

[71]) *Loketsko* poněmčeno, jak se zdá hlavně za krále Přemysla Otakara II., jenž tam povolal osadníky německé.

[72]) *Řečník* za časův starých říkáno tomu, kdo někoho před soudem zastával, tedy co nyní advokát.

věčnou vkládati do desk zemských a kněh městských. Jestliže pak v některých městech, jako v Chomútově (jemuž jakožto někdys zboží rytířův německých[73]), posmíváno se v přísloví*) velmi známém), aneb v mostě, někdys knížatům Míšeňským zastaveném[74]), aneb v Kadani, neb v Jáchymově a v některých jiných městech, ležících na pomezí českém, užíváno v domácnosti jazyka německého, předce, jak jsem pravil, před soudy královskými při svých nesměly vésti, než po česku. „Kdys býval jediný v světě všem přírody pohled“[75]).

Totéž i ještě v mnohem větší míře svědčilo o zvyklostech a zákonech panstva; tudíž, jak čteme v dskách zemských, když hrabata Šlikové, již nevím jakou, při vedli a učinili to po německu, dána jim odpověď od úředníkův královských, že nepodají-li půhonu českého, žádná žaloba se nepřijme.

Jakáž tedy příčina, že v kratičkém čase ja-

---

*) Všude lidé, v Chomútově Němci. Stránský.

[73]) *Chomútov* r. 1252. dostal se řádu rytířův německých, kteříž tam zřídili komendu, avšak r. 1416. z nouze zboží to prodali králi Václavu IV. Proti snešení sněmovnímu (r. 1615.), aby v Čechách nikdo nemohl býti měšťanem města královského, kdo neumí česky, zadali Chomútovští prosbu za osvobození od zákona toho, byli však odmrštěni z kanceláře královské vyrozuměním česky psaným.

[74]) *Město* Most (Pontum, Brüx) bylo v zástavě markrabí míšenského nejprvé za sporův krále Václava IV. s jednotou pauskou; po druhé pak zastavil je král Zikmund r. 1420 až pak vráceno jest koruně za krále Jiřího na sjezdě Chebském r. 1459.

[75]) Veršem tímto, vyňatým z Ovidia (Metamorph. I. 6.) Balbín říci chtěl, že země česká tehdáž bývala všecka skutečně českou.

zyk vlastenský takovou vzal zkázu! Užiji největší stručnosti, neboť kdož mají bystrého ducha, snadno porozumějí, co v tom vězí. Kdo chce sníst jádro, praví komik[76]), rozbije ořech.

Přední a nejhlavnější toho příčina, jak jsem právě podotknul, jest práv a zvyklostí starých zanedbávání. Viz, co předpisuje snešení sněmovní l. 1616.[77]) na něž se podepsali také Vilém Slavata a Jaroslav z Martinic[78]). Nařizujíť stavové, „že při právích nemá jinak mluveno, pře vedeny, slyšány, příčiny přijímány a souzeny býti, než

Příčiny, pro které jazyk slovanský spatřuje se v zanedbání. Příčina I.

[76]) Komik totiž Tit. Maccius *Plautus*, u Římanův nejznamenitější spisovatel veseloher, jenž ostře tepal nešvary a neřesti tehdejší společnosti římské. Narozen r. 254. zemřel r. 184. před Kristem. Slova, jež tuto Balbín z něho uvádí, tvoří 55. verš výstupu 1. dějství prvního veselohry „Curculio."

[77]) Důležité snešení toto nestalo se r. 1616. jak Balbín omylem uvádí, nýbrž r. 1615. na sněmě generálním. Podotknutí jeho, že se na snešení ono podepsali též Slavata a Martinic, není jen mani dodáno, nýbrž vězí v něm výčitka, že oba později tolik zlého na národnost českou dopustili.

[78]) *Vilém Slavata z Chlumu a z Košumberka* (nar. r. 1572.) a *Jaroslav Bořita z Martinic* (naroz. r. 1582.) náleželi mezi nejpřednější odpůrce nekatolických stavův českých, jakož i mezi nejvěrnější služebníky rodu Habsburského; proto, když r. 1618. vypuklo povstání stavovské, oni první museli zakusiti hněvu stavův vzbouřených, kteříž je vyhodili oknem z kanceláře místodržitelské na hradě pražském dne 23. května r. 1618. Po bitvě bělohorské dostalo se jim všelijaké náhrady a vyznamenání, Martinic stal se konečně nejvyšším purkrabím pražským, kterýžto úřad zastával od r. 1638. až do své smrti r. 1649. Slavata pak nejvyšším kancléřem království českého od r. 1628—1652. Balbín na jiném místě (Boh. Sanct. II. 131.) chválu vzdává Slavatě, že nepřátelům svým se nemstil a že ani píď země na panstvích jeho znamenána nebyla neštěstím cizím aneb psanstvím, ano že prý přímluvou u císaře mnoho in zachránil.

to vše jazykem českým; neboť prý jazyk sv. Václava a patrónův svatých v království celém platí a panuje; k čemuž tudíž stavy a všecka města napomínají a z moci své dohánějí; jižť prý až dost a více, než dosti, nad přívětivost zemí ostatních poskytováno a poskytuje se cizincům, co den přicházejícím; aby si tedy již nedali škoditi od lidí nově přibylých; neboť známo z příkladův, že Němci, jakmile byli připuštěni a někde se usadili, nikdy nedají se vypuditi neb vykořeniti, a sotva kdy přiučí se jazyku země naší, než když se to přikazuje zákony přísnými.“

Výtah jistého snešení sněmovního roku 1615.

Druhá příčina jest: převrácená nesmyslnost našincův v obraně práv starých a zvyklostí starobylých, na nichž všecka obec spočívá, a jakož i nedostatek vážnosti k vlasti, společné matce této. Mnoho jest druhův lidí takových, rozličné pak jsou jich účely, nedbalost však u všech tatáž. Někteří se domnívají, že jim nic do toho není, jakým kdo jazykem mluví; jiní, kteříž nic nevidí do budoucnosti, myslí, že se to málo dotýká osudův státu a že nic na tom nezáleží; jsou tací, kteříž zapleteni jsouce sňatky s cizinci a jiným přátelstvím neb ouklady, nedovedou se ctí odporovati; jiné zas pomátla přízeň dvorská, jiné pochlebenství podlízavé aneb, jak brzy povím, úcta a bázeň před velmoži, kteříž cizincům všecko dovolují; někteří postonávají nedostatkem rady a moci a tak nuceni jsou, skládati všecko na dobrotivé nebe; někteří pak (a to hlavně duchovní neb řeholníci) zaslepeni křivým, ať nedím pošetilým ponětím o cnosti, považují za skutek řeholníka hodný, když se ani neozývají, ať si v míře jakékoli před Čechy ostrkovanými dává se

Příčina vterá.

Druhy lidí nedbajících jazyka vlastenckého.

přednosť cizým na kazatelnách, v úřadech a hodnostech, v kostelích a klášteřích, ve všem vyučování na vyšších školách, až i do samých infulí[79]). Přiznávajíť se oni před svými a (v opovrhování slávou slávy vyhledávajíce) chvastavě se vychloubají, kterak city své pro vlasť v takové míře přitlumili[80]) že jim lhostejno, povýšuje-li se na hodnosti černý či bílý, vzdělanec či surovec, neznámý a nám cizá či domácí a přítel naš. Lidí těchto úsudek převrácený a zmatený porážejí všickni mudrcové, nejsvětější mužové všech národův a stavův, všecka království a obci, též i sám rozum. Přečtěmež si, co veleučený Bohumil Raynaud z Tovaryšstva Ježíšova[81]) vznešeně napsal v úvodu knihy „de temperando immodico nationis suae affectu“ (kterak mírniti přílišnou lásku k národu svému) a pak co tlumočníci svatí položili u výkladu těchto slov Kristových: „na cestu pohanův nechoďte“ (Math. 10.) a opět: „nejsem poslán než k ovcím, které zahynuly z domu Israelského“ (Math. 15.), jakož i na sv. Pavla list Římanům: „Moc zajisté boží jest k spasení každému věřícímu, židu předně i Řeku“ (1, 16.) a dále: „žádal jsem já sám zavrženým býti od Krista pro své bratři, kteří jsou moji pří-

Nesluší považovati co lásku nezřízenou, dává-li se domácím přednosť před cizinci.

[79]) t. j. do biskupství, kteréhož důstojenství oznakem mimo jiné jest infule čili čepice biskupská.

[80]) Slova tato podávají smutné svědectví o národní netečnosti duchovenstva, zvláště pak řeholního za časův Balbínových.

[81]) *Raynaud* Bohumil, učený jezovita francouzský (naroz. v Sospello v hrabství Nizzánském r. 1583.) měl mnoho nepříjemností s řádem svým, až i též pro jistý spis nějaký čas držán byl ve vězení. Zemřel v Lyoně r. 1663. Že jej vrstevník jeho, náš Balbín, u vysoké měl vážnosti, příznivě proň svědčí.

příbuzni podlé těla“ (9, 3.). Ve skutcích apoštolův pak čteme: „Vámť mělo slovo boží nejprvé mluveno býti.“ (13, 46.)

Více takových průpovědí možno čísti ve svatých písmech, z nich se vyučuje řádu lásky, jakž ukazují bohoslovci a přední z nich sv. Tomáš[82]); avšak tuto není mi uváděti smysl bohoslovcův, neboť pojednáváme o věcech politických. Pravím tudíž, že lidem domácím ve vlasti přední náleží se přístup k hodnostem a že to jest ouřadem spravedlnosti podílné, s kterouž v souhlasu býti mají všecky zákony božské a lidské, rozkazy císařův, též soukromá a veřejná ustanovení všech říší, a že teprv, nedostává-li se domácích, dovoleno se ohlížeti po cizincích. Milujeme všecky národy, žádného nezavrhujeme, tím méně nenávidíme; avšak v pošetilé pověře nezabředli jsme až do té míry, abychom za to měli, že v úřadech není se co ohlížeti k té vlasti, v nížto jsme zrozeni, ani též k národu a jazyku našemu. Praviť velemoudrý spisovatel Tacitus: „Jestiť to částí svobody, od svých řízenu býti.“ Patříť k příjemnostem vlády, na úřady dosazovati lidi domácí. Vlády, kteréž přecházejí v tyranství, mimo jiné, co národům musí se státi břemenem, matou jazyky národův a

[82]) Sv. *Tomáš Aquinas*, jeden z nejznamenitějších bohoslovcův a učencův církevních, narodil se r. 1225. v Chaonu v Kalabrii. Pocházel ze starého rodu hraběcího. Bez vědomí rodičův vstoupil do řádu dominikánského i zůstal v něm přes úsilné naléhání matky své. Vyučoval v Paříži a na rozmanitých akademiích ve Vlaších i učeností svou dosáhl slávy takové, že jej zváno „orlem mezi bohoslovci,“ „doktorem andělským a nevyvratným.“ Četní spisové jeho náleží mezi nejváženější díla církevní. Zemřel r. 1274. Již r. 1323. vyhlášen za svatého, roku pak 1567. vřaděn mezi doktory čili učitele církevní.

nejvíce cizáky poddaným na šíje vkládají, kteréžto rady, tuším, nikdo nebude schvalovati, než snad nějaký šosák, v šílenost upadlý neb jiným přeludem pomatený.

Ačkoli se však praví, že v některých řeholích všecek rozdíl národnosti ruší se za tou příčinou, poněvadž by prý jinak obstáti nemohly ani vláda poslušenství ani řád kázně, a mezi lidmi tétéž národnosti často povstávají rozepře, ježto toliko cizí svým prostřednictvím vyrovnati mohou, přece i ony po skrovnu tak činí a ne bez důležité, téměř veřejné příčiny do provincií řádův cizince za představené usazují, toliko s výminkou toho neb onoho, aby se nezdálo, že vylučují lidi domácí a špatně soudí o řeholnících samých. Než ať je tomu jakkoli s řeholníky, kteříž soukmenovcům, spoluobčanům a příbuzným musí dáti výhost, leč by jinak vymáhala krajná jakás vlasti potřeba; ve státu však cizincům ponechávati vlády a panování, zajisté těžkým jest proti opatrnosti prohřešením, aniž se díti může bez jistého zmatku, což, kdyby o to šlo, mohl bych vůbec dokázati příklady ze všech časův snešenými. Téhož nedávno dosvědčila vláda kardinála Mazzariniho,[83]) Vlacha v nejprobudilejším a nejčilejším národě francouzském.

Rozdíl mezi čeledmi řeholníkův a státy.

[83]) Kardinál Julius *Mazzarini* (franc. Mazarin) rodem Vlach (narodil se v Neapolsku v Piscině r. 1601.) pro výtečné schopnosti své od kardinála Richelieu, všemohoucího ministra krále francouzského Ludvíka XIII. do služby francouzské přijat, stal se pak za nedospělosti krále Ludvíka XIV. neobmezeným pánem ve Francii, až konečně proti němu jakožto cizinci neoblíbenému povstala veliká zpoura, že uteci musel ze země a teprv válkou opět dostal se k vládě, kdež si pak lépe počínal, ovšem příliš odíraje stát na své obohacení tak, že nahrabal jmění až 200,000.000 frankův. Zemřel roku 1661.

Jakož pak zříme, kterak v řízení božím všehomíra toho děje se, že andělé od andělův se osvěcují, lidé pak ne od andělův, nýbrž od lidí se učí a spravováni bývají: tak poměrně po příkladu Božstva, kteréž od jednoho konce k druhému do všeho mocně zasahuje a vše líbezně řídí, králové, knížata a představení duchovní, jakož i ostatní veleopatrní správcové věcí veřejných si počínají, aby co nejvíce možno vlastní své lidi nejvzácnější páskou i stejné řeči i vlasti neb jiným jakýmsi způsobem spojené, všem ostatním za vrchnosti ustanovovali, Francouze Francouzům, Španěly Španělům atd. Sv. Ambrož[84]) (kn. I. o povolání národův hl. 4.) poukazuje k tomu, kterak evanjelium hlásáno bylo, že totiž Kristus, aby svět nesvorný a rozštěpený na sedmdesát a dva jazyky, zmatené u věže babylonské, láskou spojil, vyvolil si učenníkův tolikéž, to jest sedmdesát a dva, aniž pak (což bohu bylo by bývalo snadno) všem jednoho jazyka propůjčil aneb, aby se mu přiučili, uložil s vyhlazením ostatních, nýbrž apoštoly ustanovil, kteříž by netoliko všemi jazyky mluvili, nýbrž (jak učení dokazují) též všech národův řečem rozuměli a všem národům se přizpůsobili.

[84]) Sv. *Ambrož*, jeden ze sedmi otcův a učitelův církve, narod. se r. 340. ze vzácného rodu římského a spravoval některé ouřady světské, až stal se biskupem Milánským, v kteréžto hodnosti s největší slávou setrval do své smrti r. 397., veda si všude příkladnou pobožností, horlivostí a nestranností. Tak ku př. císaře Theodosia Velikého, jenž se byl poskvrnil hrubým krveprolitím v Soluni, před kostelem svým, kamž vstoupiti chtěl, zastavil výrokem, že „člověk krvolačný nesmí se účastniti svatyně“, tak, že císař musel se podrobiti pokání. Mimo spisy mnohé proslavil se též zavedením do kostelův zvláštního, dle něho pojmenovaného zpěvu. Známá píseň Te Deum laudamus (Tě Boha chválíme) od něho prý pochází.

(Viz o tom Řehoře Nazianského[85]) kázání svatodušní, Baroniovy[86]) letopisy církevní r. 34. Bosquiera[87]) díl II. káz. svatodušn.)

§. VI.

Týž důkaz dále se rozpřádá.

Příčina třetí. Zlá smysl, zlý duch.

Že vlast naše téměř pozbavena jazyka dávného, stalo se netoliko nedbalostí naší, nýbrž též a mnohem více ještě jistých lidí horlivostí a zlou k vlasti volí jednak, že (jakž jsem právě naříkal) lid cizí proti všemu řádu spravedlivému na ouřady královské a městské dosazovali, jednak, že za předobrých císařův Ferdinandův[88]) a nyní za nejjasnějšího Leopolda (jejž nám bůh zachovejž) takového dosazování byli původci, že již nelze odporovati a ubozí občané nuceni jsou, dle nových zákonův, jichž

---

85) *Řehoř*, dle rodiště svého Nazianzským nazývaný, slavný otec církevní, žil ve století čtvrtém a spravoval nějaký čas hodnost patriarchy Cařihradského. Četní spisové jeho požívají vážnosti veliké. Zemřel r. 391. stár jsa 65 let.

86) *César Baronius*, kardinál a knihovník Vatikánský, sepsal ohromné dílo „létopisy církevní“ sáhající až do r. 1198. Zemřel r. 1607. stár jsa 69 let.

87) *Filip Bosquier*, mnich řádu sv. Františka (zemřel r. 1631.) a plodný spisovatel náboženský.

88) Totiž Ferdinanda II., jenž panoval od. r. 1619—1637. a Ferdinanda III., jenž panoval od r. 1637—1657. Šla-li tato pochvala, zvláště Ferdinanda II. Balbínovi od srdce, nechceme rozhodovati; neboť za toho krále po bitvě bělohorské uvalila se na národ český pohroma strašná, kteráž, jak Balbín v rozpravě této naříká, neušetřila ani katolíkův v Čechách, kteříž králi zachovali věrnosť.

český překlad nesmí se tiskem vydati,†) i, jakž níže povím, aby si získali přízeň soudcův, po německu pře své přednášeti a odpovídati, což, mnoho-li škody přináší městům českým, každý znamená.

Tito (přehodní totižto otcové vlasti) nevím zdali, aby se pomstili za soukromé křivdy, jim samým neb předkům jich učiněné, či z jiné jakés příčiny, přemluvili krále, že zapotřebí vysíliti Čechy, nesnesitelnými berněmi vyčerpati pot a krev lidu ubohého a hlavně vyhladiti jazyk starodávný; neboť dokud tento žije, nemohou prý Čechové milovati a snášeti krále německého a vždy prý věrnost jejich bude pochybna a nestála; slyšel jsem jich nejednoho, an mluvil, že kdyby možno bylo, všecky dávné obyvatele Čech dlužno vynesti na bedrech a v nejbližší moře uvrci[89]); tehdáž

†) Takové po bělohorské bitvě jazyku českému nastalo postrkování a pronásledování, že ku př. nového zřízení zemského, jež vydal Ferdinand II. r. 1627., toliko díl první též po česku tiskem vyšel, díl pak druhý nikdy, ačkoli na jazyk český byl přeložen, kteryžto překlad nesměl se tisknouti a toliko v opisech se zachoval. Poznam. překlad.

[89]) Příkrá tato žaloba Balbína, jenž byl katolík nejhorlivější a mimoto věrně oddán vládě, důkazem jest pádným, že, co u nás se dálo po bitvě bělohorské, směřovalo na záhubu země a na úplné vyhubení lidu českého. Kdo byli hlavní ti škůdcové národa českého, jež Balbín ousměšně nazývá „přehodnými otci vlasti“, netěžko se domysliti; byliť to nejvyšší ouředníci a rádcové panovníkův; že mezi těmi hanebníky také byli mužové původu českého, vysvítá z několika jiných míst této rozpravy; že pak někteří tak činili, aby (jak Balbín tuto praví) pomstili se buď za sebe neb za předky, narážka jest zřejmá hlavně na takové pány, jako Slavata, Martinic a j., kteříž za vzbouření stavovského od nekatolíkův byli pronásledováni a jim se pak mstili, zvláště však na hrab. Bernarta Ignátia

prý teprv konec bude rebellování. O těchto rebelliích sní, či lépe očekávají jich,[90]) i aby tím bezpečněji a déle snili, snaží se přemluviti nejvyšší úřadníky královské, aby jako Timotheus Kononovic,[91]) rozsáhlé statky panstva, sevřené v síti, i ve spaní k sobě potahovali a doma ukrývali peníze, porošené potem, slzami a krví sedlákův a měšťanův. Jako kdyby Čechy králi svému nedosti byly osvědčily věrnost svou ve vojnách proti Mansfeldovi, proti Sasům a Švédům.[92]) Kdož tehdáž z Čechův přidal se vítězi Švédovi, i když vítěznou zbraň po Čechách roznášel? a možno-li mi jmenovati třeba jen jednoho Čecha, jenž by alespoň jeden hrad nepříteli byl zradil? Vydo-

---

z Martinic, jenž za sepsání rozpravy této byl nejvyšším purkrabím pražským a jemuž Balbín často vytýká nevlastenecké počínání jeho. Balbín o něm tím příkřeji mluví, poněvadž sám od něho zakusil ústrkův trpkých zvláště při vydání díla svého „Epitome rerum Bohem."

[90]) Prostředku tohoto, (totiž v podezření uváděti věrnost Čechův a Moravanův, ve všem všude čenichati spiknutí a vzpouru, aby se utiskování takto ospravedlnilo a nezbytným zdálo), prostředku toho, pravím, nepřátelé národa českého od časův Balbínovych ještě velmi často užívali až do časův našich.

[91]) *Timotheus*, syn slavného vojevůdce athénského Konona, sám také (ve čtvrtém století před Kristem) co vojevůdce sloužil vlasti své, obci athénské, i takové měl štěstí v dobývání a podmaňování měst nepřátelských, že nepříznivci a sokové, všecky úspěchy jeho přisuzujíce toliko štěstí, dali jej vymalovati, kterak mezi tím, co pohodlně spí, bohyně štěstí do veliké síti loví pro něj města nepřátelská. Narážka Balbínova má tedy smysl, že tehdější utlačovatelé národa českého bez velkého namáhání bohatli vydíráním a odíráním. Vydírání statkův a peněz hlavní tudíž bylo snahou oněch našich „přehodných otcův vlasti" po bitvě bělohorské.

[92]) *Hrabé Arnošt z Mannsfeldu*, pověstný vůdce námezdného vojska, bojoval v Čechách proti císařským nejprvé co vůdce stavův českých v čas povstání proti cís.

byto-li kterých zradou, tož zradci jiní byli, do jichž jmen tuto nic není. Tehdáž Praha[93]) a nemálo měst i hradův, jež brániti možno bylo, prosluly statečnou obranou v obležení, a v odměnu krve prolité vyznamenány jsou jistými milostmi malovanými,[94]) hrady však pobořeny, když po vojně učiněn mír.[95])

Oumysly pojaté na záhubu vlasti.

Kdož tudíž nevidí, že takovými oumysly celé království upadá, z čehož netoliko sousedům vzchází potěšení nejvyšší, nýbrž také panujícím nemenší hana u současných i potomstva?

„Pro vinu a šílenosť jediného Ajanta Oile-

Matyáši a Ferdinandovi II., potom anglickými a francouzskými penězi nové vojsko najav, činil nájezdy na země Ferdinandovy, až slavným Valdštejnem poražen utekl do Uher a v Dalmatsku zemřel r. 1626. — *Sasové*, spojení s králem švédským Gustavem Adolfem, po bitvě u Lipska a Breitenfeldu, kdež císařské vojsko ouplně bylo poraženo, r. 1631. vtrhli do Čech a téměř celé opanovali. S nimi přišli nešťastní Čechové, po bitvě bělohorské se vystěhovavší, brzy však opět se Sasy museli opustiti vlast, když Valdštejn blížil se z vojskem novým. *Švédové* od r. 1633. až do r. 1648. velmi často do Čech vpadali a škody činili ohromné.

[93]) *Praha* ubránila se vojskům švédským r. 1634. a pak dvakráte r. 1639. vždy proti vůdci Banérovi; r. 1648. zradou Otovalského toliko Hradčany a Malá Strana dostaly se do rukou švédského vůdce Königsmarka, kdežto ostatní části hlavního města více než čtvrt léta útokům odolaly, až pak mír Vestfalský učinil konec válce 30leté. Za obležení posledního r. 1648. Balbín náš žil v Praze v kolleji Klimentinské a též obrany se účastnil.

[94]) *Ferdinand III.* všecky radní pány a některé jiné měšťany povýšil do stavu rytířského a nadal některými svobodami, později pak daroval Praze 300.000 zl., začež koupeny statky Libeň a Křeštějovice.

[95]) *O boření hradův* po vojně 30leté na jiném místě povíme více.

ovce[96])“ chlípníka a (jak sženštilí bývají) podezřelivého a ukrutného, jenž nikdy meče netasil,[97]) města královská, městce, skrze ouklady hynuly a sice ne ve vojně, nýbrž v míru, vsi a pole v pouště obracováno, šlechtu pak všecku, zvláště rytířstvo, z kořene vymýťováno. Sejanův,[98]) Macchiavellův a kdož jim chtěli býti podobni, šmejdy jsou, klidný život panovníka (jak Tacitus praví) znepokojovati hroznými starostmi, i aby sami zdáli se býti divotvornými a s nebe seslanými ministry královskými, rušiti onen svazek lásky mezi králem a národem, a sice úctu a věrnost, králi povinnou, podezříváním z odpadlictví, nevím jakého, jehož prý se vždy jest obávati, na straně pak lidu vzbuzo-

---

[96]) Slova tato tvoří verš 41. knihy II. Eneidy, veliké básně slavného básníka římského Virgilia. *Ajas, syn Oileův*, jeden z vůdcův řeckých ve válce proti Trojánským, po dobytí města krále trojánského Priama dceř Kassandru v chrámě Pallady, kamž se utekla, pohanil a sprznil, pročež uražená bohyně, když po moři do vlasti se vracel, loď jeho o skálu rozbiti dala, že všickni lidé jeho zahynuli, on sám pak bleskem zabit.

[97]) Na koho Balbín tuto tak důrazně naříká, že vinou jeho celý národ český trpěti musel, těžko nám rozhodovati na jisto, z dodatku však, že se to dálo „ne ve vojně, nýbrž v míru“, souditi možno, že naráží na dobu svou, kdež v čele vlády v Čechách stál nejvyšší purkrabí hrabě Bernart Ignátius z Martinic.

[98]) *Sejanus* (Lucius Aelius) byl náčelníkem tělesné stráže tyranského císaře římského Tiberia a hlavní nástroj hrůzovlády jeho. Straše ustavičně Tiberia, že v Římě není jist života, způsobil, že se císař přestěhoval na ostrůvek Capri (v zálivu Neapolském), kdež Sejanus bedlivě jej odlučoval ode všech styků, chtěje si takto sám pro sebe upraviti cestu na trůn, až konečně Tiberius o zámyslech jeho zvěděv, přelstil jej a senátu vydal, jenž jej na smrt odsoudil. Mrtvola jeho vydána lidu rozkácenému r. 31. po Kr. — Že Macchiavellimu největší děje se křivda, když se staví vedlé hanebného Sejána, vysvítá z poznámky naší na str. 6. č. 6.

váním nenávisti, když nevidí lásky, nýbrž strach, žádné pomoci a jen stálé útisky. Takové ministry spisovatelé věku svého nejproslulejší, Guicciardini[99]) a Cominaeus[100]) v historii své vyobrazili v barvách přirozených. K víře nepodobno, jaká jich jest bedlivost, jak bystrá pečlivost, aby vyslídili všecko počínání, ba až i všecky myšlénky těch, jež utiskují; na to užívání uší a očí na tisíce, na tisíce úskokův; všecky zámysly jejich ne na blaho vlasti, než na záhubu směřují. Lichý rozum politikův.

Této bezbožnosti svrchované (neboť kdo proti vlasti bojuje, větší zločin páše, než kdyby vlastní matku zavraždil![101]) za našich dob tolik důkazův na snadě, že kdo toho nevidí, nic nevidí. „Lidem takovým, jak praví Thukydides,[102]) nic není slavno

---

[99]) *Guicciardini František*, rodem Florentiňan, státník a dějepisec vynikající. Sloužil otčině své, pak papežům též co vojevůdce, až opět v rodišti svém se usadiv, nesmírnou pilností pracoval o spisech svých. Zemřel r. 1540. v 58. roce věku svého. Ze spisův jeho jmenujeme tuto jen „dějiny Italie od r. 1494. až do r. 1526.“ a pak spis „o státu“, jehož Balbín dotýká.

[100]) *Cominaeus* (vlastně de Commines) Filip, znamenitý francouzský státník a dějepisec, jenž z počátku sloužil vévodě burgundskému Karlovi Smělému, i opustiv jej požíval přízně a důvěry krále francouzského Ludvíka XI., po jehož smrti nějaký čas ve vězení držán, až králem Karlem VIII. na svobodu puštěn. Zemřel r. 1509. Velice proslavil se zápisky svými (Memoires), kdež vypravuje příběhy za králův Ludvíka XI. a Karla VIII. od r. 1464—1498.

[101]) Ve spisu kněze, a k tomu jezovity českého po bělohorské bitvě zajisté důkaz nejvýmluvnější, jak horoucně miloval nešťastnou vlast svou!

[102]) *Thukydides*, nejznamenitější dějepisec řecký (naroz. r. 471. zemř. r. 391. před Krist.), sepsal dílo o válce peloponnésské, kteréž také sám co vůdce se účastnil. Toto dílo jeho již za starého času tak se cenilo, že ku př. slavný státník a řečník Demosthenes sám osmkráte je opsal.

není-li bezpečno," a se ctí jejich srovnává se všecko, čím vládu udržeti možno; oni spravedlnosť a vládu dohromady míchají, krále staví nad zákony a tvrdí, že král není k vůli lidu, nýbrž lid k vůli králově a že tomuto přes všecky zákony božské a lidské, co chce, vše dovoleno[103]); každá kniha, jež krále poučuje, jim zapáchá; všecka moc jest jim podezřela; sňatky panské zdají se jim býti nebezpečny; mezitím fiskus[104]), (jenž, jak praví Plinius[105]), za dobrého krále mívá se nejhůře) sáhá na zboží téměř všech, že proti všemu právu nikdo není jist majetku svého; cizáci se povolávají, a kdož vlasť milují, vyhánějí se neb staví se jim překážky, ať o jiných věcech pomlčím.

Kdož tací jsou a vlasť i všecky stavy tak smrtelně ranili a v nejvyšší bídu uvrhli, čehož jiného, prosím, mohou očekávati neb obávati se,[106])

---

[103]) Staré této zásady velebitelův vlády neobmezené nyní nikdo rozumný a poctivý hájiti nesmí.

[104]) *Fiskus* t. j. komora královská čili jmění státní. Balbín tuto naráží na konfiskace čili zabavování jmění, kteréž po bitvě bělohorské provozovalo se v rozměrech nejrozsáhlejších, jakož i na nesvědomité odírání lidu českého vůbec. „Fiskus za dobrého krále mívá se nejhůře", znamená, že za panování krále hodného občanům neděje se křivda na majetku.

[105]) Tohoto jmena známe dva spisovatele římské a sice *Plinia Staršího*, jenž v 56. roce života svého zahynul při ohromném výbuchu sopky Vesuvu r. 79. po Krist. a z jehož přehojných spisův nezachoval se nám než jeho přírodopis (historia naturalis). Výrok, jejž Balbín uvádí, pochází ze spisův druhého spisovatele, *Plinia Mladšího*, sestřence předcházejícího, jenž s přítelem svým, dějepiscem Tacitem jmíni byli nejučenějšími muži věku svého. Nejznamenitějším zbytkem spisův jeho jsou desatery knihy „listův". Narodil se r. 62. zemřel r. 116. po Krist.

[106]) Místo toto nasvědčuje, že Balbín naráží na vládu času svého.

nežli že, procitnou-li kdysi králové, vlasti zaplatí pokuty nejzaslouženější na zlořečenou památku jmena svého pro všecku budoucnost.

K této věci naší výborně hodí se podobenství, jež Cicero,[107]) vlasti své velice milovný, na jistém místě (kn. 1. proti Verresovi) probral, řka: „Jako kdyby šafář některý, z pozemku, jenž by stál za milion sestercův,[108]) vysekav a prodav stromy, se střech sňav krytbu, nářadí a dobytek odciziv, pánovi svému místo deseti tisíc peněz zaslal dvacet, pán, nevěda o škodě své, nejprvé by se radoval a z šafáře potěšení měl, že mu z pozemku o tolik více důchodu zdělal, pak ale, uslyšev, že věci, jimiž se udržují vzdělávání a užitek pozemku, odklizeny jsou a prodány, největším trestem sáhl by na šafáře a měl by za to, že se mu na nic posloužilo: tak národ římský," (císař nejdobrotivější) . . . . dále nepokračuji, však kam to bije, každý vidí.[109])

Ne každé rozmnožení důchodův prospívá panovníkovi.

Oni však se chvastají, že tak pracují proti rebellii. Oni ustavičně, jako kdysi nejnecudnější

[107]) *Marcus Tullius Cicero*, jeden z nejznamenitějších Římanův, narodil se r. 106. zavražděn r. 44. před Krist. Mimo účastenství své ve věcech veřejných, kdež zmařiv spiknutí Katilinovo, ozdoben příjmím „otce vlasti", proslavil se hlavně spisy svými druhu rozmanitého, zvláště řečmi, jakož byl nejvýtečnějším řečníkem římským. — Řeč, z nížto podobenství naše vyňato, měl proti Verresovi, kterýž jakožto správce ostrova Sicilie tak hrůzně lid odíral, že před soud pohnán i trestán byl.

[108]) *Sesterc* asi tolik, co nynější šesták.

[109]) Podobenstvím tímto chtěl Balbín říci, že ministři nesvědomití daněmi přílišnými a odíráním lidu království české na mizinu přivedli a tudíž králi netoliko nepospěli, nýbrž škodu učinili, jako onen šafář pošetilý, pročež zasloužili trestu, jako vydřiduch pověstný Verres.

Athalia[110]) na jazyku mají slovo „spiknutí! spiknutí!“ Vidí-li některý hrad opevněný, vidí-li komonstvo nějaké, vidí-li u panstva zámožnost, domnívají se, že se to všecko připravuje na převraty a snahy nové; jim zdá se, že i háje, lesy a oudolí, ano až i listí a větve stromův provolávají: „rebellie! rebellie!“ a že tudíž dle návodu Macchiavelliho (jejž výtečně vyvrátili nejznamenitější politikové Lipsius[111]) a zvláště Scipio Ammiratus[112]) jakoby na půdě podezřelé potřebí všecko zničiti, hrady pobořiti,[113]) nikdy neopra-

---

[110]) *Athalia*, manželka krále judského Jorama. Když zemřel syn její, král Achaz, dala zavražditi všecko mužské potomstvo rodu královského i sama dosedla na trůn (r. 876.), na němž udržeti se snažila ukrutným potlačováním lidu, až konečně sama zavražděna jest, když veliký kněz Jojada na trůn povznesl Joáše, syna Achazova, jenž tajně byl vychován v chrámě.

[111]) *Justus Lipsius* (vlastně Lips), naroz. r. 1547. nedaleko Brusselu v Belgii, byl professorem na některých akademiích, zvláště v Lejdě v Hollandsku, až pak přestoupiv na víru katolickou, stal se dějepiscem krále španělského. Zemřel r. 1606. Obstaral správné vydání některých výtečných spisovatelův římských a sepsal sám jazykem latinským mnoho spisův obsahu nejrozmanitějšího, též politického, jako „de republica“ (o státu).

[112]) *Scipio Amirato*, dějepisec vlaský, naroz. r. 1531., zemřel r. 1600.

[113]) Po vojně 30leté císař Ferdinand III. vydal rozkaz, aby se pobořily všecky hrady v Čechách. Kdo králi k tomu radil, nevíme; oučel však na bíledni jest; nedůvěřováno Čechům stále a tudíž zamýšleno zničiti všecka místa pevná, ježby v případě povstání opětného povstalcům poskytovati mohla výhody nějaké. Z toho vysvítá, jaký strach a jaké svědomí špatné měla vláda; vždyť ubohý národ náš, na mizinu uvedený, sotva dychal! Za císaře Leopolda týž rozkaz obnoven a opět za své vzalo mnoho hradův, kteréž šťastně byly přečkaly rozkaz první. Balbín (v Miscell. Dec. I. kn. 3. str. 117.) vrtí hlavou nad tím počínáním a zřejmě praví,

vovati měst a městeček, když věkem kácejí se hradby, proti lidu pak jakožto proti nepříteli budoucímu vystupovati násilím i mocí a, když ani to nepostačuje, lstí, přetvářkou a podvodem.[114])

Avšak, Vy mužové hodní! nikoli dostatek, nýbrž spíše nedostatek plodí novoty, čehož příkladem budiž Katilina, jenž utvrzuje spiknutí a spiklence své, takto praví u C. Sallustia[115]): „A konečně což nám zbývá ještě mimo ten život bídný? atd.“

Chudoba i nedostatek silnější dohánějí k vzbouření, než velký blahobyt.

Kdož statky oplývají, strachují se, že jich ve vojně pozbudou; kdo však ničeho nemá, ničeho neztrácí a důvěřuje, že, čeho nelze dosíci po právu a v míru, dosáhne vojnou a štěstí svého dojde. Výborně praví Guicciardini: „Poddaní, těžkými berněmi

---

že opatření to nikomu nepřinášelo prospěchu, než těm, kdo bděli nad vykonáním; neboť kdo jim zaplatil, co chtěli, zachoval hrady své. Balbín píše (Misc. III. 117), že často slýchal vypravování jezovity Plachého, kterak takový komisař od jistého pána žádal 150 dukátův za zachování hradu, jichž ale nedostav hrad sbořiti dal. Roztomile tedy již tehdáž kvetla prodajnosť úřední ctva! Jiný důkaz nedůvěry a strachu vlády tehdejší jest, že téhož času přikázáno, aby po obou stranách silnic, lesem vedoucích, stromy všecky, co by dostřelil, se porazily.

114) Patrno, že nepřátelé svobody a lidu po všecky časy stejných užívali prostředkův.

115) *Cajus Sallustius Crispus*, jeden z nejlepších dějepiscův římských, žil v prvním století před Krist. Jedno z jeho děl pozůstalých vypravuje o spiknutí *Lucia Sergia Katiliny*, Římana shýralého rodu vzácného, jenž darebnostmi svými na mizinu přišed, s lidmi darebnými, jemu podobnými, sosnoval spiknutí, jehož účelem bylo, aby si násilím dopomohli k úřadům vysokým, kteréžby jim poskytly důchodův velkých. Hlavně bedlivostí Cicerona zmařily se jim záměry a Katilina se svými v boji zhynul. Dálo se to v létech 65. do 62. před Kristem.

stíženi, nejprvé stávají se nespokojenými, pak zoufajíce, nejbližší příležitosti, aby změnili stav věcí, očekávají, dychtivě se jí chápou, ano jí vyhledávají i přes nejjistější nebezpečenství.“ Týž na jiném místě, mluvě o panstvu potlačovaném, praví: „Kdož pocházejí z rodu vzácného, jsou-li však přihněteni chudobou, žádnými obtížemi zdržováni ani zatlačeni, než toliko smrtí mohou býti skroceni.“ Také Filipa Comminea, jejž znamenití politikové schvalují jakožto spisovatele v těchto věcech nejdokonalejšího, poslyšme, kdež mluví o království dědičném: „Kromě moci panovničí král spravedlivě a bez tyranství od poddaných ničeho vymáhati nemůže bez jich svolení a souhlasu.“ Toto všecko na místech rozmanitých (hl. 108. 109. 110. a opět 110.) vštěpuje a opakuje, pověděv před tím: „V každé říši král povinen míti stavy ve vážnosti nejvyšší i také při ukládání berní a dávek mimořádných.“

Než vraťme se opět na cestu; neboť nešťastné okolnosti vlasti poněkud mne odvedly od jazyka slovanského, ačkoli rozumní snadno pochopují, že ani toto nezasahuje, jak se praví, přes čáru posvátnou, poněvadž ono lstivé a oukladné vyhlazování jazyka slovanského, jako i všecko jiné, co jsme právě vytknuli, páše se toliko s tím oumyslem, aby se vlasť oslabila a ze všech pomůcek do naha svlekla.

§. VII.

Jaká chyba a jaký zločin škodlivý, nepomáhati vlasti a snažiti se o změnu jazyka a mravův dávných.

Těžký tudíž a vůči potomstva neomluvitelný zločin na sebe uvalují, kdož buď pro naskytující se naději hodnosti, buď ze strachu před něčím

duchem tyranským, buď pro dosažení milosti, neb jakoukoli jinou ctižádostí dohnáni, rady své propůjčují, aby společná matka, vlast, nepřátelům se zradila a na zmar přišla, a kdož cizí lakotě a pomstě mlčením aneb, co horší jest, pochlebováním plachty rozestírají; neboť nesmíme se domnívati, že jazyk některé země pokojné a tiché rušiti možno (jak níže povím jasněji) bez ukřivdění obyvatelům dávným a stavům všem.

Každá změna nebezpečna jest státu.

Pamatuji se, že jsem někdys u Lipsia četl, že, když se jazyk mění, jest to nejkrajnější a téměř otrocké ponížení; „neboť tak, dí často vychvalovaný Commineus (hl. 117.), komonstvo panovníka, mravy dvořanův, způsob života, kroj, nepřizpůsobují-li se obyčejům poddaných, sotva, ba ani sotva budou trpíny, a následuje povstání nejnebezpečnější.“

V jakéž nebezpečenství vrhá se panovník, v jaké vlast, když všecko, jakoby v nové vlasti, na rub se převrací, když se národ nutí k novému jazyku, k novým zákonům a k novému zřízení? Takové poměry horší jsou, než každé bezvládí.

O dome starý! jak nerovný pán tobě vládne! o přeslavný pastýři stádce![116]) o ty vtipem

---

[116]) Oslovení toto, plno výčitek nejstrašnějších a plno žalu nad nešťastnými okolnostmi vlasti, týká se opět tehdejšího purkrabí, *hraběte Bernarta Ignátia z Martinic.* Byl mladším synem Jaroslava, oknem svrženého s hradu pražského, studoval filosofii v Pasově a v Ingolštatě (v Bavořích), bohosloví ve Štýrském Hradci a v Římě. Oddav se službě veřejné spravoval rozmanité hodnosti vyšší (byl presidentem nad appelacemi od r. 1643—1644. nejv. sudím zemským od r. 1644—1648., nejv. komořím od r. 1648—1650., nejv. hofmistrem), až konečně r. 1651. co nejvyšší purkrabí dostal se v čelo vlády v Čechách. Vynikal učeností, pobožností až přílišnou, podporoval hojně ústavy náboženské

svým velký (neboť mnozí vtipným Tě mají, rozumným však nikdo Tě nenazve)! ó, pravím, Ty velký přetvořiteli státu! Rozkotals dům a království staré, nového nepostavil. Běda Tobě! Jak někdys pokutovati budeš vlasti, jak králům, jichž dědictví, (kteréž dle zdání všech politikův rozumnějších záleží v zámožnosti poddaných) tak hanebně's zmrhal! Šlechtu jsi potlačil, z měst královských nadělals městečka, z městeček vsi, ze vsí chýže rozedrané, v nichž bydlí lidé polonazí, otrhaní, hladem téměř umoření, všech věcí potřebných zbavení! Ó ty pravý otče vlasti! Žádný statkář s dvorem svým nedal by tak nakládati, jako Ty nakládáš s královstvím českým, druhdy nanejvýš kvetoucím, jehož všecky ozdoby, záštity, důchody dány jsou v plen (neboť nemohu jinak nazývati vydírání násilného) a co den před očima našima se odnášejí, když dvůr vídeňský, navnaděn sladkostí peněz českých, jícnem nenasytným denně volá: „Přinášej! Přinášej!“ Mohu-liž se domnívati, že se znáš v umění vladařském, kterýžto neznáš ani první čárky řádné správy a cnosti politické?

---

ské, neměl však srdce žádného pro nešťastný národ svůj, jejž pomáhal utlačovati v míře zajisté veliké; neboť Balbín, jenž ve spisech svých horlivým a vřelým jest hlasatelem i nejmenších zásluh a skutkův vlasteneckých kteréhokoli šlechtice nepatrného, o tomto Martinici, ačkoli byl nejvyšším úřadníkem, vždy se zmiňuje jen s chladností patrnou ve spisech tištěných, v této pak rozpravě důvěrné volně pouští uzdu nevoli své proti muži, od něhož sám za smýšlení své vlastenecké doznal protivenství. Hrabě Bernart Ignác z Martinic zemřel v Praze dne 17. ledna r. 1685. nezanechav potomstva mužského; rod hrabat z Martinic udržel se po meči jen v potomstvu bratra jeho Maksimiliána Valentina, jenž zemřel r. 1677., jsa od r. 1658. nejv. hofmistrem království českého.

Co povinno býti předmětem moudrosti politické a vladařův spravedlivých.

Neboť jestli (ať dle filosofie mluvím) nemůže býti žádné vědy bez předmětu a jestli dle Aristotela,[117]) sv. Tomáše, Contzena[118]) a jiných, kteříž o politice pojednávají, cnosti politické předmětem a nejvyšším zákonem býti povinny blahobyt lidu, jeho bezpečí, zámožnost, bohatství, pokoj a všech věcí k životu krásnému, veselému a líbeznému potřebných plný dostatek, láska knížete k lidu a naopak lidu ku knížeti a jiné toho druhu věci: můžemež-li za to míti, že rozumíš politice, jenžtos dokázal všecko jiné a vypočteným věcem přímé opačné? „Bude-liž, ať mluvím slovy Tulliovými, kdosi tak pošetilým, aby loď, po níž se veze, snažil se provrtati?“

Jak nehodný tudíž zločin páší, kdož na utla-

---

[117]) *Aristoteles*, jeden z největších mužův, kteříž se vyskytují v dějinách člověčenstva vůbec, narodil se r. 384. před Kr. v Stagirách osadě řecké v Thrácku, byl nejznamenitějším žákem Platonovým i povznesl filosofii řeckou na stupeň nejvyšší. Vychoval slavného světoborce, Aleksandra Velikého, krále makedonského, jenž mu z výpravy své po Africe i Asii posýlal hojné zásoby všech předmětův pamětihodných a důležitých, čímž mudrc ten k rozsáhlému badání a výskumům svým nabyl pramenův výdatnějších, než kterýkoli předchůdce a vrstevník jeho. Proto spisové jeho vyznamenávají se takovou důkladností a všestranností, že téměř není odvětví vědy a umění lidského, k jehož zdokonalení nebyl přispěl Aristoteles, pročež ve věku středním požíval vážnosti v mnohém ohledu téměř jako písmo svaté. Tudíž i politikové zhusta se táhnou k spisu jeho nadepsanému „politike“.

[118]) *Contzen* Adam, učený jezovita, jenž býval zpovědníkem biskupův bamberského a vircburského, pak i kurfirsta bavorského Maksimiliána I. též rektorem rozmanitých kollejí řádu svého, zemřel r. 1635. stár jsa přes 60 let. Sepsal jazykem latinským mnoho spisův obsahu rozmanitého, též politického ku př. „desatero knih o politice“.

čování lidí jazyka vlastenského neštítí se propůjčovati pomoci své komukoli, jenž žádostiv jest, aby si skrze poplatky u dvora moc zjednal a zachoval? Zvláště výborně pravil Fedrus o pochlebnících věku svého: „Touž ruku, kteráž je potlačuje, líbají.“

Nejdůmyslnější básník a otec věštcův, Homeros,[119]) bájí, že Lotos vydává ovoce tak sladké, že, kdož ho ochutnají, jazyka mateřského i vlasti své zapomínají. Co by ten Lotos byl, hádají se učenc; Typotius[120]) praví (svaz. I. Symb.), že

---

[119]) *Homér* (Homéros), nejslavnější básník epický čili dějepravný, jenž dle obyčejného domnění žil v 10. století před Krist. v některé osadě řecké buď v Asii Menší neb na některém ostrově blízkém (Samos). Jemu se přisuzují nejslavnější dvě řecké básně dějepravné Iliáda, kteráž opěvuje boje Řekův s Trojánci, a Odysseia, opěvující osudy bohatýrův řeckých (zvláště pak Odyssea čili Ulyssa, krále Ithackého), když po rozkotání Troje domů se vraceli. — V této Odysseji vypravuje Homér, že Ulysses se svou družinou na severním pobřeží africkém dostal se k národu, jejž jmenuje Lotojedce, poněvadž prý se živili ovocem rostliny jakési „Lotos“ jmenované, kteréž ale na cizince mělo účinek ten, že se jim nechtělo již do vlasti. Dva z čeledi Ulyssovy, kteříž ovoce toho ochutnali, svázáni a mocí na loď museli býti přivedeni.

[120]) *Typotius* (vlastně Typot) Jan, učený právník, rodem z města Diest v Brabantsku, vzdělal se na nejznamenitějších akademiích evropských, byl pak radou krále švédského Jana III. Nejvyšší přízně krále toho pozbyl, ano na smrť byl odsouzen, poněvadž ve spise svém o příbězích švédských samého krále nešetřil. Jen přímluvou bratra svého Matyáše, životního lékaře krále dánského, při živobytí zachován, odebral se r. 1595. do Němec, odkud dostal se do Prahy ke dvoru cís. Rudolfa II., jenž jej učinil historiografem císařským. Tu zemřel r. 1604. Z jeho spisův obsahu politického a dějepisného uvádíme jen „symbola divina et humana“, jehož Balbín dotýká. Typot sepsal také popis města Prahy.

strom, Plinius,[121]) že bob řecký, z něhož, jako nyní z fíku indického, vymačkává se šťáva, kterouž nazývají „succolata," jako by řekl šťáva lotosova; správněji (jak se zdá) Anselm de Boot,[122]) Rudolfa II. komorní lékař, učí (J. 3. Sym. in Ferd. Caraffa) dle Scaligera[123]) a Theofrasta,[124]) že Lotos jest bylina kvetoucí, kteráž se rodí v bažinách a když slunce poledne dostupuje, s rozevřenými květy z vod se zdvihá, po západu slunce však opět sama ke dnu se spouští a tak hluboko se skrývá, že jí ani rukama nelze dosáhnouti. Jáchym Camerarius,[125]) lékařství a rostlin velmi

---

[121]) O Pliniu (starším) viz poznamenání na str. 42 č. 104.

[122]) *Anselm de Boot*, rodem z města Brûges v nynější Belgii, císaře Rudolfa II. komorní lékař, sepsal mimo jiné „Isagoge in symbola divina et humana" (též knihu o drahokamech).

[123]) *Julius Caesar Scaliger*, znamenitý učenec věku XVI. Narodil se v Rivě na jezeře Gardském r. 1448. pocházel dle domnění svého z rodu knížat Veronských della Scala. Sloužil dlouho ve vojště císaře Maksimiliána I. a pak krále francouzského Františka I., mezitím pak studoval filosofii na vysokých školách v Bononii, až v 45. roce věku svého vrhl se na umění lékařské, jež provozoval v Agen, městě v jižní Francii, kdež i zemřel r. 1558. Byl všestranně vzdělán a uměl mnoho jazykův, též některý slovanský. Spisův jeho v jazyku latinském jest velký počet, zvláštní cenu měla jeho díla kritická. Spis, jehož Balbín dotýká, jest „Commentarius in Theophrasti historiam plantarum" (zápisky k Theofrastově rostlinopisu).

[124]) *Theophrastos*, mudrc řecký rodem z ostrova Lesbos, žák prý Platona a Aristotela, po němž v Athénách učil. Spisy jeho, pokud se zachovaly, pojednávají nejvíce o věcech přírodních, o bylinách, kamenech atd.

[125]) *Jáchym Camerarius*, naroz. v Norimberce r. 1534. studoval v Němcích a ve Vlaších, provozoval lekařství v rodišti svém, kdež také založil školu lekařskou. Znal se výborně v rostlinopisu, jakož pověstný bylinář Mathioliho rozhojnil, kteréhož díla potom také užili naši Veleslavína a Huber. Zemřel r. 1598.

znalý, mnohými důvody dokázal (in Symb. ex herbis et floribus), že Lotos nic jiného není, než naše lekno, a že jej básník tak makavě popisuje, že každý v Lotu lekno, v lekně pak Lotos poznati může.

Buď jak buď, již není to bájkou, nýbrž více, než jisto a za našich časův mnohonásob osvědčeno, že kdož se Lotosu nebo lekna[126]) přidrželi a šťávy jeho okusili (neboť se i šťáva lotosová vyčepuje) potom, jakoby se byli napili z čárovné číše jakési, uchlácholeni, co se ve vlasti děje, ničeho nevidí, vlast pak podlým a zločinným mlčením zrazují a jako stařec, zisku chtivý, ošálen ouklady svodníka, to jest sladkými pro nynějšek sliby, dceř svou svobodníkovi propůjčuje, opouštějí vlast v okamžiku rozhodném, aby dána byla v plen. Že pak z velikého hněvu božího nám tak se děje, nerozpakuji se říci. Pravíť výborně Filip Commineus (hl. 3.): „*Zlí rádcové neb panovníka samého úsudek nedostatečný těžkým jsou na království soudem božím.*“

§. VIII.

Jaké jsou příčiny svrchu řečeného návalu cizincův do Čech, z čehož jazyk slovanský ve vlasti největší škodu brátí musí.

V článcích předešlých snesli jsme příčiny důležité, proč stává se, že vlast naše, jako dům starý, když se naň děje jakýsi útok násilný,

[126]) Důmyslné užití báje Homérovy ve spisu Balbínově nabývá významu ještě mnohem hlubšího, připomeneme-li si, že dva *bílé listy lekninové* v poli červeném byly erbem tehdejšího purkrabí nejvyššího Bernarta Ignácia hraběte z Martinic, naňž Balbín častěji ostře naráží. Muži tomu a lidem, kteříž se ho drželi, vytýká spisovatel, že vlast cizincům zradili a přenechali.

k oupadku se sklání a s ní zároveň, jakoby stará půda pod ním mizela, také jazyk starodávný znenáhla se ztrácí; avšak kdybychom i nejvíce bděli, a kdyby bděli a na stráži stáli mužové přední, přece nemohli bychom minouti nebezpečí, když nenásledujeme cností předků a nedáme průchodu řádům jejich.

Samo položení Čech vábí cizince.

Zeměpisci, kteříž nám vypisují země a jich podoby, umísťují Čechy do prostřed Němec, zrovna jakoby do samého střediště, poněvadž odevšad krajinami německými jsou obklíčeny a na uzdě držány. Hollandan Filip Cluverius,[127]) za času otcův našich znamenitý zeměměřič, učí v propravě zeměpisní (kn. 2. hl. 1.), že Evropě dává se podoba ženy sedící, na nížto, když jiné části vhodně se rozdělí na jiné země a říše, Německo zaujímá místo břicha, jehož pupkem jsou Čechy. Táhnouce se k tomuto místu příležitému Němci, kteříž dle způsobu svého rádi proměnují domov, v takovém, jak již řečeno, množství hrnou se k nám, že již všecko jimi naplněno. K tomu se druží svrchovaná vlasti naší pohostinnost, snadná výživa a láce všech k životu potřeb tak, že (jakožto ve vlasti tolikkráte kovem spustošené) za málo kovu, avšak vzácnějšího, nemůžeš si ničeho více přáti k životu rozkošnému.

Také náležitě na váhu klásti sluší, že v psanství dáváním,[128]) čímž po roce 1624. ztratili jsme až třicet tisíc rodin čili hospodářův, ze stavův[129])

---

[127]) O *Cluveriu* viz poznamenání č. 33.

[128]) Po bitvě bělohorské z Čech a z Moravy vypovězeni byli všickni, kdož nebyli náboženství katolického a na víru tu přestoupiti nechtěli.

[129]) Slovem „stavy“ vyrozumívá se šlechta vyšší (čili panstvo) a šlechta nižší čili rytířstvo; stavem třetím byl městský. Podlé toho vystěhovalo se tedy 30.000 rodin selských a skoro tolikéž ze šlechty a měst! Jaká to ztráta ohromná!

pak a jiného obyvatelstva téměř tolikéž (jak nejvyšší kancléř království českého Slavata[130]) z desk zemských čerpal), dále porážkami válečnými a vojnami, kteréž se přeukrutně vedly od r. 1618. až do 1648.[131]) rovněž vztekem nepřátel (neboť vesnic na tisíce vyhořelo[132]) a mnozí sedláci, měšťané chopili se zbraně), hladem, morem po dvakráte nejhroznějším, jenž celou zemi prošel, a jiným utrpením vlast naše z obyvatelstva byla vyčerpána tak, že vesnice, městečka a města téměř vyprázdněné každému se naskytovaly.[133])

Odkud pochází řídké zalidnění Čech.

Aby se po nich na ta místa usadili cizinci, mnohé lákala dobrota půdy, jiné upoutaly sňatky snadno uzavřené, jiné opět váženost řemesel a umění, (jež jsou nejvyšší Němcův chloubou) jako by hřebem na zemi českou upevnila; po všecka léta vojska německá vodila se po Čechách, skoro od padesáti let vždy ve vlasti naší přezimovala,

---

[130]) *Vilém Slavata*, nejvyšší kancléř království českého (od r. 1628—1652.), jazykem českým sepsal ohromné dílo dějepisné (10 svazkův velkých), v nichž důkladně vypravuje o událostech doby své. Zprávy jeho zasluhují víry; neboť jakožto katolík horlivý a ouřadník vládě velmi oddaný, dojista nepřepínal, když psal o pronásledování nekatolíkův.

[131]) Ve vydání Pelcelově omylem položen rok 1647., kdežto v rukopise Balbínově čte se správně r. 1648.

[132]) Uvažme, kolik měst a vsí spálila vojska císařská vedením vůdcův Dampierrea, Bukvy, Tilly-ho a. j., kolik Kozáci Lisovčíci, poslaní na pomoc Ferdinandovi II., kolik žoldnéři Mannsfeldovi, kolik Švédové. Tak ku př. r. 1640. švédský vůdce Banér okolo Mostu poplenil do 400 vsí a v listopadu r. 1647. švédský vůdce Wrangel poplenil celý kraj žatecký.

[133]) Tato slova Balbína, jenž co svědek na všecko to utrpení hleděl, ouplně porážejí zdání oněch, kteříž snaží se dokazovati, že Čechy po bitvě bělohorské neutrpěly tuze mnoho.

ano i čas letní trávila (což i nyní za míru[134]) se děje před očima našima). Tudíž mnozí obyvatelé přiučili se jazyku vojákův, nemalý počet žoldnéřův, kteříž znechutivše si vojačiny, po živobytí pokojném toužili neb jinak propuštěni byli, zemi českou jim již povědomou, si zvolili, aby tam ostatek života svého v zahálce strávili.

U panstva, velmožův a jiných, kteříž se domnívají býti rovnými milosti královské, nejvíce zmohly dvora vídeňského moc a důstojenství[135]); neboť když se na hodnosti a ouřady připravují a ce nejzpůsobilejšími zdáti se chtějí, aby od králův na ně vznášely se ouřady veřejné, domnívají se, že především jest se jim přiučiti jazyku dvorskému, a to vším právem, když bez toho u dvora nemohou zaujmouti místa. V příčině této hejsky takové popichuje také slávička nezcela lichá a pustá; neboť jako s chvastavou radostí rozmlouvají francouzsky s Francouzy, vlasky s Vlachy a španělsky se Španěly, tak, aby se zdálo, že všemi jazyky vládnou, vyhledávají v tom slávy, když po německu mluví a mezitím jazyka otcovského, jakoby sprostého a otřeného, nedbají.[136])

Hromadí se příčiny, proč němčina v Čechách se cení.

Toť asi jsou příčiny, k nimž táhne se ostatních množství, proč totiž v Čechách jazyku českému každým dnem ubývá váženosti.

Již pak nyní přikročmež k tomu, co jsme si na začátku byli uložili, je-li totiž v tom dosti rozumu, spravedlivosti a bohabojnosti, když lidé

---

[134]) Ve slovech těchto patrná vězí výčitka, že země i za časův pokojných značné vojsko živiti musí, čehož dříve nebývalo. I v tom viděti bylo strach a nedůvěru vlády.

[135]) Již tedy za Balbína panstvo naše národnost svou obětovalo přízni a milosti dvorské.

[136]) Výčitka tato bohužel dosud namnoze nepozbyla pravdy.

domácí opouštějí jazyk vlastenský a mnoho-li věc ta do sebe má nebezpečného; potom proti onehdejšímu nenávistníku jazyka slovanského[137]) krátce pojednáme o starobylosti, důstojnosti, znamenitosti a ostatních pochvalách jazyka toho.

§. IX.

Jak velice lidé ušlechtilí doporučují se znalostí přemnohých jazykův, dále mnoho-li jazyk slovanský poskytuje pomoci při učení se jazykům evropským.

Jakou přináší čest, užitek a potěšení, umíme-li několik řečí.

Byť i byl jazyk Čechův a Slovanův nevzdělán, hrozen a divok (čemuž ale, jak níže povíme, tak není) přece to rada neprospěšná, ať nedím nic důraznějšího, když (jak činí onen Čechožrout) zrazuje se šlechtě, aby se jazyku tomu neučila, zvláště pak, když tací, kteříž jej už umějí a v něm jsou zrozeni, dohánějí se, aby jej vyhlazovali. Jsem a vždy býval jsem tak ustrojen, že kdyby paměť stačila a možnost byla podána, byl bych žádostiv seznati a osvojiti si všecky jazyky evropské, též i našeho i druhého světa, turecký, čínský, tatarský a ostatní nevědět jak nevzdělané; toť přičinilo by se i k slávě boží i k chloubě, (kdyby se i k tomu hledělo) a nejen zjednalo by všech národův přízeň, nýbrž i přinášelo by užitek největší. Avšak i kdyby toho všeho nebylo, již pouhé vědění velice blaží člověka počestného a musí se pokládati co největší příjemnost. Poněvadž Ennius[138]) ve třech jazycích mluvil, (latin-

---

[137]) Totiž proti spisovateli hanopisu onoho, jenž poctivého Balbína tak dopálil, že hned pustil se do obrany této, jak v úvodu praví.

[138]) *Quintus Ennius*, básník a zakladatel literatury římské, žil v Římě v 2. století před Kr.

sky řecky a osky,[139]) říkali staří (Agellius[140]) kn. II. hl. 17.), že byl třísrdečným, že totiž měl srdce trojí; mně tak se zdá, že jednotlivec kolik jazykův umí, toliku lidí rovnati se může. Odtud se porozuměti dá i tomu, proč bůh apoštoly své, když jich na počet hlav málo bylo, ne více dvanácti, opatřil, jak svrchu jsme pověděli, všemi jazyky, totižto aby na celý svět vystačili, a proč každý národ ve světě neměl jen svého zvláštního apoštola (kterýž by k nim mluvil a naopak tážícím se rozuměl), nýbrž dvanáct, co jich totiž bylo, ani pak některý národ více, ani druhý méně. I zajisté, odvažuji se říci, tací lidé zapomínají, že nejsou apoštoly, když vlídnost a lásku svou toliko v jednom národě šíří, jazyky pak ostatních lidí jakožto barbarskými pohrdají a povrhují.[141])

Než pro mne a za mne oni své si troptež, já však s dobrou věrou tvrdím, že národ slovanský takové má štěstí v učení se všem jazykům, že nejednou jsem slyšel, kterak mužům nejroz-

---

[139]) Ve vydání Pelcelově stojí etrusky („etrusce"), v rukopise Balbínově však „osce", v čemž je veliký rozdíl; neboť *Etruskové* byli národ, jenž v době známé do Italie se přistěhoval a hlavní sídla měl nejprvé v nynějším Lombardsku, potom pak v Toskánsku, kdežto *Oskové* (čili *Opikové* i také *Ausoni*) náleželi mezi praobyvatele Italie, a sídla svá měli na západním svahu hor apenninských v severní části bývalého Neapolska. Poněvadž Ennius pocházel z Italie nejjižnější, zdá se tedy, že se Balbín nepřepsal, uváděje, že znal jazyk Oskův.

[140]) *Agellius* (vlastně *Aulus Gellius*) spisovatel římský druhého století po Kristu, jehož spis („noci athénské ve 20 knih) pln jest rozmanitých zpráv důležitých pro dějepis a literaturu.

[141]) Již tedy Balbín naříkati musil na ty „apoštoly", kteříž kam přicházejí, pohrdají jazykem a národností lidu domácího a jen své velebí a rozšiřují na újmu jiných.

umnějším, vyslancům králův a knížat, zdálo se býti zázrakem, když v Praze na školách akademických nejmenší hošíky, syny měšťanův, děťátka teprv nedávno fáčův a plének sproštěná a ještě se rdící od porodu, slýchali, ani beze všeho váhání nejhbitěji a nejplynněji i nad větérek se zvláštní líbeznosti po latině mluvili. To i anglický kníže Arundel[142]) i kteříž po něm přibyli, vyslancové králův anglických, to Dán Rantzow, to i náčelníci vyslanectva saského a braniborského k císaři, když Prahou jeli, pověděli, že toho pochopiti nemohou a že o tom na pochvalu našich škol králům svým budou vypravovati: že jazyk slovanský zdá se býti jakoby branou k ostatním jazykům. Aniž to přičítati možno pouhé paměti neb schopnosti a vtipu chápavému; jsouť totiž chlapci paměti a schopností dosti dobrých, buď pod týmž nebem pražským, buď jinde zrození, avšak v jazyku německém vychovaní, z nichž (jakž sám tisíckráte jsem pozoroval a v tom dovolávám se učitelův) najdeš velmi málo které, jižto i přes stejnost věku, školy a schopností co do toho pokroku mohli se vyrovnati hochům našim. Toto pak ani záhadným ani nejistým jmíno býti nesmí. Týž úspěch vyskytuje se mezi Moravany, mezi Slovany uherskými, mezi Poláky a ostatními Slovany.

Národové slovanští přesnadno učí se jazykům cizím.

Věc vidíme a chápeme, ale příčina její není všem stejně na snadě.

---

[142]) Jest to týž lord *Tomáš Howard,* hrabě z *Arundelu,* kterýž co vyslanec krále anglického Karla I. v Kolíně nad Rýnem poznav výtečného ryjce českého Václ. Hollára do služby své přijal a do Anglicka zavezl.

Známť já některé u nás velmi slavné rodiny, kdež malým dětem svým naschvál dávají chůvy české a jim, aby toliko česky mluvily, poroučejí; vyzvídajícímu příčinu, rozmanití touž mi udávali, pravíce: „Vychovají-li se (děti) po německu, po celý život svůj nikdy řádně po česku nebudou mluviti; znají-li se ale nejprvé v češtině, nebude překážky, aby se naučily i řeči německé i všem ostatním podle chuti.“

Jazyk slovanský připravuje a jakési zasvěcuje nás do všech jazykův.

Učenci nechť se hádají, co je to a jaká věci té pravá jest příčina, i ať nás poučí, až věc na světlo vynesou. Praví Bosquier[143]) (sv. II. káz. svatodušn.): „Výřečnost Latinářův vězí v hrdle, Francouzův na pokraji pyskův, Němcův pak v žaludku.“ Pysky snadno změníš, ne tak žaludku. Za tou příčinou, jak důmyslně pozoroval Bodin[144]) (v návodu k děj. hl. 3.), národové, k severu se sklánějící, samohlásky pronášejí hrudí i s častými přídechy pro přílišnou, jak praví, sílu dchu a nával horka. Já takto soudím, že k této snadnosti v jazycích, kteráž, jak řečeno, v národě jest, mimo bystrosť vtipu a paměti nejvíce přispívá, že v mluvě slo-

---

[143]) *Filip Bosquier*, františkán, naroz. v městě Mons v nynější Belgii, zemřel v městě Avennes r. 1631. Sepsal jazykem latinským mnoho spisův nejvíce obsahu náboženského.

[144]) *Jan Bodin*, slavný právník a spisovatel francouzský (naroz. r. 1530, v městě Angers, zemřel r. 1596. v Laonu), byl advokátem a spravoval pak některé ouřady veřejné. Spis, k němuž Balbín se táhne, jest „Methodus ad facilem historiarum cognitionem“ (Návod k snadnému poznání dějin), první to pokus filosofie dějinstva. Mnohem slavnější jest jiný spis jeho: „šestero knih o státu“ (francouzsky a latinsky), jenžto u kalvínův a také u našich bratří českých v Čechách a na Moravě byl hlavním pramenem věd politických.

vanské, zvláště pak v nářečích polském a českém, užívá se všeho a již chlapcům známo jest vše, cožkoli Němcům, učícím se španělsky, francouzsky, vlasky ano i latině, působí kříž a u výřečnosti obtíž dělá; neboť (at o latině promluvíme) nejprvé kdo z Čechův, a byť i velmi malý hoch, bude kdy vyslovovati B jako P a zas naopak P jako B, neb D jako T a naopak, neb F jako V a V jako F neb A jako O? kdožby následoval příklad, jejž uvedli Bodin a Lipsius: „Per Theum ferum, pibimus ponum finum[145])?“ Kdo řekl by: „Referente Boder!“ místo: „Reverende Pater“ (t. j. velebný otče)? Kdyby to hoši naši slyšeli tak vyslovovati, smíchem by zhynuli. Jak to vše nezručno a směšno, i jak hrozným a barbarským dělá to jazyk latinský, jinak nejpříjemnější, samo ucho rozeznává. Co v ostatních pak jazycích nejtěžší jest pro výřečnost, to téměř všecko shledáváme v jazyku slovanském; tak *s*, *še*, *sche*, *sce*, *sče*, *ze*, *že*, *c*, *č* od sebe jsou vzdáleny, jak se říká, jako nebe a země, a také, rozdílně od našich se vyslovují. Dvojnásobné a změkčené *ll* jako ve španělštině a franštině, *ie* sloučené, jako v slově *bien*, *n* změkčené, jako v slově *Bannes*,[146]) a ostatní toho druhu hlásky i v samém jazyku českém máme.[147])

---

[145]) Místo: „per Deum verum bibimus bonum vinum“ (t. j. Přísám bůh, pili jsme dobré víno). Že Bodin a Lipsius nedělali křivdy špatnému vyslovování Němcův, dosud u nás plno máme příkladův i u professorů na školách vysokých, kteříž ku př. místo „magna pugna“ (velká bitva) vyslovují „machna buchna“ a j. v.

[146]) Zde, jak se zdá, Balbín se zmýlil, neb ve slově „Bannes“ není **n** změkčeného, kteréž Francouzové a Vlaši píší **gn**, Španělové **ñ** a Portugalci **nh**.

[147]) Změkčeného l, jako ve franštině, vlaštině a španělštině, náš jazyk český již nemá; druhdy ovšem i u

Jsou-li některé svaly v jazyku člověčím, kteréž jej rozmanitě ohýbají na vyslovování hlásek rozmanitých (o čemž viz pytvu Vesalia[148]) rovněž i je-li zapotřebí zvláštní jakési síly dchův, kteréž dle jistého zákona vypouštíme z úst, když mluvíme: tož jazyk národa slovanského téměř všech jazykův svaly a ohyby i též rozmanité oněch dchův, proudy, odrážky a důrazy míti musí, když tolik řečí tak šťastně a přesně (což ostatní národové rádi přiznávají) vyrážeti může. Knihy soudcův zmiňují se o tom, že Galaadští u brodu Jordána čtyřicet a dva tisíce Efratejských pobili, jež dříve zkoušeli a poznali z jedinkého slova „šibbolet," jehož totiž Efratejští nemohli vysloviti.[149]) Po-

---

nás, jako dosud v polštině a ruštině, dělal se rozdíl mezi l měkkým a tvrdým, z nichž poslední, zvláště ve spisech bratrských, důsledně znamenalo se kroužkem nahoře. Snad Balbín táhl se k rozdílu tomuto.

[148]) *Ondřej Vesalius* (vlastně Vesal), slavný lékař, jeden ze zakladatelův novější pytvy. Narozen v Brusselu r. 1514. studoval v Levnu v nynější Belgii, odkud vypovězen byl, poněvadž, nemoha si jinak zjednati mrtvol k zapovězenému tehdáž pytvání, bral je času nočního ze hřbitovův a šibenic, dostudoval v Paříži i stal se již v 23. roce profesorem v Padově. Byl pak lékařem císaře Karla V. a syna jeho Filipa II. krále španělského. Vraceje z pouti do sv. země, zahynul bídně na ostrově Zante r. 1564. Proslavil se též mnohými výbornými spisy v oboru lékařském.

[149]) Příběh tento vypravuje se v kapitele XII. knihy soudcův. Efraimští čili Efratejští povstali proti soudci Jeftovi, kterýž je ale porazil, sebrav všecky muže Galaadské. Vítězové osadili pak brod v řece Jordánu a když tudy Efraimští utíkati chtěli, zastavili Galaadští každého a, kteří zapírali, že jsou z Efraimských, dali jim vysloviti slovo „šibbolet" (klas), což oni vyslovujíce „sibbolet" prozradili se a tak jich pobito 42.000. — Proto dosud slovem „šibbolet" vyznamenávají se výrazy takové, podlé jichž vyslovování někoho možno poznati.

dobná slova i v ostatních jazycích, rovněž i v slovanském, se nacházejí, podlé nichž bez obtíže poznáš Němce, kdežto naopak v ostatních ničeho nelze najíti, čeho by Polák aneb Čech vysloviti nemohl.

Než vratmež se, odkud jsme vyšli. Nevyskytne se žádný trochu vzdělanější měšťan aneb občan v městech a v městcích českých, jenž by přestával toliko na jedné, totižto na své řeči české; naopak přiučují se také němčině, mnozí též latině tak, že bych se odvážil na sázku, že u nás více jest takových (rozumím lidi vzácné a měšťany), kteříž mluví více řečí, než toliko jednu. Nevkročíš v Čechách do žádného městečka, do žádného města, v němž by se ti nenaskytl nikdo, kterýž by ti neodpovídal dle libosti Tvé buď latinsky nebo německy. Učiň ale na vzájem zkoušku v německých městech v Čechách; sotva jeden chtěl by tě poslouchati česky hovořícího.[150])

Soudím však, že již dáti sluší pokoj tomu přirovnávání, kteréž všem bývá mrzuto.

V Čechách mnoho lidí vzácnějších zná mnoho jazyků.

O šlechtě české vůbec říci možno, že z tisícův nesnadno jediného najdeš, jenž by kromě své řeči mateřské neznal se v němčině, mnozí v latině; nemálo jich mluví vlasky a francouzsky tak správně, touž ostrostí, týmž přízvukem, týmiž posuňky, že dle svědectví oněch národův na dobro mohl bys přísahati, že slyšíš člověka zrozeného

---

[150]) Od té doby, co naříkal Balbín, věci se mnohem ještě zhoršily, jakož právě za našich dní jsme viděli, kdež zástupcové Němcův v Čechách na sněmě všemožně se vynasnažili, aby zrušen byl zákon zemský, dle něhož na středních školách německých vyučováno také jazyku českému. Uhlídáme, komu z toho vzejde prospěch větší.

někde u prostřed Francouz aneb Vlach, jakž jsem to nejednou slýchal od Francouzův, Vlachův a také od Španělův samých, kteříž mi to se vším důrazem dotvrzovali.[151])

§. X.

Mnoho-li přispívá k chvalitebnému spravování státu a k zjednání si lásky lidu, když panovník umí řeči svých poddaných, jich chrání neb alespoň jimi nepohrdá, neřku-li aby je v psanství dával.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —*) všickni ve sborech církevních od spisovatelův se uvádějí a schvalují, zřejmě pak zmiňuje se Eneáš Sylvius Piccolomini,[152]) později papež Pius II.; neboť když krále

---

[151]) Nyní šlechta v Čechách z části také se vyznamenává znalostí jazykův cizích; bohužel ale nemnoho jich, kteříž by se řádně znali v jazyku mateřském. Doufejmež, že pokolení mladší nedostatku tomu vyhoví, jakož se již namnoze ukazuje.

*) Tuto v rukopise zchází list celý. Dodatek překlad. Byl to 13. list rukopisu. Nevědět, kdy a kým byl vytržen, zdali náhodou neb z opatrnosti, poněvadž snad ostré tam byly narážky na časy tehdejší.

[152]) *Eneáš Sylvius* (ze slavného rodu *Piccolomini*), jeden z nejznamenitějších mužův století 15. s dějinami českými namnoze spoutaný. Narodil se r. 1405. v Sieně, vynikal již na sboru Bazilejském, vykonávaje mnohá poselství důležitá, byl pak tajemníkem papeže Felikse a potom císaře Bedřicha III. Několikráte vykonal poselství do Čech, kdež seznámil se s nejdůležitějšími muži našimi, také s Jiřím Poděbradským. Na dvoře císaře Bedřicha III. vyučoval též mladistvého krále Ladislava, jehož poručníkem byl císař. Povýšen na biskupství Terstské, pak Siénské, stal se kardinálem a konečně i papežem r. 1458., kdež přijal jmeno Pius II. V důstojenství tomto počínal si přemrštěnou horlivostí a největší utrpení uvalil na vlasť naši, po vojnách sotva se zotavující. Proto, že král Jiří Poděb-

českého, Ladislava, pohrobného syna císaře Albrechta Rakouského, vyučoval a (jsa velice sběhlý v umění dvorském) vykládal mu pravidla panování, pravil mu: „Velkomyslnému králi, dědu tvému po meči (rozuměl totiž Zikmunda,[153]) z jehož dcery Alžběty narodil se Ladislav) tolikéž prospělo, že znal několik jazyků, kolik otci tvému, Albrechtovi Rakouskému (panovníku proti Čechům ne dosti šťastnému) škodilo, že jich neuměl.“ Viz, co dále následuje.*)

Protož neméně láska, než železo brání říše;

---

bradský k jeho žádosti kompaktátův Bazilejských zrušiti nechtěl, způsobil vojnu záhubnou i štval na Čechy nepřátele, kde a jaké mohl. Zemřel r. 1464. — Pro nás Čechy má také ještě i důležitost, že (latinským jazykem) sepsal kroniku země české, kteráž i přes mnohé vady a jízlivé strannictví proti husitům není bez velké ceny. Vyšla několikráte tiskem a dvakráte na jazyk český přeložena a sice r. 1510. Mik. Konáčem z Hodišťkova a r. 1585. Adamem z Veleslavína.

153) *Zikmund*, syn Karla IV. a bratr mladší krále českého Václava IV. byl nejprvé markrabím braniborským, potom dostal se na trůn uherský a též na císařství německé a konečně po dlouhých vojnách i na království české. Po smrti jeho (zemř. r. 1437.) *Albrecht*, arcivévoda rakouský, manžel jediné dcery jeho Alžběty, dostal se na trůny uherský a český, zemřel však již r. 1439. Syn jeho *Ladislav*, několik měsíců po smrti otcově r. 1440. narozený a proto „Pohrobným“ (Posthumus) nazývaný, vychován byl na dvoře poručníka svého, císaře Bedřicha III., kdež jej z části vyučoval také Eneáš Sylvius. Dosednuv skutečně na trůn, brzy zemřel, totiž r. 1457.

*) Následuje pak toto: „Kdožby nechválil Mithridata, jenž v Pontu panoval a s dvaceti dvěma národy, jimž vládl, bez tlumočníka rozmlouval? Také bych si nepřál, abys národům jižním více byl nakloněn, než Čechům a Uhrům; všecky, kteříž jsou Tvými, stejnou Ti jest říditi láskou; *nehodnětť počíná si*, jak svědčí Platon, *kdož jednu část říše tak opatřuje, aby druhé zanedbával*“.

nemožno však, aby milován byl, kdo sám nemiluje, lásky pak jednatelem jest společnost jazyka.

Porozuměl tomu císař Maksimilián I.[154]), o němž se zmiňuje Stengelius[155]) (D. II. dějin Augšp. hl. 58.), že neprostředně povědom byl osmi řečí, a mezi nimi též české; rozuměl tomu Ferdinand I.[156]), kterýž chtěje ukázati, jak o jazyk český bude pečovati, když rada pražská císaře vítala řečí latinskou, Seldiovi[157]), místokancléři, poručil, aby po česku odpověděl; rozuměl tomu slavné paměti císař Ferdinand II., jenž synovi svému, potomnímu císaři Ferdinandovi III., zjednal učitele řeči české, o čemž nelze pochybnosti míti, neboť v tak zvaném refektáři otců

---

[154]) *Maksimilián I.* syn Bedřicha III. panoval v zemích rakouských a v říši německé od r. 1492. až do r. 1519. Ze syna jeho Filipa a Johanky, dědičky ohromné říše španělské, narodili se Karel V. císař německý a král španělský, Ferdinand I. a Marie, choť Ludvíka krále českého a uherského.

[155]) *Karel Stengelius* (vlastně Stengel,) opat kláštera benediktinského v Augšpurku v 17. století, vydal rozmanité spisy zvláště obsahu náboženského, mezi nimi také dějiny církevní svobodného města říšského Augšpurku, k nimž tuto táhne se náš Balbín.

[156]) *Ferdinand I.* po smrti krále Ludvíka v bitvě u Moháče stal se králem českým nikoli na základě smlouvy dědičné, nýbrž svobodnou volbou stavův českých roku 1526., kteroužto volbu svobodnou musel uznati zvláštními úpisy, vloženými do desk zemských. Také uznati a stvrditi musel všecka práva, svobody, výsady atd. království českého, proti nimž ale velmi brzy začal brojiti, čímž dostal se do velkých sporův se stavy českými. Panoval v Čechách od r. 1526—1564.

[157]) *Jiří Zikmund Seldius* (vlastně Seld) naroz. v Augšpurku r. 1516. byl místokancléřem císaře Karla V. pak Ferdinanda I. a tajným radou cís. Maksimiliána II., jimž konal služby velmi platné, zvláště ve věcech náboženských. Zemřel r. 1565. Sepsal též některé spisy obsahu politického a právnického.

tovaryšstva[158]) v Hradci Štýrském nejednou vítal syn otce řečí českou. Slýchal jsem o věci té vypravování Rafaele Mnišovského[159]), jednoho z učitelův Ferdinandových, potom místokomorníka království českého, a starších pánův, i pamatuji se, že jsem sám kdysi v rukou měl jedno takové přání české, jež Ferdinand III. odříkával.

Více příkladův uváděti, nynější stav věcí nedopouští[160]).

---

[158]) *„Otcové tovaryšstva Ježíšova“* byl pravý název jezovitův. *Refektářem* nazývá se v klášteřích síň veliká, kdež se odbývají objedy společné.

[159]) *Rafael Mnišovský ze Sebuzína* a Herštejna (původně Soběhrd) naroz. v Týně Horšově, překládal do češtiny a rozhojnil „diadochus,“ velké dílo rodopisné, kteréž šlechtic polský Bartol. Paprocký sepsal, neuměje ještě náležitě po česku. Studoval pak v Paříži a v Římě, byl potom tajemníkem ministra rakouského, kardinála Khlesla, pak radou Ferdinanda II. v Hradci Štýrském, kdež vyučoval syna jeho Ferdinanda III. zvláště jazyku českému. Za povstání stavův českých, jako i po bitvě bělohorské konal Ferdinandovi II. mnohou službu, byl též radou soudu apelačního a na Moravě a v Kladsku mnoho se přičinil o zavedení víry katolické; po zavraždění Valdštejna a přátel jeho byl členem soudu, jenž slídil po důkazích spiknutí. Za všecky ty služby od císaře Ferdinanda II. všelijak odměňován hodnostmi a statky, až stal se místokomorníkem království českého. Zemřel r. 1644.

[160]) Ovšem za času tehdejšího (když panoval Leopold I., syn Ferdinanda III.) nelze bylo uváděti dalších příkladův pochvalných, poněvadž jazyk český u dvora i u panstva byl v povržení. Balbín dosti zřejmě tehdejší vládu za to tepe slovy důraznými, jež hned následují. Ostatně spisovatel ještě i na jiných místech ve spisech svých klade na to důraz, aby panovník znal se dobře v jazyku lidu svého; tak ku př. v Miscell. (notae in cap. 33. sect. I.) praví: „Velké to doporučení krále když se dobře zná v jazyku svých poddaných; neboť čehož si lid více přáti může, než aby s králem svým rozmlouvati mohl bez tlumočníka? Domnívat se,

Ostatně příčin této u panovníkův k jazykům horlivosti nemusí se daleko vyhledávati tak, že kdo toho nenahlíží, vidí se býti téměř k vládě neschopným a předpojatým slepou láskou k násilnému panování. O všeličems i mlčením návěští se dává.

Toliko o latinské řeči toto dodati možno, že jest ona řečí celé Evropy[161]), kterouž, když některý z králův aneb značnějších panovníkův umí, nenabeře tolik chvály[162]), kolik hanby, když jí neumí. Mámeť (u Lipsia v napomenut. polit. kn. I. hl. 8.) příklad Karla V.[163]) jenž, když v Janově jakési řeči latinské nedostatečně porozuměl, neobyčejně struchlev a vzdychaje, pravil prý Pavlu Joviovi[164]): „Nyní pokutujeme za chlapeckou nedbalosť naši a připomínáme si proroctví učitele našeho Hadriana[165]), jenž nám trest tento kdysi předpovídal.“

Přede vším v latině znáti se budou.

že národnosti jeho děje se čest veliká, když panovník, někdy několik slovíček v jazyku lidu svého, nedávaje na jevo pohrdání, byť i chybně vykoktá.“ Tak skromnými nyní již nejsou národové.

[161]) Za časův Balbínových latina ovšem ještě slouti mohla jazykem celé Evropy, neboť tehdáž ještě spisy učené většinou psáváno v jazyku latinském.

[162]) Toto zdá se býti narážkou na tehdejšího císaře Leopolda, jenž původně ustanoven byl na kněžství a tudíž v latině dobře se vycvičil, za to však neznal řeči národův některých, nad nimiž panoval.

[163]) Karel V. byl starším bratrem krále českého Ferdinanda I.

[164]) *Pavel Jovius*, (vlastně Giovio) dějepisec věku 16. Narodil se v městě Como ve Vlaších r. 1483., byl nejprvé lékařem, až v Římě z lékaře stal se dvořanem papežův a dějepiscem. Zemřel r. 1552. ve Florencii. Mimo některé věci přírodopisné a mnoho básní latinských a vlaských sepsal „dějiny doby své“ (od roku 1494 až do r. 1547.), „pochvaly mužův slavných,“ „příběhy turecké“ a mnoho jiného. Mnozí jej viní z hrubého strannictví.

[165]) Tento učitel jeho nazýval se *Hadrian Florent*, rodem

§. XI.

Kterak všickni národové jazyk svůj horlivě střeží a nad jiné staví.

Vidím, že zde není co činiti s důkazy, když věc sama na dlani leží; postačí připomenouti, že po všecku paměť není národa, aniž kdy byl, či divoký a hrubý, či vzdělaný a mírumilovný, či kočovní či usedlý, svátostem křesťanským či modlám oddaný, bezbožný či bohabojný, jemužby vlastní jeho jazyk zapáchal a na srdci neležel; aniž to za zlé pokládati možno (jak nejučenějšími důvody a mužův svatých příklady dokazuje jezuita Reynaud — viz spisův jeho svaz. 17. rozpravu o zřízené lásce k národu —), jen když toto velebení jazyka a národa vlastního dává se udržovati za mřížemi skromnosti.

Avšak nám (taková jest nyní vlastní naše netečnost!) jazyk otcovský a mateřský musí se na srdce klásti — my jediní toližto jsme moudři! Tuto Slovanův vadu znamenal Němec Cranzius, neboť proti Eneáši Sylviovi píše (viz jeho „Vandalia kn. VII. hl. 11.), praví: „Nevidíš-li Ty, Eneáši, že řeč německá z té příčiny do Čech se dostala, poněvadž každá čeleď slovanská studem nesmyslným rdí se za mateřštinu svou?“ Výborně řečeno „studem nesmyslným“; neboť (ať pomlčím o jiných vadách, obsažených v tomto studu hloupém) jakési hrubé a potvorné nevědomosti soudruhem jest stud onen, poněvadž neví, že, jak potom povím, jazyk ten, jímž pohrdá, i původem starobylým i

Slovanům vrozena vada, že cizím věcem se obdivují.

---

z Utrechtu v nynějším Hollandsku, stal se pak biskupem Tortosským, kardinálem a r. 1522. papežem toho jmena VI. Zemřel však již r. 1523.

jinými přednostmi a ozdobami se vyznamenává a od učených mezi první se pokládá.

Než vraťmež se k řeči vytknuté.

Jak velice se vynasnažovali staří Římané, aby jazyk svůj i chránili i dále rozšířili, o tom svět celý mluví; týmiž rukama i nohama i celou hrudí, jimiž usilovali zanášeti znamení svá vítězná, také i jazyk římský zanášeli do krajin přemožených; odtud vzali počátek svůj prokonsulové, kvéstoři[166]) provincií i také osady jmena latinského, po světě roztroušené[167]), aby jazyk římský uzavřen byl v těchtýchž hranicích, co moc římská. Vždyť v Římě a v ostatní Italii až i poslové provincií nesměli vyjednávati v jazyku jiném, než latinském, jak (Kniha II. hl. 1.) tvrdí Valerius[168]). Ještě něco znamenitějšího napsal Plutarch[169]), tvrdě (lib quæst. Platon. 9.), že za jeho časův skoro

---

[166]) Dokud říše římská byla republikou, volívali se co rok dva konsulové, kteříž jakožto nejvyšší ouředníci provozovali moc výkonnou. Po vypršení roku úředního nazývali se prokonsuly a svěřována jim správa provincií, jak Římané říkali krajinám podmaněným. Kvéstoři (quaestores) byli uředníky při komoře čili důchodech, sloužívali však také ve válce a posýláni do provincií.

[167]) *Římané* všude, kam se dostali, zakládali osady, jež původně nebyly, než velká opevněná ležení vojenská, aby na uzdě a v poslušnosti udržovaly se krajiny podmaněné.

[168]) *Valerius Maximus*, dějepisec římský prvního století po Kristu, jenž sepsal devatero kněh „činův a výrokův pamětihodných.“

[169]) *Plutarch*, slavný spisovatel a filosof řecký, jenž žil v druhé polovici století prvního a na začátku století 2. po Kristu. Nejslavnějším spisem jeho jsou „životopisy“ znamenitých Řekův a Římanův, jež dle povahy a činův jejich staví vedlé sebe a proti sobě. Výtečným vypravováním a líčením tak proslul, že sbírku životopisův nazýváme nyní „plutarchem.“ Psal též jiná díla obsahu filosofického, ku př. „badání platonická,“ jichž Balbín tuto se dovolává.

všickni lidé užívali jazyka římského, jejž tudíž jmenuje jazykem světa celého. Že jazyk latinský uveden byl do všech provincií, z toho sv. Augustin (v kn. 19. „o městě božím“ hl. 7.) vyváděl téměř nekonečnou moc Římanův[170]). Kterýž mnedle národ, než toliko ten, jenž nade všemi zvítězil, bylby mohl dokázati něco tak velikého, že jazyk římský za hranice Evropy s vládou vnikl do Afriky, a konečně posvěcení došel na samém kříži Spasitele našeho[171]).

Tatáž horlivosť chválí se také na císařích římských. Vypravuje Dio (v kn. 60. dějin římských)[172]), že císař Tiberius[173]) jakémus Lykiovi[174]) odňal občanské právo latinské, poněvadž před soudem po latině vyslýchán, řekl, že latině ne-

---

[170]) *Sv. Augustin*, nejznamenitější mezi latinskými otci a doktory čili učiteli církve, narodil se v Tagastě v Africe r. 354., byl z počátku nepřítelem křesťanství i přidržoval se filosofie Platonické, až r. 387. v Miláně působením biskupa tamějšího, sv. Ambrože, a modlitbami matky své, sv. Moniky, stal se křesťanem. Vrátiv se pak do Afriky, biskupoval v městě Hippo až do smrti své r. 430. Z četných spisův, kteréž vesměs v církvi požívají největší vážnosti, jmenujeme tuto jen dílo, k němuž se táhne Balbín, „de civitate Dei“ (o městě božím), kteréž na jazyk český přeložil Fr. Lad. Čelakovský a před ním již Adam z Vinoře.

[171]) Balbín tuto naráží na nápis latinský: „Jesus Nazarenus, Rex Judaeorum“ (Ježíš Nazaretský, král židův), jenž se nacházel na kříži Spasitele umučeného.

[172]) *Dio Cassius*, rodem z Niceje, žil v druhé polově století 2. a v první polově století 3. po Kristu, spravoval mnohé ouřady v říši římské. Sepsal jazykem řeckým 80 kněh „dějin římských“ od nejstarších časův do r. 229 po Kr., kteréž se nám zachovaly neúplně.

[173]) *Tiberius*, druhý císař římský, panoval od r. 14. do 37. po Kr. a sice prvních sedm let velmi dobře, pak ale velmi ukrutně, až zavražděn byl.

[174]) *Lycko* čili *Lykia* byla krajina v jihozápadní části Asie Menší.

rozumí; dodalť pak císař příčinu, řka, že nemá býti Římanem, kdož nezná jazyka římského. Takových příkladův byloby možno uvesti bez počtu.

Římané jazyk svůj po celém světě roznesli.

V této pak horlivosti Římanům jen maličko ustupují ostatní národové evropští, jichžto řeči, ačkoli povstaly z porušení latiny (jakž známo z přisvědčení všech) předce tak jsou vzdělány a co den se vzdělávají, že co do leposti a vytříbenosti zdají se ponechávati jazyku latinskému palmu jen pochybnou. Tak o řeči své smýšlejí Francouzi, Vlaši o své, Španělové pak též o své. Takový úsudek křivý některých lidí, jižto vůči jazyka svého povrhují latinou, Němci Melicharovi Inhofferovi[175]) zavdal podnět, že sepsal knihu znamenitou o přednostech, kráse a líbeznosti jazyka latinského, kdežto pošetilosť opačně smyšlejících výborně stepal.

Ó kéžby půtky omrzelé o jazyky byly stanuly při pouhých slovech! Avšak po všecky věky mnozí, zvláště tací, kdož, jak praví Plotinus[176]), povahu mají sírkovou, otázku tu volili rozřešovati více sváry krvavými, než hádkami učenými, spíše meči, než péry[177]). Těchto lidí přílišnou a pošetilou k národu svému lásku svrchu uvedený Bohumil Raynaud důvody nevývratnými, jako oštěpy pádnými, nejučeněji porazil, že jen v tom způsobu neviděl nic dokonalejšího.

---

[175]) O *M. Inhofferu* (čili vlastně Inehoferu) viz poznámku naši č. 58.

[176]) *Plotinus*, filosof školy novoplatonické, jenž žil ve století 3. po Kristu a delší čas vyučoval v Římě, kdež požíval vážnosti všeobecné. Zemřel r. 270. po Kristu.

[177]) Jak by se tomu asi podivil poctivý Balbín, že nyní ještě (o dvě století později) spory o národnosť vedou se mnohem zuřivěji, než za doby jeho?

§. XII.

O starobylosti a rozšířenosti jazyka slovanského.

Opětovaná obrana rozpravy této.

Vynáším-li starobylosť neb rozsáhlosť jazyka slovanského, neb uvádím-li jinou její chválu, nikdo se nedomnívej, že jazyků cizích nenávidím, aneb že omrzelým porovnáváním zlehčovati chci, ať tak dím, jejich ourodu čili cenu; neboť co na jiných haním, abych sám páchal, nejméně všeho sluší. Moudřeť pravil Aristoteles (II. o polit.): „Žalující povinen býti lepším žalovaného“; já pak nic jiného, než obranu strojím, aby ti, kdož jazyka slovanského neznajíce, neb ze svého Německa nevyšedše, naň dorážejí, porozuměli, že nadáváním daleko od pravdy zabloudili, a zvláště onen Čechožrout „dobré by požíval pověsti, kdyby byl bojoval slovy počestnými“, jak psáno stojí u Terentia[178]) v proslovu veselohry „Formion“. Stejně cením jazyky všecky, miluji všecky; jen aby svrchovaná nevědomosť a nespravedlivosť nařknutím nezlehčovaly u jiných slovanštiny, kteréž oni sami za nic nemají. Narodnůstkářstvím („nationalitas“, tak někteří nazývají chybu tu) není, když bráníme národ svůj, nýbrž, jak tamti činili a činí, když se někdo naň sápe nádavkami. Nelíbí-li se však komu celý tento odstavec, dávejž vinu utrhačům, kteříž nás nejednou popuzovali k obraně, i mlčení a trpělivosť naši uráželi nezbedností[179]).

---

[178]) *Publius Terentius Afer* (Afrikán), narozen v Karthagině v Africe, žil v Římě, kdež z otroctví na svobodu byl propuštěn. Sepsal několik veseloher, kteréž velké obliby došly a z části se zachovaly. Zemřel r. 154. před Kristem.

[179]) Nehodí-liž se slova Balbínova úplně též na dobu naši, kdež kterýkoli nedouk haní a odsuzuje věci, jimž naprosto nerozumí?

Již tedy k věci přítomné.

Že jazyk slovanský jest prvotní, a při prvním zmatení jazykův původem a vnuknutím božím povstal, pochybovati nelze; že se neslil z jazykův cizích, dokazují souhlas mužův nejučenějších, rozšířenosť jazyka, sousedství Sarmatska[180]) s Asií, kdež se snůška jazykův nejprvé počala; to dokazuje čistota a dávná, původní, sama sobě dostačující ryzosť jazyka toho. Bohumil Raynaudus, muž za našich dob v každém oboru vědy veleslavný, ve své chronologii (Sv. XI. ad A. M. 208.) klade jej na čtvrté místo mezi všemi jazyky světa; praví: „Stalo se rozdělení jazykův na sedmdesát dva, kteréž pocházejí od sedmi matek, hebrejštiny, řečtiny, latiny, slovanštiny“ atd. Také v Bibliothéce Vatikánské (rozumím tím knihu velmi učenou „Bibliotheca Vaticana“ v Římě vydanou, kteréž nyní bohužel nemám po ruce) dokazuje se to vyčtením všech národův v Asii a v Evropě, kteříž užívají a užívali jazyka slovanského, dále jich starobylostí a jinými důvody.

Alespoň v této věci (neboť jiného nic nevytýkám) Eneáš Sylvius sám sebe učinil směšným, když v kronice národa našeho (hl. 1.) připsané Alfonsovi, velkému králi neapolitánskému a aragonskému z národa českého, poněvadž původ svůj vyvádí od věže Babylonské, posměch si tropí, řka, že neví o žádném národě, jenžby se chvastal původem tak z daleka vyváděným. Což pak ale napadlo Sylviovi? Přikládáme-li víru písmu svatému, nemusíme-liž k témuž počátku vésti jazykův prvotních z celého světa? Proč za touž příčinou z ješitnosti neviní Židův, Řekův a jiných?

---

[180]) *Sarmatsko* (Sarmatia) za věku starého říkalo se nižině slovanské, Polsku a Rusku jižnímu.

ačkoli výroku onomu rozuměti se musí ne o Češích (o nichž všecky naše kroniky svědčí, že teprv dlouho po narození Kristovu do těchto končin přišli), nýbrž vůbec o mateřím jazyku slovanském.

Jsme žádostivi, co by as Sylvius byl dělal a jak vítaný podnět k smíchu bylby měl, kdyby byl četl, co před časy o stáří řeči národa svého vymyslil si lékař Antwerpenský Goropius Becanus[181])! V knihách, jež vydal, snaží se dokázati, že jazyk germánský (sám jej nazývá „cimbrickým“) hned na počátku světa a se světem povstal, že byl řečí rájskou, ve kteréž rozmlouvali Adam a Eva i první obyvatelé světa, kterémužto žvanění (neboť jinak nelze říci) posmívají se netoliko spisovatelé cizí, vlaští a francouzští, nýbrž také Belgičané a Němci sami. Jmeno Adam odvádí od Athem t. j. dech; kterak zas povstalo jmeno Tubalkain, přečti si tam i také šest set jiných bláznovství[182]) — jedním slovem hebrejštinu, jazyk nejstarší, dělá dcerou němčiny. Toť předce zaslepenosť! Domnívá se, že Eden[183]), ráj rozkošný, jest prý

---

[181]) *Jan Goropius Becanus*, narozen r. 1518. v Hilvarenbeku v Brabantsku, byl životním lékařem královen Eleonory francouzské a Marie, české a uherské (vdovy po králi Ludvíku, r. 1526. u Moháče zahynulého), pak lékařem v Antwerpenu a v Mastrichtu, kdež zemřel r. 1572. Na rozsáhlých cestách přiučil se mnohým jazykům; sepsal jazykem latinským některé věci obsahu dějepisného a jazykozpytného („příběhy Antwerpenské,“ o „původu národův“ a j.) Podivínstvím jeho bylo, že dokazoval, jako by ráj byl býval v Nizozemsku a řeč vlámská všech nejstarší.

[182]) Skutečně těžko pochopiti, jak v hlavě Goropia vedlé tolika vědomostí, jimiž spisové jeho oplývají, mohlo se směstiti tolik pomatenosti.

[183]) V bájesloví pohanských Germánův ráj sluje „eden.“

město Artesiae Hesdinum, nyní Hesdin zvané[184]). Tudíž v Hesdině prýští se čtvero řek rájských, tam stvořen byl Adam i zbudována Eva, tam had německy hovořil a okolo Hesdina bydleli první rodičové lidí; také Kaina musíme nazývati Hesdiňanem atd., což všecko jak směšno a nesmyslno jest, každý vidí.

Nám na pochvalu postačuje, že (viz Bohum. Rayn. sv. XVII. stať jako výše) slovanština čítá se mezi jazyky první, čehož nejjistější zprávu podává i Asie sama i rozšířenosť jazyka. Bodinus v díle svém „methodus historiarum“ jako v mnohém jiném, tak u výkladu o původu Slovanův znamenitě, jak myslím, pochybil, maje za to, že Hunnové, Heruli, Rugiové, Švédi a Aláni[185]) jsou národy slovanskými, kteříž pocházejíce z ostrova Skandie, za časův Justiniana[186]) zaujali Pannonie „potom pak slávou jmena a jazyka svého (uvádím slova samého Bodina) naplnili Evropu veškeru, téhož pak jazyka, kterýž mají Čechové a Poláci, po dnes v Skandii se užívá“.

---

184) *Hesdin* (Artesiae Hesdinum) městečko francouzské v bývalé provincii Artois čili v nynějším departementu Pas de Calais.

185) Nyní ovšem nikoho není, jenž by národy tyto mezi Slovany čítal, neboť vůbec známo, že *Hunnové*, kteříž v Uhrách se usadili a po smrti světoborce Attily (r. 453. po Kr.) zmizeli ve směsici národův, byli původu mongolského, *Herulové*, *Rugiové* i *Aláni* zas byli původu germánského, kteříž za časův velkého stěhování se národův v říši římské mezi jinými národy utonuli. Že Slované pocházejí z poloostrova Skandinávského, také již nikdo nevěří.

186) *Justinianus Veliký*, císař říše řecké čili byzantinské, jenž panoval od r. 527. do r. 565. byl původu slovanského i jmenoval se vlastně Upravda, obec jeho pak Iztok. Proslavil se rozšířením říše, jakož i že dal sebrati práva a zákony římské.

Předně ono o Hunnech a Švédech vidí se býti nepravda, o Skandii čili Skandinavii podpisují spisovatelé neposlední, kteříž ujisťují, že prohledli krajiny tamější[187]). Kromer, hodností biskupskou a vědomostmi vynikající[188]), v mnohých odstavcích dokazuje (Kn. I. dějin polsk. hl. 7. a sled.), že Slované ze Sarmatska[189]), rozsáhlého území, s Asií hraničícího a z části již k ní náležícího, vyšli a nejprvé v krajinách okolo Dunaje osedli, potom pak, když Římané, jichž panství již ochabovalo, jsouc rozděleno mezi Cařihrad a Řím[190]), nad Dunajem neměli síly, řeku tu překročivše, Mysii[191]), Makedonii a Pannonii sužovali, dále Illyrikum a Dalmatsko osadili, až konečně přes hranice Jazygův Metanastův (jimž nyní říkame Sedmihradčany), vedením Čecha, Lecha a třetího bratra (dle jiných vnuka) jmenem Rusa[192]) jedni v Bojohemii čili vlasť Bojův[193])

[187]) I to mýlka jest; neboť o Slovanech v Skandinávii nikdo nic neví.

[188]) O *Kromeru* viz poznamenání naše č. 35. na str. 17.

[189]) *Sarmatskem* čili Sarmacií sloula za starodávna nižina slovanská, od Visly na východ až do Asie.

[190]) *Veliká říše římská* navždy rozpadla se ve dví, když r. 395. po Kristu císař Theodosius Veliký rozdělil ji mezi syny své Honoria i Arkadia, jichž onen dostal část západní, tento pak východní.

[191]) Zde Balbín patrně se přepsal: neboť místo Mysie, kteráž byla v Asii Menší, povinno státi *Moesie* t. j. krajina na pravém břehu Dunaje dolního, kteráž se dělila na horní a nižší t. j. nynější Srbsko a Bulharsko. — *Pannonie* sloula za starodávna část nynějších Uher na pravém břehu Dunaje a k ní přiléhající díly Rakous Dolních, Štýrska atd. — *Illyrikum* vůbec země na východní straně moře jaderského.

[192]) Zajisté všeobecně známa jest pověst o vystěhování se bratří *Čecha, Lecha* a *Rusa*, kteříž se stali praotci národův sbratřených Čechův, Polákův (čili Lechův) a Rusův.

[193]) *Bojohemií* za starodávna slouly prý Čechy podlé Bojův, kteříž pr bvli nejstaršími obyvateli království našeho.

prázdnou vzdělavatelův (poněvadž Bojové byli se vystěhovali) druzí v zemi polskou, třetí v Rusko se uvázali.

Když tedy Slované v Asii neb na blízku Asie, kolébky všech jazykův, i tak velkým množstvím lidu i silami tak velkými panovali, a po Thrácii[194]), Illyrikum, Srbsku, Bulharsku, Moravě, Čechách a jiných krajinách velmi rozsáhlých se rozlili, ano až pod samým Cařihradem v Blachernách[195]) obývali, zdaž dosti k víře podobno, že jazyk slovanský (jak důkazem kratičkým dokládá Kranzius[196]), věcí slovanských úplně neznalý, jejž potom vyvrátíme), že, pravím, jazyk slovanský vyplynul z němčiny (kteráž v Asii neb blízko ní nemá a neměla ani paměti ani sídla)?

Abych sám pomlčel o rozsáhlosti jazyka slovanského, kteráž větší jest, než každá říše (snad mimo Čínu), slyšme Petra Revu[197]), muže velmi slavného. „Země slavonská (mluvíť o Slavonii uherské — v. centur. 7. rer. Ungaricar. —) patří nyní dílem Uhrům dílem Benátčanům a leží nad Sávou a Drávou, kteréž ji svlažují. Jazyk slavonský čili illyrský nyní ze všech nejdále sahá; neboť se vidí, že rozprostírá se od moře Jaderského až k okeánu ledovému; jeho totiž užívají Istriánci, Dalmatinci, Chorvati, Slované uherští, Bosňáci, Čechové, Moravané, Slezáci dávní a Lužičané, Vendové, Poláci a jich provincie velmi rozsáhlé,

---

194) *Thrácie čili Thrácko*, část říše turecké, nyní nazývaná Rumelie, mezi pohořím balkánským a mořem.

195) *Blacherny* (Vlacherny), místo v samém sousedství Cařihradu, kdež bydlí nejvíce Slované.

196) O muži tomto, jenž bájil, že jazyk slovanský z němčiny povstal, viz poznamenání naše č. 65. str. 26.

197) *Petr Reva*, župan Turčanský a strážce koruny uherské, na počátku století XVI. sepsal dílo veliké o říši uherské a o apoštolské koruně sv. Štěpána.

Litvané[198]), Rusíni, jistá část Prus[199]), obyvatelé Skandinavie[200]), Rusové (Moskované), daleko široko panující, rovněž i Bulhaři a mnoho jiných krajin až po Cařihrad tak, že na celém světě není jazyka, kterýmbys více národův a kmenův osloviti mohl, změniv jen nářečí.“ Tolik Reva. To všecko vysvítá z prvního pohledu na mapy zeměpisné; neboť obrátíš-li zřetel od Čech začínaje skrze Slezsko, Polsko, Mazovše[201]) až k téměř pod severní točnou ležící Nové Zemi a Zlaté Babě[202]), kterážto obě slova jsou slovanská a znamenají modlu, pak skrze všecky ty velmi rozsáhlé končiny Moskovanův a Tatarův Perekopských[203]), kteříž slovansky mluví, Cařihradem dále skrze Bulharsko, Srbsko, Bosnu, Valašsko[204]), Uhry,

[198]) *Litvíni* nemluví jazykem slovanským, nýbrž svým vlastním (litevským), jenž ovšem slovanštině stojí nejblíže.

[199]) Vlastní *Prusové* čili *Prušáci* nemluví slovansky, nýbrž nářečím litevštiny; v zemi pruské dosud však žije mnoho Polákův.

[200]) Že ve Skandinavii není Slovanův, opravili jsme již výše.

[201]) *Mazovše* (Masovia) část země polské a sice ta, kdež leží město Varšava.

[202]) *Nová Země* (Novaja Zemlja) největší ostrov evropský v moři ledovém čili vlastně několik ostrovův dohromady, kteréž patří k Rusku. Tam na samém severu stála prý (Balb. Diva Mont. Sacr. 59.) socha zlatá podoby ženské, kterouž nazýváno „Zlatou Babu.“ V bájesloví slovanském znamená Baba starou obecnou matku přírodu, a poněvadž tato má do sebe povahu dvojí, letní (dobrou) a zimní (zlou), pročež také v bájesloví dvojí baba se vyskytuje, totiž Zlatá (letní) a Železná (zimní).

[203]) *Perekop*, město nyní v ruské gubernii Tavrické na mezizemí, kteréž poloostrov Krym spojuje s pevninou, bývalo druhdy důležitou pevností, dokud ještě na Krymu panovali Tataři, kteříž se jmenovali Krymskými čili Perekopskými. Tataři ti ovšem nebyli Slované a nemluvili slovansky, jak omylem Reva udává.

[204]) Ve *Valašsku* čili, jak nyní říkáme, v *Rumunsku* nemluví se slovansky, nýbrž rumunsky.

Dalmatsko, Chorvatsko, Illyrsko, Benátsko: kolik, prosím, tisíc tisícův napočteš? Týž Reva na jiném mítě, ne taktéž pravdu, na jisto uvádí, řka: „Jazyka slovanského povědom byl Aleksandr Makedonský[205]); neboť v bitvě proti Dareiovi Illyry a Thráky jich řečí k udatnosti napomínal, jak se zmiňuje Justinus[206]) v knize 2.“ Jisto jest, jak čteme u téhož Justina, že když utíkal před Porem, žil ve vyhnanství u krále Illyrského a potom k samému národu slovanskému (jejž nejudatnějším nazývá), list učinil, kterýž tam Reva podává a již mnohem dříve Hájek podal v kronice české. Toto níže řečené ani vyvraceti ani tvrditi nemám v oumyslu, zvláště hledí-li se k letopočtu, dávámť to na dobré zdání čtenáře soudného; toliko to pevně stůjž, že málo který z ostatních jazykův možno porovnávati se slovanským co do rozsáhlosti území a množství národa. Kniha „Bibliotheca Vaticana“ vypočítává velmi mnoho jmen národův, kteříž užívají jazyka slovanského, a připojuje, že není jazyka zdomácnělejšího u Turkův, kteříž jej nazývají jazykem dvorským, královským a císařským, poněvadž, jako u našich dvorův

---

[205]) *Aleksandr Veliký*, král makedónský, syn Filipa II. a žák slavného Aristotela, jeden z největších světoborcův věku starého, narodil se r. 356. i zemřel r. 323. před Kristem. Bojoval šťastně proti králi perskému Dareiovi III. i podmanil si ohromnou říši jeho. Že panovník tento zvláštním listem národu slovanskému daroval země při Dunaji, jest bájka, kteréž nyní již nikdo nevěří. Domnělý onen majestát krále Aleksandra, daný „osvícenému pokolení slovanskému a jich národu nebo jazyku“, objevil se u nás dlouho před Hájkem; neboť připojen jest již r. 1437. spisu důležitému: „Krátké sebrání z kronik českých k výstraze věrných Čechův.“

[206]) *Justinus Frontinus*, dějepisec římský století 2. po Kristu, zanechal nám výtah z díla nyní již ztraceného Troga Pompeja.

vlaština, neb franština, tak při dvoře velikého Turka (Sultána) všickni přední pánové, bašové, vezíři a správcové zemí libují si v jazyku slovanském[207]).

Nikdo tudíž, kdo slovansky mluví, uváží-li rozšířenosť jazyka tohoto, neneznámého ve velmi veliké části Evropy a Asie, nemusí se styděti a mrzeti na svůj národ.

Záhodno celou tuto hlavu zakončiti se sv. Synesiem[208]), biskupem Kyrénským[209]) v Africe, jenž v 86. psaní (vydání Dionysia Petavia) praví: „Objímám stejně všecky Dalmatince a nejmilejší syny své; jsouť totiž lidem téhož města, kteréž mne také volilo.“ Zdá se, že nejsvětější biskup, jenž psal za časův císaře Arkadia, návěstí dává, že také v Africe bylo jakési oddělení Slovanův a jazyka toho, kteréž z Kyreny do Dalmatska se přestěhovalo. Tak tedy i Afrika, třetí díl světa, měla některé národy slovanské, kteráž to domněnka, je-li dosti práva, učení buďtež tázáni.

§. XIII.

Oslavení jazyka slovanského skrze sv. Jeronyma*), doktora církevního, dle národnosti Dalmatince, pak skrze to, že jazyka toho velmi mnoho národův při službách božích užívá a povždy užívalo.

Nelze říci (chceme-li totiž slyšeti pravdu), mnoho-li po všecek čas k oslavě a ozdobě národa

*) Za naší doby sotva který učenec sv. Jeronyma Slovanům přisuzovati bude, když za jisto a dokázáno se považuje, že před časy Justinianovými Slovanův v Illyriku nebylo.

[207]) Tehdáž skutečně velmi mnoho Slovanův z krajin podmaněných nacházelo se ve službě turecké.

[208]) *Sv. Synesius* žil v druhé polově století čtvrtého a na začátku pátého.

[209]) *Kyrénsko* čili *Kyrenaike* (nyní Barka) krajina v Africe

slovanského přispívali duchové mužův největších. Již svrchu pravil jsem, že národ ten chová do sebe jaksi vrozenou a vždy na snadě jsoucí lehkosť v přiučování se jazykům cizím. V počtu těchto vším právem dle výroku celé církve bez číkoli závisti prvním se pokládá Dalmatinec sv. Jeronym[210]), o jehožto narozeninách nejšťastnějších církev, že se jí dostalo učence takového, bohu díky vzdává, řkouc: „Bože, jenžtos církvi své u vykládání písem svatých opatřiti ráčil sv. Jeronyma, vyznavače Tvého a největšího učence.“ Jak důraznými důvody a jak velikou silou důkazův nedávno válčil Bohumil Raynaud z Tovaryšstva Ježíšova, bohoslovec nejučenější, aby Ambrosia vyrval Vlachům a získal Francouzům? Národy slovanské však bez odporu se honosí největším doktorem církve, Dalmatincem Jeronymem. Výrok o nekonečném dostatku učenosti Jeronymovy snad ledakomu mohlby se zdáti smělým a přílišným, kdyby ho Augustin[211]) (o němž smýšlím, že sám jediný ze všech smrtelníkův, tehdáž

severní při moři středním na západ Egypta. Že Slované v těchto krajinách žili, nic se neví; také v Dalmatsku, tehdáž, jak se za to má, ještě nebylo Slovanův.

[210]) Sv. *Jeronym*, jeden z nejznamenitějších otcův církevních, narozen r. 346. v bývalém městě Stridoně v Dalmatsku, zemřel v Betlémě r. 420. Z četných prací jeho zmíníme se tuto jen o překladu starého zákona na jazyk latinský, jejž k vyzvání papeže Damasa zdělal od r. 392. do r. 402. Pro původ jeho z Dalmatska domníváno se, že byl Slovan, i připisováno mu též, že písmo sv. přeložil také na jazyk slovanský. Také jmín byl původcem písma hlaholského, jehož se dosud v některých krajinách Chorvatska i Dalmatska užívá. Avšak již Pelcl, vydavatel tohoto spisu Balbínova, vyvrací domněnku, že Jeronym byl původu slovanského.

[211]) totiž sv. Augustin, otec církevní.

žijících, náležitě mohl posuzovati Jeronyma) nebyl pronesl, řka: „Žádný člověk nevěděl, co Jaronymovi bylo neznámo“. Nade všecko pravdivé jest ono přísloví, jehož užívají zvláště Arabové: „Neučený nezná učeného, poněvadž nikdy nebyl učeným; avšak učený zná neučeného, poněvadž kdysi sám byl neučeným.“ Nikdo tedy Jaronyma nemohl znáti lépe, než Augustin, kteréhožto duch rovnal se rozsáhlosti ducha jeho a dle uznání církve celému světu vyhověl.

Nuže Jaronym, kterého druhu písemnictví nedotýkal? Které řeči tehdejšího světa známého neznal? Kdo šťastněji pracoval v překládání písma svatého dle smyslu původního a přesného? Umělť svou řeč dalmatskou čili slovanskou, latinu (že s kýmkoli z dávných Římanův mohl jíti v zápas), řečtinu a všecky její rozdílnosti, dále řeči Palestinců, arabskou, egyptskou, hebrejskou a syrskou a to s takovou ozdobností, že v každé zdál se býti zrozen. Vynášejž tedy Řím Řehoře[212]) svého, přisvojujž si Afrika občana svého Augustina, hádejtež se o Ambrosia Vlachy a Francie; národ slovanský svým povždy bude se honositi Jeronymem, aniž to jest honosení se prázdné a liché, nýbrž shoduje se s jeho velikými o nás zásluhami; neboť Jeronym (jak svědectvím spiso-

Sv. Jeronym Slovanům přeložil písmo svaté.

[212]) *Řehoř Veliký* jinak též Anicius, papež římský toho jmena první, narodil se v Římě, kdež také zemřel r. 604. Zanechal mnoho spisův obsahu náboženského, pročež patří též mezi otce a učené církve katolické. O převeliké horlivosti jeho vypravuje se mimo jiné, že prý zapověděl učení se mathematice, dal hubiti staré památky a spáliti též knihy Liviovy o dějinách římských, aby tím přičinil vážnosti sv. písma. On prý první přijal titul „servus servorum,“ (sluha sluh) jehož odtud papežové užívají. Také zavedl nový způsob zpěvu v církvích.

vatelův nejdávnějších a u nás nejváženějších rovněž i nepřetrženou od věkův pověstí jakoby z ruky do ruky podáváno), když písmo svaté převáděl na jazyk latinský, také, aby soukmenovcův svých nezdál se býti nepamětlivým, starý a nový zákon, jak říkáme, za panování Gratiana a Theodosia[213]) pro Slovany přeložil, kterýhožto překladu prastarého dosud užívají Illyři, Rusíni a Rusové i jiní národové slovanští, jakž dosvědčují Kromer (v dějinách polských) a Dubravius (v dějinách českých) i též ostatní spisovatelé nejslavnější: Miechovius[214]), Decius[215]) (v Starožitnostech polských), Aleksandr Gvagnin[216]), Petr Reva (cent. 7. dějin uherských), Bonfinius[217]) (v dějinách

---

213) *Gratianus* a *Theodosius* Veliký, císařové římští, panovali onen od r. 375. až do r. 383. Theodosius pak od r. 379. až do r. 395., kdež umíraje, římskou říši rozdělil na východní a západní.

214) *Matěj Miechovius*, též Miechovita čili Miechowski, tak zvaný dle rodiště svého města Miechowa v království polském, slavný lékař při dvoře krále polského Zikmunda I., stal se pak kanovníkem Krakovským. Hlavní díla jeho latinsky psaná jsou „kronika polská“ do r. 1504. a pak „Popsání obojího Sarmatska v Asii a v Evropě.“ Narodil se r. 1456., zemřel r. 1513.

215) *Josua Ludvík Decius*, vrstevník Miechowity, byl tajemníkem krále polského Zikmunda a sepsal mimo jiné „de vetustatibus Polonorum“ (o starožitnostech polských).

216) *Aleksandr Gvagnin* čili vlastně *Guagnini*, Vlach rodem z Verony r. 1538. záhy dostal se do Polska, kdež konal platné služby vojenské až do své smrti (v Krakově r. 1614.), začež se mu dostalo rozmanitého vyznamenání. Neméně proslul spisem svým „rerum polonicarum tomi tres“ (tři svazky o věcech polských), kteréž svého času velké slávy požívalo i dosud není bez ceny.

217) *Bonfini* Antonín, Vlach rodem z Ascoli, r. 1427. králem Matyášem Korvínem do Uher povolán žil tam i za Vladislava II. u veliké vážnosti až do r. 1502. Sepsal

uherských) a kniha „Bibliotheca Vaticana“ v Římě vydaná.

Těmito zásluhami sv. Jeronyma o Slovany jeho veden, císař nejhodnější, Karel IV. o něco více než před třemi sty let v Praze založil klášter[218]) velmi bohatý a nádherou královskou zbudoval chrám jmenem sv. Jeronyma posvěcený, aby v něm s přivolením papežův římských v žádném jiném jazyku, než v slovanském, odbývaly se služby boží, denní a noční, modlitby řeholníkův, obřady a způsoby, slovem všecky výkony kněžské. Chtějíce naznačiti chrámu toho slávu, lesk a velebnost, staří Čechové říkávali, že Karla stál toliko o jeden peníz méně, než most pražský, na jehož založení, jak víme, plynuly poklady královské, čemuž snadno porozumí, kdo na své oči spatřil most ten, jenž (jak Herart Mercator[219]) píše ve svém Atlantu) jest prý nejpevnějším v celém Německu.

Co právě řečeno bylo o slovanských službách božích, to předce bez odporu největším jest do-

---

jazykem latinským 45 kněh „dějin uherských,“ i nazývá se Liviem uherským.

[218]) Rozuměj tuto klášter benediktinský „na Skalkách,“ nyní *na Slovanech* čili v Emauzích řečený, jejž roku 1347. (tedy ještě před založením Nového Města pražského) císař Karel IV. založil pro mnichy slovanské z Dalmatska, z Bosny atd., kteří tu služby boží v jazyku slovanském odbývali, k čemuž papež Kliment VI. dal povolení r. 1346. Stavba velkého chrámu trvala do r. 1372. kdež v druhý svátek velkonoční byl vysvěcen (odtud mu říkáno v Emauzích).

[219]) *Herart* (Gerhard) *Mercator* naroz. r. 1512. v Rurmondě v nynější Belgii, vynikal v mathematice, měřictví a zeměpisu, a mimo některé spisy z těch oborův vydal mnoho map, jež namnoze sám ryl. Dosud vůbec známa jest mapa jeho, představující povrch celé zeměkoule v projekci čili v prometu.

kladem chvály; neboť (vyjmu-li jazyky posvátné, jimiž titul svůj královský a jmeno na kříž napsal Ježíš Nazaretský), kterémuž z jazykův ostatních dopřáno, aby se v něm vykonávaly tajnosti posvátné? Někteří Otcové čili lépe vykladatelé písem svatých učili, že prý blažení nebes obyvatelé mluviti budou jazykem hebrejským, a že po vzkříšení těl jazyka toho v nebi vůbec užívati se bude (což je-li pravda, nic mi do toho není); avšak jazyka slovanského mnohem větší, jakž se domnívám, důstojenství jest, poněvadž syn boží, v něm vzýván od kněží, co den s nebe na zemi sestupuje i na oltáři obětujících představuje se lidem, aby jej oslavovali; takovát jest síla několika výrazův a moc téměř nekonečná, že těchto několik slov svátostenských kněží daleko převyšují ono „staniž se“, jímž svět byl stvořen.

Vídali a slýchali jsme sami nejednou, kterak Rusíni a jiní národové obřadu řeckého, s církví římskou spojení, po slovansku služby boží vykonávají, což že již před více než tisícem let dělo se u Bulharův a také u našich Čechův původem sv. apoštolův slovanských Cyrilla a Metoděje, vypravuje Dubravius, aniž tomu odporuje Baronius[220]), ačkoli později papežové, když Čechům dali zvláštního biskupa, obyčej ten zrušili[221]).

---

[220]) *César Baronius*, Vlach rodem ze Sory v Kampánsku, r. 1538. jeden z nejznamenitějších učencův věku XVI. náležel do řádu sv. Filipa Neria, až povýšen byv na kardinála, stal se knihovníkem ve Vatikánu, paláci papežském v Římě, kdež se nachází jedna z nejslavnějších knihoven celého světa. Zemřel r. 1607. Pracuje pilností nezlomnou, zanechal dvě díla veliká „Martyrologium“ a „Annales ecclesiastici“ (letopisové církevní) sáhající od Krista až do r. 1198.

[221]) Pravda jest, že v Čechách a na Moravě, kamž učení Kristovo dostalo se z východu skrze apoštoly slovan-

Což tedy málomocný onen Čechožrout slávě této naproti postaviti může, leda snad nějakého cehlastu a břicháče popa Lutherova, jemu samému podobného, pivem neb sladovinou vykrmeného, jenž v jazyku saském slovy velebné svátosti vůči lidu hlasem Stentorovým[222]) jakoby verši čarodějnickými hřmotí[223]).

§. XIV.

Kterak jazyk slovanský vůbec oslaven jest muži nejznamenitějšími, v něm vychovanými jakož i zbožností mravův.

Není oumyslem mým (což tuto znovu opakuji) všecka učených století probíhati a pochvalou vynášeti učenosť a ctnosť těch, kteříž se narodili mezi Slovany; nepotřebujíť oslavy, jichžto

---

ské Cyrilla a Methoděje, služby boží původně odbývaly se jazykem slovanským, s přivolením papeže samého, až pak po smrti krále velkomoravského Svatopluka, když synové Bořivojovi, Spytihněv I. a Vratislav I. na sněmě Řezenském dali se v ochranu krále německého Arnulfa r. 895., Čechy dostaly se pod biskupství Řezenské i vytlačováno jazyk slovanský ze služeb božích, v čemž pokračováno, když r. 973. založeno biskupství pražské. Slovanské bohoslužby v Čechách posledním byl přítulkem klášter sv. Prokopa nad Sázavou, založený knížetem Oldřichem r. 1032. neb 1035. až za knížete Břetislava II. r. 1096. i odtud vypovězeni jsou mniši slovanští s opatem svým Božetěchem.

[222]) *Homér* v Iliádě vypravuje, že ve vojště řeckém za války Trojánské byl jakýsi *Stentor* hlasu tak mohutného, že všecky překřičel. Odtud hlas Stentorův vešel v přísloví.

[223]) Příkrosť a jízlivosť tohoto výroku kladiž se na účet nesnášelivosti a přepjaté horlivosti náboženské doby tehdejší, jichž ovšem také nebyl prost Balbín náš.

slávu zachoval týž čas, jenž jiné pohlcuje. Jak vznešené duchy země slovanské splodily, nikomu nemůže býti neznámo; jestiť po ruce dějepis a mluví knihy, od nich sepsané.

Vzdělanosť a latina u národův slovanských velice kvete.

Kolikž uvesti možno biskupův nejsvětějších a nejučenějších! Výmluvnosti a učenosti zajisté nikdo Slovanům odnímati nebude, leda závistník, tak, že, jak se zdá, dobře předvídal Justus Lipsius[224]), jenž v listu jakémsi věstí, že Musy latinské v krátce opustí krajiny příjemné a teplé i na sever se odeberou. Obzvláště v lyrice za našich dob zachtělo se panování národu nám přátelskému a bratrskému, Polákům; Horatiovi[225]) zajisté nikdo se více nepřiblížil, než Sarbiewski[226]). Co o našem panu Bohuslavu z Lobkovic[227]) soudil Trithemius[228]),

[224]) O *Justu Lipsiovi* viz poznamenání naše č. 111. na str. 44.

[225]) *Quintus Horatius Flaccus*, nejznamenitější básník římský, jenž zemřel r. 8. před Kristem.

[226]) *Matěj Kazimír Sarbiewski* (Sarbievius) jezovita polský (naroz. r. 1595.), jenž nějaký čas vyučoval ve Vilně na Litvě i stal se pak kazatelem královským ve Varšavě, kdež zemřel r. 1640. Sepsal mnoho básní v jazyku latinském tak ozdobných, že všeobecně říkáno, že do té doby nikdo nad něj nepřiblížil se více Horatiovi, nejslavnějšímu básníku římskému.

[227]) *Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic*, pán český, (naroz. r. 1462.) jenž doma i na předních školách v cizině, jakož i rozsáhlými cestami nabyl vysokého vzdělání, byl nějaký čas sekretářem krále Vladislava II. i měl se státi biskupem Olomouckým, čemuž ale Řím odporoval. Poslední léta ztrávil v pracích učených na svém hradě Hasištejně, kdež zemřel r. 1510. Náležel mezi nejpřednější ozdoby tehdejšího světa učeného. Mimo předúležitý přípis tehdejšímu správci království českého, Petrovi z Rožmberka, česky psaný, nezachovaly se než latinské jeho listy a básně, kteréž ale vesměs velice vynikají vzletem i jazykem. Za našich dob Karel Vinařický u výborném překladu českém vydal jádro jeho listův a básní s důkladným životopisem.

[228]) *Jan Thrithemius* (tak zvaný dle městce Trittenheimu

vyložil v seznamu mužův slavných; praví, že času onoho v celých Němcích nebylo ducha krásnějšího. Avšak o Češích, pro učenosť, cnosť a svatosť slavných na tomto místě mnoho slov šířiti není zapotřebí; sprostiliť mne práce té zvláště dva slavní spisovatelé z Tovaryšstva Ježíšova doby naší, totiž Jiří Crugerius[229]) ve svých „měsíčnících historických“ pak Bohuslav Balbín*) ve

nedaleko Treviru, kdež se narodil r. 1462) byl opatem kláštera benediktinského sv. Martina ve Spanheimu a pak sv. Jakuba ve Vircpurku, kdež zemřel r. 1516. Četní jeho spisové latinští svědčí o rozsáhlé učenosti. Spis, jehož se Balbín dovolává, jest „de luminaribus Germaniae seu catalogus illustrium virorum Germaniae“ (seznam slavných mužův Německa). Že Trithemius našeho Bohuslava Hasištejnského mezi Němce počítá, není se co diviti při známé povaze Němcův, kteří si rádi všecko přivlastňují.

[229]) *Jiří Crugerius* (vlastně Kruger) jezovita český, professor a kazatel, jenž narodil se v Praze r. 1608. zemřel v Litoměřicích r. 1671. Jeho „měsíčníky,“ k nimž Balbín se táhne, mají titul: „Sacerrimae memoriae Regni Bohemiae uti et nobilium ejusdem coronae pertinentiarum Moraviae et Silesiae“ (nejsvětější památky království českého jakož i vzácných zemí k též koruně přináležících, Moravy a Slezska), kteréžto dílo dějepisné rozděleno jest na měsíce a dni a k němuž po smrti spisovatelově náš Balbín dodělal listopad a prosinec.

*) Dle tohoto místa neb dle jiných, což snadno mohlo by se státi, nikdo, jenž věcí Balbínových méně jest potvědom, nedokazuj, že on není spisovatelem rozpravy této; vidělo se nám zapotřebí připomenouti čtenáři, že Balbín, chtěje býti skryt, i aby všecko se sebe svalil podezření, naschvál několikráte se chválí. Na několiku míst zajisté sám prohodil zmínku o této knížečce; dvě taková místa vypíšeme, první nachází se v Miscell. Boh. (Lib. III. Dec. I. cap. 19. §. 4. pag. 224.) kdež dí: „O těchto oukladech něčích (proti jazyku českému) šíře jsem pojednal v rozpravě o přednostech jazyka slovanského.“ Místo druhé (Bohem. Doct. M. S. Append. ad Tract. II. o starých školách českých str. 282.) „Co

svém životě arcibiskupa Arnošta, jakož i u vytahu (Epitome[230]), jejž sepsal o dějinách českých (kterémužto dílu nesmrtelnému těžce ublížila závisť a jmeno ono národu českému osudné, jímžto naznačujeme bořitele a kazisvěta[231]) téměř potlačilo knihu tu i s původcem jejím). K týmž spisovatelům tedy čtenáře zvědavého odsýlám.

---

by se k tomuto výroku dodati mohlo, a proč národ slovanský s sebou přináší jakousi snadnosť k naučení se téměř všem jazykům a proč ústa svá snadno všem jazykům přizpůsobuje, obšírněji pověděli jsme v rozpravě obranné, kterouž jazyka slovanského . . . . . hájíme.“ Ostatně i kdyby těchto svědectví nebylo, sloh zajisté by prozradil, že Balbín jest pisatelem, v čemž přesvědčen jsem, že i mimo mne všichni přisvědčovati budou, kdož jeho knihy čtli. Nač mnoho řečí? vždyť této knihy exemplář, psaný vlastní rukou spisovatele, chovají vel. otcové Augustiniáni u sv. Václava v Novém Městě Pražském. (K této poznámce Pelclově dodáváme, že Balbín mimo svrchu uvedená místa ještě i jinde několikráte zmiňuje se o této své obraně jazyka českého; tak ku př. v Miscell. kn. III. na stranách 236., 238. a 239 (několikráte). Klášter Augustinianův u sv. Václava, kdež chovala se „obrana“ tato r. 1775. když ji Pelcl vydával, nacházel se při kostele sv. Vácslava, kdež nyní stojí trestnice zemská. Vypůjčiv si ze zdejší knihovny universitní Balbínův spis „Vita vener. Arnesti“ i poznav z nápisu, že náležel druhdy do knihovny kláštera řečeného, doufal jsem, že i důležitý rukopis „obrany“ naší, po zrušení kláštera r 1785. dostav se knihovně universitní, dosud tam nalézati se musí, příkladnou pak laskavostí knihovníka p. Hanuše snadno jsem se ho pak dopátral. Dodatek překlad.)

230) O knize této (Epitome rerum bohemicarum), jakož o osudech jejích promluvili jsme v životopisu Balbínově, připojeném vydání tomuto.

231) „subversorem et omnia diruentem“ praví rukopis latinský. Že pak tuto skrytě dorážíš na tehdejšího nejvyššího purkrabí Bernarta Ignatia Bořitu z Martinic, snadno se dovtípiti. Ve vydání Pelclově pro porozumění na straně položena jsou písmena začáteční B. M. (Bořita Martinic), jichž ale v rukopise není.

Před vystoupením Husa papežové a sbory církevní Čechy jmenovávali královstvím svatým, viztež pak, co Eneáš Sylvius[232]) o Čechách napsal na začátku kroniky své a co Tokius[233]) pravil otcům ve sboru Bazilejském. Ohromné ty svazky nadání (libri erectionum[234]) dostatečně ukazují zbožnou mysl předků našich, z nichž také vyrozumíváme, že v celých Čechách nebylo téměř žádné fary, kteráž by mimo faráře (jemuž tehdáž plebanus[235]) říkali) nebyla měla některého kněze pomocníka (kaplana), ano často až tři, čtyry, pět, ba i šest. Povinností jejich bylo, hlásati chválu,

---

[232]) Balbín tuto bezpochyby táhne se k slovům Eneášovým, když v předmluvě ku kronice své, zatracuje Husa, Jeronyma, Jakoubka, Korandu, Žižku, Prokopy a j., kteříž prý „v pekle nyní pokutu nesou a věčně ponesou za to, že jsou všetečně proti náboženství povstali“ (k čemuž ale Veleslavína poněkud uštěpačně dodává, že jest to „kvapný soud o učitelích a bojovnících českých“), z druhé strany velice chválí Čechy řka, že mužův stálých, kteříž pro víru všecko podstoupili i smrť zmužile vytrpěli a s králem svým v nebesích kralují „mnoho tisíc v české zemi se našlo . . . . aniž jest krajina, kteráž by za časův našich více mučenníkův z sebe vydala, než země česká.“

[233]) *Tokius* (vlastně Jindřich Tooke) kanovník Magdeburský a professor sv. písma, účastnil se poselství, kteráž jmenem sboru Bazilejského r. 1432. 1433. a 1434. s Čechy vyjednávala v Chebu, v Praze a v Řezně. Často býval řečníkem a řeči jeho oplývaly pochvalami Čechův.

[234]) „*Libri erectionum* čili knihy nadání“ nazýváme třináct velikých svazkův, chovaných v knihovně kapituly pražské, kteréž sáhajíce od r. 1358. až do druhé polovy století patnáctého obsahují všecka nadání, jichžto se za ten čas dostalo kostelům a kaplím v arcibiskupství pražském. Jsouť zajisté důležitým pramenem dějepisným. Náš Balbín podal z nich některé výtahy ve svém díle „Miscellanea“ (díl V. str. 43—308.)

[235]) U Polákův ještě nyní farářům zhusta se říká „pleban.“

za zachování a blaho království k bohu se modliti, na jisté dni v témdni na slávu boží a za spásu duší patrónův a zakladatelův služby boží konati a jinými toho druhu věcmi se zanášeti. Dále tak bohaté bylo záduší, že kostely a kláštery v držení svém měly čtvrtinu (neb, jak jiní tvrdí, třetinu) země české; takové pak v klášteřích řeholníkův, bohu sloužících, množství bylo, že v některých klášteřích sv. Benedikta, Cisterciákův neb Norbertinův[236]) bydlelo jich pohromadě pět set, šest set, sedm set, kteřížto, když při zpěvích nebylo dosti místa ve chrámech, byť i nejslavnějších, nuceni byli rozděliti pobožnou práci svou, čímž dělo se, že když jiní a jiní stále noví a čerství na zpívání žalmův přicházeli, chrámové klášterní bez přetržení ve dne v noci chválou boží se rozléhali, o čemž zprávu máme, že bývalo tak i v Břevnovském, Sedleckém, Zbraslavském, Zlatokorunském, Vyšobrodském, Kladrubském, Strahovském, i v mnohých jiných klášteřích[237]). Již pouhé osady řeholníkův, z Čech jinam zavedené, dokazují, jak vysoko cenili zbožnosť jejich národové ostatní. Kartouzi, Menší bratří sv. Františka, Ho-

Štědrosť Čechův v bohoslužbě.

[236]) t. j. premonstrátův, kteříž se též nazývají Norbertiny po svém zakladateli sv. Norbertu, jenž žil od r. 1085. do r. 1134. a první klášter řehole své založil v Coucy blíže Laonu ve Francouzích.

[237]) Z těchto klášterův zbývá nyní jen tré, totiž benediktinský *v Břevnově* čili u sv. Markéty blíže Prahy (nejstarší všech klášterův mužských v Čechách), cisterciácký *ve Vyšším Brodě*, založený za krále Přem. Otakara panem Vokem z Rožmberka a premonstrátský *na Sioně čili na Strahově* v Praze, založený králem Vladislavem I. Ostatní jmenovaní klášterové cisterciáčtí v Sedlci u Kutné Hory, na Zbraslavi, v Zlaté Koruně u Krumlova a benediktinský v Kladrubech zrušeni jsou za císaře Josefa II.

spitálové[238]), řeholníci sv. Cyriaka čili kajícníci (de Poenitentia), kanovníci řeholní sv. Augustina, kanovníci sv. Hrobu a j., jak nás poučují spisovatel polský Miechovius a letopisy řádův těch, teprv z Čech do některých klášterův polských převedeni byli. Kláštery v sousedních nám zemích v Lužicích, ve Fojtlandu, v Rakousích, na Moravě, ve Slezsku, Sasích a t. d. velice se zmohly řeholníky z Čech přivolanými; tak cisterciácký klášter Waldsassenský[239]) ve Fojtlandu po dlouhý čas, jak svědčí Kašpar Bruschius[240]) (Cent. 1. Germ. o Waldsasích), choval buď řeholníky české neb takové, kteříž po česku mluvili. Ze všech ale klášterův našich Opatovický[241]) slouti může divem, o jehožto velikých zásobách zlata, stříbra, spracovaného i nespracovaného, a drahých kamenův takové máme zprávy, že Karel IV. uveden jsa na místo pod zemí, kdež schovány byly, pravil, že jaktě živ na své oči nic neviděl drahocennějšího a že v celé říši německé nezná pokladnice, ba že myslí, že ani žádné není, kterážby se rovnati mohla této Opatovické.

---

[238]) *Hospitálové* čili *Johannité*, později též rytíři Rodyzskými nazývaní, jsou nynější rytířové maltézští.

[239]) *Waldsassen* nyní město v Bavořích, nedaleko hranic českých.

[240]) *Kaspar Bruschius* (vlastně Brusch) narozen r. 1518. ve Slavkově v Čechách, žil nejvíce v Německu, kdež zastřelen byl r. 1559., sepisoval dějiny rozmanitých klášterův, biskupství, arcibiskupství německých. Psal též básně latinské, i za to od Ferdinanda I. byl korunován.

[241]) Klášter *Opatovický* blíže Pardubic, založený okolo roku 1086. jakýmsi velmožem českým Mikulcem skutečně požíval pověsti nejbohatšího, zanikl v dobách husitských. Kronikář Hájek páčí poklad klášterní na 4 miliony i vypravuje známou povídku o návštěvě císaře Karla IV. v klášteře r. 1359.

Rozsáhlosť Čech není tak velika (ačkoli ostatně jsou podoby nejprostrannější, totiž okrouhlé a míle, jichž téměř čtyřicet tvoří průměř kruhu toho, namnoze dvakráte jsou větší, než všecky německé) rozsáhlosť Čech, pravím, není tak velika, předce však kostelův kollegiátních, při nichž probošt a děkan s několikem kanovníkův žili ze stálého a nejtučnějšího důchodu, za starých dob našich napočetl bys čtvero přes mecítma, více pak než sto klášterův, vesnicemi, městečky a městy nejštědřeji nadaných, na věčnosť utvrzených a, jak jsem svrchu pravil, naplněných ohromným mnichův počtem. Nač jiných důkazův snášeti a bohatosť záduší v Čechách vychvalovati? Čtětež se Pontanova[242]) „Bohemia Pia“ a Jiřího Crugeria[243]) „Pulveres sacri“. Co napsal papež Pius II.[244]) vzbuditi může obdivování netoliko u cizin-

[242]) *Pontanus* jmenoval se původně *Jiří Barthold*, od rodiště svého, města Mostu (lat. Pontum) v Čechách nazýval se Pontanus a od Rudolfa II. co korunovaný básník povýšen do stavu šlechtického dostal příjmí z Breitenberka. Znamenitě se vzdělav dosloužil se hodností církevních až i proboštství kapituly pražské. Zemřel r. 1616. Z jeho spisův v jazyku latinském jmenujeme jen „Bohemia Pia“ (t. j. Čechy nábožné) pojednávající o dobách našich, v tom ohledu vynikajících.

[243]) O *Jiř. Crugeriovi* viz poznamenání naše č. 229. str. 88.

[244]) Významné místo v kronice papeže Pia II. čili Eneáše Sylvia Piccolominiho, k němuž se Balbín táhne, tuto podati sluší; praví Eneáš Sylvius, že za jeho doby v celé Evropě nebylo země, kteráž by se honositi mohla takovým množstvím klášterův a kostelův slavných, krásných, ozdobných a nákladných, jako Čechy, dokládaje (dle překladu Veleslavínova): „Chrámové náramně vysoce stavení, prostranní, širocí a dlouzí ku podivu, klenutím a křidlicí pokrytí; oltářové v nich vysoce založení, zlatem a stříbrem, v němž byly svátosti, ozdobení; kněžská roucha drahými perlami krumplovaná; příprava všecka bohatá, předrazí klenotové; okna vysoká i přeširoká pěkného a světlého skla i divného

cův, nýbrž také u nás, kteříž jsme se narodili v Čechách a že to všecko od kacířův bylo vyhlazeno, želíme.

O polských provinciích řeholních, biskupstvích, klášteřích mnoho vypravují Miechovius, Decius a Kromer. Že nad Moskvany[245]) (ačkoli jsou lid bludy Řekův a svými vlastními pokažený), pak nad Rusíny a jiné národy slovanské v službách božích nic není pobožnějšího, ukazuje Possevinus[246]) (viz jeho „Moscovia"), Pavel Stránský[247]) pak

řemeslného díla, jímžby světlo do kostelův pronikalo. Takoví chrámové netoliko v městečkách a městech, ale i ve vsích ku podivu se spatřovali." Slova tato velikého významu nabývají v ústech Vlacha vznešeného, z vlasti své zvyklého všem krásám a nám Čechům nehrubě nakloněného.

245) *Moskované* čili *Velkorusové* nespojili se s církví římskou, proto je Balbín viní z bludův.

246) *Antonín Possevinus* (vlastně Possevini) Vlach rodem z Mantovy r. 1534. jezovita, jenž mimo spisy své proslavil se rozmanitými, dílem veledůležitými poselstvími ve věcech politických a náboženských, jako r. 1577. do Švédska, aby krále Jana III. od víry luteránské obrátil na katolickou, r. 1581. do Ruska k caři Ivanu II. Vasiljeviči, aby způsobil mír mezi Moskvou a Polskem, hlavně však aby spojil pravoslavné Rusy s církví římskou, což se však jen částečně podařilo s Rusíny pod vládou polskou. Mimo to byl též učitelem v rozmanitých kollejích jezovitských. Zemřel ve Ferraře r. 1611. Z četných jeho spisův uvádíme jen „Moscovia seu de rebus moscoviticis" (o Moskvě čili o věcech moskevských), životopis krále polského Štěpána atd.

247) *Pavel Stránský*, jeden z nejznamenitějších mužův našich století 17. Narodil se r. 1582. v Zápech nad Labem, stal se radním a primátorem v Litoměřicích, odkud pro náboženství musel se vystěhovati r. 1627. a v cizině se toulal, až v polském městě Toruni stal se professorem a pak rektorem gymnasia, kdež zemřel r. 1659. Nesmrtelné dobyl si slávy výtečným dílem svým „Respublica Bohemiæ" (o státu českém), kteréž několikráte bylo vydáno.

(ve státu českém) mnohými důvody dokazuje, že lid slovanský všecek v pobožnosti jest nemírný a bohoslužbě přes míru až k pověrám oddán.

§. XV.

Dávná sláva jazyka slovanského z nejstarší šlechty jeho, z váženosti velmožův, a z pověsti válečné, což vše připomíná se zběžně.

Nikdy Aristoteles (muž ostatně největší) hanebněji nepochybil, než když v ethice[248]) popisoval šlechtu; napsalť totiž spíše zlořečení, než aby řekl, co věc jest; praviť: „Šlechtictví jest bohatství starodávné“, kdežto třeba bylo napsati, že jest to sláva starobylá, jmeno slavné, hodnosť krve na potomstvo přenešená, pokrevenství s velkými panovníky, řada předkův, odvozovaná od některého muže, slavnými skutky válečnými a bohatýrskými ušlechceného a synům v dědictví odkazaná[249]); neboť šlechtictví mužův starodávných nikoli nebylo p e n ě ž n í (jako za našich časův někdy se děje před očima

Kratičká obrana šlechtictví.

[248]) *Ethika*, t. j. mravověda, o níž pojednávaje Aristoteles (viz poznamenání naše č. 117. str. 49.) učinil výrok, že ctnosť pravá záleží v dokonalé činnosti rozumu.

[249]) Porozumíme horlivosti, kterouž se Balbín šlechtictví ujímá, uvážíme-li, kterak po bitvě bělohorské zacházeno se starobylou šlechtou českou i kterak mnoho cizích přijímáno mezi stavy a na šlechtictví povyšováno lid všelijaký, jenž vlasti toliko škodil a nijak neprospíval. Šlechtictví, penězi koupené, nemohlo se mu ovšem nijak líbiti, v čemž s ním zajisté každý souhlasí i za našich dob. — Ostatně Balbín nebyl slepým velebitelem šlechty vůbec, což vysvítá ze slov jeho (Antiquit. Malovec. str. 3.): „Avšak ctnosť sama zasluhuje doporučení; ona jediná jest urozeností pravou a přesnou, kteréž po předcích děditi, ani rozdávati ani přijímati nelze . . . · Urozenosť bez ctnosti nemá u mne váhy pražádné.“

našima), nýbrž hlavně bojem a krví koupeno a zjednáno nebezpečenstvími, za vlasť a krále podstoupenými. Takový odkaz slávy synům a vnukům svým zanechávali předkové naši; a zajisté v této všech věcí proměnlivosti a štěstí nestálosti, když všecko ostatní zboží lidské jest nejisto a času podrobeno, nic nemohli odkazovati lepšího, nic trvalejšího, nic drahocennějšího. Snad ale v Řecku, jako nyní u Turkův, přednosti šlechtictví nepřenášely se na potomstvo a toliko ti, kdož se zachovali statečně, slaveni byli, synové pak slávy té jmíni byli prázdnými. Však ani to Aristotela neomlouvá, poněvadž v samém Řecku času toho uznávali se Tyndareovci[250]), Herakleovci[251]) jakož sám žák jeho Aleksandr[252]) z rodu Pyrrhova pocházel, též z Persea[253]), a několik takových slovutných rodův královských, čemuž se dá vyrozuměti z Plutarchových Parallel[254]).

Šlechta slovanská vždy byla válečná.

Než my vraťmež se k tomu, o čemž jsme si ustanovili mluviti. Když celé plémě slovanské vydalo národy nejválečnější, jichž všecko řemeslo obra-

[250]) *Tyndareovci* t. j. potomstvo Tyndarea, dle bájí starých Řekův krále spartanského před vojnou Trojánskou, jehož dcery Klytaimnestra a Helena byly manželkami vůdcův řeckých bratří Agamemnona a Menelaa.

[251]) *Herakleovci* t. j. potomstvo Heraklea čili Herkulesa, nejpřednějšího bohatýra bájí Řekův starých. Některé rodiny pozdější měly si za největší chválu, že prý od něho pocházely.

[252]) *Aleksandr Veliký*, král makedónský, vychovaný Aristotelem, vyváděl rod svůj z *Pyrrha* čili Neoptoléma, syna to Achilla, nejslavnějšího mezi bohatýry řeckými ve vojně s Trojánskými.

[253]) *Perseus*, znamenitý bohatýr bájí starořeckých, jenž nejvyšším Jovišem zplozen byl z Danae a hlavně se proslavil pohubením Medusy, jejímžto pohledem hrůzným každý musel zkameněti.

[254]) O Plutarchu viz poznamenání naše č. 169. na str. 69.

celo se ve zbrani, tedy zajisté ti, kdož v tak velkém počtu válečných vyznamenali se zbraní, museli býti velice statečni a v tomto druhu pochval slaviti slávu, i tudíž šlechtictví ono, zbraněmi nabyté, muselo býti jmíno v největší úctě; neboť mezi bojácnými a vahavými odnesti palmu smělosti a hbitosti válečné, což v tom, prosím, velikého? Avšak mezi odvážnými a krvavými, mezi předivokými a udatnými vyznamenávati se jak v zahánění nepřátel, tak i v útoku na ně, obsahuje převeliký a nejjistější důkaz srdnatosti a chvály. Že pak již národové slovanští ustavičně ve zbraní i stávali a dosud stojí, i to jako svou práci považují, zvláště Poláci, lid to nejudatnější (jejž právem nazveš přední hradbou obci křesťanské[255]), dále Chorvati, Illyrové, Kozáci, Valaši[256]), Bosňáci, Moskované a ostatní, vidí každý.

Také Čechové a Moravané šťastně se zbraní zacházívali a zacházeli by i nyní, kdyby tomu nepřekážely po nejvyšší vládě toužící oumysly a ouklady nepřátel, kteříž nejvíce o to usilují, aby (Čechové a Moravané) nespravovali úřadův vojenských[257]), čímž velice udušují se štěstí a udatnost jejich; předce však, nechtěli-li ukřivditi cnosti válečné a odkrýti oumyslův svých podvodných, na záhubu lidu našeho pojatých, nebylo dosti možno uvarovati, aby i za naší doby na hodnosti vojenské povýšeni byli velmi mnozí z našich. Ka-

---

[255]) *Polácí* staletými válkami s Turky a Tatary, předními tehdáž nepřátely křesťanstva, skutečně zasluhovali jmena toho.

[256]) Že *Valaši* čili *Rumuni* nepatří mezi národy slovanské, již svrchu bylo pověděno.

[257]) Významné to svědectví, kterak tehdáž špatné svědomí škůdcův národa českého nedůvěřovalo Čechům i takovým, jichž věrnosť ani dost málo nebyla pochybna.

plíře, Myslíky, Valdštejnův velmi mnoho, Haranty, Čabelické, Vchyňské, Pernštejny, Trčky, Hyzrle z Chodova, Lažanské, Bubny, Felsy, Přichovské, Kolovraty, Nikoly, Zahrádecké, Házmburky, Kapouny, Vrbny, z Donína, z Oppersdorffu, z Říčan, Šliky, Lobkovice, Štosy, Malovce, Rašíny, Vřesovce, u Francouzův Budovce, u Hessenských Rabenhaupty, u Švédův! Hodějovské, Sádovské, Beřkovské, Dobřenské, Haukvice, Janovské a jiných více mohl bych vychvalovati a i mezi vojskem jdou o nich řeči pochvalné[258]); ti všickni buď vedli vojska buď zastávali nejvyšší hodnosti vojenské (jimž generálství se říká,) jako Valdštejnové, Budovcové, Rabenhauptové, Bubnové, Felzové, Kaplířové, Myslíkové, Šlikové atd. aneb byli náčelníky plukův; neboť kteříž byli nižších hodností vojenských, pomíjím všech, poněvadž je jich bez počtu. Nyní pak zjednej na porovnání některou zemi, tak krátkým obvodem sevřenou, jako země česká, rodička tolika bohatýrův a chovatelka mužův takových! Zajisté nenajdeš u nás starého rodu panského neb rytířského, jenž by za doby poslední nebyl vydal některého muže znamenitého, ve vojenství slavného a vyznamenaného ve vojště čestným místem a důstojenstvím. Často od vůdcův Vlachův, Belgičanův, Francouzův, ano i od Němcův slýchal jsem skvělá svědectví o Čechův, též i žoldnéřův prostých srdnatosti a snášení všeho zlého (s vojačinou spojeného), kterak totiž trpělivě a s dobrou myslí umějí snášeti hlad a všecky jiné nesnáze vojenské, kterak srdnatě, zkušeně a opatrně věci válečné vedou. Titíž porovnávali ten onen národ s naším; toho

Vojevůdcové a plukovníci století našeho ze šlechty české.

[258]) Obmezenosť místa nedopustila, abychom k dlouhému seznamu tomuto válečníkův českých doby tehdější podali poznámky.

ale pomíjím, abych nevypravoval věcí, jež by někoho mrzely. O staré Čechův i ostatních Slovanův, zvláště pak Polákův srdnatosti válečné nechať se na potaz berou kroniky.

Znatelé dějin za to mají, že Fabricius[259]), muž u Míšňanův slavný, v jistém o Čechách dvouverší výrok učinil znamenitý:

„Teutoniae in medio generosa Bohemia Regnum
Constituit, populi fortis et acris opus.“[260])

Jak obtížné dílo, že Slované sami uprostřed Německa založili království.

Zajisté dílo to jest všech věkův obdivu hodné, že národ přistěhovalý, v dosti ouzkých mezích panující, jazykem od sousedův se různící, nemálo nenáviděný, proti vůli všech uprostřed Němcův říši založil[261]) a zásluhami cností svých a slávy válečné přinutil císaře, že tu zemi malou, avšak plodnou na muže udatné, titulem královským ozdobili[262]), krále pak její přijali do spolku,

[259]) O *Fabriciu* viz poznamenání naše č. 37. str. 18.

[260]) Verše tyto, jak se zdá, u předkův našich vůbec velmi známy a oblíbeny byly; neboť se k nim táhne též Veleslavína (v předmluvě ku kronikám Eneáše Sylvia i Kuthena) takto je přeloživ dle tehdejšího způsobu rozvláčného:

U prostřed zemí německých Čechové
Osadili se mocně, jako lvové:
Kdež i slavné království založili,
Okolní země sobě podmanili.
Zmužile dovedše skutku slavného,
Dosáhli potomkům jmena věčného.

[261]) Uvážíme-li, kolik národův a větví slovanských postupem času od Němcův podmaněno a vyhubeno, i jak daleko na východ Němectvo se posunulo, zajisté musíme se tomu podiviti, že se předkové naši návalu tomu netoliko ubránili, nýbrž založili říši slavnou, kteráž nejednou dala cítiti sousedům moc svou.

[262]) První panovník český na království povýšený byl *Vratislav II.* (od r. 1061—1092.), jenž za pomoc válečnou, císaři německému Jindřichu IV. poskytnutou, od něho dostal korunu r. 1086; druhým byl *Vladislav II.* (od

aby se účastnili voleb[263]) a práv říšských i vší slávy, až konečně i velmi mnoho králův českých náležitým způsobem povoláno bylo, aby přijali korunu císařskou[264]). Znak Čechův, lev onen dvouocasý, což jiného znamená, než statečnosť válečnou a udatenství v přemáhání obtíží, v útoku na Milán a v potírání nepřátel říše[265])? Není lev ten udělen a do štítu dán, (jako erby některých jiných krajin a říší) buď z náhody, buď z některé ozdoby země, buď podlé řek neb z pouhé milosti panovníkův, nýbrž zjednán jest statečností a hojnou krví. Minulosť česká plna jest toho druhu příkladův, jedné však, celému národu slovanskému společné, zásluhy o Vlachy a Řím, tento hrad náboženství na-

---

r. 1140—1173.), jemuž také za pomoc válečnou císař Bedřich I. Rudobradý udělil korunu královskou r. 1158. Oba hodnosti královské užívali toliko pro svou osobu, až teprv *Přemysl Otakar I.*, syn téhož Vladislava II., nabyl koruny pro všecky nástupce.

263) Panovníci čeští totiž měli právo, účastniti se volby císařův německých, a král český jakožto číšník císaře náležel do počtu sedmi kurfirstův čili voličův císaře německého. První kníže český, jenž se volby takové účastnil, byl Oldřich, r. 1024. pomáhaje voliti Kunráta II., kníže pak Soběslav I. (od r. 1125—1140.) od císaře Lothara III. vyznamenán byl hodností číšníka.

264) Z králův českých první na císařství německé zvolen byl Karel (od r. 1346—1378.), syn Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny. Také oba jeho synové Václav IV. a Zikmund seděli na trůně císařském. Když se pak rod habsburský dostal na království české, tu od Ferdinanda I. všickni skuteční králové čeští byli též císaři říše německé až do zaniknutí jejího.

265) R. 1158. pomáhal náš *Vladislav II.* císaři německému Bedřichovi I. Rudobrademu proti Miláňcanům; Čechové velice se vyznamenali při přechodu přes rozvodněnou řeku Addu, jakož i při dobytí Milánu. Že pak tehdáž císař zemi české místo dosavádního erbu (černého orla) udělil *lva bílého* o dvou ocasích (nač i Balbín tuto naráží), již dávno co smýšlenka vyvráceno.

šeho, kteréž všickni naši spisovatelé pominuli, mi nelze zamlčeti, že totiž Slované, za časův papeže Adriana II. od sv. apoštolův Cyrilla a Metoděje s Kristem spojení, Saraceny[266]), na Vlachy doléhající a již na pohoří Garganském[267]) se usadivší (jichž buď nikdy nebylo možno vypuditi neb jen s tíží) společným národa usnešením a vším úsilím vyhnali[268]), kteréžto počátek zbraním věstil budoucnost šťastnou. Později Uhři[269]) všecky jejich zbytky z Vlach vyvrhli, jak podlé Blonda[270]) připomíná Felino Sandei[271]).

Slované Saraceny z Italie vypudili.

---

[266]) „*Saraceni*“, původně prý vyznamenávalo jistý kmen arabský; potom pak jmeno to rozšířeno na Araby vůbec a konečně až i na všecky národy víry Mohametovy, s nimiž křesťané bojovali v Asii a Africe.

[267]) Vrchy *Garganské* (Monte Gargano) v jižní Italii v bývalém království neapolském na způsob poloostrova do moře vnikající.

[268]) Dějepisec *Flavius Blondus* vypravuje v díle svém „historiarum ab inclinatione Romanorum libri XXXI.“ (kn. III. str. 186.) že Saraceni usadivší se na horách Garganských a odtud velikou část Vlach pustošící, zahnáni byli od Slovanův a byli prý to tíž Slované, kteříž za krále dalmatského Sueropila (?) za papežování Adriana II. stali se křesťany. O času a místě onoho boje vítězného Blondus nemohl se dopátrati okolností důkladnějších. — Také u Šafaříka ve Starožitnostech slovanských (str. 671.) dočítáme se, že Chorváti se Srby r. 868. pomáhali císaři řeckému Basiliovi proti Saracenům u města Baru ve Vlašich.

[269]) Týž Flavius Blondus píše, že Uhři, po Slovanech do Vlach připluvše, pohubili zbytky Saracenův, kteréž se ještě udržely ve Vlašich.

[270]) *Flavius Blondus* (vlastně Blondo čili Biondo) byl tajemníkem papeže Eugenia IV., sepsal několik spisův o dějinách vlasti své, zvláště pak Říma a Benátek. Narozen r. 1393. zemřel r. 1461.

[271]) *Felino Sandei* (naroz. r. 1427), znamenitý právník vlaský, jenž učil na akademiích ve Ferraře a v Pise, stal

Z této slávy, válečnými skutky celého národa slovanského nabyté, získal národ náš i to, že mnozí králové, knížata a kurfirstové říšští, kteříž v uzavírání sňatkův bývají velice výběrační, o šlechtě slovanské nikdy nesoudili, že nehodna jest rodu jejich. O Vitikinda[272]), nejmocnějšího vůdce Sasův, jejž Karel Veliký přemohl, řádné manželce, knížete českého dceři, o císaře Bedřicha III. matce Cymburce[273]), knížete Mazovského Zemovita dceři (z níž pocházejí všickni nynější Rakušáci), o králích francouzských, anglických, španělských, uherských, sicilských, o císařích čařihradských, i o jiných sňatcích králův mezi králi, knížat mezi knížaty, (kteříž si manželky své zvolili z rodu slovanského), na tomto místě nic pojednávati nebudu, ani též o tom nevzpomenu, co na snadě jest, které totiž německé a národův ostatních rodiny slavné od Slovanův pocházejí; slyším, že se strojí kniha[274]), v níž se o tom pojednává a velmi mnohé rody hraběcí a knížecí také říšské na původ slovanský se vedou.

Kterak šlechta slovanská s největšími panovniky a králi spoutána.

O velmožích našich kratičce povím, že v Čechách sotva kterou vytknouti možno starou rodinu panskou, v jejímžto rodopisu nečtly by se matky, báby, prababy, praprababy, kteréž byly

---

se pak soudcem v Římě i umřel co biskup Lukkánský r. 1503. Mimo mnoho spisův právnických zanechal též spis o králích Sicilských a Apulských.

272) Staří kronikáři němečtí píší, že *Wittikind*, nejstatnější obhájce svobody Sasíkův, jejž konečně po dlouhém boji přemohl Karel Veliký, za ženu měl Svatavu, dceř jakéhosi knížete českého.

273) Tato *Cymburka* byla manželkou vévody štýrského Arnošta Železného, tudíž babičkou Maksimiliána I., od něhož pocházeli všickni Habsburkové pozdější, tudíž i králové čeští od Ferdinanda I.

274) *Balbín* tuto, jak se zdá, nenaráží na nic jiného, než

dcery knížat a vévod, ano někdy i králův a královen; naši páni z Rožmberka v manželství měli dvě ovdovělé dcery královské, totiž vdovu po Přemyslu Otakaru, králi českém, potom krále uherského Ladislava sestru, dále dceru knížete Těšínského, vdovu po Václavu, posledním králi českém, a opět Annu, dceru knížete Hlohovského[275]). Vilém z Rožmberka[276]), za paměti otcův našich pán český a nejvyšší purkrabí, v posloupnosti času čtyry manželky pojal, předně Kateřinu vévodkyni Brunsvickou, druhou Žofii, markrabinku Braniborskou, jejížto matkou byla Hedvika, krále polského Zikmunda dcera, třetí Annu, markrabinku Bádenskou, čtvrtou pak Polyksenu z Pernštejna prastarého rodu našeho, kterouž potom v manželství dostal nejvyšší kancléř království Zdeněk z Lob-

---

na vlastní dílo své rodopisné (Stemmatographia), kteréž krátce před smrtí svou vydal jakožto knihu prvou a druhou dekády druhé svých Miscellanei, a o němž, jak několikráte se zmiňuje, pracoval přes třicet let.

[275]) Proslulý pán český *Záviše z Falkenštejna*, stejného původu s pány z Rožmberka, pojal za manželku vdovu po králi Otakaru II. Kunhutu, dceru Rastislava Haličského, vnučku Bely IV., krále uherského, po její pak smrti Juditu, sestru Ladislava, krále uherského. — Viola, dcera knížete Mečislava Těšínského, vdova po posledním Přemyslovci, králi Václavu III., provdala se r. 1316. za znamenitého pána českého *Petra z Rožmberka*. *Jan z Rožmberka* oženil se r. 1454. s Annou, dcerou Jindřicha, knížete Hlohovského a Fryštatského.

[276]) Tento *Vilém z Rožmberka*, nejbohatší a nejznamenitější pán český času svého, narodil se r. 1535., spravoval úřad nejvyššího purkrabí od r. 1570. až do smrti své r. 1592. (31. srpna). Taková byla sláva jeho, že když poslán byl do Polska, aby při nastávající volbě některému z rodu Habsburského dopomohl na trůn polský, od některých Polákův jemu samému trůn nabízen. Poněvadž všecka jeho manželství byla bezdětná, dědil po něm bratr *Petr Vok*, jímžto r. 1611. rod ten slavný vyhasl.

kovic[277]) a z kteréž pošel syn jediný Václav z Lobkovic[278]), vévoda Žahaňský, nejvyšší hofmistr dvoru císařského. Že pak též dávní hrabata ze Schwarzenberka[279]), z Šaumburka, z Waldsecka, z Halsu, lantkrabí z Leichtenburka, hrabata z Monfort, ze Stahrenberka, a z Hardeka s našimi Rožmberky častěji sňatky manželskými sloučeni byli, zvědavým ukazují tabule rodopisné Rožmberkův, kteréž vel. o. Balbín shotovil. Králův našich dcery v manželství měli páni z Choustníka, z Polné, z Vartemberka, ze Strakonic, z Kravař[280]) a ji-

---

[277]) *Zdeněk Vojtěch z Lobkovic* spravoval ouřad nejvyššího kanclíře království českého od r. 1599. až do smrti své r. 1628. a vedlé Viléma Slavaty a Jaroslava z Martinic byl hlavním odpůrcem stavův pod obojí. On první povýšen byl do stavu knížecího. Od něho pocházejí všickni nynější knížata z Lobkovic.

[278]) Tento *Václav Eusebius kníže z Lobkovic*, vévoda Žahaňský, vyznamenav se nejprvé ve službě vojenské co náčelník vlastního svého pluku kyrysnického, spravoval potom nejvyšší hodnosti u císaře Leopolda I., naň měl vliv téměř všemohoucí, až r. 1674. náhle upad v nemilosť, z rozkazu císaře na voze žebřinovém pod stráží vojenskou odvezen na zámek Roudnický, kdež přebývati musel až do smrti své r. 1677. Erb rodu matky své, pánův z Pernštejna (v poli zlatém černou hlavu zubří se zlatým prstenem v nozdrách) připojil erbu Lobkovickému, kdež se dosud spatřuje.

[279]) Aby tento spis náš nevzrostl přes míru ustanovenou, musíme tuto přestávati na poznámkách jen nejdůležitějších.

[280]) Panští rodové tito v Čechách a na Moravě již dávno vymřeli. Páni *z Choustníka* stejného původu s rody pánův z Kounic, z Martinic a j. po meči vymřeli již na počátku století XV. Benešem, jenž byl krále Václava IV. důvěrníkem. Rod *pánův z Polné*, užívající v erbu orlice, byl větví Janovicův a tudíž stejného původu s pány z Vinterberka, z Žerotína, z Kolovrat a j. *Páni z Vartemberka* byli větví rozsáhlého rodu Markvarticův, tedy téhož původu co Valdštejnové, užívali však erbu na dví rozděleného barvy černé a bílé. *Páni*

ných více. Že Švihovští, pánové čeští, původ svůj vzali z vlastních bratří Vladislava, krále českého, i až dosud po meči v posloupnosti řádné od nich pocházejí, sňatky s velmi mnohými vévodami a knížaty sloučení, jako s vévodami Minsterberskými a Hlohovskými, uznávají Hájek, Veleslavína a všickni ostatní spisovatelé čeští; že pak Černínové[281]) pocházejí z rodu královského, týž o tom úsudek jest Paprockého[282]), Balbína a jiných.

Guttenštejnové[283]) dali dcery své nejstarším

---

ze Strakonic (Bavorové) erbu „střela“ vyhasli již ku konci století XIV. *Páni z Kravař* erbu „odřivous“ byli větví Benešovicův, tudíž stejného původu s pány z Benešova, z Bechyně, z Dubé a Leštna, z Dědic atd., vymřeli již r. 1466., později však moravští pánové Tvorkovští z Tvorkova přijali též jmeno „z Kravař“, jichž větví prý byli. Tito vymřeli v druhé polovici století XVIII.

[281]) Že *Švihovští* a *Černínové z Chuděnic* pocházeli z rodu Přemyslovcův a sice od bratří krále Vladislava II., jak starší rodopisci naši vykládali, již dávno se nevěří, když dokázáno jest, že obě tyto slavné rodiny panské jsou větvemi rozsáhlého rodu Drslavicův, jako též ku př. páni z Žinkova, z Litic, z Potenštejna atd. Nejstarší známý předek Černínův z Chuděnic jest onen Černín, jenž za Přemysla Otakara I. byl nejv. komorníkem až do r. 1212.

[282]) *Bartoloměj Paprocký*, šlechtic polský, jenž za časův Rudolfa II. přestěhoval se na Moravu a pak do Čech, a zde podporován od mnohých osob vzácných mimo některé menší spisy zdělal veliká díla rodopisná, jako „Diadochus“ atd. (jedna z nejobšírnějších kněh českých tištěných) pro Čechy, „zrcadlo markrabství moravského“ pro Moravu a „Štambuch Slezský“ pro Slezko. Několik let před smrtí svou vrátil se zase do Polska. Narodil se r. 1539., zemřel r. 1614.

[283]) Rodina *pánův z Guttenštejna*, mající v erbu tré paroh̊v a záhy užívající titulu hraběcího, vymřela ve století XVIII. Že rod ten pocházel od Slavibora, otce sv. Ludmily, nedá se nijak dokázati, ovšem ale jisto, že pánové z Guttenštejna z téhož byli rodu, co slavný Hroznata, zakladatel kláštera Tepelského.

knížatům českým, jako Slavibor župan svatou Ludmilu, bábu sv. Václava, Bořivojovi, prvnímu v Čechách knížeti křesťanskému; též čteme, že titíž Guttenštejnové skrze dcery spřízněni byli s Rožmberky, s pány z Plavna, Míšeňskými purkrabími, s prastarými hrabaty z Orthenburka a jinými rody v říši. Pánové z Hradce Jindřichova[284]) panského stavu českého (z nichž skrze Lucii, poslední rodu svého, nynější hrabata Slavatové pocházejí) brali manželky své z domu kurfirstův saských, knížat Minsterberských, od krále Jiřího pocházejících[285]), z hrabat Hohenzollernských a Montfortův[286]), z lantkrabat Gleichenských a jiných rodův knížecích. Šelemberkové[287]), též pánové z Častolovic[288]), (kteréžto rody nejvzácnější společným osudem lidským vyhynuly)

Vypočítávají se některé rodiny české, kteréž sňatky manželskými sloučeny byly s knížaty a hrabaty říšskými.

---

[284]) Rod pánův *z Hradce Jindřichova*, větev Vítkovicův, vymřel r. 1604. Jáchymem Oldřichem, jehož sestry Lucie Ottilie manželem byl Vilém Slavata, jehož rod takto dostal se k zboží Hradeckému.

[285]) *Synové krále Jiřího Poděbradského* Viktorin, Jindřich a Hynek dostali po otci ve Slezsku knížetství čili vévodství Minsterberské, dle něhož se pak psali. Knížete Hynka (známého básníka „Snu Májového“) jediná dcera Anna Kateřina, byla čtvrtou manželkou nejv. purkrabí pana Jindřicha z Hradce, jehož choti třetí byla Anna hraběnka Gleichenská.

[286]) Nejvyšší purkrabí p. *Adam z Hradce* († 1596.) za manželku měl Kateřinu hraběnku z Montfortu, jeho pak syn *Jáchym Oldřich*, poslední rodu svého, oženěn byl s hraběnkou Marií Maksimiliánou z Hohenzollern, kteráž se pak opět provdala za nejv. purkrabí Adama ze Šternberka.

[287]) Rod *pánův ze Šelemberka* (větev kmene Buzicův) vymřel po meči r. 1597. radou císařským panem Janem ze Šelemberka na Mrači a Toužetíně.

[288]) Rod *pánův z Častolovic* kvetl u nás ve stoletích XIV. a XV. a vyhasl Půtou III., jenž co horlivý katolík při-

mnoho kněžen a vévodkyní v manželství pojali a na vzájem zas knížatům manželky dávali.

Trčkové[289]), před stem let toliko do stavu rytířského patřící, předce dcery knížecí do domu otcovského co nevěsty přivedli, nevěsta zas z rytířského rodu Kaplířův nalézá se před třemi sty let v rodokmenu prastarého rodu francouzského hrabat de St. Paul. Domy pánův z Pernštejna a z Martinic ozdobily manželky, pocházející z krve Gonzagův[290]), s mnohými vévodami a králi spříznených. Bylo by zapotřebí práce nekonečné, kdybych vypočísti chtěl všecky rody naše, do nichž skrze sňatky manželské vlila se krev knížecí a královská. Že pak také i císařský rod Cařihradský[291]) v Čechách vyhledával a dostal manželky

---

držuje se krále Zikmunda, mnohé služby důležité mu prokázav, zemřel v Přešpurce r. 1435. zanechav jen několik dcer.

289) Rod *Trčkův z Lípy* po meči vyhynul Adamem Erdmannem, jenž se švakrem svým Valdštejnem zavražděn byl v Chebu dne 25. února r. 1634.

290) *Gonzagové*, slavný rod vlaský, jenž dlouho panoval v Mantově a též v Guastalle. Jiří Adam *z Martinic*, nejv. kancléř království českého (syn Jaroslavův a starší bratr Bernarta Ignátia, nañž Balbín v tomto spise často dotírá) v manželství měl Johannu Gonzagovnu, kteréž umíraje bezdětek r. 1651. odkázal zpupné statky své; za to zas ze slavného rodu našich pánův *z Pernštejna* Bibiana (sestra Polykseny, manželky nejprvé pana Viléma z Rožmberka a pak kancléře Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic) provdána byla za Františka Gonzagu, markýze Castiglionského, mladšího bratra sv. Alojzia.

291) R. 1164. král náš *Vladislav II.* vypravil se do Uher, aby na trůn pomohl Štěpánovi III. proti strýci jeho Štěpánovi IV., jejž podporoval císař řecký Emanuel Komnenos. Zvítěziv slavně, král český obnovil svazky přátelské s císařem řeckým a na jich utvrzení vnučku svou Helenu, dceř syna Bedřicha, zasnoubil Petrovi Komnenovi, vnukovi císařovu. Helenu sedmiletou roku

a že Bedřich Berka nevěstu do Cařihradu doprovodil, čteme v letopisech.

Pánové z Landštejna, ze Šternberka, z Kolovrat, z Lobkovic, z Házmburka, Lvové z Rožmitála, z Vartemberka, Berkové z Lípé, z Říčan, ze Švamberka, z Ronova, z Kounic, ze Smiřic, z Kunštátu, z Vrtby, Kostkové, z Rabštejna, z Bibrštejna[292]) a mnoho jiných pánův českých čítají

1165. v průvodu slavném do Cařihradu doprovodil kmet Sezima, nejvyšší komorník, praotec hrabat Kounicův.

[292]) Mimo dosud u nás kvetoucí rody knížat *z Lobkovic* a hrabat ze *Šternberka, z Kounic* a *z Kolovrat* všickni Balbínem tuto uvedení slavní staročeští rodové panští v Čechách již vymizeli. Pánové *z Landštejna*, větev Vítkovicův (erbu „růže bílá v poli červeném“) vymřel na začátku století 17. Vilémem Svitákem, pánem na Sosni a Brloze; pánové *z Házmburka*, větev Buzicův (znaku „hlava kančí“) vymřel též v století 17. panem Jaroslavem, synem Jana Zbyňka, nádhery milovného, avšak alchimií schudlého mecenáše zvláště Paprockého; s nimi původu a znaku stejného pánové *Lvové z Rožmitálu*, schudše vystěhovali se z Cech, udrželi se ale na Moravě; pánové *z Vartemberka*, větev Markvarticův (s Valdštejny původu téhož) vyhynuli v století 17. dobrodružným Jindřichem Otou, jejž i s chotí utloukli vlastní jeho poddaní, poněvadž, sám teprv nedávno na víru katolickou přestoupiv, nutil je násilně k témuž náboženství (v Markvarticích v Litoměřicku r. 1625.); *Berkové z Dubé a Lípého*, větev Hronovicův druhdy velmi zámožná a rozšířená, vymřeli v Čechách r. 1706. nejv. kanclířem Frant. Antonínem, jenž v závěti ustanovil náklad na zdělání a vydání překladu latinského kroniky Hájkovy; z četného druhdy rodu pánův *z Říčan* (erbu trojlist) poslední, jak se zdá, potomek zemřel r. 1817., generál císařský svob. p. Maksimilián z Ř., pánové ze *Švamberka* (čili z Krasíkora) erbu labuť, vymřeli u nás v druhé polovici století 17. Balbín vypravuje, že okolo r. 1650. vídal posledního Švamberka, jenž v Praze po domech žebral. Pánové *z Ronova*, kteří se později psávali *Křineckými z Ronova*, vystěhovali se po bitvě bělohorské do Němec, kdež se

dcery knížat a vévod, kteréž s nimi spojeny byly manželstvím rovnorodým a řádným, čemuž na svědectví jsou tabule rodopisné.

Odtud vyniká, že rod a šlechtictví slovanské úsudkem největších knížat náležitě se uznávají a ryzými jsou jmíny, a že tudíž nikdo z urozených našich, (což ovšem za naší doby činí hejskové někteří, vší minulosti neznalí, když zpozdile za to mají, že urozenosť zakládá se v povrhování bohem a všemi lidmi[293]) národa a jazyka svého za nic si nevážiti a nenáviděti nemůže, zvláště hledí-li se k tomu, čehož, jak víme, nedostává se šlechtě některých národův, že řečení rodové naši nikdy se nezamotali sňatkem zrůdným, nýbrž jakož sami byli původu nejšlechetnějšího, tak vždy mívali manželky nejjasnější (nikdy dcer měšťanův aneb malířův k vůli kráse zjednaných[294]).

---

udrželi dosud; *Smiřictí ze Smiřic* vymřeli v čas války 30leté blbým Jindřichem Jiřím, jejž vyhlášený vojevůdce Albrecht z Valdštejna, osobuje si nad ním poručnictví, až do smrti jeho ve vězení choval. Rod pánův *z Kunštátu* (původně moravský), jenž nám dal krále Jiřího Poděbradského, vymřel úplně r. 1647; pánové *z Vrtby*, mající ve znaku troje parohy jelení, vymřeli teprv za časův našich hrab. Frant. Josefem z Vrtby r. 1830., jehož panství zdědil kníže Jan z Lobkovic; *Kostkové z Postupic* (erbu „hrábě zlaté“), rod proslulý mnohými muži výtečnými, vymřeli již v století 16. jako též *Plugové z Rabštejna* (erbu „pluh“), jichž větev udržela se v Míšni: pánové *z Biberštejna*, mající v erbu parohy jelení, vymřeli v Čechách r. 1551. Kryštofem pánem na Fridlandě, Troskách a Kosti, udrželi se však dále v Lužicích.

[293]) Balbín tuto zřejmě naráží na rozmanité panáčky ze šlechty české, kteříž nepamětlivi předkův svých, národu svému se odcizovali a jím povrhovali. Narážka ta bohužel dosud nezcela pravdy pozbyla.

[294]) Na kterého šlechtice Balbín tuto naráží, nemohl jsem vypátrati. — Ostatně za časův nynějších již nikdo

Kéž bychom my potomci (v té nynější do vlasti naší náplavě šlechty cizinské, nevždy velmi osvědčené) zachrániti a do lepších časův země české dochovati mohli předkův svých slávu a odkaz srdnatosti, kteréž oni nám zanechali[295]).

Co tuto uvedli jsme o rodech českých, totéž a všecko stejné dalo by se pověděti o slovutné šlechtě Polákův a ostatních národův slovanských; avšak doklady tak různorodé a mnohonásobné vyžadují člověka, jenž by se v jich dějinách pilně byl ohlížel a dosti měl času, čehož obojího že se mi na ten čas nedostává, upřímně se přiznávám.

§. XVI.

O tom, že ve všech zemích změna jazyka plno má do sebe nebezpečenství, v Čechách pak zvláště vidí se býti nespravedlivostí.

Kdož o věcech obecných a veřejných psali (i jest jich počet ohromný) uvažují, že v obci každá změna důležitosti nějaké přináší nebezpečenství, ano oni souhlasí, že nastojte! již pouhá novota oděvu a cizí kroj jest znamením státu se bořícího i, abych s Lipsiem mluvil, již se rozpadajícího. Když tedy již oděv cizí podezřelým bývá lidu, způsobu starého milovnému, čím více jest se toho obávati při změně jazyka?

Není radno, obyvatelstvo dávné zasypávati množstvím lidu nového.

---

z rozumných nesouhlasí s narážkou takovou, jakoby to byla pohaněním a zlehčením rodu, když šlechtic některý ožení se s dcerou měšťana neb vůbec někoho, jenž nemá erbu. Doba předsudkův lichých již minula.

[295]) Věříme, že šlechetnému Balbinovi z hloubi srdce plynulo přání toto vlastenecké. Předvídal asi ve skormoucené mysli, že národnosti české nastanou doby ještě horší, než když psal obranu tuto nadšenou, kteráž

Vodu vroucí chceš-li (ať tak dím) skrotiti, i aby Ti byla příhodnou, nepřílévej, prosím, studené tolik aneb ještě více, abys uhasil žár dřívější; vždyť teplotu zapotřebí mírniti, nikoli uhasiti. Rovněž vidí se záhodno počínati si při příchodu nového národa k starému, aby obyvatelé dávní nebyli zasypáni ani též lid nový v sebe nepromění lidu starého. Lid příchozí a nový dlužno považovati na způsob pokrmu, jehož se nesmí vkládati a nahromaďovati tak, aby žaludek obtěžoval a byl silnější než žaludek, jenž ho přijal; jinak nejjistěji přivalí se nemoc aneb podzvižení žaludku, abys lépe vyprázdnil, cos na nic naložil; neboť ne tělo v pokrm se obrací, nýbrž pokrm znenáhla v krev, tato pak, náležitě rozdělená, v maso a ostatní částky těla.

Špatně pečují o stát a krále, kdož národ na strany dělí[296]); rozdělený totiž ani sobě ani králi neprospívá dosti. Každá strana hledá si hlavu, zvláště je-li to lid probudilý, čilý a bojovný; jemu odvaha na všecko radou; avšak na odvážné odvážnost není bezpečna. Co si počne panovník uprostřed lidu nesvorného? Nebude moci všech ani k sobě vinouti, ani do světa odstrkovati; přidá-li se na stranu slabší, na jisté nebezpečenství své urazí stranu silnější snad i na újmu velebnosti své; dá-li se k silnějším, (což ovšem učiniti musí) bude se naň doráželi ne-li ouklady, tedy dojista nenávistí a hněvem.

---

bývši tiskem vydána téměř právě po stu let nemálo přispěla na posilnění horlivých národa umořeného křesitelův, vyšlých z chýží chudobných, jimž pomáhalo několik šlechticův, národnosti své věrných.

[296]) Balbín tuto patrně naráží na zásadu zhoubnou: „Divide et impera“ (rozděl a panuj t. j. roztrhej národ na strany a pak snadno dle libosti vládnouti můžeš), kteréžto zásady ode dávna přidržovaly se vlády, směřující na zničení svobody a ujařmení lidu.

Dlouhát zajisté paměť jest národa, porobou utištěného. Zoufajícím netolik záleží na tom, zahynou-li, jako na tom, aby se pomstili za svobodu ztracenou. Často jediného krále prohřešením celé potomstvo královské se zneuctívá a u národův sousedních i vzdálených v nenávisť se uvádí jakožto rod, jenž hrozí svobodě všech zemí a těžce olstívá národ, libovolně boří práva i základy říší, pro vyražení zrušuje zákony zemské, stvrzené před oltářem přísahami posvátnými, země odcizuje, ouřady na cizince vznáší a vůbec nic toho nekoná, co zákonem jest předepsáno[297]).

Panovníci povinni jsou, královskému potomstvu svému zachovati pověsť dobrou.

Toho nechať si povšimnou ti, kdož z pochlebenství (jež, jak dle Tacita zaznamenal Guicciardini, kazí panovníky i nejlepší a tyrany z nich

---

[297]) Není těžko dovtípiti se, že Balbín tuto naráží na tehdejší ministry, kteříž špatnou radou krále mámili a pracovali o záhubě národa českého. — Ostatně naučení, jež se tuto podávají, tak výborna jsou, že se hodí na všecky časy. — O tom, jak panovníci měli by býti pečlivi, aby rodu svému zachovali pověsť dobrou, významná slova napsal Balbín náš v díle svém „historia de ducibus et reg. Boh.“ (str. 25. vyd. druhé). Praví takto: „Panovníci ani ne tak sobě, jako potomkům prospívají nebo škodí, dobře-li či zle panují. Jestiť pověsť národův jako hlahol zvonu ohromného, jenž na dlouhou dobu se rozléhá, aniž zvuku ubývá, neuchlácholíš-li zvonu. Panovník, jenž potomstvu svému prospěti touží, věděti má, že sám blaho rodu svého nosí v hlavě a v rukou, totiž ve svých oumyslech a jich vykonávání. Proč rod svůj chtělby uvesti v nenávisť lidu, když může mu získati lásku? Nedomnívejž se nikdo, že národové poddaní jsou slepi a nic toho nevidí, co král provozuje, i že o jeho oumyslu nevědí a jemu nerozumějí. Mát národ mnoho rukou a mnoho očí, i cožkoli ustanovuje král zlý či dobrý, dychtivě se velebí. Často otec škodil synovi nejlepšímu, kdež naopak zásluhy otce prospěly synovi.“

dělá) králům namlouvají, že se všecko nejpěkněji daří, aneb kteříž vyhledávají pochvaly v potlačování lidu, totižto pochvaly za věci ničemné!

Záhubu strojí rodu královskému a podtíná mu všecku naději do budoucnosti, kdožkoli strojí potlačení národa a k bezpráví radí; zároveň s národem hyne král, dobrý či zlý stejně, nelzeť odlučovati záhuby; hyne-li tělo, zhyne i hlava; stát tělem jesti krále, král pak hlavou státu. A tudíž jak praví Blacvodaeus[298]) v „obraně králův“ (hl. 7. 20, 31.) neměli by býti trpíni pošetilí oni lžipolitikové, kteříž se domnívají, že všecko zboží poddaných z práva panovničího náleží králi a toliko užívání ponecháno poddaným, a tudíž dle libosti králův smí se na jiné přenášeti neb odnímati, přihodila-li se příčina jaká[299]). Tento výrok všem královstvím nejnebezpečnější Jan Sinnichius, doktor Levenský[300]) ve spisu svém „o králi Saulu“ (kn. I. hl. 109.) vyvrátil důvody nejpádnějšími. Vizme

---

[298]) *Adam Blacvodaeus* (vlastně Blacuod čili snad Blackwood), rodem ze Skotska (r. 1539.), jenž studovav v Paříži a v Toulouse a vyučovav pak filosofii v Paříži skrze královnu skotskou, známou Marii Stuartku, kteráž byla manželkou krále francouzského Františka II., stal se radou soudu vyššího v Poitiers ve Francouzích. Jsa též radou královny Marie Stuartky, vykonal několik cest do Anglicka, když ona ve vězení byla držána od královny anglické Alžběty. Žil napotom dále ve Francouzích, kdež zemřel r. 1613. Z jeho spisův v jazyku latinském a francouzském (jako „umučení Marie, královny skotské“) uvedeme tuto „Apologia pro regibus“ (t. j. obrana králův), jehož se Balbín dovolává.

[299]) Netěžko poznati ve slovech těchto narážku káravou na to, kterak za Ferdinanda II. po bitvě bělohorské v Čechách a na Moravě nakládáno se statky, jež panstvu se braly a buď prodávaly neb darovaly, nejvíce cizincům.

[300]) *Jan Sinnichius*, doktor bohosloví, rodem Irčan, žil za časův Balbínových a mimo jiné spisy obsahu náboženské-

jezuitu Contzenia[301]), jenž právě nedávno velmi učeně rozrůžňuje panování a právomocnosť krále, též Marianu Španěla z Tovaryšstva Ježíšova[302]) a jiné, kteříž psali o právu a spravedlnosti.

Avšak abych nepřekročil čáry, jak říkají, posvátné, (ačkoli vše to, co jsme byli pověděli, přímo se příčí vladaření náležitému) pravím, že nade všecko jest nejnebezpečnějším, když zákony směřuje se na potlačení některého národa, což vyhlazováním jazyka všem zřetelně na oči se staví.

K vyhlazování jazyka některého obyčejně přidružuje se bezpráví.

Avšak dejme tomu, že se podobné vyhlazování trpěti může, tož snadno nedá se snášeti, druží-li se k tomu bezpráví; neboť jazyk-li nový jakousi hrůzovládou, neb (abych užil slova lahodnějšího), jakýmsi násilím v národy zavesti si přeješ, toho sám sebou nezmůžeš; na to zapotřebí více úst. Tudíž zároveň cizince přivolávej, lidi

---

ského sepsal dílo obsahu politického „o králi Saulu". Město Levno (franc. Louvain), kdež byl doktorem, je v nynější Belgii.

301) *Adam Contzenius* (vlastně Contzen), jezovita století XVII. († 1635.) byl rektorem některých kollejí, profesorem písma svatého, též zpovědníkem kurfirsta bavorského Maksimiliána I. Sepsal mnoho spisův nejvíce obsahu náboženského, některé však též politického, jako 10 knih věcí politických, „Daniel čili o způsobech, životu a ctnostech dvořanův a velmožův a j. v. (v jazyku latinském).

302) *Mariana* (Jan), jezovita španělský (naroz. v Talaveře r. 1536.) učil bohosloví v Římě, v Paříži, až usadil se v kolleji Toledské ve Španělích, zanášeje se pracemi učenými, kdež i zemřel r. 1623. Mimo slavné dílo své „Dějiny španělské", kteréž vydal latinsky, pak ale sám výtečně přeložil do španělštiny, sepsal některé jiné spisy, o něž s řádem svým časté míval mrzutosti, zvláště pak o spis: „de rege et regis institutione" (o králi a zřízení královském), kdež ostře si počínal proti panovníkům a učil, že v jistých případnostech dovoleno, panovníka i zabiti.

domácí z užívání jistých práv, ouřadův, hodností a důstojenství svrhuj a zaháněj, k vyřizování věcí v jazyku cizím přinucuj, aby ti, o nichž se jedná, toliko skrze tlumočníka, co se o nich jedná, vyrozumívali, města, stavy a všecko dávné obyvatelstvo, bez toho již dříve na mizinu uvedené dohaněj, aby platili náklady nepotřebné[303]). Neboť zasedá-li v soudě některém třebas jen jeden, jazyka domácího neznalý, kdož se osmělí půhon, neb žádosť, neb obranu, neb cokoli jiného, což se v soudech vyřizuje, podati, sepsané v jazyku, jemuž soudce nerozumí? budeť se totiž soudce domnívati, že se jím povrhuje, prositelé zas naopak ničeho (a to právem) neobávají se více, než aby, když není přízně soudcovy, z nějaké nenávisti jaksi již z předu nebyli odsouzeni. Tedy již pouhým tímto cizincův do rad, soudův, sněmův na újmu lidu domácího a pokoje veřejného uváděním hyne velebnosť království celého.

Duchové vlídní a ku spravování obci zrození, po příkladu božstva to, co špatně jest spořádáno a srovnáno, na způsob směsice nestrávné (když studeno bojuje s teplem, neb mokro se suchem) v lad uvádějí dle jistého zákona svornosti a s láskou k panujícím; naproti tomu zas povahy letavé i, ať tak dím, skákavé, kteréž všecko uměti chtějí, ničeho však náležitě neumějí (jako deštičky malířův, kteréž natřeny jsou barvami všemi a předce obrazu žádného nepodávají) dělají z obci cosi duchu svému podobného, neladného, různorodného, nestálého, libují si v tom, pomásti a smíchati všecko a považují co největší pochvalu,

---

[303]) Kdožby nepoznal, že Balbín tuto na zřeteli má smutné doby tehdejší, a líčí násilí, jimž času toho hubeno národnosť českou?

když se stát spravuje dle jejich zdání, dle jejich vůle toulavé i neposedavé. Z této co den a co hodinu se jevící nestálosti zámyslův a vůle vyniká předce prospěch ten, že také to, což oni špatně ustanovují, jako zbaveno půdy pevné, se viklá a na budoucnosť nenabývá trvalosti, oni pak sami, očkoli usilují, ku konci dovesti nemohou, pročež, buď z úřadův odcházejíce, buď umírajíce, zanechávají stát v nejistotě a potřebě nového usrovnání. Ale v tom oni mají své zalíbení, buď z nepoctivých choutek, jimiž se hnáti dávají, buď ze ctižádosti, aby v radách panovali a na potaz byli bráni u všem, co se nahodí.

Mysl vladařův povinna býti spořádána, aby mohli spravovati říši.

Co jsem právě pověděl, toť velkým jest tajemstvím ctižádosti nešlechetné a svrchované. Avšak zámyslům takovým na větším díle bůh staví se na odpor a nedopouští, aby svět řídil se jinak (totiž pošetile a nespravedlivě), než jej řídívá rozum boží. Rady Macchiavelliho, kteréž po chuti jsou takovým povahám drzým, již několik zemí a království ve psí daly a ještě dají, ba i samému tomu knížeti nešlechetnému Borgiovi[304]), jemuž byly připsány a dle nichž se spravovati musel, záhubu přinesly (jakž vysvítá z dějin vlaských).

Navraťmež se ku svému.

Podivno zajisté jest, co nám i od předkův podáno, i od starcův se vypravuje, též dějinami stvrzeno i také od mnohých současných jako nepochybné řízení boží se pozoruje (neboť jinak toho nazývati nelze), že totiž nepřátelům nikdy nedařily se zámysly na utlačení a vyhlazení Čech i na vymýtění jazyka slovanského.

Příklady se doličuje, jak špatně dařily se zámysly na vymýtění jazyka slovanskeho.

[304]) *César Borgia*, syn papeže Aleksandra VI. (naroz. roku 1457., zemř. r. 1507.), vším úsilím pracoval k tomu,

Po králi Otakaru, jenž zahynul zradou panstva, zvláště pak pánův z Rožmberka, jakž o tom pracováno, aby se země česká naplnila Němci! Téhož přáli si a doufali násilný poručník Branibor[305]), téhož císař Rudolf[306]), téhož Albrecht, syn jeho, téhož i celé Německo, takové pak Švábův a Marčanův[307]) množství do Čech se nahrnulo, že (abych uvedl slova Sasíka Dressera[308]) na jednoho Čecha počítáno tehdáž v Čechách deset Němcův; jižť celá města, městečka a městyse, davše výhost starému jazyku slovanskému, němčiny se

---

aby si zřídil velké panství v Italii, neštítě se prostředkův nejohavnějších, čímž jméno své zhanobil tak, že památka jeho dosud největší budí ošklivost. Také sestra jeho Lukrecie zohavila pověst svou četnými zločiny a neřestmi nejhanebnějšími všeho druhu.

[305]) *Poručník Branibor* t. j. Ota Dlouhý, markrabě braniborský, jenž po smrti Otakara II. co poručník 7letého synáčka jeho Václava po 5 let zemi českou spravoval tak hanebně, že vydíráním a loupením na mizinu přišla.

[306]) *Císař Rudolf I.*, zakladatel moci rodu Habsburského, svítězil nad králem naším Přemyslem Otakarem II., jenž v bitvě té (na Moravském poli) zahynul dne 26. srpna r. 1278. Hlavní zrádu tehdáž vedlé pánův z Rožmberka spáchal hejtman moravský Milota z Dědic, jenž v rozhodném okamžiku dal se na útěk s 22.000 vojska, ještě zcela čerstvého. Rudolf Habsburský hned tehdáž zanášel se zámysly, kterakby rodu svému získal osiřelou říši českou. — Také syn jeho *Albrecht I.*, jenž panoval v Německu od r. 1298. až do r. 1308., velkým byl nepřítelem Čechův a Přemyslovcův, kteříž tehdáž v Čechách panovali; když pak r. 1306., zavražděn byl poslední Přemyslovec Václav III. ozývali se mnozí hlasové, že se to stalo návodem Albrechta císaře.

[307]) *Marčané* t. j. obyvatelé německí marky braniborské čili země mezi řekami Odrou a Labem, kde se nyní nachází hlavní město říše pruské Berlín. V zemi té bydlel původně národ slovanský, totiž Lutici, kteří ale od Němcův buď vyhubeni buď poněmčeni jsou.

[308]) O spisovateli tomto viz poznamenání naše č. 66. na straně 26.

chopily i zdálo se, že je veta po Čechách. Z toho následovalo povstání několika ze starečeských velmožův[309]) (pánův z Vartemberka, z Valdštejna, z Házmburka), k nimž přidalo se několik měst; znenáhla mnohými boji nepřátelé zlomeni, až konečně v bitvě řádné vojsko Němcův od nepatrných sil Čechův, bez pochyby pomocí sv. patronův českých, rozptýleno a střemhlav na útěk zahnáno; v co darebně se byli uvázali, to utekše oddali. Tytéž zámysly nepřátelské opakovaly se po Václavu, posledním králi z rodu Přemyslova[310]). Král český Jan Lucemburský, neváže si panstva domácího, hrabata německá v radě mívati začal i, oč před ním Jindřich Korutanský s nezdarem se pokoušel, zemi českou množstvím Němcův zaplavoval. Vše bylo marné; titíž pánové z Vartemberka (od nichž Valdštejnové původ odvádějí), a zvláště pánové z Házmburka, zbraně se chopivše, vysvobodili

[309]) Veliká tíseň, kteráž se na zemi českou přivalila po záhubě Přemysla Otakara II., měla alespoň dobrý oučinek, že šlechta česká, kteráž do té doby dle příkladu dvoru královského lnula k cizotě, nyní procítla k uvědomění národnímu a započala boj proti hubitelům cizím. V boji tomto zvláště se vyznamenali Hynek z Dubé, Ctibor z Lipnice, Jaroslav z Jablonné a Vítkovec Záviše z Falkenštejna, jenž dříve hlavně byl přispěl k záhubě krále Otakara II.

[310]) Po zavraždění posledního Přemyslovce Václava III. (r. 1306.) dostal se na trůn český *Rudolf I.* Habsburský, kteréhož Čechům vnutil otec jeho císař Albrecht I. Po smrti Rudolfa toho (r. 1307. u Horažďovic) zvolili si Čechové *Jindřicha, vévodu Korutanského,* jenž za manželku měl Václava III. nejstarší sestru Annu. Když ale Jindřich Korutanský ukázal se býti neschopným, tedy Čechové nespokojení druhou sestru zavražděného Václava III. Elišku provdavše za *Jana Lucemburského,* tohoto na trůn povolali. Jan byl synem císaře německého Jindřicha VII., hraběte Lucemburského.

vlast a Čechám vrátili dávnou slávu s jazykem[311]), což opět vykonáno pomocí nebeskou, když sv. Václav objevil se v zlaté zbroji a proti vojsku Němcův jakožto vůdce se postavil, kterýmžto zjevením vojínové naši jsouce nadšeni, píseň sv. Vojtěcha[312]) zpívajíce, dobyli vítězství nejskvělejšího.

Karel IV. největší i jazyka i lidu slovanského milovník, předce, poněvadž dychtil, aby jeho Čechy co nejvíce kvetly a všeho druhu zbožím jak nejhojněji oplývaly, pro tuto dychtivost pochybil láskou přílišnou, když trhy, náměstí, kazatelny a chrámy lidem německým, zvláště pak kupci a studujícími, přecpal tak, že v Týně, u sv. Havla

Karla IV. ustanovení ve prospěch jazyka slovanského.

---

311) Král *Jan Lucemburský* ve sporu s pány českými, kteříž se proti němu byli zapsali v jednotu panskou na Zvíkově (2. února r. 1318.), navedl do země množství cizího žoldnéřstva i počínal si tak nepřátelsky, že tehdáž vůbec šla pověst, že král Čechy chce vyhubiti a zemi osaditi samými Němci. Avšak od panstva byv přemožen, musel učiniti smír s pány, což za pomocí krále německého Ludvíka Bavorského stalo se na sjezdě v Domažlicích r. 1318. V boji tom vyznamenal se zvláště proslulý bohatýr pan *Vilém Zajíc z Házmburka na Valdeku*, jenž námezdné vojsko královo na hlavu porazil mezi Žatcem a Křivoklátem. Balbín (v. Epitome str. 323.) vypravuje, že prý Sv. Václav viditelně pomáhal vojsku českému, kteréž prý celý den až do večera bojujíc, převeliké množství nepřátel pobilo, kdežto ze strany české zahynulo jen 12 mužův!

312) *Písní sv. Vojtěcha*, druhého biskupa pražského, nazývá se píseň, u nás dosud vůbec zpívaná: „Hospodine pomiluj ny“, kteráž již od nejstarších časův byla předkův našich chvalozpěvem, jenž se rozléhal při volbách a korunovacích panovníkův, před bitvami a vůbec při příležitostech důležitých. Z důvodův vážných v době novější najisto má se za to, že píseň ta nepochází od sv. Vojtěcha, nýbrž ještě starší jest a že snad sám apoštol slovanský sv. Cyrill jest původcem jejím, pro-

i jinde ponenáhlu německy se kázalo[313]); předce ale císař nejpečlivější nařídil, aby v radě,[314]) při soudu a na sněmích nikdo nemluvil, než česky, kteréžto ustanovení jeho po dnes části možno ve starém zřízení zemském. Václavovi, nástupci otce svého, jenž pádem poražen, tajemství toho neviděl, všecko bylo bez rozdílu i naopak, než otec jeho nejmoudřeji byl ustanovil, do rady měst obyčejně vybíral Němce[315]) tak, že v samém městě praž-

---

čež se nyní také cyrillskou nazývá. — V rukopise Balbínově původně psáno bylo „hymnum illum S. Wáczlawe“, což ale spisovatel sám změnil na „hymnum S. Adalberti“. — O této druhé písni národa českého „Svatý Václave“ praví Balbín (Vita Arnesti str. 193. a 198.), že ji r. 1343. složil tehdejší biskup (pak první arcibiskup) pražský Arnošt z Pardubic, což ale dojista jest omyl, poněvadž píseň ta již v století 14. nazývala se „písní starodávnou“.

[313]) Mýlí se Balbín, že teprv za Karla IV. do Prahy tolik Němcův se nahrnulo; neboť již před ním netoliko v Praze, nýbrž i v jiných městech v Čechách obyvatelé jazyka německého, byť i na počet nebyli silnější nad Čechy, panovali v životě veřejném. Pravda však, že založením vysokých škol, jakož i tím, že Praha byla sídlem císaře německého, počet Němcův zmohl se tam velice. Na Novém Městě Pražském, tehdáž založeném, ale hned z počátku národnost česká byla silnější.

[314]) I tuto Balbín jest na omylu; neboť za Karla IV. v radách a soudech městských převahu měl jazyk německý. Od téhož panovníka známe některé listiny veřejné v jazyku německém, kdežto české aspoň dosud se nevyskytly.

[315]) Balbín křivdu činí králi Václavu IV., neboť král tento v celku živlu českému přál mnohem více, než Karel IV. Tak zejmena r. 1413. nařídil, aby do rady staroměstské v Praze, až posud výhradně německé, na příště volilo se polovici Čechův a polovici Němcův, jakož i aby Němec učiněn byl purkmistrem jen tehdáž, když umí také česky. Tím převaha Němcův nad Čechy v řízení obecném přestala. Balbín, nepříznivě soudě o Václavu IV., vázl v omylech a předsudcích

ském, hlavě celého království, za posledních jeho časův v radě nacházeli se toliko dva, kteříž se v řeči české znali; týž král ale ani Němcův nevyslechna, ustanovil, aby na vysokém učení pražském Čechové měli tři hlasy[316]); ovšem naopak bylo jednati (jak Balbín v dějinách moudře uvažuje); neboť když všecka sláva university opírala se o příchod a studie cizincův, nebylo ubírati Němcům váhy a počtu hlasův, když se toho již byli uchopili zuby nehty a to chránili, aneb, bylo-li to slušno, mělo se vyčkati doby příhodné neb odročiti všecko, aby se nic nerozhodovalo v čase nanejvýše nepříležitém, když mysli z obou stran byly pobouřeny a rozkvašeny. Za to ale v soudech a radách městských, poněvadž lid z valné části mluvil česky, neměla se nad Čechy dávati moc cizincům, (což lidé domácí nejtíže jeji nesou). Tudíž národ, nechtěje trpěti vlády cizí, jednak z dychtivosti po novotách, jednak ale

Václav král nejnetečnější nemoudře proti sobě popudil jazyky národův.

Převeliká chyba krále tehož.

---

duchovenstva času svého, kteréž krále Václava IV. vůbec odsuzovalo, poněvadž s duchovenstvem míval spory téměř ustavičně a poněvadž zvláště z počátku přál M. Husovi.

316) Jak známo ustanovil Karel IV., aby na universitě čili vysokém učení pražském, založeném r. 1348., cizinci (hlavně Němci) při všech volbách a jiném hlasování měli tři hlasy, Čechové pak toliko jeden, až konečně Jan Hus hlavně přímluvou pana Mikuláše Chudého z Újezda (praotce nynějších knížat z Lobkovic) dokázal, že král Václav IV. dne 18. ledna r. 1409. v Kutné Hoře vydal známý mandát, jímžto cizincům na vysokých školách přiřčen toliko hlas jeden, ostatní tři pak dány Čechům, což Němce tak dopálilo, že šmahem opustili Prahu. S úsudkem, jejž Balbín o věci té tuto vykládá, nemůžeme souhlasiti; neboť před soudem spravedlivosti neobstojí, aby lid domácí ve vlasti své požíval práv menších, než přistěhovalci.

zápase s největší chudobou a nouzí (kteréžto vyhledávají příčiny k loupežím, bouřím, vzpourám a povstáním), jednak též popuzen nestrestáním hanebností, zvláště ale kacířstvím váben, zbraně se chopil a způsobil spousty takové, že ještě ani za dvě stě a padesát let škody nemohly býti napraveny, podnes pak, co dělo se před tolikem času, smutnou závěrku činíme ze zřícenin hradův, klášterův a chrámův.

Když Němci tímto požárem byli pohlceni[317]) aneb buď v Čechy se proměnili, buď vyhnáni byli, tedy (za kralování Albrechta, Ladislava, Jiřího, Vladislava a Ludvíka[318])) jazyku českému opět přivrácena čest jeho; avšak opět za časův Ferdinanda I.[319]) zvláště pak po roce 1545. začato se pokoušeti o cosi takového, co jsme svrchu pověděli, a znamení dáno nešťastným oním hradu pražského požárem, jímžto se spálily dsky a staré památky krá-

Doba Ferdinanda I.

---

[317]) *Války husitské* v národním ohledu měly účinek velmi důležitý; neboť kdež před válkou Němci měli vrch v přemnohých městech českých, ano i v Praze, po válce všecka města byla již česká, mimo některá, jež, jsouce na pomezí, zůstala německá.

[318]) *Králové* tito panovali, *Albrecht* od r. 1438—39., *Ladislav* do r. 1457., *Jiří Poděbradský* od r. 1458—1471., *Vladislav II.* od r. 1471—1516., *Ludvík* od r. 1516—1526. kdež zahynul v bitvě u Moháče.

[319]) *Ferdinand I.*, jejž si Čechové za krále zvolili po smrti Ludvíka, panoval od r. 1526—1564. Ačkoli několikráte slavně potvrdil všecky svobody a práva království českého, na to i přísahy vykonal, dosti brzy proti nim začal brojiti a těžkou jim zadal ránu na krvavém sněmě v Praze 1547., kdež mimo některé pány české největší újmu utrpěla města česká, jimž z velké části pobral majetek a svobody, že zničen byl rozkvět jejich.

lovství[320]). Toho času lev český malován a na mincích ražen, stoje za mřížemi jakoby v zajetí, ztrativ již svobody a nejsa pánem svým. Konečně ale předce nelze bylo nic pořídíti, poněvadž Maksimilián a Rudolf, panovníci velmi hodní[321]), toliko k pokoji lidu poddaného hleděli.

Bližších nám časův dotýkati nechci; nikdy zajisté Čechy od založení svého necítily utlačování těžšího, nikdy na vyhlazení jazyka slovanského nepodnikáno zásmyslův ostřejších, nikdy nebezpečenství nebylo větší, čehož tím více jest želeti, že jaksi spiknutím lidí domácích proti vlasti se zuří. Dočítáme se v knihách starých, že znamenitý hvězdář učení pražského, jmenem Křišťan[322]), z hvězd to předpovídal, že prý nastane čas jistý, kdež Čechy na mizinu budou uvedeny nikoli nepřátel zbraní, nýbrž přičiněním českých velmožův samých, kteříž nebudou chtíti vlasť podporovati, nýbrž cizincům pomáhati budou, ji utlačovati.

Proroctví slavného hvězdoslovce Křišťana, o čemž viz Kromerovy dějiny polské.

---

[320]) *Veliký* tento *požár*, jenž pohltil téměř celou Malou Stranu a hrad královský i s kostely, zuřil dne 2. června r. 1541. a způsobil škody nenahraditelné. Poněvadž také shořely zemské desky s nejdůležitějšími listinami, mezi nimi též úpisy, jimiž se král Ferdinand I. byl zapsal Čechům, šly o tom rozmanité pověsti, že totiž záhuba desk zemských nebyla neodvratna, nýbrž naopak neudála se bez jistého přičinění.

[321]) Panovali tito králové, *Maksimilián* od r. 1564—1576., *Rudolf II.*, syn jeho, od r. 1576—1611. Panování Rudolfa II. v celku zajisté nezasluhuje mnoho chvály.

[322]) *Křišťan z Prachatic* (naroz. r. 1368.) byl mistrem čili doktorem na universitě pražské, kdež také vyučoval a rozmanité hodnosti zastával, jsa též farářem u sv. Michala na Starém městě. Věrným jsa přítelem Jana Husa, navštívil jej v Kostnici v žaláři r. 1415. R. 1437. stal se administrátorem konsistoře pod obojí, čímž

Čeho odtud náleží se nám obávati neb doufati, učí nás příklady dob starších. Opatrnosť má zrak takový, že netoliko přítomné, nýbrž i minulé od zadu vidí. O Jane[323]), jehož žádný čáp od zadu klofnouti nemůže! Nejrozumnější jest duch ten, kterýžto, což beze škody se děje, z minulosti na budoucnosť umí uzavírati.

Pravil jsem trochu výše, že se zámysly na vyhlazení celého národa a některého jazyka málokdy bez těžkého zachvění zemí daří a nikdy se nelíbí božstvu, (leč by se to dělo k jeho rozkazu, jak ve sv. písmě čteme o národech některých, kteříž byli Israelité na pohoršení).

Nemýlím-li se velice, až ku podivu do cela na nás se hodí, co přední dějepisec Dio Cassius[324]) připomíná v kn. 55. dějin římských: „Drusus[325]), praví, překročiv hranice Gattův (Hessův) odtud k Cheruskům, a přepraviv se přes Vezeru, všecko pustoše dorazil až k Labi, jež prýštíc se v horách vandalských (rozumíť naše Krkonoše) do moře severního znamenitě rozhojněno se vylévá; marně se namáhav, aby se přeseň přepravil, postavil znamení

Za Labem neblýští se oruží římské.

---

zůstal do smrti své r. 1439. Zanechal některé spisy mathematické v jazyku latinském. Proroctví jeho, o němž tuto zmínka se činí, podává Balbín ve svých Miscell. (Dec. I. lib. III. str. 227.) jak je sám přeložil z češtiny do latiny dle rukopisu knihovny kolleje jezovitské v Hradci Jindřichově.

323) *Jánus*, staroitalský bůh světla a slunce, jenž se vyobrazoval s obličejem dvojím, jichž jeden hleděl v před, druhý v zad. Slova, jež Balbín tuto uvádí, jsou verš 58. satyry I. Persiovy. (*Persius Flaccus* byl básník římský století prvního po Kristu).

324) O *Dionu Cassiu* viz poznamenání naše na str. 70. č. 172.

325) *Drusus* a starší bratr jeho Tiberius byli pastorky Augusta, prvního císaře římského, jemuž je z prvního manželství svého byla přinesla druhá choť jeho Livia.

vítězná i couval, hlavně za tou příčinou, poněvadž žena jakási podoby božské a vzezření nad lidské velebnějšího vstříc mu se postavila, řkouc: „Kam až zaměřuješ? osud nepřipouští, abys za Labe pokročil, aniž Ti usouzeno, abys uzřel krajiny ony. Kliď se odsud! neboť již nastává konec i prací Tvých i života Tvého.“ Drusus tedy ihned začal couvati a na pochodu, ještě než se dostal k Rýnu, onemocněv, zemřel. Po smrti dáno mu jmeno Germanicus, jako i synům jeho, i na poctu stavěly se mu sochy, oblouky a nad samým Rýnem náhrobek slavný“[326]). Tolik z Cassia.

Co se toho zjevení božského týká a bylo-li vůbec božské, já na žádnou stranu se nehádám; tolíko tomu důvěrně přisvědčuji, že božstvo, jehož síti, jak praví Niketas[327]), nikdo minouti nemůže a kteréž položilo základy všech říší, netoliko národům, nýbrž také i ctižádosti a lakotě panovníkův od věku u sebe bylo ustanovilo jisté hranice pevné, po za které když usilují, ničeho neopřizují. Také i to jisto jest, že kdežto téměř celou Evropu vojnou si podmanili Římané, páni světa, nikdy se nedotkli země této, kterouž nazýváme Boiohemia čili Bohemia[328]).

Slyšeli jsme také ještě o některých a mnohem jistějších průkazích božského ustanovení toho, jež

---

[326]) Zbytek tohoto náhrobku Drusova dosud se ukazuje v Mohuči.

[327]) *Niketas* dle rodiště svého Choniates nazývaný, dějepisec byzantinský, jenž žil v století dvanáctém a na začátku třináctého, spravuje rozmanité hodnosti vysoké u dvoru císařského v Cařihradě. Nejznamenitější dílo jeho jsou dějiny byzantinské od r. 1183—1203.

[328]) Země české Římané ovšem si nepodmanili; avšak ve století druhém po Kr. za tak zvané války markomanské od (r. 166—180), vojsko císaře římského Marka Aurelia dostalo se zajisté do vlastí našich.

od jiných byly uvádíny, zvláště pak toto, že dosud žádná rodina, kteráž odjinud se přistěhovala, byť i dosáhla největších statkův a též potomstvem velice se rozhojnila, pakli zcela nepřilnula k Čechám a horlivě z plna srdce nespřátelila a nespoutala se s jazykem a národností naší, nemohla dosíci do čtvrtého, jak se říká, kolena čili až k pravnukům. Pamatuji se, že jsem to druhdy slýchal od starcův našich a že zároveň vypočítávali padesát a i více rodin rytířských a panských, kteréž v nejbližších letech po tom, co se usadily v Čechách po posledním psanství šlechty české a od králův byly dostaly statky velmi rozsáhlé, s četným potomstvem synův a dcer docista vyhynuly za několika málo let, žádného dědice nezanechavše[329]). Zříme pak s podivením, že podnes dějí se věci takové.

Zázrak jakýsi, že přemnoho rodin cizých v Čechách vyhynulo.

Po bitvě bělohorské, jížto zlomeno síly stavův kacířských v naší zemi, (o kéž by pohrom bitvy té nebyli zakoušeli až podnes také i katoličtí Čechové, kteříž ničeho nezavinili a králi svému věrnost zachovali![330]) po bitvě té pravím největší část země české cizincům a zvláště vojákům roz-

---

[329]) Skutečně vypočísti možno řadu dlouhou takových rodin cizích, kteréž se tehdáž u nás usadily a po nichž už dávno není památky v Čechách. Tak ku př. vyhasly rodiny Huerty, Marradasa, Aldringena, Millesimo del Caretto, Piccolomini, Gordona, Buttlera atd.

[330]) Patrno, že z vítězství bělohorského v míře plné těženo netoliko v ohledu náboženském a politickém, nýbrž také v národním. Se svobodou království českého také i národnost slovanská v Čechách a na Moravě měla klesnouti do hrobu. Že náboženství panovníkům často bývá jen zástěrkou zámyslův zhoubných, Balbín dobře věděl, jak vysvítá ze slov jeho: „Panovníci, kteříž si libují ve vojnách i v prolévání krve lidu svého a nepřátel, často usnášejí se na vojnách dříve, než si vzpo-

dána; jako „zvíře stvořené pro hostiny velké“[331]) aneb jako slabý zajíček uprostřed psův, roztrhána jest. „Vystěhujte se, Vy dávní hospodáři[332])!“ po celých se rozléhalo Čechách. A což pak, prosím, přes tyto zámysly pořízeno? Znám a vypočísti mohu velmi mnoho statkův, kteréž od r. 1626. až po tuto dobu měly osm, devět, deset pánův, vždy jiné a jiné, kteříž následovali buď z pokrevenství buď z nového nadělení královského, a jak již řečeno, bez zanechání dědice. Mezi tím co se stále znova a znova dosazovali tito pánové, kteříž podnes nepřestávají se ztráceti, staré rody české, zvláště z rytířstva, ačkoli některé v největší nouzi často na jediné vísce přestávati musí, předce žijí a jako kdyby stále byly obětovaly Anně Perenně[333]), ustavičně trvají.

Zdá se tudíž, jakoby oni dobráci, kteříž se nechtěli vpraviti v naše mravy a v jazyk náš i, ačkoli v Čechách bydleli, a statky byli nadáni, chvastali se, že nic společného s Čechy nemají i nikdy míti nebudou, koupili si krví pole Hakel-

---

menou na náboženství; jakmile však usnešeno se o vojně, snadno též předstírati náboženství a šáliti lid sprostnější. (Hist. de duc. et reg. Boh. 217.)

331) Původní slova latinská „*animal propter convivia natum*“ vyňata jsou z verše 141. satyry I. Juvenálovy, kdež se tepe nestřídmost tehdejších labužníkův římských.

332) Úryvek tento (*Veteres migrate coloni*!) výborně hodí se na toto místo; jestiť vyňat z verše 4. eklogy deváté, kdež básník Virgilius touží na dobu tehdejší, když za prvního císaře římského Augusta dávné hospodáře italské vyháněno ze statkův, jež dáváno v odměnu starým vysloužilcům vojenským.

333) *Anna Perenna*, bohyně staroitalská, kteráž se ctila jako darkyně a ochranitelka jara se vracejícího. Komu tedy přála Anna Perenna, dlouho prospíval ve zdraví a síle mladistvé.

dama[334]), hřbitov cizinců, aby totiž v něm nejprve sami sebe a pak i své pochovali a zahrabali. Moudrému napověz! Někteří tomu chtějí, že jest to kletbou sv. Václava na nájezdníky země české; takového cosi ale nikdy jsem nenašel u spisovatelův starých, i ostatně zdá se též, že věci tak hrozné velice se příčí povahám přelaskavým svatých, zvláště pak nejdobrotivějšímu srdci sv. Václava.

Pochází-li pohroma tato od sv. Václava?

Naproti tomu jsou u nás některé cizí rodiny, před mnohými věky do Čech z krajin sousedních převedené, kteréž se šlechtou naší v jedno tělo srostly. Pozorováno od mnohých, že rodiny takové, kteréž mají trvání, k Čechám a k Čechům chovají se nejpřátelštěji, kdežto naopak zahynuli tací, kteříž Čechův nenáviděli, zvláště ale ti, kteříž do země přijati byli za posledních padesáti let. Příčina ve skrytu vězí, skutek ale na bíledni leží. Dovolávám se čtenářův; nechať sami, až toto čísti budou, trošíčku v mysli po Čechách se procházejí (nebudeť zapotřebí zacházeti daleko), sami ze své paměti budou si moci poskytnouti příkladův; není povinností mou, tuto pojednávati o věcech tak nenáviděných, spěchámť k tomu, čímž,

---

[334]) Za oněch 30 peněz stříbrných, za kteréž Jidáš zradil mistra svého Ježíše Krista a kteréž pak v chrámě pozvrhl, když vida účinky zrady své, upadl v zoufalství, zakoupili biskupové židovští pole hrnčířovo, na němž se Jidáš byl zavraždil, a ustanovili, aby pole to, od té doby řečené „Hakeldama“ (cha qal demá t. j. pole krve) bylo hřbitovem pro cizince. Povedené narážce Balbínově není těžko porozuměti, že totiž těm, kteříž za nešlechetné služby na záhubu Čech nabyli statkův, právě tak se to vyplatilo, jako zrádci Jidáši mzda za zrádu.

jak časem jsme slýchali, po jazyku slovanském se vrhá, a též nový onen Čechobijce vrhati neopomenul.

§. XVII.

Některé narážky a potupy na jazyk slovanský kratičce se rozprašují.

Pravil Anacharsis Skytha[335]), že u Řekův nic nebylo neslušnějšího a méně snesitelného, nežli, že, když u nich o hrách Olympických[336]), to jest o slavném shromáždění a sjezdu celého Řecka umělci (rozuměj sochaře, malíře, a ostatní) zápasili i o vítězství a odměnu se ucházeli, v soudě zasedali a o nejkrásnějších výtvorech a pracích umělcův úsudek vydávali lidé tací, kteříž sami nebyli umělci, jako kdyby pouhé oko, co v kterém umění výtečného a krásného jest, vyrozuměti mohlo, i jako kdyby kterémukoli Béotovi[337]) hru-

[335]) *Skythové* Řekům věku starého sluli národové, bydlevší v jižních krajinách nynějšího Ruska v Evropě. Dělili se na kočovní a usedlé; učenci někteří domnívají se, že kočovní Skythové byli kmene čudského, usedlí pak kmene slovanského. Těchto Skythův krále Gnura syn *Anacharsis* okolo r. 600 př. Kr. procestoval země vzdělané a zvláště v Řecku pobyl; když pak vrátiv se ku svým, chtěl tam zaštěpiti vzdělanost řeckou, zavražděn byl návodem vlastního bratra svého, jenž se jmenoval Saulios. Cesty mladého Anacharsise užilo několik spisovatelův na spisy poučné.

[336]) Na poloostrovu řeckém Peloponnesu (nyní Morea) v krajině rozkošné, po chrámu boha nejvyššího Zeva čili Joviše Olympického nazývané *Olympia*, co čtvrtý rok odbývala se veliká slavnost národní, jížto se účastniti směli toliko Řekové. Slavnost ta byla zároveň valným sjezdem Řekův ze všech končin. Mimo jiné věci odbývaly se též rozmanité zápasy tělocvičné a kdo zvítězili, všelijak byli vyznamenáni. Také i umělci (sochaři, řezbaři atd.) stavěli na odiv výtvory své, spisovatelé čtli díla svá, též se ucházejíce o cenu neb poctu.

[337]) Ve střední části Řecka starého byla krajina úrodná,

Rozsudku vydávati nemůže, kdo věci sporné nerozumí.

bému všecky tajnosti umění těch na první pohled se odkrývaly. Protož domníval se Skytka, že soud ten velmi špatně byl zřízen, a to nikoli neslušně; nebyloť tomu jinak, než kdyby lidem, právního řízení a zákonův neznalým, dávalo se rozsuzovati těžké uzly smluv, v plášť zahalené lichvy, půhony a žaloby opáčené.

Zlomyslnost a nevědomosť spisovatele nejnovějšího.

Že pak stranu jazyka slovanského cosi podobného do zvyku přichází, co den vidíme, že ti, kdož jazyka toho nejvíce jsou neznalí, nejkvapněji o něm úsudek vydávají; mezi takové počítáme i onoho Čechožrouta, jenž o chudobě, drsnosti a chatrnosti jazyka českého čili slovanského, totižto slepec o barvách, úsudek napsal; aniž přestával na posmívání se jazyku, nýbrž neostýchal se láti národu samému a nadávkami naň dotírati, kteroužto prací svou, jak zemí a jazykův jest nepovědom, i jak hrubě bloudí, sám sice ukazuje, jenž, jak se zdá, ani nevykročil ze země německé, v níž jediné domnívá se, že obsažena jest všecka vzdělanosť a cožkoli slouti může výborným[338]).

Praviť, „že jazyk Slovanův jest plsť jakási, spletená z řečí národův rozmanitých“; já však dím, že to utrhání drzé a lživé i nepravdu toho dokázal jsem již v odstavcích předcházejících,

---

kteráž se nazývala Béotsko (*Boiotia* čili *Boeotia*); poněvadž pak obyvatelé její nade všecko hleděli si jen požitkův tělesných, nedbajíce ducha vzdělání, tudíž nevzdělaným břichopáskům říkalo se a dosud říká se *Boiot* čili *Béot*.

338) Podivno, kterak slova tato, jež poctivý Balbín náš napsal před dvěma stoletíma, ještě až dosud z veliké části platnosti nepozbyla; nebotť zdaž ještě i nyní mnoho nevědomcův a nedoukův nesoudí, jako onen Čechožrout nyní již neznámý?

když podlé Bohumila Raynauda pravil jsem, že jazyk slovanský jest prvotní. Nalézám, že takto kdysi soudil také Albert Kranzius, Němec z Dolních Sas[339]), jenž slyše Vendy čili Venedy[340]) (Wenden jim říkají), roztroušené mezi Lužičany a Sasíky, ani mluví zkaženě slovansky a, jak se děje, některá slova německá vtrusují, ihned lichým tímto důkazem dada se klamati, domýšlel se, že všecek jazyk Slovanův povstal z němčiny. Tohoto Kranzia však výtečně vyvrátili již Kromer a jiní.

Předkem zapotřebí věděti, že rozmanitým národův se stěhováním a častým sídel měněním jazykové po celé Evropě tak se promíchali, že nesnadno který najíti, jenžby si nebyl vypůjčil několika slov z nějaké řeči cizí. Ačkoli latina jest původní a mezi nejpřednější se klade, přes to všecko tolik posily přijala z řečtiny, že (jak uvažují Varro a ostatní grammatikové, zvláště pak Julius Caesar Scaliger) polova jazyka latinského skládá se ze slov řeckých. Že španělština, franština a vlaština povstaly z latiny, prvé jsme pověděli; že pak (nastojte!) i v nich slyší se některá slova německá, ačkoli velmi málo, ujistují znatelé jazykův.

Téměř všecky jazyky evropské jsou smíchány a spleteny.

Ale což říci o němčině? Přečtiž se satyrická ona písnička spisovatele neznámého, jenž sám sebe jmenuje hezkým slovem „teutschen Michel[341]). Došlo již tam, že v německé sbírce novinek a povídek (jimžto se říká „novelly“) a v rozmlu-

[339]) O tomto Alb. *Krantzovi* viz poznamenání naše na str. 26. č. 65.

[340]) *Wenden* říkají Němci Srbům lužickým, kteříž se jako ostrov mezi Němci zachovali a nyní jsou dílem pod vládou saskou dílem pod pruskou.

[341]) O této písničce Michla německého dosud ničeho nemohl jsem se dopátrati.

vách dvořanův a lidí elegantních není téměř jedinké věty rozvedené, kterážby neobsahovala některého slova francouzského neb vlaského; to pak jako krása se považuje[342]). Někdy ovšem zapotřebí jest, řeč německou cizími slovy jakoby stíněním rozrůžňovati, poněvadž, zvláště ve vojenství, nedostává se slov německých, jimižby se věc náležitě vyjádřila.

Proč tedy Slovany viníš, že někdy užívají slov cizích? Proč nám vytýkáš, v čem jiní vyhledávají chvály? Avšak odpovíš, že Slované (Čechové totiž a Poláci) v jazyku svém nemají slov, pro něž si zacházejí do sousedních Němec. Na důkaz toho uvádějí některá slova, kteráž vzata jsou z němčiny. Abys v cizině nezdál se býti rysem, ve vlastním pak domovu krtkem[343]), nejprvé řeč svou braň, kteráž sama užívá slov cizích; taková pak též bude obrana naše.

Odkud pochází, že v jazyku českém nacházejí se některá slova německá.

Za druhé: Poněvadž Čechy obklíčeny jsou zeměmi německými, tolikráte zaplaveny byly vojsky německými, od tak dávna již slouží králům a císařům, tolikerými Němcův osadami zaseleny, což divu, že něco slov přijaly do řeči své, když co den přijímají Němce samy, v tak velikém počtu se hrnoucí? Přidej k tomu, že jsou to obyčejně významy řemesel a zboží, kteréž se k nám dostaly s německými řemesly a zbožím samým. Na příklad uveďme slovo „víno“ (vinum); neboť když poprvé víno se k nám přineslo z pod-

[342]) To z části valné ještě dosud pravda, ačkoli od časův Balbínových němčina znamenitě se povznesla a vytříbila, honosíc se mnohými spisovateli nejvýtečnějšími.

[343]) „Rysem býti v cizině, krtkem pak doma“ týž význam má, co přísloví: „Mrvu z oka cizího chtíti vyvrci a ve svém neviděti břevna.“

nebí teplejšího, a lidé naši se tázali, jakýby to byl nápoj, dříve neznámý, odpověděno jim, že „vinum“ se jmenuje, tedy naši, kteříž před tím neměli věci té (totižto vína), též dychtivě chopili se pojmenování a říkali „víno“. Jak každý rozumný nahlíží, stejně má se věc s ostatními významy cizích řemesel a zboží, což netoliko ve slovanském, nýbrž vůbec v každém jazyku mívá průchod, jako též i u Němcův; neboť věci španělské poznamenávají se jmeny španělskými, francouzské francouzskými, vlaské vlaskými.

Přes to všecko ale cizích slov v mluvě slovanské mimo ta, o nichž jsme právě mluvili, tak jest po skrovnu, žebych se odvážil na jakoukoli sázku, že se jich v němčině desetkráte více nalézá. Potvrzuje to muž veleučený Volfgang Lazius[344]), Vídeňan, ve velmi učených knihách svých o stěhování se národův; neboť uvedl tolik slov německých, jež totéž u Hebrejův vyznamenávají, vypočetl tolik slov řeckých, tolik latinských, že více než polova řeči německé vidí se býti složena z těchto tří jazykův. Nechtěl bych tvrditi podivného výroku tohoto, kdyby toho přede mnou každému rozumnému nejpatrněji nebyl dokázal Lazius, uváděje tisíce a tisíce slov samých tak, že, kdožby se osmělil to popírati, muselby míti vlákna rohová.

Němčina přetéká slovy cizími totiž hebrejskými, řeckými a latinskými.

Pamatuji se, že před mnohem let, byv škádlen jakýmsi slovem německým, jemuž prý podobného jiného Čechové v jazyku svém nemají, na spěch shotovil jsem jakési psaní, kteréž co do slov téměř tolikéž bylo latinské, kolik německé, a stejně znělo, že odpůrce můj, poražen jsa věcí

[344]) O Volfg. Laziu viz poznamenání naše na str. 20. č. 52.

tak nenadálou vízl, aniž odpovědi nalezl, i mrzela jej hádka, kterouž nerozumně byl vzbudil. Jestiť věc ta poněkud chlapecká; abych ale dosáhl víry a přátelům vyhověl, uvedu ji *):

Ego habeo hortum, in eo sunt sex
Ich habe ein Garten, in dem seynd sechs
rotundae turres et super muros octo portae,
runde Turren und über Mauren acht Pforten,
in quinta turri stat in fenestra una
in fünften Turrn stehet in dem Fenster eine
persona ex puro metallo cum corona, sceptro,
Persohn aus puren Metal mit Cron, Scepter,
et lancea, in sexta fenestra offendere
und Lanzen, in sechsten Fenster wirst du finden
est mulum ex alabastro, in octava
einem Maul-Esel von Alabaster, in achten ein
elephantem ex gypso cum longo naso, et
Elefanten von Gips mit longer Nasen, und
mala, qui est semelas et sugit et sorbillat
Maul, der est Semel und sauget und surklet
clarum vinum; habeo etiam in meo horto
claren Wein; ich habe auch in mein Garten
plantatas rosas per longam lineam, habeo
gepflanzte Rosen über lange Linie, ich habe
buxum, suavia pyra, mespila, cicer, oryzam,
Buxbaum, süsse Pirren, Nispel, Cizrle, Reis,
spinaceam, cerasa et alios fructus. Penes
Spenat, Kerschen und andere Früchten. Neben
hortum est ager et sata, sunt pisces in
Garten ist ein Acker und Saat, sind Fische in
fluviis, in cellariis vinum, in armariis et
Flüssen, in Kellern Wein, in Armer und
cameris caseus et butyrum. Habeo ca-
Cammer Kas und Butter. Ich habe Ka-

*) Jest to zároveň ukázka jazyka německého věku dřívějšího.

pones, anates, pavones, castas turtures,
pauner, Anten, Pfauen, keusche Turteltauben,
phasianos, qui ova pariunt, et sunt partus
Pfasianen, welche Eyer gebähren, und sind Geburt
securi, quia nullus gryllus, scorpio, mus
sichere, dann kein Grill, Scorpion, Maus,
vermis, aut vespa offenditur in
Wurm, oder Wespen wird gefunden in dem
horto. Elementa sunt hic subtilia, nullae
Garten. Die Elementen sind da subtil, keine
nebulae et ventus; ideo nullus catarrhus,
Nebel oder Wind; darum kein Katar,
nullus fluxus, nulla pestilentia regit. In hoc
kein Flus, keine Pestilenz regieret. In diesem
palatio meus pater et mea mater in
Pallast mein Vater und meine Mutter in dem
Januario et Martio feriari solebant, post Pente-
Januario und Martio haben gefeyert, nach Pfing-
costen meus præceptor et magister cum nomine
sten mein Præceptor und Magister mit Nahmen
Joannes jam viduus et strenuus Patronus
Johannes Wittiber und der gestrenge Patron
Vitus de Falconis monte cum quodam Præposito
Veit von Falkenberg mit einen Probsten
(Titulus) studere, scribere et festis diebus
(Titul) studiren, schreiben und an Festtag
in pelliceo et in mantello, longis pellibus
in Pelz und in Mantel, von langen Fellen
cum duplicata mitra et saccis sedere ad ta-
mit dupelter Mitz und Sacken sitzen bei Ta-
bulam et mustum propinare solebant. Haec
fel und Must trinken Brauch gehabt. Da
erat mea schola, hic me monebat,
ist gewesen meine Schul, da hat mich vermant,
disputabat, vexabat, quando non
mit mir disputirt, mich vexirt, wenn er nicht

volebat studere, dicebat: carcer erit illi pro
wolt studiren, sagte er: ein Kerker wird er für
poena, sic me tractabat, sicut
ein Poen haben, so hat er mich traktirt, wie
asellum cum infula ex papyro super caput
einen Esel mit Infel von Papir übern Kopf
tyrannice pro exemplo, ut ejularem.
tyrannisch zum exempl, dass ich heullen musste.
Tectum in meo palatio non habet scan-
Das Dach in meinem Pallast nicht hat Schin-
dulas, sed est plumbo contectum; per
del, aber ist mit Bley bedeckt; in ein
triangulnm stat in pilis, sicut
Triangel stehet es in Pfeilern, als wie ein
tripus, aut velut anchorae, et lucet in
Dreyfuss, oder wie ein Anker, und leichtet in
nocte, sicut lucerna, vel speculum sine
der Nacht, wie ein Lutzern, oder Spiegel ohne
macula; cuspis est sicut circulus et habet
Mackel; die Spitz ist wie ein Cirkel und hat
octo centenarios cupri. Habeo ca-
acht Centner von Kupfer. Ich habe auch Ca-
pellam cum calice, et omnibus instrumentis
pellen mit Kelch, und allerley Instrumenten
ad missam; in altari sunt tria corpora SS.
zur Mess; in Altar sind drey Körper der HH.
Martyrum, in quibus Christus triumphavit,
Marterer, in welchen Christus triumphiret hat,
ad hoc altare a Presbytero SS.
bei diesem Altar wird von dem Priester das Heil.
Sacramentum offertur, et Psalmi Pro-
Sakrament geopfert, und die Psalmen des Pro-
phetae David clare legentur, et est ordinatum,
pheten David clar gelesen, und ist ordinirt,
ut juste sexta hora Musici penes
dass just in sechster Stund die Musikanten beym

pulpitum ad matutinum psallant cum organo,
Pulpret zur Metten psalliren mit Orgel,
et setis. In una nova scatula seu
und Seytenspiel. In ein neuer Schachtel oder
pyxide habeo particulam de Cruce Christi,
Pixen habe ich ein Partikl von Creutz Christi,
sicut nux, et oleum S. Stephani ex te-
wie ein Nuss, und Oehle St. Stephans nach Te-
stamento D. Archi-Episcopi, qui Mediolanum gu-
stament des Erzbischofs, der Mayland gu-
bernavit, ex stemmate Carafarum, quod
bernirt hat, aus dem Stamme Carafa, das aber
verae reliquiae sint, per miraculum est pro-
wahre Reliquien sind, durch Mirackl ist es pro-
batum; quidam Cerdo peregrinus, apud meum
birt. Ein Kerber Pilgram bei meinem
cocum stramem accendit; in
Koch hat das Stroh angezundet; daraus ist in
communi vulgo tumultus fit, ego
gemein Pöfel Tumult entstanden, ich hab
benedictum oleum miscui cum calce, et
das benedeyte Oehl gemischt mit Kalch, und
scabi pulverem, ut esset quasi
hab geschaben ein Pulver, und war wie ein.
emplastrum ex sapone, deinde cruce velut si-
Pflaster von Saven, darnach Creutz wie mit
gillo compressi, et cum fasciola in
Siegel hab gepresst, und mit Facelet in einen
angusto passu in medium flamarum pro-
engen Pass in die Mitten der Flammen ge-
jeci, eodem articulo flama est do-
worfen, in dem Artikl die Flamme ist gedehmt
mita. Obligatus sum, eleemosynam (unum
worden. Ich bin obligirt, eine Almosen (einen
saccum ex mola seu farina) quasi censum,
Sack von Mehl) als wie ein Zinss,

aut Xenium, ad hospitale praesentare. Mi
oder Geschenk, auf Hospital praesentiren. Mein
frater in meo horto visita me, et proba
Bruder in mein Garten besuche mich, und probire
meum vinum, ut tuam melancholiam le-
mein Wein, damit du dein Melancholey lindern
nias. ego volo pro te omnia parare.
möchtest, ich wil für dich alles paraten.

Až potud psaní ono[345]); avšak na tisíce jiných, ano i celé knihy možno napsati, jež totéž hebrejsky i německy, totéž řecky i německy, totéž latinsky i německy vypravují; opět jiná knížka všecka jest německá, kteráž předce skládá se zároveň ze slov francouzských a vlaských, úplně totéž znamenajících, čehož v jiném jazyku některém nesnadno se nalezne. Z toho dalo by se mnoho souditi, čehož pověděti nechci, nade všecko ale vyniká, že liché jest naříknutí jazyka slovanského, od Čechožrouta onoho pronešené, poněvadž užíváme těch několika slov cizích, kdežto ve vlastním domě svém mnohem více toho měl, cožby bránil.

Druhé obžaloby trestí jest jazyka slovanského prý chudoba a nedostatek slov; tuto žalobu však dlužno položiti na vrub nevědomosti a prostořekosti jeho, jenž, jazyka toho, jak se sám přiznává, neuměje, a o žádný obor písemnictví našeho nezavadiv, o věcech neznámých (ať více nedím) příliš směle se vyjádřil[346]).

Trpí-li jazyk slovanský nedostatkem slov.

[345]) Pro ouplnost podali jsme též celou tuto hříčku, na kterouž neklademe váhy žádné, vědouce, že ve všech jazycích indoevropských najíti možno sílu slov, kteráž se dají uvesti na týž původ.

[346]) Smělosti takové dosud dopouští se mnoho nevědomcův.

Ve starých knihovnách země české nachází se knížečka slovanská, „bohosloví“ (theologia) nadepsaná, jak se tvrdí, od sv. Cyrilla pocházející[347]), v nížto všecky významy, jichž zapotřebí užívati při výkladech o božstvě, o osobách božích a jiných tajnostech věrouky, z jazyka řeckého tak přiměřeně jsou podány, že již nic nelze říci vhodněji, a to nikoli jen slova hmotná, jak ve školách říkáme, nýbrž také nadsmyslná svými významy zvláštními se překládají pro obor bohoslovecký a mudrcký[348]).

Za paměti předků našich oba lekařové komorní císaře Rudolfa, Tadyáš Hájek[349]) a Huber[350]),

[347]) Které knihy Balbín tuto dotýká nevím; poněvadž se nyní nic o tom neví, že by sv. Cyrill dílo podobné byl sepsal, možno se domýšleti, že kniha ona byla buď „Napisanije o pravě věrě,“ jež Šafařík připisuje biskupovi bulharskému Konstitinovi, aneb snad „bohosloví“ Jana Damaska, kteréž mnich bulharský Jan Exarch přeložil do slovanštiny s nápisem „Nebesa.“

[348]) Balbín několik takových slov na doklad uvádí v jazyku latinském, jako „essentia“ (podstata), „existentia“ (bytnost), „proprietas“ (vlastnost), „materia“ (hmota), forma (tvar) a j.

[349]) *Tadyáš Hájek z Hájku* (naroz. v Praze r. 1525.), slavný lékař, počtář a hvězdář, jenž doma a v cizině důkladně se vzdělav, vyučoval na vysokých školách pražských, pak provozoval umění lékařské a stal se životním lékařem císařův Maksimiliána II. a Rudolfa II. Náležel mezi nejučenější muže věku svého. Kromě překladu Mathioliho herbáře čili bylináře (vyšel r. 1562.) sepsal mnoho jiných spisův dílem česky dílem latinsky. Zemřel v Praze r. 1600.

[350]) *Adam Huber z Riesenbachu* (rodem z Meziříčí nad Oslavou v Moravě r. 1546) slavný lékař český, jenž nějaký čas vyučoval na vysokých školách pražských, pak ale zanášel se uměním lékařským a po Tad. Hájku stal se životním lékařem cís. Rudolfa II. O zvelebení university pražské vydobyl si zásluh velikých. Zemřel r. 1613. S přítelem svým Veleslavínou přeložil a rozhojnil slavný herbář Mathioliho a sice dle Camerariova spracování německého.

po česku vydali bylinář Mathioliho[351]); pak opět Huber vydal knihu jinou, kterak opatrovati zdraví[352]); za paměti naší Amos Komenský[353]), Moravan, ale v Čechách vychovaný, sepsal „Zlatou bránu jazyků“ (Janua linguarum), kteráž již

Do češtiny i nejtěžší díla přeložiti možno.

[351]) *Petr Ondřej Matthiolus* (vlastně Mattioli) narodil se r. 1500. v Siéně ve Vlaších. Vyučiv se lékařství stal se po nějakém čase lékařem životním arciknížete Ferdinanda, jenž za nepřítomnosti otce svého, krále Ferdinanda I. býval jeho náměstkem v Čechách. Mattioli z vděčnosti za dlouhý pobyt svůj v Čechách chtěje Čechům památky nějaké zanechati, sepsal herbář na onen čas důkladný, jenž pak z latiny dvakráte přeložen do českého.

[352]) Druhé dílo *Huberovo*, o němž Balbín tuto se zmiňuje, vyšlo r. 1587. a nazývá se „*Regiment zdraví*,“ jež spracoval dle pověstného díla doktora dánského Jindřicha Ranzovia.

[353]) *Jan Amos Komenský*, nejslavnější muž a poslední biskup Jednoty Bratří Českých, narodil se na Moravě v městečku Nivnicích 28. břez. r. 1592. (omylem praví o něm Balbín, že v Čechách byl vychován). Spravoval po tři léta úřad dozorce školy a kazatele ve Fulneku, za pronásledování po bitvě bělohorské musel se vystěhovati do ciziny, kdež v městě polském Lešně řídil gymnasium a proslaviv se výtečnými opravami školskými (horlivě raze cestu vyučování věcnému) odebral se na nějaký čas do Anglicka, Švédska i do Uher, kamž jej vlády povolávaly, aby prováděl opravy ve školství. Zásluhy jeho o lepší vyučování mládeže pojistily mu slávu nehynoucí. R. 1655. při dobytí Lešna, kdež se opět byl usadil, zakusiv pohromy nesmírné, že mimo majetek ztratil největší díl rukopisův svých (mezi nimi též po 20 let sbírané příspěvky k velikému slovníku řeči české a latinské), přestěhoval se r. 1657. za čestným vyzváním do Hollandska, kdež zanášeje se pracemi učenými zemřel v Amsterodamě dne 15. listopadu r. 1671. Ačkoli za živobytí svého málo poklidu požíval, předce převeliký jest počet spisův jeho v řečích české a latinské, o vyučování, náboženství a j. v. Spisové jeho po česku psané vynikají jazykem jádrným a výtečným.

vyšla ve všech jazycích evropských; týž Komenský nedlouho před smrtí svou v Hollandsku vytisknouti dal opět jinou knihu o ctnostech. Tito všickni psali takovou přesností a původností významův, že v nich nečteš a neslyšíš nic, než slovanské, a předce tam najdeš všecka tajná slova lučebníkův, lékařův a filosofův i vypsání lidí, živočichův, ptactva, bylin a celé přírody.

Sikst z Ottersdorfu[354]), někdys kancléř Starého Města Pražského, v životě prvního člověka Adama, jejž uveřejnil, po česku vyjádřil všecky významy právníkův a řízení právního. Čtětež se stará zřízení zemská, právo městské a knihy o právech království českého, sepsané a Kostkům z Postupic připsané od veleslavných mužův Viktorina ze Všehrd a Jana Šlechty[355]), též i jiné

[354]) *Sikst z Ottersdorfu* (naroz. v Rakovníce), muž důkladně vzdělaný, spravoval úřad kancléře staroměstského až do r. 1547., kdež sesazen a vězením pokutován byl, poněvadž velmi činně účastnil se odporu stavův českých a hájil práv měst českých proti králi Ferdinandovi, jenž na ně sáhal. Užívaje doby dalšího panování krále téhož k pracím literárním, teprv po smrti jeho opět vstoupil na pole činnosti veřejné i stal se radou při soudu purkrabském. Zemřel v Praze r. 1583. Ze spisův jeho (z nichž Balbín zmiňuje se jen o duchovním románu „Život Adamův“ do češtiny přeloženém) nejdůležitější jest dílo původní „O dvou nepokojných letech v Čechách 1546. a 1547.“ — Syn jeho *Jan Theodor* účastnil se povstání proti Ferdinandovi II. i zvolen byl mezi 30 direktorův, pročež po bitvě bělohorské na smrt byv odsouzen, obdržel však milost na popravišti samém. Nechtěje pak opustiti víry své, musel se stěhovati do ciziny i zemřel v Drážďanech r. 1653.

[355]) *Viktorin Kornel ze Všehrd*, proslulý právník a řečník, pocházel z Chrudimi; vyučovav nějaký čas na vysokých školách pražských, stal se sekretářem krále Vladislava II. a pak místopísařem království českého. Zemřel v Praze r. 1520. O právnictví české vydobyl si zásluh nesmrtelných dílem svým, kteréž nadepsáno

knihy předkův našich v rukopisech jsoucí[356]); nebude žádného předmětu práva, o němž by se nepojednávalo nejušlechtileji v jazyku našem.

O výmluvnosti stavův staročeských při soudech, v chrámech, a zvláště na sněmích Hájek[357]) na potaz se vezmi; za naší paměti dějiny české vlastenským jazykem sepsal kancléř království českého Slavata[358]); z něho, jakož i z jednání sněmovních možno nabyti ponětí, jakou váhu ná-

---

jest: „Knihy devatery o práviech a súdiech i o dskách země české.“ — Balbín tuto dopustil se omylu, klada, že tyto knihy o právech českých sepsány byly též Janem Šlechtou. Tento *Jan Šlechta ze Všehrd*, pán na Kostelci Labském, byl vrstevníkem a přítelem Viktorina Kornela i také sekretářem krále Vladislava, vynikal však v jiném oboru učenosti a spisovatelství; sepsal spis „Microcosmos“ a jako přítel jeho Bohuslav Hasištejnský básnil po latině. Narodil se r. 1466., zemřel roku 1528.

[356]) Ku př. kniha starého pána *z Rožmberka* (ze století 14.), výklad na právo české pana *Ondřeje z Dubé* (okolo 1400 r.), kniha *Tovačovská*, kniha *Drnovská*, překlad instutuc *Justiniánových* atd.

[357]) Kněz *Václav Hájek z Libočan* r. 1541. vydal velikou kroniku země české, kteráž sice vyniká jazykem jádrným, avšak pro veliké množství bájek a lží ztratila váhu, jížto dříve požívala v míře velmi vysoké.

[358]) Kancléř království českého *Vilém Slavata* (týž, jenž r. 1618. na hradě pražském s okna byl vyhozen) zanechal ohromné po česku psané dílo dějepisné, kteréž pro dobu tehdejší veledůležitým jest pramenem. Balbín zajisté nevěděl, že současně se Slavatou také ještě jiný Čech (avšak v cizině) sepsal dílo podobné, kteréž co do rozsáhlosti rovná se Slavatově, v mnohém ohledu však daleko je předčí, totiž *Pavel Skála ze Zhoře*, jenž po bitvě bělohorské se vystěhovav a konečně usadiv se ve Frajburce v Míšni (nedaleko hranic českých) sepsal dílo své obsahující 10 svazkův velikých. Dílo Slavatovo chová se v Hradci Jindřichově, Skálovo pak v Duchcově, i obě za naší doby začala se vydávati tiskem.

rod náš kladl na řečnění i jak bystrá a rázná byla výmluvnosť předkův našich.

Písmo svaté (jak jsme dříve ukázali) od sv. Jeronyma na jazyk otcův našich máme přeloženo ještě před rokem 400. po Kristu; na tom však předkové naši nepřestávali, neboť poněvadž onen překlad Jeronymův byl složen ze slov příliš starých a již z užívání vyšlých, opraven byl před 300 let, což se nachází ve starých rukopisech[359]). Za velmi hodného a nejmírumilovnějšího krále Vladislava okolo r. 1500. jiní uvázali se v práci tu i dali se do překladu českého biblí svaté, kterýž vytištěn jest ve Vlaských Benátkách; jiný opět v Normberce[360]), jiný v Praze Melantrych[361]),

[359]) Že domněnka, jako prý sv. Jeronym biblí přeložil též na jazyk slovanský, již dávno jest vyvrácena, svrchu bylo povědíno; první překlad slovanský písma sv. opatřili bez pochyby hned apoštolové naši svatí Cyrill a Metoděj a sice v jazyku staroslovanském. Když pak Čechové a Moravané odtrženi jsou od bohoslužby slovanské, písmo sv. překládáno na jazyk náš i máme důkazy bezpečné, že nejpozději již ve století XII. celé písmo sv. bylo přeloženo na jazyk český.

[360]) Bible česká prvně tiskem vyšla v Praze r. 1480., pak na Horách Kutnách r. 1489. a v Benátkách Vlaských r. 1506., dále v Praze u Pavla Severýna z Kapíhory r. 1529. a 1537. v Normberce nákladem měšťana tamějšího Melichara Kobergera r. 1540.

[361]) *Jiří Melantrych z Aventina* (původně dle rodiště svého *Rožďalovský* neb dle zevnějšku *Černovlásek* nazývaný), muž na vysokých školách pražských a v cizině důkladně vzdělaný, byl času svého nejslavnějším knihtiskařem v Čechách. Nejprvé na Malé straně ve spolku s Bartol. Netolickým pracoval; potom však zřídil si tiskárnu vlastní na Starém Městě, kdež dosud stojí bývalý dům jeho v ulici Sírkové č. 471. Tiskárna ta dostala se pak do rukou slavného Daniele Adama z Veleslavína, jenž v manželství měl Annu, nejstarší dceru Melantrycha. Z tiskárny té vyšlo velmi mnoho kněh i též několikráte bible (odtud Melantryšskou zvaná) a sice r. 1556—7., 1560—1., 1570. a 1577. Melantrych narodil se r. 1511. a zemřel r. 1580.

jiný pak Boleslavští[362]) vydali; oba posléz řečené, ačkoli od kacířův shotovené, ozdobně vyjádřily věty latinské. Za naší paměti táž práce započata ode dvou otcův Tovaryšstva Ježíšova[363]) i můžeme doufati, že šťastně bude vykonána. Ve všech překladech těchto všecko jest slovanské, nic cizího, že se téměř odpřísáháno vší pomoci a každého slova jazyka cizího. Máme-li písmo svaté přesně na jazyk slovanský přeloženo, čehož si více přáti, když sv. písmo (jak se uznává) obsahuje téměř všecky věci?

Vidí se pak býti zvláštností jazyka slovanského, co veleučený Mersenne[364]) též o hebrejském dokázal (in emendationibus problemat. Venet. prob. 289.), že totiž od jednoho kořene (jak říkají mistři jazykův) odvozuje se co nejvíce slov, ba téměř bez počtu: „Hebrejština (uvádím vlastní slova Mersennova) málo má slov prvotních, že

---

[362]) *Boleslavskými* nazýváno druhdy též *Bratří české*, poněvadž Boleslav Mladá hlavním jich bývala sídlem v Čechách. Bible, ku kteréž se tuto Balbín táhne, přeložena od osmi učencův z Jednoty Bratří českých a v letech 1579—93. vyšla nákladem slavného pana Jana z Žerotína v 6 dílech v Králicích (blíže Náměstě na Moravě), odkud vůbec sluje *„Králickou.“* Pro výtečnost jazyka a správnost pravopisu bible tato přijata jest za vzor řeči české.

[363]) K vyzvání arcibiskupa pražského Matouše Ferdinanda Zoubka z Bilenberka jezovité *Jiří Konštanc*, *Štayer* (a později též *Jiří Barner*) uvázali se v překládání písma svatého podlé latinského „s porovnáním k bibli Benátské a jiným výtiskům vyšlým před Lutherem.“ Bible ta vyšla ve třech dílech od r. 1677. do r. 1715. a nazývá se *Svatovácslavskou*, poněvadž vydána byla nákladem dědictví sv. Václava.

[364]) *Martin Mersenne*, františkán francouzský, přítel slavného filosofa Descartesa, sepsal mnoho spisův obsahu náboženského, mathematického a filosofického. Narodil se r. 1588, zemřel r. 1648.

jedním významem mnoho věcí pojmenovati musí; jeden zajisté význam hebrejský sedmdesát tlumočníkův přeložilo sedmdesátí rozdílných slov řeckých. Někteří praví, že Řekové mají sedmdesát dva tisíce slov prvotních, Latiníci třicet dva tisíce, kdežto jich Hebrejové znají sotva dva tisíce.“ Potud Mersenne. Jeli to pravda o Řecích a Latinících, podle slovníkův Stephaniho a Scapuly[365]) pochybovati možno, o jazyku slovanském ale mimo všecku pochybnosť jest, že třebas by málo bylo slov prvotních (ačkoli ani toho nelze říci, poněvadž jazyk ten prvky oplývá), předce od každého kořene nachází se slov co nejvíce, že zhusta z jediného kořene jiných slov rodí se dvacet i třicet, čemuž z části vyrozuměti možno z knihy našeho Veleslavíny[366]), kterouž nazývají „Sylva quadrilinguis“.

---

[365]) *Robert Stephani*, slavný kněhtlačitel francouzský, jenž nejprvé žil v Paříži, pak ale jsa náboženství kalvínského, vystčhoval se do Ženevy, kdež zemřel r. 1559., maje 56 let věku svého. Díla z tiskárny jeho vynikala správností a ouhledností. Sám také jsa učeným a hlavně vynikaje znalostí v jazycích klassických, proslavil se mimo jiné spisy rozsáhlým slovníkem jazyka latinského „Thesaurus linguae latinae.“ — Starší syn jeho *Jindřich* (naroz. r. 1528.) vynikaje učeností ještě větší, vydal (dílem v jazyku původním, dílem v překladu latinském) mnoho spisovatelův řeckých jakož i nemálo svých vlastních spisův původních. Žil v Ženevě, pak v Němcích nějaký čas, až za krále Jindřicha IV. vrátil se do své vlasti francouzské, kdež zemřel v Lyoně r. 1598. Náležel mezi nejdůkladnější znatele jazykův řeckého a latinského. Zdělal velmi rozsáhlý slovník jazyka řeckého „Thesaurus linguae graecae“; z rukopisu toho bez vědomí Stephaniho pomahač jeho Němec *Jan Scapula* r. 1579. vydal u výtahu krátkém slovník řecky, kterýmžto podvodem Stephani utrpěl ztrátu velikou, že téměř schudl.

[366]) *Daniel Adam z Veleslavína*, syn mlynáře pražského

Jiné pak a dle zdání mého mnohem snažší nařknutí jazyka slovanského od člověka, jazykův velice neznalého, sosnováno v ten smysl, že prý jest až příliš hrozný, drsný, nezvučný a těžký pro naučení se a vyslovování a tudíž prý lepší jest, že Čechové všickni, davše výhost jazyku svému, sami sebe a děti své navykají společnému jazyku říše německé a takto zúmyslna i dobrovolně předcházejí, co se příště státi musí[367]); neboť prý jazyk český nemůže býti déle trpín, než proti vůli, zvláště vůči takového návalu cizinců, vůči přítomnosti samého krále a císaře, vůči dvoru císařského, jenž z Němcův se skládá, vůči souhlasu soudův všech a panstva, kteříž všude užívají jazyka německého, nemůže prý se dále udržeti s ošklivostí a opovržením.

Je-li jazyk slovanský hrozný?

Nařknutí toto skládá se mnoha z takřka řezův, jež po částech vyvrátíme.

Hrozným, drsným a nezvučným zdá se Tobě,

(naroz. r. 1546), nejslavnější spisovatel český věku zlatého, byl nejprvé professorem dějepisu na vysokém učení pražském, potom pak majitelem tiskárny slavného Melantrycha, jehož dceru nejstarší (Annu) měl za manželku. Z tiskárny této vyšlo množství děl výtečných, jichž mnohá Veleslavína sám buď sepsal buď přeložil (jako „kalendář historický," „Politia historica" a m. j.). Dílo, jehož Balbín tuto dotýká, jest „*Sylva quadrilinguis*" (t. j. les čtyrjazyčný čili slovník řečí české, latinské, řecké a německé).

[367]) Ejhle! co nám prorokováno s takovou jistotou již před dvěma stoletíma! Zdaž i nyní dosti často neozývají se k nám tací hlasové krkavčí, kteříž, čeho si přejí, drze nám předpovídají, totiž záhubu naši, odívajíce se při tom v pláštík lícoměrné dobrosrdečnosti. Viděti z toho, že po všecky doby stejná byla nepřátel a hanobitelův našich darebnost zlomyslná a vzteklost nesmyslná.

u něhož utvořil se předsudek buď z hlouposti, buď nevědomosti, buď z nenávisti; já však Španělův, Francouzův, Vlachův (jimž na věci té nic nesejde) neodmítám za soudce, jichž svědectví již svrchu jest známo, že jazyk český dotýká se sluchu jejich mnohem příjemněji a lahodněji, než jazyk onen, jehož jmenovati nechci. Také vůbec znám jest úsudek sestárlého v Čechách Španěla, mezi svými slavného, z Tovaryšstva Ježíšova, kterýž o těch, jižto vůkol něho mluvili jistým jazykem, říkával v žertu přátelském, že polena štípají a pilují, a (jak od lidí věrohodných jsme slyšeli) upřímně se přiznával, že dělej co dělej, jazyku tomu nemůže se naučiti. Již i to se kácí, že těžko, ba téměř nemožno jest se mu přiučiti, když národové cizí, třebas mluvili nejjemněji a ústy nejvybroušenějšími a nejvzácnějšími, mohou se mu naučiti, jakž svrchu jsme dokázali. „Ignoti nulla cupido“, totižto po neznámých věcech nedychtíme a, čeho dosíci nemůžeme, míváme v nenávisti a povržení, jako liška ona, kteráž nemohouc dosáhnouti hrušek, na stromě se zelenajících, stěžovala si, že jsou kysely. Jakým jazykem mluvili dávní Frankové, ukazují nám učenci; že pak ti, kteříž užívali jazyka starých Franků, ze všech národův k přiučení se jazykům jsou nejnemotornějšími a nejneschopnějšími, pozoroval nejzkušenější mistr jazykův sv. Jeronym v listu svém Galatským. (Viz Raynauda z Tov. Ježíš. život sv. Ennemonda a sv. Jeronym. kn. 2. listy Galat.)

Dovolávání se cizincův proti Němci.

Kdo dle úsudku sv. Jeronyma nejtupější jsou v učení se jazykům.

K poslední části naříknutí, kteráž zároveň obsahuje jakési napomenutí, celou touto obranou svou jsem odpověděl, že na tomto místě nic nevidí se mi zapotřebí dodávati[368]). Zajisté slávou

[368]) Buďmež jen nadšeni touž láskou k vlasti, touž důvěrou

nade všecko největší byloby pro říši římskou, kdyby panství čili lépe právomocnost její neobmezovala se jediným jazykem, nýbrž obsahovala jazyky všecky neb alespoň co největší jich počet; kdysi Vlachy, Francie a jiných zemí více nikoli, jako nyní, jen tituly, nýbrž vládou skutečnou držáno[369]).

Zapotřebí toliko, aby nedávno námi uvedené ustanovení, kteréž nejvelebnější císař Karel IV. někdys ještě za květu říše německé, o učení se jazykům byl vydal[370]), přišlo nám na mysl a do paměti se přivolalo, ihned všecko nařknutí Čechožrouta onoho v nivec se obrátí.

§. XVIII.

Závěrek rozpravy témuž muži nejznamenitějšímu.

Až potud, muži nejznamenitější, klevetil jsem v úslužnosti vyhledávaje slávy; vímť pak dostatečně, že všecko přijmeš z lepší stránky; proto též psal jsem důvěrněji, poněvadž jsem věděl, že

---

v budoucnosť, týmž vědomím slovanským, o zachování a zvelebení všeho domácího a národního pečujmež pilností a svědomitostí, co Balbín šlechetný, i nebudeme se lekati zlomyslných proroctví sýčkův a zákeřníkův potměšilých.

[369]) Ve slovech těchto vězí výčitka, že říše německá, kteráž se nazývala také římskou, moci dřívější pozbyla a stále klesala, poněvadž jiné jazyky a národnosti potlačovala.

[370]) Balbín tuto naráží na tak zvanou „*bulu zlatou*“, to jest základní zákon říše německé, jejž císař Karel IV. král český, ve srozumení se všemi členy říše té vydal na sněmích v Normberce a v Metech r. 1356. V zákoně tom nachází se též ustanovení pamětihodné, aby se synové kurfirstův německých od 7. až do 14. roku věku svého učili jazykům latinskému, vlaskému, německému a *slovanskému* jakožto jazykům, „kteréž jsou velice potřebnými knížatům říšským.“

tohoto spísku našeho mimo Tebe nikdo čísti nebude, než koho bys připustil k tajemství.

Na mnohých místech, znám se k tomu, psal jsem příkreji, — avšak proti příkrým. Nepronikneť kůží slonovou, než ocel, vší silou a vším důrazem vržená. Přestaňtež oni již sami sobě se líbiti a v ohavnosti míti věci cizí, jichž tak hrubě neznají. Kéžbychom i my přestali obdivovati se cizému a (což smutným jest osudem národa našeho) svým vlastním povrhovati! Domácí věci nám zapáchají a babskou (neboť jakž jinak říci?) poslušností dobrovolně úctu vzdáváme těm, kteříž nás mrskají; víceť nám váží bodec milosti dvorské, než všecko po předcích dědictví, než sama vlasť, kteréž všecko povinni jsme obětovati. Omluva, že osočovatelé pádným rameném jsou stepáni.

Praví se, že císař Tiberius, domů se vraceje z rady římské (kdež z pochlebenství neb ze strachu podle se řečnilo) říkával: „O plémě zrozené k služebnosti!“ Líbilať se Tiberiovi služebnosť; avšak duchové služební se mu nelíbili. Totéž, smýšlím, říká i ten, jehož jediného duchem a hlasem mluví sněmové naši.

Ovšem, kdyby se dávalo císaři, což jest císařovo, dalo by se to snášeti; nyní však dědictví samého císaře se mrhá a země na nenahraditelnou škodu císařovu přicházejí na mizinu, když sloužíme tomu, o němž vlastní jeho matka, žena to nejnábožnější, zvěstovala, že bude morem vlasti a že narodil se na záhubu Čech, což i my sami cítíme, vidouce, že oumysly jeho jinam nesměřují, než aby spoustu uvalil na města a celé Čechy[371]).

[371]) Jako při narážkách dřívějších, tak i při této Balbín neuvádí jména žádného, snadno však možno se domysliti, že bije opět na tehdejšího nejv. purkrabí hraběte Bern. Ign. z Martinic, jehož matkou byla Marie Eusebie,

„O kolikž tisíc ženštin krásných v pekle!“ praví básník, já pak řekl bych: „O kolikž setnin třeštěncův v pekle!“

Honosiž se jmenem jakýmkoli, oslavujž se čili již ses oslavil titulem buď rady buď komisaře, buď aktuára, pisaře, tajemníka, buď visitačního neb revisitačního legáta neb legátova náměstka, paklis, aby chudí byli potlačováni, aby se sedlákův nešťastných pot a krev ssály a srkaly, aby některým bylo ulehčeno, jiným pak přitíženo, radou a pomocí přispíval a pak-lis pro uvarování hněvu panovníkova, neb z pochlebenství, strachu neb pro zisk mlčel, kdež jsi za vlasť, nanejvýš skormoucenou, mohl mluviti a řečniti, aneb pak-lis dokonce jazykem a pérem prodajnými všecko to potvrzoval: tož krev nešťastných přijde na Tebe a na syny Tvé! Dělej což dělej, byťs i co den bohu obětoval a obětovával, co den zpovědníky unavoval, co den přijímal tělo Kristovo a krev boží, zatracení svého požíváš a piješ, těla božího zneuctívaje; neboť dí sv. Augustin: „Tělo Kristovo toť chudí na tomto světě!“ Nešťastníče! prvé vydej a vyvrhni krev chudiny, kteréž ses nasrkal! Pod napřaženým ramenem spravedlivosti boží stojíš, žije i umíraje, vinník tolika zlého, což nižádným pobožnůstkářstvím odpokutováno býti nemůže, než toliko napravením spravedlivosti[372]).

Čeho se nadíti těm, kdož na záhubu vlasti radou přispívají a k tomu svolují?

Utlačovatelům chudiny nic neprospívá přijímání svátostí nejsvětější.

---

dcera pana Adama ze Šternberka, nejv. purkrabí, pána na Bechyni, Zelené Hoře, Libochovicích atd.

372) Ostrá tato slova, čelteť si proti komukoli, dojista vydávají svědectví nejpádnější o pravé mysli zbožné a smýšlení šlechetném Balbína našeho, jenž zřejmě tuto zatracuje pobožnůstkářství bez pravých skutkův křesťanských.

Odplatiž bůh každému, jak pro vlasť zasluhuje, dobře-li či zle!

Tatoť jest stížnosť moje; přichází-li snad pozdě, zajisté pravdiva jest a spravedlivou býti nikdy nepřestane.

Ty! ó patrónův země české nejpřednější a největší, Václave! Vratislavem budiž!*) a Čechám svým navrať slávu dávnou! Opět na to postaviž nás místo, z něhož vlastní netečností a hříšnou zlobou jiných neb pochlebnictvím mnohých nezaslouženě jsme upadli, nejvěrněji až do skonání sloužíce Tobě i víře nejsvětější, i králům! Ty národa našeho záštito a podporo! Zahyneme-li, Tobě zahyneme! Od nových obyvatelův marně bys očekával pocty té, kterouž Tě země česká od tolika věkův velebí a miluje. Tudíž v pokoře prosíce, toto opakujeme:

Nedej zahynouti nám i budoucím![373])

Neráčíš-li snad vyslechnouti synův zvrhlých, slyšiž a vyslyšiž prosby předkův, kteříž orodovali za potomstvo své a v nebi na Tebe hledí! Svatý Václave, mučenníku Kristův, jediný dědici země české, oroduj za nás!

*) t. j. obnovitelem slávy.

[373]) Slova tato na závěrku rozpravy latinské napsal Balbín sám po česku, což svědectvím jest významným, jak miloval jazyk mateřský. Vidíme, že myslí nanejvýše skormoucenou dovolávaje se pomoci sv. Václava ve věci nejdůležitější, od jazyka cizího obrací se k řeči přirozené, za jejíž zachování tak vroucně oroduje, jsa jist, že prosba jeho tím spíše bude vyslyšána. I byla vyslyšána.

O vrstvách kůry zemské

a

skamenělých tvorech v nich obsažených.

Sepsal

Dr. Antonín Frič.

Matice lidu roč. III. čís. 4.

(Běžné číslo 16.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1880.

Tiskem dra. Edv. Grégra v Praze.

Úvod.

„Pojď sem bratře,
a uč se skály znáti!“

Veliký jest rozdíl ve spůsobu, jakým pohlíží na skály člověk, který je má za hmoty mrtvé, nevýznamné a jen tak náhodou povstalé, a jakým je pozoruje přítel přírody, který se poučil, jak a kdy povstaly, proč jsou ve vrstvách uloženy, jak některé z nich spůsobujou příkrou sráz, jiné zase vlnitou krajinu, kuželité kopce nebo mohutné pohoří.

V obecném životě mluví se o skalách jako o velikých překážkách při zakládání silnic neb železnic, nebo jako o velikolepých a malebných skupeninách, jimiž se zdobí hory a údolí; o skalních vrstvách země bývá pak jen tenkráte řeč, když se o hledání uhlí aneb rud jedná. Skrovný jest posud počet jednotlivců, kteří pohlížejí soudným okem na útvary skalní, kteří pátrají po otiscích v nich obsažených a skoumají uložení vrstev. Abych tudíž v milé vlasti rozmnožil počet tako-

vých znalců, vytknul jsem si v tomto spisku úlohu, vysvětliti prostým spůsobem povstání a sled vrstev zemských, a jsa v tom ohledu přátelsky podporován od prof. J. Krejčího, sepsal jsem tento stručný nárys základů oné vědy, kteráž slove „Geologie“ čili Zemězpyt.

Minuly již doby, kde věda tato byla výhradním majetkem několika vyvolených hlav, považujících uvádění její do života spůsobem prostonárodním za zneuctění vědecké výhradnosti, kteráž dle jejich mínění jako nějaká výsada od učenců v tajnosti chráněna býti měla.

Nejvzdělanější národové věku našeho snaží se tudíž rozšiřovati lacinými, prostonárodně psanými knihami znalost o složení vrstev zemských, a výsledek této snahy jest, že s mnohým dělníkem anglickým neb s prostým občanem americkým rozprávěti lze velmi důkladně o povstání a složení uhlí kamenného, o sopkách neb ledových horách, kdežto u nás nezřídka žasneme nad úplnou nevědomostí v tomto oboru i samých diplomovaných učenců. Náležíť to v zemích pokročilých k všeobecnému vzdělání, aby mimo čtení, psaní a počítání každý sobě přivlastnil též slušné vědomosti v dějepisu a ve vědách přírodních, tak aby mohl s dobrým výsledkem sledovati pokroky všeobecné osvěty.

Pro praktický život jest znání vrstev skalních veledůležité, neb poukazuje horníka na místa, kde by svého štěstí okusiti mohl nejen na pouhé „zdař Bůh“,

nýbrž na základě rozumného pozorování hornin a skamenělin v nich obsažených.

Naopak varuje jej toto poznání na jiných místech, aby nehledal na př. uhlí, kde dle učení vědy nemůže žádného býti, a aby tak nezakopal marně jmění své nebo jemu svěřené jen na základě nepochopených klamných známek neb na domluvu ziskuchtivých šejdířů.

Rolník těmi vědomostmi obohacený lépe naučí se vyhověti poli, an si pak povšimne i skály, na jakéž pole jeho leží, a mnohý průmyslník nemusil by často v dáli hledati, co mu na blízku leží, kdyby o skalách a horách svého okolí se byl poučil.

Mimo užitek hmotný poskytuje však skoumání skal též příjemné zábavy, zvláště v krajinách na skameněliny bohatých; při každé procházce najdeme něco nového a zajímavého pro malou sbírku svou, která pomalu vzrůstá v malý obrazec dávno minulých dob okolí našeho.

Též pro vědu vychází z toho velký užitek, jestli sobě venkované všímají otisků ve skalách se objevujících; tím spůsobem zachová často obezřelý skalník neb jeho pán před zkázou mnohý krásný a vzácný kus, který se pak stane okrasou Musea pro poučení a potěšení každého vlastimila, kdežto pro nevšímavost jinak nejznamenitější a nenahraditelné památky přírodní v niveč se uvedou.

Aby tedy toto poznání skamenělin krajanům dle možnosti se usnadnilo, opatřena jest knížka

naše valným počtem výkresů takových druhů, které u nás v Čechách hojněji se vyskytujou a jež skoro všechny nalezne pilný navštěvovatel sbírek českého Musea za sklem vyložené.

Tím stala se tato kniha částečným vysvětlujícím průvodcem geologického oddělení českého Musea, a každý tudíž dobře učiní, kdo ji s sebou vezme, kdykoli pro poučení do sbírek těch vkročí.

1.

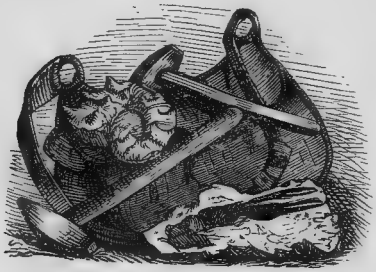

Geologická torba po výletu na Bílé Hoře u Prahy.

O povaze kůry zemské a o příčinách nynější její podoby.

Povrch země spatřujeme rozrytý dolinami a roklemi, jakož i brázdami, jež způsobujou řeky a potoky.

Břehy a svahy těchto úžlabin ukazujou nám rozličné vrstvy skalní, tak že se nám naskytuje příležitost seznati povahu kůry zemské pomocí přírodních výjevů samých. Mimo to poučuje nás každé kopání studnic, každý zářez podél silnic a železnic, každé dolování hornické a prorážení tunelů rovněž jako každý lom a úvoz o sledu a vlastnostech skal a jejich vrstev.

Jen na tyto zkušenosti, bezprostředním pozorováním získané, hodláme založiti v knížce této pojem „Geologie“ a pustíme tudíž mimo sebe všechno rozumování o původu světa, o záhadném stavu vnitra zemského a vůbec oné části kůry zemské, která nám přístupna není.

Hmota, z níž se skládá vrstva skalní, obsahuje rozličné kamení, jež v obecné mluvě nazýváme „skály“. Jednotlivé druhy vyznačujeme jmeny: žula, čedič, břidlice, pískovec, mramor, vápenec, opuka, jíl, lupek a podobnými jmeny na mnoze méně známými. V každé krajině nenacházejí se všechny tyto druhy; v některé převládají na př. pískovce a vápence, v jiné zase lupky a jíly, nebo žuly a břidlice.

Tak vidíme žulu a rulú mocně vyvinutou v jižní polovici Čech, v Rudohoří a Krkonoších, pískovec v okolí Děčína, Mšena a Turnova, břidlice v pohoří jizerském (u Železného Brodu), čedič ve Středohoří od Bíliny až k České Lípě, zelené kameny a vápenec mezi Prahou a Berounem, opuku na Bílé Hoře u Prahy, lupky a jíly v okolí Kladna a Slaného.

Na mnohých z těchto skal pozorujeme pravidelná souběžná pásma čili vrstvy, pročež je nazýváme skály vrstevné.

U jiných vidíme hmotu, z rozmanitých nerostů smíšenou a nezřídka nepravidelnými rozpuklinami prostoupenou, kteréž vyplněny jsou žilami nerostů v různém směru, a takové skály nazýváme nevrstevné.

Kopáme-li studnu neb průkop ve vrstevných skalách, zpozorujeme, že rozličné její vrstvy nejsou stejné, nýbrž že se střídají vrstvy písčité s hlinitými, hrubozrné (slepence) s jemnozrnými (pískovci), tyto pak opět s vrstvami jílovými nebo vápennými.

Zkušenost nás učí, že za našich dnů takovéto střídání vrstev povstává pouze působením vody, totiž usazováním hmoty do vody naplavené, z čehož soudíme, že i takové skály, které nyní v podobě vrstev na suchu se objevují, nemohly jinak povstati, než usazením na dně jezer nebo řek.

V této domněnce utvrdí nás zvláště to pozorování, že často nalézáme v skalním kamení z hloubky země vykopaném otisky listů nebo mušlí, skamenělé hlemejždě, ráčky, ryby, z krátka tak zvané skameněliny, kteréž se tam jinak dostati nemohly nežli pomocí vody, s níž se zároveň s bahnem a pískem na dně jezer neb moře usadily, v níž znenáhla skameněly.

Původ skamenělin můžeme sobě vysvětliti asi následujícím spůsobem:

Pozorujme, jak padají listy stromů u břehů řek neb jezer rostoucích za času podzimního do vody a jak se ukládají pod vodou na bahno neb písek, do nichž je nejbližší příval nanesením nových písčitých a bahenních vrstev pohřbí; — zároveň všimněmež si, jak skořápky škeblí a domky pozemních hlemejžďů deštěm do vod spláknuté též se potopí a do usazeniny na dnu vody zapadají; přimyšlemež nyní sobě, že během času po odtoku vod tyto usazeniny vyschly a stvrdly, a že skořápky zvířat v nich obsažené konečné délkou času skameněly; pak tomu porozumíme, jak i nyní u prostřed tvrdého kamení otisky listů neb hlemýžďů nalézati se mohou.

2.

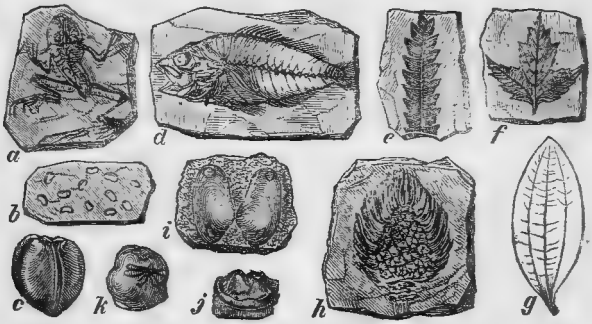

Příklad skamenělin ze sladkovodních vrstev hnědouhelného útvaru v Čechách. (Výklad při třetihorách.)

Procházímeli se po břehu mořském při odlivu (totiž za doby, když po šestihodinné lhůtě přítažlivostí měsíce vody od břehu odstupujou), spatříme, jak se povaluje velký počet prázdných lasturek a hlemýžďích domků na břehu, nebo jak v měkké

půdě napolo vězí; zde onde spatříme leklou rybu nebo nějakého raka a jiné mořské tvory.

Nejbližší přítok neb větší bouře pohřbí většinu těch předmětů navždy do usazenin u břehu mořského se vytvořujících, kteréž pak při zvedání se pevniny nad hladinu mořskou stvrdnou a za tisíciletí v pevnou skálu se promění, v níž nyní skamenělé ryby, raky a lastury mořské nalézáme.

3.

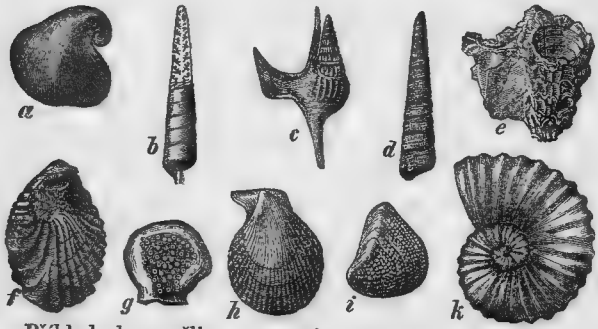

Příklad skamenělin z usazenin mořských z křídového útvaru v Čechách. (Výklad při útvaru křídovém.)

Z těchto příkladů vysvítá podstata následujících pravidel:

1. Naleznemeli v nějaké skále (ať si hlinité neb křemité, písčité neb vápenité) skamenělé byliny zemské s polu s lasturkami a hlemýždi, jakých nyní nalézáme pouze ve sladkých vodách, můžeme souditi, že se usadily vrstvy tyto z vod říčných čili sladkých, že byly z počátku měkké a že teprva později ve skálu se proměnily.

2. Je-li některá skála naplněna otisky ryb a raků, jaké nyní jen v moři žijou, nebo skládají-li se celé skály ze samých úlomků mořských korálů, lastur, mořských ježků a jiných mořských tvorů —

smíme, ano musíme souditi, že vrstvy tyto utvořily se na břehu neb na dnu bývalého moře.

Důkladné porovnání skamenělin s tvorstvem nyní na povrchu země a ve vodách žijícím, naučí nás ještě blíže určiti poměry, za kterých se ta neb ona usazenina vytvořila, zdali totiž povstala v hloubce neb na mělčině, při břehu neb na útesu skalním, v bažině, v jezeře nebo v tiché zátoce mořské.

Můžeme dokonce i bývalé podnebí s dosti velkou jistotou určiti, za jehož působení rozličné skupeniny tvorstva se vyvinuly, jež nyní v hlubinách země pohřbené se nacházejí; zdali žilo v horkém pásmu neb v krajinách studených.

Tak poukazujou stromovité kapradiny a palmy, jichž skamenělé kmeny a listy nalézáme v pískovcích křídového útvaru českého, že na pobřeží pevniny, která objímala tehdejší moře, byl tak bujný život rostlinný, jako nyní na vlhkém pobřeží australských ostrovů, na př. na Novém Zelandu se jeví. Naproti tomu poukazujou parohy sobů nalezené v naplavené hlíně v údolí Šáreckém blíže Prahy, že za doby starších naplavenin byla vlast naše stísněná tak chladným ponebím, jaké nyní v Laponsku a Sibiři panuje. Jestiť sob zvíře z čeledi jelenů, které jen v studeném ponebí žije, kde skoro po celý rok sníh a led krajinu pokrývá; byl-li tedy za onoho času v Čechách hojným, musely býti též poměry povětrnosti u nás takové, jak se nyní v Laponsku nalezají.

Z těchto pravidel, jimiž se zeměžpyt čili geologie při vykládání skamenělin řídí, pozná každý soudný čtenář, že se věda tato zakládá na řadě rozumných úsudků, nabytých z přímého pozorování přírody beze všech neodůvodněných domněnek a beze všeho nepodstatného rozumování.

V mnohých zvláště starších zeměžpytných knihách vykládají se proměny, jimž země podléhala tak, jako by kůra zemská za dávných dob byla rozkotána jakýmsi náhlým a ohromným převratem, při němž se skály zvedaly a bořily s velkým hlomozem. Pojmy takové jsou přehnané a z větší části zcela nepravé, neb proměny povrchu zemského staly se nejvíce pomalu ale bez přetržení, tak že tisícileté jejich působení konečně se nám objevuje co změna obrovská.

Kdo chce nabyti dobrého pojmu o tom, jak se neustále měnil povrch země naší od jejího počátku a jak se mění i posud každým dnem, ba každým okamžením, ten musí odložiti nevšímavost, která jest vrozena člověku pro úkazy každodenní, kolem nás neustále beze všeho hluku se opakující.

Obyčejně povšimnou sobě lidé pohybů země jen v neobyčejnějších případech, jako když na př. z jara se zřítí mohutný kus skály na silnici, aneb když jdou v novinách děsné zprávy o zemětřeseních v dalekých krajinách.

Že každý déšť splakuje s ovětralých skal drobný písek do potoka, že každá vlnka utrhuje kus sypkého břehu, toho si málo kdo všimne. Tím méně u nás málokterý něco o tom zví, že některé břehy mořské velmi pomalu ale neustále se zvedají, jako na př. ve Švedsku, kdežto rybářské chatrče, které před sty lety stály u samé vody, nyní o 20—30 stop nad hladinou moře povýšeny jsou. A právě takové zdánlivě malé příčiny mají za dlouhou řadu let velké účinky, jimž však jen bedlivým pozorováním toho, co se nyní kolem nás děje, porozumíme.

Rozmanité jsou síly, které neustále neb čas od času působí na povrch naší země; jsou to: vzduch, voda, život rostlinný a zvířecí a konečně

síly sopečné. Každá z těchto sil působí dvojím směrem, rušíc totiž na jedné straně a budujíc a tvoříc na druhé, o čemž se nyní na jednotlivých příkladech přesvědčíme.

O působení vzduchu na povrch země.

Vzduch působící v podobě větru může málo změniti na zdravé pevné skále, ze zvětralé skály odtrhuje však zrnko po zrnku a zakulacuje tak ponenáhlu ostré její hrany. S větším kamenem neb dokonce s mohutným balvanem může jen nejsilnější vítr pohnouti, a to jen tenkráte, zastihne-li jej podemletý vodou někde na příkrém srázu.

V krajinách písčitých má však práce větru větší výsledek; tam si zahrává se sypkou půdou, přefukuje ji z místa na místo; tu nanese kopec kolem spukřelé vrby, tam zase vybrázdí hlubokou rýhu a dělá závěje jako u nás v bouři sněhové. Podruhé odfouká zase kopec dříve nanešený o několik set kroků dále a změniv příštího dne směr svůj, změní za krátký čas i pohled na krajinu až k nepoznání, jak se to na př. ustavičně děje ve vojenské hranici mezi Bílou Církví a Pančevou.

Vodou řek, jezer a moří zmítá vítr nezřídka tak, že obrovské vlny se valí neodolatelnou silou na příkré břehy, jež pak během času znamenitě se proměňujou.

Počne-li vichr řáditi v lesích, poráží mohutné kmeny jako stébla a vrhnuv je do bařin, ukládá je do vrstev zemských, aby časem buď z uhelnatěly neb zkameněly. Za našich dnů v zemích průmyslných sotva kde se opozdí větrem skácený kmen, aby mohl zuhelněti neb zkameněti, za doby kamenouhelné a hnědouhelné však poražené staré spukřelé kmeny (jako posud v pralesích brasilských)

ovšem nikdo neodstraňoval, a tudíž hromadilo se pokolení na pokolení, aby pak v pozdní budoucnosti poskytovalo nám palivo.

Pomocí vzduchu působí též na povrch země proměna teploty jakožto parno a mráz, jejichžto účinky na skály jsou tím značnější, čím rychleji jedno s druhým se střídá.

Kdo za parného dne sedí tiše v skalnaté rokli, ten zaslechne chvilkami lehký šumot spůsobený od drobtů skal, které následkem silného ohřatí od hlavní hmoty odpryskujou a dolů se sypou.

V Egyptě pozorováno, že z křesavého kamene (pazourku), který po chladné noci náhle byl na slunci ohřát, paprsky slunečními vylouply se a odskočily miskovité kousky, vydávající při tom zvonivý zvuk.

Mnohem silněji působí mráz, a kdo stál často na čekání, dosvědčí, že skály v mrazu pukají a že to v nich často lupne neb silně praskne.

Při oblevě se nejlépe jeví, jak mráz pomocí vody ve skulinách jejich zmrzlé skály trhá, neb balvany vodou ve skulinách zmrzlou natržené ztrácejí po roztavení ledu rovnováhu a řítí se s velkým hlomozem k patě jejich.

Znamenitý jest též lučební účinek na kamennou hmotu země, avšak výklad změn takto způsobených žádá větší známosti zákonů lučebních, pročež musíme jej na tomto místě pominouti.

O působení vody na povrch země.

Rušivá moc vody jeví se velmi rozličným spůsobem. Každé zvlhnutí půdy a kamení podporuje zrušení jejich, učinivši je spůsobilejším pro účinky mírného deště neb prudkého lijavce, z nichž každý splakuje dle sil svých s vrcholů hor částky

země, písku, štěrku a kamení, jež pak odnášejí ručeje, potoky a řeky do hlubin rybníků, jezer a moří.

Mohutné balvany vykonají často daleké cesty, když střítivše se v zimě na zamrzlou řeku, z jara odplavou na velkých krách ledu do vzdálených končin, kdežto pak zůstávají po roztání ledu ležeti kdesi na břehu aneb v hlubinách řečiště.

Tak se vysvětluje roztroušení dosti velkých kusů žuly z jižních Čech pocházející, až do okolí Veltrus, Roudnice i Děčína.

Zajímavo jest pozorovati rušivou moc vody podél řek, jež proudem více méně prudkým neustále podemílají břehy, tak že se musí sázením vrb a topolů upevňovati. Při povodních razí si proudy vodní často novou dráhu, vybrázdí si nové řečiště, staré pak zcela neb částečně zanesou, čímž se krajina někdy až k nepoznání změní. Berounka, která dříve od Radotína se vinula až kolem samy Zbraslavi, narovnala po jedné povodni směr svůj a ubírá se nyní mnohem kratší cestou do Vltavy.

4.

Vlny bouřlivého moře u břehů skalních.

Kdo neviděl moře rozbouřené, sotva si dovede představiti ohromnou sílu, jakou dorážejí vlny jeho často jako dům vysoké, jedna za druhou na příkré skály břehů mořských, o něž se s velkým hlomozem a šumotem rozbíjejí. Neustále drtí skaliny na odpor se jim stavící a smyvají s nich rozmočené

části hornin, tak že je ponenáhlu rozdrobí a jen tvrdší jejich části co ohlodané kostry strměti nechají.

Mnohá taková skála stojí podnes v Čechách, která vzdorovala po věky vlnám moří, jimiž opětovně vlast naše byla zatopena a nynější podobě její porozumí jen ten, kdo viděl skalní břehy moří nynějších.

K mocnostem působícím rušivě na povrch země náležejí též horské ledy čili ledovci. Jsouť to velké spousty ledu, jaké se na vysokých alpských horách, jmenovitě ve Švýcarsku nalézají. Ledy tyto povstávají zmrznutím par vodních srážejících se na vrcholích hor vysokých, kteréž přirůstajíce bez přestání blíže temen, neustále se rozhřívají na spodní ploše, kterou se skal dotýkají, jakož i u dolejšího konce, kde do teplejších údolí zasahujou. Za tou příčinou pošinujou se ledovci znenáhla po nakloněných plochách horských údolí neustále dolů, při čemž množství kamenů s sebou unášejí, jež pak v dlouhých pásmech (tak zvaných morénách) po údolích roztrušujou nebo na dolejším svém konci nahromaďujou.

Ostré křemínky v ledu zamrzlé vyryjou často do ploch skalních, po kterých se smekají, velmi význačné rýhy, podlé kterých, jakož i podlé morén znalci poznávají místa, kde jednou ledovci se pohybovaly, třeba by nyní již v celé krajině po nich ani stopy nebylo.

Ze spodu ledovců vylévají se po celý rok proudy vždy kalné vody, které pak v rovinách usazujou velmi stejné bahno, zcela podobné našim žlutým cihlářským hlinám z doby novějších naplavenin. (Bude velmi záslužno skoumati, zdali jednou též na českých horách ledovci nespočívaly, z kterých by byly mohly skalné vody původ svůj bráti, z nichž se cihlářské hlíny usadily.)

Angličané, kteří nejčetněji mezi všemi národy navštěvujou Švýcarsko a ledovce se všemi k nim náležejícími úkazy do podrobna skoumají, poznali dle výše popsaných rýh a morén, že na horách ostrova anglického před časy musilo býti množství ledovců, ba vydali již i mapu, na které lze spatřiti, kde se ledovce prostíraly a kterým směrem se do nížin pošinovaly. —

Tvořivá moc vody jeví se nám v nápadnějších příkladech nežli rušivá, neb toho co někde přibude spíše sobě povšimneme než toho, co se nepozorovaně ztrácí.

Jest patrno, že hmota ve vodě nezmizí, již proud do ni strhne, nýbrž že ji přenese pouze na jiná místa a že vyplňuje zemí, pískem a štěrkem s temen hor spláknutými, hlubiny jezer a zátoky mořské.

Opakuje-li se toto naplňování po dlouhou řadu věků, na př. ve sladkovodním jezeru v planině, počne se toto jezero zanášeti a sice od toho konce, kudy řeky do něho vpadají, promění se ponenáhlu v bažinu a později dokonce i v suchou pláň, utvořenou samými náplavy, jejímž středem se vine řeka do toho náplavu zarytá.

Příklad takového zanášení můžeme u nás pozorovati na každém rybníku, do něhož potok kalnou vodou a tím i bahno po každém rozvodnění přivádí. Během času stane se z rybníka močál a z močálu mokrá louka, není-li tomu rukou lidskou (vynášením bahna) bráněno.

Zcela obyčejným úkazem jest též u nás, že ostrov v řece umístěný, na svrchním konci ubývá a na dolejším přibývá. Střelecký ostrov v Praze musí býti na jižním konci chráněn tarasem, aby ho neubývalo, na severním pak konci přibylo mu

za mé paměti asi o 20 sáhů, totiž o celou tu část, která nyní nízkými vrbinami jest porostlá.

V silných zatáčkách ubírá proud řek na jedné straně půdu a zanáší ji na druhou, tak že nezřídka spatřujeme na jednom břehu majitele se smutnou na druhém s veselou tváří, an pozoruje účinky živlu nepodléhajícího paragrafům občanského zákona.

Velké řeky, jako Nil v Egyptě, Amazon v Americe a Ganges v Asii zanášejí si ústí své, totiž místa, kde ohromné spousty vod jejich do moře se vylévají, takovým množstvím písčitého a bahnitého nánosu, že si pak samy musí řečiště své rozděliti ve více malých ramen, čímž mezi nimi povstává množství ostrovů.

Uvedl jsem nyní několik příkladů rušivé a tvořivé moci vod, které se jí bezprostředně přičísti musí. Poznáme ale v následujícím rozjímání o působení života ústrojného, že i při tom voda velmi důležitý úkol má.

O působení rostlin a zvířat na povrch země.

Neustálá činnost života ústrojného, totiž množení a vzrůst rostlin a zvířat, přispívala odedávna k vytvoření vrstev na povrchu zemském dosti výdatně; o spůsobu, jakým se to děje ještě nyní, můžeme se každodenně přesvědčiti.

Povšimněmež sobě nejdříve rostlin, a sice těch nejmenších, které v každé stojaté vodě se objevujou, má-li vzduch a slunce k ní dostatečného přístupu.

Stojí-li sklenice s vodou několik dní za okny na slunci, potáhne se sklo, jehož se voda dotýká, zeleným povlakem; dáme li pak tuto zelenou látku pod silně zvětšující drobnohled čili mikroskop, objeví se nám složená z množství buněčných řas

buď s prostou křemitou schránkou (*Diatomacea*) neb v podobě dlouhých vlásků (*Algae*).

5.

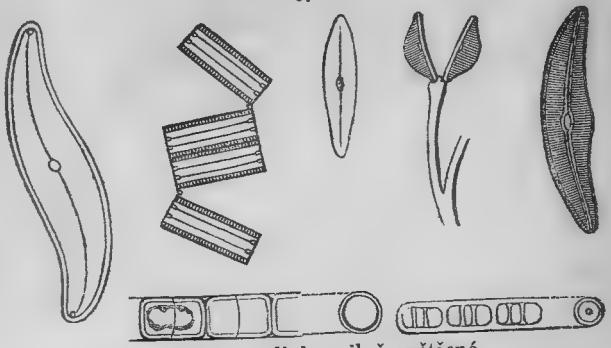

Diatomové rostlinky silně zvětšené.

Podobně jako v té sklenici usazují se i ve všech stojatých a tekoucích vodách vrstvy takových nejjednodušších rostlinek; a třeba byly tyto nesmírně malinké, přece délkou času utvoří vrstvu na několik čárek neb i palců silnou. Máme příklady v Čechách, že za doby třetihorní v pásmu hnědouhelném utvořily u Bíliny, u Litoměřic a u Chebu vrstvy mnoho stop mocné.

V příkopech stojatou vodou naplněných rozmnožujou se po jaru vláskovité řasy tak silně, že takřka celý příkop vyplňujou. Když pak slunce vodu odpaří, seschnou se tyto bujné řasy v tenkou mázdru přilepenou k rozpukanému bahnu a přispívají tak, ač nepatrnou měrou, též k ponenáhlému vyplnění příkopu.

Vyšší řasy mořské čili chaluhy (Fukoidy) rostou na některých pobřežích velmi bujně, a když je bouře odtrhá z kamenů, na něž přirostlé byly, vyvrhnou je pak vlny na břeh. V Dalmacii vídal

jsem podél plochých břehů celé hromady řas a když pak vedro sluneční je ohřívati počalo, naplňoval se vzduch hnusným dusivým zápachem, jenž u obyvatelů tamějších spůsobuje zimnice. Na pobřeží anglickém viděl jsem často chaluhy více než sáh dlouhé houpati se na mírně zvlněném moři a každý jednotlivý kus, který již na břehu ležel, měl u kořene více malých kamínků neb jeden velký přirostlý.

Představíme-li sobě, že velké moře oceanu hromadí řasy po staletí na příhodném místě, pochopíme, že z takových řas může se utvořiti vrstva, která pak jsouc přikryta pískem a bahnem promění se během času v látku uhelnou a tak přispěje ku tvoření vrstev kůry zemské.

Silnější částky chaluh mořských vyskytují se skamenělé a uvádějí se v geologiích pod jmenem fukoidů, jež u nás v Čechách často celé vrstvy naplňujou a na povrchu hornin co hrbolaté, všelijak se křižující pruhy vystupujou, jak to v samé Praze při procházce na Letné (Belveder) dobře pozorovati můžeme.

6.

Fukoidy z Letné u Prahy.

Některé chaluhy v mořích našich vypocujou na povrchu svém vápno a není pochybnosti, že podobně mnohé z nich již ode dávna pomáhaly vytvořovati pevné usazeniny na břehách mořských.

Na pevnině daří se v mělkých vodách mimo rákosí, sítí a jiné vodní byliny zvláště přeslička, avšak druhy nyní u nás rostoucí jsou jen trpaslíci

u porovnání s druhy, které za doby kamenouhelné bujněly a jejichž kmeny na několik palců silné poznáme pod jmenem Kalamitů, kdežto větve jejich se uvádějí co *Asterophylity* a jejich plody co *Volkmanie*; všechny tyto části byly dříve co zvláštní rody popsány, až další bádání ukázalo, že k jedné rostlině náležejí.

7.

Skamenělá přeslička z Kralup.

V bařinatých lesích povstává ze zetlelých mechů, kapradin, listů u stonků, bahenních rostlin, z kořenů a větví křovin směsice rostlinné a bahenní hmoty, která slove „rašelina.“ Zkácejí-li se do rašeliny kmeny, na nichž v pralesích opět a opět nová pokolení stromů vyrůstají, povstane tam velké nahromadění hmoty rostlinné — a hle toť obraz dávných rašelin a lesů, z nichž se tvořilo před věky kamenné a hnědé uhlí, jež nyní ve vrstvách na mnoho sáhů mocných pod povrchem země se nacházejí.

Mezi kmeny, které nejvíce přispívaly k tvoření se kamenného uhlí, nacházíme také takové, jejichž kůry ozdobeny jsou pěknými jizvami listů, jak přiložený výkres na úlomku takové kůry ukazuje (obr. 8., na druhé straně).

Nejúhlednější skameněliny, podlé nichž rozeznávati můžeme rozličné vrstvy útvaru kamenouhel-

8.

Kus skamenělého kmene: Lepidodendron zvaného.

ného, jsou kapradiny, které zasluhujou povšimnutí našeho, třeba útlými, k lupenům podobnými větvemi svými čili tak zvanými vějíři příliš mnoho k mocnosti uhlí nepřispěly.

9.

Otisk kapradí.

Řídčeji se pozoruje, že kmeny stromů na místo zuhelnění opravdu skameněly, totiž že se nasákly látkou křemitou tak důkladně, že i nejmenší drobnohledné buňky v kámen se proměnily, ale přece podobu svou zachovaly. Takové skamenělé kmeny a pařezy nacházejí se zvláště hojně u paty Krkonoš v okolí Svatoňovic a Radvanic (Radowenz). Pozorujeme-li za doby nynější působení rostlinné, poznáme při ní snahu pokrývati všude

nahotu skal. Kde jen poněkud příležitost se naskytuje a vlhkost zcela neschází, objeví se život rostlinný a v nejnepříznivějších okolnostech potáhne se povrch vypráhlého kamene aspoň neúhledným šedým lišejníkem. Kdekoli se nahromadí něco zvětralých látek na vlhkém místě, tam hned počne rostlinstvo utkávati zelený koberec trávy.

I v poušti africké vyrážejí z vlhké půdy po každém dešti rozmanité byliny; trvání jejich není však dlouhé, any žhoucí paprsky slunce brzo je ničí.

Když na hlinité půdě po delší dobu každoročně se opakuje vzrůst rostlinný a zetlelé látky tam neustále se míchají s nerostnými, povstane tím prst nebo ornice. —

Podobně jako rostliny, pomáhají i zvířata vytvořiti vrstvy zemské, při čemž jest pamětihodno, že to právě malinké druhy nižších zvířat jsou, které k tomu účelu nejvíce přispívají.

Přehledněmež soustavu zvířat pokračujíce od nejnižších k vyšším a dokonalejším, a uhlídáme, pokud a jakým spůsobem rozličná skupení zvířat účastenství mají ve tvoření vrstev.

Houby mořské, k nimž náleží naše houba mycí, obsahujou často množství jehliček křemitých neb vápenitých, kteréžto po zhynutí a rozplynutí sliznaté látky zvířecí padají na dno mořské. Mnohé

10. 11.

Skamenělé houby mořské.

druhy, jež nyní již jen skamenělé nalézáme, měly uvnitř jakousi pevnou vápenitou neb křemitou

kostru, následkem čehož se nám zúplna zachovaly a nyní některé vrstvy starších útvarů ve velkém množství naplňujou. Tak jich můžeme na mnohých místech v okolí Kolína na př. (u Velimi, Radimi a j. m.) nasbírati za den více, než jich uneseme.

Důležitý úkol měly též houby při tvoření se křesavého kamene čili tak zvaného pazourku, kterýž v pravidelně souběžných řadách v podobě plosko okrouhlých hrbolatých pecek v bílé křídě na pobřeží Francie a Anglie se nachází.

Pazourek vyplňuje též dutiny skamenělin na př. mořských ježků neb lastur a skoumáme-li tenké lupeny pazourku pod drobnohledem, nalezneme v nich množství jehlic křemitých, z hub pocházejících.

Mřižovky, (*Radiolariae*) jsou jiný k houbám příbuzný řád mořských zvířat, kterýž se vyznamenává malinkými křemitými a mřížovanými poudzry; zvířata tato žijou blíže hladiny mořské a padají po zhynutí na dno jeho, kdežto vytvořujou ponenáhlu tenkou vrstvičku.

12.

13.

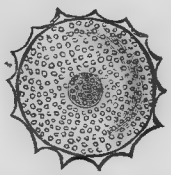

Mřížovky (Radiolariae) 100kráte zvětšené.

V minulých dobách dávnověkých musely bývati na některých místech velmi hojné, neb na amerických ostrovech Barbadoes, jakož i na Nikobarech ve východní Indii nacházejí se celé kopce

bělavé hlíny, která z ničeho jiného není složena, nežli z křemitých pouzder zahynulých mřížovek.

Tak zvané *Foraminifery* (mořská zvířata velmi jednoduchého ústrojí) opatřeny jsou malinkými vápenitými skořápkami, na nichž drobnohledem zpozorovati lze množství malých otvorů buď na celém povrchu neb jen blíže úst. Chce-li kdo utvořiti sobě ponětí o těchto malinkých ale velmi zajímavých tvorech, nechť požádá některého kupce, aby mu dal písek, který se nahromaďuje ve schránce, kde mycí houby ku prodeji chová, i nalezne v něm zvětšujícím sklem bělavé tečky, mající podobu malých hlemýžďků, a to právě jsou foraminifery.

14.

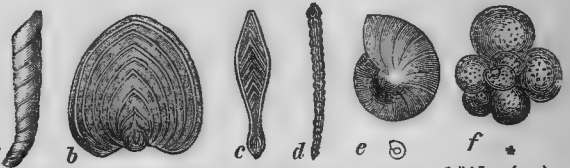

Zvětšené foraminifery. (Výklad při útvaru křídovém.)

Na břehách nynějších moří žijou ve velkém počtu, plížíce se po vodních bylinách; prázné jejich domečky usazujou se pak v bahně a písku mořském. Nejmenší druhy mají $^1/_{50}$ čárky, velké druhy $^1/_2$—1 čárku délky, v jižních mořích vyrůstají výminečně až na jeden palec v průměru. Při kladení drátěného lana atlantického telegrafu vytažen byl bílý písek mořský z hloubky 1200 sáhů, na němž se při bližším ohledání shledalo, že se skládá ze samých foraminifer z rodu Globigerina. (Na Bílé hoře jest vrstva měkké opuky, která se též zvětší části skládá z Globigerin.)

Třeba byly skořápky foraminifer velmi malé, přece náležejí mezi nejdůležitější skameněliny, neb

nejen že bývaly v mořích z dob předvěkých též velmi hojné a že přispívaly svým množstvím značně k utvoření vrstev skalních; onyť jsou také hlavní pomůckou pro poznání takových vrstev, kteréž žádných velkých skamenělin neobsahujou.

Tak můžeme podlé foraminifer určiti rozličné jíly na pohled zcela sladkovodním jílům podobné, co jíly mořské, any jen mořské usazeniny v sobě foraminifery obsahujou; ba můžeme též poznati, do kterého útvaru náležejí, an každý mořský útvar své zvláštní druhy foraminifer má. K tomu konci vypírají se takové jíly na plochém talíři tak dlouho, až se odlévaná voda více nekalí, načež se píseček na talíři pozůstalý drobnohledem prohledne, zdali foraminifery neobsahuje.

Pro praktického horníka jest často pomůcka tato tím důležitější, an při vrtání uhlí nebo soli vždy jen moučku obdrží, ve které se mimo foraminifery žádné skameněliny udržeti nemohou.

15.

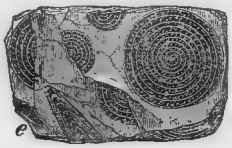

Nummulity.

Nejpamátnější skameněliny z tohoto skupení jsou tak zvané *Numulity* (penízky), totiž čočkovité, uvnitř komůrkované kotoučky, mající někdy až na dva palce v průměru. Nesmírným jejich nahromaděním povstaly celé skály, ba celá pohoří (a sice na počátku doby, kterou se naučíme později znáti co dobu třetihorní). Skály takové jsou rozšířeny v Egyptě a z kamene jejich jsou vyvedeny nej-

větší stavby, které svět zná — Pyramidy na kraji pouští afrických.

Nálevníci čili Infusorie, nejmenší to zvířátka, můžeme si zaopatřiti, nalejeme-li vodu na hnijící listy a necháme-li takový nálev (infusum) po nějaký čas státi; v každé kapce té vody hemží se pak tisíce takových malých tvorů, jež drobnohledem pozorovati můžeme. Nálevníci nemají v těle svém nižádných tvrdých látek, kteréž by po odemření jejich se zachovaly co památka v skalních vrstvách uložená, aby potomstvu dávaly zprávu o předvěkém životu jejich. Z té příčiny nenacházíme ve vrstvách zemských po nich ani žádné stopy, ačkoli dozajista oživovaly vody dávnověké právě tak, jak to nyní viděti jest, ba jest k víře podobno, že vůbec k nejprvnějším náležely, které na zemi se objevily. Zmiňuji se zde pouze z té příčiny o nich, protože byly podlé nich pojmenovány jisté horniny nálevníkové břidlice (Infusorienschiefer); ač ten název jest chybný, any jak se dokázalo tyto břidlice z křemitých buněk Diatomaceí (viz str. 19.) a nikoliv z nálevníkových krunýřů se skládají; omyl ten povstal z toho, že Diatomacee byly zpočátku považovány za nálevníky — Polypové v moři žijící, mohou se pro krásu svých barev nazývati květi-

Skamenělé korále.

nami moře; zvířata tato vylučujou ze svého slizovitého těla vápennou hmotu, která pod jmenem

korálů známa jest, a napodobňujíc tvar polypového těla v pěkných podobách keřovitých, pohárovitých, deskovitých neb kulových se objevuje, což můžeme spatřiti v bohaté sbírce našeho českého Musea. Na povrchu těchto korálů pozoruje se obyčejně množství malých sklípečků neb větších hvězdovitých otvorů, z nichž každý byl vytvořen jedním polypem, tak že dle počtu oněch sklípků neb hvězdiček můžeme souditi o počtu a podobě oněch útlých zvířátek, od nichž tyto krásné a trvanlivé výtvory pocházejí. V horkých pásmech nacházejí se četné druhy korálů v takovém množství podél břehů mořských a kolem ostrovů, že až celé tarasy neb tak zvané korálové útesy z nich povstávají, jejichž povrch od hladiny moře počínaje až do hloubky 4—5 sáhů jako záhonem nejkrásnějších květin, totiž hvězdnatými těly polypů, pokryt jest. Vyvinou-li se útesy korálové v širém moři daleko od břehů kolem vrcholu nějaké podmořské skály, a vyzdvihne-li se na těch místech dno mořské, pak se vytvořujou z takových korálových útesů kruhovité ostrovy, v jejichž středu nachází se tichá před bouřemi chráněná hladina vodní, jež poskytuje lodím ochranu.

Útesy korálové jsou důležitou pomůckou k poznání pohybů kůry zemské; zvedá-li se totiž kdesi půda mořská, na niž útesy takové upevněny byly, vystupujou tyto na sucho, což právě jest neomylným důkazem, že na těch místech půda mořská se zdvihla, jelikož polypové jen pod vodou žíti mohou. Na africkém břehu červeného moře spatřujou se útesy takto z vody vyzdvižené 100 až i 250 sáhů nad nynější hladinu mořskou.

Naopak jest dokázáno, že útesy korálové, které pod hladinou mořskou 30—40 sáhů se nacházejí, mohly povstati pouze tím, že se půda mořská nížila,

poněvadž zvířátka korálová mohou žíti jen až do hloubky pěti sáhů. Při nenáhlém nížení se mořské půdy povstávají tím způsobem velmi vysoké útesy, an polypi u vrcholu útesu pomalu pořád se rozmnožujou, aby v přiměřené vrstvě vody se udržely.

Tvoření korálových útesů opakovalo se v mořích starších i novějších útvarů a nemusíme jíti příliš daleko od Prahy, abychom nalezli nějakého příkladu. Tak se objevuje za Zlichovem ve vápenném lomu nazvaném na Švagerce celá skalka složená ze samých korálů voštinám podobných, která patrně se vytvořila co útes na pobřeží onoho moře, jež se před dávnými časy v středních Čechách rozlévalo.

19.

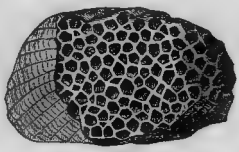

Skamenělý korál ze Švagerky u Zlichova.

Mnohem zřetelněji zachovaly se útesy korálové v pohoří jurském v jižním Německu a na mnohých místech v Anglii, kdežto se ničím od útesů korálových v červeném moři neliší, leč tím, že jiné nyní již nežijící druhy korálů obsahujou.

Četné druhy skamenělých korálů nacházejí se též porůznu v rozličných útvarech roztroušené, a také tyto druhy pomáhají pro velkost a určitost svých tvarů velmi při ustanovení útvarů a poměrného jejich stáří.

Mořské lilijice, hvězdy a ježky mají své kulaté neb hvězdnaté tělo obloženo velkým množstvím vápenných desk a ostnů, pomocí kterých se ve vrstvách zemských velmi dobře zacho-

valy. Lilijice mají zvláštní článkované stonky, na nichž jednoduché, kulaté, nebo mnohonásobně rozvětvené korunky (totiž vlastní tělo) sedí, a jimiž nezřídka celé vrstvy se vyplňujou; před nedávnem bylo nalezeno ve Švábsku na ploše asi 3 čtverečních sáhů velké přes sto korun lilijic, jichž stonky mají u některých až na 50 stop délky a v podivné kotouče spleteny jsou.

20. 21. 22.

m Mořská hvězda. *d* Mořská lilijice. *i* Mořský ježek.

Ježky mořské bývají často ozdobené pěkně vroubkovanými ostny, a jsou v některých vrstvách skalních nejen co do počtu druhů, nýbrž také co do počtu jednotníků nesmírně hojné; uvedu za příklad pouze útvar, ku kterému psací křída náleží, neb ten má jedině ve Francii ke 300 druhů skamenělých mořských ježků.

Při živých ježcích mořských, jimiž bývají skály na břehách někdy zcela pokryté, bylo pozorováno, že přispívají též výkaly svými k rozmnožení usazenin mořských, zvláště oněch, jež se na jistých místech podobají bílé křídě.

Hvězdy mořské jsou mezi skamenělinami

úkazy velmi vzácnými, proto že těla jejich mnohem jsou křehčí než u předešlých; obyčejně nacházíme z nich jen roztroušené jednotlivé kousky, které měly pevnější hmotu.

Červi nejsou sice s to, aby měkkým svým tělem přispívali k tvoření skalních vrstev, přece ale některé druhy, které z těla vypocujou vápnité rourky, zanechali takových trubiček často v takovém množství, že se z nich celé vrstvy skládají. (Na př. u Skutička v Čechách a blíže Hanovru v Němcích.) Jednotlivé větší druhy vápnitých těch rourek (Serpula) nalézají se přirostlé na jiné skameněliny, na př. na mušle, korály neb jen také na kameny.

23. 24.

Skamenělé rourky červů.

Měkkýši, ku kterým náleží na př. náš zahradní plž a tak zvané žabí mísky, jež v každém rybníku a v každé řece nacházíme, mají tu zvláštnost, že ze slizkého obalu těla svého čili z tak zvaného pláště vypocujou látku vápnitou, která obdržuje podobu buď dvou misek (lastur, mušlí) anebo podobu točené skořápky čili hlemýždího domku. O přerozmanitých tvarech těchto skořápek v moři se nacházejících mají mezi našimi venkovany nejspíše ti jakýsi pojem, kteří ve službě vojenské leželi ve „Venediku“, totiž ve vlaských Benátkách. Viděl jsem často u nás na venkově, že si děti hrály s lasturkami mořskými, které jim strýček z Italie na památku přinesl, a v mnohé

truhle selských dívek našich schována jest krabička, polepená pestrými skořápkami hlemýždů mořských.

Kdo byl tak šťastným, že se mohl procházeti po krásném břehu mořském, ten ví, jak líto jest člověku těch pěkných lastuřic a lesklých skořápek hlemýždích, jež noha jeho při každém kroku ničí, a jichž místy bývá takové množství, že se jich mohou v pravém smyslu slova celé náklady vozů odvážeti. To se ostatně na pobřeží hollandském v skutku děje, neboť tam jimi posypávají pěšinky v zahradách a míchají je do malty místo písku, ba i u jiných břehů mořských pálí z nich vápno.

Počet druhů nyní žijících a vyhynulých měkkýšů obnáší mnoho tisíc a chci se o to pokusiti, abych seznámil čtenáře s některými jejich nejdůležitějšími tvary.

25. 26. 27.

g děrnatka, *h* Spirifer, *b* zobnatka.

Přírodopisná soustava jejich počíná s tak zvanými ramenonožci *(Brachyopoda)*, kteréž se tím vyznamenávají, že mají jednu půlku skořápky menší a druhou větší, v kteréžto poslední bývá otvor, jímž vyniká sval, jenž slouží k upevnění těch lastur ke skalám. Uvnitř má ramenonožec na zvláštním rámci upevněná zavinutá ramena, dle nichž své jmeno obdržel. Z hladkých druhů nazývá se jedno oddělení děrnatky *(Terebratula)*. Z rýhovaných slovou některé zobnatky *(Rhynchonella)*, jiné Spirifery atd. Mnohé skály, zvláště vápenné jsou jimi tak naplněny, že skorem z ni-

čeho jiného se neskládají, než ze skořápek takových ramenonožců; tak na př. nad vesnicí Koněprusy u Berouna může jich pilný sběratel vytlouci za den snadno několik tisíc kusů, náležejících k četným rodům a druhům.

K ramenonožcům náležejí též jazykovky *(Lingula)*, které se tím vyznačujou, že mají obě skořápky stejné, ploché a na dlouhé masité štopce přirostlé. Nyní nalezá se jich jen velmi po skrovnu v mořích východní Indie, rozličné však druhy jejich lze sledovati všemi útvary od nejmladších až k nejstarším a pozoruje se při tom, že tvary starých druhů pramálo od nynějších se liší.

28.

Rohovec čili Rudist.

Přechodním tvarem mezi ramenonožci a následujícími lasturami jsou tak zvaní rohovci *(Rudistæ)*, kteří se vyznačujou složitým tkanivem svých rournatých lasturek. Ústrojí jejich posud dobře nerozumíme, proto že nic podobného v našich mořích nežije. V jižní Francii a ve Švýcarsku skládají se z nich celá skalní pásma, v Čechách nacházejí se zvláště hojně u Mezholez blíže Kutné Hory.

Druhé oddělení měkkýšů jsou mušle čili mlži, s jejichž skořápkami čili lasturami se seznamujeme již v mládí, sháníme-li se po nějaké tak zvané „žabí misce“ na rozdělávání barviček. Mlsní lidé, kteří mají zároveň dost peněz, seznamujou se též s ustřicemi a se slavkami t. j. s oněmi černými

mušlemi, z nichž se připravuje zadělávání ke kapounům. Dále to mnohý člověk v poznání lastur za svého celého živobytí nepřivede, a třeba měla mnohá kráska v náušnicích perle a knoflíčky u rukaviček z perleti (z lesklých misek mušlových vykrojené, něm. Perlmutter zvané), sotva jí kdy připadne se ptáti, odkud věci ty pocházejí a jak povstaly.

Skořápky mušlí drží pohromadě pomocí jednoho neb dvou svalů, které tak pevně k vnitřní ploše skořepiny přirostlé jsou, že pak i na očistěné skořápce lze podlé mělké jamky poznati místo, kde byly upevněny. K jednosvalovým náležejí především ustřice, které nyní ve velkém množství k podmořským skalám u břehů přirůstají a také v dávných dobách tak hojné byly, že mnohé skály pouze ze skořápek jejich se skládají.

Nedaleko Prahy u Tuchoměřic lze spatřiti vrstvu na 3—6 stop mocnou, která ze samých skamenělých ustřic (tak zvaných holubinek) záleží.

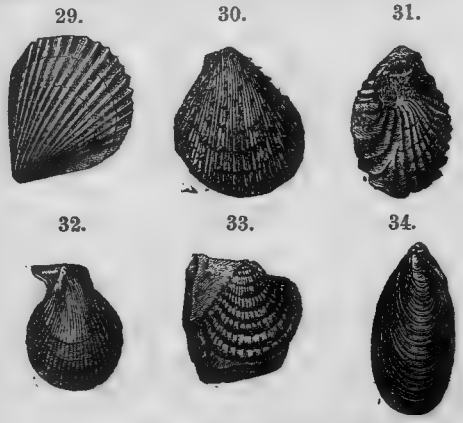

Skamenělé skořápky mušlí mořských.

Geolog Buch popisuje jedno místo, kde ustřice nazvaná Gryphæa v milionech a milionech se objevuje, anať se z ní skládá vrstva na 200 stop mocná a na mnoho čtverečných mil rozšířená.

Není pro obmezenost místa možno, pustiti se zde do dalšího popisu četných tvarů a nechť se čtenář prozatím uspokojí pohledem na přiložené výkresy vesměs dle skamenělin českých shotovené.

K třetímu skupení měkkýšů náležejí hlemýždi, jejichž pevná skořepina výborně vzdoruje rušivým účinkům času, že se nám i s velmi jemnými ozdobnými ryhami krásně zachovala.

Hlemýždi zemští a sladkovodní objevujou se v usazeninách vápenitých neb křemitých, zřídka ve velkém množství, a máme v Čechách jen jeden příklad, kde ve sladkovodním vápenci u Tuchořic blíže Žatce asi 100 druhů se vyskytuje. V Mohuči (Mainz) jest část hradeb vystavěna z vápence na-

Hlemýždi ze sladkovodního vápence u Tuchořic.

plněného nesčíslným počtem malých i větších hlemýžďků zemských i sladkovodních a mnohý z našich vojínů, který v tamější pevnosti dlouhou chvíli zíval, byl by měl příjemnou zábavu, kdyby z četných jejich druhů byl sbírku shromáždil a ji pak Museu českému na památku přinesl.

V moři jest počet hlemýžďů mnohem značnější a skořepiny jejich nahromaďovaly se v některých útvarech tak hojně, že nyní co skameněliny mnohé horniny výhradně samy skládají. Paříž jest vystavěna z kamene naplněného skamenělým hlemýžděm z rodu Cerithium, který má obyčejně 3—4 palce délky a na plochách hlazených kamenů v podobě nesčíslných šroubovitých komůrek se objevuje. Pařížané mohou tedy říci, že jejich velké a slavné město jest vystavěno z hlemejždích skořápek. Jakožto vzácnost nalézá se v témž stavebním kamenu obrovský druh: Cerithium giganteum. (Výkr. 40., prostřední.)

39. 40. 41.

Hlemýždi mořští z útvaru křídového a třetihorního.

V Čechách jest nejbohatší naleziště skamenělých hlemýžďů v okolí Veltrus zvláště u vesnice Korycan, kde v jediném lomu na vápno po několikaletém pilném hledání ze statisíců kusů bylo vybráno 80 rozličných druhů hlemýžďů. Okolí Vídně jest též nesmírně bohaté na skamenělé hlemýžde, které tam buď z jílu neb ze sypkého písku se vydrobujou a mnohem snadněji se vybrati dají, nežli z tvrdého vápence u Korycan.

Nejdůležitější pro poznání rozličných útvarů jsou mezi měkkýši hlavonožci *(Cephalopoda)*, podivní to tvorové, jichž na rybích trzích v Terstu a vlašských Benátkách celé haldy viděti jest. Hlava těch zvířat jest patrně vyznačena, má po každé straně jedno velké vyvalené oko a kolem úst dvojitým zobákem rohovým opatřených stojí 8—10 chapadel posázených deskami přissavacími. Tělo samo má podobu vaku a jest uvnitř deskou vápnitou neb rohovitou opatřeno, u jednoho druhu však ukrývá se tělo do tenké k loďce podobné skořepiny. V jižním oceánu žije zvláštní rod takových hlavonožců, opatřený pevnou vápnitou skořápkou, kteráž na průřezu svém má velký počet komůrek vzduchem naplněných a trubicí spojených, z nichž ta poslední největší obsahuje tělo zvířete. Rod ten nazývá se loděnka *(Nautilus)* a jest to skrovný pozůstatek po nesmírném množství příbuzných jemu rodů a druhů, jimiž bylo oživeno moře dob minulých, a jejichž obrovské skořápky nacházíme ve všech útvarech.

Rozeznáváme předně hlavonožce s komůrkami prostými, buď rovné *(Orthoceras)* Výkr. 42. neb do kotouče svinuté *(Nautilus)*. Výkr. 43. Kdo se chce s prvnějšími seznámiti, nechť si vyjde na procházku do Dvorců neb do Chuchle blíže Prahy a nalezne jich ve vápenných skalách více než jich bude moci potřebovati; kdo pak chce míti nějakého Nautila, nechť projde opukové lomy u Prahy od Strahovské brány až k Bílé Hoře a bude si dozajista oddychovati, bude-li chtíti všechny Nautily domů odnesti, jež mu skalníci ke koupi nabídnou.

Za druhé rozeznávají se hlavonožci, jichž komůrky se na povrchu skořepiny co květnaté záhyby objevujou. Jak obrovského zrůstu zvířata tato

dosáhla, po nichž v nynějších mořích není již ani památky, o tom přesvědčiti se může každý na-

42.

43.

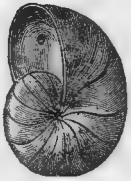

42. Orthoceras. 43. Nautilus.'

vštěvovatel Musea českého v Praze již u vchodu do toho skladiště klenotů přírodních, kde na pravé

44. 45. 46.

44. Ammonites. 45 Ceratites. 46. Scaphites.

straně v průjezdě stojí dva Ammoniti, z nichž větší má tři stopy v průměru. Dle podoby květnatých záhybů na povrchu skořápky dělí věda těch několik set druhů ammonitů, jež rozeznává, na mnoho rodů a béře při tom též ohled na závitky skořápek, zda-li více méně těsně k sobě přiléhají aneb dokonce se vzpřimujou a ohýbají (46.).

Mimo komůrkové hlavonožce žily v dobách minulých též takové rody, které neměly žádné zevnější skořepiny, za to ale uvnitř těla opatřeny byly pevným, oblým klínem (*Belemnites*). Výkr. 47. Z Čech známe jen asi tři druhy, vesměs velmi vzácné, ale v jižním Německu jsou skály těmito klíny na některých místech přeplněny, a rovněž bílá psací křída obsahuje jich velký počet.

47.

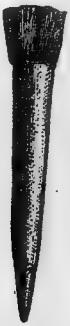

Belemnit.

Délka jejich obnášela 3—4 palce, ale některé druhy měly více než stopu délky. Za našich časů nežije žádný klínovec více, a můžeme s ním porovnávati vzdáleně jen vápnitou desku obecné sepie, kterou u každého materialisty pod jmenem „ossa sepiæ“ koupiti lze.

V celku rozeznali učenci přes dva tisíce druhů hlavonožců a jen z Čech popsal jich slovutný učenec Barrande 851 druhů, pocházejících nejvíce z vápenných skal mezi Prahou a Berounem.

Z raků (*Crustacea*) jsou to opět právě ty menší rody, které množstvím skořápek svých nejvýdatněji přispívaly k sesílení usazenin vodních, a máme i v Čechách (na př. u Chebu) příklady, kde jisté břidlice z oné doby pocházející, v níž se hnědé uhlí tvořilo, skoro ze samých skořápek malých, asi jednu čárku dlouhých ráčků (z rodu *Cypris*) se skládají. V poušti egyptské nalezl dr. Fraas okolo pramene nanešený kopeček 15 stop vysoký, jenž záležel z milionů skořápek pocházejících od ráčku zvaného Cypris delecta, jejž také ve vodě pramene v nesčíslném počtu pozoroval.

48. 49. 50.

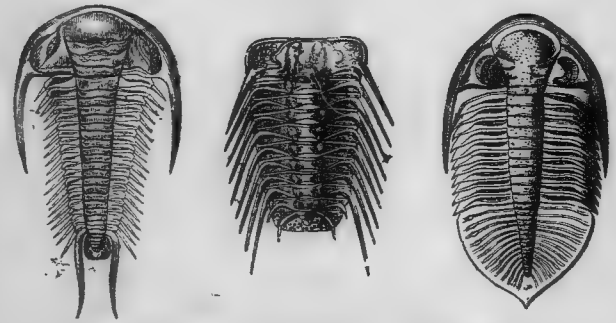

48. Paradoxides. 49. Acidaspis. 50. Dalmanites.
Trilobiti čili koryši trojlaloční.

Větší tvory raků čili korýšů objevujou se již v těch nejstarších útvarech, které vůbec zřetelné skameněliny obsahujou, a právě česká země může se největším počtem krásných druhů hono-

siti, na něž český palæontolog (skoumatel skamenělin) jest tak hrdý, jako průmyslník na české sklo. Jsou to především koryši trojlaločnì čili trilobiti, jichž ze středních Čech z okolí Prahy, Berouna a Rokycan známy jsou 404 druhy. Zachovaly se nám pouze jejich tvrdé štíty, na nichž hlavu, tělo a štít ocasní rozeznávati lze, o vnitřních ústrojích a o nožkách, jaké bezpochyby na spodní straně u velkém počtu se nalezaly, nezachovalo se nám nic, proto že tyto části byly velmi měkké.

Z raků podobných našemu říčnímu raku, nalezáme jeden druh (*Klythia Leachii*) v české opuce bělohorské, z které jest Praha vystavěna, a mimo to nacházíme v písčitých vápencích u Turnova a Litomyšle na sta račích klepet z rodu Callianassa; v celku jest ale zjev jejich u porovnání k trilobitům dosti nepatrný.

51.

Klythia Leachii z opuky bělohorské.

52.

Callianassa, rak z vrstev jizerských.

Hmyz (*Insecta*), který jest poukázán, aby žil ve vzduchu, zachoval se co vzácnost pouze tenkráte,

jestli spadli do vody a tak do bahna byl zaplaven, aneb když muška nějaká sedla na tekutou pryskyřici dávnověkých stromů a v ní se zalila. Že již od doby kamenouhelné byl vzduch oživen rozličným hmyzem, dočte se čtenář později.

53.

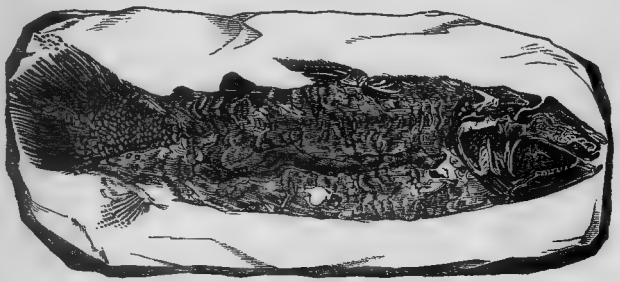

Macropoma. Z opuky Vehlovické u Mělníka.

Ryby přispěly nejvíce ze všech obratlovců (ku kterým též obojživelníci, plazi, ptáci a ssavci náležejí), k rozmnožení vrstev zemských nejen svými kostmi, zuby a šupinami, nýbrž také výkalem svým, který skládaje se z vápnitých látek s kostíkem (fosfor) sloučených, nachází se v podobě šišek (co tak zvané koprolity) na některých místech v takovém množství, že se ho k mrvení polí používá. Krásné otisky celých ryb nacházejí se v Čechách u Košťalova blíže Semil a v opukách mezi Mělníkem a Hoštkou.

54. 55. 56.

54. Zub žraloka. 55. Obratel žraloka. 56. Koprolit.

Zuby, obratle a koprolity lze nasbírati mezi Louny a Budyní jakož i v okolí Kolína a Čáslavi.

Obojživelníci a plazi přidávali jen zřídka kostí svých k vrstvám zemským poněkud výdatněji, a máme pouze příklady v jižním Německu a v Anglii, že jisté přechodní tvary mezi ještěry a rybami, tak nazvané ryboještěry (*Ichthyosaurus*) dosahovaly obrovských rozměrů. Byly již kostry až na 40 stop dlouhé nalezeny a jedna přední ploutev takového zvířete, která má 7 stop délky, poukazuje na ještě mohutnější velikost.

57.

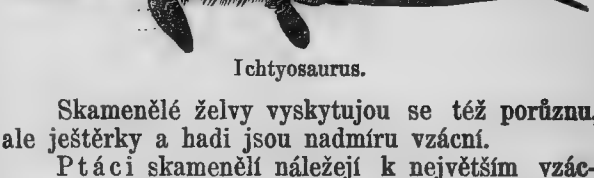

Ichtyosaurus.

Skamenělé želvy vyskytujou se též porůznu, ale ještěrky a hadi jsou nadmíru vzácní.

Ptáci skamenělí náležejí k největším vzácnostem, tak že se nalezené kostry jejich dají skoro na prstech spočítati; stopy v pískovcích z Konektikutu v Americe však dosvědčujou, že se ptáci dosti záhy na zemi objevili, že se ale útlé kosti jejich nezachovaly, proto že nejčastěji na suchu spráchnivějí.

Ssavci objevili se dosti pozdě na povrchu země a máme zcela zřetelných kostí jejich jen z nejmladších (třetihorních) útvarů. Častěji než celé kostry neb jednotlivé hnáty nacházejí se zuby ve vrstvách zemských, proto že rušivé moci zetlení a rozmočení nejlépe vzdorujou. V Čechách nalezáme nejhojněji zuby slonů (mamutů) a nosorožců, jakož i dávnověkých koní.

58. 59.

58. Zub Mamuta. 59. Zub nosorožce.

O působení sopek a hmot vyvřelých na povrch země.

Nejnápadněji způsobujou za našich dnů proměnu na povrchu země sopky, při nichž ohnivý popel vyhazován bývá a žhoucí láva v mocných proudech z jícnů na temeně vytéká neb po straně hor průchod si vymáhá; taktéž se způsobujou velké změny zemětřesením, při němž často velké části pevnin se zvedají nebo níží.

Dříve mělo se za to, že žhoucí látky, řinoucí se z otvorů sopek, pocházejí až z nitra naší zeměkoule, která dle domněnky některých přírodoskumců jest prý vyplněna žhoucí tekutou hmotou.

Novější pozorování ukazujou však k tomu, že ohnivé úkazy při sopkách povstávají snad tlakem a třením vrstev skalních o sebe, jakož i lučebním rozkladem jejich hmoty, ana na některých místech hmota zemská prosakujícím mokem neustále se nabobtává a vzhůru se tlačí, na jiných místech zase se zmršťuje a pomalu propadává. Širší výklad těchto proměn, které mají za následek vytvoření pramenů horkých a sopek bahenních a lávových, nalezá se v české geologii prof. Krejčího.

Z toho by také následovalo, že příčina sopečných výjevů není od povrchu země příliš vzdálena, nýbrž že v mezerách kůry zemské povstává a že nesouvisí s vnitřkem země, o němž ani s jistotou nevíme, zdali jest prázný neb nějakou hmotou naplněný.

60.

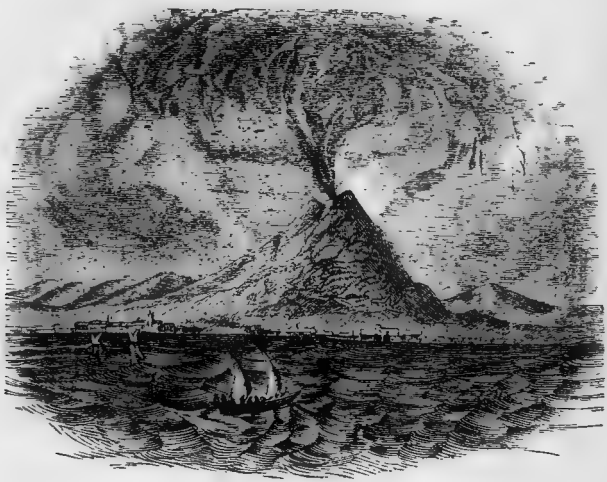

Aetna na Sicilii.

Kamení takového, jaké povstává působením opravdových sopek čili Vulkánů, totiž kamení lávového jest na povrchu země velmi málo. V Čechách máme jen dva kopce blíže Chebu, Komorní Hůrku (Kammerbühl) a Železnou Hůrku (Eisenbühl), který dle mínění jich skoumatelů jednou chrlily oheň, a na nichž posud skutečnou lávu nalezáme. Značný počet vyhaslých sopek nachází se v Porýnsku v krajině zvané Eifel, v střední Francii, na pevnině Asie, Ameriky, na ostrovech

australských, jmenovitě na ostrovech Novo-Zelandských. Činných sopek máme v Evropě nyní již jen čtyři: Vesuv (3700′) a Aetnu (10200′) na pevnině italské, Volcano a Stromboli na ostrovech italských. V posledních letech obnovilo se soptění také na vyhaslé sopce řeckého ostrova Santorin. Mnohé sopky dávno již utichly, avšak počítají se přece k činným sopkám, protože za lidské paměti lávu vyhazovaly.

Nápadno jest, že skoro všechny nyní činné sopky stojí buď na břehu moře aneb na ostrovech, což by k tomu ukazovalo, že úkazy sopečné jsou ve spojení s vnikáním vody do hlubin země.

Roku 1858 počítalo se všech sopek na zemi 407, z nichžto 225 posud činnost jeví. Nejmohutnější řady sopečných homolí nacházejí se v Americe, na Kamčatce a indických ostrovech; též australské ostrovy vyznamenávají se velkolepými sopkami, z nichž jedna na Sandvišském ostrovu Havai, Mauna-Roa zvaná, má 14900 stop výšky a jícen lávou naplněný tři čtvrti míle široký.

Vedlé kamenů povstalých sopkami činnými nalezá se velké množství skal, jejichž původ nedá se jinak pochopiti, než že vyvřely co měkká hmota z hlubin země a že při stuhnutí se proměnily v pevnou skálu buď v slohu balvanitém jako zelenokam a porfyr, aneb ve slohu sloupovém, jakýž zvláště na českých čedičích a znělcích viděti jest.

Takovým způsobem povstalo celé české Středohoří v Litoměřicku, kdež můžeme sloupový sloh čedičů na př. na čedičovém Hanšpurku u Libochovic, a znělců na Dubové Hoře u Ouště (Auscha), na Bezdězu a jinde pozorovati.

Pozorujeme-li bedlivě krajinu, jedouce po dráze z Lovosic do Oustí nad Labem, poznáme krásu hor čedičových v celé jejich malebnosti a neujde

nám, jak zvláště blíže Oustí vystupující jedna čedičová skála z dlouhých, hranatých sloupů se skládá.

61.

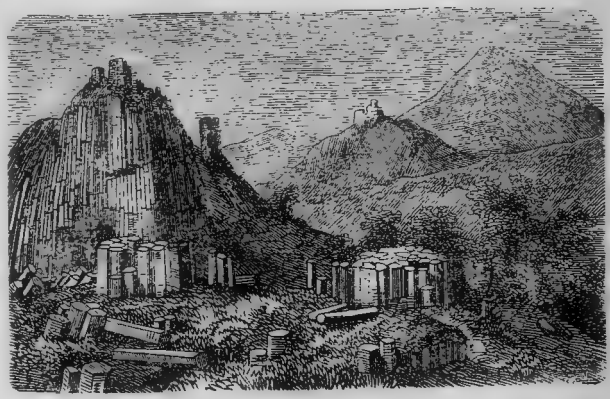

Čedičová krajina v českém Středohoří. (Sloupový čedič na Hanšpurku u Libochovic s Milešovkou v pozadí. Kreslil Bubák.)

Kolem pevné hmoty čediče vyskytuje se hornina povstalá ze zvětralého nebo z hlinitého čediče a taková hornina nazývá se čedičový tuf.

O látkách, z nichž se skládá kůra zemská.

Ať vnikáme jakkoli do kůry zemské při kopání neb dolování, vždy nalézáme, že skály jsou buď vrstevnaté, aneb celistvé neb balvanité. Povšimněmež sobě nejprvé skal vrstevných a ohledněmež se po způsobu, jakým povstaly a po látkách, z nichž se skládají.

Nanese-li řeka, pojavši ze zkalených vod vše,

co na cestě toku jejímu vstříc se stavělo a co deště z hor spláklý, do tichého jezera, usazujou se tam při vtoku řek, nejprvé nejtěžší oblásky na dno a vytvořujou vrstvu hrubého štěrku čili jesepu, jak pod Krkonoší říkají, pak teprva dále v jezeru dle zákonů tíže usazujou se drobnější valounky a rozdrobené kamení, vytvořujíce vrstvu písku, a mnohem později počne se pomalu usazovati rmut říční, obsahující lehčí zemité látky, jímž se co vrstvou bahnitou pokryje písek dříve ke dnu padlý. (62.) Dobrý názor o pochodu tom obdržíme, po-

62.

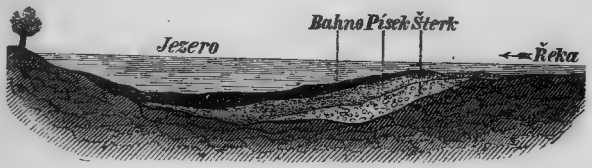

mícháme-li ve skleněné rource vodu s písčitou zemí a necháme-li ten rmut tiše státi; tu spatříme, že se hrubší zrnka písku nejdříve usadí, později následuje jemný písek, a konečně látky zemité, na nichž ještě rozličné stupně jemnosti rozeznat můžeme. (Takováto zkouška hodí se též velmi dobře ku skoumání ornic.) Podobné usazování opakuje se v rybnících, v jezerech a na břehu mořském po každém rozvodnění řek; prokopáváme-li tudíž vrstvy takové, nalezneme vždy, že zdola nahoru štěrk, písek, bahno, po sobě následujou.

Vrstvy takové nejsou však všude stejně mocné a dle směru proudu a dle povahy půdy jezerní jsou místem silnější, jinde zase slabší. Na místech, kde voda rychle proudí, usazuje se jen čistý písek, kde však pomalu teče, tam srážejí se látky

bahnité, čímž se stává, že v stejném čase na jednom místě bahno a na druhém písek se usazuje.

Kdo se dobře seznámil s podobou usazenin za našich dnů povstávajících, pozná též takové nánosy i ve skalách, které na suchu daleko od vody vzdálené se nacházejí a délkou času v tvrdou skálu se proměnily.

Že veškeré vrstvy z vody usazené původně vodorovně ležeti musily, jest patrno, nynější nakloněná poloha jejich nemůže tedy od ničeho jiného pocházeti, než že byly později rozmanitě vyzdviženy (63. d), nahnuty (a), přetrženy (d e) a zkrouceny (f), jak toho příklad vidíme na výkresu přiloženém. Více než tuto slovy vypsati se dá, spatří každý Pražan na pohodlné procházce přes nový železný most na Letnou (Belveder), kde nepravidelné uložení vrstev v nejrozmanitějších podobách se opakuje.

63.

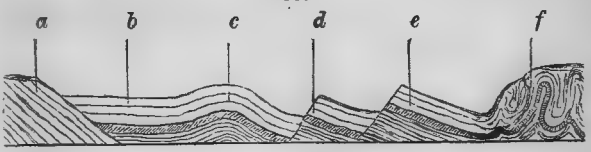

Jiný příklad zohybaných skal lze spatřiti též nedaleko Prahy vedlé silnice mezi Zlíchovem a Chuchly, a to v takovém způsobu, jak jen zřídka v celé Evropě jest spatřiti. Tenké vrstvy černého vápence jsou tu tak náhle a mnohonásobné zobybány, že se zdá,, jakoby ještě za měkka byly od stran ohromnou silou stlačeny, ač tato podivná podoba jejich, jak prof. Krejčí ve své geologii vykládá, povstala pozdějším nabobtáním vrstev, do nichž prosakující vodou vápenná hmota vnikla.

Důležito jest též pozorovati poměr jedné vrstvy

k druhé, jsou-li totiž souběžné, t. j. leží-li jedna na druhé v stejném směru a sklonu, (výkr. 64. *B*, *B'*, *B''*), aneb nejsou-li souběžné, nýbrž mají-li směr a sklon rozličný.

Soudíme dle toho, že na př. vrstvy *B*, *B'*, *B''* náležejí k jedné soustavě vrstev horských, kdežto vrstvy *K*, *K*, *K* k soustavě jiné patří, a že po usazení soustavy *B* její vrstvy nakloniti se musily, dříve než vrstvy soustavy *K* se usadily. Příklad takového uložení podává průřez vedený skalami od Horoměřic na Bílou Horu u Prahy.

64.

Mnohé skály zachovaly se jen neúplné, protože voda odplavila z nich velkou část, tak že spatřujeme z nich jen osamotnělé kusy na vrcholech spodních vybrázděných skal. Tak vidíme v okolí Prahy na silně nahnutých břidlicích vodorovně uložené vrstvy pískovců (*K*, *K*, *K*) a opuk (*o*, *o*, *o*), i nemůže býti pochybnosti, že před časy všechny osamotnělé pískové a opukové skály nyní údolím Košířským, Břevnovským a Šáreckým od sebe oddělené, spolu souvisely.

Velká jest rozmanitost v uložení vrstev skalních, k jejichž vypočtení zde místa nezbývá, pročež se obmezím pouze ještě na upozornění, že vrstvy starších útvarů skoro vždy se objevujou více na-

kloněné a porušené, než vrstvy útvarů mladších, které obyčejně zcela vodorovně leží.

Obraťme se nyní ke skalám nevrstevnatým.

Skály takové skládají se obyčejně z mnohohranných kusů tak zvaných balvanů, srostlých spolu, jako bez ladu a skladu. Nejlépe to viděti na žule, o níž později ještě bude pojednáno.

Jiné skály zase skládají se z pravidelných sloupů, jak bylo již při čediči zmíněno, a jiné zase z nepravidelných desek, jak to na tak zvaném znělci pozorovati jest.

Žádná z těchto skal neusadila se z vody, nýbrž jest buď stuhlou ze země vyvřelou hmotou, jako čedič a znělec, nebo se vytvořila nenáhlou proměnou ze skal vrstevně usazených, když totiž prosakující se vláhou hmota kamenná se znovu uspořádala. Tak zvané prahory, o nichž níže ji bude jednáno, mají samé takové proměněné skály, které sice často ještě vrstevný sloh poněkud ukazujou, z velké části ale v balvanité skály proměněny jsou.

Poznavše takto sloh skal v hlavních obrysech nastává nám úloha, seznámiti se také s hmotou jejich.

Povšimneme-li sobě skalního kamení z blízka, vezmouce jeden kus kamene po druhém do ruky a odrazíme-li pak z každého kousek, spatříme na čerstvých plochách jejich, že se každý z nich skládá z rozličných nerostů čili minerálů.

Kdo se chce naučit, jak se rozezná skalní kamení, musí se dříve seznámiti s hmotou jejich. Na štěstí není rozmanitost té hmoty tak velká; neb na otázku, co v sobě kameny obsahujou, odpoví nám nerostopisec, že v podstatě záležejí jen z osmi látek, totiž z hmoty křemité, hlinité, draselnaté, sodnaté, vápenaté, hořečnaté, železnaté a z vody, a z těchto osmi hmot že se skládají skoro všechny

jednoduché nerosty, jež v podobě zrnek v kamení skalním pozorujeme. Pro naše účely stačí, seznáme-li jen nejobyčejnější mezi těmito nerosty, totiž hlavní druhy křemene, slídy, živce, augitu, amfibolu, vápence, dolomitu a sádry, an z těchto nerostů skládá se největší díl všech skal.

Protože a lez pouhého popisu posud nikdo se nenaučil znáti nějaký kámen, nýbrž jenom z vidění, není jiné pomoci, než aby, kdo je chce znáti, sobě založil malou sbírku,*) a aby ji pak bedlivě prohlížel, až si přivykne poznati nerost i tenkráte, je-li jen v malých drobtech vtroušen do nějakého kamene.

Následující přehled nerostů a skalního kamení, ve kterém na druhy v Čechách se vyskytující hlavní brán jest zřetel, nechť přispěje k usnadnění této dosti nesnadné stránky vědy geologické.

Křemen, *Quarz* (1.), jest nejtvrdší z uvedených hlavních nerostů, tak že jím lze na skle rýti a že křeše na ocílce; v skalním kamení jest obyčejně našedivělý, v dutinách skal objevujou se ale také průhledné křišťály, fialové křemeny (amethysty) a jiné odrůdy jeho. V dutinách a na žilách skal má křemen obyčejně pěkný vyhraněný tvar v podobě šestibokých přišpičatělých sloupců, a horníci si ho již od

*) Postaral jsem se o to, aby v závodu mého bratra Václava Friče, který sestavuje sbírky přírodní pro školy, spořádány byly malé sbírky (25 nerostů hornin a skamenělin velikosti 1 čtverečného palce, celá sbírka za 1 zl.). Čísla v závorkách za jmeny hornin vztahujou se k té sbírce. Sbírka ta budiž považována jakožto základ a počátek větší sbírky, již si každý ze svého okolí za krátký čas snésti může.

dávna dobře všímávali, zvláště ve starých útvarech, protože do křemenných žil bývá ryzí zlato zarostlé. Za našich dnů dobývá se z něho zlato jiným způsobem, totiž tím, že se z něho vyrábí krásné sklo, jež se za drahé zlato v cizině vyměňuje.

Co do hmoty neobsahuje čistý křemen nic než sloučeninu křemíku s kyslíkem čili tak zvanou kyselinu křemičitou.

Při zrušování hornin vzdoruje křemen nejdéle účinkům vzduchu a vody; křemen ze skal vylomený nanejvýš se na hranách ošoupá a nahromadí se na nižších místech hor, kdežto se hromadí co oblásek a štěrk. Slepí-li se takové oblásky nějakou spojovací hmotou na př. stvrdlou hlinou nebo železnou rudou v souvislou horninu, nazývá se tato hornina slepenec (2). Jemná zrnka křemene, jak je v každém řečišti nalézáme, slovou písek; je-li však písek slepený v celistvý kámen pomocí hmoty křemité, hlinité neb vápnité, nazývá se pískovec (3). U nás v Čechách jsou některé odrůdy pískovce důležitým kamenem, tak na př. pískovec kamenouhelný obecně žehrovák zvaný, kterýž má zrnka křemenná spojená látkou hlinitou, a z něhož se shotovujou mlýnské kameny, schody, patníky atd. Jiná odrůda od sochařů užívaná jest kvadrový pískovec od Nehvizd, a červený pískovec od Černého Kostelce.

Křemenec (4) slove kámen, v němž jsou křemenná zrnka velmi jemná a jakoby v jeden celek slitá. Příklad takového kamene dává pražský dlažební kámen, jímž se ulice (nikoli však chodníky) dláždí. Ještě jemnější zrno má tak zvaný buližník (ruské slovo), který tvoří malebné skály v Šárkách u Prahy a z tmavého křemene s bílými žilami se skládá.

Mimo obyčejný křemen vyskytuje se v ně-

kterých skalách také jiný druh jeho, nazvaný opál. Na Slovensku nachází se v odrůdách překrásných, které hrají duhovými barvami a co drahokam se kupujou; u nás objevuje se však na mnohých místech co neúhledný, hnědý neb žlutavý kámen v peckách a vrstvičkách, zvláště v horách hnědouhelných. Opál nemá nikdy podobu krystallu a jest o něco měkčí nežli obyčejný křemen. Z něho se skládají také řasové buňky, které již pod jménem Diatomaceæ uvedeny byly.

Slída, *Glimmer* (5), známa jest u nás pod jménem „kočičí stříbro“; skládá se z lesklých, ohebných a průhledných lupínků neb i dosti velkých desek, jest nejměkčí z uvedených hlavních nerostů a dá se ve velmi tenké lístky rozštípati.

Rozeznává se několik odrůd slídy, z nichžto nejobyčejnější jest světlá čili hořečnatá slída, obsahující hmotu křemičitou, hlinitou a hořečnatou (magnesiovou), a černá čili draselnatá slída, obsahující hmotu křemičitou, hlinitou a draselnatou.

Nejvíce slídy nalezáme v hornině nazvané svor, která jest smíšeninou slídy a křemene. V některých horách, na př. v Šumavě má svor množství zarostlých hnědých granátů neb i jiných vzácnějších nerostů.

Slída skládá spolu s jinými nerosty velkou řadu hornin všech útvarů; čím více jí převládá, tím více jest sloh horniny lupenitý nebo břidličný. I v písku říčném nalezají se šupiny slídy, jež na břehu co tak zvané kočičí stříbro a zlato se třpytit vidíme, když slunce na ně svítí.

V Kanadě a Sibirii jsou desky slídy tak velké a tak průhledné, že se jich upotřebuje do oken na místo skla. V Anglii shotovujou z ní desky nad plynové plameny, aby se čmoud na nich usadil

a také tam shořel. Slída barvy malinové, tak zvaný Lepidolith, nachází se u Rožny v Moravě, a slouží k shotovení posýpátka a těžítek na psaní.

Příbuzné k slídě jsou nerosty zvané: talek, nerost to velmi měkký, na omak mastný, ač suchý, obsahující vedlé hmoty hlinito-hořečnaté též vodu; pak chlorit, slída to tmavo-zelená, obsahující hmotu hlinito-draselnatou a železnatou s částkou vody. V Šumavě a Krkonoších skládá celé skály břidličné.

Také hadec čili *serpentin* (6) jest poněkud příbuzný, neb obsahuje zcela podobnou hmotu jako talek; často jsou do něho zarostlé granaty jakož i vláknitý nerost, tak zvaný hadcový asbest čili chrysotil. Hadec objevuje se v celých skalách, na př. u Malešova blíž Kutny Hory, a dá se k shotovení nádob, dlaždiček atd. upotřebiti.

Živec, *Feldspath* (7), obsahuje též několik odrůd, které v tom se srovnávají, že se skládají z křemité hmoty hlinito-draselnaté, neb hlinito-sodnaté, neb vápenaté. Barva jeho jest bílá, šedá neb načervenalá; tvrdost jest o něco menší nežli u křemene a nerýpá již sklo; v obyčejném ohni a v kyselinách se nemění. Ve skalách zarostlý má obyčejně podobu sloupků nesouměrně přikrojených, kteréž se dají ve dvou směrech snadno štípat. Dle této štípatelnosti rozeznávají se dva hlavní druhy jeho, totiž orthoklas čili draslový živec, který se štípá pod úhlem pravým a obsahuje hmotu hlinito-draselnatou, a oligoklas čili živec sodnatý, který se štípá pod úhlem kosým a obsahuje hmotu hlinito-sodnatou. V zelenokamenech a čedičech objevuje se živec s hmotou hlinito-vápenatou s částkou drasla a sody, a ten slove labradorový živec, podlé naleziště jeho v Labradoru v severní Americe, kde se

vyskytuje ve velkých kusech s krásným proměnivým barevným leskem. Naše živce toho druhu mají však jen podobu šedých neúhledných zrnek.

Vyhraněný čili krystallovaný živec objevuje se hlavně ve hmotě ruly a žuly; mimo to skládá ale značnou část mnohých hornin buď v podobě hranatých zrn aneb co celistvého nerostu.

Nejzřetelněji poznáváme živec v hornině nazvané žula, *Granit* (8), a na pilířích řetězového mostu v Praze může se každý pouhým okem přesvědčiti, že obsahuje velké sloupce bělošedého draslového živce, pak křemen a slídu. Při bedlivějším skoumání té žuly objeví se v ní i šedá zrnka sodnatého živce (*oligoklas*), znatná podlé rýhovaných ploch, štípáním povstalých. Převládá-li v žulové hornině silně slída nad křemenem a živcem, stává se břidličnatou neb lupenatou a pak slove rula (*Gneis*), která, jak později poznáme, jest velmi rozšířena po Čechách, a při níž četných odrůd lze rozeznati.

Jiný kámen hlavně ze živce draslového složený slove bělokámen (*Granulit*), podlé bílé své barvy zvaný. Obsahuje mimo bílý živec též drobounké hnědé granátky a modrý jeden nerost křemito-hlinitý, *cyanit* nazvaný. Kámen ten skládá v jižních Čechách celé hory, na př. Blánský Les u Krumlova.

Mimo to obsahujou odrůdy živce ještě následující horniny: porfyr (9) skládá se ze živcové celistvé hmoty, do níž jsou vrostlé vyhraněné živce a křemeny; obyčejně má barvu narudlou. Nachází se u Teplic, v Křivoklátských lesích, u Hodkovic a jinde. Dle přimíšení rozličných nerostů rozeznává se pak velký počet odrůd porfyrových. Nedaleko Prahy mezi Michlemi a Strašnicemi objevuje se zvláštní porfyr; obsa-

huje totiž celistvou živcovou hmotu a množství slídy, jest to tedy slídnatý porfyr; Francouzi podobný kámen nazývají Minette.

Zelenokámen (10) jest barvy zelenavé, jak již jmeno jeho naznačuje, a obsahuje v základní živcové hmotě rozličné nerosty, které zřídka na první pohled rozeznati můžeme. Dle těchto přimíšenin rozeznávají se dva hlavní druhy zelenokamene. Jeden druh slove diabas a obsahuje hlavně vápnitý živec a augit, černo-zelený to nerost křemité hmoty hlinito-hořečnaté a železnaté; jiný druh slove diorit a obsahuje sodnatý živec a amfibol (nerost téhož složení co augit a jen krystallisací se rozeznávající).

Diabas objevuje se v okolí Prahy ve značných skalách jako na př. před Chuchly a u Motol, kde na temeně malebné jeho homole stojí kříž.

Diorit se nachází mezi žulovými skalami v údolí Vltavském nad Štěchovicemi a na mnohých jiných místech v českých prahorách. Některé odrůdy dioritu jsou zemité a obsahujou kulaté pecky vápence tak zvané mandle, podlé čehož ty odrůdy slovou mandlovec. Vyskytuje se v Šarkách u Prahy.

Melafyr jest černý nebo hnědý kámen a kdo jej chce poznat, nechť putuje z Horek podél železné dráhy do Semil a ze Semil na Kozákov a nalezne ho v mohutných horách nakupený. Hmota jeho obsahuje augit a amfibol s vápnitým živcem a černou magnetovou rudou. Často má však povahu zemitou a bývá pak prorostlý koulemi křemennými, se soustřednými vrstvami rozličně zbarvenými; křemeny takové slovou acháty a nacházejí se v potocích a řekách melafyrových krajin v takové hojnosti, že se jich co štěrku užívá.

Pěkné odrůdy achátu brousí se co draho-

kameny a jimi jest starožitná kaple sv. Václava na hradě Pražském a kaple sv. Kříže na Karlštejně ozdobena.

Čedič (*Basalt*) (11) jest u nás nejznámější hornina ze skupení toho, zajedno že se z ní skládá malebné Středohoří v Litoměřicku a tu sloupovými skalami svými všeobecnou pozornost vzbuzuje, a za druhé, že se výborně hodí ku štěrkování silnic. Na Slanské hoře jest kámen celistvý, barvy černavé, a nemůžeme v něm na první pohled žádných zvláštních nerostů rozeznati, ač se skládá jako melafyr z augitu, amfibolu, vápnitého živce a magnetové rudy, k níž přistupujou i zelená zrnka olivinu.

V okolí Děčína pozorujeme již zdaleka na bělavě zvětralých kusech čediče pěkné černé až na 1″ dlouhé sloupce augitu a na Kozákově u Turnova zase jest světle zelený nerost olivin do něho velmi hojně vtroušen. Mimo to obsahuje v dutinách množství bílých pěkných nerostů (tak zvaných zeolithů).

Znělec (*Phonolith*) nazývá se šedý deskovitý kámen, který se spolu s čedičem v Středohoří Litoměřickém objevuje. Tenké desky jeho znějí byvše uderženy kladivem, a odtud jeho jmeno. Hmota jeho obsahuje draslový živec ve smíšení s vodnatou, křemitou hmotou hlinito-draselnatou, sodnatou a vápenatou, která v jemných bílých krystallech (zeolithech) dutiny kamene vyplňuje. Mimo to bývají jehličky amfibolu do něho zarostlé.

Hory, jež znělec skládá, vyznamenávají se svou ostrou homolitou podobou, jako na př. obě homole Bezděze u Bělé, Milešovka u Teplic, Klais u Hajdy.

Trachyt jest dle barvy znělci podoben, avšak

má sloh drsný, drobně bublinatý a obsahuje jen živcovou hmotu s křemenem nebo bez křemene s jehličkami augitu a amfibolu. Hlavně jest rozšířen v severních Uhřích kolem Štavnice.

Uvážíme-li, že v tak valné řadě hornin jest živec hlavní látkou, pochopíme též, že musí mnoho živcové hmoty býti obsaženo v horninách, které zrušením těch skal povstaly a vodou do moře a jezer splaveny byly. A vskutku jsou všechny břidlice a hlíny velmi bohaté na zvětralý živec, pročež zde o nich pojednáme.

Čistý zvětralý živec má podobu bílé hlinky a jest znám pod jmenem kaolin, co hmota v průmyslu velmi důležitá, proto že se z ní vyrábí porcelán.

Rozličně znečistěné zvětralé živce zúčastnují se též v tvoření rozličných hornin, tak slepuje na př. zrnka křemenná v pískovci nazvaném žehrovák (3).

Hlinité usazeniny starých moří, obsahující zvětralý živec, přimícháním slídy a nabytím křemene i slídy proměnily se během času v lupenatou břidlici (12), jejíchžto tuhých odrůd se užívá ke krytí domů a věží. Z břidlic u nás upotřebených pochází zelenavá ze Železného Brodu, tmavošedá z Moravy a červenavá z Anglie. Též tabulky kamenné, na nichž naše mládež se cvičí v počtářství, shotoveny jsou z břidlice.

Jíl a hlína (13) obsahujou též zvětralou hmotu živcovou, k níž jest přimícháno něco vápna, písku a rozličné látky ze zetlelých rostlin a zvířat pocházející. Na povrchu země, kde po delší čas rostou byliny, mění se hlína v ornici.

Vápenec (14) jest nerost polotvrdý, dá se rýpati nožem, a vře s kyselinami, totiž kápneme-li naň silným octem aneb slabou kyseli-

nou solnou, syčí a vyhazuje bublinky. Čistý průsvitavý vápenec objevuje se na slujích vápenitých skal a na rudních žilách, a překvapuje rozmanitostí a krásou svých vyhraněných tvarů.

U Zlíchova, v Hlubočepích a na Bráníku nacházíme někdy hráně co pěst veliké, a když je roztlučeme, dělí se ustavičně v malé šikmé šestistěny (klenče). Nečistý vápenec slohu zrnitého, zbarvený rozličnými kovovými látkami, jmenuje se mramor (15) a ten by měli znáti v Praze i tací páni, kteří nic jiného nedělají, než že dláždění botami brousí; neb chodníky pražské jsou shotoveny z mramoru, kterýž ze Sliveneckých lomů pochází. V podstatě obsahuje všechen vápenec, nechť jest vyhraněný nebo zrnitý, touž hmotu, totiž kysličník vápnatý a kyselinu uhličitou.

Vápenec, který obsahuje mnoho skamenělin, zapáchá při udeření kladivem, pročež se nazývá vápenec páchnoucí (16), obyčejně bývá také celý černý, a takový slouží pro svou barvu k shotovení nápisných tabulek na hřbitovy; též dává dobrou maltu.

Stavební kámen města Prahy, který se dováží z vysočiny mezi Petřínem a Bílou Horou, podává nám dobrý příklad o písčito-zemité odrůdě vápence, jejíž jmeno jest opuka (17). Obsahuje-li vápenec ještě větší část píščitých a hlinitých látek než opuka, jmenuje se slín (18).

Nejčistěji ze všech hornin obsahuje vápennou hmotu křída, o níž se pod drobnohledem můžeme přesvědčiti, že se skládá skoro ze samých drobnohledných skořápek mořských živoků (z foraminifer; viz str. 25.).

Voda nasycená vápencem rozpuštěným usazuje ho opět buď v podobě krápníku, jak jej v jeskyních na Moravě a u Postojné v Krajině

velkolepě vyvinutý spatřujeme, aneb ssází se co lehká hmota z vod, a náš lid ji pak nazývá stydlou vodou nebo vápennou pěnou (25.). V rokli nad Chuchelskými lázněmi můžeme pozorovati, jak se posud pěna vápenná tvoří, potahujíc listy spadané do vody korou vápnitou.

Dolomit podobá se vápenci, ale nešumí v kyselinách rozředěných, a mnohem slaběji než vápenec v kyselinách sehnaných. Obsahuje mimo kysličník vápnatý a kyselinu uhličitou též kysličník hořečnatý (magnesii): barva jeho jest bělavá, zažloutlá neb nahnědlá. V mnohých útvarech skládá dolomit mohutné skály, jako jmenovitě v Alpách a Tatrách.

Druhy vápenných kamenů tuto uvedené mají tu zvláštnost, že šumí buď již v kyselinách slabých nebo sehnaných; jsou však kameny, které v kyselinách nešumí, proto že lučební složení jejich jest jiné.

Jedna z takových hornin jest sádrovec (*Gyps*), jejíž nejčistší odrůda jmenuje se úběl čili alabastr. Co do hmoty obsahuje kysličník vápenatý kyselinu sirkovou a vodu. Vyhraněný, co sklo čistý (ale velmi měkký) nalezá se u nás sádrovec ve vrstvách rozličných hornin a ve zvětralých břidlicích, jmenovitě tam, kde kyz železný (sloučenina železa a síry) dotýkal se vápence, objevuje se vyhraněný sádrovec v podobě vykrojeného ocasu lašťovčího a má délku 3—4 palce.

V jílech blíže Loun a Žatce jest množství takových sádrových krystalů.

Co skalní kámen vyskytuje se sádrovec na mnohých místech v Německu a Haliči, vždy na blízku kamenné soli.

O útvarech.

Nejvíce zajímá badatele ve vědě geologické otázka o poměrném stáří vrstev zemských. Jesti ovšem nemožno chtíti snad ustanovit, mnoho-li let uplynulo od té doby, ve které se usadil vápenec Bránický aneb opuka Bělohorská, ale proto můžeme přece s jistotou říci, že jest vápenec Bránický starší nežli opuka Bělohorská. Řídíme se při tomto ustanovení následujícími pravidly:

Ze známých a snadno pochopitelných zákonů přírodních vychází, že v pravidelných poměrech kamenná vrstva, která leží hlouběji, dříve se usadila nežli vrstva, která leží výše nad ní. Proto můžeme nazývati spodní vrstvu starší, a svrchní vrstvu mladší.

Příklady dříve již vytknutě vysvětlujou tento poměr.

64.

Na skalách okolí pražského pozoruje se skoro všude, že silně nakloněné břidlice (silurské) skládají spodní část výšin (B, B', B'',), kdežto na nich pak leží vodorovně uložený pískovec kvádrový, (K) a na něm zase vodorovná opuka (o). Kdo pohlídne na přiložený výkres, dojista na první pohled pozná, že vrstva B jest nejstarší, na ní spočíva-

jící B' jest mladší, a B'' ještě mladší. Dále pozná, že břidličné vrstvy B, B', B'', musely býti již tak nakloněny, jak je nyní vidíme, když se počal na ně vodorovně usazovati pískovec kvádrový (K) a že tyto poslední jsou tudíž mnohem mladší nežli břidlice. Konečně jest též patrno, že z těchto vrstev nejmladší jest opuka (o), poněvadž musil pískovec kvádrový býti již dříve uložen, než se mohla na něho opuka usaditi.

Jestli tímto prostým výkladem některého čtenáře nudím, an si pomyslí, že se to všechno samo sebou rozumí, prosím ho za odpuštění, ale mohu ho ubezpečiti, že navzdor této jednoduchosti poměrů ve sledu skalních vrstev mnohý pán, jehož úřad mu ukládá zkoušení skal, ani těmto jednoduchým věcem nerozumí. Objevujou se ovšem spletenější poměry, kdežto skály jsou převráceny, a kdežto nesnadno jest říci, co leží na hoře a co dole, a pak ovšem zvláštních pomůcek jest potřebí, aby se poměrné stáří skalních vrstev poznalo. V některých případech stačí již pozorování, jak se hmota kamenná mění, aby se dle toho poznalo, ku kterému pásmu jedna neb druhá vrstva náleží, obyčejně však pouhé pozorování hmoty kamenné nestačí, anať tatáž vrstva na rozličných místech rozličné kamení obsahovati může, a pak nezbývá nic, než zkoumati, jaké skameněliny v každé jednotlivé vrstvě jsou obsaženy.

Skameněliny jsou nejjistějším vodítkem pro poznání rozdílného stáří hornin; onyť rozhodujou zvláště tenkráte, mají-li horniny jednoho a téhož pásma rozličnou povahu na rozličných místech. Má-li na příklad pískovec na jednom místě 30 druhů jistých skamenělin, a nalezneme-li pak o několik hodin cesty těch samých 30 druhů ve vápenci, jinde zase těch samých 30 druhů v jí-

lovitých vrstvách, musíme uznati, že ten pískovec, ten vápenec a ten jíl náležejí k usazeninám jednoho a téhož moře, jen že se z něho na rozličných místech rozličná hmota ukládala.

Skameněliny naučí nás sledovati vrstvy stejného stáří po rozsáhlých krajinách a pomohou nám poznati je opět i ve vzdálených zemích, kde zcela jsou odděleny od nalezišť, jež jsme se u nás naučili znáti. Tak můžeme sledovati černé břidlice obsahující otisky graptolithů od Prahy až k Berounu a kdybychom cestovali do Sas, do Anglie aneb dokonce do Australie — nalezli bychom i v těchto zemích podobné černé břidlice s týmiž otisky, totiž s graptolithy, a sám sebou namanul by se nám úsudek, že všechny tyto břidlice pocházejí z jedné doby.

Podobných zkušeností nahromadili sobě geologové nesčíslnými výlety a pilným sbíráním skamenělin pro velikou řadu vrstev, a naučili se tudíž rozeznávati velkou řadu rozličných vrstevních pásem, z nichž každé má některé zvláštní, pro sebe význačné skameněliny, které v jiných pásmech se nenacházejí.

Mnohé po sobě následující vrstvy mají některý druh neb rod skamenělin společný aneb ukazujou jakousi příbuznost nejen v uložení vrstev, nýbrž také i v skamenělinách. Soubor takových k sobě přináležících vrstev slove útvar (formace). Tak se všechny vrstvy, které u nás v Čechách obsahujou trilobity (viz str. 40.), počítají k jednomu útvaru, jenž slove silurským; všechny vrstvy, které u nás obsahujou ammonity (str. 38.), počítají se k útvaru křídovému atd.

Takových útvarů známe nyní valnou řadu a sestavujeme je dle zvláštních známek do pěti sku-

penin, jež naznačujeme jmeny: prahory, prvohory, druhohory, třetihory a čtvrtohory.

I. Prahory obsahujou všechny skály, které zaujímají nejhlubší položení mezi všemi útvary. Před jinými útvary vyznamenávají se tím, že nechovají v sobě buď žádných skamenělin, buď jen velmi nezřetelných, a že mají sloh vesměs vyhraněný (krystallinický), jak se jeví na panujících jejich kamenech, zvaných rula, žula, svor a prahorní břidlice. Rozeznávají se starší prahory beze všech stop skamenělin, a prahory mladší, v nichž se ponejprvé stopy skamenělých živočichů vyskytujou, a které vrstvami vápna a tuhy se vyznamenávají. K prahorám se řadí útvar břidlic proměněných, kteréž krystallisací utrpěly takovou změnu, že se často ustanoviti nedá, patří li k prahorám neb k prvohorám; útvar jich slove útvarem proměněných břidlic.

II. Prvohory obsahujou břidlice, křemence, vápence a pískovce s otisky bylin, nižších zvířat a ryb. Sem náleží útvar silurský, devonský, kamenouhelný a permský.

III. Druhohory skládají se ze slepenců, pískovců, vápenců, slínů, jílů a křídy; skamenělé živočišstvo, jež obsahujou, liší se zcela od onoho v prvohorách. Zde nalézáme již obrovské ještěry, obrovské ammonity — ale ani jeden z nesčíslných druhů zvířat tehdy žijících nenalézá se v nynějších mořích. Sem náleží útvar triasový, jurský a křidový.

IV. Třetihory sestávají z vápenců, pískovců a jílů; skamenělé druhy rostlin a zvířat v nich uložených neliší se již mnoho od nyní žijících, ba některé z nejmladších vrstev vykazujou druhy lastur a hlemýžďů, jež posud v nynějších

mořích žijou. Sem náleží útvar třetihorní spodní a svrchní.

V. Čtvrtohory obsahujou vrstvy štěrku, hlíny, rašeliny a rozličné nánosy nynější doby.

Skamenělé rostlinstvo a zvířectvo v nich obsažené souhlasí s tvorstvem nynějšího povrchu země a hlubin mořských, a jen několik málo druhů, jejichž ostatky v usazeninách těch nacházíme, vyhynulo již úplně. Počítáme sem útvar starších naplavenin (Diluvium) a útvar mladších naplavenin (Alluvium).

Mimo tyto z pravidelných vrstev se skládající útvary objevujou se na zemi také ještě skály, jež v nepravidelných spoustách vrstvy tyto prorážejí. Útvary těchto skal považujou se za hmoty z vnitra země vyvřelé, a slovou tedy útvary vyvřelé (eruptivní). Sem náleží útvary porfyru, zelenokamenu, melafyru, čediče, trachytu a lávy.

V následujících výkladech poznáme zvláštnosti všech těch jednotlivých útvarů, při čemž na poměry domácí zvláště zřetel obratíme.

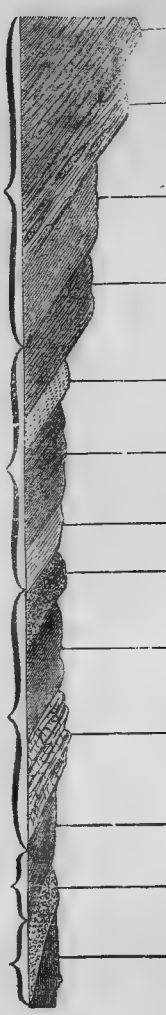

Útvar prahor starších
„ „ mladších
„ břidlic proměněných
„ silurský
„ devonský
„ kamenouhelný
„ permský
„ triasový
„ jurský
„ křídový
„ třetihorní
„ starších naplavenin (Diluvium)
„ nových naplavenin (Alluvium)

prahory
prvohory
druhohory
třetihory
čtvrtohory

Přehled útvarů, jak dle stáří po sobě následujou.

I. Prahory.

Všude na povrchu pevnin nalézají se pod vrstvami skamenělým tvorstvem oplývajícími mohutné spousty hornin buď balvanitých, jako žula, aneb vrstevnatých jako rula, svor a břidlice. Skály tyto skládají hlavní hmotu kůry zemské, pokud ji známe, a nacházejí se všude pod ostatními útvary.

Kamení těchto útvarů obsahuje nerosty pravidelně vyhraněné čili krystallinické, a má se za to, že v té podobě, jak se nyní jeví, nemohly povstati, nýbrž že teprva délkou času nynější své pravidelně vyzrněné povahy nabyly. Mnohé poměry těchto skal k tomu ukazujou, že se jako jiné útvary původně z vody usadily, a tudíž usazeným vrstvám skalním se podobaly a že teprvé délkou času ztratily původní svůj ráz, nabyvše slohu krytallinického.

Dřívější mínění, že prahory povstaly ohněm, nepřijímá se od novějších geologů, neboť prahory neobsahujou žádných škvárů nebo k lavám podobných kamenů, a nerosty v nich obsažené mají v sobě často vodu, a byly by se v ohni jistě jinak změnily.

Skamenělin neobsahujou žádných, (aspoň v hlubší čili starší části prahor jich není), což se dá vysvětliti tím, že buď tehdy ještě žádných zvířat a rostlin vůbec nebylo, aneb že se otisky jich proměnou skal v krystallinickou hmotu ztratily.

Povšimněmež sobě nyní nejprvé vrstevnatých hornin, z nichž se prahory skládají, jako jest rula, svor a prahorní břidlice.

Rula, na níž spatřujeme křemen a živec střídati se s vrstvičkami slídy, jest v prahorách vůbec a v českých zvláště nejhojnější horninou.

Nejen v pohořích našich a skoro v celé jižní

polovině Čech, nýbrž i v středních Čechách uprostřed jiných útvarů objevuje se rula na mnohých místech jako u Žernosek, u České Lípy, u Pottenšteinu a Litic atd.

Není však rula všude úplně stejná, nýbrž má velmi rozličný vzhled, dle toho jak totiž ten neb onen nerost v ní převládá.

66.

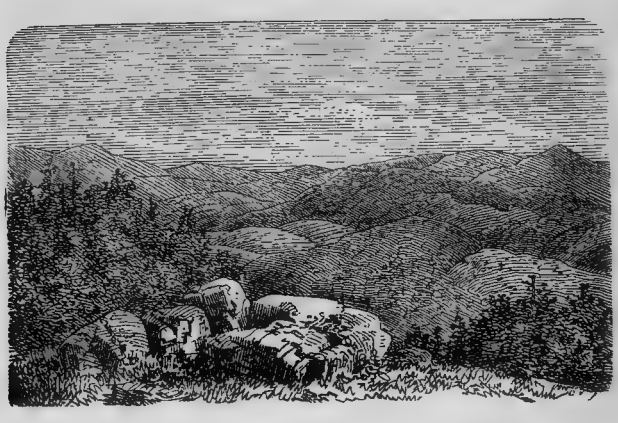

Prahorní krajina u Přichovic v Jizerských horách. V dálce mohutné pohoří z ruly, žuly a prahorních břidlic, z předu balvany žuly.

Hojná jest u nás rula na slídu bohatá, pročež ji nazýváme: slídnatou rulou; v té nalézáme často množství hnědých granátů, které však nemají žádné ceny (a nejsou pravým českým granátem čili pyropem). Jiná rula, jako v Šumavě okolo Kašperských hor, jest bohata na křemen; ta slove křemitá rula, a z ní se dobývalo za starých dob zlato.

Důležitější jest rozdíl mezi starší a novější rulou; starší leží ve spodu prahor, novější obsahuje lože vápence a tufy a první stopy skamenělin.

Obě ruly jsou v Čechách zastoupeny.

K rule podobný jest bělokámen (Granulit), v němž převládá bílý živec, do něhož jsou vtroušeny malé granátky a mimo to modrý nerost zvaný cyanit.

Nejblíže od Prahy lze spatřiti bělokámen u vesnice Opatovic pod horou Vysokou blíže Kutny Hory. Na jih od Krumlova skládá se z něho Blánský les.

S novější rulou jest u nás velmi často spolčen černý kámen, složený z amfibolu, tak zvaný amfibolit, kterýž se jeví buď ve slohu balvanitém nebo břidličném.

Kopec s pomníkem na bitvu Kolínskou blíže Kolína skládá se z toho kamení; mimo to jest rozšířen v Čáslavsku, u Kdyně atd. Obyčejně jest s ním spolčen hadec (Serpentin).

Svor jest smíšenina slídy a křemene, a tím, že mu schází živec, rozeznává se od ruly slídnaté, které se na pohled velmi podobá. Co do stáří zdá se býti vždy mladší než-li rula, neb obyčejně na ní spočívá.

Prahorní břidlice. K té počítají se nyní veškeré břidličné horniny, které neobsahujou žádných skamenělin, ačkoliv na sobě nesou patrné známky svého usazení z vody. Břidlice takové jsou hmotou pozdější krystallisací změněnou a slovou proto proměněné břidlice.

Dobrý pojem o takové břidlici dávají střechy kryté břidlicí Železnobrodskou aneb Řabštejnskou. (Uvádím tyto dva druhy zejmena, protože nenáleží každá břidlice, jíž se kryjou střechy, prahornímu kamení. Načervenalá anglická břidlice, u

nás též často upotřebovaná, pochází z vrstev silurských; černavá moravská nalezá se v útvaru kamenouhelném a též i v třetihorách objevujou se břidlice, které se na pohled ničím od prahorních břidlic neliší, leda tím, že obsahujou skaměněliny.)

Pravé prahorní břidlice jsou velmi jemné smíšeniny hmoty živcové, křemenné a slídnaté, mají dokonalou štípatelnost a sice nezřídka dvojí, totiž podél vrstev a kolmo na vrstvy.

Avšak pevné a pravidelně štípatelné břidlice jsou mnohem vzácnější než-li břidlice rozličně skroucené a nepravidelnými kusy křemene a jiných nerostů promíšené.

Břidlici prahorní, která obsahuje místo obyčejné slídy chlorit, slove b ř i d l i c e c h l o r i t o v á a která obsahuje talek, slove b ř i d l i c í t a l k o v o u; tyto odrůdy vyskytují se hojně v Alpách.

Má-li který čtenář toto mé líčení prahor za suchoparné a zdlouhavé, ten budiž ujištěn, že zcela podobné city se zmocňujou též každého, na novější útvary zvyklého geologa, když musí krajinou prahorní kráčeti, kde nižádná skamenělina neoživuje jednotvárnost skal, nýbrž stejnost hornin pozornost badatele unavuje. „Tato hornina jest mým nepřítelem“, pravil jednou znamenitý anglický geolog Murchison, když jsem jej provázel na výletu v okolí Rychnova u Liberce, kdež křemitá břidlice nižádné známky po životu ústrojném neukazovala.

A pročež jen trochu trpělivosti, milý čtenáři, neb co nevidět dostaneme se do zaslíbené země — trilobitů a ammonitů.

Z balvanitých skal jest především ž u l a důležitá, která v mohutných ložích vložena jest do ruly, s ní se střídá, do ní přechází, aneb ji v podobě žil proráží.

Jelikož jest žula v některých horách nejspodnější skalou, na níž i nejstarší vrstevnaté ruly spočívají, mají někteří zeměpytci za to, že skládá hlavní hmotu kůry zemské, jiní zase ji považujou za proměněné vyvřelé kamení.

V celém světě jest žula jednou z hlavních hornin ve vysokých horách, jako jsou na př. Alpy, Tatry, Ural a Himalaja v Asii, a též v Čechách jest nejen v horách ověnčujících hranice, nýbrž i v celé jižní polovici jejich značně zastoupena.

Zmíniti se sluší též o kamení k žule podobném, jež slove Syenit, ze živce, křemene a amfibolu se skládá a též balvanitým slohem jako žula se vyznamenává. Kámen ten jest rozšířen v Moravě v okolí Brna, a též panuje na hoře Sinai v Arabii.

Obeznámiv čtenáře s hlavním kamením prahor, zbývá mi ještě upozorniti na jejich praktickou důležitost, jakou zasahujou do poměru života každodenního. Mimo to, že dávají kameny žulové dobré stavivo a dlažbu, že břidlice slouží ke krytí střech, stávají se prahory také důležitými tím, že obsahujou četné rudné žíly, na nichž se drahocenné kovové rudy dobývají. Zvláště nejdražší kovy, zlato a stříbro těží se hlavně ze skal prahorních.

Zlato nalézá se původně utroušeno pouze do křemenů, jimiž proniknuty jsou zvláště prahorní břidlice a některé odrůdy ruly, a kdekoli jinde v mladších útvarech, ve štěrku neb v říčném písku se potkáváme s tímto drahocenným kovem, všude je přinešeno jen vodou a bylo původně z prahor vymyto při jich zvětrávání.

Stříbro též se objevuje buď ryzí aneb ve spojení s olovem, antimonem, arsenem a sírou na rudných žilách prahor, rovněž jako rozmanité,

železné a měděné kyzy,*) cínová a železná ruda, zvláště tak zvaná magnetová a mnoho jiných nerostů.

Velkou důležitost má též vápenec a tuha (grafit) do prahor uložená. Vápenec prahorní jest často barvy bílé neb šedé, slohu zrnitě-vyhraněného a skládá mohutné lože v mladší rule, jako na př. u Chejnova v Táborsku, u Rabí blíže Sušice atd.

Tuha jest tatáž látka, z kteréž se tužky shotovujou; obsahuje uhlík skoro čistý a považuje se za prastaré proměněné kamenné uhlí.

Ježto se vápno a tuha objevujou pouze ve vyšším čili mladším pásmu prahor, dělí se nyní prahory ve dva oddíly, a sice

1. v starší prahory bez vápna a tuhy;
2. v mladší prahory s vápnem a tuhou.

V nejnovější době objeveny jsou v Kanadě v severní Americe a též v Čechách v prahorách novějších, a sice v pravápenci, kterýž jest provázen hadcem, stopy zvířecí v podobě bíle a zelenavě skvrnité hmoty, již nazvali geologové Eozoon. Nález ten potvrzuje mínění, že prahory povstaly z usazenin vod, a že později teprva nabyly rázu krystallinického; ohněrodý původ jejich jeví se tedy co pouhá neodůvodněná domněnka.

II. Prvohory.

V prvním skupení útvarů na skameněliny bohatých čili v prvohorách nalézá se mnoho zvířat,

*) Kyzy některé jsouce slouče ny z železa a síry aneb mědi a síry bývají od neznalců pro pěknou žlutou barvu jejich držány za zlato.

která později již se neobjevujou, a taktéž stopy rostlinstva zde se vyskytující liší se úplně od pozdějších otisků a od druhů nynějších.

K prvohorám počítá se:

1. Útvar silurský.
2. Útvar devonský.
3. Útvar kamenouhelný.
4. Útvar permský.

Veškeré tyto útvary mají mnoho k sobě podobného, a naproti tomu liší se značně od útvarů následujících. Skalní vrstvy jsou v prvohorách obyčejně silně nakloněné, často roztrhané, zohybané a pošinuté, kdežto v mladších útvarech shledáme vrstvy více vodorovné.

V Čechách schází ze čtyr uvedených útvarů pouze devonský a z kamenouhelného a permského útvaru máme u nás jen usazeniny sladkovodní, kdežto vrstvy, které v době těch útvarů z moře se usadily v sousedních zemích se nalézají.

Podoba krajiny prvohorní jest vždy skalnatá, buď jeví příkré sráze, hluboké rokle a malebné skupení skal, aneb alespoň pěkné vlnité površí, jež oko znalce již zdaleka rozezná od jednotvárných plání útvarů mladších. (Viz obr. 67.)

Útvar silurský.

V západní části ostrova brittanského leží hornatá krajina (knížectví Wales), ve které před věky sídlel národ Silurů. Zde objevil anglický geolog Murchison nejstarší skameněliny a nazval skalní vrstvy tyto skameněliny obsahující útvarem silurským. Později nalezen útvar ten dle stejných skamenělin v Americe, ve Španělích, ve Francii, v Rusku a též v Čechách, a sice zde tak krásně

a mohutně vyvinutý, že se můžeme k vůli poznání útvaru toho zcela obmeziti na to, co máme doma.

Moře silurské zasahovalo do Čech v podobě zátoky, která se prostírala na délku asi od Domažlic přes Plzeň a Rokycany až k Ouvalům, a na šířku od Rakovníka až k Příbrami. Usazeniny jeho pokrývají nyní asi 150 čtverečních mil.

Nejspodnější vrstvy podobají se prahorním břidlicím; na ně následujou slepence, křemence, pískovce a břidlice, skládajíce ve spolek spodní část útvaru; potom následujou vrstvy černých břidlic a mohutných vápenců, z nichž se svrchní část útvaru skládá (střední část útvaru anglického u nás v Čechách schází).

67.

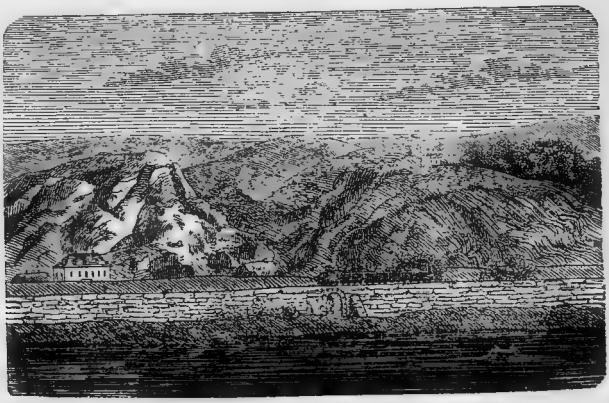

Silurská krajina u Prahy. Levý břeh Vltavy u Vyskočilky blíže Chuchel.

Ačkoli již po sto let se snažili rozličtí mužové popisovati skameněliny a horniny útvaru tohoto,

máme přece nyní za důkladné seznámení jeho jedině děkovati slovutnému učenci Jachymovi Barrandovi, který co rodilý Francouz k vůli vědě naučil se česky, aby totiž se skalníky, od nichž si otisky sbírati dá, rozmlouvati a je poučovati mohl. Již více než 30 let skoumá, popisuje a vyobrazuje učenec ten skamenělíny českého útvaru silurského, jichž objevil dosud 2093! Za tímto vědeckým účelem vydal z vlastních prostředků již takové sumy, že by stačily k zakoupení hodně velkého panství.

Mnohé z výkresů zde podaných shotoveny jsou dle obrazů od něho uveřejněných.

Vrstvy, z nichž se u nás útvar silurský skládá, poznamenal Barrande dle písmen *A*—*H*; později navrhl prof. Krejčí pojmenování jich dle význačných nalezišť skamenělin, což z následujícího přehledu se stane zřetelným.

Břidlice bez skamenělin (Plzeňské) *A.*

Oddělení spodní:
1. Pásmo Příbramské . . *B.*
2. Pásmo Jinecké . . . *C.*
3. Pásmo Brdské . . . . *D.*

Oddělení svrchní:
4. Pásmo Liteňské . . . *E.*
5. Pásmo Koněpruské . . *F.*
6. Pásmo Bránické . . . *G.*
7. Pásmo Hlubočepské . . *H.*

Spodní útvar silurský.

A. Břidlice bez skamenělin čili Plzeňské skládají mezi prahorami a pásmem Příbramským nerovnou vysočinu, zvláště jsou však vyvinuty v Plzeňsku a podél prahor, jako jmenovitě též u Jilového. Skamenělin se zde nenašlo posud žádných, pročež se ihned obrátíme k pásmu následujícímu.

B. Pásmo Příbramské. Kdož by neznal Příbram, toto nevyčerpatelné zřídlo stříbra, jež vlastně zemi české atd. atd.

Než stran toho mějž milý čtenáři, strpení a poslyš raději, v jakém poměru se nachází české stříbro k útvaru silurskému.

Vrstvy pásma toho vyvinuty jsou zvláště v okolí Příbrami, pročež dle toho jmeno obdržely. Spodní část, tak zvané břidlice Příbramské, prostoupeny jsou četnými rudnými žilami, z nichž se ročně dobývá až 50.000 hřiven stříbra a 25.000 ct. olova. —

Ryzí stříbro nalezá se jen po skrovnu, hlavní množství dobývá se z leštěnce olověného, jemuž jest přimíšeno něco stříbra, pak z rud stříbrných, jimiž Příbram nad jiné stříbrné hory slyne.

Mezi Plzní a Radnicemi obsahujou břidlice Příbramské množství kyzu železného (sloučení železa a síry), čímž se stávají velmi důležité pro průmysl. Vyrábí se z nich na př. u Radnic ročně 6300 centů zelené skalice (siranu železnatého), 40.000 centů kyseliny sirkové, 3000 centů síry atd. Bližších udání o předmětu tom, jakož o silurském útvaru vůbec nalezne čtenář v geologii prof. Krejčího.

U Prahy zastoupeny jsou vrstvy Příbramské hlavně tmavými břidlicemi s křemelovou břidlicí čili s tak zvaným buližníkem, z něhož se malebné skály divoké Šárky skládají. Zde se k němu přidružuje též porfyr a afanit. (Kámen tmavozelený, břidličný, obsahující vedlé břidličné hmoty amfibol.) Ostrý holý hřeben, který se táhne od Dáblické hory (Ladví) až k Podbabě, skládá se hlavně z buližníku, jehož se kolem Prahy k štěrkování silnic užívá. Svrchní část, tak zvané pískovce a slepence Příbramské, skládají se z pí-

skovců, slepenců a křemenců, jejich vrstvy neleží souběžně s břidlicemi spodními, nýbrž s vyššími pásmy, čímž vytvořujou pravidelný spodek vrstev skamenělinami silurskými vyznačených.

Z křemenců a slepenců těch skládá se velký lesnatý hřeben mezi Dobříšem, Příbramí a Rožmitálem s Třemošnou, Třemšínem a jinými temeny, které náležejí k největším horám středních Čech (výška jejich přesahuje 2500 stop).

C. Pásmo Jinecké. V tomto pásmu konečně setkáváme se nejprvé se skamenělinami zřetelnými, na něž musíme s zvláštní úctou pohlížeti, co na první nám známé obyvatele země české. Na mělkých břehách moře tehdejšího muselo se to hemžiti rakovitými tvory z řádu trilobitů, neb je nyní skamenělé ve velikém množství v břidlicích (ve stvrdlém to bahně pobřežním) nalézáme a to zvláště u Jinec v údolí Lítavky jižně od Příbramí a u Skrej (nedaleko Křivoklatu). Mimo 27 druhů trilobitů obsahujou vrstvy tyto jen málo jiných zvířat a pouze jedna mušlička, první to známý ramenorožec, jest místy hojná. (Viz výkres 68.)

Nezdá se, že byla příroda s tímto prvním pokusem spokojena, neb nechala všechny tyto druhy vyhynouti, a marně bychom tedy ve vyšších vrstvách hledali některý druh, u Jinec a u Skrej tak hojný.

S trilobity Jineckými vedou Berounští skalníci obchod již přes 50 let a tím se rozšířili pěkné ty otisky po sbírkách celého světa. Mnohé z těchto druhů obdržely od těch skalníků také jmena prostonárodní, jež čtenářům vedlé jmen latinských sděliti neopomenu.

Trilobity ze Skrej potaženy jsou vždy jasně žlutým rezem železitým, nelze však pro štípatel-

nost Skrejských břidlic tak snadno obdržeti celý exemplář, jako u Jinec.

68.

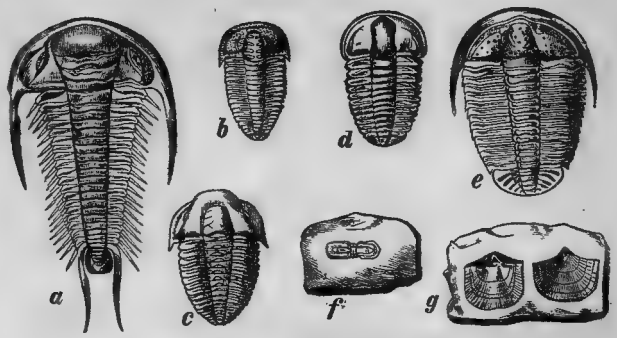

Spodní útvar silurský: Pásmo Jinecké (*C*).

Nejstarší zřetelné skameněliny ve vrstvách země zachované. *a—f.* Trilobiti čili Korýši trojlaloční.

a Paradoxides bohemicus, úzký špičák z Jinec.

b Sao hirsuta. Chlupáček ze Skrej.

c Arionellus ceticephalus. Velečák Skrejský.

d Ellipsocephalus Hoffi. Konínský ráček (z hory Koníček u Jinec); nejhojnější skamenělina ve vrstvách Jineckých.

e Conocephalites Sulzeri. Korunáč Jinecký.

f Agnostus integer. Obojam z Jinec; zakrnělý tvar trilobitů, jehož hlava a ocas jsou k sobě velmi podobné, tělo má pouze dva články.

g Orthis Romingeri. Svrchní a spodní skořápka nejprvnějšího druhu českých ramenonožců; ze Skrej.

Toto první skupení tvorstva nazval Barrande zvířenou prvotní (*Fauna primordialis*), kteráž sice již i v jiných zemích podobnými druhy jest zastoupena, avšak nikde tak hojně a tak krásně jako v Čechách.

D. Pásmo Brdské. Kdo pluje po parníku z Prahy na Závist, spatří v pozdálí mohutný lesem pokrytý hřeben horský, který nad Zbraslaví

se vypíná a pak dále na jihozápad se táhne. Tento hřeben náleží k horám Brdským, od nichž pásmo toto své jmeno má, a jež pro pevnost a tvrdost svého kamení nad okolní měkčí břidlice vyniká.

Celé pásmo má skameněliny k sobě velmi podobné a mnohý druh lze nalezti ve všech vrstvách jeho (na př. trilobit, *Acidaspis Buchi*), avšak jednotlivé oddíly vrstev mají přece cosi zvláštního, a takových oddílů rozeznává se nyní 8, a sice zdola nahoru v následujícím pořádku:

Vrstvy Krušnohorské, pojmenované dle Krušné hory u Hudlic, obsahujou hrubý pískovec

69.

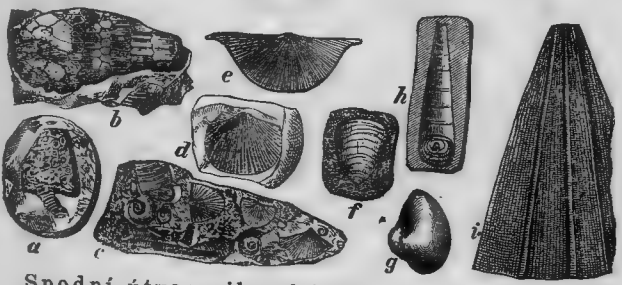

Spodní útvar silurský: Pásmo Brdské (*D*).

a Cystidea mitra. Mořské jablko v křemité kuličce z Rokycan (*d 1*).
b Mořské jablko z vrstev Zahořanských. (*d 4*).
c Rozličné skameněliny jak se často nalézají nahromaděné v kuličkách Rokycanských (*Orthis socialis, Bellerophon nitidus.*)
d Orthis moesta z kuličky Rokycanské (*d 1*).
e Leptæna aquila. Ze zářezu železnice u Libně (*d 4*).
f Lingula Feistmanteli z Krušnohorských vrstev (*d 1*).
g Nucula bohemica (dvojskořápková lastura se zoubkovaným zámkem) z vrstev Zahořanských u Berouna (*d 4*).
h Sloupek z vrstev Rokycanských (*Hyolites cinctus*).
i Sloupek plátěnkový (*Conularia grandissima*) z vrstev Zahořanských.

s jedinou skamenělinou (*Lingula Feistmanteli*); na slojích objevuje se známý nerost Wavellit.

Vrstvy Komárovské (dle Komárova u Hořovic) vyznamenávají se mocnými ložemi železných rud, jež můžeme od Plzence sledovati přes Rokycany až k Ouvalům. K nim náleží lože železných rud u Mníšku, u Zbirohu, okolo Berouna (zvláště na Krušné Hoře) a u Svárova. Větší díl českého železa vyrábí se z těchto rud. U Prahy vycházejí na den v zářezu silnice, která vede z Dejvic do Šárky, kdežto již zdaleka prozrazujou se rudou barvou, pocházející od rud železných, zde však nepříliš mocných. Skamenělin jest v tom pásmu pouze několik známo, a ty jsou vesměs vzácné.

Vrstvy Rokycanské (dle města Rokycan tak zvané) spočívají na Komárovských co černé tenkolisté břidlice. Kdo se mezi Rokycany a Vosekem na jaře nebo po žních přes oranici ubírá, může sobě povšimnouti vejčitých neb zcela kulatých pecek z černavého křemence, a snad spatří také některého skalníka, jak ty kuličky pilně sbírá, pak čistě omývá a prohlídnuv každou z nich, zdali na povrchu neokazuje „nějaké znamení“, jak je potom někde na pevném mezníku roztlouká. Málo která z těch kuliček jest prázná, buď se v ní objeví malá mušlička z rodu Orthis (69. *d*), buď jinde zase nějaký trilobit (70. *e*), neb mořské jablíčko (69. *a*) a některá dokonce obsahuje celý shluk rozličných skamenělin, jak na vyobrazeném podlouhlém kousku (69. *c*) viděti jest. V celku známe z náleziště toho asi 50 druhů, mezi nimiž jest 26 trilobitů.

Tyto kuličky byly původně zarostlé do černých břidlic Rokycanských a octly se v ornici po rozpadnutí břidlic; nejsou ostatně obmezeny pouze na uvedenou místnost, nýbrž objevujou se též v Šárkách u Prahy a u Ouval, jen že tam mají

méně skamenělin nežli u Rokycan. Břidlice samy obsahujou tytéž otisky jako kuličky, tak na př. u Kváně za Hořovicemi, kde kamení ze štoly dobyté jich velkou hojnost poskytlo.

Vrstvy Drabovské (dle Drabova, dvora u Berouna) vynikají co tvrdé křemence mezi všemi vrstvami pásma brdského nejvíce do výšky, skládajíce dlouhé lesnaté hřbety. Velká bílá skalní plocha, která u Holešovic za terčem dělostřeleckým ke Kobylisům se vyzdvihuje, jest dobrým příkladem pro ráz těchto vrstev. Panující hornina toho pásma jest Pražanům velmi dobře známa, neboť slouží v Praze k vydláždění ulic (hlavní lomy na ten dlažební kámen jsou u Dobřichovic a Všenor), a když se pod večer zajiskří na dlažbě pod kopity bujných koní, nechť si každý okolo jdoucí připomene, že příčinou toho jest křemenec spodního útvaru silurského, z pásma Brdského a sice z vrstvy Drabovské. Též ku štěrkování silnic užívá se horniny té, kdekoli se vyskytuje.

Skameněliny jsou vlastně ve vrstvě té nad míru vzácné, a scházejí skoro v celém rozšíření toho pásma; pouze na hoře Děd u dvora Drabova blíže Berouna, a pak u dvora „Veselá“ zvaného objevujou se v značné hojnosti.

Z trilobitů jest nejhojnější *Dalmanites socialis* (70. *f*).

V okolí Prahy nalézáme u Vokovic, a na „židovských pecích“ u Olšan v křemenci Drabovském pouze stonky k tužkám podobné, o nichž se posud neví, zda-li jsou to stonky rostlin, aneb vyplněné rourky červů.

Vrstvy Vinické (podlé samoty Vinice u Berouna) skládají se z černých, tenkolupenných břidlic, v nichž u Berouna jest hojný *Trinucleus*

70.

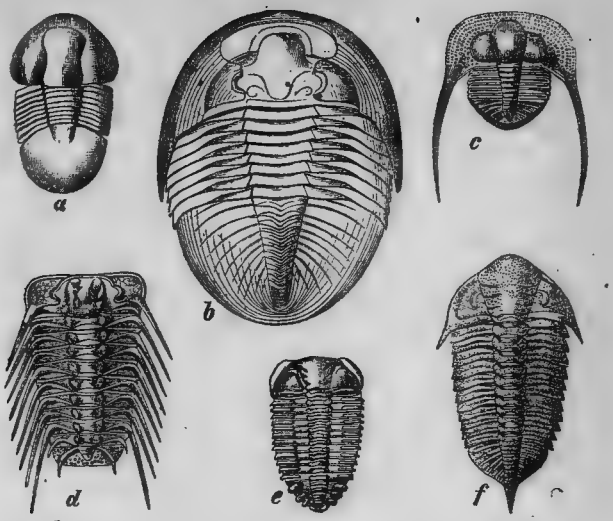

Spodní útvar silurský: Pásmo Brdské (*D*).

Trilobiti čili trojlaloční korýši.

a Illaenus Salteri. Lopatáč z vrstev Zahořanských *(d 4)*.

b Asaphus nobilis. Rak měsícový z vrstev Zahořanských u Berouna *(d 4)*. Obr a král mezi trilobity, až na 1' dlouhý.

c Trinucleus ornatus. Mouchový rak z vrstev Vinických *(d 3)* u Berouna.

d Acidaspis Buchi. Metlák z vrstev Vinických u Berouna *(d 3)*; nalézá se však ve všech vrstvách pásma Brdského.

e Placoparia Zippei. Ráček hvězdový, nejvýznačnější skamenělina z vrstev Rokycanských *(d 1)*.

f Dalmanites socialis. Veselák z vrstev Drabovských blíže dvora „Veselá“ u Berouna *(d 2)*.

ornatus (70. *c*). Spočívají všude na křemencích Drabovských, ale mají malou důležitost.

Vrstvy Zahořanké (dle Zahořan u Berouna). Praha sama stojí na vrstvách těch a příčinou, že se nenazývají „vrstvy Pražské“ jest pouze to, že u Zahořan nedaleko Berouna jsou velmi bohaté na skameněliny, u Prahy však chudé. Není potřebí, abych vypisoval břidlice tohoto pásma, střídající se s křemencem, an každý na procházce podél Letné (Belveder), v hlubokém úvoze u Bruské brány v Praze, jakož i na strmé skále posvátného Vyšehradu povahu jejich velmi snadno poznati může; něco skamenělin nalezne sběratel nejjistěji v zářezu železnice za Broučkovou blíže Libně.

Vrstvy Zahořanské chovají v sobě velký počet rozmanitých skamenělin, mezi nimiž trilobiti zaujímají opět předního místa. Zde vládne král všech trilobitů*), mohutný rak měsícový, *Asaphus nobilis*, tu nejsnadněji lze též nalezti metláka (*Acidaspis Buchi*) (70. *d*), lopatáče (*Illaenus*) (70. *a*) a mnohé jiné druhy, které částečně již ve starších vrstvách pásma Brdského se vyskytujou a též později ještě v následujících vrstvách Kralodvorských se nacházejí. Z ostatních skamenělin jsou nejpamátnější klinovité sloupky *Conularia* (69. *i*), náležející k plou-

*) Co příklad, jak velice sobě Angličané oblíbili trilobity, tak že je opěvujou i v básních, uvedu zde stručně obsah ballady z dob silurských. Král Asaphus měl sličnou dceru Kalymenu, o níž se ucházel princ Trinucleus; však závistivý soupeř jeho rytíř Acidaspis vyzval jej na souboj a probodl nebohého Trinuclea nejostřejším z dlouhých ostnů svých. Což se událo r. 813 millionů let před objevením se prvního Ammonita.

tvonohým plžům, na nichž zvětšujícím sklem spatříme rýhování, podobné ke tkanině plátna; taktéž se vyskytujou zde, zvláště u Zahořan jablka mořská (69. *b*), zdobená vráskovanými deskami.

Na Letné (Belveder) v Praze objevuje se množství otisků mořských bylin (chaluh), podobajících se uzlovitým stonkům.

Vrstvy Kralodvorské jsou hlinité břidlice, žlutavé neb šedé barvy, a oplývají na dvou místech nedaleko Berouna, totiž u Králova Dvora a na Lejskově u Libomyšle velkým množstvím skamenělin, z nichž sice některé již v pásmu Brdském se objevily, kteréž ale většinou přece nové a velmi zajímavé tvary vykazujou, jako na př. raka krejcarového (*Remopleurides radians*), jehož průčelí má okrouhlost a někdy i velikost krejcaru.

U Prahy nejsou vrstvy Kralodvorské tak zřetelně odkryty jako u Berouna, ale při kopání studně u cihelny v Nuslích nalezl jsem před několika lety 15 druhů trilobitů a 15 jiných skamenělin, jaké posud jen z Lejskova a z Kral. Dvora známy byly.

Vrstvy Kosovské obsahujou křemence bez skamenělin a ukončujou pásmo Brdské a spodní útvar silurský vůbec. Na vrchu Kosově u Kralova Dvora a na Knihově u Zdic shotovujou se z nich brusy; v Michli u Prahy, kde též se nacházejí a kde prostoupeny jsou slídnatým porfyrem („Minette“), slouží toliko co stavební kámen a štěrk.

Střední útvar silurský.

V Anglii jmenuje se střední část tohoto útvaru Llandovery, a obsahujíc skameněliny podobné jak k druhům spodního, tak i svrchního útvaru

silurského, činí přechod od jednoho oddělení ke druhému. U nás v Čechách nacházíme na jeho místě pouze zelenokameny, které leží na vrstvách Kosovských a pod břidlicí graptolitovou, již k svrchnímu útvaru silurskému počítanou. Někdy se střídají břidlice graptolitové s vrstvami zelenokamenu, jak to na př. dobře vitěti jest na skalnaté stráni u Malých Chuchel.

Svrchní útvar silurský.

Skály náležející ke svrchní části silurského útvaru mají z dvojí příčiny velkou důležitost. Za jedno jsou pro přírodozpytce nevyčerpatelným skladištěm nejrozmanitějších skamenělin, nahromaděných zde v takovém množství, že ani obrazotvornost naše nestačí, abychme si mohli představiti živý ruch v moři tehdejší doby.

Za druhé i praktický člověk, který třeba jen s úsměvem čte nadšené líčení o vyhynulých tvorech dávno minulých dob, pochodí velmi dobře, jestli si lépe než to posud dělal, všímati bude útvaru toho, aby věděl, která z vápenných vrstev tohoto oddělení nejlépe se hodí pro stavbu na sucho, která pro stavbu ve vodě, která dává nejlepší vápno k bílení, nebo červený a černý mramor pro práce kamenické.

Nuže povšimněmež si jednotlivých pásem tohoto oddělení, hleďmež se naučiti, jak se od sebe rozeznávají dle skamenělin a přesvědčíme se, jaký užitek takové rozeznání pro stavitele a kameníka přinášeti může.

E. Pásmo Liteňské (dle Litně u Karlšteinu) počíná s černými břidlicemi, na nichž spa-

71.

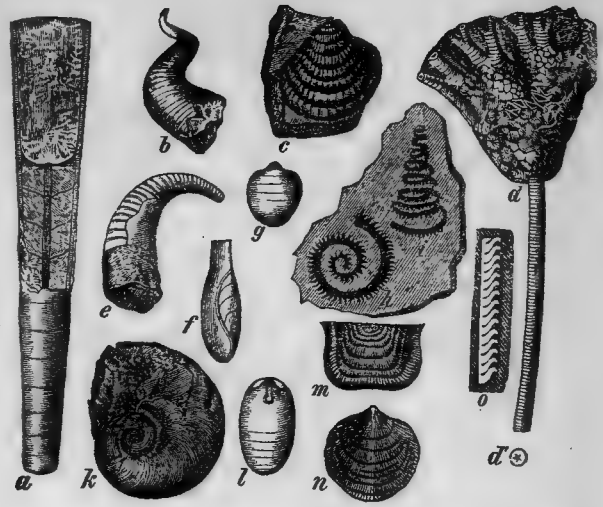

Svrchní útvar silurský: Pásmo Liteňské *(E)*.

a Orthoceras. Rovný hlavonožec z Chuchel, na němž viděti vzdušní komůrky spojené rourkou.
b Capulus. Plž topkový z Lochkova.
c Cardiola interrupta. Srdcovka vroubkovaná z Dvorce.
d Siphocrinus elegans. Mořská lilijice z Karlova Týna.
d' Článek ze stonku této lilijice s pětiparskovou hvězdičkou uprostřed.
e Cyrtoceras. Ohnutý hlavonožec čili růžek z Lochkova.
f Ascoceras. Hlavonožec po straně komůrkovaný, od skalníků rybička zvaný (velmi vzácný).
g Terebratula linguata. Malá lasturka z čeledi ramenonožců. U Prahy a u Berouna skládají se z ní celé vrstvy skal.
h Graptolites spiralis. } *Pernati polipi* z černých břidlic od Berouna.
i Graptolites turriculatus }
k Nautilus bohemicus. Zavinutý hlavonožec z Lochkova.
l Gomphoceras. Vejcovitý hlavonožec čili vajičko s ústy trojlaločnými.

třujeme otisky polypových zvířat, totiž Graptolitů, *) jako by tužkou nakreslených. Ve vyšších pásmech těch břidlic počínají se objevovati v nich koule vápenné od velikosti vejce až do rozměru velkých plochých bochníků, až konečně v souvislé vápenné vrstvy vápence přecházejí. Vezmeme-li kterýkoli kousek kamene z tohoto pásma do ruky a zaklepáme-li naň kladívkem, ucítíme zvláštní zápach jako po starém petroleji, který skutečně v něm co zhustlá hmota jest obsažen a někdy i v několika tekutých kapkách se vyskytuje.

Odkud se vzal tento tuk v kameně? Z ničehož jiného než z těl zvířat, z jejichž skořepin se místy skoro celá tato hornina skládá.

Dle rázu horniny rozeznáváme dvoje vrstvy: Vlastní vrstvy Liteňské obsahujou břidlice graptolitové, které zvláště v Litně ve velké mocnosti na den vystupujou. U Prahy lze je nejlépe pozorovati u Vyskočilky blíže Chuchel, kdežto spadávají s temene skály zelenokamenné a bohatostí svou na graptolity u každého, kdo to poprvé vidí, velký obdiv zbuzujou. Na plochách břidlic těchto nalézáme tu krystallovanou sádru, a uvnitř mnoho kyzu železného buď v podobě malých krystallů nebo co hmotu naplňující skameněliny. Od Vyskočilky dá se sledovati břidlice graptolitová

*) Graptoliti jsou nejvýznačnější skameněliny útvaru silurského, neboť se nenalézají v žádném z pozdějších útvarů více.

m *Leptaena depressa* od sv. Ivana. Velice rozšířený druh; nalézá se v Anglicku, Švédsku, Americe a vůbec všude, kde svrchní útvar silurský byl nalezen.

n *Atrypa reticularis*, mušle ramenonohá.

o *Graptolites priodon* z vápenných skal od Vyskočilky u Prahy.

kolkolem vysočiny vápenné, která od Chuchle napříč přes Berounku mezi Karlštejnem a Tetínem až k Litni a Suchomastům se prostírá; také naproti Chuchlím u Dvorců a u Bráníka objevuje se tato břidlice pod vápencem, a jest zde jakož i všude provázena zelenokamenem.

Druhé oddělení tohoto pásma obsahuje tak zvané vrstvy Chuchelské, kteréž se vyvinujou z břidlic graptolitových a sice tím spůsobem, že tyto pořáde víc a více vápna do sebe přijímají, až se zcela ve vápenné vrstvy promění. S vápnem přibývá též skamenělin, tak že konečně mocné vrstvy vápence z ničeho jiného se neskládají, než že směsic skořápek nejrozmanitějších zvířat.

Můžeme to u nás v Čechách a jmenovitě v Praze považovati za zvláštní vyznamenání, že máme příležitost pozorovati takovéto zjevy přírody, any sotva kde jinde krásněji a pohodlněji pro skoumatele skal tyto znamenitosti zeměpytné se vyskytujou. Na půldenním výletu můžeme u Chuchel viděti více divů geologických a nasbírati více skamenělin, nežli v jiných zemích za celý týden namahavého cestování.

O bohatství na skameněliny, jakým oplývají vrstvy tyto, nabude čtenář pojmu, uvedu-li počet druhů, za jejichž poznání děkujeme neunavené píli slovutného Barranda. Učenec ten vypsal a vyobrazil z tohoto pásma již 76 druhů trilobitů, nalezených hlavně v okolí Berouna, z nichž některé podávám vyobrazené. (72.)

Hlavonožců naučil nás rozeznávati v těchto skalách 590 druhů nejvíce z Dvorců, Chuchel, Lochkova, Slivence, zadní Kopaniny a Karlštejna. Všechny náležejí k oněm hlavonožcům, jež mají prosté (nikoli řásnaté) komůrky a tvar buď rovný (*Orthoceras* 71. *a*) nebo trochu ohnutý (*Cyrtoceras*

71. *e*) atd. Mimo množství mušlí a hlemýžďů honosí se ještě velmi znamenitou skamenělinou totiž mořskou lilijicí (71. *d*). Stonky její podobné k řadám na sebe narovnaných kroužků, nejsou vzácné, ale kalichy nalézají se jen zřídka, a to zvláště na levém břehu Berounky u Karlštejna.

72.

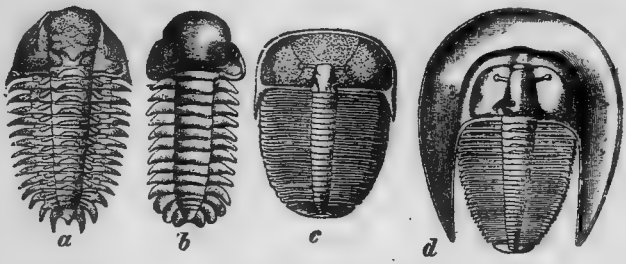

Svrchní útvar silurský: Pásmo Liteňské *(E)*.

a Cheirurus insignis. Rak s řezanou hlavou a drápkovým ocasem, od sv. Ivana u Berouna.

b Sphaerexochus mirus. Rak s umrčí hlavou z Listice u Berouna.

c Arethusina Konnicki. Ráček Lodeňský z Loděnic.

d Harpes ungula. Podkováč z Dlouhé Hory u Berouna.

Nejlépe se přesvědčíme o množství tvorů těchto vrstev, dáme-li některý deskovitý kus vápence z těchto vrstev vyleštiti. (Desky takové hodí se za těžítka aneb co tabule malých stolků.) Na vyleštěných plochách takových vápenců objevujou se nejrozmanitější průřezy, na nichž též nezřídka vídáme, jak komory velkých druhů jsou naplněny druhy malými.

Vápenec vrstev chuchelských dává velmi dobré vápno jak ku stavbě na suchu

taktéž k bílení; mimo to odváží se ho nyní mnoho do lučebních továren a do cukrováren.

F. Pásmo Koněpruské (podlé Koněprus u Berouna) poskytuje nám dle vrstev a dle míst rozličně zbarvené vápence, buď černé neb červené, šedé neb i bílé, které na mnoze i co krásný mramor upotřebiti se dají. U Prahy nalezne sběratel velmi málo skamenělin, nanejvýše u Lochkova objeví se mu v černých deskovitých vápencích trilobit Bronteus umbelifer, a když jej počne vytloukati z kamene, zpozoruje, že hornina ta při udeření kladívkem jasně zní čili cinká, pročež je nazývají skalníci cinkavu.

U Berouna však nad vesnicí Koněprusy sotva stačí vak a všechny kapsy, chce-li horlivý sběratel skamenělin od každého druhu alespoň něco domů přinésti. Nejhojnější jsou zde ramenonožci a sice děrnatky (73. *b*) a zobnatky (73. *d*) a též o úlomky trilobitů není nouze, ale tak krásné a celé jak je podává výkres (73. *a*), náležejí k velkým vzácnostem. Korály povalují se zde po polích a po mezích také ve velké hojnosti. V celku známo jest z Koněprus a okolí jeho asi 74 druhů trilobitů, 107 druhů ramenonožců a mimo to množství jiných skamenělin.

Hlavní odrůdy mramorů, jež poskytuje pásmo Koněpruské, můžeme poznati nejlépe ve Volšanech na hřbitově. Červené pomníky jsou z mramoru Sliveneckého,*) v němž oko znalce zpozoruje množství úlomků lasturek a stonků lilijic; černé desky, na nichž nápisy jsou vyryty, pocházejí ze spodních

*) Kdo by nechtěl jíti se podívat na pomníky tyto až do Volšan, může je spatřiti ve skladu pana J. Šímy pod Jindřišskou věží v Praze.

vrstev, které jsme se naučili znáti pod jmenem cinkava a kteréž se pod Lochkovem lámou.

73.

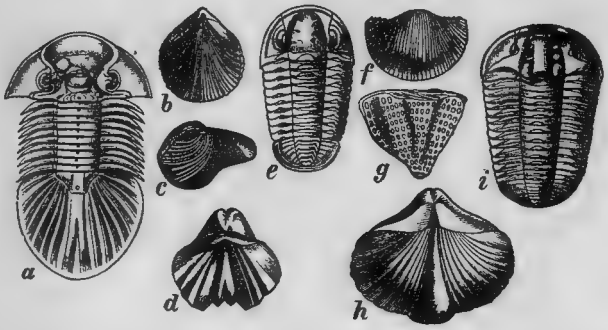

Svrchní útvar silurský: Pásmo Koněpruské *(F)*.

a Bronteus palifer. Rak vějířový z bílých vápenců z Koněprus.
b Rhynchonella princeps z Koněprus.
c Conorardium „
d Pentamerus acutolobatus „
e Proetus bohemicus. Kubrichťák Koněpruský.
f Chonetes Verneullii. Silně klenutá lasturka s rovným krajem zámkovým, který jest opatřen malými trny.
g Fenestella. Mechovka z Koněprus.
i Calymene Blumenbachi. Korunáč sličný z Koněprus.
h Spirifer viator z Koněprus.

Mimo pomníky shotovujou se z mramoru Sliveneckého žlaby, schody, patníky a hlavně též desky chodníkové (trotoar). Na některých takových deskách jest na ulicích Pražských po silném dešti, kterýž je byl čistě omyl, viděti pěkně komůrkovaný průřez rovného neb zatočeného hlavonožce.

Vápno, které dávají vrstvy tyto, hodí se na mastnou maltu a pro stavbu na sucho. Nad Zlichovem otevřen jest v pásmu

tom velký lom, tak zvana „bílá skála," která sběratelům známa jest pro velké až na 4 palce dlouhé krystally vápence.

G. Pásmo Bránické (dle Bráníka u Prahy). Již s mostů pražských viděti jest malebnou skálu Bránickou, která prý za paměti lidské sahala až k řece a již prý jistý sedlák prodal obci Pražské za vědrel bílých grošů, načež se ze zoufalství nad špatným prodejem oběsil; skála tato jest velmi dobrým příkladem pro povahu tohoto pásma.

Když Pražští studenti podniknou z jara výlet přes Dvorec do Bráníka a prolézají všechny lomy a haldy, naleznou tam pravidelně otisk štítu ocasního od trilobita Dalmanites Hausmani. (74. *a*) V skutku jest to nejvýznačnější skamenělina pro toto pásmo, kteréž jinak již mnohem méně skamenělin chová nežli předešlé dvě; neb má pouze 40 druhů trilobitů a jen asi 6 ramenonožců.

Dají-li se naši mladí geologové převésti na levý břeh Vltavy a vynajdou-li si opuštěnou vápenku, která slula „na Švagerce," naleznou tam množství skamenělin podobných voštinám včel. Jsou to korály: Calamopora bohemica (74. *c*), které zde skládají celou vrstvu skalní. Též hlavu neb ocas od trilobita Cheirurus Sternbergii (74. *b*) mohou vytlouci z kamena, ale celý exemplár sotva kdy najdou.

U větší části trilobitů byla totiž hlava s tělem, a tělo se štítem ocasním spojeny pouze tenkou kožnatou blánou, která shnila brzo po odemření zvířete, načež voda roznesla jednotlivé části na rozličná místa. Tím se stává, že z některého druhu nalezneme na tisíce hlav, z jiných na tisíce ocasů, ale celého trilobita buď nikdy aneb za mnoha let jednou, a ten udržel se celý bezpochyby proto, že za živa přišel k zaplavení do bahna.

74.

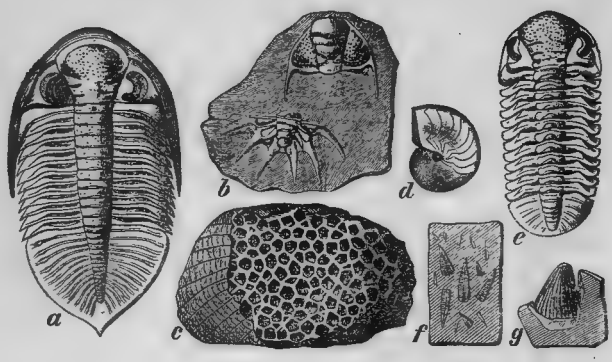

Svrchní útvar silurký: Pásmo Bránické (*G*).

a Dalmanites Hausmanni. Rak Dvorecký *(g 1).* Krásný ten exemplár, hlavní ozdobu naší sbírky trilobitů, nalezl a pracně ze skály vydobyl Jos. Štaska.

b Cheirurus Sternbergii. Rak Sternbergův, pojmenovaný dle zakladatele českého Musea. Ze Švagerky u Prahy.

c Calamopora bohemica. Korál voštinový, z útesu koralového na Švagerce u Prahy.

d Goniatites. Hlavonožec s klikatě ohnutými komůrkami od Zlíchova u Prahy *(g 3).*

e Phacops Sternbergi. Hlaváč obecný. Z temene Bránické skály.

f Tentaculites elegans (ten větší) a *clavulus* (ten menší). Pozůstatky plžů ploutvonohých *(g 2)*, přichází též v pásmu Hlubočepském *(H).*

g Petraia bohemica. Číšnatý korál z Hlubočep *(g 2).*

U Švagerky naleznou také do vápence vloženou břidlici, kteráž se pak prostírá napříč přes Svato-Prokopské údolí a místy naplněna jest množstvím útlých vroubkovaných jehliček, tak zvaných Tentakulitů (skořápek drobných ploutvonohých plžů). Tou břidlicí, která též vápenné koule obsahuje, dělí se pásmo Bránické ve tři oddíly; a sice ve spodní (*g 1.*) peckovité vápence, v pro-

střední (*g 2.*) před tím vytknuté břidlice s vápenitými koulemi a hojnými tentakulity, a ve svrchní (*g 3.*) peckovité vápence, bohaté na hlavonožce, zvláště na rod Goniatites (74. *d*).

Vápenný kámen Bránického pásma jest šedý, tuhý a peckovitý; důležitost jeho pro stavitelství v Čechách jest znamenitá, an poskytuje „pravé Pražské vápno“, které se výborně hodí k vodním jakož i k zemským stavbám. Jak často v dáli hledáme, co blízko u nás leží, o tom podává důkaz vápno Pražské; neb jej dovážejí v nynější době k stavbě velkých nábřeží do Londýna, — kdežto k podobným účelům naši stavitelé kupujou drahý cement z Anglie.

Výtečnost vápna toho záleží v tom, že ve vodě dobře stvrdne a během času zcela skamení, proto použilo se ho též při základech velkého národního divadla, kdežto co první vrstva položena jest smíšenina Pražského vápna se štěrkem porfyrovým a křemenným (tak zvaný beton), načež teprva zdi se vyzdvihly.

Vrstvy pásma Bránického táhnou se od Prahy až k Tetínu u Berouna a mocnost jejich dává nám ujištění, že nebude tak brzo nouze o dobré vápno ve středních Čechách. Dávno budou snad vyčerpány uhelné doly a palivo bude se dovážeti snad z ciziny, ale zásoba vápna ve vrstvách Bránických bude ještě na nesčítané doby nevyčerpatelná.

H. Pásmo Hlubočepské (dle Hlubočep u Prahy) nemá již vápna a skládá se 1. z tence lupenatých břidlic podobných k oněm ve středních vrstvách předešlého pásma (*H 1*); 2. z křemitých břidlic (*H 2*) a 3. z žlutavých tenkolupenných břidlic bez skamenělin (*H 3*), jimiž se ukončuje zajímavá řada silurských hornin v Čechách.

Skamenělin jest tu již po skrovnu: v břidli-

cích tence lupenatých hemží se to místem malinkými hladkými neb přes příč rýhovanými jehličkami Tentakulitů (74. *f*) jako v břidlicích předešlého pásma; z trilobitů byl zde již pouze jeden.

Křemité břidlice obsahujou pouze otisky mořských bylin (chaluh), podobných k chaluhám vrstev Zahořanských.

Poslední žlutavé břidlice tenkolupenaté, které z většího dílu vodou jsou splaveny, neobsahujou žádných skamenělin.

Pásmo Hlubočepské jest jenom v jednotlivých kusech po vápenné vysočině mezi Zlíchovem a Sv. Ivanem roztroušeno a neskládá tedy jako vápenec rozsáhlé a souvislé vrstvy.

Jak bohatý na skameněliny jest útvar silurský též v jiných zemích, vysvítá z nejnovějšího statistického sestavení, jež vydal stařičký americký geolog John J. Bigsby.

Až posud zná se z útvaru silurského na celém světě 8897 druhů, z nichž připadá na Čechy 2093*), z čehož každý pozná, že stačí sotva věk lidský k důkladnému proskoumání jediného útvaru.

---

*) Rostliny . .	5	Skořepatí raci .	33
Houby	8	Mechovky . . .	31
Korále	36	Mušle ramenonohé	289
Mořské lilijice .	1	Mušle listožábré .	105
Mořská jablka .	10	Ploutvonožci . .	93
Mořské hvězdy .	3	Plži	234
Červy	9	Hlavonožci . .	851
Svijonozí raci . .	7	Ryby	5
Trilobiti . . .	369	Nejisté	4
			2093

Sláva Barrandovi!

Útvar devonský.

Poprvé byl útvar ten poznán v hrabství Devonském (Devonshire) v jižní Anglii, a proto jest i dle té krajiny pojmenován. Ráz kamení a otisků upomíná ještě velmi na útvar silurský, a jako v tomto převládají v spodní části jeho křemenité břidlice a ve svrchní vápence.

V Čechách útvar devonský úplně schází! Jaká toho příčina? Příčina ta jest ta samá, která spůsobuje, že na celé zemi nejsou všechny útvary stejně rozděleny, a poněvadž se to i u nás několikráte opakuje, chci zde u tohoto zřetelného příkladu výjev ten vysvětliti.

Povrch země naší mění neustále svou podobu, kdežto se totiž na některém místě zponenáhla zvedá, níží se opět v jiné krajině. Tím se stává, že na některém místě, kde dříve bylo moře, vystoupí nejdříve ostrov a později i větší pevnina, kdežto v jiných končinách délkou času ponořujou se břehy a celé pevniny zmizí pod vodou.

Takové nížení a vyzvedování opětovalo se ve vlasti naší během věků několikráte, a následek toho jest, že u nás nalézáme jen usazeniny z oněch dob, ve kterých byla část krajin našich ponořena pod vodu, a že scházejí všechny ony útvary, které se usazovaly v okolních zemích, když Čechy co ostrov neb pevnina nad hladinu moře se vyzdvihovaly.

Devonský útvar tedy proto schází v Čechách, poněvadž byly Čechy na suchu, totiž ostrovem neb částí pevniny v ten čas, když moře devonské usazovalo vrstvy své ve Slezsku, na Moravě, Němcích, Anglii atd.

Skameněliny podobají se sice v celku druhům silurským, ale trilobitů jest již málo a graptoliti

úplně scházejí; malí skořepatí raci (*Cypridina serratostriata*) naplňujou některé vrstvy v náramném množství. Nejpodivnější devonský tvor jest *Calceola*, o které se přírodozpytcové posud neusnesli, zdali je to ramenonožec aneb koral s víčkem; skamenělina ta jest nejvýznačnější pro útvar devonský, jelikož se nikde jinde posud nenalézá. V Anglii nalézají se též ryby, které podobně jako jeseteři pokryty byly velkými deskami koštěnými.

75.

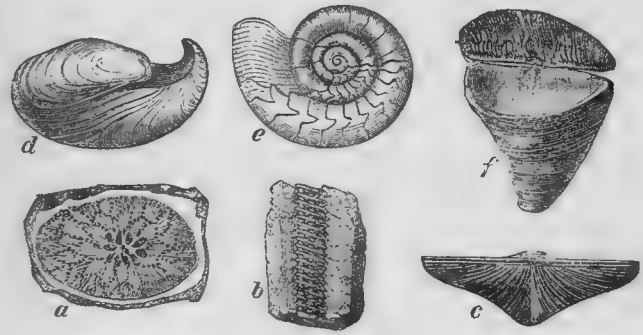

Útvar devonský.

Pleurodictyum problematicum. Mořské jablko z břidlice blíže Koblence na Rýně.
b Ctenocrinus typus. Stonek mořské lilijice od Koblence.
c Spirifer macropterus. Ramenonohá mušle křidlatá, velmi hojná v Porýnsku.
d Stringocephalus Burtini. Ramenonožka sovová z Eiflu.
e Clymenia. Hlavonožec s klikatými komůrkami ze Slezska.
f Calceola sandalina. Skamenělina velevýznačná pro útvar devonský. Dříve popsána co ramenonožec — nyní poznána co číšnatý korál s klapkou! (z Eiflu).

Jelikož jest útvar devonský v československých zemích jen málo vyvinutý (zaujímá totiž jen část břidličné krajiny mezi Olomoucí a Brnem),

jsme nuceni poohlednouti se po jiných krajinách devonských. V Anglii, kde mocnost jeho obnáší až na 10.000 stop, obsahuje spodní část jeho břidlice a tak zvaný „starý červený pískovec“, kdežto svrchní část se skládá ze zemitých břidlic s ložemi a koulemi vápennými, které někdy obsahujou překrásné korále. Zde objevuje se též první ještěr (*Telerpeton Elginense*).

V Německu panuje devonský útvar zvláště na břehách Rýnu, a dá se tam rozeznati trojí pásmo:

1. Spodní vrstvy, obsahující křemité břidlice s množstvím otisků z rodu Spirifer (75. *c*), nejlépe vyvinuty v okolí Koblence.

2. Střední vrstvy, bohaté na vápence povstalé na spůsob útesů korálových a obsahující mimo jiné četné skameněliny zvláště hojně ramenonožce *Stringocephalus Burtini* (75. *d*). U Elberfeldu.

3. Svrchní vrstvy: břidlice s malinkými korýši a vápence s hlavonožci z rodu Clymenia (75. *e*) a s Goniatity.

V Rusku pokrývá útvar devonský v Livonsku a Litvě prostoru 7.000 čtverečných mil; ve Francii jest též dobře zastoupen, i v severní Americe jest zároveň se silurským útvarem velmi rozšířen.

Útvar kamenouhelný.

Již jmeno útvaru toho hlásá důležitost jeho a připomíná nám základ nynějšího průmyslu světového, totiž uhlí kamenné. Angličané nejlépe znají oceniti tento dar přírody a váží si ho tak, že i básně o něm skládají. Protože také v Čechách průmysl ve velkolepé míře zvelebuje, nezůstaneme

s díky za Angličany pozadu, nýbrž poctíme jej geologickou balladou.

Uhel král.

Pohřížen v hloubi zemi
Mocí odbojných skal,
Se svým celým poddanstvem
Mohutný vládce spal.

Byl Uhel král to velký,
A stará věštba dí:
Že tomu, kdo jej sprostí,
Se skvěle odmění. —

Odvážných hle havířů
K horám se hrne roj,
A hloub a hloub ke skrýši
Vniká již jejich stroj.

Nechť děsí divé vody
A zrádných plynů šum,
Však hrůzám jich odolá
Kutířů smělý um.

Tu zbaven král své tíhy
V mohutné moci zplá,
A v dík svým sprostitelům
Nad kovy vládu dá.

I dí bodrému lidu,
An stoupá z šachty ven:
Tys svobodu mi zjednal,
I ty buď svoboden!

(*Prokop Rudný.*)

Dokud nebudou básníci od péra lepšími geology, nechť stačí tyto veršíky, aby připomenuly

pánům rýmotvorcům, že by v oboru geologie a přírodních úkazů vůbec nalezli často vděčnější látky, než v souchotinářských variacích na slasti a strasti lásky.

Poctivše takto slavný útvar kamenouhelný, jak sluší a patří, ohledněmež se nyní, jak se ve sledu skalních vrstev jeví. V ohledu tom poznáme, že se usazeniny z doby kamenouhelné rozdělujou v oddělení spodní a oddělení svrchní, a sice následovně:

Spodní oddělení.

1. Pásmo kamenouhelného vápence oplývající množstvím zvířat mořských.

2. Pásmo břidlic (kulmové pásmo) s břidlicemi a lupky bez uhlí a s otisky tvorů sladkovodních.

Svrchní oddělení.

3. Pásmo vlastního kamenného uhlí pravé čili pásmo uhlonosné, pocházející z usazenin vod říčných a jezerních a obsahující mocné lože kamenného uhlí.

Pásmo kamenouhelného vápence.

V Irsku, v západní Anglii, v Belgii, v Rusku a vůbec všude, kde se pásmo toto objevuje, jest velmi snadno poznati dle význačných a hojných svých skamenělin, anoť bývá často pro skoumatele neznámých krajin jistým vodítkem při poznávání útvarů.

Pevné vápence jeho s množstvím pravidelných vrstev vzdorujou rušivé moci vzduchu i vody a vynikají podobně jako vápence silurské na příkrých stráních údolí neb u břehů řek; dávají krásné mramory k ozdobným stavbám a jako silurský vápenec dobrou maltu. Na leštěných plochách jeho

objevujou se často překrásné průřezy korálů, jak to viděti zvláště v Paříži, kdežto stolky v kavárnách z desek kamenouhelného vápence z Belgie shotoveny jsou.

76.

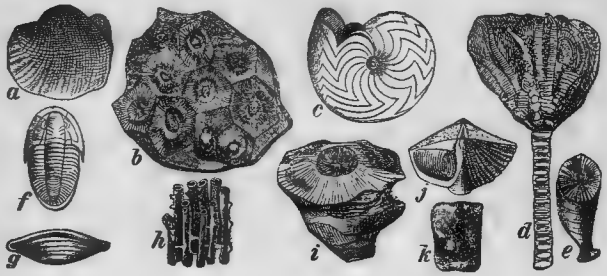

Útvar kamenouhelný, spodní.
Pásmo kamenouhelného vápence.

a *Productus semireticulatus*, nejvýznačnější skamenělina útvaru tohoto; z Bristolu v Anglicku.
b *Heliolithes*, složitý korál číšnatý, z Bristolu.
c *Goniatites crenistria.*
d *Woodocrinus macrodactylus*, mořská lilijice z Anglicka.
e *Zaphrentis Phillipsii.*
f *Phillipsia pustullata.* Poslední trilobit; v novějších útvarech již nepřicházejí
g *Fusulina cilindrica.* Obrovský foraminifer z Moskvy.
h *Syringopora ramulosa.* Korál desknatý s příčkami spojující kolmé rourky (z Irska).
i *Cyathophyllum.* Číšnatý korál z čeledi drsných.
j *Spirifer histericus.* Levá strana skořepiny jest odlomena, aby bylo vidět závitek, na němž dychací ústroje byly upevněny (z Belgie).
k *Hybodus.* Plochý zub patrový z ryby.

Vůbec převládají mezi skamenělinami toho pásma korále, a na přiloženém výkresu (76.) jest viděti několik význačných příkladů. Z ramenonožců objevuje se rod *Productus* (76. *a*). Trilobiti

zastoupeny jsou pouze jediným rodem *Phyllipsia* (76. *f*), kterýž jest vůbec posledním trilobitem, neb v žádném z následujících útvarů se již trilobiti neobjevujou. Též Foraminifery zastoupeny jsou již zde a sice rodem Fusulina, která u Moskvy celé skály vyplňuje (76. *g*).

Naše museum chová krásnou mořskou lilijici z kamenouhelného vápence anglického, která dle svého nálezce slove Woodocrinus, a následujícím spůsobem k tomu jmenu přišla. Vzdělaný venkovan pan Wood (vyslov Vúd) šel náhodou kolem staré zdi i spatřil na jednom kameně pěkný otisk mořské lilijice, a proto že byl podobné otisky viděl v brittickém museu za sklem, pomyslel si, že by i tento otisk zasloužil poslánu býti do Londýna.

Znalci shledali, že náleží zaslaný kus k cela novému rodu, pojmenovali ho tudíž ku cti nálezce p. Wooda: Woodocrinus a psali mu zároveň, aby hleděl vypátrati ještě více takových znamenitých kusů. Pan Wood odebral se ihned zase k té staré zdi a po bližším prohledání spatřil k svému nemalému potěšení, že na každém kameni nacházejí se jeden neb dva exempláry té mořské lilijice. Nemeškal a koupil celou zeď za 200 zlatých, tak že mohl poděliti všechny sběratele v Anglii, a tím se stalo, že se dostal i do našeho museum jeden kus, jejž jsem v Londýně vyměnil za české trilobity (76. *d*).

Ryby nalézají se též ve vápenci kamenouhelném, nikoli však celé, nýbrž jen ploché čtverhranné jejich zuby patrové a dlouhé ostny z ploutví hřbetních.

V Rusku obsahuje útvar ten, ač jest původu mořského, přece lože kamenného uhlí, kteréž bezpochyby z chaluh mořských povstalo.

Pásmo břidlic (Kulmové pásmo).

Stejného stáří s kamenouhelným vápencem jsou snad usazeniny sladkovodní uváděné od anglických geologů pod jmenem Kulm. (Dle krajiny jedné, kde malé površí tak se jmenuje.) Současné povstání můžeme si představiti tak, že v stejné době v některé krajině usazovalo moře své vrstvy, kdežto zároveň na pevnině v bařinatých lesích tvořily se pískovce a lupky s velmi slabými slojemi uhlí neb zcela bez nich. Na Moravě jest toto pásmo velmi rozšířeno a skládá velkou část tak zvaných Jesenických hor, kdežto jsou v něm otevřeny lomy na dobrou břidlici ku krytí střech. Význačné skameněliny pro pásmo toto jsou hlavně tři, a sice skořápky raka (*Posidonomya Becheri*), které se dlouho za mušli považovaly, a pak dvě rostliny (77.).

77.

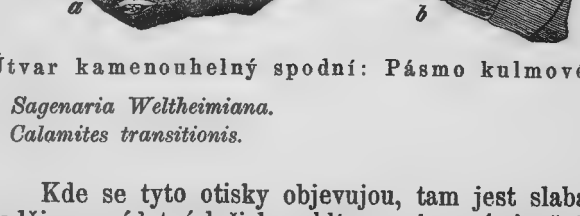

Útvar kamenouhelný spodní: Pásmo kulmové.

a Sagenaria Weltheimiana.
b Calamites transitionis.

Kde se tyto otisky objevujou, tam jest slabá naděje na výdatná ložiska uhlí, any jen výminečně na několika místech v Evropě, a sice v Sasku, v Bádensku a ve Francii vrstvy uhlí též v tomto útvaru se objevily.

Pásmo vlastního kamenného uhlí čili pásmo uhlonosné.

Kdo pohlíží za našich dnů na vlnitou krajinu Kladenskou, jak úrodné pole kryjou povrch její, jak dlouhé komíny s vystupujícími kotouči dýmu zvěstujou čilý ruch hornického a hutnického průmyslu, jehožto výrobky se odvážejí dlouhými vlaky po železnici, — sotva pomyslí na to, jak zcela jiný musel býti ráz té krajiny za doby, když kamenné uhlí se tvořilo, a příroda takřka všechnu sílu na zbujnění rostlinstva vynaložila, dávajíc znik hustým bařinatým lesům kolem rozsáhlých jezer, do nichž se ukládalo jedno pokolení kmenů po druhém, aby na nich mladé pokolení tím bujněji vyrůstalo. Proudy řek, jakož i počasné povodně nanášely bahnitých a písčitých látek na polosetlelé kmeny a ukrývaly je před vzduchem, by zachovány byly v podobě uhlí pro časy budoucí.

Tento zrůst bylin a toto zaplavování jeho opakovalo se tak dlouho, až se nad vrstvou uhelnou nahromadily mocné vrstvy pískovce, kteréž s lupky a jíly se střídají.

Za našich dnů nacházíme tedy uhlí ve velké hloubce, na př. na Kladně teprva v 60—200 sáhách.

O uložení kamenného uhlí v Kladenských horách nabude čtenář pojmu, pohledne-li na přiložené vyobrazení skalních vrstev shotovené dle zkušeností při hloubení šachty Svato-Václavské nabytých. (Množství uhlí v Kladně dobytého obnáší nyní ročně asi 16 milionů centů.)

V Radnických dolech leží jen několik sáhů pískovců a lupků nad uhlím, tak že se tam dobývá jako kámen v lomu otevřeném. Odstraňuje se totiž vše co nad uhlím leží a pak se zcela jednoduše uhlí vybírá a hned na vozy nakládá; není

78.

Uložení kamenného uhlí v dolech Kladenských.

Průřez krajiny v okolí šachty Svato-Václavské do hloubky 67 sáhů, shotovený dle důkladného výkresu, jejž pan horní inžinýr Korvín českému Museu daroval.

a Silurské břidlice, pásmo Příbramských břidlic, druhdy spodní půda bařinatých lesů, z nichž se kamenné uhlí vytvořilo.

b **Kamenné uhlí,** 22½ stopy mocné, spočívající na lupku, jenž přechází ve spodu do slepence naplněného úlomky silurských břidlic (4′ 6″).

c Lupek (Mydláky) 3′ 6″, slepenec 5′, jíl 5″ a pískovec 1° 5′ 1″.

d Lupek (2° 2′) mocný, pod ním (8″) a nad ním (1′ 1″) slabé vrstvy železné rudy (uhličitan železnatý, *Sphærosiderit*).

e Slepenec (3′), pískovec (9° 4′ 1″), lupek (6″), pískovec (10″), lupek (5″), pískovec (3′), lupek (1° 3′), pískovec (7° 4′ 1″).

f Slepenec (3′), pískovec (2′), slepenec (2′), pak pískovec s roztroušenými oblásky (7° 2′).

g Lupek (3′ 11″), pískovec (6° 2′), lupek (5′), pískovec (6° 5′), jíl (1′), pískovec (4° 5′).

h Jíl ohnivzdorný (5′).

i Pískovec (9° 2′).

k Naplaveniny.

tu tedy hlubokých šachet a parních strojů k vytahování uhlí potřebí.

Také v Plzensku jest kamenné uhlí velmi rozšířeno, prostírá se od Plas přes Plzeň až k Nýřanům a jest nyní na mnohých místech odkryto. Otisky rybích šupin v tom uhlí v novější době nalezené, poukazujou však k tomu, že svrchní díl Plzenského uhlí náleží nepochybně do útvaru Permského, poněvadž v tomto útvaru, jak doleji poznáme, zcela podobné šupiny se vyskytujou. Množství uhlí v Plzensku ročně dobývaného obnáší nyní asi 10 milionů centů. Jiná ložiska kamenného uhlí jsou ještě v severních Čechách u Svatoňovic blíže Náchoda a v Moravě u Rosic.

Dle otisků nalezených dílem v lupkách s uhlím se střídajících, dílem v uhlí samém jest až dosud asi 800 druhů rostlin z doby útvaru kamenouhelného známo.

Z Čech vyšlo první světlo, jímž záhadná druhdy povaha tohoto starobylého rostlinstva se vyjasnila, neb slavný zakladatel českého Musea hrabě Kašpar Sternberg vydal o něm již roku 1825 znamenité dílo s obrazy dle nejlepších otisků, jež ve své sbírce choval a kterou Museu daroval.

K tvoření hmoty uhlí samého přispívaly nejvíce kmeny Lepidodendrů (79. *b*) a Sigillarií (79. *a*) jakož i odenky neb kořeny jejich, které byly dříve co zvláštní druh Stigmaria (79. *f*) popsány. Též obrovské přesličky *Calamites* (79. *k*) přispívaly, ač méně, k tvoření uhlí.

Přečetné k listům podobné větve kapradin, tak zvané vějíře, a větvičky přeslic, ač nemohly mnoho přispěti k mocnosti uhlí, stávají se přece důležitými při rozeznávání jednotlivých vrstev od sebe; ano dle nich rozeznáme pravý útvar kamenouhelný od podobných mu usazenin mladších.

79.

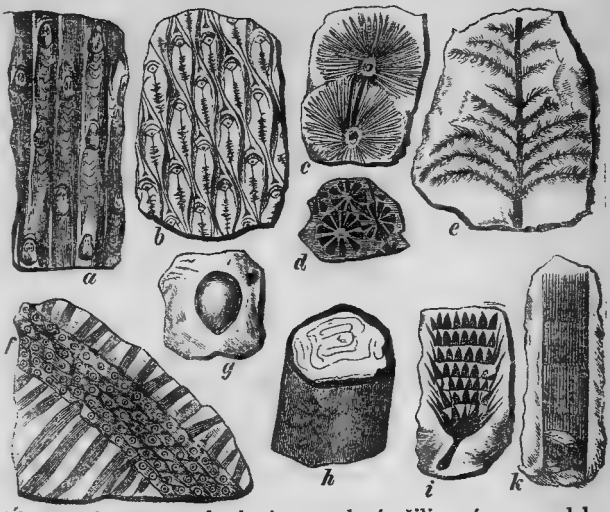

Útvar kamenouhelný svrchní čili pásmo uhlonosné.

Otisky rostlin, z nichž se hlavně kamenné uhlí tvořilo.

a Sigiliaria Cortei. Kůra stromu se střídavě rozestavenými stopami listů. Druh ten přispíval nejvíce ku hmotě kamenného uhlí. Z Radnic.

b Sagenaria (Lepidodendron) aculeata. Kůra stromu s ozdobnými stopami listů. Z Radnic.

c Annularia longifolia. Přesličkovitá rostlina s kruhy štíhlých úzkých listů; ze Zbýšova na Moravě.

d Sphenophyllum emarginatum. Přesličkovitá rostlina s kruhy klínovitých lístků. Z Radnic.

e Asterophyllites equisetiformis. Větve kalamitů.

f Stigmaria ficoides. Nejhojnější skamenělina v útvaru kamenouhelném. Má se za podzemní kmen stromu Sigillaria (výkr. *a*). Z Kladna.

g Carpolithes. Plod čili semeno nějaké rostliny. Ze Svinné

h Psaronius. Kmen stromovité kapradiny. Ze Svinné.

i Volkmannia. Plodní klas obrovské přesličky čili kalamita.

k Calamites communis. Kmen obrovské přesličky, ku které náleží výkres *e* co větev a výkres *i* co plod. Z Kladna.

80.

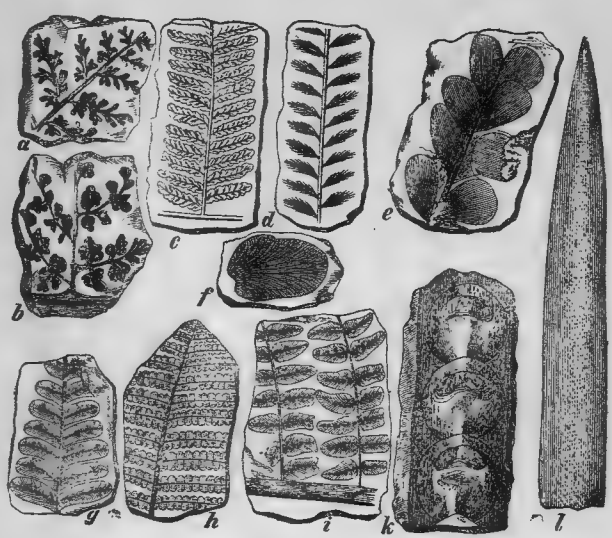

Útvar kamenouhelný svrchní čili pásmo uhlonosné.

Otisky rostlin, které přispívaly ku tvoření kamenného uhlí.

a Sphenopteris elegans. Z Břas.
b Sphenopteris obtusiloba. Z Břas.
c Sphenopteris coralloides. Ze Stradonic u Berouna.
d Asplenites elegans. Ze Stradonic u Berouna.
} Kapradiny

e Noggerathia foliosa. Jednoděložná rostlina z Rakovníka.

f Cyclopteris auriculata. Z Radnic.
g Alethopteris Serlii. Z Kvilic u Slaného.
h Cyatheites arborescens. Od Slaného.
i Neuropteris gigantea. Z Radnic.
} Kapradiny.

k Kus kmenu kapradiny s třemi velkými jizvami, na nichž se vějíře listů upevňovaly. Z Radnic.

l Cordaites borassifolius. List palmovitého stromu. Z Radnic.

Tak jest přeslenitá větvička z rodu Sphenophyllum velmi význačná pro útvar ten, a neobjevuje se již v následujícím útvaru permském.

Badatelé rostlinstva kamenouhelného naučili se tak důkladně znáti povahu jeho, že byli s to nakresliti obrazy tehdejších lesů, které jen málo od dávno minulých zjevů bylinstva se liší, any jsou podoby jednotlivých druhů dle skutečných otisků jich vyvedeny (viz obr. 81.).

Vedlé bohatství rostlinstva jeví se velmi chudobně těch několik otisků zvířat, jež po tu dobu v Čechách nalezeny byly, i můžeme je v pravém smyslu slova na pěti prstech spočítati.

Zdá se, že vody i vzduch tehdejší nebyly příznivy vývinu zvířat, neb ve vrstvách není ani stopy po rybách neb ještěřích vodních, a z jiných zvířat jen dva druhy ráčků se zachovaly; ve vzduchu pak žili pouze tvorové z řádu štírů a pavouků (82.).

Avšak nechť jsou tyto památky dávného živočišstva velmi skrovné, má přece objevení se jejich velký význam, poněvadž náležejí k prvním tvorům ve vzduchu žijícím, jež vůbec známe.

Na celém světě nenalezl se mimo Čechy nikde více skamenělý štír čili škorpion a teprva v nejnovější době popsána byla některá křídla hmyzu z útvaru kamenouhelného v Americe a Německu. Uplynulo 35 let od té doby, když hrabě Sternberg vlastnoručně nalezl u Chomle blíže Radnic velkého štíra (*Cyclophtalmus senior*), nejdrahocennější to kus sbírky palaeontologické v českém Museu, aniž by se bylo opět cos podobného vyskytlo, až v loni r. 1868 nalezl skalník J. Štaska, krásný exemplář podobného štíra u Kralup.

Křídlo kobylky nalezeno bylo před několika léty u Stradonic blíže Berouna, dostalo se ale

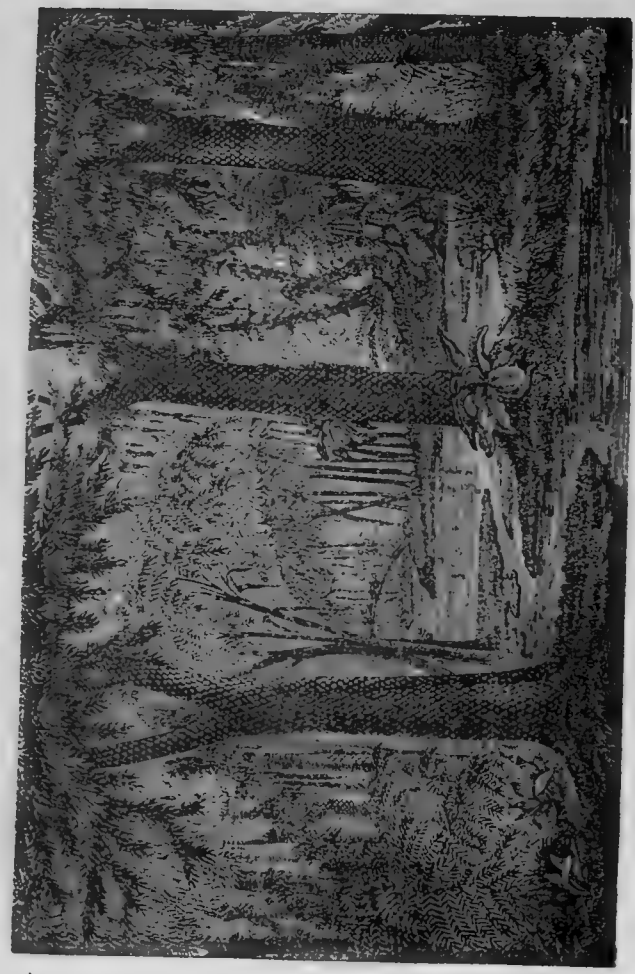

81.

Pohled do lesů v době kamenouhelné.

Mohutné kmeny v popředí stojící náležejí k rodu *Lepidodendron*, jehožto větve se pravidelně dvojitě dělí. Několik takových skamenělých kmenů, které byly nalezeny kolmo stojící u Radnic, postaveny jsou v Museum v průjezdě.

Po levé straně rozkládají se vějíře velkých kapradí, nad skupeninami širokých listů; v pozadí pak převládají kapradí stromy.

Obraz ten sestaven dle otisků ve vrstvách kamenouhelného útvaru nalezených, od slovutného znalce skamenělých bylin professora Ungra ve Vídni.

bohužel do Musea v Drážďanech. Mimo to byl odkryt na listu kamenouhelné byliny (*Cordaites borassifolia*) v sbírkách musejní uložené, otisk pavouka, též znamenitá to vzácnost, a tím jest počet živočišných otisků v kamenouhelném útvaru českém vyčerpán.

82.

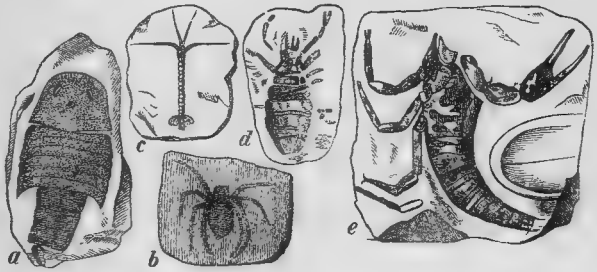

Útvar kamenouhelný svrchní čili pásmo uhlonosné.

Skrovné památky života zvířecího, které se v Čechách zachovaly z doby kamenouhelné.

a Lepidoderma Imhoffi. Ploský rak s ozdobnou skořepinou, nalezen v černém lupku u Vlkýš blíže Plzně.
b Otisk pavouka na listu palmovitém z Radnic
c Gampsonychus. Útlý ráček s dlouhými tykadly, nalezen v žlutém lupku v Dybři u Berouna. Daroval Museu pan Feistmantel z Nové Huti.
d Microlabis Sternbergii. Štír menší. Z Chomle.
e Cyclophthalmus senior. Velký štír čili škorpion, nalezený od hraběte Kasp. Sternberka, zakladatele českého Musea, v Chomli 1834.

Mimo palivo poskytuje útvar kamenouhelný u nás v Čechách též výborné pískovce, z jejichž hrubozrnějších vrstev zhotovujou se mlýnské kameny, nazvané dle míst, kde se shotovujou, Přílepáky a nebo Žehrováky i může se o vý-

tečnosti jejich každý „pan otec“ přesvědčiti u kamenického mistra pana Gabriela Žišky v Praze, v jehož bohatém skladu jich najde vždy na výběr.

Jemnější odrudy toho pískovce dávají výborné stavivo, o čemž část starého kamenného mostu Pražského a mnohé věže Pražské svědectví dávají. Též kamenická práce, jako schody, patníky, prahy atd. shotovujou se z tohoto kamene.

Od pískovců z útvaru křídového rozeznává se Žehrovák tím, že nikdy neobsahuje vápno, nýbrž že jeho zrnka křemenná spojena jsou látkou hlínitou, ze zvětralých živců povstalou (kaolínem).

Ruda železná v kulatých peckách, tak zvaný sferosiderit (uhličitan železnatý), objevuje se v českém uhelném útvaru místy ve větším neb v menším množství, nikdy však v pravidelných vrstvách jako v Anglii, kdežto se stala hlavním základem velkolepého průmyslu železářského.

Za to máme však na blízku uhlí v silurském útvaru nevyčerpatelnou zásobu jiných železných rud. Z okolí Slaného a sice z hor mezi Třebízem a Hvězdou dováželo se před několika léty na tisíce centů sferosideritu do hutí Kladenských, a objeveno při roztloukání jeho mnoho krásných otisků kapradin, jež pan horní rada Vála českému Museu daroval. Nyní netaví se z nich více železo, an jich tam také jest pro velké potřeby hutí přece jen po skrovnu.

Rozsáhlost útvaru kamenouhelného v Čechách není ostatně tak ohromná, jak se druhdy myslilo; neb mimo lože Kladenské, Radnické a Rakovnické nejsou všechna ostatní u Plzně, Berouna, Slaného, u Svatoňovic a Šaclíře příliš rozsáhlá, a vyčerpání jejich dá se již nyní dle množství odkrytého uhlí předpovídati. Dle výpočtu stačí zásoba posud zná-

má jen na několik století, a nebude tedy trvati do nekonečna.

Nemyslím však, že bychme měli proto míti starosti o to, čím budou potomci naši topiti, neb dozajista pokročí do té doby vynálezy tak, že buď nebude nynějšího našeho paliva aneb jen velmi málo potřebí k vyvození velkého tepla.

Z toho jde naučení, že dobývání kamenného uhlí musí obezřetně a spořivě se díti, a nikoliv jen tak bez rozmyslu, jak se to druhdy stávalo, an přijde čas, kde bude každá libra uhlí v propadlých horách zanechaného míti svou cenu.

Aby nabyl čtenář pojmu o důležitosti uhlí v průmyslu, uvedu zde některá čísla o výrobě jeho v celé Evropě.

Dobývalo se totiž černého a hnědého uhlí vesměs (z čehož na kamenouhelný útvar připadají asi $^2/_3$ černého uhlí z uvedené summy), roku 1863:

v Brittanii	1650,077.000	centů
v Němcích	413,214.000	„
v Rakousku	91,050.000	„
v Belgii	207,000.000	„
ve Francii	188,000.000	„
ve Španělích	7,779.000	„
v Italii	1,500.000	„
ve Švýcařích	60.000	„
v Polsku	2,250.000	„
v Rusích	3,000.000	„
ve Švedsku	583.000	„
Úhrnem	2564,513.000	centů.

Z toho připadá na Čechy 24 millionů centů černého a 16 millionů hnědého uhlí, na Moravu a rakouské Slezsko 14 millionů centů černého a 1,500.000 mill. hnědého uhlí, tedy na země koruny

české více nežli 60 % celé výroby v rakouském mocnářství.

Uhlí r. 1863 v Evropě dobyté stačí k hnání parních strojů ve dne v noci se 4 mill. koňských sil, jež by vykonaly práci 80 mill. lidí denně 10 hodin zaměstnaných. K tomu není ani připočtěno množství uhlí v severní Americe dobytého, kdežto pokrývá útvar kamenouhelný prostor větší nežli celé rakouské mocnářství.

Dobývání uhlí v Čechách není tak nové, jak by si mohl někdo myslit, neb následující listina poučuje nás, že již v patnáctém století mluvilo se o uhlí jako o známém palivu.

První zmínka o kamenném uhlí v Čechách nachází se totiž v listině Pražského konsistorialního archivu, již velectěný dějepisec dr. Palacký tam našel a prof. Krejčímu sdělil.

Listina tato obsahuje dovolení ke kutění na uhlí u Přílep a Železné nedaleko Berouna a zní takto:

„Já Zdeněk z Sternberka najvyšší purkrabí Pražský známo činím tímto listem všem, ktož jej uzří neb čísti a slyšeti budú, že přistúpivše před mě Václav Henuk z Bochova, Mikuláš Dalekodomuov a Hanuš zedník z Malé Strany vznesli sú, kterak z daru božího nalezli sú zboží uhlí kamenné na gruntu kostela Pražského v Přílepích blíž Berúna, a že též zboží žilami svými a sluhami jde na zboží arcibiskupství Pražského jmenem Železnú, kteréhožto já v držení jsem zápisném; i prosili sú mne, abych jim povolení své dal, aby oni mohli také na tom gruntu a zboží vsi Železné hledati a dobývati toho uhlé a cožkoli jiného pán buoh tu nadělí, a že by chtěli všecko učiniti z toho, což země za právo má. Já znamenav, že to není k škodě, ale ku polepšení toho zboží, svolil jsem a svoluji

tímto listem, odpúštím a moc dávám týmž svrchupsaným Václavovi, Mikulášovy a Hanušovi, aby mohli a právo měli, uhlé kamenného tu v Železné hledati a dobývati, a cožkoliv jim pan buoh nadělí jiného, jenžby mohlo k požitku přijíti bez škody a zmatku těch lidí v Železné; tak však, aby mně a dědicóm i budúcím mým, na něž by právo mé přešlo, platili plný celý desátek všeho, což se tu nalezne; a ten desátek zpeněžíce, neb jakž se mně zdáti bude, přinášeli na hrad Pražský k úředníku mému na své náklady, neb tomu, komuž bych rozkázal. To však znamenitě sobě pozuostavuje, jestliže bych já chtěl díl podlé práva horního s svrchupsanými držeti, aneb jinde toho kovu, uhlé neb čehožkoli jiného hledati sám neb s nimi společně, že mi to od nich nemá zahájeno býti. Ale jiného, kteréhožkoli proti nim na to dílo připustiti nemíním bez jich vuole. Toho na svědomí a pro lepší jistotu toho mého pójčení, kázal jsem přivěsiti svú vlastní pečeť k tomuto listu.

Jenž jest dán a psán na hradě Pražském léta od narození syna božího tisícího čtyrstého šedesátého třetího, ten pátek S. Jana v oleji vařeného". (6. maje 1463.)

O marném hledání uhlí ve vrstvách, kde žádného býti nemůže.

Pokud nebyly známy poměry, v jakých se kamenné uhlí tvořilo, mohlo se mysliti, že objevení se jeho závisí na pouhé náhodě. Soudný čtenář však nyní již poznal, že kde nebývalo bujně zarostlých bařin, nemůže býti nyní uhlí, a že marné jest u nás v Čechách hledati uhlí ve vrstvách, které usazením z moře se utvořily.

Na sta tisíc zlatých zakopáno marnými pokusy a to hlavně proto, že podnikány byly od lidí věci neznajících a radou znalců opovrhujících.

Takoví podnikatelé uhelných dolů velmi neradi slyší, že na místě kde „zamutovali“, uhlí býti nemůže, ba obyčejně jsou dobré radě úplně nepřístupni, odpovídajíce na všechno přesvědčující vykládání: „však kdyby tam přece uhlí bylo!“

První podnět ku hledání uhlí dává černavý mour na stráních neb v úvozech, někdy i malé úlomky uhlí nalezené v některé skále; po tomto nálezu objeví se obyčejně brzo nějaký „štajgr“, který tomu přece musí rozuměti, an na desíti místech již uhlí hledal — a nic nenašel. Ten umí pak podněcovati po dlouhý čas naději nezkušených lidí, zná je udržeti v napnutí, až konečně s moudrou tváří pronese: „už bychme hnedle byli přišli na uhlí, ale vyrazila na nás voda a museli jsme toho nechat.“ Za nějaký čas jest však v těch krajinách slyšeti: „Začal si s horami a přišel o statek.“

V okolí Prahy opakovalo se nesčíslněkráte dolování v černých silurských břidlicích pásma Drabovského ve vrstvách Vinických (*d 3*) a nedbáno na to, jak trilobit Trinucleus (70. *c*) o tom svědčí, že břidlice tyto dávno byly usazeny, nežli se uhlí kamenné počalo tvořiti.

Naučení z toho jde, aby každý, kdo do tak nákladného podniku se pouští, všímal sobě dobře skamenělin a porovnával je s výkresy — a nežli se do větších vydání pustí, aby sobě opatřil dobré zdání znalců o místnosti, kde uhlí dobývati zamýšlí.

Pro Čechy platiž mu pak pravidlo zkušeností potvrzené, že nikde, kde se nacházejí otisky mořských mušlí nebo jiných mořských tvorů (v útvaru silurském a křídovém), posud nižádné výdatné lože

uhelné se neobjevilo, nýbrž jen tam, kde se vyskytujou otisky bylin, co význačné pro tento útvar zde vyobrazené.

Útvar Permský.

Jako jsme viděli, že útvar devonský jest velmi podobný k silurskému a takřka jenom pokračováním jeho, tak jest i útvar Permský velmi podoben útvaru kamenouhelnému, za jehož pokračování považovati se může. Jmeno své má dle velké ruské gubernie Permské.

Abych však nepřišel do podezření, že jsem si snad vyvolil ruské jmeno toho útvaru z nějakých tajných všeslovanských úmyslů, musím hned sděliti, že nikoliv já, nýbrž slavný anglický geolog Murchison již roku 1841 na své druhé cestě do Ruska tento útvar v Permu poznal a dle té krajiny jej pojmenoval. Zaujímá tam prostor asi tak velký, jako celá říše austro-uherská.

Ostatně byl ten útvar již dříve v Anglii znám pod jmenem „Nový červený pískovec“ a v Němcích pod jmenem „Rothliegendes“ a „Zechstein“. Nyní jej německý geolog Geinitz nazývá Dyas (dvojice), poněvadž se skládá z dvou hlavních pásem.

Pásmo spodní.

Pásmo toto obsahuje vrstvy z říčných vod usazené, a od Němců „das Rothliegende“ zvané.

U nás v Čechách nalezáme jen toto spodní sladkovodní pásmo a to na třech místech; totiž u paty Krkonošských hor, u Českého Brodu a konečně v krajině Rakovnicko-Slánské až do Žatecka. Velký díl jeho spočívá na vrstvách útvaru kame-

nouhelného, však část jeho leží též přímo na prahorách.

Na podzim a z jara pozná každý pozorovatel útvar ten již zdaleka dle červené barvy zoraných polí, poněvadž zvětráváním pískovců permských červená půda povstává. Je-li blátivo, když se sjedou v Jičíně neb v Českém Brodě hospodáři na trh, můžeme dle červeného bláta na kolech uhadnouti, který z nich přijel z útvaru permského od Páky a Lomnice, nebo od Tuchoráz a Konojed.

Sled hornin toho útvaru jest u nás asi následující:

Základ jeho tvoří hrubozrné slepence, často z oblásků jak pěst neb i hlava velkých se skládající; na ty následujou pískovce červené (zbarvené rezem železitým), které se zponenáhla jemnějšími stávají, až do zemitých břidlic přejdou, ve kterých pak koule neb vrstvy vápence šedého, červeného a černého se vyskytujou.

Místy bývají do hornin uvedených vloženy hořlavé lupky a též i malé lože uhlí kamenného, které však zřídka přesahují 3 stopy mocnosti. Jako v útvaru kamenouhelném tak se nacházejí i v Permském útvaru, otisky skamenělých rostlin, a ty se liší jen málo od druhů kamenouhelných, ba velký počet druhů mají oba útvary společně. Zvláštní chloubou vrstev permských jsou zkřemenělé kmeny stromovitých kapradin, které v okolí Nové Paky hojně se vyskytujou a *Psaronius* (strací kámen) se nazývají (83.). Na leštěných kusech vidíme drobnohledem i nejjemnější buňky zachované, z nichž mnohá sotva $^1/_{100}$ částky obnáší. Z vějířů kapradin jest nejhojnější *Cyatheites confertus* (83. *a*), který někdy u Ruppersdorfu blíže Broumova pokrývá vápenné desky mnoho čtverečních stop velké, a pak kapradina tupolistá (83. *g*); oba druhy neobje-

vovaly se v útvaru kamenouhelném. Stromy sosnovité musely býti velmi hojné, neb větve jejich opatřené krátkým jehličím nacházíme často; větve ty slovou *Walchia pinniformis* (83. *f*). Přesličky dosahovaly v době toho útvaru vzrůstu obrovského, tak že jediný odstavec mezi dvěma koleny kmenovými obnášel až 1 stopu délky.

Nechávají-li nás otisky rostlin v nejistotě, zdali vrstvy náležejí k útvaru permskému, při-

83.

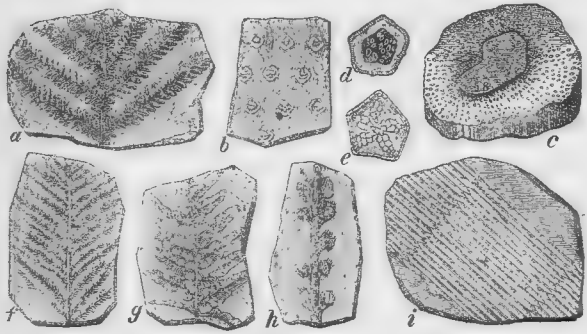

Útvar permský, spodní (sladkovodní).

a Cyatheites confertus. Kapradina velmi hojná na černém vápenci v okolí Broumova.
b Sigillaria denudata.
c Psaronius helmintholithus. Průřez kmenu stromovité kapradiny. U prostřed cévní svazky hlavního kmenu, kolkolem vzdušní kořínky. Z Nové Paky.
d Průřez vzdušního kořínku téhož druhu; zvětšený.
e Průřez vzdušního kořínku od *Psaronius intertextus.*
f Walchia pinniformis. Větev stromu sosnovitého. Z okolí Broumova.
g Odontopteris obtusiloba. Kapradina tupolistá, velmi význačná pro útvar permský.
h Schützia anomala.
i Calamites gigas. Kus kmene obrovské přesličky z Ottendorfu u Broumova.

spějou nám zbytky zvířat obyčejně velmi zřetelně k poznání tomu, a sice především ryby skelnošupinaté z rodu *Palæoniscus* (84.). Již jednotlivá šupina, která se objevuje co leskle černý čtverhran na černavém lupku, ujistí nás, že vrstvy nenáležejí do útvaru kamenouhelného.

Celé krásné exempláře takových ryb nalézají se zvláště v hořlavých lupkách u Košťálova a u Semil a v červených deskovitých vápencích u Broumova.

Ve vrstvách permských nad uhelným útvarem Rakovnicko-Slánským uložených hemží se to šupinami těchto ryb, jmenovitě na plochách hořlavých lupků, jež havíři nazývají „švartnou“, avšak celé exempláře ryb jsem od tamtud posud neviděl.

Též trusy těchto ryb (tak zvané koprolithy) v podobé šišek až na 2 palce dlouhých, obsahujou tyto hořlavé lupky, čímž se vysvětluje bohatost na kostík čili fosfor, pro kterýž u Košťálova již odedávna rolníci pálili lupky na popel pro mrvení pole; kostík těch lupků pochází patrně z kostí a masa skamenělých ryb, jakož i z jejich trusu.

V Zlonicích u Slaného vyráběli z hořlavých lupků plyn svítící pro tamější cukrovárnu, při čemž cent dával 75 krychlových stop plynu; odpadků nebylo prý použito k mrvení polí, ačkoli by se k tomu byly jistě výborně hodily. Není pochybnosti, že by švartny od Hvězdy a Hředel u Slaného nebo lupky od Semil hodily se na vyrábění plynu, an pokus v tom ohledu jednou v Smíchovské plynárně provedený, velmi dobře se podařil.

Mimo Palaeonisky žila v jezeřích a řekách za doby permské též velká ryba s chruplavitou kostrou, s dlouhým ostnem v týle a podivnými ploskými zuby. (*Xenacanthus Decheni.*)

84.

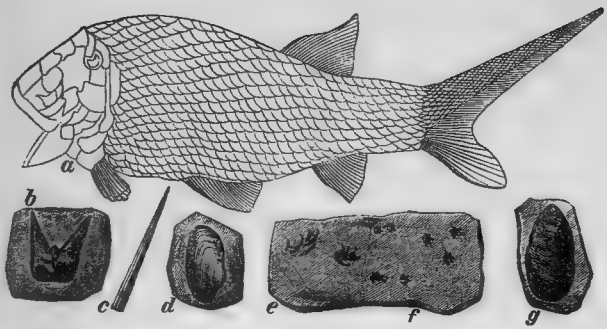

Útvar permský, spodní (sladkovodní).

a *Palæoniscus Rohani.* Ryba skelnošupinatá z černých hořlavých lupků v Košťálově.
b Zub ryby.
c Osten rybí. *Xenacanthus Decheni.* } Z hořlavých lupků
d *Anthracosia.* Sladkovodní škeble čili lasturka z vápence } ze Záboře u Slaného.
u Klobuk blíže Slaného.
e Stopy ještěrky. Z Kalné u Vrchlabí.
f Stopy mloka.
g Koprolith čili trus rybí z hořlavých lupků od Košťálova.

V bahně pobřežním vězely malé dvojskořápkové mušle a též na pevnině nebylo mrtvo.

Ještěrky a mloky zanechaly stopy svých nožek na měkkém bahně, jež nyní v podobě břidlic se nalézá u Kalné blíže Vrchlabí (84. *e*, *f*). V pískovcích červených nalezen byl před léty trup velkého ještěra ke krokodílu podobného, kterýž měl asi 8 stop délky *(Sphenosaurus Sternbergii)*. Bohužel však víme o drahocenném kusu tom pouze to, že někde v Bydžovském neb Královéhradeckém kraji byl nalezen; bližší udání naleziště, kde by se nyní podobné zbytky hledati mohly, nezachovalo se.

Pásmo svrchní.

Pásmo toto nazývají Němci Zechstein: u nás v Čechách schází docela.

V Německu a jiných krajinách střídají se ve svrchní části útvaru permského usazeniny sladkovodní s mořskými, pročež svrchu naznačené rozdělení na spodní sladkovodní (Rothliegendes) a svrchní mořský (Zechstein) není zcela přesné.

Zvířena v těch usazeninách mořských jest dosti bohatá. Palaeonisky též se ještě objevujou

85.

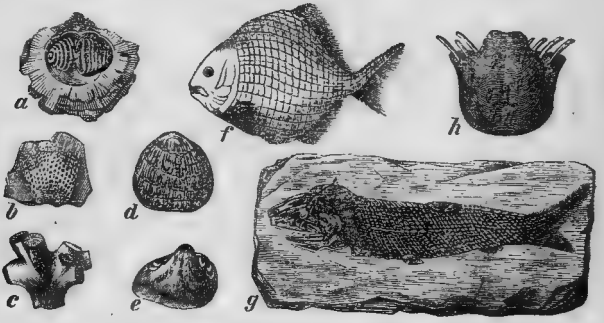

Útvar permský, svrchní (mořský).

(V Německu Zechstein zvaný.)

a *Athyris pectinifera.* Z Anglicka. Ramenonožec, při němž jest svrchní skořápka odstraněna, aby bylo vidět zavitá ramena. Skořepina jest šupinatá.
b *Fenestella Geinitzii.* Mechovka. Z Pösneku v Sasích.
c *Stenopora columnaris.* Koral. Z Röpsen u Gery.
d *Strophalosia Morrissiana.* Z Tieschitz u Gery.
e *Schizodus obscurus.* (Rybí zub.) U Hanavy.
f *Platysomus gibbosus.* } Skelnošupinaté ryby z černých
g *Palæoniscus Freislebeni.* } měďnatých břidlic v Mansfeldsku.
h *Productus horridus.*

a sice ve vrstvách sladkovodních, které bezprostředně pod mořskými vrstvami leží. Zvláště jest to *Palaeoniscus Freislebeni*, který se v měďnatých břidlicech u Mannsfeldu objevuje. Šupiny jeho bývají proměněny v kyz měděný, čímž celá ryba nabývá podoby jakoby ze zlata byla. K tomu druhu se přidružuje krásná široká ryba *Platysomus gibbosus* (85. *f*).

Nad spodními sladkovodními vrstvami toho pásma převládají hořečnaté vápence a slíny s mořskými skamenělinami. Ze skamenělin těch jest nejvýznačnější mušle ramenonohá *Productus horridus* (85. *h*), mající podél zámku a na svrchní skořepině dlouhé duté ostny.

Praktická důležitost útvaru permského není sice tak veliká, jako u kamenouhelného, nic méně poskytuje mnoho výhod, jichž ale u nás ještě málo používáme.

Pískovce dávají stavivo dobré; nejbližší lom u Prahy jest u Černého Kostelce, odkud nedávno dováženy byly velké balvany na stavbu domu „u Lemonů“. Pro červenou svou barvu hodil by se pískovec ten na mnohé stavby, které mají zůstati bez obmítky.

Vápence permské jsou místy dosti mocné a v Anglii shotovujou z nich též cement; u nás se jen na málo místech pálí, a to hlavně jen co mrva. Jíly bílé, žluté, červené a pestré též by se daly upotřebiti; okazujou se zvláště hojně u Třebíze za Slaným.

K důležitým zvláštnostem útvaru toho náleží bohatost jeho na nerosty měďnaté, zvláště malachit a lasur, které se nad míru hojně v Permské gubernii v Rusích objevujou. Také u nás objevily se tyto rudy u Českého Brodu a u paty Krkonošských hor, a staly se pokusy v dobývání jejich;

avšak ložiska těch rud jsou u nás málo výdatná a dolování proto zase zaniklo.

Černé břidlice u Mannsfeldu v Němcích jsou tak bohaté na měděné stříbronosné kyzy, že již odedávna pod jmenem „Kupferschiefer“ se dobývají a k vyrábění mědi a stříbra slouží. Že uhlí a hořlavé lupky permského útvaru též zasluhujou povšimnutí, bylo již dříve uvedeno.

Přehled prvohor.

Útvarem Permským končíme první řadu útvarů, jež jsme naznačili co prvohory.

Poznali jsme útvar silurský s křemitými vrstvami plnými otisků trilobitů a s ložemi rud železných; ve svrchní části jeho viděli jsme v černých břidlicích graptolitových vyvinovati se koule, pak vrstvy vápenné, v nichž se to hlavonožci jen hemžilo; a poznavše mramor Slivenecký i vápenec Bránický, viděli jsme opět mizeti bohatost na vápno v pásmu Hlubočepském.

Útvar devonský pohřešený u nás rovněž jako kamenouhelný vápenec seznali jsme hlavně v Porýnsku a v Anglii.

Ve svrchním útvaru kamenouhelném naučili jsme se znáti uložení paliva uhelného a dověděli se, z čeho naše mlýnské kameny se vyrábějí a kde se nemá uhlí hledati.

Konečně jsme nalezli pěkné ryby v útvaru Permském a přesvědčili se, že dolování na měď u nás v Čechách se nedaří, ačkoli ruská Permie mědí oplývá. Za to však ukrývá náš Permský útvar velkou zásobu lupků pro plynárny.

III. Druhohory.

Opustivše skupení útvarů prvohorních vstupujeme do mladší geologické doby, která jak v rostlinstvu, tak i ve zvířectvu velkou proměnu jeví, a kterouž jmenem druhohor naznačujeme. Náležejí sem tři útvary:

1. Útvar kamenosolný čili triasový.
2. Útvar jurský.
3. Útvar křídový.

Valný počet rostlinných a živočišných rodů, které v útvarech starších převládaly, nespatřujou se zde více. Marně by ve vrstvách těchto někdo hledal trilobita neb graptolita, marně by pátral po kmenech stromů a kapradin, jaké za doby kamenouhelné byly hojné.

Celé tvorstvo změnilo ráz svůj, neboť objevujou se zvířata zcela nová, z nichž mnohá žila jen po dobu druhohor, tak že v následujících třetihorách opět scházejí. K takovým patří především ammoniti, hlavonožci to s květnatými komůrkami, pak mnohé mořské lilijice a podobných více.

Rostlinstvo má již mnohem větší podobnost k nynějšímu, ač se ještě dosti od něho liší.

V Čechách máme málo příležitosti poznati druhohory, neb po celou dobu, ve které útvar triasový, jurský a spodní křídový v okolních zemích vrstvy své usazoval, byly Čechy pevninou nad moře vynikající, anoť mimo malý proužek v severních Čechách u Krásné Lípy ničeho z usazenin těch ve vlasti naší nelze spatřiti. Jen ve východní a jižní Moravě vynikají jednotlivé skály jurské a velká část moravsko-uherských hor (Beskyd) náleží k spodnímu útvaru křídovému, v Čechách nezastoupenému.

Taktéž jsou na Slovensku v Uhřích všechny tyto útvary zastoupeny. U nás v Čechách ponořila se však teprva za doby svrchního útvaru křídového severní půle našich krajin z větší části pod hladinu mořskou, jejíž protější severní břehy teprva až v nynějším Švedsku se nacházely.

Z té příčiny pojednáme o útvarech v Čechách nezastoupených jen stručně, za to si však prohlídneme důkladně svrchní útvar křídový, který u nás výborně vyvinutý jest.

Útvar kamenosolný čili trias.

Trojčlennost útvaru kamenosolného, vyznačená v jmenu „trias“ (totiž: trojice) jeví se v Německu velmi pravidelně následujícími třemi členy:

1. spodní trias: Pestrý pískovec (bunter Sandstein).
2. Střední trias: Lasturnatý vápenec (Muschelkalk).
3. svrchní trias: Pestrý slín (Keuper).

V jiných krajinách, na př. v Alpách jest tato trojčlennost méně zřetelná co do hornin, a jen po bedlivém ohledání skamenělin a porovnáváním jich s druhy v Německu se nacházejícími, lze tu opět poznati výše uvedená tři pásma.

Praktickou důležitost má útvar ten hlavně z toho ohledu, že se v něm objevujou bohatá ložiska kamenné soli, jejichžto povstání sobě vysvětlujeme tak, že v mělkých zátokách moře nebo slaných jezer rychlým odpařováním slané vody vedrem slunečním sůl se nahromadila. Lože kamenné soli objevujou se brzy v tom, brzy v onom pásmu tohoto útvaru; není tím ale řečeno, že by kamenná sůl nemohla se též v jiných útvarech

objevovati, neb doly ve Věličce leží v útvaru třetihorním, a v severní Americe dobývá se sůl z útvaru silurského.

U soli leží vždy též mohutné lože sádry (Gyps), která jest jak známo v průmyslu a polním hospodářství velmi důležitá, a proto též jest výnosným předmětem obchodu.

Spodní pásmo triasu: Pestrý pískovec.

Kamení, které v tomto pásmu převládá, jest jemnozrný pískovec, bílé neb žlutavé barvy s množstvím červených neb rezavých skvrn a pruhů, kterážto barvitost zjednala mu jmeno jeho.

Pískovec pestrý poskytuje výborné stavivo, jež dobře vydrží bez obmítky a pestrou svou barvou dává domům velmi pěkný pohled, jak to na př. viděti ve Frankfurtu a v Mohuči, kterážto obě města jsou skoro zcela z něho vystavěna.

Skameněliny v něm jsou velmi vzácné; z rostlinstva udržely se tam pouze větve sosnovité *Voltzia heterophylla* poněkud hojněji (86. *a*).

Ze zvířat objevuje se něco málo nezřetelných mušlí, a otisky šlepějí nějakého velkého obojživelníka, jehož přední nohy byly nepoměrně menší než zadní. Zjev těchto šlepějí byl tak podivný, že vzbudil podezření, není-li to nějaký umělý výrobek skalníků, i sestoupila se proto zvláštní komise, která byla přítomna, když vyzvedala se deska pískovce z vrstvy jílu, ve kterém původně stopy ty vtisknuty a pak následujícím pískovcem vyplněny byly (86. *b*). Vedlé stop lze viděti na velké desce, která ve sbírkách českého Musea se nachází, nepravidelné vypukliny, které nejsou nic ji-

ného než otisky rozpuklin na stvrdlém bahně vedrem slunečním povstalých.

V Americe ve státu Konnektikutu byly nalezeny v pestrém pískovci šlepěje ptačí ve velkém množství, a dle velikosti těchto stop dá se souditi, že v té době žili ptáci větší než pštros.

Kde žili obojživelníci a ptáci, tam také asi sotva scházelo i množství jiných tvorů, a zdá se, že jen proto památky jejich se neudržely ve vrstvách, poněvadž pískovec aneb i tehdější poměry vůbec neposkytovaly dobrou příležitost ke skamenění.

Dle rázu hornin dělí se v Němcích pestrý pískovec ve tři vrstevní pásma:

1. Spodní vrstva: křemité pískovce, místy slepence, jinde opět jikrovce (Roggensteine) neb slíny s ložemi sádry.

2. Střední vrstva: zemité pískovce a jíly se sádrou.

3. Svrchní vrstva (Röth). Břidlice a slíny převládají a střídají se s tenkými pruhy pískovce. V některých krajinách obsahují kamennou sůl a sádru.

Pestrý pískovec rozšířen jest velmi po Německu, ve Švýcařích okolo Basileje, ve Francii v pohoří Vogesském, v střední Anglii a v Americe.

Střední pásmo triasu: Lasturnatý vápenec.

„Kde je vápno, tam je život“, aneb „Kde je život, tam je vápno“. O tom dává toto pásmo výborný příklad, neb již jmeno jeho zvěstuje, že v něm nebude o skameněliny žádná nouze.

Kdo by navštívil Würzburg a povšimnul by

sobě tamějšího stavebního kamene, shledal by, že se skládá ze samých mušlí čili lastur na $\frac{1}{2}$″ až 1″ velkých, z rodu Terebratula. Na jiných místech objevujou se v lasturnatém vápenci překrásné lilijice *Encrinus liliiformis* (86. *d*).

Z hlavonožců jest tam nejhojnější a nejvýznačnější rod *Ceratites* s obloukovitě zahnutými

86.

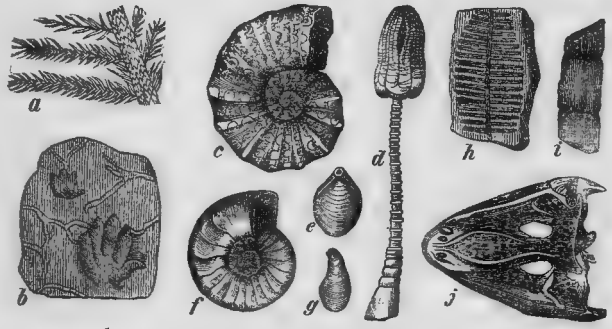

Útvar triasový čili kamenosolný.

a Voltzia heterophylla. Větev sosnovitého stromu z pohoří Vogesského ve Francii.
b Chirotherium. Stopy nějakého plazu, který měl přední končetiny o mnoho menší než zadní. Z Hildburghausenu.

} Pásmo pestrého pískovce.

c Ceratites nodosus. Hlavonožec se zvláštními laloky na rozhraní komor. Velmi hojný v Německu, na př. u Jeny, Brunšviku atd.
d Encrinus liliiformis. Mořská lilijice.
e Terebratula vulgaris. Děrnatka, která místy skládá celé vrstvy.
f Nautilus bidorsatus.
g Gervillia socialis.
h Pterophyllum Jægeri.

} Pásmo lasturnatého vápence.

i Calamites arenaceus.
j Labyrinthodon Jægeri. Hlava ještěra z Würtemberska.

} Pásmo pískovce keuprového.

čarami komůrek (86. *c*). Korále scházejí tu skoro úplně, z raků nachází se zde pouze Pemphyx Sueuri. V Němcích kolem Mohanu, kde jest pásmo lasturnatého vápence dokonale vyvinuto, dají se v něm rozeznati tři vrstevní pásma:

1. spodní: vlnitý vápenec neb dolomit s řídkými skamenělinami.

2. střední: skládá se místy pouze z kamenné soli, sádry a anhydritu (bez otisků).

3. svrchní čili hlavní lasturnatý vápenec, střídající se s vrstvami slínu a oplývající velkým množstvím skamenělin.

Svrchní pásmo triasu: Keuper.

Pásmo to obsahuje slinité pestré vrstvy a zahnědlý pruhovaný pískovec s řídkými otisky kapradin a kalamitů. Němci to pásmo nazývají Keuper.

V Bavorsku a Würtenbersku jest pískovec ten velmi rozšířen a poskytuje místy výborný kámen stavební: Norimberk, Stuttgart a jiná města jsou z něho vystavena. Na cestě z Bavorského Brodu (Furth) do Norimberka jedeme krajinou, kde se na půdě povstalé z pískovců keuprových velmi dobře daří chmelnicím.

Pestré jíly a slíny střídají se místy s vrstvami pískovců a obsahují též sádru.

Ve spodní části objevuje se někdy slabé asi 8″ silné lože uhlí; nejsvrchnější vrstvy obsahujou někdy množství zubů a úlomků kosti rybích (Bonebed).

V Alpách jsou poměry keupru mnohem složitější; nacházejí se tam vrstvy dolomitů a vápenců tak silné, že až na 4000 stop mocnosti dosahujou.

Jeden oddíl z nich má název vrstvy Hallstatské a tyto poskytujou nejhojnějších skamenělin,

jimiž zvláště krásný červený mramor u Hallstatu naplněn jest. Ammoniti jsou mezi těmi skamenělinami nejhojnější, ukazujou ale své ozdobné laločné kresby na povrchu teprva, když je nabrousíme a vyleštíme. O nádherné kráse těchto skamenělin může se každý přesvědčiti, kdo navštíví sbírky říšského geologického ústavu ve Vídni, kdežto obrovské exempláře druhu Ammonites Metternichi co hlavní ozdoba tamějšího Musea se spatřujou.

Vrstvy keupru u sv. Kassiana v Tyrolsku obsahujou velké množství drobounkých skamenělin, které ze zemitých vrstev lehko vypadávají, a mezi nimiž zvláště ostny ježků, pak hlemýždě a lasturky velmi hojné jsou.

Mnohý spořivý čtenář měl zajisté již často v ruce státní papír nazvaný „salinkou“, málo který ale asi ví, že tento způsob peněz svou podstatu vlastně v triasovém útvaru má. Když mu však připomenu, že slovíčko sal znamená tolik co sůl — a že tato sůl se dobývá z vrstev triasových u Halleinu v Solnohradsku, u Ischlu v horních Rakousích a u Ouže ve Štyrsku (a mimo to ovšem ještě v Haliči, Uhřích a Sedmihradech) a sice vesměs co výhradní majetek státní, pak si vzpomene, že tyto solné doly jsou hypothekou jeho kapitálu, kterou příroda v dávných dobách uložila do lůna země co nevyčerpatelný poklad pro budoucí pokolení a pro útěchu věřitelů dluhů rakouských.

Útvar jurský.

Pohoří Jura ve Švýcařích dalo tomuto útvaru jmeno, an právě v tom pohoří jest mohutně vyvinut a tam též, jakož i v pokračování jeho ve švabské Juře nejlépe jest proskoumán.

Skamenělinỳ objevujou se ve vrstvách útvaru tohoto v takovém množství a s takovou pravidelností po jednotlivých pásmech a vrstvách, že tak určité rozdělení v žádném jiném útvaru se nenachází.

Ve Švábsku (Würtemberku) uvedl geolog Quenstedt pro vyznačení jednotlivých vrstev šest písmen řeckých, a sice od starších k mladším následující: α Alfa, β Beta, γ Gama, ∂ Delta, ε Epsilon, ζ Zeta.

Úhlednost a množství skamenělin, zvláště z rodu ammonitů lákala již ode dávna ku sbírání a vskutku není nikde tolik soukromých sběratelů jako tam, kde útvar jurský jest vyvinut. Nejen ve školách a klášteřích, nýbrž takřka v každém druhém domě nachází se sbírka skamenělin a i na venkově hrají si děti často s hezky vroubkovanými a žlutě se lesknoucími ammonitky, kterých ledakde v úvoze neb na stráni si nasbírají.

Mezi horninami převládá vápenec, slín; železné rudy (krevel neb hnědel) do nich vložené mají obyčejně sloh seminkový čili jikrný. Skameněliny samy záležejí často z takové rudy aneb z kyzu železného. V Anglii mají i vápence útvaru tohoto sloh jikrnatý, pročež se tam nazývá ten útvar oolitový (oon jikro, vajíčko, lithos kámen).

V Čechách byl útvar ten teprva nedávno odkryt při novém geol. vyskoumání Čech, v němž se s prof. Krejčím súčastňuju, a sice v úzkém pruhu, jenž zasáhá nedaleko krásné Lípy mezi pískovcem a žulou ze Sas do Čech asi na dvě hodiny cesty a v šířce několika sáhů. Asi před dvěma sty léty lámal se tu vápenec jurský, z něhož u vesnice Kyjova (Khaa) posud hromady kamení nyní lesem porostlé pozůstaly, kdežto jsem asi 25 druhů jurských skamenělin v úlomcích nalezl. Nyní láme se

vápenec pouze u Doubice, neobsahuje tam ale žádných otisků.

Všude, kdekoli je jurský útvar z cela vyvinut, dají se v něm rozeznati tři pásma, jichž jmena jsou následující:

1. Spodní pásmo: Lias čili pásmo černé Jury.
2. Střední pásmo: Dogger čili pásmo hnědé Jury.
3. Svrchní pásmo: Malm čili pásmo bílé Jury.

Lias čili pásmo černé Jury.

Pásmo to od anglických skalníků lias (čili laias) zvané, což asi tolik co naše opuka znamená, obsahuje vrstvy černošedého vápence, jež se střídají se slíny a černými břidlicemi živičnatými, čímž se stává, že ráz celého pásma jest černavý. Dle toho nazývají je němečtí geologové pásmem černé Jury. Skameněliny toho pásma překvapujou nás především obrovskými tvary, jako na př. Ichthyosaurus, rybořeštěr, dosahující až na 40 stop délky a *Plesiosaurus* maje táhlý krk jako labutí a délku těla až na 27 stop, což v Museách v Mnichově a v Londýně výborně je viděti.

Malé druhy překvapujou nás opět množstvím, ve kterém se objevujou. Tak se nachází ustřicová mušle *Gryphæa arquata* (87. *e*) v millionech nahromaděna, pokrývajíc plochu několik čtverečních mil, a jsouc k tomu ještě v pěkném pořádku jedna vedlé druhé seřaděna, vesměs s víčky nahoru. O složitosti mořských lilijic můžeme tu též nejlepšího pojmu nabyti, neb dosti hojný druh *Pentacrinus Bryareus* (87. *c*) skládá se dle starších udání ze 781.690 kousků, kdežto tento počet dle nejnověj-

ších udání prof. Quenstedta dosahuje u jediného exempláře až přes 5 **millionů**! Obsahuje totiž 40 ramen, na každém 25—36 vedlejších ramen, a na každém z nich zase 200 přívěsků po 20 článcích; stopka té lilijice jest 48 stop dlouhá a má se svými přívěsky 100.000 článků.

Dle udání prof. Quenstedta nalezena byla nedávno ve velkých lomech břidličných u Reutlingen ve Würtembersku deska 24 stop dlouhá, 16 stop široká, na které se nacházejí 53 hlav výše jmenovaných mořských lilijic, z nichž každá sedí na zohybané stopce 50 stop dlouhé.

87.

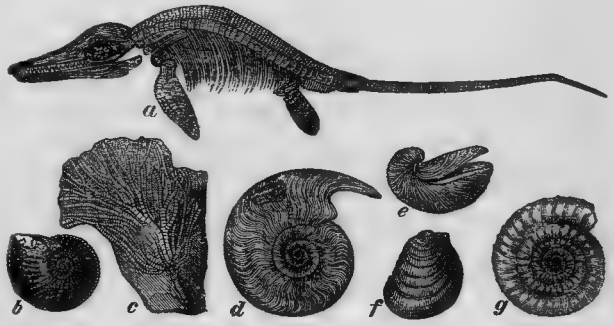

Útvar jurský. Lias čili pásmo černé Jury.

a *Ichthyosaurus communis.* Ryboještěr. Obrovské tvory někdy až tři i čtyry sáhy dlouhé tvoří přechod od ryb k ještěrům. Z Würtembergska.
b *Ammonites amaltheus* (z vrstvy δ).
c *Pentacrinus Bryareus* (z vrstvy ε).
d *Ammonites Lythensis* (z vrstvy ε).
e *Gryphæa arquata* (z vrstvy α). Tvoří mocné ložiště na mnoho stop mocné.
f *Plagiostoma gigantea* (z vrstvy α).
g *Ammonites psilonotus* (z vrstvy α).

} ze Švábska.

Hle, toť zajisté řádný příklad bujného mořského života za doby spodního útvaru jurského.

Živičnaté, při tlučení zapáchající černé břidlice skládají se z plochých, k mušlím podobných skamenělin, *Posidonomya* zvaných, které však, jak nyní dokázáno jest, nejsou nic jiného než skořápky koryšů listonohých.

Proskoumání pásma Liasového pokročilo tak, že lze nyní napočísti 15 rozličných pruhů, z nichž má každý nějakou význačnou skamenělinu převládající nad ostatními, a sice na mnoze rozličné Ammonity.

Přechody z jednoho pásma do druhého jsou ponenáhlé, a dokazujou, že přísné dělení ve spodní, střední a svrchní Lias není přirozené, nýbrž že se jen za pomůcku k poznání toho útvaru považovati musí, pokud znalost jeho nepokročí k ustálení jiného pořádku.

V Alpách rakouských mají vápence liasové barvu červenavou a dávají pod jmenem vrstev Adnetských a Hyrlacských pěkné mramory.

Uhlí objevuje se místy jen v tenkých vrstvách; jedna odrůda jeho lesklá sluje Gagát.

Sůl kamenná dobývá se v pásmu tomto ve Švýcarském kantonu Waadt.

Dogger čili pásmo hnědé Jury.

Jmeno Dogger jest původu anglického, anyť se v Anglii tak některé vrstvy toho pásma jmenujou; němečtí geologové nazývají je pásmem hnědé Jury. Vrstvy jeho obsahujou šedé neb hnědé hlíny, místy na 3—400 stop mocné, a do nich bývají vloženy hnědé rudy železné, od kterých pochází hnědý povrch těch vrstev, tak že pojmenování hnědá Jura jest zcela oprávněné. Rezavé

88.

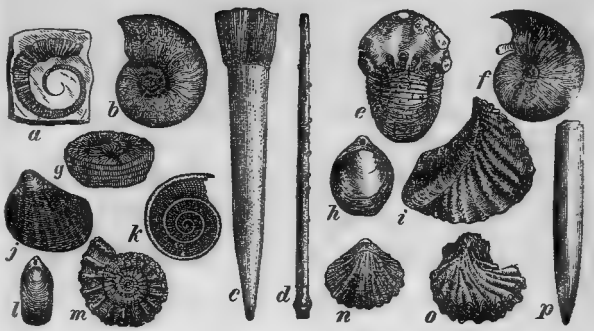

Útvar jurský. Pásmo střední čili hnědá Jura.

a Hamites bifurcatus (z vrstvy *δ*).
b Ammonites Murchisonæ (*β*). Z železné rudy v Aalenu.
c Belemnites giganteus (*δ*). Oblý klín, pozůstatek hlavonožce, který byl podobný nyní žijícímu rodu Loligo.
d Cidarites maximus (*γ*). Obrovský osten mořského ježka.
e Ammonites macrocephalus (*ε*). Z jikrnaté rudy železné v Gutmadingen.
f Ammonites opalinus (*α*). Skořápka leskne se vždy krásnými barvami perletě (perlmutr). Z Breitenbachu.
g Lithodendron Zollerianum (*γ*). Korál z modrého vápence v Hohenzollernu.
h Terebratula perovalis (*γ*). Spaichingen.
i Trigonia navis (*α*). Rechberg.
j Pholadomya Murchisoni (*δ*). Lauffen.
k Pleurotomaria ornata (*δ*). Oeschingen.
l Terebratula lagenalis (*ε*). Riedlingen.
m Ammonites athleta (*ε*). Ursulaberg.
n Terebratula quadriplicata (*δ*). Staufen.
o Ostræa crista galli (*δ*). Schwaben. Ústřice, podobající se hřebenu kohoutímu.
p Belemnites opalinus (*α*). Gomaringen.

pískovce a vápence jsou v pásmu tom jen po skrovnu.

Již pohled na přiložený výkres (88.), na němž spotřebováno ku poznamenání jednotlivých druhů více než půl abecedy, připomíná bohatost pásma toho.

Nejhojnější jsou opět Ammoniti, a vedlé nich jiné zbytky hlavonožců, totiž Belemnity, které co pevné vápnité klíny tkvěly v těle zvířat, podobných nynějším chobotnicem čili sepiem. Z mušlí jest zvláště nápadnou ozdobna Trigonie (88. *i*) a ústřice, kohoutímu hřebenu podobná (88. *o*). Z mořských ježků měli někteří velmi dlouhé a silné ostny (88. *d*).

Tvary skal jsou v pásmu tomto málo význačné a málo nápadné, to však poznamenati sluší, že tarasy vápenců hnědé Jury v Alpách temena a strmé stráně vysokých hor skládají.

Což to dalo již mnohému cestovateli po Alpách asi lámání hlavy, jakým spůsobem se dostaly hojné skameněliny, všude na opršených skalních plochách vynikající, do takové výše, a mnohý si pomyslil, že snad moře sahalo ne jednou až na temena těchto hor. Tomu však tak není, nýbrž výjev ten vysvětluje se následovně.

Bedlivým porovnáním vrstev na temenech Alp s jinými, v nížinách se objevujícími vrstvami nabylo se přesvědčení, že vysoké ty vrstvy zcela souhlasí s vrstvami v nížinách, a že oboje se utvořily na dně bývalého moře. Teprva později byla část těchto vrstev svrašťováním povrchu zemského a ponenáhlým zvedáním do nynější své výše pošinuta a při tom ovšem rozmanitě zohybána a přelámana.

Horniny hnědé Jury, jak vápence tak i rudy železné mají často sloh jikrovitý, totiž skládají se

z nesčíslného množství malinkých kulatých zrnek, od velikosti máku až do velikosti semence. V jižní Anglii jest takový jíkrový vápenec velmi mocný, a slouží tam co dobrý stavební kámen; celý Londýn jest z něho vystavěn. Nejlepší druh jeho nalézá se na ostrově Portlandu.

Malm čili pásmo bílé Jury.

Také jmeno Malm pochází z Anglie, kdežto vůbec útvar jurský jest výborně vyvinutý. V pásmu tom jsou bílé neb zažloutlé vrstevnaté vápence nejhojnějším úkazem, zvláště v Německu a ve Francii.

Každodenně máme v ruce výrobky průmyslu (na př. papírové šestáky), které jsou v nejužším spojení s útvarem tímto: protože svrchu uvedené vápence místem jsou tak čisté a jemnozrné, že se jich užívá v lithografii čili v kamenotisku.

Velké lomy na výborný lithografický kámen nacházejí se u Solenhofu v Bavořích, méně dobré odrůdy jeho vyskytujou se také ve Francii (u Cirin a Verdun), u Solothurnu ve Švýcařích a na ostrově Portlandu v Anglii.

Ohromně rozsáhlému lámání kamene lithografického máme co děkovati, že byly dokonale poznány skameněliny pásma toho, které by jinak byly snad navždy zůstaly v lůně země ukryté (89.).

Mimo ammonity se žebry vidlicovitě rozdělenými, objevujou se zde též ryby, korýši, hvězdějši, ba jemnost látky skameňující zachovala též motýlice čili šídla a i dokonce motýly.

Nejpamátnějším výjevem mezi skamenělinami toho pásma jest však *Pterodactylus* (89. *d*), půl to ptáka, půl ještěra, an maje v zobáku zuby, přední končetiny měl proměněny v křídla, a sice v křídla

netopýří, neboť byly prsty blanou létací spojeny; tělo pak se ukončilo dlouhým ocasem. Po hříchu jest tvor ten tak vzácný, že se skalníkům platí za dobrý exemplář až na 400 zl. a naše české Museum bude se muset dlouho uspokojiti odlitkem sádrovým na místě opravdového, leda jest-li některý vlastimil nějaký takový exemplář pro národní náš ústav zjedná.

89.

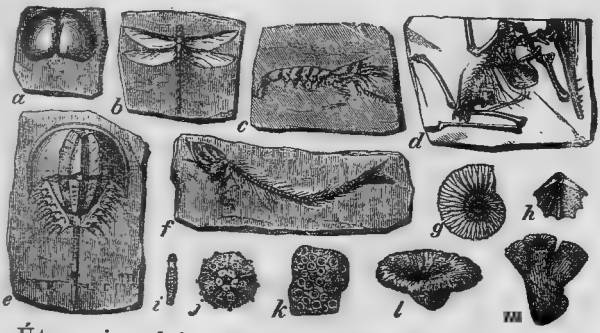

Útvar jurský. Pásmo svrchní čili bílá Jura.

a Aptychus. Záhadná tělesa, které jsou bezpochyby víčka, jimiž Ammoniti otvor skořepiny zavírali.
b Aeschna Münsteri. Otisk šídla, hmyzu to sítokřidlého.
c Rak dlouhorepý.
d Pterodactylus. Otisk kostry létací ještěrky.
e Limulus. Rak hranatý. Podobní žijí též nyní v mořích amerických a indických.
f Leptolepis Knorri. Otisk ryby sleďovité.
} Z litografického kamenu ze Solenhofenu v Bavořích (ζ).
g Ammonites biplex. Nejhojnější druh v pásmu tomto.
h Terebratula pectunculus (γ). Lochen.
i, j Cidarites elegans (ε). Nollhaus. Turbanový ježek mořský a osten, jakých na něm množství strmělo.
k Astræa limbata (ε). Nattheim.
l Cnemidium rimulosum (δ). Diegisheim.
m Lithodendron trichotomum (ε). Nattheim.

Pro britické Museum v Londýně jest taková summa ovšem pouhá maličkost, neboť nedávno vyplatilo toto Museum za nejdrahocenější kus, který byl kdy v lithografických vápencích bavorských nalezen, 12.000 zlatých. Znamenitý tento kus pochází od opravdového opeřeného ptáka, jen že pták ten měl ještěrčí ocas po stranách opeřený, jak na přiloženém značně zmenšeném výkresu lze spatřiti. Ti,

90.

Archeopteryx lithografica.

Skamenělý pták z lithografického vápence u Solenhofu v Bavořích.

kdož se styděli, že tato znamenitá vzácnost přírodní v Německu nalezená odprodána byla do Anglie, počali roztrušovati, že jest to věc padělaná; tomu však není tak, neb viděl jsem tuto skamenělinu r. 1867 sám na vlastní oči v brittickém Museu, a mohu dosvědčiti, že jest pravá a že v skutku za ty peníze stojí.

Velmi památným výjevem jsou ve spodní části tohoto pásma útesy korálové, totiž ohromné tarasy, ze samých vápenných korálů složené, mezi nimiž jsou mořské houby, mořské ježky, raci a mušle vrostlé, a to vše dohromady v pevnou skálu slité. Útesy tyto objevujou se zvláště pěkně vyvinuté u Natheimu v jižním Německu a u Oxfordu v Anglii.

Zcela podobné útesy korálové tvoří se i za našich dnů podél břehů červeného moře a v jižním oceanu, a neliší se ničím od útesů z doby jurské, než tím, že korály a ostatní jejich lastury náležejí k jiným druhům. Jelikož ale korály nyní žijou pouze v horkých pásmech, jsme nuceni uznati, že tam, kde nyní útesy jejich na suchu se nalézají, jednou podobné poměry býti musily jako nyní na břehách červeného moře, aneb na korálových ostrůvkách tichého oceánu.

(Vzorky některých skamenělin z útesů korálových jsou vyobrazeny na tab. 89. *k, l, m.*)

O sladkovodních usazeninách doby jurské.

(Wealden, Purbek.)

Ku konci útvaru jurského vystupovaly na mnohých místech z moře ostrovy a malé pevniny, na nichž se vyvinul brzo bujný život, jehož četné

památky se vyskytujou mezi vrstvami bílého útvaru jurského a mezi nejspodnější vrstvou následujícího útvaru křídového. Jsou to z části usazeniny pouze sladkovodní, obsahujíce otisky listů z rostlin zemských, jakož i hlemejždě a mušle z potoků a bažin, z části pak jsou to usazeniny pobřežní s otisky takových mořských měkkýšů, které milujou místa, kde mořská voda s říční vodou se míchá, jako při ústí řek. Četné tyto skaměliny naznačujou pěkný obraz zvířeny a květeny na pevnině evropské za doby tehdejší. Rostlinstvo podobalo se k onomu, které nyní v Brasilii neb v jiných zemích horkého pásma bujní; viděl jsem sám na ostrovu Portlandu v Anglii ve vrstvě trupelnaté země státi kolmo skamenělé kmeny Cykasů, rostlin to pěstovaných nyní v Evropě jen ve sklenících. Mezi zvířectvem byli to zvláštní ještěři zemští, kteří co do velikosti a nemotornosti podobali se slonům, ač dle tvaru těla a zubů byli příbuzní nynějších brasilských ještěrů z rodu Leguánů. Dle kostí těchto zvířat na rozličných místech nalezených sestavili Angličané v zahradě u křišťalového paláce v Sydenhamu nedaleko Londýna obrovské modely celých těch zvířat.

Bylo to na konci pěkného dne letního, když jsem se zadíval do skupení toho, osvětleného paprsky zapadajícího slunce a vmyslil se do oněch dob, kde kamenné nyní tvary žily a se pohybovaly, do časů, ve kterých žádné lidské oko nebylo svědkem těchto velkolepých výtvorů přírody.

V sladkovodních těchto a polomořských usazeninách rozeznávají se z dola nahoru tři vrstvy:

1. Vrstvy Purbecské (dle místa Purbeku tak zvané) obsahujou vápence, které mají v Anglii otisky bahenních hlemýžďů (*Paludina*), a v Německu náramné množství vápnitých rourek červů

91.

Obraz pevniny na konci útvaru jurského.

V krajině pobřežní (jaká asi tenkráte na jižním břehu Anglie se nacházela) spatřujeme obrovské ještěry na pokraji bujného lesa tropického.

1. *Iguanodon.*
2. *Hylæosaurus.*
3. *Iguanodon.*
4. *Megalosaurus.*
5. *Pterodactylus.*
6. *Plesiosaurus.*
7. *Pandanus.*
8. *Zamia.*
9. *Stromovitá kapradina.*
10. *Pinus (Sosna).*
11. *Palmy.*
12. *Araucaria.*
13. *Cycas.*

(*Serpula*), tak že i celé vrstvy na mnoho sáhů mocné z ničeho jiného se neskládají, než z těch rourek, pročež celá vrstva serpulitovou vrstvou se nazývá.

92.

2. Vrstvy Hastingské (dle místa Hastings) skládají se buď ze zcela sypkých písků, aneb z pevných pískovců, které na př. v Hanoveránsku poskytujou výborné stavivo.

3. Vrstvy Veldenské (dle površí Weald v Anglii) skládají se z lupků a slínů, do nichž jsou vloženy místy dosti mocné vrstvy uhlí, na př. u Hildesheimu v Hanoveránsku. Z jedné odrůdy tohoto uhlí dají se odlupovati jednotlivé jehlice stromů sosnovitých, z nichž toto uhlí povstalo.

Útvar křídový.

Kdybychom neznali toho útvaru jinde nežli v Čechách, kde žádné křídy nenalézáme, musili bychom se diviti jmenu jeho a nazvali bychom ten útvar zcela jinak; koho však zanese náhodná příležitost na břehy Francie, Anglie neb na ostrov Rujan v baltickém moři, ten spatří tam břehy mořské mnoho set stop vysoké, ze samé bílé křídy složené a nalezne v nich skameněliny velmi podobné k oněm, jaké v opukách a některých jílech našich též se nacházejí, a pochopí pak, proč se útvar ten nazývá útvarem křídovým.

Skameněliny toho útvaru byly nejdříve poznány a skoumány v bílé křídě v Anglii a Francii, a odtamtud šířilo se teprv poznání jiných pásem toho útvaru, dílem z pískovců, dílem z opuk a jílů složených, a dle skamenělin s bílou křídou souhlasných. Jelikož jest křída hmotou všeobecně známou, jižto (zejmena my kantoři) denně užíváme, přidržím se jmena od Angličanů a Francouzů pro ten útvar přijatého, třeba by se pro Čechy jmeno „útvar opukový neb kvádrový“ lépe hodilo.

Skameněliny útvaru křídového podržujou v celku pravý ráz druhohorních skamenělin jako v útvaru jurském. Ammonitů jest zde ještě značná hojnost, taktéž Belemnitů; avšak zde se objevujou na posled a zmizí pak zcela a navždy, tak že v následujících útvarech třetihorních není po nich ani stopy.

Nejvýznačnější a vůbec jen na křídový útvar obmezené jsou homolité mušle nazvané Rudisti čili rohovci (str. 33.), které se v rozličných dobách křídového útvaru třikráte objevily v náramném množství a mimo to skoro po všech pásmech jeho jsou roztroušeny.

Mezi horninami toho útvaru převládají pískovce, tvoříce často malebné skalní stěny jako na př. v tak zvaném česko-saském Švýcarsku, u Turnova a Adrsbachu. Některé vrstvy jak spodní tak i svrchní obsahujou zrnka zelenavé hlinky (Glaukonit), pročež se dříve, pokud se vrstvy jen dle nerostných známek dělily, rozeznával jeden spodní a jeden svrchní zelený pískovec, kteréhožto rozdělení posud ještě v Anglii se užívá.

Vápenné opuky, slíny a jíly střídají se porůznu spolu a s pískovcem, na místech však, kde na bývalém břehu mořském zahrávaly si vlny s kaménky, oblásky a s úlomky rozbitých lastur a korálů, tam se vytvořily více méně hrubozrné slepence.

Bílá křída nabývá největší rozšířenosti a mocnosti sice teprva v nejmladších vrstvách toho útvaru, vyskytuje se však též v hlubších pásmech jeho, pročež se nesmí každá bílá křída považovati za nejmladší vrstvu celého útvaru, dokud skameněliny v ní obsažené o stáří jejím nerozhodnou.

Při určování vrstev již se dávno nebeře ohledu, jsou-li písčité, vápnité, neb hlinité, nyní se hledí jen na skameněliny, a dle nich seřaďujou se vrstvy stejného stáří, nechť si jsou pískové neb vápenné, jen když mají stejné skameněliny.

Francouzští geologové dělí útvar křídový následovně:

1. Spodní útvar křídový { Pásmo Neokomské. / Pásmo Gaultu.
2. Svrchní útvar křídový { Pásmo Cenomanské. / Pásmo Turonské. / Pásmo Senonské.

Spodní útvar křídový není v Čechách zastoupen, pročež při něm jen krátce se pozdržíme; pozorněji raději probereme svrchní útvar křídový, an pokrývá více než čtvrtinu vlasti naší a zvláště pro obyvatele severovýchodní části Čech velké zajímavosti má, poněvadž na něm žijou.

Spodní útvar křídový.

Pásmo Neokomské.

(Spodní zelený pískovec u Angličanů, Hils u Němců.)

Toto pásmo jest zvláště ve Švýcařích okolo města Nevšatelu dokonale vyvinuto a obsahuje v šedých slínech a žlutavých vápencích velké množství skamenělin. Podlé latinského jmena města Nevšatel, *Neocomum*, utvořen jest název tohoto pásma. Mezi skamenělinami jeho objevujou se zde

ponejprvé rody hlavonožců *Scaphites* a *Crioceras* (93. *d c*), které se podobají ammonitům docela neb částečně rozvinutým. Z rohovců nalézáme tu silně zatočený roh *Caprotina*, na tak zvaném prvním loži rudistů (93. *e*).

V Anglii nalézají se skameněliny pásma neokomského ve spodním zeleném pískovci, jmenovitě na jižním břehu ostrova Wightu, kde mimo jiné nalezti lze zvláště nápadnou mušli *Perna Mouletti* (93 *a*.).

V Německu vyznačujou pásmo neokomské jmenem Hils.

93.

Spodní útvar křídový.

Pásmo Neokomské (čili spodní zelený pískovec).

a Perna Mouletti. Dvojskořápková lastura s vroubkovaným svazem. Z ostrova Whightu (vysl. „vaitu") v Anglii.
b Belemnites dilatatus. Široký plochý klínovec. Z Francie.
c Crioceras Duvalii. Hlavonožec, vypadající jako rozvinutý ammonit, jehož závitky se vespolek nedotýkají.
d Scaphites Ivani. Hlavonožec, jehož poslední komora vzpřímená a pak hákovitě ohnuta jest. Z Anglie.
e Caprotina ammonia. Rohovec (rudist.). Z Francie.
f, g Echinospatangus cordiformis. Z Francie.
h Corbis corrugata. Ostrov Whight.
i Terebratula sella. Ostrov Whight.

Bohatá naleziště jsou u Berklingen blíže Brunšviku a ve Vestfalech, kde též železné rudy vloženy jsou do vrstev jeho.

Také ve východní Moravě náleží část horstva podél uherských hranic k tomuto pásmu, a také tam se z něho těží železné rudy.

Pásmo Gaultu.

Jmeno toho pásma (vyslovuje se galt) jest anglické, avšak od většiny geologů přijaté.

Vrstvy sem přináležející nemění často svůj ráz, nýbrž všude, kde se objevujou, jsou to modrošedé hlíny neb jíly, ve kterých skameněliny zachovaly své skořápky s velmi pěkným leskem a s měnivými barvami perleťovými, zcela podobně

94.

Spodní útvar křídový: **Pásmo Gaultu.**

a Ammonites mamillatus. Ozdobný hlavonožec s perleťovými barvami na skořepině.
b Natica gaultina. Nejhojnější skamenělina.
c Ostræa aquila. Ústřice orličí (pohled se shora).
d Hamites attenuatus. Hákovec z rodu hlavonožců.
e Ancyloceras furcatus. Hlavonožec.
f Turrilites Bergeri. Hlavonožec hlemýžďový.

} Z Francie.

jako u nás v Čechách, kdež nalézáme v jedné vrstvě svrchního útvaru křídového, v tak zvaných bakulitových jílech také skameněliny pěkně zachované. Tyto naše jílovité vrstvy byly dříve držány za vrstvy Gaultu, protože mu na pohled jsou podobny, až teprva novějším skoumáním uložení jejich se vysvětlilo a porovnáváním skamenělin se dokázalo, že se nesmí klásti váha na pohled horniny, nýbrž na otisky její.

V Anglii jest nejproslulejší naleziště skamenělin Gaultových u Folkstonu, i navštívil jsem jednou v Londýně jistého kazatele, který byl zvláště pilným sběratelem Folkstonských otisků, a shledal jsem, že měl jimi opravdu všechny tři patra svého úzkého domku tak naplněna, že se v některém pokojíčku ani otočiti nemohl. Myslím, že ještě i vnukové jeho budou míti s pořádáním a popisováním těchto zásob dosti práce.*)

*) Nemohu opomenouti zmíniti se o zvláštní nehodě, která mně překazila poznání vrstev Gaultových, což činím hlavně z té příčiny, abych upozornil milého čtenáře na protivenství, s nimiž jest zápasiti nezřídka geologovi, který se snaží poznati útvary v přírodě a ne pouze z popisů v knihách. Jel jsem roku 1867 z Londýna na ostrov Wight, abych se tam s útvarem křídovým dva neb tři dni zabýval. Když mne železnice dovezla až na břeh poblíže města Portsmouthu, bylo moře tak rozbouřené, že někteří cestovatelé, již se též na ostrov přeplaviti chtěli, dostávali již mořskou nemoc, ačkoliv loď ještě u břehu upevněna byla. Nedbaje na to, přeplavil jsem se a do večera byl jsem pomocí železnice na jižním břehu ostrova, kde strmé břehy ode dávna poskytovaly geologům výbornou příležitost ke skoumání vrstev křído-

Ve Francii sbírají nyní též s velkou horlivostí otisky z Gaultu, zvláště ammonity, mezi nimiž jest *Ammonites mamillatus* (94. *a*) pravou ozdobou každé sbírky. Ostatní rody hlavonožců jsou na způsob háku ohnuté (49. *d e*), aneb i zcela na způsob hlemýžďů zavinuté (94. *f*), tak že by se mohly snadno za ně držeti, kdyby neměly četných komůrek s květnatými ozdobami na povrchu, jak to jest pravidlem u ammonitů. O ústřice není tu také nouze a vyobrazený druh (94. *c*) jest k nalezení jak ve Francii, tak v Anglii, kdekoli pásmo Gaultu jest vyvinuto.

V Německu jsou pro vrstvy téhož stáří význačné zvláštní pestře pruhované jíly, místy až 400 stop mocné.

Svrchní útvar křídový.

Žádný odstavec této malé knížky nepsal jsem s takovou chutí jako tento, an má mimo jiné obsahovati též v krátkosti výsledek pětiletých prací, jež jsem s přítelem svým prof. Krejčím společně vykonal.

Z více než 150 nalezišť snesl jsem pomocí

---

vých. Z rána pokusil jsem se jíti na břeh a sbírati skameněliny — ale marně; neb každou chvíli přivalila se ohromná vlna a rozbyvší se o skály postříkala mne od hlavy do paty, ačkoliv jsem opatrně v patřičné vzdálenosti smutně pohlížel na skály nyní nepřístupné. Marné bylo čekání a také opakované pokusy sejíti až k místům, kde vrstvy Gaultu lákavě vynikaly, nevedly k cíli. K tomu bylo nebe plno chmur, déšť a vítr neustálý, i musil jsem s nepořízenou odejeti do Londýna nazpět, jsa o několik „funtů“ lehčí.

horlivého skalníka Josefa Šťasky na tisíce skamenělin do Musea našeho a vřadil jsem nejvybranější exempláře do sbírek.

A hle — jak malou prostoru budou výsledky té práce na následujících listech zaujímati.

Dle toho nechť laskavý čtenář uváží, mnoho-li mužů a jak vytrvalé práce v posledním půl století bylo potřebí, než-li zjištěno bylo tolik nezvratných pravd, na kterých známost naše o slohu a tvaru rozličných krajin založena jest.

Máme-li doma dosti pěknou řadu vrstev k svrch-

95.

Krajina křídového útvaru za Strahovskou branou u Prahy.

Velké spodní balvany náležejí k pískovci kvadrovému, v němž jsou uložené lupky se slabými slojemi uhlí, jež se často již bez očekávaného výsledku dobývalo.

Svrchní vodorovné vrstvy náležejí k opuce Bělohorské, v níž se láme žlutavý stavební kámen Pražský.

Na temeně opuky leží naplavená hlína, jejíž svrchní část proměněna jest v ornici.

nímu útvaru křídovému náležejících, proč bychom se obraceli po příkladech cizokrajných; poznáme tudíž především své vrstvy domácí a připojíme pak k nim ku konci jen ty členy pravé bílé křídy, které u nás v Čechách scházejí.

Sled vrstev křídového útvaru v Čechách jest z dola na horu následující.

1. Perucké vrstvy.
2. Korycanské vrstvy.
3. Bělohorské vrstvy.
4. Jizerské vrstvy.
5. Teplické vrstvy.
6. Lounské vrstvy.
7. Chlomecké vrstvy.

V jiných zemích následuje pak ještě bílá křída, kterouž se svrchní útvar křídový vůbec ukončuje.

1. Vrstvy Perucké. Tam kde Oldřich nalezl Boženu, totiž na Peruci blíže Loun spatřujeme, jak na příkré stráni vyčnívají z lesa mohutné balvany hrubozrného pískovce, který se rozpadává na menší čtvercové balvany čili kvadry, pro které se též jmenuje kvadrovým pískovcem.

Šedé lupky vložené do pískovců nadržujou vodu, a ta pak vyráží na úbocích stráně v mnohých studánkách — a hle, jedna z těch studánek jest ta, u které Božena prala, když ji Oldřich poprvé spatřil, z čehož následuje: Kdyby neležel na Peruci kvadrový pískovec se svými lupky, — nebyla by tam studánka a Oldřich by nebyl našel Boženu.

Pískovce a lupky jsou usazeniny z vod sladkých a obsahujou na některých místech množství otisků listů ze stromů javorovitých, vrbovitých, myrtových a jiných, mezi nimiž zvláště list k rodu *Credneria* (90. *f*) náležející a četnými žilkami k ořechovému listu se podobající pro útvar křídový jest význačný. Také větvičky sosnovitých stromů, jakož

96.

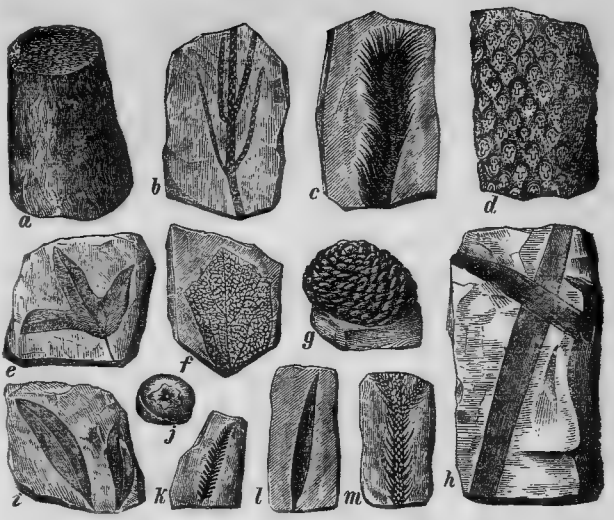

Svrchní útvar křídový. Vrstvy Perucké a Bělohorské.

a Svazek vzdušních kořínků stromovité kapradiny (viz *d*), dříve popsán co dřevo palmové *Palmacites varians.* Z kvádrového pískovce u Rynholce blíže Lan.

b *Widdringtonites.* Sosnovitá rostlina z opuky bělohorské.

c *Cunninghamites.* Sosnovitá rostlina z šedých lupků, vložených do kvádrového pískovce v Peruci u Loun.

d *Protopteris Sternbergii.* Stromovitá kapradina z kvádrového pískovce od Kounic u Českého Brodu. (Výkres *a* náleží k též rostlině.)

e List podobný javorovému. Z Bělohorské opuky u Roudnice.

f *Credneria.* List jemně žilkovaný. Z šedých lupků od Kounic u Česk. Brodu.

g Šiška ze stromu sosnovitého. Z kvádrového pískovce v Nehvízdech.

i Listy z kvádrového pískovce v Charvatci u Mšena (blíže Budině).

j Plod čili semeno nějaké palmy. Z Nehvizd.

i šišky, velké jako pěst, nalézají se ač mnohem vzácněji také v pískovcích toho pásma.

K nejkrásnějším zjevům náležejí ale kmeny stromovitých kapradin (90. *d*) četnými jizvami ozdobené, jež se objevujou u Kounic blíže Českého Brodu. Vzdušní kořínky, které u spodu kmene na spůsob chumáče celý kmen zakrývaly, zachovaly se nám zkřemenělé u Rynholce blíže Lán; dříve byly považovány za kmeny palmové.

Nalézáme sice též listy a plody (90. *j h*) k palmovým podobné, nemáme však posud jistoty, jak rostlina vskutku vypadala, k níž náležely.

Představíme-li sobě toto rostlinstvo v bujné zelenosti na břehách tehdejších řek; stromovité kapradí, palmy, myrty a jiné byliny, které nyní jen v horkých pásmech rostou, musíme uznati, že na počátku svrchního útvaru křídového bylo v Čechách mnohem tepleji, než nyní, a že ponebí tehdejší rovnalo se nynějšímu ponebí na teplých a vlhkých ostrovech australských.

Zvířectvo toho pásma zachovalo se velmi nedokonale, neb nalezeny doposud jenom nezřetelné otisky mušlí podobných k našim říčním škeblím, pak jeden hlemýžď a dvě nejisté stopy hmyzu.

Pro průmysl a umění v Čechách jsou pískovce vrstev Peruckých velmi důležitými, neboť poskytujou kámen sochařský; větší část soch na Pražském mostě, jakož i nové i staré ozdoby gotické chrámu Svato-Vítského jsou z něho tesané. Brusy, schody, žlaby, ba i mlýnské kameny a ne méně

---

k Pecopteris bohemica. Kapradina z šedých lupků v Peruci.
l List podobný vrbovému neb myrtovému z červenavých lupků u Hodkovic.
m Geinitzia cretacea. Větvička stromu sosnovitého z bělohorské opuky.
k Listy palmové z kvadr. pískovce v Nehvizdech.

kvadry na mosty, kostely a paláce dává toto pásmo pískovců.

Od nepamětných časů dobývá se pískový kámen Peruckého pásma u Nehvizd východně od Prahy a před několika léty znovu otevřeny jsou lomy u Podola blíže Budíně, kdežto v předešlém století kvadry pro pevnost Terezín se tesaly.

Černošedé lupky vložené do pískovců obsahujou místem slabé vrstvy mourového, železným kyzem znečištěného uhlí, jinde opět tenké proužky a shluky lesklého uhlí. Z té příčiny dolováno bylo v Čechách na přemnohých místech ve vrstvách Peruckých na uhlí, všude se však muselo pro nevydatnost a špatnou jakost uhlí přestati. Ani dělání kamence, jak na př. u Hloupětína blíže Prahy, z kyzových lupků, nemělo žádoucího výsledku.

Kdyby byly všechny ty statky a domky na jednom místě, o něž přišli podnikatelé podobných uhelných dolů, byla by z nich hezká vesnice.

(Viz též, co o tom předmětu praveno na str. 118.)

Zvláštní pozornosti zasluhujou tyto lupky ale přece, neb jsou důležité pro povstávání studánek, z nichž se na mnoze výborná voda prýští. Již od dětinství slýchal jsem, že v Jinonicích u Prahy, vaří se tak dobré a zdravé pivo, jako nikde v okolí, teprv ale vloni nalezl jsem k tomu klíč, spozorovav, že se do pivováru vede voda po rourách z návrší opukového na „Vidovlích“. Tam se však voda dešťová prosakuje skrze opuku, pískovec kvadrový a teprva zcela vyčištěna vyráží z lupků na stráních. Kde pivováry pod takovými stráněmi stojí, měly by tedy k potěšení svých odběratelů též takových studánek řádně upotřebiti.

2. Vrstvy Korycanské, které po Peruckých následujou, jsou původu mořského, neboť

97.

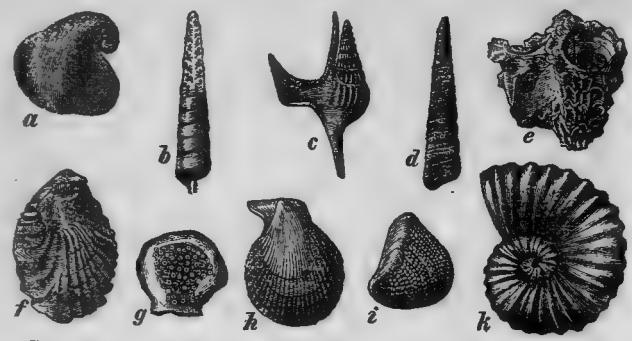

Svrchní útvar křídový. Vrstvy Korycanské.

a Exogyra columba. Ústřicovitá lasturka, jejíž svrchní skořepina jest klenutá a k jedné straně do kotoučku zatočená, spodní skořepina plochá. Tuto skamenělinu nazývá lid náš „holubinka"; ona jest nejhojnější úkaz v českém útvaru křídovém a tvoří někdy vrstvy na tři stopy mocné. Z Holubic.

b Nerinæa Geinitzii. Hlemýžď, jehož svrchní část jest otevřená, aby bylo vidět klikaté komůrky. Z Radovesnic u Kolína.

c Rostellaria Burmeisteri. Z bělavého vápence od Korycan u Vodolky.

d Turritella cenomanensis. Z Korycan.

e Radiolites mamillaris. Rohovec číšnatý (rudist.). Z pískovců od Mezholez u Kutny Hory. Kostel sv. Barbory jest vystavěn skoro ze samých skořápek tohoto druhu.

f Ostræa diluviana. Velká ústřice z Vodolky.

g Manon Philipsii. Mořská houba se zřetelnými otvory vodních chodeb. Z jilovité hlíny, která vyplňuje škuliny ruly ve Zbislavi blíže Čáslavi.

h Pecten acuminatus. Hřebenatka z Tisy na saských hranicích.

i Trigonia sulcataria. Z šedých písčitých vápenců u Kněživky blíže Tuchoměřic. Nejvýznačnější skamenělina pásma Korycanského.

k Ammonites cenomanensis. Z pískovce v Zlosejně u Veltrus.

obsahujou mořské lastury, hlemýždě a jiné mořské tvory, a poněvadž nejvýdatnější naleziště jejich jest u vesnice Korycan blíže Vodolky (na východ od Kralup), dali jsme jim toto jmeno.

Zjev vrstev těch jest velmi měnivý, a podlé míst význačných rozeznáváme proto usazeniny písčité co ráz Zlosejnský, usazeniny hlinité na slojích starých hornin usazené co ráz Kolínský, slepence co ráz Přemyšlanský (dle Přemyšlan u Roztok blíže Prahy), a vápnité vrstvy co ráz Korycanský.

Rovněž jako v nynějším moři na rozličných místech rozličné usazeniny se tvoří, tak to bylo též za doby křídové, kdežto moře v jedné zátoce usazovalo vápno v tenkých vrstvách, do jiné zátoky nanášela řeka množství písku, podél pak čáry pobřežní, kde vlny zahrávaly si s kaménky ze skal odrobenými, ukládaly se slepence.

Ve všech těch rozličných horninách takto povstalých a na pohled k sobě velmi nepodobných nachází se jistý počet stejných skamenělin, dle čehož souditi musíme, že všechny z jedné a též doby pocházejí.

Nejvýznačnější skameněliny pro vrstvy Korycanské jsou rohovci čili rudisti a sice hlavně rod *Radiolites* (28.), který jest na př. v pískovcích Mezholezkých u Kutny Hory tak hojný, že mnohý kus z ničeho jiného se neskládá než ze samých radiolitů. Starožitný chrám sv. Barbory v Kutné Hoře jest celý z takových skamenělých mušlí Mezholezských vystavěn. Na dvoře českého Musea stojí kus otesaného kamene z téhož kostela, jejž museli pro chatrnost odstraniti, a jejž jsem do Musea přivezti dal, poněvadž na něm výborně viděti jest, jak asi ve 4 čtverečních stopách své hmoty několik set kalichových lastur obsahuje.

Pěkné exempláře, jako jest vyobrazený, jsou však velikou vzácností.

Rohovci čili rudisti neobjevujou se v žádné jiné vrstvě českého křídového útvaru, pročež můžeme býti jisti, že každá vrstva, ve které je nalezneme, náleží k pásmu Korycanskému.

Z lastur jiných upozorniti třeba zvláště na trojhrannou lasturu, zvanou *Trigonia sulcataria* (97. *i*), která i v jiných zemích jako ve Francii a v Německu jen v podobných vrstvách se nachází a tedy současnost vytvoření jejich s Korycanskými vrstvami ukazuje. Mušle tato jest velmi hojná u Kněživky nedaleko Tuchoměřic; se zachovalou skořápkou byla co vzácnost u Korycan nalezena.

Velmi hojné jsou v okolí Kolína a Čáslavi houby mořské, pak korály, ostny mořských ježků, zuby žraločí a ústřice, i můžeme jich nasbírati spůsobem zcela pohodlným na úbočích deštěm vymletých lomů rulových, na př. u Velimi, pod Kolínským pomníkem, na Kamajkách u Čáslavi, u vesnice Zbislavi a na mnohých jiných místech v okolí Kolína.

Jest to opravdu milá zábava pro mládež sbírati tyto úhledné skameněliny, a učitelé pan Kuthan z Čáslavi, pan Kaník z Kolína a pan Kubásek ze Zbislavi zaopatřili tudíž pílí svých svěřenců českému Museu přes sto druhů, tak že sbírka ta nyní všeobecný obdiv u znalců vzbuzuje.

Nejvzácnější druhy obdrželi jsme od p. R. Honzíka ze Zbislavi, studujícího na české polytechnice — a není-li pak to radost, když studující, který na prázninách čas svůj k obohacení českého Musea a k rozmnožení vědy vynaložil, jmeno své co vlastenecký dárce pod svými dary zvěčnělé spatří a vědomím se kochati může, že z daru toho ročně přes 40.000 osob, jež Museum navštíví, se těší.

Praktický užitek vydávají vrstvy Korycanské v tom ohledu, že předně dobrý vápenec na maltu, jakož i do továren na cukr a lučebniny poskytujou.

Na některých místech dávají ty vrstvy i dobrý stavební pískovec, jako na př. u Hnátnic blíže Oustí nad Orlicí; zelená hlínka, místem hojnější, dá se upotřebiti co barva, a opukovité vápence dávají hospodáři s dobrým prospěchem do kompostů, kdežto mrvu velmi zlepší. —

Vrstvy Bělohorské. Podivná to hra náhody, že mně připadlo pracovati odstavec tento zrovna na den 8. listopadu — když hustým deštěm šlehajícím na okna tichého pokojíku mého ukončil se pošmurný ten den.

Nuže poslyš, milý Čechu, v čem jest Hora Bílá u Prahy pamětihodná mimo neblahé upomínky listopadové.

Stavební kámen města Prahy jest nejlepším příkladem pro horninu, kterou nazýváme opukou Bělohorskou. Kámen ten zůstává velmi stejným po velkých prostorách opukových plání a teprva na saských hranicích u Děčína promění se v pískovec, skládající spodní terasy malebného českého Švýcarska.

Jak v opukách tak se nalézá i v pískovcích co význačná skamenělina, mušle zvaná *Inoceramus labiatus*, podlouhlá to lasturka, zde vyobrazená (99. *g*).

V celku jsou však skameněliny v té opuce velmi sporé a sběratel zřídka sám co najde, nýbrž dojde lépe svého cíle, jestli je od lamačů kamena kupuje. Ammoniti a Nautili jsou nejhojnější, ale také ryby lze nalezti ovšem jen mezi Mělníkem a Litoměřicemi v oněch lomech, v nichž se vytesávají opukové dlaždice. Zuby žraloků, jež se zde též vyskytujou, mají skalníci obyčejně za ptačí

zobák, a hlemýždě *Pleurotomaria* (99. *a*) vykládají co stočeného hada.

98.

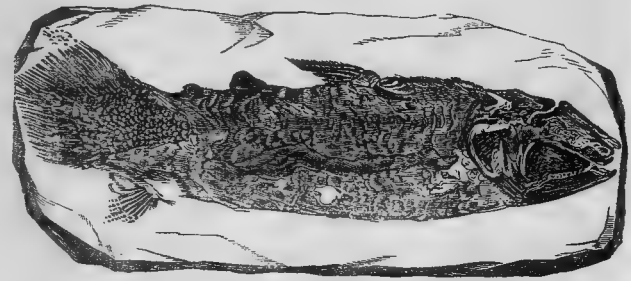

Macropoma speciosum.

Otisk ryby dvě stopy dlouhé z bělohorské opuky od Vehlovic u Mělníka. Daroval Museu českému p. Lana.

Na Bílé Hoře objevujou se dosti často klepeta račí, ale sotva jednou za rok nalezne se úplný exemplář. Museum naše chová též z opuky Bělohorské řadu obrovských zubů ještěřích *Aptychodon* (99. *e*), které dle své délky (4—6″) dají hádati na zvíře krokodilové, nejméně čtyřiceti stop dlouhé.

Opuka Bělohorská jest velmi dobrým stavebním kamenem a dobývá se proto v okolí Prahy a jinde v středních Čechách v četných lomech. Vrstvy její skoro vodorovné spočívají na kvadrovém pískovci (64.), od něhož je dělí zelenavá vrstva, kteráž v okolí Prahy zastupuje vrstvy Korycanské. Hlavní lomy u Prahy počínají od bašt Petřínských a sahají až na Bílou Horu; taktéž u Prosíku nad Libní jsou velké lomy podél kraje vysočiny; i můžeme za jasného povětří již s Pražských hradeb od nádraží lomy tyto rozeznati, an povrch jejich na obzoru se vyznamenává vodo-

rovnou čarou a tím se nápadně liší od sousedních vlnitých obrysů pahorkoviny silurské.

Jedna zvláště dobrá odrůda opuky nazývá se „zlatá opuka“, a ta byla již za starodávna v Praze upotřebena na práce sochařské, o čemž se můžeme přesvědčiti na náhrobcích starých českých králů v chrámu svato-Vítském.

Také nyní se upotřebuje na jemnější kamenické práce; tak jest z ní na př. sestaven hlavní oltář v kostele Karlínském.

99.

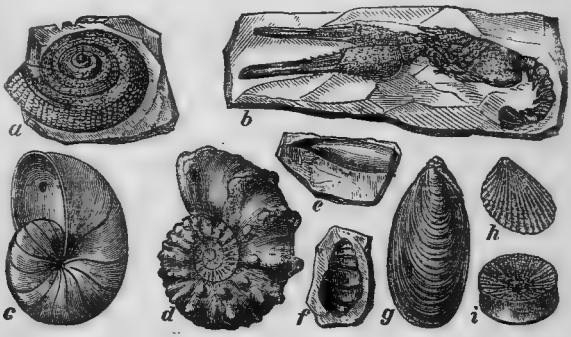

Svrchní útvar křídový. Vrstvy Bělohorské.

a *Pleurotomaria secans.* Hlemýžď se škulinou na konci závitku.
b *Klythia Leachii.* Rak Bělohorský.
c *Nautilus sublævigatus.* (Kuláč.) Hlavonožec s prostě ohnutými komůrkami.
d *Ammonites Woolgari.* (Věnec.)
e *Aptychodon cretaceus.* Zub obrovského ještěra 5″ dlouhý. Celé zvíře muselo míti asi 40 stop délky.
f *Koprolit* čili trus rybí.
g *Inoceramus mytiloides.*
h *Lima elongata.*
i Obratel velkého žraloka.

Ze stavebního kamene na Bílé Hoře u Prahy lámaného.

V okolí Loun obsahujou svrchní pásma opuky mnoho zelených zrnek, a lámou se ve velkých nerovných deskách; skalníci nazývají tu odrůdu „řasákem“.

Dle skamenělin liší se málo od opuky Bělohorské, zdá se však, že sprostředkuje jakýsi přechod do následujících vrstev Jizerských. Porůznu jsou vloženy do řasáku velké pecky šedého vápence, který poskytuje pro město Louny a jeho okolí vápno k stavbě.

Na jiných místech, na př. u Vehlovic blíže Mělníka, objevuje se ve vrstvách nad Bělohorskou opukou skupení skamenělin jako v řasáku; vrstvy tyto vápnito-písčité nemají však zelených zrnek v sobě, tak že dle zevnějšku nikterak na řasák neupomínají, ač s ním současně se vytvořily.

Vrstvy Jizerské. Údolí Jizery zarývá se od Turnova až pod Benátky hluboko do vrstev vápnito-písčitých, které na opuky Bělohorské jsou uloženy. Vrstvy tyto, zvláště v zářezech železnice v údolí Jizerském výborně odkryté, nazvali jsme vrstvami Jizerskými.

Pásmo těch vrstev obsahuje několik tarasů, v nichž se střídají pískovce chudé na skamenělíny s vrstvami vápnitými, kteréž skamenělinami oplývají.

Také nejvyšší skalní tarasy malebných pískových skal v českém a saském Švýcarsku a na Sněžníku u Děčína náležejí k vrstvám Jizerským, jakož i hluboce rozryté skály Kokořínské a Vidimské a stěny u Skalky nad Ouští (Auscha), pak světoznámé skály Adersbašské, navštěvované a obdivované každoročně od tisíců cestovatelů.

Pískovce Jizerské jsou větším dílem hrubozrné, málo trvanlivé a poskytujou zřídka dobrý kámen k stavbě; skamenělíny jsou v nich celkem

dosti vzácné, nejhojněji objevuje se leda nějaký nezřetelný otisk mušle z rodu *Lima* (102. *a*) aneb provazovité otisky mořské houby (*Spongites*) (100.).

100.

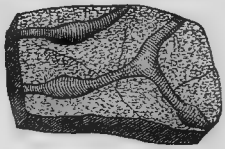

Za to ale zachovaly vápnitější pruhy těchto vrstev množství nejrozmanitějších skamenělin, mezi nimiž některé svými obrovskými rozměry vynikají.

101.

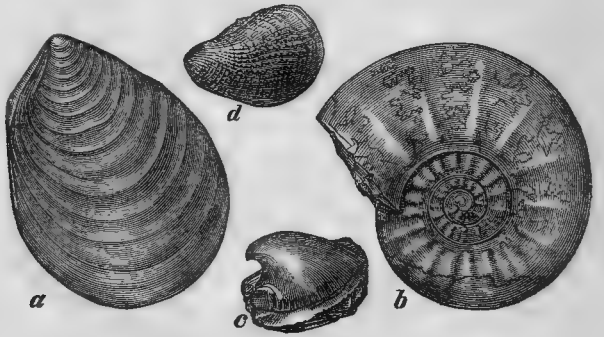

Svrchní útvar křídový. Vrstvy Jizerské.

a *Inoceramus Brogniarti.* Obrovská lastuřice, 18″ dlouhá, z Mladé Boleslavi.

b *Ammonites peramplus.* Obrovský ammonit v průměru 2½ stopy, z Kotlerovic zahrady v Turnově. Vystavený v průjezdu Musea.

c *Cyprina.* Z Písníku u České Lípy.

d *Pholadomia* sp. z Rohozce u Turnova.

Obrovské, na tři stopy v průměru mající Ammonity vystavené v průjezdě českého Musea pocházejí ze zahrady pana Kottlera v Turnově a podobně velké exempláře nalezeny byly při stavbě Kralupsko-Turnovské dráhy zvláště u Zámostí (101. *b*).

Věrný soudruh těchto Ammononitů jest ve vrstvách Jizerských obrovský *Inoceramus*, mušle to dvojskořápková, až na 2 stopy dlouhá (101. *a*). Skořepina na povrchu opatřená žebrovitými rýhami skládá se z kolmých vláken, dle nichž se dá poznati každý malý úlomek; zámek jest četnými vruby opatřen.

Z jiných lastur jest nejhojnější *Lima canalifera* (102. *a*), která ale proto přece při vytloukání ze skály jen zřídka objeví svrchní plochu skořepiny, obyčejně spokojiti se musíme s otiskem hladké vnitřní plochy. Okolnost ta vysvětluje se tím, že drsný povrch přilnul pevně k okolnímu kamenu, kdežto hladká strana vnitřní snadno se odlupuje.

Totéž pozoruje se u dlouhé čtverhranné lastury, nazvané *Pinna* (102. *l*), již naši skalníci mají obyčejně za otisk ryby, neb aspoň rybí ploutve.

V nejvyšší části vrstev Jizerských objevujou se u Turnova, u České Třebové, jakož i u Litomyšle račí klepeta ve velkém počtu.

Rak, k němuž náleží, slove *Callianassa* (102. *f*); rak ten měl tělo měkké a jak dle druhů nyní žijících souditi můžeme, byl vždy v písku zahrabán; klepata, která vyčnívala z písku, aby mohla uchopiti potravu, byla pevná a zachovala se výborně, kdežto se tělo jen velmi zřídka a to slabě naznačeno nachází.

Ačkoli tato klepeta račí jsou obyčejně na 2 až 3 palce dlouhá a každý kámen, z něhož Lito-

myšle jsou vystaveny, jich několik obsahuje, přece se i sami skalníci tomu divili, když jsem je na ta klepeta upozornil, pravíce: „I kdo pak si takového něčeho u nás všimne!“ Přál bych si velice, aby knížka tato brzo učinila podobné výroky nemožnými.

Velký jest počet drobných skamenělin ve vrst-

102.

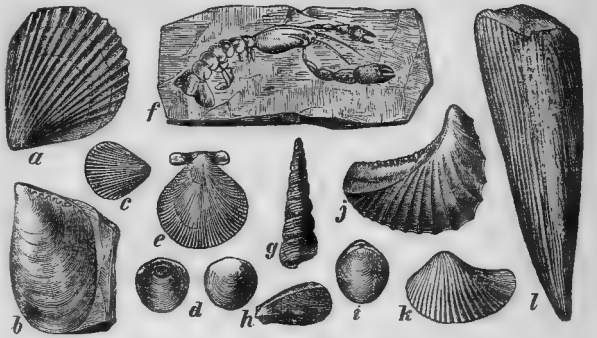

Svrchní útvar křídový. Vrstvy Jizerské.

a Lima canalifera. Nejhojnější skamenělina vrstev Jizerských.
b Perna lanceolata. Tvoří u velkého Rohozce vrstvu asi 1 stopu mocnou.
c Lima pseudocardium. Též velmi obecná.
d Anomia truncata. V levo spodní skořápka s otvorem pro sval, kterým jest zvíře na skálu přirostlé, v pravo svrchní skořápka.
e Pecten curvatus. Hřebenatka žíhaná.
f Callianassa antiqua. Rak, jehož klepeta se velmi často, tělo a ocas však velmi zřídka nalezají.
g Turritella multistriata.
h Lima semisulcata.
i Magas Geinitzii.
j Trigonia.
k Pholadomya caudata.
l Pinna diluviana.

Z okolí Ml. Boleslavi, Turnova a Litomyšle.

vách Jizerských, neb neschází tu ani mořských ježků, aniž hojných hlemýžďů, ani svazečků červových rourek, ba i ryby objevujou se zde, ač co vzácnost, jako na př. u Benátek, u Brandejsa nad Orlicí a u Mladého Koldína blíže Chocně.

Na místech, kde vápenná hmota v podobě šedomodrých pecek ve vrstvách Jizerských se objevuje, pálí se z těch pecek vápno a některé polopísčité polovápnité odrůdy dají se upotřebiti od kamenníků, jak se na př. stává v Podvinci u Ml. Boleslavi.

Vrstvy Teplické. Když se lazeňští hosté vytrácejí ku konci listopadu z Teplic, počne se v celém okolí toho města z četných vápenek zvedati bělavý dusivý kouř, podobně zapáchající jako onen v okolí Bráníka a Hubočep u Prahy. Nedaleko poutnického místa Šejnova (Mariaschein) stojí větší závod, na jehož všech dveřích „cizím se vchod zapovídá“, aby tam nikdo neviděl, jak se z domácího českého vápna vyrábí „pravý cement portlandský“.

Všeho toho příčinou jsou vrstvy Teplické, které dle svého stáří následujou po vrstvach Jizerských, což zřetelně viděti lze na mnohých místech okolo Roudnice, u Mělníka (na Vysoké) a u Benátek. nejméně však u Teplic samých. Sestoupí-li kdo do vápenného lomu v okolí Teplic, spatří tam, že dobývají skalníci pouze pevnější lože a pecky, vložené do šedého zemitého slínu, i může sám nalezti neb od skalníků koupiti dosti mnoho skamenělin, mezi nimiž bude asi děrnatka hladká a rýhovaná, pak srdcovitý ježek *Micraster* (103. *i*) nejhojnější.

Na levém břehu Oharky jest mezi Louny a Libochovicemi u vesnice Koštic jedno z nejzajímavějších nalezišť, zvláště pro drobné žraločí zuby

a pro foraminifery. Na deskách Koštických viděti jest již pouhým okem vedlé úhledně rýhované lasturky (103. *h*), že se vše hemží drobnými skamenělinami a můžeme si zvětšujícím sklem čili lupou*) napočítati na čtverečném palci 60—100 skořápek foraminifer.

103.

Svrchní útvar křídový. Vrstvy Teplické.

a Spondylus spinosus.
b Rynchonella bohemica. Děrnatka rýhovaná.
c Oxyrhina Mantelli. Zub žraloka.
d Scyphia angustata. Úzká houba mořská s jedním velkým otvorem a množstvím malých.
e Ptychodus latissimus. Rybí zub čtverhranný, jimiž patro jedné velké ryby vyloženo bylo.
f Ostræa sulcata. Ustřice s vroubkovaným krajem.
g Terebratula subrotunda. Děrnatka hladká.
h Terebratulina rigida. Děrnatka Koštická; nalezá se u velkém množství v jedné vrstvě těchto opuk nejhojněji na břehách Oharky u Koštic.
i Micraster cor anguinum. Srdcovitý ježek mořský.

} Z vápenných lomů v okolí Teplic a Litoměřic.

Velké skameněliny nescházejí však docela ve vrstvách Teplických, neb co vzácnost vyskytujou se v nich někdy Ammoniti právě takových rozměrů jako u Turnova; minulého roku obdrželo české Museum darem takový krásný exemplář od

*) Dobrá a laciná zvětšující skla lze dostati u bratrů Šebků „u tří divých“ na Starém městě v Praze.

pana Josefa Zahálky, rolníka v Poplzech u Libochovic.

Z cela podobně jako u Teplic objevujou se vrstvy Teplické mezi Litoměřicemi a Žernoseky, i chovají tu ty samy skameněliny; ale v ostatní části křídového útvaru v Čechách nebývá snadno je od ostatních opukových vrstev rozeznati, protože na mnoze se podobají následujícím jílovitým opukám bakulitovým a mimo jednu ústřici *Ostræa sulcata* (103. *f*) velmi málo skamenělin obsahujou.

Vrstvy Lounské (čili Březenské).

Nejvyšší pásmo českého útvaru křídového podél Ohárky skládá se z mohutných šedých jílovitých opuk, ve kterých mimo jiné četné skameněliny nalézá se též rovný hlavonožec *Baculites* (104. *k*), pročež vrstvy tyto též vrstvami bakulitovými nazvány byly; my je však jako ostatní pásma českého křídového útvaru poznamenáváme jmenem hlavního jejich naleziště, které se u Loun, zvláště nad vesnicí Březnem nachází.

Kde tyto vrstvy ve vlhku leží, změknou v mazlavou hlínu, která se hodí výborně na práce hrnčířské; kde však na výšinách dobře vyschlé se nacházejí, tam se mění v bělavou neb bílou, při udeření znějíci deskovitou opuku, která ovšem tytéž skameněliny chová jako tam, kde má podobu jílů.

V některých krajinách vloženy jsou do nejsvrchnějších částí těchto jílovitých opuk četné vrstvy křemitých pískovců (u České Lípy, u Podhradí blíže Jičína, na Chlomku u Ml. Boleslavi), aneb obrovské čočkovité shluky hrubozrných pískovců, a z takovýchto pískovců skládají se na př. u Turnova stěny Hruboskalské a Dnebožské, jakož i

skalnaté krajiny mezi Falkenovem a Chříbskou (Kreibitz).

Nejprvé byly v pískovcích těch četné skameněliny nalezeny na Chlomku u Mladé Boleslavi, a sice nedaleko vesnice Vinařic, pročež vrstvy tyto nazýváme vrstvami Chlomeckými, a vyznačujeme je co zvláštní pásmo, ač jinak nemají velké samostatnosti, nýbrž s vrstvami bakulitovými se střídají.

Nová dráha z České Lípy do Rumburku zarývá se hluboko do vrstev Chlomeckých; při stavbě té železnice vytěžili jsme ze zářezů jejich na sta krásných skamenělin, mezi nimiž též dvě, již v Jizerských vrstvách, ač spořc se objevující, totiž *Pholadomya caudata* a *Trigonia aliformis.* (102. *k j*)

104.

Svrchní útvar křídový.

Vrstvy Lounské čili bakulitové jíly.

a Ostræa minuta. Ustřice malá.
b Pleurotomaria sublævis.
c Ananchytes ovata. Mořský ježek vejčitý; nalezá se u nás vždy jen rozmačkaný.
d Dentalium.
e Scaphites auritus. Hlavonožec ušatý.
f Cardita tenuicosta.
g Osmeroides lewesiensis. Rybí šupina.
h Rostellaria megaloptera. Hlemýžď velkokřídlý.
i Nucula. Lasturka se zubatým zámkem, velmi hojná a význačná pro vrstvy tyto.

Z Března u Loun a z Dneboh u Mnichova Hradiště.

j k Baculites. Rovný hlavonožec s květnatými ozdobami komůrek. Nalézají se často proměněné v kyz neb hnědel. Vrch Ranná u Loun.

Vrstvy Lounské čili jílovité opuky bakulitovité podobají se místem jistým mladším jílům, v nichž leží hnědé uhlí, a proto se často stává, že horníci, neznající útvar křídový, hledají hnědé uhlí pod vrstvami Lounskými, ač se toto uhlí teprva mnohem později, totiž v době následujícího útvaru třetihorního tvořiti počalo. Vrstvy hnědouhelné musily by tedy ležeti nad Lounskými vrstvami, což se v Středohoří také v skutku objevuje. Mimo to jest jíl hnědouhelný původu sladkovodního, jíl však vrstev Lounských původu mořského, čímž se oba jíly podstatně od sebe liší. Především tedy nutno, obrátiti zřetel ke skamenělinám.

Má-li totiž jíl v sobě mořské lasturky, jest patrně původu mořského, a v okolí Loun, České Lípy, atd. náleží pak zajisté k útvaru křídovému. Nejsou-li v jílu velké patrné skameněliny, můžeme se o povaze jeho následující zkouškou přesvědčiti.

Dejme asi dvě, tři špetky jílu toho na talíř do vody, aby se rozmočil, a potom odlívejme opatrně špinavou vodu a nahražujme ji novou až se více nekalí a jen drobný píseček na talíři zůstane. Když pak ten píseček usušíme a na něj zvětšujícím sklem se podíváme, spatříme (pochází-li ten jíl z bakulitových vrstev), že sestává ze samých foraminifer, podobných k oněm, jaké na výkresu (105.) jsou vyobrazeny.

Takováto zvířátka žila vždy jen ve vodách mořských, a tedy nemohou jíly, ve kterých se nacházejí, náležeti k sladkovodnímu útvaru hnědouhelnému.

Na mnohých místech jsou skameněliny v jílech bakulitových v železný kyz aneb hnědou železnou rudu proměněny, a vydrobujíce se ze změklých vrstev povalujou se na povrchu strání ve velké hojnosti, jako na př. pod homolitou čedičovou ho-

rou Rannou blíže Loun. Obyčejně jsou však v jílech těchto skameněliny zcela stlačené a špatně zachované.

Skameněliny v pískovcích Chlomeckých zachovaly výborně své podoby z větší části velmi dobře, jsou v celku větší, a je-li hmota skameněliny samé zetlelá, dá často dutina, ve které skamenělina leží, příležitost k dělání odtisku sádrového, na němž se povrch skořepiny i s nejjemnějšími ozdobami objeví.

Porůznu nalézají se v pískovcích i v jílech těchto vrstev a rovněž po veškerých vrstvách našeho křídového útvaru jednotlivé listy stromů dvojděložných, malé větvičky sosnovité, aneb kusy skamenělého neb zuhelněného dřeva mezi skamenělinami mořskými. Výjev ten dá se vysvětliti tím, že z pevniny pobřežní aneb z ostrovů splaveny byly listy a větve deštěm aneb přinešeny řekami do moře okolního.

Po usazení vrstev Lounských vyzvedl se povrch země české úplně nad hladinu mořskou, a

105.

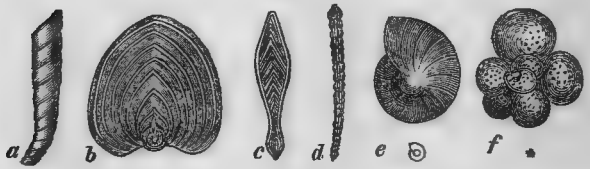

Foraminifery čili Kořenonožci

z rozličných vrstev českého svrchního útvaru křídového.

a Vaginulina.
b Flabellina cordata.
c Frondicularia.
d Nodosaria.
} V přirozené velikosti.

e Cristellaria.
f Globigerrina.
} Zvětšené, pod nimi jsou malé výkresy v přirozené velikosti.

z té příčiny neusadila se u nás bílá křída, která v jiných zemích teprva po oněch vrstvách stáří Lounského následuje, jakožto poslední a nejmladší člen celého útvaru křídového. K poznání bílé křídy musíme se obrátiti do Francie aneb do Anglie.

Vrstvy Meudonské čili pásmo bílé křídy.

Nechci skoumati svědomí žádného z svých ctěných čtenářů, není-li totiž jmeno jeho někde na dveřích neb na skříncе zaznamenáno křídou, avšak mohu je vesměs ujistiti, že má příroda větší zásobu křídy, než ji budou moci hostinští všech věků spotřebovati.

Břehy Francie a Anglie kolmo z moře po obou stranách průlivu anglického vystupující, skládají se ze samé bílé křídy, — totiž z té samé bílé křídy, již u nás na loty prodávají.

Jesti to krásný pohled, když se blížíme po parníku k ústí anglické řeky Temže kolem příkrých skal křídových, od jejichž bělosti pěkně se odráží vždy zelený koberec drnů anglických.

Při pohledu z blízka přerušujou bělost těch skal vodorovné tmavé pruhy, záležející z řad tmavošedých křesavých kamenů čili pazourků, v Anglii známých pod jmenem flint.

Tyto řady plosko kulatého flintu vyznačujou právě tu nejmladší a nejčistější bílou křídu, anať se soustředila křemitá látka v těchto peckách, kdežto hlubší vrstvy křídy, které flintu nemají, v celé své hmotě mnoho látky křemité obsahujou, a tudíž pro svou tvrdost k psaní a jiným potřebám, jako měkká křída, se nehodí.

Povstání bílé jednostejné hmoty křídové vykládá se obyčejně tím, že křída není nic jiného, nežli nesčíslné množství skořápek malých foraminifer, a v skutku, vypereme-li malý křídový prášek na ten spůsob, jak to u bakulitových jílů udáno

bylo, nalezneme v ní velký počet těchto drobounkých skořápek.

Dle novějších udání anglických kapitánů, kteří pozorovali v zátoce Baffinské tvoření se podobné látky jako křída, přispívají však mimo foraminifery hlavně také výkaly mořských ryb, mořských ježků a sumejšů (Holothurií) k vytvoření jejímu.

V celku přibývá ale hmoty ke křídě podobné v zátoce Baffinské velmi pomálu, a jistě uplyne mnoho století, nežli se sesílí o několik palců. Dle toho bylo by k usazení mohutných vrstev bílé křídy mnoho tisíc let potřebí.

Skameněliny v bílé křídě jsou dosti hojné, zvláště mořské ježky, jejichž vnitřní prostor bývá vyplněn flintem (106. *a*). Význačný pro vrstvy meudonské jest klínovec, zvaný *Belemnitella mucronata* (106. *c*) a každý navštěvovatel Musea českého spatří tam vyobrazené exempláře v bílé křídě zarostlé, jež jsem sám z Meudonu u Paříže přinesl.

Utvoření se pecek flintových vykládají angličtí

106.

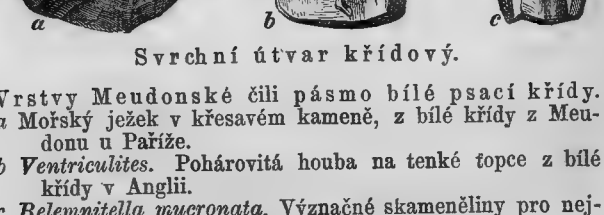

Svrchní útvar křídový.

Vrstvy Meudonské čili pásmo bílé psací křídy.

a Mořský ježek v křesavém kameně, z bílé křídy z Meudonu u Paříže.

b *Ventriculites.* Pohárovitá houba na tenké topce z bílé křídy v Anglii.

c *Belemnitella mucronata.* Význačné skameněliny pro nejmladší vrstvy bílé křídy. Z Meudonu.

geologové tak, že základem každého kusu byla nějaká mořská houba, která křemité látky k sobě přitáhla.

Praktický užitek křídy a křesavého kamene jest všeobecně znám, pročež se obmezím na to, že u starých národů zastával pazourek místo železa, i seznáme později nože i šípy z něho shotovené, podobné kamenné zbrani divochů podnes žijících.

Přehled druhohor.

Skupení tří útvarů, jež zahrnujeme jmenem druhohor, poskytlo nám obrazy tvorstva neméně zajímavé nežli prvohory, a vykázalo se též mnohými látkami, které nijak nemohou býti lidem praktickým lhostejné. Především viděli jsme v trojčlenném **triasu** pestrý pískovec co stavivo krásných chrámů, pak jsme poznali v lasturném vápenci a v keupru ohromné lože soli a sádry co důležité zboží obchodní.

V útvaru **jurském** mohli jsme troje členy mořské rozeznati, z nichž nejstarší lias též z nejtmavějších hornin se skládá, a obrovských ještěrů kostry zachoval; hnědá Jura pak nesmírným množstvím ammonitů nás překvapila, kdežto bílá Jura na výborných kamenech lithografických i opeřených tvorů zachovala.

Po mořských těchto usazeninách následuje, jak jsme viděli, sladkovodní veldenský útvar, v němž poznali jsme divuhodný obraz tehdejší pevniny s ještěry slonovitými a s palmami stepilými.

Zpozorovavše, že spodní vrstvy **útvaru křídového** pro nás jen vědeckou cenu mají, přihledli jsme tím bedlivěji k svrchní části jeho, kde marně vábily nás lupky do kvadru uložené k hledání uhlí,

a když jsme byli upozorněni, že opuka Bělohorská nemá býti žádnému Pražanu a Čechu lhostejnou, pohledli jsme na pískové skály českého Švýcarska a ukončili jsme rozjímání o tom útvaru popisem psací křídy.

IV. Třetihory.

Přehlednuvše prahory bez zřetelných skamenělin, prvohory s otisky zvířat od nynějších velice rozdílných, a druhohory s obrovskými ještěry a ammonity, po nichž nyní již ani stopy není — přistupujeme teď k třetihorám. Zvířectvo, jež tu nalézáme, podobá se již nápadně k onomu, které nyní ve vodách a na pevninách žije a nalézáme tu i některé druhy posud žijící v značné hojnosti. Tak se nalézá mušle *Arca Noe* (108. *d*) ve vrstvách u Vídně pospolu s druhy již vyhynulými, a tentýž druh prodává se též v množství na trhu v Terstu a vlašských Benátkách, an jest v adriatském moři velmi hojný.

Mnozí geologové čítají vše, co na útvaru křídovém usazeno jest, k třetihorám a považujou naši dobu jen co pokračování třetihorní doby. Jiní dělí třetihory starší od novějších naplavenin, ve kterých již stopy lidského života se objevujou, a tyto novější náplavy nazývají čtvrtohorami.

Třetihory obsahují jen jeden útvar a sice

Útvar třetihorní.

Kdyby měli naši čtenáři před sebou mapu o rozdělení země a moře z časů těch, kde třetihory se tvořily, dozajista by byli velice překvapeni.

Moře krylo větší část Uher, naplňovalo nížinu kolem Vídně, a sahalo přes Moravu až za samé

hranice české, tam kde nyní u České Třebové vody se dělí, k Labi a k Dunaji odtékajíce.

Podobně byla i velká část Francie, Anglie, Švýcarska, Italie atd. mořem zalita, a kde za našich časů stojí Londýn, Paříž, Turin — tam všude za doby třetihorní plouly ryby a žilo přerozmanité zvířectvo mořské.

Na pevninách a ostrovech, které z moře toho vynikaly, prostírala se četná jezera a velké močály sladkovodní, a v usazeninách jejich tvořilo se hnědé uhlí.

Z vylíčení toho poznáváme, že se v rozličných dobách útvaru třetihorního usazovaly na některých místech hlíny a písky mořské, kdežto v tomtéž čase na pevninách zase z říčných vod jiné vrstvy se tvořily. Tak se stalo, že v čase, kde u Vídně stálo ještě moře, česká země byla již na suchu, za to však v severních krajinách jejich zaujímaly velký prostor sladkovodní jezera a ohromné močály, v nichž příroda ukládala zásoby paliva na budoucí časy, vytvořujíc z tehdejšího bylinstva hnědé uhlí, a místy zase usazujíc vápno nebo vrstvy křemité.

Jen poněkud důkladné probrání vrstev třetihorních snadno by naplnilo knížku mnohem tlustší, než-li jest tato naše, pročež musím se obmeziti na stručné jich vyčtení, ačkoli pro přístupnost jejich útvar ten poměrně nejlépe ze všech známe; o hnědém uhlí českém pojednáme však ve zvláštní stati.

Třetihorní útvar rozděluje se následovně:

1. Starší oddíl eocénový. { Pásmo numulitové. / Pásmo oligocenové č. jantarové.
2. Mladší oddíl neogénový. { Pásmo miocénové. / Pásmo pliocenové.

Starší útvar třetihorní: Pásmo eocénové čili nummulitové.

Pyramidy v poušti egyptské, tyto velkolepé pomníky lidské vytrvalosti a síly, vystavěny jsou z vápence pásma tohoto, v němž, můžeme-li na něj z blízka se podívati, poznáme, že se skládá z nesčíslného množství čočkovitých, asi palec širokých skamenělin, které na průřezu okazujou úhledně do kotouče srovnané komůrky (107. *e*).

Toť nummulity, dle nichž starší pásmo třetihor jmeno obdrželo, a kteréž často v takovém množství nahromaděny jsou, že skládají v pravém smyslu slova celá pohoří, jako na př. vysočinu Krašu mezi Lublaní a Terstem a mnohé skály Alpské a Tatranské. (Místy obnáší mocnost pásma toho až na 3000 stop.) Hornina jimi naplněná, aneb jak lépe říci můžeme, z nich vytvořená chová zřídka jiných skamenělin, avšak některé vrstvy pásma toho, na př. hrubé vápence Pařížské, z kterých celé to město jest vystavěno, skládají se ze šroubovitých hlemýžďů z rodu *Cerithium*, a obsahujou též mnoho rozličných lastur a mořských ježků.

Vedlé četných malých cerithií 3—4″ dlouhých nalezne se někdy ve vrstvách Pařížských obrovský druh až na 2 stopy dlouhý (107. *d*), a jeden takový exemplář zdobí též geologickou sbírku českého musea našeho.

Hnědé jíly Londýnské, na nichž stojí toto světové město, náleží též do pásma starších třetihor; jsou tam zvlášť proto důležité, že nadržujou vodu a umožňujou vrtání studnic artesských.

Mezi četnými skamenělinami starších třetihor nejkrásnější jsou ryby, které zvláště hojně se nacházejí na vrchu „Monte Bolca“ u Verony v Italii (107. *a*). Jiné naleziště ryb v kantonu Glarus ve

Švýcařích dává dobrý příklad, jak málo smí geolog při posuzování útvarů bráti zřetel na znaky nerostné. Objevujou se tu totiž otisky ryb v břidlici, která se co do štipatelnosti a co do pohledu nikterak neliší od starých břidlic pokryvačských k prahorám počítaných (107. *c*).

107.

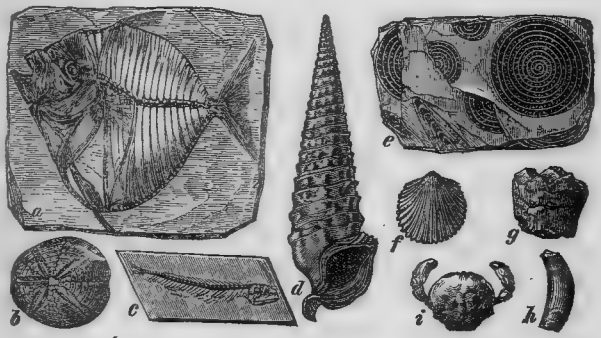

Útvar třetihorní (spodní).

Pásmo eocenové čili nummulitové.

a Mene rhombea. Kostra ryby z vrchu „Monte Bolca" ve Vlaších.
b Pygorhynchus Cuvieri. Mořský ježek.
c Clupea brevis. Otisk kostry rybí na břidlici, která se zcela podobá prahorní a jíž se v Cantonu Glarus ve Švýcařích střechy kryjou.
d Cerithium giganteum. Obrovský hlemýžď z kotliny Pařížské, vzrůstal až na 24".
e Vápenec nummulitový z Pyrenei. (Museu našemu daroval dr. Rieger.)
f Cardium porulosum. Z hrubého vápence u Paříže.
g h Palæotherium medium.
i Xanthopsis Dufouri. Rak krátkorepý hojný ve Francii.

V pásmu nummulitovém lze rozeznati čtvero vrstev, které dle stáří takto po sobě následujou:

1. Vrstvy Soissonské (jíly a pískovce sladkovodní).
2. Vrstvy Londýnské (jíly mořské).
3. Vrstvy Pařížské (vápence cerithiové a nummulity švýcarské).
4. Vrstvy Bartonské (nummulity italské).

Starší útvar třetihorní: Pásmo oligocénové čili jantarové.

Toto skupení, obsahující tři vrstevní pásma, bylo dříve buď k předešlému, buď k následujícímu pásmu připočítáváno, až konečně co pásmo samostatné uznáno bylo.

Mohli bychom opravdu pásmo toto velmi zkrátka odbyti a ponechati to učeným pánům, aby se hádali o další jeho rozčlenění; však slovíčko jantar připomíná nám látku, u které se musíme přece trochu pozdržeti.

Kdybych tak některému tureckému kuřáku, který se domnívá, že svět jeho vznešenost dle délky jantarové jeho špičky měří, řekl, že ten jeho draze zaplacený jantar není nic jiného než skamenělá smůla, divně by se asi na mne obořil.

A přece není jantar v skutku nic jiného než-li smůla čili pryskyřice stromů z doby třetihorní, ba nezřídka viděti jest v něm uzavřený hmyz (mravence a malé mušky), který se na tekutou ještě pryskyřici posadil a novým jejím průzračným proudem zalit až na dny naše nespoškvrněný se co nejdokonaleji zachoval (109. *k*).

Podobně, jako na ostatních pásmech třetihorních, objevujou še i v tom pásmu mořské i sladkovodní usazeniny, jež se řadí v následující vrstvy:

1. (5) Vrstvy jantarové (mořské písky

v Belgii a v Anglii, sádra na Montmartre v Paříži, písky s jantarem u baltického moře).

2. (6) Vrstvy Tongerské (mořské vrstvy u Basileje ve Švýcařích).

3. (7) Vrstvy Aquitanské (mořské vrstvy u Mohuče s mušlí Cyrena, červené vrstvy na hoře Rigi ve Švýcařích, hnědé uhlí v Porýnsku atd.).

Mladší čili neogenový útvar třetihorní.

Pásmo miocenové čili Vídeňské.

Kdo by se chtěl blíže seznámiti s pásmem tímto a s bohatstvím na skameněliny, jakým oplývá, nechť učiní v okolí Vídně několik výletů a spatří, že na mnohých místech, na př. u Baden, Gainfahren, na Vídeňském vrchu atd., vykuluje se ze sypkého písku neb šedého jílu takové množství skamenělých hlemýžďů a mušlí, že by jich mohl na věrtele naměřiti.

Zároveň připomínám, že skoro na všech gymnasiích a realkách v Čechách se nalézají spořádané sbírky skamenělin z kotliny Vídeňské, neboť geologický říšský ústav takové sbírky velmi štědře všem učilištím uděloval, která o ně žádala.

Na mnohých z těchto skamenělin lze rozeznati ještě kresbu ba i barvy, jimiž zdobeny byly, což zvláště platí o rodu *Conus* a *Natica* (108. *j h*).

Jiné rody jsou mezi nimi, které nás proto velice zajímají, že posud v dnešních mořích žijou; k těm náleží na př. *Arca Noe* (108. *d*) a *Natica millepunctata* (108. *h*) a jiných více, v celku asi 18 % druhů kolem Vídně nalezených.

Na pobřežích bahnitých, kde v zátokách se míchala říčná voda s mořskou, žil zvláště rád

hlemýžď *Cerithium lignitarum* (108. *a*), hojně také nalezený na českých hranicích u Třebovic za Českou Třebovou, když se tunel stavěl.

V též krajině byly u Opatova (Abtsdorf) nalezeny kosti a zuby obrovského ssavce slonovitého

108.

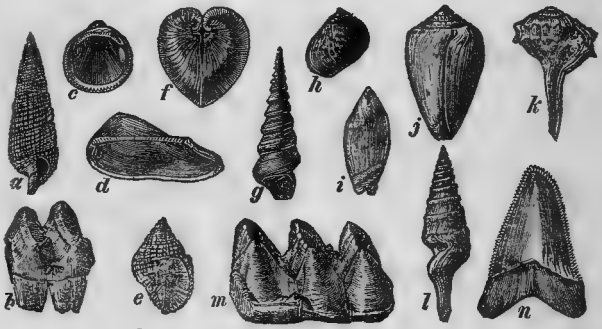

Útvar třetihorní (svrchní).

Pásmo Vídeňské a italské. (Miocén a Pliocén.)

a Cerythium lignitarum. Z jílů vydobytých při stavbě tunelu blíže Třebovic na moravských hranicích.

b Dinotherium giganteum. Zub obrovského slona, jehož kly dolů obráceny byly. Z Opatova (Abtsdorf) na moravských hranicích. (Ve sbírce Musea nalézá se odlitek celé lebky.)

c Pectunculus pilosus.
d Arca Noae.
e Cancellaria cancellata.
f Congeria subglobosa.
g Turritella bicarinata.
h Natica millepunctata.
i Ancillaria glandiformis.
j Conus avellana.
k Pyrula rusticula.
l Pleurotoma semimarginata.

} Z třetihorní kotliny vídeňské.

m Mastodon. Zub ssavce slonovitého. Z Ameriky.

n Carcharodon megalodon. 4" dlouhý zub obrovského žraloka z ostrova Malty.

Dinotherium giganteum (108. *b*), který se v bahnitém pobřeží třetihorního moře brodil a zahynuv v bahně ležeti zůstal. Tak byl jeden exemplář toho zvířete u Opatova nalezen pod velkým 7 stop v průměru majícím zuhelněným kmenem, který bezpochyby na něj byl povalen; neb jedna část kostry ležela v pravo, druhá část v levo od toho kmene. Od nynějšího slona lišilo se *Dinotherium* tím, že tesáky čili kly mělo v dolejší čelisti dolů ohnuté a stoliček 32, kdežto slon má kly ve svrchní čelisti nahoru obrácené a stoličky pouze čtyry.

V jiných krajinách a zvlášť hojně v Americe žila v též době i jiná slonovitá zvířata a sice *Mastodonti*, jejichž stoličky měly tři řady hrbolů (108. *m*), kly pak měly již podobně umístěné jako slon. —

V moři samém též nebyla tenkráte nouze o obrovské tvory; neb žraloci dosahovali rozměrů jako nikdy dříve ani později. Dle délky zubů 4—5 palců obnášející, jak se na ostrově Maltě nalézají, dá se souditi, že celý tehdejší žralok měl 40 až 50 stop délky, a tlama asi jeden sáh v průměru.

Vrstvy, kteréž v tomto pásmu po bedlivém porovnávání skamenělin se rozeznaly, jsou následující:

1. (8) Vrstvy Mohučské. (Sladkovodní a cerithiové vápence Mohučské, písky Laiberdorfské u Vídně, sladkovodní usazeniny ve Švýcařích u Lausanne a ve Würtembersku).

2. (9) Vrstvy švýcarské (Cerithiové vrstvy a litavský vápenec ve Vídeňské kotlině (Leithakalk); vrstvy litorinellové u Mohuče; mořské vrstvy ve Švýcařích v kantonu Bernu, St. Gallen atd.

3. (10) Vrstvy porýnské (tortonské). Sladkovodní vrstvy s otisky listů a ryb u Oeningen v jižním Bádensku; šedé jíly s Ancillariemi (108. *i*)

u Tortony; hnědé uhlí v Slezsku; porýnské písky u Epplsheimu.*)

Mladší čili neogenový útvar třetihorní.

Pásmo pliocenové čili italské.

Čím více se blížíme k době nynější, tím více přibývá mezi skamenělinami druhů souhlasných s nyní žijícími druhy, a zde v tomto nejmladším pásmu třetihor nalézáme jich již více než polovici.

Není tím však řečeno, že ta polovička druhů žije nyní v každém moři, nýbrž věc se má tak, že na př. ve vrstvách pliocenových sicilských objevujou se druhy, které za našich časů jenom na čínských neb indických pobřežích žijou, a z toho vysvítá, že tehdy muselo býti v Italii takové podnebí jako nyní v Indii a Číně.

Zemězpytci rozeznávají v pásmu tom dva oddíly a sice

1. (11) Vrstvy Piacenské (šedé jíly v Italii a na Sicilii; červený crag v Anglii).

2. (12) Vrstvy Astské (šedé a žluté písky v Piemontsku u Asti, vápenec Messinský, crag s kostmi ssavců v Norvichu v Anglii).

Tím se ukončuje řada dvanácti vrstevních pásem, jakých se nyní v třetihorním útvaru rozeznává.

Poohlídneme-li se ku konci, jakých praktických výhod nám tento rozsáhlý útvar mimo hnědé uhlí, o němž zvlášť jednat budeme, poskytuje,

*) Tu nalezena byla obrovská hlava Dinotheria, jejíž odlitek vystavěn jest ve sbírkách českého Musea. Original nachází se v Londýně.

shledáme, že dává dobré stavivo, vápno a písek, jmenovitě však též kamennou sůl, která naplňuje mocné lože po obou stran Karpat v Uhřích, Sedmihradsku a v Haliči, zvláště pak u Věličky a Bochně. Též petrolej a zemská nafta prýští se na mnohých místech z vrstev třetihorních, jako jmenovitě v Haliči.

O hnědém uhlí v Čechách.

Poohlédněmež se nyní po tom, co se dělo v Čechách v té době, když vody mořské až k samým hranicím jejich sáhaly a obrovští tvorové slonovití na břehu jeho se pásli. Tvorstvo, na suché pevnině tehdy se nacházející, ztratilo se z větší části docela, neb co na suchu zpráchniví, to nezachová se budoucnosti, i udrželo se pouze jen to, co vodou zanešeno bylo do bařin, a co v bahně a písku skamenělo. Z těchto částečných svědků dávných věků objevuje se nám obraz následující.

Husté lesy stromů javorových a sosnových, cypřišových a skořicových kryly povrch vlasti naší v době třetihorní. Byly tu však také vrby, topoly, palmy, ořechové stromy, vavříny a množství jiných rostlin, jichž listy se překrásně zachovaly v jemných jílech, jako na př. v okolí Bíliny.*)

Největšího vzrůstu měli stromy sosnovité, a jak dle příkladů ze sousedních zemí souditi můžeme, dosahovaly znamenitého stáří. V Německu u Bleuteru nalezen kmen 15 stop v průměru, na němž se dalo dle ročních kruhů napočítati 1600

*) První znatel těchto otisků prof. Ettingshausen ve Vídni právě uveřejnil obšírný popis květeny hnědouhelné v Čechách, a uvádí tam asi 300 druhů.

let, a v Slezsku nalezeno na kmenu 9 stop širokém 5000 ročních přírůstků.

Do jakých letopočtů se dostaneme, považíme-li že k utvoření mohutných vrstev uhlí hnědého musela přispívati četná pokolení takových obrů stro-

109.

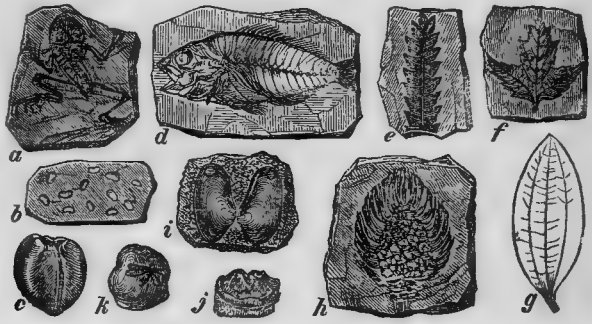

Útvar třetihorní.

Pásmo hnědého uhlí Teplického a Žateckého.

a Palæobatrochus Goldfussi. Otisk žabí kostry z hnědého uhlí od Freudenheimu u České Kamenice.
b Břidlice s otisky skořepatých raků z rodu *Ciprys* od Chebu.
c Juglans dilatata. Jádro ořechové z hnědouhelného pískovce u Altsattlu blíže Chebu.
d Perca uraschista. Okoun z opálovité břidlice na Kučlínském vrchu u Bíliny.
e Asplenium diforme. Kapradí z hnědouhelného lupku u Chabařovic blíže Oustí.
f Acer trilobatum. List javorový, nejhojnějšího to stromu za doby hnědouhelné.
g Cinnamomum polymorphum. List skořicový.
h Šiška ze stromu sosnovitého.
i Unio. Otisky sladkovodních škeblí z hnědouhelného pískovce u Oseku.
j Palæotherium. Zub zvířete vepřovitého. Z lupku u Warnsdorfu.
k Muška v Jantaru. (Bernstein.)

mových, any vrstvy uhelné z mnohých pokolení pokácených obrovských lesů povstaly?!

Bedlivým pozorováním kmenů ve vrstvách uhelných po sobě následujících, a opatrným počítáním ročních kruhů jejich přesvědčiti se můžeme, že mnohé ložisko hnědouhelné potřebovalo k utvoření svému 80 až 100 tisíc let.

Mnohem skrovnější nežli rostlinstvo jest zvířena, kterou známe z Čech z doby hnědouhelné.

V pobřežním písku jezera, které se táhlo od Oustí nad Labem až k Chebu, zarývaly se škeblata (říční mušle) podobně, jak to nyní činí v řekách a rybnících našich, i nalézáme otisky jejich velmi hojně u Oseku (109. *i*). Na mělčinách hemžili se drobní skořepatí ráčkové z rodu *Cypris* (109. *b*), v tuních kuňkalo stádo žab (109. *a*), a tam, kde voda čistší byla, prohánělo se hejna malých ryb, jejichž kostry se nám velmi dobře zachovaly v opálové břidlici u Kučlína blíže Bíliny (109. *d*).

Mimo obrovské *Dinotherium* žili tehdy též v Čechách slonové *Mastodonti* a jeden druh nosorožců; známe však jen zuby jejich. Též z menších ssavců objevuje se jeden rod a sice *Palæotherium* (109. *j*).

Co se týče poměrného stáří našich ložišť hnědého uhlí*), můžeme rozeznati především jedno starší pásmo, které jest málo mocné a usazeno býti muselo před vystoupením čedičů a znělců, protože jimi jest rozličně zdviženo a proraženo. Uhlí to dobývá se na př. u Velkého Března (Priesen) na levém břehu Labe pod Oustím, a jest pouze $2\frac{1}{2}$—3 stopy mocné.

*) Viz články prof. Krejčího: Živa, ročník 2., str. 231. a Musejník, 1865, str. 143.

Máme-li to uhlí do přehledu třetihor vřaditi, musíme je umístiti asi do pásma jantarového.

Druhé mladší pásmo hnědého uhlí vyvinuto jest ve vrstvách na mnoho sáhů mocných, a to vytvořilo se teprva po čediči, poněvadž tou horninou nikde není proraženo neb zdviženo.

Hnědé uhlí jest na mnohých místech v severních Čechách na př. u Bíliny a Litvínova 12—20 sáhů mocné a neleží hluboko pod povrchem země, dá se tudíž snadno dobývati, a jest laciným a důležitým palivem v severních Čechách, i vyváží se ho ročně velké množství přes hranice.

Jak se upotřebení hnědého uhlí v Čechách vzmáhá, lze viděti z následujících čísel:

1817	obnášel výtěžek	590.000	centů
1840	„ „	1,678.476	„
1864	„ „	20,000.000	„

Mladší české hnědé uhlí náleží do pásma Vídeňského čili miocénového.

Vedlé usazenin hnědouhelných tvořily se v Čechách za doby třetihorní ještě dvoje usazeniny v malých pánvích a sice:

1. Sladkovodní vápno u Tuchořic blíže Žatče; vápno to naplněno jest velkým množstvím hlemýžďů bahenních i zemských v celku asi 100 druhů. Druhy ty mají podobnost k druhům, jaké nyní v Dalmacii žijou.

Též skořápky malých ráčků a seménka vodních bylin nalézají se ve vápně Tuchořickém, které jest dosti výdatné a v okolí svém dosti daleko na stavbu se rozváží.

U Litmic v Chebsku nalézá se několik druhů z Tuchořických hlemýžďů v sladkovodním křemenci, který též z doby třetihorní pochází.

2. Opál břidličný z Kučlínského vrchu u Bíliny. Tato látka obyčejně Trypl (Polierschiefer)

110.

Útvar třetihorní (svrchní).

Sladkovodní vápno z Tuchořic u Žatče.

a Bulimus complanatus.
b Pupa turgida.
c Planorbis sollidus.
d Glandina Sandbergeri.
e Lymnæus acutus.
f Helix Zippei.
g Chara. Semínko vodní byliny.
h Cypris.
i Pyrenella lacunosa.

111.

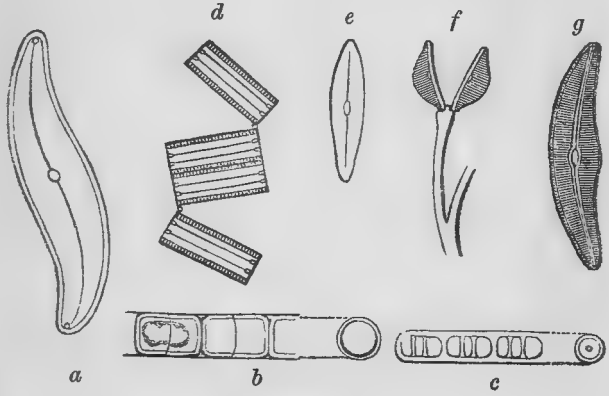

Diatomaceæ.

a Gyrosigma attenuatum.
b Melosira varians.
c Melosira (Gallionella) di tans z Kučlína u Bíliny.
d Diatoma vulgare.
e Navicula gracilis z Kučlína u Bíliny.
f Cocconema gibbum.
g Cymbella gastroides.

zvaná, skládá se z křemitých buněk nesmírně malinkých vodních bylin tak zvaných *Diatomaceí* (viz str. 192.), a tvoří bílou více méně sypkou vrstvu jemné křemité hmoty, jíž se k broušení kovů užívá. Často nacházejí se tu též otisky ryb (109. *d*), a listů, zvláště ze skořicových stromů (109. *g*).

Podobné usazeniny objevujou se též u Chebu a u Skalice na sever od Litoměřic, kdežto byly před několika léty příčinou, že celá lesem porostlá stráň sjela o několik sáhů dolů.

Přehled třetihor.

S přehledem tím budeme brzo hotovi, neb celá doba třetihorní obsahuje jediný útvar, a poskytuje skamenělé tvorstvo, které nás již nepřekvapuje, neb se velmi podobá k tvorstvu nyní žijícímu.

V nejhlubších pásmech toho útvaru Nummuliti vynucujou svým ohromným množstvím opravdivý obdiv, ale jantarové pásmo, jakož i následující mořské usazeniny vídenské a italské poukazujou nás svými cizími jmeny neustále za hranice vlasti, a nemají tedy pro nás valné důležitosti.

Za to však současné naše usazeniny sladkovodní jsou pro nás veledůležité a zajímavé a sice především pro ohromné zásoby hnědého uhlí, a pak pro své skamenělé ryby, žáby, ouhledné hlemýždě ve vápencích, a toho, kdo má dobrý drobnohled, baví svými malinkými křemennými bylinkami.

Čtvrtohory.

Poslední toto skupení útvarů má pro nás velkou zajímavost, neboť jím se sprostředkuje přechod

z dávné minulosti do doby nynější a v něm se objevujou první stopy člověka.

Z té příčiny povšimne si snad blíže trochu této kapitoly i ten, kterého nedovedli ani sliční trilobiti ani ozdobní ammoniti rozhřáti pro vědu geologickou.

Vše, co nám z doby čtvrtohor se zachovalo, poukazuje k tomu, že na pevnině evropské nastaly několikráte opakované velké změny v ponebí.

Jednou kryly sněhy a ledy povrch země a velké povodně zaplavovaly rozsáhlé krajiny; jindy zmírnilo se ponebí, vše zase nabylo vlídnějšího rázu, země pokryla se lesy a oteplila se tak, že tu bylo volno takým zvířatům, jaké nyní jen v horkých krajinách jsou domovem.

Co nám po takových střídajících se protivách zbylo, jsou nejvíce jen náplavy, které ani neměly posud času, by se proměněly v horniny.

Náplavy tyto řadíme ve dva útvary:

Útvar naplavenin starších čili Diluvium, a

Útvar naplavenin mladších čili Alluvium přecházející do doby nynější.

Hranice těchto útvarů nejsou však ostré, neb přechází znenáhla jeden útvar do druhého.

Dříve mělo se za to, že za doby starších náplavů nebylo ještě člověka na zemi, a že hlavně tím se liší od doby mladších náplavů, avšak badání posledních desíti let ukázalo, že člověk již v diluvialní době žil.

Usazeniny obou naplavenin utvořeny jsou z drobtů zvětrávajících a rozpadávajících se starších hornin, jež potoky a řeky do nižin snesly.

Tvrdší a větší kamení po cestě své vodou omleté nahromadilo se co štěrk, jemnější zrnka

zvlášť křemene co písek, a z kalných vod usazovaly se zemité látky v podobě hlíny.

112.

Krajina starších naplavenin.

Cihelna na Jenerálce v Šárkách u Prahy.

V pozadí jest v kolmé stěně žlutá hlína cihlářská, na ní asi 3 stopy ornice. V popředí leží velká kost stehenní slonová (mamut).

Útvar naplavenin starších čili Diluvium.

U nás v Čechách jsou to předně štěrky, a pak žluté hlíny cihlářské, které k starším náplavům počítáme. V Moravě náleží sem též hlíny ve velkých jeskyních nahromaděné, v nichž množství kostí zvířecích se nachází.

Ačkoli od utvoření se těchto štěrků a hlin uplynul poměrně krátký čas, přece nalézáme více obtíží, vysvětliti nahromadění omletých oblásků

na výšinách okolí Pražského a usazení se tak mocných jednostejných hlin na výšinách Boleslavských, nežli u kterékoli horniny z dob starších. Nechť postačí zde jen podotknutí, že podobné hlíny, jako jsou naše žluté cihlářské, usazujou se z kalných vod, jaké z ledovců horských vyrážejí, pročež by nebylo nemožno, že jednou též u nás na vyšších horách ledovci se nacházely.

Štěrky obyčejně nejsou z daleka připlaveny a můžeme dle kamínků, jež obsahujou, často dokonale určiti, odkud pocházejí. Tak na př. obsahujou štěrky na vysočině mezi Letnou (Belveder) a Bubenčem samé horniny ze spodního útvaru silurského a z prahor, štěrky okolo Nymburku a Brandýsa nad Labem horniny z Krkonoš a jejich předhoří.

Co do objevení se zvířectva rozeznávají se v starších naplaveninách dvě doby; doba mamutů a doba sobů.

Doba mamutů.

Na počátku doby té bylo na pevnině evropské vše sněhem pokryto; na temenech hor spočívaly spousty ledů, a mocné řeky valily se pustou krajinou. Když se později vždy více a více Evropa oteplovala, když nížiny se počaly zelenati a hory lesem pokrývati, objevil se mamut (*Elephas primigenius*), obrovský to slon, hustou srstí chráněný proti zimě. V bařinách brodil se nosorožec (*Rhinoceros tichorhinus*) a hroch (*Hippopotamus*); v jeskyních zdržoval se velký medvěd s klenutým čelem (*Ursus spelæus*) a snášel si tam potravu.

Hyéna těkala nočního času sem tam jako nyní v krajinách afrických, divoký kůň prohánět se ve velkých stádech po lučinách, a v houští číhal tygr na svou kořist.

113.

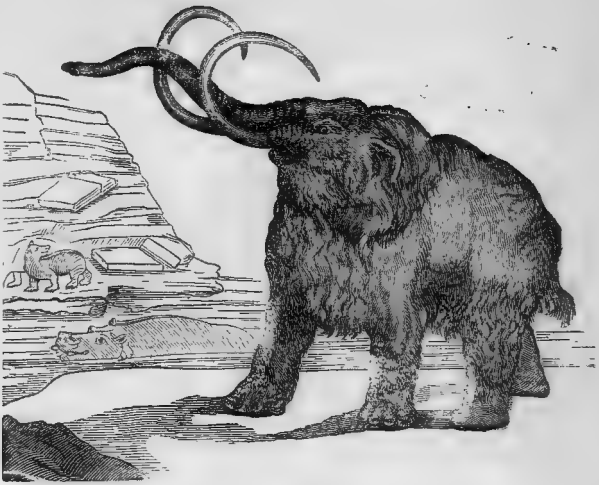

Mamut. *Elephas primigenius.*

Obrovský srstnatý slon z doby starších naplavenin. (Nakreslen dle nalezených kostí od p. Watterhause v Londýně.) Ve vodě hroch předpotopní (*Hippopotamus*). V pozadí medvěd jeskynní (*Ursus spelæus*).

A kdo to tak může všechno věděti? bude si jistě některý čtenář myslet; v tom ohledu budiž ujištěn, že vše dokázati se dá z četných kostí a zubů uvedených zvířat, jichž nalézáme více méně hojně v náplavech, a také naše Museum poskytne dosti dokladů toho, o čemž se zde vypravuje.

Při kostech těchto zvířat nalezeny byly také výrobky lidské práce, totiž zbraně z křesavých kamenů, a není tudíž pochybnosti, že do té doby padá první objevení se člověka na zemi.

Jesti k víře podobno, že v tak nevlídné spo-

lečnosti, v jaké se zprvu octnul, člověk z počátku se toulal v polodivém stavu po lesích. Hledaje v jeskyních útočiště před divou zvěří, živil se zprvu stravou rostlinnou (kořínky, ovocem) a snad též syrovým masem.

114.

Lebka předpotopního medvěda jeskynního (*Ursus spelæus*) nalezená v Slupské jeskyni na Moravě. Krásný ten exemplár darovaný do bazaru ve prospěch národního divadla nalézá se nyní ve sbírkách našeho Musea.

Později naučil se znáti oheň z úkazů přírodních, jako jsou blesk a sopky, a poznal brzo dobrý jeho účinek při pečení masa, pročež si stravu pomocí ohně připravoval.

Z tvrdých křesavých kamenů (z pazourků, jež jsme se naučili znáti v bílé křídě str. 176.) shotovoval sobě šípy a nože, používaje jich co zbraně na plachou zvěř a potýkaje se jejich pomocí též s medvědy a tygry, a snad odvažoval se i na mamuta.

U ohniště v jeskyních shromažďovala se rodina k společným hodům, při kterých za zvláštní lahůdku považován býti musil tuk z dlouhých kostí, neb nalézáme tam, kde stopy lidské jsou, všechny kosti rozštípané a přerážené.

(V jeskyních, ve kterých se nenacházejí zbraně pazourkové a v nichž tedy člověk nepřebýval, nalézají se zvířecí kosti celé, nebo nanejvýše na koncích ohryznuté od zvířat.)

Toto vypravování o prvním objevení se člo-

115.

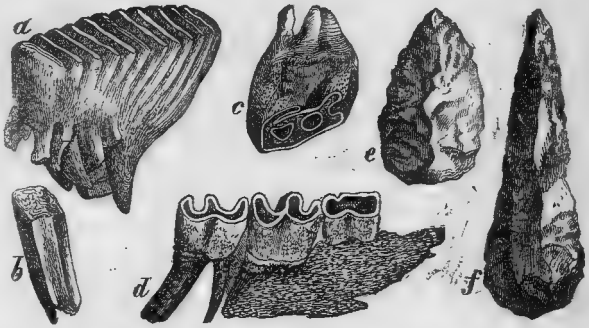

Útvar starších naplavenin. Doba mamutů.

a Stolička mamuta (*Elephas primigenius*) nalezená v okolí Prahy. (Ze sbírky Musea.)
b Zub z předpotopního koně nalezený na Vysoké u Mělníka. (Ze sbírky Musea.)
c Zub ze svrchní čelisti nosorožce (*Rhinoceros tichorhinus*) nalezený na Smíchově při kopání základů k nádraží. (Ze sbírky Musea.)
d Tři zuby ze spodní čelisti téhož nosorožce nalezené na Jenerálce v Šárkách u Prahy. (Museum.)
e f Zbraně z křesavého kamene (pazourku) nalezené ve Francii zároveň se zuby mamutů a nosorožců.

věka*) zakládá se hlavně na předmětech nalezených při skoumání jeskyň ve Francii, kde se asi od desíti let velmi pilně ve věci té badá.

Novota skoumání toho nepřipouští ještě ně-

*) Viz Živa 1867 „O dějinách práce“ od dra. A. Friče.

jakého jistého úsudku, tím méně můžeme věděti, zda-li v Čechách žil též člověk již za doby mamutů, an u nás posud medvěd jeskynní, který jest pro tu část útvarů nejvýznačnější, nalezen nebyl.

Spíše lze očekávati nějakého světla o věci té z Moravy, i bylo odtamtud nedávno psáno, že při kostech předpotopního medvěda v jeskyni Sloupské nalezeny byly také kosti lidské.

Rozumí se samo sebou, že každé naleziště kostí předpotopních zvířat musí se ohledati s velkou opatrností, aby se žádná důležitá okolnost nepřehledla, a aby náhodou neb nedorozuměním nebyly pak věci k sobě dávány, které spolu nalezeny nebyly.

Doba sobů.

Po době mamutů nastala opět krutá zima, podobná k oné za času ledovců předešlého věku, což činí v našem sledování tvorstva velkou mezeru. O něco později nalézáme v střední Evropě asi takové ponebí, jako jest nyní v Laponsku neb severní Sibirii.

Medvěd jeskynní a hyéna zmizeli, a mamut a nosorožec objevujou se již skrovněji.

Za to chovaly bařinaté lesy velká stáda sobů (zvíře jelenovité, hojné nyní jen v krajinách blíže ledového moře), obrovské jeleny a daňky; kamzík a kozorožec zaujali svá stanoviska na horách, bobr počal stavěti své chýše, sysel, křeček a lumík hrabali si skrýše v zemi.

Člověk objevuje se opět, avšak nesídlí již pouze v jeskyních, nýbrž má též osady podél řek a na pahorkách.

Výtvary práce jeho jsou již důkladnější a úhlednější, šípy a nožíky z křesavého kamene, i

116.

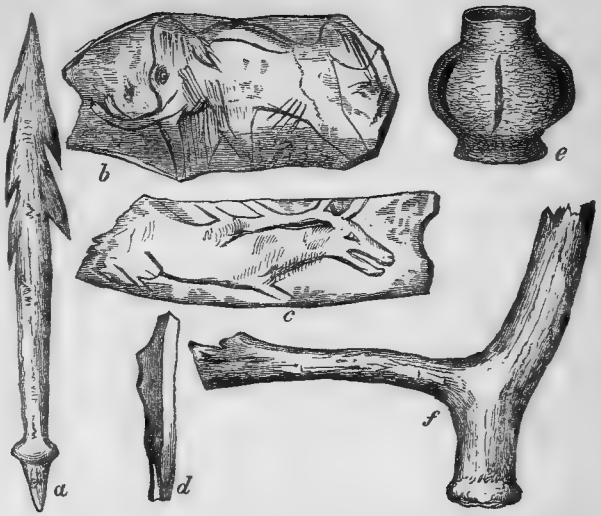

Útvar starších naplavenin. *Diluvium.* Doba sobú.

a Harpuna z parohu sobového nalezená ve Francii (Eyzies).
b Výkres mamuta na úlomku klu téhož zvířete.
c Výkres soba na parohu sobovém.
d Nožík z křesavého kamene nalezený při parohách soba a zubech mamuta.
} Nalezeny u Madelaine v jižní Francii.
e Nádoba blíněná na ruce (ne na kole) hnětená nalezená u Vlenec blíže Karlštejna. (Sbírky Musea.)
f Paroh soba nalezený v Šárkách u Prahy. (Sbírky Musea.)

dovedl jimi již shotovovati rozličné nástroje z parohů sobích, jeleních a též ze dřeva (116. *a*, *b*, *c*).

Z mastných jílů počal na ruce uhněcovati nádoby hlíněné a okrášlil si je několika rýhami (116. *e*).

Též v umění se již pokoušel, neb vyryl si ostrými nástroji na povrchu rohů jelenních a sobích obrazy těch zvířat, ano na jednom úlomku tesáku

mamutového nalezen i obraz mamuta samého, což znalci považují za nejpatrnější důkaz, že musil člověk žíti zároveň s mamutem v Evropě již v době starších náplavů.

Co se týče naší vlasti, tu poukazujou posavadní nálezy k tomu, že mocné ložiště štěrků a na nich uložené žluté hlíny cihlářské náležejí do doby sobů.

Bylit v nich a zvláště v hlinách nalezeny četné ostatky mamutů, nosorožců, koní a sobů, vše pospolu, tak že nemůže býti pochybnosti o současném žití těchto zvířat.

Jedno z nejbohatších naležišť kostí a zubů z doby sobů jest cihelna na Jenerálce v údolí Šárky u Prahy; dal jsem vyobraziti několik předmětů tam nalezených (115. 116.), jež každý navštěvovatel českého Musea za sklem vyložené spatří.

Zdali člověk v době té v Čechách žil, není posud zcela zjištěno, poukazujou však k tomu dvě nádoby hlíněné, na kterých jest viděti, že byly na ruce (a ne na kole hrnčířském) hněteny, jedna z těch nádob byla nalezena v nepohnutém štěrku diluvialním u Vlenec nedaleko Karlštejna a druhá ve štěrku u Přestavlk blíže Roudnice.

Do téhož času patří nepochybně též nožíky z křesavého kamene shotovené, nalezené na Pumberku u Chrudimi, pak šipka kamenná vyoraná u Mšena a jiné křemenné nástroje nalezené v Šárkách, u Hořovic a jinde.

Aby se při nalezení podobných předmětů nestala v posouzení hlíny žádná mýlka, naleží-li totiž opravdu k starším naplaveninám, upozorňuju na to, že v té pravé žluté cihlářské hlíně lze nalézti malé bílé skořápky hlemýžďů, na obr. 117. vykreslené.

Poohledneme-li se po útvaru starších napla-

venin v cizích zemích neb i dokonce v jiných dílech světa, shledáme mnoho zajímavého, jak ze stanoviska přírodoskumce, tak i z ohledů praktických.

V Americe nalézáme kosti obrovského lenochoda *Megatherium* a velrybovité ssavce *Zeuglodon* zvané. Na Novém Zelandu chovají vrstvy z této doby kostry obrovských ptáků pštrosovitých, i nalézají se též vejce jejich, do nichž se vejde čtvrt vědra vody.

Do té doby náležejí též tak zvané bludné balvany, totiž velké úlomky skal, někdy 30—40′ v průměru mající, které jsou daleko odnešené od místa, na němž původně ležely. Tak na př. leží nedaleko Berlína několik balvanů silurského vápence švedského, což se dá jen tím vysvětliti, že připlavaly na velkých krách ledu z té severní krajiny za dob, když ještě Německo bylo ponořeno pod mořem.

Praktická důležitost starších naplavenin sahá

117.

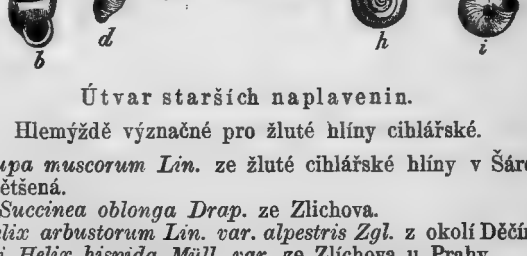

Útvar starších naplavenin.

Hlemýždě význačné pro žluté hlíny cihlářské.

a ***Pupa muscorum Lin.*** ze žluté cihlářské hlíny v Šárce.
b Zvětšená.
c d ***Succinea oblonga Drap.*** ze Zlichova.
e ***Helix arbustorum Lin. var. alpestris Zgl.*** z okolí Děčína.
f h i ***Helix hispida Müll. var.*** ze Zlíchova u Prahy.

velmi do života, neboť náplavy tyto jsou často zlatonosné a sice velmi vydatné. Proslulá naleziště velkých kusů zlata jako v Kalifornii, v Novém Hollandu a Novém Zelandu chovají drahocenný ten kov ve štěrkách, kam se dostal délkou času pomocí vod z křemenných žil prahor, v nichž původně byl zarostlý.

Výnosné hledání zlata, jež čas od času přiláká dobrodruhy celého světa na to neb ono místo, daří a vyplácí se vždy v první době po odkrytí nového naleziště nejlépe, pokud se snadno ve svrchních vrstvách štěrku pracuje. Ve větší hloubce vydělají si sběratelé zlata zřídka více, než co na živobytí potřebujou, a aby dobývali zlato v pevné skále v prahorách, do toho se pravidelně ani nepouštějí, přenechávajíce to velkým hornickým spolkům neb vládám.

Jak velké bývají kusy zlata povalující se na povrchu země v štěrku, o tom dává svědectví zpráva jistého cestovatele, který v kolonii Victoria v jihovýchodní Australii odpočíval na velkém kamenu a zpozorovav, že se v něm něco blýští, jej blíže prohlédl a v něm shledal — že obsahuje ryzé zlato — a sice vážil kus v něm zarostlý 180 liber!

V Kalifornii dobylo se v letech 1846—1856 ročně asi za 22 milliony dukátů, a v Australii v novějších dobách až na 35 millionů dukátů; průměrný výtěžek v říši rakouské udává se na 450.000 dukátů ročně (hlavně v Sedmihradsku a Uhřích). Výtěžek zlata na celé zemi páčí se však na 4000 celních centů, a jelikož jde na jednu libru $143^1/_4$ dukátu, obnášel by dle toho roční výtěžek zlata na celé zemi 57,300.000 dukátů.

Také Čechy slynuly za starých dob hojností

zlata, kteréž se hlavně dobývalo u Jílového a v Šumavě.

Nyní ovšem tyto zlaté časy již dávno minuly.

Avšak nejen zlato, nýbrž i platina, diamanty a cínová ruda nalézá se v starých náplavech, z nichž se dobývají vypíráním čili rýžováním.

Útvar naplavenin mladších čili Alluvium.

Když se byl skončil útvar diluvialní velkou potopou, vyhynulo též velké ssavectvo pro doby jejich význačné, mamuti a nosorožci předpotopních druhů zmizeli s povrchu země a objevilo se později zvířectvo nynější.

Všechny nánosy a usazeniny, které se od té doby utvořily a ještě nyní se tvoří, počítáme k útvaru mladších naplavenin, který však již nepatří vlastně do geologie, neb jest to věk nynější.

Věk ten rozvrhuje se na část předhistorickou, při jejímž skoumání odkázáni jsme jen na památky v novějších náplavech obsažené, a na část historickou, která počínajíc s temnými bájemi a pověstmi, vždy víc a více pravdivých podání a zápisků poskytuje, až do pravého oboru dějepisu přejde.

O povstávání usazenin do útvaru toho náležejících může se každý nejsnadněji přesvědčiti, protože se ustavičně před našimi očmi tvoří, a bedlivé jich pozorování odporučuju každému tím více, an se při tom nejlépe přesvědčí, jak se i za dřívějších dob vrstvy země tvořily. K těmto nyní se tvořícím vrstvám náležejí:

1. Nánosy řek, písky, bahna a štěrky obsahující ostatky zvířat a rostlin nyní žijících.

2. Usazeniny moří, jezer, bařin a

rybníků, jakož i vše, co přičiněním ledovců se tvoří.

3. Koralové útesy, které se tvoří v horkém pásmu z nesčíslného množství vápnitých polypů, buď podél břehu a neb v širém moři na úskalích.

4. Usazeniny z vápnitých vod, obsahující buď tvrdou hmotu nazvanou krápník, aneb jen lehkou buňkovitou hmotu s otisky listů nazvanou: pěna vápenná.

Vody horké v krajinách sopečných obsahujou často rozpuštěné látky křemité, a usazujou při chladnutí pěnu křemennou.

5. Rašeliny, totiž nahromadění setlelých látek rostlinných. Tvoří-li se na horách, skládají se hlavně z mechů, kořínků, stonků i listů bahenných rostlin a nazývají se rašelina horská; povstávají-li v nižinách na mokrých lukách neb zanešených rybnících, nacházejí se v nich listy a kořeny ostřic, rákosů, sítí a jiných bylin vlhkých luk a vyznačujeme ji pak co rašelinu luční. Přičiněním železité vody usazuje se někdy v rašelině ruda železná nazvaná bahňák, na př. na Škvárovce u Kr. Hradce.

6. Ornice, čili zemitá látka povstalá zvětráním rozličných hornin a smíšená se setlelými částkami těch bylin, které po dlouhou řadu let v ní rostly.

Jakých užitků mnohé z těchto výtvorů nynější doby přinášejí, jest věcí příliš známou, než abych zde o tom mluvil, a obmezím se tudíž jen na připomenutí, že mimo rašeliny, kteréž dobré palivo poskytují, zvláště také písek říčný povšimnutí zasluhuje.

Nejen že v Čechách obsahoval a dosud obsahuje zlato, má říčný písek i pro stavby velikou cenu, an dobrý čistý vltavský písek smíchán

s dobrým Pražským vápnem dává maltu, jaké se v celém světě žádná jiná nevyrovná.

Obrátíme-li nyní pozornost svou k předmětům nalezeným v ornici, v rašelině aneb v nánosech vod, zpozorujeme, že se z nás stanou znenáhla — archeologové čili zpytatelé starožitností. Nuže zkusme to, zda-li to dovedeme.

Se stanoviska na polo geologického, na polo archeologického dělíme útvar novějších naplavenin ve tři doby:

1. v dobu mlatů kamenných,
2. v dobu bronzů čili keltů,
3. v dobu železa.

Nelze však doby tyto ostře od sebe děliti, neb jedna přechází znenáhla do druhé, a na rozličných místech země vyvinovaly se doby v nestejných časech, někde dříve, jinde později, dle pokročilosti toho neb onoho kmene lidského.

Doba mlatů kamenných.

Husté lesy kryly většinu pevniny, silní jelení, divocí zubři a kanci oživovali je spolu se vší zvěří, která v nich až podnes se prohání.

Člověk neznaje kovů shotovoval si zbraně z tvrdých kamenů (zelenokamenů a podobných), které z prvu jen co ploché klíny přibrušoval a v rozštípené hole upevňoval. Později naučil se do tvrdých mlatů vrtati díry, tak že je mohl na topůrko nasaditi; takové mlaty jsou u nás známy pod jmenem hromových klínů.

Šípky a nožíky shotovoval jako dříve z tvrdého křesavého kamene čili pazourku.

Těmito zbraněmi honil zvěř, bránil se proti dravcům a nepřátelům vlastního plemene.

Aby ujistil obydlí své lépe proti přepadnutí,

118.

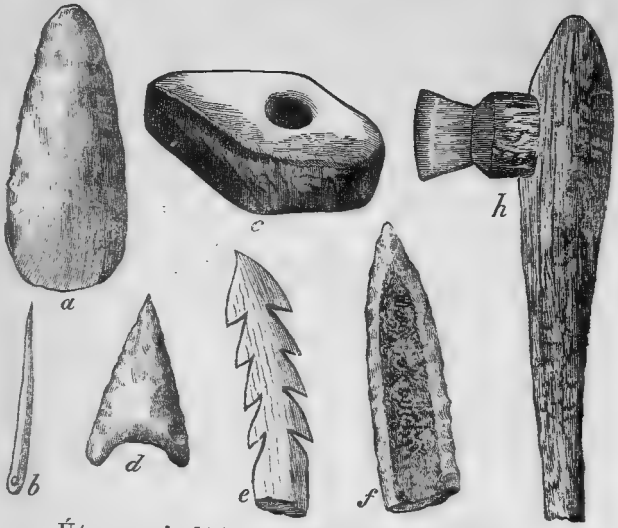

Útvar mladších naplavenin. *Alluvium.*
Doba mlatů kamenných.

a Mlat z leštěného kamene křesavého nalezený v rašelinách u Brüsselu ($\frac{1}{4}$ přirozené velikosti).

b Jehla z rybí kosti z jezer švýcarských.

c Mlat z černavého kamene nalezený v okolí Prahy.

d Šipka z křesavého kamene vyoraná u Choroušek nedaleko Mšena. (Museu našemu daroval pan Pražák.)

e Harpuna z parohu jeleního ($\frac{1}{3}$ přirozené velikosti) ze švýcarských jezer.

f Nůž z křesavého kamene nalezený blíže sv. Dobrotivé u Komárova.

h Sekera z křesavého kamene zasazená do kroužku z rohu jeleního s dřevěným topůrkem; nalezená v jezeře Nevšatelském.

než to na pevnině možno bylo, počal zakládati osady své na koly do jezer zaražené, a spojil je s pevninou můstkem snadno odstranitelným aneb k nim dojížděl na lodicích upravených z vyhloubených kmenů.

Na pobřeží moře živil se ústřicemi a jinými mušlemi a plži mořskými, jejichž skořápky nahromadil na mnohých místech ve velkých kupách.

V celku musel se život tehdejších národů podobati k životu, jaký vedou posud divochové jižních ostrovů a Indiani američtí, kteří podnes shotovujou zbraně z pazourku a jiných kamenů, úplně podobných k oněm z časů předhistorických.

V Evropě nalézáme kamenných zbraní na četných místech.

Především jsou to rašeliny v Dánsku, které obsahujou obzvláště pěkně leštěné celé mlaty z křesavého kamene shotovené a zajisté velmi staré, neb se nalézají v rašelině z lesů bukových. Dánsko bylo totiž za doby mladších náplavů nejdříve pokryto lesy bukovými, později lesy dubovými, a konečně lesy borovými. Dle stáří těch lesů jsou tam tedy tři rozdílné rašeliny: bukové, dubové a borové, a mlaty kamenné nalézají se právě v té nejstarší rašelině, totiž v bukové.

V ornici a v nových náplavech vyskytujou se mlaty roztroušené skoro po celé Evropě a též Čechy mohou se vykázati bohatou sbírkou mnoho set kusů čítající, nyní v našem Museu uložených.

Dále poskytly nám v poslední době velkého množství kamenných zbraní osady jezerní, odkryté v jezerech Švýcar a jiných zemí střední Evropy.

Stávby na kolech, z jakých se tyto osady skládaly, měly právě v této době svůj začátek,

trvaly však i po celou dobu bronzů a ještě na začátku doby železa.

Kdežto z mladších staveb pozůstalé koly ještě nad dno jezer vyčnívají a při tichém počasí pozorovati se dají, není na místech, kde osady z doby mlatů kamenných stávaly, již ničeho viděti, a jen nálezy starožitnické poukazujou na místa, kde jindy stávaly.

Taktéž se objevujou zbraně v tak zvaných Kjökken möddings (kuchyňské hromady), totiž ve velkých hromadách odpadků lidské potravy, blíže břehů mořských v Dánsku a v Anglii se na-

119.

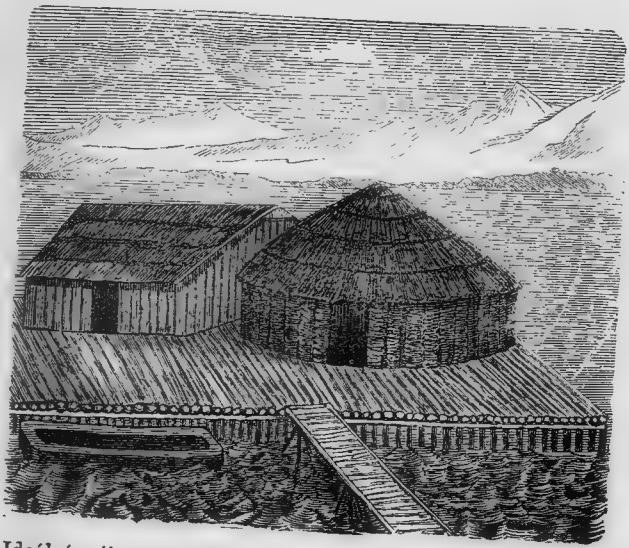

Ideální výkres stavby na kolech na jezerech švýcarských za doby mlatů kamenných, bronzů, a na počátku doby železa.

cházejících; některé z nich mají délku 1000 stop jsouce 200 stop široké a 3—10 stop vysoké.

Hromady tyto sestávají nejvíce ze skořepin ústřic (*Ostræa*), slávek (*Mytilus*), srdcovek (*Cardium*), břehovek (*Littorina*) a jiných mušlí, které posud v těch krajinách lidem slouží za potravu. Mimo to jest v nich množství kostí rybích, ptačích a ssavčích.

Jeden pták, alka veliká, musil dle četných kostí v hromadách těch nalezených, bývati dříve velmi hojný na pobřeží baltického moře, jelikož ale pro zakrnělá křídla svá neuměl létati, byl tak vyhuben, že snad nyní již zcela vymřel, neb po více než 30 let nebyl již žádný pozorován. Z pravého zubra (*Bos urus*), který též dávno již v Evropě vyhynul, nalézá se tam také četných kostí. Všechny dlouhé hnáty jsou přelámány, aneb dle délky rozštípány k vůli tuku právě tak, jak to bylo pozorováno v jeskyních z doby starších naplavenin.

Tato směsice odpadků kuchyňských obsahuje nezřídka také zbraně kamenné, dřevěné, rohové, nádobí hlíněné, popel, uhlí — avšak nikdy nebyly tam nalezeny nástroje bronzové neb železné.

Znalci tvrdí, že k utvoření těchto hromad bylo zapotřebí nejméně 4000 let. Lebky lidské v nich (ač po skrovnu) nalezené poukazujou na plémě krátkolebé, podobné k Laponcům.

O obřadech pohřebních tehdejších obyvatelů Dánska víme pouze, že kladli mrtvoly do velké čtverhranné prostory sestavené z velkých balvanů.

Doba bronzů.

Poznání kovů působilo ve velké míře na vývin lidstva, a můžeme směle vyříknouti, že kovy byly praví tvůrcové nynější pokročilosti a vzdělanosti.

Od té doby, co se rozšířilo užívání kovů po zemi, počalo kvésti umění, povstala orba, a lidé počali se odívati látkami vyrobenými z vláken rostlinných.

První kov, jehož se užívalo, jest **bronz**, totiž smíšenina devíti částí mědi s jednou částí cínu, což jest věcí velmi podivnou, poněvadž oba kovy náležejí ke kovům poněkud vzácnějším a zvláště o cínu jest skoro nepochopitelno, odkud ho z počátku obyvatelé Evropy brali.

Bronz z něco pozdější doby obsahuje trochu olova co přísady, a nazývá se bronzí etrurskou.

Mnohem později objevuje se zlato a pak teprva stříbro.

Dříve mělo se za to, že pouze národ Keltů užíval bronzu, nyní se však ujistilo, že bronz byl v užívání u rozličných národů.

Předměty z bronzu shotovené náležejí jen z menší části ke zbraním, jako jsou šípy, kopí a meče, nejvíce patří však k ozdobám, jako k jehlicem, náramkům, kruhům, sponkám a symbolickým figurám.

Zároveň s bronzem povstal nový spůsob obřadů pohřebních, totiž spalování těl, kteréžto mrav připravil nás o lebky a kosti z doby té, dle nichž bychom nyní poznati mohli, ku kterému plemenu náleželi tehdejší obyvatelé Evropy. Popel ze spáleného těla kladen byl do nádob, do tak zvaných

120.

Útvar mladších naplavenin.

Doba bronzů.

a Hrot bronzový z Jinec (sb. Musea).

b Jehlice bronzová z Nových Dvorů (sb. Musea).

c Labuť bronzová nalezená u Svijan nedaleko Turnova (sb. Musea).

d Kotouče bronzové z Jinec (sb. Musea).

e Jehlice bronzová z jezera švýcarského.

f Klín bronzový.

g Popelnice černavé barvy (nevypálená) z Veselí.

h Sponka bronzová z jezera švýcarského.

i Meč bronzový nalezený u Boušovic (sb. Musea).

popelnic spolu s ozdobami a zbraněmi, jež pohřbený za živa nosíval.*)

Mimo pohřebiště též u nás hojná poskytla zvláště jezera švýcarská nejbohatší zásoby bronzů, jelikož stavby na kolech trvaly i v této době a většina osad jezerních právě sem náleží. Osady ty zahynuly z větší části ohněm, při čemž všechny předměty v nich obsažené do vody napadaly a všude, kde při nízké a tiché vodě lze na dně jezera spatřiti ohořelé koly, tam s jistotou počítati se může na bohatou kořist bronzových starožitností. Na takových místech nalézá se též mnoho spáleného obilí, jakož i tkaných látek, což oboje svědčí o pokročilosti obyvatelů osad jezerních za doby bronzů; dřívější obyvatelé jejich, kteří kovů a orby neznali, odívali se totiž jen kožemi zvířecími. Zároveň pozorovati jest mnohem méně kostí zvířecích kolem osad těchto, což poukazuje k tomu, že lidé se živili již z velké části obilím.

Že i v Čechách musilo býti za doby bronzů dosti živo, dokazujou četné nálezy ozdob i zbraní z tohoto kovu shotovených, jak jich ve valném množství ve sbírkách českého Musea spatřiti lze.

Často domnívají se dělníci, kteří při kopání naleznou bronzové předměty, že nalezli zlato, jelikož napilovaná místa se žlutě lesknou, i hledí speněžiti poklad svůj u nějakého vetešníka. Kdežto však podobné nálezy pouze cenu vědeckou mají, bylo by to ve prospěchu naší domácí vědy archæologické, aby nálezce takových věcí buď některé škole je daroval, aneb přímo do českého Musea

*) Důkladné pojednání o starožitnostech českých nalezne čtenář v díle „Pravěk země české“ od prof. E. Vocela a v četných článcích „Archeologických památek.“

v Praze zaslal. Jiní zase, kteří si myslí, že tomu dobře rozumí, odstraňujou z bronzů starobylý zelenavý povlak (patinu), aby se hezky leskly, avšak tím škodí těm starožitnostem velice, neb právě ta patina jest význačnou známkou starobylého kovu a svědčí, že dlouho v zemi spočíval a nijak padělán není.

Doba železa.

Zde můžeme pojednávati jen o počátcích té doby, pokud totiž padá do času předhistorických, neb pokračování její, doba historická a i věk náš jest sice ovládán železem (pohříchu více než jest prospěšno), nehodláme však o něm slov šířiti.

Objevení se železa v střední Evropě upotřebeného od člověka připadá asi do desátého století před naším letopočtem, v čas kde válečný jakýs národ silného dlouholebého plemene přivalil se z Asie a opanoval západní část Evropy od Švédska až po Alpy.

Prvotní zbraně železné nalezené v krajině té mají nápadně stejný ráz, což svědčí o stejném jejich původu.

Co do podoby rovnají se železné zbraně velmi zbraním bronzovým, bývají však vykládané stříbrem, kdežto bronzy byly ozdobeny jenom cínem.

V této době objevujou se také první mince v podobě plíšků bronzových neb zlatých obyčejně s obrazem koníka opatřených.

Hlíněné nádoby jsou již do červena vypáleny, kdežto byly v dřívějších dobách vždy černé neb šedohnědé.

Také sklo nachází se již v podobě modrých perliček a velmi záhy nalezen tu také jantar v podobě provrtaných kuliček.

Vzdor tomu že železo mladší jest než bronz, přece se z výtvorů jeho méně zachovalo, poněvadž se rezem tak poruší, že se zcela rozpadne. Z té příčiny nalézáme ve sbírkách starožitností velké

121.

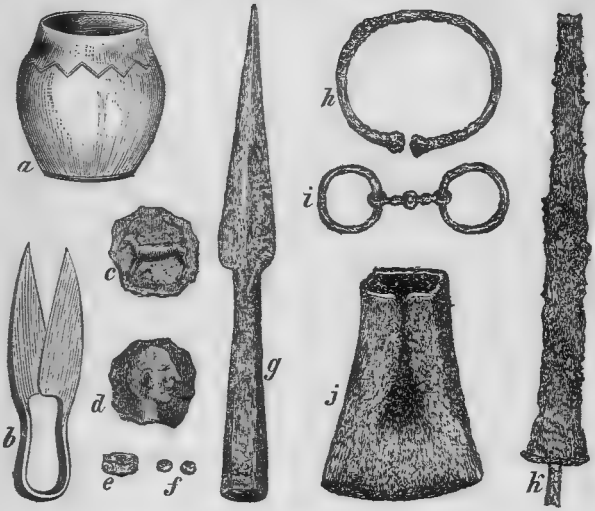

Útvar mladších naplavenin. *Alluvium.*

Doba železa.

a Hlíněná do červena vypálená nádoba.
b Nůžky železné, nalezené při stavbách kolových na jezeře Nevšatelském.
c d Nejstarší spůsoby mincí.
e Perlička z jantaru nalezená v pohanském hrobě v Čechách (sbírka Musea).
f Perličky z modrého skla.
g Hrot z pohanského hrobu u Želenic.
h Kroužek železný nalezený u Brzvan (sb. Musea).
i Kroužky železné nalezené ve Švýcařích u Bernu.
j Klín železný ze Stadic.
k Meč železný nalezený u Želenic.

mezery na místech, kde by měly býti vystavěny výtvory lidské píle z časů mezi předhistorickou a historickou dobou.

Kdož ví, nebude-li naše století jednou vyznačeno také co počátek nové doby: parostrojů, telegrafů, — a peněz papírových.

Přehled čtvrtohor.

Octnuvše se na konci dlouhého pořadí vrstevnatých útvarů, jež jsme hleděli učiniti přehlednými, řadivše je do skupení co prahory, prvohory, druhohory a třetihory, zbývá nám jen pohlednouti se po právě pojednaných čtvrtohorách.

Zde viděli jsme porůznu prokmitávati se stopy práce lidské, které nás při badání *starších naplavenin* upozorňujou na první objevení se člověka, ačkoli kostry jeho s jistotou mezi kostmi mamuta a jeskynního medvěda nalezeny nebyly. Zpozorovali jsme, že za doby sobů již se množí zbraně kamenné, a že i o umění tehdejší pán tvorstva se pokoušel,

Že štěrky na pohled nepatrné velké poklady zlata, ba i diamanty obsahujou, též nám neušlo.

Z naplavenin mladších jsme se konečně za pozorování rašeliny, krápníku a jiných naší doby výrobků, dostali dobou mlatů kamenných, dobou bronzů a dobou železa až k věku našemu, a takřka se závratí patříme na řadu tvorů, jichž věky splodily a za jichž vrchol považujeme — sebe.

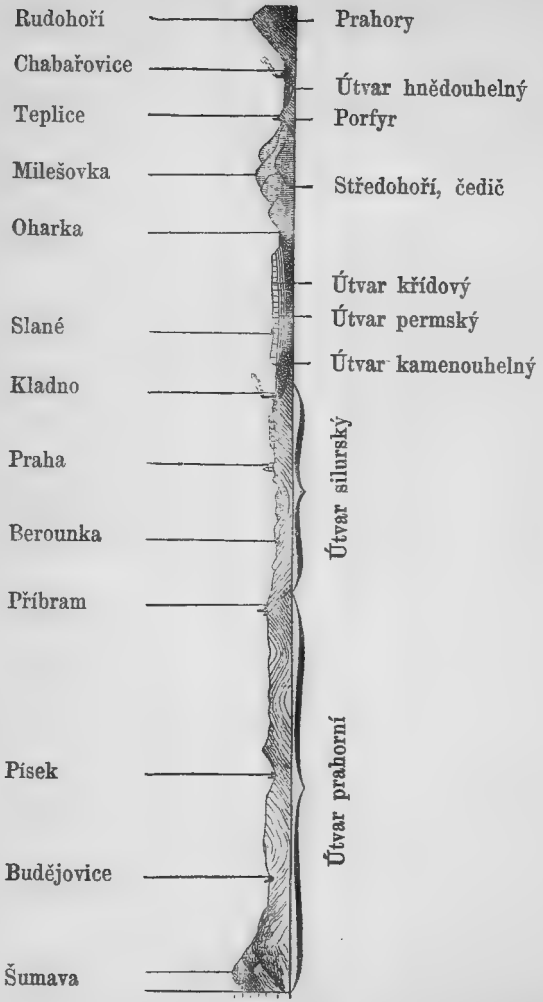
Rudohoří
Chabařovice
Teplice
Milešovka
Oharka
Slané
Kladno
Praha
Berounka
Příbram
Písek
Budějovice
Šumava
Prahory
Útvar hnědouhelný
Porfyr
Středohoří, čedič
Útvar křídový
Útvar permský
Útvar kamenouhelný
Útvar silurský
Útvar prahorní

Idealní průřez země české od jihu k severu.

Na levo vidíme zvedati se hory Šumavské až do výše 4000 stop; před nimi na prahorní plání rozkládá se krajina u Budějovic a Písku. Na rozhraní mezi prahorami a útvarem silurským nacházejí se rudní žíly Příbramské, pak následuje kotlina silurská, na jejímž severním úbočí stojí Praha.

Od Kladna k severu spatřujeme zapadati útvar kamenouhelný a zpozorujeme na něm uložené vrstvy permské a na těch pak pískovce a opuky útvaru křídového, jehož část již u Prahy leží bezprostředně na vrstvách silurských ve výšce 1100 stop nad mořem.

Za Oharkou zvedají se mocné homole čedičů a znělců Středohoří, mezi nimiž nejvyšší jest Milešovka (2100). Teplice vidíme státi na skále prahorní (porfyr), pak se rozkládá pánev hnědouhelná, nad níž konečně z prudka vystupuje prahorní Rudohoří (až nad 3000 stop).

O nevrstevných a vyvřelých horninách.

Konati geologická badání v útvarech vrstvovaných, jest věcí poměrně mnohem snadnější nežli skoumání skal nevrstevnatých; neb čím více se skamenělin v útvarech vrstevnatých vyskytuje, tím dříve a jistěji dopátráme se pravdy o souhlasu rozličných pásem jejich, a o poměrném stáří jednotlivých útvarů.

Mnohem hůře vede se nám při nevrstvovaných skalách, na kterých na mnoze viděti jest, že tak jak nyní jsou, nemohly se vytvořiti, nýbrž že podoba jejich nynější jest výsledkem dlouhé proměny.

Při ustanovení těch hornin, a při skoumání původu jejich musí se zevrubně vyzpytovati, z jakých nerostů se skládají, což často jen pomocí obtížného lučebního rozkladu docíliti lze. Co se stáří a původu nevrstevnatých hornin týká, jest ujištěno, že velká jich část vynikla z hlubokých rozsedlin zemských, dílem co hmota bahenní, dílem co hmota ohnivá, jako nynější láva. Avšak nemá se za to, že by hmota takto vyvřelá pocházela snad ze žhoucího jádra zemského, o němž vlastně ani nevíme, jakou má povahu, nýbrž všechna vyvřelá hmota, jak starší vyvřelé kamení, tak i novější láva vytvořila se, jak se zdá, v hloubkách ne příliš velkých a hlavně působením vody do země vniklé, na vrstvy zemské tlakem rozehřáté.

Stáří takovýchto vyvřelých a nevrstvovaných skal posuzuje se podlé útvarů, jež takové skály prorážejí.

Tak spatřujeme v severních Čechách, že proráží porfyr vrstvy permského útvaru, totiž červený pískovec jakož i vrstvy kamenouhelné, pod ním

uložené, nikde však nespatřujeme, že by rušil vrstvy útvaru křídového.

Z toho soudíme, že porfyr vystoupil z lůna země dříve než se vrstvy útvaru křídového usazovati počaly.

Na jiných místech zase vidíme, jak čedič tvoří žíly ve vrstvách hnědého uhlí, aneb jak vyzvedává pískovce a opuky, a tu ovšem souditi musíme, že čedič jest mladší než útvar křídový a třetihorní, a tedy také mladší nežli porfyr.

Někteří geologové ze starší školy mají posud za to, že také nevrstevné horniny prahor, jako žula, syenit a p. (jejichž popis byl již na str. 71. podán) vyvřelými kameny jsou.

To se však dokázati nedá, an hmota těchto nevrstevnatých hornin zcela souhlasí s vrstevnatou rulou a jinými vrstevnatými horninami.

Za to se však pořád více důkazů nashromažďuje pro mínění, že žula tak jako rula není nic jiného, než kamení na mokré lučební cestě znenáhla proměněné a krystallovou hmotou neustále přirůstající, jako nabobtané.

Kdo by o těch poměrech se chtěl blíže poučiti, toho odkazuju na články prof. Krejčího v Živě a na jeho geologii.

Při vypočtení vyvřelých útvarů obmezíme se tudíž na útvary pozdější než prahory, an o těchto již z počátku toho spisku bylo pojednáno.

Následující přehled ukazuje hlavní vyvřelé horniny české a spolu také útvary, jež prolamujou.

Zelenokámen proráží prahory a útvar silurský.

Porfyr } proráží prahory, útvar silurský,
Melafyr } kemenouhelný a permský.
Čedič } proráží prahory, út. sil., kam. uhel.,
Znělec } perm., křídový a hnědouhelný.

Zelenokámen (viz str. 57.) nazývá se tmavozelená hornina, která, obsahuje-li sodnatý živec (oligoklas) a amfibol, slove Diorit (u Příbrami), a obsahuje-li vápenný živec (Labradorit a Augit, slove Diabas. V středních Čechách jest zvláště Diabas vyvinut, an se táhne v mocném pruhu kolkolem vápenné vysočiny od Chuchel u Prahy přes Karlštein až k Zdicům a nazpět od Tetína přes sv. Ivan a Tachlovice, Butovice až k Michlem u Prahy.

U Prahy spatřujeme v Motolech zvláště malebnou skálu zelenokamennou na temeně křížem vyznačenou, a u Chuchel zaujímá tato hornina příkrou stráň od hostince Vyskočilky až ke kostelíku sv.-Janskému v Chuchelském háji.

Vzhled horniny té má cosi mrtvého na sobě, porovnáme-li ji s vrstevnatými vápenci silurských pásem.

V některém zelenokamenu nalézají se asi co hrách nebo co mandle velké kuličky bílého vápence, podlé nichž se tato odrůda zelenokamenu jmenuje mandlovcem. Kámen takový proráží zvláště železné rudy Komárovského pásma (d_1) v silurském útvaru.

V Michlích u Prahy objevuje se hornina zelenokamu podobná, ale obsahuje vedlé množství slídy jen živec.

Hornina ta slove jak bylo již při popisu hornin podotknuto slídnatý porfyr nebo minet.

Mnohé odrůdy zelenokamenu hodí se velmi dobře k vodním stavbám a tarasy podél břehů Vltavy jsou větším dílem z něho zdělány.

Ve zdi na suchu nedělá však dobrotu, neboť táhne na sebe vlhkost a rád se rozpadává.

Porfyr (viz str. 56.) jest kámen hlavně ze celistvého živce složený, do jehož hmoty jsou při-

míšeny krystally vyhraněného živce, zrnka křemene, a někdy i krystally amfibolu; obyčejně bývá barvy žlutavé neb červenavé.

V Čechách nachází se hojně již v prahorách, zvláště v Rudohoří severně od Teplic, a samy Teplice stojí na porfyru, kolkolem opukou křídového útvaru obejmutým.

Též v silurském útvaru a sice v pásmu břidlic Plzeňských (*B*) skládá celé pohoří, táhnoucí se od Křivoklatu do Zbirovských lesů až za Rokycany, a objevuje se v menších ložích i ve Vltavském údolí nad Zbraslaví a pod Podbabou až ke Kralupům.

U Drážďan v Sasích jest porfyr vložen do útvaru kamenouhelného a u Hodkovic pod Ještědem a zvláště u Broumova provází červený permský pískovec, skládaje zvláště u posledně jmenovaného města řadu pěkných homolitých vrchů. V novějších útvarech českých již se však nikde nepozoruje.

Porfyru užívá se co staviva, co dlažby a štěrku.

Melafyr (viz str. 57.) jest podobný k čediči, má u nás v Čechách červenavě černou barvu a skládá se z vápenného živce, augitu a magnetové rudy železné.

Nejlépe dá se pozorovati podél železné dráhy mezi Libštatem, Semily a Hodkovicemi, kde proráží v mocných pásmech vrstvy útvaru permského. Také západní strana Kozákova u Turnova, vrch Košov a Tábor u Lomnice skládají se z toho kamene.

Některé odrůdy jeho jsou bublinaté, a obsahují v bublinových dutinách množství malých i velkých pestřebarvených pecek achátu (odrůdy křemene), kteréž do potoků a řek se splavujou, a Labem až k Litoměřicům se zanášejí.

Pěkně zbarvené odrůdy achátu považujou se za poloviční drahokamy a jimi jest kaple Sv. Václavská na hradě Pražském a kaple sv. Kříže na Karlštejně ozdobena; ostatně jest v krajině Lomnické a Semilské tak hojný, že tam slouží co štěrk.

Čedič čili basalt (viz str. 58.) jest nejznámější ze všech českých vyvřelých hornin, neb z něho se skládají četné hory v severních a středních Čechách, které svou pěknou podobou nápadně nad své okolí vynikají.

Posvátný Říp, Hasenburk u Libochovic, Hoblík a Chlum u Loun, Slánská, Vinařická a Kunětická hora, vrchol Kozákova a jmenovitě malebné Středohoří v Litoměřicku skládá se z čediče.

Mnohé skály čedičové vyznamenávají se krásným sloupovým slohem, jako zejmena na Hasenburku skála Vrkoč zvaná u Oustí nad Labem, skála u vesnice Parchen blíže Č. Kamenice, skála pod hradem Friedlandem a j.

Hmota čediče jest jemná smíšenina vápenného živce, augitu a magnetové rudy, na jejížto přítomnost již značná váha čediče upozorňuje.

Všechny tyto látky jsou tak jemně promíchány, že jich nelze ani zvětšujícím sklem od sebe rozeznati, a že v celku co jednostejná červená neb tmavošedá hmota se objevuje.

Do této základní hmoty jsou často vtroušeny ostré, až na 2″ dlouhé krystally augitu a amfibolu (zvláště v okolí Děčína), nejčastěji však zelená zrnka olivinu (zvláště na Kozákově).

Čedič proráží v Čechách všechny útvary až do spodního pásma hnědouhelných vrstev, a vystoupil z hlubin země zrovna před vytvořením se velkých hnědouhelných flecí v pánvi Teplicko-Žatecké. Původně byl nepochybně hmotou zemitou, která se na mnohých místech ještě co tak zvaný

čedičový tuf zachovala, a teprva později nabyl ponenáhlou krystallisací své hmoty slohu celistvého a místy vyhraněného. Osamotnělé hory čedičové mají obyčejně obal tufový, a jen jádro jejich skládá se z pevného čediče.

Pevný čedič dává velmi dobrou dlažbu a výborný štěrk na silnice; na stavby se však pro svou vlhkost nehodí.

Znělec (Phonolith) vynikl z hlubin země současně s čedičem, a jest to kámen obyčejně šedý, ve velkých deskách se lámající, které pod kladivem jasně znějí (na př. na Bezděži).

Místy objevuje se znělec ve velkých skalách deskovitě balvanitých a množstvím bílých jehlovitých nerostů (tak zvaných zeolithů) prostoupených (na př. u Oustí nad Labem).

Jinde jest opět tmavozelený neb zelenavě šedý a má podobu sloupů jako na př. u pustého zámku blíže České Kamenice, na Dubové hoře u Konojed blíže Ouště (Auscha) a na malém Bezdězu.

Vrchy ze znělce složené vyznamenávají se obyčejně příkrou homolitou podobou, a poskytujou rostlinstvu dobrou půdu, tak že jsou stromovím celé zarostlé.

V Litoměřickém Středohoří vynikají takové ostré kužely znělcové nad plošší vrchy čedičové, jako na př. Milešovka, Sedlo u Ouště, Klais u Haidy, nebo vyčnívají jako osamotnělé jehlance nad pláněmi opukovými, jako Bezděz malý a velký u Bělé.

Co do hmoty (viz str. 58.) liší se znělec nápadně od čediče, neb obsahuje hlavně jen hmotu živcovou s přimíšenými křemičitany vodnatými a sporými jehličkami augitu neb amfibolu.

Upotřebení jest velmi obmezené; kolem Ouště užívají ho co staviva.

Trachyt jest drsný mnohými dirkami prostoupený kámen zažloutlé neb zašedivělé barvy, obsahující smíšeninu dvou odrůd živce (*Sanidin* a *Oligoklas*).

V Čechách jest pravý trachyt vzácný, objevuje se jen na některých místech v Středohoří kolem Oustí nad Labem; mohutně jest však vyvinut na Slovensku v Uhřích, zvláště kolem Šťavnice a Křemnice, kde skládá veliké pohoří. Také na Rýně jest rozšířen, a odtamtud (od Andernachu) pocházejí mlýnské kameny, které v některých našich novějších mlýnech se upotřebujou a z trachytu rýnského vytesány jsou (francouzské mlýnské kameny pocházejí však ze sladkovodních křemenných vrstev, které se lámou v okolí Paříže).

Trachyt vynikl z hlubin země tak jako čedič a znělec v době novějších třetihor, a náleží k nejmladším vyvřelým útvarům.

Novější vyvřelé kameny tyto vedou nás konečně k útvarům sopečným, které podnes v živých sopkách se vytvořujou. Z hlubin země vyniká, jak od zeměžpytců zevrubně jest proskoumáno, hmota polotekutá, avšak nikoliv vždy co hmota ohnivá, nýbrž často jen bahnitá (na př. na ostrově Javě, a v jižní Americe), která tvrdnouc a se vyhraňujíc proměňuje se v zcela podobný kámen, jako jest čedič, znělec neb trachyt.

Vedlé takové hmoty vylévá se však z jícnu sopek skutečně ohnivá tekutá láva, totiž kamenná látka ohněm rozpuštěná, která po vychladnutí nabývá slohu bublinatého a nezřídka povahu zcela skelnatou (tak zvaný obsidian), a na povrchu někdy jako strusky v hutích železných rozpěněnou (tak zvaná pemza).

Každá sopka má své zvláštní lávy, což patrně k tomu poukazuje, že lávová hmota nevyniká ze

společné nějaké ohnivé spousty v jádru zemském ukryté, nýbrž že každá sopka vytvořuje si své lávy z toho kamení, do něhož jícen její zasahuje.

Podlé proudů stuhlé lávy poznává se, že mnohé homolité vrchy, které nyní ani nejmenších známek ohnivé činnosti neobjevujou, před časy také soptivými jícny byly. Takové homole slovou vyhaslé sopky; viděti jich celé řady v porýnské krajině Eiflu a v střední Francii; avšak též v Čechách jsou známy dvě malé vyhaslé sopky s čedičovou lávou a sice Komorní Hůrka (Kammerbühl) a Železná Hůrka (Eisenbühl) u Chebu, a ne méně Morava má své pamětihodné vyhaslé sopky, a sice mezi městy Dvorcem (Hof) a Bruntálem (Freudenthal), obsahující čedičovou lávu (Köhlerberg, Venusberg, Rautenberg), a pak nízkou trachytovou vyhaslou sopku u Ordějova nedaleko Bánova u Uherského Brodu. —

Provedl jsem nyní laskavého čtenáře celou řadou útvarů od prahor až do nejnovějších výtvorů neustále činné přírody pozemské, jak vrstevnatých tak i vyvřelých, a dospěli jsme tak po dlouhé procházce k svému cíli.

Pronášeje konečně ještě své vřelé přání, by tato knížka milým rodákům byla přátelským průvodcem při poznávání krásné vlasti naší, loučím se se srdečným:

Na zdar!

Význačná skamenělina	*Jmeno útvaru*	*Posloupnost vrstev.*	Upotřebení v průmyslu a umění.	Naleziště v Čechách a zemích okolních.
Pozůstatky zvířat nyní žijících.	Nynější doba.	Ornice.	Rolnictví. Cihlářství.	Veškerý povrch pevnin.
Zub mamuta.	Útvar naplavenin.	Hlíny, písky a štěrky.	Cihlářství.	V údolích.
Nummulit.	Útvar třetihorní.	Neogenový } Slad. vod. váp. a písek. Hnědé uhlí. Vídeňské vrstvy. Eocenový } Numulitový vápenec a pískovec.	Vápno. Topivo a lučební výrobky. Stavivo.	V severních Čechách, u Budějovic, v Moravě, v Rakousích a v Uhrách.
Žraločí zub.	Útvar křídový.	Bílá křída s pazourkem. Opuka slinitá, vápenitá, písčitá. Kvadrový pískovec. Gault. Neokomské vrstvy.	Stavivo. Vápno. Sochařství. Hrnčířství. Železné doly.	V Anglii. Ve Francii. V severní půli Čech.
Ammonit.	Útvar jurský.	Wealden (Sladkovodní Jura.) Bílá Jura (Malm). Hnědá Jura (Dogger). Černá Jura (Lias).	Lithografický kámen. Stavivo. Vápno.	V Čechách jen u Doubice. Na Moravě, na Slovensku a v Němcích.

Enkrinit.	Útvar kamenosolný (trias).	Pestrý slín (Keuper). Lasturnatý vápenec. Pestrý pískovec.	Kamenná sůl. Mramor. Stavivo.	Schází v Čechách, jest v Alpách a v Němcích.
Palaeoniscus.	Útvar permský.	Vápenec. Lupky hořlavé. Červený pískovec.	Stavivo. Hnojení. Vyrábění mědi.	Pod Krkonoší, u Česk. Brodu, u Rakovníku.
Lepidodendron.	Útvar kamenouhelný.	Mořský. Sladkovod. Břidlice a jíly. Lupky s uhlím. Pískovce a slepence. ——— Břidlice a písky bez uhlí. Kamenouhelný vápenec.	Palivo. Stavivo. Mlýnské kameny. Mramor.	Radnice. Kladno atd. ——— Schází v Čechách. jest u Krakova.
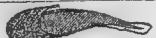 Cephalaspis.	Útvar devonský.	Devonský vápenec. Devonský pískovec.	Vápno. Stavivo.	Schází v Čechách, jest na Moravě a na Rýnu.
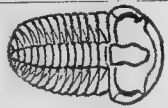 Trilobit.	Útvar silurský.	Silurské vápence. Graptolithová břidlice. Zelenokamen. Břidlice a křemenec. Buližník. Droba. — Slepenec.	Vápno. Mramor. Železné rudy. Štěrk a dlažba.	V středních Čechách od Ouval až za Plzeň.
Bez zřetelných stop po skamenělinách.	Prahory.	Břidlice. Svor. Rula.	Stavivo. Dobývání zlata a jiných kovů.	Jižní Čechy, Krkonoše, Rudohoří.

Rozpuklinami těchto vrstev vystoupl na povrch: v starších dobách porfyr, později čedič, v novějších dobách láva.

Přehled a obsah.

	Str.
Úvod	3
O povaze kůry zemské a o příčinách nynější její podoby	7
O působení vzduchu na povrch země	13
O působení vody na povrch země	14
O působení rostlin a zvířat na povrch země	18
O působení sopek a hmot vyvřelých na povrch země	44
O látkách z nichž se skládá kůra zemská	47
Křemen	52
Slída	54
Živec	57
Vápenec	59
O útvarech	62
Prahory	68
Pryohory	73
Útvar silurský	74
spodní	76
Pásmo příbramské	77
Břidlice příbramské	77
Pískovec příbramský	77
Pásmo jinecké	78
Pásmo brdské	79
Vrstvy krušnohorské	80
Vrstvy komárovské	81
Vrstvy rokycanské	81
Vrstvy drabovské	82
Vrstvy vinické	82
Vrstvy zahořanské	84
Vrstvy královdvorské	85
Vrstvy kosovské	85
střední	85
Pásmo Llandoverské	—
svrchní	86
Pásmo liteňské	—
Vrstvy liteňské	88
Vrstvy chuchelecké	89

Str.
Pásmo koněpruské 91
Pásmo bránické 93
Pásmo hlubočepské 95
Útvar devonský 97
Pásmo spodní (spiriferové) 99
Pásmo střední (stringocefalové) . . . . . —
Pásmo svrchní (Clymeniové) . . . . . —
Útvar kamenouhelný . . . . . —
Pásmo kamenouhelného vápence (mořské) . . 101
Pásmo břidlic (kulmové pásmo) 104
Pásmo uhlonosné (sladkovodní) 105
Útvar permský (Dias) 120
Pásmo spodní (sladkovodní) . . . . . —
Pásmo svrchní (částečně mořské, Zechstein) . . 125
Druhohory 128
Útvar kamenosolný čili trias . . . 129
Pásmo pestrého pískovce 130
Vrstvy spodní . . . . . —
Vrstvy střední . . . . . —
Vrstvy svrchní (Röth) . . . . . —
Pásmo lasturnatého vápence 130
Vrstvy vlnitého vápence 133
Vrstvy kamené soli a anhydritu . . . . —
Vrstvy hlavního vápence lasturnatého . . . —
Pásmo Keupru . . . . . —
Vrstvy spodní (Lettenkohle) . . . . . —
Vrstvy střední, pravý Keuper . . . . . —
Vrstvy svrchní (Bonebed) . . . . . —
Útvar Jurský 134
Pásmo Liasu čili černá jura 136
Vrstvy: α, β, γ, δ, ε, ζ.
Pásmo Doggeru čili hnědá jura 138
Vrstvy: α, β, γ, δ, ε, ζ.
Pásmo Malmu čili bílá jura 141
Vrstvy: α. β, γ, δ, ε, ζ.
Pásmo veldenské (sladkovodní) 144
Vrstvy purbekské 145
Vrstvy hastingské 148
Vrstvy veldenské . . . . . —
Útvar křídový . . . . . —
spodní 150
Pásmo neokomské . . . . . —
Pásmo Gaultu 152
svrchní 154

Str.

Pásmo cenomanské v Čechách:
Vrstvy perucké 156
Vrstvy korycanské 159
Pásmo turonské v Čechách:
Vrstvy bělohorské 163
Vrstvy jizerské 166
Vrstvy teplické 170
Vrstvy lounské 172
Pásmo senonské v Čechách:
Vrstvy chlomecké . . . . . 17'
Vrstvy meudonské ve Francii 17
Třetihory 17
Útvar třetihorní . . . . . –
starší, Eocénový 181
Pásmo eocénové čili numulitové . . . . . —
Vrstvy soisonské 183
Vrstvy londýnské . . . . . —
Vrstvy pařížské . . . . . —
Vrstvy bartonské . . . . . —
Pásmo jantarové čili oligocenové 182
Vrstvy jantarové 183
Vrstvy tongerské 184
Vrstvy aquitanské 184
mladší, Neogenový 184
Pásmo vídeňské čili miocenové . . . . . —
Vrstvy mohučské 186
Vrstvy švýcarské . . . . . —
Vrstvy porýnské . . . . . —
Pásmo italské čili pliocenové 187
Vrstvy piacentské . . . . . —
Vrstvy astyské . . . . . —
O hnědém uhlí v Čechách 188
Čtvrtohory 193
Útvar naplavenin starších čili Diluvium 195
Doba mamutů 196
Doba sobů 200
Útvar naplavenin mladších čili Alluvium 205
Doba mlatů kamenných 207
Doba bronzů 212
Doba železa 215
O nevrstevných a vyvřelých horninách . . . 220

Vesnický román.

Od

Karoliny Světlé.

Matice lidu ročník III. číslo 5.

(Běžné číslo 17.)

Vyňato z „Květů“ r. II.

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1869.

Tiskem dra. Edv. Grégra v Praze.

Úvod.

Je mi tě věru líto, ty starý Ještěde!*) Opěvají-li naši básníci hory české, nikdy nezazní jmeno tvoje v písních jejich; líčí-li nám krásy naší otčiny, nikdy se při tom nezmiňují o zelených tvých stráních, ni o tvých lesích, kde se prohání „štvaní“ **) za bouřlivých nocí, ni o stříbrookých tvých studánkách, kde tančívají podvečer malí vodníčkové vedlé bledých lesních panen, česajících si tam svoje dlouhé zlacené vlasy při svitu vycházejícího měsíce. Připomínají-li nám mezníky chranlivě vztyčené mezi námi a živly cizími, vždy zapomenou na tebe; a přec se statečně držíš, Ještěde! Od věků bráníš cizinci cestu přes lesnatý hřbet k srdci svému, kde chováš láskyplné rodné děti svoje. Vztýčily si tam maják, spanilou ves Světlou Zdaleka vítá bílý kostelíček její poutníka a zvěstuje mu, ještě tu že se modlí a zpívá Čech, za horami že je již proň cizina. Nedej se mýlit nevděčností tou, Ještěde, a zůstaň nám navždy hradbou! Kéž by i v tobě, kostelíčku Světelský, nikdy nedozněl ni český zpěv, ni modlitba česká, aby oko věrné, hledající tě na obzoru co posledního na severu strážce národnosti naší, nikdy od tebe žalostně

*) Vrch v severním Boleslavsku.
**) „Štvaní“ duchovitá smyčka psů.

odvrátit se nemusilo. Kéž by se, o Světlá! světlo tvoje, povždy pečlivě střežené kněžstvem i učitelstvem nad jiné vlasteneckým a občany pokroku milovnými, nikdy nezatemnilo, nýbrž každým rokem jasněji a mocněji vzplanulo, ozařujíc i na dál celé okolí!

Lid ještědský je ještě méně znám než jeho malé pohoří. „V Ještědě“ říká se ve všech vesnicích k Světelské faře náležejících. Tam panuje mluva i způsoby od okolních valně se lišící. V povaze lidu ještědského je cosi jižního, pohyblivého; honosí se velkým důvtipem a schopností i humorem nevyčerpatelným. Ženštiny jsou skoro vesměs tak silny a pevny jako muži; to tím, že je musejí ve všech pracích zastupovati. Muži jsou obyčejně domova vzdáleni, chodí do světa za výdělkem, neb Ještěd bohužel neuživí svých přečetných dětí. Ženě tudy připadne celá starost o hospodářství, i pečuje o ně vzorně. Z největší části zavede si občan ještědský jakýsi obchod, nerad se učí řemeslu, nerad se dá do služby, nechť si je sebe výnosnější. Miluje volnost nade vše; hornatý jeho domov je v očích jeho pravým rájem. Všude jinde se mu zasteskne a život znechutí.

Obecným pokrokem a zmáhající se osvětou pozbyl však i Ještěd, jako mnohá jiná krajina, mnoho co do původnosti. Zapuzeny jsou pověry škodlivé i předsudky nejapné, ale zároveň tím setřena nejjemnější barvitost a nejzajímavější rysy s fysiognomie lidu. Lidumil plesá, ale básník tesklivě pohlíží, jak zapadává slunce dávné poesie na obzoru národa našeho, i spěchá, by pérem svým zachytil aspoň ještě několik zlatých nití starobylé řízy, z níž se svléká duše lidu českého, by se přioděla nachovým pláštěm nových, volných myšlének.

Následující obrazy z pohoří nadzmíněného opírají se o skutečnou událost, jest v nich kus dějin jeho. Není v nich změněno než jmeno muže v popředí stojícího. Již mnohá léta spočívá v zemi, ale dosud neuhasla upomínka naň. Ještě si o něm zhusta vypravují občané, opakují si jeho výroky a nazývají ho příkladem a vzorem. Zda-li je hoden zpomínky tak vřelé a láskyplné, pozná se z těchto archů, v nichž žití jeho vnitřního odlesk.

Kdožkoli Antoše Jirovce jednou spatřil, pamatoval si ho zajisté na vždy. Všude, kam zavítal, měl přátel dost. Bohatý, chudý, pán, nepán, každý si ho stejně oblíbil. Všickni muži si ho přáli za bratra a všecky ženštiny za manžela. Jak se člověk ponejprv naň podíval, hned viděl, že je nad jiné vtipný, poctivý, upřímný, hledělo mu to z očí. Vedlé toho byl podoby tak pěkné, že mu nebylo v celém Boleslavsku rovného. Měl hladkou tvář jako dívka, vlasy jeden prsten, držel se rovně jako svíčka a vyšlapoval si jako kníže. Dával na sobě také záležet, jako by skutečně pocházel z krve knížecí. To měl po matce. Jirovcová vždy na sebe hleděla jako některá vznešená panička. Nikdy nebylo na ni nejmenšího slyšet. Na syna také ne. Nikdy nezůstal v hospodě do noci, nikdy tam nehrál v karty, opilým nebyl jakživ. Čeládka nezaslechla od něho nikdy slova hrubého neb surového; káral-li, tož káral vždy jen v dobrotě.

Antoš Jirovec byl téhož času, to jest asi před šedesáti lety, nejbohatším v Ještědě sedlákem. Když se postavil na svoje „zahumení“ a podíval-li se k západu, tu bylo vše jeho, co obsáhl pohledem:

lesy na horách, luka na stráních, pole a sady v dolinách. Páni s ním zacházeli, jako by patřil mezi ně. Choval se k nim jako k sousedům svým. Nezakládal si na tom, že se s ním zastavoval i hrabě, potkal-li ho náhodou, že mu podával správce již z daleka ruku, i že si musil s písaři tykat jako s bratry. Kdo by si to byl o něm pomyslil, když ho matka jeho chovala!

Antoš nepocházel ze statku, kde byl teď pánem; dostalť se tam podivným spůsobem. Byl se z prachudých rodičů narodil v maličkém na horách baráčku. Otec jeho byl lamačem, neměl, než co si rukama vydělal. K baráčku nebylo jiného než kousek sadu, žádných polí, mohl mít jen jedinou na to kozu. Myslíval si, že si přece snad k něčemu pomůže, byl přičinlivý a žena jeho také. Zajisté by si byli za nějaký rok něco pořídili, kdyby nebyl přišel v lomu k úrazu. Zemřel, než ho syn poznal. Vdova chodila po smrti jeho podělkovat mezi sedláky. V letě přinášela si z práce vždy ještě vařiva a chleba domů, neměla s dítětem hladu. V zimě bylo hůř. Předávala pro selky a z prádla šel již tenkráte mizerný jen výdělek. Najedla se s dítětem jen jednou za den do syta.

Jirovcová si však nikdy nestěžovala na těžké živobytí. Neměla stýskání a bědování ve zvyku, nenadělala vůbec mnoho řečí. Tím pilněji hleděla si práce své. Takové dělnice neunavné a spolehlivé nebylo široko daleko. Ale i kdyby byla přišla Jirovcové chuť zaplakat si někdy před sousedkami nad osudem svým — nebyla by směla. Byly by jí zajisté odpověděly, že by v tom mohla být zcela jinak, kdyby neměla svou hlavu. A to byla pravda.

Antoš měl i krásu po matce. Jirovcová byla svého času nejkrásnější na celém panství děvče; bílá jako sníh, při tom černých očí a vlasů. Ro-

diče její byli chudí podruzi, ale proto měla dcera jejich přece dost nápadníků zámožných s chalupami a pozemky. Ona však nechtívala s majetnými záletníky svými ani mluvit. Zvolila si za manžela nejchudšího ze ženichů svých, aby jí prý neměl co vyčítat. „Stejné vždy k stejnému," odpovídala na všecky domluvy a výtky. Ovdověla s dvacátým rokem, nápadníci hlásili se z novu, byla dosud slična jako z jahody květ. Ba měla jich teď ještě více, ač měla již děcko. Dokázalať ve svém krátkém manželství, že je při své kráse i nad jiné hodna a pilna. Ale Jirovcová nechtěla o vdávání ani slyšet, zapýřila se do krve, když lidé o tom začali. „Nechť si každý smýšlí, jak chce," říkala, „ale u mne jest hanbou, pozná-li žena za živobytí svého dva manžele po sobě. Nevím věru, jak bych předstoupila jednou před boha, kdybych se každou rukou držela muže jiného!"

Lidé se jí vysmívali za takové neslýchané „mudrování." Mnozí si i myslili, že snad proto nechce se vázat, aby mohla vést co vdova život volnější. Ale ona jim brzo dokázala, jak velice jí křivdí.

Pan vrchní viděl Jirovcovou o posvícení v kostele, nepustil s ní po celou hrubou mši očí. Slyše, že je vdovou a v poměrech nuzných, vzkázal jí za málo dní, že potřebuje do dvora šafářky, i že si vyhlédl ji. Jirovcová popadla však místo odpovědi a díkuvzdání váleček a vyhnala posla nejen ze dveří, nýbrž hnala se za ním s hor dolů až do vesnice. Tam teprv ji lidé zastavili i zabránili, aby ho dále nepronásledovala.

Někteří však tomu chtěli, že nebylo Jirovcově při každém zamítnutém návrhu tak volno, jak se tvářila. Frantík Šímův, nejmilejší její soudruh,

dokud chodila do školy, který ji vždy věrně chránival před útoky svévolných dětí, vrátil se z vojny domů. Když ho kdys odváděli, neloučil se s nikým tak těžce jako s ní. Také ona plakala mnoho neděl po odchodu jeho. Frantík se dostal spíše domů, než se nadál, zlámal si náhodou ruku, nemohl v ní již udržeti zbraň a byl tedy propuštěn. Držel se však těch několik let, co byl ve světě, přinesl si hezkých pár grošů s sebou domů. Měl po rodičích pěkný kus pozemku, chtěl si tam postaviti řádný barák a začít řemeslo. Byl totiž vyučeným truhlářem. Vypravoval Jirovcové do podrobna, jak to s ním stojí a co zamýšlí, i svěřil jí, že na ni stále myslil po ten celý čas, co byl na vojně. Plakal prý několik nocí po sobě, uslyšev, že je vdána. Když řekl vdově ale o slovo, tu ho odbyla jako každého jiného. Tenkráte sice již neřekla, jak může žena poznat dva muže po sobě, ale co mu odpověděla, nebylo mnohem uspokojivější. „Nebožtík si toho ode mne nezasloužil, aby říkalo dítě jeho cizímu člověku „otče," pro mne nepronevěří se hoch můj vlastnímu tatíkovi v hrobě. Uživím a vychovám si ho bohdá bez pomoci jiných."

To bylo každému přec jen trochu mnoho. Frantík odstěhoval se na to na dobro z vesnice, nemohl žít Jirovcové lhostejně na blízku. Lidé se na ni velmi horšili, že ublížila člověku tak spořádanému z pouhé přemrštěnosti. A co byl odpor její také jiného?! Jirovcová nevšímala si ni hany, ni pošklebků, žila klidně dále. Každý však pozoroval, že bledla po Frantíkově odchodu více ještě než po pohřbu mužově. Frantíka ale nepovolala proto přec nazpět.

Ač milovala Jirovcová hocha svého velice, nevodila ho přec dlouho holdem. Za jinými děl-

nicemi běhávají hoši desíti- i dvanáctiletí do práce. Antoše dala však matka do služby, jakmile si uměl kudlou sám uříznout bičiště. Sám rychtář přijal hošíka za pasáka, aby dokázal, že si váží rozšafnosti chudé vdovy. Vzhledem k Antošově mladosti dovolil však matce jeho, aby si ho na neděli vždy vzala domů.

Rychtář nikdy toho nelitoval, že se hocha ujal. Nedal se k žádné práci pobízet, vše co se mu nařídilo, vykonal na vlas, nevěděl, co to lež, nikdy nevypustil z úst slova ošklivého a za každou maličkost děkoval vřele a uctivě. Nebylo věru divu, že padl čiperný klučina rychtářovi i rychtářce do srdce. Manželé mu přáli za krátko jako synovi. Sami byli jen o jedné holčičce, narodila se jim právě, když přišel Antoš na statek. Tenkráte měli asi dva roky od svatby, nedělali si tedy z toho nic, že jim přišlo děvče místo hocha, myslili, že budou mít hochů ještě několik. Ale když zůstala v světnici kolébka vedlé lože s modrými nebesy rok co rok prázna, počali na Antoše velmi bolestně pohlížeti. Přáli si po tajmu, aby byl jejich. Více ještě než rychtář přála si toho rychtářka. Nemohla se naň téměř ani bez slzí podívat, když vůčihledě rostl a v krásného dospíval mladíka.

Rychtářka toužila po synovi ještě více než manžel její, statek pocházel totiž od ní, rychtář se byl do něho jen s přínosem přiženil. Byť však rychtářčiným vlastním bratrancem, stejného s ní jmena, živnost nevyšla tedy sňatkem jejím z držebnosti rodiny. V celém příbuzenstvu nebylo ale teď nikoho, na něhož by si byla mohla s dcerou myslit. Synovci její byli buď již ženati neb dosud v plenkách. Rychtářka bývala tedy zhusta velmi truchliva, že bude muset starý vážený její rod na statku za krátko snad již ustoupit rodu jinému.

Netajila se se zármutkem svým a lidé jí ho velmi zazlívali. Slyšíce ji takto bědovati, pravili nejednou mezi sebou, že si zrovna počíná, jako by patřilo rodu jejímu věčné na tomto světě panování. Šeptali si, že beztoho dělá, co by dělat neměla, aby se dostal statku dědic. Krosnáci jdouce pozdě v noci domů, potkávali ji často asi hodinu cesty za vesnicí na křižovatce. Zašla arci hned do křoví, jak je zdaleka slyšela, ale oni ji poznali přec. Několik sousedek zas, ježto si vyšly o půlnoci na pouť do Turnova, aby tam byly na ranní, viděly ji v lese, jak kráčí po zpátku majíc při tom palce u obou rukou zaťaté. Dřevaři a travačky spatřívali ji pod večer i před svítáním pod samým Ještědem, jak vchází do hajnovny k starému Mákusovi. Co ten byl zač, vědělo každé dítě. Nikdo ho nikdy neviděl v kostele, říkalo se, že tam ani nesmí a k přijímání již teprv ne.

Rychtářka byla mnohem méně oblíbena než její muž. Byla hrda a pánovita, vedlé toho prudka a svéhlava. Na koho se rozhněvala, toho pronásledovala věčnou nenávistí, koho si oblíbila, toho zahrnovala dary. Málokdo však věděl, jak přišel u ní do lásky, ni čím si zasloužil její žášť. Dávala sice hojně chudým, čeládka se měla u ní dobře, i sousedům pomáhala ochotně, ale tvrdilo se vesměs, že to činívá spíše, aby byla chválena a vynášena, než ze srdce dobrého.

Rychtářka byla jako dcera její jedináčkem rodičů bohatých, tím asi vzala na sebe tu svou rozmarnou povahu, při níž zůstala, i když se vdala. Muž její o tom nepřemýšlel, jak by ji zjinačil, byltě takovým dobrákem, jakých je málo mezi námi. Nechával ženě vše ptatit, neuměl se jí postavit a ještě méně na ni se rozhněvat. U rychtářů svítilo tedy pořád slunce ku podivu všem,

kdož rychtářku blíže znali. Zatáhlo-li se nebe někdy nějakou chmurou, přišlo jen k dešti (rychtářka ulevovala si totiž ráda pláčem, nešlo-li hned v tu chvíli podlé hlavy její), k bouřce a hromobití jako v domech jiných, kde vládne žena neustupná a tvrdošíjná, nikdy však nepřišlo.

Antoš přicházel tedy každou sobotu večer k matce na hory a v neděli večer vracel se zas k hospodářům svým. I když dorůstal, zůstalo při tomto pořádku. Rychtář si totiž povšiml, že bývá hoch po návštěvě u matky ještě hodnější než obyčejně.

Jirovcová si hocha vždy pořádně umyla, učesala, převlékla, ještě přísněji však než k jeho zevnějšku přihlížela k nitru jeho. Podrobila ho po každé přísnému výslechu. Hoch se jí musel do podrobna zpovídat, co po celý týden robil, kde pásl, s kým mluvil, ba i co se mu zdálo. Vyslechla ho vždy klidně, nikdy se s ním nevadila, slyšela-li od něho něco, co se jí nelíbilo, nikdy naň nevložila ruky, ale vyčtla mu vždy chyby jeho tak dojemně a důrazně, že se hoch při kázání jejím až do hlubin duše zachvěl. Rány její by byl snad střásl, slova její šly však hloub, těch střásti nemohl.

Jednou se matce vyznal, že ho skotáci, s nimiž pase, přemlouvají, aby s nimi přelezl večer zeď u farské zahrady, a tam na vzácném cvoci si pochutnal. Panu faráři to prý neuškodí, má toho prý v zahradě dost a nikoho k podělení. Bylo na hochovi vidět, že tomuto vyzvání jen s tíží odolává. Matka zbledla, neřekla však ničehož, počala s ním o jiných věcech rozmlouvati. Jak večer odcházel, doprovázela ho proti obyčeji svému dolů

do vesnice, kde byl statek rychtářův. Cesta jejich je vedla okolo rybníka.

Jirovcová se zastavila, pojala hocha za ruku, a ukázala mu na tu temnou mlčelivou hladinu vodní řkouc: „Pamatuj si dobře tuto vodu, abys přec věděl, kde mne máš hledat, až se dovím, že přezdívají lidé synu mému zlodějů.“

Hoch zůstal slovy jejími jako když ho omráčí, ona však pokračovala neuprositelně:

„A zlodějem budeš, utrhneš-li potajmu s cizího stromu jediného jablka, s cizího záhonu jediného kvítí. Ba trojnásobným budeš zlodějem, jednou na cizím statku, podruhé na matčině životě a po třetí na jejím podílu na království nebeském . . .“

Jirovcová se náhle zamlčela, hoch klesl bez smyslu na prsa její.

Od tohoto večera vzal si Antoš ovoce v takovou ošklivost, že nemohl žádného požívati. Když mu vysypala rychtářka do čepice třešní neb švestek, vždy je rozdal mezi děti. Šel-li náhodou okolo jabloně, zbledl jako křída a odvrátil hlavu.

Antoš, jsa matkou k vděčnosti veden, přilnul k hospodářům svým téměř každým rokem s větší vřelostí. Byl by bez rozmýšlení život za ně položil. V jeho přítomnosti netroufal si nikdo z čeládky pronésti o nich hanlivého slova, dalť se hned do hořkého pláče, i nebyl ani k upokojení. V jeho náklonnosti k nim nebylo ale nic podlízavého a vyčítavého. Přesvědčil je nejednou, že mu nejde o jiné, než aby pánům svým dobře sloužil a jejich spokojenost si získal. S domácí dceruškou se málo stýkal, bylo to dítě choré, nepohledné i nevtipné. Držela se ustavičně sukně staré chůvy, bylať jí tato milejší nad vlastní matku.

Rychtářka nevšímala si mnoho dítěte svého, kupovala mu sice pilně drahé hračky, pamlsky i

pěkné šaty, ale po celý rok nevidělo u ní jasného oka. Hnětlo ji, že je tak málo hezké, tak málo čiperné, jí ve všem tak nepodobné, a mrzelo jí, že není chlapcem. Na Antoše pohlížela mnohem vlídněji než na svoje děvče, byl vůbec jejím miláčkem mezi domácími. Pochlebovalo jí, že běhal za ní jako psíček od první hodiny, co přišel na statek. Ctil a poslouchal ji jako druhou matku.

Rychtář přál Antošovi sice velmi, ale do školy ho přec neposílal. Nebylo tehdáž ještě v obyčeji, aby se staral hospodář, by se skotáci jeho něčemu přiučili. Sedláci posílali vlastní dítě neradi do školy, nad to pasáky svoje! Antoš naučil se ale přec číst, psát a počítat, aniž do školy páchl. Nevěděl hrubě ani sám, jak k těmto vědomostem přišel. Měl však zvláštní nadání přisvojit si rukou obrácením, čemu se učí jiné děti celé dny. Jeho malí soudruzi přinášívali někdy na pastvu svoje slabikáře, tabulky a kamínky, aby si s nimi mezi pasením pohráli. Antoš se těchto věcí vždy ihned chopil a již je nedal z ruky. Vyptával se jich pilně, jak se jmenují písmenka v slabikáři tučně vytištěná, a jak se vyslovují, jsouce spojena. Museli mu ukázat, jak se píše kamínkem na tabulce, jak se počítá atd., nemohl se nasytit poslouháním. Hochům lahodilo, že ho mohou také jednou v něčem poučit, bez toho je Antoš v každém jiném ohledu překonával; pověděli mu tedy ochotně, co věděli, a ukázali mu, co uměli. Antoš si vše dobře v hlavě zaznamenával; když byl sám, opakoval si, co od nich byl slyšel, psal proutkem do písku a vydlabal si abecedu do pně starého smrku, aby ji měl stále na očích. Brzo věděl, co věděli školáci vesničtí, s tím však rozdílem, že oni znenáhla zapomínali, čemu se přiučili od kantora, on však si pamatoval navždy, čemu se přiučil od nich.

Antoš nevyptával se ale jen svých kamarádů; každý, koho si chytil, musel mu o něčem vypravovati, pacholci o polním hospodářství, děvečky o svých kravičkách, jaké má každá z nich zvláštnosti, přednosti a vrtochy. O takových věcech slýchal tak rád jako jiní hoši jeho stáří o loupežnících a o strašidlech. Poslouchal ani nemrkaje a věděl ještě za rok každé slovo.

Šťastný to býval pro Antoše den, směl-li hospodářovi v sadě pomáhat, když tam štěpoval stromky neb rychtářce v zahradě, když tam sázela zeleninu neb květiny. Chválili si vždy velice obratného pomocníka, jevil při všech pracích zvláštní důmysl. Nepohodlné však byly jeho neustálé při tom otázky. Ustavičně bylo slyšet: „Proč se to dělá tak, a ne jinak?“ „Jaký z toho jde užitek?“ „Mně se zdá, že by to bylo takhle mnohem lépe!“

Někdy si i dovolil při práci o vlastní újmě nějakou změnu; podařila se mu zhusta. Práce šla skutečně tak, jak on si k ní stoupl a k ní ruku přiložil, rychleji a lépe ku předu, než dle starého zavedeného způsobu. Míval vždy nesmírnou radost z takového vynálezu, mnohem větší než z nových šatů. Hospodář mu nechával jeho výmysl vždy dobrotivě platit, i pochválil ho mnohdy za jeho snažnost, ale čeládce nepřicházel tím vhod, že chtěl ustavičně něco měnit a lepšovat.

„Nevymýšlej, mudrlante,“ slýchával pak mrzutě stranou, „nechtěj mít jako matka tvoje ve všem něco zvláštního. Dělej, jak dělávali lidé od jakživa. O tvoje novoty se tě nikdo neprosí.“

Antoš se nechal plísnit, ale neposlechl.

Když Antoš sesílil, postoupil na statku u rychtářů za pacholka. Tím se stal váženou osob-

ností pro celou ves. Pacholci u rychtářův šli hned za selskými synky, měli po nich první právo a první místo. Rychtář daroval Antošovi při jeho nastoupení tvrdý tolar a rychtářka bič s bílou koštěnou násadkou, práce tak umělé, že se jí každý podivil, kdo bič u něho viděl. Antoš si vážil biče, jako kdyby byl ze zlata býval, bral jej jen tenkráte, když svoje pány někam vezl.

Antoš byl radostí téměř celý spleten, když ponejprv zapřáhl a sám na pole si vyjel. Matka jeho přišla schválně s hor, aby se na syna podívala, jak mu jeho nová hodnost sluší, i jak se do ní vpravuje.

Zvláštní uchvátila Antoše bujnost, když vyjel ze statku. Děvečky mu koně ověnčily, on sám měl velkou kytku za kloboukem i v kazajce. Podobal se skoro ženichovi, který si jede pro nevěstu. Ze všech stavení vybíhaly děti, aby se za ním podívaly, muži mu kynuli čepicemi, ženštiny bílými šátky. Byl dnes více než včera. I jemu se zdálo, že je dnes něco lepšího a vyššího, co se nemusí hnát za dobytkem, nýbrž co si může pěkně vykračovat veda švarného koně za uzdu. Dorazivšímu na pole nechtělo se mu tam ani do práce, krev v něm podivně vřela. Hladil koně po krku, opravoval mu věnce, sobě kytku, rozhlížel se po krajině, jako by si byl s ním vyjel jen pro kratochvíli. Bylo mu, jako by měli oba dnes svátek veliký, kde neslušno se namáhati. Konečně vypřáhl koně z pluhu, vyšvihl se naň a prohánět se na něm tak dlouho po poli, až zůstali oba bez dechu.

Mezi jízdou rojily se hochovi podivné myšlénky v mladé hlavě. Co živ nemíval ještě takových. Myslil si najednou, že poslouchal dost dlouho jiných; když je teď pacholkem, že je tedy také sám pánem svým. Umínil si, že teď započne život

veselý, že bude chodit s ostatními čeledíny k muzikám, tam že bude zpívat, pít, se prát, jak to dělávali oni. Chtěl si koupit také dýmku a celý den z ní kouřit, i na pušku dostal chuť, aby si mohl někdy po tajmu vyjít v noci do lesa a tam něco si bouchnout. Svoboda vstoupila hochovi do hlavy jako mladé víno; neznal se již, byl jako opilý. Tenkráte nechtěl mít něco zvláštního, jak mu bývalo dosud vždy vyčítáno; jak to dělali jiní, tak, právě tak to chtěl dělat také.

Celý rozpálený a se zrakem planoucím skočil s koně a zastavil se u matky. Chtěl jí z hurta odpověděti, kdyby ho počala z toho kárat, že se veselí, co by měl pracovat.

Jirovcová ho však nekárala, plakala.

„Co by ti asi řekl nebožtík otec," pravila synovi, „kdyby tě viděl, jak se tak vesele pod širým nebem projíždíš. On chudák této radosti nikdy nepoznal; po celý život pachtil se za bídnou mzdu v dusném lomu, kde smrt pořád nad ním visela. Nebylo mu ani jedinou hodinu tak dobře jako tobě po všecka léta, která trávils u svých hodných hospodářů . . ."

Antoše jako by byla matka náhle polila studenou vodou, zmínivši se o klopotném životě otcově.

„Byl to muž řádný a poctivý, ten nebohý otec tvůj," doložila Jirovcová, než se synem se rozloučila, „nikdy jsem ho neviděla zahálet, nikdy zabíjet čas daremnými věcmi. Přičiňoval se do krve, aby se ti jednou lépe vedlo než jemu. Nedočkal se toho. Měl smutný osud na tomto světě, těžké živobytí a těžkou smrt. Kéž by se byl aspoň dočkal, do jakého jsi se dostal onakého místa! Snad mu dopřeje bůh, aby tam nahoře zvěděl, jak se dobře držíš, a jakou by mohl z tebe mít radost."

Všecka bujnost spadla s Antoše při matčiných slovech. Zdali by byla asi tak mluvila, kdyby mu byla mohla nahlédnout v duši? Byl by měl otec skutečně z něho radost zíraje naň s té jasné nebes báně? Co asi řekne matka, až úmysly svoje uskuteční?... Před Antošem se to náhle zakmitlo jako temná mlčelivá hladina vodní...

Antoš se neohlédl za odcházející matkou. Zapřáhl rychle koně do pluhu a dal se do orání. Nekrátil si čas a práci písní, nerozhlížel se, zdali nespatří někde na blízku některého známého, aby si naň zavolal a s ním si chvílenku zahovořil. Nedopřál si ani okamžiku pokoje, podobalo se, že chce desetkrát nahradit čas bujnou projížďkou zmeškaný. Pracoval touže horlivostí až pozdě do noci. Museli ze statku proň přijít, aby přec již šel k večeři. Unaven, spocen, s krvavými na rukou mozoly vrhl sebou na seno. Chtěl palčivou upomínku zaspat a zapomenout. Zaspal ji, ale nezapomněl jí po celou mladost. Od té doby myslíval častěji ještě na otce a vždy ho polily sizy, když si zobrazil jeho namáhavý, poctivý a bezradostný život, ozářený jedině nadějí, že se mu vyvede syn. Památka otcova stala se mu tím denně světější a významnější, někdy ho tak rozechvěla, že by snad byl tomu dal půl duše, kdož by si ji byl od něho jmenem otcovým žádal.

V rozhodném okamžiku promluvila k němu matka jako strážný jeho duch. Nezvěděl nikdy, zdali náhodou, zdali puzena citem mateřským, tušíc, co se v něm asi děje v první hodinu svobody — ale pokušení nemělo k němu již přístupu. Soudruzi jeho se mu mohli smát a ho napalovat dle libosti, on zůstal ve své míře. Pokojně si dal přezdívat, že je ženskou podšívkou, zkaženou holkou,

babou atd. Neúčastnil se nikdy ni jejich pitek ni jejich bitek.

Za krátko zacházel Antoš s koňmi mu svěřenými jako nějaký kočí zkušený. Každý se mu divil, měl je jako když je míšenskými jablky posází. Kdo ho potkal, zastavil se hledě dlouho za ním a jeho pěkným spřežením. Měl v sobě pro ně takovou lásku, že je nazýval nejlepšími svými kamarády. Mluvíval k nim tak laskavě jako k bratrům. Když jim dost málo scházelo, již byl pln starosti, vařil a pražil hned pro ně léky. Měl v tom šťastnou ruku, udělalo se jim po jeho koření obyčejně lépe. Rozneslo se brzo po okolí, že umí Antoš koňům pomáhat, a rychtář byl často požádán nejen od sousedů ale i od statkářů vzdálenějších, aby dovolil, by se jim čeledín jeho podíval do maštale.

Ostatní pacholci mu toho nepřáli; pravili, že v tom musí něco být, co býti nemá, kde že by se bylo v něm najednou vzalo takové umění? Čeládka na statku ho návodem cizích čeledínů pilně pozorovala, ale nemohla se ničehož dopátrat. Obzvláště o velký pátek býval Antoš střežen ze všech stran, zda-li nevstává se sluncem východem a nejde do lesa, aby si tam střelil sovu. Kdo totiž si střelí o tento den sovu, z ní játra usuší a na prach je roztluče se zubem lidským, který však musí mít čtyři kořeny a od nebožtíka pocházet, vše koňům do obroku zamíchá, ten je má po celý rok jako jeleny.

Antoš vstal sice o velký pátek před sluncem, vstával ale v tu dobu každý jiný den. Nevyšel ale z dvora dříve než odpůldne. Svezl obyčejně o velký pátek rychtářku s dcerou do Dubu, aby se tam pomodlily u božího hrobu.

Nejvíc podivení však vzbuzovalo, že uměl Antoš koňům překousnout i průboj (malou to kůstku

nad kopytem vyrůstající, která velmi překáží a prý řezat se nesmí). Vždyť nebyl narozen v noci Filipojakubské! Také to dělal zcela veřejně, každý se mohl naň koukat a nikoli tři noci po sobě zcela po tajmu, aby ani domácí o tom nevěděli. Tak aspoň to dělávali posud všichni, kteří měli k tomu v sobě moc. Smál se, když býval tázán, jaké on asi při tom provozuje čáry? Tvrdil, že k tomu nenáleží než dobré zuby a obratnost a pravil, že ani v žádné čáry nevěří. To se mu z mnohých stran velmi zle vykládalo, obzvláště rychtářka nemohla prý takových všetečných řečí ani vystát. Pokárala ho vždy velmi přísně, když se přiznával, že nevěří v nic neviditelného a nevyzpytatelného než v boha, pod nímž všichni chodíme. I to měl od matky. Dokud ho měla ještě doma, chodila s ním z práce pozdě v noci neohroženě okolo hřbitova, po křižovatkách, okolo močálů a studnic, kde prý strašilo. Nikdy nic neviděli a nepotkali. „Nemusíš se báti než toho neviditelného Pána nad sebou," pravívala mu pak matka a hoch se skutečně jiného nebál, což se zdálo rychtářce skoro rouháním. Ona zas věřila v čáry více než se na křesťanku slušelo, nemohla se bez nich ani obejíti, každá práce měla u ní svoje slovo. To bylo vždy okolků než něco podnikla! Čekala až bude měsíci buď ubývat neb přibývat, zpytovala dříve let ptáků, poslouchala kdákání slepic atd., a teprv když se všecka příznivá znamení shodovala, vykonala, čeho zamýšlela.

Rychtář tvrdíval však někdy v žertu, že čaruje Antoš přec, ač toho zapírá. Dobrý muž tím mínil, že čaruje pilností, přičinlivostí a dobrou vůlí. Jemu se aspoň tak zdálo, hoch byl teď jeho pravou rukou. Bez Antoše znenáhla již skoro ničehož nepodnikal. Obzvláště, co ho skličovala ob čas po-

divná slabost, spojená s kašlem bolestným, zacházel s Antošem více jako se šafářem než jako s čeledínem. Antoš radíval při setí i při sklizení, při koupi i prodeji dobytka atd. Jak velice mu byl Antoš milým a potřebným, vysvítá zajisté z toho, že zaň položil značnou částku peněz na úřadě, když přišla hochovi vojenská léta, aby mu nebyl odveden. To nadělalo velkého hluku v celém okolí, byl to řídký případ, že si pán čeledína svého tak velice oblíbil. Jirovcová byla rychtářovi tak vděčna, že jejího syna vojny sprostil, že chtěla, aby mu Antoš sloužil beze mzdy. Nebyla by toho snad přečkala, kdyby jí ho byli odvedli mezi tu cizou čeládku, kde mu hrozila pohroma tělesní i duševní při každém téměř kroku. Ale rychtář toho nepřijal.

Každý si chválil Antoše, jen mladé dívky si ho chválit nechtěly. Líbil se všem, nebylo jak pravily, hezčího hocha na celém panství. Usmívaly se na něho z daleka, nadcházely si ho všemožně, o muzikách braly ho samy k tanci, a on si jich ani nevšímal! Aspoň ne tak, jak by si toho byly přály. Zatančil si, zadováděl i zažertoval si s nimi, naskytla-li se k tomu právě příležitost, ale nikdy této příležitosti nehledal. Dále než k žertu nepřivedla to s ním žádná. Nebylo dívky, ježto by se byla mohla chlubit, že jí Antoš do ucha pošeptal zamilované slovíčko neb dokonce, že si na ní žádal políbení. Dívky si u rychtářky často naň stěžovaly.

„Proč jsi tak hrdý?“ tázávala se ho jeho hospodyně. Byla by sama ráda věděla, co to asi vězí za hochovou netečností, věru neslýchanou v jeho letech. „Všecka děvčata stojí o tebe a ty nestojíš o žádnou.“

„Opravdu nestojím,“ lhostejně svědčíval Antoš

a chodíval na dál sám z muzik domů. Nevydobyla na něm nikdy jiné odpovědi, ač dobývala zle.

Marjánka rychtářovic nenabyla dorůstajíc ni lepšího zdraví, ni příjemnějších spůsobů, ni větší krásy. Zůstala stále krňavou i nepohlednou. Všecky kmotry tvrdily, že je to jen proto, poněvadž chtěl bůh rodiče její za to potrestati, že se vzali jsouce tak blízcí pokrevní příbuzní. Rychtářce bylo již nějaký rok přes třicet, když počala dceru do světa vodit, aby si s ní prohlídla ženichy a ženichové aby si zas prohlídli je — vypadala však vedlé ní jako sestra o málo jen let starší. Arci rychtářka bývala za mládí pěkná jako obraz, dosud měla tváře jako pivoňky, oči jako jed, zuby jako mléko, kdo jí neznal, měl ji za mladou žínku neb dokonce za svobodnici.

Rychtářku to počalo nemálo mrzet, že přijíždí s dcerou ze všech jarmarků a poutí vždy bez ženicha domů. Myslela, že se jich bude hlásit na kopy, třeba nebyla dcera její hezka. Vždyť to byla přec dcera její, rychtářovic Marjánka, domnívala se, že to dostačí přilákat jí hojnost nápadníků, i kdyby nebylo jmění jejího. Považovala postrčení dceřino za osobní urážku. Po takových vyjížďkách nebývalo s ní hrubě ani řeči. Marjánka jí nesměla na dobro na oči, hněvala se na ni, jako by bylo děvče svou nepatrnost samo zavinilo. I rychtář musel k vůli dceři leccos nemilého poslouchat. Jen dívka, jíž se tato záležitost nejvíce týkala, zůstala při matčinu hněvu i pohrdání ženichův zcela lhostejna. Když měla plnou kapsu pocukrovaných mandlí, byla úplně spokojena, to se mohlo dít, co chtělo. Chroustala je po celý den jako veverka nemajíc pro jiného téměř smyslu.

Rychtářka si konečně umínila, že udělá neutěšené této věci brzo konec. Nabyvši přesvědčení, že neuloví dcera osobností svou žádného ženicha jí rovného co do jmění i do rodu, musela jí ho tedy opatřit jiným způsobem. Počala potajmo vyjednávat s dohazovači, jichž byla dosud vždy velmi urážlivě odbývala. Chtěla mít aspoň jednou přednost, že totiž dceru svou přec dříve vdá než sousedky hezčí svoje děvčata. Přemlouvala rychtáře, až svolil k tomu, čeho si přála. Nemusela však dlouho přemlouvat, nemíval nikdy jiné vůle než její. Neměl jí tenkráte také, ač jaksi smutně se díval, připouštěje ženě, aby si dělala, jak tomu nejlépe rozumí, že je matkou.

Marjánce scházelo ještě několik měsíců do šestnácti roků a již slavila veselku s nějakým mlynářem z kraje. Měl prý mlýn jako hrad, na němž nebylo ani krejcaru dluhu. Bohatství jeho bylo sice nepopíratelné, ale tím více věděli lidé proti němu samému. Proslýchalo se ze všech stran, že je lakotný, zištný, srdce nad míru tvrdého. Nedal se prý ani otci vlastnímu, jenž žil u něho na výměnku, pořádně najíst. Stařec zemřel prý hořem nad nevděčným synem.

Rychtářka zamítala však podobné zprávy způsobem velmi urputným. Nechtěla, aby se potvrzovaly a snad dceřiným oddavkám byly na újmu, pročež každému odpověděla, kdo jí s takovou přišel, že to jen závist po lidech jezdí, jelikož se má Marjánka dostat za manžela, jemuž se nemůže nikdo v celých horách vyrovnat. Vedlé toho není prý žádným mrhačem, žádným zhejřilcem jako ostatní synkové na panství, kteří nejen že v hospodách utrácejí, nýbrž ještě za jiné platí, aby je všude roztrubovali. Mluvila zrovna, jako by si byla mohla mezi nimi vybrat, jen že žádného ne-

uznala za hodného vstoupit s ní ve svazek přátelský. Varovatelé tedy umlkli vidouce, že přicházejí naprosto nevhod a svatba se slavila s hlučnou okázalostí. Trvala celý týden, načež odjeli novomanželé do rodiště mlynářova, nikoli však bez staré chůvy. Mladá paní nemohla se bez ní obejíti.

Minulo několik měsíců, co se Marjánka do kraje odstěhovala, tu se roznemohl rychtář náhle a povážlivě. Musel ulehnouti. Rychtářka mu zaháněla kašel a bolesti u srdce všemožně domácími prostředky, ale nechtěly mu tenkráte jaksi sloužit. Poslala tedy pro lékaře do města.

Lékař přijel a zarazil se patrně, když k nemocnému přistoupil. Vyptával se ho na všecky podrobnosti nemoce jeho a rychtářka pozorovala, jak se obličej jeho při každé odpovědi více zatemňuje. Srdce se jí křečovitě stáhlo, co živa neměla takového pocitu, vše posud se jí dařilo, nepoznala litosti, zármutku, úzkosti, a najednou jako by se jí u nohou odevírala propast. Přemluvila se však, že se strachuje nadarmo, když lékař mužovi něco předepsal slibuje mu dobrý účinek. Provázela ho však přec ke kočáru, aby mu pověděla, že nechce šetřit peněz, jen bude-li muž její zas brzo chodit. Místo odpovědi tázal se jí však lékař, má-li manžel všecky záležitosti svoje spořádány?

Rychtářka pochopila, co tato otázka znamená, i klesla leknutím na zem, jako by ji byl náhle zasáhl posel boží. Služky ji jen pracně vzkřísily. Ale sotva se zpamatovala, již se jim také držet nedala. Uklouzla jim, než se toho nadály a co měla muže znenáhla na to připravit, aby se smířil s bohem i s lidmi, vrazila k němu vášnivě do světnice a hlasitě bědujíc padla před ložem jeho na kolena. Tam zůstala klečet ve dne v noci, až

rychtář třetí den oči navždy zvrátil. Umírající musel těšit ji a jí v poslední hodince domlouvati, aby se nerouhala bolestí tak bezměrnou bohu samému, který vše nejlépe řídí.

Na první zprávu, že je s rychtářem zle, přijel mlynář nazpět do hor. Neobmeškal se ani čtvrt hodiny na statku, přesvědčiv se na svoje oči o povážlivém stavu tchánově. Odebral se okamžitě do města k advokátovi. Dal si shotoviti zápis na statek a položiti do něho co si přál. Vrátil se s ním ještě tentýž den k umírajícímu a četl mu ho na hlas u přítomnosti dvou svědků, načež si ho dal od něho i od nich řádně podepsati. Tázal se i rychtářky, je-li se vším spokojena, co dal do zápisu postavit, odpovídala jen srdcezrývajícími výkřiky. Kdo chtěl, mohl je považovat za svolení. Mlynář chtěl, svědci chtějíce si bohatého muže již napřed nakloniti, chtěli také. Nenamítali aspoň ničehož, když mlynář ohlásil, že odevzdá podepsaný zápis opět advokátovi, aby jej dal po smrti rychtářově vtělit do knih.

Sotva byl rychtář v zemi, nastoupil zeť místo jeho na statku. Mlýn svůj v kraji odevzdal až na další spolehlivému stárkovi. Hned v prvních dnech však již dokázal, že měli pravdu, kdož nechválili ani jeho srdce, ani jeho skutky. Počal panování svoje tím, že uzmul čeládce značně na mzdě, žebrákům dal ohlásit, že se bude u něho jen dávat na velký pátek. Vedlé toho se chystal, že porazí velký kus lesa, aby těmi penězi zapravil platy z dědictví. Nechtěl sáhnout do vlastní kapsy neb na peníze z pozůstalosti, chtěl mít z hospodářství hned užitek hotový.

Nikdo se nevzpouzel tomuto jednání. Žena jeho byla nerozumné děcko a tchyně chodila po domě jako smyslů zbavena. Neočekávaná rána

osudu ji na dobro ohromila. Nedotýkala se jídel, které jí služky s pláčem na stůl výměnkářský v koutě naproti kamnům stavěly, a žila jen od několika kapek mléka, Antošem přes moc do ní vnucených.

Antoš byl uvnitř tak zoufalý jako rychtářka a snad by si byl tak krutě počínal jako ona, kdyby se naň nebyly hrnuly ještě starosti jiné. Byl novému hospodáři jako dým v očích. Vždy škaredě hledíval, že se tchán s ním radí jako se synem, a rychtářka že naň přívětivěji pohlíží než na něho samého. Bylo patrno, že se ho chtěl zbavit, nemohl však na hochovi nalézti chloupku, ač si dal dosti za touto příčinou práce. Co on vládl na statku, choval se Antoš jen jako čeledín, nemluvil do ničeho, dal si od něho vše poručit a pracoval za tři. Ale tím nezmírnil zášť mlynářovu. Slyšel pod rukou, že mluvil nový hospodář již s vrchním, ubezpečuje ho, že si nedá nohu za krk, bude-li mu čeledín odveden. K tomu prý doložil, že by byl z něho švarný dragón.

Antoš nezamhouřil oka od smrti druhého otce svého litostí nad jeho ztrátou i hořem nad zlomyslností člověka, před nímž nikdy vody nebyl zkalil. Přemýšlel dnem i nocí o tom, co si má teď počít, má-li zůstat a vyčkat, co se s ním bude díti, aneb raději v čas uprchnout. Nemohl se matky tázat za radu, bál se jejího leknutí. Byla tak jista, že má v tomto ohledu každé nebezpečí za sebou. Po každé žehnala rychtářovi, že osud ten od něho otcovsky odvrátil, a teď ji měl Antoš tak náhle vyplašit z jejího míru? Kdyby byl mohl aspoň promluviti s rychtářkou, měla v těchto věcech značnou zkušenost. Za živobytí rychtářova neminul týden, kde by se nebylo u něho jednalo o nějakém odvodu, znala všecky spády a vytáčky.

Ale kdykoliv ji oslovil, vždy byl tupý pohled jedinou odpovědí její; viděl patrně, že mu nerozumí, ba že ho snad ani neslyší. Nesnáze jeho vzrůstaly každým dnem; jak slyšel v noci na dvoře nějaký šramot, jak viděl ve dne z daleka několik mužů, jichž hned nepoznával, již se lekl, že to jdou z úřadu pro něho. Myslil, že to déle nevydrží, stálé napnutí duševní ubíralo mu sil a zdraví, myšlénky mu někdy tak podivně v hlavě vířily, že se toho až zhrozil; — tu se vše jedním rázem obrátilo.

Šest neděl minulo od smrti rychtářovy a rychtářka chodila dosud jako tělo bez duše. Neměla nikdy ani za možné, že by ji mohl bůh navštíviti takovou bolestí a muže od ní vzíti, jemuž byla tak velice uvykla, že si nemohla život bez něho ani představit. Scházel jí všude, kam se podívala, na co pomýšlela. S vášnivým žalem pohřešovala kolem sebe jeho laskavou tvář, jeho mírná slova, jeho klidné, přívětivé působení. Teď teprv oceňovala jeho dobrotu, jeho smířlivost, i počala tušiti, že by snad nebyla s tím světem tak dobře vycházela, kdyby on nebyl stál mezi ní a ním, hledě vždy k tomu, aby v tichosti upevnil a napravil, co byla náruživou myslí svou zviklala. Cítila, že byl dobrým jejím duchem a bála se další pouti pozemské, co on od ní odstoupil. V její modlitby za věčný jeho pokoj mísilo se smělé reptání proti bohu, že jí ho tak krutě a neočekávaně odňal, i proti muži samému, že uposlechl opustiv ji, jak smrt naň zavolala. Celý den až pozdě do noci sedávala na manželově hrobě a okolojdoucím usedalo srdce lítostí nad pláčem zoufalé vdovy. Kdo

na rychtářku něco věděl, umlkl teď náhle, dojat její žalostí.

Jednou se vracela rychtářka o polednách z hřbitova domů. Nesla si v klíně několik hrstí „líčka panny Marie.“ Její oči náhodou utkvěly na této travině, když odpočívala na cestě k domovu na pokraji louky. Uškubla ji pro krávu, v níž míval nebožtík její muž zvláštní zalíbení. Nevolal na ni jinak než „hraběnko“, poněvadž nosila vždy hlavu vzhůru, jako by byla něco lepšího než ostatní.

Přišedši domů vešla především do chléva, ale „hraběnky“ tam nebylo. Skotačka jí pověděla, že ji nynější hospodář před několika dny prodal.

Toho bylo rychtářce velmi líto.

„Kdybych byla věděla, že hodláš hraběnku prodat,“ pravila zeťovi, vstoupivši do světnice, kde sedal s čeládkou právě k obědu, „tu bych byla bývala prvním na ni kupcem.“ A při tom zaplakala.

„Proč?“ drsně tázal se zeť, „nedostáváte svoje mléko a svoje máslo jak se patří? Nejen vy ale pět osob by s vaším výměnkem stačilo. Z toho, co vám dávám, můžete dobrou polovici rozdat neb prodat, k čemu chcete tedy ještě krávu?“

„Neříkám, že se mi něčeho nedostává,“ odvětila vdova a přestala plakat, „byla bych si krávu jen proto koupila, že jí přál nebožtík muž. Jemu jedině na památku byla bych si ji do smrti krmila.“

„A kam byste si ji chtěla postavit?“ znovu se otázal zeť s úsměvem jizlivým, pokládaje při tom na stůl železnou lžíci, s níž lovil tak horlivě chlebová sousta z řídké vodní polívky, že si musili ostatní velmi přispíšit, chtěli-li také něco pro sebe chytit.

Vdově vstoupila krev do bledé tváře. Vzpřímila se ponejprv zas od té chvíle, co věděla, že

musí muž do země, a podívala se zetovi zostra do tváře.

„Snad jsou u nás chlévy dosti velké," odpověděla se starou pánovitostí, „kde stojí třicet krav, vpraví se, trvám, bez velkých obtíží i jednatřicátá."

„Nemohu vám bránit, chcete-li si krávu držet, ale chlévy jsou moje. Kdybych tam nalezl cizí krávu, přerazil bych jí nohy, nechť si je čí je. Přejete-li si mermomocí krávu, nuže — kupte si ji a přivažte si ji tam naproti u sousedova vína. Aspoň ji budete mít hezky na očích," s úsměškem doložil mlynář i ukázal při tom tchyni oknem naproti k zahradě sousedově. Byla obehnána plotem angreštovým, kterémužto ovoci říkají v Ještědě víno.

Rychtářová zbledla jako ten bílý šátek, který v ruce držela. Podívala se na dceru, ta hleděla netečně před sebe, jak to bývalo obyčejem jejím a chrastila rukou v kapse s cukrovinkami. Ohledla se po čeládce, nikdo si netroufal ozvat se v prospěch bývalé hospodyně, ač bývaly za ní jiné ve statku časy než teď. Každý upíral zrak rozpačitě do mísy, jako by tam napnutě počítal sousta, jichž tam hospodář milostivě ponechal.

Rychtářka odvrátila zrak od stolu a koukla na záhrobí. Seděli tam dva sousedé, přišli k mlynářovi mezi obědem „do vsi" (na návštěvu). Kouřili. Jeden se jal vyklepávat dýmku, když cítil, že oko její tázavě na něm spočívá a druhý hledal vedlé sebe rozpačitě pytlík na tabák, který mu čouhal z kapsy. Nehlesl ani jeden ani druhý, když si mlynář tak surově na ni vyjel. A přec byla jednomu z nich často pomohla z nesnází, když neměl právě na daně a s druhým si stála v kmotrovství. Když přišly jeho děti k ní jako k „půtě" (kmotře)

koledovat, dostalo každé z nich rok co rok jablka a ořechy v hedbávném šátku svázané a o pomlásce podala každému malované vejce, v němž byl zastrčen tvrdý tolar.

Rychtářce bylo v této chvíli, jako by jí muže podruhé pochovávali. Ještě jednou rozhledla se po světnici, jako by tam někoho hledala. Pátrala po Antošovi. Nebylo ho však v světnici, oral někde na vzdáleném poli, kamž byli oběd za ním donesli.

Vdova neřekla jediného již slova. Nesedla však k stolu výměnkářskému. Upřela naň jen pohled temný a hrozebný, nedotýkajíc se jídla tam postaveného, načež vyšla volně ze dveří. Každý z přítomných ale tušil, že vře v hrdé ženě hněv a ten že se asi nepřežene jako z jara kroupy.

„Co by si taková baba všecko nevymyslila,“ přerval mlynář po jejím odchodu nemilé mu mlčení. „Člověk se tu beztoho jen dře zdarma, vše pojde na výměnek a na daně, krom živobytí nemá za svou práci téměř ničehož. Ona si chodí jako zemanka celý den po procházce, sedne si k hotovému a ještě není spokojena. Věru, lépe jest býti cestářem, než na tomto statku hospodářem.“

„Jen ne tak zostra, mlynáři,“ krotil ho sousedé, jehož dětem byla rychtářka kmotrou, „bába nebába, tchyně vaše je přec jen onaká ženská. Jak já ji znám, nebyla by si toho zajisté žádala zdarma, abyste jí vzal krávu do chléva. Je tuze pyšna, než aby se doprošovala.“

„Musel jsem jí ukázat, kdo je zde teď pánem,“ odůvodňoval mlynář hrubost svou, „jinak by nepřestala rozkazovat a poroučet. Vždyť je to vidět jinde, jak to s výměnníky dopadá, nezatne-li jim člověk v čas žílu; samé sváry s hospodářem, samé klevety s čeládkou. Tu by mělo být to, tu zas schází jiné, vše má jít jen dle jejich rozumu.

To já však trpět nehodlám, netrpíval jsem to otci vlastnímu. Výměnkář má svůj kout a svůj stůl v světnici, nahoře svou komoru; co mu patří, to mu dám, když tomu přijde čas, neošidím ho ani o jediné vejce, ale za to mi nesmí ani pípnout.“

Rychtářka by si zasloužila, abyste jinak o ní mluvil,“ ujal se sousedznovu kmotry. „Není se co divit dětem, jimž pustí rodiče živnost za drahé peníze, stěžují-li si pak na výměnek, ale u vás je to jiné, vždyť jste dostal statek zdarma. Udělal jste si zápis sám a dal jste do něho položit, co se vám líbilo. Rychtářka byla se vším spokojena, ač nemusela. Statek pochází z její strany, mohla si poručit. Ba nemusela vám jej ani ještě pustit, kdyby nebyla chtěla; muž ji k tomu přinutit nemohl, ani kdo jiný; kdyby byla dceři vyplatila neb na něm pojistila otcův přínos, mohla si na něm hospodařit do smrti. A což kdyby se vám byla takhle vdala? Byl byste jí mohl bránit? Je dosud jako z másla, oči jako jiskry, ruce jako válce a ohýbá je jako vrbové proutí, za tou by se byli ženichové jen přebíhali.“

„Nu mohla tedy, mohla; ale teď již nemůže,“ netrpělivě se utrhl mlynář na přítele tchynina, „zápis je dávno na úřadě zadán a teď zajisté již vtělen — je tedy na vždy po slávě. Na nový týden porazím kus lesa, abych měl na advokáta, kolky a jiné takové tlety. Nebudu mít ze statku na mou věru pět let nejmenšího užitku, tak velké jdou teď platy z dědictví. Ti páni by člověka nejraději za živa odřeli . . .“

Sousedé svědčili mlynářovi a počali vypravovati, jak na úřadě natáhli toho a jiného, o němž viděli, že může dvacetníky klopit. Nebylo mezi nimi dnes již řeči o rychtářce.

Druhé ráno vstala rychtářka před sluncem.

Ustrojila se černě, jak se na vdovu slušelo, ale do samého čistého hedbáví. Služka přinášející jí na komoru snídaní skoro se jí zalekla; tak vznešeně a zároveň nepovědomě jí připadala v bohatém smutečném kroji s černou damaškovou loktuškou okolo hlavy.

„Jdu do Liberce, abych tam objednala pěkný kříž mužovi na hrob," pravila žaraženému děvčeti, ale nikoli již volně a roztržitě, jak v poslední době mluvívala, nýbrž zcela určitě bez vzdechu a slzí, jak hovořívala před smrtí manželovou. „Chci se tam dostat ještě za chládku, zdržela bych se, kdybych snídala doma, pojím kdesi na cestě."

Pravila, že jde do Liberce a brala se skutečně přes vrch do Němec, ale jakmile zašla za hájek, kde ji nemohl již nikdo z vesnice spatřit, sešla rychle z cesty, obrátivši se v pravo do údolí k Dubu.

Vrátila se teprv pozdě večer domů, aniž ji byli na statku hrubě pohřešili. Hospodář se na ni netázal, myslel, že je buď na hřbitově neb na komoře, a že se pro jejich včerejší hněv snad naschvál neukazuje, a čeládka si netroufala o ní se zmínit, aby ho znovu nepopudila. Žena v nejlepších letech, plna síly a ducha, okolo níž se před málo nedělmi vše otáčelo, nenáležela tam již jaksi mezi živé tvory; byla již, jak se zeť její vyjádřil, jen „věcí nepohodlnou."

Rychtářka obrátila se k hřbitovu. Kroky její byly pružny a hbity, pyšně nesla hlavu vzhůru.

Na prahu hřbitovním se zastavila a její oči pronikaly pátrově soumrak noční; hledala někoho u hrobu mužova, to bylo patrné. Jindy se jí zarosil zrak, když ten kopeček hlíny zdaleka spatřila; dnes ale se jí radostně zasvítily — u hrobu někdo seděl, byl to Antoš.

Hoch měl hlavu položenou na hrobě, na němž se již počal zelenati drn. Opíral se naň tak nepohnutě, že se rychtářka domnívala, že asi spí. Ale jak se k němu naklonila, aby mu položila ruku na rameno, by procítl, tu viděla, že nespí, nýbrž že zde v tichosti a o samotě pláče. Nebylo to dnes ponejprv.

Rychtářka se ho neptala, proč zde tak velice truchlí, zda-li jen pro pěstouna? Pohlížela na hocha dlouho skoumavě i se starou bystrostí. Konečně ho oslovila, ale nikoli jako jindy mateřským a laskavým výrazem, nýbrž ostře a vyzývavě, jako když chce děvče poškádlit chlapce.

„Nebyla bych si myslela, že si to budeš tak brát, že mlynář pánům domlouvá, aby tě oblékli do dvojího sukna a na pěkného tě posadili koně! Slyšela jsem teď cestou o tom, žes nad tím celý zpitoměl. Nevěřila jsem to lidem a bránila jsem tě zle, a hle, teď vidím na svoje oči, jak to s tebou dopadává. Co to tropíš, hochu, že pláčeš jako malé dítě, jen co se ti o šavli zdá? Vždyť jsi byl přec vždy jako oheň? Nejednou si tě zavolal hospodský, počali-li se mu hoši o muzice prát, abys mu je trochu spořádal. Jak tomu dlouho, cos jich vyhodil šest po sobě oknem? Arci byli podnapilí, ale byli to Suští*), Němci z rodu Gahlertova; každý ví, že jsou mstiví jako sám Ancikrist. Nikdo se nechtěl s nimi pálit, až přišel's ty a jejich kejklím konec udělal's. Arci nejel's od té doby Suchou, abys se nemusel s nimi potýkat, ale nikdy jsem neslyšela, že bys si byl na to stěžoval — a teď . . .“

„Jste na omylu, myslíte-li, že se štítím vojny z bázně,“ vyjel hoch a oči jeho zaplanuly, „ne-

*) Suchá, německá to ves na úpatí Ještěda.

poznal jsem dosud, co to je strach, a snad bych se ho ani tenkráte nedoznal, když by mi koule okolo hlavy fičely! Matka mne učila, že jsme všichni v božích rukou a bez jeho vůle že se nám nezkřiví vlasu na hlavě, k čemu tedy se bát? Hnusí se mi však, když slyším od starých vojáků, jaký je ten život vojenský. Voják nesmí mít svou vůli, nesmí se potýkat a se bránit, jak by sám chtěl a toho viděl potřebu, nýbrž musí čekat, až mu to poručí. Musí stát jako dub a dát na sebe mířit a do sebe střílet a při tom nesmí ani mrknout, ani slovíčkem se ozvat. Jak se kdo hne proti komandu, hned zařinčejí pouta, jak se kdo protivi rozkazu představeného — hned kulka do hlavy!“

Rychtářka poslouchala hocha dychtivě, ale nikoli s takovou útrpností, jak by se bylo mohlo očekávat při náklonnosti, již hochovi vždy projevovala. Kdo měl ve zvyku myslet si o bližních svých nejhorší, byl by snad i shledal, že je v tváři její vedlé napnutosti i tajné zalíbení.

„Každý večer chodím sem k tomuto hrobu a prosím pěstouna svého, aby mi seslal nějakou radu,“ pokračoval hoch. „Kdybych věděl, že si pomohu, hned bych to udělal jako Strakův Jan, položil bych prst na špalek a usekl bych si ho. Vsadili ho sice na několik neděl, ale na vojnu přec nemusel.“

Rychtářčina tvář se zatemnila, jako by se jí nebylo hrubě líbilo, že se hochovi naskytuje cesta z neznází. Skočila mu rychle do řeči:

„Nezapomeň, že se Janovi rána v šatlavě zapálila, a když vyšel, že musel mu doktor ruku po loket uříznout.“

„Nezbývá mi tedy, než abych utekl. Ale kam? nemám ni peněz, ni přátel na světě — a pak, co by si počala moje matka? Zbláznila by se snad,

kdybych najednou zmizel, nemoha jí po mnoho neděl dát o sobě zprávy, jest-li jsem zdráv čili chycen, uvězněn neb dokonce mrtev . . . dosud neví, co mi hrozí, krk se mi stahuje, kdykoli chci o tom začít . . .“

Antoš zavadil pohledem zpytavě o tvář pěstounčinu. Doufal, že mu řekne, že za přítele má ji a o peníze k útěku že se mu také postará. Stávalo se tenkráte zhusta, ba bylo skoro pravidlem, že se hoši, kteří se měli stavět, na nějaký čas někde skryli, až na ně na úřadě zas pozapomněli. Tak to dělali někdy pětkrát po sobě, až jim prošla vojenská leta. Odvod neděl se tenkráte ještě tak pravidelně jako teď; tehdáž stálo vše na pánech a záviselo na mnoze na libovůli jejich. Nebylo jako teď, kde si může každý občan koupit knížku, v níž vytištěno, co být má a co nemá, a z níž může úředníkovi černé na bílém dokázat, když se mu děje křivda a ho i žalovat, ubližuje-li mu úmyslně.

Rychtářka vrtěla však z novu netrpělivě hlavou.

„Utéct — to nejisto, zhanobit si tělo — nebezpečno; ty zapomínáš na prostředek — jeden — nejlepší ze všech . . .“

Rychtářčin hlas při těchto slovech se zachvěl, pohnula rukou, jako by si byla chtěla stáhnout loktušku hluboko do očí. Neučinila toho však, naopak hodila tak prudce hlavou, že se jí svezl šátek až na ramena. Její tvář se náhle před Antošem odkryla, poznával ji jen stěží. Líce její zármutkem ubledlé podivně se bělaly v kmitavém svitu hvězd, jsouce stíněny hustými pletenci plasů, proudícími jí přes prsa a šíji až skoro k zemi. Ponejprv spatřil Antoš úžasné bohatství vlasů jejích; byla je dosud vždy pod plachetkou skrývala, jak se na poctivou ženu sluší. Ale v této

chvíli měla jiných věcí na mysli než zachování stydlivého toho zvyku. Její oči metaly blesky takové, jež zřídka jen vídáme sršet ze zraku dívek dvacítiletých.

V Antošovi, pohlížejícím na ni, zabuchalo mocně srdce, cítil, že se v ní děje cosi zvláštního, neslýchaného, co má i proň významu.

„Na jaký to zapomínám prostředek?“ tázal se skoro bezzvučně.

„Na ženění,“ vyrazila rychtářka pracně ze sebe.

„Na ženění?“ žasl hoch a při tom se zapýřil hněvivě; „nezasloužil jsem si toho od vás, abyste se mi v takové chvíli smála. Nemám žádné holky a ostatně víte sama, že mi není chudá nic platna a bohatá, aby mne mohla z vojny vyplatit, ta že si nevezme čeledína.“

„Vezme . . . vezme, já sama o jedné vím — jen že není mladá a hezká.“

Hoch se zamyslil; cítil, že rychtářka skutečně nežertuje.

„Ne mladá a ne hezká?“ opakoval po ní, „která to asi je z děvčat našich? Ale co si trmácím hlavu, vždyť je ani všecky neznám, dosud jsem si málo z nich dělal, a jich málo si všímal. Netěší mne jako jiného, krása a mladost mnou nehne. Kdybych věděl, že je ta, o níž jste se zmínila, rozšafna a rozumna jako vy na příklad, věru ani chvíli bych se nerozmýšlel. Svoboda by mi byla stokrát vítanějším věnem než největší krása mladé ženy . . .“

„Mluvíš opravdu?“

„Ba že opravdu! Krev se mně bouří hněvem, že mne chtějí odvést. Ale ještě se to nestalo. a stane-li se přec, sáhnu dříve na život toho, ktery je všech mých muk příčinou a pak — na život

vlastní. Já před ním vody nezkalil, pracuji mu věrně, poslouchám ho na slovo a on mne chce připravit o mladost, spokojenost, volnost a matku mou o jediného syna. Život tedy za život! . . .“

Antoš vyskočil, oči se mu zajiskřily jako rychtářce, tatáž zášť sršela v této chvíli z obou pohledů.

Rychtářka vzala hocha prudce za ruku, stiskla ho zas do trávy vedlé hrobu, aby ho nebylo vidět přes plot hřbitovní a skrčila se vedlé něho.

„Nezbývá nám, než abychom se spolčili, Antoši,“ zašeptala; „tentýž ošemetník, který tě chce připravit o mladý věk, o svobodu, chce mne oloupit o stáří bezstarostné a pokojné, chce mi poroučet v domě, jejž vystavěli rodiče mých rodičů, v němž jsem se narodila a o nějž mne ošidil v okamžiku, kde jsem jiného na mysli neměla, než že stojí můj muž na mukách božích. Požívá chleba, nad nímž jsem já ho udělala pánem a chce mi ho udělovat jako žebračce . . .“

Rychtářka si musela oddechnouti. Antoš ji poslouchal tak nepohnutě, jako kdyby se byl náhle v sochu proměnil.

„Řekla jsem dnes ráno na statku, že jdu do Liberce objednat mužovi na hrob kříž, ale zatím jsem šla do Dubu na úřad. Ohlásila jsem tam pánům přímo, že nechci statek zeťovi ponechat, i pověděla jsem jim, proč. Připojila jsem, že se s ním dám do soudu, třeba bych při tom prosoudila poslední kus peřiny pod sebou. Nikdo ode mne neslyšel, že mu statek pouštím, nevěděla jsem o sobě, když muž můj podepisoval zápis. Ba muž neměl ani právo kšaftovat nad tím, co je mého — a statek je můj! Snadno si představíš radost mou, když mi páni ohlásili, že tu není soudu potřebí, poněvadž zápis není dosud vtělen do knih. Mohu si to prý žádat zcela jednoduše

jen nazpět. Běžela jsem ihned k advokátovi, jemuž byl odevzdán. Měl jej skutečně ještě u sebe. Hněvá se na mlynáře, že ho nechává tak dlouho čekat na povinný mu plat za to, že mu jej tak rychle a ochotně byl shotovil. Ještě se ho prý ani nezeptal, co mu je dlužen; pročež neučinil žádných nových zaň kroků. To bylo mým štěstím. Oznámila jsem advokátovi, co hodlám, neslibovala jsem, že budu vděčna, když mi bude zápis co nejrychleji doručen, nýbrž vytasila jsem se hned s hotovými. To pomohlo zázračně, do tří dní bude prý vše v pořádku. Až budu mít zápis v rukou, vyplatím dceři přínos otcův do krejcaru a nechť si jde ta nevděčnice i s mužem svým, kam se jim bude líbit. Do nejdelší smrti nesmějí mně již na oči. Ale nejen že je vyženu, že se nebudou smět nikdy ke mně hlásit, ani po mé smrti jim nepřijde živnost — provdám se a statek dám hned psáti na muže. Ty, Antoši, byl jsi nebožtíkovi vždy milý jako vlastní syn; často pravil, že by viděl statek nejraději v rukou tvých; oba jsme toho želeli, že ničehož nemáš, abychom ti mohli dát dceru. Teď však se můžeš dostat do statku jiným spůsobem. Udělám z tebe manžela svého. Tak ujdeš na vždy vojně a pomstíš se najednou škůdci mému i svému . . .“

S Antošem šla hlava kolem, nevěděl, na kterém je světě při podivném a neočekávaném návrhu rychtářčinu. Než se mohl zpamatovat, se rozmyslit, lhůty si vyžádat k lepšímu uvážení, ku poradě s matkou, vězela již ruka jeho v rukou pěstounčiných. Nevěděl v zmatku svém ani, zdali jí ji podal, zdali se jí uchopila sama. Tiskla mu ji tak pevně, že ho to bolelo.

„Od té chvíle jsme před bohem svoji,“ pravila mu hlasem přísným.

Rychtářka dostala zápis skutečně nazpět, vyplatila dceru, vykoupila čeledína svého na vždy z vojny a vzala si ho za muže.

Zeť její i dcera musili se s hanbou vzdáti jmění, o které se připravili neupřímností svou. Odstěhovali se v noci ve vší tajnosti a v spěchu ze statku nazpět do mlýna. Nebylo človíčka v celém Ještědě, kdo by byl odchodu jejich litoval. Po mnohá léta dávali rodiče dětem svým tento příklad za výstrahu.

První léta šlo na statku vše tak dobře, že to ani lépe jíti nemohlo. Antoš zpamatovav se z prvního překvapení, že se stal náhle ženichem a manželem ženy, již dosud považoval za druhou matku, nahlížel vděčně velkou důvěru rychtářčinu k osobě své. Věděl dobře, že by byla mohla volit zcela jinak, byla by dostala ženicha jiného než čeledína svého a také mladého a světu podobného. Slyšel to aspoň se všech stran od lidí, kteří bývalému pacholkovi, synu to prosté nádennice, nepřáli, že se stal náhle pánem největšího statku v okolí. Vědomí, že měla rychtářka největší víru v jeho povahu a nejvíce náklonnosti k osobě jeho, naplňovalo ho pýchou a povznášelo ho ve vlastních jeho očích, když se mu někdy zdálo, že se věci děly, jak se snad díti neměly. Bylo mu, jako kdyby se byl znovu narodil, co měl blaženou jistotu, že je mu osobní volnost navždy zabezpečena. Cítil se teď teprv člověkem.

Rychtářka zacházela se svým mladým mužem jako s drahou mastí. Dělala mu pomyšlení! Odpovídala hrdě na všecky výčitky jí od sousedů činěné, proč si nevzala muže jí rovného co do stavu a do jmění: že jen k tomu hleděla, aby jí

byl roveň co do zachovalosti. Lichotilo jí, že má manžela, po němž dříve všecky holky „střahly“, nemohouce z něho vylákati jediného zamilovaného slovíčka. Bývala tak často důvěrnicí jejich hněvu a stesku! Věděla, že jí všecky krásného muže k smrti závidí, třeba nad tím nosy krčí, že si vzala služebníka svého. Pochlebovaná marnost s uspokojenou pomstychtivostí přehlušily ve vášnivé ženě náhle zármutek nad ztrátou prvního manžela a kvílící vdova proměnila se za málo dní v žínku usmívavou a veselou.

Aby se Antošovi zavděčila, chtěla rychtářka vzít i matku jeho do domu. Ale Jirovcová nechtěla opustit pohorského svého baráčku, kde sídlela uprostřed oblak a nejprudčích větrů, pro pohodlné obydlí, které jí bohatá snacha upravila ve svém pěkném statku, dole v tišině mezi ovocnými sady a bujnými lukami. Byl to pravý ráj v porovnání se studenými, kamenitými, sychravými horami, ale Jirovcová odpověděla přec na všecky návrhy její: „Já jsem horám uvykla, na nich jsem se zrodila, na nich chci umřít.“

Jirovcová chovala se k rychtářce vůbec zcela zvláštně. Mluvila s ní jen co musela, nikdy o slovo více. Nepřijala od ní nejmenšího daru a zamítla každou podporu. Ani loktušku (velký šátek), již daruje nejchudší nevěsta v Ještědě tchyni, Jirovcová od ní nepřijala. Ani pomyšlení již o oné vřelosti, již jí jindy při každém s ní se setkaní za vše dobré děkovala, co synu jejímu prokazuje. Živila se v letě nadál polní prací, v zimě přádlem. Ani synovy prosby a domluvy, aby přec ženě jeho vyhověla, ničeho u ní nezmohly.

„Co mne zveš do domu, kde sám jsi cizincem? Jak mi můžeš nabízet, co's ani svou rukou nevydělal, ani věnem nepřinesl a co nikdy nena-

hradíš dědictvím?“ příkře odbývala Antoše, stěžoval-li si na její neustupnost. —

Antoš netušil, ohlásiv matce neočekávané a podivné námluvy svoje, jak velice ji dojmou. Domníval se, že bude tomu povděčna, až jí poví, jaké mu hrozilo nebezpečí, z něhož navždy vyvázl zasnoubením svým, ba doufal, že ji i potěší nadějí na stáří bezstarostné, šťastné a klidné — ale mýlil se. Jirovcová by se byla málem leknutím na zem zvrátila, když syn, vylíčiv jí dopodrobna výstup na hrobě rychtářově, přešel k svému se zaslíbení s vdovou. Viděl, že jí spočívají trpká slova, snad těžká obžaloba neb neblahá věštba na rtech, i že je jen s největším sebepřemáháním potlačuje. Ani stín radosti neb spokojenosti, že je syn navždy skvěle opatřen, nad jiné ve vsi v bohatství postaven a ona s ním. Konečně mu pravila s hlasem chvějícím se:

„Pravdať, že jsem se bála a děsila, aby tě nevzali páni na vojnu, ale věz, že bych tě viděla desetkrát raději v šatech vojenských než nášlapkem hrdé, bohaté ženy. Uvázl jsi v horším otroctví. Co to pravíš? Couvnout že tedy chceš, když se mi nechce rychtářky za nevěstu? Takové řeči bych se nebyla věru do tebe nadála! Ty's jí slíbil, že budeš jejím a k danému slovu musíš stát, i kdybys hned věděl, že nebe za to na tebe spadne, jinak nejsi synem mým. Teď ti jako muži poctivému jiného již nezbývá, než abys snášel, čeho bůh na tebe sešle a setrval . . .“

Na svatbu synovu Jirovcová nešla.

„Vy jste si syna mého namluvila beze mne,“ odpověděla rychtářce, „můžete si ho tedy také beze mne vzít.“

Rychtářku bodalo velmi pohrdání chudé ženy. Myslela si, že nebude Jirovcová ani vědět, jak ji

má radostí oslovit, aby jí děkovala za štěstí synovo. Zatím koukala skormouceněji, než kdyby jí ho byli odvedli. Nedala však svou mrzutost znát. Se smíchem se o tom zmiňovala, že měla Jirovcová od jakživa zvláštní moudrost, při níž ji musí člověk již nechat. Tvářila se, jako by považovala za přemrštěnou skromnost a nesmělost, že se k ní stěhovat nechce a od ní ničehož nepřijímá. Antoš ji horlivě potvrzoval v domněnce té, byl rád, že si žena matčino chování takto vykládá a uraženou se necítí vyhýbavou chladností její.

Když porodila rychtářka Antošovi do roka syna tak krásného, že chodili se lidé zdaleka naň dívat, a za rok druhého, možná-li ještě krásnějšího, tu nebylo snad v žádném stavení v celých horách tak veselo jako na statku, kde nepřestávali i teď lidé říkat „u rychtářů“, ač měli dávno již hospodského zvoleného za nového rychtáře.

Jirovcová přišla pokaždé na křest do kostela a pokaždé tam plakala, až jí srdce usedalo; Antoš nemohl vyzvěděti, zdali radostí nebo žalem. Na hostinu do statku se nedostavila ani ponejprv ani podruhé.

„Myslí chudák, že je nám sprosta,“ omlouvala ji rychtářka pokaždé hostem. Ale v srdci jejím počala vznikati zášť proti „mudrlantce“, která jí byla tak málo za to povděčna, že syna jejího k sobě povýšila. Rychtářka se z toho sobě nevyznala, ale cítila dobře, proč asi jí projevuje nevážnost a nespokojenost; vždyť byly náhledy a zásady Jirovcové dosti známy ve vsi. Myslela někdy, že musí tchyni něco za to udělat, že s ní nakládá, jako by již nebyla tím, čím bývala, aspoň ne v očích jejích, ale neoddávala se nikdy dlouho takovému trapnému rozjímání. Měla teď o jiném co přemýšlet, o něčem důležitějším, líbeznějším

a příjemnějším — jak by se líbila mladému muži svému.

Rychtářka omladla svými syny, květla jako karafiát. Strojila se teď, že se musily všecky dívky před ní schovat, počala s nimi vůbec v každém ohledu závoditi. Kdo ji znal za živobytí rychtářova, nebyl by ji teď zajisté poznal; byla změněna do podoby, do chování, do povahy. Usedlost a povážlivost od ní valně odstupovaly. Jindy se na nikoho téměř nepodívala; bylo-li jí po návsi jíti, dávala na sobě každým krokem a pohledem záležeti: teď koukala po všech lidech, jestliže ji každý vidí a jí se obdivuje. V kostele byla vždy nejpřednější, pokaždé měla něco nového na sobě. Takové látky, takové fábory, takové krajky, jaké mívala rychtářka na sobě, nebyly dosud v horách vídány. Nejeden člověk zkušený viděl však v této nádheře rouhání se a přál jí, aby to s ní jednou zle nedopadlo. Když stála vedlé Antoše, nebyl by nikdo řekl, že jsou deset roků od sebe; každý by byl zajisté hádal, že jsou v jedněch letech. K tomu arci napomáhalo, že Antoš bezstarostným životem za krátko sesílil a zmužněl.

Antoš nepustil z mysli, že ho považuje matka za vetřelce na statku, do kterého se přiženil s prázdnýma rukama, bez čáky na nějakou peněžnou pomoc neb dědictví. Ještě více mu však vrtalo někdy mozkem, že se má dle proroctví jejího za touto příčinou státi nášlapkem ženiným. Chtěl matce dokázat, že křivdila nejen jemu ale i ženě jeho, domnívajíc se, že on se stane jejím otrokem. Rychtářka byla od dětinství proň vzorem všech dobrých vlastností, nemohl matčinu příkrost vzhledem k ní ani pochopiti. Považoval ji za mateřskou řevnivost, že má teď jiné ženě více náležeti než jí a choval se k manželce s touž slepou důvěrou

jako k někdejší pěstounce. Netušil, jaká se to udála druhým sňatkem jejím v ní změna, jíž dosud nepozoroval, jíž si nebyla ona sama ještě vědoma, kterou počali lidé však na ní již stopovati a pro ni ji nemálo kárati.

Oženiv se, dělal Antoš, jak říkáme celého člověka; hospodářství ho těšívalo, dokud býval ještě čeledínem; teď co byl sedlákem, oblíbil si je teprv. Pracoval tak pilně jako dříve a při tom si všímal všeho s takovou obezřelostí a horlivostí, že musel mít každý z něho radost, kdo ho pozoroval. Kde se vyskytlo něco nového, tam se šel Antoš také podívat a shledal-li, že z toho jde nějaký prospěch, hned to zavedl doma, nelituje ni práce ni namáhání. Pořád o něčem přemýšlel, pořád něco kutil, měnil a zlepšoval. Snaha, vyznačující čeledína před jinými, zůstala při něm, i když se stal pánem. Za krátko bylo v okolí známo, že má Antoš nejkrásnější koně, nejužitečnější dobytek a drůbež, i nejpěknější na polích pořádek. Těšil se tomu patrně, když mu pravili staří hospodáři, že budou muset chodit k němu do školy. Při takové chvále hledaly oči jeho pohled manželčin, všimla-li si těchto slov. Neměl toužebnějšího přání, než aby žena jeho uznávala, že statek co nejlépe a nejsvědomitěji spravuje, a aby jiným osvědčil, že se nehodlá dát zdarma krmit od zámožné choti, jak by byl na místě jeho snad každý jiný učinil. To se mu také podařilo. I ti, kdož byli na počátku proti sňatku v tolikerých ohledech nerovném, přiznali se konečně, že mohla dostat rychtářka sice muže zámožnějšího, ale nikoli bedlivějšího a rozumnějšího, kdyby byla kraj světa schodila.

Jen Jirovcová mlčela stále, když lidé před ní vynášeli synovo štěstí, a začal-li Antoš o tom

sám, jak je spokojen, vždy odvrátila tvář vzdychajíc. Říkáváme, že člověk v štěstí paměť tratí, ale u Antoše to neplatilo. Nezapomínal v blahobytu, co to za hořký kořínek ta chudoba, a služba že je vždy jen tužba. Chudí dostávali na statku teď častěji a více než jindy a jeho služebníci měli v něm bratra a nikoli pána. Dokud sloužil, navštěvoval matku jen v neděli, teď býval u ní každý den. To se mohlo chumelit a cedit jako z konve, on musel stařenu vidět a za jejím stolem chvíli si posedět. Nikdy se ho netázala na ženu a na živnost. Na děti však přeptala se denně. Jak začaly běhat, musel jí je často přivádět. Vždy měla pro ně něco uchystáno, dnes na ořechovém lupenu hrstku jahod, zejtra proutek liskových oříšků, mísku kyselinek*) se smetanou atd. Hošíkům chutnaly babiččiny lahůdky mnohem lépe než doma matčiny.

I páni si brzo povšimli, co to za onakého člověka ten Ještědský Jirovec. Přicházel často na úřad ne ve vlastních, nýbrž v záležitostech cizích. Lidé si ho brali rádi za svědka při smlouvách, a při soudech objevoval se velmi zhusta co zástupce vdov a sirotků. Nikdy nezamítl poručnictví, jak to činí jiní sedláci z pohodlí. S příkladnou horlivostí zastával se svých svěřenců. Kdo přišel k němu za radu a pomoc, neváhal vůbec nikdy cesty zdarma. Každou při si dal trpělivě vypravovat a co bylo v možnosti jeho, učinil bez pobídky pro poškozeného a potlačovaného. Obětovným tím působením nabyl Antoš i v jiných věcech než pouze v hospodářství rozhledu a zkušenosti, obeznamoval se důkladně s poměry a předměty, o nichž měli jeho sousedé vědomost

*) V kraji: brusinky.

jen povrchní. Jeho znalost v písmě mu při tom ovšem nemálo prospívala. Jsa nyní pánem času svého, dotvrdil se v umění, jemuž se na pastvě hravě přiučil. Co pučelo v hochovi, přišlo v muži k pěknému vývoji.

Za málo let byl Antoš považován za jednoho z nejpřednějších v Ještědě občanů a v celém okolí nebylo oblíbenějšího člověka, jak jsme již na počátku vypravování pověděli. Dosud litují lidé, kteří ho ještě znali, že se nenarodil o třicet let později. Teď, kde si může obec vše dle libosti a potřeby zaříditi, byla by jeho bystrá hlava a poctivá mysl zajisté věci jinak obrátila, než stojí nyní.

Každý chválil rychtářce druhého manžela, nejvíce však ho chválili jeho skutkové; kdo jí může zazliti, že v něm přestávala vidět oblíbeného schovance, jehož pojala za muže, aby potrestala nevděčné děti, nýbrž že si ho zamilovala vší prudkostí povahy své?

I u Antoše přešla oddanost u vřelou náklonnost. Necítil značný rozdíl v jejich stáří, větší zralost jejího ducha byla mu při vážné jeho povaze předností. Nevěděl nikdy, kterak mluvit s děvčaty; když se s nimi chvíli poškádlil, již koukal, jak by jim zas uklouzl. Jejich dětinské hovory a žerty ho nezajímaly. S rychtářkou však měl si pořád co povídat, nikdy jim nevyšla nit, při tom dobře pozoroval, že od ní získá. Ale nejen řeči, také osoba její se mu líbila. Když sedala vedlé něho na vůz v šubě z černého aksamitu, za niž vyplatila kožešníkovi v Žitavě tři sta zlatých v stříbrných dvacetnících, tu se mu zdálo, že nemůže být statečnější nad ni žena. Zajisté by bylo vše i nadál dobře chodilo, kdyby byla

rychtářka zůstala ve své míře. Ale tomu rozumí málokterá žena — žene, žene, až dožene.

Na počátku byla rychtářka potěšena zjevnou, nelíčenou příchylností mladého manžela, znenáhla jí však uvykla a konečně jí ani již nedostačovala. Čím dále tím více si žádala od něho cit zvláštní, prudký, neslýchaný a zpozdilý jako vlastní pozdní láska její. Přišel i čas, kde ho chtěla mít pořád vedlé sebe, neměl mít oči než pro ni. Odešel-li na pole, již doma po něm vzdýchala, mluvil-li k ní teď o hospodářství, neb bral-li knihu do ruky, aby jí z ní jako jindy četl, již se naň „bočila“ *) a neposlouchala, co praví a co jí čte. Neměl k ní o jiném mluvit, o jiném snad přemýšlet než o ní a zas jen o ní. Když volal děti k sobě, odstrkovala mu je žárlivě z klína, když je chtěl políbit, musel to učiniti potajmu, aby mu nevyčítala, že děti více miluje než ji. Bylo-li nutno, aby někam jel, chtěla pokaždé s ním a nemohlo-li to být, dala se do pláče. Plakávala obyčejně až do jeho návratu. Nepřišel-li na vlas v dobu určitou, běžela mu naproti někdy i na hodinu cesty. Vrhla se mu pak okolo krku, jako kdyby z mrtvých vstával a nikoli jen se vracel z cesty půldenní.

Sousedé se rychtářce smáli a naváděli muže, aby se jí přec nedal tak zbytečně mučit, že to bude s ní čím dál tím hůře. Antoš se jí však vždy zastal. Nejen že ho nikdy nedomrzela, naopak býval velmi dojat velikou její citlivostí. Teprv když viděl, že netrápí nejen jeho zbytečně ale zároveň i sebe, hleděl k tomu, aby její přílišnou dráždivost umírnil. Ale bylo již pozdě, nepořídil u ní ničeho rozumnými důvody. Rychtářka se horšila, když jí počal domlouvati, aby si nekazila

*) Mračila se.

věku daremnými vrtochy, jsouc uražena, že na ní něco kárá, co mu mělo vlastně dle náhledu jejího pochlebovati. Stěžovala si, že není jako jindy, nazývala ho chladným a tvrdým a také měla hned množství znaků po ruce, jimiž mu to nezvratně dokazovala. Antoš nepřicházel téměř z omluv a přec mu nebylo nic tak protivné, jako tyto plané řeči denně bez výsledku se opakující. Vida, že se mu žena nechce dát přesvědčit, nechal ji tedy mluvit, nedávaje jí žádné již odpovědi. Domníval se, že jí bude snad lépe, když jí dopřeje, aby si takto ulevila. Ale tu si Antoš teprv dal. Rychtářka považovala jeho mlčení za pohrdání, rozplakala se, jak přestal hovořit. K steskům družila znenáhla již výčitky, každým dnem trpčí a nespravedlivější.

Často opouštěly služky sednici, přišlo-li u jejich přítomnosti k takovým rozmluvám mezi hospodáři. Byly to holky jen prosté, ale věděly přec, kam rychtářka bije se svými výčitkami. Styděly se před mladým sedlákem za zamilovanou ženu jeho. Ale obyčejně volával je Antoš rychle nazpět, aby přispěly hospodyni ku pomoci. Rychtářky počaly se totiž teď chytat křeči jako nějaké paničky z města. Již byla zkažena přílišnou dobrotou mužovou. V takovýchto záchvatech pak vzpomínala toužebně na nebožtíka manžela, opakovala neustále, že jí nikdy ani vzdechnutím neublížil a chtěla ho špendlíkem z hrobu hrabat.

Takovými vzpomínkami žíhala nebohého Antoše ovšem jako železem řeřavým. Měl její žal za zcela oprávněný, vždyť se skutečně nepamatoval na jediný takový výstup, dokud rychtář žil. Skoumal smutně svědomí svoje, v čem vlastně chybuje. Nemohl se ničeho dopátrati; byl si vědom, že koná dosud poctivě povinnost svou, že ničehož nezanedbává, i že má pro ni touž lásku jako dříve.

Nenadál se, že vlastně jiné chyby nemá, než že ji celý den nedrží v náručí i že neprovozuje se ženou v letech pokročilou komedii jako mladík osmnáctiletý s milenkou ve věku mu rovnou. I když se mu počalo konečně svítat, co je vlastně příčinou její nespokojenosti, odpuzoval dlouho domnění to co nehodné jeho i jí.

Proměna ženina počala Antoše brzo bolestně tížit. Také on se stal znenáhla citlivým a dráždivým. Jak k němu promluvila, již cítil ránu, třeba ho ani ranit nechtěla. Jeho dotklivost dostupovala skoro již popudlivosti její. Když pak nastaly přece dni, kde přišla rychtářka trochu k rozumu, tu zůstal Antoš přec málomluvným a zamyšleným, nevěřil její vlídnosti a nepoddával se jí se starou upřímností. I nejsladčí a nejhladčí slova, která k němu pronášela, skrývala proň nůž. Se strachem očekával, až ho zas bodne. Rychtářka nepovažovala však zdrželivost jeho za přirozený následek chyby své, nenahlížela, že to tak mezi nimi přijít muselo, nebyla vůbec s to pochopit, jak působilo její chování na útlou, poctivou mysl jeho; z vyčítání dávala se teď i do vády, myslela, že musí mluvit zhurta, pak že to snad přijde, jak si toho žádá. Vyplísnila manžela, kdykoli se jí zlíbilo. Tím aspoň poněkud se jí ulehčilo. I tu si zůstal Antož důsledným. Choval se k ní stejně šetrně, nechť si mluvila co mluvila; ale již pochopoval matčin žal, když jí ohlásil sňatek svůj. Zrak její dostřehl dále než zrak jeho, předvídala, jak to asi s nimi dopadne.

„Teď je pozdě," opakoval si Antoš smutně po ní; „nezbývá mi, než abych snášel a setrval."

Rychtářka si vedla čím dále, tím hůře, zrovna jako děcko rozmazlené, jež rodičové opomenuli

v čas trestati. Antoše již každý litoval, ač jediného slova z úst nevypustil proti ženě své. Ani matce si nestěžoval, aby jí nezarmoutil. Čeládka se však o to postarala, aby lidé brzo a důkladně zvěděli, jak to u rychtářův stojí. Roznášela pilně spory mezi manžely, i příčiny jejich. Každý držel k Antošovi a divil se jeho trpělivosti. Rychtářce se lidé nemálo posmívali a mrzeli se na ni, že kalí hodnému muži svému zbytečně mladý život.

Ale jak se měla rychtářka polepšiti, když se jí každá metla vyhýbala? Neměla ničeho na práci, žádných starostí, všeho dost, počala hněvati z dlouhé chvíle a svévole lidi i pána boha, zbujněla více a více zahálkou, dobrým životem a shovívavým mužem. Když se konečně přesvědčila, že se Antoš žádným spůsobem nepoddá zamilovaným jejím výmyslům i že se jí nepodaří podmaniti jeho pevnou, stálou povahu libovůli své, tu si naň vymýšlela denně něco nového, čím by ho aspoň pozlobila. Ale i v tom pozbyla brzy vší míry, zkoušela toho tolik, že by bylo nudno o každém pokusu zvlášť se zmiňovati, zkoušela ale tak dlouho, až připadla na to nejhorší. Sám zlý duch jí asi vnuknul tuto myšlénku. Ublížila sobě tím nejhůře.

Zprvka mluvila pro Antoše tak nesrozumitelně, že nikterakž nechápal, kam se svými narážkami bije. Pohlédl mnohdy zpytavě na ni, zdali se jí neplete rozum jako řeči její. Ale konečně si přec již mysleti nemohl, že neví, co mluví, musil na to přijít, že podezřívá věrnost jeho.

Od té chvíle, co přivedla rychtářce pouhá jen lehkomyslnost toto obvinění na jazyk, odstěhoval se mír navždy od rychtářů. Antoš vyjel, jako by ho byla uštkla a zbledl tak strašlivě, že se toho i ona zalekla. Opanoval se vší mocí, aby nevyřknul, co mu vnuknul první hněv. Nemohl

si nikterakž představit, kterak v ní vznikla tato myšlénka? Tolikrát ho plísnívala jako hocha, že si z děvčat tak málo dělá a teď, co byl mužem jejím, se naň zas nemálo horšívala, že tak nerad s ní chodívá k muzikám. Vytáhla-li ho přec do hospody, tu nikdy netančil, ač děvčata k němu přibíhala, aby s nimi šel do kola. Mrzela se naň, že s nimi nejde; nebo nemohla také tančit, nechtěla-li, aby ji lidé za to pomluvili. A přec by byla tak ráda v kole ukázala svoje pěkné šaty i že se umí ještě otáčet jako mladé děvče. Při takových výčitkách najednou takové obvinění! Antoš nevěděl, má-li se více divit její zpozdilosti nebo její zlomyslnosti. Nahlédl konečně, že ho asi trápí jen pro svoje vyražení.

Rychtářku ale znova dopálilo, že muž i tyto nájezdy mlčelivě snáší. Chtěla, aby se s ní pustil do hodné hádky, považovala spory s ním skutečně za kratochvíli. Nechť se s ní aspoň škádlí, když s ní nechtél laškovat! Aby ho více popudila, zlíbilo se jí vidět v němém jeho pohrdání důkaz svědomí ne zcela čistého. Opakovala obvinění svoje při první příležitosti s větší ještě jizlivostí, ale nedočkala se ani tenkráte ani později od něho odpovědi.

Při této odvážné hře zapomněla rychtářka více ještě než jindy, že každý déšť, i ten největší přívál po kapkách začíná. Hrála tak dlouho komedii, že nemohla již z přetvářky dostat se do pravdy. Žehrala s mužem s takovou opravdivostí na licho, tvrdila tak často a tak pevně, že kouká po jiných, až se do této myšlénky vžila. Počala svým výmyslům znenáhla sama věřit, jak se často děje lidem ducha živého, nezaměstnaného. A však tenkráte jí šel spravedlivý trest v patách. Domněnka, že je podezření její snad přec podstatné,

když se mu Antoš tak málo brání, počala jí znenáhla hnésti. Jala se ho do opravdy špehovati a brzo se jí zdálo, že má skutečně příčiny naň žehrati. Najednou si povšimla, že není již tak veselým, že nevypadá tak zdravě jako jindy. Pracoval a jedl s mnohem menší chutí, často se mu vykradl těžký vzdech z prsou. Tyto známky nespokojené mysli, k nimž zavdávala jediné ona podnět, bláhově přičítala rychtářka lásce k jiné v něm se vzmáhající. Myšlénka ta jí byla strašliva, živíc ji v sobě chřadla vůčihledě. Celé noci klonila se nad spícím mužem, špehujíc tlukot jeho srdce, šepot jeho rtů. Ale vždy to bylo jen jmeno její, které zaslechla. To jí však již neupokojilo. Její poklid byl zviklán, sama se ho byla dotkla rukou rouhavou, nebylo již v moci její, aby zabránila, by se nesesul. Vše, co Antoš podnikl, každé hnutí i slovo jeho potvrzovalo ji teď v přesvědčení, že ho užírá touha po jiné. Rozdíl v jejich letech, jeho chudoba, její bohatství jevily se jí teď v barvách nejkřiklavějších. Nevěřila, že ji kdy měl rád, považovala teď vše za vypočítavost. Snad přijímaje její ruku byl již myslel na její smrt . . . slavě oddavky s ní představil si již snad druhou svou veselku . . . Rychtářka si teď připomínala, že vycházejíc po svatbě své z kostela zahlédla nejdříve vránu a nikoli holuba, toho věštce věrné lásky . . .

Nevědouc, s kým by Antoše vlastně spletla, neb přese všecko špehování nezastihla ho na jediném neslušném pohledu na jinou ženštinu, pomáhala si tím, že vypořádala všecky ženy a dívky v okolí do padesáti let, každý den mu dala milenku jinou. Antoš je přijímal všecky s touž zjevnou lhostejností a vnitřní rozhořčeností, každou hodinou však šířila se propast mezi nimi.

Konečně praskla struna příliš napnutá.

Bylo to o posvícenskou neděli, vše na statku chystalo se po obědě k muzice, hospodáři i čeládka strojili se do nejlepších šatů. Tu počal zlý duch rychtářku znovu pokoušeti. Uvazujíc si fábory svého hedbávného, zlatem květovaného fěrtochu, povšimla si s leknutím, jak v poslední době shubla. Zpomněla si, jak se každý dnes ráno na ni díval, když s mužem šla kostelem do jejich stolice. Vše mu tak dobře slušelo, ten nový modrý kaput z tenounkého sukna, ty vysoké leštěné boty, ta aksamítová vesta, na níž se skvěl zlatý řetěz od hodinek — jen ona mu neslušela — to aspoň vyčtla lidem z očí. Scházela, žloutla, stárla — a on? On teprv počal jak se patří žíti, minulo mu třicet let a jí — čtyřicet . . .

Toto rozjímání naplnilo rychtářku takovou zoufalostí, že nemohla jinak, i kdyby bylo šlo o spásu její; musela toho bodnout, jenž byl nevinnou příčinou těchto útrap, nemohla v této chvíli trpět sama.

„Co jsi povídala?“ temným hlasem tázal se jí Antoš. Nechtěl tomu naschvál rozumět, co prohodila, aby se nemusel zlobit v den tak slavný. Myslel, že se opraví; ale ona opakovala, co před tím vyslovila, jen že ještě urputněji:

„Pravila jsem, že bych potřebovala do domu nějaké děvče, jemuž bych mohla svěřit domácnost a děti, když odejdu na celý večer a celou noc jako dnes na příklad; ale . . .“

„Nuže co ale? Statek tvůj to snad vynáší, abys si držela o služku více, máš-li jí, jak pravíš, právě potřebí.“

Antoš neříkal již nikdy „statek náš,“ co s ním tak nespravedlivě zacházela. Rychtářka ho však nikdy neopravovala, jak činívala jindy.

„O to mi není, vím co dělat mohu a co nemohu. Ale nerada bych měla v domě ostudu . . .“

A kdo by ti jí dělal?“

„Na to ty právě se neptej.“

Antoš se skutečně dále neptal, ale přestal se strojit. Tušil, že má být již zas zle. Rychtářka se však nedala mýlit, ač viděla, že mění barvy.

„Nějaká hrubá holka, která nedá na sobě záležeti, mi není nic platna, mám jich dost v domě a žádná se mi nehodí. A děvče dobrého vychování, které by mne v domě i u dětí slušně zastalo — tomu bych nerada zkazila svět . . .“

To bylo Antoši přec jen mnoho, nemohl dělat, jako by jí nerozuměl, nešlo to již. Byl se svou trpělivostí u konce. Pravil jí hrozebně:

„Podobá se, jako bys pomýšlela pokoušet mne žertem. Ale nezapomínej, ženo! že pošlo mnohé již zlo ze žertu nevčasného.“

„Nežertuju,“ odsekla mu vzdorně.

Antoš se zdvihl zprudka ze židle, pustil při tom hochy svoje z klína, kam byli vylezli, aby se otce ještě nabažili, než jim odejde. Napolo ustrojen vyšel do sadu, aby si schladil krev. Děti tušíce, že se v něm děje něco kromobyčejného, daly se do pláče a matka jejich ulevila hněvu svému na otce, že je zavřela do tmavého kumbálku, odkud je dříve nepustila, až se Antoš asi za hodinu vrátil. Vypadal, jako by byl přestál za krátkou tu dobu těžkou nemoc.

„Proč jsi děti trestala?“ tázal se ženy, když děti celé uplakány a matčinou přísností poděšeny do postele zalezly, kde usnuly, přemoženy pláčem a dojmutím.

„To je moje starost,“ neoblomnou ho odbyla příkrostí.

Opět zbledl Antoš, ale opět se zpamatoval.

„Dostroj se zčerstva,“ pravil jí s největším sebe přemáháním, nemaje jiného na mysli, než aspoň aby dnes ušel pohoršlivému výstupu; „teď právě jsem potkal v síni posla. Hospodský nám vzkazuje, že se sousedé již po nás ptají, máme si přispět k muzice.“

Nebyla to pouhá výmluva; hospodský, vzdálený to příbuzný rychtářčin, skutečně pro ně poslal, poněvadž se každý po nich tázal. O posvícení musí každý hospodář s hospodyní k muzice, a kdyby kdo ví co bylo. Přijde-li jeden bez druhého neb nepřijdou-li dokonce, tu musejí mít důležitou příčinu, jinak se o tom všude povídá. Je to tolik co roztržka veřejná, důkaz vnitřních sporů, které se více skrýti nedají neb nechtějí. Jak se udělala tma a rychtářovic manželé k muzice nepřicházeli, počali tedy sousedé strkat hlavy k sobě a sousedky dobývaly na čeládce, co se to tam asi děje. Služky se nenechaly dlouho prosit, vypravovaly, co byly slyšely. Za krátko věděla celá sednice o dnešní rozepři mezi Antošem a ženou jeho. Lidé se tomu nemálo divili, že maluje rychtářka tak lehkomyslně čerta na zeď, vyčítajíc Antošovi stále milenky, jichž neměl, a mladé dívky si mezi sebou šeptaly, že by to té rychtářce přály, kdyby si vyhlídl Antoš vedlé ní nějakou švarnou mladici, aby jí pukla konečně žluč a ona na věčnost odešla.

Setkav se s poslem, vzpomněl si Antoš, jak budou asi lidé dnes o něm a o ženě jeho tlachat. Přemohl se tedy znovu mluvě k dobrému, ač byl tak rozhořčen jako ještě nikdy. Ale i rychtářka byla rozhořčenější než jindy. I ona věděla, jak si to budou lidé vykládat, že nepřichází s mužem k muzice, i že budou mít závistnice její radost z těchto řečí. Přec ale odbyla Antoše, pobízejícího ji, aby si pospěla.

„To se tě nemohou nejspíše ty tvoje milostenky v hospodě dočkat a ty to svádíš na sousedy. Ty pro tebe poslaly, žádný jiný. Nejsem tak hloupa, jako bys mne rád měl.“

Antošovy oči zaplanuly v této chvíli mnohem strašlivěji než tenkráte, kde rychtářce na hřbitově pravil, že sáhne na život nepřítelův a pak na život svůj. Jeho ruka se prudce natáhla do kouta, kde stála jeho hůl.

Rychtářka křikla a skočila na pec.

Jejím křiknutím nabyl Antoš opět vlády nad sebou, pustil hůl a vyřítil se znovu ze dveří.

Dlouho stál v sadě nevidě a neslyše, tak silně mu bušila krev v hlavě. Nebylo v něm žilky, jejížto tepot by nebyl v této chvíli cítil. Bez síly, bez myšlénky položil si hlavu na strom, upíraje oči pitomě do dálky. Utkvěly na dvou světélkách, třpytících se k němu houštinou zahradní. Z té strany šuměly také zvuky radostné a veselé, málo podobné těm, ježto mu bouřily v prsou. Bezděčně se vzpřímil, řídě kroky směrem k nim, blížil se jim jako léčivé studánce. Byla to okna hospody, která k němu tak lákavě nocí zářila.

Antoš kráčel ku předu, nedbaje toho, že neměl ni kabátu ni klobouku, že mu visely vlasy nepořádně okolo hlavy. Neodolatelně ho to táhlo do toho víru radosti, k tomu zdroji plesu, mezi tu mládež, z jejížto středu se vyrval sňatkem svým. Podivná závrať ho uchvátila mezi touto chůzí, podobná té tenkráte na poli, když si ponejprv vyjel s koňmi. I dnes si pravil, s větší však příčinou, že již dosti poslouchal, dosti se namáhal, teď že mu musí nastat konečně jiný čas, doba to svobody. Ach, chtěl jí užít plnými doušky, nahraditi si, čeho zmeškal, všeho okusiti, děvčat, karet, vína! Chtěl peníze plnými hrstmi rozha-

zovati, z rozmaru udělat zákon, ničehož již nešetřiti, ani vlastního zdraví. I chtěl se stát hlavou nejveselejšího, nejnevázanějšího spolku mladých brachů, kteří myslí jen na dnes, nikdy na zejtra, jen na sebe, nikdy na jiné — dosud se od nich odvracel s nechutí, život jejich se mu zdál daremný, ničemný, nemohl ho ani pochopiti, teď najednou ho pochopoval; najednou měli jen tito veselí hoši v očích jeho pravdu, rozum a náhled zdravý. Vše ostatní byla nucená, hloupá věc, vždyť žije člověk jen jednou! — netrpělivě jim spěchal v náruč bratrskou.

Najednou však se zastavil, zdálo se mu, že něco naň zavolalo. Věděl, že ho klame sluch, ale přec se musel ohlédnout. Mlčelivě a smutně odráželo se jeho stavení od temnošedého nočního nebe, na němž nebylo hvězdičky spatřiti. Právě odtamtud zahvizdl k němu ledový štiplavý vítr, metaje mu prudce do obličeje celé chomáče vlhkého, zvadlého listí, urvaného se stromů dechem surovým. Posmívavý to vzkaz od ženy! Tak si myslel Antoš, ale nemohl přec oči odtrhnouti od domova. Pronikal vnitřním zrakem jeho temné zdi, nikde jiskřičky světla, všude pusto, smutno, všude ticho hrobové! Čeládka se vytratila, aby užila veselé noci; děti spaly v tmavé sednici, sténajíce snad ze sna, zdálo-li se jim o matčině dnešní přísnosti a matka jejich .... jeho žena .... ona ....

Antoš si nechtěl na ženu zpomenout, ale musel. Nechť si dělal cokoli, nechť si připomněl všecky její urážky, musel se v této chvíli obírati s ní. Viděl ji, jak se stiská v koutě u kamen, chvějíc se dosud leknutím nad prudkostí jeho a jak pláče ... Byla sama v tom celém stavení se spícími dětmi svými, zcela sama ... ona je-

diná byla dnes sama doma v celé vsi . . . a to v takový den, kde se veselil i ten nejnuznější žebrák . . . ba byla sama a plakala . . .

Srdce Antošovo se bolestně stáhlo a kůra z ledu a z trní jeho prsa svírající pukla náhle, když si představil neutěšený tento obraz. Zapudil mu z duše každý jiný. Již nevěděl o radostech, jimž spěchal tak horlivě před okamžikem vstříc, propadly se proň do jedné.

Jak bývala rychtářka jindy vesela v tento den! Jak tančívala o muzice, všecka děvčata se mu zdála nepatrna vedlé ní. Dokud býval na statku čeledínem, netroufal si přijíti pro ni, aby ji provedl, ale ona si přišla pokaždé sama pro něho. Vyvedla si čeledína do kola, jako by jí byl roveň býval, a přec měla vždy tolik jiných tanečníků, nejvzácnějších to občanů z okolí. Říkávali o ní, že je hrda, on se jí však vždy zastal, bývala k němu dobra jako matka, přívětiva jako sestra. Takové hospodyně neměl nikdo krom něho! Jak mu vždy naškrobila k tomuto dni košili, již mu rok co rok darovala. Dala mu ji pokaždé až v městě vyšít, jednou s červeným hedbávím, podruhé s modrým a poslední rok i se zlatými nitmi. To měl diváků na ni, jak se postavil mezi hochy pod lípu před kostel! Ještě ji viděl, jak se naň pousmála, jdouc z hrubé kolem něho; měla z toho radost, že má pro košili tolik závistníkův.

Nikdy, nikdy, co byl sluhou jejím, neslyšel od ní špatného slova. Spáchal-li něco z nerozumu, vždy se ho zastala u rychtáře, nikdo z pacholků nesměl naň vložiti ruky a děvečky se musely obejít bez něho, nesměl jim nikdy sloužit, jak to musejí jinde činit skotáci. Vše proň činila, a teď, co ho k sobě povýšila, co mu zjednala život bezstarostný, co mu darovala pěkné děti — teď seděla sama

v slavný tento den a plakala. Ještě jednou si to opakoval, že se dnes veselí každá žebračka slavíc posvícení, jen rychtářka, nejbohatší to selka v celém okolí, byla sama — a to vinou jeho! Co mu udělala, že tak krutě na ni zanevřel, čím se provinila? Byla špatna, nedbala, marnotratna? Jaká ji přec hyzdila chyba? Nevěděl v této chvíli o žádné, než že ho příliš milovala. Ano, láska přílišná, toť byla jediná její vina, jen z lásky ho trápila, urážela, pokořovala, jen z lásky žárlila.

Antoš nešel již dále, z prahu hospody se vrátil. Stará náklonnost, již choval k rychtářce co hoch, jíž k ní přilnul co muž, probudila se v něm novou silou. Cítil, že je k ní připoután sty posvátnými svazky, byla jeho pěstounkou, dobroditelkou, manželkou, matkou jeho dětí, jí chtěl zůstat věren do smrti.

Jako na perutech letěl nazpět do statku.

„Odpustím, zapomenu na věky a ona musí také zapomenout a odpustit. Chci považovati za zlý sen, že jsme si kdy ublížili. Domluvíme se a započneme nový život. Nahlídne zajisté jako já, že to tak dále jíti nemůže, vždyť by mne byla málem vzdory svými dohnala k surovosti, již bych si nebyl do smrti odpustil. Učiním ode dneška vše, abych ji uspokojil, a přijmu od ní stejný slib. Vlastně jsem jen já těchto sporů původcem, vždyť vím dobře, čeho si přeje, proč jí nejsem tedy po vůli? Je jako každá jiná ženština chtiva chvály, milování a pochlebenství, a já ji chci mít pevnou a vážnou jako muže, chci mít v ní spíše přítele než ženu, v tom vězí velká chyba moje. Proč jí neříkám, že mi je mila a v očích mých že nikdy nesestárne, když je toho tak tuze žádostiva? Proč s ní mluvím o věcech jiných než o ní, když vím, že toho žehravé srdce její nesnáší? Nechci být

otrokem lásky její a stávám se nevděčníkem. Když jsem nebyl příliš hrdým přijmout dobrodiní její, nesmím teď také být příliš hrdým odměniti ji za ně, jak si toho přeje. Chci, aby byla jiná, proč nejsem já jiným? Vyčítám jí, že nezachovává domácího míru, proč já ho nezachovávám, když předobře vím, jak do toho, aby u nás vždy slunce svítilo? Hanba mně, zapláče-li žena ode dneška ještě jednou vinou mou . . .“

S takovýmito myšlenkami vratil se Antoš domů. Vinil sebe, aby mohl odvinit ženu. Jeho dobré srdce zvítězilo v něm znovu. Přestoupil práh domova s nejšlechetnějšími záměry.

Vešel do sednice, bylo tam dosud tma a ticho, jen děti oddychovaly nepokojně na posteli. Rychtářka sebou nepohnula, když vešel. Antoš rozžehl rychle louč, rozhlédl se a vida, že je dosud schoulena na falousku, jak ji byl opustil, přistoupil kajícně k ní. Zaslechla z jeho úst slova tak jemná a upřímná, prosby tak pokorné, sliby tak krásné, že by byly musely srdcem jejím pohnouti, kdyby nebylo pýchou a svévolí dávno v ní zatvrdlo. Jen tenkráte si měla rychtářka rozuměti a mohla být s manželem na vždy šťastna. Jiný se musí k spořádanému a poctivému životu teprv nutit. Antošovi byl však potřebou. Radostně byl by stál ke všem slibům svým, spokojen jsa spokojeností její.

Ale rychtářka již jinak nemohla, musela při své zpupnosti setrvat, třeba věděla, že jí to bude později mrzet. Cítila, že v této chvíli mnoho nad mužem zmůže, hodlala toho také použíti, k ničemu jinému však, než aby zviklané panství svoje nad ním upevnila. Urputně odstrčila Antoše od sebe, nedala mu ani úplně domluviti a přec v ní bylo srdce radostí zabuchalo, když k ní promluvil. Po celý čas, co byl vzdálen, chvěla se, aby ne-

pomýšlel na nic zlého, neviděla ho ještě nikdy tak zuřiti. Ale když slyšela, že prosí, bylo v ní po bázni a želu, neměla na mysli, než aby ho za přestálý strach notně pokutovala a zároveň mu na mysl uvedla všecky povinnosti a závazky jeho. Chtěla se v očích jeho povznesti, zničila se však navždy.

Co slyšel Antoš v této chvíli od své ženy, neslyšel od ní nikdy. V její řeči nebylo stínu rozumu, povážlivosti, dobrosrdečnosti. Výčitky naň jenjen sršely. Počala od jeho příchodu na statek, vše, co tam zažil co hoch, co mladík, co muž, mu vypočítala. Jeho činnost, pilnost, střídmost, přičinlivost nebyla u ní ničím, praničím. On celý nebyl vlastně ničím, čím byl, tím byl jen jí. Ona ho živila, šatila, ona ho vzdělávala, bez ní by snad nebyl dovedl ani dýchat.

Antoš ji poslouchal i tentokráte mlčky, jak to bylo již dávno jeho obyčejem. Založil si ruce, sklopil hlavu na prsa, jako by každé slovo její vážil a hloubku nerozumu a zlomyslnosti její měřil . . .

Aby rychtářka dovršila dojem své řeči, přistoupila k spícím dětem, vzala je do náruče, chystajíc se s velkou okázalostí, že opustí sednici, kde s Antošem od svatby společně přebývala.

Myslela, že začne Antoš teď poznovu prosit a ještě pohnutlivěji než před tím. Ale on ani sebou nepohnul, ani se za ní nepodíval, když volně ze dveří vyšla, očekávajíc, že se bude ze všech sil vzpouzet jejímu odchodu. Nechal ji pokojně stoupat po schodech nahoru do komory, kde byly vystlány pohostinské postele; ale najednou sebou trhl — slyšel jak poroučí dětem, které, probudivše se mezi tím, po tatínkovi se

tázaly, aby se o něm nezmiňovaly, jinak že je strčí opět do kumbálku . . .“

Dobře že komoru za sebou zamkla — tenkráte to mohlo zle dopadnouti. Antoš zaťal pěsti, zdvihl je k nebi s hrozebným posuňkem a pustil se za ní. Ale ve dveřích se zas vrátil. Opět nad sebou zvítězil. Vrhl sebou na lože a zaryl tvář hluboko do podušek.

Nezamhouřil oka po celou noc. Temné zvuky hudby, z hospody k němu neurčitě zaznívající, provázely divoký rej jeho myšlenek.

Byla to strašlivá noc, v měkkém Antoši zrodil se cizí, tvrdý, neustupný duch, kladl si zcela chladně a určitě otázky, na které si nesměl jindy ani zpomenout, aby se srdce lítostí v něm neobrátilo.

Jaké šetrnosti zasluhovala žena, která muže svého nesčíslněkrát urazila nařknutím křivým, chováním svým skoro až k prostopášnosti ho doháněla a právě v okamžiku od něho se odloučila, trestem vyhrožujíc dětem, budou-li se ptáti po otci, kdy jí otvíral přese vší její nespravedlnost srdce plno lásky?

Antoš si odpověděl že žádné.

Antoš v rychtářce již neviděl dobroditelku svou, nýbrž mstivou jen ženu, která mu sobecky zavázala svět, aby potrestala nepřítele svého. Dopomohla mu k volnosti, za to jí daroval deset nejkrásnějších let mladého života svého — byli mezi sebou nadobro, navždy vyrovnáni! Již nemohlo být mezi nimi řeči o dluhu a o vděčnosti. Zaplatil jí poctivě prokázanou mu službu.

Kdo ho mohl nutit, aby s ní dále žil po tom, co se událo?

Zákony lidské, které nedovolují, aby muž opustil manželku, leda poruší-li mu věrnost neb rozmrhává jmění jeho?

V této chvíli cítil Antoš, jak jsou zákony ty nedostatečny; surově vydávají člověka v moc člověka jiného, hájíce jen práva a vlastnictví jeho hmotného. Kam se smí obrátit, jemuž se děje škoda na duši, v němž se vraždí srdce, spokojenost, mír?

Podlé zákonů nebyla žena ta vinnicí a přec se dopustila na něm hříchu hroznějšího, než kdyby byla mrhala statkem, jim společně náležejícím, kdyby se byla láska její obrátila k muži cizímu — šlapala jeho lidskost v prach, zahrávala s jeho srdcem, nechtěla, aby byl člověkem, mužem, chtěla mu odejmouti i práv otcovských; měl býti méně než strom v jejím sadě, jemuž nemohla ni poroučet ni zakázat kdy a jak má kvésti — neměl být než jejím milánem . . .

Antoš vyskočil jako šílený, v hlubinách duše uražen touto myšlénkou, v téže chvíli ještě chtěl opustit její dům, přetrhnout každou pásku, sprostit se jha nenáviděného . . .

Kdo mu to mohl zakázat, kdo? Celému světu se chtěl postavit a vysmát se každému, kdo by se byl chtěl zpouzet jeho úmyslu, nazývaje ho protizákonným, nemravným, hříšným . . .

Ale znovu klesl Antoš nazpět na lůžko . . .

Zpomněl si na děti svoje, na ty drahé, drahé děti, na starou matku, na nebožtíka otce . . .

Opět se ponořil nešťastný muž do propasti muk . . . když z nich vybředl, v úmyslech do budoucnosti se ustálil, novou dráhu života si naznačiv, odlučovaly se již obrysy stromů venku v sadě od stínů nočních a krvavý úsvit jitra podzimního rozléval se po sednici.

Když se rychtářka druhé ráno s Antošem sešla, pohlížel na ni jako na zcela cizí osobu. Toho se nenadála; myslela, že učiní útěk její ze

společné sednice hiubší na něho dojem. On se však o něm ani jediným nezmiňoval slovem.

Celé ráno čekala na darmo, až ji osloví, ale nemohla se toho dočkat. Zvědavost zvítězila tenkráte nad hrdostí, obrátila se k němu konečně sama lhostejnou otázkou. Ale jak ji zasáhl pohled jeho, jako když ji poleje ledovou vodou. Setkala se v jeho očích s něčím, co v nich posud nikdy nebylo, i co ji dojalo více než hněv, nenávist a zášť — setkala se v nich s pohrdlivou lhostejností. Při tom se jí zdálo, že Antoš za tuto noc sestárnul o deset let, čelo měl plno vrásek, oči vpadlé a po tvářích byl siný jako umrlec.

Koukl se sice na ni, když ho oslovila, ale neodpověděl jí; podobalo se, že přeslechl otázku i zapomněl odpověď nad těžkými myšlenkami. Netroufala si oslovení opakovati.

Včera ráno ji vybídl Antoš sám do kostela, dnes mlčel, jako by nevěděl, že je pondělek posvícenský a že se odbývá zlatá hodinka. I ona mlčela a šla do kostela sama a z kostela na chvilinku k muzice, aby si lidé bůh ví co nemysleli. Kdo se jí ptal, kde byla v čera večer s mužem, tomu odpověděla, že churavěla a on také. Vypadali dnes oba tak, že by byli mohli lidé tomu věřit, kdyby již nebyli věděli na čem jsou. Rychtářka víc a více bledla, když Antoš ani do hospody za ní nepřišel.

Antoš si zašel k matce na hory. Mluvil s ní dlouho a důtklivě, ponejprv, co byl ženat, otevřel jí srdce. Vyslechla ho na oko pokojně, ale ruce její chvěly se při tom vůčihledě. Zůstala pokojna, i když počal syn o tom mluvit, co do budoucnosti zamýšlí, a přec to bylo něco neslýchaného, na co by nebyl zajisté nikdo jiný připadl krom „syna mudrlantky.“

„Nemohu ti k tomu, co hodláš, ani radit ani tě zrazovat," pravila mu, když se měl k odchodu „jsem stará, zpozdilá jen žena a ty muž mladý, zkušený, který světu lépe rozumí než já. Jednej, jak ti káže svědomí, modlitba má tě bude při všem provázet. Držím se přikázání, co bůh spojil, aby člověk lehkomyslně nerozlučoval, ale při tom přec nahlížím, že je i v tom, co ty praviš, mnoho pravdy. Snad že se žena tvoje zpamatuje, až uvidí, že se jí nedáš. Pro děti tvoje bude na všechen spůsob lépe, nebudou-li každý den slyšet hádky vaše. Již jim počínají rozumět. Na barák ten si vypůjč, co chceš, otec tvůj jej postavil, není ti tedy potřebí u mne omluvy a prosby . . ."

Když se „u rychtářův" na statku čeládka po obědě opět rozutíkala po radovánkách, tu teprv obrátil se Antoš k ženě své. Dnes však zaslechla od něho jiná slova než včera.

„Dej mi nahoře na pavlači vyklidit prostřední komoru, do večera nechť tam vynese služka odsud všecky věci moje."

V rychtářce se zatajil dech.

„Nepohodlno by pro tebe bylo, kdybysi se musela každý večer nahoru harcovat. Odstěhuji se tedy odsud raději sám."

Rychtářka se měnila v sloup.

„Považuješ mne za člověka špatného, s takovým však člověkem nelze žít v spolku, nezazlím ti tedy, že se mne straníš. Ale i ty za tou příčinou mi zazlít nemůžeš, že se tě straním, neb já zas tě považuji za ženu tvrdou a zlou. Uklidil bych se ti nejraději navždy s očí a děti bych vzal s sebou; byly by přiřknuty mně, kdyby přišlo mezi námi k soudu, jsou to hoši — ale nechci, aby lidé ukazovali na ně i na matku jejich prstem. Usmyslil jsem si věc jinak, aby bylo nám oběma

vyhověno a dětem při tom nejméně ublíženo, pokusím se co nejdříve o provedení — další zvíš časem.“

A Antoš vyřknuv tato slova, odstranil si zkamenělou ženu štrně z cesty a opustil opět stavení.

Snad kdyby byl viděl, jak zoufale klesla rychtářka na kolena, jak bolestně zalomila rukama, jak zaplakala, svíjíc se na zemi, že by se byl k ní opět vrátil. Ale dobře, že se nevrátil; rychtářka nezůstala dlouho zničeně na podlaze ležet, slze vyschly jí brzo v očích i v srdci. Zoufalost ustoupila zášti, bolest nevávisti a někdejší láska její nezůstavila po sobě jiných stop než onu zkázonosnou řevnivost, na niž si z dlouhé chvíle byla zpomněla, s níž si svévolně hrála, aby muže poškádlila, která se jí však pomstila, pohltivši konečně celé štěstí její. Nejdivnější směsice citů u ní zaburácela; pravý zázrak, že jí úplně nepodlehl chorý rozum její. Ale hrdost její zůstala neoblomnou, Antoš se jí odříkal, vyčítal jí jako milost, že jí ponechává děti, že ji nevydává posměchu veřejnému, jehož se více bála než všech hříchů svých, dařil ji šetrností jako zvláštním dobrodiním a ona jí pohrdnouti nemohla, musila ji přijmouti k vůli světu — ale to jen pro dnes! Musel se k ní opět kajicně vrátit, musel! A kdyby byla měla za to dát svůj podíl na nebi! Přemýšlela jen o vítězství, o jeho pokoření a k ní nad ním pomstě, ani jediná myšlénka jemná a smířlivá, ani stín želu a lítosti nad tím, co spáchala, nezavítal v duši její.

Antoš zamířil z domova do hospody k nynějšímu rychtáři.

„Potřebuji pro jednoho z poručenců svých ihned pět set zlatých,“ pravil hospodskému, „ne-

chci ženě o ně říkat, trošku se mezi sebou hatíme, přicházím tedy k vám, abyste mi vypomohl. Ručím, jak se samo sebou rozumí, za jistinu i za úroky. Dejte mi papír a inkoust, dám vám to černé na bílém.“

Hospodský přinesl ochotně sáček s dvacetníky z vedlejší komory; byl vážnému příbuznému rád k službám. Bránil se vší mocí úpisu, Antoš jinak nedal; než si peníze do šátku zavázal, musil hospodský přijmout potvrzení, že si jich od něho vypůjčil.

„Kdyby se mi něco lidského přihodilo,“ doložil Antoš se zádumčivým úsměvem, „ale pak nechoďte s úpisem na statek k ženě. Za tento dluh ručí vám moje matka s barákem svým. Stojí asi za tolik. Chcete, abych i to do úpisu položil.

Hospodský se znovu bránil, považoval výrok Antošův za pouhý vtip. Ale Antoš se chopil vzdor jeho bránění přec péra, připojiv k úpisu ještě tento článek. Hospodský se počal hněvati do opravdy, ale Antoš si spokojeně oddechl, odkládaje péro a vstávaje od stolu.

„Co se to děje?“ překvapeně zvolal, rozhlížeje se teď teprv po šenkovně, „vždyť tu není dnes ani človíčka?“

Hospoda byla skutečně v této chvíli, jako když ji vymete, nebylo v ní jediného hostě.

„Nu, co se děje?“ podivil se hospodský zas Antošovi, „vy děláte v skutku, jako byste nevěděl, že stínají právě teď za vsí kohouta. To si nesedne přec nikdo do hospody! Celá ves je tam již dávno. Právě jsem bral kabát, abych se tam také trochu podíval, když jste ke mně vešel. Musíte se mnou, abyste se tam poněkud rozveselil. Koukáte jako přátelé u hrobu. Čekali jsme na vás včera marně u muziky. Že si nechce dát

tahle rychtářka pokoje, takového muže, jako vás, aby svíčkou hledala. Mohla by mít věru již rozum, stará je aspoň k tomu dost . . .“

Antoš neodpovídal na tyto otázky, ale dal se hospodským přec odvést. Byl zcela zapomněl, že se dnes provozuje hra, na kterou se lidé v Ještědě vždy po celý rok těší, hádajíce již napřed, kdo bude vítězem?

Když dorazil hospodský s Antošem k černé louce za vsí, kde se měl kohout stínat, mačkaly se tam již zástupy vystrojených lidí. Nemohli se davem ani protlačiti, musili se postavit na stráň nad louku. Antoš měl zcela jiné věci na mysli než divadlo, které každý okolo něho s největší dychtivostí očekával, ale přec vzhledl i on napnutě, jak zaslechl radostné volání: „Již jdou, již jdou.“

V dřívějších letech býval i on vždy mezi hochy, kteří tu hru strojili. Několikkrát po sobě stal on kohouta a dostal od každého děvčete pěkný šátek, který naschvál s sebou přinesla, aby vítěze obdařila. Později však nevystupoval již mezi zápasníky; ženu to mrzívalo, že mu děvčata více přála než jinému, aby vyhrál, také měly pak právo, po něm bez ostýchání se koukat. To snésti nechtěla, musil toho tedy nechat.

I dnes stál celý houf dívek kolem louky a každá měla na proutku barevný šátek jako korouhvičku přivázaný. Kývaly jimi na uvítanou podivnému průvodu od vesnice k louce se beroucímu.

Dvanáct silných mužů táhlo trakař, dělali při tom, jako by ho nemohli utáhnouti, ač nebylo na něm nákladu jiného mimo černého kohouta ke kolíku přivázaného, který čepejře se hněvivě každou chvíli úzkostlivě zakokrhal. Muži ti měli na sobě kazajky, spodky a čepice, každou půli jiné křiklavé barvy. Šest jiných mužů šlo před

trakařem. Jeden z nich, jsa oděn jako předešlí, nesl lucernu beze skla, v níž hořela svíčka, z koudele usoukaná; musel ji každou chvíli znovu zapalovat. Druhý byl přestrojen za kněze, třetí za čerta, čtvrtý za komedianta a ti dva poslední za ministranty. Za trakařem šla banda vesnická, každý muzikant měl kabát na ruby na sobě a čepici štítem do zadu posazenou. Hráli smuteční marš.

Průvod ten dorazil teprv po velkých, schvalných oklikách a zastávkách na louku. Byl tam uvítán smíchem a jásotem nedočkavých diváků. Na pokraji louky stál půlsud červeně natřený, na němž ležela šavle. Muzikanti postavili se k jedné straně, ostatní k druhé. Ministranti odvázali kohouta z trakaře, poodešli s ním do prostřed louky, zarazili kolík s vězněm pevně do země, však tím způsobem, aby mu čouhala hlava nad dřevo, načež se vrátili zas k soudruhům svým.

Teď vystoupil na půlsud kněz jako na kazatelnu. Znovu rozlehl se smích kolkolem, neb hoch za pana pátera přestrojený byl znám jako největší ferina na celém panství. Započal s vážnou tváří a se sklopeným zrakem pohnutlivý výklad, byl však každou chvíli přerván bouřlivou veselostí. Oznamoval po dlouhém úvodu ctěnému shromáždění, že kohout, dopouštěje se po celý rok jen hříchů k nebi volajících, jako na příklad rvaček krvavých, bezpříkladné lenosti, křiklounství a konečně i mnohoženství, má dnes souzen, a uzná-li toho mnohovážené posluchačstvo potřebu, i odpraven býti pro výstrahu jiným.

Odpověděno mu ze všech stran radostným pokřikováním, že si kohout jiného nezasloužil než smrti.

Když se hluk poněkud utišil, vytáhl kněz

z kapsy arch, sděliv občanům s mohými slzami, že odsouzenec tuše osud svůj, ihned s životem se loučil, jakmile si proň přišli. Udělal v posledních prý okamžikách volnosti kšaft, v němž poroučel svoje tělo kus po kuse sousedům, jimž zavdal za života svého tolik pohoršení.

Nový nekonečný se strhl smích, když počal kněz závět, článek za článkem, číst. Kohout odkázal totiž „špáry“ občanu, o němž bylo známo, že je největším na panství bázlivcem, hřeben sousedovi, o němž si vypravovali lidé, že se česává jen o boží hod, péří Tómovi, synu nynějšího rychtáře, největšímu to furiantovi v okolí, a jazyk kmotře, jejížto zlý jazyk natropil ve vesnici nesčíslných do roka svárů.

Ale ti, na které si byl nebohý hříšník v poslední hodince své zpomněl, projevovali málo vděčnosti nad jeho odkazy. Přihrnuli se jeden za druhým na kněze a chtěli ho shodit s vědra. Příbuzní a přátelé jejich se k nim přidali, i bylo by snad přišlo k rvačce, kdyby nebyl čert rychle zaklepal loučemi, které v ruce držel a kdyby nebyl komediant zazvonil velkým zvonem, který mu visel od pasu. Vyzývali při tom ctěné shromáždění, aby vyslalo někoho ze středu svého, kdož by chtěl na sebe vzíti úřad katovský a odsouzence stíti.

Tím se obrátila pozornost náhle jinam, na buřiče se křiklo, aby dali pokoj a knězi bylo lze utéci.

Muzikanti počali znovu hrát, ale teď veselou polku, hoši mezi tím losovali, kdo z nich půjde první na kohouta. Tóma, jemuž odkázal odsouzenec svoje péří, vytáhl si nejdelší stéblo z ruky jednoho z ministrantů.

Hrdě, jak to bývalo jeho obyčejem, přistoupil k půlsudu, rozhlížeje se po lidech, jest-li ho také

každý vidí a jemu se obdivuje. Zároveň hodil na půlsud stříbrný tolar pro muzikanty, načež se chopil šavle. Komediant k němu přistoupil, zavázal mu oči bílým šátkem a čert ho vedl třikrát okolo vědra. Postaviv ho přímo před kohouta, pustil ho.

Tóma se vydal tak pyšně na cestu, jako by byl měl vítězství již zabezpečené. S jedné strany provázel ho čert, klepaje neustále loučemi, s druhé zas šel komediant a zvonil v jednom kuse. Přebíhali před hochem sem tam, aby ho spletli a z pravého ho svedli směru. Tóma však se splésti nedal, kráčel pořád přímo ku předu právě proti kohoutovi, jako by byl na to již dříve udělal zkoušku. Již myslel každý, co si myslil on sám, totiž že má vyhráno, v tom však mu přeběhl čert na novo přes cestu. Tóma se zarazil, spletl se: dal se v levo a tal takovou silou do povětří, že pozbyl rovnováhy. I převalil se celou délkou na zem.

Netřeba povědĕti, jak se mu každý smál a jak mu všichni pohromu jeho přáli. I Antoš se musil pousmáti. Tóma se sice zas rychle vzchopil, avšak utíkal z kola, jako když mu hlava hoří. Strhna si šátek s očí, viděl, že nejen kohouta nesťal nehoráznou ranou svou, ale kam až zabloudil.

Na to přistoupil k vědru jiný hoch a hodil naň stříbrný dvacetník. Podali teď jemu šavli, zavázali mu oči a zatočili ho okolo vědra. Sotva ho pustili, již se hnal větrem na kohouta. Antoš se za ním koukal se zmáhající se pozorností.

Ale již na půl cestě zmátl se hoch jako před tím Tóma a běžel s napřaženou šavlí právě na lidi. Čert ho musel zachytit, jinak by se bylo zajisté stalo nějaké neštěstí. I on musil s nepořízenou odstoupit.

Objevil se hoch třetí, ale ani ten nebyl šťastnější předchůdců svých, ač lidé naň křičeli, radíce mu, kam že se má obrátiti. Nejvíce však mezi všemi křičel Antoš. Již byl zcela oživl. Připadalo mu v této chvíli, jako by dosud náležel mezi tu mladou chasu.

Ale hochovi nebyla rada nic platna; nevěděl, kam by šlápl, co měl zavázané oči. Udělal jen několik kroků ku předu a již byl tak spleten, že se zas vrátil k vědru. Domnívaje se, že stojí před kohoutem, mlátil do něho, že z něho létaly třísky. Byl by deset koní skolil těmito ranami, na to jednoho kohouta.

Čtvrtý, pátý chlapec počínal si, možná-li ještě neobratněji. Antoše již bolelo v krku od samého pokřikování a smíchu.

Přibývalo divákům veselosti a muzikantům peněz na půlsudě, za to ale ubývalo dne vůčihledě. Studený, ostrý vítr počal váti od hor, k nimž dojížděla z kraje noc na černém koni. Siným pláštěm za ní vlajícím pokryla již nížiny a doliny, několik kroků jen a zastřena byla i poslední slunce zář na temenech vrchů, rudým plamenem dohořívající. Ale diváci toho nedbali, že se zavře co nevidět jim nad hlavami tma, nikdo z nich dosud nevolal, aby byl konec hry, nikdo nebyl ještě unaven smíchem a koukáním.

Mezi hrou byli se mnozí lidé často ohlédali na Antoše. Také oni si připomínali časů, kde on se účastníval v ní. Voláno naň, „on že se v tom znal lépe než nynější chlapci.“ Když neměl nikdo ze svobodníků již chuti pustit se do kohouta, křičeli tedy na Antoše, aby on se přec o to pokusil. Bylo by prý věčnou hanbou pro celou osadu, kdyby měli muzikanti kohouta živého dostat, aby si ho dle starého obyčeje zejtra uvařili v nudlích.

Antoš se dlouho zdráhal, ba hněval se na ty, kteří ho nejvíce pobízeli; ale když se k němu skoro všichni sousedé obrátili a sám hospodský pořád do něho štouchal, aby si přec dal říct; i jak se počali konečně i sem tam ozývat posmívačkové, ubezpečujíce ho, že se u ženy za něho přimluví, aby nepřišel u ní za to do pokuty: tu sběhl přec na louku, chopil se zbraně a vydal se jako předchůdcové jeho se zavázanýma očima na cestu k vítězství. Ale smysly jeho byly dnes vnitřním rozčilením méně bystry než jindy a ruka byla nejista. I on zbloudil z pravého směru, i on šal do povětří, stoje skoro již přímo před kohoutem. Musil se jako ostatní s nepořízenou k půlsudu vrátit.

Jsa nemálo mrzut, že se dal přemluviti, aniž čeho dokázal, stáhl si Antoš šátek s očí, tu mu vzal někdo z prudka šavli z ruky. Hněvivě se ohlédl, kdo si troufá tak zhurta s ním nakládat, ale hněv ustoupil podivení, když zahlédl nového zápasníka. Drže šavli v ruce a zkouše prstem, je-li dosti ostrá, dával si právě od ministranta oči zavázat. Nová bouře se shlukla mezi diváky, nejprudší ze všech, které se za dnešní půldne odrážely od skalnatých boků hor, doznívajíce dutě v rozsedlinách jejich. Nebylo však divu, že počal každý výskat a se smát, i že Antoš soupeřovi svému s němým úžasem ustoupil, neb nový hrdina — byla dívka.

Antoš již se nevrátil na stráň k hospodskému, zůstal u půlsudu stát, hleděl na počínání dívčino tak napnutě a zvědavě, jako ten celý ostatní dav. Byla to mrštná, vysoká postava ta jeho sokyně. Šněrovačka červená jako krev obepínala její vzrůst, černá sukně zlatou portou lemovaná dosahovala jí až ke kotníkům, žlutý hedbávný šátek poutal její

vlasy. Měla jich však tolik a tak kudrnatých, že se do něho nevešly, kroužily se všude pod ním i nad ním, žluté hedbáví zatřpytilo se mezi nimi jen sem tam jako zlatý pruh.

Dívka si dala sice oči zavázat, ale do kola se vodit nedala. Otočila se sama na patě asi dvacetkrát okolo sebe. Každému se zatočila hlava, jen co se na ni koukal, ale děvčeti se patrně nezatočila. Velkými jistými kroky blížila se kohoutovi, kráčela tak pevně a bezpečně, jako jiný očima otevřenýma. Neuchýlila se cestou ani v pravo ani v levo, nedala se ničím másti a svésti, ač si dávali průvodcové její největší práci, aby zabloudila jako předchůdcové její. Teď jim nešlo již o to, aby byl kohout skolen, teď zas nechtěli, aby ženština dokázala, čeho nedokázali nejčipernější hošíkové.

Přímo před kohoutem zastavila se dívka, napřáhla šavli, zamáchala jí několikkrát nad hlavou a jediným hbitým rázem srubla kohoutovi hlavu.

Nesmírný ji odměnil jásot za její obratnost. Diváci tleskali rukama, vláli šátky a čepicemi a ministranti přikvapili k vítězce s vědrem. Ona je nechala chvíli čekat. Hledala v trávě hlavu kohoutí, naleznuvši ji, napíchla si ji na šavli, vyskočila beze vší pomoci na vědro, podepřela si jednu ruku o bok, druhou, v níž měla šavli, zdvihla vysoko nad hlavu a tak se dala třikrát nosit kolem louky.

Teď, když stála dívka vysoko nad ostatními, bylo teprv vidět, jak je hezká. Obličej její byl sice barvy poněkud „tvrdé“, ale oči se jí v něm třpytily jako granáty, rty jako korále, zuby jako perly. Z každého tahu zářila smělost a radost.

„Co to za děvče?“ tázal se Antoš Tómy, vedlé něhož právě stál.

„To není žádné děvče, toť sám rarášek,“ odpověděl mu hoch, patrně rozmrzen jejím vítězstvím.

„V kterém stavení se vylíhl?“ usmál se Antoš jeho nevrlosti, ač i jeho trochu hnětlo, že děvče porazilo tolik mužských.

„Přezák Martin na „Proseckých horách“.*) je strýcem jejím. Vzal si ji za svou, nemá vlastních dětí. Nemusí toho však litovat, ta holka má síly za dva chlapce, uspoří mu služku i čeledína.“

„Že jsem jí nikdy dříve neviděl?“

„Tomu se divíte? Vždyť máte oči vždy v jinou stranu, než kde stojí naše dívky. Ostatně je dost možno, že jste se s ní ještě nesešel, nepřichází zhusta dolů do vesnice. Je skoro ustavičně na cestách, skupuje po saských a pruských horách přízi a strýc ji pak veze do přádelen. Holka rozumí obchodu jako on, přistrojí vůz, zapřáhne koně jako mužský, jede třeba o půlnoci sama nejčernějším lesem. Neřekl jsem nadarmo, že vězí v té Sylvě čas . . .“

„Jak že jí říkají?“

„Sylva.“

„Co to za podivné jmeno?“

„Každý se mu diví. Slyšel jsem, že se narodila poslední den v roce a kněz ji tedy pokřtil podlé kalendáře . . .“

Tóma by byl Antošovi zajisté ještě leccos o Sylvě pověděl, kdyby se nebyli ministranti právě s ní vrátili. Děvče odhodilo šavli, seskočilo s půlsudu, ale co se mělo obrátit s průvodem právě k odchodu se sestavivším k vesnici, snažilo se proklestit si lidmi cestu směrem opačným.

*) Část Ještědského pohoří k východu se klonící.

„Což nepůjdeš s námi k muzice?“ tázal se jí Antoš. Neobyčejná dívka počala ho zajímat, její smělost se mu líbila, slušela jí.

„Co bych já tam dělala?“ odbývala ho. Při tom si ho však prohlížela zvědavě, a jak se mu zdálo, i posmívavě.

„Co tam dělají jiní!“

„Neopičím se ráda po jiných.“

„Dnes bys se neopičila. Ty jediná mezi dívkami máš dnes jako vítězka právo volit si tanečníky sama.“

„O takové právo je co stát! S mužskými, kteří nemohou ani kohouta přemoct, netančila bych ani za svět. Ty si lepím na kramflíky.“

Vyřknuvši tato všetečná slova zasmála se Sylva, jako když z rána křepelka zavolá a při tom se tlačila znovu mezi lidi.

Ale Antoš nebyl jediným, kdož zaslechl, co pravila. Tóma stál posud vedlé něho i zaslechl jeho rozmluvu s dívkou slovo za slovem. Chvíli arci stáhla mu zlost chřtán, ale sotva zmizela v tlačenici, již se zpamatoval.

„Hoši, hoši ještědští,“ volal hlasem silným, že se to široko daleko rozléhalo. „Sylva pravila, že si nás lepí na kramflíky, jsme jí k tanci prý tuze špatní. Jste s tím spokojeni?“

Lze si představit, že nebyli. Shlukli se okolo Tómy, křičeli, co mohli i pustili se za dívkou, vlekouce Antoše za sebou.

Ale nemusili Antoše tuze pobízet, aby s nimi všetečku pronásledoval. Utíkal s nimi, co mu nohy stačily. Běžel tak rychle, že měl brzo louku, lidi i hochy daleko za sebou.

Ještě včera byl by se zajisté jen zasmál prostořekosti bujného děvčete, ale dnes ho popudila slova její k nepochopitelnému hněvu. Zdálo se

mu, ba byl toho jist, že neplatil výsměch její než jemu. Znala ho, třeba jí neznal, neb kdo neznal v okolí Antoše Jirovce? Netupila ho jen za jeho neobratnost, nýbrž i za jeho domácí neštěstí. Přesvědčil se za dnešní půldne, že není již nikoho tajno. Jak posmívavě dodávali mu lidé kuráže, když se mu nechtělo do zápasu, jak jizlivě mu slibovali, že se za něho u ženy přimluví, aby ho nepokutovala! Bylo každému již povědomo, že není v domě pánem, že není ani mužem, nýbrž ženiným nášlapkem. Narážka Sylvina o kramflíku mu toho zřejmě dokazovala. Toho nemohl za žádnou cenu snésti.

Rozčiloval se takovými domněnkami, běže za dívkou co měl dechu. Sylva letěla před ním na měkkém drnu jako šípka, tu splývajíc s večerní mlhou, tu od ní se odlučujíc. Věděla již, že je pronásledována; ohlížela se každou chvíli, snažila se patrně, aby doběhla lesa opodál se černajícího, kde by jí bylo snadno bývalo se skrýt. Snad by se jí byl záměr její i podařil, neměla k cíli než asi padesát kroků, tu však poznal Antoš její úmysl. Sebral všecky síly, nadběhl jí a než se toho nadála, zaskočil jí šťastným obratem hrozebně cestu.

Vítězný křik zahlaholil za ním, hoši viděli soumrakem, že Antoš děvče zachytil za ruku.

„Držte ji, Antoši, pevně ji držte, tu svévolnici," volali naň jako jedním hlasem, „aby poznala, že nejsme takové baby, jak si myslí."

Nebylo potřebí jejich napomenutí. Antoš držel Sylvu jako v kleštích železných. Zlomyslnost rychtářčina jako by byla náhle přešla na něho. Přál dívce ze srdce pokutu, již jí hoši chystali a smál se jejím marným pokusům, aby se mu vymknula. Ale najednou trhl Antoš sebou, jako kdyby ho

byl zažehl blesk. Bera dívku v náručí, aby mu neuklouzla, pocítil náhle, jak buší srdce její na prsou jeho. Mimovolně jí povolil, jat záhadným zmatkem, ona však použila tohoto okamžiku rychlostí myšlénkovou, vyškubla jednu ruku z vazby, vjela za pás a zamumlala.

„Nepustíte-li mne v tu chvíli, pak — uvidíte . . .“

Ale Antoš ji držel jen tím pevněji. Nebyl by ji pustil, kdyby mu to byl snad sám císař poručil. Jeho zmatek ustoupil náhle podivnému plesu, byl tomu rád a na to hrd, že je v této chvíli pánem jejím. V tom však dotknul se ruky jeho jako plamen a krev se mu z ní vyřinula proudem. Sylva ho tala nožem, který měla za pasem schovaný. Bezděčně trhl Antoš sebou, cítě palčivou bolest a bylo po panství. Sylva vyrvala mu i ruku druhou, odstrčila ho vší silou, švihla sebou jako pstruh a než se mohl Antoš zpamatovat, byla již přes hory a doly. Zmizela jako vidění v houštině lesní, před ním jako hradba neproniknutelná strmící.

„Tohle nemáš darováno,“ křičeli hoši, když Antoše doběhli a shledali, že je nejen sám, ale i poraněn.

Nahledli, že je dnes konec s pronásledováním. Snad by byli v hustém temném lese spíš nalezli veverku než ji. Úmínili si však, že jí nebude její rozpustilost na žádný spůsob promiuta. Nejhůře vyváděl Tóma mezi nimi.

„Ona nás musí všecky odprosit,“ zuřil, „a nebude-li chtít, tu . . . tu . . . tu ji budeme žalovat, ba budeme ji žalovat. Máme k tomu právo: za jedno utrhala nám všem na cti urážlivým „přislípkováním“ a pak jednoho z nás do krve poranila. Za to jí musí něco na úřadě udělat, vím to, jsem rychtářův syn, rozumím soudním věcem.“

Hoši se vrátili do vsi, ale dnes do nich u muziky pranic nebylo. Pořád jen měli řec o té Sylvě a jak by se jí mohli nejcitelněji pomstit. Žádnému z nich se nechtělo ani do tance.

„Však ona s ní bujnost spadne," těšili se vespolek. Mrzeli se nemálo, když jim Antoš ohlásil, že má před sebou delší cestu, již mu odložiti nelze. Vylákali však z něho slib, že smějí v této záležitosti i ve jmenu jeho jednat.

Nad Sylvou zapomněli podiviti se této náhlé cestě, o níž nebylo ještě včera ani zmínky. Tím více zajímala starší sousedy. Spojili ji s jeho včerejší hádkou se ženou a s dnešní jeho sklesloští, i hádali, hádali, kam hodlá a co asi z cesty té pojde.

Antoš odešel druhého rána skutečně. Nedal si však zapřáhnout do bryčky, jak to jindy dělával, vydal se na cestu pěšky. Rychtářce oznámil zkrátka u snídaní, že se na několik neděl vzdaluje, aby si na ten čas najala nějakého spolehlivého čeledína, by se za nepřítomnosti jeho neobmeškali na statku s polními pracemi. Zmizel tak rychle, že neměla ni času k odpovědi, ni k otázce. Zahlídla ale přec, že má ruku zavázanou.

Netušíc nic dobrého po včerejším jeho vyznání, počala si hlavu lámat, jaký asi má úkol nenadálá cesta ta, i co asi sousedům poví, až se jí budou na ni tázati; v tom slyšela od čeládky, co se včera událo při stínání kohouta.

Zpráva, že byl Antoš dívkou překonán, potupen a konečně i poraněn, byla v této hodině pro ni pravým balzámem. Jak mu přála, co se mu přihodilo! Objala Sylvu v duchu jako nejlepší přítelkyni svou. Smála se tomuto příběhu po mnoho

dní, každému svěřujíc, že se Antoš za touto příčinou domova vzdálil. Chtěl prý ujít veřejnému posměchu, že byl dívkou tak velice ponížen. Lidé jí to udělali k vůli, že tomu na oko věřili, ale kdož Antoše jen poněkud blíže znal, věděl, jak málo si asi dělá z porážky při hře, jiného významu nemající, než aby lidi pobavila.

Když si Antoš věci svoje na cestu shledával a ke všemu jen měl jednu ruku, tož přál Sylvě ze srdce, aby hoši na ní vykonali umluvenou mstu. Když však se ubíral ráno po noci bezesné, na osamělé komoře ztrávené, okolo louky, která byla včera jevištěm hry s kohoutem, připadalo mu jeho včerejší chování tak dětinské, jeho zlost na dívku tak malicherna, že se teď skoro sám před sebou zastyděl. Měl jen jediné omluvy — nepřirozené napnutí duševní. Sylva nebyla již v očích jeho zvláštním děvčetem, jehož smělosti a zručnosti se musil obdivovati, nýbrž obyčejnou mužatkou, jakýchž se vyvede v horách při tvrdém živobytí mnoho. Již se chtěl vrátit a hochy požádat, aby nechali dívku na pokoji, že za to nestojí, aby jí ukázali, jak je svévolnými řečmi svými urazila, ale v tom mu připadla stará pověra, že se nemáme vracet, přejeme-li si, aby měla cesta naše zdaru. Na jeho dnešní cestě závisela tvářnost jeho budoucnosti, téměř celého jeho života — podrobil se tedy, ač skoro proti vůli své, předsudku tomu. Nevrátil se již do vsi.

„K čemu bych se nadarmo zdržoval?“ vymlouval se sám před sebou, „hoši se beztoho jinak rozmyslejí, až se na to vyspějí. Umínili si někdy u muziky jiných věcí, děležitějších než je tato, a druhého rána již o ničem nevěděli. Bude to s tou Sylvou zrovna tak.“

Spoléhaje se na vrtkavost mladých myslí, vy-

kračoval si Antoš ostře ku předu, jako by se nemohl dočkat, aby měl hory za sebou. Ani jedenkrát se neohledl pohroužen jsa do myšlének málo veselých. Ubíraje se okolo lesa, kde včera Sylva zmizela, nepřipomínal si již ani stínání kohouta, ani dívky.

Ale hoši vyspavše se, nerozmýšleli se jinak, přes noc se jim vlastně pořádně v hlavách rozleželo, jaká je to před celým světem pro ně potupa, že muselo přijít děvče, aby stalo kohouta. Věděli, že z toko budou mít všude na okolí smích. Když ho měli mít oni, měla ho aspoň mít Sylva také.

Ještě téhož dne vydal se Tóma, jako nejprednější mezi hochy ještědskými, ve jmenu všech s tváří velmi důležitou na Prosecké hory, aby zbujnici ohlásil, že nepřijde-li v neděli k nim do vesnice k muzice a neřekne-li každému z nich zvlášť o tanec, aby dokázala skutkem, že nebyla slova její k Antošovi v urážlivém míněna smyslu, toť prý půjdou hoši na úřad, aby ji tam žalovali, za jedno prý pro úmyslné na cti utrhání a za druhé pro schválné poranění.

Když vylezl Tóma celý udychaný příkrou skalnicí na hřeben hory, kde stála o samotě chalupa přezákova, Sylvina to strýce, zastal dívku šťastně doma, což bylo výjimkou, bývala — jak včera Antošovi pravil — obyčejně na cestách. Dnes však chystal se strýc se zbožím nakoupeným sám do přádelny, což poznal Tóma okamžitě, vida, že rovná Sylva v kanduši (v šatech bez rukávů), z režného plátna na dvorku před stavením přízi na velký řebřinový vůz.

Zaslechnuvši vrzání kroků na křemení, ohlédla se Sylva. Bylo to cosi velmi řídkého, vážil-li kdosi cestu na neschůdné pusté hory, které byly domovem

jejím. Kdo nemusil, zajisté toho neučinil; posečkal si na přezáka, měl-li s ním nějaké jednání, raději někde na cestě.

Sylva se s přízí pilně ohánělа, ale spatřivši zdaleka Tómu, kterak stoupá k chalupě vážným „rychtářským“ krokem, domyslila se asi, co ho sem vede. Jeho opravdivost jí přišla tak k smíchu, že musila práce zanechat a na práh stáje se posadit, chechtajíc se jako diblík.

V tom však vycházel již přezák ze dveří v širáku, v modré haleně s opaskem okolo těla. Byl již zcela na cestu připraven. Vida, že není Sylva nejen ještě hotova, ale že si hoví na prahu, tak zhruba na ni se obořil, že se Tóma rychle ukryl za sloup u plotu dvorka, aby ho nezahlídl a v něm snad nepokutoval příčinu liknavosti tetčiny. Toť se rozumí, že tím Sylvě vynutil na novo hlasitý smích. Strýcova urputnost jí více nedojala, než kdyby byl náhle vedlé ní zahučel vítr, byla jí patrně zvyklá.

Ale jak se počal přezák hrozebně rozhlížet, čemu asi se směje, vyskočila Sylva přec a vběhla do stáje. Nechtěla, aby to strýc uhodl, vyražení jí pokaziv. Vyvedla odtamtud koně lesknoucího se jako aksamít, vesele říhajícího. Zalichotivši mu laskavě, jala se ho tak obratně zapřahat do vozu, že toho zajisté Antoš lépe nedovedl, dokud býval ještě čeledínem. Tóma krče se za plotem, mohl na ní oči nechat, vida, že si s vozem a koněm jen hraje. Starý přezák hleděl na tetku zcela lhostejně, jako by konala práci úplně jí přiměřenou. Zabručel jen mrzutě, že se s prací loudá, že se nemůže na to její „mrnkání“ ani dívat, že se k vůli ní dnes aspoň o hodinu obmešká, atd.

„Ba dobře máte, strýče, že tak pospícháte,“ odsekla mu konečně dívka, odevzdávajíc mu bič

a opratě, „dokud vy tu jste, nemůže zde ani tráva růsti. Zarážíte ji kyselým pohledem, podívejte se, jak je kratičká.“

Strýc švihl po ní za její vtip hněvivě bičem, ona se mu však obratně uhnula, zahvízdnouc při tom tak pronikavě na prsty, že si zadržel Tóma bezděčně uši. Kůň na toto znamení zastříhal ušima, trhl sebou, zatáhl ze všech sil a několika skoky byl povoz z dvorka na skalnici. Strýc musel chtěj nechtěj zaklusat, co mu nohy stačily. Neopomenul však zahroziti Sylvě zdaleka ještě jednou a slibovati jí výplatu za všetečnost její, až se jen vrátí. Tóma, zapomínaje více a více na svou důležitou úlohu co vyslanec sboru na cti uražených soudruhů i co spoluuražený, smál se teď tak hlasitě jako Sylva, vida podivné posuňky a skoky klusajícího rozkaceného starce, ale najednou sebou škubl. Sylva stála před ním, tázající se ho pohledem velmi bojechtivým, co jí nese dobrého?

Tóma přišel jejím přísným a nenadálým oslovením z cela z míry. Zapomněl náhle dobře rozmýšlenou řeč svou a počal něco koktati o tom, jak se hoši dole ve vsi hněvají a Antoš také, o svém hněvu ale ani nemukal. Musil pořád očima mhourati, tak upřeně naň hleděla Sylva, byl by rád i trochu před ní couvl, ale nemohl pro plot. Začal také něco o podmínkách míru, ale rychle se zarazil, vida, že si sáhá Sylva za pás. Nebylo věru radno ji popuzovati, tak aspoň uznával v této chvíli. Neviděl na pustých horách široko daleko človíčka a byl se o síle její vydatně přesvědčil. Čím jí byl vůz i s koněm?

Sylva poslouchala jeho koktání velmi pozorně, mnouc si při tom vesele ruce.

„Jen hochům domluv, aby mne žalovali,“ dorážela naň, „věděla bych tuze ráda, jak se to chodí

na úřad, když se toho každý tak velice strachuje a kterak to tam asi vypadá. Spůsobíš mi tím velkou radost, tak velkou, že z vděčnosti na tebe neprozradím, jak jsi se za plotem stískal, když začal strýc hubovat. Nepřála bych si jiného, než aby mne páni za to zavřeli, že jsem vám upřímně pověděla, co o vás myslím, i že jsem toho vašeho pyšného Antoše trochu „škrábla," když se tak rozlobeně za mnou přihnal, nechtěje mne pustit. Zasloužil si toho ode mne, vždy chodí kolem mne s očima do země „vraženýma," jako bych ani nestála za podívání. Teď aspoň o mne zvěděl a bude si mne pamatovat. Nemusila jsem mu však mnoho udělat, když mohl hned na to odcestovat, jak praví. Tím nožem, jímž jsem pichla jeho, zalektala jsem již mnohého všetečníka. Koná mi dobré služby na cestách, neobstála bych v hospodách mezi tou rozpustilou chasou. Nyní mne však již všude znají a vědí, jakými vyplácím. Chceš nůž vidět, abys jej poznal, kdybys se s ním jednou seznámil?"

Při těchto slovech vytáhla Sylva z pasu nůž a zablyštila jím Tómovi tak rychle před očima, že se opět v plotu skrčil a odtamtud k blízkému stromu odskočil. Ale ani tam nebyl jist. Bujné děvče se za ním s vytasenou zbraní přihnalo, chtějíc mermomocí na něm, aby si nůž prohlédl. Tómovi však zdála se její žádost nebezpečna. Připomínaje si ránu Antošovu, vzal raději nohy na ramena, uháněje co mohl s hor, skrývajících takového šotka. Teprv v údolí se zastavil, zaražen i zahanben svým útěkem. Aby se ve svých očích poněkud povznesl, zastavil se a obrátiv se k horám, počal smělé diblici tím hlasitěji láti, čím byl bezpečnější, že ho již slyšet nemůže.

Jak se vrátil Tóma k hochům, vypravoval jim o Sylvě pravé divy. I ti, co byli dříve radili

k míru, dopálili se na ni, slyšíce, jak urážlivě se byla chovala k vyslanci jejich. Tóma byl opět k obecné žádosti poslán na úřad. Ubezpečoval hrdě soudruhů svých, že se Sylva nadarmo netěšila na šatlavu. Při tom cinkal významně rukou v kapse, měl ji plnou stříbrných dvacetníkův.

Snad by byli na úřadě Tómu i s jeho žalobou a stříbrňáky domů poslali, kdyby se tam nebyl náhodou dostavil v hodinu, kde nebylo v kanceláři jiného než písaře, který se všeho s největší chápal dychtivostí, z čeho koukal dost malý užitek. Písař ten vyslechl Tómu pozorně od začátku až do konce, zeptal se zevrubně na to a na jiné, zamíchal a spletl vše, co byl slyšel, tak dokonale, až z toho byla hodná kaše. Na to napsal Tómovi sáhodlouhou žalobu, udávaje mu, jak ji má zadat a kterak při výslechách mluvit. Tóma se vrátil domů s lehkou sice kapsou ale také s lehkým srdcem, neslibovalť hochům darmo, že má Sylva po smíchu. Netrvalo to ani tři dni po zadání žaloby a žalobníci i obžalovaná měli stání.

Celá krajina byla vzhůru. Bylo neslýcháno, aby se hoši soudili s děvčetem pro posvícenský žert. Všude bylo o tom povídání a každý myslel, že z toho na úřadě nepojde než trochu smíchu. Ale písař byl vše v žalobě tak vylíčil, že z toho pranic směšného nekoukalo. Sylva byla se vší opravdivostí viněna z utrhačství, i že Antoše úmyslně do krve poranila. Neopomenuto, že spůsobem urážlivým zamítla narovnání v dobrém.

Hoši se cestou na úřad nemálo těšili na Sylvu, jak se bude asi dnes třást, jak bude prosit a plakat, až uvidí, že to jde do opravdy; nejvíce se těšil Tóma.

Znali Sylvu špatně.

Sylva se dostavila na úřad v svátečném obleku.

Vstoupila do soudní síně s tváří tak veselou, jako kdyby přicházela na svatbu. Nezapírala ničehož, ni urážlivý pro hochy výrok o tanečnících, jež si lepí na kramflíky, ni úmysl, že chtěla Antoše skutečně poranit, ni že zamítla každé v dobrém narovnání. Jak přišlo k tomuto puntíku, zapálil se Tóma do krve, měl strach, aby Sylva ze msty naň nepověděla, jak hrdinsky si na horách počínal, ale ona dostála slibu svému, že ho neprozradí. Ani zdání o prosbě a pláči, vše v ní hrálo čtveráctvím.

Sylva byla tedy na základě vlastního vyznání k týdennímu vězení odsouzena. Ohlásila s usmívavými ústy, že trest svůj ihned nastoupí. Byla prý doma vše v tomto smyslu opatřila, jsouc napřed jista rozsudku. Dala se také hned do šatlavy odvést. Takového vězně neměli zajisté, co šatlava stála.

Hoši vrátili se sice domů co vítězi, ale měli ze svého vítězství více hany než slávy. Taková msta pro trochu výsměchu, který byl ještě k tomu zasloužený! Což to nebyla skutečně hanba, že nebyl žádný muž s to, aby skolil kohouta? Sylva byla jen ve svém právu, že se nad ně vynášela, všecky ženštiny držely k její straně. I v tom měla pravdu, že Antoše poranila. Což neměla právo bránit se, vidouc, že jí chce někdo ublížit?

Tak nerozumovaly jen ženštiny, nýbrž i oni mužští, kteří měli na Ještědské hochy trochu svrchu. Ještědští si od jakživa mnoho o sobě myslili a hleděli na jiné s půdy; neměli mnoho přátel v okolí. Čím méně jich měli hoši, tím více se jich přidalo k Sylvě. Co byla ve vězení, měla celý den hody, se všech stran jí posílaly buchty, koláče, pečeně, hochům na vzdory. Když přišel den, kdy měla z vězení vyjít, přijelo pro ni asi

dvacet povozů. Přes její bránění posadili ji do jednoho a ostatní jeli za ní až k horám. Přijela domů jako nevěsta a nikoli jako trestanka.

Strýc nesmýšlel však jako lidé ostatní. Starý mrzout neviděl v tom, co dívku potkalo, veselý kousek, jemuž se každý, kdo o tom slyšel, s chutí zasmál, obdivuje se neohroženosti, jíž se postavila dívka tolika sokům. Považoval za nesmírnou hanbu, že byla schovanka jeho zavřena, kde zavírají zloděje. Po jejím návratu z vězení kabonival se na ni ještě více než kdy jindy, mluvíval s ní jen na půl slova. Každou chvíli mu uklouzl stesk, že si ji vzal do domu. Vadíval-li se s ní dříve pro žabí chlup, vyčítaje jí všecka dobrodiní jí prokázaná, tož nemohl teď teprv nikdy nalezti konec v hubování.

Toho nesnesla Sylva však na dlouho. Zprvku se jeho kázání jen smála, myslíc, že se v nich přec konečně unaví, ale když bylo pořád s ním hůře, co mělo být lépe, tu se rozhodla zkrátka. Radila mu, aby si hledal k sobě jiného pomocníka, ona že si bude hledat jiné místo. Přezák přijímal, jak pravil, návrh její s radostí.

Oba nehledali dlouho. Strýci se naskytl nějaký vzdálený příbuzný, který dera se na místo Sylvino, starce nejspíše již dlouho proti ní byl popichoval, a Sylvě se naskytlo místo. Rychtářka vzkázala dívce, nechce-li k ní vstoupit do služby.

Antoš nevracel se do hor, ač byl již skoro dva měsíce domova vzdálen. Rychtářka nemohla se jiného pod rukou o něm dopíditi, než že si najal vozík v Dubě i že vyzdvihl průvodní list do zemí tak dalekých, že ho musili páni poslat do Prahy k podpisu. Mohl naň prý cestovat do

Uher, do Polska, ba prý až k samému moři. Rychtářka se nemohla nikoli domyslit, co má muž její za záměry, ač si mozek až do unavení s tím trmácela. Kdyby jí nebyl zcela určitě pravil, že nechce, aby lidé na děti jeho ukazovali prstem, byla by si myslila, že se chce někam odstěhovat do vzdáleného kraje. Ale přese všecky zlé předtuchy její musil se přec zas do hor vrátit; byla se přesvědčila, že neschází v truhle jediného dvacetníku, bez peněz nemohl se přec dlouho ve světě obmeškat. Divila se vůbec, kde nějakých vzal na cestu již několikatýdenní. Věděla o každém krejcaru, který přišel do domu. Co se s mužem svářila, nedala klíč od špejcharu z ruky, prodalo-li se něco, brala peníze vždy sama. I svoje zlaté hodinky a pečetní prsten, svatební to dary od ženy, byl Antoš před svým odchodem do police položil, aby žena na ně přišla, nemohl tedy z toho žít, co za ně vytěžil. Kde vzal nějaké peníze? Snad si je nevypůjčil?

Rychtářce šla hlava doslovně kolem. Aby se trochu povyrazila, jala se o tom přemýšleti, co by Antoši udělala asi naschvál, až se přec konečně vrátí. Počala tím, že na dětech pořád něco viděla, co se jí nelíbilo, mistrovala je ustavičně. Každá chybička u nich byla dědictvím po otci. Co byl Antoš pryč, nemohla je ani na očích vystát, odháněla je od sebe, když se chtívaly k ní přitulit, zapovídala jim přísně každou zmínku o něm a trestala je při nejmenší příležitosti. Věděla, jak velice ho to domrzí, až mu budou hoši na přísnost její žalovati. Jeho láska k nim bývala jí vždy solí v očích, teď děti pro ni skorem nenáviděla.

Ale zacházet s dětmi přísně a trestat jich, když se jí v něčem znelíbily, k tomu měla konečně přec jen právo. Antoš si mohl myslet, že si toho

zasloužily, chovajíce se k nespokojenosti její. Musela pomýšlet na něco jiného, z čeho by úmysl její, že si z něho nic nedělá, chtíc ho naschvál domrzet, hned neomylně vysvítal. Muselo to být něco hodně bodavého, tak bodavéko jako každá její o něm myšlénka!

Takové přemítání jí bylo jedinou úlevou při trapném stavu tolikerými vášněmi rozervané mysli. Dlouho však nemohla na nic dosti ostrého připadnouti. Tu zaslechla náhodou, že si hledá Sylva službu. Měla to najednou a mžiknutím.

Čím mohla vrátivšího se muže více dopálit, než když shledá, že je nepřítelkyně jeho údem domácnosti, že musí desetkrát za den s ní se setkat, ji mít při jídle na očích, od ní přijímati posloužení. Berouc si Sylvu do domu, mohla se zároveň před lidmi tvářit, jakoby chtěla dívce nahraditi, čím jí bylo soudem ublíženo. Bylo známo, že se jen za touto příčinou se strýcem rozkmotřila, pozbývajíc dosti značného po něm dědictví.

Co věděla rychtářka o Sylvě, potvrzovalo ji v domyslu, že se asi ráda o to postará, aby nezažil soupeř její mnoho příjemných hodin pod jednou s ní střechou.

Strýc nechal schovanku růsti jako kůzle neb hříbě, co se mu v chlévě vylíhlo. Sylva ztrávila dětství na osamělých horách, mladost na silnicích. Znala školu jen dle pohledu, nikdy neslyšela, co být má neb nemá: strýc sám to nevěděl. Ale přes to přese všecko nemohl přec nikdo na Sylvu nejmenšího říci. Právě tvrdé její vychování vyvinulo v ní vlastnosti podivné sice, ale vzácné u dívky, nad níž nikdo nikdy nebyl bděl. V létech, kdy se již každé děvče vodívá s hochem, nevěděla ona ještě o žádném. Přivábila sice mnohého pěknou podobou, ale odpuzovala každého divokostí. Jak

se s ní dal některý svobodník do řeči, aby poznal, jaký to rozum vězí za její hladkou tváří, ihned ho vybídla, aby s ní šel do křížku, nebo chtěla se s ním vsadit, kdo dál doběhne neb doskočí neb kámen dohodí. Začal-li o tom mluvit, že se mu líbí, tu se mu vysmála na vrch hlavy a utekla mu. Nemohla-li utéci a stal-li se záletník vtíravým, nemilosrdně se s ním poprala, odnesl si obyčejně od ní památku, s níž se zajisté nikomu nepochlubil. Nebylo tedy divu, že jí říkali hoši, buď že je rarášek neb divoch, považujíce ji za tvora, který byl sice hezkému děvčeti na vlas podoben, chlapcem ale co do povahy. Přišla-li mezi nimi řeč o děvčatech na vdávání, nikdy nejmenovali Sylvu, bylo u nich vyjednáno, že je neschopna mít někoho ráda a příliš divoka, než aby se mohla kdy za někoho vdáti.

Taková dívka musela rychtářku ovšem lákati, obzvláště uvážila-li, že bude mít Sylva teď asi na Antoše hodně svrchu. Byla jista, že se jí dá nevědomky ke všemu asi nastrojit a všude nastrčit, kde se bude o tom jednat, aby se mu děly nějaké vzdory.

Sylva přijala službu z podobných skoro příčin, pro něž jí byla nabídnuta. I ona chtěla Antoše pozlobiti, vyskytnuvši se náhle a zajisté proti vůli jeho u něho v domě. I těšila se zároveň, že může hochům na novo dokázati, jak málo si z nich dělá, přijímajíc právě v středu jejich službu. Mohla se dostat do míst mnohem výnosnějších než k rychtářce, k přezákům její obratnost v obchodu znajícím. Nabízeli jí velké mzdy, ba jeden mezi nimi, vdovec to zámožný, chtěl si ji ihned vzíti, ač neměla praničeho mimo šaty na těle. Mohla mít pěkné stavení, velké pozemky, mohla se stát hotovou s ním paní, ale ona že ne a že ne! Nemohla

se chvíle ani dočkat, až se k rychtářce postěhuje a zaražené tváře soupeřů svých uvidí.

„Až budeme z jara poprvé dobytek vyhánět a o pomlásce budu se muset na celý den někde zavřít, abych nepřišla o život," se smíchem pravila rychtářce, když se k ní se svou malovanou truhlou přiharcovala. Při tom se tvářila po hoších, jak škaredě po ni koukali, když šla vesnicí, jsouce zvědavi, kam asi se to se svými věcmi hrne....

Rychtářka kynula rovněž s úsměvem, že má pravdu. Bylo jí to vhod, že mluvila Sylva hned o šarvátkách, zdálo se jí to dobrým znamením. O pomlásce i v den, kdy se dobytek poprvé vyhání, šlehá se totiž mladý lid až do krve a při vyhánění dobytka polívá se ještě k tomu studenou vodou, aby zůstal po celé léto při práci čiperným. Celý den až pozdě do noci rozléhá se po vesnici křik a smích. Hoši číhají na děvčata, děvčata na hochy, někdy přijde až k rvačkám opravdivým.

Sylva dělala na statku hned jako doma. Nedala si práci teprv vykázat, chápala se každé, nechť si příslušela muži neb ženštině. Byla v každé stejně sběhla a obratna. Rychtářka viděla s potěchou, že zná nejen pracovat, nýbrž i práci zařídit podlé času a potřeby.

Od té doby, co byl Antoš vzdálen, vidělo se teprv na statku, čím je. Všude scházela jeho ruka, jeho rozhled, jeho rozum. Žádný čeledín nebyl s to, aby jen částečně ho nahradil. Jindy bývali u rychtářů se všemi pracemi napřed, letos pokulhávali značně za sousedy. Obmeškali se se setbou podzimní, s kopáním bramborů, s mlácením atd. I na dobytku bylo za těch několik neděl znát, že nad ním již nebdí hospodář opatrný, nýbrž jen lidé najatí a placení. Rychtářce bylo velmi nepříjemno, že se Antošova nepřítomnost všude tak

citelně jeví; kdo šel okolo statku, musil si toho povšimnouti. Představovala si se zlostí, jakou bude mít asi radost, až uvidí, že tu ve všech koutech scházel. Namáhala se dosti, aby vše udržela při starém pořádku, ale nechtělo se jí to nikterakž podařiti, hlava jí nesloužila jako jindy. Když si umínila, že půjde dohlédnout na čeládku na poli zaměstnanou, zapomněla cestou účel chůze své. Zadumajíc se v některém odlehlém koutě, kladla si otázku: „Kde asi meška ten ošemetník? Kdy přijde? Vodí-li se pak přec s nějakou holkou? Jakým způsobem dostanu ho asi zas pod moc?“ Než se z nich probrala, šla čeládka obyčejně již z pole; práce, k níž chtěla dohlédnouti, byla dokonána. Tak se jí dělo při všem, zmeškala vždy vhodný čas, chtěla-li nutnou věc nařídit, nějaký vzmáhající se zlořád odstranit. Přicházela pozdě s rozkazem, s výstrahou i napomenutím. Pozbyla bedlivosti, vytrvalosti i snahy nad manželskými trampotami.

Sylvina čilost přišla rychtářce tedy nad míru vhod, její stálá veselost působila na čeládku velmi prospěšně, pracovalať při jejím čtveráctví s větší chutí. Dobré nápady její budily i v ostatních důmysl. Teď vykonávali při žertech Sylviných hračkou, čemu se před jejím příchodem s nelibostí vyhýbali. Silou a zručností u dívky arci nevšední ponoukala jiných, aby se s ní měřili, teď bylo na statku ustavičné závodění. Pořád slyšela rychtářka ze dvora do sednice: Kdo víc unese? Kdo víc uzdvihne? Kdo bude dřív hotov? Čeládka přicházela k obědu a k večeři celá zmlácena, ale vždy v dobré míře a plna smíchu. Již dlouho nebylo u rychtářů tak hlučno jako teď; co byl Antoš pryč, nepracovalo se s takovou chutí. Mezery, vyskytnuvší se jeho nepřítomností, počaly se zne-

náhla vyrovnávat. Sylva dokázala statečnost nejen při hře ale i při práci.

Sylva byla sice divoka, neměla posud v hlavě než samé šelmovství, ale povšimla si přec, že je rychtářka vždy neobyčejně pošmurna. To jí nebylo podlé mysli, nemohla vedlé sebe snésti člověka smutného. Také jí to nedalo, musela se o to pokusiti, aby do rychtářky připravila trochu více veselosti. Nebylo jí sice tuze volno v její přítomnosti, ač se rychtářka vždy velmi vlídně k ní měla; štítila se poněkud jejích temných, přísných očí; ale jednou večer obmeškala se přec naschval v sednici, aby se jí na to optala, proč hledí na ten svět stále tak zamračeně?

Taková důvěrnost u služky nebyla nikterakž podlé mysli rychtářčiny, byla by ji zajisté zostra odbyla, kdyby si nebyla rychle připomněla, že je více jejím spojencem než služkou. Potlačila tedy nelibost nad choulostivou otázkou, děkujíc Sylvě dosti vlídně za její soustrast. Tím však nebyla Sylva spokojena, tázala se jí při první příležitosti zas, co ji hněte, když má přec všeho dost, pěkné děti a muže, kterého každý chválí?

Rychtářka se zarazila, ten chvályhodný muž se jí v ústech Sylviných nelíbil; divila se, že může po tom, co se událo, tak příznivě o něm soudit. Nahlédla, že musí Sylvu asi lépe připravit na úkol, jí potajmu vykázaný. Svěřila jí tedy v příhodném okamžiku pod rouškou největšího tajemství, že je s mužem svým velice nešťastna.

„Ale to ti povídám, Sylvo,“ končila rychtářka svou zpověď, nesmírně jsouc spokojena s výrazem jevícím se v tváři posluchačky její, „jako bych byla zde té zemi pověděla, co's ode mne slyšela. Nechci, aby ještě někdo krom tebe věděl, že muž můj lidi jen hodností svou šálí.“

Sylva odešla od rychtářky všecka zamyšlena. Vždyť panoval mezi lidmi náhled právě opačný o poměrech těch dvou manželův. Kdykoli slýchala o nich vypravovati, vždy bylo praveno, že si hrdá a zlá žena takového muže zajisté od boha nezasloužila. I čeládka takto mezi sebou o hospodářích svých mluvila, želíc nepřítomnosti pána. Všecka děvčata si naň stěžovala, že nevidí než ženy své, ona sama se naň nejednou dopálila, když jdouc kolem něho, ho pozdravila a on ani nevzhlédnuv krátce jen se jí děkoval bez povinného při pohorském pozdravu šprýmu. To vše bylo tedy jen na oko, za rouškou poctivce skrýval se nevděčník, nevěrník a pokrytec?

Sylva zahořela hněvem, kdykoli si teď na Antoše zpomněla. Nepřipadlo jí, aby vyčkala jeho příchodu, by se na svoje oči přesvědčila, jest-li se věc skutečně tak má, jak tomu rychtářka chtěla. Věřila paní své na slovo, jsouc sama neschopna lži, odsoudila a zatratila Antoše nadobro. Nesouhlasila se šetrností rychtářčinou, že tajila lidem špatné chování mužovo; umínila si svatosvatě, že se vynasnaží, aby jí přišlo, co jí patří a Antošovi také. Lidé neměli býti déle klamáni. Kdo teď před ní o rychtářce jen nepříznivě špetl, s tím se pustila Sylva ihned do boje — o Antošovi nesměl nikdo před ní ani promluvit. Lidé mysleli, že je to ze zášti po posvícenském pondělku, ale o té Sylva skutečně nevěděla. Ona Antoše „škrábla“ a on se jí za to pomstil, rána za ránu. Pře jejich byla dle jejího náhledu zcela spravedlivě vyrovnána, nebylo příčiny k hněvu ani s té, ani se strany druhé.

Za deštivého, mrazivého večera pozdě již na podzim vrátil se Antoš konečně z tajemné cesty

své. S tichým pozdravem vešel z nenadání do sednice. Nikdo mu ho nevrátil. Děti již spaly, čeládka poklízela v chlévech a rychtářka, i kdyby byla chtěla, nemohla vypravit ze sebe jediného slova. Pohnutí ji na všech údech ohromilo, jak se před ní objevil muž, jehož byla jednou tak vášnivě milovala. Byl ještě tak statečný a krásný jako tehdáž, kde se zamilovaní její zrakové s rozkoší na něm pásly. Jak se asi ženštiny po cestě po něm ohlížely, vždyť věděla rychtářka, jak to znají! Mohly ho vždy očima pohltit, kdekoli se s ním objevila, jakž teprv, když byl sám. Zajisté že mu to i pověděly, jak velice se jim líbí . . . zajisté, že to vyslechl ústy usmívavými . . . snad se jim i jinak odměnil za jejich obdiv . . . v rychtářce se ozvala žehravost takovou mocí, že by byla skoro omdlela . . .

Sylva, sedíc s kolovrátkem vedlé ní, zůstala také mlčky na svém místě. Nehnula se, aby sedlákovi posloužila, jak by bylo povinností její bývalo. Rychtářka si toho povšimla přes svoje dojmutí a Sylva upevnila se na dobro v její přízni. Obstála skvěle první zkoušku.

Antoš musel si sám svléci těžkou, deštěm prosáklou šubu i pověsiti ji na tyč za kamna. Byl prostydnut, unaven, hladov, jak to bývá po cestě v špatném povětří konané. Ale žena jeho neporučila služce, aby mu přinesla aspoň chleba a trochu mléka, jako každému jinému cizímu vandrovníku.

„Nejedl jsem od oběda, nemáš pro mne nic teplého k večeři?“ konečně ozval se Antoš, vida, že nekoná pražádných příprav, aby mu něco podala.

„Nemám,“ odsekla mu krátce. Sylva však věděla, že má v troubě ještě hodný hrnek polívky od poledne. Byla by mu přišla zajisté teď k chuti.

Sylva věděla ze zkušenosti, jak člověku bývá, když se celý boží den v blátě a v zimě po silnicích tluče. Chtělo jí být sedláka skoro líto, že se mu nemá před spaním něčeho teplého dostat. Opravila se však rychle a řekla si, že má rychtářka zcela dobře, nakládá-li s člověkem, který se tak velice proti ní prohřešil, hůře než s cizím.

„Snad máš aspoň trochu vlahé vody, abych se mohl umyt," po nepříjemné přestávce opět se otázal Antoš.

„Nemám," možno-li ještě drsněji odpověděla rychtářka, ač mohl Antoš dobře slyšet, jak syčí voda v kamnovci napolo jen prázném.

Zas šla na Sylvu soustrast. Bylo jí dobře povědomo, jaké je to dobrodiní, když se může člověk po cestě umyt: unavenost jako když s něho pojednou spadne. Ale zas se rychle vzpamatovala.

„Patří mu to," pomyslila si urputně.

Antoš pohlédl pošmurně na ženu, když ho po druhé tak nevlídně odbyla. Měl dosti času připravit se na její uvítání, věděl, že asi jiné nebude, přec ho teď však nemile překvapilo. Teď však teprv si povšimnul, že to nesedí vedlé ní žádná z domácích děveček, nýbrž osoba cizí i poznával v ní znenáhla Sylvu. Hodila po něm právě tak pohrdlivě očima, jako tenkráte na louce, když se jí ptal, proč nejde s sebou do hospody? Při tom se zdvihla, aby došla rychtářce na dvůr ke korytu pro žejdlík čerstvé vody. Viděla, že v ní každá žilka hraje od té chvíle, co vešel sedlák do sednice.

Antoš slyšel cestou, že udělali ještědští hoši přec jen ze žertu pravdu, Sylva byla od nich žalována a pokutována. Mrzel se velice, že se tenkráte přec jen nevrátil, aby hochům vymluvil pošetilý nápad jejich. Rovněž se mrzel na dívku, jejížto vinou bylo jmeno jeho zapleteno v bláznivý

kousek masopustní, o němž se všude v okolí dosud se smíchem mluvilo.

„Co tu dělá tahle holka?“ uklouzlo Antošovi v prvním překvapení nad nemilým zjevem.

Tenkráte nemusel tak dlouho čekat na odpověď jako při otázkách předešlých, také nebyla tak stručna jako dříve. Rychtářka se nenadála, že dá Antoš hned v prvním okamžiku tak přímo na jevo, jak mu je Sylvina přítomnost tu odporna.

„Co tu dělá?“ škodolibě opakovala po muži, „nu, slouží u mne. Přála jsem si již dlouho osobu slušnou k sobě, jíž by mi bylo lze svěřit děti a domácnost v čas potřeby, ale nemohla jsem na žádnou přijít, která by se mi byla hodila. Tohle děvče je však pravé pro mne zlato. Než by se k mužským „lísala,“ *) raději by se dala zavřít, než by se dala od některého pohladit, raději by ho řala nožem . . .“

Již věděl Antoš, co dělá Sylva na statku, žena mu v ní pěstovala nepřítelkyni, aby se mu domov ještě více zprotivil. Nedal se však popuditi tolikerými důkazy zášti její. Okamžik, kde sáhl v největším hněvu po holi, stál dosud před vnitřním zrakem jeho. Ještě mu doznívalo ženino vzkřiknutí v duši a pokaždé, co si na to vzpomněl, vystoupil mu hanbou pot na čele. Co medle záleželo mu již na kapce méně neb více nepřízně její teď, kdy byl s ní i sám s sebou hotov?

„Odjel jsem,“ pokojně jí pravil místo odpovědi, „nepověděl jsem ti však, jaký má cesta moje úkol. Nevěděl jsem ještě, bude-li mít zdaru. Teď však, když dopadla zcela k přání mému, musím se s tebou domluviti. Až dáš zejtra čeládce snídaní, přijď ke mně nahoru do komory, pro-

*) lichotila.

mluvíme tam klidněji než zde v sednici, kde vejde každou chvíli někdo cizí.“

Při těchto slovech vzal si Antoš se stěny klíček od komory, kde byl strávil noc před svým odchodem, sebral šubu, vak i hůl, dal rychtářce „dobrou noc“ i odešel než se Sylva s vodou vrátila.

„Musila's odejíti?“ hněvala se rychtářka na děvče, když se ve dveřích objevilo překvapeně se ohlížejíc, kam se soupeř její poděl, „byla bys aspoň slyšela, jak mne ten pacholek zval k důležité s ním poradě. Počínal si při tom jako nějaký kníže. Ten zpanštělý skoták si snad myslí, že mne krmili vařečkou. *) O čem se chce se mnou radit, ne-li o tom, kdy mu hodlám na dobro ukázat dvéře a mu nařídím, aby do nejdelší smrti nezavadil o můj práh? Řekla jsem mu, že ho mám právě dost na očích, aby se strkal na komoru. Ten může čekat, až se dostavím k nějaké poradě . . .“

„Pravdu máte! Není-li to nic zlého, co vám chce, může vám to říci přede všemi,“ mínila Sylva, nevinně věříc rychtářce na slovo, že sedlák odešel k jejímu rozkazu a nikoli z vlastní vůle.

Rychtářka nechala Antoše skutečně celé ráno na sebe čekat, sešel tedy k poledníma sám do sednice, aby ji ještě jednou vyzval k společné úmluvě. Tu však slyšel, že již před obědem někam s dětmi odejela. Nemohl se nikterakž dopíditi, kam, a proč asi vzala děti s sebou. Čeládka mu to nemohla říci a Sylva odpověděla mu na každou otázku vzdorně: „Nevím!“

Antoš si umínil, že se dříve ze sednice nehne,

*) O hloupých lidech říká se v horách, že je krmila matka vařečkou místo lžicí.

až se rychtářka vrátí a kdyby mu tam bylo sedět rok. Viděl, že mu ujela naschvál. Zůstal tam navzdor Sylvě, která celé půldne kolem něho šukala. Kam se podíval, všude se setkal s jejíma bodavýma očima. Špehovala s patrným potěšením každý netrpělivý posuněk jeho, aby — jak si Antoš myslil — o něm dala na patřičném místě zprávu. Domrzela Antoše tak mlčelivou neodbytností svou, že jí v té chvíli srdečně přál, že ji dali hoši vsadit; teď, co poznal, že je nejen bujna, ale i zlomyslna, nebyl by tomu na žádný spůsob bránil. Ale neudělal jí té radosti, aby jí byl ukázal rozhořčenost. Čekal na oko tiše, až se rychtářka k večeru konečně vrátila. Přijížděla bez dětí, čeho si Antoš v první chvíli nepovšiml.

„Žádal jsem tě včera, abys mi popřála několik okamžiků slechu," vážně jí pravil před Sylvou, „vyhýbáš se mi však naschvál. Nezbývá mi tedy, než abych došel k rychtářovi a jemu svěřil, jak se mají věci mezi námi, i jak je hodlám nadál uspořádati. Jen ze šetrnosti k tobě nechtěl jsem rozmíšky naše pověsiti na zvon, ty mne však k tomu donucuješ."

Hrozba ta zatřásla přec poněkud rychtářkou. Jak by se těšil zavržený zeť, dovídaje se, že žaloval muž její na ni u rychtáře?! Bez toho se jí asi smál, slyše jak to s nima dvěma dopadává. Bylo sice známo, že se to na statku „hatí," ale hatilo se to skoro všude jinde, téměř v každém stavení. Tu bylo to, tu zas jiné. Takové domácí hádky neměly zvláštní důležitosti, povídalo se o nich chvíli, pak se zas nad jinými novějšími zapomenuly. Neslýcháno ale, že by byl někde musel zakročit rychtář, aby manžely srovnal, ještě k tomu na vybídnutí mužovo. Rychtářka zaváděla sice velmi ráda novou módu v tomto ohledu, však nechtělo

se jí být první, pročež nařídila Sylvě, aby šla za Antošem. Měla se ho optat, co to tedy má s tou rozmluvou býti? „Není-li to nic zlého," opakovala dnes rychtářka Sylvina včerejší slova, aby jí dodala lepší chuti dělat prostřednici, „tu to může říci tobě jako mně."

Při tom ovšem vztekem skoro plakala, že musí posílat za ním.

I Sylvu zarazila Antošova pravdivost, jak rychtářku oslovil. Uhodla, že mu jde o více než o provedení pouhého rozmaru, přeje-li si se ženou rozhovor. Jeho spůsob ji nemálo překvapil. Představila si podlé hovorů rychtářčiných, že se ženou asi mluvívá, jak mluvíval strýc s ní, hrubě totiž a surově; Antoš hovořil však jen důrazně, nikoli urputně. Umínila si, že se paní své při prvním útoku zastane; jak otevřel Antoš ústa, také hned k ní bojechtivě přistoupila, ale nevěděla, čeho by mu namítala, když domluvil. Ač byla Sylva proti Antošovi předpojata, přec měla příliš zdravý rozum, aby nebyla nahlédla, že si nežádá sedlák na ženě nic nespravedlivého neb dokonce urážlivého. Šla s chutí za ním, aby s ním ve jmenu hospodyně vyjednávala. Byla žádostiva znovu ho poškádliti přítomností svou.

Antoš stál u okna komory své, zamyšleně pehlížeje na večerní před ním krajinu, když Sylva k němu vešla. Volně se k ní obrátil, jak mu počala ohebným jazykem vyřizovati vzkaz rychtářčin. Vyslechl ji zcela pokojně. Když však poselství svoje ukončila, napomínajíc ho, „aby bylo již jednou těm kudrlinkám konec," tu okázal mlčky a klidně, ale takovým posuňkem na dvéře, že Sylva mimovolně umlkla a bez další námitky uposlechla.

Vykradla se zmateně ze dveří, nevědouc ani, jak se dostala ven. Takové zablesknutí hněvu ne-

byla ještě v žádných očích spatřila. A strýc uměl přec dosti škaredě koukat a rychtářka také, mluvila-li o svém muži. To však nebylo nic, pranic vedlé Antošova pohledu. Ani tenkráte, když ho řala, takhle po ní nekouk.

Sylva se nemohla ani vzpamatovat, bylo jí z tohoto osudného pohledu brzo horko, brzo zima. Myslila, že ji Antoš uhranul, utírala se tedy bílým šátkem, podívala se na své nehty a z nich na nebe, zkoušejíc ještě množství jiných stejně spolehlivých prostředků, ale nebylo to pranic platno, nemohla dojem nemilý se sebe střásti. Nevýslovně nepříjemný v ní utkvěl pocit, který ve své dětinskosti uhranutím nazývala, jenž však jiného nebyl než tajné vědomí, že něco konala, co konati neměla. Ponejprv dnes nabyla o tom pojmu, co asi slušno a co neslušno, tuše, že jí rychtářka k něčemu užila, co nebylo v pořádku a k čemu se nikterakž propůjčit neměla.

Neodpověděla rychtářce ani v pravdě ani v žertu, když se jí hněvivě tázala, kam že se poděly před Antošem její vzdory, že se dala beze slov a odporu vyhnat jako nějaká skotačka?

„Sama to nevím," bylo jedinou její omluvou, „jak ukázal muž váš na dvéře, bylo mi, že tam nepatřím, ba že jsem k němu ani vejít neměla — musila jsem odejíti."

Rychtářka se jí po celý večer posmívala, tupila a hanila ji, až Sylva zlostně ze sednice utekla. V duchu musila však rychtářce přisvědčiti, zaslouhovala skutečně jejího posměchu a hany, ač se jí zle bránila.

Tento večer nemohla Sylva dlouho usnouti, pořád musila přemýšleti o výstupu se sedlákem.

„Proč jsem ho jen uposlechla, proč?" tázala se sama sebe tak dlouho, až jí počalo marným a

napínavým přemítáním v hlavě bušit jako kladivem. „Ten Antoš musí přec jen být člověk nad jiné zlý, že jde z jediného jeho kouknutí již taková hrůza. Dosud jsem se ještě nikoho nelekla, nikoho nebála, ani jeho ne, když se tenkráte jako bouřka za mnou přihnal, ba ani pánů, ani šatlavy. Proč mne dnes tak zarazil, že jsem uposlechla ani nehlesnuvší?!“

Sylva rozčilila se tak velice samými takovými otázkami, že musila uprostřed noci vstát a sejít na dvůr, aby se u koryta studenou vodou umyla a rozpálenou krev si ochladila. Při tom si umiňovala svatosvatě, že to bylo dnes nejen ponejprv, ale také naposledy, že se nechala sedlákem zastrašiti. Když však pozvedla oči k hvězdnému nebi, aby se podívala, jak je asi již pozdě, tu viděla v okně Antošově posud světlo. Zarděla se, jako by byly znovu o ni zavadily přísné oči jeho a po prstech se sklopenou hlavou kradla se do komory na lůžko svoje. Již nevěděla věru, co si má o sobě myslet . . .

V prvním hněvu nad manželčinou nešetrností, že k němu poslala v záležitosti tak choulostivé za jednatelku cizí službu, o níž dobře věděla, že je osobní jeho nepřítelkyní, zamířil Antoš skutečně k rychtáři. Byl příbuzným jejím, povaha její byla mu povědoma, Antoš nemusil tedy teprv dělat žalobníka, mohl hned začít o věci samé.

Zamířil k němu několikkrát, ale nikdy k němu nedošel. Nechtěl skutečně dát ženu více než potřebí do lidských úst a ublížit její pověsti. Obešel jen hospodu, ale nikdy k rychtáři nevstoupil, vždy se vrátil s nepořízenou do své komory. Tam pilně

psával a počítával, což Sylva rychtářce rovněž tak pilně donášívala.

Sylvě se přec podařilo shoditi se sebe podivný stud po mnoha dní ji skličující, kdykoli si na Antoše vzpomnčla neb zdaleka ho zahlídla. Hanbila se zaň před sebou i před rychtářkou, smála se sobě, zlobila se na sebe, krátce rvala se s tímto novým a neobvyklým citem tak dlouho a upřímně, až jej v sobě přemohla. Aby rychtářce dokázala, jak velice se polepšila a zmoudřela ohledně Antoše, špehovala ho jejím návodem beze všech nesnází a odporu škulinou ve dveřích. Nic, cokoli podnikl, jí neušlo. Zprvku pociťovala tajnou škodolibost, jsouc bez jeho vědomí, kdykoli se jí zachtělo, přítomna jeho jednání. Ale brzo v tom nalezala záhadné zalíbení pozorovati jeho žití, vídati ho, jak se po celé hodiny zamyšleně kloní nad nějakými účty neb knihami, jak nepohnutě opírá se o okno, pohroužeje se v pohled na hory. Počítala jeho vzdechy, sledovala nejnepatrnější jeho hnutí a hádala, o čem asi přemýšlí? Divila se, jak to může celý den i večer vydržet tak sám, tak prasám!

Ještě více se však Sylva divívala, že nemohla sedláka na ničem nepěkném zastihnout, ač si dávala všemožný pozor a práci. Rychtářka jí byla svěřila, že Antoš o samotě pije, i že sám s sebou hraje v karty, aby vyskoumal, jak padají, by mohl jiných snadněji obehráti. I tomu chtěla, že k němu chodí potajmu jeho milenky. Sylva nespatřila ale nikdy cizí u něho osoby, aniž ho kdy zastala s kartami neb s lahví v ruce a přec byla přes den asi dvacetkrát u jeho dveří a někdy se od nich celý večer nehnula. Vždy jen psal a počítal, jak již praveno.

„Ale co to pořád píše a počítá?“ dychtivě na ní vyzvídala rychtářka. Dala Sylvě klíč, o němž

se domnívala, že by se právě do zámku u Antošovy komory hodil, pobízejíc ji, aby se tam jednou za nepřítomnosti jeho vkradla a jí dost malý aršíček z těch jeho „lejster“ přinesla. Tomu však se Sylva tak rozhodně opřela, jak se jí jinak ochotně podávala. Aby sama k muži vstoupila, toho si přec rychtářka netroufala, bojíc se překvapení. Zvědavost její zůstala tedy neukojena.

Když však minul den po dni, aniž se hospodský dostavil u rychtářky, aby s ní ve jmenu Antošovu promluvil, počala považovati i tajemnou cestu manželovu i slova jeho za pouhé strašáky. Nabývala každým dnem více jistoty, že vzdory svoje obmezí na několikatýdenní svou vzdálenost, na zvláštní obydlí i na netečnost k hospodářství. Doufala však, že ho i to konečně omrzí. Vždyť to bylo dle náhledu jejího věcí tak slastnou, hrát si na pána, nařizovat, poroučet, jak to dosud na statku po právu činíval, zajisté že to bez toho dlouho nevydrží. Věděla, že je činnost živlem jeho, nemohl být bez zaměstnání, musil se přec jednou tím čtením a psaním unavit. Již viděla vše nejen v starých kolejích, ale Antoše zúplna a navždy podmaněného. Nemohlo to ani jinak přijít, musil konečně nahlédnout, že se může ona velmi dobře obejít bez něho, ale on nikoli bez ní, bez jejího jmění. Čím byl, tím byl jí; že byl mužem jejím, to mu dodávalo váhy, její statek důležitosti v obci. Roztržka byla v ústech jeho skutečně slovem směšným. Rychtářka se teď sama sobě divila, že se nechala jeho výhrůžkami tak splašiti. Již si v duchu malovala, jak se jí opět blíží, slyšela ho, jak prosí za prominutí, jak žebroní za všecka práva, jichž se teď tak bláhově vzdával . . .

Kochajíc se v takovýchto nadějích stávala se rychtářka k muži co den urputnější. Nikdo ne-

volal Antoše k jídlu, nikdo mu nedohlédl na jeho prádlo. Musil si sám stlát, sám si oděv cidit. Chtěl-li se najíst, musil k matce své na hory. Ani dětí svých se nemohl nabažit, rychtářka je byla tenkráte odvezla k nějakým přespolním přátelům. Brala si za výmluvu, že panuje ve vesnici jakási nakažlivá dětská nemoc, ale v pravdě panovala jen v hlavě její. Vzdálila děti skutečně mužovi na příkoř, vědouc, jak velice ho tím zarmoutí. Práhl po nich vší touhou sklíčeného srdce svého, pohledem na ně byl by se sotavil a posilnil. Žíznil však marně. — Sylva podporovala rychtářku ve všech těchto kouskách skvěle. Na co nepřipadla hospodyně, k tomu ji navedla služka.

Ale konečně dověděla se rychtářka přec, že je Antoš mužem a nikoli tím svévolným a nerozhodnutým chlapcem, zač by ho byla tak ráda považovala.

Za jedno odpůldne přišel Antošovi náhle dopis. Napnutě naslouchala rychtářka v sednici, slyšíc ho na dvoře s poštovním poslíkem rozmlouvati. Nezaslechla však jiného, než že ho žádal, aby v městě zamluvil povoz.

Do rychtářky se dal znovu nevýslovný nepokoj. Již myslela, že má napolo vyhráno, snad se vše neobracelo k zlému? Co ten Antoš znovu obmýšlel? Chtěl skutečně opět pryč? Odkud mu přišel ten dopis a kam ho povolával?

Na štěstí byla Sylva na blízku, mlátila v stodole. Rychtářka se zdvihla, vyšla jako by náhodou na dvůr, obešla ho, zastavujíc se zcela lhostejně u mlatců, ač to mocně v ní bouřilo. Sylva porozuměla tajně danému jí znamení. Dělala, jako by se jí byl přetrhl úvazek u cepovky a odešla ze stodoly prý pro jiný. Aby jí čeládka nepohřešila, kdyby se obmeškala, počala rychtářka dlouhý o

tom hovor, jak obilí letos sype na horách a jak dole v kraji, což zavdalo příčinu k poznámkám tak rozmanitým, že si mlatci skutečně nepovšimli, že se Sylva s úvazkem nepoměrně dlouho nevrací.

Mezitím vyzula si Sylva střevíce a kradla se ztichounka nahoru na schody k Antošovým dveřím. Vysoké dřevěné zábradlí u pavlače bránilo ze dvoru každému zvědavému pohledu, mohla se úloze své vyzvědačské zcela pohodlně oddati.

Ale sotva přiložila dnes ke dveřím tvář, tu se zprudka rozlítly a hodily jí o zeď. Antoš stál před děvčetem zcela k cestě připraven. Znovu bylo Sylvě před ním sklopit oči a do krve se zapáliti.

Antoš ji chvíli překvapeně měřil, konečně se mu rozbřesklo, co u dveří jeho chce, i že to není asi dnes ponejprv, co ho špehuje. Nebylo těžko uhodnouti, čím návodem to činí.

„Hle, holka tak pyšná, že šla raději do šatlavy, než by byla dala žalobníkům svým dobré slovo," pousmál se sedlák trpce, „a hle! tu stojí na zvědách! Jak se to shoduje? Nevěřil bych, kdybych na svoje oči neviděl. Podivná je to věc, ta pýcha tvoje. Co ti rychtářka za to dává, přineseš-li jí hodný o mně klep? Brzo-li pak ze svého řemesla zbohatneš?"

Sylva se zarděla ještě temněji. Nemohla mu odpověděti na úsměšek, cítivši, že je zasloužen. Při tom jí bylo tak úzko, ale tak úzko, že by se byla hnedle rozplakala.

„Nedivím se ti, že máš na mne zlost," vážněji pokračoval Antoš, vida její patrné nesnáze; při tom si prohlédl ještě jednou kožený cestovní vak, než si ho přes rameno přehodil. „Myslíš zajisté, že jsem se spolčil s hochy, abych se ti mstil zde za ten červený pruh na své ruce — ale ubez-

pečuji tě, že se mýlíš. Měl jsem od té doby jiných věcí na mysli a na práci, než aby byla skrocena bujnost tvoje. Nevěděl jsem již druhý den po stínání kohouta o hněvu, ba nevěděl jsem skoro již o tobě. Mrzel jsem se velmi, dovídaje se po svém návratu, že tě hoši žalovali i ve jmenu mém. Nebyl bych toho nikdy připustil, kdybych nebyl býval toho času právě vzdálen. Arci dokázat ti to nemohu a i kdybych mohl, ty bys mi přec nevěřila, viď? Nakládáš se mnou jako s nepřítelem a dáváš mi v každém ohledu na jevo, že jsi i ty nepřítelkyní mou. Štveš rychtářku na mne, podněcuješ ji v její ke mně zášti i zabraňuješ, abych se s ní domluvil. Prohlédl jsem brzo, milá holko, co je zde vlastně hlavní prací tvou i k čemu si tě vzala rychtářka do služby. Pročež jsem se také tak rozhorlil, když tě onehdy ke mně poslala co prostřednici. Nemusila jsi se tomu sama smát? Co bys jí byla asi ode mne vyřídila? Každé slovíčko byla bys překroutila a v nejhorší obrátila smysl . . .“

Sylva mlčela, dokud ji sedlák spravedlivě vinil, ale poslední výčitky jeho nesnesla.

„Překroutila! . . . obrátila! . . . ne, to bych nebyla,“ horlivě vyjela; „přiznávám se, že vás ráda zlobím a škádlím, ale lhát! ne, toho nedokážu, i kdybych měla na některého člověka sebe větší zlost. Můžete se o tom u rychtářky přesvědčit. Mohla jsem jí toho bůh ví co na vás nalhat, když mne sem za vámi posílala, abych se potajmu na vás dívala a jí zprávu podávala, co zde v komoře děláte. Vyptávala se mne dost, nepijete-li, nemáte-li tu nějaká děvčata na zapřenou, nehrajete-li v karty — ale já jí vždy poctivě pověděla, že jen píšete a počítáte a někdy že u okna

stojíte . . .“ Sylva nemohla dál; hlas se jí chvěl rozhorleností, že ji má sedlák za lhářku.

Antoš se znovu trpce pousmál. Odhalila mu stránku v povaze ženině, jíž dosud neznal. K takovému skutku měl ji přec za tuze hrdou. S překvapením však viděl, jak dojímá Sylvu podezření jeho, že by byla schopna lži. Její rty se zlostně chvěly, v očích jí stály velké hněvivé slzy. Nenutila se do rozhořčenosti, to bylo patrno, její lítost nebyla přetvářkou, Antoš to cítil. Zahleděl se do ní skoumavě dlouhou chvíli, řka:

„Chci ti milerád věřiti, že se ti lež oškliví, neb i mně se na světě nic tak nehnusí. Abych ti dokázal, že nevidím v tobě lhářku, o něco tedy tě požádám. Je nutno, abych přišel s paní tvou k nějakým koncům. Vyřídíš-li jí pak — ne mně, nýbrž jí k vůli — co ti pro ni uložím? Vidím, že's důvěrnicí její, měla's již jednou mezi námi vyjednávat, od tebe zajisté nejraději přijme vzkaz můj.“

Sylva kynula hlavou, při tom upřela svoje velké černé oči pevně na jeho tvář. Již bylo po nesnázích. Nebyloť však v pohledu jejím ni zvědavosti, ni všetečnosti, jakých v něm vídal jindy, nýbrž nelíčená pozornost.

„Netřeba, abych ti teprv pověděl, jak to stojí mezi mnou a ženou. Víš to zajisté do podrobna, i slyšíš o tom každý den. Nepatří mi, abych ti dokazoval, má-li pravdu čili nic, chci si hledět pouze věci. Krátce, jsem u rychtářky špatným člověkem: sprostil bych ji rád navždy manžela, dle náhledů jejích, nehodného — kdyby dětí našich nebylo, starou kdybych neměl matku a kdybych nechtěl vždy tak jednat, aby byl se mnou spokojen nebožtík otec. Slíbil jsem jí však, že budu o tom přemýšlet, jak by bylo nám oběma vyhověno a

dětem při tom nepříliš ublíženo. Také jsem na to šťastně přišel, i počal jsem již myšlénku svou uskutečňovati . . .“

Antoš chtěl pokračovati, ale síla ho opouštěla. Sylva slyšela na urychleném jeho dechu, jak to v prsou jeho pracuje. Klesl hlavou na sloup pavlače a tak mluvil s ní dále.

„Před světem zůstaneme spojeni, ale v pravdě se rozejdeme. Co je její, není již moje, a co je moje, na to nemá ona práva. Odešel jsem odsud s penězi vypůjčenými, abych si založil samostatnost. Nedlužil jsem se však na statek, nýbrž matka ručí za mne vlastnictvím svým. Zajel jsem si do Uher pro koně a zavedl jsem si o vlastní újmě s nimi obchod. Měl jsem hned naponejprv zvláštní štěstí. Koupil jsem dobře a ještě lépe jsem prodal; rozumím koním, vím, co jim svědčí a nesvědčí jako málo kdo; to mi přichází teď velmi vhod. Obchodníci tamější se na mne přeptali, dověděli se, že jde o mně dobrá pověst a v dopise, který mne právě teď došel, nabízejí mně znovu dobrý obchod. Myslím, že bude druhá cesta moje ještě požehnanější než první. Jsa na cestách za obchodem svým, budu domova vzdálen, a přec mi to nebude moci nikdo vyčítat a rychtářku za to tupit. Je mnoho lidí hodných v našich horách, kteří jsou doma jen hostmi, poněvadž musí do světa za výdělkem. Nebude se moci o nás jiného říci, než že jsme příliš žádostivi peněz, příliš hltavi po bohatství, že při statku tak velkém ještě chodím do světa vydělávat. Tuto výtku budeme ovšem muset na sobě nechat. Nehodlám však rychtářce samé zůstavit starost o děti a o domácnost, chci děti šatit a jim poskytnout školní potřeby, ona ať je stravuje. Také jí budu platit šafáře, když v statku již pracovati nebudu. I to

jí svědomitě nahradím, co spotřebuju, přijdu-li do hor ob čas na návštěvu, abych se na dětí podíval; pak si je ale odvést nedám jako tentokráte, toho ji ubezpečuji. Zde tyto bankovky jí odevzdej na srážku našeho účtu. Vedu jej přísně od té chvíle, co opustila s dětmi sednici, v níž jsem s ní od svatby společně bydlel, v níž se oba hoši naši narodili. Opustila ji, vyhrožujíc jim trestem, když pro mne plakali, opustila ji, když jsem před ní téměř na kolenou ležel, prose ji jako žebrak za lásku, jíž jsem přisámbůh bez nejmenší viny pozbyl . . . nikdo mi nemůže pokládat za hřích, že jsem chtěl být vedlé ní mužem a nikoli jen zamilovaným chlapcem, jak ona tomu chtěla. Od té chvíle jsem ji přestal považovat za ženu a nikdy . . . nikdy jí již nebude . . .“

Antoše to znovu přemohlo, když si vzpomněl na tento strašlivý večer, kdy zničila rychtářka lehkomyslně navždy jejich domácí štěstí. S jakým to žalem, s jakou to láskou byl se k ní vrátil, jak se byl těšil na blaženější budoucnost . . . bránil se ze všech sil, aby ho nepolily před Sylvou slzy.

Sylva však ho poslouchala ani nedychajíc. Ani zdání již o posměchu a svévoli, nevěděla, bdí-li nebo sní-li. To tedy byl ten zlý člověk, to ten pokrytecký nevděčník, který se mocně přemáhal, aby nezaplakal při zpomínce na ženu, která ho ze všech sil pronásledovala a o jiném nepřemýšlela, než jak by ho zarmoutila a ponížila? To ten vypočítavý sobec, jenž zavrhoval dobré, pohodlné živobytí, aby se trápil za nejistým výdělkem při obtížném obchodu, aby nemusil ničehož již přijímati od ženy, která si ho nevážila?

„Byl jsem sice mladý a nezkušený, když mne pojala rychtářka za muže,“ dodal Antoš maje se k odchodu, „ale miloval a poslouchal jsem ji jako

syn. Její osoba, její vůle mně byly posvátny. Byl bych jí splácel neskonalou vděčností, kdyby byla měla jen poněkud se mnou shovění, i mohli jsme být šťastni do smrti. Ale pýcha, pýcha ji omámila. Že jsem se nechtěl stát jejím porobem, vyštvala mne bezlítostně do světa, připravila starou matku o syna, syny moje o dohled otcovský a sebe? . . . Sobě jedině snad vyhověla. Zaplesá snad, uslyševši, že se mne zbavila. Nechce jiného, nebyla by mi jinak ztrpčovala každý okamžik, co jsem se vrátil pod střechu její. Ale nechme toho — nežádám si již od ní jiného, než aby dětem špatně o mně nemluvila. Zasloužil jsem si toho od ní, neb kdybych chtěl, musila by mně je vydat, ty zlaté kluky moje, a zůstala by sama, osiřelá a ovdovělá. Vímť však napřed, že si i této spravedlivé věci na ní žádám marně — nezbývá mi, než abych vše bohu poručil a se těšil dobrému svědomí . . .“

A Antoš se rychle vzchopil i pokynuv hlavou zmizel. Řekl Sylvě, co si říci přál, a teď mu již hořela země pod nohama. Nemohl se dostat dosti rychle pryč od místa, kde zažil nevinně tolik křivdy; přál si, aby byl již na mnoho mil za horami. Prchaje vrhl pohrdlivý kolem sebe pohled na ty pozemky, lesy a sady od stavení až k obzoru se táhnoucí. Sluly dosud vlastnictvím jeho, na sta lidí mu jich záviděl, tímto pohledem však vzdával se navždy panství nad nimi. Zaplatil si je draze za tu krátkou dobu, co mu je žena nad nimi přiřkla.

Sylva zůstala jako přikována k místu, kde byla sedláka vyslechla. Nikdy, co byla na světě, neslyšela ještě tak hovořiti takovými slovy, takovým bolem a zápalem. Až do té chvíle považovala jen za neštěstí, zemřel-li někomu příbuzný, přišel-li

někdo k úrazu, vyhořelo-li někomu stavení, najednou však zvěděla, že je ještě neštěstí jiné, jež mnohdy více ještě skličuje než ztráta jmění neb přítele. Sylvě zachvělo se srdce . . .

Jako omámena hleděla za Antošem, ač ho nemohla již dostřehnouti pohledem. Dávno již byl zašel za pahrbek, za nímž se skláněla cesta do města a ona stála ještě na pavlači, zapomínajíc úplně rychtářky a nařízení jejího. Viděla Antoše v duchu, jak kráčí se smělým čelem a usmívavými ústy nejistému osudu vstříc. Lidé ho potkávali, zastavovali se s ním, hovořili a smáli se, on jim to splácel. Nevěděli, jakou to tíž hostí v prsou — jen ona to věděla, jí byl ukázal tu velkou, hlubokou ránu v srdci . . . kdo by mu ji byl mohl zahojiti.

Sylva žila dosud jako by nežila; nepocítila než bolestí tělesných, nepřemýšlela než o tom, co se jí právě namanulo, vykonávala jen povinnou jí práci, dále nešla snaha její. Síla v ní ulevovala si jen v dovádce; když se hodně vyskákala, vybouřila, bylo jí volno; když se jí podařilo někoho poškádlit, veselo. Její cit byl pohroužen v spánek hluboký, nepřilnula dosud ještě k nikomu a k ničemu srdcem. Rodičů svých neznala, sester a bratrů neměla, dívky se jí stranívaly pro podivnou povahu a strýc byl zlý a nespravedlivý. Ze všech tvorů na světě byl jí nejmilejší kůň, s nímž se byla jindy tak vesele v světě projížděla a teď na statku starý hundelatý pes, strážce domu, který ji ani na krok neopustil. Snad by to bylo navždy tak zůstalo, kdyby nebylo bývalo této hodiny. Antošova k ní slova byla však proutkem kouzelným, před nímž se rozstupují v šťastné hodině skály, odkrývajíce nám poklady netušené. Bez proutku byly by tam věčně rezavěly zaklety, nepoznány, nepoužity, nikdo by se nebyl těšil zlatému jich

blesku, nikdo by nebyl čerpal z bohatého jejich zřídla.

Jde pověst, že porozumí člověk mluvě přírody, hlasu všeho ptactva i bylinstva v oné hodině svaté noci, kde bylo zrozeno světu světlo, jeho spasitel. Světlo se zrodilo v Sylvě — nejvřelejší to soucit s mužem, jehož pomáhala tak horlivě mučit — a náhle porozuměla srdci lidskému, nejvznešenější to mluvě přírody.

Položivši těžkou hlavu na sloup, kde odpočívala před několika okamžiky ještě hlava Antošova, začala Sylva rázem procitovat ze sna neuvědomělé, bezstarostné mladosti, s úžasem nořic pohled v temnou propast lidských vášní; byla to zcela nová, posud od ní netušená říše. Myšlénka na rychtářku naplňovala ji ošklivostí, prohlížela ji teď a shledala se studem, k jakému ošemetnému jednání ji dohánělа pokryteckými lžemi. Kolik ran, krvavějších než tenkráte nožem, byla návodem jejím Antošovi zasadila! Čím více se hnusila Sylvě vášnivá a zlomyslná její hospodyně, tím více oceňovala mužné chování Antošovo; jeho statnost a velkomyslnost naplňovala ji úctou dosud pro nikoho nepocítěnou. Právě jako on byla by na místě jeho jednala, ale zdaž by toho byla dovedla? Antoš zdál se Sylvě náhle velikánem; čím více však vystupoval v mínění jejím, tím více se před ním styděla. Jak jen k ní mohl mluvit bez zjevné nenávisti, jak jí mohl přec ještě věřit po všem, co na něm spáchala zlého? — Chtěla mu dokázat, že svých přečinů lituje, umínila si, že okamžitě vystoupí ze služby rychtářčiny a že mu dá vědět, proč tak učinila. Bylo to však dostatečné? Nemohla mu dokázati žel svůj jinak, méně nápadně sice, ale platněji? Nebylo skutečně lze nahraditi jinak křivdu mu tolikkrát učiněnou? Snad přec...

Rozjímajíc takto, nevšímala si Sylva, že jí žíhá poslední paprsek zapadajícího slunce do očí, dosud snivě obrácených v stranu, kde Antoš zmizel. V tom se proměnil paprsek v ohnivý šíp, šíp v plamennou kouli, z koule té se jich vyrojilo deset, dvacet jiných, zelených, rudých, modrých, černých, pořád větších, pořád rychleji a divočeji se točících, až Sylva vykřikla, zakrývajíc si rukama zrak.

Dvojím spůsobem oslněna vrátila se dívka k rychtářce, která netrpělivostí jižjiž umírala. Vypravovala jí rozmluvu se sedlákem zcela lhostejně, bez obyčejných příměšků. Přec však kladla zvláštní důraz na místa, kde jí ve jmenu jeho ohlašovala, že se odříkává navždy jejího bohatství, její lásky, ale nikoli svých povinností k ní.

Rychtářka zuřila v pravém smyslu slova, roztrhala na kousky bankovky Sylvou jí odevzdané, škubala na sobě oděv, byla by nejraději celý svět roztrhala, kdyby byla mohla. Sylva hledíc na ni s němým podivením, nemohla pochopit, že se nechala tak dlouho šálit nešlechetností její. Rychtářka, strhnuvši v hněvu roušku pokrytecké bolesti o muže zbloudilého, podobala se vzteklici nejlitější. Konečně upadla do hrozných křečí.

Sylva neopustila hospodyni po celou noc, ač musila ošklivost svou mocně přemáhati a sebepřemáhání nebylo, jak víme, právě nejsilnější stránkou její. Ale v hlavě její počal se rodit záměr jakýsi, k čemuž jí bylo rychtářčiny přízně nadál potřebí. Nejen že jí nevypověděla službu, rychtářka neslyšela od Sylvy ani jediné výčitky neb narážky, že ji ohledně sedláka klamala. Tvářila se nadál jako oddaná důvěrnice její. Divoká Sylva, která dosud vždy vystřelila, jak nabila, jediné myšlénky zatajiti nedovedla, přiučila se za málo

okamžiků vší lsti a obratnosti, jíž slyne od počátku světa plémě Evino.

Antoš si umínil, že se postaví zcela na vlastní nohy, ale od pomyšlení k uskutečnění bývá obyčejně velký ještě a namáhavý krok. První pokus se mu sice nad očekávání podařil, ale nešlo to nadál ani tak zlehka ani tak zhurta, jak se byl domníval, když Sylvu na pavlači obeznamoval se záměry svými. Mnoho, velmi mnoho mu bylo překousnouti, než se dostal tam, kam chtěl a nyní i dostati se musil, aby nepropadl ženině výsměchu a navždy se neponížil před ní i sám před sebou. Byl však vůle pevné, vytrvalosti neoblomné, raději by se byl rozloučil se životem, než se navrátil pod staré jho.

Velké z toho bylo pohnutí po celém kraji, když se rozneslo, že si zavádí bohatý sedlák Jirovec obchod s koňmi. Koníři nemálo se zalekli nového soka tak z nenadání se vyskytnuvšího, bylo všude známo, jak výborně koním rozumí, mohlo se tedy i předvídat, že při obchodu dobře pochodí. Koníři tvořili tehdáž v severním Boleslavsku jediný jen spolek, který měl v městečku Osečně, na úpatí Ještěda položeném, hlavní stanici. Odtamtud obesílal české, saské i pruské trhy. Bylo téhož času právě po francouzských válkách; koně se valně prodávali a kupovali; obchod šel velmi dobře, spolek měl pěkné výdělky, tu to počal Antoš kazit. Koníři se domnívali, že vládne Antoš velkým kapitálem, že jim bude velice na škodu; pročež si umínili, že mu nedají ani vyniknout, třeba přišli při tom sami k ztrátě. Nebylť on prvním, jemuž zahnali tímto spůsobem chuť lézti jim do zelí. Snižujíce náhle ceny, nutili každého nepohodlného vetřelce, aby i on se škodou prodával, což provozovali tak dlouho, až stálými

ztrátami unaven neb zastrašen, ba někdy i úplně zničen obchodu se vzdal. Na Antoše měli však ještě více svrchu než na dřívější soupeře; vždyť měl doma statek, k čemu se jim pletl do řemesla! Byl to pravý hřích, že chtěl lidi mnohem méně zámožné, než byl on sám, ještě ve výdělku zkracovat. Takové hltavosti po jmění nebyl by ho měl nikdo ze známých za schopna. Ale ostatně mu nikdo nepřipisoval pomysl, státi se najednou obchodníkem; každý měl za to, že se zrodil v hlavě ženy jeho. Věřeno všude, že manžela donucuje k obchodu, aby si teď, kde bylo u ní po lásce, nějaký přínos vydělal. Nikdo z těch, jižto Antošovi nejvíce láli, netušil, kterak věci stojí, i že má teď méně než nejchudší mezi nimi. Musil si každé sousto chleba kupovat penězi vypůjčenými, za něž platil hospodskému stále velké úroky, ponechávaje ho při tom, že si je pro někoho jiného vydlužil.

Koníři spikli se tedy několikrát velmi krutě proti Antošovi, prodávajíce na trzích, kde se s ním setkali, tak lacino, že by byl Antoš skutečně přišel do velké ztráty, kdyby nebyl vždy ještě v čas prohlédl, oč jim vlastně běží. Ale vida za krátko, že skutečně proti nim ničehož nepořídí, připadl na prostředek jiný, aby drahé zboží svoje odbyl. Sebral se v tichosti a potlačiv pýchu mocně v něm se bouřící, obcházel si sám poblízké zámky a dvory, kde věděl neb slyšel, že drží vlastníci na pěkné spřežení. Bylo mu ovšem na počátku při tom dosti horko, když ho lidi podivně měřili, že vede obchod jako cikáni. Nenechal se však odstrašit zvědavými otázkami a urážlivými poznámkami. Kde ho znali, pomáhala mu jeho dobrá pověst, a kde ho ještě neznali, jeho výmluvnost, pěkné vzezření, ale hlavně poctivé jednání. Kdo koupil od něho jednou, koupil zajisté i podruhé, schváliv ho vedlé

toho ještě sousedovi neb příteli. Jeho nepřátelé hnali se několikráte z trhu bez koní i bez peněz, jsouce tomu však rádi, že Antoše zaplašili, a on se s nimi na cestě setkal, také bez koní sice, ale s váčkem plným, maje vedlé toho ještě několik smluv na nové dodání. Vrátiv se do městečka, které byli právě opustili, skoupil pak za levné peníze, co byli jeho odpůrci jemu na příkoř daleko pod cenou prodali. Ovšem že se mu smáli, jak se dověděli, kterak si pomáhá; krčili nad ním nosem, pravili, že se ani mezi pořádné obchodníky počítati nemůže, vodě sám koně od stavení k stavení, jak to činí prodavači plemena egyptského. Ale posměchem ho nezničili. Arci, Antošovi nepřálo také pokaždé štěstí, ale při jeho znalosti koní byla ztráta vždy spořejší než zisk, nemusil pro ni nikdy pozbyti mysli. Spokojíval se jen výdělkem skrovným. Nešlo mu o jiné než aby se nemusil před ženou osvědčit co lhář a vychloubač. Mnohdy ovšem se stalo, že si po více týhodnů ani nezakouřil, že ani nevypil jediné sklenice piva, jen aby mohl rychtářce vždy v určitý čas zaslati jistou částku peněz na děti i na náhradníka svého.

V boji s nepříznivými poměry i se zjevnými nepřáteli, jimž šlo skutečně o zkázu jeho, osvědčila se Antošova povaha skvěle. Uměl si pomáhati, ale vždy bez nejmenšího nedovoleného úskoku, beze lži sebe nepatrnější. Nikdy nepoužil jako sokové jeho prostředků nízkých k dosažení cíle, nikdy se jim nemstil, nechť se mu naskytovala k tomu příležitost. Musili si toho povšimnouti a také si toho konečně s velkým podivením povšimli. To je poněkud obměkčilo, k čemu arci značně přispívalo, že vedl obchod, jak jsme již pověděli, jen v rozměru velmi skrovném. Neměl zvláštních stájí, přiváděl a odváděl svoje koně sám, volival

nejlacinější noclehy a pracoval jako jejich kočové. Kdo ho viděl v některé mizerné krčmě, jak pod kolnou hřebelcuje koně jako nejposlednější nádvorník, nebyl by zajisté do smrti řekl, že je to pán manského statku, nejpřednější sedlák v Ještědě. Ponenáhlu ustupovala tedy zášť a závist konířů lepším pocitům, počali Antoše spravedlivěji posuzovati a dobré vlastnosti jeho opět oceňovati. Mluvili-li o něm, tu mu již nejen nepřezdívali, nýbrž řekli si často, že by nebylo zle, kdyby měli ve spolku jemu rovného, který by znal s každým, se vznešeným i prostým jednat se stejným úspěchem, maje při tom jeho schopnosti a vědomosti. Sešli-li se tedy s Antošem někde v hospodě, již se ho nestranili, nýbrž dávali se s ním do řeči. Antoš se k nim měl tak vlídně, jak to bylo jeho spůsobem, nesplácel jim dřívější urputnost jejich. Obě strany za nedlouhý čas tak dalece se sblížily, že se dostalo Antošovi od konířů nabídnutí, nechce-li do jejich spolku vstoupiti? K čemu si prý na vzájem škoditi? Raději společně vydělávati.

Tento neočekávaný návrh sprostil Antoše náhle nejhlodavějších starostí, nedal však na sobě znáti, jak velice mu přichází vhod, ba bránil se mu dlouho, namítaje, že mu nelze položit dostatečného vkladného do společné kasy. Ale koníři ho ubezpečovali horlivě, že jim jde jen o jeho hlavu a nikoli, jak on se domnívá, o rychtářčiny peníze. Pravili, ať si je nechá, když se o ně tak bojí, že ani vlastnímu muži nedopřeje tolik, aby mohl vést obchod, jak by se na něho patřilo. Teď svolil Antoš ovšem radostně, slibuje, že nahradí činností, čeho se mu nedostává co do hmotných prostředků, což bylo ochotně přijato.

Teď se dostal Antoš do pravého svého živlu, ten velký svět mu svědčil lépe než doma ohrani-

čený statek. Jeho duch, brouse se v nových, volnějších poměrech, nabýval více síly, jeho obzor rozsáhlosti, jeho myšlénky hloubky, jeho úsudek nestrannosti. Viděl, slyšel, vnímal téměř letmo a čeho vyzískal, toho uměl okamžitě s největším prospěchem na patřičném místě použiti. Brzo se stal Antoš hlavou i duší spolku, jeho působením a úsilím znamenitě vzkvétajícího. Jeho soudruzi uznávali bez závisti, jak velice se obchod přičiněním jeho pozdvihl; neb Antoš si počínal tak skromně, měl se ke každému tak přátelsky, podřizoval se každému lepšímu náhledu s takovou ochotou a znal přec tak pevně na svém stát, viděl-li toho potřebu, že si ho každý zamiloval. Ač míval o výdělek největší zásluhu, spokojoval se přec s nejmenším na něm podílu; každý nahlížel, že mu jde vždy více o zisk společný než o vlastní. Jeho správnost byla vzorna. Když cestoval v zájmu spolku, zaznamenal si vždy každý krejcar výdaje; nikdo nevycházel s tak nepatrnou částkou peněz jako on, žil mnohem skromněji, než když cestoval o vlastní újmě. Dosud jednali společníci právě naopak, přáli si, nešlo-li to ze sáčku jejich, nýbrž na účet všech. Kupovali si cestou, čeho by si nebyli nikdy koupili za vlastní prostředky. Od té doby však, co dával Antoš takový příklad, zastyděl se každý hledě k tomu, by i on svou útratu obmezil na potřeby nejnutnější, utrácel-li z peněz spolkových. Mnohá láhev vína, která bývala jindy bez ostýchání počítána, padla teď pod stůl. Jindy bývalo potřebí mnoho vína a piva, než byla uhasena žízeň takového cestovatele, a aby žízniv cestoval, toho nemohl přec spolek na něm žádat. Spolek si toho nežádal ani dříve ani teď, a přec vzala tato neplecha teď náhle za své, což mělo ke všemu ještě výhodu i tu, že se s jasnějšími

hlavami lépe počítalo. Nevyskytovalo se teď již tolik nemilých omylů jako jindy, kde vedlo každé kladení účtů obyčejně k hádkám. Antoš učil svoje druhy nevědomky pravému občanství, kde jdou zájmy celku vždy před zájmy jednotlivců, kde se rovná zneužívání neb porušení důvěry hříchům největším. Jeho náhledy o poctivosti a povinnosti zdály se sice někdy tak příkry, že mu jeho společníci nejednou potajmu spílali „bláznů“, obzvláště když se jim stal pro ně nepohodlným. Veřejně si však netroufali ničehož proti nim namítati; nahlíželi příliš dobře, jak velice jim ta přemrštěná jeho poctivost prospívá. Vždyť si byli Antoše za touto příčinou jednohlasně zvolili za pokladníka, spravoval teď jmění společné; byla to výhoda nemalá, že mohl každý, kdy se mu zlíbilo, nahlédnout do účtů, jak to stojí. Antoš je vedl v takovém pořádku, že mohl vždy na trojník říci, co má kdo k požadování neb k doplácení, mnoho-li je na dluhách, jaké očekávají spolek výplaty a kdy a t. d.

Antošovo jednání nemělo však jen vlivu na spoluobchodníky a na výkvět obchodu, působilo i na úvěr spolku. Lidé sami přicházeli k němu, nabízejíce mu peníze a byli rádi, když je přijal za nejmírnější úroky. Byli přesvědčeni, že je mají u něho nejlépe schovány. I pacholci, jichž si vydržoval spolek velké množství, počali se teď valně měnit. Dříve to bývala pověstná chasa, spustlá, málo kdy střízlivá; kdo s nimi jednat nemusil, šel jim rád s cesty. V hospodách bývali rádi, když odcházeli, ač dělali vždy velkou útratu. Antoš k nim přihlížel se zvláštní pozorností. Když s nimi cestoval pro koně, vždy jim vykázal v hospodách vedlé sebe místa, nedával sobě častěji nalévat než jim a vždy si dal dát stejné s nimi jídlo. Nikdy

nepřipustil, aby zalezli někam s kartami, jak to bývalo jejich obyčejem. Vždy se dal s nimi do hovoru i bral s nimi často radu. Častěji však radil jim on sám, vyptávaje se na jejich domácí poměry. Znal je tak zaměstnat rozmluvou zajímavou, že si ani na karty nevzpomněli. I ostatní v hospodě lidé, kteří bývali hovorům jeho přítomni, poslouchávali ho s napnutím. Na mnoha místech obeznámil se tak velice s občany, že pro ně hospodský vždy poslal, jakmile ho viděl přijíždět. Nechávali vše stát a ležet, i přikvapili, aby se zkušeným mužem si pohovořili. Sluhové vidouce, že nevyhledává ten, v němž ctil každý hlavu spolku, největší slávy v jídle a pití jako předchůdcové jeho, stali se jeho příkladem střídmější a skromnější. Pozbývajíce však potřeb, zanechali šmejdů s ovsem a se slámou. Slyšíce od něho vždy jen řeči rozumné, přestali znenáhla si libovati v hovorech nejapných a rozpustilých, jak bývalo u nich obyčejem. Stavše se rozumnějšími, konali lépe a svědomitěji svou povinnost. Antoš shledal brzo, jak zcela jinak to teď s nimi stojí a těšil se tomu vřele. Nejpřednější jeho snahou bylo, aby každým skutkem, každým slovem hodil semínko užitečné do půdy kypré. Jiné potěchy teď neznal.

Antoš namáhal se dost, aby ohlušil červa, na srdci stále mu hlodajícího, ale nadarmo. Nepodařilo se mu to ani myšlénkou příjemnou, že bude budoucnost synů jeho založena nejen na dědictví matčině, nýbrž i na ovoci otcovy pilnosti, jenž viděl, že za krátko stane se mužem zámožným. Jak byl chvilinku sám, hned se ponořil v bludiště nejtemnějších upomínek, jeho spánek byl jen nepokojným a smutným snem o minulosti. Snil o bývalém domovu, o staré matce, o svých synech,

jichž nenazýval jinak než nebohými sirotky. Nemohl přinést staré vděčnosti k ženě oběť větší, než že jí zůstavil svoje hochy. Nemohl na jiné děti nikdy pohlížet bez tajných slzí. Někdy ho uchvátila taková o ně starost, že by byl nejraději všim hodil a k nim spěchal, vzdávaje se rychtářce na milost a nemilost. Nezdálo se mu již dobrosrdečností, že jich ponechal matce, aby najednou neosiřela a neovdověla, nýbrž pouze lehkomyslností k nebi volající. Jakého se mohl pro ně nadíti návodu k dobrému od ženy, vše obětující vášni své? Zda-li pak ho nesníží v očích jejich tak velice, že bude, až dospějí, jeho na ně vliv marný? Zda-li neměl raději vše snésti a zůstat jim na blízku?

Antoš mocně si pak musel připomenouti vše, co předcházelo odchodu jeho i co ho potvrdilo v úmyslu vzdáliti se domova navždy, než si mohl zas říci k dobrému svědomí, že uprchnout musil, aby jim nezavdával přítomností svou ustavičného pohoršení.

Dosud však nepozoroval na dětech vzhledem k sobě neblahé působení se strany rychtářčiny. Za krátkých jeho návštěv ob čas v horách vykonávaných zdáli se mu hoši nejen přítulnější, ale i mnohem spůsobnější než jindy. Vysvítalo ze všeho, že se musí někdo velmi laskavě s nimi obírati. Mluvili slušně, měli se velmi rádi a rádi chodili také do školy, kde dělali velmi dobré pokroky. Rychtářka nepostrkovala a nezanedbávala tedy dětí jemu naschvál, k čemu jevívala jindy velkou chuť. V tomto ohledu byla tedy přec lepší, než se mu zdála, děkoval za to vroucně bohu. Někdy by se byl rád dětí zevrubněji optal na matku a působení její, ale kdykoli o ní začal, vždy jevili patrnou ostýchavost. Měl za to, že jim asi zapovídá, aby o ní s ním nemluvili, netázal se jich tedy nikdy

na nic, co mu sami nepověděli, nechtěje jich uvést v pokušení, aby se stali neposlušnými k jejím rozkazům.

Když strávil Antoš teď několik dní na statku, neměla čeládka nikdy příčiny klevetiti o nesvornosti mezi manžely. Rychtářka již neodjížděla a dětí také před mužem neodstraňovala. Poznala, seč Antoš je, i že nebezpečno, aby ho dráždila dále, k nejhoršímu snad ho dohánějíc. Chovala se k němu zcela klidně a lhostejně od té doby, co jí dal Sylvou oznámit, že roztrhl smělou rukou každou mezi nimi pásku, jako by byla zcela tím spokojena, kterak uspořádal poměr jejich; každý od ní slyšel, že vede Antoš obchod k přání jejímu. Ani Sylva neslyšela od ní již stesku a žaloby na něho, ba rychtářka činila vše, aby děvče zapomenulo, kterak přijala tehdáž jeho vzkaz. Smála se později svému rozčilení po druhém odchodu jeho, žádajíc Sylvu, by jí prominula, že ji tenkráte polekala křečemi a pláčem, i svádělа vše na tělesní chorobu. Rychtářka nechovala se však jen k muži lhostejně, chovala se vůbec teď k celému světu s pohrdlivou netečností, o níž by nebyl nikdo soudil, že je jen strojena. Nechodila než do kostela, neobcovala než s lidmi nábožností slynoucími. Kde se odbývala na okolí nějaká slavnost církevní, tam musila ona být první. Lidé, divíce se tomuto převratu, říkali o ní, že se vybouřila i že přichází k rozumu. Nikdo by nebyl věřil, že je teď méně ještě při rozumu než kdy jindy. Celé večery stála při zastřeném okně u zrcadla, líčíc si tvář drahými mastěmi a oleji, aby si ji zachovala bílou a něžnou, neb česajíc si svoje dosud bohaté vlasy a zkoušejíc šperky, v nichž se Antošovi jindy líbívala. Ještě méně by byli však lidé věřili, že pilněji než kostely navštěvuje starého Mikusu v hajnovně pod Je-

štědem. Vyšla si k němu, však jen za nejtemnějších nocí; tenkráte byla opatrnější, nikdo ji nepotkával jako tehdáž, kdy k němu chodívala co mladá žena. Musila s ním teď brát radu o věcech tajnějších a důležitějších, že se s těmi schůzkami tak tajila jako s hříchem jakýmsi. Ani Sylva nezvěděla o těchto vycházkách, z nichž se vracela jako smyslů zbavena. Chvěla se pak na loži jako list, mumlala nesrozumitelná slova k neviditelným osobám, bránila se jako v krutém zápase a někdy se svíjela jako v psotníkách. Nejkrutější takové záchvaty předržívala vždy sama, nevolala nikoho k sobě na pomoc.

Co se stala rychtářka tak svatou, vložila na Sylvu celou domácnost. Pozemské starosti byly jí teď příliš malicherny. Nejraději sedávala v zahradě neb ve své komoře s nějakou nábožnou knihou. Sylva byla mezi ní a tímto hříšným světem téměř jedinou páskou. I Antoš vyjednával s rychtářkou jen prostřednictvím Silviným. Nenadělal však při tom s dívkou mnoho řečí, ač si teď na žádné nespůsoby u ní stěžovati nemohl. Ale nechtívalo se mu do hovoru s ní, i ona se mu vyhýbala patrně. Nebylo mezi nimi již zjevného nepřátelství, ale také ani dost málo přátelství. O rozmluvě na pavlači nezmínil se žádný z nich ani jedenkrát.

První a druhý štědrý večer po roztržce s rychtářkou strávil Antoš mezi cizími lidmi, ale když se počaly nejvýznamnější v celém roce svátky blížiti po třetí, tu nemohl odolati touze, aby i on dětem svým sám nenadělil. Všude, kamkoli na cestách svých přišel, konaly se přípravy k slavnosti té, rodiče i děti se těšili, jak se budou o štědrý večer vespolek veseliti, každý mu jako naschvál

o tom povídal. Antoš přemohl tedy v sobě nemilý pocit, že bude rychtářka mezi ním a radostí jeho státi asi jako strašidlo, při jehož pohledu přimrzne člověku slovo k jazyku; nakoupil hraček a marcipánu, co se mu do kapes vešlo, i vydal se skutečně do hor.

Po celou cestu maloval si nejrůžovějšími barvami, jak se s dětmi shledá, i jak je překvapí dárky svými. Těšil se na domov, dokud ho byl vzdálen, jak ale dojížděl k večeru k horám, jak se zabělela večerním soumrakem věž kostelní rodné jeho vísky, z níž se k němu chvěly přes sněhové spousty zvuky svatvečera, jako by mu byly chtěly hodně bolestně připomenouti veselé mládí, bezstarostné jinošství, vše, co bylo a co již nikdy býti nemohlo a nesmělo — tu pozbýval mysli a byl by se nejraději zas vrátil, odkud přijížděl. Pojalo ho tušení, že naň tam nahoře čeká nějaké nové zlo.

Stal se náhle tak nepokojným, že ho to déle ve voze nevytrpělo. Slezl s kočárku svého a poslal kočího i s povozem nazpět do městečka, aby na statku více nepřekážel, než musil. Ulehčilo se mu poněkud, když byl sám, ale bylo to jen na okamžik. Nová šla naň truchlivost, když se počal rozhlížeti po milé, povědomé krajině. Hory před ním strměly k nebi jako hrady ze stříbra a křišťálů, osvěcujíce šero kolem něho volně se hostící. V každém stavení, i v tom nejchudším baráčku, kterého dostřehl zrakem, rozžehali již světlo a sedali k společné večeři. Kolkolem na stezkách a pěšinkách nebylo človíčka, jen jeho kroky rušily ticho posvátného podvečera, jen on se potácel mezi ledem a sněhem na veřejné cestě sám a sám, nevěda komu náleží, kam má vlastně právo vstoupit, kde bude vítán. Připadalo mu, že není na celém

světě opuštěnější nad něho duše. Nikdy ještě nepocítil osud svůj tak bolestně jako v této chvíli, každá o něm myšlénka přidávala mu trpkosti. Byl občanem bez práva domovského, manželem bez ženy, otcem bez dítek — zdaž bylo v celém světě tvora postaveného do poměrů trapnějších?! A nebylo, nebylo z nich vyváznutí, nechť to točil jakkoli! Byl o domov připraven a nesměl si založiti nový, byl klamán v lásce a nesměl si hledat náhrady, byl otcem a musil se dětí svých vzdalovat . . .

Antoš nahlas se zasmál uprostřed smutného rozjímání svého, ač mu smích ten rozrýval duši. Na jaký to podivný svět ho přec ten pánbůh postavil? Co si to v něm dávali lidé za spletené zákony vedlé svatých přikázání jeho? Co si asi myslil ten starý hospodář, patře s nebes výše na zem, již dětem svým tak rozkošně připravil, že se podobala ráji, že si z ní dělali v zaslepenosti hříšné pravý očistec? Kde byla ona láska, jíž posvětil jejich srdce, aby se k němu povznesli, mu porozuměli a ho velebili za dar života? Špatně mu porozuměli, nebylť život mezi nimi potěchou, nýbrž krušnou úlohou. Což dávali lidé pravdě zvítěziti? nebyla u ní lež ctností? Trestali skutečně jen toho, kdož trestu si zasloužil? Netrpěl na místě jeho mnohdy nevinný? Čím se provinil on, že byl vyhostěncem? Jaká pokuta stihla rychtářku, že mu ztrpčila věk a zkazila život? Neměl nejlepší vůli, nejpoctivější snahu konati vždy jen povinnost? Musil si sám svědectví dáti, že co živ nikomu neublížil, mnohým že prospěl, že vždy věrně a upřímně miloval — a přec byl teď sám v noci a zimě a neměl práva složit k odpočinku tělo umdlené . . . až za to zaplatí! Vše si musil kupovat penězi, potravu, přístřeší, důvěrnost, pří-

chylnost, nic nebylo jeho, on nenáležel nikomu... On musil pykat za ženinu zlomyslnost, ne ona... podivná to věc ta spravedlnost na světě...

V tom se zakmitlo právě naproti němu na čeřenu hory mlhou zastřené, zarudlé a mdlé světýlko jako hvězdička bojácně prokmitující chmurou bouřenosnou — Antošův pohled zvlhl náhle.

Jak jen mohl zapomenouti na ni, na tu svou věrnou rodičku? Právě, když se zval nevděčně vyhostěncem, tázaje se, kde kvete jemu štěstí, rozžehla mu tam v otcovském baráčku stará ruka její to skromné světýlko jako hvězdu naděje, ukázavši mu vyčítavě, kde je domov jeho, jeho pravý, dávný domov, kde naň zpomíná láska, již si kupovati nemusí, kde se shledá s ctností, jíž se klaněti může. Tam, tam byla poduška vždy připravena pro unavenou jeho hlavu, tam rádce nejosvícenější, těšitel nejlaskavější — srdce mateřské. Tam se mohl vyžalovati a opět otužiti k novému s životem zápasu. Pro její ctnost mohl světu vše odpustiti, pro lásku její každé jiné pohřešiti, pro srdce její vzdáti se všech života výhod, ona mu byla světem a rodinou! Jak si jen mohl zastesknouti a zatoužiti, maje ji? Co se to v něm chvěl za podivný, nikdy dříve nepocítěný nepokoj? Co se to v něm zmáhalo za povážlivou nespokojenost s tím celým světem; co za žízeň po blahu jakémsi, jehožto vlast nebyla zajisté zde na trudné té zemi?

„Za to, že jsem se na nejlepší matce v duchu prohřešil, budu dnešní večer zcela jejím," kajicně si pravil Antoš, řídě kroky místo k vesnici, stranou směrem k horám. „Byl‘ jsem dříve synem než otcem. Hoši moji mají dnes matku, ale osiřelá nebohá matička moje nemá, s kým by si dnes sedla za stůl. Jak se zaraduje, až mne spatří. Ani se již nepamatuji, kdy jsem s ní naposledy

tento večer světil. Byl jsem ještě děckem a již mne dala chudák od sebe do služby, aby jí lidé nevyčítali, že ve mně vychovává darmochleba, který bude jednou obci na obtíž. Proč nebyla mysli tak pevné, když mne chtěli vzít na vojnu? Co tam mohlo horšího na mne čekat, než co jsem zkusil sedě doma v blahobytu? Kdo by mne byl týral a křivě obviňoval, jak to činívala moje žena, aby si ukrátila času? Ale nesmím jen viniti matku, vždyť jsem se sám děsil bílého kabátu jako blázen. Nechtěl jsem rozum svůj prodat za kus chleba a poslouchat cizích lidí a zatím jsem poslouchal ženu, kteráž si chtěla udělat z rozumu mého trnož. Dobře, že se toho nedočkal nebožtík otec, jak by ho asi bylo hnětlo synovo ponížení. Ač byl chud a prost, dbal přec a především o čest, jak matka posud vykládá. Kdybych se byl stal vojákem," pokračoval Antoš, zahloubaje se s rostoucím zápalem v myšlénku tu, „tož bych měl teď již službu za sebou. Nebyl bych se domů vrátil s práznýma rukama, byl bych se ve světě činil a za peníze uschráněné byl bych si pak koupil k baráčku našemu kousek pozemku. Vedlé toho bych se byl chytil nějakého obchodu a teď bych žil s matkou, skromně sice, ale v radosti a svornosti. Aby se nám tam nahoře nestýskalo, byl bych si k nám do trojice vyhlídl děvče srdce laskavého. Ano dobrá by musila být žena, již bych si zvolil, dobrá, dobrá — nic jiného! Bohatství a krásu bych jí daroval. Kdybych teď věděl, že na mne tam nahoře čeká s matkou i manželka přívětivá, jíž jsem ve světě nade vše, jak bych si popílil, abych se dostal do jejího náručí! Musí to být něco zvláštního, když cítí člověk, že je milován ze srdce a nejen z rozmarnosti. Matka miluje přec jen jinak, rozumněji, klidněji, ale ne tak vřele a sladce jako

choť upřímná. Taková láska hřeje asi a chladí v jednom, je mužovou radostí, pýchou i záštitou; jsa takto milován, žije dvakrát, v ní i v sobě. Ale zdali pak je takové lásky mezi ženštinami? Sotva! Nuže, co na tom? Malovat i přát si může opuštěný, vystrčený člověk leccos, když bloudí sám a sám v noci světem; to by bylo zle, aby si nesměl ani v chvíli takové říci, co ho bolí a co mu schází! Tisíce žádají si dnes na osudu peníze, statky, slávu a čest, proč bych já se nevyznal, mně že by bylo pomoženo, kdyby se mi dnes tam nahoře dobrotivá hospodyňka otáčela u kamen, která, usmívajíc se na matku a konejšíc děti, by neměla očí a myšlenek než pro mne. Ale ne! Dnes by nade mnou nesměla zapomenout, že má mimo nás v sednici ještě jiné hosti k večeři, stromy venku v sadě, kozu a krávu v chlévě . . .“

Antoš zůstal najednou, jako když ho do země vrazí. Mezi touto tichou samomluvou dostal se totiž až k chýžce matčině, i chtěl si poněkud odpočinout od namáhavého do vrchu stoupání, opíraje se o zetlelý plot zahrádky. Sotva ale vrhl pohled zádumčivý na stromy jinovatkou pokryté, pod nimiž si byl jako dítě tak rád hrával, padl na ně náhle široký pruh světla, barvě sníh pod nimi do žluta. Vyklouzl ze dvéří u baráku a za světlem vyklouzla do zahrádky ženská postava, nesouc něco opatrně v klíně. Nebyl to však shrbený vzrůst matčin, který se mu před očima zakmitl, nýbrž postava vysoká a mrštná. Lehkými kroky přeběhla „můstky“ před stavením, přiblíživši se prvnímu stromu v zahradě. Odhrnula kolem něho sníh, vzala z klína po třech hrstech, obložila tím pečlivě kořen stromu odříkávajíc zpívavě:

Stromy, milé stromy,
pojďte dnes s námi jíst;

až vy budete mít,
půjdeme my zas s vámi jíst.

Antoš byl jako u vidění; jeho sen o pečlivé hospodyni oživl před ním náhle. Či bylo to více než vidina roztouženého srdce, co před sebou viděl? Byla snad minulost jeho jen přeludem trapným, jejž náhle se sebe střásl?

Antoš si mnul oči, ale zjevení se nerozplynulo v mlze duchovitě mezi stromy se plížící, a každým prudčím zaváním větru jiného tvaru nabývající; posud mohl sledovat každý pohyb neznámé a ani jediný zvuk jejího hlasu mu neušel. Opakovala pozvání svoje u každého stromu, až je všecky vystřídala a ke každému položila z fěrtochu po třech hrstech. Co zbylo, nasypala na pažit náledím pokrytou, měníc poslední řádek říkání svého:

„až ty travičko budeš mít,
bude naše kozička s tebou jíst.“

Pak se ohlídla po domě a přesvědčivši se nejspíše, že odtamtud nikdo za ní nepřichází, poklekla uprostřed zahrady, vyzula si střevíc s pravé nohy a přehodila si jej levou rukou vší silou přes hlavu.

Antoš se usmál, již věděl, že to není žádný duch; ten by se snad nebyl tázal tajných mocností, lidem dnes znameními osud zvěstujících, v kterou stranu meška, jemuž srdce naklonila neb nakloní?

Záhadná postava měla mrštnou ruku; střevíc letěl přes celou zahradu až za plot právě k cestě, po níž byl Antoš přišel. I vzchopila se a vyběhla si proň ze zahrádky, ale přišla pozdě, již nebylo střevíce v sněhu za plotem. Někdo ji předešel a zdvihl jej prohlížeje si jej zvědavě. Byl to střevíc černý aksamítový se stříbrnou přeskou a s červeným kramflíkem, jakéž nosili tehdáž děvčata

ještědská ve svátek. Nemusela se za to stydět, že ho zdvihl někdo cizí; byl zcela nový a malý, ale přec sebou škubla, vidouc jej v rukou Antošových.

I Antoš sebou trhl, jak stál zjev před ním patře mu tváří v tvář — poznal v něm Sylvu.

Oba pohlíželi dlouhou chvíli němě na sebe, jsouce patrně stejně nemile dojati nenadálým tím setkáním. Konečně přerval Antoš mlčení, pravě dívce chladně a nuceně:

„Hodila's mi snad střevíc, abych si mohl na něm prohlídnout kramflík, pod nějž chceš všecky mužské dostat?“

Sylva neodpověděla na strojený jeho žert, vztáhla jen ruku po střevíci.

Antoše mrzelo její mlčení tak velice, jako že se s ní zde tak z nenadání setkal, považoval je za zbytek někdejší její k němu urputnosti. Ký to zlý duch poslal mu děvče to právě dnes do cesty, kde myslel, že okřeje v matčině objetí? Co tu vlastně chtěla? Jakým právem dělala i zde hospodyni, uvádějíc v posměch jeho krásný sen o utěšené domácnosti? Ale v tom ho projelo hrozné tušení:

„Je matka moje tak těžce churava, že uznala rychtářka za nutno vyslat tě k ní?“ zprudka zvolal.

Sylva vrtěla opět jen němě hlavou, při tom oddychovala tak těžce jako nemocný, jímž lomcuje zimnice. Kdyby jí byl Antoš lépe viděl do tváře, byl by shledal, že za těch málo okamžiků, co stála vedlé něho, několikkrát k smrti sbledla a opět do temna se zarděla. Na jeho kvapnou otázku obrátila se však rychle k stavení, pobízejíc ho rukou pokynutím, aby ji následoval.

Antoš šel za ní, nevěda, kterak si má v hlavě srovnat, co na oči svoje viděl, ale neměl k tomu

dlouho času. Sylva otevřela před ním dvéře sedničky matčiny a Antoš se zastavil na prahu překvapen obrazem neočekávaným.

Milé k němu zavanulo teplo ze sedničky svátečně uklizené, jejížto okna byla tak zakvětována, že se zdála jako stříbrem pobita. V rohu pod svatými obrazy seděla matka jeho za stolem. Dnes jedinkrát do roka byl pokryt bílým ubrusem. Vedlé ní po obou stranách seděli jeho hoši. Vypadali zdravě jako růže. Drželi opatrně ručičky na hromadě drobných, již měli i vnuci i babička před sebou pod ubrusem schovanou, aby dle starého podání zůstali po celý rok při penězích.

Antoš ohlédl se ještě jednou, je-li skutečně, kde se býti domníval. Ano, byla to stará sednička, v níž každý kousek tak povědomě naň hleděl. Kolovrat v koutě byl dnes pro velké svátky zastřen bílým šátkem, u kropenky visel pestře vyšívaný utěrák, který matka jen při největších slavnostech z truhly vytáhla, a přes květované cvilinkové cejchy, na posteli pečlivě vystlané, byla dnes pro větší slušnost hozena rozsívka čistě vypraná a na májovém slunci vybílená. Jirovcová ji dostala od nebožky matky do výbavy, ale neměla chudák nikdy co rozsívat; ukládala si ji tedy, jak bylo synovi ještě od dětinství povědomo, jen pro takové zvláštní příležitosti.*) Na stole hořela místo louče lojová svíčka, okolo níž byly nakupeny jablka, hrušky, štědrovnice a ořechy. Ale ničím nebylo ještě hnuto, i talíře majolikové s červenými květy a modrými rámci byly dosud nedotknuty. Večeře syčela a kloktala ještě na kamnech v plecačkách

*) Rozsívka má velký úkol na výbavě nevěst ještědských. Je to kus pěkného, pevného plátna, z něhož se seje obilí a kteréhož se mimo to při slavných příležitostech používá za koberce. I při čarách hraje důležitou úlohu.

a hrncích. Právě vypravovala babička nedočkavým již vnukům, že musí na jídlo čekat, až se navečeří koza v chlévě a stromy v zahradě. Neslušno prý dnes, aby večeřeli lidé dříve než zvířata a stromy, které je celý rok živí. Musí mít také jednou přednost a poznat lidskou vděčnost. V nejednom prý stavení, kde lidé nešetřili tohoto starodávného obyčeje buď ze zapomenlivosti neb lhostejnosti, rozhněvaly se stromy a dobytek na hospodáře neupřímné tak velice, že přestaly krávy a kozy dojit a stromy nésti. Mezi tímto vypravováním utkvěl najednou zrak stařeny na dveřích a ústa oněměla radostným úžasem. Děti se ohlédly, křikly, vzchopily se a jedním skokem viseli oba chlapci otci na krku. Již myslel, že se nedostane živ z jejich objetí.

„Kde jste se vy tu vzali?“ žásl Antoš, tiskna děti radostně k srdci. Věděl, že je rychtářka nerada a zřídka jen k babičce pouští a teď se s nimi zde setkal, u večer tak významný, kde se toho nejméně nadál.

„Sylva nás sem přivedla,“ volali a s něho skočili na Sylvu, škrtíce ji jako před tím otce.

Antoš tázavě se ohlédl po dívce. Znovu mu nešlo do hlavy, co slyšel, znovu naň padla přítomnost její jako můra. Ale nedověděl se mnoho od ní, rozpačitě vyběhla ze dveří a nebyla by se zajisté tak hned vrátila, kdyby nebyla Jirovcová za ní křikla, jest-liže pak necítí, že se pálí v troubě jahelník, že tak splašeně utíká?

Sylva musela chtíc nechtíc ze dveří nazpět ke kamnům. Opět se Antoš s nelibostí od ní odvrátil; otáčela se tam tak čiperně, odpovídajíc přívětivě matce jeho, jak to stojí s večeří, že mu znovu připomínala obrazy, jimiž se obíral u matčiny zahrádky . . .

Antoš si sedl rychle ku stolu, chtěje ohlušiti svoje myšlénky, podivný obrat beroucí. Aby toho docílil, počal matce horlivě vypravovati, v kolik hodin dnes ráno vyjel a jak dlouho byl na cestě, z kterého místa poslal kočár nazpět do města i jak velice ho potěšila, když rozžehla svíčku, na stole před ním stojící.

„To jsi si nemyslila, Sylvo, když jsi křesala, koho světlem k večeři přivábíš?“ vlídně se obrátila stařena k dívce.

Antoš se mrzutě odmlčel. Ve všem a všude byla dnes Sylva, což se jí nemohl sprostit nižádným spůsobem? Vřele žehnal matce, že mu rozžehla, jak se domníval, hvězdu nadějnou a hle! zatím ho sem přilákala Sylvina potutelná ruka. Ošemetná to hra náhody!

Místo odpovědi počala Sylva nosit večeři na stůl. Nejdříve houbovou polívku, pak onen jahelník, který by se byl její vinou hnedle v troubě chytil, pak vdolky se sýrem, hrách a konečně „mákové mléko.“ Na to se nakrojily štědrovnice, loupaly jablka, louskaly ořechy. Každý se podíval, rozkrojiv první jablko, má-li v něm hvězdu, rozlousknuv ořech, je-li uvnitř bílý, aby zvěděl, přečká-li ve zdraví příští rok. Děti i velcí se usmívali, osud dal všem odpověď příznivou.

Mezi večeří dbala Sylva pečlivě, aby nepřišlo jediného drobtu na zem. Jak všichni pojedli, sebrala opatrně ubrus a vyšla s ním na novo ven, aby zbytky večeře opět po zahradě rozsila. Hoši odběhli s ní.

Té chvíle použil Antoš konečně, aby se matky na to optal, jak sem přichází Sylva, co tu chce a kterak se jí podařilo zahnízditi se u ní. Po celou večeři viděl s velkou rozhořčeností, jak důvěrně s ní matka zachází, i jak má děti k sobě

upoutané. Nechutnalo mu ani za tou příčinou. Pro takové potěšení nemusel si věru zajet do hor.

„Kdyby byla Sylva jen tušila, že dnes přijedeš a sem dříve zajdeš než na statek, zajisté že bys jich zde nebyl zastal," odpověděla mu Jirovcová, „já však jsem tomu velmi ráda, že jsi se tu s ní konečně setkal. To tajemnůstkářství mne již nejednou domrzelo. Tížilo mne víc a více, že jsem ti nemohla, ba povědět nesměla, jak velice dívka ta o mne pečuje. Má se ke mně jako dcera vlastní, udělala by mně pomyšlení. Nechce však za živý svět, abys o tom zvěděl. Má strach, že bys pak netrpěl, aby sem déle chodila. Nemůžeš ji prý vystát."

„To má svatou pravdu," vyjel Antoš, „každé sousto rostlo mi dnes v ústech k vůli ní. Nevím ani, jak ji zde trpět můžete. Vždyť jsem vám často dost vypravoval, jak mně dělala vše naschvál; mohla jste si tedy myslet, proč se asi k vám lichotí. Vyzvídá u vás a donáší rychtářce, drží k ní jako žid k víře své . . ."

„Držela, holenku, držela," krotila ho Jirovcová, nejsouc ani dost málo dojata výstrahou jeho, „nevěděla, jak to stojí mezi tebou a rychtářkou; věřila ženě tvé na slovo, když si na tebe stěžovala. Jednou ji prý za tebou poslala, aby tě špehovala a ty's na to přišel. Vyčetl's jí, že nejedná hezky a dal's jí zároveň nějaký pro rychtářku vzkaz. Tenkráte se jí otevřely teprva oči. Poznala nejen, že ji rychtářka hanlivě přelhávala vzhledem k tobě, ale i proč si ji vzala asi do domu. Často mi líčila, jak velice se tenkráte před tebou zastyděla, že se dala použit, aby ti křivdila. I svatosvatě si umínila, že ti vše poctivě nahradí, v čem ti bylo jí ublíženo. Také dostála slovu dle možnosti. Nevěřila jsem jí ale drahný čas, vždyť nejsem

dnešní. Trvalo to hodnou chvíli, než navštívivši mne ode mne jiného zaslechla než „pozdrav tě bůh“ a „jdi s pánem bohem.“ Ale teď, kde jsem se tolikráte o upřímnosti její přesvědčila, zasteskne se mi, jak přijde neděle a ona po nešpoře hned ke mně nevejde.“

„Proč tedy u rychtářky zůstala, když poznala, co to za ženu?“ namítal Antoš, nemálo se hněvaje, že matka takové bajce přidává víry, chlubíc se při tom, že není dnešní. „Čím, prosím vás, již vám dokázala, že se stydí za to, že mi ubližovala? Jak mi to nahražuje? Ta holka, matko, vám učarovala, že nevidíte očima otevřenýma. Myslíte, že jste ji vyskoumala, zatím vyskoumala a obelstila ona vás. Je věru ještě prohnanější než jsem si myslil, když dostala i vás na lep . . .“

Jirovcová pohlédla vážně na syna, tak prudce nebyl k ní ještě promluvil.

„Kdybys neměl tolik otázek najednou, věděl bys již dávno a zevrubně, o co ti vlastně jde,“ klidně mu odvětila na jeho výčitky. „Sylva poznala, seč je rychtářka, ale proto přec od ní nepůjde, ač se jí naskytují služby jiné, ba i ženichové zámožní, kteří dobře vědí, že se tak pilná a přičinlivá holka jako ona nevydaří každý den. Setrvává však na místě svém — k vůli tobě. Ty's prý před ní si naříkal, že musíš zůstaviti děti i mne pánu bohu, poněvadž ti nelze žíti se ženou, která tě chce mít za otroka, a to jí šlo k srdci; zároveň se jí líbilo, že již ničehož od rychtářky přijímati nechceš, co si jí neváží. Vzala si děti tvoje od té doby úplně na starost. Rychtářka si jich nikdy hrubě nevšímala; co jsi pryč, nedbá jich dokonce. Má jiné věci v hlavě, než aby z nich udělala řádné lidi. Sylva jedině k tomu hledí, aby chodili do školy, bdí nad jejich chováním a když

rychtářka na tebe laje, rozmlouvá jim to potajmu a vykládá za žert. Každý večer se s nimi modlí za tebe a vypravuje jim o tobě. Kdykoli má času, navštěvuje mne i s dětmi a vždy mi něco při tom udělá, buď mi v chlévě poklidí, neb mi skočí na rychlo pro klín trávy a přec se uondá na statku dost. Kdyby tam teď nebylo jí, věru nevím, jak by to tam chodilo a zda by měli tvoji hoši, až dorostou, o co se rozdělit. Křivdil bys tedy Sylvě hůře než ona kdy tobě, kdybys jí teď splácel nedůvěrou. Že je návyků trochu divokých, toho nezapírám, ale uvnitř je z čistého zlata. Ostatně musíš i ty na ní viděti, nechceš-li býti naschvál slepým, že v poslední době valně zjemněla. Nechává si ve všem říci, i prosí, abych ji pokaždé napomenula, učiní-li, co se na děvče nesluší. Myslím, že by již teď nešla o posvícenský pondělek na kohouta, aniž by se dala pro pouhý žert do šatlavy zavřít. Také se již k hochům nerovná jako jindy, neslyším o žádných již šarvátkách mezi nimi. Rychtářka dává dosud mnoho na ni, ač se jí již se vším nesvěřuje. Dnes si vyjela jejím návodem do Mimoně na půlnoční. Sylva to tak nastrojila, aby mohla děti sebrati a ke mně přijíti, bych nebyla sama. V Mimoni je prý v tuto noc velká sláva, z hrubého oltáře v kostele jsou udělány jesličky a na kruchtě napodobují hlasy všech ptáků a zvířátek domácích; na sta lidí tam putuje. To rychtářku lákalo, musí se lidem ukázat, aby o ní povídali, jak je pobožna. Bojím se té ženy teď, kdy dělá ze sebe svatou, více, než když burácela. Pořád se mi zdá, že něco tajného proti tobě kutí, ač si nemohu pomyslit, co by to mohlo asi být . . .“

Antoš neslyšel jediného slova z matčiných obav; byla by mohla mluvit do bílého rána, aniž by ji byl vyrušil. Nevěděl, na kterém to je světě,

je-li to ještě ten, na jehož převrácenost a nelaskavost si byl tak bolestně stěžoval, než spatřil světlo v matčině zakvětaném okénku. V jeho srdci doznívalo a zas znovu zaznělo, co mu povídala matka o Sylvě. To divoké děvče tedy, k níž se choval co k nepřítelkyni, na niž pohlížel povržlivě co na mužatku, v níž nepředpokládal jediného zevnějšího citu: to mu porozumělo, to ho litovalo, to pracovalo po celé měsíce, ba celá léta již k tomu, aby mu bylo prospěšnou, skrývajíc se se skutky svými jako se zločiny? Snad by nebyl nikdy o tom zvěděl, kdyby tomu nebyla chtěla náhoda? S jakou vytrvalostí a obětovností bděla nad tím, co měl na světě nejdražšího! Byla matce jeho dcerou a dětem jeho matkou a otcem zároveň. Modlila se s nimi za něho, připomínajíc jim, že je miluje a že je lásky jejich hoden . . .

Jen kdo se setkal po velkých, nespravedlivých ústrcích a klamech z nenadání s lidským srdcem, které si nežádá jiného, než aby smělo postrčeného a osudem zkráceného dařiti poklady svými, smířiti ho s životem, vdechnouti mu novou naději: jedině ten pochopí, co pocítil Antoš v této chvíli, pochopí, že se svět proň rázem proměnil. Kde viděl Antoš před málo ještě okamžiky jen trní a skaliska, tam vypučely najednou květy nejvonnější; kde byla tma, tam svítilo proň teď slunce, měsíc i všecky zlaté hvězdy; kde bylo pusto a prázno, tam se probudilo něco milého, krásného, přelíbezného, co pojmenovati nemohl, o čem neměl dosud zdání, co mu však náhle prohřálo a osvítilo duši až do nejtajnějších hlubin jejích, zazpívajíc mu tam sty hrdly slavíčími . . .

Jak se Sylva s hochy z venčí vrátila, poznala

okamžitě, že ví Antoš vše, i jaká se v něm udála proměna k prospěchu jejímu. Zarazila se a líce její polily se nejkrásnějším ruměncem, září to srdce čistého, zahanbeného vlastní krásou. Jak byla spanila v této chvíli! Oči její metaly zlaté paprsky, zvedajíce se k jeho tváři. Mimovolně se zastavila uprostřed sednice, jsouc dotknuta pohledem jeho, v němž se zračilo štěstí tak velké, vděčnost tak bezměrná, obdiv tak vroucí, že sepnula pohnutě ruce. Ponejprv se mu podívala v této chvíli přímo do očí. Celá duše byla v zraku jejím, blaho, že jí odpustil, že jí více nezneuznává, i jemná výčitka, že to činil tak dlouho, tak nekonečně dlouho . . .

Bůh ví, jak dlouho by byl trval osudný pohled ten, při němž se Antoš zachvěl, jako tenkráte, kde zabuchalo její srdce na prsou jeho, kdyby se nebyli hoši náhle k Antošovi přihnali, vyrušivše ho z nejvýznamnější rozmluvy jeho života. Také jim toho nikdy neodpustil. Děti spatřily totiž teď teprv, že mu čouhají z kapes kornouty s mlskami, píšťalkami, vojáky atd. Byl dosud tak velice jinými myšlénkami zaměstnán, nezpomněl si ani, že veze hochům nadělení. Musel chtěj nechtěj vstáti a kapsy vyprázniti. Děti skákaly radostí a Sylva se musela s nimi okamžitě dát do hraní.

Bylo vidět, že zvykla jim být po vůli, učinila to poslušně. Ochotně jim postavovala na záhrobí vojáky v šiky, vozila koně po podlaze, zkoušela trubky a píšťalky, ale při tom bylo na ní znáti, že chodí, mluví a se směje, jako by byla ponořena do tichého příjemného snu.

Ale nejen děti, i babička si přála na Antošovi svůj podíl vánoční radosti. Pokynula synovi, aby si přisedl k ní blíže a s ní si pohovořil, do-

kud dávaly děti pokoj. Neviděla ho mnoho neděl, žádala si vědět, jak to stojí s obchodem, je-li dosud v spolku spokojen a jest-li tam zas něco nového zařídil. Dokud hospodařil na ženině statku, slýchala o jeho činnosti jen s nechutí, zdál se jí tenkráte méně ještě než čeledínem, teď však ji těšila. Ráda se dovídala napřed o jeho nových podnicích a záměrech.

Antoš jí tentokráte tak rád nevyhověl jako jindy; v té chvíli ho nezaměstnávalo nic na světě, co bylo mimo její malou sedničku, ba každá zmínka o něčem jiném urážela jeho cit. Hledě na Sylvu, kterak laškuje s jeho hochy, pocítil v sobě najednou takový posvátný mír, takový radostný poklid jako ještě nikdy. Bylo mu jako bloudícímu, pronásledovanému bojovníku, před nímž se otevřely z nenadání brány pevného hradu, kde se jme přátelská ruka vymývati rány jeho balsamem divotvorným a teď chtěla na něm matka, aby libý sladký ten pocit zapuzoval vlastními slovy. Velkou zajisté jí přinesl oběť, že přec tak učinil. Jak se mu zdál hlas jeho hrubý a výrazy nemotorny vedlé zvuků v prsou se mu chvějících! Dlouho se nemohl dostat do obyčejného vypravování. Nemohl odvrátit očí od zábrobí, kde si šeptala Sylva mezi hrou s hochy, slyšel v hlase jejím lahodnou ozvěnu toho, co cítil sám. V laskavém tom šepotu, v tom mírném úsměvu, v tom dobrotivém na děti pohledu nebylo však stopy staré, známé mu Sylvy, nový tam viděl tvor a přec jak povědomý již srdci jeho . . . pravý se udál před ním zázrak a on ho nesměl skoumat duší zbožnou, netušené se mu narodilo štěstí a on musel mluvit o výdělku a ztrátě, o koních a ovse! Ponejprv dnes mu byla matčina o něho péče obtížna . . .

Sylvě se však patrně lépe nedělo než Anto-

šovi; on hleděl stále po očku na skupení u kamen a ona pošilhávala s netajenou touhou ku stolu. Antoš vida, že jeho hovor s matkou poslouchá, přišel však tím náhle do živějšího proudu, přestal se mrzet na matčinu starostlivost a brzo si pravila Jirovcová se zalíbením v duchu, že neslyšela syna ještě nikdy tak výmluvně povídati.

Sylvu zajímal však nejen vypravovatel, ale i vypravování. Znala se v obchodu, porozuměla Antošovi rychleji a lépe než matka jeho, jíž musel často něco opakovati, zas a zas objasňovati, než se mohla vpravit do jeho názorů a do líčených, namnoze cizích jí poměrů. Sylva začala Antošovi mimovolně pomáhati, volila výrazy a obraty staženě přístupnější, vysvětlila jí jediným slovem, k čemu potřeboval Antoš několik vět. Přistoupila blíže a ještě blíže, jakmile jí hoši poněkud zapomněli, zapřahajíce dřevěného koně do vozíku, až si konečně sedla vedlé Jirovcové na nízkou stoličku, opírajíc mezi hovorem ramena důvěrně na její klín. Stařena položila děvčeti laskavě ruku na kadeřavou hlavu, poslouchajíc z jejích rtů doplněk výkladů synových. Byl-t to pro Antoše obraz pohnutlivý, tyto dvě postavy k sobě vlídně se klonící, bylo vidět, že spojuje srdce jejich páska opravdivého přátelství. Znovu v něm zarazil obraz ten proud výmluvnosti, i počal se tak plésti a másti, že ho musela Sylva teď ještě více opravovati než před tím matku jeho, což jí vynutilo její starý smích, volání křepelčímu se podobající. Jak jinak, jak zcela jinak zněl ale Antošovi dnes než tenkráte, když jej slyšel ponejprv! Zdálo se mu, že nikdy neslyšel hlasu sladšího.

Sylva byla také dojata, sedíc naproti Antošovi; nikterakž však jako on zmatena. On jí nebyl zjevem tak novým a záhadným jako ona jemu.

Pohlížela naň ustavičně tím pohledem přímým a vřelým, jímž se byla dnes ponejprv dotknula srdce jeho, nesklopila jej ani jednou před ním ni před matkou jeho. Přivedla Antoše ponenáhlu zas do rovnováhy, tázajíc se ho na množství věcí s důvěrností dětskou. Sylva byla známa v celých severních Čechách a v největší části Saska z doby, kdy v těchto končinách vedla za stryce obchod. Těšilo ji, že si mohla zahovořit o místech jí povědomých a zajímavých. I Antoš zavítával často do Saska, oba znali Lužici jako rodné hory. Obzvláště v Žitavě byli oba jako doma.

Čím je pro ještědský obchod teď Liberec, tím byla ještě před nemnoha lety Žitava, ač bylo do Žitavy celých šest hodin a do Liberce jen skok přes hory. Ale v Liberci byli vždy Němci kovaní, v Žitavě však hovořila tehdáž nižší třída ještě slovanštinou, měla tam učitele i v neděli kázání. Od nepamětných dob zaváželi ještědští vše do tohoto městečka, zvěřinu, dobytek, přízi atd.; i krosňák nešel s krosnou svou jinam než tam. O libereckých jarmarcích nikdo nevěděl, ale na žitavských trzích býval vždy celý Ještěd. Tam se kupoval oděv, hospodářské nářadí, domácí potřeby, odtamtud přinesli si naši horáci ponejprv domů kávu, která má teď tak velký u nich význam a úkol. I k doktorům chodilo se jen do Žitavy; měli mezi lidem pohorským mnohem více důvěry než lékaři okolní. Teď se však věc změnila. Žitava úplně se poněmčila a v Liberci umějí v každém krámě česky, chodí se tedy do Liberce. Je však v Ještědě mnoho občanů, v nichž se ozývá posud temné vědomí někdejší národní spřízněnosti, nechtějí o Liberci ani slyšet a zajdou si pro vše do Žitavy, domnívajíce se, že tam dostanou vše lépe

a levněji. Pro libru kávy neb stávkovou kazajku váží dva dni cesty a jeden nocleh.

Žitava měla však pro velkou část ještědských ještě zajímavosti jiné než čistě obchodní, blízký to Ochranov (Herrenhut). I nezapírali naši horáci ani tehdáž v době velké skleslosti duševní, že v nich proudí krev starých Čechův, pověstných to myslitelův. Hloubali rádi večer v hospodě za sklenicí piva o věcech náboženských. Mnohdy dostali se do toho prý tak hluboko, že je teprv vyrušíval buben rychtářův, volaje je za svítání na robotu do panského dvora. Osada ochranovská se svým zvláštním zařízením bývala pro ně nevyčerpatelným předmětem rozjímání; stanovy, na nichž byla založena, byly věčným zdrojem úvah, někdy i hádek dosti prudkých. Stanovy ty byly v Ještětě vůbec známy, neb každý občan byl aspoň jednou v životě v Ochranově, aby si zvláštní „arciberanskou“ tu obec prohlédl. Ti však, jimž říkali „písmaři“ neb „čtenáři“, zašli si tam rok co rok pro novou látku k přemítání.

Jirovcová, slyšíc syna se Sylvou o Žitavě rozmlouvati a také Ochranov jmenovati, přemohla se dnes, žádajíc jich, aby jí přec o tom podivném místě více pověděli, než věděla. Bývala sice také zhusta v Žitavě na jarmarcích, ale nikdy si nezašla do Ochranova jako ostatní všetečné sousedky. Věděla z kazatelny, že zbloudili ochranovští z pravé ku spáse cesty více ještě než jinověrci, i bála se tedy, aby nevzala zkázu na duši, odváživši se do města naskrz prosáklého morem mravním. Nechtívala o těchto bludařích nikdy ani slyšet, dnes však se v ní přec pohnula ženská zvědavost.

Ale těžko bylo Antošovi, vypravujícímu matce, o čem si slyšeti přála, ač jí podával o všem zprávu důkladnou, znaje vše z názoru vlastního. Jeho

lákal Ochranov odjakživa, býval tam již co čeledín, pravidla a zákony, dle nichž se spravovala obec ta, byly hloubavému jeho duchu vždy vítanou látkou k přemýšlení. Ale právě tím, že věci ty tak dobře znal, domrzel matku; hněvala se naň, že jim věnoval tolik myšlenek. Každou chvíli zakřikla Jirovcová syna, aby tak rouhavě nemluvil, že to volá až k bohu. Nechtěla připustiti, že byla osada ochranovská založena „českými bratry“, jak Antoš tvrdil, ubezpečuje ji, že to má z tištěné knihy, aniž že byla víra, k níž se osada přiznávala, před třemi sty lety téměř všude po Čechách rozšířena. Tak zkažený nemohl být dle náhledu jejího nikdy lid český; byla by se zajisté dala do pláče, kdyby byl Antoš déle na svém stál. Ale vida, jak je matka rozechvěna, přešel rychle z víry k stanovám společenským.

V Ochranově není ni bohatých, ni chudých,“ pokračoval Antoš; „každý občan má tam svou práci, schopnostem jeho přiměřenou. Obchod se vede na útraty všech a výdělek náleží všem dohromady.

Uloží se do společné kasy. Za to má každý občan svůj domek se zahrádkou, dostane vše, čeho k živobytí potřebuje, a po smrti stejný se všemi hrob a kámen náhrobní.“

„To je jen po právu,“ odvětila stařena, nechtíc přímo pochváliti, co pochází od bludařů, ač se jí ta rovnost v životě i po smrti líbila, „vždyť jsme všichni stejni před bohem, přepych a hrdost v životě jsou hříšny a po smrti směšny. U nás „křesťanů“ to bylo také již jednou zavedeno v starých dobách, že nemá mít jeden víc a druhý méně, ale jak jsme pomocí boží tak velice se rozmnožili, že je nás teď jako písku na břehu mořském, nebylo již možno pravidlo to zachovat.“

„Neporovnají-li se manželé mezi sebou a dávají-li sváry svými obci pohoršení," vypravoval Antoš dále s bezděčným vzdechnutím, „tu je jim volno, aby se rozešli a v jiný vstoupili sňatek."

„To panuje u nás lepší stud," horlivě mu skočila matka do řeči; „manželé pohoršení dávající mohou jít od sebe, ale nesmějí již uzavřít svazek jiný. Je to pravá neplecha, vdá-li se žena na novo a potká-li se s prvním mužem. Nechci říci, zač by měla býti považována. Žeť se nestydí aspoň před svými dětmi!"

„Děti jsou u rodičů jen do sedmi let, načež přijdou hoši do „domu bratrského", děvčata do „domu sesterského" na vychování, aby byla i tu rovnost zachována a jednomu dítěti se nedostalo vzdělání pečlivějšího než druhému. Tam bydlejí, až dospějí. Jak děvče doroste, hned ji obec provdá a jinocha osamotnělého ožení . . ."

„Obec provdává a žení mladé lidi?" žasla Sylva; „to jsem nevěděla. Tu se dostane mnohý za toho, který mu asi není podlé mysli. A jakž, nechce-li hoch dokonce se oženit, neb neníní-li děvče se provdat?"

„To nebývá povoleno; hoch musí volit mezi třemi dívkami, dívka mezi třemi hochy . . ."

„To je věru ukrutné," zlobila se Sylva; „vždyť se nelíbí mnohému člověku mezi sty a sty ani jediný . . ."

„Jako je to u tebe, viď?" přejala jí Jirovcová řeč. „Nedivím se však, že si dávají matky brát svoje vlastní děti a že si je nechávají ve školách vyhlídat. Dívky, které se provdávají jen z rozkazu, nemohou býti nikdy dobrými manželkami, a manželky, které jsou s to každou chvíli od mužů odejít, nemohou děti svoje ani pořádně milovat. Jsou jim tak lhostejny jako jejich manželové.

Mužům se nedivím, že berou tyhle věci zlehka, ti mají zcela jinou krev než dal bůh nám, tím více však se hrozím těchhle ženštin. To budou ale také ženské! Samá zajisté jen paráda a zahálka, nebudou jiného dělat než se strojit a po ulicích se procházet . . .“

„To se mýlíte,“ namítala Sylva, „o parádě není v celém Ochranově ani v neděli a ve svátek stínu. Ženské si chodí tam zcela prostě a všecky jsou ustrojeny na jednu módu. Všecky nosí popelavé šaty až ke krku a bílé čepce. Děvče si uváže čepec pod bradou pentlí růžovou, žena tvrdě červenou a vdova modrou. Neukazují se nikdy na ulici, jen v neděli v kostele lze je viděti. O muzikách a jarmarcích ani nevědí. Služek tam žádných není, matky si vezou svoje malé děti každý večer v pletených kočárkách samy za město. Kolkolem jsou v dlouhých řadách vysázeny krásné košaté lípy. Ve dne pracují ženštiny buď v domácnosti neb předou a dělají krásné krajky, které se také obci odvedou a prodají . . .“

„Co dělají ti lidé s tolika penězi? Slýchám, že mají velký obchod s plátnem; musejí ročně mnoho peněz vydělat.“

„Mají velké pozemky téměř ve všech dílech světa zakoupené,“ vysvětloval Antoš, „a všude si zařizují osady nové. Každý rok kupují v Americe mnoho černochů od pánů a darují jim svobodu přijímajíce je do obce, zasluhují-li toho . . .“

„A vedlé toho si strojí hody, pijou a jedí, až se hory zelenají,“ utrhla se Jirovcová, nemohouc snésti, že by bylo u těchto kacířů také něco ctnosti občanské.

Sylva se dala do smíchu.

„Na to se optejte strýce mého, on vám poví o jejich hodech,“ chechtala se, „jel tam tudy jednou

a stavěl se v hospodě na oběd. Vypiv rychle jeden džbánek piva, neb bylo mu cestou v krku vypráhlo, žádal si ještě jednoho. „Dosti máte," chladně mu odpověděl hospodský, „nenalívám než jednou." A také strýcovi nenalil, nechť si klel jak klel. Strýc utekl z hospody hledaje jinou, ale nebylo jiné v celém městečku. Žádal si tedy na hospodském, aby si s ním aspoň sehrál v karty, když mu nalejt nechce, by mu přec ušel čas, než si koně nakrmí a napojí. Ale hospodský mu znovu odsekl, že v karty hrát neumí, ba že jich ani nezná, i že by nejen on, ale každý jeho souvěrec do smrti se styděl, kdyby měl mařiti drahý čas hrou daremnou . . ."

Tenkráte se však Jirovcová zdržeti nemohla, musela chválit.

„To si dám líbit, to je moudré a chvalitebné. Tak by to mělo i u nás v hospodách chodit; nebylo by tolik opilců a žebráků v obci. Džbánek pro žízeň a nic víc. Chtějí-li se lidé hovorem pobaviti, nemusí se při tom neustále krk proplakovati, beztoho z toho nemají než nemoc. Jen jest-li se ochranovští tohoto prospěšného obyčeje také drží mezi sebou, nejen před lidmi? U nich se mísí blud s pravdou spůsobem podivným . . ."

„Blud je druhý stín člověka, matko, všude za ním se plíží, nejen v Ochranově. Zapomínám však rád na všecky bludy Ochranovských, slyším-li, jak si mezi sebou tykají a jinak si neřeknou než „bratře" a „sestro." Kéž by to tak bylo všude ve světě, pak by mohl člověk ještě jednou tak rád žít. Ta nesvornost mezi lidmi, jejich zištnost a lakotnost, jejich nenávist zkazila mně již mnohou noc. Toho všeho příčinou je z největší části bažení po bohatství. V Ochranově není o té nectnosti ani památky . . ."

Antoš pronesl tato slova výrazem tak trpkým, že udělala Jirovcová rychle sobě i synovi kříž, snaživši se, aby ukončila hovor v jejích očích nebezpečný obrat beroucí.

„Nechci nikoho odsoudit," pravila synovi důrazně, „pročež také tvrdit nechci, že snad bují pokrytectví mezi Ochranovskými ještě více než jinde; ale to je u mne jisto, že stojí co do ctnosti daleka pod námi, ježto se přidržujeme církve jedině spasitelné. Přisvědčuji Sylvě zcela, že to ošklivé, že provdávají a žení tu svou mládež, jako by v ní nebylo ni duše ni srdce, a opakuji, že je ten rozvod jejich pravá hanba. Je tam možná mravnost, kde smí manžel za živobytí manžela druhého pomýšleti na sňatek jiný? Co to za náboženství, jež člověka neučí, aby se znal pro boha zapříti? Bůh pravil „pojmeš jen ženy jedné, muže jednoho i nerozvážeš, co jsem svázal, dokud nerozváži sám." Oni však svazují bez rozmýšlení a svědomí a rozvazují a na novo svasují jen dle chtíčů svých. Jak je víra naše proti tomu vznešena! Porovnávajíc ji s jinou, teprv vidím, že je koruna všech, jedině jen pravá. Co to na příklad za svatou věc ty naše kláštery, kde se člověk již tu odříkává prachu pozemského, žije jen v bohu samojediném! Poznala jsem klášter jen jeden, ale do smrti naň nezapomenu. Poslouchej, Sylvo, tobě jsem o tom ještě nevypravovala a ty ráda o tom slýcháš, jak je to ve světě. Když jsem byla ponejprv na pouti svatojanské v Praze, padla jsem i vyrazila jsem si ruku z ramena. Dovedli mne do kláštera k Alžbětinkám. Celá jsem se cestou třásla, bála jsem se nejen bolesti při napravení, ale ještě více, že se mne dotkne cizí muž — lékař. Plakala jsem, až mi srdce usedalo, vstoupivši do velké světlé síně, kde bylo mnoho nepovědomého mi nářadí. Tu vejde

ke mně panna v černých šatech s bílou plachetkou na hlavě. Z bledé její tváře vycházel podivný svit. „Neboj se, ženo nebohá," pravila mi laskavě, „učiním, co bude mého možného, abych ti nespůsobila více bolesti než musím." Při těchto slovech dotkla se mne svou útlou rukou, v níž bylo však více síly než v rameně tří mužův a než jsem se vzpamatovala, byla jsem napravena a obvázána. Pro velkou zimnici, která se do mne dala, musela jsem tam setrvat ještě několik dní. Zůstala jsem ráda i nechtělo se mi ani již odtamtud. Kdybych nebyla měla doma malé děti, byla bych tam zajisté navždy zůstala za služku. Nemohla jsem se po ten celý čas dosti vynadivit těm svatým pannám, které nad námi ve dne v noci bděly, nepozbývajíce nikdy trpělivosti v přetěžkém svém úřadě. Neštítily se nejhnusnějších ran, nebály se nákazy, neděsily se smrti. Těšily umírající v poslední hodince, oblékaly je do rakve, jako by byly sestry jejich vlastní a to vše jen v skrytosti pro lásku boží, nikdo nezná jejich jmen, nikdo si o nich nepovídá. To je ten pravý život, pomyslila jsem si nejednou, životem je jen polovičním, když člověk pouze seje a sklízí a na jiného nemyslí, než aby se nasytil . . ."

„Ach!" vzdychla si Sylva zamyšleně, když stařena pohnutím uchvácena umlkla, „mně se to nezdá životem nýbrž smrtí, pohřbena býti mezi čtyřmi zdmi, nemít na očích než nemoc a bídu, ač se mi to jinak tuze líbí, že jsou ve světě lidé, kteří nemají jiného na mysli a na práci, než jak by jiným sloužili. Musela bych mít jinou krev v žilách, kdybych tam měla uvyknouti . . ."

„Nemusí jít do kláštera, kdo chce žít zásluŽně," namítal Antoš, „takovým strážným duchem jako ona jeptiška může být každá ženština vždy

a všude. Jestiť ještě jiných ran na světě k obvázání než tělesných," připojil s pohledem tak vděčným na Sylvu, že se radostně zapálila. V tom však všichni polekaně vyjeli. Dole ve vesnici již klinkali na půlnoční.

„Do smrti bych nebyla řekla, že již táhne na dvanáctou," podivila se Jirovcová.

„Jak se ty děti odsud dostanou," starostlivě se tázal Antoš, vyčítaje si v duchu, že jich tak dlouho nad jiným zapomněl. Hoši usnuli totiž zcela tiše mezi hovorem starších uprostřed hraček.

„Tu je snadná porada," rozhodovala Sylva; „já vezmu jedno na ruku a vy druhé. Snesete mi je až k statku a pak se můžete zas sem vrátit. O ostatní postarám se pak již sama."

Nečekala ani na jeho odpověď, chce-li, nebo nechce-li. Počala děti hned zaobalovati do teplých loktušek. Pospíchala domů, co věděla, že je již tak pozdě, aby nezůstalo stavení prázné, až odejde čeládka do kostela. Také ona nemohla pochopit, že nad hovorem na vše ostatní zapomněla.

Jirovcová ji ubezpečovala, že bude dávno doma, než budou v kostele zvonit po třetí. Ač nevěřila v zlé duchy, pokropila přec odcházející vodou z kropenky, než je pustila ze dveří. Mínila, že dobře je dobře, líp však líp, když jí Sylva namítala, že toho není potřebí, poněvadž nemají zlí duchové dnes k lidem žádného přístupu.

Antoš vyšel první ze stavení, aby razil sněhem cestu. Nesl svého staršího synáčka v náručí. Ohlédl se ob čas na Sylvu. Šla za ním, majíc v náručí mladšího. Přehodila si svou teplou vlněnku přes hlavu, aby dítě zadýchala. Vinula je tak laskavě k sobě, že si musel Antoš bezděčně zpomenout na obraz v kostele, představující útěk do Egypta.

Tak dobrotivě a radostně pohlížela Sylva na jeho spícího syna.

Sestupovali s hor do vesnice touž stezkou, kudy se byl Antoš před málo hodinami tak truchlivě ubíral. Jaká to změna v době tak krátké! Zdálo se mu, že po celý život tolik nezažil jako na tento štědrý večer. Uprchl jako sen a přec v něm byla věčnost. Zdali býval kdy dříve mlád? Ne, mladost jeho započala teprv touto nocí . . .

Byl tuhý mráz, sníh chrupal pod kroky pozdních chůdců, okolo čela Antošova vanuli však větérkové jarní. Na obloze i na zemi třpytila se jiskra vedlé jiskry, hvězdy jim svítily nad hlavami, sníh pod nohami, kráčeli pod nebem i na nebi. Kolem nich doletovaly zvuky zvonů zvěstujíce lidem čistého srdce, že se narodilo světlo světa v této posvátné hodině. Byla sláva a mír na zemi a na nebi, sláva a mír v Antošově srdci.

Přišli až k statku nepromluvivše jediného slova. Mlčky položil Antoš i druhého hocha svého na silné paže Sylvino.

„Budeš i nadál matkou jejich a dcerou matky mé?“ zašeptal.

Odpověděla mu jen blaženým zaplakáním.

Jen si dujte větry nepřátelské, jen si pal mraze ošemetný, jen si vězni v loktech ledových nebohou zkřehlou zemi, ty zimo zrádná, neošidíš ji přec o jaro. Jednou vysvitne přec slunko, prohřeje ňadra její a čím závistněji jsi je umrtvovala, tím mocněji oživne. Tisíce poupat pukne pak najednou zvukem slavnostním, tisíce květin se náhle zaleskne ruměncem ranní záře, tisíce uvolněných hrdel skřivánčích zahlaholí plesem blaženým . . .

Jen si přikazuj, ty světe pokrytecký, jen si

závistivě vyhrožuj a vězni v okovech ledových to nebohé srdce lidské, o jaro je přec neošidíš. Vysvitne boží slunéčko, prohřeje je až do hlubin a čím žárlivěji jsi je dosud umrtvoval, tím mocněji najednou oživne. Tisíce v něm pak pukne najednou poupat zvukem slavnostním, tisíce se v něm zaleskne květin ruměncem ranní záře, tisíce uvolněných hrdel skřivánčích v něm najednou zahlaholí plesem blaženým . . .

Antoš odešel z hor jak přišel; žádné cizí oko ho nespatřilo, nikdo o něm nezvěděl. Časně ráno, když šla matka jeho do kostela, opustil s ní stavení. Dosud se chvěla na nebi i na zemi jiskra vedlé jiskry, posvátná noc plála ještě nad světem, opět kráčel pod nebem i na nebi — a nebe si odnášel v srdci.

Odcházeje nezastavil se již na statku, nepodíval se ještě jednou na děti, nežádal si promluviti ještě jednou se Sylvou, k čemu? Věděl, že kryje děti srdce mateřské, i že jsou tomu laskavému srdci poklady nejdražšími, co chtěl vědět víc? Co stálo ještě za vědění, když byl věci tak velké jist?

Odjel opět do ciziny mezi neznámé mu lidi, spal zas pod cizí střechou, i ohříval se u krbu cizího a přec se mu ustavičně zdálo, že meška na tom pevném hradu, kde nelze zlovůlí ho zastihnouti, kde kapala jemná ruka neustále balsamu na srdce jeho . . .

Uchopil se jako jindy obchodu, kupoval, počítal, prodával, uzavíral prospěšné smlouvy, společníci ho chválili, zdálo se jim, že jeho duch ještě více zbystřel a Antoš rozpačitě se divil chvále jejich. Nevěděl, že jednal prospěšně, nepřemýšlel jako jindy o tom, co podnikal, byl jen poslušen okamžitému šťastnému vnuknutí, vykonávaje vše

v opojení jakémsi, v němž mu byla ztráta i zisk stejně lhostejny.

V hospodách naň dosud čekávali jako na apoštola, aby si s ním pohovořili o zlořádech zakořeněných v obci i v rodinách a o novotách žádoucích. Měl opět radit, osvěcovat, opravy navrhovat, jak to dělával jindy. Tenkráte toho však nečinil. Neviděl žádných vad, vše se mu zdálo dobré, lidé i věci, ve všem pučela prch naděje k lepšímu. Nemohlo býti krásnějšího světa a lepších v něm tvorů jako naše země a my na ní. Již o tom nehloubával, co si to dali lidé za podivné zákony, které je tak často zavádějí k převrácenosti, ni jak by se mohly neplechy spůsobem tím povstalé odstraniti. Byl teď pln spokojenosti a důvěry, radil k shovění a smířlivosti, hlásaje, že se zajisté blíží pro všecky doba spravedlnosti — vždyť byla konečně učiněna spravedlnost jemu, co na něm zhřešeno, tisíckrát mu nahraženo.

Tuhé uhodily zimy téhož roku, sníh se chumelil, vítr ho kupil v závěje ohromné, v hradby nebetyčné, mráz měnil v led krev cestovatelův opozdivších se večer na sitnicích. Chtěl být vládcem jediným v těch černých, nekonečných nocech, netrpěl nic živého v říši své. Jen Meluzině dovolil, by směla lkajíc letěti nad příkrovem, jímž zastřel zemi a jí zahučet divokou píseň pohřební.

Po zimách nastal odměk náhlý, všude se hrnula voda, každá hrouda země byla studnicí nevyčerpatelnou. Haldy sněhu a ledu měnily se v pouště bahnité, pole se podobaly jezerům, s každého vrchu vlnil se vodopád. Lidé litovali Antoše, že musí být téměř celý den pod širým nebem, stále na bezedných blátivých cestách, a on se zas divil jejich soucitu jako před tím chvále jejich. Neviděl ni sněhu ni bláta, necítil zimy ni obtíží,

kolem něho vanuly dosud větérkové jarní, — slavil rozeniny mladosti své. Se stejným úžasem slýchal o nemocech i nehodách, — zlo a smrt byly tedy skutečně ještě na světě? On měl již za to, že nastal oním štědrým večerem pro celý svět den sedmý, kde nebude ni pláče již, ni zármutku, ni bolesti a klamu mezi lidmi, kde nad nimi vzejde mír věčný. Nad Antošem již vzešla blahoslavená doba ta. Již v něm nebylo ni nepokoje, ni trpkosti, ni touhy marné, vše náhle vyrovnáno, svět proměněn v jediné zlaté světlo, v jediný zlatý zvuk, neviděl, neslyšel jiného. I byloť mu v této významné života jeho době jako pravověřícímu v ráji, kde vše jediným jen pableskem ruměným, jediným jen tónem harfovým . . .

Dlouho nebylo Antošovi popřáno shledati se s horami. Pokoj uhostil se konečně nadobro v zemích tak drahný čas rozechvěných hlaholem trouby válečné. Rolníkovi bylo zas bezpečno na statku, šlechtici na zámku svém. Ten i onen pomyslil, aby si založil utěšenou domácnost. Všude v chýžích i palácích bylo jen slyšet o svatbách. Selský ženich si jednal pěkný potah, aby potěšil nevěstu, až si s ní vyjede, a šlechtický ženich zařizoval si z téže příčiny maštal mramorem dlážděnou. Nebylo nikdy před tím ještě takového ruchu ve spolku jako právě v dobu tu. Antošovi připadl největší úděl práce a starosti, on musel vyjednávati s pány a se snažiti, aby je uspokojil, vždyť se v tom nikdo jiný tak nevyznal jako on.

Antoš toho však nelitoval, že musí být tak dlouho vzdálen někdejšího domova. Nepřemýšlel nikdy o tom určitě, ale tušil, že žije nejslastnější okamžiky svého života. Snad se v něm i ozývalo, mimovolně vědomí, že po jaru nastává leto, parné, dusné leto, kde se zatemňuje blankyt nebeský,

kde klopí květiny zděšeně útlé hlavy, kde oněmují skřivánci, kde se chvějí ňadra země ohlasem hromovým, kde bývá vzduch mořem plamenným, z něhož šlehají blesky do nejmohutnějších obrů lesa, porážejíce jich . . .

Bylo již v postě, když spatřil Antoš opět v soumraku matčinu chýžku na brunatném čele hor. Dychtivě napínal již zdaleka zrak, by nezmeškal, až ji oživí hvězda naděje, plamínek rozžatý rukou milou. Ale tenkráte čekal marně, chýžka splynula s violovými stíny večerními, než k ní dorazil. Dnes mu nezářila cestou jako tenkráte.

Antoš opatrně se vyhnul vesnici, i bral se nejneschůdnějšími pěšinkami, kudy lezou jen kozy a pasáci jejich. Nechtěl, aby ho snad někdo známý viděl a hovorem zdržel. Spěchal. Byla neděle, tu prý nebývala matka jeho večer nikdy sama — byl si to dobře pamatoval.

Stoupal tak rychle, že se bez dechu zastavil u starého plotu zahrádky. Myslel, že i ona se musí oživit touhou jeho jako tenkráte, ale i ona zůstala němá a temna, žádná štíhlá postava se nezakmitla mezi stromy, žádné říkadlo nezašelestilo šeptem lahodným v trudném tichu večerním . . .

Antoš poodešel k stavení, poslouchal u dveří, neslyšel však než bušení vlastního srdce a nikoli zvuk přátelského uvnitř hovoru — otevřel netrpělivě — matka byla skutečně potmě sama. Antoše dojala její samota dnes tak nepříjemně, jak ho bylo o štědrý večer dojalo, že sama není. Byl by se v této chvíli s mnohem větší chutí z prahu jejího vrátil než tenkráte; musel se velmi opanovati, že toho neučinil. Zdálo se mu najednou, že nemá matce pranic co říci a u ní pranic k po-

hledávání. Tichá, utěšená v něm veselost přeskočila náhle v nevrlost zadumčivou.

Jirovcová vítala za to syna s větší ještě vřelostí než jindy. Vyskočila jako mladice „z lajce“ u okna, kde se modlila na růženci, pozdravila ho tříkrát po sobě jmenem božím, podala mu sama židlici, aby si odpočinul po cestě a spěchala k pícce, aby rozžehla světlo, by si posvítila na syna tak dlouho neviděného, tak tesklivě pohřešeného. Antoš jí však nedal rozkřesati, vzal jí rychle troutník i křesadlo z ruky praviv, že se jim to bude lépe potmě hovořiti. Uvnitř doufal, že se snad naskytne k této práci přec ještě — někdo jiný.

Chudák stařena svolila ochotně. Přisedla tedy potmě blíže k synovi, nemajíc tušení o nevděčných jeho myšlénkách. Chopila se ho za obě ruce, dotýkala se jich skoumavě, dotýkala se i jeho vlasů i jeho tváře, jako by se byla mohla takto domakat, je-li zdráv a vesel. Počínala si při tom tak podivně a rozčileně, že si i roztržitý Antoš toho povšiml. Tázal se jí konečně, není-li churava.

„Nejsem — ale měla jsem velké starosti . . .“

„Snad se něco přihodilo dětem?!“

Antoš chtěl připojit ještě jmeno jedno, které mu leželo stále na mysli i na jazyku; co vešel, nemohl. Nevěděl, co to je, že se najednou před matkou ostýchal vysloviti jmeno Sylvino, nebyl s to na ni se přeptati.

„Ne, díky bohu, dětem není nic, i jinak jde na statku vše krokem svým, ale měla jsem starost o tebe samého.“

Antošovi slyšícímu, že se jedná jen o něho, spadl se srdce balvan.

„Strachovala jste se zbytečně; vedlo se mně tak dobře jako ještě nikdy.“

„Kéž by tě bůh nadál chránil. Myslila jsem si pořád, že tě tenkráte asi zdravého nespatřím.“

„A proč?“

Jirovcová nechtěla dlouho s barvou ven, ale Antoš doléhal.

„Rychtářka mně vrtí mozkem, musím stále na ni myslit.“

„Na rychtářku? A za jakou příčinou?“

„Věděla bych ráda, co má za lubem.“

„Tím si nermuťte hlavu, matko. Jsem jist, že je rychtářka teď zcela spokojena, co ji na očích nemrzím. Nemohu si teď v ničem na ni stěžovat, nemluví sice ke mně, přijdu-li na statek, ale také mně nic na příkoř nedělá. Jiného si od ní nežádám. Slyšela jste snad, že někde na mne zas žaluje, jak to činívala jindy?“

„Neslyšela. Teď si již ovšem na tebe nestěžuje pro hrdého v ní ducha, aby ti neukázala hněv a lítost, že jsi vše přelomil a přetrhl, a lidi na to nepřivedla, jak to mezi vámi asi stojí. Ale mohu si pomyslit, jak ji to uvnitř užírá; nedomnívej se, že ti kdy odpustí, Antoši. Ty's ji hrozně potrestal, že jsi se jí tak vymknul, že se žádné strany k tobě nemůže. Chtěla bych na to učinit přísahu, že ve dne v noci o tom přemítá, jak by tě dostala zas pod svou moc. Nasadí vše, objeví-li se před ní toho možnost. Chce tě jen ukonejšiti lhostejností a omámiti zbožností, abys se snad nedomakal co tropí . . . .“

„Již přestaňte s rychtářkou, matko, nerad o ní slýchám a mluvím.“

„Nemluvím o ní pro ukrácení chvíle, Antoši, děsím se jí skutečně. Povím ti, co jsem ti ještě nepověděla. Když nemohu v noci spát, tu vstanu a modlím se zde u okna, právě kde teď sediš. Nejednou jsem ji viděla před svítáním tam z lesa

pod samým Ještědem vystupovat a přes hory dolů se ubírat k statku. Kudy šla okolo stavení, všude vyli psi, nebylo to nadarmo — vždyť šla od starého Mikusy z hajnovny, to je tolik co z pelechu pekelného . . .“

„Co na tom? Nechť si tam chodí, když ji těší pohovořit si s tím starým bláznem. Snad nevěříte teď k stáru na čáry?“

„Na čáry nevěřím, věřím však v zlou vůli špatných lidí. Rychtářka bude tak dlouho přemýšlet, až na něco přijde, čím ti ublíží.“

„Teď, kde vím, že mně již děti zkazit nemůže, nebojím se jí.“

„Nepožívej ničeho na statku, Antoši, prosím tě za to sepjatýma rukama. Již před časem mně Sylva s podivením povídala, že válí rychtářka přese vši nenávist k tobě vždy sama chleba, když jsi na statku návštěvou, i že ti jej nese sama na stůl. Snad doň pražívá svoje vlasy, jak to dělají ženy, aby muže k sobě přilákaly. Teď zas mi děvče vypravovalo, že se ztrácejí na statku nejkrásnější holubi, aniž se mohou dopatřit zloděje. Podivný to zloděj! Zaškrtí holuby a hodí je kamsi na pole s vyloupanýma očima. Slýchala jsem za mládí svého, že umějí někteří lidé připravit nápoj lásky z očí holubičích za živa vyloupnutých . . .“

„Přestaňte, matko, vy mně kazíte chuť,“ vyjel Antoš mrzutě, „připadá mi teď skutečně, že bývá pivo na statku podivně nasladlé a chleb také . . .“

„Vidíš, vidíš, že mám dobře, varuji-li tě. Třeba neumí Mikusa čarovat, přec ví mnoho, co jiný člověk neví, a umí, o čem nemá na sta jiných zdání. Má hromový kámen při bouřce s nebe spadlý, který se ani na nejparnějším slunci nezahřeje. Kamenem tím zahání lidem vole. Viděla jsem jich sama několik, jimž pomohl, ale nikdy

to nebyli lidé hodní, vždy osoby pověsti nekalé; neb chce uměním svým jen škodit, nikoli prospívat. Vyhojí-li zlého člověka, víc uškodí než napraví, a to je mu právě v hod, neb nenávidí člověčenstva. Zažehnává takovým škůdcům úbytě, zaříkává ústřely, pomáhá k ztracené míře atd. Umí však ještě věci jiné, jak mi matka moje povídala, jinému bych to ani nevěřila. Sloužila na zámku u nebožky hraběnky za panskou a tenkráte již bylo na Mikusu leccos slyšet. I hraběnka se o tom dověděla a přála si seznat jeho umělost. Hrabě sám jí ho tedy pozval na zámek. Mikusa se dostavil a jsa požádán, aby dokázal, že něco umí, usmál se prý šeredně, vytáhl za ňadry knihu zcela chlupatou a počal z ní něco říkat. Tu se najednou rozlítnou vrata u dvora i vběhl do něho jelen, na to srnka, pak liška i kanec, konečně i medvěd, krátce všecka lesní zvěř a tu začala po dvoře tak podivně hopkovat, že utekla hraběnka zděšeně od okna a moje matka také. Hraběnka nechtěla Mikusu na to ani již vidět a nikdo jí nesměl ani o něm mluvit. Jak ale začal nějaký na to rok muž její chodit za jinými a ona žárlivostí téměř hynula, tu si opět na Mikusu zpomněla, jestliže on snad by nevěděl o nějaké radě. Chodívala prý k němu také v noci pod Ještěd. Netrvalo to ani rok a hraběti zašla skutečně chuť jezditi za jinými paními, ne že by byl hraběnku znovu si zamiloval, ale že vůčihledě chřadl a scházel, nemoha již ani opustiti pokoj, konečně ani již lože. Do roka byl v zemi. Ale nejen hrabě, i všech šest dítek její sešlo tímto bídným spůsobem za krátký čas se světa, ku podivu všem lidem. Na smrtelné posteli teprv vyznala se hraběnka zpovědníkovi ze všeho. Zaklela z přílišné žehravosti muže i celé jeho potomstvo, aby se nemusela na to dívat, že miluje jiných

více než ji, i aby po nevěrníkovi nezůstalo na světě ani památky. Mikusa ji prý naučil žalmu zařikávacímu. Aby měl platnosti žádoucí, musela jej odříkat, jsouc oblečena v rubáši, vlastní rukou ušitém, držíc se při tom rukama rozepjatými kříže, na křižovatce postaveném, napodobujíc ukřížovaného. Před tím se musela pomodliti třikrát otčenáš i věřím v boha, ale pozpátku, čím zavolala zlého ducha, oznámivši mu, že se mu dává v moc, bude-li vyplněna žádost její. Také se jí prý zjevil v podobě myslivce neb bílé ženy, sama již to nevím. I musela mu prý duši upsat krví. Za touto příčinou nesmí Mikusa ni do kostela, ni ke mši, ni k svatému přijímání, leda kdyby se dal na pravou cestu, pykaje svých hříchů. Ty se usmíváš povídačce mé? Nu směj se s pánem bohem matce příliš starostlivé, budu tomu ráda, budeš-li se mi i nadál smát. Nechť si to je s Mikusou jakékoli, jedno je přec jisto, že je to ošemetník, jinak by mu ani nebyla tak ošklivá věc připadla, když s ním brala hraběnka radu. Může tedy i rychtářce leccos namluvit, čím bys mohl vzít škodu třeba ne na duši, tedy aspoň na zdraví . . .“

„O to se s vámi hádat nebudu. Vímť, že je rychtářka pověrčiva: měli jsme za touto příčinou vždy mezi sebou rozepři, i když jsme bývali nejlépe spolu. Jestliže o tom skutečně ještě přemýšlí, aby mne dostala na novo pod moc, pak mi může k radě toho starého padoucha ovšem leccos namíchat, co bych tak hned z krve nepozbyl. Slibuji vám tedy, že na statku ničeho nepožiju, přijdu se vždy najíst k vám, jak jsem to činíval jindy.“

„Tak nápadně to nesmíš učiniti; to víš, že asi ostře po tobě kouká, třeba má oči jinde. Umluvila jsem se se Sylvou, že pokaždé zakašle, postaví-li na stůl jídlo, při němž pomáhala rychtářka.

Jsem ráda, že jsem ti to mohla povědít, než jsi na statek zašel a tam něčeho pojedl. Sylva je vlastně všech úzkostí mých nejhlavnější původce, jí to napadlo ještě dříve než mne, že si nehodlá dát rychtářka vzhledem k tobě pokoje. Pozoruje ji neustále, a co vidí, to se jí tuze nelíbí. Svíjí se prý mnohdy v noci jako v psotníkách a přec nikoho k sobě nevolá. Prozrazuje se však sténáním a podivným pokřikováním, z něhož vysvítá, že se domněle rve se strašidly. Sedává často v sadě u potoka pod vrbou s velkou knihou v klíně, jako když se z ní modlí, ale Sylva zahlídla, že je červenými literami tištěna a že v ní čítává pozpátku. Také by se prý chtěla o bůh ví co vsadit, že je po deskách chlupata. O tobě nemívá rychtářka již nikdy s ní řečí. Jen jednou jí prý přec vyjelo: „Nemluv mi o tom nevděčníkovi, dokud nebude skrocen, a že bude skrocen, toho se ti dokládám nesmrtelnou duší svou. Ty's byla svědkyní pokoření mého, budeš i svědkyní mého vítězství. Dříve, dokud se toho nedožiješ, nepustím tě ani z domu svého.“ Jestli tě to zajímá, optej se na to Sylvy sám. Ale kde to děvče dnes vězí? Čekám na ni marně celé půldne. Neviděla jsem ji s dětmi již od neděle a přec není na statku teď právě na pilno. Nemohu se jiného domyslit, než že si snad řídila oděv k dnešnímu večeru. Děvčata mají dnes velkou slavnost, nechodívá sice mnoho mezi ně, ale dnes nezůstala zajisté doma. Neviděl's nic, když šel's vesnicí?

„Já vesnicí nešel,“ vypravil Antoš pracně ze sebe. Matčina zmínka o vesnické slavnosti, k níž si řídila Sylva snad oděv, ubírala mu náhle dechu.

„Přadleny a dračky slaví dnes teprv dlouhou noc,“ pokračovala Jirovcová, „odtáhly se s ní letos proti jiným rokům o mnoho neděl. Len se dobře

udařil, měly celou zimu až do nynějška co příst a také co drát. Byl dlouhý a teplý podzim, husy se mohly dlouho na strništích pást, obrostly pěkně, je z nich letos peří jako samý prach. Jindy bývají děvčata již hotova o masopustě, ba mnohdy již okolo vánoc, když se len neudaří a studený podzim husy umoří, pročež chtějí také letošní „dlouhou noc“ zvláště vesele strojit. „U Housků“ jim dali k tomu sednici, je největší v celé vesnici krom v hospodě, tam si budou moci s chutí vyskočit. Přeji to Sylvě, že se dnes trochu povyrazí, celý rok nikde nebyla a také jít nechtěla. Plísnila jsem ji za to často. Vždyť nemá jiného, než že si v neděli s dětmi ke mně vyjde, a co se mnou starou osobou? Divím se jí, že jsem ji ještě neomrzela. Jak nerada bych k vůli dětem, aby ze statku odešla, než dorostou, přec bych si přála, aby si konečně vyhlídla nějakého hodného hocha. Nevím, co to je, že o žádném slyšet nechce, měla by nápadníků dost, kdyby chtěla. A ona konečně chtíti musí, není člověku blaze samotnému na světě. Nechť se má k vdavkám, než jí pominou mladá léta; domlouvám jí k tomu často, vždyť je jí již přes dvacet roků, má věru čas . . .“

V Antošovi zavířily myšlénky tak závratně prudce, že se musel zadržet lenochu stolice. To bylo mnoho, příliš mnoho najednou. Letěl zprudka s nebe na zem a na jakou to zem, plnou kalu a hmyzu. Co to slyšel za jedinký okamžik! Sylva si chystala marnivě oděv, hodlala na dlouhou noc mezi tu svévolnou vesnickou chasu, chtěla si tam vyhlídnout hocha, aby se provdala, než jí projdou léta . . . Byla to skutečně tatáž Sylva, s níž strávil štědrý večer? Znal jich snad přece dvé? Mluvila matka teď o té druhé? Neboť bylo skutečně jen tvora jediného téhož jmena, který ho podvodně

vehnal licoměrnou upřímností do nejhrubšího, do nejšťastnějšího klamu? A on se mu tak brzo, tak úplně podal!

Dobře, že byla tma v sedničce, jinak by se byla Jirovcová asi k smrti zalekla syna bledého, s vytřeštěnýma očima před ní sedícího. Nevidouc mu však do tváře, považovala jeho mlčení pouze za posavadní netečnost k osobě, o níž se mu právě zmiňovala. Začala tedy o něčem jiném, zajímavějším, jak se domnívala. Mezitím však zápasil syn její nevědomky s nejprudčí bolestí, která kdy zrývala srdce jeho. A přec byl zvyklý trpět a bojovat.

Jirovcová počala synovi líčit, jakou mívá radost z jeho hochů. Nemohla mu dosti vynachválit jejich dobrotu i vtipné jejich hlavy. Dotvrdila svoje slova několika příběhy, v nichž se skutečně zračilo, že to jsou děti velmi dobré a pěknými vlastnostmi nadané. Ani zdání u nich o povaze matčině. Ale Antoš mlčel dosud, ještě nebyl s to vypravit ze sebe jediné souvislé věty, jíž by nebyl vyzradil, co se v něm děje.

I zamlčela se konečně dobrá stařenka jako syn, nemohouc se dočkati jediné odpovědi. Nevěděla již o předmětu dražším a zajímavějším srdci jeho, o němž by si s ním promluvila, ale Antoš o něm věděl. Zoufale se doznával, že je ještě někdo ve světě, kdo ho v této chvíli více zajímá než krev z krve jeho . . .

Jirovcová nabyla ze stálého mlčení jeho konečně přesvědčení, že tíží syna asi neodolatelná po cestě unavenost, již jen k vůli ní přemáhá, aby snad neřekla, že sotva přicházeje, zas s ní se loučí. Aby mu odchod usnadnila, počala tedy sama, že jde dnes na ni podivné spaní. Aby dodala slovům svým více pravdivosti, dala se i do ode-

stýlání své postele. Již se toho nebála, že zavítá na statek k rychtářce, co ho varovala před jejími spády.

Antoš vida, že matka vstává, zdvihl se také dle příkladu jejího, více však jako stroj než člověk vůlí nadaný a jako stroj vyšel ze dveří, nepodávaje jí v omámenosti ani dobrou noc. Jirovcová se musela za ním pousmáti, že tak zmateně odchází, všecek přemožen ospalostí, jak se stále domnívala. Přála mu v duchu dobrý odpočinek a dobré na statku sny; umínila si však přec, že mu to zejtra vyčte, jak pěkně se s ní rozloučil po vzdálenosti tolikatýdenní.

Antoš však nešel daleko. Pitomě se zastavil u samého prahu chýžky, hledě tupým zrakem do údolí zatemněného, jako by nevěděl, kudy dále jíti, kam se obrátiti. „Tedy opět sklamán?!“ zahučelo mu to v duši hlasem hrobovým.

Najednou zahořel však v očích jeho plamen divoký. Z vesnice zazněla k němu hudba, zpěv i smích. Počali dole slavit dlouhou noc. Již věděl Antoš kam! Úprkem se hnal „k Houskovům.“

Antoš chtěl vidět Sylvu v jejím ponížení a pak navždy ji vypustit z mysli. Chtěl vidět, jak dovádí a žertuje s chlapci, kterak se namáhá, aby vzbudila jejich obdiv obratností svou při zápase. Antoš zaskřípal zuby, představuje si Sylvu potýkající se s chlapci, ale přec spěchal kvapem šíleným k tomuto divadlu, aby si mohl pak nezvratně říci, že není hodna jediné jeho myšlénky. Co to jen bylo, že ho za jediný večer tak omámila, že od té doby v ní viděl něco lepšího a šlechetnějšího, než byly všecky družky její, ba nejšlechetnější tvor, kterého kdy byl poznal? Setkalť se s ní v onen nešťastný štědrý večer s duchem trapným rozjímáním ochablým, srdcem sklíčeným a

po porozumění toužícím, pročež se dal tak pošetile unesti chvalozpěvy matčinými o dobrých jejích vlastnostech, o hlubokém jejím žalu, že ho kdy urazila, i soucitem jejím s opuštěnými jeho dětmi. Netušil tenkráte cestou nadarmo, že naň čeká v horách nové zlo. Jak jí jen mohl věřit po všem, co předcházelo? Nepochopitelná to zaslepenost po zkušenostech tak trpkých. Což byl nenapravitelný v bludech svých? Jak se mu asi posmívala Sylva, uhodla-li, co se v něm děje, a jak by nebyla uhodla? Ošemetně si s ním zahrála! Jak vřele naň hleděla! Jak upřímně zaplakala, když se s ní loučil! Měl slze hadí za rosu srdce laskavého a tato neočekávaná laskavost zdála se mu darem božím, náhradou za vše, co kdy vytrpěl a postrádal. Co byl od ní vzdálen, neobíral se ničím jiným, rozplamenila v něm vděčnost tak nadšenou, že se mu teď mátl skoro rozum, když si představil, že ji musí v sobě usmrtiti, ana je jí nehodna. Jen vděčnost ho tedy tak prudce k ní vábila? Nechť si to byla vděčnost jen či cit jiný, jisto však, že v něm musí umříti. Ano musí v něm umříti, musí! Věčná mu hanba, vzpomene-li si na lhářku jen ještě vzdechnutím. Zapomene, ba zapomene na ni! Vždyť zapomněl tolik — tolik jiného, zapomene zajisté také na blbý sen . . .

Stavení „u Housků“ bylo obklopeno dětmi i babami, vše se tlačilo okolo oken přízemní sednice, z níž se ozýval hlahol veselý. Antoš si jen pracně vydobyl místa mezi davem, slídě očima ve všech koutech sednice po Sylvě.

V sednici bylo pěkně uklizeno, na stole hořely svíčky na svícnech dřevěných, květinami a fábory okrášlených; okolo stolu zasedala právě děvčata.

Jestiť totiž obyčej v dlouhé noci, že večeří nejdříve hoši zvlášť, jsouce obsluhováni děvčaty,

které se také samy na večeři složí a hochy častují, a pak teprv večeří děvčata, jimž slouží zas hoši. Hlavní zábava nastane teprv po večeři. Tu se uklidí stoly ze sednice do síně a podlaha se posype vysoko hrachovinou, načež nastane krutý zápas chlapců proti děvčatům, děvčat proti chlapcům. Neukončí se dříve, dokud nepodlehne jedna strana úplně, volajíc o milost a kdyby měl trvat do rána. Nebývají však vždy hoši vítězi, a jsou-li, tu jim je prv udatně bojovat.

Děvčata seděla dvěma řadami u stolu právě proti oknu, kde stál Antoš, mohl každé pohodlně vidět do tváře. Prohlédl si také napnutě jednu po druhé dvakrát, třikrát, desetkrát, ale nechť si koukal jak chtěl, Sylvy přec mezi nimi nevykoukal. Počal volněji oddychovat, ale znovu se zalekl; zapomněl na skupení umyvaček, dole u kamen, jimž připadl losem úkol vše k večeři připravit a zas uklidit, aby s tím neměli hospodáři žádné práce. Počínaly si tam čiperně a obratně, že Antoš viděl v nejedné na okamžik mrštnou Sylvu, ale vždy to byl jen omyl, pokaždé to byla dívka jiná.

Než Antoš dosud nevěřil, byl tuze mnoho trpěl, domnívaje se, že se v Sylvě klamal, nechtěl se oddat předčasně naději, na níž by snad znovu následovala rána. Čekal, že ještě přijde, byl jist, že se ještě objeví — k zápasu. Tu nastal teprv okamžik, kde se mohla nad jinými skvíti a obdivu dojíti. Ale stoly se odnesly, podlaha se posypala hrachovinou, děvčata i hoši postavili se ve dva šiky a dvéře se zavřely, aby nemohla přijít žádné straně již pomoc zvenčí. Počítáno do tří a šiky se hnuly k sobě měříce se očima, ještě jednou počítáno do tří a již k sobě skočily, držíce se v křížku. Nesmírný teď nastal hluk mezi zápasníky i venku mezi diváky, ale Antoš již neviděl, co se

dále děje, divadlo to pozbylo proň vší zajímavosti, co se dvéře byly zavřely, čímž mu byl podán nejpatrnější důkaz, že dívky nečekají nejsilnější mezi nimi družky, aby jim dopomohla k vítězství. Jak si oddechl, nabývaje přesvědčení, že není Sylvy v té divoké směsici a že jí tam také nebude!

Ale utěšený pocit ten byl brzo zaplašen vášnivou otázkou, kde tedy Sylva je, není-li ani zde ani u matky? Proč se u ní neukázala po celý týden? Snad již nalezla, k čemu jí prý tak horlivě radívala, bavíc se kdesi s vyvolencem, jenž se stane za krátko mužem jejím, poněvadž prý není člověku blaze samotnému?!

Antoš odvrátiv se rychle od okna, kde byl tak dlouho marně po Sylvě pátral, umínil si pevně, že vyskoumá, co ji zdrželo. Jeho víra v Sylvu byla tak zviklána, obraz její tak zkalen v nitru jeho, že si ji již jinak představit nemohl než zapletenou v nějaký zcela všední zamilovaný poměr. Musel o tom nabyti jistoty, aby již ani jediné myšlénky k ní nezabloudilo a pochybnost a nejistota ho nemučila, až jí bude opět vzdálen, že jí snad křivdil přec. Již poznal, jak je slábo srdce jeho, i bál se ho . . .

Antoš se bral k statku takovým spěchem jako před tím k Houskovům. Zdaleka však již viděl, že je ve všech oknech tma. Nic se nehnulo v celém stavení, když přeskočiv u dvora plot se všech stran ho obešel. Vše se zdálo pohříženo v spánek hluboký. Ale právě v době té, kde je všude ticho a bezpečno, laškuje dívka s hochem prý nejraději kdesi v zátiší. Antoš to nevěděl ze zkušenosti, ale slýchal o tom . . .

Obešel tedy znovu stavení, prošel si i sad i zahradu, ani jediná kůlna, jediné zákoutí neušlo jeho prohlídce, všude však bylo ticho, odnikud

neozýval se šepot jakýsi ni jiný podezřelý šramot. Již chtělo v Antošovi srdce radostně si poskočiti — ale co to? Z chléva drala se slabá tajemná záře. Z čeládky tam nikdo nebyl, to věděl Antoš jistotně, viděl služky i čeledíny domácí všecky na „dlouhé noci“; rychtářka nechodila teď již nikdy do chléva — tam konečně musela být Sylva.

Tichými kroky přikradl se Antoš k chlévu, snažil se všemožně, aby nebyl slyšán, by ti, kdož dosud v chlévě bděli, vyplašeni jeho blízkostí dříve snad neutekli neb světlo neshasili, než je mohl spatřit a poznat. Studený pot vyrazil mu však při tom na čele. Teď konečně dobýval se jistoty! Otevřel tak rychle dvéře, že se mu nemohl skutečně v té chvíli nikdo skrýti, ale jeho obezřelost mu byla málo platna; zůstal najednou nepohnutě stát drže se závory. Nemohl ku předu, neviděl, co se ve chlévě děje pro mžitky, které se mu dělaly před očima návalem rozbouřené v hlavě krve.

Tu zaznělo vykřiknutí tak blažené, tak sladké, že Antoš zaslechna je, již věděl, že se na Sylvě opět prohřešil a to ještě více než kdy před tím. Neviděl jí, ale poznal její hlas, v němž se chvěla nevýslovná radost. Nepřemýšlela o ženiších a vdavkách, za to by byl chtěl v této chvíli deset životů položiti. Matka ho zbytečně pobláznila, zbytečně mu pokazila jejich shledání se, na které se byl tak těšil, jako posud ještě na nic v životě. Což se nemohl nikdy dožít radosti nezkalené?!

Jak Antoš vzhlédl, viděl Sylvu, sedící na dojačce vedlé pěkné krávy, jejížto hlavu měla na klíně položenu. I ona se nemohla hnouti z místa radostným překvapením. Vztáhla po něm jen ruce tak toužebně a důvěrně jako dítě po matce, ale on se jich nechopil. Nemohl. Napolo omráčen několikahodinným bojem nejtrpčích pocitů klesl

naproti ní na kupu vonného sena, pohroužeje se v pohled na ni. Ona učinila taktéž, viděla, že nemůže mluvit pro srdce příliš plné. Slze jí vstoupily do očí, řinouce jí volně jedna po druhé po tvářích dojmutím ubledlých. Nesetřela jich. Nerušila ani vzdechem, ani posuňkem ticho posvátné této chvíle. V němém tom nazírání minula jim hodina snad i více, oni to nevěděli. Byla to nejšťastnější hodina, již v tomto životě spolu strávili.

„Ty tedy nejsi na dlouhé noci?“ zašeptal Antoš konečně, dosud nevěře tomu, co vidí a shledává.

„Co bych já tam dělala?“ podivila se Sylva, probudivši se jeho otázkou jako ze sna.

„Jak se můžeš jen tak tázat? Ty nejsilnější a nejmrštnější děvče na celém okolí. Zajisté bys tam byla mnoho utržila podivu a pochvaly.“

„Já o takovou pochvalu již nestojím,“ odpověděla klopíc oči; při tom se jí rozhostil takový líbezný zmatek po tváři, že Antoš ponejprv zvěděl, co to je ženská krása, jejížto moc dosud lhostejně zapíral, považuje ji za pouhý jen výmysl zahálčivých hlav. Zatřásla jím teď od hlavy až k patě.

„Jak tomu dlouho,“ zašeptal znovu po dlouhé však přestávce, nemoha dosud odtrhnouti oči od jejího obličeje, matně osvětleného loučí opodál v konvi hořící. Při každé světla proměně odkrýval v něm nových, dosud netušených vnad. Co to vše mluvilo z té dívčí tváře, nová, nepovědomá, přespanilá to řeč! Kdo by se byl mohl do sytosti do ní ponořiti!

„Však vy to dobře víte!“ zapýřila se v nových nesnázích. Jak jí slušely! Co by jí však nebylo v této chvíli v jeho očích slušelo!

„Nevím, Sylvo, věř mi, že nevím,“ zajíkal se

Antoš rovněž v rozpacích, neb lhal. Chtěl slyšet z jejích úst, co dobře věděl.

„Že to nevíte?“ žasla obyčejnou svou prostosrdečností, „vida, měla jsem za to, že je vám již dobře povědomo, že nejsem, čím jsem bývala před dvěma lety, když jsem k rychtářce do služby vstoupila. Tenkráte jsem byla ještě hrrr . . . do světa, divoká, nepředložená, bez rozumu, jedním slovem staré dítě, k němuž nepromluvil nikdo, co bylo na světě, moudré a citlivé slovo. Od té chvíle však, co jste si mnou tak vážně pohovořil na pavlači, stala jsem se také vážnější. Rozbřesklo se mi náhle v hlavě, zvěděla jsem, co to je asi ten svět, i že v něm není vždy tak snadno žít, jak jsem se byla domnívala. Od té doby jsem pochopila mnoho, a na co nepřijdu sama, to mi poví vaše matka. Co slyším od ní, povím zas vděčně vašim dětem, ani jediné slovo její nepřijde k ztracení . . .“

„Vím to, Sylvo; poznal jsem na dětech, čím jim jsi. Ale teď mi také pověz, jak se ti za to poděkuji?“ s vzrůstající vřelostí tázal se Antoš a teď vztáhl on po ní obě ruce.

„Právě tak chtěla jsem se zeptat vás, vysvobodili jsme tedy dušičku z očistce,“ pousmála se Sylva, podávajíc mu ruce přes krk krávy s takovou oddaností, že mu to projelo opět všemi žilami.

„Zač by ty's se chtěla děkovati mně? Neudělal jsem ti jakživ nic dobrého, nenáviděl a podezříval jsem tě tak dlouho nezaslouženě . . .“ Antoš si zpomněl kajicně na hodiny sotva minulé, kde ji hledal s podezřením tak podlým v srdci.

„To právě mně bylo zdrávo,“ skočila mu rychle do řeči, než se mohl před ní obviniti z hříchu posledního, „vaše přísnost probudila mne

ze spánku. Ach ještě cítím, kterak mne tenkráte polil var, když jste mi vyčetl, že jsem pomahačkou rychtářčinou, i že se nechávám od ní použíti k věcem zlým a nepatřičným. Nahlédla jsem při prvním slovu vašem, že máte pravdu. Zasloužené opovržení vaše mne tížilo jako skála, nemohla jsem někdy ani usnouti cítíc je na srdci. Zdálo se mi, že můj celý život ani na to nestačí, abych zas napravila, v čem jsem zhřešila. Neměla jsem od té doby téměř jiné myšlenky, než jak bych se zalíbila vaší matce, již tak ctíte, a kterak bych prospívala dětem vašim, jež tak velice milujete. Neměl jste však nikdy o tom zvědět, těšilo mne sloužiti vám potajmu. Ale zvěděl jste o tom náhodou přec a teď jsem tomu ráda, aspoň vám mohu říci, že jste mne udělal o velký kus lepší, než jsem byla, a to vás zajisté potěší. Je mi zcela jinak, co vím, že se již na mne nehněváte, ach tak volně a blaze, že byste tomu ani neuvěřil. Nechodím — lítám! Byla zima, co jste byl teď pryč, krutá jak víte zima a mně se zdálo teplo; bylo pošmurno a pro mne svítilo slunce; jiní se těší na jaro a pro mne již nastalo — od vánoc. Není to ku podivu? Umínila jsem si, že vám to povím. Za to mi jde ale vše mnohem zdlouhavěji od ruky, teď mne nemá rychtářka proč chválit. Každou chvíli si při práci postojím, posedím i zamyslím se, aniž pak vím, na co jsem tak dlouho a napnutě myslila. Jsem tak zapomněnliva teď, že mi vyjde jedna věc pro druhou z paměti, jako by tam bylo místa jen pro jedinou — nevidím celý boží den jiného před sebou než vás. Kam koukám, tam jste vy, všude mi přicházíte vstříc, za každým stromem stojíte, z každého člověka ke mně mluvíte, není to k smíchu? Ale ještě více se nasmějete, až vám povím, že nejsem s to s jinými lidmi o

vás mluvit. Vaše jmeno mi nechce teď jaksi s jazyku a jindy jsem se u matky vaší napovídala o vás dost. Jen s dětmi mluvím o vás jako jindy, ale jak začne někdo jiný o vás řeč, hned musím ze sednice, neb ze stodoly a schovám se, jako bych byla o něčem slyšela, při čem třeba, abych se zastyděla. Každý večer, než ulehnu, zpomínám si na štědrý večer, kde jsme se vlastně teprv seznámili — je to nejmilejší moje myšlení. Pamatovala jsem si každé vaše slovo, jak jste nám tenkráte o Ochranovských povídal. To se nám to šlo tenkráte krásně domů, není-li pravda? Byla noc a přec byl kolem nás samý třpyt a lesk, až z toho člověku oči přecházely. Musela jsem si je pořád potajmu utírati. Zdálo se mi, že se vznáší právě nám nad hlavami panna Marie na stříbrném oblaku a že sype na nás plnýma rukama samé hvězdy. Také jste ji viděl? Bylo všude plno, plničko hvězd! Když jste se na mne ohlédl, měl jste jich v očích, na čele, všude . . . byl to přeslavný štědrý večer, slavnější snad neviděla země, co stojí. Jest-li pak se nám ještě jednou vrátí v takové krásе? Ale proč hledíte tak mlčelivě pod sebe? Podívejte se mi raději do očí, dnes to věru za to stojí. Uhlídáte v nich nejšťastnější na celé zemi duši . . .“

Ale Antoš nevzhlédl přec, pustil mezi Sylviným hovorem znenáhla ruce její z rukou svých. Odpovídala na nejtajnější otázky srdce jeho, co bylo v něm posud jen nadějí, snem, pocitem blaženým, co nemělo dosud tvaru určitého, to nabylo slovy jejími náhle podstaty a stalo se skoro již činem . . . I zhrozil se Antoš — v jeho ráji se zaleskla náhle srst hadí; co měl za ranní záři lepší budoucnosti, bylo požárem zhoubným, zahrozivším zkázou, co měl nejdražšího. Při nenadálém

jeho vzplanutí spatřil netušenou hroznou propast u nohou svých, byl se k ní dostal cestou růžemi posypanou, růže nejsladší ji dosud věnčily . . . Ale bělmo spadlo náhle s očí jeho. Jeho hněv, aby se nezapletla Sylva v poměr jí nehodný, nebyl bolestí, že pozbude přítelkyně soustrastné; jeho rozhorlenost, aby neposkytla cizím lidem divadlo, nikoli pečlivostí bratrskou — nýbrž palčivou žehravostí! Nebeské nadšení, jímž zpomínal na druhou matku dětí svých, svatá vděčnost, jíž dařil dceru matky své — láskou pozemskou, hříchem před lidmi a vlastním svědomím . . .

Rázem se probudil Antoš ze svého opojení, poznávaje, že stojí se Sylvou na svahu nebezpečném. V okamžiku bylo v něm rozhodnuto, vzchopil se s nejmužnější odvahou. Po tom, co slyšel, nebylo jiné pomoci než nejrychlejší roztržka; teď bylo ještě času, ještě cítil v sobě k tomu síly, zejtra snad, snad za jedinou již minutu, kdyby neopatrně zraku zvedl k očím, z nichž prý dnes „hleděla duše na zemi ta nejšťastnější," bylo by bývalo pozdě.

„Sylvo!" zvolal hlasem, utlumeným nevýslovnou bolestí, že musí neuprositelnou rukou v ní i v sobě rozdrtiti srdce, nic nedbaje, zdali se při tom nezakrvácejí obě, „dej pozor na řeči svoje, číhá v nich — celé peklo!"

„Nebojte se," těšila ho, soucitně zírajíc na jeho vnitřní zápas, „myslím, že se dočkáme ještě mnohých takových krásných štědrých večerů. Ti doktoři toho vždy až hrůza mnoho vědí, hned mluví o nebezpečí. Mně však se zdá, že je dětem již dnes značně lépe i že jim bude co nevidět zúplna dobře . . ."

„Co je s dětmi?" zarazil se Antoš, nechápaje naprosto smyslu její slov.

„Což to nevíte? Nu vida, myslela jsem podlé toho, jak jste se tvářil, že jste snad kdesi ve vesnici slyšel, že děti stůňou i že nechcete, abych napřed mluvila o štědrém večeru, když nevíte, jak a jest-li z nemoci vyváznou. Nestrachujte se, doktor byl zde již dvakrát, i praví, že z toho budou nejspíše neštovice; panují v našem okolí. Rychtářka ihned odjela, když to slyšela; bojí se nákazy. Jsem u dětí sama, nevzkázala jsem ani matce vaší, že děti stůňou, aby se příliš nelekla . . .“

„Kde jsou ti moji sirotci?“ křikl Antoš, zapomínaje nad opuštěnými dětmi vše ostatní.

„Nekřičte tak nahlas, abyste jich neprobudil. Leží v sednici hned tu vedlé, usnuli právě, než jste přišel. Ta kráva zde, co nás teď tak moudře poslouchá, počala mně je budit. Odvedli jí včera telátko, naříká si o ně. Vešla jsem k ní, abych ji uchlácholila. Mám dvéře pootevřeny, abych slyšela, kdyby děti na mne zavolaly; ani však sebou nehnuly, co tu jste. Ten spánek jim udělá lépe než všecky mediciny. Dobře, že jste se dříve sem podíval než do sednice, byl byste si mohl mžikem něco od dětí ulovit a snad i sám se rozstonat. Stůně prý i mnoho dospělých. Jděte tedy raději již s bohem nahoru k matce noclehovat. Není radno obmeškat se příliš dlouho v domě, kde se vyskytla nemoc tak ošemetná. To víte, že se můžete na mne zcela spolehnouti, nehnu se od dětí a kdyby bylo kdo ví co . . .“

„Já že mám odejít, když se o moje děti snad pokouší smrt?“ vyjel Antoš, nanejvýš dojat a rozhorlen tím, co slyšel; „mně, mně náleží místo u jejich lože a ne tobě. Také ti je nemíním postoupit. Vrátil jsem se v nešťastnou i šťastnou hodinu! Když jsou děti opuštěny matkou, nechť aspoň vědí, že mají ještě otce. O tahle žena, tahle žena!

Zde to zvíře nerozumné si naříká, že mu odvedli mládě a, ona uteče sama od dětí svých, aby si zachovala — hladkou kůži.“

A Antoš se trpce zasmál, chopě se louče a ubíraje se rychle do sednice. Ve dveřích se však zpamatoval. Pokynul Sylvě, aby vstoupila před ním, by se děti nezalekly náhlého jeho zjevu.

Sylva mu porozuměla, opatrně mu na ně posvítila. Spaly dosud, ač teď již nepokojně.

Antoš poklekl před ložem jejich, zíraje dlouho na ně beze slov, při tom však kanuly slze jeho — první, jež prolil od dětinství — jako déšť na jejich zarudlé tváře a opuchlé ručičky.

„Vy ubozí sirotečkové,“ štkal jemně líbaje jejich palčivá čela, „já jsem vám vybral krásnou matku a pečlivé jsem vás zůstavil pěstounce, opouštěje vás. Promiňte mi, vždyť jsem tušiti nemohl, že může srdce mateřské nadobro zatvrdnouti a pozbyti nejen všeho citu lidského, ale i citu přirozeného. Dovršena však míra hříchův její i trpělivosti mé. Že mně život zkazila vášní a zlomyslností, mohl jsem jí odpustit, že však křivdí teď i vám — neodpustím do smrti. Ženu tu nebudete a nesmíte již zváti matkou. Vzdala se své lásky k vám a vy se vzdáte své k ní vděčnosti . . .“

Antoš se od dětí nehnul, chtěl jim ve všem sloužit sám, ale nebyl u nich mnoho platen. Hoši měli sice velkou radost poznavše otce, ale čeho si žádali, to jim musela přec jen Sylva podat i udělat. Antoš rozžárlil se za touto příčinou několikrát tak velice na Sylvu, že ostychavě před ním ucouvla. Nemohla ho teď již ani poznati; nadarmo hledala v jeho oku i hlasu měkkost a

vřelost v nich spočívající, když se před několika hodinami shledali. Byl celý změněn.

Když lékař, přijížděje druhého dne, prohlásil, že mají děti skutečně neštovice i že je stav jejich dosti povážlivý, tu počal Antoš Sylvu odháněti od jejich lože.

„Jdi, již jdi!“ vybízel ji neustále, „ubytuj se někde jinde, co budou děti nemocny; jsi mlada, mohla bys jednou na ně naříkat, že tě připravily o krásu. Hladké líce jsou velkou u ženštiny věcí, zradí pro ně třeba i vlastní krev.“

Sylva však neuposlechla, trpělivě snášela jeho tvrdý rozmar, přičítajíc ho jedině velké starosti o milované děti. Neuhodla, že je v něm trpkosti a bolu ještě za příčiny jiné. Jak ale Antoš nepřestával nevděčně ji odháněti, počínaje si den co den drsněji, ač se nemoc dětí nehoršila, tož se v ní probudila dávná vzdorovitost a stará se v ní ozvala Sylva.

„Půjdu tedy, půjdu, když tomu mermomocí chcete,“ odpověděla mu s hněvivým pláčem, „ale nejen na několik dní, až se děti zas pozdraví, nýbrž navždy, ze žádné jiné však příčiny, než že jste člověk zlý a proměnlivý, mnohem horší ještě rychtářky, na niž si přec pořád stěžujete. Jednou mi vážete děti na duši, jako by neměly jiného na světě krom mne a když k nim skutečně celé srdce přiložím, zas mně je odnímáte, jako bych se jich byla stala nehodnou. Zklamala jsem se ve vás, rychtářka měla pravdu, varujíc mne před vámi. Měla jsem vás za nejlepšího ze všech na světě lidí, hned bych byla za vás život položila, ale teď je mi líto každé o vás myšlénky. Vy nemáte ni citu ni stálosti v sobě, do smrti nechci o vás slyšet.“

A Sylva do hlubin duše uražena nepochopitelnou chladností Antošovou, počala si skutečně

shledávat svoje věci, ač nevěděla, kam se obrátí, co podnikne a jak jí bude možno dále žít, když pozbude nejhlavnějšího života podnětu. Nedbala toho, že ji děti k sobě volaly s pláčem toužebným, ač jí to pokaždé srdcem trhlo, zaslechla-li svoje jmeno ze sednice k sobě zaznívati. Vždyť je nechával Antoš také volat a plakat, nesnaže se, aby jim vyhověl a přec by ho to bylo stálo jediné jen slovo. Jak se mohl za tak krátkou dobu tak strašlivě proměnit! Nebohá Sylva si div nezoufala na své komoře.

Jak měla Sylva truhlu svou narovnánu a zamčenu, zavolala si nejstarší služku. Pravila jí, kde co stojí a leží, odevzdala jí klíče a poučila ji v krátkosti, jak má vše v hospodářství si zavést, aby byla hospodyně spokojena, až se vrátí, nepozorujíc mezer. Dělala opět hluchou, jak ji služka se sepjatýma rukama prosila, aby si nic nedělala z příkrosti sedlákovy a ze statku neodcházela, jinak že tam půjde zajisté vše z klihu. Nikdo prý nevydrží u paní tak podivné a nevrlé, nebude-li ona již prostřednicí mezi ní a služebníky. Vždyť věděl i Antoš, čím je na statku, slyšel prosby a domluvy čeládky a přec dělal, jako by neslyšel. Nehnul ani rukou, aby zamezil odchod její. Chtěl skutečně, aby odešla, ale proč? Proč si ji vzal tak náhle v nenávist? Čím se provinila? Proč jí to přímo nevyčetl? Sylvě se více a více mátly smysly nad touto hádankou.

Antoš slyšel skutečně vše, co se děje, viděl bolest dětí, lítost čeládky, byl si toho dobře vědom, co utrpí všichni, i hospodářství, když Sylva odejde, zůstal však pevný, vida, že uskutečňuje dívka neprodleně výhrůžku svou. Těšil se, že je v ní dosud tolik odvahy a síly. Myslel si, připomínaje si slova, jimiž ho uvítala, že zhoubný cit potajmu ho užíra-

jící v ní udělal větší již pokroky, že jí nebude tak snadno je opanovati. Chtěl arci, aby se ze statku vzdálila jen na čas jeho tam pobytí; neboť nebylo mu lze dlíti jí klidně po boku. Byl na oko jen s dětmi zaměstnán, ale její rozmilost ho opojovala, otravovala mu krev. Když s ní mluvíval nejdrsněji, bránil se obyčejně nejvíce pokušení, aby jí nepověděl, co se v něm děje a si nežádal, aby mu opakovala sladký svůj pozdrav. — Předsevzal si pevně, že se do hor nevrátí, dokud nebude vyhojen, Sylva však ho nevědomky předešla, ona chtěla jíti, děti měly býti připraveny podruhé o matku, o jakou to matku — ale i tato myšlénka nezviklala Antošův úmysl.

„Nechť odejde tedy navždy, bude to tak nejlépe, aspoň nebude již jediné mezi námi pásky," pravil si zmužile. „Nechť si o mně i myslí, že jsem proměnlivý a nevděčný, když nemá dosti zkušenosti, aby prohlídla, jak to se mnou vlastně stojí. Až se ve mně vše zas ustálí — bude to bohdá co nejdříve; pak ji vyhledám a vysvětlím jí svoje chování. Ona mi zajisté pak poděkuje. Každé zlé má svoje dobré, tou nemocí přišli jsme k nějakým koncům, bůh ví, kam bychom se byli dostali. Ona je krásna a dobra jako anděl, kdož by jí nemiloval! . . . bůh suď, kdy se to u mne obrátí!"

Ale jak byl Antoš uprostřed nejlepšího rozumování a jak měla Sylva vše nejlépe k odchodu připraveno, ozvaly se najednou v sednici úzkostlivé výkřiky dětí. Služka mající zastupovat Sylvu rychle tam spěchala, ale za krátko se pro ni celá zděšena vrátila. Do Antoše se dala, jak jí prý děti povídaly, najednou taková zima a pak zas takové horko, že klesl bezvládně vedlé nich na zem. Zdvihla ho jen ztěží, zpamatoval se sice, ale již

jí neznal. Když i Sylva k němu letěla, zapomínajíc touto zprávou okamžitě jeho nespravedlivosti i svého hněvu, nepoznal ani jí. Celou noc mluvil ze sna a ráno byl poset neštovicemi jako děti.

Teď nepomýšlela Sylva ovšem již na odchod. Vypravila hned dva posly, jednoho k Jirovcové na hory, aby jí přišla pomoci ošetřovati nemocných a druhého k rychtářce. Jirovcová přikvapila okamžitě; tenkráte se nerozmýšlela překročiti prah své snachy, o nějž nebyla zavadila, co byl syn ženat. Dělala Sylvě velké výčitky, že jí tak dlouho šetřila a již dříve o tom ji nezpravila, co se na statku děje. Posel však pro rychtářku vypravený vrátil se sám. Rychtářka vzkázala Sylvě, že jí připadá k smíchu rozkaz její, aby přišla co nejrychleji sloužit muži, který jiného nedělá, než po světě se toulá, aby mohl provozovat daremnosti, kde ho lidé neznají. Považuje prý nemoc jeho za trest desetkrát zasloužený a významný; s obličejem zdrápaným nebude již moci děvčata mámit. Že umře, toho se nebojí, neb kopřivu mráz nikdy nespálí. Zároveň zapověděla poslovi, aby k ní již nechodil, dokud se všichni na statku nevystůňou, aby jí něco s sebou nepřinesl.

Jirovcová strnula nad zarytostí ženy synovy, ale Sylva se jí jen pousmála. Byla tomu ráda, že přišlo konečně bez přičinění Antošova na jevo, jakou je mu rychtářka ženou a dětem svým matkou, i mnoho-li za tou její pobožností vězí skutečné zbožnosti. Neměla však mnoho času s Jirovcovou rozjímat; přivalilo se na ni teď břemeno tak velké jako byla její mladistvá síla. Po Antošovi rozstonala se i služka, jíž chtěla svěřit domácnost, a čeládka, postrašena tolikerými případy, vytratila se znenáhla ze stavení, kde zuřila s takovou prudkostí nemoc nákažlivá. Sylva zůstala tedy ke

všemu samojedina. Nemocní by byli snad zemřeli hladem, kdyby byla tenkráte odešla, jak byla chtěla. Jirovcová měla sice nejlepší vůli, ale byla stara a věkem seslabla, nemohla mnoho činit a prospívat, vedlé toho byla tak rozechvěna myšlénkou, že možno, aby syn i vnoučata před ní odešli na věčnost, že tím i mnohdy paměť tratila. Jindy chodívaly sousedky pilně na statek „do vsi“, ale teď nepřišla žádná, aby nabídla pomoci své. Ani jedna z nich nepřinesla nemocným nějaké krmičky, aby jim přišla k chuti a domácím aby tím ubylo práce. Jindy to sice dělávaly, ale teď se příliš bály. Každý se vyhnul statku na sto honů a vyšla-li Sylva neb Jirovcová na prah, tu utíkal každý, kdo je jen zdaleka zahlídl, jako by byl spatřil strašidlo. Jen lékař přijížděl ob čas a to jen z přátelství pro váženého občana. Kam vešel, tam se ho pak lekli slyšíce, že přichází ze statku „od rychtářů.“

„Ty jsi pravá rekyně, takových dívek jako ty již se teď nerodí,“ s úžasem pravíval lékař, vida činnost Sylvinu. Nejen děti, ale i Antoš, ba i služka nechtěli si dát od jiného sloužit než od ní. „Já jsem tu jen pro parádu,“ stěžovala si mu Jirovcová se slzami v očích, „co si počnu, jestli se mi i ona rozstůně pro přílišné namáhání a nevyspání?“ — „Já se zajisté nerozstůňu,“ tvrdila Sylva, „mám to s pánembohem uděláno, že mne tenkráte ušetří. O unavenosti posud nevím.“ A vskutku se podobalo, jako by Sylva nevěděla, co to unavenost, pořád byla stejně čerstvě na nohou, stejně mrštna při obsluze nemocných, jež sama přenášela z postele do postele, jako by byli všichni jen dvouleté děti. Vzácné chvíle, kde si trochu dřímli, nepoužila nikdy, aby si také odpočinula, vždy hleděla, aby spořádala zanedbané a opuštěné

hospodářství. Podojila si v chlévě krávy, obracela na špejcharu obilí, ve sklepě brambory, aby se nekazily a uvařila si v rychlosti, čeho měla pro churavé potřebí. A vše vykonávala s jasným okem, bez nářku a beze stesku. Lékař vypravoval o ní, kam přišel.

Ve dne, když měla Sylva plné ruce práce, kde nenalézala jediného okamžiku k postání a přemýšlení, tu se jí ovšem podařilo ukazovati vlídnou tvář, ale když přišla noc, vše vůkol ní utichlo a ona sama jen bděla v sednici mezi ložem Antošovým a postýlkou dětí jeho, tu si žádalo srdce přec jen svých práv. Síla a mysl ji pak náhle opouštěly a z rekyně se stala nebohá jen dívky. Zoufale pak klesla na kolena vedlé Antoše a ulevila si v pláči a v modlitbě, nabízejíc sebe smrti za oběť na místě jeho. Nesnesla myšlénky zůstat na světě bez Antoše, nemohla si to pomyslit, jak by to mohlo být, aby on najednou zmizel. Mnohem spíše si znala představit, jak by to bylo, kdyby najednou slunce uhaslo na nebi.

„Umře-li on, pak si udělám smrt," umiňovala si chladnokrevně a tímto pevným předsevzetím dodávalo si podivné děvče opět zmužilosti. Zhrozila se života bez Antoše, smrt s ním zároveň neměla pro ni nic děsného.

Smyslové Antošovi nebyli vždy zahaleni závojem tak hustým, aby nebyl věděl, co se kolem něho děje. Nemohl jich sice vůlí svou protrhnouti ni zahnati oblud horečních, ale měl přec někdy okamžiky tak jasné, že poznal Sylviny o jeho život zásluhy, že cítil její pro něho bol, že byl svědkem jejích obav a slibů v tajnosti noční v zoufalosti srdce mučeného učiněných. Modlitby její prochvívaly vždy tělo jeho dechem posilňujícím, slze, jimiž porosívala jeho ruce, ochlazovaly pal-

čivou v něm krev; chtěl jí to někdy říci, jí dát aspoň jediné slabé znamení uvědomělého života, ale nemohl pronést slova srozumitelného. Jen chrapot se mu dral z hrdla zapáleného, opuchlé ruce nebyly schopny vlády, vředy pokrytá tvář výrazu, zateklé oči pohledu. Byl po mnoho neděl tak zohaven, že nebyl ani člověku podoben. Cítil, jak i matka vlastní, přistoupivši k němu z rána, vždy se leká záhubných pokroků nemoci za noc učiněných i slyšel, kterak běduje, že zůstane navždy zohyzděn, že snad přijde i o zrak a sluch. Sylva však nebědovala nikdy. Antoš věděl, že se pro ni nepromění, nechť se zděsí celý svět ošklivosti jeho.

Jak přestala horečka konečně rozpalovati choré tělo a mysl jeho mámiti přeludy, zůstal přec ještě drahný čas tak sláb, že ležel jako mrtvý. Ale zmalátnělost jeho byla jen zdánlivá, vazeb nemoci sproštěný duch obíral se v něm již neustále obrazy života nového. Jak by se byla Sylva potěšila, tušíc, čím je stále uvnitř zaměstnán!

Bylo to za jasné měsíčné noci, kde cítil Antoš zas tolik v sobě sil, že se mohl sám vzpřímiti. Sedl si tiše na loži, vše v sednici dýchalo klidem, děti i matka spaly pokojně opodál, nebylo slyšet než cvakání hodin. Sylva jedině bděla sama jako již po tolik, tolik nocí. Opírajíc hlavu o pelest hleděla snivě do zaroseného okna. Antoš patřil dlouho na ni mlčky s nevýslovnou něžností. Jak se mu zdála bledá a přepadlá, jaký zádumčivý výraz měly její jindy tak bodré oči, jak mdle se klonila ku předu, kterak visel oděv na její jindy tak plné postavě. Vše na ní svědčilo o velkých zápasech duševních. Antoš si představil mimovolně bujný její zjev, když ji ponejprv byl spatřil. Jak hrdě stála v těsné, červené šněrovačce na vědře,

držíc na špici šavle s vítězným smělým úsměvem hlavu sťatého její rukou kohouta! Jaká to u ní proměna v zevnějšku i v povaze! Kdo by mu byl tenkráte zvěstoval, že nasadí s obětivostí nejženštější život svůj, aby zachovala jeho zdraví i zdraví dětí jeho?! Byla by ona tehdáž sama tomu věřila?

V tom pozdvihla Sylva tiše hlavu a poklonila se vážně třikrát po sobě do okna. Počalo se právě jemně ozařovat, plný měsíc vycházel nad horami, vysílaje první paprsky do sednice. Sylva pozdravila nocí pána, jak to má prý učiniti ten, kdož žádostiv nějakého daru. Žádala si v tichosti od měsíčka brzké uzdravení Antošovo.

Tu se položila zpolehounka ruka na její hlavu a Sylva věděla, že je přání její již již vyslyšeno. Sáhla po té ruce, která dnes ponejprv vřele a láskyplně hledala ruky její a políbila ji se slzami. Byl na ní dosud červený pruh, památka to na ránu její.

„Jestli se ti pak odsloužím, nebudu-li od této chvíle pro jiného žít než pro tebe?“ s chvějícím se hlasem otázal se Antoš.

Ona neodpověděla, tak zalekla se jeho slov. Nebyla dosud ještě zírala do budoucnosti, nebylo to vůbec jejím obyčejem zaměstnávati se tím, co jednou bude, v tomto ohledu zůstala tak nedospělou a dětinskou, jako když ještě žila u strýce.

Antoš se domníval, že mlčí, ana se domnívá, že snad znovu blabolí.

„Jsem úplně zas při sobě, Sylvo, můžeš každému mému slovu teď již věřit, nebylo mi již dlouho tak jasno v hlavě, jako právě teď. Nešramot,“ připojil tišeji, když klesla vášnivě na kolena, chápajíc teď teprv dosah jeho slibu, jehož se věru nadíti nemohla, připomínajíc si, jak krutě

ji odháněl před svou nemocí, „nepřeju si, abys někoho probudila, neb chci s tebou vážně promluvit. Rychtářka zavrhla mne i děti nadobro, zůstavujíc nás chladně smrti, ty's si nás vykoupila sterými hodinami bezesnými, tisíci slz, nebezpečím života, tobě náležíme teď po právu, nechť o tom soudí lidé jakkoli . . .“

Co bylo blažené Sylvě teď po právu a lidech, že jí o nich mluvil!

„Jsemť syt provozovat s rychtářkou komedii, byla by teď, co jsi se ubytovala v srdci mém, hrubým již podvodem. A já mám těch lží dost. Ty's si zasloužila od dětí mých jmena mateřského nejednou, ale desetkrát — také se ti dostane.“

Sylva naslouchala bez dechu.

„Neopustila's mne, když jsem klesl smyslů zbaven, churav a zohaven na toto lože a přec jsem tě málo jen okamžiků před tím nemilosrdně odháněl od sebe i od dětí, které miluješ jako bratry, ba dal jsem ti i výhost z domu, kde vydobyla's práva rodinného pilností a činností neunavenou. Sloužila's mi, jsouc přesvědčena, že se ti odměním nevděkem, až se vzpamatuji. Tak zapřít, Sylvo, mohlo se jen srdce nejčistší . . .“

Sylviny oči zářily pohnutím a radostí jasněji než ten měsíc v okně.

„Bude nám bojovati, Sylvo, nejen mně ale i tobě, trnitou nám bude jíti cestou k cíli. Nebojíš se toho, co na tebe čeká? Ty dosud nevíš, jak bolí opovržení lidské a ty je zakusíš; spílat ti budou jako mně, nebudeme smět zůstat mezi krajany, má-li jeden býti běh životů našich, jedna nám vykvétat radost, jeden nás tížiti zármutek... Necouvneš?“

Ona se pousmála tak hrdě, tak vítězně jako

tenkráte o posvícenský pondělek, kdy vyhrála nade všemi.

„Nebudeme již smět překročiti chrám, kde jsme křtěni, kde se za nás modlily matky naše; odpadlíky budeme slouti, vyobcováni budeme z domova posavadního, nám oběma drahého; podezřívána bude naše ctnost, dřívější život náš, naše láska k bohu — on jediný bude vědět, že se nám činí křivda, on jen, že jsme se od něho neodvrátili, nýbrž že se k němu bereme jen cestou jinou, kde nám zakázáno není kráčeti vedlé sebe. Naše dobré svědomí bude jedinou naší záštitou, světem mým budeš pak jen ty a světem tvým jen já. Ty nevíš, jak jsi draha srdci mému, Sylvo . . .“

Ona kynula, že to ví, ale přec nevěděla. Nemohla ocenit, jakou přináší Antoš oběť štěstí jejich.

„Odpusť mi, že jsem se k tobě tvrdě choval, poznávaje, jak velice ti přeji a jak tuze přeješ ty mně. Tenkráte se mi ještě zdálo hříchem milovat tě, ale věrnost tvá mne přemohla; teď zas se mi zdá hříchem nemilovat největší dobroditelku svou. Nechci teď znáti světější úlohy, než abych tě učinil šťastnu, jak toho ode mne zasluhuješ. Ach zapomenout chci vlastně na všecky úlohy a úkoly, budu tě milovat sobě k vůli. I já si žádám konečně svého úděle štěstí na tomto světě, nebylť jsem ještě šťasten nikdy, nikdy! Ale vedlé tebe nebude nade mne šťastnějšího člověka, to vím. Ne, nepoložím se jako žebrák do hrobu, zbohatnu láskou tvou. Teď teprv vím, čeho jsem postrádal až dosud. Co je do života, v němž není lásky? Již bych nemohl žít, jak jsem žil dříve, scházela by mně všude. Zdali pak jsi asi již uhodla co zamýšlím? Vyobcuji se i s dětmi z obce, která mně popírá nejsvětějších práv pro ženu mstivou a uteku se tam, kde více spravedlnosti. Netáži se tě, uči-

níš-li jako já, vímť, že mne ve všem následovati budeš. Hodlám do Ochranova, i zasadím se o to, abychom byli přijati mezi údy této osady. Vím, že to možná, mám rozličné toho doklady. Je však potřebí velké trpělivosti a vytrvalosti, aby bylo učiněno zadost všem požadavkům i všecky se odstranily překážky. Ochranovští mají velké pozemky v Rusku, jejich obchod v plátně tam květe; my oba se v obchodu známe, tam si dáme vykázat příbytek i činnost. Doufám, že i matku přemluvím, aby přišla časem za námi . . .“

Sylva zavrávorala na nízkém sedátku svém.

„Od této chvíle považuji tě za svou nevěstu, Sylvo, a protož nechci, abys déle zůstala pod střechou ženy, která má dosud na mne práva zdánlivá. Odejdi odsud k matce mé, ohlas, že tak učiniti musíš pro ochablost tělesnou. Máš skutečně sotavení potřebí, vždyť nejsi k sobě ani podobna. Zůstav bez starosti péči o nás matce. Teď, kde se již všichni pozdravujeme, dostojí úloze té snadno. Nechci tě dříve spatřit až před oltářem božím . . .“

Sylva vstala vyplňujíc okamžitě přání jeho, aby opustila dům své sokyně. Bylo jí v něm najednou dusno.

„Jakmile sesílím, ihned počnu pracovati na vymanění svém i tvém. Po poslu bezpečném ti vždy vzkážu, co máš i ty dělat a jak se chovat. Shledáme se v brzku, abychom se nikdy již nerozešli. Řekni mně přec, než mne teď opustíš, že se na mne těšíš, jako já na tebe?“

Sylva však opět neodpověděla. Nenalézala slov pro to, co se v ní dělo, co si umiňovala, co mu slíbiti chtěla. Zdvihla pouze ruku a ukázala mu k nebi do té zářící věčnosti, jako by nebyla mohla jinak naznačit hloubku a bezměrnost citu svého.

Antoš jí porozuměl. Častěji si pak později vzpomněl na tuto chvíli, kde mu ukázala do světa jiného . . .

Rychtářka nepřibyla skutečně dříve na statek, až se tam všichni úplně pozdravili; Jirovcová opět domů se vrátila a Antoš na novo odešel do světa. Dříve však, než se zas nadobro přistěhovala, musela čeládka, ježto se byla mezi tím zas k povinnosti své vrátila, vykouřit stavení od půdy až do sklepů třikrát po sobě jalovcem a vykropit je odvarem z peluňky.

Prchajíc před neštovicemi od lože dětí svých, byla si rychtářka dobře vědoma, že si v mínění lidském tím zadává; ale nesmyslná její vidina, že se k ní musí zas vrátit manžel odbojný, nedala jí jinak jednati. Bála se nemoci nákažlivé, tvář v hrozné míře zohavující, kterážto vada by pak byla kajícího hříšníka přese vše tajné umění starého Mikusy dle mínění jejího zajisté navždy od ní vzdalovala. Úzkostlivě střežila žena pošetilá neustále poslední zbytky bývalé krásy, vykonávajíc vedlé toho rovněž tak horlivě a trpělivě všecky kouzelné rady svého čarodějného důvěrníka. Sylvino podezření a obavy Jirovcové byly podstatny, válelat Antošovi skutečně do chleba na prach upražené svoje vlasy, nakapala mu do piva nápoj, připravený z očí holubičích, zašila mu do kabátu v sednici zapomenutém kus svého svatebního fértochu atd. s nevalným však dosud prospěchem. Nepozbyla tím však ani na okamžik víry a vytrvalosti, čeho byl ovšem starý Mikusa nejvíce příčinou; znalť ji věštbami stále podněcovat. Teprv onehdy, krátce než se Antoš roznemohl, prorokoval se slavnou určitostí, skoumaje při tom

napnutě, kterak se tráví dvě suché rozmarinové větvičky, od ní mu přinešené ze svého a z Antošova věnečku svatebního, nad nimiž byl promluvil tři tajemná slova, že se chýlí věci mocně již ke konci. Jaký to mohl býti konec jiný než ten dávno vykýžený? Jsouc tak blízka cíle, musela nechat rychtářka tenkráte obvyklou chytrost ustoupit nutnosti.

Ale přese vši čáku, že je blízka cíle, byla rychtářka, vrátivši se do statku, mysli pošmurnější a rozmaru nevrlejšího než dříve. Za jedno jí scházela Sylva ve všech koutech. Dívka jí vzkázala, že se musí sotavovat u Jirovcové od přestálého namáhání. Byla prý tak slabá a skleslá, jak vyřizovala služka, již byla k ní vyslala, aby zvěděla, jak to s ní stojí, že nebylo o brzkém nastoupení služby ani řeči. Za druhé pršely teď na hrdou ženu se všech stran narážky velmi pichlavé a ostré, že opustila muže, děti i domácnost. Vyčítáno jí spůsobem dosti makavým, že osvědčila služka její větší věrnost k hospodářům, jimž slouží za mzdu, než vlastní matka k rodině své. I ti, kteří jindy k ní velmi držívali pro zjevnou její zbožnost, chválivše ji, že chodí dvakrát za den do kostela i že dává hojně na mše, nenalézali teď pro ni omluvy. Šli jí z cesty, když ji měli potkat, a jindy hledali přec se zalíbením příležitost k rozmlnvě s ní. Rychtářka s velkým jen hněvem snášela zasloužené tyto ústrky, byla pro veřejnou hanu i chválu dosud tak citliva jako dříve, ale nadarmo přemýšlela, kterak by se vyvinila a ospravedlnila. Nepodařilo se jí to, nechť se o to pokoušela jak chtěla, každý den utrpěla pýcha její novou pohromu. Co by si byla počala v této tísni, kdyby ji nebyla držela věštba Mikusova, den vítězství a pomsty že je blízký?

Čím více zazlíval každý rychtářce nepřirozenou zbabělost vzhledem k rodině její, tím většího docházela Sylva uznání. Byla v poslední době vůbec mnoho získala co do dobré pověsti, její chlapecké kousky přišly téměř v zapomenutí, teď byla chvála její ve všech ústech. Nebylo věru malou věcí vyhlídati tolik osob, nákažlivou nemocí stonajících a nezanedbati při tom hospodářství. Nejen služkám, i dcerkám byla dána za vzor. Každý ji litoval, že přílišnou horlivostí pro zdraví jiných sama o zdraví se připravila. Kdo jen poněkud mohl, navštívil ji na horách v malém Jirovcové baráčku, i pan farář si tam naschvál vyšel, aby Sylvě pověděl, že je s ní velmi spokojen a ji ponoukal, by nadál kráčela na cestě přísné povinnosti.

Jirovcová byla velmi šťastna, že je dívka, jíž tolik děkovala, tak čestně odměněna za velkou obětivost svou, ale Sylva přijímala všecky důkazy přízně jen roztržitě a netečně, někdy i s netrpělivostí násilně potlačenou. I zpozoroval-li někdo její změněné chování, nepřičítal je ovšem jiné příčině než její chorobě, a že byla Sylva churava, to jí viděl každý hned na očích; nemusela se teprv na ni vymlouvati, aby odůvodnila, proč ze statku se vzdálila. Nikdy nemívaly černé její oči tak divného výrazu a lesku, ubledlá její tvář stávala se temným tím pohledem ještě bledší.

Sylva však nebyla churava na těle, dávno již byla přemohla ochablost, skličující ji po přestálém o Antošův život strachu. Touha a nepokoj trávily však její síly. Odstěhovavši se k přání Antošovu k matce jeho, kráčela arci několik dní jako v nebi; po prvním opojení počala ji však trápiti nečinnost, k níž byla odsouzena v nejdůležitější jejího života záležitosti. Hubila ji více než před tím noci beze-

sné. Chápala se práce, aby se vymkla tesklivým myšlenkám, ale Jirovcové malá domácnost byla brzo uspořádána a u kolovratu nezapomínala, tu teprv hodně živě zpomínala. Měla teď tolik času k přemýšlení; přemýšlení pak ji namáhalo a dráždilo, nebyla mu zvykla. Sledovala v duchu Antošův každý krok, představovala si, s kým mluví, co podniká a majíc o věcech za úzkým obzorem jejím ležících jen názor velmi mlhavý, namnoze naprosto opačný a křivý, mučila se zbytečnými obavami. Připomínajíc si slova Antošova, brávala je doslovně a vídala ho velmi často v skutečném trvalém zápase s protivníky jeho úmyslu. Naříkala pak uvnitř, že mu není po boku, aby se s ním spojila a mu pomáhala. Se založenýma rukama čekat, bylo pro Sylvu poloviční smrtí. Divila se, že Antoš tak dlouho k ní nevypravuje posla, i nemohla pochopiti, k čemu je mu tolik času potřebí k urovnání jejich poměrů. Vždyť bylo dle jejích pojmů právo jejich na bíledni, nemohlo býti nic jednoduššího a přirozenějšího, než co zamýšleli!

Jirovcová hledívala na Sylvu se soucitným úžasem, když teď při každém šustu sebou trhla, po celý den nikde neměla stání a vždy hlasitě křikla a jako stěna zbledla, vešel-li někdo z nenadání do sednice. Považovala však jako ostatní dráždivost její jen za následek, že se po tolik neděl nad síly svoje byla namáhla, a snažila se všemožně, aby ji poněkud uchlácholila. Upozorňovala ji, kterak se již mocně probouzí jaro, jak se již dole v údolí zelená osení, zavolala ji každou chvíli od kolovratu do zahrady, aby se podívala na pučící stromy, neb aby naslouchala, jak se ozývají všude skřivánci. Musela s ní chodit „na parýpku“ do polí a pilně ji posílala na stráň za chýžku před větrem chráněnou, kde již kvetly

petrklíče a violky. Těšila se tomu, že je po smutné zimě zas tak jasno a veselo na horách, že se mlhy konečně protrhly, visíce jen ještě nad potoky v úžlabinách skalních. Stařena cítila se tak spokojenou jako snad nikdy dříve, vždyť jí darovalo nebe syna; nepřišel ani o oči, ani o pěknou podobu, jak se byla strachovala, zůstal tak statečný, jak mu byl zvykl mateřský pohled její. I vnoučata jí ponechal bůh, aby se jim těšila k stáru; děkovala mu vstávajíc lehajíc za nezaslouženou milost jeho.

Ale radost dobromyslné stařeny nad probouzející se přírodou nenalézala ohlasu v srdci Sylvinu, pro ni visela nad horami dosud tatáž černá neproniknutelná tma jako za večerů zimních; vždyť tam nebylo Antoše! Opovržlivě pokrčila ramenoma při pohledu na pučící stromy, na obilí zelené, pro ni klíčil jinde chléb, květlo jinde ovoce, duše její práhla po jiném jaru, po jiných květenách, krásnějších a vonnějších než ty violky a petrklíče na stráni za chýžkou, kam ji Jirovcová tak často posílala a kam ani jednou si pro ně nevyšla. Již bylo pro Sylvu po tiché blaženosti citu neuvědomělého, kde si ničeho nežádala, ničehož nepohřešovala, kde byla povděčna za slovo, kde ji potěšila upomínka na vlídný pohled. Zbohatla netušeně a přec jí nestačila teď již ani naděje ani slib, ba ani jistota štěstí. Chtěla mít skutečnost, již lze obejmouti nejen srdcem ale i rukama, chvějícíma se láskou. Vášeň tak silná jako byla sama ji uchvátila, původní neskrocenost její povahy, tak dlouho tlumena citem něžným a hlubokým, přišla k novému v ní výbuchu. Již byla úplně zas tou Sylvou, která se ničehož nebála, ničehož se nelekala, se zbraní si hrála jako jiná dívka s jehlou a vyššího neznala zákonu nad vůli svou. Ale znala

přec — přání Antošovo. On řekl: „odejdi ode mne, nechci tě dříve spatřit až před oltářem božím“ — a slova jeho jí byla svata, bouře u vnitru jejím jich nikdy nepřehlušila. Kdyby však nebylo bývalo rozkazu tak určitého, zajisté by se byla sebrala a byla by ho hledala po všech světa končinách.

K večeru stávala se Sylva klidnější. Vyšla ven před stavení, sedla si do zahrádky pod pučící stromy, pod nimiž si byl Antoš co dítě hrával, kde byl zdvihl její střevíc o štědrý večer, když se osudu svévolně tázala, kde meška vyvolenec její? Oba tenkráte netušili, že se věštba na nich vyplní. Mírnější zavítaly pak city do rozechvěného nitra jejího a hvězdy vycházející třpytily se v zaslzených očích jejích. Jirovcová obyčejně k ní přisedla, aby si s ní pohovořila, ale Sylva si teď libovala v rozmluvách prapodivných, málo utěšených. Jirovcová jí musela neustále vypravovat, v kterém stavení se manželé svářili a za jakou to příčinou, zda se smířili čili nesmířili atd.

Jirovcová nedivila se příliš těmto otázkám, domnívala se, že jí tane poměr Antošův s rychtářkou na mysli a že nemajíc teď právě na jiného myslit, v duchu se zaměstnává, jest-li nastane přec jakási v něm proměna. Vyhověla ráda její zvědavosti, vždyť se i ona často obírala otázkou, jest-li to na statku povždy tak zůstane a nezmění-li se rychtářka přec, nabývajíc k stáru lepšího rozumu a více citu. Odpovídala Sylvě tak obšírně, jak si toho přála.

„U Jaršů“ hatili se manželé mnoho let,“ vykládala Jirovcová pohorskou kroniku manželskou, „bylo to pro ženin přínos. Nechávala si ho u bratra a brala si z něho jen úroky. Muž rád pil, bála se, aby nepropil statek a ona nezůstala na

holičkách. Když však synové dorostli, zanechal muž pití, styděl se před nimi a žena zanechala vzdorů. Dala muži, co bylo jejího, a hospodařili pak do smrti ve svornosti a lásce. „U Vlčků“ to bylo hůře, tam se svářili, že se jemu každá holka líbila. To ženu mrzelo, byly tam denně různice, až si ji vzali rodiče domů. Ale muž to dělal teď tím hůře, až přišel o vše. Tu se žena přec nad ním ustrnula, i bylo jí líto, že neměla více shovívavosti; myslila si teď, že by si byl snad nechal přec říci, kdyby mu byla domlouvala v dobrotě, neb nebyltě to člověk zlý. Prosila rodiče, aby mu ještě jednou pomohli, že se zas k němu navrátí. Byla jedinou dcerou, rodiče jí učinili vůli a muž si pak tak velice vážil její věrnosti, že ji nosil na rukou a na všechny fiflenky nadobro zapomněl. „U Bílků“ se nemohli porovnat, poněvadž byla žena hrozná parádnice; co vydělal muž na svoje mozoly, promarnila ve fáborech a krajkách. Když jí nedal peněz, udělala dluh. Byl tuze velký dobrák, jiný by ji byl vyhnal. Umřel konečně hořem a ona teď žebrá. „U Buršíků“ si vzal muž ženu z přinucení; nelíbila se mu, ale rodiče tomu chtěli. Poslechl, ale dlouho s ní nebyl, oblíbil si jinou. Dívka ta byla chuda, neměla nikoho, a žena jeho se o to vší mocí zasadila, aby mu přišla z očí. Nešetřila peněz, až nalezla někoho, kdo tvrdil, že mu děvče něco odcizilo. Odvezli je do vyšetřování, ač každý věděl, jak to asi stojí. Muž byl jist, že je holka nevinna i že vše jen nastrojeno z pomsty. Sotva ji přes její bránění odvezli, poodešel do sadu před ženino okno, tam si prostřel pod třešní bílou rozsívku, postavil se na ni i zastřelil se . . .“

Sylvu přešel mráz.

„Nejsmutněji to však dopadlo u kovářů; to

však již sama nepamatuju, to mám od své matky. Vidíš dole uprostřed lesa, jak se tam nad stromy někdy zajiskří? To je z výhně u kovárny, tam se událo, o čem ti ještě chci vypravovat; ale pak již ani muk o těch lidských svízelích, jinak si zkazím nadobro noc. Tehdejší kovář měl pěknou mladou ženu, sám však byl zlý a podivný. Hněval se bláhový, že je již při letech a ona že kvete jako růže. Mstil se jí za to všemožně, že je měli lidé spíše za otce s dcerou než za dva manžely. Nebylo věru čemu se divit, že si vyhlídla k milování jiného, mladého to mysliveckého. Pálil prý za ní jako blázen, chtěl všeho nechat a s ní někam utéct. Kovář však na to přišel, než jim bylo lze upláchnout i chtěl ženu zabit. Rozpomněl se ale, že by mu za to také asi udělali smrt, vydal ji tedy trestu veřejnému. Naložili s ní, jak bývalo tenkráte nakládáno s dívkou, jíž se mohlo dokázat chování lehkomyslné. Ustrojili ji do pytle, ostříhali jí vlasy, namazali hlavu kolomazí, polepili peřím slepičím i postavili ji v neděli právě o hrubé k vratům kostelním. Dali jí do rukou staré housle, na které musela břinkat a při tom každého, kdo do kostela vešel, následovně pozdravit: „Vítám vás do kostela, zlého jsem se dopustila.“ Ale jak ji chtěl pomstěný muž po kostele pytle a houslí zbavit a zas si ji odvést do kovárny, tu s ní nemohl pohnout. Stála tak pevně jako by byla za tu hodinu do země vrostla, ani tři muži s ní nic nepořídili. Zůstala u vrat kostelních stále na housle břinkajíc a stále opakujíc svoje smutné říkání. Nejedla, nepila, nespala, až třetí noc hlady zhynula. Pomátla se na rozumu.“

„To měla slabý mozek,“ prudce vyjela Sylva; teď však ji nepřeběhl mráz, aniž se zachvěla soucitem, vztýčila se hrdě, jako by byla chtěla kovářce ukázat, jak měla kovářka stát u dveří kostelních.

„Co to mluvíš, Sylvo? Jen považ takové pohanění! Vždyť se na sta lidí kolem ní nastavělo a smáli se její potupě a muž její stál vedlé toho a každému vypravoval o její hanbě. Jaká by to byla musela být tvrdá, ba i bezbožná ženština, aby byla takovou věc snesla s hrdostí. Kovářka nebyla žádná sprostá tulačka, nýbrž dítě rodičů zachovalých, sama zachovalá, než pobloudila . . .“

Sylva již ničeho nenamítala, pokrčila jen rameny, jako by Jirovcová o něčem mluvila a soudila, čemu naprosto nerozumí. Jen zcela potajmu zašeptala: „Já bych jim byla ukázala . . .“

„A co se stalo s tím mysliveckým?“ tázala se nahlas po delší přestávce.

„S mysliveckým?“ opakovala stařena zamyšleně a zdlouhavě.

„Ano s ním,“ doléhala Sylva napnutě.

„S tím to dopadlo ještě hůře než s ní — je to prý starý Mikusa. Od té doby, co kovářka tak bídně zahynula, zanevřel na boha a lidi. Chtěl kováře zastřelit, ale kovář tuše, co zamýšlí, odstěhoval se jednou v noci pryč do kraje. Na to Mikusa utekl se do lesa a mnohá leta nebylo o něm slechu. Konečně se vyskytl celý zdivočilý v hajnovně, kde posud žije. Stal se pravým škůdcem lidského plemena, radí jen zlým a k zlému — vždyť jsem ti nejednou již povídala, k čemu navedl nebožku hraběnku? Je příčinou, že vyhynul celý starý slavný rod . . .“

Sylva kynula, že jí je událost ta povědoma a ostýchavěji, než to bylo teď jejím způsobem, ohlédla se k Ještědu, jehož temeno se dotýkalo hvězd a u jehožto paty kul člověk, jehož dohnal blud do neštěstí, neštěstí to pak k zločinům, věčnou pomstu proti všemu, co se nazývalo člověkem, snaže se, by každého, kdo se mu přiblížil, přilákán jsa jeho uměním, svedl na scestí. Viděl na všech lidech

vrahy ženy té, již jedině miloval a po jejímžto boku by se byl snad stal řádným občanem, světu důvtipem prospěšný, kdyby mu byl osud popřál poznat ji dříve.

Asi dvě neděle po Antošovu odchodu přišel jednou z rána k Jirovcové hoch z hospody. Požádal ji ve jmenu tatínkově, aby přišla ihned k němu, by se mu podívala na bolavý prst.

Jirovcová se hned ochotně sebrala, by posloužila muži, jehož si velmi vážila. I nynější rychtář byl velmi oblíben mezi lidmi, byl dobrosrdečný a rozšafný jako předchůdce jeho a co ho činilo Jirovcové zvláště milým — byl ť Antošův upřímný přítel. Srdečnost jeho nebyla líčena, často jí pravil, že by si byl Antoš zasloužil jiného osudu.

Přívětivě vešla do hospody se svou krabičkou pod paží, kde měla rozličné masti pečlivě připravené z pohorských bylin. Celé pohoří si k ní pro ně chodilo a každý si chválil jejich účinek. Nebylo to tedy nic divného, že si hostinský pro ni poslal a již v síni na ni čekal. Ale neukázal jí tam bolavý prst, nýbrž vedl ji nahoru do komory. Musel mít na prstu zlý bolák, neb Jirovcová zdržela se u něho přes hodinu a když s ní zas vyšel, byla ona bleda jako křída a on koukal zasmušile pod sebe. Vyprovodil ji až za stavení, popošel s ní ještě velký kus cesty, nikoli však k horám, nýbrž k městu a pořád s ní tiše a horlivě rozprávěl.

„Šťastné pořízení a brzké navrácení,“ přál jí srdečně, když se s ní konečně rozloučil.

Ona pokynula mlčky hlavou, bylo na ní znáti, že není s to vypraviti hlasitého ze sebe slova.

„Kam to Jirovcová tak utíká, jako by jí nad hlavou hořelo?“ náhle na rychtáře zavolala sousedka. Bílila za stodolou prádlo, nezahlídl jí jda se stařenou okolo.

Hospodský se zarazil; nebylo mu patrně milo, že ho někdo s Jirovcovou zastal.

„Dělá se mi bolavý prst, poslal jsem si k ní pro mast, ale právě jí vyšla. Musí si do města pro nějaký olej, aby mi udělala ještě dnes novou," odbýval hospodský zvědavou sousedku, ale při tom se honem obrátil k domovu, aby si nepřála vidět bolavý ten prst a snad sama mu nenabídla prostředek. Byla by ho uvedla do nemalých nesnází, měl všecky prsty zdrávy jako hřiby.

Přes den šel hospodský několikrát Jirovcové naproti. Bylo daleko vidět k městu, skoro na hodinu cesty, ale Jirovcové nebylo ani k spatření, ač mohla být již dvakrát z města nazpět. Byl pohodlný čas a ona běhala přes své stáří a vetchost dosud jako křepelka.

„On se jí podat nechce, jinak by tu již dávno byla," zabručel, když si u samý večer asi po desáté nadarmo vyšel. „Nedivím se mu na mou věru! rychtářka si lepšího od něho nezasloužila. Ale páni mají pravdu; bylo by lépe, kdyby se dal oblomit, taková věc dělá vždy mnoho hluku, jak pak teprv u něho; je to první náš muž, každý naň hledí a spravuje se po něm. Musím přec k rychtářce, abych jí pověděl, co na ni čeká, než jí přijde zpráva ta odjinud. Bude lépe, bude-li na ni připravena," a hostinský vešel mezi touto samomluvou vážným krokem a s vážnou tváří na statek „k rychtářům."

Hospodyně seděla sama v sednici, když vešel. Měla před sebou na lavici nádobu s řeřavým uhlím, podivnou vůni vydávajícím. Napnutě se klonila nad uhlím, jako by v žáru jeho něco zvláštního viděla a stopovala. Jak slyšela, že někdo vchází, vzpřímila se rychle, tváříc se, jako by si za večera studeného jen ruce na uhlí hřála. Ostře se při tom otázala, kdo to k ní tak pozdě přichází.

Poznávajíc hospodského připojila, co se to stalo, že ji navštěvuje a hlas její zazněl při tom ještě ostřeji. Věděla, že je více přítelem mužovým než přítelem jejím.

„Ještě se nestalo nic, ale má se státi," odpověděl jí hospodský, jsa uražen její úsečností.

„A co? Roznemohl se snad zas můj pan manžel a přicházíte pro mne, abych mu šla rychle sloužit?" trpce se pousmála rychtářka, opovržlivě narážejíc na výčitky veřejně jí činěné.

„Zcela se nemýlíte, s Antošem to dopadává nějak nekale, ale tenkráte si nedal předepsat medicinu od doktorů, vzpomněl si na ni sám. O služby vaše při tom asi nestojí. Ale dosti! Teď není doba, abychom se sekali jazyky, nechme to na podruhé, kdo s koho. Přišel jsem k vám, abych vám pověděl, co jsem včera v městě na úřadě slyšel. Pan vrchní mne vzal stranou, i zvěstoval mi ve vší tajnosti, že zadal Antoš o právní s vámi rozvod . . ."

Rychtářce sklesly ruce s uhlí do klína, a hlava její padla na zeď. Zírala na hospodského očima vyvalenýma, jako by mozek její naprosto pochopiti nemohl, co pojal sluch.

„Ano, muž váš zadal o rozvod," s důrazem opakoval hospodský, „ale páni jsou proti tomu. Bojí se, aby z té věci nepošla zlá krev mezi lidmi a neubylo kázně, když dá první náš občan příklad tak povážlivý. Vybídli mne, abych to hleděl nějak sprostředkovat."

„Ten hanebník, ten lhář, ten pokrytec!" sténala rychtářka; „zapřisáhal se, že toho nikdy neučiní k vůli dětem. Proč jsem snášela jeho nešvary, když přec mne teď dává v šanc lidskému posměchu! Rozdrtit, uškrtit jsem ho měla, když se mi ponejprv zprotivil ten tulák ošemetný . . . Proč si žádá najednou rozvodu? Která z jeho mi-

lostnic na tom stojí? Vždyť si nedal v neplechách svých nikdy tím překážet, že je mužem ženatým, co v tom vězí, že mu to překáží teď?“

A rychtářka vyjela tak vášnivě proti hospodskému, že převrhla vedlé sebe nádobu. Uhlí z ní po kousku vypadalo na podlahu i počalo ji pomalu trávit. Ale ani ona, ani hospodský nepovšimli si doutnajících prken mezi hovorem tak významným.

„O těch nešvarech a neplechách, o nichž mluvíte, neví nikdo, ty se jinde neděly než ve vymýšlivé vaší hlavě,“ důtklivě se ujal hospodský vzdáleného přítele. „Každý si muže vašeho váží, jen vy jste pořád něco na něm viděla a naň věděla, až vám musel utect. Teď máte co proto. Kdybyste nebyla Antoše k obchodu donutila, nemusel se toulat, jak vy to nazýváte. Mohl-li pak vedlé vás obstát, chtěl-li zůstat při rozumu? Že se na svých cestách vždy choval jako muž počestný, o tom víte vy lépe než kdokoli z nás. Nezmínil jsem se o tom před nikým, aby z toho nepovstala nová mrzutost, ale dlouho již je mi povědomo, že podplácíte jeho pacholky, aby vám to ihned oznámili, najde-li si jejich pán někde nějakou kůstku. Nemohli vám však nikdy nejmenší dát zprávu o nějakých milostenkách, vždy jen jste od nich slyšela, že nedbá muž váš o jiné než o obchod. Nečinili to z náklonnosti k pánu, že vám nepřišli se žádnými klevetami, mnohý z nich byl by se velmi rád něčeho dopařil k vůli slíbené odměně. Nedivte se, že znám tyhle spády; co neslyší hospodský od hostí, když se podnapijí?“

Rychtářka sebou trhla, jako by ji byl zažehl železem rozpáleným, zmiňuje se o tom, že podplácela Antošovy pacholky. Myslila, že šetřili z opatrnosti lépe tajemství její i svoje.

„Je to co hezkého, když platí žena cizí lidi,

aby jí donášeli klepy na muže vlastního?“ pokračoval rozhorlený hospodský, „mohlo-li ho to pak těšit, když na to přišel? Po mnohá léta již mu děláte co víte nejhoršího, vzala jste jemu naschvál i službu do domu, s níž se soudil, poněvadž jste si myslela, že ho vystát nemůže i že mu bude vše dělat na vzdory. Také dělala; je to pravý zázrak, že přišla aspoň teď trochu k rozumu a že mu sloužila tak dobře jako dětem vašim. Nevím, jak by to bylo bez Sylvy u vás chodilo, když jste v nejhorším utekla a čeládka za vámi. I muž i děti by snad byli zahynuli, každý se štítil statku zdaleka. Váš dům mohl vydrancovat kdo chtěl, zůstavila jste vše pánubohu. Útěk váš z domu a od dětí, když jim bylo nejhůře, je prý také nejhlavnějším článkem v Antošově žalobě. Upřímně řečeno, rychtářko, kdyby mně tohle udělala žena moje, do smrti ji nepustím již přes svůj práh. Manželé se mohou již trochu kousat, všude je k tomu příčiny, obzvláště když ji člověk hledá; ale když přijde zle, tu má muž i žena k sobě držet a spolu vytrvat až do hrobu. Co by bylo na tom bývalo, kdybyste byla dostala několik skvrn do obličeje? Vždyť nejste děvče na vdávání, abyste se musela o tu svou krásu ještě bát. Ve vašich letech je to přec jedno, scvrkne-li se kůže o rok dříve neb později, Antoš by si byl z toho asi málo dělal, jeho myšlénky stojí na něčem moudřejším. Beztoho nepošlo celé neštěstí z ničeho jiného, než že jste neměla té jeho lásky nikdy dost. Muž váš je člověk rozumný, to věčné s vámi se „hajcání“ muselo se mu znechutit. Nemějte mi za zlé, že s vámi mluvím zcela bez obalu, činím tak z upřímného pro váš rod přátelství. Nemyslím, že je vše ztraceno, páni mu tak snadně nepovolí, jak jsem vám již pověděl. Antoš je dole v městě, promluvte si s ním, vždyť je to k vůli

těm chlapcům vašim. Vyhraje-li, tu se od vás nadobro odstěhuje a vezme si je s sebou. Dceru jste sama od sebe zapudila, synové vám budou odňati, vždyť pak zůstanete sama jako kůl v plotě. Jen si považte, jak by se vám pak zastesklo. Hleďte Antoše nějak zas udobřit . . .“

„Já ho udobřit!?“ vykřikla rychtářka tak zuřivě, že se to v sednici rozléhalo a hospodský před ní polekaně ucouvl.

„Jen si zas nepostavujte hlavu, jak to umíte, tenkráte by vám to věru prošlo naposledy. To dobře uvažte. Nemusíte jít sama první naproti Antošovi, poslal jsem k němu již matku jeho. Byla chudák jako opařena, když jsem jí pověděl, co Antoš obmýšlí a ihned k němu běžela. Pravila, že v tom musí být nějaká mýlka, ale není. Jirovcová vždy mnoho zmohla nad synem, ctí ji jako málokterý syn matku starou a chudobnou. Ona mu zajisté domluví, jak se patří, obměkčí ho a vám nezbude mnoho práce, abyste se s ním vyrovnala. Já sám vás k němu doprovodím . . .“

„Ano, vyrovnám se s ním, ale bez vás!“ zasmála se rychtářka a blesk, jenž se zdál hospodskému pekelným, zažehl ho z jejích očí. Osvítil sednici ruději než to doutnající na podlaze uhlí, po němž odcházejíc šlapala, jako by šlapala po písku. Zaraženému hospodskému zdálo se v této chvíli, jako by neměl oheň ani k ní přístupu, jako by se v ní byla náhle probudila jakási moc kouzelná. Hrůza pověrčivá najednou ho pojala před zarytou ženou a slib její, že se s mužem vyrovná, zazněl mu jako posměch ďábelský. Vzchopil se jako ona a netázaje se jí dále, kdy a jak hodlá s mužem promluvit, prchal před ní jako před zlým duchem. Udělal jediný jen skok a než zmizela rychtářka ve dveřích vedlejší komory, byl již také v síni, uháněje v podivné rozčilenosti k hospodě.

Uháněl tak rychle, že před svým stavením do někoho vrazil. Ucouvnul znovu před ženskou postavou. Měla hlavu bílou loktuškou pokrytou, z níž naň hledělo dvé temných jiskrnatých očí.

„Kdo to?“ zvolal, podlehaje znovu hrůze pověrčivé, v něm vzbuzené rychtářčiným si počínáním. Křikl, jako by byl sám na poušti býval a nikoli u prahu vlastního domu, z něhož k němu zaznívaly hlasy večerních hostů. Prchaje před rychtářkou myslel, že vidí před sobou vtěleného satanáše, a teď mu zas bylo, jako by před ním stála sama smrt. Nepamatoval se, že byl kdy před tím tak rozechvěn.

Z bílé loktušky ozval se však smích.

„Jestli mne nenapalujete, pak máte na rychtáře tuze slabou paměť. Což neznáte vskutku již Sylvu, že na mne křičíte jako na zloděje, který se vám chce dobyti potajmu do domu?“

„Ach, ty's to holka! Vezmi tě rarach i s tou bílou plenou na hlavě, vždyť v ní strašíš!“ odplivnul si hospodský. „Co mi neseš? Proč mi nepřišla Jirovcová sama povědět, jak to dopadlo? Kudy pak šla domů, že mi prošla? Byl jsem jí za to odpůldne asi desetkrát naproti.“

„Co že dopadlo? Kam že šla Jirovcová?“ dychtivě vyzvídala Sylva, přistoupivši blíže k hospodskému, „neviděla jsem Jirovcovou od té doby, co jste si ráno pro ni poslal. Čekala jsem na ni v poledne s jídlem; když nešla, myslela jsem si však, že ji nechcete bez oběda pustit. Teď jsem si přišla pro ni, aby potmě špatnou cestou nepadla. Vy však mi pravíte, že tu není. Kde tedy je?“

„Nu kde je? v městě je, kam jsem ji poslal za Antošem. Tobě to mohu říci, ty's jako dítě z domu, ale dále to nepovídej; nechci, aby to přišlo zdytečně mezi lidi. Času dost, ač se to nedá již ututlat. Antoš rozhorlil se na rychtářku pro

poslední její kousek a žádá o rozvod. Páni se sice tomu nediví, nepřejí tomu však k vůli povyku, chtějí, aby se manželé zas v dobrotě vyrovnali. Ale zdá se, že se Antoš brání zle, jinak by tu Jirovcová již byla. Myslil jsem, posílaje ji za synem, že ona nejlépe sprostředkuje, co se sprostředkovat dá. Povolal jsem ji k sobě, vymlouvaje se na bolavý prst, abych s ní za touto příčinou promluvil a lidé hned se nedomakali, že se něco vaří.“

Sylva myslila, že se jí prsa rozkotají; tak mocně to v nich zaplesalo, že nastala konečně doba boje zjevného.

„Jestli se Antoš nepoddá, pak bude s rychtářkou zle. Sápala se na mne jako lítá saň, když jsem se jí před chvilkou o tom zmínil, co se díti má. Věděla na Antoše zas nejhorší a počala ho obviňovati, že toho všeho nejspíše příčina nějaká jeho milenka, která ho chce mít jen pro sebe. Bude to ošklivý soud, přijde-li k tomu. Ještě mi to leží v údech jako olovo, tak jsem se teď nazlobil s tou zlou ženou; připadala mi na mou věru jako ďábel sám. Ta se bude Antošovi bránit zuby nehty. Sejdeš-li se s Jirovcovou dříve než já, pověz jí, co jsem ti pověděl teď a domluv jí ještě jednou ve jmenu mém, aby učinila vše možné, by zjednala pokoj, sice z toho pojde desetkrát horší bouřka v obci, než nám kdy o Jakubě od Ještěda přitáhla . . .“

„Vyřídím, co jste mi uložil; jdu jí teď rovnou cestou naproti,“ odvětila Sylva, tlumíc mocně v sobě city svoje a jako stín zmizela v šeru jarní noci, jaro bujných nadějí v bujném srdci.

Jakým to spůsobem Jirovcová do města se dostala, jak dlouho byla na cestě k synovi, zda-li

odpočívala a kde, kdy tam přibyla — o tom neměla stařena nejmenšího pojmu. Kdykoli se jala za dnův klidnějších o tom pak přemýšleti, nikdy si toho nemohla připomenouti. Odloučivši se od hospodského pitomě kráčela ku předu, puzena a zároveň i chráněna jen zvyklostí. Byltě to pravý zázrak, že došla, kam hodlala, druhý zázrak, že při tom nepřišla k úrazu. Brala se přímo přes kopce, bředla potoky, drala se houštinou, kráčela po nejsráznějších stráních, vyhýbajíc se obecné cestě v úmyslu neuvědomělém, aby se nesetkala s lidmi a oni jí na čele neviděli, kam to jde a za jakou příčinou. Kdo by jí byl řekl, že na ni kdy čeká cesta taková! Zda-li by se nebyla opovržlivě usmála této věštbě? Což to bylo ale skutečně pravda, že stál Antoš, její syn, její pýcha i radost nad propastí hanby a hříchů?! . . .

Ba že stál! Jak vyslovil hospodský „rozvod,“ již věděla stařena, na čem je; věděla desetkrát více než on, než mohl někdo jiný krom ní tušiti. Vše sprůzračnělo kolem ní, podivila se, že měla tak dlouho mlhu na očích. „Sylva“ to zaznělo v její duši a Antošovo jednání jí bylo náhle jasné, věděla, co se v něm děje i co zamýšlí. Ano, Sylva jedině byla podnětem a příčinou, že byla zahrožena jeho spása věčná, jeho čest pozemská. Porozuměla nyní Sylvě, její tehdejší skoro zázračné proměně, její nynější nemoci, jejímu zimničnému nepokoji i podivným otázkám. Snadno jí bylo sledovati teď stupňování jejího citu, jak se v ní vyvinula ze soustrasti láska, jak touto láskou uchvátila i jeho. Byl zralým již mužem a přec tak brzo a úplně podlehl! Zhluboka si tu vzdychla matka nešťastná. Jen z poctivosti chtěl syn dát pohoršení tak velké, toho byla jista. Jiný muž na místě jeho byl by se zajisté zapletl s dívkou nezkušenou a podivínskou, jíž bylo slovo „svět“ pouhým jen zvukem,

čest pojmem jen temným, nepochopeným, v tajný a nízký poměr zamilovaný, jichž bylo mnoho na okolí: toho však nebyl schopen její syn. Neuměl si s ničím hráti, nejméně však se srdcem a životem jiným; přijímaje je zaplatil za ně cenu nejvyšší. Byla pevně přesvědčena, že si nežádá najednou veřejné svobody, než aby se mohl veřejně zas vázat. Jako skála přetěžká přivalila se na srdce stařenino upomínka na jejich hovor o Štědrý večer. S jakým zápalem byl mluvil o obci Ochranovské, bez obalu se vyznávaje, že často přemýšlí o jejím zřízení, i že v něm shledává mnoho prospěšného, co by mělo být zavedeno jinde. Zamlčel se jen proto, an viděl, kterak se hrozí matka řečí tak rouhavých, i nepřestal dříve, až mu uzavřela ústa křížem, by z nich již nevypouštěl slov pohoršlivých. Tam si vyhlídl útočiště, to bylo u ní jisto. Proč, ach proč mu nedala tenkráte více znáti nevoli svou! Ale jak si mohla kdy myslit, že se dostane na takové scestí? Odpadlíkem, ano odpadlíkem se chtěl státi! Stařena chtěla o tom pochybovati, vymluviti si obavu tu jako vrtoch, chtěla vší mocí věřiti, že mu o jiné nejde, než aby byl sproštěn svazku se ženou, pro niž v něm uhasla poslední jiskra úcty — ale nemohla, neb nechtěla již býti lehkověrnou a slepou jako až dosud. Při myšlence té šly na stařenku však mdloby. — Spíše by se byla nadála, že vezme celý svět za své, než že nezůstane bez úhony její syn — a teď taková, taková rána! On, jenž se byl vyšinul povahou na prvního v obci občana, k němuž pohlíželo tolik lidí s úctou, s nímž jich tolik bralo radu, považujíce ho za vzor rozumu, rozvahy a počestnosti, on jim chtěl najednou dát takové pohoršení. Nebylať obava pánů licha, že podryje kázeň mezi lidmi, odloučí-li se od ženy; což kdyby byli znali úmysl jeho v celém rozměru, jak ho znala ona — byli by ho snad

kázali zavřít jako blázna a dobře by byli tak učinili, tak aspoň soudila uražená její hrdost mateřská. „Pro koho se chtěl tak velice zapomenout?“ trpce sama sebe se tázala. Pro dívku napolo divou, jejížto bezohledná náklonnost mu zalahodila.

Nesmírná kyselost kvasila se v stařeně, když spatřila z daleka dům, v němž měli koníři svoje stáje a kdež Antoš bytoval, bylo-li mu déle v městě se sdržeti. Málem by se byla vrátila, zůstavujíc ho osudu a odříkajíc se ho v srdci i před světem. Cítila se nesmírně v něm pokořenu, poníženu jeho hříšnou náklonností k dívce, která se jí zdála v této chvíli poslední svého pohlaví. Zdálo se jí, že mu nebude nikdy moci odpustit, i když se jí podaří odvrátit ho jeho úmyslům, podkopána navždy byla její v něho víra. Proto ho tedy tak vroucně milovala, aby jí připravil na stará léta takový osud?

Stařena zastala syna na dvoře, prohlížel si tam s patrným zalíbením polní nářadí, zvláště pěkně pracované a zeleně natřené. Jirovcovou to píchlo u srdce.

„Do nového hospodářství?“ otázala se ho tak ostře, že se ohlédl, jako by mu byla dýkou srdce projela. Ale podruhé mu to projelo dýkou srdce, když pohledl matce do tváře. V jediném tahu nebyla si v té chvíli podobna.

Mlčky otevřel před ní dvéře do přízemní sednice, již obýval sám, věděl, že mu nastal krutý okamžik. Byl si umínil, že matku sám pod jakousi výmluvou k sobě povolá, aby jí svoje jednání objasnil a vyložil a znenáhla ji naklonil k náhledům svým. Bylo se mu již jednou podařilo získati ji pro úmysl kromobyčejný, neodepřela mu schválení, když roztrhl potajmu svazek s rychtářkou, doufal, že dojde jejího svolení, i když to bude chtít učiniti veřejně. Vzhledem k novým drahám jeho

života, tož arci věděl, že ji okamžitě pro ně nezíská, připravil se na tuhý odpor i na slze a domluvy, ale nikdy si nepomyslil, že ho snad zneuzná, spoléhal na její velkou lásku, na bystrý, nepředpojatý její úsudek. Vždyť ji proto říkali „mudrlantko“, že nepodléhala žádnému předsudku a vždy jen dle svého svědomí se spravovala. Ale v této chvíli vyčetl pramálo lásky z jejích očí a slyšel v hlasu jejím pramálo zaznívati chuti pustit se s ním klidně a shovívavě do rozumování. Nepodivil se, že již o tom slyšela, že žádal o rozvod, ale překvapila ho, že narážela i na jeho tajnou úmluvu se Sylvou. Vyzradila ji dívka sama, nemohouc se již tajiti netrpělivostí svou? Nenadál se, že lásku i úmysl jeho uhodla pudem srdce mateřského.

Podal matce židličku, sám pak zůstal před ní stát jako obžalovaný před soudcem. Cítil, že ho obviňuje a neslyšaného odsuzuje. Trapný se v něm rozhostil za touto příčinou cit. Byl si okamžik ten často maloval, ale jak zcela jinak. Dojemný sice, ale nikoli bouřlivý; vážný, rozhodný, ale ne bolestný.

„Vy přicházíte stran rychtářky?“ přerval konečně mlčení, nemoha se dočkat matčina oslovení. Jen její zrakové k němu mluvili, ale cizí, přísnou řečí, jíž porozuměti nechtěl.

„K čemu se mne tážeš? vždyť to víš od první chvíle, co jsi mne před sebou spatřil,“ trpce mu odvětila.

„Již se tedy tázati nebudu a počnu hned s odpovědí. Chci konečně, aby lidé věděli, co ví již dávno bůh. Mámť té přetvářky a lži ted dost.“

„Tobě jde tedy jen o to, aby byla odkryta lež a nadál zamezena přetvářka, že se chceš dát právně od rychtářky odloučit?“ s úsměškem zvolala Jirovcová.

„Ano," odtušil syn hrdě, „teď musí hra s rychtářkou přestat, neb srdce se ve mně probudilo. Poznal jsem děvče, jež miluji jako pravou choť srdce svého."

„Nevyslov jmeno její," zkřikla stařena nanejvýš popuzena, že se jí tak vzdorně přiznává, „nechci je slyšet z úst tvých, abych se neprohřešila před bohem, klnouc mu!" Klidněji a bolestněji připojila: „Jak asi vám budou lidé říkat, až přijde tato novina mezi ně?!"

„Budou nás zváti jedním jen jmenem, neb před oltářem božím dostane se Sylvě jmena mého."

„Tedy přec!" vykřikla znovu stařena a sáhla si na srdce. Zabuchalo tak mocně, že myslela v té chvíli, že v ní puknout musí. „Bez studu mi zvěstuješ, že jsi lehkomyslníkem, i že se staneš bludařem a odpadlíkem, hříšníkem to největším? Jak to přečkám, o ty dobrý bože na nebi! klidně-li pak budeš hledět na pohanění svoje i moje?"

„Jeden je bůh tam na nebi a všecky cesty, po nichž kráčíme se srdcem čistým, vedou do lůna jeho, matko. Nevzývejte ho, aby mne pokutoval, neb neodpadnu od něho a nepohaním vás, budu-li se bráti stezkou jinou, než jsem posud kráčel, ba bude na ní více pravdy v slovech i v jednání mém."

„Svatá panno, neposlouchej ho, kterak se rouhá! On neví, co mluví v závrati zamilované, pozbyl rozumu i rozvahy i ctnosti najednou. A děti tvoje, zaslepenče, co s těmi zamýšlíš?"

„Půjdou s otcem, vždyť vám dobře povědomo, že nemají matky. Opustila jich, když po nich sáhala smrt. Méně projevila pro ně lásky než zvíře, v němž není duše. Navždy se stala nehodnou úcty mé i jejich."

„A matka tvoje, Antoši, která ti nikdy neublížila, vždy poctivě o tebe se starala a jen pří-

lišnou láskou na tobě zhřešila, že tě přísněji nevedla k povinnosti?“ zaplakala Jirovcová.

Velký boj se jevil v tváři synově, než jí tiše odpověděl.

„Matka zajisté nahlídne, že jinak jednat nemohu.“

„Mýlíš se tenkráte, dítě nezdárné,“ vzpřímila se stařena bledá jako smrt. „Tenkráte aspoň bude matka tvoje přísnější než ochablé tvoje svědomí.“

„Moje svědomí není ochablé, matko, nikdy snad nemělo úlohy větší než právě teď. Tisíckrát promyslil jsem vše i uznal jsem konečně, že mám právo jako každý jiný na život spořádaný v rodině své, na lásku upřímné ženy, na svoje děti. Vždyť se toulám jako vyhostěnec po světě, nevěda komu náležím, co mého, k čemu mám právo! Zázrak, že jsem se nespustil. Což vás nikdy nepojala soustrast nad osudem mým, nikdy strach, abych nesprostopášnil? Žiji a žil jsem jako člověk? Tak to má potrvat navždy? A proč? poněvadž se jednou uchopila žena prchlá ruky mé, aby se pomstila nepřátelům svým. Dávno již se jí spustila od té doby, nenalezajíc ve mně sluhu dosti poslušného, načež mne pronásledovala nenávistí nejkrutší. Teď není ani této smutné pásky již mezi námi, střekla se mne v dětech mých úplně. Dosud však mám obětovat štěstí svoje tomu, co bylo — snu! Tak tomu chce obec, k níž náležím. Obrátím se tedy tam, kde lidé dospěli k větší již spravedlivosti ...“

„A svět!“ zaúpěla matka.

„Co je světu do mého jednání? Kde byl ten svět, aby mne nezkušeného byl varoval před sňatkem tak velice nerovným, jehož zlé následky každý předvídati musel, kdož znal jen poněkud povahu rychtářčinu? I vy jste předvídala, co mne očekává, i vy jste pravila, že byste mne raději viděla vojákem než nášlapkem hrdé ženy, a když

jsem, polekán jsa vaší věštbou, chtěl couvnouti, tu jste tomu nechtěla. Nepřipustila jste, abych byl zrušil přenáhlený, napolo mi vyrvaný slib, odvolávajíc se k tomu, že bych tím i porušil poctivost svou. Vizte, jak se na mně mstila ctnostná vypínavost vaše! Komu bych byl ublížil, vrátiv rychtářce slovo? Tentýž ještě den by si byla vyhledala ženicha jiného. Komu ublížím teď s úmyslem svým? Ošidím někoho, schudne tím někdo, bude někdo nešťasten? Co učiniti chci, týče se jedině jen mne; rychtářka pozbyla všech práv, abych na ni se ohlížel. Táži se vás ještě jednou, kde byl ten svět, když ona mne trýznila, když mně kalila mladý věk, když mne křivě podezřívala? Bránil mne a pomáhal mi, když jsem, nechtěje pozbyt úcty sám před sebou, utekl se mezi cizí lidi, abych se sám o své újmě uživil, nemaje jiných k tomu pomůcek krom prázných svých rukou? Dohledl na moje děti, když jsem byl od nich vzdálen? Nebránil mému neštěstí, a teď by chtěl najednou bránit štěstí mému? Podivných by si vyhražoval práv za zásluhy svoje! Neodsoudil ženu, která se střekla nejsvětějších povinností svých a odsoudit by chtěl tu, která je za ni co nejobětivěji konala? Zlomyslnost promine a lásku by chtěl trestat? Je mi věru k smíchu ten váš svět! A vy, matko, s jasným svým rozumem a srdcem šlechetným chtěla byste nadál k němu chodit do školy a na mne s ním hodit kámen, vy, ježto nejlépe víte, co to za poklad to srdce Sylvino a jak velkého vydobyla na mne práva?“

„A zákony?“ vyčítala mu znovu stařena, zmatena proudem jeho vášnivých slov, „ty se tváříš, jako by jich nebylo?“

„Ty zákony, matko, jež si dali lidé, mohou lidé také změnit. Je to zákon nespravedlivý, odsuzující člověka, aby setrval ve svazku s člověkem

nehodným, poněvadž se s ním jednou spojil, donucen jsa k tomu poměry neblahými. Přestupuji jej bez rozpaků. V rodišti mém bude jednání mé, jak pravíte, nechváleno, ale tam za horami, dvě hodiny již za Ještědem, neodepře mně nikdo jmena muže poctivého, že jsem opustil ženu nešlechetnou, spojiv se s dívkou, která byla postrčeným dítkám mým po celá léta druhou matkou. Ne krásou, ale dobrotou podmanila si Sylva srdce moje. Pustila se se smrtí o mne v boj; dala svůj život, svoje zdraví i svou krásu desetkrát za mne v šanc, bdíc u lůžka mého i dětí mých. Vykoupila si nás — náležíme jí —“

„Nemusíš jít tak daleko až za Ještěd,“ smála se Jirovcová opovržlivě, „hned u samé paty jeho v Truchcově*) je spolek lidí, kteří číhají v lese na cestovatele, aby je svlékli, i do domů se dobývají, aby je vydrancovali — žádný tam neodepře jmena čestného zloději . . .“

„Matko!“ křikl Antoš a teď si sáhl on na srdce, jímž trhala slova její tak prudce, že si myslil, teď že v něm naposled zabuchalo.

„Co se hněváš, mudrlante! Ty přestupuješ bez rozpaků zákon jeden, nediv se, přestoupí-li jiní, přestoupí-li snad i vlastní děti tvoje zas zákon druhý, jim rovněž tak nepohodlný jako tobě první. Jak zaslepila tebe licoměrnost zamilovaného děvčete, tak zaslepí snad tvoje hochy lesk peněz. K čemu odolat chtíčům svým a spravovat se ctí, když to člověku překáží? Vždyť najde všude k sobě lidí stejně smýšlejících . . .“

„Toť něco jiného! vždyť jsem se vás již tázal, jestli někomu ublížím, jestli přijde někdo mnou zkrátka, jestli někoho ošidím, vyhledám-li si štěstí dle svého způsobu?“

*) Pověstná druhdy ves pro zlodějské obyvatelstvo.

„Nemusíme právě šidit a přec můžeme velmi hřešit a velké dát pohoršení jiným. Ty si bereš proti právu a zvyku ženu, poněvadž se ti líbí, a děti tvoje vezmou, příkladem tvým svedeny, proti právu a zvyku někde kus zlata, také že se jim líbí. Kde máš rozdílu v úmyslu i v činu? Ne, Antoši, nesmí to být, jak si to myslíš, aby bylo dnes právem to a zejtra zas co si jiného; jeden aby to uznával a druhý zas aby o tom slyšet nechtěl. Musí být něco vyššího nad námi než hříšná vůle naše, zmítající se jako třtina nad vodou, musí být něco stálejšího a světějšího, na čem stojí svět; ctností to nazývá křesťan a toho se musíme držet stůj co stůj, jeden jako druhý, jinak se s námi propadne do hlubin hříchů. Kam by byli lidé přišli, jak by to s námi stálo, kdyby byl každý jednal, jak ty kážeš? Co bys říkal teď mně, kdybych byla vždy jen jednala dle libosti své a ne po právu? Abys nemusil říkat cizímu člověku „otče“ a abych neporušila muži svému věrnost v hrobě, zamítla jsem toho, jehož jsem více milovala než otce tvého, ponejprv dnes se ti z toho vyznávám. Byla jsem tenkráte také mladá, mladší a rozumější než jsi ty, nejváženější v horách občane; bůh sám ví, jak mi při tom bylo, ale přemohla jsem se přec. Bylo mi zle, dřela jsem nouzi, musela jsem dát tebe, jedinou útěchu svou do služby — ale s opovržením jsem vyhnala posla vrchního, když mi nabízel za mou lásku dobrý život, jmění a pro tebe dobré zaopatření. Komu bych byla ublížila přijímajíc tento návrh? Nikomu! K vůli tobě jsem se věru nemusela namáhat, abych si zachovala dobrého jmena, to teď vidím — tobě je jen bublinou . . .“

„Matko, teď jste byla ukrutnější než jste sama chtěla . . .“

„Co ti asi řeknou děti tvoje, až přijdou k roz-

umu? Zdali ti to nikdy nevyčtou, že's je odňal navždy matce, z jejížto krve pošly, že jsi je připravil o domov a náboženství?“

„Až přijdou k rozumu, pochopí pohnutky skutku mého. Poznali vlastní matku dostatečně, aby ji ocenili, poznali i jednání té, již si sami zvolili za pěstounku . . .“

„A již si odvedou v pytli ode dveří kostelních . . .“

„Matko, pro boha přestaňte již mne mučit. Co by Sylva dělala u dveří kostelních?“

„Myslíš, že bude jinak propuštěna z obce, byť by věděli, že je čista jako křišťál? Vyzvídala jsem na rychtáři, aniž si toho povšiml, i vím, že potajmu utéct nemůžete, chcete-li se dát jinde poctivě oddat. Netajíš se, že máš úmysl takový, ba chlubíš se jím. Kdo však chce být v jiné církvi přijat, musí se vykázat vysvědčením od církve své, že se jí odřekl i že bylo odřeknutí jeho přijato. Ale co ti to povídám, lépe to víš než já, že se musíš nejen ty, ale i Sylva s dvěma svědky na faře dostavit, ohlásiti svou věrolomnost. Nespojí se v tomto ohledu nejen obec ale i páni s rychtářkou, aby byl dán na vás příklad pro podruhé? Musí se odebrat lidem chuť, aby vás nechtěli následovat. Až se rozkřičí, proč se vzdává Sylva víry, bude potrestána co svůdnice a lehkomyslnice, to uvidíš, pak teprv ti ji vydají . . .“

„Nezasloužen tou potupou by mi ji usmrtili,“ zvolal Antoš zoufale.

„Toho se věru báti nemusíš! Chystá se, jak pozoruji, na veřejnou hanbu jako k nějaké slavnosti; v tom ohledu je vtipnější tebe, předvídá ji, hádá, že bude asi kruta. V té holce vězí zlý duch, dusila ho v sobě lstivě, teď však se v ní znovu zmohl. Že jsem ji kdy poznala, tu zmiji, že jsem vás sama svésti musela! Odříkávám se

vší vděčnosti za ošemetné její služby. Lež na jazyku se ke mně vetřela a bez studu tě k sobě přivábila. Až se nasytí tebe, přivábí si snad zas jiného, vždyť tím nezhřeší, bude to dovolenou věcí, až přijme novou víru — Antoši, vzpamatuj se, nedoháněj matku vlastní k zoufalosti . . . víš, co jsem ti tenkráte pravila, když jsi chtěl co hoch vztáhnout ruku po ovoci cizím? Teď zamýšlíš horšího a já . . .“

„Matko, vy neznáte soucitu,“ křikl Antoš, zakrývaje si tvář, neb náhle se před ním zakmitla ona mlčelivá hladina vodní, na niž mu byla matka tenkrát ukázala, pravivši mu, kde ji má hledat, dopustí-li se kdy poklesku.

„Znáš ty soucitu se mnou?“

„Mějte milosrdenství, matko, já k ní přiložil celou duši. Nikdy dříve jsem lásky nepoznal, dokud jsem se nepodíval do jejích rozmilých očí . . . Ji první jsem zval nevěstou z popudu srdce . . . Ne, nemohu od ní upustit, spíše se vzdám života — je v moci mé, matko, jako je život váš v moci vaší . . .“

Teď si zakryla zas matka tvář, zhrozivši se slov synových.

„Sylva by se zajisté podivila,“ pokračovala po dlouhé přestávce poněkud mírněji a měkčeji, „jak draze si ji kupuješ a přese vši zpozdilost svou by se uznala za nehodnu ceny tak nesmírné. Nechápe ani nedospělým svým rozumem dosah toho, co činiti hodláš. Jak tě jen mohl upoutat tvor tak prostý, dívka, ježto bývala terčem chlapeckých vtipů, kteráž poskytovala celé vsi mnohokrát bujnou nevázaností divadlo vítané? Ne, Antoši, co ty nazýváš láskou, není jiného než záchvat pomijitelný; přemůžeš jej, budeš-li chtít. Ty's mně před tím vyčetl, že jsem tě nevarovala před sňatkem nerovným, i že jsem nechtěla z ctnostné vy-

pínavosti, abys porušil svoje slovo; nuže, teď tě tedy varuji před svazkem hříšným, tebe nehodným a vybízím tě, abys nedostál slibu, který ti jen vylákala pochlebovaná v tobě marnost, že k tobě přilnula holka tak podivná, kteráž dosud o mužských slyšet nechtěla. Věř, obětivost její není než vypočítavostí hrubé vášně. Kdyby tě měla skutečně a šlechetně ráda, odřekla by se tebe při pouhé myšlénce, co musíš pro ni podstoupiti. Ty's nechtěl býti hříčkou ženy zamilované, nechtěj teď býti hříčkou zdivočilého děvčete. Ne, taková ženština nemůže mít k tobě práv a ty k ní nemáš žádných povinností . . .“

„Podivná je ta vaše rozšafnost, matko; což nepozorujete, že se podobá na vlas všem nectnostem, z nichž mne viníte? Vyčítáte mi nevděčnost a nestálost a v jednom skoro dechu mi při tom dokazujete, že nemají sliby, učiněny v nejposvátnější života hodině, platnosti; domlouváte mi, abych lásku odměnil zradou, důvěru klamem, oddanost nevděčností, abych se střekl všeho pro čest citu. Za to mám šetřit tu, která je všeho mého neštěstí původce a ohled bráti na houf lhostejných mi lidí, aby nebyli vyplašeni činem odhodlaným z lenivého mělkých duší poklidu. Rovnáte mne k zlosynům a při tom mi přec radíte, abych oloupil jedinou upřímnou přítelku svou a víru ve mne a abych ji za nesčíslná dobrodiní její od sebe zapudil. Neostýcháte se trhati z ní sama po kusech všecky ctnosti, které jste jindy velmi prospěšně zužitkovala. Ach, matko, často jsem o tom přemýšlel, co to přec za podivnou věc, ta lidská moudrost a spravedlnost! Jak libovolně s nimi nakládá i ten nejlepší z nás! — Ne! na tu pravou moudrost a spravedlnost jsme ještě nepřišli, ni vy, ni já jí ještě neznáme; což by pak mohla matka i syn tak krutých si vyčítati chyb, tak krutě

proti sobě stát, nemohouce si při vší k sobě lásce nikterakž porozumět, ni jeden druhému povolit?...“

„Tedy jsme domluvili.“

Antoš neodpověděl, odvraceje se od matky. Jirovcová vstala a poodešla ke dveřím, nejiž hněvivě a uraženě, nýbrž truchlivě, majíc šedivou hlavu hluboce nakloněnu k prsoum. Syn sebou nepohnul, ale silný muž chvěl se jako ubohý na stromě list, jen jediný ještě okamžik a on se s matkou rozešel nesmířen pro celý ten vezdejší život. Snad ji naposledy spatřil . . .

„Antoši,“ ozval se ještě jednou hlas matčin, „rouhala jsem se, vyhrožujíc ti, že budu hledat smrt, nepodáš-li se mi — neučiním toho — dosti velké břímě spočívá již na bedrách tvých, také si nebudu nikdy připomínati slov tvých neuctivých, vášní teď ti vylákaných; jen jedno mi za to učiň k vůli, zpomeň si jen okamžik na hrob otcův. Dáš ho zneuctit každou cizí nohou, poskytneš okolojdoucím právo, by kopnouce do něho potupně zvolali: Hle, z toho, jenž tu práchniví, pošel proklatý onen odpadlík, jenž dal pohoršení nám i dětem našim. — Rozmetejmež popel jeho do všech úhlů světa, jen kdo sám hříšníkem, splodí hříšníka tak velkého . . .“

Antoš vzkřikl tak strašlivě, že se v stařeně zarazila krev; myslela, že mu nastala poslední hodinka i že počíná pracovat k smrti. Zpomínka na zesnulého otce, kterou byla již jednou před lety zažehnala bouři v jeho krvi, nepozbyla časem své moci, byla muži dosud tak posvátna a dojemna jako někdy dospívajícímu mladíku. I chtěl se moci její vzpouzeti, ale nadarmo — dorážela naň takovou prudkostí, takovým úsilím, že jiného v chvíli té neviděl než potupně rozmetaný otcův hrob, nad nímž se vznášel milovaný, uražený stín.

„Matko, matko,“ zvolal konečně hlasem srdce

rozrývajícím, „vy jste zvítězila! Těšte se tomu, můžete-li! Odměněn budiž dnes otec můj za to, že mi daroval bídný tento život; odměněna budtež i vy, že jste mne vyhlídala, pro mne že jste zamítla, jehož jste více milovala než otce mého, i že jste mi přese vši bídu svou zachovala dobré jmeno. Vraťte se k Sylvě i řekněte jí, že jsem lhář a zbabělec největší, klamem že bylo každé moje k ní slovo. Nechť neveří nikomu již na tomto světě, nechť nikdy již nepozná soucitu k bližnímu, žádný, žádný ten červ, jenž se zove člověkem, není toho hoden. I řekněte jí, aby nehleděla obměkčit mne divadlem zoufalosti své, odeženu ji od prahu toho, kdyby se na něm objevila — i kdybych hned věděl, že z toho budu mít smrt, neb stal jsem se ctnostným dle návodu vašeho. Jste teď spokojena? Zapovím i dětem svým, aby již nikdy přede mnou nevyslovily jejího jmena — jednám teď po právu? Poslyšte mne, matko, jen chvílinku ještě, než odejdete, hrda na svoje i moje vítězství — je-li to ctností, co konám teď, a má-li svět stát na takovém právu — nechť se s námi raději propadne do těch hlubin, jichž se děsíte, je uvnitř shnilý a na povrchu pobláznený — nebude ho škoda a nás — teprv ne . . .“

A Antoš vrhl sebou v celé délce na podlahu, i zaplakal jako malé dítě.

Ale Jirovcová neplakala s ním. Ponejprv dnes jí nepohnula bolest synova. V té chvíli nebylo v ní jiné myšlénky, než aby se co nejrychleji domů dostala, by páni zvěděli, že zůstane na přímluvu její mezi manžely vše při starém.

Sylva jdouc Antošově matce vstříc nekráčela, nýbrž letěla. Zaslechla z úst hospodského zvěst andělskou. Znala napřed odpověď, s níž se vrátí

Jirovcová od syna, nemohla se dočkat, až ji od ní uslyší. Ani stín pochybnosti jí nevnikl do duše, že by se mohl Antoš v úmyslu svém viklat neb dokonce přijít k jiným náhledům. Skalopevná byla víra její v každé jeho slovo, zároveň byla tak přesvědčena o spravedlivosti jejich společných záměrů, že byla téměř jista schválení Jirovcové, jakmile jí sdělí syn úmysl svůj. Doufala, že ji snad již dnes pozdraví jmenem „dcero moje," ohlásivši jí, že se i ona rozhodla následovat syna do nové vlasti ke krbu domácímu. Sylvu nelekal hněv pánů, o němž se byl hospodský zmínil, ni nevůle občanů ni jistá msta rychtářčina, nevěnovala všem překážkám, obtížím a pokoření ji očekávajícímu jediné již myšlénky. Nepokoj a netrpělivost, ji v posledních dnech sužující, vytratily se teď z ní náhle; co bylo rozhodnutí jejího osudu tak blízké, ustoupily hrdinskému rozechvění. Nebyla tak prostinka, aby nebyla věděla, co jí hrozí, ale byla nejen hotova vše podstoupiti i vytrpěti za Antoše, nýbrž těšila se ještě, že mu bude moci dát důkaz lásky, snášejíc vše, i potupu veřejnou, s usmívajícími se ústy, třeba si řevnivost rychtářčina vymyslila pokutu tak velkou, jak byla před lety uložena nešťastné kovářce. Chvílinku jen, jen tak pro žert si představila, jak by jí asi bylo, kdyby jí Antoš vzkázal po matce, vše že musí zůstat při starém. Ale nevydržela to dlouho; hlava se jí při tom tak podivně zatočila a myšlénky jí v ní tak pitomě zakolotaly jako ti netopýři v báni kostelní, když tam někdy naschvál vylezla, aby je poplašila.

„To je hrozné!" zděsila se, „tak asi je bláznům. Ba zbláznila bych se okamžitě, kdyby mne Antoš odstrčil a já musela žít jako jindy, nebylo by mi pomoci."

Ale hned na to se usmála i plísnila se, že si kazí večer tak krásný. A krásný byl večer ten,

tak krásný, ba ještě krásnější než onen vánoční, kde vypustilo Antošovo srdce první útlý kořen lásky, z něhož vyrostl teď tak pyšný strom. I dnes bylo tak ticho a tak posvátno v přírodě, jako tehdáž, i dnes hořela na nebi jiskra vedlé jiskry, ale led, po němž tenkráte s Antošem kráčela, proměnil se v samé kvítí. Květlo a pučelo to na ňadrách země jako v ňadrech Sylviných. Vše dýchalo kolem ní mírem, nehnuloť se stébélko na lukách postříbřených rosou noční, lesy spaly tak sladce, že si ani jednou ze sna nevzdychly, jen potok, vedlé něhož kračela, smál se tak ztichounka jako radostné její srdce. Sylva rozprostřela blaženě náruč, jako by chtěla celý svět najednou k prsoum přivinouti.

Asi půl hodiny letěla takto spěchem štěstím okřídleným, najednou stanula. Přišla na křižovatku, kde se spojovaly u kříže červeně natřeného dvě pěšinky. Jedna kroužila se pohodlně lukami z města k horám, druhá kratší, neschůdnější však, vedla přímo hustým lesem. Kterou se měla dáti, aby s Jirovcovou se neminula? Lesem? Snad se ale bála stařenka jíti v noci cestou i ve dne neveselou. Lukami tedy? Jakž, kdyby se jí zdála příliš dlouhou? Zajisté si přála býti brzo doma.

Sylva si po krátkém rozmýšlení umínila, že nepůjde dále, nýbrž že bude stařenu zde očekávat, aby se uvarovala každému zmatku. Vždyť nemohla Jirovcová již dlouho prodlévat, musela se každou chvíli objevit. Pravdě nepodobno, aby zůstala v městě přes noc, vědouc, že očekává hospodský s napnutím rozhodnou odpověď, aby ji sdělil pánům. Sylva poodešla tedy několik kroků z cesty na pokraj lesa hned za křížem se černajícího. Odtamtud mohla stařenku z daleka slyšet a hned na ni zavolat, aniž ji tam někdo z okolojdoucích spatřil. Nemusela se však báti, že ji tu budou pozdní chůdcové příliš obtěžovat, křižovatce té se

každý rád vyhýbal; kdo nemusel, zajisté tudy nešel. Říkalo se, že tu straší duch nebožky hraběnky, té samé, co proklela muže ze žárlivosti. Jak proslýchalo, učinila to prý na tomto místě.

Sylva neznajíc pověrčivé bázně, šla okolo kříže zcela klidně i sedla si pod poblízký smrk. Položivši si hlavu, unavenou blahem, na peň stromu, přála si, by Jirovcová hodně dlouho nepřicházela, by mohla tu třeba celou noc prosnít. A přec jindy nerada seděla, tak nerada přemýšlela. Na nebožku hraběnku si při tom ani nevzpomněla. Jirovcová jako by byla její touhu uhodla, nepřicházela a Sylva slavila bez vyrušení první hodiny štěstí svého.

Sylva nevěděla, jak dlouho tak seděla pohroužena v myšlenkách, když ji z nich náhle vytrhl jakýsi vzdálený šramot. Pozdvihla hlavu. Byly to blížící se kroky, nikoli však spěšné, nýbrž volné a těžké. Tak nekráčela Jirovcová. Sylva však chtěla přec vstáti, aby se podívala, nepřichází-li to snad unaveností změněnou chůzí; tu náhle kroky umlkly a zas se rozhostilo kolkolem ticho.

Pokojně dřímal les dále, ale již nebylo Sylvě tak volno v tom nočním klidu. Ač se nic nehnulo, cítila přec, že jí někdo dlí na blízku a podivná se jí zmocnila tíseň. Nestrachovala se myšlenky, že je sama uprostřed lesa v širé noci, několik jen kroků vzdálena snad od zlého člověka; jiná však, nikdy dříve nepocítěná úzkost jí počala svírat prsa. Bála se náhle něčeho, pro co nenalezala jmena. Srdce v ní zabuchalo, nad ní se rozprostíralo jako těžké mračno, povětří kolem ní se jí zdálo víc a více dusné, oddychovala jen s namáháním. Chtěla se pousmáti podivnému svému rozčilení jako před tím, když zkoušela, jak je asi člověku šílenému, ale teď se jí to již dařiti nechtělo. Snad by toho byla přec dokázala, kdyby se nebyl znovu opakoval šumot jakýsi. Tenkráte

to však nebyly kroky blížící se, ani šelestění větví ni bzučení nějakého nočního hmyzu, jak si namluviti chtěla, napínajíc úzkostlivě sluchu, nýbrž cosi zvláštního, co vyzpytovati nemohla, ač poslouchala celou duší. Konečně se jí zdálo, že to k ní zaznívají tlumené zvuky hlasu lidského.

Znovu naslouchala s větší ještě pozorností. Co to mumlal tajemný ten hlas? Z čí vycházel prsou? Někdy jí byl skoro povědomý, někdy zas zcela cizí, spíše zvířecí než lidský; teď zaznělo dojemně plačtivě, hned na to hrozebně vztekle. Ano, byl to hlas lidský, co ji tak znepokojoval; znenáhla pochytila slova jednotlivá, konečně i věty. Jaké to však byly podivné věty bez ladu a skladu, jako na zdař bůh pronešené. Sem tam zaznělo k ní úryvek, v němž byla stopa smyslu a hned na to zahučel zas pouhý jen nesmysl.

Dlouho tak seděla Sylva, kloníc se ku předu s tepnami tlukoucími, dlouho tak skoumala zimniční zvědavostí zvuky záhadné, až se déle klamati nemohla nad tím, co slyší — několik kroků od ní modlil se kdosi otčenáš, zdrávas a „věřím v boha“ — ale po zpátku.

Sylva si oddechla; nemohla si jiného pomyslit, než že to nějaký nebohý pomatenec, který pletl si čas, přišel teď v noci ke kříži, aby se tu pomodlil. Bylo několik takových ubožáků na okolí; jindy jim nevěnovala Sylva mnoho pozornosti, ale v tomto okamžiku pochopila jejich neštěstí a oči se jí zarosily. Vždyť věděla, jak je asi tvoru tak bídnému, co se byla v žertu o to pokusila.

Sylva zvítězila sice nad pohnutím svým, ale nemohla na jiného již myslit než na modlícího se šílence. Myšlénka ta rušila v ní všechen sladký, sotva nabytý mír, vyrvala ji náhle ze zlatého proudu blaha, na němž plynula duše její před málo okamžiky. Nadarmo chtěla dále přísti ru-

měnné pásmo líbezných svých nadějí, nedovedla toho již. Pořád je musela do sebe vnímati ty temné spletené tóny, pořád je musela stopovat ty převrácené věty, jako z podsvětí zaznívající do ráje jejího, neunavně v nich musela sledovat sporé pablesky smyslu. Třikrát, počítala, odříkal pomatenec svým spůsobem svoje modlitby, načež umlkl.

Sylvě se značně odlehčilo, co kolem ní nezvučel a neumíral duchovitý ten hlas, při němž si musela pořád s hrůzou představiti, co se asi děje i dělo v nebohé hlavě nešťastníkově, než se v ní všecky pojmy tak krutě převrátily, že měl noc za den, konec za počátek, blabolení za modlitbu. Byl nešťastník mužem neb ženou? Ženou-li byl, byla by snad uhodla, co zatemnilo v něm světlo ducha .... Nevýslovný v ní se probudil soucit při této myšlénce, přesvědčovala se pořád víc a více, že bylo srdce nedaleko ní se modlící oloupeno o nejdražší poklad svůj — a přec nevěděla, na co staví tuto domněnku. V této chvíli by byla snad dala půl svých nadějí, kdyby byla věděla, že tím zahojí ránu, nedaleko ní krvácející. Procítila soustrastně všecky útrapy nešťastné, zavržené, zneuznané lásky i hanbila se za to, že je tak blaženou, co se zatím vedlé ní svíjí jiné srdce v mukách tak strašlivých. Ach, každý ten jeho zvuk padal jako výčitka palčivá, jako kletba, jako krvavá slza na její sklopené, v rukou schované čelo ... a proud slzí vyřinul se jí z očí.

Konečně pozdvihla zas hlavu, chtěla se podívat na osobu, jejížto nepovědomý jí osud v ní vzbudil tolik soucitu, že nad ním zapomínala vlastního, nahnula se mezi stromy, ale hrozný ji pojal cit, když utkvěl pohled její u kříže, kde ji hledala. Právě se zdvihala vedlé něho ze země, kde posud klečela, vysoká temná postava v podivném rouše, rubáši se podobajícím ...

V dívce se zarazila každá krůpěj krve.

Postava ta přiblížila se kříži, stoupla na podstavec, natáhla se v celé své délce, zdála se Sylvě v té chvíli obrovskou a sáhla jednou rukou směle na příční na něm dřevo. Zadrževši se ho šťastně, zachytila se ho i druhou, pověsivši se naň jako ukřižovaný. Byl to člověk či duch? Byla to nebožka hraběnka či hříšnice jiná — živoucí? Pod Sylvou klesaly kolena.

V tom zalaškoval noční větřík a zdvihaje vlasy tajemné postavy, zahrál si s nimi. Zavlály nad ní ve vzduchu jasné noci jako příkrov. Byly dlouhy jako postava sama, temny a bohaty, byly to vlasy ženské. Sylviným srdcem to švihlo jako bleskem; poznala ty vlasy, jen jedna ženština na okolí měla tak dlouhé a černé, dost se s nimi před ní nachlubila . . . Sylva chtěla křiknout, ale krk její byl křečí stažen, křeč svírala i její ústa, nemohla dát zuby od sebe ni oči odvrátit od kříže, aby již neviděla, co se tam děje a díti bude . . .

Znovu však se ozval hlas a Sylva, hrůzou v led a kámen proměněna, slyšela dutě zaznívati nocí:

Králi pekla v slávě nejjasnější,
ozvi se mi v čas nynější,
povstaň, pane, zlé milující,
zadrž škůdce mého mocnou pravicí,
ta ať mu vždy v příč stojí,
odpor přetěžký mu strojí.
V tesknosti Antoš Jirovec dni skonej,
odvrať všecko dobré od něj;
ať přepadne jej siroba
i všecka na světě zloba.
Ať se pomine rozumem ta, již miluje,
děti jejich ať jsou běhouni,
ve světě sem tam rozptýleny,

místa jistého ať nemají,
dům od domu chleb žebrají,
všecko zlo ať k sobě přitáhnou,
a žádného statku nedosáhnou.
Ba ani sirotkům jeho nestaniž se nic dobrého.
ať hynou všichni potomci jeho hnedky
z kolena druhého.
I matka jeho mezi prvními
tebou zapomenuta ať není,
ať je zemí, vodou i ona proklata s sebou
a to půlnočního času jako i za denního času.
Za to se budu ode dneška modlit jen
k jmenu tvému . . .*)

„Zadržte!“ křikla Sylva, nabyvši konečně vlády nad ohromenými údy a vší silou se vrhla ke kříži, „vaším Antoš zůstane!“

Temný jí odpověděl výkřik, na nějž následoval těžký pád. Postava se svezla s kříže a strhla Sylvu v pádu svém k sobě na zem.

Tak našla Jirovcová rychtářku i její služku. Žádná z nich nedávala znamení života, když polekaná stařena, zavolavši lidi na pomoc, je dala obě odnést na statek „k rychtářovům.“

Podivná, víře nepodobná novina obíhala den na to v celých horách. Antoš Jirovec se prý chtěl dát se ženou rozvést, poněvadž z domu vlastního uprchla, aby nemusela jeho i dětí v nemoci ošetřovat, a ona ho za pohanění to ze msty proklela na červeném kříži na křižovatce. Sylva, jdouc v noci vstříc Antošově matce, ježto se byla do

*) Tento žalm zaklinací, před více lety panem Houškou v sbírce pověr v „Musejníku“ uveřejněný, pochází z Ještěda; byl mu odtamtud dodán.

města vydala, aby syna tam meškajícího se ženou opět smířila, náhodou k tomu přišla. Rychtářčin přepjatý mozek viděl v dívce však zlého ducha, přicházejícího si o úpis duše její, i ulekla se tak velice, že počala hned k smrti pracovati. Umírala a Sylva prý také.

Brzo se ukázalo, že pověst nelhala; rychtářka umřela za málo dní a Sylva ležela posud jako mrtva. Nepohnula sebou od té chvíle, co ji v lese zdvihli.

Sama rychtářka objasnila záhadnou událost. Procitnuvši z mdlob na statku svém uprostřed strnulé čeládky, myslila ustavičně, že visí ještě v rubáši na kříži. Mumlala neustále zaklinací žalm, jemuž se byla od Mikusy naučila, aby se muži svému pomstila, jak to učinila před lety nebožka hraběnka, kdyby se neosvědčily všecky tajemné jeho prostředky, jimiž ho chtěla opět k sobě přilákat a novou v něm vzbudit lásku. S hrozným však výkřikem vytrhla se vždy z kletby, když přišla k místu, kde se jí Sylva objevila. Zažehnávala pak domnělého zlého ducha kříži i modlitbami, i zoufale si žádala svěcené vody, dovolávajíc se, že je dobrá křesťanka, že dává na modlení, na mši a svíčky atd. Chtěla se pak na důkaz toho pomodlit „otčenáš“ i „věřím v boha“, ale nemohla toho dokázat jinak než po zpátku. Všecky služky od ní s hrůzou utekly, poznávajíce, jaká jest paní jejich hříšnice; sousedky se jí za touto příčinou štítily, snad by byla umřela, aniž by jí byl kdo oči zatlačil, kdyby nebylo bývalo Jirovcové. Bděla na statku, ošetřujíc paní i služku. Rozhořlenost proti rychtářce byla tak velká, že ji museli v noci pochovat, bylo se co báti pohoršlivého výstupu při veřejném pohřbu. Každý přál Autošovi, že ho vlastní zlomyslností sebe samé

zbavila. Obecná soustrast obrátila se znovu k Sylvě co nevinné příčině její smrti a nevinné oběti zamýšlené msty. Nikdo netušil, jaký jiný ještě úkol měla v smutné události té.

Mnoho neděl to trvalo, než se vzpamatovala Sylva z otupělosti duševní i tělesní, na výstup u kříže u ní následující. Ale mladost a síla přec konečně zvítězily. Vzkřísily v ní opět ducha, poraženého strašlivým výjevem. Byl to duch zdravý a silný, dokázala toho brzo.

Jak se Sylva tak dalece zotavila, že mohla sama po sednici chodit, počala si mlčky svoje věci shledávati a do uzlu svazovati.

„Co to hodláš?“ zkrátka se jí tázala Jirovcová. Nebyla dívku churavou ještě ani okamžik opustila, ale tato slova byla první, která k ní pronesla. Pečovala o ni, ale nemohla jí odpustiti odboj Antošův, ni smělou lásku její k němu.

„Co jiného, než abych se odsud co nejdříve dostala?“ odvětila Sylva rovněž tak krátce a přísně. I ona nebyla ještě stařenu oslovila, co nabyla vědomí. Byla to vůbec první slova její ke komukoli. Ústa štěbetavá oněměla, oči pozbyly blesku, tahy svěžesti. Byla soše kamenné podobnější než dívce živoucí.

„Teď pryč nemusíš!“ trpce zvolala stařena, „vímť, co jste s Antošem zamýšleli. Bůh sám však se do toho vložil a povolávaje rychtářku k sobě uspořil mně hanby, vám hříchů.“

„Nikdy by nebylo mezi mnou a Antošem hříchů bývalo,“ s takovou výsostí odpověděla Sylva, že ji Jirovcová jen s těží poznávala. To již nebylo to prostoduché děvče, které znala, co teď před ní stálo. Vážnost a zralost ducha zkoušeného dumala Sylvě v temném pohledu. „Ale teď se již o to nejedná, co bylo a co mělo být. Nechť si je rychtářka živa neb mrtva, já odsud odejít musím.“

Stařena pořád podiveněji poblížela na dívku.

„. . . slíbila jsem jí, jak visela na kříži, zatracujíc „jeho“ i děti jeho, vás i vlastní duši, že zůstane jejím . . .“

Tvář stařenina se vyjasnila ponejprv od toho dne, co byla za Antošem v městě.

„. . . musím mu jít tedy na vždy z cesty, aby neměla kletba její k němu moci a přístupu a také jdu . . .“

„A Antoš?“ znovu se tázala stařena, jata náhlým soucitem se synem.

„Antoš řekne: Dávno vím, že mne Sylva více miluje než sebe.“

Sylva neplakala, pronášejíc tato slova, ale tím více plakala Jirovcová, že ji kdy zneuznala. Věděla, že synovi nikdy svatbu strojit nebude; odejde-li Sylva, srdce jeho že navždy osiří.

„A kam půjdeš, vždyť nebohá nikoho nemáš? K vůli Antošovi tě vydědil jediný příbuzný . . .“

„Půjdu do Prahy na službu.“

„Až do Prahy na službu? Tam se ti zasteskne po horách i našich lidech. Jiný tam kraj i obyčej, tam pro nás cizina.“

„Pro mne je teď cizina všude, i tu v horách, i ve vašem baráčku. Nepatřím sem, nepatřím mezi lidi, jiného se pro mne nehodí než hrob a do hrobu také jdu. Po celý čas, co jsem tu na posteli ležela, nemohouc slabostí promluvit ni se hnout, přemýšlela jsem o tom, co jste vypravovala o Štědrý večer i děkovala jsem vám za to v duchu. Nuže do toho domu, kde pláčou s bědujícími, kde těší umírající, kde bdějí u mrtvých, tam hodlám do služby. Jiná teď ve mně krev, smutná, mrtvá! Mrtvá i ve mně duše, co usmrtila rychtářka pro mne Antoše; ale co se silou, která mi zbyla v údech? Službou těžkou se unavím a jiným ulehčím — snad bude pak i ulehčeno srdci mému . . .“

A Sylva šla . . .

Na sta pozdravených žehnalo s vděčnými slzami v klášteře Alžbětinském prostou službu horskou, která tam proslula před několika desítiletími vytrvalostí, obětivostí a nevšední silou tělesní. Neučinila žádného slibu, nebyla ničím vázána, mohla jako sestra služná bez překážky opět do světa se navrátiti, ale žádná řeholnice nevykonávala tak přísně povinnosti řádu jako ona. Nejnebezpečnější nemocní byli jí vždy odevzdáni, při nejkrutějších operacích stála vždy jen ona lékařům po boku a vždy se obdivovali zručnosti a chladnokrevnosti, jíž jim sloužila. Brzo se naučila od nich tak obratně rány obvazovat, zlomeniny napravovat atd., že je zastávala při všech ranhojičských pracech. Došla v tomto ohledu takového jmena, že nechtěli býti nemocní než od ní obvazováni a napravováni. Ulehčila k přání svému na sta bližním — zda-li bylo při tom i ulehčeno srdci jejímu?

První slovo matčino k synovi, s nímž se rozešla v trpkosti, ač se podrobil vůli její bylo: „A ona tě přec šlechetně milovala . . .“

Antoš se dále netázal, nalézaje matku samotnu v chýžce pohorské. Nehledal Sylvy, nejel za ní, aby ji přemluvil a odvrátil úmyslu jejímu. Nebál se vyřknuté nad ním kletby, jíž se děsila Sylva, ale cítil, že se otevřel mezi nimi hrob, že šlápla smrt na květy lásky její, že je rozlučuje stín nešťastné ženy, která slepou k němu náruživost smrtí zaplatila.

Statek „u rychtářů“ vrátil Antoš zcela rychtářčině vyděděné dceři Marjance. On sám odstěhoval se s hochy svými na hory k matce. Zanechal obchodu, neb zdraví mu již nechtělo sloužit jako

jindy. Koupil si k otcově baráku velký kus pozemku, jež s dětmi svými vzdělával. Žil jen pro ně, také se stal vedením jeho ozdobou osady své. Zůstal i nadál nejlepším rádcem a přítelem všech, kdož rady a pomoci potřebovali, zůstal i pýchou staré matky, která v jeho náručí blaze skonala. Povznesl se v jejích očích opět na onu výši, kde jindy stával, co přemohl lásku svou na důkaz smíru s duchem matky dětí svých. Jejich nejmilejší hovor byl o Sylvě. Jirovcová ji navštěvovala s vnuky rok co rok o pouti svatojanské, přinášejíc jí steré pozdravy z hor. Nikdy neopomenula ji pochváliti, že zvolila ten pravý život . . .

Antoš nepřežil dlouho matku. Odešel odtud v plné síle věku mužského, aniž kdo tušil, že churaví. On však cítil, že je podťat kořen jeho života. Uvedl vše tajně do pořádku. Útlé bylo srdce jeho, osud ho zkoušel příliš přísně. Když byl hotov, dal si od synů jednou z rána vynést z kůlny velkou bednu, která tam byla tak zahražena jinými věcmi, že ji nebyli dosud pozorovali. Museli ji postavit do zahrádky, kde seděl, vyhříváje se na jarním sluníčku. Vyndali z ní kus po kusu nové polní nářadí pěkně pracované a zeleně natřené.

Bylo to ono nářadí, které si tenkráte prohlížel, když matka jeho za ním přišla do města, tázajíc se ho zostra: „Do nového hospodářství?“

Pohlížeje na ně se zadumčivým úsměvem skonal tiše.

Úvod do zdravovědy.

Podal

F. S. Kodym.

Třetí, předělané vydání.

Matice lidu ročník III. číslo 6.

(Běžné číslo 18.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1905.

Tiskem dra. Edv. Grégra v Praze.

I.

Proslov.

Zdraví hlava všeho.

A k čemu mně zdravovědy? zvolá mnohý — já jsem zdráv, mně nic neschází; abych já se uzdou lékařských pravidel spravoval a tělu svému utrhoval, to bych nevěděl; raději krátké živobytí a dobré, nežli dlouhé a hubené. — Pravda, příteli! toho mínění jsem též. Blázen, kdo by za hubené chtěl koupiti živobytí dlouhé. Onotě tak, jako aby hudebník hrál nějaký kus, jenž skladatelem byl vyměřen na půl hodiny, a on by jej hrál taktem tak zvolným, že by trval celou hodinu. Tuším, že by taková hra sotva komu v děk přišla.

Zatím ale, aby živobytí takto prodloužil, ani nelze. Jednomu každému je už napřed vyměřena lhůta, kteréž dokročiti může, nikoliv ale překročiti. Jdeť pouze o to, aby jí dokročil. A tu právě vězí cvok. Největší díl nedokročí konce té lhůty, nejvíce lidí umírá dříve času, dříve než jak jim od Boha určeno, než k jakému věku jich tělo zřízeno.

V čem toho příčina? Jedině v nenáležité správě života. Jest věru ku podivu, jak mnozí lidé v šetření svého zdraví jsou lehkovážní. Mluvíť

sice mnohý: Zdraví je nade všecko, zdraví je nejlepší poklad; ale přihlédneme-li k jeho skutkům, vypadá věc jinak, podlé skutků mohl by spíše souditi, že zdraví svému nemusí pražádné ceny přikládati, ač přikládá-li, považuje-li je za poklad, že je považuje za poklad bezedný, nevyvážitelný. Člověk byl včera zdráv, je dnes zdráv, a bude tedy zejtra zdráv i pozejtří i pořád. Tak rozumujou takoví lidé — ač rozumujou-li — obyčejně ale na cos takového ani nepomyslí, žijouť do světa, jakoby zdraví měli na vždy upsané, jakoby nemoci byly jen pro jiné lidi.

Ba někteří dokonce, jako ten co z počátku se ozval, mají za heslo: Raději krátce, jen když dobře. Ano krátce — toho možná docíliti, zdali ale také dobře? je jiná otázka. Hudebník může ovšem půlhodinový hudební kus i za čtvrt hodiny odehrati i dříve. Bude-li ale kus ten o to pěknější, oč se hraje čerstvěji, o tom lze pochybovati, spíše bude naopak.

A pak byť skrácený takto život i stejně pěkný byl — jen kdyby také byl tudíž u konce, jako hudební kus, když jej hudebník dohraje — tak ale, když světák svých rozkoší byl se nabažil, trvá život ještě dále, nyní přicházejí posledky, nyní přichází náklonek, a na náklonku bývá droždí. Tu pak nastává začasté nelepé divadlo: zhýralý rozkošník, který se dříve prokazoval jako hrdina v nevážení svého života, stane se zbabělcem, třesoucím se před smrtí i chápajícím se každého prostředku, aby bídné zbytky svého života zachránil. Člověk takový byl živ jako pošetilec, a umírá jako zpozdilec.

Naproti tomu je zase jiný druh lidí — ač jich nemnoho, a to nejspíše mezi mohovitějšími

— ti jsou svého zdraví zas přes příliš pečlivi, ti by nejraději měli okolo sebe pořád lékaře, s nímž by se radili o každý krok, jejž učiniti chtějí, o každé sousto, jež by do úst vstrčili, ti se obávají hned každého studeného větříku, každé dost malé výtržnosti, ti každé vyražení, každý požitek odměřují si na loty, trvajíce přitom pořád ve strachu, by v něčem nepochybili a svému zdraví neublížili. — I to je bláznovství! Jest to jako při onom vojáku, který, aby ho na vojně nezastřelili, před bojem krk si podříznul.

Nuže krajností těch chceme laskavého čtenáře vystříhati, chceme ho vésti cestou prostřední, stejně vzdálenou od úzkostlivé choulostivosti jako od lehkomyslné nevázanosti, přitom ale v pravo i v levo dosti prostrannou. Vlastně jen chceme provésti způsob, kterýmž by člověk svého života co nejlépe — ve zdraví a vesele užiti a při tom dlouhého věku dosáhnouti mohl. Zdraví jest přitom hlavní, zdraví jest základ všeho, bez zdraví není žádného veselí, bez zdraví byl by dlouhý věk jenom dlouhým trápením.

Zdravím míníme však něco více, než jen aby člověk nestonal; míníme tím zdraví pevné, stálé, zdraví takové, které by netrvalo snad jen dotud, dokavad by člověk všelikých scestností a nehod se vystříhal, ale zdraví, kterýmž by člověk byl s to, aby nehody takové přemáhal, a jim odolával. — Slovem úkol, k němuž se snažíme i k němuž jedenkaždý hleděti má, jest, by člověk jak tělem tak i duchem zesílel i se otužil, by se stal člověkem rázným, statečným, který by žádné nesnáze se nelekal, který by byl pánem v domě, pánem svých chtíčů, který by požívání vezdejších radostí považoval jen jako za podnět k větší čin-

nosti, jako podnět k mužnému plnění svých povinností, nikoliv ale za cíl života svého.

Docíliti toho všeho lze jenom poznáním. Poznání jest první základ ke všemu lepšímu; bez poznání není žádného pokroku, žádného polepšení ani zdokonalení. Že mnozí svého zdraví tak málo šetrni jsou, nezáleží tak v jich nedbalosti neb lehkovážnosti, jako spíše v neznalosti pravidel zdravotních. Poznané pravdě se tak snadno člověk neprotiví, zvláště čelí-li k jeho prospěchu. Ale pravda ta musí být skutečně poznána, musí být důvodná; tu nestačí jenom přikazovati co činiti a čeho nechati, člověk musí uznati, proč co činiti neb nechati má, člověk musí se o užitečnosti neb škodě toho přesvědčiti. A přesvědčí-li se, pak to činí sám, aniž mu třeba čeho přikazovati.

Z té příčiny, aby se zdravotní pravidla lépe odůvodnila, nalezne čtenář v knize té ledacos vysvětleno o ústrojí i konání svého těla, jako na př. o dýchání a plících, o žilách, srdci i proudění krve, o zažívání a žaludku, o svalech i čilách; ano i z lučby shledá některé věci uvedené — to proto, by si uměl účel svého dýchání a zažívání lépe vyložiti, především ale by uměl platnost všelikých pokrmů a nápojů dobře posouditi, by věděl, který pokrm je víc neb méně živný, který dává síly a který nic. Věc ta je zvláště důležita člověku pracujícímu, chudému dělníku, jemuž na tom musí záležeti, aby za svůj skrovný výdělek zjednal si potravy jak nejvydatnější, by svých peněz nevyhazoval za věci, které jeho tělu malé neb dokonce žádné posily neposkytují. Zasahámeť tudy do zdravovědy státní, do národního hospodářství, do silovědy.

Co se však hlavního našeho předmětu dotýče — totiž správy zdravotní — tu aby už las-

kavý čtenář poněkud seznal, jaké ovoce řádná taková správa přináší, uvedeme dva příklady:

Proslulý řecký lékař a mudřec Galen byl velmi slabého těla, a jak sám o sobě vypravuje, přestál ve svém mládí mnoho i těžkých nemocí. Dosáhnuv však 28tého roku svého věku začal přemýšleti o svém dosavadním životytí — i povstalo v něm přesvědčení, že musí býti jistých pravidel, kterýchž člověk-li se drží, může své zdraví zachovati a svůj život prodloužiti. I vytknul si taková pravidla a podlé nich co nejbedlivěji se držel; a od té doby nebyl více nemocen, vyjmouc leda některé malé churavosti, které si přílišným namáháním v plnění lékařských povinností spůsobil, jež ale nic déle netrvaly než asi den. Takovým spůsobem dosáhl stáří 140 let.

Podobný příklad poskytuje Benátčan Cornaro. Ten až do svého 40tého roku byl velmi nestřídmě, ano prostopášně živ, a přitom pořád stonav. Konečně došlo na to, že mu lékaři nic delší lhůtu k živobytí nekladli než jen asi dva měsíce, ujišťujíce jej, všecko lékaření že je marné, vyjma leda žeby obrátil a cestu střídmosti nastoupil. I uposlechl Cornaro, a za několik dní už cítil, že mu lépe, a v roce byl docela uzdraven, ba zdravější než kdy jindy. I drže se tak co nejpevněji předsevzaté střídmosti, dosáhl věku 100 let, při čemž až na konec svého života zůstal pořád zdráv i jaré, veselé mysli.

A takových příkladů mohli bychom množství uvésti. Dosti ale na těch dvou. Z těch je ovšem viděti, co může střídmé, spořádané živobytí, že se jím netoliko nemoci vyhojují a předcházejí, ale i život prodlužuje.

Nuž ale jaký jest ten pořádek a která jsou ta pravidla, jichžto je potřeba se držeti, by člověk

své zdraví zachoval a dlouhého věku dosáhl? — Odpověď na to poskytne tato kniha. Prozatím ale, aby bylo něco do začátku, podáváme je zde v krátkosti rozvržená na desatero pravidel nebo-li přikázání zdravotních. Přikázání ta jsou následující:

Za prvé. Nedýchej než jenom povětří čisté! *Vzduch boží duch.*

Za druhé. Nejez než jen kdy máš hlad a pokud máš hlad, a nejez než toliko pokrmů tvému zdraví přiměřených? *Kam střídmost nechodí, tam chodí lékař.*

Za třetí. Nepí než jen kdy máš žízeň, a pokud máš žízeň, a nepí než toliko nápojů tvému zdraví přiměřených! *Blahoslavená voda, ta rozumu nekalí.*

Za čtvrté. Chovej své tělo čistě. *Třebas chudobně, jen když čistotně.*

Za páté. Hleď své údy navykati na studeno a tělo své otužiti! *Často-li se nastuzuješ, nesnadno se nastudíš.*

Za šesté. Vzděláváš-li svého ducha, nezapomínej se nad tělem! *V zdravém těle zdravá mysl.*

Za sedmé. Nezahálej. *Stojatá voda hnije.*

Za osmé. Po práci se hleď vyraziti! *Veselá mysl půl zdraví.*

Za deváté. Pospi co potřeba, aby jsi se zotavil! *Kdo chce mnoho znáti, nesmí mnoho spáti.*

Za desáté. V čas potřeby neprodlévej užiti náležité pomoci! *Lepší malá pomoc, nežli velká nemoc.*

O těle člověčím.

Popatří-li člověk na nějakou mašinu, na př. na hodinový neb parní stroj, diví se často jich zřízení a diví se i pracím, kterýchž vykonávají. Však ale co to všecko v porovnání ku zřízení těla člověčího i v porovnání k tomu co tělo všecko umí i vykonává. I tělo jest uměle sestavené ústrojí, ústrojí však, které nejenom samo se natahuje i samo si přikládá, ale i samo se spravuje, pakli se porouchalo neb chorobou porušení vzalo. A jaké to práce i účinky, jež ze sebe vydává! jak rozmanité pohyby, jež nejenom na sobě, ale i na jiných věcech vyvodí. Vždyť ústrojí to samo chodí a se živí, vždyť cítí, slyší i vidí, a co všelikých jiných věcí tropí! Věru podivu hodné to ústrojí! A kterak toho všeho dovádí? Jenom svým zřízením. Každý účinek má za základ své jisté zřízení, své jisté částky, kteréž účinku tomu slouží. Nuž ale čím rozmanitější účinky, tím rozmanitější musí býti také částky, sloužící jim. A tak v těle člověčím vskutku jest: částek tu ta největší rozmanitost, už pouhým okem jest jich mnoho pozorovati, ještě více ale drobnohledem. A podivu hodné, ač částky tak přerozmanité, z nichž každá svůj zvláštní úkol má, přece panuje mezi nimi ta nejkrásnější shoda, to nejsvornější spolupůsobení. Jestiť jako v dobře spořádané obci, kdež dělníků veliké množství, děl-

níků přerozličných, z nichž jeden druhému věrně pomáhá, jeden druhému jako do ruky pracuje, z nichž každý, ač svého si hleděl, hledí i k druhým, hledí k celku. Takovou dobře spořádanou obcí jest medle naše tělo, dokud jemu život a zdraví vládne. Jak vláda ta přestane, jest arci konec všemu. Ač i když život vládne, i tu někdy lecjakýs nepořádek se strhne. Ten neb onen dělník začne se svého díla zpouzeti nebo začne dělati co nemá: a z toho jde pak utrpení celé obci, choroba, nemoc, bolesť. Čím důležitější zpouzející se onen dělník, nebo čím více jich, tím větší z toho utrpení.

Jistě nic bližšího i nic vážnějšího nemůže člověku býti jako aby seznal zřízení i působení svého vlastního těla. Povíme si v krátkosti něco o tom.

O kostech v člověčím těle.

Rozdílné části, z kterýchž člověčí tělo složeno, jsou jednak tvrdé: kosti; jednak měkké: maso a vnitřnosti; jednak tekuté: krev a jiné moky. Základem celé budovy tělesné jsou kosti. Na kostech je připevněno maso, a kostmi jsou obklopeny také dutiny, v nichž nalézají se utroby a části zvláště choulostivé a důležité, jako mozek, srdce, plíce a j.

Kosti jsou podoby rozličné, jedny široké a ploské, na př. kosti lebkové a kyčelní; druhé krátké a tlusté, na př. obratle v páteři; jiné dlouhaté, uvnitř duté i morkem vyplněné, jako hnáty v nohách a rukách. Všech kostí dohromady jest při člověku 207, nepočítaje v to zuby, jichž u dospělého člověka je 32.

Všechny kosti jsou ve spolek spojeny, činíce dohromady kostru. Spojení jich jest rozličné.

Jedny jsou k sobě z tuha přirostlé, tak že mezi nimi není ani té nejmenší pohyblivosti, taktě na př. při kostech, z kterýchž lebka složena. Druhé však jsou k sobě připojeny prostředkem chrupavek: a mezi těmi jest už jakés pohyblivosti, ale jen skrovné, takť na př. při jednotlivých obratlech tvořících dohromady páteř; konečně po třetím způsobu jsou kosti spojeny tak, by jedna o druhou volně pohybovati se mohla, a to jest co jmenujeme kloub. Kosti jsou tu jenom zevnitř k sobě připojeny, to pomocí svazů čili šlach, kteréž jdouce od jedné ke druhé, k sobě je vážou. Uvnitř kloubu, kdež jedna kost druhé se dotýká, jsou obě povlečeny vrstvou hladké chrupavky, kteráž spolu je zvlažována slizkým mokem, jenž kloubu slouží tím, čím kolu kolomaz nebo čepům a pánvičkám při mašinách olej.

V dětském věku jsou kosti poněkud chrupavkovité a tudy vláčné či pružné; dítě proto tak snadno kosť si nezláme, ač tolik padá. Naopak ale jest ve stáří vyšším: chrupavkovina z kostí pomalu se tratí a kost tudy stává se křehčejší i zláme se snadněji.

Hlava je složena z 22 jednotlivých kostí, z nichž však všechny jsou k sobě přirostly vyjmouc toliko spodní čelist (sáně), kteráž je připojena kloubem a tudy pohyblivá.

Lebka sedí na páteři, kteráž je vyvedena z jednotlivých kostí, jmenovaných obratle. Obratle ty jsou na sebe jako na sloup nastaveny a chrupavkami i svazy vespolek spojeny, pročež mezi nimi jakés pohyblivosti jest. Obratlů jest na počet 33; z těch připadá na šíji (krk) 7 (obratle šíjové), na hřbet 12 (obratle hřbetové), na bedra 5 (obratle bederní), na kříž 5, kteréž však dohromady srostlé jsou, tolikéž i 4 obratle kostrční neboli řitní, jimiž páteř

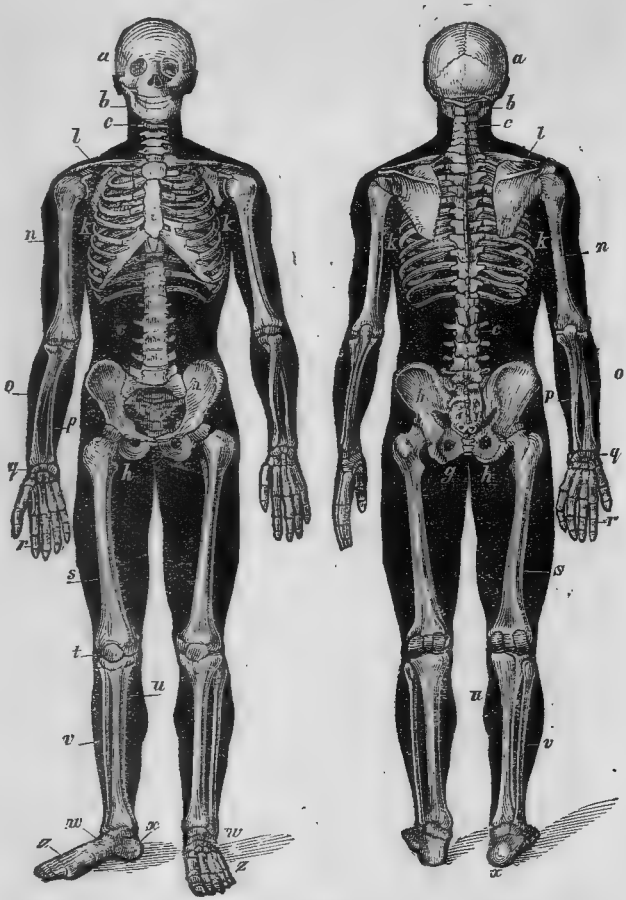

a lebka; *b* dolní čelist; *c* obratle šíjové; *d* obratle hřbetové; *e* obratle bederní; *f* kříž; *g* kostrč; *h* pánvice; *i* kost hrudní; *k* žebra; *l* klíček či věnec; *m* lopatky; *n* kost ramenná; *o* kost pramenná; *p* kost loketní; *q* kosti pěstní či dlaňové; *r* kosti prstové; *s* kost stehnová; *t* češka v koleně; *u* kost holenní; *v* kost lýtková; *w* kosti zanártní a nártní; *x* pata; *z* kosti prstní.

dole se končí. Kromě těchto konečných ostatní obratle jsou všechny prostředkem vykroužené, duté, činíce tedy pospolu kostěnou rouru, v kteréž mícha, prodloužení to mozku, dolů se táhne i ochrany nalezá.

Jak řečeno, hřbetových obratlů jest 12: od těch ode všech vycházejí do předu žebra. Žeber jest tedy 12 párů, z nich sedmero hořejších docházejí až do předu ke kosti hrudní, k níž se upevňují, patero dolejších však nedocházejí, nýbrž jen k hořejším chrupavkami se připínají. Hořejších sedmero slovou proto žebra dokonalá, a patero dolejších žebra nedokonalá.

Ruka, t. kost ramenná je připojena kloubem k lopatce a ke klíčku (věnci). Noha pak, t. kost stehenní, má svůj kloub v kosti kyčelní. Obě kosti kyčelní pospolu s kostí křížovou i kostrčnou činí dohromady pánvici, v níž utroby břišní svůj spoleh mají.

Hnáty, z kterýchž ruce i nohy složeny, jsou si poněkud podobny. V rameně (v nadloktí), jakož i v stehně jest hnát jen jeden; v podloktí, jakož i v podkolení však po dvou. Kostí zápěstních jest 8, zanártních 7; dlaňových 5, tolikéž i nártních; a podobně i prsty jsou jak na ruce tak na noze složeny ze stejného počtu kostí. Rozdílu mezi obojími oudy jest leda jen v tom, že v předu kolena jest zvláštní, podobu čočky mající kost, nazvaná češka či jablko, kteráž v loktě schází. Jednak i chodidlo jest na noze jinak postaveno nežli dlaň na ruce, z čehož zřejmo, že člověku je určeno, aby chodil z přímá po dvou a nikoliv jako zvířata po čtyrech. Jiný rozdíl jest pak i v palci: palec u ruky jest oddělen od druhých prstů, moha svou špičkou ke špičce každého jiného prstu se přivinouti, čehož při palci u nohou není. Mimo to jsou

prsty u rukou i delší a pohyblivější, což všecko činí, že ruka je mnohem způsobilejší k vykonávání všelikých i umělých prací nežli noha.

Čím a jak tělo se pohybuje.

Kostra živého člověka je všude pokryta masem a kůží, tak že, vyjmem-li zuby, nižádná kost nezůstává holá. Maso slouží k pohybování těla i rozličných údů a částí jeho, to jak při člověku, tak při všelikém zvířeti.

Přihlédneme-li na př. k hovězímu masu, jak je na stůl k jídlu dostaneme, vidíme, maso je složeno jako z nitek, jdoucích rovno podlé sebe. Když maso krájíme, krájíme je rádi přes nitky ty. Nitky ty jsou spojeny jako v snopky, větší neb menší, širší neb delší. A toť, čemu učení říkají s v a l y. Svaly jsou nitkovité libové maso.

Jak svaly v celku vypadají, můžeme nejlépe pozorovati na staženém zabitém zvířeti, zvláště na zvířeti netučném, na př. na zajíci. Tuť svalů vidíme množství, slabších i silnějších, kratších i delších; každý vychází od jednoho dílu těla k druhému, kdež se upíná; z většího dílu upíná se ke kosti, jedním koncem k té, druhým k jiné neb k dílu jinému. A toť tedy to ústrojí, kterýmž zvíře, pokud na živě bylo, běhalo, skákalo a svými údy všeliké pohyby vykonávalo. Kterak?

Nitky, z kterýchž sval složen, mají tu vlastnost do sebe, že se mohou p ř i k r č i t i. A rozumí se, přikrčí-li se nitky, přikrčí či zkrátí se celý sval, a účinek toho jest, že ona část těla, ku kteréž sval upnut, musí se pohnouti, t. po svalu přihnouti. Sval účinkuje podobným způsobem jako opratˇ či otěž, kterouž kočí koně řídí: s které strany sval se stáhne, na tu stranu oud se pošine.

Při rukách, nohách nebo na krku, kdež klouby volné, jest svalů se všech stran, a z těch dle libosti může ten neb onen účinkovat se nechati, a oud může tím samým na tu neb onu stranu se pohnouti. Tak na př. každý prst u ruky má svých svalů, účinkujou-li přední (se strany dlaně), prsty se zavrou; účinkujou-li zadní, prsty se otevrou.

Než vizme, jak svaly ty vypadají na př. na člověčí noze. Představena tu noha, s níž kůže stažena, a co na ní tuku i mázder, čistě obráno. Vidíme tu svalů mnohoktero, slabších i silnějších: ty za živa nohou vládnou. Ač kterých vidíme, nejsou ještě všechny: toť jenom svaly svrchní; pod nimi nalézá se ještě svalů jiných, ukrytých, jdoucích při samé kosti. Z povrchních těch svalů vidíme, anyť některé dolů prodlužujou se v bílé struny. Struny ty jmenujeme š l a ch y, jinak říká se jim také flaksy. Šlachy nemají té moci do sebe, by se stahovaly, moci té jest toliko při svalu, jak dalece je masitý. Za to jsou ale šlachy tím pevnější. Každá šlacha jest na konci přirostlá ke kosti, jíž pohybovati má.

Šlachy, zvláště šlachy delší, nalézají se jen při těch a takových svalech, jejichž určení jest, by svým učinkem do dálky sahaly, dále totiž nežli svým tělem dosáhnouti mohou. Všimněme si chůze člověka: při chůzi pohy-

buje se chodidlo hlavně svaly nalezajícími se v lýtku. Nuže kdyby svaly ty celým svým tlustým tělem měly sahati až v chodidlo, až k prstům, jak neohrabaná vypadala by noha! Tomu příroda vyhověla šlachami. Sloužící chodidlu svaly umístila hlavně v lýtko, a odtud v chodidlo samé vyslala pouze tenké, pevné šlachy. Tudy docíleno při slušném plném lýtku slušného štíhlého kůtku. Na našem výkresu (na předešlé str.) vidíme pak, anať přes kůtkový přehyb je do kola jakás šlachovitá páska tažena. Účel pásky té není těžko uhodnouti, účel jest, by podcházející pod ní šlachy neodevstávaly, alebrž pěkně ke kůtku přiléhaly.

Nejsilnější ze všech šlach jest ta, kteráž k patě se upíná; každý si ji může nad patou namakati, a může spolu namakati i patřící k ní sval. Vypne-li se na špičku, patu přitom zdvíhna, tož ucítí, ať v hořejším díle lýtka ležící tam sval vysedne. Sval vysedne tím, že se zkrátil; zkrátiv se ztloustne. Sval ten je zvlášť silný, neboť jemu je mnoho namáhati se v chůzi a skákání; pozdvihna v chůzi patu, musí pokaždé pozdvíhnouti celé tělo a s ním začasté i velikou tíhotu, kterouž člověk nese. Zvláště pak musí sval ten se namáhati, když člověk do vrchu kráčí. Horský obyvatel mívá proto lýtkové svaly silnější vyvinuty (lýtka plnější) nežli obyvatel krajový nebo ten kdo mnoho sedí. Pomněme lýtek Tyroláků.

Čím více který oud neb který sval prodleným časem se namáhá, tím více sílí se a tloustne. Popatřme na obnaženou ruku rolníka, kováře neb tesaře a porovnejme ji s rukou krejčího nebo pána od péra.

Ač mluvíme-li o tloušťce údů, nemíníme tím tloušťku, kteráž záleží v tuku. Tuk síly nepřidá, ten jest leda jen vycpávkou či obálkou, kterouž úd činí se okrouhlejší, tlustší. A pod tukovou tloušťkou mohou svaly kolikrát býti dost slabé, tenké; u ženských tak začasté bývá, ještě častěji však u malých dětí.

Při kom je ruka opravdu silná a netučná, při tom je svaly viděti pěkně vysedlé, a viděti také, když ruka až po ramena se obnažila, jak svaly ty při pohybech na ní hrajou, t. se stahujou a tudy vysedají. Kdo chce, může se o tom i na vlastní ruce přesvědčiti — citem. Ať prstami jedné ruky obemkne druhou v podloktí a při této pak po střídě ať dlaň zavírá i otvírá: tož ucítí, anoť při každém zavření jisté svaly se vypnou. Které se vypnou, jsou ty, jejichž úkolem jest, by prsty zavíraly; svaly ty se vypnou, že se stáhnou. Co svalu na délku ubude, na tloušťku přibude.

Není ale, aby všechny svaly tak silné i vysedlé byly, jako je na ramenách nebo na lýtku a stehně spatřujeme. Kde je menšího úsilí potřebí, tam jsou slabší a tenčí. Taktéž není, aby všechny ke kostem se upínaly nebo aby od jedné části těla ke druhé se táhly: příkladem jest jazyk — jazyk jest pouhý sval, pod kůží, kteráž jej povléká, jest pouhá masitá nitkovina — a jazyk čouhá volně do úst.

Na jazyku spolu také vidíme, že není, aby sval vždy celým svým tělem se stahoval, jazyk může se stahovati i v jednotlivých toliko snopkách

svých nitek, může se stahovati toliko s pravé nebo s levé strany nebo s hora neb z dola, a z toho tedy pocházejí rozmanité pohyby, kteréž jazykem vykonáváme.

A všimněme si svalů, jak jimi člověčí hlava i tvář jeho opatřena. Svalů tu množství, z většího dílu velmi útlých, z nichž některé na kost ani se neupínají, nýbrž jen na části měkké, jež pohybovati mají. Takové jsou na př. kruhové svaly, kterýmiž ústa čpulíme nebo oči mhouříme. Vizme jednotlivé ty svaly, jak na výkresu čísly naznačeny jsou, z nichž každý i své zvláštní jmeno má.

1. *Sval čelní.* Sval ten je rozprostřen přes celé čelo; jím čelo se svrašťuje.

2. *Kruhový sval očních víček*; tím oko mhouříme neb svrašťujeme.

3. *Svírač chřípí.* Svalem tím chřípě se svírají aneb i rozvírají, jak kdy. Účinkuje-li ode zdola nahoru, chřípě poněkud svírá; pakli však od

hora dolů účinkuje, chřípě opět rozvírá, což se děje tenkrát, když jak říkáme člověk nos ohrnuje.

4. *Kruhový sval ústní;* tím ústa čpulíme.

5. *Zdvihač vrchního pysku a chřípí.*

6. *Vlastní zdvihač vrchního pysku.*

7 a 8. *Svaly jarmové*, menší i větší. Jimi koutek úst se zdvihá i spolu odtahuje. Ústa tudy se roztahujou, na př. při pláči i při smíchu.

9. *Dolů tahač koutku ústního.*

10. *Žvýkač.* Svalem tím pohybujeme dolní čelistí, když žvýkáme.

11. *Kyvač.* Sval ten mohli bychom nazvati zdvořilým, neboť jím kyváme či hlavu kloníme. U hubeného člověka jest oba ty svaly dobře skrze kůži na krku pozorovati.

Mimo jmenované jest tu ještě některých jiných svalů, jako *sval záhlavní*, kterýž hlavu do zadu nahýbá; *sval ušní*, záležející jen v útlounké, na tré rozdělené vrstvě vláken. Svalu tomu je určeno, by ucho pohyboval, obyčejně však nepohybuje, protože necvičením, nepotřebováním zakrněl. Ač časem nalezne se přec člověk, jenž svalu toho potřebovati, t. ušima hýbati umí; ale jest to vzácné.

Kromě uvedených jest však ještě v těle člověčím náramně mnoho svalů; celkem počítá se jich přes 300, t. svalů samostatných, zvláště pojmenovaných. Pomocí svalů nejenom chodíme, skáčeme, tančíme i všeliké ruční práce vykonáváme, ale jimi též jíme, polykáme, dýcháme, mluvíme i zpíváme atd.

Jak rozmanitých pohybů na př. při zpěvu a mluvení! Zpívá-li člověk neb mluví-li, tuť každý tón, každý hlas neb slůvko žádá svého jistého napnutí útlounkých svalů chřtánových, k tomu jazyku i pysků. A tomu všemu musí se člověk učiti, musí dlouho se cvičiti prvé než svalů těch řádně

užívati dovede. Pomněme dítěte, jak dlouho to trvá, než řádně mluviti neb dokonce zpívati se naučí. A tak jest i s chůzí jeho i s prácemi, kteréž rukama vykonává. Prvé než chlapec naučí se na klavír nebo na housle hráti, co tu času uběhne! Obtíž záleží v tom, za prvé že svaly, sloužící jistým pohybům, musí prvé jak náleží sesíleti, a za druhé, že musí naučiti se rozkazům vůle dost hbitě poslouchati.

Nicméně jsouť také svaly, kteréž svou práci hned beze všeho učení umějí, kteréž se svým uměním hned na svět přicházejí. Takové jsou na př. svaly, kterýmiž dítě dýchá, cucá a polyká. Ano jsouť svaly, nad nimiž vůle člověka ani žádné moci nemá. Příkladem jest srdce, srdce jest sval, pouhá tkanina masitých nitek: a srdce tluče, ať člověk spí neb nespí, ať chce nebo nechce. A podobně jest se svalovými nitkami, jimiž žaludek i střevo na dél i na příč obetkáno a pomocí jichž krmivo v žaludku se rozmíná a po střevě pak dále souvá. Nitky ty účinkujou nejenom mimo vůli ale i mimo vědomí člověka.

Kterak dýcháme.

První, čím dítě přišedší na svět k životu se přihlásí, jest, že vzdechne (vzkříkne); tak dýchá potom bez ustání až konečně posledním vzdechnutím se životem zase se rozloučí. Pokud člověk na živě, dýchá a musí dýchati; a tak každé zvíře, každý i nejmenší živočich. I živočichové nálevníci, jichž v jedné krůpěji vody na tisíce se hemží a kteříž jsou tak malouncí, že je jenom nejsilnějšími zvětšovacími skly seznati možná, i ti dýchají — dýchají vzduchem, jenž ve vodě zapit se nalézá; voda totiž ustavičně skrze jich tělo pro-

bíhá. Ano i ptačí vejce dýchá a musí dýchati, má-li se z něho ptáče vylíhnouti. Skořápka vejce jest plna drobounkých dírek, kterýmiž vzduch do vnitř proniká i odtud zase ven. Kdyby vejce natřel firnisem neb podobným, čímž by se dírky jeho zalepily, nevylíhlo by se z něho žádné ptáče.

Jak ostatně dýchání je nerozlučným původcem života, tak jest i mírou čilosti jeho. Čím vyvinutější při kterém zvířeti dýchací ústrojí, neboli čím více vzduchu v poměru k velikosti těla v jistém čase do něho vchází, tím čilejší a pohyblivější jeví se takové zvíře. Pomněme mezi nižšími zvířaty na př. much a jiného hmyzu, jaká to neunavená pohyblivost při nich!

Dýchací ústrojí jich jest velmi rozvinuté: v těle jich nalézá se nesčíslné množství útlounkých cev neboli rourek, zabíhajících všude i do těch nejmenších částeček těla; v cevy ty vedou zvláštní po bocích těla nacházející se otvory, kterýmiž čerstvý vzduch ustavičně do vnitř vniká i zase ven (opotřebovaný) vyniká.

Co se dotýče zvířat vyšších, dýchajících plícemi, z těch vydatností svého dýchání vynikají zvláště ptáci a mezi těmi nejvíce ti, kteříž svým bystrým letem a velikou pohyblivostí svého těla se vyznačují. Při těchto vniká vzduch nejenom do plic ale i do břicha i do kostí; k tomu ke všemu dýchá pták rychle.

Člověk a všechna čtvernohá zvířata dýchají pouze plícemi. Plíce vězí uvnitř hrudi. Hruď (prsa) jest u vnitřku dutá, a v dutině té nalézají se plíce pospolu se srdcem.

Přihlédneme-li někdy, když řezník nějaké dobytče zabil a ze zabitého pak osrdí (srdce s plícemi) vyndá, vidíme, plíce nebyly nikde po stranách ani dole přirostlé, než toliko na hoře, visely

tedy v dutině hrudní volno, vyplňujíce ji. Dále pak vidíme, s plícemi je spojena dechová trubice, kteráž hořejším koncem totiž chřtánem sahá až do huby, kdež za jazykem se ústí, dole pak dělí se ve dvě větve, kteréž vnikajíce do obou plícních křídel, zde se rozcházely ve větve drobnější a drobnější.

Tak a nejinak jest také při člověku. V podaném výkresu vidíme obě plíce neboli obě plícní křídla pospolu se srdcem i s rozličnými žilami, kteréž z něho vycházejí neb do něho vcházejí. Žíly ty jsou odříznuty, tolikéž dechová trubice, jejíž uříznutý zbytek na hoře spatřujeme.

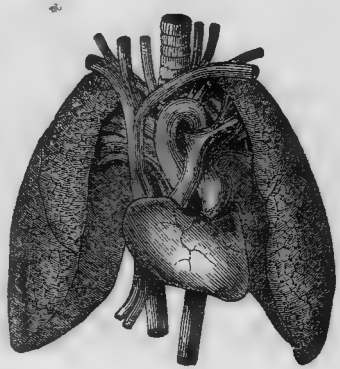

Však aby nám spůsob dychacího ústrojí toho ještě patrnější byl, podáváme je vyobrazené samo pro sebe, vyobrazené k vůli přehledu jenom v obrysu hrubším. Vidíme, nahoře jest chřtán, a z toho jde dolů dechová trubice neboli průdušnice, kteráž se dělí ve dvě větve a tyto pak u větve a větvičky pořád drob-

nější a drobnější. Konec rozvětvení toho jsou malounké dutinky či bunčičky, jichž v člověčích plících počítá se okolo 600 milionů. Do těch do všech vniká tedy při dýchání vzduch. Plíce jsou tím samým velmi lehké, poněvadž vzduchem jsou vyplněny či nafouknuty, a vyplněny jsou pořád, ať si člověk dech do sebe vtáhne nebo jej vypustí, rozdíl jest toliko v tom, že při vdechnutí je v nich vzduchu více nežli při výdechu. Proto, kdykoliv zdravý člověk na prsa si zaklepá, slyší anoť v nich zaduní, jako kdyby na prázný sud zaklepal.

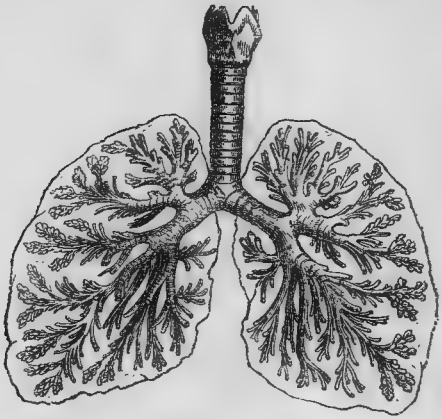

Nuže kterak vlastně dycháme, t. j. kterak vzduch do sebe taháme i zase vypouštíme?

To děje se spůsobem velmi prostým. Vzduchu do sebe vlastně ani netaháme, on tam vbíhá sám. S našimi plícemi jest rovněž jako s kovářským měchem. Kovář-li měch roztáhne, vzduch do něho naběhne, a když zase stáhne, vzduch opět vyběhne neboli z měchu se vymáčkne. Tak člověk dýchá.

Účinkující při tom jsou svaly, nalézající se na hrudi, těmi dutina hrudní jednak se roztáhne, jednak stáhne, a následkem toho vzduch brzo do plic naběhne, brzo z nich vyběhne.

A k čemu dýcháme?

Na to nelze nám odpověď dáti, leč dříve přezvíme, zdali je jakého rozdílu v tom co dechem do sebe vpouštíme i co vypouštíme, a pakli je rozdíl, v čemže záleží? Nuže že rozdíl jest, o tom není těžko přesvědčiti se. Způsobme si trochu vápenné vody, t. j. vezměm kousek hašeného vápna, jež ve vodě rozmícháme, to nejlépe v nějaké láhvi, již potom zatkáme a zatkanou státi necháme až voda v ní se ustojí i učistí tak, že je jako nejčistší studánková. Učištěné té vody nalijme do sklenice a do té nyní skrze trubičku dech pouštíme. Kdo pouštěti bude, uvidí toho hned následky: voda začne kaliti se, začne běleti, až zbělí jako mléko.

Co zbělení to znamená?

Zeptáme-li se lučebníka, ten nám řekne, že příčina zbělení toho jest jistý neviditelný plyn, jemuž se říká uhelka, a uhelka že je sloučenina uhlíku s kyslíkem, jenž ve vzduchu se nalézaje, dechem do plic přišel, a zde s uhlíkem krve se

sloučiv, odsud opět výdechem co uhelka vyhnán byl. Ano dá-li se lučebník do vypravování, tož jme se hned spolu vypravovati, že uhelka plodí se také kvašením piva, vína i těsta, že ona to jest, jež pěnění piva a šampaňského vína působí, ona že jest původem dirkovatosti chleba a buchet. Dále pak bude nám vypravovati, že uhelka plodí se ze všeho, co v sobě má uhlíku a na povětří (vzduchu) se ruší, na př. hnije, doutná neb hoří; hoří-li na př. dříví neb uhlí nebo hoří-li svíčka neb v kahanu olej, tož z plamene vystupující plyn jest uhelka. Ač tu hned spolu doloží, vystupující pouhou uhelku že není viděti, a jestliže dým z ohně činí se přece kdys tehdys viditelným, jest jenom tenkrát, když věc nedobře hoří, tak že dýmem spolu nespálené uhlíkové částky se podnášejí — částky to, které když na něco se osadily, ve způsobu koptu neb sazí se projevujou.

Ba kdybychom ho nechali, vypravoval by nám toho lučebník o uhelce ještě mnoho. Ale dost toho! Vidíme, plíce při dýchání slouží dvojím způsobem, za jedno se jimi čistý vzduch ke krvi nahání, a za druhé nečistý, uhelkou pomíšený, zas vyhání. Jsouť tedy plíce jako za měch i spolu za komín.

Než z toho ale vysvítá též jiný účel, kteréhož se dýcháním dochází — krev se tudy učišťuje či ze zbytečného svého uhlíku neboli z uhlíkových trusků se vypaluje. A učišťování toho je bez přestání zapotřebí; zadrží-li člověk dech jen na chvíli, už se mu činí dušno i těžko; a kdyby déle vydržeti chtěl, kdyby tím způsobem život vzíti si umínil, nedovede toho; přijdou naň mrákoty, a tu pak mimovolně vydechne.

Kterak krev v těle obíhá.

V krvi je život, praví už písmo svaté. A tak jest; krev jest oživující ten proud, v jehož tajemném nitru nalézají svůj původ i podnět veškeré životní činnosti našeho těla. Ujde-li tělu krev, ujde mu i život.

Krev jde po žilách; a žíly berou svůj počátek ze srdce. Ze srdce vyniká totiž jedna veliká žíla, kteráž však v dalším svém postupu rozvětvuje se, podobno stromu, v žíly a žilky pořád drobnější a drobnější, až konečně v tak drobounké, že je prostým okem více rozeznati nelze. Nejdrobnější ty žilky jmenujeme vláskovité. Ač tak je jenom jmenujeme, neboť nad vlas jsou mnohem útlejší. V porovnání k vlasu jest útlost jejich o tolik větší, co vlas v porovnání k provazu. Jak tělozpytci udávají, v šířce nic větší než jako je tlouštka vlasu, leží šest takových žilek vedlé sebe.

Útlounké ty žilky jsou medle rozvedeny po celém těle, po všech částech i utrobách jeho, vyjmouc leda jen vlasy, nehty a svrchní pokožku, kteráž arci místy (v mozolech) je dost tlustá. Pod kůží i všude u vnitř těla jest jich nad míru hustě, tak hustě, že můžeš kdekoliv do těla pichnouti, a všude se krev vyprýští. A krev vyprýští se jenom z žíly neb žilky, kteráž pichnutím se otevřela.

Nuže co jest krev? jaká povaha její?

Kdo pohlédne na krůpěj vyprýštilé, čerstvé krve, myslil by, že jest to pouhá červená tekutina. Ale není. Dáš-li malouninkou krůpěj čerstvé krve pod drobnohled, uvidíš, žeť tu v tekutině plno malouninkých koláčků neboli červených penízků, dílem po jednotlivu roztroušených, dílem nahro-

maděných t. v malé sloupky neb válečky nakupených. Červenost krve pochází jen z penízků těch; mok, v kterémž plynou, jest bledý jako syrovátka. Penízky ty jsou jeden jak druhý stejné podoby i velikosti, ač velikost jich jest tak malá, že v jedné krůpěji krve vězí jich kolik milionů. Tak malounké ovšem musí býti, aby všude po žilách, t. i po nejdrobnějších vláskových projíti mohly. V těchto plynou po jednotlivu jeden za druhým, kdežto ve větších hrne se jich na tisíce podlé sebe.

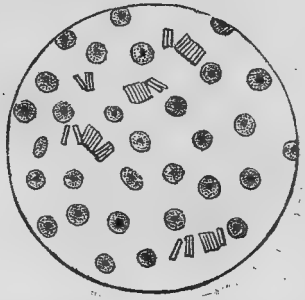

Podobné penízky nalézají se v krvi jednoho každého živočicha, však u každého jiného druhu podoby i velikosti jinačí, tak že, kdo jich je znatel, drobnohledem snadno uhodne, ta krev pochází od toho neb jiného zvířete anebo od člověka. A rozhodnouti to lze i na zaschlé krvi, na malé krvavé skvrnce. A to vedlo nejednou už k usvědčení zločince, jenž byl podezřelý nějakou vraždou. Nalezeny na př. na jeho šatu, na noži neb jiném skvrny krve, o nichž však podezřelý udával, že pocházejí od zabitého jakéhos zvířete. Drobnohled tu pověděl pravdu.

Krev probíhá tělem, aby donášela čeho kde potřebí a odnášela co kde nepotřebným se

stalo a z těla vymísiti se má. Při tom potkává se s jistými proměnami, kteréž i prostému zraku zřetelnými se činí.

Kdo viděl kdy žilou pouštěti, snad si zpomene, že krev, proudící se ze žíly, vypadala tmavá, přičernalá; a tak vypadala, ať člověk, jemuž pouštíno, byl zdráv nebo nemocen. Jak? jeliž všechna krev taková?

V jedněch žilách ano, v druhých ale je světle červená.

Kterak si to vyložiti? či jest v těle vskutku dvojí krev?

Není; krev jest v těle jen jedna, ale mění se v barvě. Kde teče od srdce do ostatního těla, jest barvy světle červené, a kde z těla do srdce, barvy tmavočervené. Jeden i druhý tok má své jisté žíly, po kterýchž proudí; v jedněch nalezneme proto vezdy krev světlou a v druhých vezdy přičernalou. A tyto jsou to, t. žíly s krví přičernalou, z kterýchž se pouští.

Než k vůli lepšímu objasnění musíme o proudech těch zevrubněji promluviti.

Jak už výše dotčeno, ze srdce vychází mohutná žíla, kteráž své větve do všech končin těla vysílá. Větve ty rozcházejí se dále u větvičky pořád drobnější, až konečně v nejdrobnější, jimiž každá část těla prostoupena. Nejdrobnější ty žilky nazvali jsme vláskové. Nuže sledujeme-li vláskové žilky v celém jich běhu, vidíme, žádná nemá konce každá pokračuje bez přetržení, a však jako z prvu se rozcházely, v dalším běhu opět se scházejí, činíce tak žilky a žíly pořád silnější až konečně ve dvě nejsilnější, kteréž do srdce se ústí. Tatáž krev tedy, kteráž ze srdce byla vyšla, vrací se zas do srdce; a však podivno — ze srdce vyšla světle červená, do srdce vrací se přičernalá.

Čím a jak stala se změna ta?

Změna stala se v žilkách vláskových, stala se tam, kdež byla výživě těla posloužila a přitom všelikého rmutu do sebe nabrala. Rmutem tím, hlavně uhlíkem zakalila se a ztemněla. Tak ztemnělá přichází tedy do srdce.

Jak ale obrátí se zas v čistě červenou? stane-li se obrat ten v srdci?

Nikoliv; té moci srdce nemá, aby z kalné krve učinilo čistou, učištění stane se v plících. K tomu cíli, co do srdce kalné krve vchází, žene se hned všecko do plic, žene se tam ovšem po svých žilách, kteréž v plících podobným způsobem se rozvětvujou v žilky pořád drobnější až v nejdrobnější. Nejdrobnější ty žilčinky jsou rozvedeny okolo dechových buňčiček, jichž stěny protkávají. A zdeť to tedy, kdež řečená změna se děje. Vzduch tu tak blízek krvi, od níž jen nejútlejší mázdřičkou je oddělen: snadnoť jemu tedy pronikati až ke krvi, a snadnoť kyslíku chápati se uhlíku, jehož v krvi je nadbytek a slučovati se s ním. Výsledek jest, člověk vydychuje ze sebe uhelku, a krev mění svou barvu z přičernalé ve světle červenou. Mohli bychom říci, krev se tudy jako přepaluje. A přepálení to děje se vzduchem, t. vzduchovým kyslíkem. Kyslík zbavuje krev uhlíkového rmutu, a tato nabývá tudy barvy veselé červené.

Že vzduch skutečně té moci má, je viděti na krvi i při pouštění. Ať ze žíly vytékala přičernalá, ale přičernalá vypadá jen v prvním okamžení, jenom jak ze žíly ven proudí: pobudouc malounko na vzduchu, změní svou barvu v červenou.

Zčervenalá či v plících jako občerstvená vrací se krev zase k srdci, vrací se týmž způsobem

jakýmž byla přišla. Outlounké žilčinky sbírají se u větší a větší, a tak až konečně v několik velkých, kteréž do srdce se vylévají. A odsud nyní žene se krev do celého těla, do všech končin jeho, by na novo výživě jeho posloužila, ale i na novo rmutem z něho se naplnila a tím samým opět do srdce i do plic se vrátila — přičernalá.

Takový jest tedy běh krve, i taková příčina rozdílné podoby její. V jedné i v druhé podobě má krev své zvláštní jmeno. Která k srdci se vrací, jsouc barvy temné, slove vratná, a která jde od srdce, jsouc barvy červené a přitom tělu jako za zdroj výživy slouží, jmenuje se zdrojná. A podlé toho jak v žilách ta neb ona krev proudí, říká se jedněm žíly vratné či vratnice, druhým žíly zdrojné či zdrojnice.

Kdo je těla netlustého, na tom je po údech viděti množství žil, anyť skrze kůži promodrávají, z části i vysedajíce. To všecko jsou žíly vratné. Zdrojných při povrchu nespatříš kromě na několika zvláštních místech, kdež kůže je obzvlášť útlá, a kde tedy i některá zdrojná žilka pročervenává. Zdrojné žíly jdou více v hloubi údů, příroda je ukryla, poněvadž před všelikým úrazem větší ochrany potřebujou. Poraní-li se zdrojná žíla, jest tekoucí z ní krev mnohem tíže zastaviti nežli z poraněné neb otevřené žíly vratné. Lékař nepouští krev než jenom ze žíly vratné (u člověka obyčejně v loketním přehybu), chráně se přitom velmi, by neprotal až na žílu zdrojnou. Obojice jdou obyčejně blízko podlé sebe, zdrojná pod vratnou.

Tak tedy po obojích těch žilách je krev v ustavičném běhu: po zdrojnicích do širého těla, kdež rozvětvivši se v nejdrobnější žilky vláskové, vrací se po vratnicích zase k srdci, odkudž opět do plic se žene i odtud zase zpátky k srdci. Krev

obíhá tudy jako do kola, to dvakrát do kola, jednou do kola skrze plíce, a po druhé do kola skrze tělo. Prvnímu říkají lékařové **koloběh malý** a druhému **koloběh velký**. Začátek i konec každého koloběhu jest vždy srdce. Do srdce přijde tedy krev dvakrát.

A jak dvakrát — což při tom červená s černou se nesmíchá?

Nemůže, srdce jest na dvé odděleno, odděleno masitou překážkou na dvě dutiny. Podlé toho, jak srdce v těle leží, slove jedna dutina pravá, druhá levá. Do pravé vchází krev černá, do levé červená. Podaný výkres ukazuje nám, ovšem z hruba, dvojí to oddělení srdce, i obojí žíly, jak do srdce vcházejíce i z něho vycházejíce po těle se rozvětvujou, působíce obojí koloběh. Co z běla naznačeno, v tom proudí krev zdrojná, co z černa, v tom vratná.

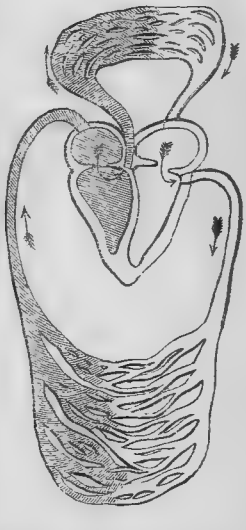

Co se však týče obou dutin, v které srdce přepaženo, dutiny ty nejsou jednoduché, alebrž každá je opět rozdělena na dvě, t. na dvojí dutinu, spojenou však dohromady průchodem, to průchodem zavíracím neboli vrátkami, kteréž sice krvi vstoupiti dovolujou, nikoliv ale zpět couvnouti. Oba ty oddíly slovou **síň** a **komora**. Tím samým máme v srdci pravou síň a pravou komoru, a levou síň i levou komoru.

Přicházející z těla vratná krev vylévá se

v pravou síň, odkudž vniká v pravou komoru, a z té teprv žene se do plic. Vracujíc se pak z plic vylévá se v síň levou i odtud v komoru levou, a odsad teprv do celého těla se rozhání.

V následujícím vidíme vyobrazeno člověčí srdce samo pro sebe; vyobrazeno jest přeříznuté v půli, by v dutiny jeho viděti bylo; ač vyobrazeny jsou spolu i kusy žil, vcházejících do něho neb z něho vycházejících. Přihledněme k písmenům, kam které patří i co vyznačuje.

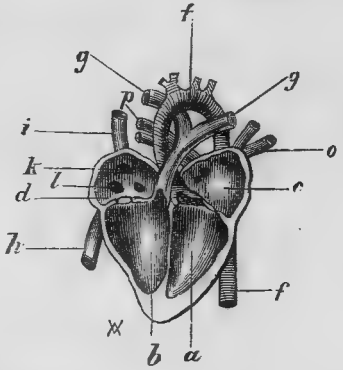

a komora levá,
b komora pravá,
c síň levá,
d síň pravá,
gg zdrojné žíly do plic,
h vratná žíla dolejší,
i vratná žíla hořejší,
k otvor vratnice hořejší do síně,
l otvor vratnice dolejší do síně,
o levé vratné žíly z plic,
p pravé vratné žíly z plic; otvory jich do síně je viděti.

Než vizme ještě, jak srdce vypadá v celosti, když ze svého pouzdra se vyndalo i ze všech svých všelikých přívěsků čistě se obralo.

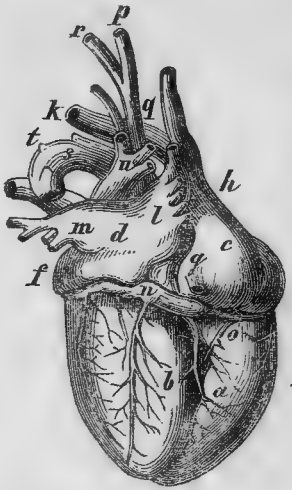

a pravá komora,
b levá komora,
c pravá síň,
d levá síň,
g dolejší vratná žíla,
h hořejší vratná žíla,
i k větve hořejší vratné žíly,
l m vratné z plic,
n o věnečné žíly, sloužící srdci samému,
p q r s t srdečnice, totiž hlavní zdrojná žíla a větve její.

Tím tedy máme vyloženo, jakým během i kterými cestami krev v těle probíhá. Než tu mane se nám důležitá otázka: a jaká jest příčina běhu toho? co pohání krev, že ani na chvilku neustane, alebrž pořád hez přetržení do kola proudí?

Příčinou jest srdce, t. střídavé svírání i rozvírání jeho. Jak víme, srdce v živém těle tluče. Tlučení to není nic jiného než že srdce po střídě jednak se sevře, jednak rozevře.

Srdce jest sval setkaný z nesčíslného množství masitých vláken. A vlákna ta mají tu moc do sebe, že bez pobídky pořád se stahujou i zas povolujou. Za každým stažením stáhne se ovšem i dutina srdce, a za každým povolením dutina opět se

rozvolní. Nuže kdykoliv se rozvolní, naběhne z příchodních (vratných) žil krev do ní, a když opět se stáhne, naběhlá krev vyběhne, t. vymáčkne se do žil východních (zdrojných).

Namítne tu ale třebas mnohý: a proč krev, když srdce se smáčkne, vymáčkne se jen do předu, do žil zdrojných, a ne také zpátky, do žil vratných?

Zpátky nemůže. Už dříve, kde o komorách i síních srdce řeč byla, bylo podotknuto, že v otvoru ze síně do komory jsou jakás vrátka, kteráž krvi ovšem ze síně do komory, nikoliv ale zpátky couvnouti dovolují. Za vrátka jsou zvláštní mázdry, jež, kdykoliv krev zpátky chce, hned se napnou a otvor založí.

A tak jest nejenom při průchodu ze síně do komory, ale také i při vchodu žil do síní a při východu z komor do žil; všude jsou mázdřité klapky, či jak pitevníci říkají, chlopně, kteréž všechny působí, že krev jedním toliko směrem, pořád jen ku předu běžeti může a musí.

Kdo zná zřízení pumpy, ze jmena pumpy na tlak, ten snadno působení chlopní vyrozumí. Co v pumpě jsou klapky či ventily, jsou v srdci a v žilách chlopně. A jako pumpou na př. ve vodárně žene se voda po trubách, žene se krev ze srdce po žilách.

Pumpou na tlak jest také obyčejná stříkačka na oheň. Kdo má příležitost, nechť si jí povšimne. Ač povšimnouti hodí se nejlíp takové, kteráž je bez větrníku, t. j. která nestříká proudem nepřetržitým, nébrž strkavě. Takto strkavě vyhání i srdce krev ze sebe. Každým sevřením srdce vyhrne se do žil (zdrojných) vlna krve, kterouž se vypnou. Jdoucí po sobě ty vlny spůsobujou to, co jmenujeme tepání žil neboli puls. Každá zdrojná

žíla tepe zároveň jako srdce tluče. Tluče-li srdce čerstvěji neb silněji, tepe čerstvěji i silněji žíla.

Tepání žil není arci než jen málo kde po těle pozorovati, ač zdrojné žíly všude, ve všech částech těla se nacházejí; to ale jest tím, že zdrojné žíly jdou nejvíce v hloubi, a ze jmena jdou v hloubi zdrojnice silnější, na kterýchž právě tepání jedině pozorovati lze, neboť na drobnějších tratí se, a ve vláskových plyne krev už zcela tiše i stejně.

Lékař ohmatává puls obyčejně na ruce: jest to místo, kde silnější zdrojná žíla jde mělko, přes kost. Ač kdo chce, může tepajících žil nahmatati i leckdes jinde, na př. na krku, na skráních, v loketním přehybu, v některých místech na nohou. Nejlépe namaká je tam, kdež žíla pod sebou má něco tvrdého, takže když vlnou se vypne, tlačícímu prstu uhnouti se nemůže.

Tak tedy jest s prouděním naší krve; příčina proudění tomu jest srdce, kteréž svírajíc se, účinkuje jako pumpa na tlak neboli jako stříkačka bez větrníku. Ač nedosti na tom, srdce účinkuje spolu i jako pumpa na zdvíž. Srdce totiž nejenom že se svírá, ale ono se i rozvírá, t. povoluje; každé rozevření má za následek, že do něho krev naběhne. Krev do něho naběhne tak jako naběhne do malé ruční stříkačky, když drže ji otvorem ve vodě, píst v ní povytáhnu. Anebo ještě lépe mohl bych nabíhání to viděti na kaučukové duté bambuli (jak jí na mnoze u kupců dostati lze), již drže otvorem ve vodě, po střídě bych smačkoval i povoloval. Každým smačknutím voda z bambule vyběhne a každým povolením do ní vběhne. Podobně jest tedy i se srdcem, ač s tím rozdílem, že při něm jest otvorů více, z nichž jedněmi krev

jenom vybíhá a druhými jenom nabíhá. Nabíhá ovšem z vratných, a vybíhá do zdrojných.

Tak tedy účinkuje srdce na obě strany, na jednu strkem, na druhou tahem; vratnou krev srdce do sebe tahá či ssaje. Proto také blíže k srdci běží ve vratných žilách krev čerstvěji nežli dále od srdce.

Celkem jest však z tahu účinek slabší nežli ze strku. Proto aby vratná krev pozadu nezůstávala, jsou vratné žíly jako ku pomoci opatřeny z většího dílu chlopněmi. Vizme přidaný výkres. Představenať tu prořízntá na dél vratná žíla. Z postavení vyobrazených chlopní snadno uhodneme, v kterou stranu tu krev běží či kde srdce se nalézá. Zde ovšem nahoře.

Jednak běhu vratné krve pomáhá spolu pohybování údů. Údy pohybujou se ovšem tím, že nalézající se v nich svaly se nakrčujou, čímž arci v objemu nabývají. Nabývají-li, tož běžící tudy žíly přimačkujou se a přimačkuje se tím samým i krev vězící v nich. Však byvši přimáčknuta, tož nemohouc zpátky pro chlopně, vymačkne se ku předu.

Pouští-li lékař žilou a z proťaté žíly nechce krev dobře téci, poručí nemocnému, by údem trochu pohyboval: a i hned krev silněji proudí — já řku proudí, t. j. teče proudem nepřetržitým. Kdyby byl proťal žílu zdrojnou, z té by krev neproudila, nébrž skákala, t. stříkala by strky jednotlivými, tak jak ji srdce po vlnách vyhání.

Ostatně co se týče vratné krve, jež ode zdola, z nohou a z břicha do srdce přichází, té jest běh její dosti nesnadný. A z nesnadnosti té pochází za časté neduh, jejž jmenujeme zlatou žílu,

anebo pocházejí z toho rozšířené, potrhané žíly, kteréž nazýváme městky. Tyto bývají zvláštně při starších ženách (matkách), to z příčin, jež snadno každý uhodne. Jestliže vratná žíla se přimáčkne, tož v dolejším, od srdce odvráceném svém díle vždy naběhne, naběhne nadrženou tam krví.

Při zdrojných žilách takového rozšíření tak snadno neshledáš, v těch srdce mnohem důrazněji krev pohání, a i žíly samy tomu pomahají. Jako při vratnicích jsou chlopně, jest při zdrojnicích zase pružnost, t. j. zdrojnice mají tu vlastnost do sebe, že se stahovati umějí. Zdrojnice, když vlna krve do ní se vyvalí, podá se; po té ale, když nával přestal, stáhne se, čímž nahnalou krev dále zamáčkne.

Jestliže člověk studem neb jiným pohnutím mysli náhle se zardí, toť jenom stahovačností zdrojnic. Zdrojnice se náhle větší silou stáhnou a vězící v nich krev vyhrne se u větším množství do žilek vláskových, kdež pak skrze kůži prosvítá, to zvláště v místech, kde kůže útlejší, na př. v tváři.

Stahovačnost ta nadržuje v zdrojnicích i účinkuje ještě nějaký čas po smrti; onať alespoň je příčinou, že v umrlém nalézají se zdrojnice skoro zcela prázné. Stáhlyť se, a co v sobě krve měly, to skoro všechno vytiskly do vratnic.

Odtud také pošlo, že za starodávna zdrojnice nepokládáno ani za žíly, t. za krevnice, alebrž měli je za cevy vzdušné čili vzdušnice, po nichž, jak se domnívali, vzduch proudí, t. vzduch vlykaný dechem do plic. Tím samým arci nevěděli také ničeho o koloběhu krve. Koloběh ten objeven teprv na začátku sedmnáctého století Angličanem Harveyem.

Podobně jako zdrojnice vyznačuje se i srdce

svou stahovací setrvačností. Kdo chce, může se o tom přesvědčiti. Když dobytče zabito, ať si dá z něho srdce vyndati: tuť uvidí i v ruce toho ucítí, jak i vyndané ještě delší čas stahovati se, t. sebou cukati bude. A věru toť divadlo, kteréž rozmyslného člověka tajemnou hrůzou pojímá. Od svého dětinství jestiť každý uvyklý považovati tlučení srdce ve spojení s životem: zde však život zničen, mrtvo to ústrojí, jehož středem bylo ještě nedávno srdce, ústrojí to leží zde mrtvo, a podlé něho cukající srdce, jako by samo ještě smrtelný zápas vydržovalo. Cukání to však pomalu hasne, až i zcela uhasne.

Kterak ostatně srdce za živa tluče, může každý sám na sobě pozorovati, když si ruku přiloží k srdci. Srdce tu opravdu tluče, tluče tím, že kdykoliv se stáhne, uhodí dolením koncem vždy spolu do předu, do hrudní stěny (mezi pátým a šestým žebrem).

A však nejenom cítiti může se tlučení srdce, ale i slyšeti. Kdo přiloží ucho na hruď druhého, slyší, anoť v něm srdce lupá. Kdykoliv srdce se sevře, vždy lupne, lupne tím, že krev nejenom do předu se vymáčkne, ale z části i zpět vrazí, zpět do chlopní, kteréž tudy se vypnou a ono lupnutí způsobí.

Rychlost, s kterouž srdce tluče, jest rozdílná — rozdílná jak stářím a pohlavím, tak všelikými případnostmi: Co do stáří počítá se, že srdce uhodí za minutu:

u dítěte novorozeného		130—140krát
„	v prvním roce	115—130 „
„	v druhém roce	110—115 „
„	v třetím roce	95—105 „
od 7 do 14 roku		80—90 „
„ 14 „ 21 „		75—85 „

od 21 do 60 roku 70—80krát
ve vysokém stáří 75—80 „

Co do pohlaví, u ženských tluče o něco čerstvěji nežli u mužských. Áč i u téhož člověka tluče rozdílně v rozdílných případnostech: čerstvěji, když se pohybuje nebo zažívá, zdlouhavěji, když stojí, ještě zdlouhavěji, když sedí, a zvláště zdlouhavě, pakli leží neb dokonce spí. Však leží-li nemocen a nemoc je horká neb s horečkou spojena, tu tluče srdce čerstvě. Tak i v nenadálém silném pohnutí mysli tlučení hned se zrychlí.

Mezi tím, co člověk jednou dychne, uhodí srdce asi čtyrykrát.

Rychlost, s kterouž srdce krev po těle prohání, jest veliká. Počítá se, že u odrostlého, zdravého člověka netrvá to než asi půl minuty, a krev vykoná celý svůj malý a velký koloběh.

V těle odrostlého člověka udává se, že vězí krve as 10 liber.

Čím a jak člověk cítí.

Nesmírnátě rozmanitost částek, z kterýchž naše tělo složeno: každá ta částka jest dělníkem, kterýž ve svém způsobu jistému úkolu slouží. Podivno ale, dělníků tolik a úkoly jich tak rozmanité: při všem ale není pozorovati, že by jeden druhému překážel nebo z práce se vytrhoval, nebo o své hlavě co dělal anebo v čas potřeby zahálel. Pokud tělo živo a zdrávo, pracuje v něm každá částka jako by se všemi druhými byla se usrozuměla, pracuje všem ostatním jako do ruky, ač od mnohých z nich za časté dosti velikou dálkou odloučena; slovem, ve zdravém těle přičiňuje se všecko v té nejkrásnější sjednocenosti k cíli jednomu.

Odkud ta sjednocenost?

Ta záleží v dobrém, soustředěném dozoru. V těle není ani jedné, k činnosti povolané částečky, kteráž by neměla svého dozorce, a všichni ti dozorcové jsou spojeni telegrafem s úřadem nejvyšším, jenž vše řídí a nade vším vládne.

A kdo jsou ti dozorcové s jich telegrafy, a kdo i kde ten nejvyšší úřad?

Dozorcemi jsou čily neboli nervy,*) a podivuhodno, dozorci ti jsou hned spolu i telegrafy. Vrchní úřad pak nalézá se velmi pečlivě ochráněn v koštěné hradbě, t. v lebce a v páteři — jest to mozek a spojená s ním mícha.

Z mozku a míchy vycházejí čily na vše strany, do všech koutů a částek těla, kdež vše řídí a o všem k nejvyššímu úřadu zprávy podávají, přijímajíce odsud zase rozkazy, kteréž vykonati se mají; slovem, cokoliv kde v těle se děje, děje se za řízením a pobudkou čil, a poněvadž všechny čily jsou svedeny v jedno, panuje také jednota v jich řízení a sjednocenost ve všech činostech tělesných. Ač tak jest jenom, pokud tělo úplně zdrávo: zdraví ale časem se poruší, a porušení to nezáleží v jiném, než že ten neb onen dělník nebo dělníků více přestane svou povinnost konati, buď že jí zhola nekonají, nebo že jí konají špatně. A tu pak jsou to vždy též čily, kteréž o to hned pokřik dělají, působíce bolest neb jiný nelibý pocit, kterýmž tělo ku pomoci vybízejí.

A co jsou čily?

Čily jsou pěkné bělounké nitky neb strunky, jež nacházíme všude po těle, vyjmem-li vlasy, chlu-

*) Slovo čily zdá se nám případnější nežli z latinského vzaté a lidu neznámé nervy. Týmž právem jako žilám dostalo se jich jmeno proto, že v nich je žití, sluší čilám jmeno čily, poněvadž v nich je čití.

py, nehty a svrchní pokožku. Kde do těla pichneme a cítíme bolest, tam všude vězí čila, neboť čila to jest, jež bolný ten pocit projevuje, oznamujíc tudy, že části té ublíženo. Vlasů můžeme stříhati, nehtů a pokožky řezati, zejmena kde tato je tlustší (mozoly), aniž z toho jaké bolesti ucítíme. Však ale řízneme-li neb píchneme-li, aby proniklo až pod pokožku, hned ucítíme, že to zabolí — všude. Důkaz to, že čil je všude, že v těle není ani místečka, kteréž by čil bylo zcela prázné.

S čilami je rovně jako s žilami. Jako žíly rozvětvujou se v nesčíslné množství drobounkých žilek, prostupujících veškeré tělo, tak rozvětvujou se a veškeré tělo prostupujou i čily. Ač v rozvětvování obojích jest rozdíl. Žíly rozvětvujou se podobno stromovým větvím. Při čilách však podobenství toho užiti nelze: při těch platí zase podobenství snopu. Snop, jak víme, jest souhrn jednotlivých stébel, z nichž každé, ač s druhými dohromady svázáno, je přec pro sebe — stéblem. Podobným snopkem jest každá čila jak z mozku neb míchy vychází, každá je složena z jednotlivých samostatných vláken, kteréž v dalším svém běhu se rozstupují a z nichž každé do své jisté částky vchází.

A samostatnost jednotlivých čilných vláken jest důležitostí nad míru veliké. Pichnu-li se na př. do malíku, ač třebas nevědomky — vím hned, že do malíku pichnuto a v které místo jeho. Věděl-li bych toho, kdyby vycházející odsud a do mozku neb míchy se ubírající čilné vlákno s druhými v jedno splývalo? Nevěděl. Vzbuzený zde bolný pocit byl by jako by byl vyšel z celé ruky nebo z celého i širšího ještě okresu, z něhož sešedší se čilná vlákna v jedno splynula. A nejinak by

bylo i s vyřizováním rozkazů z mozku neb míchy docházejících. Tak na př. kdyby přišel rozkaz, aby malík se pohnul, t. aby ten neb onen sval jeho se nakrčil, tož byla-li všechna do ruky vcházející vlákna v jedno splynula, pohnula by se hned celá ruka, nakrčily by se všechny svaly. Ano vlastně by se ruka ani nepohnula, neboť každý sval má svého protidruha, vyvodícího účinek opačný. Jiné jsou na př. svaly, kterýmiž ruku zavíráme a jiné, kterýmiž ji otevíráme, a účinkovaly-li by oboje zároveň, nemohli bychom ruku ani otevříti ani zavříti, poněvadž by jedním účinek druhého se rušil. Táhne-li mne jeden do předu a druhý do zadu a táhnou oba stejně, zůstanu na místě nepohnut, ač tažení dost zřejmě a snad i nemile cítím. A v těle udá se v skutku někdy takové úhrnkové tažení všech svalů v některém údu aneb i ve více údech najednou: a toť co jmenujeme křeč. Křeč má svůj původ v jakémsi silnějším ovšem mimovolném podráždění celé čily, z níž vlákna do údu toho vcházejí.

Než toť úkaz mimořádný, náležející už mezi chorobné: nám však je činiti s tělem, všecky své činnosti pravidelně odbývajícím, a tu vidíme, jak mnoho na tom záleží, že čily jsou složeny z jednotlivých vláken a vlákna ta, ač v jedno spojená, že jsou přece každé pro sebe jako stéblo v snopě. Tím jedině je dána možnost, že z každého jednotlivého místa neb místečka v těle může jíti zpráva neboli pocit k vědomí a do každého zpět zase rozkaz.

Leč z toho také vysvítá, jak nesmírné musí to býti množství čilných vláken, by jimi celé tělo do nejmenších svých částek se zásobilo. Však jsouť také vlákna ta nad míru útlá — tak útlá, že je jenom zvláště mocnými zvětšovacími skly

rozeznati lze. Při všem jest každé to vlákénko složeno ze svého zvláštního povlaku — útlounké to mázdřičky, jejíž vnitřek je vyplněn řidounkou kašičkou; kašička ta po smrti se srazí. Jak vlákna ta jsou útlá, můžeme posouditi z toho: čila mající tloušťku as slabého stébla (1‴) drží v sobě jednotlivých vláken 40.000 až 160.000.

Vlákna ta scházejíce se v snopky (čily) a tyto opět s jinými se spojujíce v snopky větší, docházejí konečně do míchy anebo přímo do mozku. Podané na druhé straně vyobrazení nám to znázorňuje. Vyobrazeno jest tu arci jenom něco hlavnějších kmenových čil, nikoliv konečné jich rozdělení, neboť to jde do milionů.

Kterak ostatně čily slouží, o to podniknuty mnohé zkoušky na zvířatech — zkoušky arci z většího dílu nemilosrdné, neboť dály se na zvířatech živých. Tak na př. otevřeno při zvířeti místo, kdež do stehna hlavní čila vchází — čila zásobující skoro celou nohu. Čilu tu zde přeřízli anebo jen podvázali. A hle, od toho okamžení přestal v noze všechen cit i všechna vláda; do nohy mohl štípati, píchati, páliti ji, zvíře toho nic necítilo, t. j. z toho všeho nepřišlo nic k jeho vědomí, poněvadž spojení s míchou přerušeno. Však byla-li čila jenom podvázána a podvazek se rozvázal, cit i vláda opět do nohy se navrátily.

Ba vždyť cos podobného měl jistě už každý příležitost sám na sobě seznati — to tenkrát, když jak říkáme nohu si p ř e s e d n u l. Bylo-li přesednutí úplné, pozbyl tudy úplně všeho citu i vší vlády v noze. Čím? Jenom tím, že chybným sezením přimačknul si hlavní čilu, jdoucí v pozadí stehna dolů do nohy. Pouhé to přimačknutí dostačilo, by citové i vládní spojení s míchou se přerušilo. A teď když člověk povstane nebo své

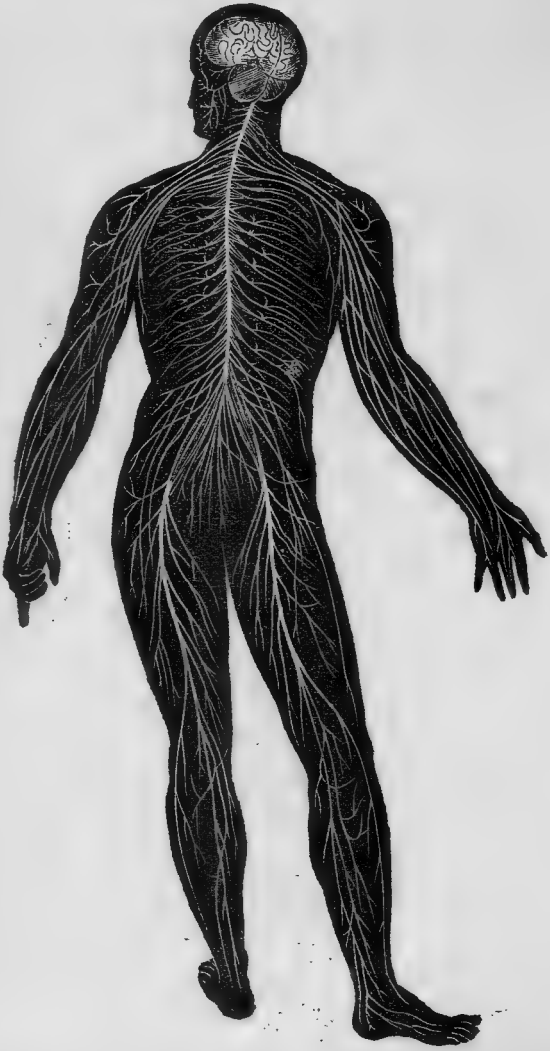

sezení přemění, trvá to, jak víme, hezkou chvíli, než zase noha k sobě přijde, t. j. než čila opět tak dalece se zotaví, že činnost její zúplna se uvolní.

Ostatně kdo takovouto zkušenost už na sobě učinil, ví také, že, když noha opět k sobě přicházela, cítil v ní silné koprnění — to ale ne v místě, kdež čila přimačknuta byla, alebrž v prstech a v jiných končinách nohy. Jak, plodí-liž se pocit ten v skutku v těch končinách? Nikoliv; ty jsou tím zcela nevinny. Plodištěm jest pouze místo, kdež čila přimáčknuta byla. Ale tak jest; ústřední úřad, v němž vědomí sídlí, není s to, aby rozdílu toho rozeznal; on neumí docházejících ho zpráv přijímati než jak ho obyčejně docházejí, t. j. jako by docházely z nejzažších konců, kdež čila rozvětvena a vlastní stražiště její se nalézá: a tak je přijímá i zde; člověku činí se tudy jako by koprnění, vzbuzené v hořejším díle čily, budilo se v dolejším rozvláknění jejím.

Dle toho jak dalece koprnění toho cítí, může člověk spolu dobře posouditi, kde i kam všecko přesednutá ta čila svým konečným vláknovím v noze se rozkládá. Nechť si toho povšimne, komu jednou noha takto zkoprní.

Jednak z toho také vyplývá, že není aby člověk, cítí-li na př. jakés bolesti v některém údu, vždy na to spolehnouti se mohl, že příčina bolesti leží v skutku v místě, kdež jí cítí: nejednou vězí v místě zcela jiném, kdes dále k míše neb mozku — ovšem na kmenu čily neb v okolí jejím.

Ba vždyť máme toho důkaz jiný — důkaz tak zřejmý že nad něj zřejmějšího býti nemůže. Kdo má známého, jenž před časem byl o ruku neb nohu přišel, možná že od něho uslyší, kterak někdy v ruce neb noze té bolesť cítí — v ruce

neb noze, jichž nemá a kteréž už dávno v zemi shnily.

Konečně pomněme, když člověk raněn mrtvicí. Raněn-li, proto nemusí ještě hned umříti, zůstane třebas ještě na živě, ale je zbaven citu i vlády svých údů, buď údů skoro všech anebo jen některých neb některého; často bývá že jen po jedné straně zchromen, buď po pravé neb po levé.

Příčina ochromení toho nemůže arci nalézati se než jenom tam, kde z ochromených údů přicházející čily nalézají se pohromadě, tedy buď v míše neb v mozku samém. Zda-li tu neb tam, není v jednotlivém případu těžko uhodnouti. — Dejme tomu, člověk ochrnul na př. po obou nohách. Zde vězí příčina pouze v míše, to kdes v hřbetové části její nebo v nejhořejší bederní — v části totiž, kteráž se nalézá v místě nebo hned nad ním, odkudž hlavní do nohou jdoucí čily vycházejí. Všimneme-li si vyobrazení, podaného na straně 44., tam místa toho snadno se dovtípíme.

Z vyobrazení toho dovtípíme se také, že ochrnula-li spolu ruka neb obě, příčina musí nalézati se výše, při nejmenším v týlné části míchy anebo v mozku — v mozku jistě tenkrát, když účinky mrtvice vidíme spolu v tváři.

Je-li ochrnutí jednostranné, vězí při tom příčina jenom v jedné polovici mozku — mozek totiž je rozdělen na dvě polovice. Příčinou nejčastěji bývá vylitá zde a na mozek tlačící krev — vylitá z prasklé některé žilky.

Než vzhledem na působnost čil musíme ještě některých zvláštních rozdílů dotknouti se. V našem těle děje a kutí se ustavičně mnoho, velmi mnoho: není ale aby všecko co se děje, dálo se s vůlí a vědomím naším. Vizme na př. srdce — to pohybuje se, t. bez přestání pumpuje, ať tomu

chceme či nechceme, ať o tom víme či nevíme. Tak též je s pohybováním našeho žaludku i střev, kterýmž krmivo se promíchává, ždímá i dále posouvá; takť poněkud i s dýcháním: člověk dýchá ať bdí nebo spí, a byť sobě i umínil nedýchati, konečně přece vol nevol musí vydechnouti. Patrno, nad jmenovanými utrobami a účinkováním jich má člověk málo vlády anebo nic. Což tedy, nepodléhají-li utroby ty správě čil? anebo snad-li v nich čil ani dokonce není?

Jak by nebylo — čil jest všude, jak v údech tak i ve vnitřnostech; správě jich jest všecko podrobeno. Však ale čily vládnoucí vnitřnostem jsou jiné než které zevním dle vůle pohybovaným údům vládnou.

Mimo svrchu uvedené, v pravidelném souměru (do páru) z míchy a mozku vycházející čily jest ještě jiných čil, tvořících do hromady svůj zvláštní celek — čil to nesouměrných, tak jako i velký díl utrob nesouměrny či lichy jsou, tak na př. liché jest srdce, lichá slezina, lichá játra — každé leží jen na jedné straně. Ty a ostatní utroby řídí se medle svým zvláštním čilstvem.

Kde ale sjednocenost v řízení, řekne mnohý, když utrobní ty čily nemají svého střediska?

Ani ty nejsou bez střediska, ba ne jednoho, ale mají jich hned mnoho. Při utrobních těch čilách je to zvláštní, že leckdes po jich běhu nalezne se na nich jakás naběhlina, nazvaná uzelec. A uzelce ty — toť střediska, tyť jako malí mozečkové, z kterýchž činnost utrob se řídí. Činnost tu tedy samostatna, nezávisící na vůli mozku. A samostatnost ta jest důležitosti přenáramné.

Pomysleme si, aby pohybovací činnost utrob stála pod správou mozku, tak jako pod ní stojí na př. pohybnost ruky neb nohy. Jak často udá

se, člověk se rozmrzí, že by v tu chvíli raději na světě se neviděl: a teď dejme tomu, že by dle libosti některý utrobní výkon, na př. dýchání neb tlučení srdce zastaviti mohl: dlouho-li by tu vydržel? Několik minut a bylo by po něm.

Nejdůležitější činnosti životní postavila proto příroda mimo moc a vůli člověka — tím, že je opatřila čilstvem nadaným svými vlastními středisky — čilstvem řídícím se svou vlastní mocí bez ohledu na mozek, v kterémž právě vůle a vědomí své sídlo má.

Ostatně jako s hýbací činností čil utrobních, jest také s činností jich cítěcí. Ani o pocitech jich mozek ničeho se nedoví. Neboť co víme o tom, jaký pocit vzbuzuje v srdci a žilách proudící po nich krev? co víme o pocitu, povstávajícím v játrech z plodící se zde žluči nebo v ledvinách z odměšované moči anebo v žaludku z došlého sem pokrmu nebo po střevě ze souvající se po něm strávenině? Požil-li člověk kus komisárku anebo dortu; hrnek nemastných zemáků anebo špikovaného bažanta — co ví neb cítí o tom, když jednou je dole v žaludku?

Ale časem cítí toho přec něco, a někdy dost těžce.

Pravda, zvláště když přebral anebo když je uprázněn, což jmenujeme hlad, anebo když jakous chorobou je stižen. V čas choroby umějí i žaludek i střeva i játra i srdce i jiné zvláštními těmi čilami opatřené utroby ozývati se, t. své, kolikrát dost bolestné pocity mozku zvěstovati.

A jak, když s mozkem nemají žádného spojení?

Jakéhos spojení je přec — a bylo by také s chybou, aby žádného nebylo. V jedné obci dvoje řízení, z nichž by každé o své vůli jednalo neohlížejíc se na druhé, nedělalo by dobrotu, alespoň

obecné jakés shody a spořádanosti by tu býti nemohlo. Tomuť tedy je v těle vyhoveno takto:

K utrobnímu čilstvu, tvořícímu dohromady jako zvláštní kruh, vysílá předně několik mozkových čil své nitky, a za druhé vysílá k němu po nitce každá z míchy vycházející čila. A tuť to spojení, a z toho ta obecná sjednocenost v těle zdravém.

Dle toho můžeme si nyní ledacos vysvětliti. Zardí-li se dívka studem, stud způsobil jisté pohnutí v mozku, pohnutí to stihne spojkou k srdci, kteréž tudy silněji se stiskne a do těla silnější vlnu krve vyžene. Krví tou zčervená tvář, krk i jiná část těla, kdež kůže je tenčí a povrchních žilek hojnost větší.

Však časem udá se, je-li pohnutí mysli zvlášť mocné, že srdce ve své práci i ustane: člověk tudy zbledne. Ač zblednutí tomu pomahá spolu, že i žíly nejsou bez svých čilných vláken, kteréž pohnutím mozku povzbuzeny jsou příčinou, že zdrojné žíly se stisknou. Stisknutím tím nejenom krev ze zdrojnic se vytiskne, ale i přítoku nové se zabrání.

A však stisk takový netrvá obyčejně než jen na krátce a ještě kratčeji bývá, aby srdce ve svém tlučení postanulo. Postanuvši vzchopí se zase, stisklé žilky povolí, čímž do nich zadržely proud krve mocnou vlnou se vyhrne: člověk tudy zčervená.

Je-li mysl veselá, koná žaludek svou práci dobře, pakli ale truchliva neb starostmi sklíčena, jde trávení jeho špatně před se. Leknutí, hněv neb podobná prudká vášeň může najednou všechnu činnost žaludkovou zaraziti. A víme, silný strach způsobí nejednou tak silné odměšování střevní šťávy, že z toho povstane až průjem. Dále víme,

že lítostné pohnutí mysli působí v slzné žlázy a pomyšlení na cos kyselého anebo zvláště chutného že pobádá žlázy slínové k hojnějšímu odměšování slin. Všeliké ty i jiné žlázy jsou opatřeny čilami pocházejícími z čilstva utrobného, kteréž však nitkami je spojeno s mozkem anebo což to samé — s míchou, čímž tedy i činnost těchto má svůj vliv v onyno.

Ostatně jak mozek účinkuje v utroby, účinkujou tyto zase poněkud zpátky v mozek a tudy v mysl. Je-li zažívací činnost v pořádku, bývá mysl jasná, bystrá; pakli v nepořádku, pakli v zažívání jakés vady, bývá sklíčená nebo nevrlá. Mnohá nevrlost, mnohá lidem obtížná promrzelost má svůj pramen a chybné činnosti utrob břišních.

Než přihlédněme v obor jiný — v obor, kdež naopak čeho čily zakoušejí, jak nejplněji k vědomí přivádějí; jest to obor čidel.

Čím a jak vidíme, slyšíme, čicháme, ochutnáváme, ohmatáváme?

Mnohý nám tu bude jmenovati oči, uši i ostatní ta čidla neboli nástroje tělesné, kteréž výkonům těm slouží.

Pravda, každý ten výkon má svých vykonávatelů, jistých ohraničených, jemu zvláště věnovaných částí těla, ač vykonávatelem posledního (hmatu či pocitu dotýkacího) jest povrch celého těla. Než jako tělo bez duše jest mrtvo, tak i vykonávatelové ti nebyli by ničím, kdyby je neoživovali čily úkolu jich sloužící. A čily ty jdou přímo do mozku — alespoň těch prvních čtvero: odtud pochodí, že dojmy neboli pocity jich zcela jasně k vědomí se přivádějí. Ač o jasnost i všemožné uvědomění i slabounkých dojmů jest postaráno ještě obzvláštním způsobem.

Jak víme, zabývá-li se člověk jen jedním, ne-

staraje se o jiné, nabývá v tom jednom vždy větší bystrosti, obratnosti i dokonalosti, nežli když mu je s kolikerým se obírati. Tak jest i s čilami, oživujícími naše čidla. Každé slouží jen jednomu a na to má každé svou jistou čilu, kteráž jen svého si hledí, ostatního si nevšímajíc. Vizme čidla ta po jednotlivu.

Do jazyku vcházejí dvě čily: jedna slouží jeho pohybům, druhá chuti. Chuťová rozkládá se při povrchu jazyka, kdež svými vlákny končí se pod pupínky zde se nalézajícími. Nuže čila ta neumí všímati si než jen toho, co ve vodě neb v slinách se rozpouštějíc, povrchu jazyka se dotkne, kdež pak vyzvídá a mozku oznamuje, zdali to hořké či sladké, kyselé či slané, aneb je-li i zcela bez chuti.

Tak tedy je při čile sloužící chuti, jinak ale jest s čilou, kteráž vchází do nosu, po vnitřních jeho dutinách se rozvětvujíc — s čilou čichovou. Ta opět nevšimne si ani nejmenším toho, čehož chuťová si všímala; jí nejde než jen o to, aby seznávala a mozku zvěstovala, zdali i kterak věc voní neb smrdí; čehož seznává jenom vzduchem, v němžto věc ta co pára se rozptyluje a tak dechem do nosu přichází. Co v povětří se nerozplývá a není tudy samo jako větrno, toho čila čichová nesezná — podobně jako nesezná i chuťová leč toho, co ve vodě nebo slinách se rozpouští. Ovšem že bez pocitu nezůstává i věc tuhá neb tekutá, když do nosu se dostane: a však to už není pocit vůně neb nevůně, nýbrž pocit jiný, jemuž slouží čila druhá, která rovněž mimo čichovou v nose se rozvětvuje. Tato pak dává na jevo pocit tlačení, štípání neb jiného, což nezřídka i kýchání vzbuzuje.

Nyní vizme sluch. Sluchu slouží obě uši,

v nichž ukryta vězí čila sluchová. Čila ta nerozezná opět ani chuti ani vůně, než toliko zvuku. A co jest zvuk? Zvuk není než jisté drobounké vlnovité tepetání vzduchu, kteréž ze svého původiště na vše strany do kola se rozbíhajíc, dobíhá tak do ucha, a zde pocit zvuku, hlasu neb jiného hlaholu působí. K tomu cíli je ucho seřízeno tak, že do vnitř vede průchod, kterýž na konci je uzavřen mázdřičkou, nazvanou bubínek. Za mázdřičkou tou jest malá dutina, v kteréž nalézá se několik drobounkých kůstek, jmenovaných dle podoby své: kladívko, nákovadlo a třmen. Nuže doráží-li vzduchový tepot z venčí na bubínek, pohybujou se tudy ony kůstky a klepají na pozadí, kdež sluchová čila ve svém rozvětvení vězí ukryta. Nuže dle toho, jak se klepe, řídí se i pocit, jenž tudy v sluchové čile se budí. Jak nesmírně rozdílný bývá klepot, tak nesmírně rozdílný bývá i pocit zvuku, jenž tudy k vědomí přichází.

Podobně jest se zrakem, jemuž opět zvláštní čila ustanovena. Čila ta, rozložena v pozadí oka, všímá si jen toho, s čeho na ní obrázek padá. Kdo pohledne druhému do oka, vidí v něm, jak říkáme, panenku. Panenka ta není než obrázeček toho, jenž do oka se dívá. Tak obrazí se v oku všecko, co proti němu se nachází a je osvětleno neb samo svítí. Obrázku toho, padajícího do vnitř oka zraková čila cítí, podávajíc o něm zvěst k mozku neboli k vědomí, kteréž zvěstované klade hned tam i tak veliké, kde i jak se nachází. Tak člověk vidí.

Kdyby zrakovou čilu jak z pozadí oka do mozku vchází, přeřízl, bylo by konec vidění. Tak stane se někdy — ne sice přeříznutím, alebrž jakýms neduhem, kterýmž zraková čila zvěstovací své moci pozbude. A toť, čemuž lékařové říkají

černý cink. Oko tu zcela jasné, věci zobrazujou se v něm jak patří: a však není kdo by o tom do mozku zprávu podával, zpravodaj zchromnul, je snad i zcela mrtev.

Jinak je však s cinkem, jejž jmenujeme „bílý“: tu obyčejně čila zraková zcela zdráva a ráda by svých povinností konala: ale jí nedochází obrázek, jehož by si povšimnouti mohla — v popředí oka nalézá se jakýs zákal, obyčejně zakalená čočka, kteráž je jako oponou, branící by do vnitř oka obrázky venkovských věcí vnikati mohly. Tento druh nevidomosti dá se za časté vyhojiti — odstraněním zákalu, kdež pak světlo může zase do vnitř pronikati a na zrakovou čilu účinkovati. Černý cink však je neshojitelný.

Poslední, ač mohli bychom také říci, ze všech nejprvnější jest čidlo, kterýmž se o tvrdosti neb měkkosti, o drsnosti neb hladkosti, o studenosti neb teplotě a podobných zevních vlastnostech věcí dovídáme; jest to čidlo d o t k u. Čidlo to jest ze všech nejrozšířenější, nalézajíc se rozprostřeno po celém těle. Můžeme se těla kdekoliv dotknouti, všude dotknutí toho ucítíme. Tak jest netoliko na povrchu těla, ale z jakés části i po otvorech vedoucích do vnitř, také zejmena v chřípích, tak v ústech — tuto až po začátek jícnu, odtud pak ale nic až zase na konci střeva.

Čily sloužící citu dotýkavému končí se svými konečky v kůži ve zvláštních p u p í n k á c h, pokrytých svrchní pokožkou. Na druhé str. jest vyobrazen malounký střízek kůže, jak pod silně zvětšovacím sklem se ukazuje. Jest to střízek učiněný kolmo skrze kůži, tak že je viděti vrstvy, z kterýchž je složena i co v nich i pod nimi vězí.

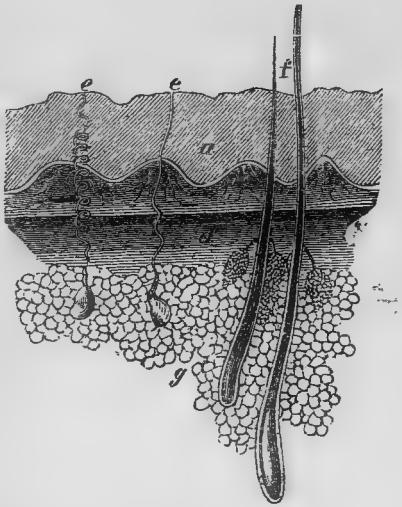

Písmenem *a* naznačená svrchní vrstva jest pokožka. Ta jest to, kteráž odevstane (vyprýštilým pod ní mokem), když člověku puchýř se udělá. Pod pokožkou vidíme spodní vrstvu kůže (*d*) a pod tou podkladek buňkovatý (*g*), jehož buňky jsou naplněny obyčejně tukem. Dále pak spatřujeme ze spodní buňkoviny vycházející na vrch dvě vinuté rourky (*ee*). Toť rourky potní, těmi se potíme, těmi jde z těla výpar. Konečně spatřujeme ještě prorážející na povrch dva chlupy (*f*). Při těch při každém, kde z tukové buňkoviny vynikají. pozorujeme jako malounké hrozníčky. Toť žlázky, odměšující mastnotu, kteráž po chlupu neb vlasu na vrch se tlačíc, dodává jim i kůži vláčnosti.

Než nyní všimněme si ještě na obraze roz-

hraní, kterýmž pokožka ke spodní své vrstvě přiléhá: rozhraní to jest kopečkovaté. Kopečky ty jsou medle ony cítěcí pupínky, o nichž svrchu zmínka se stala. V každém tom pupínku končí se jedno vlákno dotku sloužící čily.

Cítěcí ty pupínky nejsou však po těle stejně rozděleny, někde je jich hustěji, někde řidčeji. Zvlášť hustě jest jich na prstech po spodní straně koncových článků: zde i prostým okem vidíme je seřaděny v nepřetržité kroužky a obloučky. Zdeť proto cit obzvláště jemný.

Taktéž velmi hustě jest cítěcích pupínků na jazyku, zvláště po špici jeho. A poněvadž kryjící je pokožka je zde útlejší nežli na prstech, proto je cítěcí tklivost jich obzvláště jemná, nejjemnější z celého těla.

A hle, tuť třetí druh čil, jimiž jazyk zásoben. Mimo čilu hýbací a chuťovou vězí v jazyku ještě čila sloužící citu dotýkacímu nebo-li hmatovému. Čila ta má své pupínky hlavně v předu jazyka, kdežto chuťová rozkládá se více v zadu — ovšem při povrchu.

Vidíme z toho, jaké to pečlivé opatření, aby člověk nic nenáležitého nesnědl. Tuť předně čila dotýkací, kteráž jemným svým citem hned prozrazuje, jaká je zevná povaha pokrmu, je-li tvrdý neb měkký, ostrý neb jemný, nevězí-li v něm na př. nějaká kůstka, kamének neb podobné. Za dotýkací stojí pak na stráži hned chuťová, kteráž pokrm neb nápoj opět ze svého stanoviska, t. co do chuti posuzuje. Však než pokrm neb nápoj do úst přišel, tuť ještě prvější strážník — čich, umístěný zrovna nad ústy, by měl dozor nade vším co tam vchází. Ač nejprvnějším i nejvýše postaveným dozorcem jest zrak; toliko co před

tímto prošlo, dostane se druhým, aby toho blíže přeskoumali a posoudili.

Toť tedy v krátkosti, co jsme našim čtenářům o čilách a rozdílných jich úkolech pověděti chtěli.

O vzduchu.

Učiníme si malou zkoušku: vezměm láhev a nalevák (trychtýř); nalevák ten vstrčme do láhve, to ale tak, by v hrdlo její zúplna zalehl, čehož docílíme třebas tím, že jej ovineme pomokřeným papírem neb hadříkem. Nyní v nalevák ten lijme vodu: poteče-liž do láhve? Nepoteče. Proč? Protože v ní vězí vzduch, jenž nemaje kudy by ucházel, přístupu jí brání.

Kde je jedno, tam nemůže být druhé. Postavím-li se do kouta a kdos druhý chtěl by na moje místo, nebude moci, leč dříve ustoupím. Neustoupím-li nebo nebudu-li moci, tu druhý může do mne mačkati jak chce, může mne i ke zdi přimáčknouti, na moje místo přec se nedostane. A tak jest i s vodou, jíž do láhve naliti chci: neučiním-li, aby vězící v láhvi vzduch postranního jakéhos odchodu nalezl, vody do ní nedostanu.

Důkaz to, že vzduch je cos t ě l e s n é h o, neboť jen tělo může zas tělu na odpor se postaviti.

Tělesnost vzduchu jeví se však ještě všelikými jinými úkazy. Měchýř na př. mohu nadmouti — čím? vzduchem. Měchýř nadme, t. vyplní se vzduchem tak dobře, jako kdybych do něho nalil vody anebo pískem nebo čímsi podobným jej vyplnil. Smáčknu-li nadmutý měchýř, drže jej otvorem proti tváři, tož tělesnost proudícího z něho vzduchu i c í t í m.

A což v í t r? — ten není než jenom rozprouděný vzduch. Tiché povětří jest tolik co stojatá

voda, a vítr tolik co voda proudící. Nuže, kdo viděl, jak vítr stromy klátí a je i vyvrací, kdo viděl, jak klobouky sráží, ba i střechy odnáší, ten věru nemá příčiny, aby o tělesnosti jeho pochyboval.

Ovšem že vzduchu není viděti a cítit ho obyčejně (mimo vítr) též není — to ale jen tím, za jedno že vzduch je tělo nad míru řídké i snadno ústupné a za druhé, že je zúplna průhledné a bezbarevné a tím samým neviditelné.

Však jsouť naproti tomu věci, které ač viditelné, přec nejsou tělesné. Tak jest na př. se stínem od stromu nebo s obrazem, jehož člověk hledící do zrcadla v něm vidí.

Slovem, náš vzduch je věc tělesná a proto mohou v něm ptáci létati, mohou v něm oblaka se vznášeti. Létání ptactva v povětří není než co plování ryb ve vodě. Pták lítá jenom tím, že má svýma křídloma oč se opírati, že má oč se odstrkovati.

Vzduch ovšem nalézá se všude na zemi, kamkoliv se obrátíme, všude je vzduch: všude můžeme proto dýchati, všude vidíme ptáky létati nebo oblaka se vznášeti. Náš vzduch jest jako moře — moře ovšem velmi řiďounké, obklopující celou naši zem i dokola ji obalující. Na dně toho moře žijeme my i všeliká zvěř — žijeme zde jako raci na dně vody.

Vzduchové to moře sahá vysoko do výšky; někteří páčí výšku tu na 10 mil. Nad tu není pak více žádného vzduchu, tam teprv je opravdivé prázdno. V nadvzduchové té vysosti nemůže víc ani pták ani oblak se vznášeti, tam by nemohl též ani člověk ani který živočich dýchati, tam by nemohl též žádný oheň hořeti.

Na zemi i jak daleko do výšky sahá, vyplňuje

vzduch všecko, tak jako i voda ve svém oboru vše vyplňuje, nenechajíc nikde nic prázného.

Ostatně rozumí se samo sebou, poněvadž vzduch má tělo, má také svou tíži. Stín na př. nebo obraz v zrcadle že nemají žádného těla, nemají také žádné tíže. Vzduch možná proto tak dobře vážiti jako vodu. Ovšem vážení to není snadné, onoť tak jako kdyby vodu pod vodou vážiti chtěl: ale nemožné není a při vodě dalo by se provésti takto: Nalézaje se pod vodou, přezvěděl bych nejprvé, mnoho-li váží nádoba vodou naplněná a potom mnoho-li — když z vody se upráznila; na upráznění bych arci nemohl použíti než jenom pumpy, kterouž by se voda z nádoby vyčerpala; neboť pod vodou voda z nádoby vylíti se nedá.

Tak medle činí se, když jde o to, by vzduch se vážil, t. jistá část vzduchu; pumpa při tom sloužící slove výsos. Výsosem se vzduch z nádoby nejprvé vyčerpá, t. vyssaje a teď nádoba se zváží a zváží i potom, když do ní vzduch zase napuštěn. Oč váží nyní víc, toť váha vzduchu, jenž v nádobu tu se vejde.

Tím způsobem tedy nalezeno, že vědro vzduchu váží as 4 loty. Málo to arci, porovnáme-li s tím vodu, jíž vědro přes cent váží. Za to ale považme to ohromné množství vzduchu — žeť to moře sahající na míle do výšky: tuť celkem tíhota milionů a bilionů centů, jimiž vzduch tlačí na zem i na všecko co na ní se nachází. Vždyť se počítá, že při jediném člověku činí tíhota, kterouž naň vzduch tlačí, mnohonácte centů.

Aj, mnohonácte centů? vždyť žádné tíhoty necítíme?

Pravda; ale my necítíme také tíhoty vody, když do ní se pohroužíme. A že přece voda je

těžká, to ví každý a kdo by nevěděl, nechť se zeptá děvečky, když jí plnou putnu na zádech nese. A považme, pohrouží-li se člověk hluboko do vody, tu má třebas s kolik puten vody nad sebou a přece tíhoty její necítí. Proč? Protože voda tlačí měkce a se všech stran stejně, kolik s hůry dolů, tolik z důli nahoru.

A jako s vodou, jest také se vzduchem; při tomto jest tlak o mnoho měkčejší ještě, a jsme naň i uvyklí, tak jako rak neb ryba na tlak vody, ano na tlak ten jest naše tělo už tak zřízeno, že bychom bez něho ani nevydrželi. Vystoupí-li člověk na vysokou horu anebo povznese-li se balounem do vysosti, tamť mu nedobře — z příčiny zmenšeného tlaku vzduchového; čím větší vysost, tím menší tlak vzduchu tam. Ve větší takové vysosti přihází se mimo jiné, že člověku octnuvšímu se tam začne se z povrchních jen útlou kůží potažených žilek krev prýštiti; krev se prýští, protože povolil tlak, kterýmž žilky dříve smáčknuty byly.

Kterak ostatně tlak ten dole na zemi je veliký, tohoť nejzřejmějším důkazem jsou naše pumpy, t. pumpy na zdvíž. V pumpách těch voda vystupuje pouze tlakem vzduchu, pumpou se roura jenom ze vzduchu uprázňuje a v uprázněnou pak venkovský vzduch vodu vytláčí. Tak vytlačí ji v kraji až na 30 stop zvýši — tak vysoká může totiž v pumpě tenká trouba býti (trouba až k první klapce).

Co vzduch v sobě obsahuje.

Jako voda v rybníce nebo v moři drží v sobě všelijakých příměsků, dílem rozpuštěných dílem i nerozpuštěných a vodu zakalujících, tak i náš

vzduch. Neberouce však ohledu k příměskům těmto než toliko k vlastní podstatě vzduchu, tož shledáváme, že podstata tato záleží ve dvojím plynu neboli ve dvojí větřině do hromady smíchaných, z nichž jedna jmenuje se kyslík a druhá dusík. Kyslíku je míň, jen as $^1/_5$, dusíku pak $^4/_5$.

Oba tyto plyny dají se od sebe odděliti, kyslík dá se dobyti pro sebe a dusík též pro sebe — rozumí se, každý ve svou zvláštní nádobu. Nuže jakých jsou oba ty plyny vlastností? jsou-li stejných?

Nikoliv, vlastnosti jsou zcela rozdílné. Přesvědčme se.

Dejme tomu, že bychom nalezli lučebníka, jenž by obou těch plynů každého pro sebe ve zvláštní skleněnou nádobu dobyl a pak před našima očima jich zkusil. Rozumí se, plynů těch není v nádobě viděti, jsouť tak neviditelny jako i sám vzduch: přítomnost jich osvědčí se teprv účinky, kteréž při zkouškách na jevo dají. Nuže ty zkoušky!

Budiž, lučebník přikročí nejprvé k nádobě s plynem dusíkovým: vstrčí do ní hořící loučku — loučka hned shasne. Nyní vezme vrabce nebo myšku a též tam vstrčí i zavře: nebude to dlouho trvati a vrabec neb myška bude bez sebe, zadusí se. Ne nadarmo dáno tedy plynu tomu jméno dusík.“

Po té jme se zkoušeti plynu kyslíkového. Vstrčí do něho taktéž onu loučku, však ne hořící, než toliko doutnající: v okamžení loučka se vznítí a hoří plamenem mocným. Učiní-li taktéž s napáleným kouskem síry nebo kostíku, ty vzhoří plamenem tak mocným i jasným, že hledícímu naň až oči přecházejí. Ano napichne-li na tenounký drát kousek hubky, již napálí a napálenou v kys-

líkový plyn vnoří, hubka vzejme se hned plamenem, od ní vzejme se ale spolu drát, jenž hoří, že z něho až jiskry srší.

Hle, tuť jinak nežli na pouhém vzduchu. Co ve vzduchu jen doutná neb žeraví, to v kyslíku plane, a co ve vzduchu plane, to v kyslíku plane plamenem o mnoho mocnějším.

Však co mocněji plane, to i čerstvěji splane. V kyslíku shoří všecko o mnoho čerstvěji nežli na povětří.

Než vizme další zkoušku — lučebník má snad pohotově ještě jinou nádobu s plynem kyslíkovým, do té pustí nyní ptáka a v ní ho uzavře. Hle, pták tu neobyčejně vesel, poskakuje, křidelkama třepetá a prozpěvuje; slovem, je celý rozčilen. Však konečně, když tak nějaký čas se naskákal, natřepetal i naštěbetal, začne umdlévati — umdlévá, protože předešlým přílišným rozjařením a všech sil napnutím se byl vysílil.

Patrno, jako k ohni, má se kyslík také k životu: kyslíkem se život podněcuje, ač samotným podněcuje se příliš.

Tuť tedy na jevu, jakého povolání je kyslík v povětří se nalezající. Kyslík jest to, kterýmž věci na povětří hoří a jenž nám při dýchání slouží — nám i veškerým zvířatům. Kdyby kyslík z povětří vymizel, bylo by konec všemu hoření i všemu dýchání, konec všemu životu.

A což dusík — k čemu ten v povětří? Hledě k jmenu jeho mohl by se ho člověk leknouti. Ale není tak zlý jak vypadá či jak jméno jeho zní, spíše jest velikým dobrodincem. Považme, aby ve vzduchu žádného dusíku nebylo než toliko samý kyslík: tu ovšem by věci pětkrát tak bystře hořely, ale i pětkrát tak bystře shořely. A nejinak bylo by i s naším životem.

S dusíkem ve vzduchu, můžeme říci, jest podobně jako s vodou přimíchanou k lihu. Pouhý líh jest do žaludku jako jed, však ale smíchán s vodou (kořalka neb jiný líhový nápoj) jest nápojem občerstvujícím, t. když se ho střídmě užívá. Podobným způsobem slouží dusík v povětří: dusíkem přílišná prudkost kyslíku se mírní. Dusík by proto zasluhoval spíše jmena mírníku.

Ač později budeme míti příležitost seznati blahou účinnost dusíku ještě s jiné strany — seznáme totiž, že z potravných látek právě ty, jež v sobě dusíku, ovšem zaloučeného, obsahujou, jdou člověku i zvířatům nejlépe k duhu. Proto bychom jej vším právem mohli jmenovati také dužík.

Dvojice jmenovaných plynů, totiž kyslík a dusík — toť medle hlavní podstata vzduchu, v němž však mimo ty nalézá se ještě všelijakých příměsků, tak zejmena vodní páry, něco uhelky a jiných plynů, puchů a výparů, též kouř a prach. Příměsků těch je v každém i nejčistším povětří jak venku tak v našich příbytcích. Co prachu na př., můžeme viděti nejlépe na slunečním paprsku, jenž skulinou v uzavřené nějaké místo padá: co se toho v paprsku tom míhá a hemží! Tak míhá a hemží se v celém vzduchu, jen že jinde není viděti. Ve vzduchovém tom prachu vězí spolu vždy něco vajíček neb zárodků živočišných, tak na př. plísňových, kteréž pak jsou příčinou, že to neb ono porušení béře, mléko na př. že zkysne, jídlo že zplesniví neb jinak se zkazí.

O příměscích těch, jak dalece škodlivými se ukazují, promluvíme v následujícím.

Čím vzduch se kazí a člověku nezdravým činí.

V prvějším stala se už několikrát zmínka o uhelce. Jak víme, uhelka jest plyn neviditelný,

kteráž schválně zploditi a nějaká nádoba jí naplniti se může. Nuže naplnil-li bych a v naplněnou bych pak vstrčil rozžhatou loučku, loučka ihned zhasne. Taktéž zahynulo by zvíře dané v nádobu tu. I člověk zahynul by, kdyby mu bylo vzduchem mnoho uhelky neb dokonce samou uhelku do sebe dýchati.

Kdoby ze zdrojné žíly nějakého zvířete vypustil krev v nádobu, v níž je uhelka, ihned pozbude v ní krev své červenosti a stane se přičernalou jako krev vratná. Uhelka usmrcuje hlavně tím, že osvěžování krve učiní se nemožným.

Uhelkou přichází každoročně nemálo lidí o život. Buď si vezmou lidé do světnice uhlí, aby se při něm ohřáli, nebo zatopí na noc uhlím v kamnech (kde ze světnice se topí), i zavrou brzo komínek; lehnou-li na to a usnou, usnou na věčnost.

Ač nebývá to vždy jen uhelka, kteráž takto smrt působí, často, ano častěji bývá tím vinen uhlen. Uhlen jest rovněž sloučenina uhlíku s kyslíkem, ale kyslíku jest v menší míře. Uhlen plodí se, když k palivu nemá vzduch dostatečného přístupu, když uhlí neb dříví špatně hoří neb dohořívá, kdež z něho modrý plamének vyráží.

Uhlen jest plyn neviditelný tak jako uhelka, ale nad ní ještě záhubnější. Při zkouškách učiněných o to s vrabci shledalo se, že přimíchá-li se ke 100 dílům vzduchu 5 dílů uhlenu, jest vrabec, daný v míchanici tu, v okamžení mrtev; a přimíchá-li se ke 100 dílům jen 1 díl, jest za 2 minuty po něm.

A to nejhorší při uhelném tom plynu (uhlenu) jest, že nečpí aniž svou přítomnost jinak patrnou činí. Přicházíť jako zloděj a zabíjí tajně. Jsouť sice jistá znamení, která přítomnost i působnost

jeho poněkud označují: a však znamení těch si obyčejně nevšímá člověk, který je zvyklý na dým a páry, pocházející z kamen a z vaření jídel. Znamení ta jsou: člověku hučí v uších, hlava zdá se jakoby z obou stran násilně se smačkovala, před očima dělají se jiskry, mžitky, dýchání je těžké, srdce tluče, člověka pocházejí mdloby a konečně následuje smrt.

Z toho jde naučení, jak není dobře bráti do světnice žeřavé uhlí v hrnci, anebo zavírati komínek u kamen prvé než dohořelo — totiž u kamen, v nichž se topí ze světnice a jichž komínek či sopouch je opatřen plechovou zástrčkou. Nejlépe je, když dvířka u kamen a popelník jsou zřízeny tak, že se jimi kamna úplně zavříti dají, totiž že dokonale přilehají, tak že není potřeba komínek zavírati.

Kde však dvířka u kamen zúplna nepřilehají, a komu je líto tepla, co po vytopení skrze kamna uchází, ten ať nezahražuje komínek alespoň dříve než v kamnech úplně dohořelo; ať se dříve v kamnech přesvědčí, ať rozklepe nacházející se tu uhlí — vyráží-li z uhlí ještě modrý plamínek, není ještě čas k zastrčení. Nejlépe je teprv tenkráte komínek zahraditi, když uhlí začíná se popínati popelem.

Nicméně přihodí-li se někdy, že ve světnici uhelného plynu se nadělalo a zlé účinky z toho pozorovati je, rozumí se, tu jest první, by okna a dveře se otevřely a člověk by ven vyšel nebo je-li zle, vynešen byl.

Jsouť místa, kde uhelka i ze země se prýští. Místa taková nalézají se zvláště v zemích, kde jsou sopky. V jižní Italii, v krajině okolo Vesuvu, nalézá se mnoho takových míst, kde ze země uhelka se vyřinuje. Pověstná je v tom

ohledu Psí jeskyně. Jeskyně ta má své jmeno odtud, že, vběhne-li do ní pes, hned padne a se zadusí. Člověk však může do ní vejíti bez nebezpečí, jemu se nestane nic. Příčina toho záleží v tom: jeskyně je u vnitř trochu prohloubená, a vyřinující se z jejích rozsedlin uhelka stojí v ní jen as tak vysoko, že sáhá člověku až po kolena neb po pás. Uhelka je totiž těžší nežli vzduch a drží se tedy vespod. Tím způsobem vejde-li tam pes neb jiné, hlavu nízko nesoucí zvíře, octne se hlavou v uhelce, a musí se zalknouti, kdežto člověk, maje hlavu nadneslou, volně vzduchem oddýchá. Však kdyby si tu člověk sedl neb dokonce lehl, potkal by jej tentýž osud jako jiné nízkohlavé zvíře.

Uhelka vyráží však ze země i leckdes jinde, jen že obyčejně tak po skrovnu, že není pozorovati; málo uhelky roztratí se brzo ve vzduchu. Jinak je však, kde místo je uzavřené, a vzduch nemá přístupu, jako na př. v podzemních skrýších, v starých zasutých neb uzavřených sklepích, v šachtách, v studních: tu málo k málu, a uhelky se časem dost veliké množství nastřádá. Proto není nikdá radno v takové místo bez náležitého opatření se pustiti. Hlavní věc je, aby měl člověk při sobě světlo, nejlépe hořící dračku neb pochodeň, kterou může před sebou nízko nésti. Kde světlo hoří, tam může i člověk dýchati. Začíná-li pak světlo zmrkle hořeti neb dokonce zhasínati, tu je čas, aby člověk se dal nazpět.

Chceme-li v takové podzemní místo vkročiti, a nelze-li je dříve provětrati, je nejlepší prostředek, aby se do něho naházelo hašeného vápna, t. hašeného na sypko, skropeného vodou, až se rozsypalo. Hašené vápno jest velmi chtivé uhelky, a slučujíc se s ní, povětří z ní očišťuje.

Ostatně bylo už výše dotčeno, že kvašením a kysáním plodí se též uhelka. Proto kde ve sklepě kyše mnoho piva neb vína, tam bývá někdy nebezpečno, a potřeba je takový sklep provětrávati. V Porýní, když bývá potřebí na podzim vstoupiti do vinného sklepa, kde mnoho mladého vína kyše, zapalují víchy slámy a stupeň po stupni je před sebou dolů strkají. Způsobeným tudy vzduchovým proudem se sklep nejrychleji provětrá. Ostatně kdo by chtěl, může se o účinnosti uhelky snadno přesvědčiti třebas ve vínopalně. Ať nachýlí se hlavou nad káď, v níž zápařka se kvasí, tuť ucítí brzo, jak se ho závrať chytá i jak smysly mu přecházejí. Toť uhelkou ze zápařky se vyvinující.

Než tu by mohl někdo namítnouti: jak je to, kvašením plodí se uhelka, hořením plodí se uhelka, my uhelku vydychujeme, tolikéž i všecka zvířata ji vydychujou, ba uhelka se i ze země vypryšťuje, toť tedy musí jí v povětří pořáde přibývati, a konečně dojde snad tak daleko, že se všichni zalkneme? Došlo by na to, kdyby nebylo v té věci prostředníků. Prostředníci ti jsou **rostliny**.

Nejhlavnější prvina rostlin (stromů, křovin, bylin, květin atd.) jest **uhlík**. Pálíme-li nějakou rostlinu, z každé se udělá uhel. Největší díl každé rostliny jest uhlík, a uhlík ten dostává se rostlinám toliko z uhelky. Uhelka jest jedna z nejpřednějších potrav rostlinných.

Uhelka přichází rostlinám jednak ze země jednak z povětří. Hnitím neb trouchněním plodí se v zemi uhelka: uhelku tu ssajou rostliny svým kořáním do sebe. A co uhelky nachází se v povětří, tu zase rostliny svým lupením do sebe vlykají.

Leč uhelky, jak jest, nemůže rostlina potře-

bovati. Uhelka obsahuje v sobě příliš mnoho kyslíku (v 11 lotech uhelky nalézají se 3 loty uhlíku a 8 lotů kyslíku), rostlina však potřebuje jen málo kyslíku, hlavně uhlíku — co tedy se děje? Rostlina tráví — co rostlina do sebe pojme uhelky, to v sobě rozrušuje; uhlík podržuje si pro sebe, též něco málo kyslíku, ostatní pak kyslík ze sebe vylučuje (lupením vydychuje).

Z toho vidíme přenesmírnou důležitost rostlinstva našemu živobytí. Nejenom že rostliny podávají nám potřebného pokrmu (i maso, jehož požíváme, pochodí od rostlin — od zvířat rostlinožravých), ale rostliny očišťujou i naše povětří.

Co člověk neb zvíře jako nepotřebné vyvrhuje, co mu je škodné, to je rostlinám milou potravou. Rostliny jsou tudy ochranci našeho života, jsou našimi krmiteli, jsou i napravovateli toho, co naším životem se pokazí. Rostliny netoliko že ze vzduchu odjímají uhelku, ale ony vzduchu navracejí i jeho kyslík, jenž dýcháním neb topením se stráví. Jedině rostlinám jsme povinni, že vzduch pořád v náležité své váze se zachovává. Ano kdyby se i počet lidstva i zvířat rozmnožil, kdyby se dýcháním a topením ještě více uhelky plodilo, tím bujnější bylo by z toho rostlinstvo, tím více uhelky tvávilo by, a tím více kyslíku vydychovalo. Slovem, vzduch by zůstával přece ve své váze.

Blahá ta účinnost rostlin jeví se však jenom ve dne. Jenom za denního světla vylučujou rostliny ze sebe kyslík; v noci toho není, v noci vydychuje rostlina ze sebe uhelku. Co rostlina svým kořáním uhelky do sebe vssaje, toho v noci není s to aby zažila, to vypouští ze sebe nezažité.

Z té příčiny, jak je prospěšno zdržovati se ve dne v zahradě neb jinde mezi rostlinami, tak nebezpečno je zas — mezi nimi v noci spáti.

Škodlivost ta jeví se, spí-li člověk v místě uzavřeném, na př. v pokoji, kde mnoho květin neb jiných rostlin se chová. Arci že se tak snadno nepřihodí, aby se tu člověk zadusil, uhelky se tu tolik nenadělá; ale ke zdraví to zajisté neslouží. Obyčejný následek bývá: ráno když člověk procitne — bolení a závrať hlavy, člověk je jako opilý a celý pitomý.

Proto, kde člověk spí, v pokoji, neměly by se žádné květiny chovati, leda jen za oknem.

Jak ze všeho viděti, není naše povětří nikde zcela prázno vší uhelky, a také býti nemůže. V průměru se počítá, že ve 2000 dílech vzduchu nachází se 1 díl uhelky (ve 100 dílech $^1/_{20}$). To však jen v průměru, neboť míra ta není všude stejná. Kde se zdržuje pohromadě mnoho lidí neb dobytka, kde se mnoho topí, tam obsahuje vzduch také víc uhelky. Naproti tomu ale v širém poli, po lesích a hájích, je uhelky zas méně.

Však ale nerovnost tu větrové pořád vyrovnávají. Povětří skoro nikdá nestojí, ono se neustále přehání z místa na místo a jedno s druhým promichavá, tak že se uhelka nikde ani příliš rozmnožiti aniž příliš umáliti nemůže. A to je veliké štěstí pro nás! Neboť bez větru by muselo obyvatelstvo našich měst brzo se zadchnouti, ba města by nebyla mohla ani povstati, aniž jaké společné osady neb obce.

Co člověk vzduchu spotřebuje, či co ho pokazí, věru by nikdo nepomyslil. Jak vyskoumáno, spotřebuje dospělý člověk ve 24 hodinách v průměru 65 lotů kyslíku. A však vzduchu na to vyjde, rozumí se, tím více. Neboť kyslíku je ve vzduchu jen malá část ($^1/_5$), a pak se v plicích ani všechen neujme.

Vůbec počítá se, že dospělý člověk na jedno

dechnutí do sebe vtáhne as půl druhého žejdlíku vzduchu. A za minutu oddechne člověk v stavu pokojném as 15krát. Tím spůsobem spotřebuje člověk v 24 hodinách víc než 200 věder vzduchu. Vezmem-li to podlé prostory, dělá to v celku víc než 3 kostkové sáhy.

Kdyby člověka uzavřel v místo, které by bylo 9 stop dlouhé, 8 stop široké a vysoké, netrvalo by ani 24 hodiny, a člověku bylo by už velmi těžko dýchati; kdyby pak tam měl déle vydržeti, musel by se konečně zalknouti. Totéž stalo by se, kdyby i prostora větší byla, ale v ní více lidí.

Tím spůsobem přišlo už mnoho lidí o život. Tak na př. když Angličané začali Indii dobývati, bylo jich od tamějšího jednoho panovníka 146 zajato a v Kalkutě do jednoho sklepení, nazvaného Černá Jeskyně zavřeno. Za 12 hodin bylo z oněch 146 jenom ještě 23 na živě.

Tím spůsobem zahynulo po bitvě u Slavkova 260 zajatých Rusů, kteří přivedeni do Francouz přes noc byli do sklepa zavřeni. A v novějším čase přihodil se takový nešťastný případ na jednom korábě, na němž se vezli vystěhovalci do Ameriky. Uhodila bouře a neprozřetelný velitel korábu dal všechny pocestné dolů do vnitř korábu uzamknouti. Netrvalo to ani 6 hodin, a víc než 60 osob bylo mrtvo.

Při takovém zalknutí nebývá však nikdy, aby člověk až do posledka všechen kyslík byl strávil. Stráví-li ho jen tolik, že ve 100 dílech vzduchu je pak 10 dílů uhelky, už musí zahynouti. V takovém poměru totiž vydychuje člověk uhelku ze sebe; neboť výdechem jeho odchází, jak už svrchu podotknuto, též mnoho celého vzduchu, poněvadž se všechen kyslík neujal.

Ostatně je-li ve vzduchu jen stý díl uhelky, už tu bývá člověku dušno.

Dle toho může si každý pomysliti, že není člověku tuze zdravo, zdržuje-li se dlouho v místě lidmi přeplněném, na př. v divadle, v hospodě a jinde. Však bude mnohý věděti, jak bývá člověku dušno, pobude-li déle v místě, na př. v krčmě, kde lidu je nacpáno. Často bývá tu uhelky tolik, že až svíčky zamlkle hoří. To také bývá příčinou, že mnohé slečince přijde někdy o bále nanic. Ovšem že k tomu přispívá i těsná její šněrovačka, prsa její nemohou totiž dosti vzduchu v sebe pojímati; a však přichází-li k tomu, že i vzduch, co ho plíce v sebe pojímají, není čistý, že drží v sobě mnoho uhelky, musí mdloby tím spíše přijíti. Proto bývá v takovéto případnosti nejlepší prostředek — vyvésti neb vynésti omdlévající na čisté, čerstvé povětří, a prsoum jejím povoliti.

Při takovýchto společenských vyraženích bývá však i to ke škodě, že se odbývají obyčejně večer neb v noci, kdež hořívá mnoho světel. Hořením kazí se rovně povětří jako dýcháním. Dvě obyčejné svíčky stráví tolik kyslíku i vydají uhelky jako jeden člověk.

Z toho můžeme se nyní domysliti, že i v našich příbytcích nebývá vždy nejlépe, zvláště v příbytcích chudého lidu, kde kolikrát v malé světničce bydlí mnoho lidí pohromadě. Štěstí ještě, že se dveře otvírají a že dveře a okna zúplna nepřiléhají, jinak by se lidé museli brzo zadusiti!

Hůře je však, kde, jako leckdes ve velkých městech, lidé ostávají neb spávají v příbytcích podzemních, ve sklepích. Ne jenom že taková místa bývají zvláště vlhká, ale zadržuje se v nich uhelka, která dýcháním neb svícením povstává.

Uhelka, jak známo, drží se více při zemi: byť tedy i ve dveřích skuliny byly anebo dveře se otvíraly, to málo platné, uhelka nemá odtud odpadu. Přebývati tedy neb spáti v takových podzemních místech nemělo by se nikterak dopouštěti. V Angličanech jsou nyní sklepové příbytky na prosto zakázány, ano tamť zvláštním zákonem vyměřeno, mnoho-li v příbytku, hledě k prostranství jeho, na nejvýše lidí přebývati smí.

K tomu konci dohlíží se velmi pilně, zvláště k příbytkům pronajatým chudému lidu a zde především ku světnicím ustanoveným ke spaní. Na spaní žádá se větší prostory nežli na denní přebývání, neboť ve dne se přechází, dveře se otvírají, topí se atd., čímž vším se vzduch prohání a spíše obnovuje nežli v noci, kdež jak člověk tak obklopující jej vzduch v pokoji trvá. Čím větší prostory může člověk na své spaní užiti, tím lépe zdraví jeho slouží.

Jak ostatně čistota vzduchu člověku svědčí, toho nejlepším důkazem jest dělník venkovský, porovnáme-li jej s dělníkem městským, jenž snad za týden sotva jednou z domu vyjde. Je-li při obou výživa stejná, tož jistě onen vypadá a jest zdravější i silnější než tento.

Času letního, když nastaly práce na poli, jest po venku velmi málo nemocí, venkovští lékařové mívají tu prázniny.

Ještě patrněji, t. v číslech, jeví se však účinek čistého neb nečistého vzduchu v úmrtnosti, jakáž panuje venku a jaká ve městech.

V Angličanech, kdež v sestavování a porovnávání úmrtních výkazů zvlášť mnoho práce si dali, nalezli, že ze živě narozených dětí ze 100 zemře do pátého roku 26. Tak v průměru v celém Anglicku: jinak ale učiní-li se rozdíl mezi venkovem

a městy: v zdravých venkovských okresích umírá v průměru ze sta jenom 18, ve velkých městech však 36, tuto tedy dvakrát tolik.

A podobně jest s úmrtností ostatního obyvatelstva: čím hustěji kde obyvatelů, tím větší mezi nimi úmrtnost. V ohledu tom nalezli toto:

1. Kde na čtverečné anglické míli (anglická míle jest jen 848 sáhů dlouhá a čtverečná drží 437 našich jiter) bydlí do 86 lidí, jest průměrná úmrtnost z tisíce ročně 14—16.

2. Kde na téže prostoře 172 lidí, úmrtnost z tisíce 17—19.

3. Kde obyvatelů 255, úmrtnost 20—22.

4. Kde obyvatelů 1128, úmrtnost 23—25.

5. Kde konečně 3399, úmrtnost 26—33. Tutoť hustota obyvatelstva největší a největší tedy i úmrtnost.

Čísla ta mluví zřejměji než jakýkoliv sebe obšírnější výklad. Věru velká města jsou jako morny pokolení lidského, a kdyby nebylo pořád nových přibylců z venkova, musela by pomalu vymříti. Ač tak jest hlavně jen ve městech nebo v oněch městských čtvrtích, kdež domy jsou příliš vysoké a hustě dohromady stavěné, kdež ulice jsou úzké, klikaté, kteréž povětří volně provívati nemůže, nebo kamž pro vysoké zdi neb hradby vítr ani přístupu nemá.

Ovšem že člověk bydlící v takovém místě škůdcovství nacházejícího se zde vzduchu obyčejně necítí: ale toť tím hůře, poněvadž ho nedbá a proti němu se nehájí; špatný vzduch účinkuje jenom tajně ale jistě, jím se život ve svých kořenech jen znenáhla podrývá, tak že podrytý pak spíše se zvrátí — zvrátí se začasté příčinou dosti nepatrnou, kteréž by tělo, jsouc jádra pevného, zachovalého, jinak si bylo ani nevšimlo.

Komu je proto určeno, že musí svůj život tráviti ve velkém městě, ten nechť svůj příbytek volí jak možná ve čtvrti prostrannější, vyvyšenější, v ulici rovné, široké, v poschodí hořejším, slovem, v domě a položení, kdež vítr má volnějšího přístupu. Z té příčiny bývá také zdravěji v západní straně města nežli ve východní; větry vějou u nás nejvíce od západu: západo-stranci mají tedy nejvíce vítr z první ruky, vítr čistý, kdežto východostrancům přichází už z druhé ruky, znečištěný tím, co byl cestou přes město sebral.

Ostatně rozumí se samo sebou, vzduch znečišťuje se nejenom tím, co člověk dechem ze sebe vydává, ale i všelikými výpary z těla jeho odcházejícími. Co takto odchází, toť ovšem jako trusky, jichž tělo se zbavuje, a ty vracejí-li se opět v tělo, nemohou sloužiti než jenom ke škodě jeho. Jestiť jako při ohni: nemůže-li kouř z ohně dobře odcházeti nebo zahání-li se zpět do něho, oheň se dusí.

Mimo to bývá v příbytcích ještě všelikých jiných příměsků, jimiž vzduch se znečišťuje — zvláště v příbytcích chudého lidu. V příbytku se vaří a pere, tu čad i pára, tu prach i jiná nečistota; k tomu ke všemu bývá příbytek za časté vlhký, věci v něm tuchnou a plesniví, a tím kazí se vzduch obzvláště. Krtice a souchotiny (tuberkule) líhnou se hlavně v příbytcích vlhkých.

Nejhůře však bývá, jestliže v nečistém, čerstvému vzduchu nepřístupném a lidmi přeplněném příbytku leží spolu některý nemocný anebo jich několik: tuť obyčejně puchu, že člověka vkročivšího tam až zarazí. Jaký div, že zde nemocný nejenom těžce se uzdravuje, ano hyne, ale i že od něho i ostatní nákazu berou, jeden po druhém se rozstonávajíce, tak že už nezřídka se přihodilo, že i celý dům vymřel — tak zvláště když do něho

zasadila se nemoc buď už sama sebou nakažlivá nebo taková, která snadno nakažlivou se stane, jako na př. hlavnička (tyfus), kterážto právě v takových místech nejraději se plemení. Praha v tom ohledu došla v novějším čase leckterés nemilé zkušenosti, tak zejmena ve čtvrti židovské a „na Františku“, kdež poloha je nejhlubší, ulice zvlášť těsné a obyvatelstvo nejvíce chudý lid, kterýmž leckterýs dům přeplněn. V jednom a z toho hned v několika jiných zvláště přeplněných a nejméně čistých domech vypukla hlavnička, kteráž tak rychle se zmáhala, zachvacujíc jednoho obyvatele po druhém, že neměl-li z toho úplný mor povstati, musely domy ty se vyprázniti, a muselo potom se i ustanoviti, mnoho-li v každém při nejvyšším nájemníků býti smí.

Nuže je-li tak ve příbytku zdravých nebo kde jen po příkladu některý nemocný se vyskytne, což teprv ve příbytcích ustanovených jen samým nemocným, t. v nemocnicích. Nehledí-li se v nemocnici s největší bedlivostí k řádnému provětrávání i vůbec k všemožné čistotě vzduchu, všechny nemoci se tudy zhoršují neb protahují, ba i zvláštní se vyvíjejí, na něž pak nemocní šmahem umírají, sdělujíce svou nákazu i zdravým. Tak udává se někdy také v zemských porodnicích. Praha, Vídeň i jiná města, mající porodních ústavů, mohou strašných věcí o tom vypravovati — při všem že v ústavech těch dost bedlivě k čistotě se hledí. Vůbec může se říci, kde je mnoho nemocných pohromadě, tam i při největší bedlivosti nehojí se nemocný nikdy tak dobře jako když leží sám pro sebe — rozumí se, při jinak stejně dobrém ošetření.

Škodlivý účinek špatného vzduchu nejeví se však pouze na lidech nemocných neb sesláblých,

ale i na těch nejzdravějších i nejsilnějších. Důkazem toho vojsko. V Angličanech počítali před lety při vojsku ubytovaném v kasárnách na tisíc mužů v ročním průměru 14 umrlých: nyní však rozšířením kasáren a řádným jich zařízením už jenom 8. A což v Rakousku? Tu posud umírá z tisíce vojáků 28 — to v čas pokoje! V tom věku jakého jsou vojáci, totiž mezi 20—30 roky umírá u nás nevojenského lidu z tisíce jenom 6.

A což teprv abychom z kasáren nahlédli v státní naše vězení a žaláře, kdež vězňů takměř natlučíno a o žádné provětrávání ani nejmenším nepostaráno, tu teprv bychom se zhrozili. Vězňové tu, můžeme říci, do jisté míry se otravujou, t. j. nechávají se, aby znenáhla sami se otravovali — svým dýcháním i svými výpary, jež napořád do sebe vlykati musí. A sem pak zavíráno i politických odsouzenců — mužů to z většího dílu nejšlechetnějších, kteříž ničím se neprovinili než jen svou láskou k vlasti a národu, jehož prospěchu se horlivě ujímali; ti odsouzeni sice k dočasné ztrátě svobody, ale trestáni ve skutečnosti spolu na životě. Málo as chybíme, řekneme-li, že každým zde odsezeným měsícem byl většímu dílu uvězněných o rok život zkrácen.

Než bohužel i v obecném, svobodném živobytí plýtvá se ještě leckdes s životy lidskými, kteréž zbůhdarma se zkracujou, tak na př. našimi školami, t. přeplněnými a na provětrávání nezřízenými. Všimněme si jen dítek navštěvujících takové školy — jak zvadlé vypadají obyčejně! Škodí-li komu nečistý vzduch, škodí obzvláště dětem v útlejším jich věku. Škodlivost ta jeví se zvláště zimního času, kdež nelze oken otvírati. Vkročíš-li té doby ve školní světnici, tuť z panujícího zde oškli-

vého puchu hned seznáš, jakou otravu ubohé dítky do sebe vlykají.

K tomu by měly obce svůj zřetel obrátiti. Není-li jiného zařízení, nechť alespoň pomáhá se topením: topení budiž ze světnice; by tudy staré, zkažené povětří odcházelo a na místo něho přicházelo nové čerstvé. Neboť musíme věděti, všechen vzduch, jenž při topení do kamen a odtud komínem pryč odchází, nahražuje se pořád novým, jenž i při zavřených dveřích a oknách skrze jich skuliny do světnice vchází.

Ač aby vcházející čerstvý ve světnici zůstával a jenom starý znečištěný odcházel, na to je zapotřebí zvláštního zřízení kamen. Kamna, jak se s nimi v příbytcích obyčejně potkáváme, na to nedostačujou; těmi odchází z většího dílu vzduch nový, kdež starý ve světnici zůstává. A jaké by zařízení to mělo býti?

Zařízení může býti všelikteré; jedno z nejprostějších jest — kamna s jalovou troubou, t. j. s troubou otevřenou, jdoucí ode zdola prostředkem kamen nahoru. Troubou tou proudí pouze vzduch — proudí po ní, když v kamnech se zatopilo. Jakmile trouba se byla vyhřála a od trouby vězící v ní vzduch, ihned tento nese se do výšky ke stropu, na jeho místo nastupuje ode zdola v troubu jiný, kterýž ale též, jak brzo se byl vyhřál, nahoru ke stropu se žene.

Nuže proudící ten po jalové troubě a v ní se ohřívající — toť vzduch čistý, neboť ten přicházeje z venčí do světnice, drží se zde — co studený — při zemi a táhne se tam, kdež ho ubývá, t. pod kamna — v troubu. Ke stropu přichází tedy vzduch čistý, kterýž hromadě se zde, tlačí méně teplý, starý vzduch dolů, a tento jest to tedy, kterýž do kamen vchází a tak komínem pryč

odchází. Tím způsobem tedy vzduch ve světnici se obnovuje.

Kamna toho způsobu se vskutku leckdes staví — kachlová i železná — za časté však s topením z venčí. Taková pak ale k obnově vzduchu jen málo prospívají, neboť těmi obnovuje se vzduch jen na tolik, na kolik ho ohřátého ze světnice skrze dveře a okna odejde a na místo něho studeného zvenčí přijde. A to arci jest velmi skrovné — skrovné v porovnání k tomu, co ho skrze kamna odchází. Jak vypočteno, potřebuje libra dříví, aby dokonale shořela, nevyhnutelně $4^1/_2$ lib. vzduchu, a libra kamenného uhlí dokonce 14 liber. A teď pomněme, že vědro vzduchu váží as 4 loty: tuť snadno uznáme, že spálením několika liber dříví neb uhlí ve světnici vzduch hodně se vystřídá — ač tak vystřídá a důkladně obnoví se jenom, kde topení je netoliko ze světnice, ale i kamna zřízena tak, by pouze starší vzduch do nich odcházel a nově příchozí ve světnici se zachovával — alespoň na tak dlouho, až by zase novějším byl vystřídán.

Však ale v míře mnohem plnější ještě nežli jalovou troubou docílí se obnovování vzduchu kamnami opatřenými plášt ě m — t. plechem obklopujícím je dokola, vyjmouc jen nístěj a popelník, k nimž přístup vyhražen. Plášť ten, odevstávající od kamen na 2 až 3 palce, sahá ode shora dolů až asi na 2—3 palce od země, kdež stojí na nožičkách. Ke kamnům, aby se přihřál, nemůže tedy vzduch než jenom spodní mezerou pod plášť, a toť právě cesta, kterouž příchozí venkovský vzduch se ubírá; tenť tedy jedině se ohřívá, kdežto do kamen jedině starý vzduch domácí odchází. Provětrávání tu tedy dokonalé a spolu i ohřívání, neboť ohřátý vzduch tlačí se pomalu dolů až k zemi, na nohy tedy není zima.

Podobným způsobem účinkujou také kamna na spodní tah, známé leckdes pode jmenem „kodymky“. Těmi rovněž vzduch až dolů se ohřívá a přitom i důkladně obnovuje.

Ač ještě důkladnější děje se obnova zařízením v novějším čase navrženým a z části i prováděným — zařízením totiž, za kterýmž přímo z venčí schválním skrze zeď prosekaným průchodem pouští se vzduch ke kamnům, kdež v úkrytu se vyhřívá a vyhřatý vede pak po zvláštním průchodu (ve zdi zasekaném) nahoru až blízko ke stropu, kdežto skrze husté drátěné mřížení do světnice se vyřinuje. Tím spůsobem přichází do světnice vzduch zcela čistý — čistší nežli přišedší skrze síň, kdež byl snad ledacos nečistého v sebe pojal. A však v zevrubnější výklad celé věci nelze se nám zde pouštěti; jak se říká: moudrému napověz, a moudrý stavitel se dovtípí.

A taktéž musíme pánům stavitelům přenechati, aby svého důvtipu vynakládali na vymýšlení a provádění vhodných zařízení provětrávacích i pro čas, kdež v kamnech se netopí nebo kde byť se topilo, kamna na provětrávání zařízena nejsou. Potřebíť toho zvláště při domech městských a především při domech veřejných, jako jsou divadla, kasárny, nemocnice, věznice a p. Tu nemohou-li se světnice provětrávati po jednotlivu, nechť alespoň provětrávají se chodby a síně, neboť v těch právě všeliké puchy a výpary se nashromažďují a odtud zase do světnic vnikají. A na provětrávání to mohou velmi dobře posloužiti komíny, t. jejich teplo; v domě jest přece vždy nějakých kuchyní, v kterýchž i letního času se topí: ke komínům (nikoliv do nich) nechť tedy vedou se ze síně roury neboli průduchy, by od nich se přihřívaly a tudy přihříval se vězící v nich vzduch,

čímž pak nahoru táhne a ze síně se vtahuje — i letního času.

Spůsobem tím, kdyby po městských domech se zavedl, posloužilo by se obyvatelům jich znamenitě.

Řádným provětráváním lze velmi mnoho napraviti co hustým spolubydlením se pokazí. A nepochybujeme, že na to časem dojde, že každý dům, alespoň každý řádnější bude na provětrávání zařízen.

Taktéž dojde, nepochybujeme, i na lepší zařízení záchodů, neboť tuť rovněž hojný pramen na otravování domácího vzduchu. Co hnije, z toho výpar je člověku vždy ke škodě. A co tu výparu a ošklivého puchu — i kde záchod je sveden do kanalu! ano tutoť bývá ho začasté víc než kde kanalů není — důkaz toho pražské záchody. A také není divu: kdekoliv v podzemních těch kanalech se světlem se přesvědčili (tak ze jmena v kanalech Londýnských a Pařížských, kdež možná volno choditi), shledali vždy (viděti to bylo na plamenu svíčky), že vzduch táhne po kanale zpět k hořejším jeho otvorům, tedy do záchodů a tím samým do vnitř domů, jichžto vzduch se tedy i s té strany porušuje.

Kterak tomu však nejlépe pomoci, není posud na jisto postaveno; dějou se o to ale mnohé pilné zkoušky — zkoušky v tom směru, by vyhovělo se netoliko požadavkům lidského zdraví, ale i požadavkům polního hospodářství, poskytujícího obyvatelstvu chleba vezdejšího. Výměty člověčí jsou totiž mrvou převýbornou — mrvou mnohem lepší i vydatnější nežli je hnůj od dobytka. Jdeť tedy o to, aby záchodům i co k tomu patří, dostalo se zřízení a prostředků takových, kterýmiž by se výměty odklízely nejenom jak možná úplně, ale

i v čas, abychom tak řekli, za tepla, prve než ještě v hnití se daly.

Co hnije, tím vším kazí se zvduch velice, a to všecko náleží proto aby nejenom z příbytků se odstraňovalo ale i od nich jak možná vzdalovalo. Moudré proto jest, že hřbitovy a pohodnice kladou se mimo města neb osady. A však tamtéž patří také mydlárny, jirchárny a podobné jiné kazivzduché dílny neb továrny. Ty časy už pominuly, kdež nebylo lze řemesel provozovati než jenom ve městech, poněvadž řemeslník toliko zde potřebné ochrany nalezl. Co tedy zde překáží a sousedstvu škodí, ať jde za město. Netrpí-li se zde pohodnice, proč má se zde trpěti dílna, kterouž kolikrát povětří hůř ještě se kazí nežli pohodnicí? Venku má škodlivý výpar kam rozejíti se a jest tedy i dělníku, pracujícímu v takové dílně, méně na škodu.

Jednak lze nadíti se, že i naši rolníci uznají, anoť není zapotřebí, aby hnojiště muselo býti právě přede dveřmi nebo před okny příbytku, k tomu že dovedou použíti i prostředků, jak jich hospodářská věda kolikero na ruku dává — prostředků sloužících jak k odjímání smradů tak zároveň ku zlepšení hnoje samého; míníme totiž prostředky sloužící na upoutání čpavku polním úrodám tak užitečného.

Než jestiť ještě všelikých jiných i vzdálí od obydlí nalézajících se příčin, z nichžto vzduch se kazí a nezdravota se líhne. Tak jest s močály a bažinami. Kde v krajině mnoho močálů, tam z husta panujou zimnice — zimnice urputné a mimo ty mnohé jiné nemoci, ze jmena břišních utrob. Nemoci ty objevují se hlavně po jaře, když za nastalým parnem močály začínají vysýchati a vězící v nich pozůstatky rostlin a živočichů za-

hnívají. A takových krajin máme z části i u nás, tak na př. u Křinče blíž Kopidlna a jinde, kdež napadlé deštěm vody mají špatný odpad.

Ostatně udá se časem i v jiných stranách, že na jednou mnoho zimnic se objeví — tak udá se nejspíše po nějaké povodni, kdež rozlitá po polích a lukách voda mnoho louží a močálů po sobě ostavila a na to uhodily horka.

Ano tím spůsobem může i krajina dosud pořád zdravá státi se trvale nezdravou — když totiž buď náhodou buď schválně spůsobené močály stanou se trvalými. Tak stalo se leckdes za vystavěním železné dráhy, když totiž bylo třeba mnoho navážeti a navážka brala se se stran, kdež tudy povstaly rozsáhlé jámy, kteréž potom vodou naběhly. Uvedeme toho jenom jeden příklad. Při dráze vedoucí ze Strasburku do Basileje bylo v jednom oddělení velmi mnoho i u veliké délce navážeti. Po obou stranách dráhy vybrány tudy široké jámy táhnoucí se as na $^3/_4$ míle zdéli. Jámy nabíhají na podzim a z jara vodou, kteráž v létě z většího dílu vyschne, pozůstavíc po sobě pouhé bahno. V sousedství tom nalézají se dvě vesnice: Bolveiler a Feldkirch. Nuže od té doby, co dráha ta založena, nastaly v obou těch vesnicích zimnice, kteréž rok po roce se množily. Bolveiler čítá ne zcela 1500 obyvatelů, a zde dle úřadních výkazů bylo onemocnělých na zimnici

prvního roku	36
druhého „	166
třetího „	743
čtvrtého „	1166

Ve Feldkirchu pak, čítajícím jen as 450 obyvatelů bylo zimnicí postížených

prvního roku	3
druhého „	20

třetího roku 135
čtvrtého „ 376

V Bolveileru umíralo dříve ročně v průměru 36 osob, potom 54. A podobně ve Feldkirchu.

Tak účinkujou bahna!

Účinek bahnišť je tím horší, čím teplejšího je krajina podnebí. V močálovitých krajinách Italie, Uher a jižních Slovan jsou zimnice zvlášť husté a zhoubné, tolikéž úplavice.

České a Moravské pluky jízdectva rozložené v jižních Uhrách mohou o tom vypravovati: jak nastane leto, octne se třetina až i polovice jich mužstva v nemocnicích — na zimnici.

Než co jest to vlastně, čím bahna tak škodně účinkujou?

Až do nedávna pokládáno, že škůdcem tím jest pouhý výpar neb jakýs neviditelný plyn, kterýž z bahna vyvstává. Nezdá se však, že tomu tak. Novější bádání ukazuje, že příčina záleží v čems rostlinném, že jsou to drobounké buňčičky neboli seménka jistých vodních řas, kteréž do povětří se rozšiřujou a jichž člověk-li se nalyká, dostane z toho zimnici. Cože řasy jsou, zná as každý.

Žabinec vyskytující se leckdes v řekách, potocích a rybnících — toť řasa — řasa veliká, jakýchž jest druhů velmi mnoho; ač ještě více jest druhů drobounkých. Jeden z těchto zná jistě každý velmi dobře: zelenavý škraloup jevící se na loužích a močálech není než taková řasa, složena ovšem z milionů jednotlivých kousků. S podobnou drobounkou řasovinou potkáváme se ve vlhkých místech po zemi, po zdích a skalách, ano po teplém vydatném dešti vyskytne se jí někdy plno na polích, lukách i zahradách — co hnědá neb pozelenalá slizovatina. Důkaz to spolu, jak rychle řasovina ta se rozšiřuje i jak mnoho musí v po-

větří býti jejího seménka (prostému oku ovšem neviditelného), ježto hned v takové rozsáhlosti objeviti se může. Nuže z řasových těch druhů jsou některé, líhnoucí se na bahnách, jichž seménka, vniknuvší u větším množství do člověka, působí v něm co nákvasa, z kteréž povstane nemoc, známá pode jmenem zimnice. Tak tedy vykládají v novějším čase učenci původ zimnice. A že výklad ten není bez důvodů, toho jsou důkazy leckteré zkušenosti, z nichž hlavnějších zde se dotkneme.

V západní Africe v krajinách, kdež zimnice jsou obzvlášť časté i urputné, obávají se obyvatelé, černochové, velmi zelené slizovatiny, jež časem na jich bahnitých řekách v náramném množství se objeví plynouc po nich, neboť ji pokládají za příčinu zimnic. Řasoviny té bojí se zvláště, kde vodou na břeh se vyvrhne a zde pak hnije, neboť z dávné zkušenosti znají, že hnijíc takto na zemi účinkuje mnohem škodlivěji ještě nežli kde jen na vodě plyne. Proto jsou toho velmi bedlivi, kde řasovina ta na břehu se staví, aby ji honem do vody zpět házeli neb strkali.

V ohledu vědeckém jsou však rozhodnější zkoušky, jichž byl podniknul americký lékař a přírodozpytec *Salisbury*. Nacházeje se v krajině (na břehách řeky Misisipi), kdež je velmi mnoho bažin a tudy mnoho i zimnic, přičinil se velmi horlivě o to, aby vyskoumal, čím a jak vlastně bahno zimnice ty vyvodí? Roku 1862 v letě bylo zimnic zvlášť mnoho — tuť jal se skoumati výmětů od lidí, kteříž na zimnici stonali: a hle, ve výmětech těch nalezl pomocí bystrého drobnohledu vždy veliké množství seménkových buněk, jež seznal že pocházejí od řas. Ale od jakých? O tom se brzo přesvědčil. Položil nad jednu bažinu na nožičky několik sklených tabulek. Učinil-li tak

k večeru a ráno tabulky sejmul, shledal je ovšem porosené, v rosných krůpějích však plno semínkových buněk: a byly to zrovna tytéž buňky, jakýchž byl i ve výmětech zimnicí stížených nalezl.

Tuť tedy bylo na jevu, odkud zimnice se berou. Na sklo dostaly se onyno buňky nočním výparem, kterýmž do povětří se povznesly a odtud pak rosou zase z části zpět padly. Tím se dá také vysvětliti, proč v takové krajině pod širým nebem přes noc se zdržeti neb dokonce spáti je tak nebezpečné.

Než aby úplněji se přesvědčil, podnikl Salisbury ještě jiné zkoušky. Nabral bahna popnutého dotčenou řasou do několika krabic a ty zanesl v krajinu úplně zdravou, kdež zhola žádných zimnic nebylo; zde dal je po učiněné úmluvě dvěma mladým, zdravým mužům do pokoje, kdež otevřené stát se nechaly. A aj, netrvalo to než několik dní a oba mužové dostali zimnici — třetídenní.

Týž učenec domakal se však ještě čehos jiného — t. co umí plíseň, kteráž na sláme se objevuje. Roku 1861 byl povolán k jednomu rolníkovi, jenž se byl rozstonal na nemoc, kteráž zcela vypadala jako spalničky (*Masern*), známá to nemoc dětského věku. A jak k nemoci té rolník přišel? — Skládal s vozu stuchlou slámu, z kteréž notně se prášilo. Prach ten nebyl než drobounké seménko pocházející z plísně na sláme osedlé. A prachu toho se nalykal.

Že nemoc ta (spojena s kašlem a vyraženinou) skutečně ze slamné plísně původ svůj vzala, toho týž lékař doznal potom ještě jiných důkazů — na mlatcích, kteříž plesnivé obilí mlátili; ještě hustěji ale v nastalé válce na vojácích, kterýmž velmi často bylo na plesnivé sláme nebo na plesnivém seně spáti. Nemoc ta objevila se tu mezi vojskem

tak často, že se jí dostalo jmena „spalničky vojenské“. Z počátku ovšem nikomu nenapadlo, jaká by spalniček těch byla příčina: teprv později se jí domyslili.

Novějším skoumáním přichází se tak pořád na víc a více nemocí, jejichž původ neb povaha jeví se plísňovitá. Tak jest s jistými neodbytnými druhy strupů (na hlavě) a lišeji, tak s neštovicemi člověčími, kravskými i ovčími, tak se záškrtem a jistým druhem souchotin, tak konečně i s cholerou.

Výměty stonajících na choleru shledány vesměs, kde drobnohledem bedlivě proskoumány, plny zvláštních seménkových buněk, podobných buňkám, jakéž v sobě obsahuje hospodářům velmi dobře známá pšeničná sněť. Učenci proto pokládají, že buňky ty pocházejí z jakés sněti, však cizozemské, horkokrajné, nejspíše rejžové. A zdá se že tomu tak. Kdykoliv cholera v Evropě se vyskytla, dala se vždy stopovati nazpět až do Indie: zde v poříčí řeky Gangy, kdež mnoho bažin a rejže v nejrozsáhlejší míře se pěstuje, zdeť rodiště cholery, odkud časem se zdvihne a jako povodeň do jiných končin a jiných dílů světa se rozejde — ovšem jen po lidech, nebo tiť vlastně ji roznášejí.

Kde nákazné té snětiviny se nalykali, z těch neonemocní arci než jenom ten, kdo k tomu nadání má, neboli u koho snětivina na své rozplemenění nalezne příhodné půdy, a z těch ne každý onemocní hned nébrž někdy teprv po čtrnácti dnech i později: tuť tedy času dost, že může mezi tím dalekou cestu vykonati a nákazu do veliké vzdálenosti zanésti — sám ani nevěda co v sobě nese. Tím spůsobem alespoň stalo se vždy, že cholera z jednoho místa do druhého, z jedné

končiny do druhé se dostala. Kam se dostala, tam pak šířila se zas dále.

Do koho seménkové její buňky se zahnízdily, nalezše jej k tomu schopného, v tom se hned rozmnožovaly podobnou měrou jako se rozmnožujou kvasnice, když byly se dostaly do něčeho, co kvašení neb kysání je schopno. Ve výmětech onemocnělého jest jich tudy plno; cholerová nákaza rozšiřuje se nejvíce ze záchodů.

Jednak jest známo, že cholera, když do země vtrhla, neřádila na všech místech stejně: v některé osadě nenakazil se skoro žádný neb málo který: jinde nakazilo se jich ale hned mnoho po sobě, z nichž větší díl to životem zaplatili. A zpomeneme-li minulých těch dob, pokaždé byly to skoro tytéž osady nebo tytéž části osad, kteréž cholerou navštíveny byly. Jak si to vyložiti? Jenom tím, že v těchto osadách neb částech jejich jsou neb byli lidé cholerové nákazy chytlavější než jinde.

A odkud ta větší chytlavost jedněch v porovnání k druhým?

Všimněme si těch míst, kdež cholera skoro po každé se dostavila a silně zuřila. Jsouť to nejvíce místa ležící v nížinách, místa vlhká neb nečistá. Patrno, toť místa, kteráž lidskému zdraví vůbec méně příznivá jsou.

Hle, v takových dobách ukáže se nejzřejměji, které místo neb bydliště je zdravější neb méně zdravé. Obyčejně si člověk rozdílů těch arci nevšimne, on je živ a zdráv tu a tam: a však když přijde čas zkoušky, tu rozdíl se ukáže. Ač byť na zkoušku i nedošlo, byť žádná zvláštní pohroma se nedostavila, rozdíl zůstane vždy. Nechť nezdravoty jen na kapky bylo, ale kapka k kapce a nádoba posléze se naplní. Jak mnohá nemoc přičítá

se pak té neb oné příčině, a ona není než jen nastřádaný účinek nezdravého bydliště.

Co tu na př. nemocí povstávajících z vlhkých příbytků, a kolikátý na to pomyslí, že nezdravota vlhkého příbytku záleží hlavním dílem v plesnivině držící se v něm!

A však nejenom na příbytku záleží, ale i na půdě, na kteréž postaven. Kde půda podmoklá neb jinak trvale vlhká, ta lidskému zdraví je vždy na újmu. Zřejmý toho podán důkaz v novějším čase trubkovými trativody. Trativody ty vzaly svůj počátek v Angličanech, a tam právě také nejvíce se rozšířily; v položeních druhdy mokravých nalezneš nyní v Angličanech sotva kterého pole, jež by bylo bez trubek. Nuže kde takto ve větší míře podtrubkováno, tam všude shledali, že v porovnání k prvějšku zdravota obyvatelstva se zlepšila. A zlepšení to stalo se zvláště zřejmým tam, kde s trubkami i do osad vkročeno, t. kde kladeny i po ulicích, rozumí se v náležité hloubce, by jimi příbytky se vysušily. Na doklad toho uvádíme zde jenom jediný příklad:

V kraji Leicesterském v jedné farní osadě, držící 22.000 obyvatelů, nejvíce tkalců, založili před několika lety po ulicích trubky, však ne všude aniž stejně: v některých přišli veskrz, v některých jen z části, v některých zhola nic. Nuže když po několika těch letech vyšetřovali, mnoho-li v osadě lidí (starých i mladých, dětí i dospělých) a v kterém věku zemřelo, shledali, že průměrný věk, jehož zemřelí dosáhli, byl 18 let. Tak v celé osadě. Jinak ale když se počítalo podlé ulic trubkami opatřených nebo neopatřených — tuť nalezeno, průměrný věk zemřelých byl

kde ulice	zúplna	podtrubkovány	$23\frac{1}{2}$	roku,
„ „	z části	„	$17\frac{1}{2}$	„
„ „	nic	„	$13\frac{1}{2}$	„

Jaké tu rozdíly! A podobných výsledků došli i všude jinde v Angličanech, kdež si byli půdu trubkami mokra a své příbytky vlhka zbavili. Z nemocí byly to zejmena krtice a souchotiny (tuberkule), kterýchž tudy ubylo.

Blahé účinky pouličných trativodů byly proto také pohnutkou anglickému sněmu, že se usnesl, by obcím, jež by trativodů potřebu měly, a však ne dosti prostředků na provedení jich, potřebné na to peníze ze státní pokladnice se zapůjčily, kteréžto půjčky by pak po lhůtách se splácely.

Tak starají se v Angličanech o zdravotu svého obyvatelstva. A starají se nejenom v tom, ale i v mnohém jiném ohledu. Dle usnešení sněmovního musí každá obec ze svého obyvatelstva zvoliti zvláštní komisi — komisi zdravotní, jíž je zevrub určeno, co všecko říditi, k čemu dohlížeti má. Tak dohlíží nejenom k budovám obecním neb veřejným, ale i k příbytkům soukromým, zvláště chudého lidu, k všelikým dílnám a továrnám, kdež nikde nesmí trpěti, co by lidskému zdraví na škodu býti mohlo. Ano aby komise ta nemohla býti nedbalou neb liknavou, má každý jednotlivý občan právo, pakli by čeho opomíjela, vésti si stížnost na ni u správy státní, kdež pak tato čeho třeba nařídí i zařídí.

Jest to zvláštní úkaz — Angličan tak žárlivě dbalý svého domácího práva, říkající „můj dům — můj hrad“, do něhož mu nikdo z moci úřadu vkročiti nesmí, aby v něm prohledával: zde ale dopouští úřadnímu vkračování i prohlížení a podrobuje se rozkazům daným vzhledem na zařízení domácí.

Angličan umí si svého zdraví vážiti, on ví, žeť to nejlepší jmění jeho, život lidský že jest ten nejdražší kapital, jehož vyvedení převelikých

obětí stálo a kterýž tedy jen tak zbůhdarma nebo dříve času zmařiti se nesmí: a podlé toho tedy jedná.

Kterak ostatně anglická správa i k čistotě pouličního vzduchu přihlíží a jaké z toho účinky, toho stůj zde ještě jeden příklad. Několik let před tím nežli vydán zákon o zdravotních komisích i o zdravotní správě vůbec, což se stalo r. 1866, vydán zákon jiný, týkající se pouze města Londýna.

Londýn, jak známo, jest nejlidnatější město na světě, držíť přes tři miliony obyvatelů, tedy víc nežli celá Morava: komínů tu tedy přemnoho a přemnoho z nich kouře, ač nejvíce kouře dělaly továrny, množící se rok po roce, též parní lodě, kterýchž na řece Temži pořád přibývalo. Aby tedy znečišťování londýnského povětří kouřem pokud možná se zamezilo neb alespoň zmenšilo, ustanoveno anglickým sněmem, že všechny s vysokým komínem továrny londýnské, tolikéž všechny po Temži přejíždějící parní lodě musí býti opatřeny zařízením, kterýmž by se kouř spaloval, t. j. kterýmž by se spalovaly nespálené částečky uhelné (saze), podnášející se kouřem do povětří. A tak se stalo. A následek toho byl: kdež před tím počítalo se v Londýně v průměru z tisíce obyvatelů do roka 25 úmrtí, počítalo se jich potom jenom 24. Mimo to shledali se ještě s jiným následkem, jehož se byli nenadáli. Před časy květly v Londýně růže a lípy jako kdekoliv jinde; jak ale postupem času kouře v povětří přibývalo, přestaly kvésti: nyní však když kouře ubylo, květou opět.

Leč horší ještě nežli kouř jsou mnohé jiné příměsky, prach nebo páry, přicházející do povětří z věcí opravdu škodlivých neb dokonce jedovatých. Tak jest v některých hutích, kdež na př. rudy

sirné, olovné, rtuťové, utrýchové a p. se zdělávají; také i v některých dílnách, zabývajících se s výrobou podobných jedovatin a jich k jiným svým prácem potřebujících. Tak na př. olovná běl jest nebezpečný jed, jejíž prachu-li se kdo nalyká (při tření), dostává kruté koliky, nazvané „koliky olovné.“ A olovné běli potřebujou mnozí řemeslníci, na př. hrnčíři, natěrači, truhláři a j.

Podobné nebezpečenství hrozí též dělníkům, pracujícím s minium, se rtutí, s cinobrem (v němž vězí rtuť), s utrýchem, auripigmentem (v němžto též utrých), potřebovaných jednak při dělání bronzu, pečetního vosku, zrcadel, jednak v dílnách pasířských, zlatnických, písmaliteckých a j. Rtuťové páry mají tu zlou vlastnost do sebe, že po nich povstává třesení údů, slintání, zkáza dásní. A o utrýchu a auripigmentu netřeba ničeho dokládati, neboť účinek utrýchu zná každý dle pověsti.

Nebezpečný jest též výpar, jejž vydává kostík, potřebovaný na hotovení nynějších třecích sirek a nebezpečno tedy pracovati v továrnách, kdež sirky se shotovujou. Výpar kostíkový, když ho člověk mnoho do sebe vlyká, kazí zuby a kosti čelistní, kteréž tudy nejednou i celé vyhnily. Pravidlem by proto mělo býti, v takovou továrnu aby nepřijal se žádný dělník, jenž má zuby nažrané neb čelistě neduživé a pak třeba dělníky bedlivě pozorovati: který dostává bolení zubů, ten ať hned se odstraní, neboť toť bývá počátek a jako výstraha, že čelist chce se kaziti. Hlavně nebezpečno je však v sušárně, kdež sirky (v kostíkovou masu omočené) se suší: ta tedy budiž od ostatních pracovních neb bydelných místností jak možná vzdálena. Ač ze všeho nejdůležitější prostředek jest provětrávání — pomocí řádně zřízeného komínu. Však prostředek ten hodí se i patří do

všech dílen, v kterýchž o podobných, zdraví podrývajících věcech se pracuje.

Lidskému zdraví ubližuje též velmi prach pocházející z věci sice zcela neškodné, nejedovaté, však tvrdé a nerozpustné, jako je na př. ocel, křemen, šmirgl, uhlí a p. V Továrnách na ocelové zboží bývá velmi řídké, aby který brusič dosáhl čtyřicátého roku věku svého; každý zemře dříve času, skoro vesměs na nemoci plicní, na souchotiny. A zvláště zhoubné jest, brousí-li se ocel na sucho, jako se děje na př. s jehlami, vidličkami a j. Obyčejně však bývá, že obojí broušení — na sucho i na mokro — odbývá se v jedné dílně, tak že ze suchého pak všechněm podílu se dostává. K zamezení, aby ocelový prach do plic nepřicházel, navrženo používání magnetovaných drátěných náhubků, na nichž by prach ten se chytal, kdež by po díle vždy kartáčem setříti se mohl. Není nám povědomo, pokud kde prostředku toho používají, tolik ale víme, že v jednom místě, kdež zavésti se měl, dělníci proti němu se zpouzeli — jedni i proto, že by pak, když by práce ta méně nebezpečnou se stala, míň platu dostávali. Hříšná lehkovážnost!

Nemálo škodný jestiť také prach v dílnách kamenických; ano i moučný prach není zcela beze škody, škodíť nejenom plícím, ale i očím a pleti. Viděti v tváři červeného mlynáře, krupaře neb pekaře jest veliká vzácnost.

Z toho lze ale také vyrozuměti, že i pouličný neb silničný prach, vlyká-li ho člověk mnoho do sebe, není plícím jeho ke zdraví. Kdo proto jdeš po ulici, kde se práší, nech všeho rozmlouvání, neboť tím přichází ti prach zrovna do plic; drže hubu zavřenou dýchej jen nosem, v nose jest

vlhko a jsou zde chloupky, skrze něž vzduch jako se procezuje, vězící v něm prach se zde zachycuje.

V té příčině jestiť ale úkol nosu ještě jiný — v něm vězí čich. Čich není pouze k tomu, aby leda snad člověka pocitem líbých vůní bavil neb dokonce šňupcem tabáku posloužiti si dal, hlavnější úkol jeho jest, by byl strážcem, bdícím nade vším, co do úst t. j. do žaludku nebo do plic vchází. Co čichu se protiví, jest skoro vesměs škodlivé, tohoť tedy třeba se vystříhati. Bohužel sice že výstraha ta nejeví se vždy, když jí potřebí: jsouť některé větřiny, to dosti škodlivé, kterýchž čich nikterak neprozrazuje, jako na př. z uhelného plynu (uhlenu), jenž je jeden z nejhorších škůdců, jemuž co rok na tisíce lidských životů v obět propadá (viz stranu 63.): těch a takových musí člověka vystříhati jenom rozum, zbystřený vědou.

Při té příležitosti nemůžeme opominouti, abychom nedotkli se také starobylého zvyku: kde leží nemocný, kde panuje nebo udělá se nějaký nemilý zápach, bývá v obyčeji zakouřiti jalovcem, octem, františkou neb podobným. To ale je málo platné, holé šizení, toť nejinak než jako kdyby člověk maje cos ošklivého polknouti, obalil to dříve cukrem. Zakouřením zaobalí se jenom starý puch v nový — voňavý a člověk vlyká pak do sebe oba. Jediný platný prostředek jest tu provětrání a k tomu na mnoze též koště a věchet.

Ba ta čistota vzduchu, jak mnoho na té záleží! — Bohu díky ale, důležitost ta dochází pořád většího uznání, a není pochybnosti, z uznání toho vzejde pomalu i skutek; však že z části už vzchází — především v Angličanech. Co tam se děje, zvláště vzhledem k chudému pracujícímu lidu, jak se starají, aby dělník nejenom v továrně ale i ve

svém příbytku nalezl čistějšího vzduchu, bylo už v předešlém podotknuto. Zde dokládáme jenom ještě: v Angličanech vzaly také svůj počátek spolky, kteréž za úkol si obraly stavěti pro dělníky zdravé, pohodlné příbytky, kterýchž by tito ponenáhlým splácením ve svou vlastnost dostati mohli. Tak staví se domky a žádné kasárny neboli větší domy, v kterýchž by více rodin po hromadě bydlelo. V takových přijdou jednotlivé příbytky ovšem laciněji, ale jest při nich — ze společného bydlení mnohých rodin spolu mnoho nepříjemností, kterýchž Angličané i dělníka ušetřiti hledí. Pravidlem u Angličanů tedy jest: každá rodina mějž svůj dům sama pro sebe a mějž při něm i zahrádku. A dle pravidla toho začínají se říditi i v jiných zemích, kdež podobné spolky zavádějí. Také v Praze takový spolek už založen, o jeho skutcích není však posud ničeho slyšeti. Ve Francouzích uznali na ten čas za nejprospěšnější, stavěti vždy čtvero domků dohromady pod jednu společnou střechu, t. sestaviti je v čtverhran, kterýž přes kříž společnou zdí rozdělí se ve čtvero bytů, z nichž každý svůj zvláštní vchod, se dvou stran vítr a před okny zahrádku má.

Ba ta milá, přemilá zahrádka! kéž by ji každý při svém příbytku míti mohl! Ať nedotkneme se ani těch radostí a pohov, jichž zahrádka svým obyvatelům poskytuje, ale onať, t. rostlinstvo její, jest spolu tím nejlepším očišťovatelem vzduchu. Co člověk dechem i jiným spůsobem ze sebe vydává, a co kdyby v okolí jeho zůstalo, zdraví jeho velice na škodu by bylo, to všecko jest rozencům zahrádky milou pochoutkou, kteráž jim výborně k duhu jde a za niž vděčně se odměňujou nejenom bujným zelením, líbým květem a chutným ovocem, ale i tím nejčistším, nejsvěžejším kyslíkem,

jehož ze sebe vydychujou. A čistý vzduch — boží duch!

O výživě těla.

Druhá nevyhnutelná potřeba k živobytí jsou pokrmy. Člověk musí jísti. Proč? Na to odpoví mnohý: já jím, protože mám hlad, jím, abych se nasytil.

Hlad jest ovšem nemilý pocit, kterýž nasycením se zapudí. Záleží-liž ale pouze na zapuzení pocitu toho?

Kdyby jenom na tom záleželo, tož není nemožné, že by člověk i jídla odnaučiti se mohl; při pevné, vytrvalé vůli dovede člověk mnohý nemilý pocit opanovati: tu ale toho nedovede — alespoň ne na dlouze.

Hlad jest vnitřním upomínačem, zvěstujícím, že v těle cosi schází a člověka vybízejícím, by scházející dosaditi hleděl. Mimo to učí nás zkušenost, že člověk, nejí-li, v těle se tratí, že činí se zimomřivým, že k práci pozbývá síly; naopak ale pakli dostatečných pokrmů požívá, že zůstává při síle i při těle, ano snad i v těle přibývá. Aby člověk na živě se udržel, potřebuje nevyhnutelné pokrmů.

A čím a jak pokrmy vlastně slouží?

Služba jest v hlavním dvojí. Dotkneme se nejdříve první.

Aby takhle člověk sám na sobě zkusil, mnoho-li potravy požije i mnoho-li svými výměty zas ze sebe vydá, anebo dejme tomu — tak bude méně odporné — zkoušku tu učiní hospodář na svém koni: on zváží co koni za den zkrmí — zváží to ovšem vysušené, a zváží pak, taktéž vysušené, co kůň denně svými výkaly, tuhými i te-

kutými, vydá. Co shledá? Shledá, že výkalů jest na váhu jen as polovic tolik co zkrmeného.

A kam se děla druhá polovice?

Do povětří; tu kůň prodýchal.

Prodýchal? Jak tomu rozuměti?

Prodýchal či dýcháním ztrávil. Jak víme, dýcháním přichází vzduch do plic a ve vzduchu jest kyslík: kyslík ten ale nadarmo do plic nepřichází, on tráví, on z krve vytravuje uhlík a vodík, t. j. on s nimi se slučuje, kdež pak sloučen co uhelka a vodní pára pryč odchází. Uhelkou a vodní parou uchází z těla, t. z krve, uhlík a vodík.

Odkud ale uhlík a vodík v krvi?

Z pokrmů. Hlavní podstata našich pohrmů jsou uhlík a vodík; a co v pokrmech, to i v krvi, neboť pokrmy, jak dalece jich žaludek zažije, přicházejí do krve, obracejí se v krev. Odtud tedy bere si kyslík uhlíku a vodíku, aby je do povětří pryč odnášel. A toť to prodýchání, to ta ztráta, kteráž dýcháním v těle se udává a z pokrmů nahražovati se musí.

A k čemu ta ztráta?

K vůli teplu.

Pokud člověk na živě, jest tělo jeho pořád teplé i stejně teplé, podlé teploměru as 30 stupňů. Tak teplá jest totiž proudící v těle krev a tudy celý vnitřek těla. Při teplotě té trvá živé zdravé tělo bez přestání v letě v zimě, v krajinách nejhorčejších i v nejstudenějších — trvá při ní při všem, že ji ustavičně potrácí, že chladne tak jako chladnou i kamna, když se v nich topiti přestalo, i jako schladne každá věc, byť sebe silněji se byla vyhřála.

Odkud ta stálost teploty v těle? jak to možná, že tělo může ustavičně z tepla se vydávati a přece z něho se nevydá?

Jestliže v kamnech ustavičně se topí, zůstávají pořád teplá. Takť i s člověčím tělem. V těle topí se bez přestání. Palivem jsou požité pokrmy. Ač není-li těch, přikládá se i vlastního těla: v případu tom tělo se pak tratí. Pomněme mnohých nemocí, kdež člověk ničeho nejí — ne sice že by neměl, ale že ničeho neztráví — jak brzo i silně tudy zhubne! Tělo tudy jako shárá.

Jak shárá? vždyť není viděti žádného ohně? Jestliže věc jenom doutná, není též ohně t. plamene viděti: a přece se tráví a tepla vydává. A pakliže kupa mokrého sena se zapaří, není do konce ani jakého žeřavění pozorovati: a přece záhřev z toho, a seno tudy znenáhla se i tratí. A samodějné takové zapaření není než shárání — toliko že ponenáhlé. Účinky alespoň a plodiny z toho jsou tytéž. Kdyby páru, vyvstávající ze zapařené kupy schytal, shledal by, že mimo vodní páru drží v sobě mnoho uhelky. Totéž by shledal, kdyby seno to ohněm shořeti nechal a shledal by toto v dýmu každého paliva, kterýmž v našich pecích a kamnech topíme.

Nejinak jest i s tím, co dechem ze sebe vypouštíme: jak víme i v tomť mimo vodní páru mnoho uhelky. A uhelka není nic jiného než shořelý uhlík, či po lučebnicku řečeno: sloučenina uhlíku s kyslíkem. Tak slučuje se uhlík s kyslíkem nejenom při hoření, ale i při doutnání a zapaření, při kvašení a hnití. Rozdíl jest toliko v tom: onde slučuje se kyslík s uhlíkem kvapně, a tudy s velkým výhřevem, a tuto zvolna — s výhřevem malým. A však oč tuto výhřev menší, o to nadržuje zas déle; v celku jest výhřevu stejně. Ač zlatka platila více než-li desítník a desítník více než-li krejcar: a však je-li desítníků deset

anebo krejcarů sto, činí dohromady tolik jako zlatka. Takto po krejcarech plodí se medle výhřev v těle — plodí se kyslíkem, kterýž vcházeje dechem do těla (do krve), zde s uhlíkem a dílem i s vodíkem se slučuje, načež pak sloučen co uhelka a vodní pára z těla odchází.

Není tedy pouze na tom, aby dýcháním krev se očišťovala, ale tudyť zároveň tělu i teplo se dělá. Čím více vzduchu do těla se nahání, tím více tepla z toho. Víme, jak oheň se podněcuje, když do něho se dmýchá. Tak jest i při čerstvějším dýchání, když na př. člověk běží nebo úsilněji se namáhá: člověku dělá se tudy horko. Že však horko to přes svou jistou míru nevystoupí, záleží jenom v tom, že člověk začne se potiti. Potem horko se zmírňuje. Co v těle shárá, jest hlavně uhlík.

Odkud ale uhlík do těla? vždyť žádného uhlí nejíme?

Kdo topí dřívím, netopí také uhlím a přece dělá si teplo a strojí svá jídla hlavně uhlíkem. Ač uhlíku v dříví znáti není, přece vězí v něm. Důkaz toho saze, důkaz nedopalky a oharky, důkaz i milířské uhlí, kteréž uhlíři schválně ze dříví připravujou. V libře dokonale vysušeného dříví vězí as půl libry uhlíku — vězí v něm však zakuklen, poněvadž s jinými látkami jest sloučen. Jestliže však ze svého sloučenství se vybaví — polovičním vyhořením, kterýmž hořlavější jeho druhové, hlavně vodík dříve vyhoří — vyjde ve své samovlastní černé podobě na jevo.

A což dá-li si kdo krajíc chleba do horké trouby a zapomene naň, neudělá-liž se mu z něho uhel? A neudělá-liž se uhel i z masa i z ovoce i ze zeleniny i z všelikého vařiva i z cukru? Ve

všem, čeho co pokrmu požíváme, čím sladíme a mastíme, vězí co hlavní a podstatná látka uhlík.

Aj, tedy i v omastku měl by uhlík vězeti?

Ba vězí, ano ve větším ještě množství než-li v čemkoliv jiném, co nám za potravu slouží. Vězí-li na př. ve dvou librách vyschlé mouky as libra uhlíku, toť ve dvou librách másla, sádla, loje neb oleje vězí ho půl druhé libry. A že vězí, tohoť zřejmým důkazem každá čadící svíčka neb lampa, každý z vnitř pokoptěný komínek. Ač chtěl-li by kdo ještě zvláště se přesvědčiti, ať vezme studenou plechovou lžíci a přimačkne jí plamen svíčky neb lampy: tuť uvidí, jak se mu dost brzo i silně lžíce ze spod pokoptí. Kopt ten není než z loje neb oleje vybavený neshořelý uhlík, jenž na lžíci se osadil, jsouť to jemné saze.

Ostatně komu se líbí, ať v tom ohledu učiní ještě jinou zkoušku: ať zapálí kousek síry a plamen její ať taktéž lžící stlačí. Tu nespatří zhola žádného zakoptění. Proč? V síře není žádného uhlíku; síra jest jen pouhá síra.

Při té příležitosti podotýkáme — hoření síry není též než jen slučování její s kyslíkem vzduchovým. Slučování to nastane, když síra ve svůj jistý stupeň byla se vyhřála, jak říkáme, když se zapálila, načež pak když nastalo, potřebný výhřev sama dále si dělá. Plodina slučování toho jest rovněž větřitá i neviditelná jako uhelka: a však ač neviditelná, čichu jest velmi dobře znatelná. Co z hořící síry tak štiplavě do nosu čpí, toť sloučenina její s kyslíkem — sloučenina ovšem větřitá, kteráž do povětří se rozptyluje. Větřina ta — říkají jí „sirnatka“ — dá se však pomocí zvláštního přístrojí schytati a v nádobě uzavříti. Kdoby uzavřel a pak na váhu dal — váhy na to musí arci býti zvlášť jemné — shledal by, že vě-

třina ta váží zrovna dvakrát tolik co dříve síra, z níž byla svůj původ vzala. Oč váží víc, toť kyslík, s kterýmž se byla sloučila.

Vidíme z toho, jestliže síra shořeti se nechala, tím se ještě neztratila aniž zničila: tudy změnila pouze svou tvářnost. Z tuhé obrátila se u větřitou. A však jak se obrátila, může se zase vrátiti; co sloučeno, může se zase rozloučiti — lučebníci znají se v tom dobře; rozloučením sirnatky nabude se opět síry a kyslíku — ze dvou lotů každého lot.

A jako se sirou, jest se vším ostatním cokoliv shoří neb jakýmkoliv jiným spůsobem se zruší. Zruší-li se, zruší se jen tvářnost jeho, nikoliv však podstata, ta zůstává, ta jest věčná.

Nezkušený soudí o tom arci jinak; vidí-li na př. kus dřeva anoť shoří, myslí si — toť zničeno, Ano je zničeno, ale jen ve své podobě zničen je toliko svazek, kterýmž látky, z nichž dřevo vyvedeno, dohromady jsou spojeny; látky ty trvají ale potom v tétéž míře a váze jako před tím. Co v dřevě bylo ze země, vrátí se zas do země — popel; co však bylo z povětří vrátí se zas do povětří — uhelka, vodní pára i jiné, ze jmena dusičnaté.

Nuž ale co do povětří se rozptýlilo, slouží zase za potravu rostlinám novým — slouží na vytvoření jich těla a všelikých částí a plodů jejich. Tak na př. uhelka, již vydychujeme a kteráž bez přestání z našich ohňů a světel i jinými běhy do povětří přibývá, ta v něm se nerozmnožuje; co jí přibude, tolik zase ubude: rostliny ssajou ji svým listím do sebe. Ta část vzduchu, kteráž větrem skrze zelenou korunu košatého stromu prověje, vyjde z něho zbavena své uhelky. Tak zbavuje se vzduch své uhelky, kdekoliv přes pole a luka,

přes zahrady a lesy táhne, dotýkaje se rostoucích zde zelených rostlin neb stromů.

Vidíme, s potravnými těmi látkami jde to pořád jako do kola. Z rostlin do ohně nebo do lidí a zvířat, z těch zase do povětří a z povětří opět do rostlin. Tentýž uhlík, jehož nyní pálíme nebo pokrmem požíváme, byl už nesčíslněkrát spálen neb požit.

Rostliny jsou kuchaři pokrmů člověčích — to všech, neboť i maso, mléko, vejce a podobné, čehož od zvířat nabýváme, nepochází než jenom z rostlin; ano rostliny můžeme jmenovati vlastními strůjci těla jak zvířecího tak člověčího. Vyjmem-li sůl, kterouž své pokrmy solí a vodu, již pije, nemá člověk ve svém těle ani nejmenšího co by dříve v některé rostlině bylo nevězelo; látky jsou tytéž, toliko že jinak v jinou podobu sestavené. Co do těla můžeme člověka a předkem každého živočicha považovati jako za pokročilou rostlinu.

Vzhledem na vzrůst a výživu svého těla liší se rostlina od zvířete tím, za jedno že zažije čehož by zvíře nezažilo, a za druhé, čeho zažije, že ve svém těle podrží. Rostlina nemá žádných výmětů a co jednou sobě vtělila, zůstane tělem jejím — až do smrti nebo až do smrti té které částky, jížto vtěleno.

Jinak arci při zvířeti: to má svých výmětů, v tom tělesné částky pořád se střídají, t. j. staré bez ustání za nové a nové se vyměňují. Zvíře potřebuje proto mnohem víc, nad míru víc potravy než-li rostlina. A potřeba ta je tím větší, čím vyšší je teplo, jež zvíře ve svém těle si dělá; což opět závisí na tom, jak zvíře mnoho dýcháním kyslíku do těla dostává, nebo-li jak dýchání jeho je čerstvé a vydatné. Ryby na př. a plazy (žáby, hadi atd.) dýchají velmi po skrovnu: teplota jich

těla je proto nízká, jen as o jeden stupeň vyšší nežli je voda nebo vzduch, v kterémž se nalézají, člověku zdají se proto na pocit studené. Dle toho řídí se medle potřeba jich potravy. Had vydrží tři měsíce i déle beze žrádla, kdežto pták nevydrží v témž případu než jen asi do třetího dne. Pták dýchá čerstvě i vydatně: teplota jeho těla je proto vysoká (32° R.), vyšší než kteréhokoliv jiného živočicha a vyšší než i člověka, jehož teplota je jak víme, 30° R. Ač taková je při člověku odrostlém v středním jeho věku, ve vysokém stáří je o něco nižší a v dětinství o něco vyšší. Dítě má as 31° R. tělesné teploty — čemuž arci netřeba se diviti: dítě čerstvěji dýchá, pročež také víc i častěji pokrmů potřebuje nežli člověk odrostlý — t. víc v porovnání k velikosti jeho těla a neohlížeje se k tomu, že dítě spolu roste, což ovšem též víc potravy požaduje.

Ze dvou lidí, z nichž jeden má větší plíce než druhý anebo čerstvěji dýchá neb vůbec v jistém čase víc kyslíku v sebe pojímá, potřebuje první víc potravy nežli druhý; ač dostávali-li by oba stejně, může se státi, že první zůstane hubený, kdež druhý ztloustne.

Člověk by ani neřekl, jak je toho mnoho co na své dýchání zpotřebuje. Učiněno o to více zkoušek a jedna z nich podniknuta s 856 vojáky ubytovanými pohromadě v jedněch kasárnách. Co vojáci ti snědli a vypili (mimo vodu), to po celý měsíc váženo i lučebně zkoumáno, zkoumány ale i výměty jich. Rozumí se co člověk sní a vypije, to neb tolik vyjde z něho zase ven, t. j. když z toho nic v těle nezůstane, t. když netloustne neb v těle nepřibývá. Cesty, kterýmiž ven vychází, jsou dech, pokožní výpar, moč a lejno. Co nevyjde jedním, vyjde druhým. Nuže co do uhlíku shledáno,

že jednotlivý muž vydal ho dechem a pokožním výparem (tímto jen z malé částky) v průměru za 24 hodiny $27^4/_5$ lotu, močem pak a lejnem ani desátý díl. Co dechem neb výparem odešlo, odešlo ovšem sloučené s kyslíkem — co uhelka. Na $27^4/_5$ lotu uhlíku bylo zapotřebí 74 lotů kyslíku, jehož voják dechem v sebe pojmouti musil a pak co ukelku ($74 + 27^4/_5 = 101^4/_5$ lotu) ze sebe vydal.

Tolik tedy statný, odrostlý člověk denně prodýchá — když jen mírně se pohybuje neb málo namáhá, jako bývá při vojáku trávícím v kasárnách. Jinak arci nalézá-li se před nepřítelem neb dokonce má-li ho v zápěti za sebou: tu prodýchá více. A tak každý kdo silněji se namáhá neb tělem pohybuje.

Taktéž prodýchá člověk víc, pak-li v studenu se nachází. Musí-li člověk do zimy, zrychlí krok anebo pracuje úsilněji: tudy zrychlí se i dýchání a v těle dělá se víc tepla. A však byť ani rychleji nedýchal, už tím že v studeném povětří se nalézá, prodýchá více. Zimního času drží v sobě povětří o mnoho míň páry (neviditelné) nežli v letě, a oč míň páry, o to víc vzduchu a tudy víc kyslíku. Dýcháním studeného vzduchu dostává tedy člověk víc kyslíku do sebe. A víc kyslíku žádá ovšem i víc paliva. Kdo proto zimního času delší čas venku prodlel, ať třebas ničím se nenamáhal, ať na př. zcela pokojně na voze neb v kočáře seděl a se projel, ví jistě, jak potom mu výborně chutnalo — lépe jistě nežli tomu, kdo mezi tím byl v teplém pokoji se pozdržel.

Dle toho nebude nám také divno, proč Eskymáci a jiní studené končiny zemské obývající národové jsou tak velicí žrouti. Jak by nebyli! Kdyby naše podnebí také tak studené bylo anebo kdybychom chodili na polo nazí jako Indiané, tož by

snadno mohlo se státi, že by též našinec dovedl na jedno posezení sníst půl telete a k tomu na příkusek pár liber lojových svíček a ke všemu pintu rybího tranu vypíti.

Býti v teplé neb horké krajině střídmým nebo umět se i postiti, není velkou zásluhou: tam člověk mnoho jídla nepotřebuje. Avšak chtěl-li by tak střídmým býti nebo postiti se i v kraji studeném, byl by se svým životem brzo v koncích.

Dravci živoucí v krajinách studených jsou vesměs větší žrouti nežli ti, kteříž v horkých krajinách se zdržujou, a byli by ještě o mnoho většími, kdyby se jim příroda byla nepostarala o notný kožich, kterýmž tělesné teplo lépe pohromadě se drží. Zvířata studenokrajná vyznačujou se vesměs svou dlouhou, hustou srstí, kdežto při teplokrajných jest jen krátká, řídká, ano při mnohých i zcela schází.

O obyvatele studených krajin stará se však příroda ještě jiným způsobem. Tamější zvířata — mořská i pozemská — vynikají vesměs velikou hojností tuku v těle jich uloženém. A tuk jest ta nejvydatnější dechová potrava na světě: v tomť 66 až 80 proc. uhlíku, kdežto v ovoci, jehož teplokrajan požívá, nevězí ho než jen as 12 proc.

Patrnoť, jak mnoho záleží na teplotě vzduchu i oděvu. Teplý oděv, teplý příbytek jest do jisté míry náhradou za potravu. Hlad a chlad ale se nesnášejí. Hladovému je zima a zimou dělá se hlad. Kdo nemá na sebe, musí mít víc do sebe. Ubohý však nebohý, jemuž obého se nedostává!

Z toho ze všeho vidíme, co nás teplo našeho těla stojí: největší díl požitých pokrmů vychází na to.

Ne nevhod přirovnali v té příčině někteří člověčí tělo parojezdu na železné dráze. Aby paro-

jezd účinkoval, potřebuje vody, paliva a vzduchu: toho všeho potřebuje též člověk, aby na živě ostal — palivem jsou tělu pokrmy.

A však není, aby pokrmy pouze za palivo v těle sloužily: účel jich jest ještě jiný.

Parojezd, pokud na železné dráze slouží, požaduje neustálé správy; službou rozdílné částky jeho se omítají i ruší, a ty musí se opravovati a dílem novými nahražovati. Opravy a náhrady ty nedějou se však z paliva, alebrž z jiného materialu, a pomocí zvláštních dělníků.

Podobné neustálé zprávy požaduje i ústrojí těla člověčího: tu ale náhrada děje se z jednoho — z pokrmů.

Životem tělo se tráví. Každým hnutím, ať tělesným ať duševním, ztráví se ho jakás část, ztráví se v tom místě, v kterémž hnutí způsobeno. Tak na př. stáhne-li se některý sval, aby jakés hnutí vyvedl, už tím na své podstatě drobátko ztratí, drobátko ho totiž ubude. Tak ztrácejí i čily i mozek — svým posličkováním, svým cítěním a přemýšlením; ani myšlenka neudá se v těle bez útraty.

Co se utratí, to arci jenom se promění — promění hlavně kyslíkem, kterýž všude v těle a zvláště tam, kde něco se kutí a děje, své ruce má. Co proměněno, není ovšem tělu více k žádné potřebě, jestiť jen jako rum, kterýž z těla vyklíditi se musí. Vyklízení obstarává krev. Ta dobíhajíc všude, pojímá v sebe všechno, co kde dosloužilo a není více k žádné potřebě — pojímá to rozpuštěné i zanáší ve svá místa, odkudž z těla ven se vyvrhne. Hlavní z míst těch jsou ledviny a játra. V ledvinách odměšuje se moč a v játrech žluč. Žluč vylévá se do střeva, odkudž pak z jisté částky odchází s nezažitými zbytky pokrmů na venek. Konečně jest pak ještě dech a pokožní vý-

par: těmi odchází, co na výhřev těla se vynakládá; jak už dříve podotknuto, tuť jako komín z těla, kdež onyno (močová trubice a střevo) jsou stokami, odvádějícími ostatní odpadky, mohli bychom říci, popel těla, svou činností se rušícího.

A však krev nejenom odnáší, ale i také přináší. Krev dobíhá do všech i těch nejmenších částek těla, kdež všude co kde ubylo neb co schází, osazuje; tak na př. v mase osazuje masovinu, v kostech kostovinu, v mozku mozkovinu, v tuku tukovinu atd. Krev drží v sobě všecko, čehož tělu potřebí, krev jest jako tekuté tělo, tělo budoucí. A rozumí se, čeho krev ze sebe osadí, z čeho se vydá, to se jí musí zase nahraditi. a nahražuje se — z pokrmů.

Dle toho můžeme snadno říci: naše tělo jest jako stavení, kteréž ustavičně se boří i ustavičně z nova staví. Cihly, malta, krovy, šindele, hřebíky atd. ztrácejí se v něm pořád i pořád novými se dosazují. Všecko slouží jen na čas, slouží až dosslouží, načež na vyhazov se dostane. Za nějaký čas není z člověka víc ani zbla, všecko je na něm nové, vyjmouc leda jen zuby, kteréž nejdéle trvají. Někteří říkou, že takto člověk už v měsíci se ponoví. Jistého nedá se však nic udati. Mimo to jest lhůta obnovy co do rozdílných částí velmi rozdílná. Nejkratší jest při částech tekutých — při krvi netrvá to ani týden a je zcela obnovena; delší jest při částech měkkých, při tuku, mase a vnitřnostech; nejdelší pak při tuhých, t. při kostech a p.

A kterak člověčí tělo se obnovuje, tohoť zřejmý důkaz poskytuje zevnějšek jeho: pomněme stříhání vlasů a nehtů, též svlékání kůže. Není sice, aby člověk najednou celou kůži svlékl jako to na př. had neb housenka činí, ale proto svléká se přec — bez přestání. Bělavý prach, jehož na černém

obleku, kde oň tělo se otírá, pozorujeme, nejsou než drobounké lupty neboli částečky kůže, jež tělo ustavičně se sebe shazuje — tak alespoň ukazuje nám je drobnohled. A tím spůsobem jako z venčí, líná neb obnovuje se člověk také z vnitřku. Do jisté doby je zcela obnoven. Obnoven — ale nikoliv odmlazen neb zjinačen. Obnova děje se jen pomalu i posloupně, pořád dle starého plánu. Jak jedna cihla se vytáhne nebo z cihly píseček, hned na jeho místo vsadí se nový. Stavení podržuje proto pořád své podoby, jevíc se leda jen starší a starší.

Tělo stárne tím, že obnova, t. zažívání i vtělování potravy děje se prodleným věkem pořád zdlouhavěji i neúplněji. Lampa hoří až olej dojde, potom shasne — ač neshasne-li už dříve za jakous jinou nepředvídanou nebo nezabráněnou pohromou.

Tak tedy slouží pokrmy, kterýchž člověk požívá. Pokrmy jsou tělu za jedno stavivem a za druhé palivem.

Z kterých a jakých látek rozdílná krmiva složena jsou.

Pokrmy, jichž člověk obyčejně požívá, poskytujou tělu všeho čeho k živobytí jeho zapotřebí, poskytujou mu staviva a paliva: a však obého v míře hrubě nestejné — jeden víc toho, druhý druhého.

Jedno každé krmivo — i jednoduché, jako na př. maso, mléko, mouka, zemáky a j., je složeno z kolikera rozdílných látek, a z těch jsou to jen jisté, jež tělu za stavivo a opět jisté, ježto mu za palivo slouží. Vizme na př. mléko. Že mléko má v sobě obojího a v míře dostatečné, o tom nebude nikdo pochybovati. Mléko jest dítěti jediným po-

krmem, z něhož roste i dýchá, z něhož v těle přibývá a sobě teplo dělá. Nuže které z látek jeho jsou stavebné a které výhřevné? Přesvědčme se. Rozvrhněme mléko v jednotlivé jeho látky, ale předkem jenom povrchně, jen tak, jak to naše hospodyně činí. Z mléka dobývá se předně máslo, za druhé tvaroh a za třetí (ze zbylé syrovátky) mléčný cukr (přisládlost mléka pochází z cukru toho). Tuť tedy trojice krmných látek, kterýchž člověk mlékem požívá.

Jak ale posouditi, která z látek těch je pouze na dech a která na stavbu? — To je snadné; potřebíť jen vyzvěděti, co která v sobě obsahuje, t. j. z kterých prvolátek neboli prvin je složena. Zeptáme-li se na to lučebníka, ten nám řekne: máslo a mléčný cukr jsou složení skoro stejného, oboje neobsahujou v sobě než jenom uhlík, vodík a něco kyslíku. Jsouť to tedy látky sloužící tělu jenom za palivo a kromě toho leda jen ještě na tvoření tělesného tuku (sádla, loje a p.), jejž ale nelze považovati tak za stavivo jako spíše za vycpávku v těle, neboť množství tuku v těle bývá velmi rozdílné; víme, člověk může ho míti mnoho a může ho míti také málo, a při málu (hubený) může býti tak dobře živ a zdráv jako při mnohu (tlustý).

Vlastní podstata neboli výstavnost těla záleží v jeho kostech a chrupavkách, v mase a šlachách, v kůži a vnitřních mázdrách a v mázdřitém pletivu, z kteréhož všeliké utroby i měkké částky těla setkány jsou. V uvedených tuto výstavinách vězí ovšem též uhlík, vodík a kyslík tak jako v tuku, mimo ty ale ještě mnoho jiných prvin, tak ze jmena dusík, síra, kostovka, vápno, draslo, soda, železo a j. Výstavkům těm mohou tedy na výživu a obnovu sloužiti z krmných látek jenom ty, kteréž

i druhých jmenovaných prvin v sobě obsahujou, a to jest při mléce jenom tvaroh. V tomť mimo uhlík, vodík a kyslík vězí též dusík, síra, kosťovka, vápno atd. slovem všechny prviny, co jich v těle v rozličných částkách jeho nalézáme. Z mléka jest to tedy jenom tvaroh, kterýž tělu za stavivo slouží.

Nyní vizme jiné krmivo, o němž též s jistotou víme, že drží v sobě v plné míře všecko, čeho na vyvedení těla zapotřebí, jest to vejce. Ze slepičího vejce, jak víme vylíhne se kuře: tuť kosti a maso, tu kůže, peří a všeliké vnitřnosti — na to na všecko nalezalo se stavivo už ve vejci. Stavební či tělotvornou tou látkou jestiť bílek, z části též žloutek, kterýž vlastně není než takže bílek ale s přísadou žlutého tuku — potravy tu tedy i dechové. Vejce jest tedy úplným krmivem též člověku, poskytujícím mu jak staviva tak paliva, neboť čeho potřebuje tělo kuří, toho potřebuje i tělo člověčí, toto nemá v sobě ani nejmenšího co by i v onom se nenacházelo.

Třetí k předešlým se družící krmivo jest maso. Jak víme, jestiť mnoho zvířat (dravců), kteráž pouze o mase jsou živa. V mase vězí tedy rovněž všecko, čeho tělu zapotřebí. Co látka stavební vězí v mase něco bílku — téhož bílku jako je i ve vejci; však hlavnější jest masné vlákno neboli vlastní podstata libového masa, kteréž, jak víme, je složeno ze samých vláken. Vláknovina či libovina ta drží v sobě všech těch základních prvin co i bílek i tvaroh, a slouží tedy tomutéž jako tyto, ač slouží spolu i potřebě dechové, neboť v mase jest vždy něco tuku, v jednom víc, v druhém míň.

Tuť tedy seznali jsme trojici látek tělotvorných (tvaroh, bílek a libovinu) a dvojici dechových

(tuk a mléčný cukr: pode jmenem tuk zahrnujeme máslo, sádlo, lůj, tran a j.). Onyno tělotvorné slovou po lučebnicku také d u s i č n a t é — pro dusík, jehož v sobě mnoho obsahujou, kdežto druhé jsou i jmenují se b e z d u s i č n é.

Obojích, dusičnatých i bezdusičných tedy tělu dodáváme, když požíváme pokrmů pocházejících od zvířat.

Což ale, namítne snad mnohý, kdo ničeho zvířecího nepožívá, kdo je živ jen o chlebě, o zemácích a nějakém tom vařivu a zelenině?

I ten týchže látek požívá, jinak by nemohl býti živ. Co v těle zvířecím, nachází se také v těle rostlin. Kůň, krmený senem a ovsem, nemá do sebe ani nejmenšího, co by i v seně a ovse nevězelo. A pamětihodno, co takto z rostlin do zvířat aneb i do člověka přechází, není jen snad jakás cuchanina základních prvin, kteréž by si tělo teprv rozmotati a spořádati muselo, ale jsouť to z většího dílu látky už zúplna spořádané, hotové, kteréž od těch, jichž nám zvířata poskytujou, skoro ničím se neliší. Vizme toho některé doklady — především na látkách bezdusičných čili dechových.

T u k vězí tak dobře ve zvířatech jako v rostlinách — v těchto nejvíce ve způsobu oleje; však z některých (ze semen) i schválně se dobývá, tak na př. z řepky, z jader ořechů, slunečnic a j. Mimo ty vězí ale i ve všem obilí a kulovatině, v zemácích a zelenině, ano můžeme říci, není ani jediné rostliny neb které částky její, jež by do sebe, ač toho nepozorujeme, jakés stopy tuku neměla, i v seně a slámě vězí ho něco. A rostlinský ten tuk jest zcela téhož složení i týchž prvin jako tuk zvířetský.

Druhá z předešlého nám též známá dechová

látka jestiť mléčný cukr. A že cukr i v rostlinách se nachází, kdož by nevěděl? Vždyť jiným nesladíme. Cukr nalézá se nejenom v řípě a mnohé jiné zelenině, ale u veliké hojnosti též ve všem sladkém ovoci. Ač tak jako tuk nenachází se ve všech rostlinách nebo ve všem čeho od rostlin požíváme: tu ale všude má výborného náhradníka — škrob. Kdežto v řípě nebo mrkvi vězí cukr, vězí v zemácích škrob; víme, že se z nich dobývá; taktéž dobývá se z obilí; mouka, kroupy, hrách, rejže a podobné jiné vařivo obsahuje hlavním dílem škrob.

Co do složení a prvin svých jest škrob totéž co cukr. Vždyť snadno i v cukr se mění — v cukr arci ne tak sladký jako je ten, kterýmž své kávy sladíme. Že v cukr, tohoť důkazem je slad, hotovený v sladovnách; důkazem i sládnoucí zemáky, když byly zmrzly nebo klíčiti začnou. Zemáky sládnou, že vězící v nich škrob mění se v cukr, a tak zasládne i obilné zrno, když zklíčí. Škrob mění se však v cukr i některými přísadami, zvláště slinami; o tom ale promluvíme na jiném místě. Škrobnatý pokrm slouží tělu tedy nejinak než jako cukernatý.

Z tohoť patrno, že vzhledem na potřebu dechovou jestiť jedno, požívá-li člověk potravy, pocházející od zvířat anebo od rostlin.

A jak s látkami tělotvornými?

I těch nabývá člověk z potravy rostlinské tak i v takové způsobě, jako z potravy zvěřinské. Vizme toho důkazy.

Jak známo, při dobývání z pšenice škrobu nabývá se co odpadku též mazu — ševci ho potřebujou. Maz ten nalézal se původně v pšeničném zrnu ve způsobě drobounkých zrneček, mnohem drobnějších ještě nežli jsou zrnéčka škrobová (viz str. 115.) (kte-

rážto už sama jsou tak drobounká, že prostým okem pozorována jeví se jen co pouhý prach); od těchto byl v škrobárně schválně oddělen. Kdo chce, může o oddělení to sám se pokusiti — na přesvědčenou. Ať vezme hrst zadní pšeničné mouky a zaváže ji do tenkého plátenka jako v cumel. Cumel ten ať v studené vodě mačká a vypírá, to tak dlouho, až z něho voda více se nebělí, čehož může zkusiti v nádobě druhé. Došlo-li tak daleko, tehdy nechá vodu, v níž vypíral, ustáti se. Ustátím voda se učistí a na jejím dně usadí se bělounká moučka. Moučka ta — toť škrob. A však i v plátenku cosi zůstalo, což nijak vyprati se nedalo; přihlídne-li k tomu, plátenko rozvázav, tož vidí kousek šeré, lepkavé kaše. A toť opět, co jmenujeme mazek, kterýž zahníti-li se nechá, jest z něho ševcovský maz. A hle mazek jest zcela téhož složení jako masná libovina; lučebník alespoň mezi oběma nenalézá žádného rozdílu. Mazek můžeme tudy vším právem postaviti na roveň s masnou libovinou. A mazek nalézá se ve všem obilí a tudy v obilné mouce i v pokrmech zhotovených z ní.

Nuž ale kromě mazku jest v obilném zrnu ještě jiné dusičnatiny — to takové, kteráž je roveň vaječnému bílku. Tuť tedy i bílkovina. V poměru k mazku jest sice v obilném zrně bílkoviny jen málo, ale jsouť jisté druhy semen, na př. řepkové, v kterýchž je dusičnatinou hlavní, ano v mnohých plodinách jestiť jedinou, tak na př. v zemácích, v řípě i ve všeliké zelenině a v ovoci, vůbec v míze jedné každé rostliny. Bílkovina jest jako začátek, z kteréhož teprv jiná pokročilejší dusičnatina se plodí — v zrně na př. mazek, v těle zvířecím libovina. Kuře začíná bílkem, též krev poskytuje tělu staviva svou bílkovinou.

Než vizme dusičnaté látky rostlin dále. Co třetí z požívných dusičnatých látek zvířecích seznali jsme tvaroh: a hle, i s t v a r o h e m potkáváme se v některých rostlinách, tak na př. v zrní hrachovém a v jiném luštinatém. Hlavní dusičnatina alespoň v zrní tom se nalézající jest zcela spůsobu tvarohového, a také jak cestovatelé vypravují, v Číně skutečně z hrachu tvarohu dobývají, dělajíce z něho tvarůžky; neboť z mléka jich dělati nemohou, poněvadž žádného dobytka nedrží.

Jak viděti, co do tělesné výživy jestiť tedy jedno, bere-li člověk svých pokrmů od zvířat či od rostlin, tělu slouží oboje stejně. Známeť bez toho ze zkušenosti, kterak i u nás je mnoho lidí — chudých, jimž do roka z tíži kousek masa na stůl přijde a kteříž, vyjmem-li trochu mléka a podmáslí a snad někdy do knedlíku vejce, ničeho od zvířat nepožijou; ano jsouť i celí národové, ovšem vzdálení od nás, kteříž ani mléka ani vajec neokusí, tím méně pak masa, protože jim jich náboženství nedovoluje, aby čeho od zvířat požívali: a jsou živi a zdrávi a jsou i silni — jen když rostlinné své potravy mají s dostatek a potrava ta je vždy tak volena neb sestavena, by dusičnatého i bezdusičného bylo v ní v náležité míře. Bohužel ale, že na tom často scházívá, tak ze jmena u velké části našeho chudého lidu. V následujícím promluvíme o tom zevrubněji.

O poměru dusičnatého k bezdusičnému v potravě.

Z předešlého víme, že živné látky, kterýchž zvíře neb člověk svou potravou požívá, jsou v hlavním dvojí: dusičnaté a bezdusičné, oboje nalézají se v potravě vždy pohromadě. Což ale aby je od

sebe oddělil a jenom jedněmi, buď pouze dusičnatými buď pouze bezdusičnými zvíře neb člověka krmiti chtěl?

Tak stalo se už dost často — hlavně se zvířaty, s kterýmiž o to schvální zkoušky podniknuty. Zvíře (pes, králík, osel, kůň, husa a j.) krmeno bez přetržení jenom jedním; za bezdusičné zvolen škrob, cukr, guma, olej, máslo; za dusičnaté vaječný bílek, tvaroh, rosol, ssedlina krve. Za nápoj dáváno zvířeti čisté přetahované vody. Jaký byl výsledek? Ten byl vždy stejný.

Zvíře ač z počátku zdravé i veselé i ač žralo a pilo jak obyčejně, hublo pomalu i smutnělo a sláblo. Tak hublo pořád víc a víc až posléze pošlo. O bezdusičném pošlo dříve nežli o dusičnatém. Pes na př. vydržel o pouhém cukru, sádle a másle 30—35 dní — ale skoro tak dlouho by byl vydržel, kdyby byl zhola žádné potravy nedostával; o tvarohu a na tvrdo uvařeném bílku vydržel o něco déle. Husa o škrobu a cukru vydržela 2—3 neděle, o tvrdém bílku 6—7 neděl. Než pošla, pozbyla skoro polovic své váhy. Též skopci, krmeni cukrem nevydrželi než jen do třetího téhodne, při čemž na polovic se spadli.

Že zvíře o pouhé dusičnatině déle vydrželo, snadno si vyložíme. V dusičnatině vězí spolu uhlík a vodík a v čas potřeby slouží tedy dusičnatina i na prodech: a však tak slouží jen nedostatečně, neboť kdyby s dostatek býti mělo, muselo by jí zvíře tak veliké množství požívati, jak tomu ani chuť ani zaživací moc jeho nestačí. Zvíře tedy dosazovalo ze svého, nejdříve tuku, potom ostatního — dosazovalo tak dlouho, až se svým životem octlo se v koncích.

Než mohl by tu mnohý namítnouti: toť krmidla

nepřirozená, a není divu tedy, že po nich zvířata pošla.

Námitku tu učinili si též onino skoumatelé a proto podnikli zkoušky ještě jiným spůsobem — na zvířatech nových. Užili týchž dělaných krmidel, ale obojích zároveň — buď dohromady smíchaných anebo dávaných po střídě za sebou. A hle, tu zůstalo zvíře úplně zdrávo i veselo tak, jako by se mu dostávalo potravy zcela přirozené.

Patrno, obého je k živobytí zapotřebí — dusičnatého i bezdusičného. A obého také zvíře nalézá v potravě, jak mu jí příroda poskytuje. Po přírodě drží v sobě každé krmivo látek jak dusičnatých tak bezdusičných, ač v míře často velmi nestejné. A na míře záleží též. Tělo potřebuje obého do jisté míry, t. na jistou míru jednoho jisté přiměřené míry druhého, a kde toho není, tělo tudy trpí. A tak v skutku bývá při mnohém i přirozeném krmivu. Tak na př. obilné neb luštinaté zrní drží v sobě v poměru k bezdusičnému dusičnatiny mnoho, řípa a zemáky však málo. Tudy stalo se také, kde na zkoušku krmili králíky pšenicí, ječmenem, ovsem, řípou, zemáky — každého napořád ale jenom jedním, nepřečkal skoro žádný 14 dní. A však kterému dávalo se krmidel těch dohromady smíchaných anebo v krátkých lhůtách po sobě, tomu vedlo se při krmení tom zcela dobře.

Při jiné zkoušce krmili dva psy — jednoho houskami z nejbělejší mouky, zadělané však pouhou vodou, druhého vojenským komisárkem: onen za 50 dní pošel — vyhublý i vysílený, tento zůstal živ a zdráv. Čím bělejší mouka, tím bližší jest pouhého škrobu a tím méně má v sobě dusičnatiny: k výživě jest proto méně dostatečná.

Příčina, proč bělejší mouka je méně výživná nežli černější neb dokonce než šrotová, záleží

v tom, že mazek (dusičnatina) a škrob jsou v obilném zrně nestejně rozděleny, t. j. onen že nalézá se hlavně pod slupkou, tento více do vnitř. Vizme přiložené vyobrazení: vyobrazen tu průřez malounké částečky otrub, jak pod silně zvětšovacím sklem se ukazuje. Vidíme tu kolikero vrstev a rozdílných přihrádek.

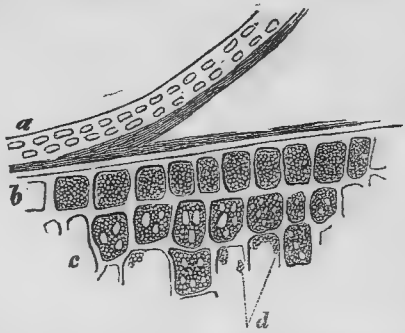

Vrstva *a* jest svrchní slupka, kteráž jest úplně nezáživná. Pod ní následujou vrstvy přihrádek (buněk) naplněných drobounkými zrnečky. Ve vrstvě *b* jsou přihrádky naplněny zrnečky mazku a ve vrstvě *c* i hlouběji hlavně zrnečky škrobovými; *d* ukazuje přihrádky mletím roztržené, z nichž škrobová zrnečka se vysypala. Přihrádky neboli buňky škrobové roztrhují se při mletí snáze nežli buňky mazkové, neboť tyto jsou houževnější. Přední (bělejší) mouka obsahuje proto v sobě více škrobu a méně mazku nežli zadní (černější). Nejvíce mazku dostane se do otrub.

Z toho vyplývá, má-li jídlo z bílé mouky býti dost živné, potřebí k němu jakés silnější dusičnaté přísady, a o tu naše hospodyně vskutku se starají: na zadělání berou mléka neb vajec, do buchet neb

na koláče dávají tvarohu, knedlíky posypají syrečkem nebo dávají k nim maso. Z toho jde také naučení, není-li přísad těch, t. j. není-li na ně peněz, nechť nechá hospodyně bílé mouky a sáhne raději po černější, v té má víc dusičnatiny (mazku), tak že k ní přísady nepotřebuje.

Nuž ale jak je to s tím poměrem, jak mnoho musí dusičnatého a bezdusičného v potravě býti, aby do míry bylo?

Bezdusičného (dechoviny) je vždy více zapotřebí nežli dusičnatého (těloviny). O mnoho-li? Toť nestejné. Záležíť na mnohých okolnostech, zejmena na věku a na práci, kterouž tělo vykonává. Vizme zvíře, především náš domácí dobytek, při němž poměr ten zvlášť bedlivě přeskoumán, to k účelu, by podlé něho hospodářové s krmením říditi se mohli, a kdo jsou promyslni, ti vskutku se řídí.

Přírodou dobytku určené krmivo jest luční tráva nebo seno. Nuže v dobrém lučním seně vězí na 1 díl dusičnatiny as 5 dílů bezdusičného. Toť tedy ten nejslušnější poměr pro zvíře odrostlé, při tom může mírně pracovati aneb může náležitého užitku (na př. mléka, vlny a p.) dávati.

Jinak je však, pakli na zvířeti ani práce ani užitku se nežádá, pakli jde jen o to, aby na živě a při těle se zachovalo, při čemž pohodlně odpočívati se nechá. V případu tom dostačí i méně dusičnaté krmivo: na 1 díl dusičnatiny 7 neb i 8 dílů bezdusičného — dostačí totiž třebas pouhá sláma jen s malou přísadou čehos jadrnějšího, na př. zrní. Musíme podotknouti, sláma drží v sobě málo dusičnatiny; jak na rostlině zrní se vyvíjí, stěhuje se dusičnatina z ní z velké části do něho: v stéble ostane jí proto málo a v zrnu octne se mnoho.

Naopak jest ale při zvířeti, kteréž těžce pracovati musí, na př. při koni v těžkém povozu: tomu už ani pouhé seno nestačí, neřku-li sláma, tomu musí se už přidati ovsa neb jiného zrní — to tím více, čím větší neb trvalejší je úsilí, jehož zvíře vynakládati musí. Úsilím tím tělo se tratí, hlavně ve svých svalech, a jestli ztracené s dostatek se nedosazuje, zvíře se spadne. Při těžce pracujícím zvířeti počítá se, že už na 4 díly bezdusičného je potřebí 1 dílu dusičnatiny.

Avšak mnohem dusičnatější ještě je zapotřebí potravy při zvířeti v prvním jeho věku, kdež nejrychleji roste a rostouc své tělo si buduje. A veledusičnaté takové potravy dostává se mu — mlékem: v mléce vězí na 1 díl dusičnatiny (tvarohu a trochu bílku) 3 díly bezdusičného (másla a mléčného cukru).

A hle, což při člověku je jináč? První potrava dítěte jest rovněž mateřské mléko — a jak při ní kyne, když jí s dostatek dostává! V matčině mléku jest však dusičnatiny (tvarohu) o něco méně, poměr jest jako 1 : 4. Člověk odrostlý neb odrůstající béře větší díl své potravy — alespoň u nás — z obilného zrní. A v tom jest poměr dusičného k bezdusičnému jako 1 : 5—$5^1/_2$. A to jest tak míra, kteráž pracujícímu člověku nejlépe přísluší.

Než taková jestiť míra při zrní obilném, nikoliv ale také při luštinatém, t. při hrachu, čočce a bobu, při těch jest poměr jako 1 : 2, nejvýše $2^1/_2$. Naopak ale při zemácích je poměr jako 1 : $8^1/_2$ — 9; při řípě 1 : $7^1/_2$, při rejži 1 : 12.

Patrno, v těchto je dusičnatiny příliš málo, v oněch (v kulovatině) příliš mnoho. Samotny by proto člověku nesvědčily. Ač co se prvních (příliš dusičnatých) dotýče, při těch nalezne se zřídka,

aby jich kdo samotných požíval, spíše bývá tak při druhých (málo dusičnatých); víme jak je mnoho lidí — chudých, kteří takměř jedině o zemácích živi jsou. Jsou živi — ale jak! Jak pouhé zemáky slouží, když k nim není náležité (dusičnatější) přísady, dokázáno nejzřejměji na dobytku.

Jistý francouzský učenec a spolu hospodář učinil zvláštní zkoušku s vepřovým dobytkem. Na zkoušku zvolil tré zcela stejných prasat, z nichž každé jinak krmil: jedno dostávalo pouhých zemáků, druhé mimo zemáky též podmáslí, syrovátky a jiných kuchyňských odpadků a třetí k tomu ke všemu ještě obilné tluči a hrachu. Krmiva ta týž učenec dříve lučebně vyšetřil, čímž nalezl, že v prvním byl poměr dusičnatého k bezdusičnému jako 1 : $8^1/_2$, v druhém jako 1 : 7 a v třetím jako 1 : $5^1/_2$. Každé prase dostalo tolik co sežrati chtělo. Zkouška trvala několik měsíců. Jaký byl výsledek?

Při prvním praseti špatný, při druhém lepší a při třetím nejlepší. Třetího na váze přibylo mnoho, druhého méně a v prvním nic.

Ještě horšího výsledku došel jiný učenec se skopci, jichž dva vybral a na zkoušku pouhými zemáky krmil. Nekrmil než jenom 14 dní a oba skopci spadli se o 39 liber. Však když nyní jal se po čtvrt libře hrachu každému denně přidávati, i hned začali se skopci zpravovati a zase v těle přibývali.

Než při té příležitosti přesvědčil se ještě o jiném. Skoumaje drobnohledem i trus zkoušených skopců, nalezl v něm, pokud skopci pouhých zemáků dostávali, velmi mnoho noztráveného škrobu (škrobová zrnečka jest totiž drobnohledem velmi dobře rozeznati, vypadajíť jako z jednotlivých lupenků složené cibuličky): však ale když později skopcům přidáváno k zemákům ještě hrachu, tuť

zrnečka v trusu zmizela, skopci požitého škrobu nyní čistě ztrávili.

Zrnečka škrobu zemákového v míře zvětšené.

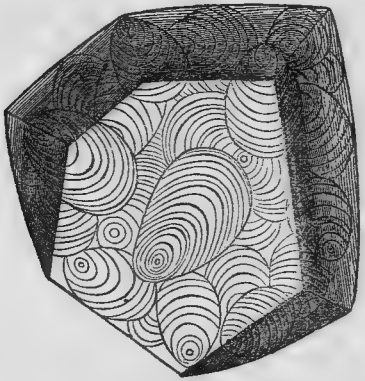

Jedna buňka syrového zemáku s vězícím v ní škrobem 250krát zvětšená.

Škrobové zrnečko upražené dříve do žluta a pak zmočené jak tudy se rozčepejřilo.

Tak tedy při jednostranném takovém krmení krmivem ještě se plýtvá. Přebývajícího škrobu mohlo by ovšem tělo vynaložiti na utvoření tuku, jako že tak jindy při dobrém krmení v skutku činí: a však na tuk je potřebí buněk, do nichž by se ukládal, na buňky však nedostává se tělověiny (dusičnatiny).

Z podaného nadbytečného škrobu vezme si tedy tělo jen tolik, co právě na dýchání potřebuje, ostatní pošle na výhaz.

A nejinak by také bylo, kdyby krmivo bylo celkem víc než třeba dusičnaté, tak na př. by zvíře bylo krmeno pouhým hrachem. Z toho by tělo hledělo především vydobýti si, čeho i jak mnoho na prodech potřebuje, dusičnatiny pak nepodrželo by si než co k prodýchanému přiměřeno, ostatek přišlo by na zmar.

Takovéhoto maření hledí ovšem průmyslní hospodářové všemožně se vystříhati; nemajíce na př. pro svůj dobytek s dostatek dobrého sena, přibírají rozdílných jiných krmiv neb krmných nástav, jež sestavují tak, by dohromady dobrému senu se vyrovnaly, neboli by poměr dusičnatého k bezdusičnému byl úhrnkem jako 1 : 5 anebo v čas potřeby i jako 1 : 4 — to tenkrát, když dobytče musí zvlášť těžce pracovati anebo má rychle na řezníka se vykrmiti.

Aby sestavování to zcela do míry se dálo, tumu slouží novověká věda, ze jmena lučba. Touť všeliké krmivo velmi bedlivě přeskoumáno i tudy objeveno, co které a v jaké míře v sobě obsahuje, podlé čehož tedy při sestavení říditi se lze.

Bohužel ale, že nálezy, jichž věda se doskoumala, nedošly posud takového povšimnutí i upotřebení — jako při dobytku — také při výživě lidské. Člověk dbá za časté o své dobytče více

nežli sám o sebe neb o svého dělníka. Co v té věci nicméně dobrého se děje, děje se více jen maně a z přirozeného pudu, ač tento na štěstí člověka obyčejně dost dobře vede, jen když podlé něho se řídí a je i v tom stavu, že podlé něho říditi se může.

Tak na př. hrachu jí člověk rád hodně maštěného; zajíce neb koroptev kuchařka špikuje — proč? Ovšem k vůli chuti; tím ale dodá se spolu obojímu, čeho se jim nedostává — dechoviny. Tuk, jak víme, jest dechovinou zvlášť vydatnou. Na potřebu dechovou vydá lot tuku jakéhokoliv tolik co půl třetího lotu škrobu neb cukru.

Ostatně rozumí se samo sebou, že vzhledem na potřebu dechovou posloužily by také k hrachu neb jiné kulovatině a k zajíci neb jiné málotučné zvěřině též zemáky, řípa, mrkev neb jiné převahou bezdusičné příkrmy. A naopak k těmto poslouží zas výborně přísada oněch neb jiného hodně dusičnatého, jako na př. syrečku (na zemáky oblíbeného), vajec, mléka atd.

Jak z prvějšího víme, v dusičnatině ještě chudší a v bezdusičném bohatší jest nad zemáky rejže. K té proto patří nevyhnutelně cos hodně dusičnatého. Však obyčejně vaří se s masem nebo peče neb vaří se s mlékem anebo uvařila-li se ve vodě, sype se po italsku syrečkem. Jinak ale je v Indii, kdež rejže je takměř výhradním pokrmem lidu, jemuž ale požívání masa neb jiného co od zvířat pochází, náboženstvím je zakázáno: tam s rejží požívají zoubkového hrachu a jiných luštěnin.

A hrach i ostatní luštinaté zrní jest skoro tolik jako maso, co do dusičnatosti vyrovná se mu alespoň zcela, jestli je časem ještě nepředčí.

Tak tedy jedno krmivo doplňuje se druhým a tělu poskytuje se všeho čeho mu k výživě potřebí.

O zemných látkách potravy.

V předešlém seznali jsme dvojí druh krmných látek, jichž k výživě těla zapotřebí — dusičnatých a bezdusičných; k těm musíme nyní připojiti ještě druh třetí — látky zemné. Promluvíme o nich.

Kdybychom vypuštěnou ze žíly krev vysušili a vysušenou pak spálili, nezbude z ní než trocha popele. Co jest ten popel? Kdybychom jej dali lučebníkovi, aby ho vyšetřil, tenť řekne nám: popel ten obsahuje v sobě kolikero zemných látek, z nichž co hlavnější bude nám jmenovati kosťovku, draslo, sodu, vápno, hořčen, železo a sůl.

A kde látky ty v krvi se vzaly?

Z pokrmů, a do pokrmů z rostlin. Ať bychom kteroukoliv rostlinu spálili nebo kteroukoliv část její (ovšem celou a nikoliv snad z ní vyloučenou samopouhou látku jako je škrob, cukr nebo tuk), z každé nabudeme popele a popel ten shledáme vždy složený z týchž jmenovaných látek.

Rostlina když roste, roste rovněž jen z požité a zažité potravy, jíž nabývá dílem z povětří (listím), dílem ze země (kořáním). Co z povětří, to když rostlina se spálí nebo shnije, rozejde se opět do povětří; co však ze země, to pozůstane co popel, který taktéž zase do země se navrátí.

Toť tedy cesta, kterouž zemné ty látky do potravy, z potravy do krve a z krve v ostatní tělo se dostávají. A že jich tělo potřebuje, kdož by o tom pochyboval? Pomněme na př. kostí. Kosti jsou z polovice samá zemina, hlavně kosťovka a vápno. A kosťovka nalézá se i v mase, v tkanivu plic, jater, ledvin, mozku, vůbec ve všem co patří k budově těla a není jen pouhým za vy-

cpávku sloužícím tukem. V tuku není ovšem nic zemného: v tom není ale také nic dusičného, vyjmouc leda jen buňky neboli mázdřité přihrádky, v kterýchž tuk je uzavřen. S dusičnatými jsou vždy spojeny i látky zemné, a kde v potravě je s dostatek oněch, bývá s dostatek i těchto.

Dle toho zdálo by se tedy, že o tyto není ani třeba schválně se starati. Obyčejně není; při všem jsouť případy, kde i k zemným je třeba svůj zřetel obrátiti. Není pokrm jako pokrm, a není rostlina jako rostlina. Každá má sice všech zemných látek v sobě, ale v míře porozličné, v jedné je víc toho, v druhé onoho. Mimo to jestiť též všelijakých příprav dávaných pokrmům, jimiž jich zemný obsah se ztenčuje. A na tom, aby i zemného bylo vždy v náležité míře, záleží mnoho.

Tak na př. kdyby pár holubů uzavřel a krmil je hojně pšeničným a ječným zrním, nedaje jim však žádného písku aniž příležitosti k vápnu (na př. se zdi), netrvalo by to než několik měsíců a holubi by pošli. Kdyby pošlé potom otevřel a kosti jich vyšetřil, shledal by tyto velmi ztenčelé a jako prožrané, shledal by, že jsou skoro holá chrupavka, kteráž lehounce mezi prsty rozlámati se dá. Příčina neduhu i smrti holubů záležela v nedostatku vápna. V pšeničném a ječném zrní jest sice hodně kostovky, ale málo vápna, a poněvadž holubi nemohli si ho odjinud přibírati, ubývalo ho pomalu v jich kostech i v ostatních částkách těla, až konečně úbytek byl tak veliký, že při něm život více obstáti nemohl. Však kdyby na místo jednoho neb druhého zrní, nebo co přídavek k nim bylo se holubům dávalo hrachu nebo vikve, byli by holubi velmi dobře vydrželi: v hrachu a vikvi jest mimo dostatek kostovky i hodně vápna.

A zeptejme se venkovských hospodyň, co by bylo, kdyby slepice její nenalézaly vápenatého písku anebo jim i vaječných skořápek schválně neházela? Slepice nesly by vejce — ale bez skořápek. Skořápky ty jsou hlavní podstatou vápno, a toho musí dříve slepice potravou neb jiným způsobem v sebe pojmouti.

Taktéž je toho už jistá přesvědčenost, že mnohé tele, hříbě neb jiné mládě nedaří se jen proto tak dobře, že se mu nedostává potravou potřebné na vytvořování hnátů kosťovky a vápna, což bývá nejspíše při některých krmných nástavách, dávaných mláděti na místě mléka. V mléce ovšem nedostatku toho není; jak se počítá, v 16 librách mléka vězí as lot kosťovky a bez mála půl druhého lotu vápna. Patrno z toho ale také, jak mnoho kráva neb vůbec matka musí řečených látek potravou požiti, když mimo na mléko potřebuje jich ještě sama k vlastní potřebě, t. na zprávu svých kostí, které rovněž scházejí a ustavičné ponovy požadujou. Však tomu v novějším čase pokročilejší hospodářové umějí už dost dobře pomáhati — hnojením koštěnou moučkou neb podobnými kosťovku v sobě obsahujícími mrvidly. Kde tak činí, tam všude daří se dobytek velmi dobře; rostoucí zde pící dostává se dobytku kosťovky i jiného v dostatečné míře.

A jako s kosťovkou a vápnem, jest také s druhými zemnými látkami, jež v krvi se nalézají: všech jest tělu potřebí, všech musí se mu potravou dodávati, a také dodává — ač ne vždy s dostatek — i při hojné dusičnatině. Památný toho důkaz — vejce.

Vejce pokládá se obyčejně za pokrm úplný, za roveň masu, ne-li ještě nad ně — pokládá se totiž, že libra bílků a žloutků vyrovná se při nej-

menším libře masa. A přece není tomu tak, vejce s masem porovnati se nedá. Pouhým masem mohu psa velmi dobře vyživiti, při pouhých vejcích mi ale pojde hlady.

Jak to možné — z vejce vylíhne se přece celé zvíře s masem i kostmi, s krví i vnitřnostmi? Jest to možné, a přihlídneme-li k zemným látkám vězícím ve vejci, snadno si celou věc vysvětlíme.

V bílku a žloutku vězí na 100 dílů kosťovky, 38 dílů drasla: v mase však vězí na totéž množství kosťovky 140 dílů drasla, tedy o 102 díly víc. A ještě bůře to dopadá, vezmem-li ohled na vápno. V bílku a žloutku vězí sice též něco vápna, ale velmi málo — tak málo, že daleko na vytvoření celé zvířecí kostry nedostačuje. A jak přece kostra v líhnoucím se ve vejci zvířeti se vytvoří? — Vyseděním, t. teplem. Vybývající v bílku kosťovka má tu moc do sebe, že za přičiněním tepla rozpouští pomalu vápno skořápky, s kterýmž se slučuje; skořápka tedy tenčí se. Kdo by porovnal skořápku vejce čerstvého se skořápkou, z níž se už kuře vylíhlo, shledal by tuto o hodně tenčí, tak tenkou jako tenounký papír. Co skořápce ubylo, připojilo se ke kosťovce a z toho pak mohla celá kostra vyvinouti se a z toho nabyla i krev povahy, jakáž jí náleží — povahy nekyselé. Neboť musíme věděti, kosťovka jest kyselina (sloučenina kostíku s kyslíkem) a té samopouhé čili liché v krvi tělo nesnese.

Proto vejce zvířeti neb člověku nesvědčí — t. kdyby jich samotných požíval — čehož ale nebývá: s vejcemi požívá člověk vždy i jiné potravy na př. chleba neb jiného moučného, čočky, salátu atd. V těch všech je zemných látek, kterýchž k vaječné kosťovce se nedostává — tak ze jmena v zelenině a obzvláště v hlávkovém salátu, v tom-

toť látek těch nad obyčej mnoho; kdybys 100 lotů dokonale vysušeného salátu spálil, nabudeš z něho 23—24 lotů popelu; z celeru nabudeš ho 16—20 proc. Porovnejme s tím: z masa jenom $3^1/_2$ proc. Jaké to náramné množství zemného co v zelenině vězí! Proto zeleninou dá se výborně v jídlech mnohý nedostatek, mnohá mezera vyplniti; proto na př. salát s uvařenými na tvrdo vejci každému (ovšem zdravému) tak dobře chutná i výborně slouží, a proto ke smaženým vejcím přidává se velmi moudře šnitlíku neb petrželky a přikusuje se chleba.

Mimo z druhých pokrmů dosazuje se však k vejcím často také i z nápojů: voda, jíž pijeme, drží v sobě vždy něco vápna. Přísadami těmi činí se tedy vejce teprv zdárným, zdravým pokrmem.

Porovnáme-li vejce s mlékem, tož toto v zemných jeho látkách nalezneme složeno tak, jako vejce se svou skořápkou dohromady. Mléko proto dostačí k výživě i samotné.

Taktéž o samotném mase mohl by člověk živ býti — ale jen, požívaje ho celého — nikoliv vymočeného neb vyvařeného. Močením neb vařením rozpustné zemné látky z masa se vytahujou. Kdo by celé libové maso vysušil a vysušené spálil, nalezne v něm ve 100 lotech $3^1/_2$ lotu zemných látek (popelu). Pakli by totéž učinil s masem vyvařeným, nenabude z něho ze 100 lotů ani zcela lot. Vyvařením anebo vymočením ubude z masa zvláště draslа: v popeli z celého masa jest ho asi 40 proc., v popeli z vymočeného však ani zcela 5 proc. Vymočeného masa žádné zvíře nežere, t. když bylo zúplna vymočeno a potom z něho všechna šťáva lisem vymačkána. Takovým, když by se omastilo, dá se snad mladý, hodně vyhladovělý pes

ošiditi, ale jen jednou, po druhé se ho jistě víc netkne.

Naše kuchařky ovšem masa, když má k jídlu býti, úplně nevyvářejí: než i po obyčejnu uvařené nemá než jen polovic té živné platnosti co mělo původně nebo co má pečené neb dušené. K vařenému masu proto náleží, aby se jedla spolu polévka vyvařená z něho, toť teprv celé maso.

Mnohá kuchařka má ten zvyk, že přinesší maso od řezníka, namočí ho hned do vody, kdež ho pak delší čas močiti nechá. Židům káže to jich náboženství. Toť marnotratství. Močením i v studené vodě se z masa mnoho vymočí — vymočí tím víc čím déle močení trvá. Když toho pro očištění zapotřebí, má se maso jen krátce opláknouti a nikoliv močiti.

Maso ztrácí též, když se naloží. Každá hospodyně ví, že když čerstvé nasolila, byť ani kapky vody nepřilila, za několik dní plove maso v láku, a že kdyby je nyní vyndala a převážila, shledala by váhu jeho o hodně menší nežli byla při čerstvém. V čem toho příčina?

Čerstvé maso drží v sobě velmi mnoho vody, víc než tři čtvrtiny jeho váhy jsou pouhá voda. Voda ta držíc v sobě všelikých látek rozpuštěných vězí co míza v mase zapita jako v houbě. Nuže tolik mízy v sobě maso udrží pouze pokud je neslaná, jak ale zaslaněla, neudrží jí pak už než jenom polovic: druhá polovice tedy vyteče, a toť ten lák. Lák není než masná míza, kteráž mimo sůl drží v sobě všecko to co vyvařená z masa polévka; o to tedy naložené maso přijde. Počítá se, že když při naloženém mase sůl svou službu úplně vykonala, ujde mu tolik poživy (zemné i nezemné), že tři libry nevydají potom než jenom co dvě libry nenaloženého.

Důtklivé to proto naučení hospodyním, aby když maso naložily, hleděly potom též láku použíti. A moudré hospodyně to také činí: z láku dělají na totéž maso omáčku, kteréž arci netřeba pak soliti neb alespoň ne tolik. Jednak dá se z láku sůl i odděliti — vyvařením. Lák se sváří až ze sebe sůl vypustí; vypuštěná se pak odstraní. Svařeniny, kteráž je hustá jako syrop, lze pak potřebovati co přísady k masu, z něhož lák ten pošel anebo lze jí potřebovati i jinak na hotovení polívek neb omáček, tak zejmena když jde o lák nabytý z nasolení masa určeného k uzení.

Že ostatně uzenina nemá do sebe té živnosti jako pečeně z čerstvého, toť snadno každý uzná. Než i v tom jest pak ještě rozdílu, požívá-li člověk uzeniny syrové neb vařené. Uvařená šunka jest opět o mnoho míň živná nežli syrová; vařené se člověk s tíží nasytí.

A jako s obyčejným masem, jest také i s rybami. Vařená ryba není tak živná jako smažená — t. j. pakli s vařenou její spolu člověk omáčky, v kteréž se byla vařila. Rybí omáčka drží v sobě skoro totéž co z masa polévka.

Taktéž na své živnosti ryba velmi potratí, když před ustrojením močiti se dala. Při některých (sušených a nasolených) nelze arci bez močení se obejíti, tak zejmena při tresce. Při té ale panuje velmi moudrý obyčej, že prvé ve vápenné vodě močiti se dá. Na místo drasla, kteréž snadno se vymáčí, přibere si kosťovka, vězící v rybě, vápna a tím pak spíše v mase se zachová.

Než i zemáky a vůbec všechna zelenina potrácí močením a vařením. Co potrácí, jest ze zemného hlavně draslo a kosťovka — rovně jako při rybách. V Londýně, kdež mnoho ryb se pojí, počítá se, že slitou z připravovaných ryb

vodou odchází tam do stok ročně 600.000 liber drasla a 207.770 lib. kosťovky, a vodou s uvařených zemáků a ostatní zeleniny 326.548 lib. drasla a 63.161 lib. kosťovky. A s těmi uchází ovšem i přiměřené množství jiných zemných i nezemných látek. Jaké to ohromné ztráty!

Ostatně z toho vysvětlíme si také, proč zelenina dušená je sytější nežli vařená, zemáky pečené sytější nežli vařené.

Než vizme ještě mouku, poskytující nám největší díl našich pokrmů — vizme, bere-li i ta ve své živnosti nějaké újmy neb změny tím, že z obilného zrní se vydobývá? Ba bere, to újmu velikou. Pšeničné a žitné zrno drží v sobě živných zemnatin; týchž zemnatin jako i maso, a drží jich víc nežli maso: leč dobytá z nich mouka, zvláště bělejší, drží jich o mnoho míň.

V čistém libovém mase počítá se v 1000 dílech (dle váhy) 13 dílů zemnatiny, v 1000 dílech žitného neb pšeničného zrní 21 díl: ale v témž množství žitné mouky není jí než jenom 12 a v pšeničné jenom 7 dílů. Rozdíl tu tedy veliký a veliký tím samým i rozdíl v živné platnosti. Mouka není daleko tak živná jako celé zrno, z něhož svůj původ zvala. Už v prvějším bylo pověděno (str. 114), že o pouhých houskách z bílé pšeničné mouky pes pojde: krmen však komisárkem neboli žrádlem z mouky celé velmi dobře na živě se udrží. V krimské válce, vypravuje jeden z předních francouzských lékařů, muselo se zajatým ruským vojákům chleba přidati, neboť jsouce zvykli na svůj hrubý z nepytlované mouky komisárek nenasytili se bílým chlebem, co ho francouzští vojáci na den dostávali.

Co mouce na živných látkách ujde, dostane se do otrub, kdež ovšem není ztraceno, neboť

zkrmeno dobytku promění se opět v maso, mléko a p., kdež přec zase člověku k požívě se dostane.

Jednak z toho všeho vysvítá, jak třeba hleděti i k tomu, aby i zemných látek člověku v náležité míře potravou se dostávalo, a poněvadž v mnohých našich pokrmech míra ta je často nedostatečná, že třebať znáti také ty, kteréž látek těch ve větší míře v sobě obsahujou a jimiž tedy co oněm schází, doplniti se může.

V zemných látkách zvláště bohatá jest všeliká kuchyňská zelenina, k níž ovšem dlužno počítati i cibuli a česnek; taktéž bohaty jsou houby a kulovatina. Velmi moudře proto jednají hospodyně, kteréž z věcí těch pilně pokrmy strojí anebo jich co přísad k pokrmům potřebují, tak ze jmena hub a zeleniny. Tudy dá se velmi mnoho nahraditi, čeho jiným pokrmům se nedostává. Mezi zeleninou vyniká svým bohatstvím zvláště špargl, a jestiť as mnohý neduh, kterýž by vývarem jeho vyléčiti se dal — to z jara, kdež o šťavnatou zeleninu ještě nouze. Plýtváním proto také jest obyčejný způsob, kterýmž špargl se připravuje: špargl totiž se uvaří a omastí; voda pak, v kteréž uvařen, vyleje se. Škoda! Komu na tom záleží, aby nejenom lahodné šparglu chuti, ale i vnitřního bohatství jeho užil, ten udělá lépe, když ho požije v polévce neb zadělávaného.

Velmi mnoho zemného, ze jmena drasla drží v sobě citronová šťáva, a ta jest na anglickém loďstvu hlavním prostředkem proti kurději (skorbutu), pocházejícímu nejvíce z nedostatečné, špatné stravy — nedostatečné především v zemných látkách, jako je ze jmena při nakládaném mase, na kteréž námořníci při dalekých plavbách hlavně odkázáni bývají.

Nedostatek zemného neškodí leda jen svým

nedostatkem, alebrž mnohem více tím, že jistá část požité pokrmem dusičnatiny stane se tudy neplatnou a nejenom neplatnou ale skutečně škodlivou. Jak dalece totiž není k dusičnatině potřebné zemnatiny, tak dalece nemůže jí tělo potřebovati než jen co paliva: palivo to ale špatné i snadno se kazící a zkázu svou i jinému sdělující.

Takového původu jest tedy kurděj, kteráž se vyznačuje zřídlou zkaženou krví, a takového i mnohý jiný neduh, jehož příčina se kolikrát v lecčems jiném vyhledává, jenom ne tam, kde skutečně leží.

Mezi zemnými látkami, nalézajícími se v krvi, bylo jmenováno také železo. V skutku člověk i každé zvíře nosí ve svém těle něco železa. Železo to není v těle arci v takové spůsobě, jak ho ze všedního života známe: jestiť sloučené s kyslíkem — co železná rez a jest rozpuštěné. A v té spůsobě vězí ho v krvi víc než by se člověk nadál. Odpočteme-li sůl v krvi též se nacházející, činí železo celou pětinu ostatního (popele z krve).

Z toho vysvítá, že musí býti velmi důležitý úkol, jemuž železo v těle slouží. Jaký že však úkol ten jest, není posud dostatečně odhaleno: tolik jenom víme, že železo to jest, jež dodává červenosti krvi i masu, a že, jest-li železa v krvi se nedostává, krev i maso je bledé a celý život matný i malátný. Příkladem toho je neduh, jmenovaný bledničce. Ženská postížená blednicí je bledá, zimomřivá, mdlá, všecko ji hned unaví. Neduh ten nezáleží než jenom v tom, že v krvi není dost železa a lečí se tím, že nemocné dává se železa užívati — ovšem ve spůsobě takové, by ho zažila, a s náležitou opatrností. Železo dodává krvi nejenom červenosti, ale i jarosti a tak celému tělu.

Zdravému tělu není však třeba schválně o železo ze starati: tomu se ho s dostatek dodává požitými pokrmy. Naše pokrmy ať od zvířat ať od rostlin pocházející, nejsou nikdy bez železa, železo vězí ve všech rostlinách a má i v těch svou důležitou službu: dělá-li našim panenkám červené tváře, dělá zas rostlinkám zelené listí, alespoň jest při tom velmi důležitým pomocníkem.

Než jakkoliv každým pokrmem tělu železa se podává, nepodává se ho přec každým stejně, v jednom vězí ho víc, v druhém míň. V našem chlebě vězí hodně železa — tolik co v hovězím mase. V telecím vězí ho však méně, v porovnání k hovězímu o třetinu méně. A tak jest i s jiným mladým neb bledým masem. Však mnohem méně ještě nežli v telecím jest železa v tvarohu, vejcích a zvlášť málo v rybách. A v tomť snad také příčina, proč církev ustanovila pokrmy ty za postní. Železo má ovšem tu vlastnost do sebe, že dodává krvi jakés větší jarosti i bujnosti. Nejedno neplodné manželství stalo se plodným, že manželé dojeli si do železitých lázní, kdež železité vody pili.

Nuže všech zemných látek, kterýchž tělu potřebí, dodává se mu potravou; schválně proto není obyčejně třeba starati se o ně. Než při všem je mezi nimi přec jedna, kteréž i schválně dodáváme, a to jest sůl.

My všichni jsme zvykli jídel svých soliti, a se zvykem tím potkáváme se po celém světě. Není na světě ani jediného národa, kterýž by aspoň poněkud svých pokrmů nesolil — ne-li sypkou solí, alespoň solnou vodou. V Africe jsou krajiny, kdež sůl velmi vzácna a z dalekých krajin přiváženi se musí, a tam cení se tak vysoko, že za kus soli bratr prodá někdy sestru, muž ženu a třebas

i děti; za hrst soli lze snadno dostati otroka a třebas i dva.

A s podobnou dychtivostí soli potkáváme se i při zvířatech, zejmena přežívavých, jako je náš rohatý dobytek a vysoká lesní zvěř. Zvířata ta, kde žijou po divoku, táhnou se vždy tam, kde v zemi nebo ve vodě trochu soli se nalézá.

Dychtivost ta jest zřejmým důkazem, že tělu soli zapotřebí. Ač ještě zřejmějšího důkazu poskytuje lučebné vyšetření. Vyšetříš-li vypuštěnou ze žíly krev, ať člověčí ať zvířecí, shledáš v ní ve 100 lotech skoro půl lotu soli, a vysušíš-li ji a vysušenou spálíš, přesvědčíš se, že nabytý z ní popel je od polovice, ano přes polovic pouhá sůl.

A jako v krvi, nalézá se sůl, ač v skrovnější míře, také v mase a v ostatních částkách těla, nejhojněji v chrupavkách — chrupavky jsou nejsolnatější útvary těla.

Pamětihodno ale a potřeba soli dovozuje se tím zvlášť jasně — tělo drží v sobě v rozdílných svých částech pořád své jisté stejné množství soli, ať se mu jí už málo nebo mnoho dostává, ať požívá potravy solené anebo z cela neslané. Kterak si to vyložiti?

Tělo umí se svým šetřiti. Dostává-li soli málo, vydává jí také málo. A něco dostává jí vždy, neboť není pokrmu, aby jí jakés ať si skrovničké trochy v sobě nedržel. Kde tedy tělu jen málo soli se dodává, jeví se jí pak málo i v moči, neboť všechna sůl, kteráž v těle byla posloužila, odchází močem. Tím spůsobem tedy tělo šetří, by se svou zásobou soli pořád ve své stejné míře zůstávalo.

Leč tu by mohl mnohý namítnouti: a umí-li tělo tak dobře se solí hospodařiti, umí-li i s málem vycházeti, nač mu jí schválně dodávati?

Není pouze na tom, aby sůl jenom hotovému

tělu, hotovým jeho útvarům sloužila, onať slouží už napřed při hotovení jich, slouží při tvoření krve, při zažívání. Sůl přišlá v dostatečné míře s pokrmem do žaludku a do střeva je pobudkou, že žluč i jiné střevné šťávy hojněji se odměšujou a s požitým se mísí, čímž toto dokonaleji se zažívá a zažité tudy lépe tělu k duhu i ke zdraví jde než-li kde dostatku soli není.

O tom, jak nedostatečné dodávání soli účinkuje t. j. kterakými následky se jeví, učiněno mnoho zkoušek na zvířatech i na lidech, jednu z nich zde uvedeme, podniknutou na hovězím dobytku; podniknul ji jeden francouzský učený hospodář. Na zkoušku vybral 6 bulíků, jež rozdělil na dvě oddělení, každé po 3 kusech. Jednomu oddělení dával soli, druhému nic. Ostatní krmení bylo při jedněch jako při druhých stejné. Tak je držel po mnoho měsíců. Jaký byl výsledek?

Prvních 14 dní nebylo pozorovati žádného rozdílu, později ale počal se jeviti a jevil se pořád zřejměji — ne sice v tělnatosti obojích bulíků, ta zůstávala stejná, ale na povrchu těla, na srsti a v celém vzezření a chování mladých býků. Kdežto při prvních, soli dostávajících byla srst lesklá, hladká, pozbývala při druhých pomalu svého lesku, počnouc se ježiti, cuchati i slézati. Z ponenáhla slezlo jí tolik, že místy kůže zcela oholela. Mimo to kdež onino byli bujaři a skoku chtivi, jevili se tito nejapni, líni i chladni. Kdybych byl, praví týž hospodář, obojici té doby na trh přivedl, byl bych byl za druhé jistě o mnoho míň utržil.

Tuť patrno, co nedostatek soli umí. Nedostatek ten býků arci neusmrtil, ba ani těla jim neubral, ale zdraví jich podryl, býci na zdraví zchatrněli, tak že bylo pak jen málo zapotřebí, aby se jich nějaká nemoc chytila a je porazila.

A při všem přec něco soli dostávali — krmením. Není trávy, není rostliny, aby do sebe něco, ať si malounko, soli neměla. A však to málo tělu nedostačuje, ono žádá si více, a nemá-li tolik jako si žádá, trpí tím a chřadne.

Tak jest při zvířatech, kteráž jsou živa o rostlinách, ačkoliv ale taky při těch, jichž potravou je maso jiných zvířat, t. při dravcích. Lev a tygr dochází sice též ke slaništím, ale nikoliv k vůli soli, alebrž že ví, že se tam nejspíše setká se zvířaty, kterýchž požírá. Těmi dostává se mu i soli. V krvi a mase trávožravců vězí jí hodná míra sestřádané, a ta potřebě dravce dostačí a dostačila by každému zvířeti, též člověku.

Odtud také pochodí, národové živoucí jen o zvěři, národové lovčí potřebujou jen málo soli, skoro nic. Naopak ale národové, žijící hlavně neb dokonce výhradně o potravě rostlinné, potřebujou jí mnoho. A jako při celých národech jest také při jednotlivých lidech, ať byli národa kteréhokoliv.

U nás není ovšem nikoho, kdo by byl živ pouze o mase: soli potřebuje proto každý — mnoho-li?

Kdo má k obědu a k večeři svůj hodný kus masa, vyjde as s 10 librami ročně. Komu však maso je vzácností, jíž jen za čas někdy okusí anebo snad ani neokusí, jsa živ jen o pokrmech rostlinných, ten potřebuje při nejmenším 20 lib. ročně.

Bohužel, tolik v Rakousku se nezpotřebuje; jak se počítá, na jednu hlavu přijde zde v průměru jenom 14 lib. — v sousedních zemích všude více. A míň než potřebí solí u nás ovšem jen chudý člověk, kterýž právě nejvíc soli potřebuje, poněvadž nejmíň masa požívá. Sůl u nás je příliš draha. Proč? Pro velikou daň, kteráž se z ní vy-

bírá. Soli poskytuje příroda zdarma a jenom dobývání její působí jakous výlohu. Při vyvařené bílé soli činí výloha ta při centu v průměru $88^1/_2$ kr. — t. j. tak v Rakousku, poněvadž zde se nešetří, jinde ale méně, v Angličanech na př. jenom 36 kr., ano tuto vlastně míň ještě, neboť za 36 kr. se cent prodává — beze vší daně. Zač ale tam cent, kolik liber za to dostaneme u nás? Hrozná to daň — a tím hroznější, ježto se ukládá vlastně na zdraví a hlavně na chudinu!

Co dává tělu síly.

V předešlém seznali jsme, kterých a jakých krmných látek je k výživě těla zapotřebí: nyní nastává nám ještě otázka, pro člověka pracujícího zvláště důležitá: které z nich dávají tělu síly? Či dávají snad všechny? Přesvědčíme se.

Čím pohybuje se člověk, čím pracuje? Jak víme, jenom svými svaly. Každá část těla, kteráž je s to, aby sama se pohnula, je opatřena svaly neb svalovými vlákny. Čím více vláken pohromadě anebo čím tlustší a nadělanější sval, tím více vydá, tím úsilněji dovede se napínati a tím větších odporů svým napínáním přemáhati. Dle toho jak u koho ty neb ony svaly jsou více vyvinuty, můžeme také posouditi, jak mnoho té neb oné práce vykonati může. Svalovitější je schopen vždy větších výkonů nežli méně svalovitý.

Nuže práce neb pohyby, kteréž člověk svými svaly vyvádí, nejsou zadarmo: jimi se svaly tratí. Ztráta musí se tedy nahražovati. Náhrada děje se z pokrmů.

Čím větší ztráta, tím větší je zapotřebí náhrady. A poněvadž ztráta řídí se dle velikosti konané práce a tato opět dle vyvinutosti svalů,

též čím vyvinutější tyto, tím více potravy člověk potřebuje. Totéž množství potravy, při kterémž slabých svalů člověk může dobře obstáti a ve své váze trvati, nedostačí člověku svalů silných, ten přitom zhubení.

Velikost práce, jíž člověk je schopen, možná proto také velmi dobře posouditi dle toho, jak veliký je jedlík.

Jak, je-liž ale jedno, čeho se člověk nají? záleží-li na pouhém najedení?

Hospodář mohl by svých koní také pouhými zemáky a slamou krmiti a koně mohli by přitom dost dobře vypadati, ale — nesměl by jimi tahati — alespoň nic těžkého a nic čerstvě; jak by jich k těžší práci potřeboval, honem by se mu spadávali. Má-li se kůň namáhati, potřebuje čehos vydatnějšího nežli jsou zemáky neb sláma. Zeptáme-li se těžkých vozatajů nebo držitelů dostavníků, každý nám řekne: moje koně potřebujou mnoho, velmi mnoha ovsa.

A v čem to záleží, že oves co do posily je vydatnější nežli zemáky? — V tom, že má v sobě víc toho, čímž ztráta na svalech se nahražuje. Vlákna, z nichž každý sval (maso) je složen, jsou pouhá dusičnatina (ovšem s náležitou přísadou zemného): náhrady může tedy svalům poskytovati pokrm jenom svou dusičnatinou, a té jest v ovse o mnoho víc nežli v zemácích.

Ať bychom ani nebrali ohledu k tomu, že zemáky tolik vody v sobě drží (as 80 proc., kdežto v ovse vězí jí jen 15 proc.), ať bychom je počítali v tutéž míru vysušené jako oves: a však v ovse přijde jeden díl dusičnatiny už na 5 dílů bezdusičného (škrobu), kdežto v zemácích přijde teprv na 9—10 dílů. Dle toho, mělo-li by se jimi tělu tolik dusičnatiny dodati jako ovsem, muselo by se

jich, počítáno na sucho, dvakrát tolik zkrmiti co ovsa: a to nejde, tomu žaludek a zaživací síla jeho nestačí (a byť stačil, jaké by to bylo plýtvání a žaludku obtěžování: polovička škrobu byla by vyhozena). O zemácích proto nelze aby kůň těžce pracoval.

Nejinak jest i při člověku. Dělník, živoucí pouze o zemácích, velmi málo by podělal. Bohužel ale, jak mnoho je těch, kterýmž mimo zeváky málo co jiného do úst se dostane! Div-li potom, že málo udělají?

Jak často se činí takovým chuďasům křivda domněním aneb i výčitkou, že jsou lenoši, že málo udělají atd. Ubožáci, kterak více udělati, když se jim k tomu síly nedostává! Kdo je živ jen o zemácích, ten také nevydělá si než leda jen zas na zeváky.

Aby takhle porovnal dílo anglického neb amerického dělníka s dílem našeho: co onen podělá za den, vyvede tento s těží za dva. Strava! Kdo líp krmen, líp táhne. Kdyby náš dělník téže silné stravy požíval co anglický, také by tolik vyvedl. Důkaz toho naši vystěhovalci v Americe. Ti tam pracují jako doma nepracovali a zastanou totéž co dělníci američtí — ale ne hned. Když tam přišli, tu trvá to vždy mnoho měsíců a potřebí k tomu obvyklé tam silné dusičnaté stravy, nežli to tak dalece přivedou, by Američanům se vyrovnali.

V průměru může se počítati, že pracující člověk, jenž váží 125 lib. víd. váhy, potřebuje denně ve své potravě as $7^1/_2$ lotu dusičnatiny; to dostačí. Však kde žádá se díla obzvlášť těžkého neb hbitého, je potřebí více.

V krimské válce hleděli vojáci angličtí a francouzští s úžasem na nadobyčejnou práci, již konali pobřežní londýnští dělníci, povoláni do Balaklavy,

by odsud do válečného táboru železnou dráhu vystavili: dělníci ti požívali ve své potravě denně 8—8½ lotu dusičnatiny. A jak Liebig vypravuje a sám lučebně se přesvědčil, dostávají sladovničtí v mnichovských pivovarech stravy, v kteréž vězí dusičnatiny, že činí denně 9½ lotu. A toť arci míra, kteráž už na to největší namáhání dostačí.

Však aby milý čtenář nabyl spolu jakéhos názoru o tom, jak mnoho as dusičnatiny který pokrm v sobě obsahuje, uvedeme toho některé příklady.

100 lib.	zemáků	drží	2	lib.	dusičnatiny
„ „	hrachu	„	20	„	„
„ „	bílé pšeničné mouky	„	13½	„	„
„ „	masa	„	16	„	„
„ „	slepičích vajec (bez skořápky)	„	15	„	„
„ „	mléka	„	4	„	„

Takto ovšem je počítáno všecko na syrovo, maso i s kostmi, tak jak u řezníka se prodává, držíc v průměru na 100 lib.: 21½ lib. kostí.

Patrno, z čeho je víc a z čeho míň posily. Co do posily vydá libra hrachu (neb jiné kulovatiny) tolik co deset liber zemáků.

Jednak třeba nezapomenouti, že každý z uvedených pokrmů drží v sobě svůj díl vody, což ovšem z živné platnosti jeho třeba odpočísti. Kdo si na př. dal uvařiti deset liber zemáků a snědl je, ten nesnědl jimi než jenom dvě libry vlastní potravy (počítaje v to dusičnaté i bezdusičné); ostatek je voda. Zemáky drží v sobě 80 proc. vody, hrách však a mouka jen asi 15 proc., maso přes 50 proc., vejce 74 proc. a mléko 88 proc.

Ač tak jest jenom v průměru, odchylek je mnoho; víme, mléko (míníme ovšem mléko jak se

nadojí, nikoliv jak často ve velkých městech se prodává — dělané) bývá hustší neb řidší, zemáky bývají víc neb méně vodnaté a zvláště s velikými rozdíly potkáváme se při mase. Každá hospodyně zná, jak některé maso při pečení neb dušení se smrští, někdy až na polovic. Oč které smrští se více, o to za syrova mělo v sobě víc vody. Takto vodnatější bývá maso z dobytka hubeného nebo špatně krmeného. Z prasete krmeného ve mlýně bývá větší kus pečeně nežli z krmeného u chudého domkáře — krmeného snad jen pouhými zemáky. A tak jest i při jiném mase, pak-li je z dobytka hubeného. Kdo proto maso kupuješ, hleď vždy pěknějšího, z kusu vykrmeného — na to raději přidej: se špatnějším by ses jenom šidil; o to, oč je vodnatější, nebývá lacinější.

Podobných rozdílů jest i při mouce. Tak na př. mouka z uherské pšenice jest poněkud užitečnější nežli z naší. V uherské pšenici nalezeno vody jenom $10^3/_4$ až $13^1/_3$ proc. a ještě méně nalezeno jí v průměru v pšenici ruské, pocházející z východní části Ruska, kdež letní deště jsou vzácné. A tak rozdílné jest i množství živných látek vězících v rozdílných pšenicích. Dusičnatiny jest v uherské o něco víc nežli v naší a ještě více v ruské; v uherské vězí jí $2^1/_4$ až $3^1/_3$ proc., v ruské však $3^1/_2$ až $4^1/_3$ proc. A nejinak jest i s zemnými látkami, zejmena s kostovkou: této jest v ruské pšenici nejvíc ($1^1/_8$ proc.), v anglické nejmíň ($^3/_4$ proc.). A jako s pšenicí jest se vším ostatním obilím. Z položení neb roku suššího jest obilí vždy vydatnější nežli z vlhčího. Dobře proto činí, kdo k tomu hledí, když obilí neb mouku k domácí potřebě kupuje.

Zatím ale co v zrně, není všecko také v mouce dobyté z ní. Jak už z prvějšího víme, čím bělejší

mouka, tím méně drží v sobě dusičnatého i méně zemného. Velice bloudí proto, kdo přední vyraženou mouku má za lepší neb vydatnější nežli zadní, černou — a bludného toho mínění jsou skoro všechny hospodyně. Lepší jest ovšem co do chuti, též vydatnější v jistém ohledu, t. nábytnější, poněvadž těsto lépe vzkyne: nikoliv ale také co do síly. Z libry přední mouky nadělá se sice víc vdolků a snad i knedlíků, a však posily z ní bude méně nežli z libry mouky zadní.

Není to proto žádné neštěstí pro chudého člověka, musí-li na svá jídla černé mouky bráti — za lacinější peníz má tu víc posily; ač i mohovitému není zle při jeho bělounkých buchtách neb knedlíkách, neboť tomu do knedlíků dává se vajec, buchty pro něho zadělávají se mlékem a nadívají tvarohem, a co nejhlavnější — mohovitý požívá spolu masa!

Kdo tedy máš peněz, abys silnějším doložil, s pánem bohem, dopřej si jídel z mouky nejbělejší: kdo ale na to nemáš a musíš hleděti, abys výlohou jak nejskrovnější docílil posily jak největší, sáhni jen k mouce černější.

A věř, nebylo by ani to žádným neštěstím, kdybys musel jísti chleba z mouky nepytlované. Před věky i králové a knížata jiného nejedli. Co pytlování, t. oddělování mouky od otrub ve mlýnech zavedeno, tomu není tak příliš dávno, a jest podnes dost zemí, kdež dosud nezavedeno, ano jest i v Němcích krajin, tak na př. Vestfalsko, Holštýnsko, dolní Porýnsko, kdež obecný lid jiného chleba nepožívá než z mouky nepytlované. A jak to silný, zdravý lid! Chleba toho jedí zvlášť rády děti, a těm také výborně svědčí, tak jako i odrostlým, zvláště pracujícím, neboť mimo hojnější dusičnatinu drží v sobě takový chléb i hojněji

zemných látek, jichž tělu ke vzrůstu i k obnově tak zapotřebí.

Aby zavedlo se pečení chleba z mouky nepytlované i v jiných krajinách, o to přičinil se v nejnovějším čase velmi horlivě slovutný lučebník Liebig: ale nepochodil; jenom několik rodin v Mnichově získal novému chlebu tomu, při větším díle potkal se však s odporem, a hlavně to byla čeládka, kteráž se zpěčovala černého chleba toho jísti.

Škoda té výborné poživy, kteráž tudy člověku uchází! Ovšem že nepřichází v ztrátu nébrž dobytku a z něho opět z části člověku. A však co krmivo dobytku daly by se otruby dosaditi jiným, čehož člověk užiti nemůže, a poživa vězící v otrubách mohla by člověku dostati se celá. A co by tu lidstvu potravy přibylo!

Nezáživná na zrně jest jenom slupka, a té jest celkem jen asi 2 proc. Jak o mnoho víc jest ale otrub! Jsouť to ty nejlepší mlyny, kteréž 12 až 20 proc. otrub nadělají, obyčejně až i 25 proc. V otrubách těch vězí 60—70 proc. poživy, to té nejlepší, nejjádrnější poživy, kteráž kdyby s ostatní moukou pohromadě zůstala, mohla by člověku velmi dobře maso nahraditi.

Než v posledním čase činí se už skutečně pokusy, aby, když už lidem do otrub se nechce, dala se mouce náhrada jiným spůsobem, to přísadou látek z e m n ý c h. Začátek učiněn v severní Americe; tam hotoví se zvláštní prášek, nazvaný po původci jeho: *Horsfordský*, jenž přidává se do mouky, když na chleba neb na jiné pečivo zadělati se má. Prášek ten jest míchanice kostovky, drasla, vápna a hořčenu a jest při něm i ta vlastnost, že jím kvašení se nahradí. Jak totiž se zadělá, vyvinuje se z prášku hned tolik uhelky, že tudy těsto vzkyne, jako když kvasiti se nechalo.

Proto jak zaděláno, dělají se z těsta hned bochníky, buchty neb jiné a i hned do trouby neb do pece se sázejí.

Vyvedený takto chléb jest chuti velmi dobré a tak pěkný jako obyčejný, ale o mnoho záživnější. — Pokud nám povědomo, k nám posud prášek ten cesty si nenašel.

Z toho ze všeho vidíme, čím a jak dodávají pokrmy tělu síly. Jenom na tělotvorných látkách záleží, t. na dusičnatých i zemných, k nimž ovšem je vždy třeba v náležité míře látek bezdusičných, dechových. Obojích poskytujou nám jak rostliny tak zvířata.

Dle toho zdá se tedy, že jest jedno, ať požívá člověk pokrmů rostlinných anebo zvířecích.

Co do podstaty jest ovšem jedno, nikoliv ale taky co do účinků, v těch je jakéhos rozdílu.

Všimněme si zvířat masožravých a rostlinožravých. Masožravá (dravci) mají střevo jen krátké a zuby zřízené ne ku žvýkání, ale k trhání; vlk, tygr maso jen trhá a v kusech polyká — nerozžvýkané. Jinak při zvířatech rostlinožravých. Kůň má střevo 10—12krát tak dlouhé jak sám je dlouhý; při krávě je délka střeva v porovnání k tělu 14—16krát tak velká a při ovci dokonce 26 až 28krát. A jak dlouho musí zvíře takové svou píci žvýkati a některé (rohaté) i později přežvykovati, aby jí jak patří ztráviti mohlo. Patrno, v porovnání k potravě masité požaduje rostlinná mnohem obšírnější přípravy i delšího pobytu v žaludku a střevě prvé než zcela se zažije a vyžije. A v tomť hlavní rozdíl. Maso zažije se snadno i rychle. Z požitého masa nahražuje se rychle, čeho svaly namáháním byly utratily. Z masa je snadno zas maso.

Tyrolský drvoštěp, porážející zimního času

v horském lese stromy, požije týdně za 6 všedních dnů 12 lib. mouky, 2—2½ lib. másla, libru chleba a 2 žejdlíky kořalky; mouky užije ve způsobě mastných placek, na jichž přípravu mu máslo slouží. V tom všem vězí dusičnatiny, že z toho na den as 7½ lotu přijde, což jak víme (viz st. 138.) na pracujícího člověka dostačí. Práce, již lesák ten při stravě té koná, jest ovšem těžká, ale nekvapná; za každou ranou, již sekerou do stromu zasadí, může si dělník odpočinouti, strom zatím postojí.

Jináče jest však s dílem ve velkých pivovarech: tuť práce ze všech snad nejtěžší, již jenom vybraní silní mužové vydržeti mohou; jednotlivé výkony jdou tu jako řetězem za sebou, z nichž každý velikého napnutí sil požaduje, k odpočinutí není tu žádného času, každá práce musí v čase jak nejkratším se vyvésti. Mohli-liž by sladovničtí to všecko dělati při stravě oněch drvoštěpů? Ani pomyšlení. To lze jenom při hojné masité stravě. Jak Liebig v jednom z největších Mnichovských pivovarů dle sedmiměsíčného průřezu vyšetřil, přijde tam na jednoho chasníka denně pouze v mase 7¼ lotu dusičnatiny, s chlebem a ostatním pak dohromady 9½ lotu, masem tedy skoro tři čtvrtiny a ostatním jenom čtvrtina. A s takovou stravou dá se ovšem už prováděti co sladovničtí provádějí.

Požitým masem obdrží sladovnický do těla poživy, kteráž jak nejmenší vnitřní práce požaduje a jež ani zcela za tři hodiny je obrácena v sílu, s níž chasník dle libosti naložiti může. Jinak ale při moučném jídle onoho drvoštěpa: nežli to tak dalece se stráví, že z něho může síla jíti, na to projde 8—10 hodin.

Masem nahražuje se síla snadno i rychle.

Vojákovi v čas pokoje dostačí 7¼ lotu dusič-

natiny, z čehož $^1/_4$ v mase;*) při tom může zdráv i při těle zůstati. Však ale v čas vojny, za namáhavých pochodů, kdež vojákovi je spolu přes půl centu svého zboží a zbraně nésti, tu potřebuje při nejmenším $7^3/_4$—8 lotů dusičnatiny a z toho poloviču ve spůsobu masa (masa tedy na nejmíň $^3/_4$ lib. denně), jinak toho nevydrží. Kdyby proti sobě vytáhly dvě armady vojska, z nichž by, ač každá do syta, jedna byla krmena chudším spůsobem prvním (na vojáku denně $7^1/_4$ lotu dusičnatiny a z toho jen čtvrtina v mase) a druhá bohatším druhým (na vojáka $7^3/_4$—8 lotů dusičnatiny a z toho poloviču v mase), tož není pochybnosti, že při jinak stejné povaze a stejných okolnostech druhá zvítězí nad první. Lepší krmení bude téhož účinku jako lepší zbraň. Vojsko stane se ve svých pohybech a pochodech hbitější a snese v stejném čase většího namožení a trmácení nežli druhé.

Či nevidíme v tom jedné z nejdůležitějších příčin, za kterouž naše vojsko bylo poraženo pruským? Po prvním spůsobu bylo krmeno vojsko naše, po druhém pruské.

Pokrm vojákovi jest tolik co prach do jeho zbrani. A co koni oves, to člověku maso.

A jako naše vojsko prohrálo proti pruskému, podobně prohrává naše dělnictvo proti mnohému jinozemskému. Kdo viděl kdy pracovati dělníky anglické neb severoamerické, musí vyznati, že proti nim jsou naši loudalové. A není divu, při stravě, jakéž náš dělník obyčejně požívá, nemůže býti jinak.

Než tu povzdechne si as mnohý, jenž rád

*) U nás dostává voják $^1/_3$ lib. masa denně, a v tom as tolik dusičnatiny (něco přes 2 loty) vězí.

pracuje a kdyby mohl, rád by ještě více pracoval — povzdechne si a řekne: „což je o to, mně by maso také chutnalo a nepochybuju, že bych po něm i více udělal: ale kde vziti na ně peněz, když ztíží tolik vydělám, abych se svou rodinou do syta chleba najísti se mohl. Dostávám jen malého platu a za malý ten plat nemůže se víc díla žádati.“

Bohužel, je tomu tak — za málo peněz málo díla. Ač platí také naopak: za málo díla málo peněz. Jest to nešťastný kruh, v kterémž naše dělnictvo, počítaje v to i veškeré řemeslnictvo, jako zaklené do kola se vrtí. Že málo vydělá, nedopřeje si lepšího silnějšího jídla a že si ho nedopřeje, proto zas málo vydělá. Jest na čase, aby ze zaklení toho naše dělnictvo konečně se vybavilo, a kouzlo, kterýmž státi se může, slove — p e č e n ě!

Zkuste toho především Vy, kdož od kusu nebo pro sebe pracujete — mnohý z Vás vydá peníze za ledacos zbytečného neb málo platného — obraťte je na platnější — na maso: i uvidíte, jak Vám pak dílo lépe od ruky půjde.

Ovšem že to nehned půjde tak jako dělníkům anglickým. Víte (viz str. 138.), že s českým dělníkem přišedším do Ameriky (rozumí se, když hned díla a dobrého platu najde, by obvyklé hojné masité stravy americké opatřiti si mohl) trvá to vždy mnoho měsíců nežli to tak dalece přivede, by americkému dělníku se vyrovnal. Třebať proto jen vytrvati: den ode dne půjde to lépe, až konečně dostoupí dělník vrchole své síly a pracovní hbitosti i vytrvalosti, jakéž dle tělesného svého ústrojí jest schopen. Věru n a š i d ě l n í c i a n i n e v ě d í, č e h o b y d o k á z a l i, k d y b y v í c m a s a p o ž í v a l i!

Řekne ale mnohý: ale to vydání, to větší vydání, kde na to vzíti?

Masitá strava stojí ovšem více, ale přec ne o tolik více, oč při ní více se udělá i vydělá. Vydělám-li výdajem jednoho desetníku dva anebo vydělám-li výdajem půldruha — tři, toť dá rozum, že při druhém ač větším výdaji lépe pochodím.

My všichni víme, kterak anglické zboží do všech zemí, do všech dílů světa se rozváží — též k nám, při všem že zde z něho vysoké clo platiti se musí. Jak laciné musí tedy zboží to na místě v Angličanech býti, ježto po takovém zdražení clem i dovozem vždy ještě našemu domácímu postaviti se může! Kterak si láci tu vysvětliti? Že v Angličanech mají některých výhod, jako ze jmena lacinějšího uhlí a lacinějšího i lepšího nádobí, je pravda: na proti tomu platí se tam ale o mnoho větší mzda dělníkům: a ta je s to, aby ony výhody víc než pohltila. Pohltila by — kdyby dělníci o to, oč větší mzdy dostávají, také víc neudělali. Tak ale hledíme-li k vykonanému dílu, tamější podnikatelé vlastně dělníkům nic více neplatí než co i naši. Věc je tudy opět vyrovnána a zbývají jen ještě výhody, jichž anglický výrobce před naším má a za kterýmiž své zboží laciněji prodávati může.

A což dělník — snad-li, když v porovnání k našemu dva- neb třikrát tolik vydělá, také dva- neb třikrát tolik projí? Jistě ne; jemu vybude vždy ještě na jiné, nač náš dělník pomysliti nemůže. Anglický dělník stojí si proto o mnoho lépe a má svou domácnost zařízenou, jak bychom si přáli, aby i u nás český dělník zařízenou měl. Jeliž k tomu ale cesty? Jest — ale jen anglické.

Svět obdivuje se veliké moci a ohromnému bohatství Angličan. Odkud se vzalo, snad-li jim

s nebes spadlo? Spadlo, jako spadá každému, kdo se přičiní. Jako anglický národ předčí všechny ostatní svým bohatstvím, tak předčí je také svou přičinlivostí. — Co má, toho Angličan všeho pracně si vydobyl; v dobývání tom bylo mu ale hlavním pomocníkem maso.

Hojným požíváním masa každý Angličan jako se zdvounásobil, dělaje a vydělávaje za dva. Vezměte Anglicku jeho pečeni, a ono sklesne i stane se chuďasem jako jsme my — dosud.

Podlé statistických výkazů pojí se v rakouském mocnářství masa, že na jednoho obyvatele přijde v průměru ročně 19 1/2 lib.: v Angličanech však připadá na jednotlivce 136 lib. (v Prusku 35 1/2, ve Francouzsku 39 1/2). Čísla ta mluví tak zřetelně, že k nim netřeba žádného výkladu; toť spolu jak nejvěrněji ukazujou míru blahobytu, jakýž v řečených zemích panuje.

Než slyše co v Angličanech masa se pojí, otáže se as mnohý: a odkud se ho naberou?

Angličtí hospodářové chovají velmi mnoho dobytka, dobytek tam dobře platí, t. když je dobře vykrmen. K tomu rozumujou takto: aby nám pole hodně rodily, musíme je hodně hnojiti; hodného hnoje nabudeme však hojným chováním dobytka i hojným dobrým krmením jeho. První a hlavní péče anglických hospodářů jest tedy o píci. A proto jdeš-li po anglických polích, nespatříš zde než jen asi polovičku osetých obilím, ostatek je samá píce, a ta daří se výborně, neboť dešťů tu hojnost. Masa odchovává se tudy velmi mnoho výtečného.

A však na tom není dost. Mimo to přiváží se do Angličan dobytek i z cizozemska — to v množství tak ohromném, že člověk až žasne, a množství to rok po roce roste. Za posledních let činil dovoz

ten měsíčně přes 50.000 kusů (hovězího, skopového a vepřového); letošního roku (1869) vystoupil však za prvních 5 měsíců dohromady už až na 442.310 kusů, měsíčně tedy skoro 90.000. Dobytek ten přiváží se do Angličan z celé Evropy — též od nás. A jaký to dobytek? Rozumí se dobře vykrmený; jiného Angličané nekoupí. Jak mnoho pěkných, v našich cukrovarech a vínopalnách vykrmených volů dostane se tak do Angličan!

Nemusíme-li se studem za to až do duše zardíti?

My — my masa odprodáváme, jako bychom sami neměli žaludků, kteréž by ho potřebovaly, jako bychom síly měli na zbyt a samou bujností rady si nevěděli, my s naším zmořeným, vyzáblým dělnictvem, jemuž požitek masa jest takořka pohádkou — my ho Angličanům odprodáváme! A čím nám ti zaň platí? Částkou výdělku, jehož z něho nabývají. Či bychme výdělku toho nemohli celého sami potřebovati?

Ano, řekne snad mnohý: vždyť ne všechno maso, co se ho u nás vypěstuje, pryč se vyveze, větší díl zůstane ho v zemi.

Zůstane, ano — to drahé, poněvadž hubené a a tudy vodnaté a neužitečné; ze země vyveze se jen laciné, t. vykrmené a tedy užitečné.

O té hříšné pošetilosti!

Ale — nevědomost hříchu nečiní. Nevěděli jsme toho.

Teď to víte.

Však nejsme ještě u konce. O sílodajné účinnosti masa máme ještě cosi k doložení.

Posud měli jsme na zřeteli pouze dělníky pracující silou tělesnou čili svalovou: mimo ty jest ale ještě dělníků jiných — d u š e v n í c h: spisovatelů, umělců, učitelů, úředníků i vůbec lidí,

kteříž, jak říkáme, hlavou pracují. Obyčejný tělesný dělník sice ne vždy takového za svého druha považuje, t. ne za dělníka, jenž pracuje a dokonce ne za takového, jenž těžce pracuje; on nebere na váhu než jenom to, co vidí, a to trochu hýbání rukou neb hubou nezdá se mu žádnou prací; co mezi tím v hlavě se děje, jak u vnitř mozek se napíná a trmácí, toho nevidí. Tomu a takovému, t. kdo duševní práci tak posuzuje, přáli bychom, aby jednou octnul se, alespoň na několik dní, v kůži takového svědomitě svou práci konajícího duševního dělníka, na př. spolupracovníka některých novin: tu by seznal, zač toho loket, seznal by, jak práce ta může člověka unaviti i unavuje, že kolikrát celý vysílen hodí sebou na pohovku a má hlavu jako by mu ji vykuchal. Nejspíš že by si ten dost brzo přál zase zpátky ke svému dlátu neb pluhu.

Však k čemu to povídáme? Hlavně proto, abychom ukázali, že jako ruční prací namáhá se ruka, tak duševní prací namáhá se hlava, t. j. vězící v ní mozek, a namáhání to že je spojeno vždy s útratou. Člověk nemá ani té nejmenší myšlénky, aby tím jakás, ať malounká část mozku se neutratila, a čím více i napnutěji přemýšlí, tím více na mozku utrácí. Útrata ta musí se nahražovati a nahražuje se — z pokrmů. Břicho hlavu krmí.

Nuže i tu platí: z masitých pokrmů děje se náhrada snadno i rychle.

A věru je-li kde rychlé náhrady zapotřebí, jest to jistě při namáhání mozkovém. Advokat, žurnalista neb podobný duševní dělák špatně by pochodil, kdyby jen o hrachu, vdolkách, zemácích a p. živ býti chtěl. Co by ve stravě přišetřil, desateronásob by na díle a výdělku ztratil. K rych-

lému i mnohému dílu duševnímu je nevyhnutelně zapotřebí masa.

A však potrava masitá jest ještě jiného účinku, jenž též ve svých případech není bez ceny.

Všimněme si zvířat masožravých a trávožravých: kdež při oněch (dravcích) je povaha srdnatá, urputná, jest při těchto více mírná i bojácná.

Při jednom učilišti chovali medvěda — pokud medvědovi dávali chleba, zeleniny a p., byl medvěd krotký a mírný; jak ale jali se dávati mu masa, stal se zuřivým, že i hlídači jeho bylo nebezpečno přistoupiti k němu. A prase, začneš-li mu dávati masa, uděláš brzy tak zlostným, že i na člověka se oboří.

S podobnými, rozumem ovšem zmírněnými účinky potkáváme se i při lidech i celých národech. Tatar, americký Indian, jenž je živ skoro jedině o mase, jest smělý, bujný i namnoze krutý: na proti tomu bramanský Hindu, jemuž náboženství požívání masa zapovídá, jest povahy mírné, měkké i bázlivé. Rostlinojedlý národ nebývá nikdy výbojným, často ale pobojovaným, podmaněným — od národa, jenž více masa požívá.

V tom snad také hlavní příčina, proč za dřívějších věků utrpěli Slované tolik od Tatarů, Němců a jiných více masa požívajících sousedů. Národ slovanský hleděl si vždy rolnictví jsa živ hlavně z úrod polních. Odtud pořekadlo: „národ slovanský — národ holubičí“. Chatrná to ale chvála, když jen na buchtách a malomocných zemácích se zakládá, a špatný to zisk býti holubem, když „súsedé jsú“ masojedlí krahujci. (Ač z krahujců těch není na ten čas už tak velký strach, naučili se už také na zrní a vařené zeměky, čímž krahující jich krev zkrotla, že nyní málo se liší od krve holubí.)

Ač při všem není vše ještě na rovni s našimi

sousedy. Jak z prvnějšího víme, Prušák požije dvakrát tolik masa co ubohý občan mocnářství rakouského. A účinek toho seznali jsme r. 1866.

A popatřme do Uher: tu rozdíl ten jeví se zvlášť patrně mezi Slovákem a Maďarem. Kdo jest tu kladivem a kdo nákovadlem? Maďar má svůj „gulaš“, a Slovák — „kaša máti naša,“ říká. Ano, z kaše není než jen zas kaše a z buchet buchta.*) Úpornosti, úpornosti — té jest Vám zapotřebí a ne trpělivosti. S trpělivostí pod stůl a pečení na stůl — tak lépe pochodíte. Pohleďte na junáka jihoslovana: s tím jinak zacházejí, a ten požívá víc masa.

Tak to ale chodí na světě a bude choditi co svět světem státi bude. Kdo s koho, ten toho. Kdo se dává za ovci, toho vlci sežerou. Každý musí sám o sebe se starati, musí se činiti, musí se nedati. Bohužel ale, tu právě jest zase ten osudný kruh, z něhož je tak těžké vykoupení. Ubožák nemá, aby si náležité posily opatřil, a poněvadž nemá, proto jest ubožákem, kterémuž pak i té snahy a pravé podnikavosti se nedostává, aby z bídy si pomohl.

Z bídy rodí se zas jen bída.

Ač na proti tomu jest také pravda: kdo dbá, ten má, a kdo na nic nezaměří, na nic neudeří. Pečeně za břichem nechodí.

Kterak ostatně maso dodává i podnikavosti, toho nejlepším důkazem jest národ anglický. Kde by to byli Angličané i při vší své píli a pracovitosti tak daleko přivedli — bez podnika-

*) V jedné básni sepsané na útěchu lidu Slovenskému píše básník a jeden z předních vůdců jeho (Hurban): „dotrpíme se slobody“. Jest to významné a značící věrně povahu lidu Slovenského. Který národ se kdy svobody „dotrpěl“?

vosti? Království anglické pospolu se skotským jest ostrov, jenž nedrží než jenom 4246 □ mil, tedy ani zcela tolik co nynější naše Cislajtanie (5.440 □ mil) a ani polovic tolik co celé Rakouské mocnářství (11.268 □ mil). A přece jaký to ohromný rozdíl mezi Rakouskem a Anglickem! Anglicko vévodí takměř polovici světa; prapor jeho vlaje hrdě po všech mořích; kde jen přístupu, tam všude anglické koráby dojíždějí, vyhledávajíce příhodného pole svému průmyslu, svým ziskným podnikům. Tak zabíhají na vše strany až po ledové končiny točny jižní i točny severní; ano i bohopustých končin těch se nelekají, Angličané alespoň to byli, kteříž v nich nejdále pronikli — ze samé překypující podnikavosti.

Než s anglickou podnikavostí jest spojena ještě jiná ctnost, důležitá zvláště ve veřejném životě státním, t. občanská statečnost a vší porobě vzdorující zmužilost. A zmužilost ta, jíž Angličané tak znamenitě vynikají, sloužíce za vzor národům jiným, ta — řekneme to prostě — má svůj původ hlavně z hojných pečení. Vezměme Angličanům jich maso anebo vezměme ho jenom nižším jich třídám, nechajíce ho toliko vysokým jich velmožům: a nebude to trvati ani 50 let a z anglického lidu bude stádo málomyslných otroků, jimiž masojídkové panovati budou.

Národ masojedlý může sice býti přemožen, může být i podmaněn, ale nikdy zotročen; kdekoliv jej zotročiti chtěli, hleděli jej dříve znuziti, aby masa odepříti si musel.

Znuzení takové uvaleno na Čechy po nešťastné Bělohorské bitvě; ač na rolnický lid uvaleno už mnohem dříve — zpupnou hrabivostí tehdejší šlechty, kteráž připravivši rolníka o svobodný majetek, v nevolnictví a chudobu jej uvrhla. A tak

se stalo, když nadešla doba zkoušky, doba boje, tu nebylo v lidu ani chuti ani zmužilosti, aby se byl nepříteli, ač nehrubě silnému, postavil. Bitva u Lipan měla za následek porážku na Bílé hoře. Český národ upadl tak zcela — upadl nejdříve hmotně a potom duševně. V odraném, nouzí zmořeném těle vyhaslo vědomí vlastní důstojnosti, vyhasla vážnost i důvěra v sebe sama, vyhasla i všechna snaha, aby sám si pomáhal. Vysíleno tělo — vysílen i duch. A jak těžko národ z takového vysílení se zotavuje! Vidíme to na nás.

Bohu díky ale, zotavuje se. A zotavoval by se ještě lépe i všestranněji, kdyby jen bylo více i všude tělesných sílidel. Na těch ale posud mnoho schází — zvláště v některých krajích. Jak žije na př. rolník v Táborském kraji, jaká to vzácnost spatřiti na jeho stole kousek masa! A právě v těch a takových krajích jeví se rolnický lid posud nejméně probudilý.

A s podobnými, ze stravy vyplývajícími rozdíly potkáváme se i při řemeslnících. Kdo byl kdy přítomen veřejnému některému průvodu Pražských spolků, zajisté se potěšil pohledem na chasu sladovnickou a řeznickou, jak bujaře si vykračovali a ve zmužilém sebe vědomí hlavu vzhůru nesli. A v bujarém, zmužilém tom těle vězí i bujarý, zmužilý duch. Na ty můžeme se bezpečiti. A odkud ta jejich bujará zmužilost, toť na dlani.

Proto bratři: masa — víc masa — hodně masa!

O volení a přípravě pokrmů.

A brachu, řekne mnohý, ty bys na posledy chtěl, abychom o samém mase živi byli?

Toho nemohu chtíti; kde bychom se ho nabrali?

Člověk masojídek, chtě o samé zvěři živ býti, potřebuje na svou výživu náramné prostory, větší nežli jí potřebuje lev neb tygr; neboť člověk zabíjí jak se mu příležitost namane — zabíjí, třebas nepožil. Národ lovců žijící ohraničen v jisté krajině, nemůže se rozmnožiti, neboť na témž prostranství nenalezne výživy než jen jisté obmezené množství zvěře a ta nemůže poskytovati než jen jisté obmezené množství potravy.

K tomu o pouhém mase živu býti člověku nesvědčí, zvláště jestli tělesně ne příliš se namáhá. Požívá-li člověk potravy, v níž je mnoho dusičnatého a málo bezdusičného, tu musí mnoho se pohybovati a údy své silně namáhati, aby onoho hodně mnoho zpotřeboval, by tím spůsobem měl tohoto s dostatek na prodech.

Jihoameričtí pastevci, Gaučové, prohánějíce se co hlídači polodivokého dobytka po dalekošírých stepích, nevezmou často za kolik měsíců ani sousta jiného do úst než jenom pouhého hovězího masa: ti ale čistě libového se štítí a vybírají k snědku jenom těch nejtučnějších kusů. A což teprv když čas po čase vždy zase do osady přijdou: s jakou dychtivostí padnou tu na kus chleba, na mísu rejže, zemáků neb podobného!

Indian, uloviv kus zvěře, kdyby k tomu požil náležitého množství škrobovité potravy, mohl by o tom jistý počet dní živ býti. Tak ale požívaje samého masa, musí v témž čase sníst na místo jednoho — pět kusů zvěře, aby jimi dostal do těla tolik uhlíku, co na prodech potřebuje.

Prospěch plynoucí z rolnictví nelze jasněji i důrazněji vyjádřiti než jako jej vyjádřil jeden rozšafný náčelník severoamerických Indianů ve své řeči, již ke svým lidem držel. Pravil: „Což nevidíte, že bělochové jsou živi o zrní a my o mase?

že maso potřebuje víc než 30 měsíců aby narostlo a že se ho často nedostává? Nevidíte-li, že každé z podivných jich zrnek, co do země hodí, víc než stonásob se jim navrátí, že maso má čtyry nohy k utíkání a my jenom dvě, abychom ho chytali? že zrnka, kde je běloši nasejou, ostávají a rostou, že zima, jež pro nás je čas klopotné honby, jim je časem odpočinutí? Proto mají bělochové tolik dětí a žijou déle nežli my. Pravím tedy ku každému, jenž mne slyší: dříve nežli stromy nad našimi chýšemi věkem sejdou, pokolení zvěrolovců bude vyhubeno pokolením malých zrnosejů, pakliže lovci se neodhodlají, aby také seli.“

Známo je pak při Indianech i při jiných mnoho masa neb samého masa požívajících národech veliká, ano náruživá chtivost líhových nápojů (kořalky). Chtivost tu si nyní velmi dobře vyložíme. Indian je živ o lesní zvěři, a ta, jak víme, má do sebe velmi málo tuku, (neboť se z něho vyběhá), dechové potravy je z ní tedy málo: té však poskytuje líhový nápoj. Líh nedrží v sobě nic jiného než co i cukr nebo škrob, z nichž byl svůj původ vzal. A že líh je tělu dobrým palivem, uznáme z toho: líh hoří a hoře tepla vydává. Tak vydává ho i v těle a vydává ho brzo, jakož snad každý z vlastní zkušenosti zná. Přišed nápojem do žaludku, octne se líh honem v žilách, kdež se ho honem vlykaný do těla kyslík chápe. S cukrem trvá to déle nežli k účinku přijde, a ještě déle se škrobem a tukem.

Dle toho vysvětlíme si také, proč pijáci nebývají milovníci jidel moučných neb sladkých či jak se říká: kam sládek chodí, že tam nechodí také pekař. Teď to na jevu; líh jest potrava dechová tak jako škrob neb cukr: má-li tedy člověk s dostatek onoho, nežádá si těchto, ale ohlíží se

raději po čems hodně dusičnatém — po mase, to ne po tučném, nebrž po libovém; tučným by si chuť na zamilovanou svou líhovinu (pivo, víno neb kořalku) pokazil. Jak lékaři vypravujou, lidé, kteříž mnoho rybího tuku (tranu) užívají, byli-li dříve milovníci vína, potrácejí tím chuť po víně.

Zvláštní zkušenosti došli v tom ohledu v Angličanech. Když tam nastaly spolky střídmosti, t. spolky, jichž údové se zavázali, že žádných líhových nápojů požívati nebudou, přistoupilo k nim též mnoho čeledínů. Těm, kteříž dříve piva dostávali, dávána potom náhrada v penězích. Leč pozorné hospodyně shledaly brzo, že od té doby zpotřebovalo se pak v domácnosti o hodně víc chleba a jiných moučných a podobných jídel, tak že nyní pivo dvakrát se platilo — jednou v penězích, po druhé v jídle.

Podobné bylo pozorováno ve Frankfurtě, když tam jednoho času odbýval se sjezd přátel míru a střídmosti, sešedších se tam z rozdílných zemí, hlavně z Angličan. Hospodský, v jehož hostinci pánové ti trávili, podivil se velmi co přes jeho obvyklý rozpočet snědli moučných jídel, po každé se jich nedostalo. Pánové ti náležející vesměs do spolku střídmosti nepili žádného vína, piva neb podobného.

Hospodští mají v tom svou jistou zkušenost, že lidé, kteříž žádného vína neb jiných líhových nápojů nepijou, o to víc jedí. Ve vinných krajích je proto spůsob, kde v hostinci jí se při společné tabuli, že každý účastník musí víno zaplatiti, třebas ho ani nepil.

Slovem, líh jest dobrá dechová potrava, kteráž je s to aby část jídla nahradila, ale — drahá, což můžeme posouditi z toho: líh není než přeměněný škrob neb cukr, aby však přeměna ta se stala,

na to potřebí mnoho práce i útrat, a ty musí se na výrobku přiraziti. Dále pak co ve škrobu neb cukru vězí uhlíku, z toho velká část se ztratí — kvašením; z kvasícího se ucházi uhelka. Konečně tuť i daň, veliká daň, kteráž z výroby a prodeje líhových nápojů platiti se musí. Drahá, velmi drahá to tedy dechová potrava, porovnáme-li ji s tím jak jí škrobem, cukrem, tukem našich obyčejných pokrmů nabýváme.

A což, řekne mnohý: já piva neb jiného líhového nápoje nepiju k vůli dechové potřebě, nebrž abych se posílil.

A myslíte-li, že líh Vám dá opravdu posily — posily v tom spůsobu, jak jí rozumíme a rozuměti musíme, t. j. náhrady za útratu, již Vaše údy byly předešlou prací vzaly? V tom se mýlíte. Jak může kdo dávati čeho sám nemá, jak může líh nahražovati útratu tělotvorných látek, ant do sebe nemá než jenom uhlíku, vodíku a trochu kyslíku, ant je holou dechovinou?

A vždyť přece cítí se člověk posilněn, když piva, vína nebo kořalky se napije?

Cítí ovšem, ale cit člověka kolikrát mýlí. Než o tom promluvíme až na jiném místě — při nápojích. Před sebou máme ještě pokrmy.

K jakýmže pokrmům člověk je určen, zdaž k masitým či k rostlinným, toho zřejmým ukazatelem jest zřízení zaživacího ústrojí jeho. Všimněme si ho a porovnejme je se zřízením, zejmena zubů a střeva, zvířat masožravých a trávožravých. Zuby špičáky při člověku připomínají na masožravce, zuby třenovní však na rostlinožravce. Střevo pak není ani tak dlouhé jako u rostlinožravců, ani tak krátké jako u masožravců, držíc mezi oběma jako prostřední míru. Patrno, člověk je ustanoven na potravu obojí — masitou i rost-

linnou; člověk je obojetník, jenž v čas potřeby i o jedné obstáti může: však nejlépe svědčí mu smíšena — masitá s rostlinnou dohromady.

A jaká je as míra, v kteréž by jedno s druhým míchati se mělo, aby s nejlepším bylo?

Toť nestejné, řídíc se dle případnosti. Jednu takovou případnost jsme už seznali, totiž práci. Čím úsilnější a hbitější práce na člověku se žádá, tím více jest mu potřebí masa.

A však mimo to jest ještě jiných případů, které též požadují, aby k nim zřetel se vzal. Tak na př. uzná každý, že netečnému neb váhavému poslouží se masem lépe nežli čilému neb dokonce prchlivému. Tak jest i s věkem. Dítěti neb mladíku, pokud ještě roste, svědčí především potrava rostlinná. Mladý věk jest už sám sebou povahy čilejší, bujařejší: jemu tedy netřeba podněcovadla, spíše chladidla. A chladidlo hodí se mu až do času i v čas, kdež mladík dospívá, t. j. kdež v něm probouzejí se jisté tělesné žádosti, kteréž posud dřímaly a na nichž tak mnoho záleží, aby jak možná dlouho zůstaly neprobuzené; neboť čím déle to trvá než se probudí, tím lépe tělo jeho se vyvine a upevní. Jablko, které pozdě zraje, déle trvá. Masitou stravou však onyno žádosti probouzejí se dříve i silněji: nebezpečenství tu tedy větší. Jak mnohý neb mnohá v nebezpečenství tom ne-li utone, alespoň vezme úhonu, kteráž se mu pak po celý život pamatuje. „Neuveď nás v pokušení," modlíme se: jak mnozí rodičové uvádějí ale své děti v pokušení sami — svou nerozumnou laskavostí, kteráž neumějíc činiti rozdílu mezi tím co starému a co mladému svědčí, dává též tomuto co onomu patří, a tak oleje do ohně přilévá.

K čemu také dávati mladému lehkozáživného masa? žaludek jeho je s to, aby, ne-li kaménků

— přece nejtvrdších košťálů ztrávil. K čemu tedy práce mu ulehčovati? on ulehčení si nežádá, on ztráví krajíc černého chleba (zvláště když je namazán máslem) tak snadno, ano třebas snadněji nežli stařec své zadělávané kuře. Ať tedy žaludek pracuje, pokud a co síly má: tím se tuží a posiluje; v pozdějším věku přijde mu to vhod.

A konečně vždyť vám děti o maso ani nestojí — vyjmouc leda že jste je dříve na pivo naučili — pivo žádá k sobě arci masa. Všimněte si jich anebo vzpomeňte si co vám samým pokud jste byli mladí, bylo nejmilejší — byliť to buchty, chléb a všeliká moučná i mléčná jídla.

A ejhle, to všecko jsou věci, vynikající svou hojností v kosťovce neboli v kosťanech, jichž mladému tělu na vzrůst kostí je ve větší míře zapotřebí nežli dospělému, kterýchž ale v mase je poněkud na mále. Masožravé zvíře sežírá s masem vždy spolu část kostí.

V mléce jest tělotvorné zemnatiny více nežli v mase; též v obilí, zelenině a ovoci jest jí hojná míra (viz stranu 130.). Ovšem v mouce, zvláště bělejší, není jí tolik jako v zrně celém nebo v mouce z celého, t. v nepytlované. Za to ale také, kde chléb z mouky nepytlované pekou, jedí ho děti mnohem raději nežli z bílé — jedí ho takměř náruživě rádi. A venkovské hospodyně mohou nám dosvědčiti, t. ty, kteréž pro čeládku zvlášť strojí: jak často jich děti nechajíce na otcovském stole bělounkých koláčů státi, jdou do kuchyně neb čeledníka, by s čeládkou na její černých plackách si pochutnali. Chtíč ten ukazuje jak nejzřejměji co tělu slouží, čeho mu zapotřebí; řiďme se podlé něho, tak zejmena s ovocem — máme-li, dejme jim, ať se ho najedí — třebas nezralého; co nám za našeho mládí neuškodilo, neuškodí také

našim dětem, kachní jich žaludek ztráví všecko, a ovocem činí se krev krotčí a mírnější — jak si jí právě žádáme.

Slovem, masa mělo by se dětem dávati více jen co léku — ve svých případnostech léku ovšem výborného.

Komu však maso z plna práva náleží, toť věk dospělý, zvláště pilný dělník, ať pracuje už tělem nebo duchem. Ač nejvíce jest ho potřeben věk scházející, starý. Když byl člověk jistých let dostoupil, jde to pak s ním zponenáhla dolů, údy i všeliké utroby jeho začínají ochabovati a své povinnosti pořád mdleji a neúplněji vykonávati, tak mdlí ze jmena zaživací moc: výživa těla činí se tudy pořád neúplnější. Jak velice tu prospěje, když žaludku úkol jeho se usnadní, když se mu dá, čeho snadno zažije i co tělu rychlé i vydatné náhrady poskytne a je z toho jen málo nezáživných zbytků, kterýmiž by vnitřní utroby se obtížily. A to jest maso. V porovnání k masu jest zbytků těch z chleba mnohem víc. Že víc, tohoť důkazy leckdes za humny.

Starý rolník zemře obyčejně na svůj chléb. „Já jsem zdráv“, praví, „mně by nic nescházelo, jen kdybych mohl toho chleba lépe snésti.“ Dejme mu masa, a věk jeho prodlouží se o pět, deset a třebas o více let. A tak jest i při řemeslníku, při nádenníku i vůbec při každém člověku: podlé zaživací síly měla by se říditi vždy potrava. Bohužel ale, nevždy to možné — z nemajetnosti. Jak mnoho lidí odchází tudy ze světa dříve než jak jim přírodou určeno!

Však není na tom, aby maso jenom svou lehkou záživností a větší vydatností účinkovalo — tak lehko záživné a vydatné jest i mléko a sýr: a přece nevyrovnají se masu, a tím méně vyrovná

se jim chleb neb jiné co od rostlin pochází. Blahá účinnost masa záleží ještě v jiném.

Každý zná z vlastní zkušenosti, když hladov a unaven snědl talíř dobré hovězí polévky, jak cítil se hned posilen a celý okřálý. Byl-li by tak okřál po talíři mléka anebo po polévce z vody, ať sebe líp, však bez masa připravené? Tomu jistě nikdo nepřisvědčí.

Tím tedy liší se masitý pokrm od jiných: mimo lehkou i vydatnou výživnost jest při něm cosi, čímž člověk okřeje a síly jeho se povzbudí. A co jest to? To lučebníci už vynašli — vynašli to v šťávě, kterouž maso jako houba napito.

Masná šťáva či míza jest voda, v nížto všelicos rozpuštěno, tak zejmena bílek, látky zemné, mimo ty pak ale několikero obzvláštních látek, taktéž dusičnatých jako bílek, však ale od něho přec jistými zvláštnostmi se lišících. Z látek těch vynikají tyto tři: *kreatin*, *kreatinin* a *sarcin*. (Divná to arci jmena; ale učenci už jinak nedají: když nějakou věc vynajdou, hned hledí ji pokřtíti, a pokřtí jak jim právě napadne. A však jmena nepotřebujou nás másti, nám záleží hlavně na věci, a věc jest ta:) Řečené tři látky jsou velice podobny jistým zvláště účinlivým látkám, jež v některých rostlinách se nalézají. O *chininu* snad už každý slyšel, že se ho používá k zahánění zimnic na místo chiny, t. chinové kůry, kteréž dříve k tomu cíli potřebováno. Nalezeno totiž, že, čím chinová kůra účinkovala, záleželo pouze v chininu vězícím v ní. Tenť tedy nyní z kůry té se vydobývá a teď malou špetičkou pouhého chininu vyřídí se tolik, co dříve celou hrstí kůry, kteráž druhdy nemocným užívati se dávala — ovšem roztlučená na prach, při všem ale k nemalému obtížení žaludku. A jako z chiny chinin, dobývá se z makovic nebo

z opije *morfin*, potřebovaný též v nemocech k ukájení bolestí a pro spaní. Mimo ty a jiné výborné léky dobývá se však tím spůsobem z některých rostlin i strašných jedů, tak na *nikotinu* (z tabakového listí), *koniinu* (z nati bolehlavu), *strychninu* (z rostliny známé pode jmenem „vraní oka“) atd. Než v řadu těchto velikých škůdců anebo účinlivých léků náleží též dusičnatina, jíž se nikterak nelekáme, ale velice v ní si libujeme — každodenně: jest to *kafein*. Čím káva tak povzbudivě a nám mile účinkuje, toť hlavně vězící v ní kafein.

A hle, co do složení shoduje se s kafeinem skoro zúplna trojice oněch masných látek, zvláště kreatinin. Odtud tedy ta povzbudivá účinnost masité polévky. Ač doložiti musíme, takto povzbuditi může se jen síla, kde skutečně jest a leda jen dříme nebo unavením je zakryta. Kdo opravdu vysílen, toho masitá polévka neposilní, alespoň ne hned jako při pouhém unavení.

Jinak je masitá polévka tím nejlepším prostředkem pro ty, kteříž z těžké nemoci se křísají anebo jichž žaludek tak špatně tráví, že nic tužšího nesnese. Po dobré hovězí polévce člověk ku podivu rychle se zotavuje anebo scházeje dlouho při síle se zachovává. A to třeba přičísti spolu velikému bohatství zemných látek, vězících v ní. Jak už z prvějšího (str. 126.) víme, maso, považované co vysušené, drží v sobě zemného $3^1/_2$ proc.: avšak dalo-li se vyvařiti, nezůstane v něm ani zúplna 1 proc.; větší díl octne se tedy v polévce — větší díl zemného, malý ale nezemného (spalebného), tohoto jen as $^1/_8$. Polévka pojme totiž z masa celkem as 12 proc. hmoty jeho, rozumí se hmoty považované na sucho.

Ač kdo chce, může z masa i více vytáhnouti, 16 až 24 proc., to i studenou vodou: potřebuje

jen maso na drobno rozsekati, naliti naň vody a tak nějaký čas stát nechati i pak vymačkati. Jestli mok ten potom zvaří, může ho užiti co polévky, chuť alespoň bude stejná a stejný i účinek, ano snad větší, než kdyby byl hned samo maso vařiti dal.

Při té příležitosti nemůžeme zdržeti se, abychom nepřihlídli trochu do kuchyně, jak naše hospodyňky zde maso vaří; snad se nám proto nedostane přivítání — vařečkou. Přihlédneme-li, vidíme: některé, to větší díl, přistavujou maso ve vodě studené; druhé, to menší díl, přistavujou ho v horké, t. j. maso dají do hrnka teprv, když voda v něm se vaří. Je-liž v tom jakého rozdílu? — Velkého.

V masné míze vězí něco bílku (v mase ze starých zvířat míň, z mladých víc), a bílek ten chová se podobně jako i bílek vaječný: přijde-li naň horko, srazí se (ve vejci stuhne). Tak srazí se i v mase, dá-li se toto do vřelé vody — srazí se nejprv na povrchu, poněvadž zde horko nejprv účinkuje. Nuž ale takto-li bílek povrchu se srazil, tož potom brání, že míza z vnitřku nemůže vytékati neb vymáčeti se. Polévka z toho tedy nevalná, ale — dobré maso, neboť v něm největší díl jeho mízy i co v míze dobrého se udrželo.

Naopak ale jest, pakli maso přistaví se ve vodě studené, kteráž jen zponenáhla se vyhřeje a do varu přijde: tu polévka dobrá, maso ale — špatné, houževné neb hadrovité, neboť vězící v něm bílek i s ostatním vytáhl se do polévky.

Šum, jejž kuchařka mezi vařením masa s polévky sbírá, toť hlavně sražený bílek. Bylo-li maso přistaveno do vařící vody, jest šumu mnohem méně a nemusí se ani sbírati, neboť se opět zavaří.

Kterému způsobu dáme přednost?

Přijde na to, na čem nám více záleží — či na polévce či na mase? Chceme-li i masa užiti, učiníme dobře, když vaříme po způsobu prvním, nejlépe takto: Maso dáme do vody, když tato klokotem se vaří a teď nenecháme je než jen několik minut povařiti, pak je odstavíme přiklopené na místo horké, kdež by ale více se nevařilo; nejlepší jest horko jen asi 56—60° R., což arci je o hodně nižší než při kterém voda se vaří; v horku tom maso se udržuje až pomalu dojde. Tak nabudeme masa jak dle povahy své může býti nejlepší — masa křehkého, chutného i vydatného, a i polévka nebude právě špatná, t. j. když se jí z libry masa nebude hned celá konev žádati.

Zkuste toho a přesvědčíte se, zkuste toho především vy, kdož musíte šetřiti, kdo musíte hleděti, abyste málem mnoho zahradili, kdo chcete koupeného masa jak nejúplněji užiti i pochutnati si na něm.

Ač záleží-li vám pouze neb hlavně na mase, tož nedávejte ho ani vařiti, alebrž upečte neb uduste si je. V pečeném neb dušeném máte maso i polévku pohromadě, t. když spolu požijete omáčky vyprýštilé z něho. Angličané požívají masa skoro vesměs jen pečeného neb dušeného, polévky na jich stole zřídka uvidíš, té nechávají jenom nemocným.

Však možná, že vám záleží pouze na polévce, snad jest pro churavce, kterýž jiného nesnese a polévky žádáte si jak nejsilnější; pak učiňte takto: Rozsekejte maso na drobno a nalijte naň studené vody — na libru masa libru vody; tak je dejte na plotnu a nechte, aby voda jen zvolna do varu přišla; vařiti pak ji nenechte než jen několik minut; potom sceďte a maso dobře vymačkejte. Tudy

nabudete polévky jak nejsilnější i nejchutnější, jakéž z téhož masa nabyti lze.

Pakli by dotčená sekanina ještě déle vařiti se nechala, rozpustilo by se z ní sice ještě o několik procent více, ale chuť i výživnost polévky by tím ničeho nezískala.

Toť tedy hlavní způsoby, kterýmiž třeba maso strojiti a v skutku se strojí, když jde o to, aby se ho jak nejlépe užilo. Jak viděti, to, čím maso nad jiné pokrmy vyniká aniž jiným nahraditi se dá, vchází při vaření do polévky: kdo tedy z masa polévky užije, ten masa samého, t. vyvařeného, může snadno nahraditi jiným, na př. mlékem, sýrem, chlebem, vařivem atd.

A hle, kdo by tím způsobem živiti se chtěl, ten k tomu za našich časů nalézá velmi dobré příležitosti. Člověk může míti dobré masité polévky, aniž proto potřebuje masa kupovati a s ním se vařiti; polévky té dostane koupiti už hotové, do zásoby třebas na celý rok a může ji, kdyby na cestu se vydal, i v kapse s sebou nésti. Jak to? Promluvíme o tom — ne sice proto, jako bychom polévkářské takové živobytí zaváděti chtěli: co na nás, my bychom si přáli, aby polévek raději ubylo a zejmena náš dělník aby se jich odnaučil, přidrže se raději stravy anglické (bezpolévkové). A však vímeť, marno plovati proti proudu: náš lid jest už jednou polévkový a zvláště naše hospodyně myslí, že by to nebyl ani oběd — bez polévky. Uvedeme tedy, když už bez polévky to nejde, jak možno alespoň d o b r é polévky se dodělati.

V posledním čase octnul se v obchodu zvláštní vývar z masa, nazvaný m a s i t á t r e s t L i e b i g o v a (v Praze prodává se mimo jiné u materialisty p. *Všetečky* na Staroměstském náměstí

u jednorožce). Tresť ta přiváží se z jižní Ameriky a dílem z Australie.

V zemích těch jest náramně mnoho dobytka, pasoucího se volně na rozsáhlých stepích, lidu tam ale málo: dobytek nemá tudy než jen malé ceny, poražení nejvíce jen k vůli kůži, rohům a loji, maso většinou se zahodilo. Tomu nalezli nyní dobrého použití: maso to se vyváří, t. j. výmokem a slabým, krátkým varem dělá se z něho polévka, kteráž pak na tuho se sváří. Tak vyváří se nyní už maso z kolikrát stotisíc kusů ročně — každým rokem víc a víc. Nabytá tudy a vší mastnoty zbavená svařenina — toť masitá ona tresť. Na libru tresti vyjde as 25 liber masa, a z celého vola nenadělá se než asi 8—9 liber. Tresť ta nepřijde tedy lacino; v Praze prodává se na ten čas libra, to lehké anglické váhy, po 5 zl. 80 kr. r. m. (prodává se ale také po půl, po čtvrt i po osmině lib. — ve zvláštních brnčených nádobkách). Mnoho to peněz. Pro chudého nebo k obyčejné potřebě s ní tedy mnoho není. Koupí-li si člověk kus hovězího masa a uvaří si ho, přijde mu polévka z něho ne-li laciněji, alespoň nic dráže, a maso má nádavkem. Avšak komu jde jen o polévku, na př. pro nemocného, ten z většího dílu pochodí lépe, když své útočiště vezme k dotčené tresti: tak má masité polévky bez práce a má jí kdy a jak silné mu libo. Potřebuje jen kousek tresti v teplé vodě rozpustiti a drobátko přisoliti, a hovězí polévka je hotova. Na jednu porci stačí na špici nože tresti, a z libry možná sto i půl druhého sta porcí nadělati — dle toho jak polévku chce míti silnou. Ovšem že zhotovená tím způsobem polévka nemá zcela té chuti jako po obyčejnu doma uvařená, schází jí mastnota a zelenina. Obého může se jí ale dodati a polévka nabude tudy chuti, že jí pak

sotva kdo od domácí rozezná. Ostatně jako na polévky hodí se přísada tresti té také do omáček, k rozdílným příkrmům: všemu dodá se tudy chuti i síly.

Zvlášť dobře hodí se tresť ta do nemocnic, na daleké námořní cesty, vojákům v čas války. Věru zmořenému nebo těžce raněnému ve válce vojáku nemůže býti lepší i rychlejší posily jako z tresti té rozpuštěné ve vodě anebo v čas potřeby ve sklence dobrého vína. Nepochybujeme, že, kdyby mělo opět na vojnu dojíti — čehož nás pán bůh ale uchovej! vůdcové budou už tak svědomití, aby každého vojáka opatřili několika loty tresti té — pro příhodu.

Než musíme podotknouti, vyrábění masité tresti není právě nic nového. Už za dřívějších časů dály se pokusy o výrobu tu i ve velkém, to v krajinách, kdež maso zvlášť laciné. Vyráběná tudy tresť prodávána ve spůsobě tabulek, nazvaných „tabulky polévkové“. A však tabulky ty nedošly žádné přízně, i v nemocnicích, kdež by se byly nejlépe hodily, v krátce je zavrhly. Proč?

Nebyla to pravá masitá či polévková tresť. Maso za jedno příliš dlouho vařeno a za druhé přibíráno k němu i věcí nenáležitých, t. šlach, mázder, chrupavek, nožiček, kostí a p., ano těchto na mnoze i výhradně používáno, neboť zkušenost ukázala, že z přísad těch tabulky jsou mnohem čistší, průhlednější i vůbec na pohled pěknější nežli z pouhého libového masa, a k tomu přijdou o mnoho laciněji. A však výrobek ten není více polévková tresť, alebrž k l i h.

Jestliže maso déle i silnějším horkem se vaří, začne i masné vlákno i všeliká mázdra se rozpouštěti, a toť klih, jenž k ostatnímu se mísí; a z kostí, ze šlach a podobného není než jenom

klihu. A klih, ač rovněž dusičnatina, **není žádnou potravou** ani člověku ani zvířeti.

Jest tomu už více let, co v té věci podniknuto v Paříži zvláštních zkoušek. Staloť se právě za příčinou polévkových oněch tabulek, kteréž zavedeny v jedné z tamějších nemocnic ukázaly se neplatnými, tak že lékařové nechtěli jich dále potřebovati. Z toho povstaly mnohé hádky, kteréž konečně schvalními zkouškami rozřešeny. Jedna ze zkoušek těch učiněna s psy: psům dáváno tabulek těch — jednak na sucho, jednak rozpuštěných ve spůsobě polévky. A hle, všichni pošli — pošli v čase, v kterémž by byli též pošli, kdyby z hola ničeho žráti byli nedostávali. Vyvařená ta klihovatina není tělu k žádné výživě než leda jen k obtíži, kteréž tělo hned zbaviti se hledí — po střevě i močem.

Upozorňujeme na to naše milovníky rosolu a telecích nožiček. Klihovatina patří jenom klihařům.

Nuže od bývalých těch tabulek liší se zúplna výše uvedená Liebigová tresť: ta hotoví se předně z pouhého libového masa a hotoví se tak (maso více se vymáčí než vyváří), by do ní žádného klihu se nedostalo; a v tom, že je prázna všeho klihu, záleží veliká cena i platnost její.

Než dosti o mase a přípravách jeho: slušnoť abychom přihlídli také trochu k **pokrmům rostlinným**, u našeho lidu právě nejčastějším a hlavní základ výživy jeho tvořícím.

Že člověk může i o rostlinné potravě živ býti a z ní i hodné posily nabývati, ač trochu loudavé, seznali jsme už v předešlém a důkaz máme na dělnících venkovských: kdy dostane se takovému kousek masa do úst? a mají síly dost — více než mnohý tělesně si hovící masojídek. Pohybujíce se na čerstvém povětří tráví dobře, čímž i z potravy rostlinné čerstvěji svým údům náhrady dobývají.

Ač při všem nesmíme zapomenouti, že venkovský dělník nežije o pouhé potravě rostlinné, ont ke svému chlebu a zemákům požívá mléka, kteréž jak víme, je tak lehko záživné jako maso a co do posily také tak vydatné, t. j. odpočteme-li první účinek, jejž maso několikem svých zvláštních látek v těle vyvodí.

V tom ohledu vede se hůře dělníku městskému, zvláště ve velkých městech, kdež mléko drahé a k tomu i špatné, t. křtěné: nemůže-li tu na místo mléka požívati masa, zůstává se svou silou za venkovanem pozadu.

Kde proto mléko spravedlivé a nedrahé, tam ať si ho chudý člověk dle možnosti dopřeje: mát v něm ve svých okolnostech tu nejlepší i nejlacinější posilu, kteráž mu do jisté míry maso nahraditi může.

Mléko hodí se výborně co přísada k mnohým z obyčejných slabých pokrmů jeho, tak zejmena k zemákům. Zemáky na loupačku zapíjeny mlékem jsou výborné jídlo. Mlékem dá se velmi dobře nahraditi také omastek — drahý omastek, kterýž při všem tělu ani nejmenší posily neposkytuje, neb jestiť holá toliko dechová potrava, o niž právě v pokrmech chudého člověka žádná nouze není, spíše přebytek. Tak na př. v posledním čase přibyla chudým hospodyním do kuchyně kukuřičná hrupice a rejže (oboje prodává se lacino, rejže přetlučená o polovic laciněji nežli celá) a obojice jest nabytná — co do objemu, kaše navaří se z nich mnoho; však ač nabytny, co do posily jsou přece hrubě chudy: kukuřičná krupice rovná se svou chudobou asi zemákům a rejže dokonce padá pod ně; v rejži vězí na 1 díl dusičnatiny 12 dílů dechoviny (škrobu), což je poměr ovšem nepříznivější nežli v zemácích. Nuže jedná-li moudře

chudá žena, kteráž koupivši rejže neb kukuřičné krupice uvaří z ní a z vody kaši, kterouž pak omaštěnou muži a dětem na stůl přinese?

Aj, utrhne se třebas ten neb onen: tedy ani omastku se nám nepřeje, nemastného máme svého jídla požívati!

Bratře, já jenž toto píšu, jsem dělník jako Ty, dělník starý, jenž už ve světě také ledačehos zakusil. Věř kdyby jen na tom sešlo, co Tobě nejenom já, ale každý z mých druhů z celého srdce přeje, měl bys jidel netoliko jak patří mastných, ale k nim jako anglický dělník, každého dne libru masa, půl k obědu a půl k večeři. Ale — přání je přání, kterýmž ani moucha se nenasytí, a splní-li se kdy, kdož ví. Prozatím přijmi tedy mou upřímnou radu, anebo dovol, abych ji hned přímo vážené Tvé manželce vyslovil: nemáte-li než buď jenom na omastek buď jenom na mléko, volte mléko.

Však když jsme se už tak k přátelské rozmluvě sešli, tuť nemohu se zdržeti, abych ještě s některým jiným naučením se nevytasil. To víte, kantor je kantor, a kdo už je na té planetě zrozen, aby jiných poučoval, ten jinak nedá a kde k tomu příležitost se naskytne, hned se jí chápe. Milá paničko, Vy byste ráda, aby Váš muž hodně mnoho vydělával, a Vy také víte, že výdělek jeho závisí na jeho síle, z menší že je menší, z větší — větší: proč nehledíte mu ji jak možná zvětšiti? Vy sílu jeho máte ve svých rukou, ona mu plyne hlavně z Vašich hrnků: proč v nich častěji nevaříte hrachu, čočky a fizolí? Toť přece potrava tak sporá i silná — zeptejte se jen svého muže, ten Vám poví, co v sobě kulovatina drží dusičnatiny, víc ještě nežli maso — proč tedy u Vás tak zřídka na stůl přichází?

Ano kdyby ji jen muž častěji jísti chtěl! Snad kdyby v mastnotě plavala?

Pravda, omastku potřebuje kulovatina mnoho, neboť na velikou hojnost své dusičnatiny má příliš málo dechového. Však ale což dechové musí se dodávati právě mastnotou, což na to není ještě jiného? Vždyť ve Vaší kuchyni není o dechovinu nouze, větší díl pokrmů, jež strojíte, jsou až příliš dechovými: vyberte z nich některý a ke kulovatině připojte. Činíte tak někdy beztoho. Tak na př. vaříte hrách s kroupami (svarbu) nebo čočku s kroupami (kočičí tanec): proč by na místo krup nemohlo býti i cos jiného, ještě více dechového, na př. rejže neb zemáky? Zkuste to s rejží (s tou lacinou, kteréž na ten čas v Praze i za 8 krejcarů libra se prodává), a uvidíte, jak rejžová ta svarba bude Vašemu muži výborně chutnati — lépe nežli kroupová a lépe nežli samotný hrách, třebas jste ji ani neomastila. Ovšem že obojici do hromady vařiti nebudete, nébrž každé zvlášť a teprv uvařené do hromady smícháte. A jako rejži neb zemáky, můžete za přísadu vzíti též mrkev, tuřín, zelí a j., ano tyto šťavnaté hodí se a přijdou k chuti ještě lépe. Hle, tuť tak rozdílných strůjí, že kdybyste chtěla, mohla byste mužovi každý den hrách neb jinou kulovatinu vařiti a nepřejedlo by se mu. Zkuste těch přísad a přesvědčíte se, zkuste alespoň jedné neb druhé, již právě po ruce máte. Ostatně rozumí se samo sebou, že budete vždy hleděti, abyste hrášek (neb jinou luštěninu) přinesla na stůl hezky měkce i stejně (ne ob zrno) uvařený. Však ale Vyť jste dobrá kuchařka a dovedete tomu už vyhověti, tak zejmena dvojí pokličkou, povolným vařením, aby hrách se neházel, doléváním horkou vodou atd.

Což ale jestli hrách je neuvařčivý?

Pak arci je chyba. Však ale možná že chyba

ta nevězí ani tak v hrachu jako ve vodě, snad je voda tvrda: na hrách potřebujete nevyhnutelně vody měkké.

Ale možná, Vy jiné nemáte než jenom tvrdé, ze studánky.

Pak si z ní udělejte měkkou; to jde lehko: buď prvějším odvařením, buď přísadou sody; se sodou přijde to nejpohodlněji, malá trocha dostačí; opatřte si ji. Radím ale, opatřte si sody ne obyčejné (již pradleny na prádlo berou), ale té, kteráž v sobě má dvakrát tolik uhelky a jmenuje se dvouuhlan sodový. Na tu můžete se bezpečiti, že je zcela čistá, t. že nemá do sebe žádných škodných příměsků. Prodává se ve všech lékárnách a u materialistů (u materialisty p. Všetečky v Praze libra po 28 kr.). Kupte si ji hned celou libru nebo půl, hodí se Vám velmi dobře v domácnosti i k jinému: tak na př. když mléko neb polévka zkysne: na špičku nože sody je napraví, t. j. kyselost jim odejme nebo zkysnutí předejde. A můžete býti zcela bez starosti, přísada sody té jest zúplna neškodná. Vždyť ji mnozí dost často i schválně požívají — z lahůdky. Snad každý už měl příležitost ne-li okusiti, alespoň viděti pěnící se vody, hotovené ze dvou prášků vsypaných do ní. Jeden z prášků těch jest dvouuhlan sodový, z kteréhož práškem druhým (kyselinou vinnou), když ve vodě dohromady se sejdou, vyžene se vězící v něm uhelka, a ta jest to, kteráž uprchajíc pěnění ono působí, ta dodává vodě řízné občerstvující její chuti. Co plicím jed, žaludku med.

Tak tedy, pomocí sody učiníte si z tvrdé vody měkkou, a v té se Vám hrách už snáze uvaří. A však možná hrách jest tak neuvařčivý, že ani měkkou vodou nechce se dát obměkčiti.

Pak nezbývá než abyste jej den nebo dva dni dříve namočila: tak zkrotíte i toho nejhoršího tvrdohlavce a docílíte, že uvařen bude i sladší.

V tomť ale máte spolu prostředek, jehož i na uvařčivý hrách použíti můžete — t. aby se Vám čerstvěji uvařil; znám to, na tom Vám záleží mnoho, a vím, že v tom jedna z hlavních příčin, pro kterouž hrách tak zřídka vaříte: Vy nemáte času, abyste se s vařením hrachu kolik hodin párala a přitom kdo ví co paliva spálila. Předchozím namočením tomu pomůžete.

A pak, milá paní, nezapomínejte na hrachovou polévku a hrachovou kaši, toť výborné jídlo. Proč mnohý žaludek hrachu dobře nesnese, záleží jen v hrachové slupce: slupka ta jest nezáživná a tou žaludek jenom se obtíží. Jestliže tedy slupku na cedidle odmísíte, máte pak čistou poživinu — poživinu lehko záživnou i obzvláště silnou. Hrachová i spolu z masa polévka jest ta nejsilnější i nejsytější, jakéž si jen pomysliti možno.

Než mluvě o pokrmech, jakýchž nám říše rostlin poskytuje — o pokrmech silných, nemohu opomenouti, abych Vás spolu neupozornil na jeden z nejsilnějších. Jsouť to houby. Bydlíte-li na venku a máte-li na blízku les, posílejte své dítky pilně na houby, ovšem pozor; jen na dobré, anebo nakupte jich a hodně mnoho nasušte — do zásoby: na omáčky, do polévek a j. Ze všeho co nám matička země ze svého lůna za potravu rodí, jsou houby svou podstatou masu nejbližší, tyť skoro jako maso.

Konečně, milá hospodyňko, nezapomínejte na zeleninu: jen hodně zeleniny, v polévce ať neschází nikdy, do polévky můžete ji třebas natlouci — všelijaké. Zelenina nedává arci mnoho síly a

sytí špatně; jestiť velmi vodnatá, 8 až i 9 desetin jsou jí samá voda, za to ale drží v sobě velikou hojnost užitečné zemnatiny, jak svrchu již podotknuto, a vězící v ní dusičnatina a dechovina jest lehko záživná; za dechovinu jest nejvíce jistá sliznatina a cukr, a těch žaludek lehčeji zažije nežli škrobu. Zelenina slouží tělu zvlášť výborně letního času. V zimě jest jí méně zapotřebí, tu z dechového svědčí zas lépe škrob a tuk, neboť ty déle nadržujou. Ač co přísada jest zelenina vždy užitečná.

Co do síly jest vydatnější, t. dusičnatější zelenina ta, z níž lupení neb jiných nad zemí vyrostlých částí požíváme, tak zelí, salát, kapusta, brukev, špargl, květlík a p.; méně vydatné jest však, co vyrůstá pod zemí, jako mrkev, řípa, zemáky a p. Ač mnoho záleží též na tom, jak ta neb jiná zelenina se ustrojí: zdali se udusí neb v polévce uvaří či uvaří se ve vodě, kteráž pak se slije.

Posledním spůsobem ujde zelenině mnoho a ujde ovšem i člověku, kterýž jí požívá. Na to tedy račte, laskavé kuchařky, pamatovati, račte nám zeleninu strojiti tak, abychme jí celé užiti mohli. Jediné výminky dovolíme Vám při zelenině, kteráž by nám celá nechutnala — pro hořkost, jako na př. špenát neb kadeřavá kapusta: ty tedy můžete prvé spařiti a vodu z nich slíti. K nim pak ale nesmí scházeti pečeně. Té-li ale nemáte, tehdy jich raději nechte. Ty a takové zeleniny patří na stůl mohovitějšího, kterýž jiným doložiti může.

Pro nás pak méně mohovité neb i zcela nemohovité volte jenom zeleniny, kterýchž můžeme užiti úplně; těch ale trochu víc a častěji nežli posud.

Ano, kdyby jich jen bylo! V Praze jich ovšem

možná dostati kdy a jak hospodyni libo: jak ale venku?

Pohříchu jest tomu tak: právě po venkově, kdež by zeleniny mohlo být nejvíc, bývá o ni nejspíše nouze. Zeleniny, zahradní zeleniny hledí se u nás posud tuze málo; projděme vesnici po vesnici: jak vzácné jest spatřiti kde zahrádku se zeleninou. A přece mohla by býti ne-li všude, ale v tak mnohých, přemnohých místech. A ničím se půda tak dobře nezužitkuje, ničím z jistého kousku země nezíská se tolik poživy pro lidi jako zeleninou. Naši zahraniční sousedé, Němci, ještě více ale Francouzové, Belgičané a Holanďané umějí si zeleniny lépe hleděti. Kéž by jich naši hospodářové následovali a kéž by i venkovské hospodyně samy k tomu se přičinily — by nemusely čekati až co jim překupnice do stavení přinese, by měly zeleniny doma samy — čerstvé. A není pochybnosti, že by pak vždy vybylo — na podělení neb odprodání jiným, kteříž žádné vlastní zahrady nemají nebo ne k zelenině příhodné, že by pak zeleniny měli dost všichni.

Ba kdyby více zeleniny se bledělo, co by tu přibylo pokrmů na střídání a rozmanitější jich sestavování. A na tom záleží velmi mnoho. Víme ze zkušenosti, jak mnohý pokrm, přijde-li častěji po sobě na stůl, člověku se přejí. Proč se přejí? snad-li z příčiny jakés zvláštní příchuti? Někdy ano; většinou ale proto, že jest to pokrm příliš jednostranný, kterýmž tělu podává se čehosi víc než toho potřebuje. Proti tomu tělo se zpouzí, dávajíc to na jevo svou nechutí. Ať nikdo nemyslí, že zvláštní ty chuti neb nechuti zakládají se jen na jakés svévolné libůstce: kořen jich vězí obyčejně hloub — v potřebách těla. A potřeby ty jsou u rozdílných lidí a v rozdílných případnostech

rozdílny; podlé nich třeba se říditi. Na kuchařce záleží skoro vždy, když její strávníkům to neb ono jídlo se přejídá: proč lépe nestřídá, proč dává totéž jídlo v tétéž způsobě příliš často nebo proč i dává je samotné, nehledíc přísad? Už při hrachu byla zmínka o tom, jak rozmanitým spůsobem možná ho ustrojiti, by člověku třebas každý den chutnal. A co o hrachu, platí více méně i o jiných pokrmech. Přísad tedy hleďte, rozmanitě střídajících se přísad! Proto nemusí vás oběd ani o krejcar víc státi; co přidáte druhého, o to dáte míň prvního. A na plotně, kde dva tři hrnky stojí, nalezne místa vždy ještě třetí neb čtvrtý.

Vůbec bychom si přáli, aby naše pečlivé hospodyňky přestaly býti tak příliš — politik by řekl — „konservativními“, t. j. aby nedržely se tak houževně těch svých několika starobylých receptů, považujíce je za samospasitelné, alebrž by uznaly, že mimo ty jest ještě nesmírné množství receptů jiných, dílem i lepších, kteréž týmiž prostředky, však jinak sestavenými, prováděti se dají — receptů to větším dílem však ještě neznámých, nevynalezených, k jichž vynalezení ale každá kuchařka povolána jest. Kéž by se povolání toho naše kuchařky, naše milé hospodyňky ujaly, kéž by o vymýšlení nových přiměřenějších jídel se přičinily! Věru nemůže býti vážnějšího povolání. Dle toho, co a jak strojí, strojí každá nejenom sílu svého muže i své rodiny, ale i jich zdraví a věk. Pomysleme si dva zcela stejné koně, určené oba k stejné práci, z nichž ale jeden by špatně a druhý dobře krmen byl: který z nich, nehledíme-li k nahodilým případům, bude déle sloužiti a dosáhne delšího věku? O to tuším nebude nikdo v pochybnosti. A nejinak jest při člověku; úmrtní výkazy sestavené podlé rozdílných člověčenstva tříd jsouť

toho zřejmým svědectvím. Ty třídy nebo ti lidé, kteříž požívají stravy lepší, spořádanější, žijou v průměru déle nežli jiní, jejichž strava je nespořádaná, špatná. Jestliže člověk jedovatých hub se nají a z toho onemocní neb dokonce zemře, nepochybuje nikdo o příčině účinku toho: avšak tak jistě jako člověk může se jedovatými houbami otráviti, tak jistě podrývá své zdraví a život svůj zkracuje špatnou, nepřiměřenou stravou, t. špatně volenými neb špatně připravenými pokrmy. Jaký to vážný i veledůležitý, však spolu i s jakou odpovědností spojený úkol, jenž tudy v ruce i v důmysl našich hospodyň vložen. Kéž by si ho vědomy byly, kéž by dostáti jemu věrně i svědomitě se vynasnažily!

Kterak zažíváme?

Dříve pokládáno zažívání za věc prostou, jen za jakés vaření, kteréž v žaludku se odbývá: novější skoumání však ukázalo, žeť to úkol velmi spletený, jenž ukazuje se tím spletenější i podivnější, čím dále v skoumání pokročeno. Vyložíme o tom něco.

Jak víme, pokrm, jehož zažiti chceme, vezmeme nejprv do úst, kdež jej rozžvýkáme a pak polkneme. O polknutém pak známe neb se domýšlíme, že pobude nějaký čas v žaludku, dostane se odsud do střeva, kdež rozdělí se ve dvě části, z nichž jedna vsákne do žil, do krve, sloužíc tělu k výživě, druhá pak co nepotřebný, nezáživný zbytek z těla se vymísí. Toť tedy v hlavním, co jmenujeme zažívání, toť začátky i konec jeho. Vizme, co leží mezi tím.

Aby pokrm, pokud je záživný, do krve dostati se mohl, musí se především rozemleti a

pak rozpustiti. K rozemletí slouží zuby. Slepice neb holub nemá žádných zubů a polyká zrní celého, za to má ale silný svalovitý žaludek a v něm písku neb drobných kaménků, kterýchž spolu vyhledává. Kaménky ty slouží jako za zuby, jimiž žaludek přišlé do něho zrní rozmílá.

V ústech máme dále zvláštní žlázy, z kterýchž slíny se odměšujou a do úst vylévají. Jak člověk nějakého pokrmu do úst vezme, hned nastane odměšování slin; pokrm jest slinovým žlazám draždidlem. Ač sliny odměšujou se často už při pouhém pomyslu na pokrm, zvláště na chutný — víme jak tu mívá člověk ústa hned plná slin. Slinami mezi žvýkáním sousto se promíchává i promáčí, načež promočené a ve žvanec sbalené se polkne.

Než záleží-liž pouze na tom, aby slinami polknutí sa usnadnilo? Nikoliv, úkol slin jest ještě jiný, to velmi důležitý. Sliny přispívají k rozpuštění škrobu.

Jak víme, hlavní látka našeho chleba, našich zemáků i mnohého vařiva jest škrob. Škrob ale co škrob není záživný, protože nerozpustný. Aby se rozpustil, musí dříve přestat býti škrobem, musí obrátiti se v cukr. A obrat ten děje se kolikerým způsobem.

Víme, z ječmene dělá se slad; v sladu jest škrob proměněn v cukr: proměna ta stala se vyklíčením. Tak i zemák, když zmrznul, zesládne; a zesládnutí nezáleží než rovněž v zcukrovatění jeho škrobu. Škrob ale zcukrovatí také za působením jistých přísad, tak ze jmena slin. Byl-li škrob dříve povařen neb rozpečen, toť za přimícháním slin mění se honem v cukr. Přesvědčiti o tom může se snadno každý i mimo ústa, na šálku. Ať vezme trochu uvařeného škrobu a pro-

míchá jej slinami: za několik hodin bude míchanice ta sladká. Mnohem čerstvěji jde však zesládnutí to v ústech před se, poněvadž tu spolu náležité teplo účinkuje. Všimněme si, když chleb jíme: sousto žvýkáním sládne, na konec, když už je polknouti chceme, jest vždy sladší nežli na počátku A ještě zřejměji seznáme zesládnutí to na drobtu uvázlém mezi zuby, když jej později vyndáme.

S takovou proměnou potkávají se medle pokrmy moučné neb škrobové i musí se potkati, by zažiti se mohly. Patrnoť, jak mnoho na tom záleží, aby pokrm jak patří se užvýkal, t. j. aby žvýkáním jak patří se proslinil.

Chybuje proto a pokrmem plýtvá, kdo příliš hltavě jí, jídlo do sebe jen házeje. Ovšem že později ve střevě ledacos se nahradí, co v ústech promeškáno: a však vždy jest lépe, aby nebylo třeba nahražovati a hned v ústech by se odbylo, co v ústech náleží.

Zvláště důkladného rozžvýkání požadujou moučné pokrmy zhotovené z těsta nekynulého, tak na př. knedlíky, zvláště tužší. V porovnání k těm jest chleb mnohem lehčejší k zažití, neboť pro svou kyprost a dirkovatost v ústech se rozsype a slíny mohou jej dokonale prostoupiti. Ač i mezi chlebem jest rozdílu: brousek na př. ztráví se špatně; též novopečený chleb nesvědčí tak dobře jako starší zatvrdlý — z příčiny, že v ústech se houlí a slípá u žvakle, jež slinám jsou neprostupny. Kdo je slabšího žaludku, ví, jaký z toho pocit mívá, když měkkého chleba se najedl. A žvakle ty nejenom že v žaludku tlačí, ale odcházejí z těla většinou neztráveny, beze všeho užitku. Ne nadarmo tedy praví staré přísloví: měkký chleb kapsu vyjídá a tělu nepřidá.

Ba kdož by řekl, že i na drobno rozdělaný a v tekuté spůsobě požitý pokrm škrobovitý působí člověku obtíže, pakli se polyká bez žvýkání. Zeptejme se člověka, jenž má špatný žaludek, uzná-li krupičnou, kroupovou, sagovou, strouhanou neb podobnou polévku za lehko záživnou? Sotva; spíše řekne, že když se jí nají, těžce mu v žaludku leží. Proč? Protože polévka se nežvýká a nežvýkáním škrobovina její se neprosliňuje.

Než takto prospívají slíny jenom při pokrmech škrobovitých, jenom škrob se jimi mění: co však jsou v pokrmu látky ostatní, těch slíny se netknou, t. j. žádné změny v nich nezpůsobí, vyjmouc leda že je zmokří a v kaši obrátí — jsou-li totiž tuhé.

Co člověk polknul, to vjede do žaludku a zde dále se připravuje. Žaludek jest podlouhlý pytlík, mající s každého konce otvor. Jeden otvor jest vchod, vedoucí do něho z jícnu, a druhý východ, vedoucí z něho do střeva. V pozdějším (na stránce 183.) spatříme toho vyobrazení. Pokud žaludek lačen, je splaskly; pozřeným pak jídlem roztahuje se. Tak roztahuje se víc a víc až do jisté míry, kdež další roztahování činí se už obtížným. A toť doba, kdež člověk začíná cítiti, že je pln, což je mu napomenutím, aby jísti přestal.

Mezi tím, z podráždění došlého pokrmu, nacházející se po vnitřní žaludkové stěně drobounké žilky nabubřely, bledá dříve stěna zčervenala, a teď z ní prýští se v hojnosti zvláštní kyselá šťáva — šťáva žaludková, a k tomu začne se žaludek i sám svým způsobem pohybovati. Žaludek jest totiž ve svých stěnách protkán masitými vlákny, jež pobuzeny začnou se stahovati i povolovati. Pobudkou k tomu jest přišlý pokrm. Střídavé to stahování i povolování má za následek, že žaludek

se stíbá a svíjí, čímž vězící v něm krmivo se převrací a roztírá i žaludkovou šťavou promíchává. V celku jest to tedy dění podobné tomu, s kterýmž se byl pokrm už v ústech potkal; ano tomu podobně účinkuje nyní i přimíchaná k požitému žaludková šťáva, kromě že účinek její je obrácen k jinému. Slíny jímaly se pouze škrobu: žaludková šťáva však škrobu si nevšimne, aniž jiného bezdusičného, ona má namířeno pouze na dusičnaté, na masné vlákno, bílek a p., jež hledí rozpustiti.

Přes to má žaludková šťáva tu vlastnost do sebe, že věcem hníti nedá a dostane-li se do žaludku cos zahnívajícího, že další toho hnití zastavuje. V tomť příčina, proč člověk i zapáchající t. zahnívající zvěřiny neb jiného masa může beze škody požiti.

Požije-li člověk s pokrmem spolu jakés rostlinné kyseliny, na př. octa neb citronové šťávy, účinkuje žaludková šťáva bystřeji. Ač kyselé té přísady nesmí býti přes jistou skrovnou míru, sice účinnost žaludkové šťávy tudy se zas ruší.

Tak tedy žaludek pracuje — pracuje tak dlouho, až uložený sobě úkol byl dovršil, a dovršeno jest, když vězící v žaludku pokrm šťavou jeho byl se dokonale napojil a promíchal. Teď začne žaludek se tišiti a otevře svůj východ, jejž posud urputně zavřený držel. Skrze východ tlačí se nyní poživina do střeva — tlačí se tam co řiďounká kaše, ulehčená o to, co z ní bylo do žaludkových stěn zasáklo. Do stěn zasáklo a po žilkách odvedeno bylo všechno, co z požitého bylo mezi tím úplně se rozpustilo, čehož ale nemnoho; mimo to zasákl ale všechen nápoj i všechna čirá tekutina pokrmem spolu požitá. Z nápoje nepřijde do střeva nic a z polévky jen hmotná přísada její.

Co v žaludku se odbylo, tím arci není zažívání ještě odbyto, to pokračuje dál ještě — ve střevě, ano zde teprv nejhlavnější nastává. Mnohoť tu ještě přísad a úprav, s kterýmiž požitému je ve střevě potkati se, a dlouhá cesta, kterouž musí projíti a po níž po celé se obdělává, zažívá i vyživá. Člověčí střevo má 5 sáhů délky i přes to: toť už zřejmý důkaz, jak mnoho toho, čeho požitina ještě podstoupiti musí.

Střevo činí jednu nepřetržitou rouru, ač ne všude stejně prostrannou aniž stejně zřízenou. Co hlavní oddíly její rozeznáváme střevo **tenké** a

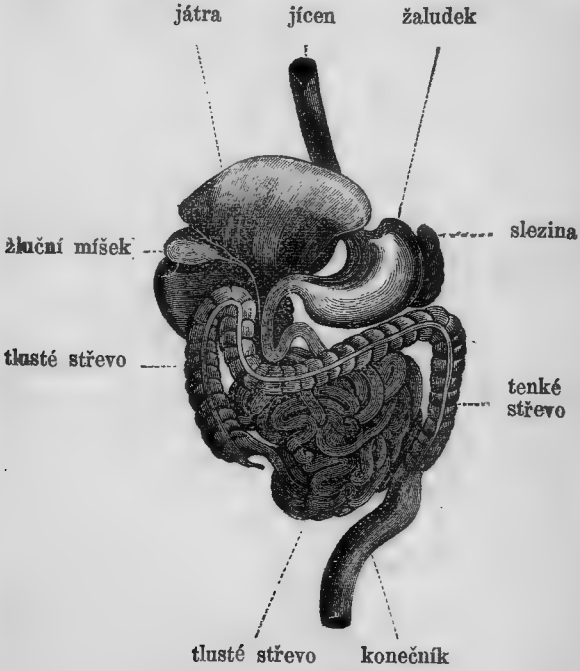

střevo tlusté. K rouře té patří co příslušenství několikero zvláštních utrob, jako zejmena játra a slezina. Na předešlé stránce vidíme vyobrazeno, jak vnitřnosti ty vypadají a mezi sebou uloženy jsou.

Než přihledněme, jak požitému, když ve střevě se octlo, se vede. Sotva se tam octlo, hned ho přivítá trojice nových zvláštních moků, t. žluč, mykterní slíny a střevní šťáva.

Žluč pochází z jater, kdež z krve se odměšuje a odmíšená sbírá se ve žluční míšek, z něhož vede zvláštní rourka do střeva, v hořejší díl tenkého střeva. Po rource té vylévá se žluč do střeva, kdež s požitinou se mísí. Požitina, dosud kyselá (ze žaludkové šťávy), nabude tudy chuti hořké a barvy žlutavé.

Co tím způsobem žluči se odmísí, a do střeva vylije, dělá mnoho: u člověka odrostlého počítá se denně 2—3 žejdlíky, bývá ale nezřídka o mnoho víc, tak zejmena u člověka, jenž mnoho jí, zvláště masitého, neb mnoho pije.

Kterak žluč k zažití pokrmů je potřebna, lze nejlépe seznati z účinků, povstávajících z toho, když výlev žluči do střeva se zarazí nebo ztenčí. Bývá tak v některých chorobách, tak na př. když v žlučném míšku zplodí se kaménky, jimiž rourka, vedoucí do střeva, se zacpe anebo zácpa stane se z jiné příčiny. V případě tom jest pak lejno bělavé, páchnouc ošklivě shnilotinou a působíc mnoho větrů i velkého nadýmání; člověk při tom trávi špatně a na kůži jeho, především v očích, jeví se známky žloutenky. Žluč slouží nejenom k lepšímu zažití, ale odchodem jejím očišťuje se tělo spolu z jistého rmutu; jestliže odchod ten se zamezí, vráží se rmut ten zpět do krve a z toho žlutá pak po těle barva.

Ač není žluč samý pouhý rmut, určený leda jen aby z těla ven se vyvrhnul: větší díl žluči jest užitečný odměsek, jenž přimíchán k požitině tudy opět do žil a do těla zpět se vrací. Počítá se, že tím spůsobem $^7/_8$ celé žluči opět se zužitkuje a jenom as $^1/_8$ na vývrh se dostane. Tato osmina jest tedy nepotřebný ten rmut (jest povahy smolnaté), kteréhož tělo zbaviti se hledí a z něhož lejno známé své barvy nabývá.

Vzhledem na zažívání prospívá žluč hlavně tuku. Aby olej anebo jakýkoliv tekutý tuk skrze mázdru prosáknul, toho nedocílíš leč mocným tlakem: však ale přidáš-li k oleji trochu žluči, prosákne ti hned — beze všeho tlaku. A rozumí se, tak děje se i při žilkách: do žilek není ze střeva žádných zvláštních otvorů, co z požitiny má do žilek prosáknouti, může do nich prosáknouti jenom skrze mázdřité jich stěny. Že tedy tuku zažijeme, děkujeme hlavně žluči, kteráž vyrobena v jatrách do střeva se nám prýští.

Druhý mok, jenž požitinu přišlou ze žaludku do střeva přivítá, jsou slíny mykterní. Mykter, nazvaný jinak také břišní slinovka, jest veliká žláza, ležící podél dolejšího kraje žaludku. V žlázu tu zachází velmi mnoho žilek, z nichž odměšuje se veliká hojnost slin. Sliny ty vylévají se do střeva taktéž zvláštní rourkou jako žluč, to hned pod ní, a výlevu jest za den skoro tolik jako žluči.

Břišní sliny účinkujou podobným spůsobem jako sliny v ústech, toliko že bystřeji i rozmanitěji. I dusičnaté, t. masité a bílkovité látky se jimi rozpouštějí: předchozí příprava v žaludku i nynější přimíchání žluči činí to možným. Ač hlavní, k čemuž svou mocí se obracejí, jsou látky škrobovité: ty mění v cukr, dodělávajíce tak co v ústech započato, anebo nahražujíce co tam

promeškáno — nahražujíce ovšem jen potud, pokud požité nejsou svalky neb kousky, kterýchž slína proniknouti nemůže.

Konečně mají mykterní slíny na starosti i všeliké tučné látky, jež činí tekutými obracejíce je v mléko. Pomněme mandlového mléka aneb i nově nadojeného kravského: v tom vězí tuk (v onom olej, v tomto máslo), ale rozčiněný, že ho znáti není. Tak rozčiňuje či rozmlečuje se břišními slinami všeliká tukovina, přišlá s pokrmem do střeva. V rozčiněnou má žluč pak plnou moc, že ji může snadněji rozpustiti, by do žilek zasákla.

Při té příležitosti musíme podotknouti, moučný pokrm spojený s tukem, ovšem ne příliš hojným, rozpustí se spíše nežli bez něho. Máslem namazaný krajíc chleba chutná as každému lépe nežli nemazaný: a však chutná nejenom lépe, ale i lehčeji se ztráví.

Poslední z trojice zaživacích moků ve střevě účinkujících jest střevní šťáva. Šťáva ta bere svůj původ ze zvláštních žlázek — žlázek pramalounkých, umístěných ve stěnách střeva. Žlázek těch jest nesmírně mnoho, po celém střevě jest jich od začátku až do konce. Prýštící se z nich šťáva jest povahy plzké, slizovité. Tať tedy rovněž k požitině se mísí, přispívajíc svým dílem, by požité jak nejúplněji zažiti i vyžiti se mohlo.

Ejhle, jakého tu robení a strojení, jakého míchání a zadělávání, by ten kousek pokrmu, jehož člověk požije, jemu k duhu přišel, t. j. by co v pokrmu živného, se rozpustilo i do žilek zasáknouti mohlo.

Zasakování to děje se po celém střevě. K tomu cíli požitina souvá se po střevě pořád dál a dále — souvá se posloupným stíbáním a nakrčováním střeva. Střevo totiž je protkáno na dél i na příč

masitými vlákny, kteréž posloupně se stahujíce i popouštějíce řečené hnutí způsobujou. Hnutí to jest podobno tomu, kterýmž hlýšť (dšťovka) po zemi leze. Tím spůsobem požitina po střevě nejenom se posouvá, ale napořád i míchá, ždímá a vypíjí; tak dosuje se posléze konce, kdež na vývrh se dostane. Co na konec se dostalo, jest holá nepotřebná vyžitina, obsahující jednak nezáživné částky pokrmu, jednak vysloužilé částky samého těla, kteréž, zvláště prostředkem žluči, do střeva co do stoky vymíseny byly.

Takovým spůsobem tedy člověk zažívá.

Jak ze všeho viděti, není zažívání bez práce: všecky pohyby, všecky přísady, jichž tělo požitému pokrmu dodává, jsou jemu prací — prací vnitřní. A rozumí se jako každá práce tak i tato není bez jakés útraty. Útrata ta jeví se v újmě, jež z toho v praci zevní vzchází — v práci totiž, již člověk svýma rukama neb nohama anebo hlavou vykonává. Však každý ví z vlastní zkušenosti, jak mu bývá bned po obědě — v době totiž, kdež žaludek do práce zapřažen, kdež hlavní své dílo koná: člověk tu nemá chuti ani ku práci tělesné ani ku práci duševní a nutí-li se přec, mnoho jí jistě neudělá, a udělá-li, bude zas na újmu práci vnitřní.

Hle, v tomť spolu příčina, proč z masitých pokrmů nabývá člověk větší posily nežli z rostlinných. Onyno jsou tělu příbuznější, s jich zažitím má žaludek míň práce. A oč míň síly vyjde na práci vnitřní, o to vybude jí víc na práci zevní. Po masité stravě může proto člověk víc udělati nežli po rostlinné.

O nápojích.

Mléko činí přechod mezi pokrmy a nápoji, mléko jest vlastně oboje: pokrm i nápoj. A jak

tělu svědčí, vidíme nejlépe na dítěti, jež zdravá, pečlivá matka přikájí: dítě jen kyne.

A však pití mléka svědčí neméně i dospělému, jemuž je nejenom vydatnou posilou, ale v čas potřeby i platným lékem. Jak mnohý — sešlý dlouhou chorobou nebo nezřízeným, lehkovážným živobytím, pozdravil se už tudy a nové síly nabyl! „Věru cos božského jest v mléce," praví jistý starodávný lékař, „nikdy bych tomu byl nevěřil, kdybych sám na své oči byl se nepřesvědčil. Lidé skoro na shasnutí, a mlékem opět se zotavili a jako omládli."

Mezi staršími jsou sice někteří, jižto, ač by jim mléko velmi k dobrému bylo, o něm slyšeti nechtějí, říkouce, že ho nesnesou, dělá prý jim šlem. Připouštíme; kdo si svůj žaludek uvykl na silnější draždidla, kdo požívá mnoho líhových nápojů nebo silně kořeněných zvláště masitých jídel, tomu jest mléko nápojem příliš prázným; žádný piják není milovníkem mléka. Však ale i ten a takový, uzná-li toho z příčiny porouchaného svého zdraví za potřebné, může si na mléko navyknouti: ať začne málem, pomalu víc a víc, a tak až co potřebí nebo co se mu líbiti bude.

V mléku jsou některé rozdíly, jichž třeba si povšimnouti. Nejtučnější, t. nejvíce másla v sobě držící jest: mléko kravské. Kozí a ovčí drží zas více tvarohu. V porovnání k těm má pak mléko člověčí i méně tvarohu i méně tuku, za to ale více cukru.

Podlé tohoť třeba se říditi při krmení malých dětí. Dává-li se dítěti mimo mateřské nebo na místo něho — mléko od dobytka, tedy třeba toto vodou rozřediti — as třetinou neb čtvrtinou vody a k rozředěnému přidati kousíček cukru, tak učiní se mateřskému podobnější a svědčí dítěti lépe. Upozorňujeme matky a pěstounky na to, tudy

mohou kaši se vyhnouti — té nešťastné kaši, kteráž už tak mnohé dítko do hrobu zprovodila. Mouka neb krupice, kteráž na kaši se brává, nemá do sebe zemných látek v té míře jak jich dítě na svůj — tak rychlý vzrůst potřebuje. O kaši proto dítě krní neb alespoň neprospívá tak jak by prospívalo o pouhém mléce. Do roka nemělo by dítě dostávati než jenom mléka. Nemá-li matka dost vlastního, ať doloží dobytčím, anebo v úplném nedostatku onoho ať krmí je i samotným — ovšem celým, jak se nadojí, teplým. Ač není-li teplého, poslouží i studené, kteréž se ohřeje. Však pozor — mléko samo se neohřívá, nebrž ohřeje se jen voda, kteráž do něho přimíchati se má: ta ohřeje se v ten stupeň, aby, když k mléku se přimíchala, míchanice měla pak teploty jako jí má mléko zrovna nadojené (+ 30° R.). A věru ta trocha vody, již na přimíchání zapotřebí, jest brzo vyhřáta: v malém plecháčku vyhřeje se třebas nad svíčkou nebo lampou. A i krmení samo je dost pohodlné, pakli k tomu použije se sklenné láhve s nasazeným kaučukovým (pružcovým) sosáčkem. Dítě nacucá se tudy jako by bylo při prsu. Přístrojí těch dostaneš v Praze skoro u každého materialisty koupiti.

Bohužel ale, ve velkých městech bývá s mlékem nemalá obtíž; bývá nejenom drahé, ale ke všemu kolikrát jiné než jak je kráva byla nadojila, t. zbryndané. Ač za našich časů není přece už tak zle jako bývalo dříve, železné dráhy poskytují nyní možnost, že mléko i z větších dálek přivážeti se může; k tomu jestiť v nynějším čase velmi bystrých prostředků, kterýmiž všeliké falšování snadno dokázati se může. Tak na př. stalo-li by se, že by mlékařka, chtíc ze sbíraného mléka udělati smetanu, namíchala do něho mouky, to kapkou

jodového roztoku, puštěného do mléka, hned se prozradí: mléko tudy jako charpa zmodrá.

Nejčastěji arci bývá, že mléko křtí se vodou. To ale je nesprávnost, již hospodyně zrakem i chutí dovede sama poznati.

Jednak i při čistém spravedlivém mléce jsou ještě leckterés rozdíly: přijde na to, čím a jak dobytek se krmí i jak je zdráv. Tak na př. od krav krmených výpalkami (z vinopalen) je mléko nevalné, ano časem škodlivé; jsouť alespoň příklady, že děti požívající ho po něm onemocněly. Lepší jest od dobytka krmeného obyčejnou pící zelenou, nejlepší pak od paseného — paseného zvláště po pastvinách v položení sušším.

Jestliže mléko se srazí aneb i schválně se posýří a sraženina (tvaroh) se odmísí, zbude pouhá s y r o v á t k a. Syrovátka má do sebe jen málo živného, a to jest skoro pouze dechové, t. mléčný cukr. Za pokrm ji proto nelze považovati než toliko za nápoj. Co nápoj jest však syrovátka v některých nemocech velmi užitečná, tak zejmena v nemocech zánětlivých nebo s horkostí spojených; strojená z ní polévka slouží tu též dobře.

Živnější nežli syrovátka, ač ne tak živné jako mléko, jest p o d m á s l í. V tom vězí kromě mléčného cukru též trochu másla a trochu tvarohu. Podmáslí jest nápoj chladivý a pracujícímu člověku, zvláště letního času, velmi milý, jenž mu spolu jakés požívy dává. Též v některých nemocech slouží dobře, to v nemocích potřebujících schlazení.

Než vizme nápoje, kteréž si člověk s c h v á l n ě s t r o j í; jest jich veliký počet a velmi rozmanitých. Z těch dotkneme se jen některých a především toho, jenž u nás nejvíce milovníků nalézá — jest to k á v a.

Podivno, kávy naši předkové neznali a byli živi a zdrávi: nám pak jest nyní nezbytnou potřebou; i ten nejchudší dělník obětuje částku skrovňoučké své mzdy na kávu a ostatek teprv na jiné své potřeby. V čem toho příčina? záleží-liž v pouhém návyku nebo v hříšném jakémsi chtíči? Nezdá se. Chtíč ten ukazuje spíše na jakous vnitřní důležitou potřebu — ukazuje, že v naší výživě neboli v účincích obyčejné naší potravy jest jakás díra neboli mezera, kteráž žádá, aby byla vyplněna a — kávou se vyplňuje. Nejspíše kdyby našinec neměl kávy, byl by si byl na místo ní vyhledal cos jiného, podobně účinkujícího.

Čím a jak tedy káva účinkuje?

Káva drží v sobě mnoho dusičnatiny (mazku) a mohla by tím samým dobře k výživě těla sloužiti — kdyby jí člověk požíval celé. A Turci jí dílem tak požívají, neboť kávy pijou nezcezené; ač ještě úplněji požívá neb požíval jí africký národ Gallů. Kávový strom jest totiž rozenec Afriky, odkudž teprv na začátku 15. století do Arabie se dostal. Onino Gallové požívali jí však — už od nepamětných časů — ne co nápoje, alebrž (upražené a na prach roztlučené) smíchané s máslem. Teprv později, když káva do Arabie a odtud dále do světa se dostala, nastalo požívání jí co nápoje, hotoveného vodou, kterouž se zpařila neb zvařila.

A však vodou rozpustí se mazku jen málo anebo nic: tohoť tedy v nápoji není; za to jest v něm ale jiného druhu dusičnatina, kteráž ve vodě se rozpouští, a ta jest to, kteráž nám kávu tak milou činí, jmenuje se k a f e i n; na straně 163. měli jsme už zmínku o něm. Kafeinu není v kávě arci mnoho, ve 100 lotech jen asi lot, ač v lepších druzích až i dva loty, ano přes to: ale — za to je to kafein, jenž co se mu na množství nedostává, umí zase svou účinností nahraditi.

Kromě kafeinem účinkuje káva spolu svým prchkým, vonným olejem, kterýž v ní ale teprv pražením se vyvine. Olej ten pomalu z upražené se ztrácí; do zásoby nesnadno ji proto pražiti, alespoň ne na dlouho: stojí-li upražená několik dní, ať si uzavřená, nemá pak zhotovená z ní káva už té chuti a vůně jako z nově upražené, čerstvé.

Však mluvíce o kávě, záhodno', abychom si hned spolu všimli nápoje družného, podobně připravovaného i rovněž oblíbeného, t. č a j e. Ano čaj jest ještě více rozšířen i více se ho zpotřebuje nežli kávy. Jak se počítá, kávy zpotřebuje se na světě do roka as 600 milionů liber, čaje však 2240 mil. liber — to pouze čaje čínského, anoť se ho přes to ještě veliká síla vytěží v sousedních zemích, jako v Japonsku, Koreansku, Asamsku a j. A oč více se zpotřebuje, o to je také více zpotřebovatelů. Těch co kávu pijou jest asi 110 milionů: pijících však čaj jest okolo 500 milionů, tedy skoro polovička veškerého člověčenstva. V Evropě jsou to především Rusové, potom Angličané a Holanďané, kteříž v pití čaje si libujou; jako u nás káva, panuje tam čaj; čaj pije tam, to několikrát za den — jak bohatý velmož, tak chudý dělník.

A co jest, co čaji takové oblíbenosti zjednalo?

Vizme, co je čaj a co v sobě obsahuje. Čaj jest listí jistého keře, jmenovaného č a j o v n í k. Keř ten je velice podoben keři u nás známému i pro krásný svůj květ oblíbenému, t. *kamelii*. Listí jeho se otrhává a otrhané pak upraží. Pražením vyvine se v něm, podobně jako v kávě, zvláštní prchký olej, kterýž ale není tak prchav jako kávový; pražení odbývá se hned na místě v Číně, a upražené a spolu svinuté pak po světě se rozváží.

Kromě oleje vězí v čaji, to už původně, mnoho živné dusičnatiny (mazku), víc nežli v kávě, ano

vězí jí tolik, že kdyby čaje chtěl užiti jako zeleniny, nasytil by se jí jako hrachem. Avšak živina ta zůstává při hotovení čajového nápoje skoro zcela bez užitku, jenom malounko rozpustí se jí v horké vodě, největší díl zůstane v listech a vyhodí se. A není to také živina ta, k vůli níž čaj se pije: své oblíbenosti došel jiným. Čím?

Kdo by chtěl, mohl by si učiniti malou zkoušku. Ať si opatří sklíčko od hodinek, na sklíčko to ať nasype čaje, jejž byl dříve v hmoždíři na prach utřel. Sklíčko to s nasypaným čajem dá na horkou plotnu — ovšem opatrně, t. ne znáhla, aby sklíčko neprasklo — a přiklopí je kornoutem papíru. Nebude to dlouho trvati a z čaje začne se vyvíjeti bílý dým, jenž po vnitř papíru bude se osazovati ve způsobě lesklých, jako sklených jehliček (hraněk). Jehličky ty — toť zvláštní dusičnatina, jejíž jméno je thein.

Však přesvědčme se: seškrabme jehličky ty a dojděme s nimi k lučebníkovi, jehož požádáme, by je lučebně přeskoumal a nám potom pověděl, cože jsou? Z čeho a jak jsme jich nabyli, toho mu neříkejme. Nuže přeskoumá-li, možná že od něho pak uslyšíme výrok: jest to kafein.

Chyba lávky! ozvete se na to, snad úsměšně. žádný kafein, nébrž thein.

Kafein jako thein, odpoví vám, snad také s úsměvem; mezi obojím není zhola žádného rozdílu, vše jedno.

Ejhle, jest to jedno. Jaký div tedy, že účinek čaje i kávy jest ve své podstatě stejný, a je-li přec jakých rozdílů, pocházejí tytéž jenom z ostatních příměsků, jichž každé má ovšem svých zvláštních. Tak na př. prchký olej, vyvinuvší se pražením, jest u každého jiný; mimo to má čaj do sebe též mnoho trpké třísloviny i více železa nežli káva.

Co se však dotýče kafeinu či theinu, vězícího v kávě, ten nevězí pouze v zrnkách, ale též v listí kávového stromu. Listí toho možná tedy taktéž jako čaje použíti na připravování nápoje, a vskutku se ho používá — na indických ostrovech (kdež kávovník zvlášť hojně se pěstuje), ano obyvatelům ostrovů těch jest nápoj z kávového listí milejší nežli z kávy ze zrnek. Kávové listí, mající sloužiti na připravení nápoje z něho, praží se podobně jako čajové.

A však kávovník a čajovník nejsou ty jediné, jichž plodů lidé na hotovení nápojů potřebujou, mimo ty vyhlídli si ještě několik jiných. Tak jest s keřem rostoucím v některých končinách jižní Ameriky, ze jmena v zemi Paraguaj, jmenovaným proto také *česmína paraguajská*: s keře toho listí rovněž se češe, praží a pak z něho nápoj připravuje. Listí tomu nebo zhotovenému z něho nápoji říkají maté nebo paraguajské thé. A nápoje toho požívá víc než 10 milionů lidí; v Paraguaji, v Brasilii a v jiných zemích jižní Ameriky jest oblíbenější nežli káva, kteráž se tam jinak v největší hojnosti pěstuje. A hle, v listí paraguajského toho keře nalezen rovněž — kafein! Není-li to podivu hodné?

Kafein nalezen pak také v jadrách jistého stromu, rostoucího v Brasilii: jádra ta se rozmílají a hnětou v placky neb tabulky, kterýmž říkají guarana. Těch požívá se jako čokolady, t. tabulka se rozmačká a ve vodě rozmíchána i oslazena se pije. Tedy opět kafein!

Nuž ale což čokolada sama? Čokolada hotoví se z jader jistého stromu, rostoucího v střední Americe, hlavně v Mexiku, jmenovaného kakaovník (*theobroma cacao*). Vyloupaná jádra mezi horkými válcemi rozmačkají se v kaši, kteráž pak

s přísadou cukru a nějakého koření vlije se do formiček, kdež stuhnouti se nechá. A to jest, co jmenujeme čokoladu, kteráž je opět zamilovaným nápojem as 50 milionů lidí, v Evropě hlavně Italianů a Španělů.

A jak s kafeinem?

Toho v čokoladě nebo v kakaových jádrech není; za to jest v nich ale jiná, kafeinu velmi podobná dusičnatina, již lučebníci nazývají theobromin. V tomť tedy rovněž příčina oblíbenosti čokolady.

Mimo svým theobrominem vyznačuje se kakaové jádro hojným tukem: víc než polovička váhy jeho jest samý tuk. Čokolada tudy též sytí, poskytujíc tělu spolu výživy — ač většinou jen dechové.

A však nejsme ještě u konce. Mimo uvedené jest ještě některých jiných rostlin, kterýchž se též na připravování nápojů potřebuje, to u národů jednak nevzdělaných, jednak od světového obchodu příliš vzdálených nebo zastrčených, tak ze jmena u některých národů vnitřní Afriky, u amerických Indianů a j. Co v sobě však rostliny ty obsahujou, není posud známo, našim lučebníkům nedostaly se posud do rukou. Že ale v nich, ne-li kafein sám, přece jemu cos příbuzného vězí, o tom není pochybnosti, jinak by si jich byl lid neoblíbil.

Nuže v čem záleží účinek divotvorného toho kafeinu?

Jak z vlastní zkušenosti známe, káva zahání hlad; totéž činí čaj, čokolada i ostatní příbuzenci. Při čokoladě není tomu arci divu, ta v sobě má v skutku mnoho živného, a při čaji a kávě, když s mlékem se pijou, mohlo by se mléku přičísti: a však i ten, kdo pije holé černé kávy nebo holého čaje, může dotčeného účinku na sobě cítiti,

i vůbec shledá, že ke svému nasycení míň potřebuje než kdyby oněch nápojů nepil. Kterak si to vyložiti?

Skoumatelové nalezli, kde člověk začal kávy neb čaje píti, od té doby jevilo se v jeho výměstech, ze jmena v moči míň dusičnatého i zemného. A dusičnaté i zemné v moči — toť vysloužilá a na vývrh určená tělovina. Působením kafeinu umí tedy tělo se svým lépe šetřiti, abychom tak řekli, ono tolik nedere nebo neutrácí; a rozumí se, kde útrata menší, tam je menší i potřeba náhrady.

A kterak kafein účinek ten vyvodí?

Na to nemůžeme odpověděti než jenom podobenstvím. Pomysleme si dvě stejné mašiny, obě konají stejnou práci — při jedné mažou se čepy a válce pilně, při druhé nepilně nebo nic: která z nich bude se víc tříti a tudy více scházeti? Nikdo tuším nebude o to v pochybnosti a řekne že druhá. Podobně jako pilné a dobré mazání při mašině, účinkuje kafein v tělesném ústrojí.

Ba vždyť toho jakous zkušenost máme i jiným spůsobem. Každý ví, když dobré kávy nebo dobrého čaje se napil, jak mu pak dílo lehce i příjemně od ruky jde; naopak ale je, nemůže-li se kávy dočkati neb dokonce se jí nedočká, kdežto je na ni navyklý: tu to chodí pak z kruta — až vrzá. Tu opravdu můžeme říci: kdo líp maže, líp jede.

Však abychom o účinnosti kafeinu přece cos určitějšího pověděli, účinnost ta vztahuje se hlavně k čilám a rozumí se, i k střediskům jich, k mozku a míše. Kafeinem se čily jaksi příjemně povzbuzují a je-li v nich jakých nepříjemných pocitů, ty se konejší. Z kafeinu plodí se po těle jakýs zvláštní blahocit i vnitřní upokojenost, kteráž činí, že člověk všelikých tělesných svízelí a trampot vezdej-

šího života lehčeji snáší, slovem, že je veselejší i spokojenější.

A kterak kafein i v mozek a mysl účinkuje, tokoť máme důkaz na každé společnosti, kteráž na kávu nebo čaj se sejde: když první šálek vypit, hned tváře se vyjasní a rozmluva, váznoucí snad dříve, rozváže se a přijde do volného proudu! A proč jazyky se rozvážou? Protože rozvázaly se myšlénky, kteréž nyní lehčeji i hojněji se vyvinujou. Působením kafeinu činnost mozku uvolněna i povzbuzena. Však každý ví, když na noc kávy se napil, jak mu je pak těžko usnouti — pro samé myšlénky, kterýmž nechce a nechce konec býti.

Ba důležitý, velmi důležitý jestiť úkol, jemuž kafein slouží i vzhledem na duševní život člověka. Kdo je starší, snad si vzpomene, když takhle za svých mladých let dostavil se někdy na pouť a viděl tu ty mladé selské dívky a chasníky: jak tenkrát koukali a jak koukají nyní; duševní výraz jich očí byl tenkrát, mohli bychom říci, skoro tupý; jak nyní je bystrý. Tenkrát panoval ale na vesnicích úkrop, nyní panuje káva.

Když v mohamedánských zemích pití kávy nastalo, přezdíval lid, ze jmena v Egyptě, kavárnám „školy moudrosti“. Věru v přezdívce té vězí kus pravdy — ne sice jako by to, co z kávy se líhne, byla samá moudrost — moudrost nemoudrost dle toho jaká hlava: ale proto že po kávě líhnou se myšlénky jasnější, to s jedné strany, s druhé pak strany že snadněji se pochopujou.

A jděme po učencích, po spisovatelích a umělcích a zeptejme se jich, jak by to s jich bádáním a s jich prací dopadalo, kdyby kávy neb čaje nepili? jak od mnohého uslyšíme, že bez nápojů těch nikterak by nebyl s to, aby tolik a tak pracoval

jako pracuje nyní. Nápoje ty jsou zajisté duševnímu dělníku spolu jako ostruhou, kterouž duch, když už umdlévá, k nové další činnosti se podněcuje. Jak mnohý spis, jak mnohé umělecké neb jinak užitečné dílo děkuje za svůj původ kafeinu. A věř, milý čtenáři, jenž nyní v této knížce čteš — ale nechť to zůstane mezi námi: bez kávy by byla knížka ta zůstala nejspíše nesepsána neb alespoň by nebyla sepsána tak, jak ji nyní nalezáš.

A považíme-li pak dále, jak mnohý důležitý výmysl neb vynález vzal svůj počátek z kafeinu, a z jednoho výmyslu jak líhne se zas druhý, třetí atd., kdež každý následující svému předchůdci vždy na ramena se staví, tuť jistě nemůže nám nikdo pokládati za přemrštěnost, řekneme-li, že vysoký ten stupeň, na němž věda i průmysl evropského člověčenstva nyní stojí i úžasně rychlý ten postup, kterýmž pořád výš a výše se povznáší, zakládá se velikým dílem na kávě a čaji, do Evropy zavedených.

Než jak s čokoladou, která též do Evropy zavedena: prospívá-li duševnímu pokroku také tak jako káva nebo čaj? Nepodobá se; vidíme toho alespoň úkaz na Italianech a Španělích, kteříž právě v čokoladě si zalíbili. Ve vědách a v průmyslu byli oba ti národové před věky prvními v Evropě: za posledních století však, kdež u nich čokolada a v druhých zemích káva a čaj zobecněly, zůstali za druhými notně pozadu. Theobromin sice ve své ducha budící účinnosti kafeinu sotva co odevzdá, ale s ním je v nemalé míře spojena živina, to těžkozáživná — tuk: a ta, není pochybnosti, jest účinnosti jeho silně na újmu. Kolik práce vyjde na ztrávení živiny té, tolik ujde ji na práci mozkové nebo na účinku, jejž by byl theobromin v mozku a cílách vyvedl. Vždyť toho máme

i na naší kávě. Kdo požije kávy s mlékem a k tomu snad ještě do ní si nadrobí, ten z ní nepocítí nikdy takového účinku, t. j. takového rozčilení a ducha povzbuzení jako z vypité černé.

A což Turci? řekne mnohý, co ti černé kávy vypijou, pije ji tam každý, a moc: není ale pozorovati, že by v moudrosti hrubě prospívali nebo vědy a umění u nich valně se ujímaly.

Pravda. Ale káva není žádným divotvorcem, aby z hlupce dovedla udělati mudrce nebo z nevšímavého nehyby — a takovým je pravý Turek — bystrého, podnikavého badatele. Vždyť Turkům nedostává se i obyčejné zvědavosti, kteráž právě jest prvním a hlavním kořenem vší vzdělanosti, všeho duševního pokroku. Zalévej, ošetřuj a probouzej dub jak chceš a přece se toho nedočkáš, aby ti nesl kaštanů neb jablek. K čemu člověk probuditi se má, k tomu musí míti prvé nadání. A nadání to jest velmi rozdílné, jak u jednotlivých lidí tak u celých národů, a podlé toho jaké nadání, jsou pak z jedné a též příčiny výsledky rozdílny.

A věru vezmem-li ohled na nadání našeho národa, můžeme býti spokojeni. Pokrok, jenž v duševním životě u nás za posledních let učiněn, jest tak znamenitý, že se nedá vysvětliti než jen z taktéž znamenitých duševních schopností. A jaký by teprv byl pokrok ten, kdyby jen polovička těch milionů, kteréž nyní z pracně dobytého našeho výdělku bezedný jícen Vídeňský pohlcuje, mohl doma ostati a ohrátiti se na zakoupení posily (masa) a budidel pro náš lid! A bohdá že toho se dočkáme — v době snad nedaleké; dočkáme se, že toho což naše, nejenom polovičky, ale celého budeme moci pro sebe užiti. Pak svět uvidí.

Však abychom o kávě dopověděli — k dobrým následkům pošlým ze zavedení kávy mezi

lid náleží pak i ten — jistě jeden z nejdůležitějších: že tudy pití kořalky zmenšeno. Kdo se pamatuje, jak bývalo před lety, jak často bylo mu potkati se s potácejícím se po ulici aneb i leckdes s ležícím v příkopě, musí uznati, že od té doby mnoho k lepšímu se obrátilo. A k obratu tomu přispěla nemalým dílem káva. Kdo je milovník kávy, zřídka bývá milovníkem kořalky neb podobných opojných nápojů, neb alespoň milovníkem ne takovým, aby v nich snadno přebral.

Mnozí přičítají kávě také vlastnost, že po ní žaludek lépe tráví, pijíce ji z té příčiny, ze jmena černou, hned po obědě. To ale je blud, jemuž může věřiti jenom ten, kdo je zcela zdravého silného žaludku a kterýž tedy je neschopen by v té věci souditi mohl. Jinak ale při člověku, jenž je žaludku slabého, citlivého: ten jestliže při plném žaludku vypije šálek silné kávy, ihned zpozoruje, anoť v tom okamžení trávení se zarazí — zarazí na tak dlouho až všechna káva zasáknouc do žaludkových stěn, odsud se zas odklidí; potom teprv žaludku se polehčí.

Čaj v tom ohledu účinkuje jinak, ten už spíše k zažívání přispěje, za přítomnosti jeho alespoň žaludek svou práci nezastaví.

Ovšem že i po obědě černá káva časem dobře poslouží, to ale jen tenkrát, když jídla byla silně kořeněná a vína neb podobného vypilo se víc než slušelo: vzešlé z toho vnitřní pobouření černou kávou se zmírní.

Ostatně mluvíme-li o účincích kávy, míníme tím vždy jen skutečnou kávu a nikoliv zbytečnou přísadu její cichorii. V cichorii, ať zhotovené z čehokoliv, není žádného kafeinu; účinek kávy tedy cichorií se nezvýší. Jediné čím snad mimo očernění cichorie prospívá, jest trocha živné zem-

natiny, kteréž z ní jakož i z kávy samé do nápoje vchází a jíž tedy člověk spolu vypije. A v tom ohledu, když už bez cichorie to nejde, náleží přednost fíkové: ta drží v sobě mnoho kosťovky a vápna a ještě více drasla. Ač těchto možná si jiným způsobem opatřiti laciněji. Ale naše kuchařky už jinak nedají, cichorie musí býti; ano některé jdou ve své lásce k cichorii tak daleko, že ji z kávy samé dělají — tím že ji přepraží. Už při čaji byla zmínka o tom (str. 193.), že čaj-li silněji se praží neb pálí, obrací se vězící v něm kafein v páru, kteráž z něho uchází. Tak uchází kafein i z kávy, když silněji se praží. Káva upražena do kaštanova drží v sobě míň kafeinu nežli syrová neb slabě upražená a ještě méně jest ho v upražené do černa. Káva nemá se pražiti než jen do světle hněda; je-li do kaštanova, jest už mnoho.

Jednak záleží též mnoho na vodě, kteréž na hotovení kávy se používá. Z měkké vody je káva lepší nežli z tvrdé, neboť měkkou rozpustí se víc než tvrdou. Cizozemci příchozí do Prahy chválí si velmi zdejší kávu: zásluha náleží Pražské vodě. Zatím ale i špatná neb méně příhodná voda může se zlepšiti — přísadou sody (dvouuhlanu sodového). Na špičku nože do hrnku vody dostačí: káva učiní se tudy o mnoho silnější.

Než dost už o té kávě a jejích příbuzencích: mámeť tu ještě celé hejno nápojů jiných rovněž oblíbených, ano mnohému ještě oblíbenějších; tuť pivo, tu víno, tu kořalka, punč, rosolka atd. Nápoje ty zahrnujeme pode jmenem líhové. Líhové jmenujou se proto, že podstatnou částí každého jest líh.

Líhu bývá v rozdílných těch nápojích nestejně: v obyčejném lehkém pivě jen as 1 proc.,

v silném ležáku nejvýše 5—6 proc., ve víně 7—25 proc., v silné kořalce 30—50 proc. Ostatek je voda — voda s některými ještě příměsky, kteréž nápoji zvláštní jeho chuti dodávají.

Líh bere svůj počátek z cukru, vězícího na př. ve šťávě mnohého ovoce, anebo ze škrobu, vězícího v obilném zrní, zemácích a j. Škrob však dříve nemůže na vyvedení líhu posloužiti leč prvé proměnil se v cukr. Z ječmena proto dělá se slad a ze zemáků za přísadou sladu zápařka, v které taktéž škrob v cukr se promění. Z cukru ve své tekutině rozpuštěného zplodí se pak kvašením líh — plodí se tím, že mu ubude uhlíku, jenž sloučen s kyslíkem vzduchovým ve spůsobu uhelky do povětří uchází. Ve zplozeném není tedy nic co by už dříve bylo v cukru neb škrobu nebylo. Líh nedrží v sobě než jenom uhlíku, vodíku a kyslíku; uhlíku však o mnoho míň nežli ho prvé v jeho původcích bylo. Z líhu proto, jestliže ho hořeti necháme, nespatříme žádného pokoptění (viz str. 98.).

Co do živné platnosti neslouží líh tedy tělu než jenom k potřebě dechové.

A však líhové nápoje nejsou vždy (jako na př. kořalka) pouhou smíšeninou líhu s vodou: v některých nacházejí se též příměsky, kteréž jsou i jiné platnosti než pouze dechové, tak jest ze jmena při pivě a víně: v těch skutečně nalezeno něco dusičnatiny i něco živné zemnatiny, tak ze jmena kosťovky spojené s vápnem a draslem.

Nalezeno, ano, ale tak málo, že malý krajíc chleba drží jich více nežli celé vědro toho nejlepšího piva neb vína. A v kořalce i jí podobných, pálením dobytých líhovinách, jako na př. v rumu, koňáku atd. není jich dokonce ani stopy. Z líhových nápojů není tedy tělu žádné skutečné posily.

Jak že, žádné posily? zahudrují mnozí ctitelové nápojů těch, a což sladovničtí — nemají-li dost síly?

Mají, arciť, ale ne z piva, než z dobré, silné stravy, kteréž se jim dostává. Dávejte jim jen piva, k tomu ale jísti zemáků, rejže, bílých buchet, jež jim jak chcete mastiti a sladiti můžete, a uvidíte, budou-li pak moci ještě ty těžké sudy vyvalovati jako nyní.

Vždyť ale člověk cítí se přec posilněna, když piva, vína neb i kořalky se napil?

Oheň také lépe vzplane, jestliže do něho dmýchnu, a kůň lépe poskočí, když ho na ostruhu vezmu: můžeme-liž ale bodnutí ostruhou nazvati se posilněním? nebo dmýchnutí do ohně palivem?

Líh má ovšem tu vlastnost do sebe, že jím tělesné síly se podnítí, ale jen podnítí, to na krátký čas, načež následuje ochabnutí. Podnítím-li své síly dnes, užiju tím spolu síly, kteréž by bylo přišlo užiti teprv zejtra, vydlužím se na zejtřek, a o to jsem zejtra chudší. A dlužím-li se tak pořád, octnu se konečně na mizině — octnu se tam tím dříve čím silněji jsem se dlužil. Oheň, do kterého pořád dmýchám, dohoří dříve, a čím silněji koně bičem neb ostruhou poháním, tím spíše ho schvátím.

Ač proto není náš úmysl, abychom lihové nápoje naprosto snad zavrhovali. To by byl nerozum. Vždyť i nožem mnohý se pořeže, aniž proto nožů zahazujeme. Kdo lihových nápojů moudře užívá, může jich s dobrým prospěchem užiti. Tak na př. v starším věku, kdež už žaludek špatněji tráví a výživa těla začíná být nedostatečna, slouží střídmé požívání lihových nápojů velmi dobře. Líh zajisté jest ze všech dechových látek ta, kteráž

na své požití nejmíň vnitřní práce požaduje, vlastně zcela žádné, neboť líhový nápoj leda jen skrze žaludkové stěny prosákne do krve, kdež hned jak je, na prodech slouží. Při líhovině tedy, když k ní je i lehkozáživného pokrmu tělotvorného (masa), může člověk déle při síle i při životě se zachovati. Jak už staré přísloví praví: víno — starcovo mléko.

Dobře slouží též líhovina člověku nacházejícímu se nebo pracujícímu v zimě neb v mokru, neboť zahřívá. Ač v témž případu slouží také tak dobře, ano spíš ještě lépe káva nebo čaj — lépe za jisté tenkrát, když práce taková dlouhý čas trvá. Zkušenost alespoň ukázala, kde z dělníků zaměstnaných při téže nepohodlné práci, dáváno jedněm kávy neb čaje, druhým pak líhových nápojů, prokázali se první vždy pevnější, t. j. o mnoho míň nemocem podléhali nežli druzí.

Zvlášť dobře slouží líhovina v každé náhlé potřebě, kdež člověku je na jednou veliké síly vynaložiti, tak na př. ve žních při nakládání mandel, anať bouřka hrozí a p. Tak i pocestnému prospěje, když už je chůzí unaven a rád by přec ještě do té a té doby na místo dorazil. Vypitá v tom případu sklenka vína účinkuje takměř divotvorně. Ač tuť třeba nezapomenouti, užiju-li na sebe ostruhy dnes, musím míti před sebou možnost, abych si zejtra mohl odpočinouti, neboť jinak, kdybych musel zejtra zase tak dále klusati, ničeho bych tím nezískal: co bych přidal dnes, zejtra by mi scházelo.

Ostatně jako tělesné síly, tak podněcujou se líhovými nápoji též síly duševní. Ne jeden básnický neb jiný umělecký výtvor děkuje z jisté části za svůj původ nebo za svou dokonalost vínu neb jiné líhovině. Líh povzbuzuje mysl, dodávaje jí větší bujnosti a srdnatosti a zapuzuje spolu,

alespoň na čas, všeliké starosti a trampoty. Víno obveseluje mysl člověka, dí už moudrý Syrach. A vojákům dávají před bitvou kořalky, aby je učinili udatnějšími.

Proto sejde-li se časem několik přátel dohromady, by při sklence vína nebo sklenici piva vesele se pobavili: s pánem bohem, pokud to jde jen do obveselení, jenom do zpěvu nebo do vlasteneckých přípitků.

Tak i proti každodenní, ovšem střídmé potřebě toho neb onoho líhového nápoje nic nemáme, pakli k němu je také každého dne — řádný kus masa.

Však ale chce-li nápoje ty v obyčej bráti si i člověk, jenž na maso nemá — člověk chudý, kterýž těžce pracovati musí a jehož strava je špatná, t. víc než třeba dechová a ke všemu snad i tak skrovná, že na úplné nasycení ani nedostačuje, ten jedná velmi nerozumně a tomu voláme: příteli, tys m a r n o t r a t n í k ! Ty potřebuješ posily, vydáváš ale peníze za věc, kteráž není žádnou skutečnou posilou, nýbrž n a t v é s í l y j e n o m o s t r u h o u. O s t r u h o u v š a k o b r o k n e n a h r a d í š. Pokud jsi to tak daleko nepřivedl, abys denně mohl míti při nejmenším půl libry masa, potud hřešíš, když za líhové nápoje peněz vydáváš.

Ba nešťastný to blud, jakoby z líhových nápojů skutečné posily bylo; blud ten stojí naše dělnictvo ročně miliony peněz — za jedno tím, že nevydělají tolik, co by vydělati mohli, kdyby víc síly měli, a za druhé, že nemalou část svého výdělku vyházejí za pouhou dechovinu, jíž nepotřebujou a kteráž jim není k žádné platnosti.

Drahá, velmi drahá to dechovina a k tomu jak

svůdná! Jak mnoho domácího blaha, jak mnoho zdraví a životů padne jí každoročně v oběť!

Co opilství umí a v jaké konce vede, nechceme zde rozbírati; každý zná toho příklady ze svého sousedství. Na pijákovi je nejlépe viděti, jakou líhoviny jsou posilou. Každý piják, byť prvé obrem byl, pomalu zeslábne a stává se neschopným k práci i tělesné i duševní — až když zase se napil. Žádný piják nedosáhne dlouhého věku; obyčejně umírají na zpruzení a ztvrdnutí žaludku, na vodnatelnost a p. A zvláště zhoubné bývá opilství mladému věku. Kdo mladý začne, bývá brzy hotov.

Z líhových nápojů nejhůře účinkuje **kořalka**, nejenom proto že je nejlíhovatější, ale i že je prázna mírnivých těch příměsků, s kterýmiž v pivě a víně se potkáváme. Kdo kořalce se oddal, tenť k politování, nad tím jen kříž udělati.

Však nechme líhových těch nápojů, o nichž nemůžeme říci, zdali člověčenstvu nepůsobí více zlého než dobrého, a obraťme se k nápoji, jejž nám příroda sama připravuje a kterýž nikdy ani rozumu ani zdraví ani kapes v nebezpečenství neuvodí. Jest to voda.

Voda zajisté jest nápoj nejzdravější, hodící se každému, ať si věku, povolání neb povahy jakékoliv.

V jisté míře možná vodu považovati i za pokrm neboli za látku, jíž na stavbu těla nevyhnutelně zapotřebí. Víc než dvě třetiny těla jsou pouhá voda. Kdyby totiž člověčí tělo zúplna vysušil, nezbude vysušeného na váhu ani celá třetina. Při nedostatku vody, t. o žízni zahyne člověk čerstvěji nežli o hladu.

Ovšem že je mnoho lidí, zejmena ženských, kteréž často za celý čas ani kapky vody nevy-

pijou: ale nesmíme zapomenouti, že voda nepije se pouze ze žbánku neb sklenice, ale že z talíře neb kofliku ji se také lžící. K tomu ze všech pokrmů, co jich koliv požíváme, není ani jednoho, jenž by v sobě jakéhos menšího neb většího množství vody nechoval. Ani z chleba topinka není bez ní.

K pití chutná nám nejlépe voda studánková, proč? za jedno, že je čerstvá neboli studená, což nám zvláště letního času milé, a za druhé že je čistá.

Než s tou čistotou je to všelijaké. Na pohled vypadá studánková voda ovšem zcela čistá, však ale vyšetříme-li ji zevrubněji, tak na př. dáme-li ji vyvařiti až do sucha, tu z většího dílu shledáme, že z ní pozůstane jakýs kal na dně. Kal ten nejsou než zemné látky, jež v sobě držela rozpuštěné. V tom ohledu jest tedy studničná voda méně čistá nežli říčná neb dokonce dešťová, čehož naše hospodyně jsou bez toho dost dobře povědomy, neboť každá ví, že v studničné ani prádlo dobře se nepere aniž hrách dobře se vaří. A příčina jsou jenom zemné, nejvíce vápenné ty látky, kteréž v ní rozpuštěné vězí; ty to jsou, jež vodu činí, jak říkáme, tvrdou.

Při všem ale nám říčná neb dešťová k pití nechutná. Jaká v tom příčina? Schází jí uhelka.

Co nám pivo tak milým činí, záleží nejenom v líhu vězícím v něm, ale i v hojné uhelce jeho; uhelka dodává mu řízné chuti jeho. Stojí-li pivo delší čas otevřené, uhelka z něho pomalu vypáchne a pivo slove pak zvětralé.

Nuže uhelka vězí i v studničné vodě, ovšem ne v té míře jako v pivě, ale přece tak, že ji je v chuti znáti, ano poněkud i zrakem pozorovati:

droboulinké bublinky, jevící se ve sklenici čerstvé studánkové vody (po vnitřních stěnách), toť uhelka.

Nejvíce uhelky jest ve vodě prýštící se ze živého pramene, méně ve vykopané otevřené studni. Stojí-li nabraná z pramene delší čas v otevřené nádobě, také zponenáhla své uhelky pozbývá, a proto odstálá tak dobře nechutná jako čerstvá.

Co se však týče výše řečených zemných látek, vězících ve studničné vodě, ty, je-li jich jakés značnější množství, dávají se též znáti jakous zvláštní chutí — zejmena nezvyklému: kdo si však navykl, nepozoruje jí a voda ta mu obyčejně také neškodí.

Jinak je však s látkami hnijícími, rostlinnými neb živočišnými, kteréž časem buď z nedbalosti buď z jiné příčiny do studně přicházejí, někdy i napořád, tak na př. nalézá-li se studně v sousedství záchodu, hnojiště neb hnojné stoky a půda je do hloubky prosáklivá: voda z takové studně je vždy škodlivá, ať by příměsků těch ani nejmenším znáti nebylo, ať by na oko zcela čistá i vší příchuti prázna byla.

V novějším čase obrácen k té věci zřetel v některých větších městech, to za příčinou několikera předešlých navštívení cholery: voda v rozličných městských studních lučebními prostředky skoumána. A tu v skutku nalezeno: v oněch částech města, kdež cholera nejsilněji zuřila, byla voda řečených shnilých příměsků v průměru nejmíň prosta. A podobné zkušenosti došli v Londýně s jednou vodárnou. Londýn zásobuje se vodou několikem vodáren, ženoucích ji do města z rozdílných stran. Nuže jedna z nich hnala tam svého času vodu nečistou neb nepřečištěnou. A hle, v těch čtvrtích, kam voda tato přicházela, tam všude řádila cholera silně, tak že by byl i podlé

cholery mohl určiti hranice, v které až vodárna ta svou vodu zasílala.

A věru kdo by chtěl skoumati pražské vody, nejspíš že by v nich nalezl dosti souvislosti s tím, jak cholera za minulých let v těch kterých města částech neb domech víc neb méně řádila.

Škodlivé působení takové vody není arci hned znáti, člověk se jí napije a pije ji snad leta a zůstává pořád zdráv — na pohled; nečistá ta voda působí podobně nečistému vzduchu — tajně i zpo-nenáhla, čehož následek ukáže se teprv, když přijde doba zkoušky — a zkouška ta nemusí být právě cholera, může to být i jiná úhona: úhoně té člověk podlehne, kdežto kdyby byl požíval dříve zcela čisté, zdravé vody, byl by jí nejspíš odolal.

Nuže k docílení zdravé, studničné vody máme za našich časů, alespoň ve svých jistých místech, velmi dobrý prostředek: narážené studně americké. Jak známo, ke studním těm netřeba žádného kopání. Jest to jen silná železná roura, opatřená dole ocelovou špicí a nad ní dirkami, skrze něž by voda do roury se cedila. Roura ta se jen prostě do země zarazí — pomocí zvláštního beranu; složená je z jednotlivých kusů: jak jeden kus zaražen, přišroubuje se nahoře nový a zaráží se dále. Tak zaráží se pořád hloub a hloub až přijde se na vodu; zarážení netrvá obyčejně ani hodinu. Když zaražíno a je na vodě, nasadí se pumpa a pumpuje se. První voda je ovšem kalná, takměř blátivá, ale brzo se učistí a je potom ta nejčistší a nejzdravější, jakéž v témž místě jen docíliti lze; a tak čistá, zdravá a též čerstvá zůstane pak vždy. Nečistého do ní nemůže nic přijíti a byť v sousedství i záchod neb hnojiště bylo, co z nich až v tu hloubku, t. až k cedidlu roury zasákne, jest už holá čistá voda, neboť co

v ní bylo nečistého, to všecko v hořejších vrstvách země se zadrželo; čím větší hloubka, do kteréž musí voda sáknoucí ode shora proniknouti, tím dokonaleji se ze všech škodlivých příměsků učistí.

V tom vidíme velikou přednost amerických těch studní v porovnání k obyčejným studním roubeným. Aby do těchto hnojovka neb podobná nečistá voda prosákla, nepotřebuje hluboko sáknouti: se stran nalezne tam všude i ve svrchních vrstvách cestu. Proto jsou to jen tohoto druhu studně, v kterýchž škodlivých oněch příměsků nalezeno.

Věru narážené ty studně jsou jeden z nejblahodějnějších vynálezů, kteréž v novějším čase učiněny, a kde k tomu místo a potřeba, nechť si takové dopřeje. Ovšem že taková studně všude naraziti se nedá: do skály nejde. Nejpříhodnější jsou jí nížiny, údolí neb roviny, kdež do hloubky půda naplavená — hlinitá, písčitá neb křemelovitá, a rozumí se, že v hloubi musí voda skutečně se nacházeti, čehož ale úkazy jsou okolní vody nebo vykopané v sousedství studně. V Praze na celém Starém a Židovském a v dolejším Novém městě, též v Karlíně a větším díle Smíchova mohl by každý dům míti svou naraženou studni; v hloubi tu všude voda. Ba kdo už ve svém domě studni má, však pro blízkost záchodů neb kanálu s vodou nezdravou, ne zle by udělal, kdyby opodál novou naraziti si dal a starou pak zasypal. Svému a svých nájemníků zdraví by tím alespoň velmi dobře posloužil.

O správě v jídle a pití.

Kdo prostě žije, kdo mnoho venku se zdržuje, mnoho chodí a silně pracuje, tomu netřeba mnoho pravidel v jídle a pití. Právě ti, kteří dosáhli nej-

vyššího věku, o takových pravidlech z většího dílu nevěděli. Staré ruské přísloví praví: Prostě-li žiješ, sta let dožiješ!

Jinak je však, kde člověk od přirozené této prostoty více méně se odcizil, kde si navykl na mnohé potřeby, kde žije v hojnosti a rozmazlen — takovému jest arci, chce-li ve zdraví setrvati, nevyhnutelně potřeba, aby šetřil jistých pravidel, jisté správy v jídle a pití. Střídmost se při hojnosti poznává, a ne v nouzi.

Každý snad už měl příležitost zkusiti, když se přihodilo, že v jídle přebral, jak ho potom žaludek tlačil, jak se cítil plný, líný, ke vší práci neschopný. Stane-li se to jen jednou a člověk se navrátí opět ke střídmosti, obyčejně se to zas vyrovná a člověk z toho nemá žádných zlých následků. Jináč je však, když se takové přejídání častěji opakuje anebo dokonce když se každodenně stává — tu bývá následek z toho předně oslabení žaludku a střev, a za druhé špatnější výživa těla.

Když žaludku ukládá se víc než zmůže, tuť práce jeho je nedokonalá, špatná, z toho pochodí špatná, nedokonalá míza, i špatná, nedokonalá krev. A co z takové krve dále pojíti může neb vlastně pojíti musí, snadno každý uhodne. Následek nestřídmosti bývají nejrozmanitější nemoci, jež zde jmenovati bylo by velmi obšírné. Kdo chce své živobytí co nejdříve utratiti, ať je v jídle a pití nestřídmý. Nestřídmík nedosáhl žádný vysokého věku.

Nuže mnoho-li tedy má člověk jísti? — Tolik co k výživě svého těla potřebuje a nic více. Člověk není živ aby jedl, ale on jí aby byl živ. Míra ta však, mnoho-li jeden každý potřebuje, je u rozličných lidí rozdílná, jeden potřebuje víc, druhý

méně, každý podlé své povahy, podlé svého věku, podlé toho, jak pracuje atd.

Odkud ale zvěděti, jaká je vlastní míra každého? — Z hladu. Ať člověk nejí leč když má hlad a jen tolik pokud má hlad — tak nikdy nechybí. Hlad je nejjistší zvěstovatel, že tělo poživy potřebuje i jak dalece jí potřebuje. Na hlad se lze spíše spolehnouti nežli na prázdnotu žaludka. Člověk má kolikrát prázný žaludek, na př. ve mnohých nemocech, kde někdy za mnoho dní ani dost málo pokrmů nepožije — a přece necítí žádného hladu. Důkaz to, že na ten čas tělo žádné poživy si nežádá. V takovém případu kdyby dával nemocnému přece jísti, tím by mu jen uškodil, tím by nemoc posílil a nemocného oslabil. Co je přes hlad, to je všecko se škodou.

Rusové říkají: Jez do polosyta, pij do polopita, vyjdou ti na plno léta. Anebo jak u nás je přísloví: když nejlépe chutná, přestaň. Komu by se to však zdálo příliš přísné, ten jez tolik, aby zas k druhému jídlu měl hlad. To je totéž.

Zvláště by ale měl každý hleděti, aby na noc mnoho nejedl. Krátká večeře, lehká noc! Anebo jak Srbové praví: Krátká večeře, dlouhý život. Jisto je aspoň, že všichni ti, co dosáhli vysokého věku, večer jen málo jedli. Dobře je večeřeti dvě neb tři hodiny před spaním, když totiž první zažívání odbyto. Dětem je nejlepší večeře: kousek chleba s ovocem.

Jiná důležitá věc je, aby člověk jedl pravidelně ve svůj jistý čas. Pro dospělého stačí třikrát za den jísti, t. snídati, obědvati a večeřeti. Kdo těžko pracuje, může i svačiti; tak i kojná neb těhotná. Dětem je dobře kromě svačiny dáti ještě dopoledne as o 10 hodinách něco k snědku,

nejlépe ovoce. Děti tráví rychleji. Kromě času nemělo by se jim ale nic dávati. Tím méně sluší dospělému, aby kromě času čeho požíval. Žaludek je milovník pořádku. Podává-li se mu práce v určitý čas, on ji vykoná víc i lépe. Aby žaludek požitý pokrm strávil, k tomu potřebuje 3—4 hodiny. Pomysleme si ale, když se mu uloží zas nová práce prvé než první odbyl! On se tím jen mate a oslabuje. I žaludek potřebuje odpočinutí.

Naproti tomu není ale také dobře nechati žaludek příliš dlouho prázniti. Dvakrát za den jísti — může jen starý žaludek, který příliš zvolna tráví. A jednou za den jísti, toho bychom zhola nikomu nechválili. Člověk tu musí přece tolik sníst, co ke své výživě potřebuje. Tím spůsobem jednou se žaludek přeplní, a podruhé je zas tuze prázný. Lépe, co chci na jednou sníst, rozděliti si raději na dvakrát nebo na třikrát.

Jiná otázka je: čeho jest lépe požívati, pokrmů teplých, studených či horkých? — Horkých by se nemělo nikdá požívati. Těmi se jenom kazí žaludek i zuby. Vždy je lépe pokrm nechat prochladnouti. Čím prochladlejší, tím zdravější. A jí-li se teplý, ať se nejí nikdá teplejší než jak je tělo samé.

Proti tomu hřešívají arcit mnohé staré matky a babičky. Tu bývá napomínání: Jez, jez! vychladne ti to, jez dokud je horké! — Že horké nemůže býti k dobrému, každý snadno uzná. Však ale i teplé nebývá každému stejně vhod. Babičkám je arci teplejšího pokrmu potřebí, protože jsou zimomřivé — což ale mladí, kteří mají beztoho dost horkosti? — Nepřilévej horkého k teplému! praví staré přísloví.

Jiné důležité pravidlo při jídle jest, aby se

jedlo zvolna, ne hltavě, aby se pokrmy náležitě rozkousaly a užvýkaly. Tím spůsobem zažije jich žaludek mnohem lépe, nežli když do něho přijdou v hrubých kusech.

Ostatně k jídlu nesedej nikdy, rozzlobil-lis se neb máš-li mysl nebo krev pobouřenou. Počkej až se usadí. Taktéž chybuje, kdo při jídle čte neb jinak duševně se namáhá. Mozek a žaludek zároveň nemohou pracovati; pracuje-li jeden, ustává druhý; namáháme-li ducha, žaludek špatně tráví. Čas jídla budiž zasvěcen žaludku. Nejlépe je přisednouti ke stolu s veselou myslí a nechati všech starostí a zámyslů stranou. Přátelský hovor a trochu smíchu je nejlepší koření k jídlu. Proto není také dobře, aby člověk jedl sám. Člověk se tu pouští svým myšlénkám a starostem, a místo co by se měl zotaviti, namůže se.

Taktéž i po obědě neměl by se člověk hned do práce dávati, ani do práce tělesné ani duševní. Ať nechá projíti alespoň hodinku, ažby se žaludek trochu povyprázdnil.

Tuť tedy všelikých pravidel, jak v jídle a pití se zachovati. — Což ale, když se podlé nich někdy nezachová? — Je-li to někdy — s pánem bohem! Není pravidla, aby při něm nebylo výminky. Člověk nemusí být právě otrokem svého pořádku, toliko když je jeho pánem. Beztoho potká člověka ledacos, kde mu ani nelze, aby v čáře se udržel. Chce-li si někdy udělat dobrý den, navštíví-li jej dobrý přítel, anebo chce-li, jak říkáme, za čas vyhodit si trochu kopejtkem, budiž, snad to nebude na škodu. Vždyť i na nebi bývá časem bouřka, proč by si tedy i člověk jednou nepobouřil — ale já řku — jednou, za uherský měsíc jednou; častá bouřka by nesvědčila.

Však dopouštíme-li časem si pobouřiti, tušíme,

že to nebude vykládáno na jídlo, aby se snad člověk v jídle přebral. Podlé toho, co jsme o nestřídmosti v jídle pověděli, bylo by nedůstojné, byla by urážka, kdybychom koho před tím ještě varovati měli. Beztoho jaká to rozkoš přecpati si žaludek! Místo co by se člověk obveselil, mysl se jenom ztupí a zasmuší. Proto obvesel se, užívej darů božích, ale užívej jich s mírou: nedobírej do dna!

O lázních.

Co člověk svým žitím spotřebuje, z toho odcházejí trusky netoliko lejnem, močem a dechem, alebrž i povrchem těla — výparem.

Aby výpar ten svůj náležitý průchod měl, toho je k zachování zdraví rovněž potřebí jako aby močil neb se vykaloval.

Nyní si však pomysleme člověka, jehož kůže je špinou zanešena. Člověk se sice i tu vypařuje, ale jak těžce! výpar si musí skrze rmut teprv své stružky vymílati, které ovšem, jak se vymílají, tak se zas i zanášejí. Slovem, výpar jde tu velmi špatně před se. A však nejenom že se tu člověk svých výmětů špatně zbavuje, oné takových i nazpět vnímá. Průduchy kožní nejsou jen na to, aby jimi věci ven vycházely, jimi vcházejí i do vnitř. Mažeme-li se po těle nějakou mastí, mast neb její látky vnikají též do těla, jakož to vůbec známo o rtuťové masti a jiných mastech, jejichž lučebné látky tudy do těla vpravujeme.

Podlé toho může se teď každý domysliti, jaký to as musí míti účinek, když člověk nehledí k čistotě svého těla. Co je tu rozličnych svrbivých a neplechých nemocí, které všecky svůj počátek brávají ze zadrženého výparu, z nečistoty. Koli-

kráte bývá hádání, odkud taková nemoc se vzala; tu bývá i užívání rozličného koření i jiných léků — první by u takového neduživce mělo býti: notná lázeň, a pak by i léky lépe účinkovaly. Staré přísloví: Čistota půl zdraví.

Věru je k podivení, jak za našich časův mohly lázně přijíti tak v zapomenutí. Před časy nebylo u nás snad ani jednoho města, aby v něm byl nebýval lazebník. A lazebníkem slul proto, že držel lázně. Tenkráte bylo pravidlem, že panoše nemohl býti pasován na rytíře, leč se dříve vykoupal. Tak i ženich s nevěstou nesměli k oltáři leda vykoupáni, nápodobně i svatební hosté. A v sobotu bylo obyčejné, že každý spěchal k lazebníkovi, aby se sebe smyl, co za týden se mu na těle nastřádalo.

A zpomeňme si, jak to bývalo za nejstarších časův. Kněz lidu Izraelského nesměl do svatyně leč dříve svá roucha spral a své tělo smyl vodou. (III. Mojž. 16, 26.) Rut se smyla nežli k Bózovi vešla. (Rut 3, 3.) A přihodilo-li se komu, jakož stojí psáno v III. Mojž. 15, 16., musel se vždy vykoupati. Moudrý zákonodárce izraelský ustanovil zdravotní ta pravidla za zákony náboženské, aby tím spíše byly zachovávány.

Proto: lázně, lázně! Lázně by měly býti v každém městě, ba i v každé větší vesnici by mohly býti. V Rusi nalézají se lázně v každé i té nejmenší vesnici, a není Rusa, i toho nejsprostšího, aby alespoň dvakrát za týden se nevykoupal. Hleďme jich následovati. Pomněme, že čistota těla účinkuje i v mysl a ji ušlechťuje. V čistém těle čistá duše.

Za nedávných časů požívaly veliké pověsti lázně studené — to hlavně působením Priessnitze a jeho nástupníků. Nedá se upříti, že stu-

dené lázně jsou velmi užitečné, ba v celku užitečnější nežli teplé. To ale jen když se jich s mírou užívá. Jak se jich však užívalo, to z většího dílu nebylo s mírou. Mysliloť se: čím víc tím líp; a to byla chyba. Všeho moc škodí. Tím se stalo, že mnohý nadšený druhdy chvalořečník studených lázní stal se později jejich odpůrcem a tupitelem.

Každému je známo, že když se ráno umyje studenou vodou, cítí se na to občerstven, tvář a ruce se zahřejí, zčervenají. Kdyby se byl umyl teplou vodou, tu toho zahřátí a občerstvení nepocítí, spíše pocítí na to po rukou a po tváři chladno. Po teplém umytí neb vykoupání je člověk choulostivější.

Nuž ale, člověk vleze celým tělem do vody — tož do studené — příjemný to pocit arci není, zvláště z prvka než se ochotčí — jaký je ale účinek potom? — Přijde na to, jak dlouho ve vodě pobyl. Pobyl-li tam jen krátko a na to se hned ustrojil, cítí se občerstven, po těle rozlévá se příjemné teplo, člověku zdá se tak lehko a milo jako ptáku v povětří. Tak jest, když člověk v studené lázni pobyl jen krátko. Jinak ale, pobyl-li tam dlouho, jestli že se předržel: po těle husí kůže, člověk drktá zubama, cítí se mdlým, těžkým, i aby se zahřál, musí se teprv kdo ví jak namáhati; slovem, po dlouhé studené lázni není člověku ani milo ani lehko, vše naopak. Však to snad každý z vlastní zkušenosti zná.

Mnohý pocestný, aby v letě na cestu se posílil, přijda k řece vykoupá se. Vykoupá-li se krátko, jde mu pak chůze jako s větrem, předrží-li však, jde mu potom chůze tak těžko, jako by měl v nohách olovo.

Krátká studená lázeň sílí a občerstvuje, dlouhá pak slabí a umrtvuje. Dlouhou studenou lázeň za-

vrhujeme naprosto. Ta se nehodí ani pro zdravého ani pro nemocného, ať si ostatně je nemoc jakákoliv. Pro koho jedině se hodí, to je pro zmrzlého — není-li totiž na jeho roztání žádného sněhu. Zmrzlý se položí do studené vody anebo se obloží studenými mokrými kloci a nechá se tak až roztaje.

Však ale otáže se mnohý: Jak krátká vlastně má býti táž lázeň, aby nebylo nad míru ani pod mírou? Slovo: krátká je velmi neurčité! — Určitěji je to však těžko vytknouti. Přijde na to, jak je voda studená — čím studenější, tím kratší koupel; a pak také jaké povahy je sám člověk — čím je člověk chladnokrevnější, slabší neb malátnější, tím dříve musí z koupele ven. Vůbec může se za pravidlo přijmouti: člověk nechť zůstane v studené koupeli tak dlouho, aby vylezšímu z vody a ustrojivšímu se bylo příjemně teplo. To je pravá míra.

Takto-li se postupuje, pak není na světě lepšího prostředku k zachování zdraví jako studených lázní. A však nejenom k zachování zdraví ale i k jeho navrácení, k zapuzení mnohých nemocí. Neboť netoliko že se studenou vodou kůže rovněž očišťuje jako teplou a tudy se předcházejí nemoci, povstávající z nečistoty, ale studenou vodou se spolu i kůže sílí a otužuje, tak že se člověk tak snadno nenastudí, jako kdyby se jen teple koupal neb dokonce nekoupal. Tím spůsobem je člověk daleko lépe pojištěn proti nemocem, pocházejícím z nastuzení, jako na př. proti kašli, proti suchému lámání i proti všelijakým zánětům či zapáleninám.

Konečně je ještě mnoho jiných neduhů, proti kterýmž jsou studené lázně jak lékem tak i hrází — to neduhů takových, ježto pocházejí z chybné

neb nedostatečné činnosti údů neb vnitřností těla. Údům je studená voda — budidlem. Kde přijde studená voda na tělo, účinnost její zasáhne i hned do hloubi, otřese tělem. Účinnost tu je přede vším znáti na krvi. Z místa toho, kam studeno přišlo, krev hnedle se tratí, kůže zbledne; ale na nedlouho, krev na to tím úsilněji vráží se zpět — kůže zčervená. A tím spůsobem jak oběh krve v témže údu se zbystří, zbystří se i ostatní jeho činnost, úd svou povinnost lépe vykonává. Leč to jen tak dalece, pokud studeno neúčinkuje tuze dlouho; jinak prodlouženým studenem činnost údu se vysiluje a mrtví, a úd pak svou povinnost vykonává tím špatněji.

Povzbuzující ta vlastnost studené vody jest vlastně nejhlavnější, co při léčení studenou vodou prospívá. V kterých však nemocech by se studených lázní použiti mělo, udati zde nelze, to jest věc lékařova.

Studených lázní užívá se též částečně — na jednotlivé údy; anebo na místo nich dávají se studené obkladky, t. pleny namočené do studené vody a na úd přikládané. Takto se však studené vody používá nejvíce jen v nemocech — to v nemocech takových, kde trpí jen některý oud, jehož činnost tedy povzbuditi, anebo je-li přílišná, umírniti chceme.

V některých nemocech účinkují takové studené obkladky převýborně — zvláště v nemocech zánětlivých, tak i v zevnitřních bolácích a ranách, starých i nových.

Není lepšího hojidla na stonavý úd, jako když se samočinnost jeho povzbudí, když úd sám se přivede k tomu, aby si pomohl, aby sám odstranil co v něm závadného. K povzbuzení takovému

slouží však studeno jen tak dalece, pokud účinkuje krátko a nečasto.

Jak už podotknuto, studené obkladky prospívají výborně při všelikých zánětech a bolestech vnitřních a zevnitřních. Tu však třeba šetřiti rozdílu. Je-li zánět nenáhlý, dlouhotrvalý, tu je nejlépe přikládati studeno jen asi dvakrát za den. Čím náhlejší však zánět neboli čím prudší, tím častěji může se přikládati — však ale s rozumem, aby se nepřeložilo, aby samočinnost údu neb utroby příliš nezemdlela. V té příčině chybuje se často. — Nejlepším pravítkem bývá tu vlastní cit nemocného. V duši je míra. Pokud je nemocnému studeno milé, potud ať se mu přikládá a nic více. — Podlé toho třeba se též říditi při bolení hlavy, bolení zubů neb při jiných takových zánětlivých bolestech. — Leč to všecko jsou více lékařské věci, do kterýchž nám vlastně ničeho není. V čas potřeby mohou se ale též dobře hoditi.

Jak ale s těmi studenými lázněmi pro zdravého? Mnohý by jich rád použil ku posílení svého těla, k upevnění svého zdraví — kterak ale jich dojíti? Snadno, i doma. Ať si vstoupí do velkého škopíku (střezu) a namáčí houbu do studené vody, již pak na hlavu a po těle si vymačkává. Anebo nechť si zřídí kropnou lázeň — ta je ještě pohodlnější a v mnohém ohledu i účinnější nežli lázeň koupací. Zařízení její není tak těžké; pražští klempíři takové dělají. V kuchyni, v některém koutě nalezne se jí vždy místo. Naleješ-li do hořejší nádoby vody, a postaviv se pod ni zatáhneš, stojíš v dešti a můžeš své tělo pěkně flanelem šoustati. Tím spůsobem může se jeden po druhém, kde kdo je, v domácnosti vykoupati, studeně nebo teple, jak komu libo.

Při takovéto kropné lázni jest to dobré, že na člověka jde tu pořád nová čistá voda a že se přitom může hodně pohyhovati a tělo své třiti a šoustati, což zvláště dobře prospívá, ba potřebné jest při lázni studené, neboť se tudy tělo lépe zahřívá a krev v těle tím bystřeji prohání. Mimo to dopadající na kůži krůpěje vody povzbuzují tělo mnohem silněji, než když člověk jen ve vodě sedí.

Konečně ale, kdo by ani k takové kropni míti se nechtěl neb nemohl, anebo kdo by posléze i škopíku k umývání vyhnouti se chtěl, ten toho může docíliti i bez škopíku — jenom s miskou vody. Dá si pod nohy nějakou plenu — do vody smočí kus flanelu, vymačká trochu, aby nestříkal, a pak po těle šoustá. K vymačkávání může být třebas noční hrnek. Za čtvrt hodiny může býti umyt i zase ustrojen. Nejlepší čas k takovému umytí je před spaním nebo před obědem aneb i také v jiný čas — toliko ne hned po jídle, za plného žaludku. Že k tomu může i mýdla použíti, to se rozumí. Přitom ale ať nezapomene i vezpod nohy si umýti a zvláště mezi prsty u nohou mokrý flanel protáhnouti. Učiní-li tak — a radíme, aby tak každý den činil — tu se podiví, co tu každého dne bude kalné vody.

Ostatně ať už člověk se koupá kropno neb ve vaně, vždy je potřeba, aby se dálo v místě uzavřitém, kde netáhne, a spolu v místě, kde je teplo nebo ne příliš studeno. Aby místo teplé bylo, je zvláště potřeba, když se myje neb koupá studeně. Mimo to je k studenému mytí neb koupání zapotřebí, aby tělo bylo dostatečně teplé. Je-li člověku zima, tomu studená voda neprospěje, nýbrž uškodí. Zima na zimu nepovzbudí, ale ještě víc zemdlí a umrtví.

Z té příčiny chybuje se velmi často při koupání venku v řece. Jen ne uhřátý do vody! křičívají opatrní; a člověk prodlévá, prodlévá — kolikrát už svlečený — až je mu skutečně chladno, a pak teprv leze do vody. Toho nikterak neschvalujeme, to je přespřílišná opatrnost. Člověk nemusí právě uřícený do vody skočiti, ale vychladlý tam také nemá lézti; nechť hledí, aby tam přišel s úplně teplým tělem. Takto jen mu studená koupel prospěje, jinak ale nic. A žeby se snad tudy zastudil? — Zpomeňme si jen na ruské lázně anebo na Priessnitzovo hojení, kde člověku celému rozpařenému v největším potu bývá do ledové vody skočiti. Z toho viděti, že není potřeba tak příliš ouzkostlivým býti. Chceme-li do vody — chutě do ní, pokud je tělo teplé!

Koupá neb umývá-li se člověk ve vodě teplé, dobře udělá, spláchne-li se na konec studenou. Tím dodá kůži zase pružnosti, které teplou vodou poněkud pozbyla. Čím studenější vodu k tomu vezme, tím lépe.

O pohybování těla.

Kdo je silnější: člověk od péra či od pluhu? člověk od jehly či od kladiva? — Tuším že o to nebude nikdo v pochybnosti. Pohybováním a namáháním sílí se tělo. Čím který oud více se namáhá, tím je silnější — rozumí se, pokud namáhání není přílišné a strava k tomu je přiměřena. Pohybováním těla pobádá se oběh krve, plíce dýchají plněji, tělo se lépe vypařuje i ze svých trusků očišťuje. Každý ví, jak člověku dobře chutná, když se hodně vychodil nebo vypracoval. Na pohybování žaludek lépe tráví, výživa a obnova těla děje se dokonaleji. A však nejenom tělo, ale i

duch kořistí z takového pohybování. Každý snad už měl příležitost zkusiti, když byl starostmi obtížen neb jinak v duchu sklíčen, a prošel se — jak tudy duch se zotavil, mysl se vyjasnila a člověk chutě i směle v život se pustil anebo hrozícímu nebezpečenství vstříc se postavil. Slovem, přiměřeným pohybováním těla, zvláště na čerstvém povětří — stává se i tělo i duch pružnější, zdravější, jádrnější.

Opak toho spatřujeme na člověku, který málo vychází, málo se pohybuje, který mnoho doma sedí: žaludek tráví málo, a co stráví, stráví špatně, nedokonale. Odtud pak nedokonalá krev i nedokonalá výživa i obnova těla. Mimo to bývá i vyměšování matné, tělo se ze svých trusků nedostatečně očišťuje. Člověk takový trpí obyčejně na játra, na nadýmání, na zlatou žílu; bývá při tom nevrlý i málomyslný. Pohlédneme-li naň, jest bledý, hubený, často ale také tlustý — zvláště při dobré stravě a nemá-li mnoho starostí. Tlustota ta není však žádné zdraví, žádné jádro, jest to jen pouhá nabubřelost a mdloba, vlastně poloviční choroba. Chce-li hospodyně husu vykrmiti, nedá jí běhati, ale zavře ji, aby se nemohla hnouti. Krmí-li ji dobře, husa nasazuje mnoho sádla a dostává velká játra. Játra zvětšují se u každého, kdo málo se pohybuje; následek to spolu nedostatečného oddýchání.

Jakého pohybování třeba se chopiti, aby bylo s nejlepším? táže se mnohý domased. Co se nahodí — choď na procházku, běhej, skákej, jezdi, vesluj, plovej, koulej kuželky, kopej, štípej, řezej, hobluj, soustruj atd., co se z toho líbí.

Nejlépe prospívá pohybování, ježto se koná na zdravém, čerstvém povětří. Dělníkům ve fabrikách bývá též mnoho se pohybovati a namá-

hati, a přece jim to nehrubě ke zdraví slouží, proto, že pohybování neděje se v povětří čistém.

Kdo k vůli svému zdraví v pohybování se dáváš, hleď pohybování takového, kterýmž by se všecky údy, všecky svaly namáhaly. Anebo konáš-li pohybování takové, kde by jen jisté údy se namáhaly, střídej s pohybováním jiným, při němž by i druzí údové v dílo se brali.

Dáváš-li se v nějaké silnější pohybování, nezačínej nikdy zprudka, nébrž ponenáhlu. Příroda nemiluje žádných skoků, každý náhlý přechod od jednoho k druhému škodí.

Nejlepší čas k vycházkám jest buď před jídlem anebo dvě tři hodiny po jídle. Hned po jídle dávati se na cestu anebo v jakoukoliv jinou tělesní neb duchovní práci, není zdrávo. Z činnosti té, která na strávení jídla vynaložiti se měla, obrací se pak velká část na pohybování údů — a to pak žaludku uchází, o to tráví špatněji. Pěknou zkoušku o to učinil anglický professor pitvy Harwood. Obětoval na to dva psy. Byliť to honící psi, stejně velcí i stejně zdraví. Nakrmil oba stejně masem a chlebem, na to jednoho nechal ležeti doma a druhého vzal s sebou na hon. Za pět hodin se vrátil, a teď byli oba psi zabiti a žaludek každého otevřen. A co se nalezlo? v žaludku prvního skoro nic — tenť svůj díl zúplna strávil a se vypráznil. V žaludku druhého bylo však žrádlo z velké části ještě nezažité.

Proto nic: po jídle státi neb choditi, jako stará Salernská škola kázala. Pokoj, pokoj! toť první povinnost každého občana — když se najedl. Však tomu i zvíře jinak nechce; je-li mu po vůli, nažráno si rádo odpočine a nejraději lehne. A zvíře dělá jen co mu svědčí.

Velmi užitečné tělu a kapse spolu neškodné jest hraní míčem. Míčem hrajou v Angličanech a v Italii mužové i padesátiletí — a to ne snad jen mužové ze stavu sprostého, ale i ze stavů vyšších i nejvyšších. U nás však pokládal by si to každý muž za velikou hanbu, aby byl postižen, že hraje míčem. Míč je u nás zanechán pouze chlapcům; ba i těm se radost ta kolikrát ztenčuje — od nemoudrých.

Velmi dobře působí též jezdění na koni — ještě lépe ale plování a klouzání se na želízkách (bruslích), toto zvláště proto, že se děje v studenu, kdežto tělo mnohem úsilnějšího namáhání snese nežli v teple. Při plování třeba však ohled míti na to, co jsme už při koupání pronesli, totiž aby se člověk ve vodě nepředržel. Klouzání pak na želízkách ponecháme toliko mladým, jejichž hnáty nejsou ještě tak křehké jako u starých.

Šermování je též cvičení velmi pěkné i zmužilé, i slouží zvláště k sesílení prsou a paží. Leč tu přicházíme k tělocviku samému.

Není nad řádný, dobře řízený tělocvik. Nebo tu se nenamáhají jen některé údy neb svaly, nébrž všecky — a to souměrně a všestranně. Člověk tu musí skákati, běhati, vylézati, zavěšovati se, nahýbati, prohýbati se, všelijak se napínati a rukama i nohama zmítati; zkrátka tu není pohybu, jakého by člověk nemusil konati; tu se namáhají všecky údy, všecky svaly — ve všech částech svých i na vše strany. Tu se neopomíjí žádný úd, aniž se který vzdělává na újmu druhého. Slovem, tělo se tu cvičí a sílí souměrně i všestranně.

Cvičení takové není nic nového. U starých národův, ze jmena u Řekův, bylo cvičení těla všeobecné. Tam se cvičili mladí i staří, chudí i bo-

hatí, nízcí i vznešení. Tam bylo cvičení těla považováno za věc tak potřebnou, jako za našich časův učíme se čísti, psáti a počítati. Plato, Aristoteles a jiní řečtí mudrcové vážili si tělocviku tolik, že každou zem, každou obec, kde by se tělocviku nehledělo, pokládali za chybně zřízenou; tak i člověka, jenž by svého ducha vzdělával a ne zároveň i tělo, mněli za mrzáka.

Bohužel, na to přišla doba, kde zdravé tyto náhledy přišly k zatemnění a v zapomenutí. Tělo považováno jen jako za břemeno, jako za vězení duše; těla svého si nevážiti, je bičovati i umrtvovati pokládáno za zásluhu. Smutná to věru doba, kde každou radost, každé tělesné vyražení pokládáno za hřích. — Tělo má tak dobře své právo jako duch. Tělo není ani břemenem ani vězením ducha; při nejmenším můžeme říci, že je jeho služebníkem, vykonavatelem jeho vůle. A tu pak není jednostejné, je-li služebník silný, obratný, zdravý, či je-li slabý, nemotorný, neduživý.

Tělocvik není jen k tomu, aby utužil i zpružil tělo, ale on tuží a pruží i ducha. Člověk tělesně vycvičený neleká se tak snadno nebezpečenství, nepozbývá hned mysli, on jest smělý a zmužilý, v nenadálých příhodách ví si spíše rady a pomoci. Staré přísloví dí: v zdravém těle zdravá mysl.

A potom jak tělocvik ke zdraví prospívá tak i k napravení pokaženého slouží! Plutarch vypravuje o Ciceronovi, slovutném to římském řečníku, že na počátku veřejného svého živobytí byl velmi churav, trápen jsa zvláště bolením a slabostí žaludku; aby tedy se zotavil, odebral se do Athen, kde tehdáž tělocvik ještě kvetl. Dal se v cvičení těla, a vida! netrvalo to dlouho, on se z úplna pozdravil, a chraplavý jeho před tím hlas stal se plným, zvučným. Tak i o Juliu

Césarovi vypravuje Plutarch, že byl velmi útlý, bledý a slabý, trpě mnoho na bolení hlavy i na padoucí nemoc; jak ale nastoupil válečný život, kdežto zárovno se svými vojáky všecky svízele, všecko namáhání vojny snášel, pozdravil se úplně i zesílel.

Znamenitý řecký lékař Herodikus prohlašoval tělocvik za první a nejhlavnější věc ve správě života; i byltě se svým tělocvikem v léčení jistých nemocí tak šťastný, že mu až vytýkali, že prý nedává lidem umírati, že vetchý život slabochů protahuje až k nejvyššímu stáří.

Při vychovávání mládeže a ve školách je cvičení těla tak podstatné i potřebné jako cvičení ducha. Cvičiti jen ducha a zanedbávati tělo, je tolik jako plodit duchovní mrzáky, jako stavěti velkou hlavu na slabé hnáty. Cvičení tělesná měla by se díti ve všech školách, malých i velkých, po vsech i po městech. Tím by se nejlépe předešly všeliké bujnosti i nezbednosti chlapců, ba i učení by jim šlo lépe; nebo pomysleme si, dvě hodiny anebo i tři má ubohé dítě v jednom kuse vyseděti a při tom ustavičně pozor míti! — Aby takhle dospělého zapřáhl, by tak dlouho na místě vyseděl a nějaké kázání poslouchal — což by mu to přišlo za krušné! a dospělý člověk je přece povahy usedlé, nemá v krvi tolik rtuti jako chlapec. Následek toho je, že chlapec je nepozoren, že ledacos kutí co nemá, že je trestán. Trestán je ale nevinně; což on za to může, že jeho tělo žádá také svého? — U dítěte je vyvinutí těla přednější nežli vyvinutí ducha. — V tom ohledu je přirozený chtíč dítěte, vlastní jeho popud moudřejší než kolikráte vůle rodičů nebo učitele. Co nemůže s vůlí rodičů neb učitele, činí chlapec mimo jich vůli, mimo jich oči. A to jest právě,

co mnohdy na škodu bývá a čemu by se vyhovělo, kdyby se tělocvik řádně do škol uvedl a zde pravidelně pěstoval. Nezřízená pohyblivost chlapce a chtivost jeho, aby své tělo vypracoval, vedla by se tudy ku vzdělání, k všestrannému zesílení jeho těla.

Nejlepší čas k takovému tělesnému cvičení byl by v malých školách asi prostřední čas mezi učením, totiž asi půl hodinky mezi první a druhou hodinou. Jaká by to byla radost, jaké vyražení pro ty hochy, když by si tak společně proskočiti mohli! Jak by jim pak učení lépe šlo, jak by lépe rostli i lépe prospívali!

Tělocvik, tělocvik! toť ta jediná hráz proti změkčilosti a rozmařilosti, proti všelikým těm neduhům, vyplývajícím z pokročilé vzdělanosti, vlastně ze vzdělanosti nepravé; neb pravá vzdělanost je celá, dokonalá, není jen poloviční; pravá vzdělanost vztahuje se tak dobře na ducha jako i na tělo.

Bohu díky, začátek už učiněn, tělomorné druhdy vychování počíná se káceti, sokolské jednoty množí se. Na zdar!

O vychování mládeže.

První základ k budoucímu zdraví neb nezdraví klade se hned z mládí, prvním vychováním. Vychovávejme dítě hezky teple a měkce, chraňme je před každým studeným větříčkem, nechme je líhati v peřinách a dávejme mu kávy, čokolády, vína, piva, kořeněných jídel a masa, a chovejme je tak jenom skrze dvě léta, i můžeme být jisti, že, bylo-li dítěti jinak určeno žíti až do šedesáti let, přivede to as tak na polovic, ač neumře-li ještě dříve.

Které děti stonávají nejvíce? snad-li děti rodičů nuzných? nikoliv; právě ti jedináčkové, ti milovaní, všemožnou péčí opatrovaní mazlíčkové bohatých rodičů jsou nemocem nejvíce podrobeny. Prosté vychování jest zajisté nejlepší základ budoucího zdraví.

Co se stravy dotýče, tu je hlavní: mléko, ovoce, věci od mouky a zeleniny, vůbec pokrmy pochodící od rostlin; masa a masitých pokrmů co nejskrovněji; jídel kořeněných neb jinak dráždivých žádných; za nápoj vodu. Líhové nápoje jsou dítěti vždy jen na škodu, těch tedy na prosto žádných. Tak i s kávou dítěti se neposlouží, lépe s mlékem. Bílé mléčko dělá červené tvářičky. S kávou je nejlépe počkati až do věku dospělého, kdež tělo už dorostlo a jak patří se usadilo; teď je na čase a prospěje, aby i duch kávou se povzbudil a popohnal. Ovšem že dítě bez kávy nebude vypadati snad tak čiprné jako o kávě: ale za to když doroste a potom teprv kávy se mu dostane, bude duch jeho tím ráznější a ve své činnosti plodnější a vytrvalejší. Nechme dříve aby stromek v kmenu a kořenech dokonale zesílel, a pak můžeme z koruny jeho hojného květu i hojného, zdárného ovoce se nadíti.

Hlavní je pak: jen ven s dítětem! rozumí se, když je dítě zdravé a samo si ven žádá. Kdyby mohlo celý den venku býti, bylo by nejlépe. Venku je mu nejzdravěji; venku ať si skáče a dovádí, ať se napije čistého božího vzduchu, ať své tělo vypracuje.

Což ale onemocní-li, dostane-li z toho kašle? zvolá mnohá starostlivá matička. — Buďte bez starosti, drahá matinko! takové děti, které mnoho venku běhají a ke všemu lehce oblečeny jsou, nedostávají tak snadno kašle, ten chytá se více jen

těch doma chovaných a pečlivě do bavlnky zaobalených, těch mazánků v bačkorách. K dětem otuženým, na zimu zvyklým nemá kašel té moci jako k dětem v teple chovaným, rozmazleným.

V tom ohledu jsou politování hodny děti ve velkých městech, kdežto nelze, aby dítě na ulici si vyskočilo a se proběhalo. Ubožátko, celý den uzavřeno v dušném povětří světnice — leda že jen někdy v letě vyjde se s ním na procházku — a to krokem vážným, odměřeným! Kam to stačí? — Ubohé dítě! ale i také ubozí rodičové! ti při takovém pokojovém vychováuí mívají největší svízel. Chlapec je bujný, bystrý: ale on se venku nevybují, bují tedy a tropí v pokoji, a kárání i zlobení nebývá konce. A k tomu častější nemoci, ježto děti při takovém domácím vychování potkávají! — Věru, venkovští rodičové ani nevědí, jaká to dobrota a jaké pro ně ulehčení, že jich děti mohou si na ulici nebo na náves vyběhnouti a zde se proskočiti. Chlapec se venku vyběhá a vyuličníkuje a přijde domu jako beránek.

„A my bychom měli děti pouštěti na ulici?“ odvětí nejeden venkovský zámožník, „nechat je uličníkovati, pouštěti je mezi cizí, nezvedené děti — to by se naučily asi pěkným mravům!“

A jakým mravům? snad-li několika nehezkým slovům, jež by přitom pochytily? To nepokládáme věru za žádné neštěstí. Slovo takové dítě pochytí i zase pustí; obyčejně mu ani nerozumí, neb alespoň mu nepřikládá toho smyslu, jejž mu přikládá člověk dospělý. Nevinnému je všecko nevinné. Jeť to na nejvýš jen škraloup bláta, kterýž na dítě nalípnul. Ten ale jak nalípnul, zase odlípne; než dítě doroste, stokrát se ze všeho vyloupe. Vůbec celá ta věc nestojí ani za ta slova, jež o ní činíme. Spíše myslíme, že příčina, proč

od některých rodičů dětem se brání obcovati s cizími, jak se praví, nezvedenými dětmi, záleží v tom, že toto jsou děti rodičů sprostých, onyno pak děti panské neb alespoň zpanštilé, a celá ta nezvedenost záleží pouze v špatnějším šatu.

Konečně byť i při takovém pouličním obcování cosi nepříjemného bylo, co jest to proti prospěchům, jež na druhé straně z toho vyplývají! Nepočítajíc ani veliké ulehčení, jehož se tudy rodičům samým dostává, prospěch z toho dětem pro budoucí jich život je neocenitelný. Vezměme chlapce. Chlapec se přec nevychovává pro pokoj, pro pouhou domácnost, on musí svým časem do světa mezi cizí lidi. Nyní si však pomysleme takového pořád doma a na uzdě drženého chlapce, když se najednou octne v cizině třebas na studiích. Jak si tu vede? obyčejně nerozumně, dělá hloupé kousky a rodičům jen starost a zármutek. Nejvíce bývají to synové rodičův bohatších. Jeť to jako se stromkem, jenž byl vychován ve skleníku, a na to pak vysazen do pole. Aby člověk svobody dobře užíval, musí být na ni připraven, musí být naučen samostatnosti; a té se nenaučí v domácnosti. V domácnosti může se člověk arci velmi mnoho pěkného naučiti, může se státi třeba učeným i umělcem, ale aby se stal člověkem rázným, statečným, který by si uměl ve všech příhodách poraditi, který by uměl mezi lidi se hoditi a veřejně působiti, toho v soukromí domácím nikoliv nelze. Pro svět může se člověk vycvičiti toliko zase světem, toliko v třenici života obecného.

Nejinak jest při chlapci. Dokavad je chlapec doma, je pořád podřízen, často i kárán a napomínán, on musí býti poslušen svých rodičův, svého učitele neb vychovatele, on je jimi veden, jest

takměř jako na vodítkách; samostatnost jeho počíná teprv tam, kde se octne mezi sobě rovnými, mezi druhými chlapci. Zde teprv přichází k vědomí své síly a mohutnosti, zde teprv začíná samodějně vystupovati, zde měkký se tuží a tvrdý okřesává, zde svéhlavý sobecké své rohy otrkává, zde každý se učí vzájemnosti, zde i mravnosti, totiž základnímu pravidlu mravnosti: Co nechceš sobě samému, nečiň druhému.

Slovem, pro život a pro svět vychovává se chlapec nejlépe na ulici mezi sobě rovnými; po domácku lze toliko vyučovati — vědám a uměním; ač vychovává-li se tu přece a ven se nepouští, bývá z něho buď zakrnělý peciválek, anebo je-li povahy bystré — rozpustilý nezbeda, kterému, když posléze přec do života vstoupí, bývá za nerozumnou opatrnost rodičův trpěti.

A jak s učením? V tom kuse chybuje se velmi mnoho. Mnohý otec a s ním snad i matka nemohou ani dočkati se té chvíle, by svého synáčka viděli hodně moudrého a učeného, za jedno aby s ním pochlubiti se mohli, a za druhé — což arci za zlé míti nelze — by hodně brzo dostali ho v nějaký úřad neb v slušné jakés zaopatření. Čím dřív, tím líp, myslí si. Proto jen honem s ním do školy a honem ku předu, aby brzo vystudoval. Je-liž ale takové spěchání moudré? Zřídka kdy. Nejenom tělo trpí tudy, ale i duch sám. S duchem je podobně jako s tělem. Jestliže hříbě začneme záhy do tahu zapřahati, nedočkáme se z něho řádného koně, zakrní. Podobně zakrňuje mládež i duchem, pakliže příliš záhy v duševní práci se zapřáhne.

V duševním nadání jednotlivců jest nesmírných rozdílů — rozdílů i v tom, že jedno vyvíjí se čerstvěji a druhé zdlouhavěji. A tato zdlouha-

vější nebývají právě ta nejšpatnější, tak jako i pozdní jablko nebývá špatnější ranního: v nich vězí často ukrytá znamenitá duševní síla, kteráž to může daleko přivésti, ale jen — když se jí dá na čas, totiž když se vyčká, až síla ta hýbati se začne. Takový přijde-li na studie dříve času, jest obyčejně ztracen: nemoha stačiti zároveň s druhými, promrzí se a dá učením o zem, anebo vydrží-li, jest mučeníkem, kterýž při nejlepší vůli jen s bídou a nouzí dále se vleče, neboť v té době, kde by na to neb ono byl už dosti dospělý, jest už z toho ven, je při jiném, vyšším, čemuž opět nedostačuje. Jak mnohý uvázne tudy a nedojde cíle, jehož by jinak byl jistě došel, kdyby se s ním bylo tolik nespěchalo.

Než i těm čilým a bystrým jinochům spěchání to nesvědčí. Ať hlava i stačila, ale nestačí ostatní tělo, kteréž tudy pozadu ostává. Říká se: vtipné děti nebývají trvalé. Pravda, to hlavně u nedočkavých rodičů. Právě takové vtipné a učení chtivé děti měly by se spíše zdržovati nežli v učení poháněti. První je, aby tělo jak patří zesílelo; ze silného těla pučí pak i silnější duch, kterýž později dvounásob vynahradí, co byl z počátku promeškal.

Jděme po našich učencích, po výtečnějších profesořích, doktořích a úřadnících, jistě že mezi nimi nalezneme jen málo, kteří by byli záhy na studie přišli; větší díl řeknou nám, že na ně přišli teprv dvanáctým rokem aneb i později. Ano ti nám také povědí, že z bývalých jich spolužáků ti mladí čiperové většinou to daleko nepřivedli; z počátku sice stačili, ano i snad vynikali, ale pomalu zůstávali pozadu a konečně neuvázli-li, stali se z nich ledabylí, duchaprázní lidé, jakých patnáct jde na mandel, hodící se leda jen v podřízené

jakés postavení. A přece bylo u mnohého z nich původně nadání, že ve svém oboru mohl se státi výtečníkem. Tak zmaří neb oslabí se mnohá krásná síla, kteráž by byla rodině i člověčenstvu znamenitě prospěti mohla — zmaří se nedočkavostí rodičů.

Kdybychom komu raditi mohli, byla by naše rada ta: ne před sedmým rokem do školy, ne před dvanáctým do studií!

A zdrželivosti té je zapotřebí tím více v nynějším čase, kdežto školní zřízení a i mnohý pan učitel zapomíná zcela na míru, jíž u vyučování šetřiti třeba. Dříve vyučovalo se na gymnasiích 4 hodiny denně, nyní 5 hodin, a na realkách dokonce 6 až 7. Toť hrozné! Aby takhle dospělého usazeného člověka tam posadil a dal mu, aby tolik hodin kázání poslouchal: a mladík, v jehož žilách rtuť, má toho dovésti a všecko, co tu slyší, vštípiti si. A nedosti na tom, tuť pak ještě všelikých úloh i pro dům: chlapec nepřijde takměř ani k oddechu. Jak má toho všeho ztráviti? A s duchem je jako se žaludkem: ne to co člověk požije, ale čeho zažije, jde mu k duhu. A lepší jedno sousto dobře zažité, nežli jich deset, kterýchž nezažije a jež nezažité leda jen tělem projdou. Ano vyučování na našich školách jest na mnoze jen přecpávání, a přecpává-li se kdo, ten pak nezažije ani tolik, co by jinak byl zažil, kdyby míry se bylo šetřilo.

Proto páni učitelé, buďte střídmí! Pomněte, že není úkolem vaším, abyste žáky učili všemu co sami víte, nebo abyste učili vědě v celé rozsáhlosti její — toť bez toho nemožné: škola je více jen k tomu, aby se v ní základy kladly, aby se žákům ukázala cesta, po níž by sami dále se snažili a přitom — což hlavně na paměti mějte — aby se v nich vzbudila i chuť k takovému

snažení a dalšímu samovlastnímu zdokonalování, ne pak aby se jim věc zošklivila, tak aby, když zkoušky odbudou, o zem jí dali. Slovem, nevyučujte ničemu, o čemž se můžete domýšleti, že toho žáci zase zapomenou, nebo čeho není škoda, když toho zapomenou.

Než hledíce takto ku vzdělání a zesílení ducha, nezapomínejte se i nad tělem. Víte, jenom v statném těle je zase statný duch. Nezapomínejte tedy na t ě l o c v i k. Mezi dvěma učebníma hodinama mohlo by se vždy půl hodinky věnovati tělocviku. Mnohé prostocviky, není-li právě jiného místa, mohou se odbývati i ve školní světnici — stoje. Věru kdybychme měli co nařizovati, nařídili bychom, aby každý učitel neb profesor, alespoň každý mladší, byl povinen seznámiti se z tělocviku alespoň s prostocviky, by jim dle potřeby učiti mohl. Jistě že by nebylo ani panu učiteli na škodu, když by tak své tělo rozviklal a svalů svých posílil. A nebylo by ani třeba, aby to pořád prováděl, pak-li by se mu nelíbilo. Brzo by se vydařil z žáků ten neb onen, kterýž by ostatním ve cvičení mohl býti náčelníkem, zastana tak učitele samého. Jaká by to byla rozkoš pro ty hochy, když by tak za každou hodinou (mimo poslední) mohli nadržené a překypující bujnosti svých údů uzdu pustiti, a jak by tudy prospívali — nejenom tělem ale i duchem!

A věru jest už na čase, aby na zavedení tělocviku do škol opravdu se pomyslilo, a učinila se přítrž zpoustám pocházejícím z přemnoženého učení a jednostranného ducha cvičení — zpoustám, jevícím se hlavně na nejvzdělanější, nejvybranější části lidstva. Důkaz toho Prusko. Pruské školní zřízení pokládají mnozí za vzorné: poslyšme ale jaké ovoce nese — alespoň ve vyšších svých stup-

ních. Jako nyní u nás, jest v Prusku už od mnoha desítiletí zavedeno, že študující na universitě neb technice nebo kdo vyšší gymnasium neb vyšší reálku s prospěchem odbyli, mohou co dobrovolníci do vojska vstoupiti, kdež pak jenom rok slouží. Povinnosti, aby ve vojště sloužil, je podroben každý — pakli k tomu tělesně schopen. Nuže jak to vypadá s tělesnou schopností ročních těch dobrovolníků? Na to podávají úřadní výkazy Pruské vlády velmi zřetelnou odpověď: Mezi desíti majícími právo na jednoroční službu, nalézá se v průměru vždy devět neschopných a jenom jeden schopným. K tomu netřeba žádného výkladu.

Tělocvik, pánové, tělocvik! Čím víc učení, tím víc tělocviku!

Ku konci musíme se dotknouti věci tuze nemilé, totiž tajného hříchu mládeže. Není tak hned neřesti, která by životní sílu v její základech v té míře podrývala, a kterouž, kde jednou se zakoření, tak těžko jest vykořeniti, jako právě neřest tato. Proto uváděti snad nějaké prostředky, jichž by proti tomu použiti bylo, to nám nemůže ani napadnouti, prostředky takové bývají skoro vesměs marné. Jediné, k čemu zřetel míti třeba, a co skutečně v moci rodičův a vychovatelův leží, jest, aby se zlému tomu vypuknouti nedalo, aby se předešlo. A to není tak těžké.

Přede vším, odkud se bere ten hřích? hlavně z bujnosti krve a z předčasné podrážděnosti žádostí tělesných. Mnozí rodičové ani nevědí, jak svým dětem škodí, dávajíce jim hojnost masa, silných kořeněných jídel, piva atd. Všecky ty věci dělají bujnou krev a tělo podražďují. Věci ty jsou zvláště škodlivé, dávají-li se mladíkovi na noc. Pomysleme si jen — krev takto rozbujněnou, mladík leží v teplé posteli, třeba v peřinách, a nemůže

hned usnouti — co z toho může pojíti? — Tu netřeba ani žádných zlých příkladů, a neřest zplodí se sama.

Druhé, co k tomu vede, jest: že se mladík za den dosti nevypracuje, že překypující bujnost těla jeho se nestráví. Proto se neřesti té líhne nejvíc ve vychovavacích ústavech zřízených po klášterssku, kdež se nedopouští chlapcům se vydováděti, kde není žádného tělocviku, kde je leda jen někdy na procházku vyvedou, a to v páru, krokem vážným, odměřeným. Věru, viděti řadu chlapců v takto vážně na procházku si vykračovati — v člověku se až všecko kormoutí. Jeť to tak, jakoby viděl starou babu poskakovati — leda že toto bylo by k smíchu, ono pak je k pláči.

Proto, zlatí rodičové a vy páni vychovatelé, neskracujte jen svého chlapce v jeho skákání a dovádění. Skákati jest mu tak přirozenou potřebou jako babičce odpočívati. Necháte-li ho dosti se vytrmáceti, a dáte-li mu k večeři toliko kus chleba a k tomu několik jablek neb jiného ovoce — chlapík usne sotva ulehl, a bude spáti jak by jej do vody hodil. A i vy sami budete moci pokojně spáti, beze strachu, že by se v něm nějaká nečistá vášeň probuditi mohla. Dobře ale uděláte, když ho ráno procitlého nenecháte v posteli se váleti. Jak procitne, honem z postele! — Peřin, to se rozumí, nedáte mu žádných. Chlapík ať líhá třebas na holém slamníku! Kozel ho nevezme.

Výborná věc je pro takové mladíky též přírodopis. Pokládáme, že od té doby, co na gymnásiích přírodopis zaveden, je mezi gymnasialní mládeží oné neřesti as méně nežli dříve, aspoň by jí mohlo být méně, není-li jen jinak dobrý účinek toho přemoženým učením a přílišnou kázní zase zmařen. Chlapec zajisté, mající nějakou přírodo-

pisní libůstku, honící se za brouky a motýly, sbírající byliny a kameny, nepřijde tak snadno na bezcestí a daremnosti, jako jinak snadno přichází při pouhé latině, řečtině neb jiných takových málo vábných předmětech. Nepočítajíc ani, že za takovou přírodopisní libůstkou mladík se vyběhá, ale už i to, že na ni pořád myslí, odvrací jej od daremných myšlenek.

* * *

Měli bychom ještě ledacos, o čem bychom byli rádi promluvili: ale — míra už dovršena, musíme učiniti konec.

OBSAH.

	Str.
Proslov	3
O těle člověčím	9
O kostech v člověčím těle	10
Čím a jak tělo se pohybuje	14
Kterak dýcháme	20
Kterak krev v těle obíhá	26
Čím a jak člověk cítí	39
O vzduchu	56
Co vzduch v sobě obsahuje	59
Čím vzduch se kazí a člověku nezdravým činí	62
O výživě těla	94
Z kterých a jakých látek rozdílná krmiva složena jsou	106
O poměru dusičnatého k bezdusičnému v potravě	112
O zemných látkách potravy	122
Co dává tělu síly	136
O volení a přípravě pokrmů	154
Kterak zažíváme	178
O nápojích	187
O správě v jídle a pití	210
O lázních	215
O pohybování těla	223
O vychování mládeže	228

891.86
M427
1869

AUG 30 1957